

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

John Anderson.

J. E. SARS
SAMLEDE
VÆRKER

J. E. SARS

SAMLEDE VÆRKER

TREDIE BIND

KRISTIANIA OG KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1912

TRYKT I CENTRALTRYKKERIET, KRISTIANIA

DL 403
.7
S 3
v. 3

**HISTORISKE OG
POLITISKE AFHANDLINGER**

UDVIKLING AF DE FORHOLDE OG OMSTÆNDIGHEDER, SOM FREMKALDTE CALMARUNIONEN, OG NAVNLIGEN AF NOR- GES STILLING FØR OG EFTER INDTRÆDELSEN I SAMME.

AKADEMISK PRISAFHANDLING.

«Saaledes seer man, at Herrer og Fyrster handle med Forbund, at de lege dermed, og anseer hver sit Nytte og Gavn. saa at alle Forbund due vel en Tid, men tage paa det Sidste en ond Ende; thi hver dem gjør, haver sit Forsæt og sin Ende.»

Arild Huitfeldt.

Geijer har sagt om Calmarunionen, at den er et Tilfælde, der ser ud som en Tanke.¹ I Virkeligheden synes ogsaa dens første Fremstaaen væsentlig at skyldes tilfældige Omstændigheder. Men det samme ser vi jo gjentage sig ved enhver stor Begivenhed: selv om den er forberedet gennem lange Tiders Udvikling, behøves dog Tilfældet for at kalde den frem til Liv.

Calmarunionen var en stor Begivenhed, ja den største i Nordens Historie; thi den blev epokegjørende for alle de tre nordiske Riger, — og dog synes den ved sin første Fremtræden tilfældig. Men dens senere Historie viser os noksom, at den var forberedet gennem lange Aarrækkers Udvikling, at den grundede sig paa store Tanker, om end ikke de Tanker, som Nutiden forlanger i et Statsforbund af den Natur.

Jeg har villet fremstille disse Tanker; jeg har søgt at anskueliggjøre Udviklingen af de Forholde, hvori — ikke blot Unionens Stiftelse, men dens hele følgende Historie finder sin Forklaring.

¹ *Svenska Folkets Historia I*, 215.

FØRSTE KAPITEL

Udsigt over Norges Stilling nærmest før Calmarunionen. — Den norske Stats ensidige Udvikling. — Magnus Eriksøns Regjering. — Den norske Stats Forfald

I.

Medens det øvrige Norden sønderledes af blodige Borgerkrige havde siden Begyndelsen af det 13de Aarhundrede indre Fred hersket i Norge. Nøiagtige historiske Undersøgelser viser os denne Fred stundom afbrudt; men Afbrydelserne er svage og kortvarige — og de ender bestandig med, at Landet falder tilbage i en Tilstand, endnu fredeligere, endnu mere fattig paa Begivenheder end tilforn. I det fjortende Aarhundrede, i det Tidsrum, som gik nærmest forud for Calmarunionen, synes omsider al Udvikling, al Bevægelse stanset hos dette engang saa urolige og livsfriske Folk: Freden er gaaet over til en dødlignende Søvn, fra hvilken end ikke Vold og fremmed Undertrykkelse formaaede at vække. — Denne Tilstand maa synes besynderlig midt i en ellers saa urolig og trængselsfuld Tidsalder. Lad os forsøge at forklare den, eftersom det er den eneste Maade at beskrive den paa.

Den norske Stat begyndte tidlig at udvikle sig i en fra Nabo-rigerne forskjellig Retning. Her som overalt andetsteds maatte Oldtidens Folkeliv, Stammernes oprindelige Selvstyrelse vige for Kulturen og de med den indtrængende Anskuelser af Samfundsforholdene. Over undertrykkede eller sløvede Almuer hævede den nyere Tids Magter sig, kjæmpende for gjensidigt at ordnes og befæstes. Men, medens denne Strid i andre Lande opfyldte lange Aarrækker med Blod, Vold og Undertrykkelse, var i Norge Spiren til fortsatte Kampe tidligt bleven tilbagetrængt i sin Fremvækst, idet de store Borgerkrige i Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede endte med ensidig at fremhæve det arvelige Kongedømme, medens de øvrige Magter i Staten tilbagetrængtes eller tilintetgjordes. — Denne Kongedømmets Overvegt var begrundet i Folkets ældste Traditioner. Vistnok viser Nordmændenes tidligere Historie os Konger med en lidet udstrakt Myndighed; men den Anskuelse af Kongedømmet, som danner Grundlaget for dets senere Udvikling, dets *strenge Personlighed*, tilhører de ældste Tider. Kongedømmet betragtedes som en Odel, en Eiendom i Harald Haarfagres Æt. Den var derfor indskrænket kun med Hensyn til Rettighedernes Omfang, men ikke med Hensyn til deres Udøvelse; i det Omraade, inden hvilket Kongen herskede, herskede han uindskrænket. En Udvikling af

Kongemagten fra en saadan Begyndelse maatte lede til et fuldstændigt Enevælde.

De ældste norske Kongers Rettigheder var faa og af lidet indgribende Betydning. I de forskjellige Dele af Landet styrede Folket sig mest selv paa Thingene og gennem sine Lendermænd. Senere optraadte disse efterhaanden mere og mere som Folkets selvskrevne Repræsentanter og tilrev sig omsider al Magten. Under Harald Gilles Sønners Mindreaarighed og fremdeles under Inge Haraldsøns og Magnus Erlingssøns Regjering var Landsstyrelsen næsten helt og holdent i Lendermændenes Hænder. Og ved Siden af dette Bondearistokrati hævede Geistligheden sig med stor Magt og med truende Fordringer paa en endnu større.

Kongemagten bestod i Norge seirrigt denne Krise. Ved Sverres Optræden indtræder en gennemgribende Forandring i disse Forholde. Hans Birkebeinere var fordetmeste Folk af ringe Æt; mod ham stod Lendermændene. Ved hans Seir gik derfor det gamle patriarkalske Familiearistokrati tilgrunde. Hans Energi tvang ogsaa Geistligheden til at give Slip paa sit kortvarige Herredømme, som desuden langt fra var begrundet i Folkeopinionen. I Modsætning til Erkebiskop Eysteins Fordring, at Kongen skulde tage sit Rige til Len af Kirken og St. Olaf, fremsatte Sverre en Lære, der stiller Kirken i dens jordiske Fremtræden under Kongen. Kongens Person er hellig — ham kan ikke engang Kirkens Ban naa. Han har sin Myndighed umiddelbart fra Gud og staar kun Gud til Ansvar for dens Benyttelse.

Denne Lære passede bedre for et Folk, der talte Helgener som Haakon den Gode, Olaf Tryggvason og Olaf den Hellige mellem sine Konger, og for hvis længe bevarede krigerske Simpelhed et Prestevælde maatte være fremmed. Under Sverres Efterfølgere, som regjerede i hans Aand, formaaede den derfor ogsaa at trænge igjennem. — Folket, berøvet sine Ledere og Talsmænd, de gamle Lendermænd, kastede sig fuldstændigt i Kongedømmets Arme.

Saaledes ser vi, ved Slutningen af Borgerkrigene, under Haakon Haakonson, Kongemagten seirende overalt, seirende over Folket, seirende over Geistligheden, seirende over Lendermandsaristokratiet. Befriet for al Modstand, synes det for Fremtiden at kunne udvikle sig fredeligt og befæste sig inden det vundne Omraade. I Virkeligheden var dog ved Borgerkrigene ikke alt Gjæringsstof bortfjernet. Folket var endnu ikke nivelleret, og saalænge en enkelt Stand eller Klasse, sammenholdt ved fælles Interesse og i Besiddelse af en vis Indflydelse, hævede sig over Mængden, var deri Spirer, som heldige Omstændigheder kunde udvikle til selvstændige Magter. Sverres Seir tilintetgjorde vel det ældre Aristokrati, men den lagde Grunden til et nyt, af en helt anden

Beskaffenhed, som i Tidens Løb vilde kunne hæve sig til en overordentlig Magt — i Lighed med, hvad der var skeet i andre Lande. Paa den anden Side var Geistligheden vistnok tilbagetrængt, men ingenlunde svækket. Tvertimod — det laa jo i Tidens hele Retning — den skred fremad i Magt, og, om den end ikke vandt Seir, da den første Gang — maaske altfor tidligt — begyndte Kampen, var den dog beredt til ved given Leilighed paanyt at fremtræde med sine Fordringer.

For det første synes enhver Kamp umulig. Kongedømmets Seir havde været for fuldstændig. De nye Lendermænd, som ved Sverre hævedes til deres Stilling, frembød i Begyndelsen heller ikke nogen faretruende Magt. De var ingenlunde saa ansete som de gamle patriarkalske Høvdinge; Folket betragtede dem tvertimod med Mistillid. De maatte derfor vende sig til Kongen, hvem de skyldte alt, og søge sin Styrke som hans Embedsmænd. Denne Stilling frembød vistnok endnu Midler til at erhverve Uafhængighed; men fra Begyndelsen knyttede til Kongemagten, kunde de kun gennem en lang Udvikling blive farlige for den.

Ogsaa Geistligheden forholdt sig rolig og syntes at samle Kræfter til en ny Kamp.

Haakon Haakonsons sidste Dage var derfor fredelige, og Kongedømmet udviklede sig i dem uden nogen Modstand. Hans kraftige og glansfulde Regjering maatte mægtigt styrke Folkets Ærbødighed for Kongen og bidrage til, at Grundsætningerne om hans guddommelige Bemyndigelse og hans Persons Hellighed trængte igjennem. Haakon kunde derfor til sin Søn Magnus overlade en grundfæstet Magt.

I Magnus's store Lovverk ser vi ogsaa det uindskrænkede Kongedømme ved Lov bestemt. Dets Rettigheder var store. Landsloven viser os, at næsten al offentlig Myndighed allerede paa de Tider er gaaet over i Kongens Hænder.

Landet bestyredes i de forskjellige Sysler af Lendermændene og Sysselmændene. Som Kongens haandgangne Mænd saa disse i ham den eneste Autoritet, til hvem de kunde henvende sig i alle vigtige Anliggender — og den hele Administration stod derfor umiddelbart under ham. Men ogsaa Lovgiver- og Dommermagten var efterhaanden kommen i hans Hænder. I ældre Tider udøvede Folket selv denne Myndighed paa Thingene; her maatte enhver vigtig Foranstaltning først vedtages af de forsamlede Bønder. Men efterat Folket ved Sverres Seir var blevet sine naturlige Ledere, de gamle Lendermænd, berøvet, tabte Thingene mere og mere deres Anseelse. Under Magnus Lagabøter har de allerede ikke længer Karakteren af Folkeforsamlinger med offentlig

Myndighed, men er gaaede over til blotte Retsmøder, hvor Almuens private Tvistigheder afgjordes.

Landsloven viser os de kongelige Embedsmænd, Lagmændene, traadte istedetfor Folkets patriarkalske Høvdinge som Lagthingets og Lagrettens Veiledere — og gennem dem udøvede Kongen en virkelig Overdommermyndighed.¹ Og hvad Lovgivningen angaar, ser vi Folket endnu fuldstændigere udelukket fra enhver virksom Deltagelse, skjønt dette vistnok ingensteds udtrykkelig paastaaes. Tvertimod udkom Landsloven med fuld lagttagelse af de gamle Former, idet den blev forelagt Folket paa de fire Lagthing. Men nu blev det udtrykkelig bestemt, at det ene tilkom Kongen at give supplerende Bestemmelser (Retterbøder).² Ja — selve Antagelsen af Principet om Lovgivningens Enhed maatte, da desuagtet de fire Lagthing fremdeles bibeholdtes, med Nødvendighed føre Lovgivningsmagten over i Kongens Hænder,³ — og denne blev saaledes i Virkeligheden, som det i Landsloven heder, «yfir lögin skipaðr». — Men for rigtig at forstaa den norske Konges Magt paa hine Tider, maa vi lægge Merke til, at han ingenlunde var Monark i Nutidens Forstand — han var ikke Folkesuverænitets Repræsentant. Hans Magt var tvertimod fra de ældste Tider betragtet som en personlig Ret, og den var derfor stillet i Modsætning til Folkets Magt; hvad den ene vandt, var et ligefremt Tab for den anden — og saaledes blev Folket omsider aldeles viljeløst ligeoverfor Kongen. *Odelsmand* til Kongedømmets faa Rettigheder i ældre Tider blev han senere hele Rigets og hele Landsstyrelsens *Odelsmand*. Om Ansvar kunde der derfor ikke være Tale; at kontrollere ham vilde være at forholde ham hans personlige Ret. Det er saare betegnende, at i Landsloven Kongen erklæres forpligtet til ei at trykke sit Folk kun af Hensyn til sit moralske Ansvar for Gud.⁴

Folket var saaledes ikke stort mere end en Eiendom — uden Vilje, uden Ret. — Den eneste Virksomhed, hvortil det var berettiget, og hvori dets Magt endnu spores, var den, at undersøge Kongeemnets Ret til at arve Riget og høitideligt anerkjende den ved Hyldningen paa Thingene. Men ogsaa denne Virksomhed maatte mere og mere tabe sin Betydning, eftersom Arvefølgen strengere bestemtes.

¹ Se *Nyere Landslov, Thingsfarebalken*. Cfr. *Retterbod 17 Juni 1308*, hvor det udtrykkelig bestemmes, at Lagmændene og Sysselmændene stundom skulde indfinde sig hos Kongen og personligen foredrage ham, hvad de finder magtpaaliggende.

² *Nyere Landslov X, 3.*

³ *Keyser, i Tidsskriftet Nor III, Pag. 56.*

⁴ *N. Landslov II, 2.*

Det norske Kongedømme var fra de ældste Tider arveligt: Begrebet om dets Arvelighed er sammenhængende med Begrebet om dets strænge Personlighed. Oprindelig var vel det samme Tilfældet i andre Lande, som f. Eks. Sverige. Men, medens her det arvelige og personlige Kongedømme mere og mere indskrænktes og tilsidst fuldstændigt beseiredes, udviklede det sig i Norge fra den oprindelige Spire fuldt ud. Dets Udvikling betegnes af bestandig mere og mere nøiagtige og strenge Arvelove. — Medens i ældre Tider Folket kunde vælge mellem alle en Konges efterladte Sønner, baade de ægte og de uægte, bestemte allerede Haakon Haakonson den udelte Arvegang efter den ægte Fødsel og Førstefødselsretten. Magnus Lagabøters Landslov indeholder en ny og meget nøiagtig Arvefølgeorden, hvor indtil den tolvte Arv findes bestemt.

Hyldningen, hvori Folkemagtens Berettigelse ligeoverfor Kongedømmet tydeligst fremtræder, maatte herved tabe sin Betydning. Den blev ogsaa snart en blot og bar Ceremoni. Hvor lidet Folkesuveræniteten er fremtrædende i den, sees allerede deraf, at ifølge Magnus Lagabøters Lovrevision Kongeemnet ikke mere som i ældre Tider maatte drage om og lade sig hylde i de enkelte Landsdele. Ét Thingsted var nok (Ørething), og selv der behøvede ikke Repræsentanter fra Almuen rundt det hele Land at være tilstede. Hirdskraaen synes ogsaa at vise, at Hyldningens gamle Form — en Dom, ifølge hvilken Folkesuveræniteten havde undersøgt og godkjendt Kongeemnets Ret — var bortfalden. Og i Virkeligheden maatte en saadan Form være lidet passende paa en Tid, da Folket var i den Grad magtstjaalen af det arvelige Kongedømme og saa lidet bevidst sin Myndighed ligeoverfor dette.

Den norske Konge kunde derfor i Sandhed sige, hvad Haakon Haakonson svarede Erkebiskop Sigurd: han behøvede ingenlunde at modtage af nogen det, som *Gud* retteligen havde kaaret ham til efter hans Forfædre. Om *Folket* er der, som vi ser, ikke længer Tale.

Allerede under Magnus Lagabøter synes saaledes det arvelige Kongedømme at være naaet frem til fuld Udvikling: støttet til den almindelige Opinion, i umiddelbar *Besiddelse* af saagodtsom den hele Landsstyrelse, sikret og befæstet ved strænge Arvelove havde det alene hævet sig paa Folkemagtens Bekostning, uden at have nogen ligeberettiget Magt i Staten, nogen indskrænkende eller kontrollerende Autoritet ved Siden.

Men endnu var dets *Fremtid* ei ganske betrygget; endnu var der en Modstandskraft hos Folket, som skulde tilintetgjøres. Og saa i andre Lande, som f. Eks. Danmark og Sverige, maatte Al-

muernes Selvstyrelse vige for Civilisationen. Men uafhængige, privilegerede Stænder kom her saa at sige i Folkets Sted som Folkesuverænitetens Repræsentanter — og i Kamp med disse den nyere Tids Kulturmagter maatte det gamle Kongedømme, som hvilede paa den personlige Ret, vige Pladsen for det nye, som hvilede paa Folkets, d. e. Stændernes Suverænitet. I Norge havde Udviklingen hidtil vistnok været den modsatte; det arvelige Kongedømme var udvidet og dets Magt fæstet i Lovbogen. Imidlertid havde dog Borgerkrigene, som allerede ovenfor antydet, endnu levnet et Grundlag, hvorfra en i Statsstyrelsen kraftigt indgribende Stændermagt kunde udvikle sig. — Lendermændene udgjorde i Virkeligheden et Slags Aristokrati i Norge, om end uden synderlige Forrettigheder og uden nogen Plads i Statsstyrelsen. Kongen var den eneste saavel af Loven som Folkeopinionen anerkjendte Magt i Staten, — og Lendermændene maatte derfor vistnok søge sin hovedsagelige Styrke som hans Embedsmænd.¹ Men i Besiddelse af en arvelig Værdighed havde de tidlig antaget Præget af en egen, afsondret Klasse, og som saadan syntes de at maatte stræbe efter selvstændig Indgriben i Statsstyrelsen. Deres Stilling som selvskrevne Medlemmer af Kongens Raad vilde kunne give dem et Støttepunkt i denne Stræben. Ved Siden af et uindskrænket Arvekongedømme havde dette Raad hidtil vistnok ikke haft Betydning som en virkelig Statsinstitution med selvstændig Myndighed. Men netop derved, at Kongemagtens Omraade udvidedes og tilsidst omfattede alle Grene af Statsstyrelsen, var et mere afsluttet og stadigt hos Kongen tilstedeværende Kollegium blevet nødvendigt. Et mindre Raad, fuldstændig med Karakteren af et Ministerium, kom saaledes til at staa i Modsætning til det større, og dette sidste maatte derved naturligen antage Karakteren af en Repræsentation for Staten, af et *Rigsraad*, saaledes som det bestod i Danmark og Sverige. Dersom det lykkedes Lendermændene at hævde en uafhængig Stilling, havde de heri et Organ, hvorigjennem de efterhaanden kunde komme til at optræde som selvstændig Statsmagt med Fordring paa Anerkjendelse *ligeoverfor* Kongedømmet.

Det synes i Virkeligheden, som om det var lykkets Lendermændene under Magnus Haakonson atter at hæve sig til nogen Selvstændighed. De kaldte sig Rigets Baroner og vidste overalt at gjøre deres Stemme gjældende; deres Magt og deres Rigdomme var store og de sluttede sig nøie sammen. Og dog kom disse Spirer til en verdslig Stændermagt i Norge aldrig til nogen rigtig Udvikling. Folkets ældgamle Institutioner havde her vedligeholdt

¹ De var næsten bestandig tillige Sysselmænd.

sig bedre end i noget andet Land — og der var i dem formeget, som hindrede en privilegeret Adelsstand fra at hæve sig. De frie Odelsmænd var ikke villige til at bøje sig for nogen anden end for Kongen, og Odelsmændene udgjorde her ingenlunde en afsluttet snever Klasse blandt Folket; tvertimod havde Befolkningen vedligeholdt sig ganske ensartet ligesom i de ældste Tider. — I Norge var Krig tillands en Umulighed; Beliggenheden sikrede mod fiendtlige Anfald; derfor kunde Kongens mægtige Vasaller og hans Hirdmænd her ei erhverve de samme Rettigheder som i andre Lande, hvor de skulde sørge for Rigets Forsvar; derfor hævede sig her ei rundt Landets Grænser hine faste Slotte, hvorfra Adelen kunde undertrykke Almuerne og tiltvinge sig bestandig større og større Privilegier. — Men den væsentlige Hindring for en verdslig Stændermagt laa dog deri, at det arvelige Kongedømme var trængt for dybt ind i Almenbevidstheden. Folket havde sluttet sig til det med hele Resten af sin Kraft. Ogsaa hos Lendermændene var, som det synes, al politisk Bevidsthed gaaet op i Kongedømmet. De formaaede ikke at gjøre sig fortrolige med Idéen om en af Kongen uafhængig og ligeoverfor ham stillet Magt — og de kunde derfor ikke med Enighed og Bevidsthed stræbe efter den. De vilde i modsat Fald paa en ganske anden Maade have benyttet sig af den Kamp, som Geistligheden mod Slutningen af Magnus Lagabøters Regjering begyndte med Kongedømmet.

Norges Geistlighed synes at have været mere fortrolig med den nyere Tids Stænderinteresser. Og det kunde heller ikke være anderledes. Ifølge sit Væsen strengt afsluttet, maatte Geistligheden stedse være fremmed for Folkets Sympathier; den følte sig vel derfor aldrig saa fast knyttet til det arvelige Kongedømme som Lendermændene og Almuen. Den var heller aldrig saaledes som det norske Aristokrati afbrudt i sin Udvikling. Sverre havde kun tilbagetrængt enhver hierarkisk Stræben; Geistligheden kunde fremdeles udvikle sig som en privilegeret, om end hverken uafhængig eller i Statsstyrelsen indgribende Stand — og den syntes nu at have samlet Kræfter til en ny Kamp.

Erkebiskop Jon, en, som det synes baade ærgjerrig og talentfuld Mand, optraadte som Kirkens Fører i dette dens sidste Forsøg paa at grunde en virkelig hierarkisk Magt i Norge. Allerede havde han halvt seiret; ved Tunsbergerforliget blev alle hans Fordringer billigede; det stod kun tilbage at forandre den nye Kristenret, hvori de Geistligheden indrømmede Friheder var optagne.

Da døde Kong Magnus (1280), efterladende to umyndige Sønner, den ældste tolv, den anden ti Aar gammel.

Situationen synes faretruende for Kongedømmet. Dets Rettigheder skulde varetages af det selvskrevne Formynderraad, Lendermændene, i hvis Hænder den umyndige Thronarving var. Men for dem maatte netop denne Leilighed synes bekvem til at befæste *egen* Magt og indtage en af Kongedømmet uafhængig Stilling. De kunde blive farlige nok, dersom de forstod at bruge sine Kræfter. Paa den anden Side truede Geistligheden, allerede halvt seirende, med en dygtig Fører i sin Spidse, som syntes at kunne vove alt mod et Barn, da han havde vovet saameget mod en Konge i sin fulde Manddomskraft.

Men netop i Faren skulde Kongedømmet fremtræde i sin fulde Styrke; nu skulde det klarest vise sig, hvor dybe Rødder det havde fæstet i Folkebevidstheden — saa dybe, at ingen anden Magt kunde fremspire eller trives ved dets Side.

Det stod nu aabenbart i Lendermændenes Magt fuldstændigt at indrømme Geistligheden dens Fordringer og lade den befæste sig som en sterk og uafhængig Magt. Forholdene syntes at byde en saadan Tilslutten. Kongedømmet, den eneste lovlig anerkjendte Magt, som havde opslugt saa at sige al offentlig Myndighed, var Lendermændenes og Geistlighedens, de fremadstræbende Magters naturlige Modstander. Kun ved at forene sig kunde de haabe at beseire det og sikre sin egen Udvikling. Og dog skete netop det modsatte; men deri ser vi — jeg gjentager det — netop Kongedømmets store Styrke: Tanken om at grunde en egen Magt i Staten kunde selv ikke de mægtige Lendermænd gjøre sig fortrolig med.

I Virkeligheden optraadte de straks efter Kong Magnus's Død som Geistlighedens ivrige Modstandere. Efter en, som det synes, alvorlig Kamp seirede de omsider fuldstændigt. Erkebiskop Jon maatte tilligemed Bisperne Andreas af Oslo og Thorfinn af Hamar flygte til Sverige — og Geistlighedens Sag var dermed tabt. Den havde for sidste Gang prøvet sin Styrke med Kongedømmet og var bukket under i Kampen. Den blev for Fremtiden henvist til det gamle Afhængighedsforhold.

Lendermændene, som var optraadte med saamegen Bestemthed til Fordel for Kongedømmet, og som havde spillet en saa fremragende Rolle under Formynderstyrelsen, beholdt vistnok deres Indflydelse under den, som det synes, i det hele taget svage Kong Erik. Men de havde dog ikke forstaaet at benytte det beleilige Øieblik til at grunde et Kongedømmet sideordnet Aristokrati; deres Magt havde trods de heldigste ydre Omstændigheder ikke gjort et eneste sandt Fremskridt. De havde forsømt at give Kongedømmet en Modvegt i Staten ved at styrke Hierarkiet; deres Stilling var derfor ligesaa afhængig og usikker

som tilforn. En kraftig Hersker formaaede ogsaa i den følgende Tid fuldstændigt at tilintetgjøre den Spire til et Aristokrati, som laa i Lendermandsinstitutionen.¹

Det var Haakon Magnusson, Eriks Broder, der optraadte som Fuldenderen af den Udvikling, den norske Stat siden Sverres Dage havde taget. At han havde en Kamp at bestaa med enkelte aristokratiskindede Stormænd, som efter Naborigernes Eksempel søgte at indskrænke Kongemagten, synes vist. Men Modstanden var hverken haard eller langvarig — og Lendermændene maatte senere rolig se til, at Haakon tilintetgjorde deres vigtigste Forrettigheder og tilsidst fuldstændigt ophævede deres Værdighed.

Hans Uvilje mod dem fremlyser allerede i den bekjendte Retterbod af 9 Septbr. 1302. Lendermændenes gamle Ret til at styre Riget, naar Thronarvingen var umyndig, blev dem her frataget, og det bestemtes, at Formynderregjeringen for Fremtiden skulde overdrages til tolv af Kongen personlig udnævnte Mænd. — Seks Aar derefter ophævedes Lendermandsinstitutionen aldeles. I Forordningen herom erklærer Haakon sig foranlediget til dette Skridt ved adskillige Mænds Fremfærd mod Kongens frie Undersaatter i hans og hans Broders Barndom og ligeledes senere. Vigtige Regjeringsanliggender har hidtil forhindret ham fra at tage sig af denne Sag; men han vil nu raade Bod derpaa saaledes, som hans Skyldighed er. Han bestemmer derfor, at Jarle- og Lendermandsværdigheden skal for Fremtiden ei meddeles til nogen uden Kongesønner. For *sande Landsforrædere* erklæres de, som tilraader en mindreaarig Konge at lade være flere verdslige Høvdinge end de, som er komne af ret Kongeæt.

En saa gennemgribende Forandring af de norske Statsforholde kunde neppe iverksættes uden Modstand; imidlertid lykkedes det dog den energiske Haakon fuldstændigt at opnaa sin Hensigt: Lendermandsinstitutionen forsvandt med hans Regjering. Dette viser klarere end noget andet, at Institutionen trods en tilsyneladende Kraft igunden var undermineret af Kongedømmet; havde den været støttet i Opinionen og Folkelivet, skulde et Lovbud ikke have formaaet at tilintetgjøre den. — Imidlertid laa dog i Lendermandsværdigheden den sidste Spire til en verdslig Stændermagt i Norge. Arvelig og anseet havde den været et kraftigt Samholdsmiddel mellem de ætstore og mægtige Slegter, som nu, da dette Baand var opløst, traadte mere og mere tilbage mellem Almuen. Paa denne Maade gav Retterboden af 16 Juni 1308 Stødet til fuldstændigt at nivellere det norske Folk — og den sidste Spire til en over Almuen sig hævende afsluttet uafhængig Adelsstand var

¹ Se Keyser, *Langes Tidsskrift* I. Pag. 1 flg.

faktisk tilintetgjort. Vistnok optraadte Ridderne nu i Lendermændenes Sted som den første Rangklasse; men Ridderværdigheden havde i Norge ingenlunde den Betydning som i det øvrige Europa. Den var her kun en Titel, som blev tillagt Hirdens øverste Medlemmer; en Hofværdighed — og derfor fra Begyndelsen nøie knyttet til Kongen, af hvem den ogsaa alene kunde meddeles. Hverken arvelig eller anseet eller saaledes som Lendermandsværdigheden knyttet til visse Forleninger frembød den ikke et eneste Element, hvoraf en virkelig *Stand* kunde udvikle sig.¹

Paa samme Tid som Haakon saaledes tilbagetrængte det begyndende Stormandsvælde, reiste han ogsaa sterke Skranker for Hierarkiet og retablerede fuldkommen det samme Forhold mellem Kirke og Stat, som havde fundet Sted før Erkebiskop Jons Optræden. Geistligheden fandt sig heri uden at gjøre Modstand; den var altfor nylig beseiret til at vove en ny Kamp, og dens Magt svækkedes desuden netop i denne Tid ved fordærlige Tvistigheder.

Den Opgave, som Haakon havde stillet sig: at tilintetgjøre al Modstandskraft hos Folket, at kvæle Spiren til enhver anden Magt i den norske Stat end Kongens, løste han saaledes fuldstændigt. Medens Magnus Lagabøter, som dog havde seet det uindskrænkede Kongedømme anerkjendt ved Loven, døde midt under truende Farer og ængstet for sine umyndige Sønner, turde Haakon rolig se Fremtiden imøde, uagtet han heller ikke efterlod nogen myndig Arving; thi *nu* var Kongedømmet sikret; ingen Fare truede det mere — *dets Udvikling er fuldendt*.

Haakon kunde først med fuld Sandhed sige: Folket er min Eiendom, som jeg har arvet, og som jeg kan behandle, som jeg selv vil; — og det kunde Magnus Lagabøter, uagtet Loven allerede hjemlede ham en uindskrænket og kun af Gud kontrolleret Myndighed, neppe sige ligeoverfor ansete Lendermænd og en herskesyg Geistlighed. Det var lykkets Haakon endnu fuldstændigere end tilforn at sammentrænge al Landsstyrelse i Kongens Person. Lendermændene havde dog paa en vis Maade Karak-

¹ Det maa endnu bemærkes, at den kongelige Hird vistnok havde visse Forrettigheder — saaledes navnlig Fritagelse for Krigsskatter. Men disse Forrettigheder var i Norge aldeles betydningsløse netop af den Grund, at Folket var saa fuldstændigt nivelleret. Overhovedet — Privilegier *skaber* intet Aristokrati, men *styrker* det vistnok og *organiserer* det.

teren af Statsembeds mænd; men Sysselmændene og Lagmændene, som efterhaanden kom i deres Sted, og som nu var Rigets eneste Embedsmænd, kunde alene ansees for Kongens private Ombud; de modtog deres Løn af Kongens private Kasse og bestyrede de dem betroede Distrikter paa samme Maade, som Forpagtere bestyrer en Privatmands Eiendom. — Folket fandt sig med Taalmodighed i denne saa fuldstændige politiske Fornedrelse. I en lang Aarrække behersket af retfærdige og kraftige Styrere havde Almuen vænnet sig til i Kongen at se sin naturlige Beskytter mod Overlast og Undertrykkelse; den ansaa sig derfor forpligtet til at vise ham en ubetinget Lydighed og gjorde det gjerne, fordi den elskede sin gamle Kongeæt. Efterat Haakon Magnusson havde knækket Stormændene og Geistligheden, herskede ingen Misfor nøielse med Kongens Enevælde. I Virkeligheden synes ogsaa Nordmændene at have været lykkeligere end de fleste andre Folk paa hin Tid. Folket var, om end politisk umyndigt, dog paa en vis Maade frit: Odelsmændene sad trygge paa sine Gaarde, beskyttede mod alle Undertrykkelser af Loven og af Kongen, som i Folkets Kjærlighed og Velfærd saa den bedste Støtte for sin egen Magt. Ingen Tvingborge hævede sig her, ingen bevæbnede Adelsmænd drog her rundt Landet med sine Horder af Leietjenere, plyndrende Bønderne og tilsidesættende Lov og Ret.

Men vi kan dog ikke prise denne Tilstand; den var snarere *Sløvhed* end *Orden*, snarere en *dødlignende Søvn* end en fredelig *Udvikling*. Den Ro, som herskede hos Nordmændene, og som tilsyneladende maatte være saa velgjørende, kom ikke deraf, at Interesserne hos Folket havde ordnet sig, men deraf, at der overhovedet ingen Interesser var. Folket havde helt og holdent kastet sig i Armene paa det arvelige Kongedømme; som vi har seet, var end ikke en eneste Spire til Kamp mod det ladt tilbage. Men derfor maatte ogsaa nu, da Kongedømmet ved Haakon havde naaet sin Spidse, al Udvikling stanse og Folket nedsynke i en for dets Kraft og politiske Bevidsthed fordærvelig Dvale; Udvikling foregaar kun gennem Kamp, gennem Rivning — og Rivning er umulig, hvor der ingen stridige Interesser er. — Hvad var det altsaa, som manglede i den norske Stat? Aabenbart en sterk og uafhængig Stændermagt. Uagtet alle de Undertrykkelser, de bragte over Folket, var Stænderne dog den nyere Tids Kulturmagter; i en lang Epoke af Historien var det dem, der bar Civilisationen og Nationernes Udvikling; af de Kampe, som deres stridige Interesser fremkaldte, skulde Nutidens Samfundsforholde udvikle sig. Trods saamange og saa store Ulykker stod det derfor i Grunden bedre til i Danmark og Sverige, hvor uafhængige og kraftige Stænder havde hævet sig over de gamle

Stammer. I Lovløsheden, i Anarkiet, i de blodige Feider, som ved dem fremkaldtes, ser vi dog altid Liv — og, hvor der er Liv, er der Udvikling; hvor der er Udvikling, er der Kraft. Men i Norge var Fremtiden mørk og lukket, fordi der intet Liv var og intet Liv kunde være.

Den norske Stat, saadan som den under Haakon Magnusson havde færdigdannet sig, var saaledes intet mindre end gunstig for Udvikling af Folkets Kraft. Den var heller ikke sterk i sig selv, ja dens *Bestaaen* var ikke engang sikret: Ogsaa i denne Henseende skulde Stændernes Nødvendighed vise sig. I en Tid, i hvilken en sand Folkemagt var umulig, var det dem alene, som ved at væрге om egen Interesse tillige kunde væрге om Folkets og Statens Selvstændighed. — I Norge beroede Staten paa det arvelige Kongedømme; Kongen var Staten; han var den eneste offentlige Myndighed; Folket anerkjendte ikke, forstod ikke nogen anden Myndighed og var derfor hjælpeløst uden ham. Et Tilfælde, som f. Eks. Kongehusets Uddøen, Thronarvingens Inddragen i en fremmed Interesse kunde indtræde — og det politisk umyndige nivellerede Folk stod Fare for at overvældes af Naborigernes Stændermagter, som var sterke, fordi de var Kulturens Bærere. De Forbindelser, som det norske Kongehus mere og mere indgik med det danske og svenske, de danske og svenske Stænders Valgfrihed gjorde et saadant Tilfælde saare sandsynligt.

Se, dette var Manglerne og Farerne ved den norske Stat. Kraftige Regenter havde hidtil formaaet for en Del at skjule dem; men det følgende Tidsrum, som for Norge kun bragte Ulykker og Fornedrelser, skulde lægge dem klart for Dagen.

Ved Haakon Magnussons Død 1319 modtog hans Dattersøn, Magnus Eriksson, dengang et treaarsgammelt Barn, efter Arveloven Norges Rige. Kort efter blev han af de svenske Aristokrater, som gjerne saa en Søn af deres kjære Hertug Erik og desuden et umyndigt Barn paa Thronen, tillige *valgt* til Sveriges Konge.

Norge og Sverige var saaledes forenede under én Konge — og de Farer for det norske Folks Selvstændighed, som vi ovenfor har paapeget, syntes allerede at staa for Døren.

Det viste sig imidlertid snart, at denne Forening ingen dybere Betydning havde; den var blot en Personalunion, fremkaldt ved tilfældige Omstændigheder —; de Interesser og de Forholde, som

i en senere Tid skulde fremkalde en virkelig og varig Union, havde endnu ikke udviklet sig.

At man i Norge var misfornøiet med Foreningen og kun holdt ved den, fordi Folket følte sig bundet ved Arveloven, er saare rimeligt. Men heller ikke i Sverige syntes man dengang gjerne at have villet dele Konge med et andet Land. Aristokraterne og de herskesyge Prælater havde endnu ei saamegen Magt, at de kunde gjøre en uafhængig Standsinteresse gjældende; de maatte rimeligvis endnu i en vis Grad rette sig efter Almuen — og den vilde her som overalt gjerne have sin egen Konge. — For Norges Selvstændighed var derfor ei meget at befrygte af Foreningen med Sverige; men i andre Henseender skulde den dog vise, hvor mangelfuld den norske Stats Udvikling havde været, og hvor ganske hjælpeløst Folket var uden Konge. Magnus Erikssons lange og ulykkelige Regjering fortjener derfor at kaldes et betydningsfuldt Forpil til Calmarunionen, et Vink om, hvad Rolle Norge vilde komme til at spille i en efterfølgende Tids Stænderforbindelser. — Efter Overenskomsten af 1319 (Norges gamle Love III, 146) skulde Kongen opholde sig lige længe i hvert Rige; i hans Fraværelse var Landsstyrelsen i Rigsraadets Hænder. Men det norske Rigsraad var ingenlunde en saadan Rolle voksen. Under et uindskrænket Kongedømme har vi seet det vegetere som en magtesløs Indretning, selv medens de ansete Lendermænd var dets *selvskrevne* Medlemmer. Nu derimod blev Rigsraaderne umiddelbart valgte af Kongen, fornemmelig mellem de lidet ansete og til Kongens Person nøie knyttede Riddere — og Rigsraadet var saaledes nu fuldkomment blevet en Del af Kongedømmet. Uden Støtte Støtte hos Folket eller i en mægtig og uafhængig Stand var det lidet istand til at gjøre en selvstændig Myndighed gjældende. — Det saa derfor sørgeligt ud med Landsstyrelsen i Norge. Under Kongens lange og hyppige Fraværelser ophørte fuldstændig Samholdet i Staten. Alting maatte hvile, og Landet syntes at befinde sig i en slap Opløsningstilstand. Det var under saadanne Omstændigheder en Lykke for Norge, at mægtige og patriotiske Ætlinger af de gamle ansete Lendermandsætter dengang endnu levede; Mænd som Jon og Sigurd Hafthorsønner, Fin og Ivar Øgmundssønner havde dog endnu Vilje, Kraft og Anseelse nok til at optræde som Folkets Ledere, om end ikke til at forfægte uafhængige Interesser. Allerede Aar 1332 merkes Ytringer af Misfornøielse. I de følgende Aar herskede stadige Uroligheder, som 1339 naaede deres største Høide. — Folkehøvdingernes Bestræbelser gik i det hele taget ud paa at tvinge Kongen til at afstaa fra Foreningen med Sverige, hvoraf de med Grund kun ventede Elendighed for Norge. Men uagtet de handlede i det hele Folks Interesse, og uagtet Magnus var en svag

Mand, som det maatte være let at styre, kom de dog i lang Tid ikke til noget afgjørende Resultat.

Saa høit gik dengang Kongens personlige Ret over Folkets Velfærd.

Tilfældet skulde imidlertid træde hjælpende til. 1340 fødtes Magnus en Søn Haakon; allerede to Aar i Forveien var den ældste, Erik, født. I disse tvende kunde nu hvert Rige have sin egen Konge — og det blev muligt for Norge at løsrive sig fra en forærvelig Forbindelse uden at gjøre noget Brud paa Arveloven. Nordmændene fandt i sine Bestræbelser for paa denne Maade at adskille Rigerne Understøttelse hos de Svenske, hos hvem Magnus alt i længere Tid havde været forhadet. Det kom derfor snart til et Forlig. Paa Varbjerg Slot den 15de August 1343 gik den formelige Adskillelse for sig, idet Haakon her blev hyldet som Norges Konge, medens Erik alt tidligere var valgt til Thronfølger i Sverige.

Haakon var imidlertid dengang kun tre Aar gammel — og Magnus's kraftløse og uordentlige Regjering vedvarede derfor endnu i lang Tid, udøvende den sørgeligste Indflydelse paa Stat og Folk. De Bestræbelser, Nordmændene havde gjort for at faa Forbindelsen med Sverige hævet, syntes ligesom at have været en sidste Kraftanstængelse, efter hvilken de faldt tilbage i en fuldstændig sløv og afstumpet Uvirksomhed.

En sterk baade aandelig og materiel Tilbagegang aabenbarer sig i dette Tidsrum hos det norske Folk. Dets Historie bliver magrere og magrere, og de sparsomme, dunkle Beretninger taler tilsidst kun om Ulykker.

I Aaret 1348 kom den sorte Død til Norge. Efter de islandske Annalers Udsagn bortrev den over Totrediedelen af Landets Befolkning. Denne Angivelse er maaske overdreven; Pesten har neppe raset værre her end i Naborigerne. Men Virkningerne maatte være mere blivende og mere følelige i et tyndt befolket Land og hos et Folk, der allerede længst befandt sig i en stadig Tilbagegang.

Vi ser saaledes ved Slutningen af Magnus Erikssons Regjering det norske Folk i den sørgeligste Forfatning. Havde denne Forfatning alene været Følgen af en svag Konges slette Regjering eller en ødelæggende Pest, havde der dog midt i den dybeste Elendighed endnu været et Haab. Men her var ikke engang Haabet levnet. Vi behøver blot at vende os til Sverige. Dette Land havde lidt under de samme Ulykker som Norge: Pest og en slet Regjering — og dog spores her et stadigt sig udviklende, fremadskridende, om end mangengang vildt og sørgeligt Liv. Netop i Magnus Erikssons Tid begynder Kilderne til Sveriges Historie at

flyde rigere; en Nationalliteratur blomstrer frem, medens i Norge forlængst Historien tier og Literaturen er døet ud. — Grunden til dette den norske Stats fuldstændige Forfald maa derfor søges dybere. Vi har troet at finde den i Kongedømmets ensidige Udvikling. Med de sidste Spirer til en fuldstændig Stændermagt i Norge blev det nødvendige Element til Folkets kraftige Fremadskriden tilintetgjort. For en dybere historisk Betragtning er derfor den tilsyneladende saa store Kontrast mellem Norges Glansperiode og Overmagt i Norden under Haakon Haakonson og dets politiske Fornedrelse under Magnus Eriksson ogsaa kun *tilsyneladende*. Thi allerede under Haakon fremtræder klart den eienommelige Retning af den norske Stat, som nødvendigvis maatte hindre Folkets Udvikling: Kongemagten er ensidig ophøiet, medens Folket er udestængt fra alt politisk Liv. Denne Retning fortsættes i den følgende Tid, indtil omsider under Haakon Haalæg Spiren til et Aristokrati og dermed den sidste Rest af Selvstændighed hos Folket er tilintetgjort. Under ham er derfor den norske Stats Udvikling fuldendt og enhver Fremgang for Fremtiden en Umulighed.

Men hvad der ikke gaar frem, gaar tilbage. Det norske Folk, som efterhaanden fuldstændigt var udelukket fra Statslivet, og som ikke havde formaaet at udvikle af sig et kraftigt og uafhængigt Aristokrati, istand til at forfægte selvstændige Interesser, maatte efterhaanden mere og mere hensygne. — Magnus Erikssons Regjering afdækkede saaledes Brøst, hvoraf Staten allerede i længere Tid havde lidt. De Ulykker, som nu rammede Norge, var mange og store nok til fuldstændig at gjøre dette og fuldende et allerede forlængst begyndt Forfald.

Vi vil søge i korte Træk at give et samlet Billede af den norske Stat og det norske Folks Stilling paa denne Tid.

Saa ugunstig end siden Haakon Magnussons Død Forholdene havde været for Kongedømmet, idet først et umyndigt Barn, senere en svag og uduelig Mand havde beklædt Thronen, var dets Magt og Anseelse endnu ligestor. Haakons Energi havde, som vi saa, bortryddet enhver Fare. Dersom ikke han havde knækket de mægtige Lendermænd, vilde maaske nu en fri og uafhængig Adelsstand have hævet sig i Norge. Men med Lendermandsinstitutionen var i Virkeligheden den sidste Spire til et Aristokrati tilintetgjort. De mægtige og ansete Ætter sluttede sig ikke længer sammen; de syntes for Fremtiden at have opgivet alle ærgjerrige Planer, enhver Tanke om at grunde en egen, afsluttet Stand. Deres Anseelse, som nu ikke længer knyttede sig til bestemte Forrettigheder og Forleninger, maatte ogsaa tabe sig i Tidens Løb, ja, Slegterne selv døde mere og mere ud eller blandede sig mel-

lem det øvrige Folk. Efter den sorte Død stod kun faa Repræsentanter for den gamle Slegtsadel tilbage — og selv disse faa var allfor vante til hos Kongen at se sammentrængt al offentlig Myndighed til, at nogen alvorlig Fremadstræben skulde have vist sig hos dem. Folket var saaledes faktisk *nivelleret*, om end tilsyneladende Norge havde sin egen Adel saagodtsom Naborigerne. Her var Riddere og Væbnere,¹ adelige Vaabenskjolde — kort det hele Formvæsen. Men den norske Adel var ingen Magt i Staten; thi for at være en Magt, maatte den have været en Stand; men til en Stand hører Forrettigheder, arvelige Forleninger, Sammenhold, afsluttede Interesser — og af dette fandtes der ikke og kunde der ikke findes Spor i Norge. Geistligheden var paa denne Tid vistnok i Besiddelse af overordentlig store Rigdomme; men Pesten havde bortrevet dens kraftigste Medlemmer — og den var fremdeles hverken uafhængig eller dybt indgribende i Statsstyrelsen. — Det egentlige Folk giver intet Livstegn fra sig — hvad der ikke kan undre os i en Tid, da selv de Store tier. Sløvt og afstumpet har det af Oldtidens krigerske og tidlige Folkeaand kun bevaret og udviklet én Følelse — Kjærligheden til Kongehuset. I denne Følelse er al politisk Bevidsthed, al Stræben, alt Liv gaaet op; Folket har kun et Ønske — det at se sig behersket af sin rette Arvekonge. — Pesten havde her som andetsteds udøvet den sørgeligste Indflydelse paa Almuerne; Sammenholdet mellem dem var svækket; Fordærvelse og slette Seder havde udbredt sig. — Ogsaa med Folkets materielle Velfærd stod det daarligt til. Hansestæderne havde bemægtiget sig al Handel; de sugede Landets Rigdomme til sig og tærede lig Parasiter paa dets Kraft; Borgerstanden, som i andre Lande paa denne Tid hævede sig til en overordentlig Magt, var fuldkommen underkuet under de overmodige Tyskere. Magnus Eriksøn havde ført en ødelæggende og frugtesløs Krig med dem, efter hvilken han maatte gjøre dem endnu større Indrømmelser end tidligere. Nu var de Encher-skere i de nordiske Farvande.

I Sandhed et sørgeligt Billede! Overalt Stagnation, overalt livløs Ubevægelighed, ingensteds en virkelig national Aand, ingensteds politisk Liv og Bevidsthed!

Rigets Selvtændighed syntes imidlertid for det første sikret. Haakon Magnusson den Sjette, der, som vi har seet, allerede i 1343 blev Norges Konge, havde nu opnaaet Myndighedsalderen og

¹ Deres Antal aftog imidlertid siden Haakon Magnussons Tid bestandig mere og mere — det sterkeste Bevis paa, hvor lidet ansete de var, og hvor betydningsløs Institutionen var for Norge. I Olaf Haakonsons Tid (1386) var der kun 4 Riddere.

Ogsaa den ansete Erlend Filippusøns Vægring for at modtage Ridderværdigheden er betydningsfuld. Se *Isl. Ann.*

selv antaget sig Regjeringen. Men Foreningen med Sverige under Magnus Eriksson maa have vist os, hvor lidet betrygget i Virkeligheden denne Selvstændighed var. Det norske Folk var i Grunden kun en viljeløs Eiendom, hvis Fremtidsskjæbne helt og holdent afhang af de Tilskikkelser, som i Tidens Løb kunde ramme dets Eier, den norske Kongeæt. Hvad der ikke kunde siges i Danmark og Sverige, hvor dog en suveræn Vilje i Stænderne gav sig tilkjende, gjaldt i fuldeste Maade om Norge: *her var Staten en Bold for Tilfældet.*

Ved den danske Kong Valdemars Bestræbelser blev endnu i Magnus Erikssons Tid det skjæbnesvangre Ægteskab indgaaet mellem Valdemars Datter Margrethe og Haakon. Herved forberedtes Forbindelser i Norden, hvorved det norske Kongehus efterhaanden blev flyttet over paa fremmed Grund og tilsidst fuldstændigt draget ind i fremmed Interesse. Disse Forbindelser har ikke længer den tilfældige Karakter som Foreningen med Sverige under Magnus Eriksson; *nu* havde Forholde udviklet sig, hvorved en *varig, betydningsfuld, paa sterke Interesser* sig støttende Union mellem de tre nordiske Riger efterhaanden fremkaldtes.

Hvilket Forhold maatte Norge indtage til en saadan Forening? Det er ikke vanskeligt at slutte sig dertil, efter hvad vi allerede har fremstillet. Vi har i hin Tids Nordmænd seet et Folk uden al politisk Bevidsthed, uden Liv, uden kraftig Fremadstræben. De kunde derfor hverken fatte det gavnlige ved en Forening med Naborigerne eller høste den sande Nytte deraf. Tvertimod syntes enhver Forening at maatte forekomme dem fordærlig. Under Magnus Eriksson ser vi Landet hjælpeløst, fordi det ikke bestandig kunde have sin Konge hos sig, fordi de maatte dele ham med et andet Rige. Saaledes vilde det ogsaa i Fremtiden blive; Kongen var ligesaa nødvendig for den norske Stats Bestaaen nu som dengang; Folket ønskede ligesaameget nu som før at beholde sin Konge for sig selv. Heller ikke var der i Norge et ærgjerrigt, fremadstræbende Aristokrati, som i en Union kunde se Anledningen til at udvide og styrke eget Herredømme. Om Geistligheden gjaldt vistnok dette; men den besad langt fra saamegen Magt og Indflydelse her som i Naborigerne.

I det hele taget maatte saaledes Nordmændene ufrivilligt, ja mod deres Vilje komme ind i Unionen. Hvorledes dette var muligt, kan vi let forstaa: Folket hang ved Kongedømmets Arvelighed; men dette var ogsaa det eneste, som blev fastholdt med nogen Kraft. Dersom Norge blev berøvet sin gamle Kongeæt eller dets Arveherre blev draget ind i en fremmed Interesse, var Landet fuldkommen hjælpeløst. Hvem skulde nu vaage over Statens Tarv? Folket — politisk umyndigt, nedbøiet af Ulykker, uden

Liv, uden Sammenhold — manglede al Deltagelse for de offentlige Anliggender. Af mægtige og ansete Stormænd, som kunde lede Almuen og udtale dens Vilje, gaves der kun faa tilbage — og selv hos dem fandtes ikke længer nogen national Aand; uvante til et politisk Liv, til at forfægte Interesser lod de sig letteligen paavirke af Naborigernes dem i politisk Bevidsthed langt overlegne Aristokrater.

Norges Rolle i Unionsverket maatte altsaa være passiv; — for at anskue de virkende Kræfter maa vi vende os til Danmark og Sverige.

ANDET KAPITEL.

Calmarunionens Forberedelse i Danmark og Sverige — dens Bebudelse ved forudgaaende Begivenheder.

Det var naturligt, at de Danske og Svenske viste en større Virksomhed ved Unionsverket end Nordmændene. Thi medens Norge i det arvelige Kongedømmes Arme nedsank i en sløv Ubevægelighed, ser vi hos dets Naboer en aldrig afbrudt Udvikling, et stadigt rigere og rigere sig udviklende Liv. Hos *dem* var derfor Kræfter, som kunde stræbe imod et stort Maal; fra dem kunde en stor Bevægelse udgaa — og det var ikke tænkeligt med et i sin Udvikling stanset Folk. Men der er et andet Spørgsmaal, hvis Besvarelse synes vanskeligere.

Vi tror ikke, at Tanken om Skandinaviens Enhed nogensinde er forglemt og forsvinder; vi tror, at den som en belivende og styrende Nerve gaar gennem hele Nordens Historie. Imidlertid lader det sig dog ikke nægte, at den i et langt Tidsrum er trængt i Baggrunden og kun fremtræder i spredte og dunkle Træk. Først ved Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede ser vi den fremtræde med Klarhed; men fra nu af erholder den bestandig mere og mere Betydning, indtil den omsider bliver det Centrum, hvorefter hele Nordens Historie dreier sig. Hvorfor erholdt netop i dette Tidsrum den skandinaviske Tanke en saa stor Magt?

For at besvare dette Spørgsmaal, maa vi først søge at give et Overblik over Sveriges og Danmarks Statsudvikling. Vi møder her de skarpeste Modsætninger til den norske Stat. Medens i Norge Folket mere og mere nivelleres, ser vi i Naborigerne under andre Paavirkninger en Adel hæve sig og blive mægtigere og mægtigere, indtil den omsider i Forening med den indflydelsesrige Geistlighed danner en Stændermagt, for hvilken Folket bøier sig og Kongemagten træder i Skygge.

Tidligst ser vi en Stændermagt hæve sig i Danmark. Dette Lands Historie begynder allerede under Forholde, som bebuder en rigere og mere broget Udvikling: medens den største Del af Norge og Sverige endnu var bedækket af uigjennemtrængelige Skove, fandt maaske de indtrængende Norrøner gothiske Stammer boende paa Danmarks Sletter. Fra de ældste Tider var derfor Befolkningen mindre ensartet i dette Land — og deri havde en Stænderadskillelse den bedste Forberedelse. Under sterke Paa-virkninger fra det nærliggende Tyskland, Hierarkiets og Lensaristokratiets Hjem, ser vi allerede i Valdemarernes glimrende Periode en sterk dansk Arveadel udvikle sig. De Forandringer, som Landkrigsvæsenet undergik i denne Tid, og som fremkaldtes ved den nøie Forbindelse med Tyskland, bidrog væsentlig til at befæste denne Adel og organisere den som Stand. Rytteriet blev nemlig nu Landhærens Kjerne, medens tilforn de fleste Krige var førte med Fodtropper. En afsluttet — fornemmelig af de Rigere og Fornemmere bestaaende Krigerstand, udviklede sig heraf, som i Tidens Løb blev mere og mere uundværlig, jo mere Folkets krigerske Aand veg for Kristendommens og Civilisationens Forandringer. — Til Gjengjæld for, at disse «Hærmænd» ved alle Leiligheder maatte, som det hedder i den Jydske Lov, «vove deres Hals for Kongens og Landsens Fred», nød de derfor ogsaa den største Anseelse og blev tidligt overordentlig begunstigede. De fritoges for Krigsskatter; de beholdt Tilladelse til at købe saa meget Gods, som de vilde; Kongerne, som stadigt trængte til dem mod sine urolige og herskesyge Naboer, søgte at knytte dem endnu nøiere til sig ved at forlene dem med store Landeiendomme. Heri laa, som vi ser, den bedste Grundvold for en privilegeret Adelsstand. Hærmændene udgjorde vistnok i Begyndelsen ikke noget afsluttet Samfund: Enhver, som formaaede det og havde Lyst dertil, kunde optages i Ryttertjenesten og nyde Godt af de privilegerede Krigeres Forrettigheder. Men det varede ikke længe, førend de — under de gunstigste Forholde — afsluttede sig som en egen Stand, og nu blev disse Kongens Vasaller faretruende for selve Kongedømmet.

Det Tidsrum, som følger efter Valdemarernes Tid, og som ved sine Ulykker danner en saa skjærende Modsætning til denne Glansperiode i Danmarks ældre Historie, viser os Aristokratiet som en uafhængig, herskesyg Stand — kjæpende mod Kongedømmet for at sikre sig en selvstændig Indgriben i Statsstyrelsen. — I denne Kamp, der bragte Riget nær til Afgrundens Rand, ser vi Geistligheden optræde som Adelsens Bundsforvandte. Kirken indtog i Danmark en betydningsfuldere Stilling end i det øvrige Norden; medens Hierarkiets Glans aldrig var sterk i Sverige og

kun med et svagt Gjenskin naaede op til Norge, havde her under de hyppigere og inderligere Forbindelser med det øvrige Europa Geistligheden sterkere befæstet sig i Folkelivet og sikret sig en ærefrygtbydende Uafhængighed.

Ligeoverfor saa sterke Modstandere kunde Kongedømmet ikke staa sig. Under en Række af svage og uduelige Regenter stiger derfor Adels- og Præstevælden bestandig mere og mere. Den kraftige Erik Menved formaaede endnu — kun med Nød og Neppe — at opretholde sin Magt. Men under hans Eftermand Christofer den Anden ser vi Aristokratiet og Geistligheden fuldstændigt seirende efter den ottiaarige Kamp. Denne Konge maatte for første Gang udstede en formelig Haandfæstning, hvori han indgik de mest ydmygende Forpligtelser: Adels og Geistlighedens Privilegier stadfæstedes og udvidedes — og næsten al offentlig Mynighed blev lagt i disse tvende Stænders Haand. Paa Danehof-ferne, som i Tidens Løb fra en virkelig Folkerepræsentation var gaaede over til blotte «Herredage», paa hvilke Prælater og Adelsmænd udelukkende styrede, skulde alle Lovforandringer foregaa; her kunde enhver Anklaget indanke sin Sag — endog fra selve Kongens Domstol.

Adel og Geistlighed anerkjendtes saaledes for de egentlig herskende Magter. Afsluttede saavel fra Folket som fra Kongedømmet indtager disse tvende Stænder en egen Plads i Samfundet, som i Tidens Løb bliver mere og mere betydningsfuld.

Om Folket er der ikke længer Tale. Svækket og ødelagt ved de blodige indvortes og udvortes Krige er Bønderne mere og mere nedsunkne i Trældom og Sløvhed; Stormændene rundt det hele Land kappedes om fra deres velbefæstede Borge at kue og udsuge dem, og de har forlængst ophørt at indtage en selvstændig Stilling i Samfundet. — Ogsaa Borgerstanden, som i andre Lande dannede den bedste Modvegt mod det tøilesløse Aristokrati, var her svag; — dens Handel og Næringsdrift lammedes aldeles af Hanseforbundet, og den udøvede ingensomhelst Indflydelse paa det offentlige Liv.

Kongedømmet dannede vistnok endnu en selvstændig Magt i Staten, som i en dygtig Herskers Haand kunde blive farlig nok for Adel og Præstevælde. Valdemar Atterdag ser vi ogsaa i den følgende Tid for en Del gjenoprette, hvad Christofer havde nedbrudt. Men han formaaede dog kun at redde Riget fra det vilde Anarki; at bekjæmpe Stændernes Magt kunde nu ikke længer nytte. Til en saadan Kamp havde den danske Konge for liden Støtte i sin egen Stilling og for liden Hjælp hos Folket. Fra de ældste Tider var Danmark et Valgrige; om nogen personlig Ret kunde der derfor ikke være Tale; Kongedømmet, som hidtil havde beroet paa Fol-

kets Valg, maatte tvertimod nu, da Adel og Geistlighed havde bemægtiget sig Folkets Plads i Samfundet, støtte sig til disse tvende Stænders Suverænitet og var derved i Grunden overgivet i deres Vold.

Vi ser ogsaa under den stadig fortsatte Kamp mellem Kongedømmet paa den ene Side og Stænderne paa den anden de sidste — trods tilsyneladende Tab — i Grunden bestandig vinde mere og mere Terræn.

Vender vi os til Sverige, ser vi her i de ældste Tider ligesaa simple Samfundsforholde, en ligesaa ensartet Befolkning som i Norge. De gamle svenske Landskaber var egentlig selvstændige Stater, i hvilke Bønderne ganske styrede sig selv, om de end anerkjendte Uplandskongen som deres fælles Overhoved. Tidligt ser vi dog her, ligesom i Norge, over disse af hinanden uafhængige Stammer en sluttet Kreds af Høvdinge og mægtige, storættede Mænd danne sig, hvorigjennem Rigets Enhed forberedtes. Men, medens denne Kreds i Norge brydes og tilintetgjøres af Kongemagten, styrkedes den og udvidedes under heldige Forholde gennem heldig Paavirkning i Sverige, — og vi ser den tilsidst herskende, tilintetgjørende de gamle Stammers Selvstyrelse.

Folkungernes Vælde betegner ogsaa Stormandsvældets Opkomst i Sverige. Vi ser Magten efterhaanden gaa mere og mere over i Hænderne paa Jarlen, Adels Chef, indtil den sidste Jarl, Birgers Sønner selv kommer paa Thronen. Istedetfor det gamle Kongedømme, Landskabernes, Stammernes Kongedømme er dermed et nyt kommet, som i Adelen maa søge sin fornemste Støtte.

Den nye Periode i det svenske Aristokratis Udvikling, som saaledes kan regnes fra Folkungernes Ophøielse paa Thronen, aabnes dog netop med en Tilbagetrængen af Stormandsvældet. Magnus Birgeron Ladulaas var en kraftig Regent, som forstod at holde de herskesyge Stormænd i Tøilen. Men forgjæves stræbte han at bryde deres Magt, og vi ser ham senere forbinde sig med dem. Han vilde gjøre Aristokratiet mindre farligt og knytte det nøiere til Kongens Person. Men i Virkeligheden tjente de Indretninger og Bestemmelser, han i denne Hensigt gav, kun til at organisere Aristokratiet som privilegeret Stand og forøge Antallet af dets Medlemmer.

Magnus Ladulaas indførte efter tysk og dansk Mønster Frälserusttjenesten i Sverige. Det hedder i Bestemmelsen herom af 1285: «Saasom det er værdigt, at de, som følge os med Raad og Hjælp, nyde mere Ære, give vi dem og deres Gaardsfogeder og

deres Landbønder frie for al kongelig Ret. Vi ville og, at alle Mænd, som os til Hest tjene, skulle have samme Frelse.» Uagtet nu tilsyneladende Adgangen stod aaben for enhver paa denne Maade at frelse sig og sin Eiendom, kom Bestemmelsen i Virkeligheden dog kun de Adelige til Gode; thi det var i Almindelighed kun dem, som eiede saamegen Jord, at de ansaaes «thet frälsa at kunne uppehålla medh goz», og som formaaede at underholde det nødvendige Følge af Tjenestemænd og Heste. Ved Frälserusttjenesten blev saaledes det første og vigtigste Privilegium givet Adelen og et mægtigt Skridt til at styrke og befæste dens Magt var dermed gjort. At Magnus Ladulaas med disse og andre Bestemmelser har tilsigtet noget ganske andet, at han egentlig kun derved har tænkt at forherlige Kronens Glans, er aabenbart nok. Men i denne Tidsalder, i hvilken Adelsstanden havde sin store Mission at opfylde, i hvilken den var Kulturens og Civilisationens Bærer, maatte alt tjene til dens Udvikling, i hvad Hensigt det end blev gjort.

Det er ogsaa først egentlig efter Magnus's Tid man kan tale om et virkeligt Aristokrati i Sverige: ved Frälserusttjenesten gaves nemlig Stødet til, at Stormændene fuldstændigt afsondrede sig fra det øvrige Folk og afsluttede sig som en egen Stand. Deres Stilling blev derved endnu farligere, deres Magt og Indflydelse endnu større. Stammernes gamle Selvstyrelse ser vi allerede i denne Tid næsten ganske tilbagetrængt. Landskabsforfatningen bestaar vistnok endnu ved Siden af Stænderne; men i Virkeligheden har den lidet eller intet at betyde —; istedetfor de gamle Folkerepresentationer er Herredagene nu faktisk optraadte som de styrende. — Paa disse Herredage deler Adelen Magten med *Prælaterne*. Den svenske Geistlighed havde, om den end aldrig fik saa stor Betydning som den danske, dog tidlig erhvervet en uafhængig Stilling. Paa Skenninge Kirkemøde, som holdtes 1248 af Pave Innocents den Fjerdes Legat Wilhelm af Sabina, fastsattes allerede dens Overvegt og fuldstændige Emancipation fra al verdslig Øvrighed. Kirken kunde saaledes i Sverige tidligt gribe selvstændigt ind i Statsstyrelsen — og i Forening med Aristokratiet dannede den ved Begyndelsen af det 14de Aarhundrede en sterk, afsluttet Mellemmagt mellem Folket og Kongedømmet, lige farlig for dem begge.

Vi har allerede seet Folkets gamle provinsielle Selvstyrelse bukke under og tilbagetrænges. Kongemagten dannede dog endnu en sterk Modvegt. Men de Thronstridigheder, som udbrød efter Magnus Ladulaas's Død, og som omsider ved de skrækkeligste Ulykker forødede hans Hus, skulde efterhaanden svække Kronens Anseelse. I den for det svenske Folks Velfærd saa fordærlige

Strid mellem Birger og Hertugerne Erik og Valdemar er det egentlige Aristokratiet, som væbner Broder mod Broder for under et vildt Anarkie at styrke sin egen Magt. Stormændene havde alt længe en overveiende Indflydelse paa Kongevalget, som efter Sveriges ældgamle Institutioner skulde foregaa ved Deputerede fra Almuen i de forskjellige Landskaber; de tiltog sig nu, da Kongehuset var oprevet ved Borgerkrige, næsten udelukkende Retten til at besætte den ledige Throne. Et treaarsgammelt Barn, den sidste Ætling af Magnus Ladulaas's Slegt, hæves ved den paa Sveriges Kongestol. Sammensætninger af verdslige og geistlige Store styrer nu Riget i en lang Række af Aar; at Adels- og Præstevælden maatte stige under en saadan Regjering, er begribeligt nok — ja den kan egentlig først i denne Tid siges rigtig at have befæstet sig. — Saaledes havde nu (for at bruge Geijers Ord) et nyt Sverige fuldstændigt ligesom overbygget det gamle. Istedetfor Landskabernes systema civitatum¹ er en Stænderstat kommen. Det er Adelen og Geistligheden, hvis Interesse sterkest fremtræde i dette nye Sverige. Ligeoverfor dem indtager vistnok Kongen endnu en ærefrygtbydende Stilling; men hans Myndighed er mere udstrakt end egentlig sterk, og den har ved Brødrestriden og Magnus Smeks Mindreaarighed lidt et alvorligt Knæk. Paa den anden Side er Almuen fra gammel Tid splittet og uden Sammenhold — og nu næsten ganske politisk umyndig, ihvorvel aldrig trælbundet og ufri saaledes som i Danmark. Det ligger allerede begrundet i Befolkningens oprindelige Ensartethed, at den svenske Bonde aldrig følte sig ganske ufri, om han end kaldtes saaledes; men han var længst vant til at se al offentlig Magt i Hænderne paa de overmodige Adelsmænd, som med sine talrige bevæbnede Følger drog omkring i Landet, herjende og udsugende den fredelige Almue. — Hvad Borgerstanden angaar, som i denne Tid begyndte at hæve sig til nogen Betydning (vi finder den første Gang omtalt ved Valgrigsdagen 1379), saa var dens Interesse fuldstændigt skilt fra de øvrige Folks. Hansestæderne havde ogsaa her tilrevet sig al Handel og Søfart; i de mægtigste Stæder som Stockholm og Visby var Befolkningen indtil over Halvparten tysk, og de øvrige var for lidet velstaaende til at kunne faa nogen Betydning.

Vi havde søgt at give et Overblik over Nordens Samfundsforholde saaledes, som de gestaltede sig nærmest før Calmarunionen. Det er ved Slutningen af det trettende og Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede, at vi ser disse Forholde klart fremtræde i alle de tre skandinaviske Riger. Paa samme Tid som det arvelige Kongedømme i Norge under Haakon Magnusson Haalæg tilintetgjør den sidste Rest af en over Folket sig hævende Stæn-

¹ System af Stater.

dermagt, paa samme Tid vinder Stænderne i Danmark den afgjørende Seier under Christofer den Anden, og paa samme Tid føres i Sverige mellem Kong Birger og Hertugerne Erik og Valdemar hin Brødrestrid, hvorved Adel og Geistlighed tilsidst faar Anledning til med et treaarsgammelt Barn at sætte sig selv paa Thronen. — En ny Tid opgaar dermed over Norden. Den er mørk og sørgelig. Overalt er Oldtidens kraftige Folkeaand hensyngnet: I Norge er Folket sløvt og splittet, i Sverige underkuet og ulykkeligt, i Danmark trælbundet. Overalt er det de Store, som hersker: hist Kongen, her Aristokraterne, og over det hele Norden har Kirken udbredt sit mere eller mindre sterke Aag. De Idéer, som saa væsentlig bidrog til at farve ogsaa Nordens Historie, den kristelige og ridderlige Enthusiasme, har nu liden Betydning; thi Geistligheden er bleven for rig, Adelen for mægtig. I deres Sted ser vi Stændernes snevre Interesser som de styrende; fordi Tiden er svag og ideforladt, formaar Fyrster og Storherrer overalt at gjøre deres egne egoistiske Planer gjældende — og denne spredte Stræben giver Tidsalderen et Præg af Sønderrevethed, i hvilken det er vanskeligt at forfølge den ledende Traad.

Det største Verk, som fremgaar af denne paa Storverker saa fattige Tid, er Unionen mellem de tre nordiske Riger. Men i denne Begivenhed vil vi se det sterkeste Bevis paa, hvor stor Folkenes politiske Umyndighed var, og hvor meget tilfældige Omstændigheder eller Stormændenes egoistiske Interesser formaaede over deres Skjæbne.

Thi Unionen var Stormændenes og ikke Folkenes Verk; den blev grundet paa og baaret af Stændernes og ikke Nationernes Interesser.

Uagtet det nære Folke- og Sprogslegtskab, de fælles Seder og den fælles Oldhistorie havde Forbindelserne mellem Norge, Sverige og Danmark hidtil været svage. Stammeaanden, den sterke Selvstændighedsfølelse hos de enkelte selvstyrende Kredse, hvori Folkene var splittede ad, havde fjernet dem fra hinanden. Saalænge hine Stammer eller Landskaber endnu bestod uafhængige ved hinandens Side, var der ingen fælles Interesser — og en nøiere Forbindelse kunde da overhovedet ikke tænkes. De søndersplittede Folk maatte først hver for sig samles til en Helhed, deres oprindelige Selvstændighedsaand maatte først kues, førend en gjensidig Tilnærmelse var mulig.

Det var det arvelige Kongedømme, som i Norge ved at tilintetgjøre Folkets gamle Selvstyrelse forbandt de gamle Stammer til en Helhed. Som vi saa, kunde ogsaa alene ved Kongedømmet Nordmændene drages ind i den endnu større Forbindelse — Unionen mellem de tre nordiske Riger.

I Danmark og Sverige var det derimod Aristokratiet og Geistligheden, som blev Foreningsbaandet — først mellem *Stammerne* og senere mellem *Folkene*.

Vi har omtalt, hvorledes over det provinsielle Sverige efterhaanden mægtige Stormandsslegter hævede sig. Forbundne ved fælles Interesser slutter de sig paa det nøieste til hinanden indbyrdes og til Kirkens Høvdinger; — de bliver sterke ved denne Forening og formaar nu, kuende under sig Landskabernes splittede Interesser, at fremstille en svensk Stat, hvorfra rigtignok Folket er udelukket. Paa samme Tid har ogsaa i Danmark og over de gamle Stammer en Stænderstat dannet sig. — Begge Lande befinder sig saaledes paa et Overgangsstadium i deres Samfundsudvikling. Stammerne er tilintetgjorte; men Nationerne har endnu ikke dannet sig: mellem dem begge er Stænderne Overgangsledet.

Paa dette Punkt maatte en Union mellem de tvende Riger være mulig. Stammernes afsluttede Interesser staar ei længer hindrende imellem — og først i en senere Periode skal den vaagende Nationalitetsfølelse optræde fiendtligt mod ethvert Forbund. Det er nu Stænderinteresserne, som hersker, og disse maa senere eller tidligere lede til en Union.

De aristokratiske og hierarkiske Stormænd følte tidligt Nødvendigheden af Foreninger for at kunne herske. Det er paa denne Maade, vi ser dem i Danmark og Sverige forberede Statens Enhed. Men, hvor der var saa lidet skarpt adskilte Grænser som mellem Danske og Svenske, maatte det være naturligt, at de Store i det ene Land end mere udvidede denne deres Konfederation og ved en Forening med Naborigets Aristokrater søgte fudstændigt at styrke deres Magt. Vi ser allerede meget tidligt, at den svenske Adel, saasnart den kom til nogen Magt og Uafhængighed, sluttede sig til den danske. Og det kunde heller ikke være anderledes. Det ligger i Aristokratiets Væsen at afsondre sig fra det øvrige Folk; thi det hersker kun ved at undertvinge og maa derfor bestandig forudsætte Uvilje hos sine Omgivelser. Om den danske Adel gjaldt dette i saameget højere Grad, som den tildels havde en fremmed Oprindelse og Befolkningen fra de ældste Tider var uensartet. Men ogsaa de svenske Aristokrater, skjønt oprindelig Folkets Mænd, havde efterhaanden, som vi saa, mere og mere afsondret sig — og ved Magnus Ladulaas's Privilegier blev den skarpeste Grænse optrukket mellem Frälse og Ofrälse. Det var under saadanne Omstændigheder saare rimeligt, at den svenske Adelsmand følte sig nøiere knyttet til Danmarks Adel, med hvem han havde fælles Interesse, end til det Folk, hvoriblandt han levede, hvis Interesser, om det havde nogen,

stod i ligefrem Strid med hans. Om et saadant Sind bærer ogsaa de mange Egteskaber og andre Forbindelser, som i Tidens Løb opstod mellem begge Rigers Stormænd, ja selv Sprogenes Blanding det klareste Vidnesbyrd.

Men var *Aristokraterne* blevne fremmede for sit Folk, var deres Interesser afsluttede og egoistiske, nu da de havde hævet sig til nogen Magt og Uafhængighed, maatte dette i endnu højere Grad være Tilfælde med Kirken og dens Høvdinger. Geistligheden optraadte straks som en afsluttet Stand; den fik ogsaa de første Privilegier, og, jo mere den udviklede sig, desto mere blev den en Stat i Staten, hvis Interesse var romersk og ikke svensk eller dansk. Vi ser Prælaterne i andre Lande slutte sig til hinanden trods Nationalitet, trods den største Adskillelse i Udvikling og Interesser; saameget naturligere var derfor en Tilslutten her, hvor Grænserne var saa lidet skarpe, hvor ingen national Følelse endnu havde udviklet sig, og hvor Stammeaanden var kuert. Kirken begyndte desuden allerede i det fjortende Aarhundrede, medens dens Rigdomme stadig forøgedes, at tabe noget af sin Indflydelse over Folket. Ogsaa af denne Grund var den tilbøielig til i en Forening at søge fornyet Styrke.

Af Stormandsvældet maatte saaledes med Nødvendighed en Tilnærmelse fremgaa — og ved denne Tilnærmelse blev igjen en virkelig Forening forberedt i Gemytterne.

Tanken om at stifte en Union mellem Rigerne under en fælles Konge som Overhoved kunde heller ikke længe være Stænderne fremmed; thi den laa ganske i deres Interesse. Og det ikke alene forsaavidt de ved at forbinde sig med hinanden erholdt forøget Styrke til at undertrykke Folket, men ogsaa i en anden, maaske mere væsentlig Henseende.

Hvorledes var nemlig Stændernes Stilling i Samfundet? Afsluttede i deres Interesser, underkuer de Folket og kjæmper mod Kongemagten. Selv efterat de har beseiret det gamle, paa den personlige Ret eller Folkemagten sig støttende Kongedømme og efterhaanden mere og mere draget Kongen ind i deres egen Interesse, er hans Magt dem dog faretruende og indskrænkende. De mægtige Adelsmænd og Prælater lod sig ikke længe nøie med blot at herske gennem Kongen; de vilde *selv* herske, og de fandt i Rigsraadet en Repræsentation, som netop var skikket for en saadan Stræben. Vi ser derfor ogsaa denne Institution bestandig blive mægtigere og mægtigere, og det truer tilsidst med at gjøre enhver anden Myndighed i Staten overflødig. Kongerne fandt sig naturligvis kun ilde i en saa fuldstændig Indskrænkning. De søgte derfor ogsaa at vække Modstand mod Rigsraadet, hos hvilket nu al Adelens og Geistlighedens Magt fandtes sammentrængt,

og det var let tænkeligt, at de — saaledes som det ogsaa virkelig skete i andre Lande — for at opretholde sin Myndighed vilde mere støtte sig til Folket og de lavere Stænder.

For Adelen og Geistligheden i begge Riger maatte saaledes en Union under en fælles Konge være en dobbelt Seir. Istedetfor to Konger fik de kun én — og det en, som, idet han blev Repræsentant for Stændernes Forening, fuldstændigt var draget ind i deres Interesse. — Mod en saadan Union er det ogsaa, vi ser de danske og svenske Stormænd i en lang Tid stadigt stræbe hen — ikke alene ved at slutte sig indbyrdes til hinanden, men ogsaa, og fornemmelig, ved at føre en stadig Krig mod Kongedømmet, saalænge indtil deres Herskesyge neppe længer taalte nogen *indenlandsk* Konge.

At de fra Begyndelsen ingen Bevidsthed havde om det Maal, hvortil deres Bestræbelser førte, kunde jo ikke være anderledes. Saaledes ser vi enhver stor Begivenhed forberedes gennem Generationer, som trods en tilsyneladende Strid dog ubevidst arbejder i den samme Retning. Enhver Idé behøver Tid for at modnes — og selv, naar den synes modnet, maa dog Tilfældet komme til for at kalde den frem til Klarhed og Bevidsthed.

Men førend den er kommen til fuld Klarhed, ser vi den dog ofte ligesom dukke frem hist og her i en eller anden merkelig Personlighed. Saaledes ogsaa her. Den Union, mod hvilken Stormændene mere og mere synes at arbeide hen, blev ogsaa bebudet ved forudgaaende Begivenheder. Vi ser Tanken, endnu førend den er moden til Udførelse, dukke frem hist og her, og ved disse spredte Træk kastes et klarere Lys over den Udvikling, som omsider skulde føre de tre nordiske Riger sammen i en varig og betydningsfuld Forbindelse.

Paa samme Tid som i Norge det avelige Kongedømme førte den sidste Kamp med et aristokratisk Parti blandt Folket, paa samme Tid som Stormandsvældet først klart fremtraadte i Danmark og Sverige — paa samme Tid ser vi ogsaa Tanken om at stifte en Union i Norden for første Gang fremdukke hos en af den Tids merkeligste Personligheder. Dette Sammenstød er mere end tilfældigt: Unionstanken aabenbarer deri sin inderlige Sammenhæng med Folkeaandens Küelse og Stændernes Herredømme — og det bebudes os straks i de første svage Forsøg, at den nordiske Forening, naar den virkelig kommer istand, vil blive et Verk av Stormændene.

Hertug Erik af Sødermanland,¹ Magnus Ladulaas's anden Søn, synes, efter de sparsomme Beretninger at dømme, at have været

¹ Se om ham bl. a. Werlauff i Nord. Tidsskrift II, pag. 510—521.

en ærgjærrig og talentfuld Herre. At han ved Hjælp af et *adeligt* Parti i Sverige søgte at støde sin Broder fra Thronen er udenfor al Tvivl. Men de samtidige Forholde i Naborigerne syntes ogsaa at indbyde til videregaaende Planer.

I Danmark kjæmpede Erik Menved med et mægtigt Parti blandt Adelen. Hans Egteskab med Magnus Ladulaas's Datter Ingeborg var desuden barnløst.¹ Her maatte saaledes være et vidt Spille- rum for Hertugens Rænker. Han forsømte heller ikke at benytte sig af de gunstige Forholde. Kun synes han med den Tids tve- tydige og vaklende Forholde ikke rigtig at have vidst, hvilket Parti han skulde gribe, for at aabne sig Adgang til den danske Throne. Snart ser vi ham forbinde sig med Hertug Christofer og de fredløse danske Aristokrater, snart slutter han sig igjen til Kong Erik og søger at naa sit Maal ved et Egteskab med den- nes Søsterdatter Sofie af Werle.

Paa samme Tid blandede han sig ogsaa i de norske Anliggen- der. Vi har allerede talt om, at Haakon Magnusson Haalæg ved sin Regjeringstiltrædelse havde en Kamp at bestaa med enkelte mægtige Stormænd, hos hvem Lendermændenes Indflydelse un- der Erik Præstehader og de Stores Eksempel i Naborigerne havde vakt Idéen om at grundfæste et Kongemagten indskrænkende Aristokrati. Meget synes at tyde paa, at Hertug Erik har søgt at sætte sig i Forbindelse med hine Misfornøiede,² og det var jo overhovedet ved Hjælp af de upatriotiske og herskesyge Stor- mænd, alle Bevægelser i denne Tid fremkaldtes. Vi ved imidler- tid, at det lykkedes Haakon fuldstændigt at beseire sine Mod- standere, at det lykkedes ham ved en sjelden vis og energisk Re- gjering fuldstændigt at befæste det arvelige Kongedømme. Hertug Erik greb nu for at naa sit Maal en anden Vei — den eneste, ad hvilken ogsaa Norge nu kunde vindes. Han havde dennegang bedre Held. Det lykkedes ham at fornye sin allerede for længere Tid siden hævede Forbindelse med Kong Haakons eneste Barn og Arving³ Ingeborg — og deres Bryllup feiredes i Oslo Aar 1312. Dersom Hertug Erik virkelig har stillet sig den bestemte Plan for Øie at forene de tre nordiske Riger (og det kan ansees for utvivlsomt), syntes han nu ikke at være meget fjernet fra sit Maal. Ved sit Egteskab med Ingeborg (af hvilket Egteskab i Aaret 1316 blev født Sønnen Magnus) var Erik sat istand til at udøve den største Indflydelse paa de norske Anliggender, naar Kong Haakon

¹ Dette var ikke uden Betydning; thi endskjønt Danmark var et frit Kaarrige, pleiede man dog efter gammel Vedtægt, naar Kongen efterlod nogen Søn, at vælge ham til Efterfølger.

² Se den ovenciterede Afhandl. af Keyser i *Langes Tidsskrift* I, p. 17.

³ Ifølge Haakons egen skjærpede Arvelov (i Retterboden af 1302) var nemlig Kvinder, som hidtil havde været udelukkede fra Thronen, arveberettigede.

døde. Vi har tidligere udviklet, hvor hjælpeløst Norge maatte blive uden Konge; vi har seet, at Folket var politisk umyndigt, at ved Siden af Kongedømmet ingen selvstændige Institutioner havde dannet sig, som kunde varetage Landets Tarv. Vi kan deraf slutte, at en Mand med Hertug Eriks Dygtighed vilde kunne i sin Kones og Søns Navn styre den norske Stat, hvorhen han vilde. I Sverige havde han et mægtigt Parti mellem Adelsmændene, af hvem han var elsket for sin Gavmildhed og sine gode Løfters Skyld, medens hans Broder Birger, ligesom alle svenske *Konger* siden den Tid, hadedes og truedes fra alle Kanter. Ogsaa med den danske Adel vedligeholdte han stadige Forbindelser.¹

Midt under denne rastløse Stræben blev imidlertid Hertugen bortrevet ved en voldsom og skrækkelig Død, uden at det forundtes ham selv at se en eneste af sine mange Planer komme til fuld Modenhed. Men den Tanke, som *han* for første Gang søgte at realisere: de tre nordiske Rigers Forening, blev i den følgende Tid altid paanyt gjenoptaget. Hans Optræden er derfor i høj Grad betydningsfuld og giver den, som vil forklare Calmarunionens Tilblivelse, de bedste Vink. I de mange Smaakrige, Forbund, Fredsslutninger, Overenskomster, som opfylder Begyndelsen af Aarhundredet, og hvori Hertug Erik spillede en saa fremragende Rolle, ser vi de nordiske Riger allerede paa en vis Maade forenede, forsaavidtsom deres Politik paa det nøieste er sammenflettet, og det ene Land bestandig griber ind i det andets Anliggender. Fra Hertug Eriks Tid bliver denne Tilslutten større og større — og hans Makinationer kan derfor i mere end én Henseende siges at have lagt den første Spire til den Calmarske Union. De danske og svenske Aristokrater, som allerede i Hertugens Tid var saa nøie forenede,² nærmer sig nu alt mere og mere til hinanden — og det norske Kongedømme synes ved Ingeborgs Giftermaal allerede at være draget ind i den Malstrøm, hvorfra det tilsidst skal opsluges.

Den Tanke, som i Hertug Eriks Tid endnu ikke var moden til Udførelse, de nordiske Rigers Forening, ser vi nu raskt nærme sig sin Realisation. Stormandsvældet, som allerede ved Aarhundredets Begyndelse var udviklet nok til at fremkalde og indtil en vis Grad understøtte de første Forsøg paa at stifte en Union, befæstes stadig mere og mere; nye gunstige Forhold indtræder — og derved skal omsider kaldes til Klarhed og Bevidsthed de Interesser, paa hvilke en varig Forening kunde bygges.

¹ At dette virkelig var Tilfældet, kan vi blandt andet se hos *Lagerbring III*, 136.

² I de Krige, som førtes mellem Kong Erik Menved og de svenske Hertuger, ser vi ligesaa hyppig danske Adelsmænd paa Hertugernes som paa Kongens Parti.

Om end Erik ei selv saa noget fuldført af det, han arbeidede for, var hans Stræben dog ikke frugtesløs. Hans Søn Magnus blev, som vi allerede har seet, efter *Arveloven* Norges og ved *Valg* Sveriges Konge. Til en skandinavisk Union manglede saaledes kun Danmarks Throne. I dette Land var Erik Menveds Broder Christofer Konge — men kun af Navn; i Virkeligheden herskede Aristokratiet og Prælaterne — og disse syntes nu at maatte være saameget mere tilbøielige til en Union, som over dem igjen de under Anarkiet indkaldte tyske Herrer førte et trykkende Herredømme og truede med efterhaanden at opsluge det hele Rige.

Men der manglede en Mand med den fornødne Dygtighed til at benytte sig af de heldige Omstændigheder. Magnus var et Barn og viste sig, da han voksede til, kun at være udrustet med tarvelige Evner. Vi har desuden seet, at Forholdene i Norge og Sverige endnu ikke var ganske gunstige for en Union. I Norge var Forholdet endnu ikke svagt nok, og i Sverige var Stænderinteresserne ikke sterke nok. Unionen blev ogsaa faktisk opløst ved Varberger-Forliget 1343, ifølge hvilket Magnus's ældste Søn Erik designeredes til Thronfølger i Sverige og den anden Søn Haakon til Thronfølger i Norge. Kort Tid iforveien havde Danmark hævet sig ud af det Anarki, hvori de tyske Herrer havde holdt Riget; og det fik i Valdemar Christofersøn Atterdag en kraftig Hersker, som syntes istand til at hævde det indenlandske Kongedømmes Anseelse.

Rigerne syntes saaledes atter fjernede fra hinanden; men en skandinavisk Forening laa altfor meget i Tidens Aand til, at Tanken om den ganske kunde slippes. De Store i Sverige og Danmark arbeidede i Grunden, jo mere deres afsluttede Standsinteresser traadte frem, stadigt, om end ubevidst for den, og Rigerne syntes kun fjernede fra hinanden, for at forberedes til en endnu nøiere Forbindelse.

Høvdingerne for den svenske Adel og Geistlighed, som havde ført Regjeringen, medens Magnus var mindreaarig, viste, da han blev myndig, mere og mere, at de havde faaet Smag paa selv at styre, og at de kun nødig taalte en Konge over sig. Magnus blev snart ligesaa forhadet og truet, som Birger havde været det før ham. De svenske Krøniker taler meget om hans lastefulde Liv og siger, at Rigsraadet tog Forargelse af hans Seder; men Sagen var nok egentlig den, at de mægtige Adelsmænd og Prælater, som sad i Raadet, selv vilde føre Regjeringen og tog Kongen det meget ilde op, naar han forsøgte at tilegne sig den ham lovligt tilkommende Magt.¹ Selv den svage og udygtige Magnus var disse

¹ Fra norsk Side tales ikke et eneste Ord om Magnus's slette Seder; tvertimod kaldes han her den Gode og den Hellige. *Torf. Hist. Rer. Norvg. IV, 453 o. a.*

herskesyge Stormænd for myndig. Vi ser dem derfor snart gjøre formeligt Oprør mod ham. For et Syns Skyld satte de hans egen Søn, Thronfølgeren Erik, i deres Spidse — og Magnus blev snart nødt til at afstaa denne saagodtsom det hele Land. Efter Eriks pludselige Død 1359 blev han vistnok paanyt erkjendt for Sveriges Konge; men med den ustyrlige Adel forligtes han ingensinde. *Han* søgte paa den ene Side at gjøre ialfald for en Del sin Ret som Hersker gjældende, medens *Rigsraadet* paa den anden viste den største Afsky for alt, hvad der lignede kongelig Myndighed.

Truet og hadet af Aristokratiet og Prælaterne sluttede Magnus sig til den danske Konge Valdemar. Ogsaa denne Regent havde et mægtigt Parti blandt de Store at kjæmpe med. Efter at have ved sin Klogskab og Udholdenhed reddet sit Land fra det sørgeligste Anarki, søgte han tillige at kue Stændernes Overmagt. Men dette Forsøg vakte en farlig Modstand mod ham, hvorved den Bygning, han i sin Regjering saa møisommeligt havde opført, nær var blevet omstyrtet.

Disse to Konger havde saaledes hver i sit Rige de samme Fiender at kjæmpe mod — intet Under derfor, at de sluttede sig sammen. Hos Valdemar synes Tanken om en Union mellem de tre nordiske Riger atter at dukke frem. For end mere at styrke sit Forbund med Magnus fik han en Forlovelse istand mellem sin Datter Margrethe og Magnus's Søn Haakon, som allerede i lang Tid havde været Norges og senere ogsaa valgtes til Sveriges Konge. Trods de svenske Stormænds Modstand blev Ægteskabet fuldbyrdet og syntes at maatte blive af Betydning; thi Valdemars eneste Søn Christofer, som i lang Tid havde været sygelig, døde samme Aar (1363). Men det var et urimeligt Forsæt at ville stifte en Union i Norden uden Adels og Geistlighedens Samtykke; vi har tilstrækkeligt udviklet, at netop og alene paa disse tvende Stænders Magt og Interesser en virkelig og varig Forening kunde bygges. Derfor maatte ogsaa Valdemars Forslag strande.¹ Thi baade han og Magnus vare de Stores Fiender.

Medens Kongerne forbandt sig til gjensidig Styrkelse af deres Magt, havde ogsaa Stænderne sluttet sig nøiere til hinanden, og de hævede sig truende i begge Riger mod de Forsøg, som gjordes paa at indskrænke deres overhaandtagende Vælde. Isærdeleshed var de svenske Store ustyrlige. Opbragt over Magnus's Forbindelse med den myndige Valdemar Atterdag havde det svenske

¹ At Valdemar har tænkt sig en virkelig Union som Følge af Margrethes Ægteskab, kan synes tvivlsomt nok, da hans ældste Datter Ingeborg havde en Søn, som maatte ansees nærmest berettiget til Danmarks Throne. Men man ser dog, at han maa have nærret store Planer til en nøiere Forening mellem Rigerne, siden han satte saa overordentlig Pris paa dette Ægteskab og for at faa det istandbragt, anvendte saamegen List og Magt.

Rigsraad endog formaaet Haakon til at gjøre formeligt Oprør og tage sin Fader tilfange. Magnus indsaa nu, at han ikke vilde kunne fastholde den mindste Rest af Myndighed, saalænge han havde Stormændene ved sin Side; opmuntret ved Forbundet med den danske Konge jog han derfor fire og tyve af de mægtigste Herrer i Landflygtighed. Men derved havde han ogsaa fældet Dommen over sig selv. De Landflygtige drog til Tyskland og tilbød Albrecht af Mechlenburg Thronen. Med en Flaade vendte de derpaa tilbage til Sverige, hvor det lykkedes dem at faa Albrecht hyldet til Konge ved Morasten. Magnus og Haakon erklæredes af Rigsraadet for afsatte — og i Slaget ved Enköping 1365 blev den første fangen, medens Haakon trak sig tilbage til Norge, som i denne urolige og oprørske Tid med den største Kjærlighed og Troskab holdt fast ved sine Arvekonger.

Noget senere brød Stormen løs mod Valdemar. Den jyske Adel gjorde et farligt Oprør og forbandt sig med de Svenske, Hansestæderne, Holstenerne og Mecklenburgerne. Valdemar kunde ikke modstaa en saa mægtig Koalition, men flygtede bort fra sit Rige, som imidlertid var prisgivet til Anarkiet. Det lykkedes ham vistnok senere at splitte sine Fienders Forbund og paa denne Maade erhverve Fred, men kun med de største Opofrelser. Kort Tid derefter døde han og efterlod som den nærmest berettigede til Riget Albrecht den yngre af Mecklenburg (1375).

Tilsyneladende var de nordiske Riger mere fjernede fra hinanden nu end tilforn. Hvert Land havde sin Konge, og den svenske havde endogsaa stillet sig i et fiendtligt Forhold til de to andre. Men det var kun i Norge, Kongerne havde noget at betyde; — i Virkeligheden var *netop nu* Forholdene saa gunstige for Union, som de overhovedet kunde blive.

Vi har fulgt Idéen om at stifte en Forening mellem de nordiske Riger fra dens første Fremtræden hos Hertug Erik — og seet den gennem det hele fjortende Aarhundrede beskjæftige Stormænd og Fyrster. Allerede deraf fremlyser det, at denne Tanke ingenlunde var tilfældig opstaaet i en urolig og ærgjærrig Mands Hjerne, men at den stod i Overensstemmelse med Tidens hele Udvikling og derfor bestandig mere og mere maatte nærme sig sin Realisation.

Vi befinder os ved Enden af Aarhundredet: lad os overskue, hvorledes Forholdene nu gestaltede sig i de tre nordiske Riger.

I Sverige ser vi Stormandsvældet ligesaa høit steget som Folket dybt sunket. Under de blodige Borgerkrige, som opfyldte det fjortende Aarhundrede, blev Almuerne paa det frygteligste mishandlede af de stridende Adelspartier. Vi har allerede længst seet Folkets Magt brudt; udmarvet og udsuget, nedbøiet af de

store Naturulykker, som i denne Tid rammede Landet, havde det nu ingen Modstandskraft længere.

Aristokratiet og Prælaterne kunde saaledes ganske skalte og valte med Riget efter deres egne afsluttede Interesser. Allerede tidligere, medens Folket dog endnu havde en Vilje, saa vi dem sætte deres sneverhjertede Politik igjennem. I et helt Aarhundrede har de ført en stadig Krig med Kongedømmet, afsat og fordrevet den ene Konge efter den anden, uagtet, som det synes, Almuen i Almindelighed hang ved dem. Med Magnus's og Haakons Fordrivelse er de omsider befriede for den sidste Rest af Folkungernes gamle Kongehus — og Kongedømmet synes dermed ganske at have tabt sin Plads i det svenske Statssamfund.¹ For et Syns Skyld beholdes dog endnu Navnet, og Albrecht indkaldtes paa Sveriges Throne. Men de Store brugte ham kun til at faa Magnus bort — og han maatte snart udstede en Fuldmagt, ifølge hvilken Rigsraadet egentlig blev Kongen og Kongen kun dets ypperste Tjenestemand.²

I et saadant Forhold laa dog Spiren til ny Tvedragt; saalænge der fandtes en svensk Konge, maatte han søge at gjøre ialfald *nogen* Myndighed gjældende, om han end udelukkende skyldte de herskesyge Stormænd sin Stilling. Heller ikke Albrecht tænkte at holde sine overdrevne Tilsagn. Han blev snart kjed af at være «et Afgudsbillede, som man paa samme Tid bøier sig for og foragter» (Lagerbring). For at hævde sin kongelige Myndighed og tiltvinge sig en selvstændig Stilling i Staten, omgav han sig med tyske Leietjenere og sluttede sig paa det nøieste til sine mægtige Forbundne — Hansestæderne tilligemed adskillige tyske Fyrster, som netop i denne Tid nærrede de største Planer med Hensyn til de nordiske Riger. Men derved blev Forholdet mellem ham og de svenske Stormænd mere og mere spændt. Disse Albrechts tidligere Forbundsfæller, som trods Folkets Ønske for at tjene egen Interesse fik ham ophøiet paa Thronen, ser vi nu stille sig fiendtligt mod ham, da han røber Lyst og Vilje til selv at herske. Og inden kort Tid brød dette Misnøie ud i aabenbart Oprør.

Saaledes syntes det, som om ingen Konge kunde holde sig inden Sveriges Grænser, som om Kongemagten stadig skulde blive de herskesyge Rigsraader til Besvær. Under disse Omstændigheder kunde Unionstanken ikke ligge fjern — og i Virkeligheden syntes alt forberedet til dens Realisation i det svenske Statssamfund. Kongedømmet var siden Albrechts Thronbestigelse blevet Folket fremmed, truedes desuden og bekjæmpedes fra alle Kanter. Al-

¹ Geijer. *Sv. Folk. Hist. I*, 215.

² Lagerbring. *Svea. Rikes Hist. III*, 539.

muen var underkuet, Borgerskabet tysk og i det væsentlige udelukket fra alt offentligt Liv. De styrende Interesser var saaledes kun Adelen og Geistligheden — og for dem maatte en Union være i høieste Grad velkommen.

Uagtet Rigsraadet nemlig allerede længst havde tilrevet sig saagodtsom al Magten, behøvede det dog stadig en Navnekonge for at herske. Dertil var Albrecht bestemt; men Forsøget viste, at en indenlandsk Konge aldrig ganske kunde blive Stormændenes Dukke. Under en fremmed Hersker, en Unionskonge, som ved at udstrække sin Magt over tvende Riger i Grunden ingen beholdt tilbage, og som sjelden ved sin personlige Nærværelse kunde udøve nogen Indflydelse, maatte Rigsraaderne blive ene-raadige. Deres Tanke vendtes derved naturlig mod Danmark.

Vante til under Albrechts Regjering at se Kongedømmet forestille en udenlandsk Magt i Staten kunde det ikke saare i mindste Maade deres Patriotisme (om de ellers havde nogen) at se en fremmed Hersker beklæde Sveriges Throne. Og desuden var den danske Stænderkonge dem neppe fremmed. Vi har ofte nok udhævet, at den svenske Adel og Geistlighed i Seder, i Udvikling, i Interesser, ja selv i Sprog og Slegskabsforholde havde langt flere Berøringspunkter med den danske Adel og Geistlighed end med sit eget Folk.

I Danmark var Forholdene ligesaa gunstige og maaske endnu gunstigere for en Union, forsaavidt som Folket her var endnu mere underkuet, Stænderinteresserne endnu mere fremtrædende. De danske Stormænd havde ved Valdemar Atterdag erfaret, at Kongedømmet kunde blive dem farligt nok — og de vilde derfor vistnok gjerne se, at en Forening med de svenske Stænder gav dem Anledning til at styrke hinandens Magt. Mod Slutningen af det fjortende Aarhundrede udviklede sig desuden et nyt Forhold, som mægtigt skulde bidrage til at føre disse tvende allerede tilforn saa nøie forbundne Riger sammen i en virkelig Union.

Vi har tilforn berørt, hvilket Herredømme Hansestæderne udøvede over Nordens Handel, hvorledes de overalt havde draget Borgerskabet i de store Byer ind i deres Interesse og paa denne Maade trukket al Velstand til sig. Ved at blande sig ind i indvortes Stridigheder havde de ogsaa erhvervet den største Indflydelse paa de tre nordiske Rigers Politik og offentlige Liv, navnlig i Danmark, hvor Valdemar Atterdag i den Fredsslutning, han kort før sin Død indgik, endogsaa havde maattet tilstaa dem en afgjørende Stemme ved Kongevalget.¹ Forbundne med adskillige tyske Fyrster syntes de nu at nære endnu større Planer med

¹ Dahlmann, Geschichte von Dänemark II, 54.

Hensyn til Norden. Ved deres Understøttelse blev Albrecht af Mecklenburg Sveriges Konge. Hans Brodersøn, Albrecht den yngre, syntes efter Valdemar Atterdags Død at være den nærmest berettigede til Danmarks Throne. Flere tyske Fyrster, hvori blandt selve Keiseren, forbandt sig ogsaa til at understøtte ham, ligesom de paa samme Tid var komne overens om at staa Albrecht af Sverige bi.¹

Norden truedes saaledes af en almindelig tysk Invasion, for hvilken Danmark saameget mere maatte frygte, som dette Land allerede tidligere gjentagne Gange var bleven oversvømmet og herjet af de holstenske Grever. Men ogsaa i Sverige forbandt sig med Stormændenes Vilje mod den kongelige Myndighed Hadet mod Albrechts fremmede Leiesvende. Paa denne Maade havde de svenske og danske Stormænd i Tyskerne en fælles Fiende — og deri var et nyt Tilknytningspunkt mellem dem, som ikke kunde være uden Betydning.

I Virkeligheden syntes nu altsaa Tiden at være nær til at realisere hin Union mellem Sverige og Danmark, mod hvilken gennem et helt Aarhundrede alle de Styrende — Aristokrater og Prælater, ja selv Kongerne — overhovedet alle, undtagen Folkene selv, stadigt, om end for det meste ubevidst, havde stræbt hen.

Og nu, da saaledes alting syntes forberedet, ser vi ogsaa den Personlighed optræde, som besad Dygtighed nok til at benytte sig — i Norge af Tilfældet, i Danmark og Sverige af Interesserne til omsider at fuldføre det saa længe forberedede Verk.

TREDIE KAPITEL.

Calmarunionen stiftet ved Dronning Margrethe. — Betragtninger over dens senere Historie.

Dronning Margrethe, Valdemar Atterdags Datter, var allerede fra sin tidligste Barndom udkaaret til Foreningsbaandet mellem de tre nordiske Riger. Elleve Aar gammel blev hun, den danske Prinsesse, gift med Haakon, Norges og Sveriges Konge. Men dette Egteskab syntes i Begyndelsen at skulle faa en ganske anden Betydning end den, hvortil det var bestemt. — Vi har fortalt, at de svenske Stormænd, allerede længe opbragte over Magnus's og Haakons Forbindelse med Valdemar, nu gjorde formeligt Oprør og i Slaget ved Enköping berøvede dem Sveriges

¹ Suhm, Hist. af Danmark XIV, 3.

Krone. Forgjæves søgte Haakon senere at fortrænge sin Medbeiler; trods en Række kostbare Krigstog, som for Nordmændene utvivlsomt var i høieste Grad byrdefulde, opnaaede han dog intet andet end at befrie sin gamle Fader fra Fangenskabet, medens han maatte afstaa fra alle Fordringer paa den svenske Throne. For Nordmændene var dette vistnok en Lykke, forsaa vidtsom de nu ikke længere skulde dele deres Konge med et andet Rige. I Virkeligheden spores ogsaa fra denne Tid en Forbedring i Rigets indre Bestyrelse. Haakon synes at have været en retsindig Hersker, som oprigtig vilde sit Lands Vel, og det norske Folk var derfor, skjønt stanset i sin Udvikling og forarmet, dog paa en vis Maade lykkeligt under hans Regjering. — Men det kunde ikke vare længe, før hans ærgjærrige Dronning Margrethe begyndte at udøve Indflydelse. Allerede i Aaret 1370 havde hun paa Akershus født Sønnen Olaf; som Moder til Rigets Arving maatte hendes Magt og Anseelse stige. — Vi ser imidlertid snart hendes Planer strække sig videre end til Norge; klog, kraftfuld og ærgjerrig havde hun stillet sig et Maal, hvis Opnaaelse hendes egen Stilling og Tidens hele Retning maatte berettigende hende til at haabe. — Aar 1375 døde Valdemar Atterdag. Vi har allerede omtalt, at han efterlod som nærmest berettiget sin ældste Datter Ingeborgs Søn, Albrecht den yngre af Mecklenburg. Imidlertid havde denne, da Danmark var et frit Valgrige, ingen som helst sikker Adkomst til Thronen og kunde blot støtte sig til Stændernes almindelige Vedtægt at vælge den nærmeste Arving. Som Tysker og understøttet af de holstenske Grever maatte han desuden mishage de danske Aristokrater, hos hvem Grev Gerts Herredømme var i friskt Minde. Dronning Margrethe vidste med List at betjene sig af disse Omstændigheder til at fremme sin egen Søns Valg. Paa Herredagen i Odense kunde imidlertid Rigets Raad ikke blive enigt, idet mange ytrede Frygt for en Forbindelse med Norge, hvor Kongemagten var sterk. Men de fleste betænkte udentvivl Fordelene af at staa under en Konge, som tillige maatte udstrække sin Magt over et andet Rige; Margrethe havde desuden ved Gaver gjort Geistligheden til sin Ven; ved gode Løfter vandt hun omsider ogsaa Adelen — og paa denne Maade sattes Olafs Valg igjennem.¹ Men han maatte først udstede en streng Haandfæstning, hvori de største Privilegier indrømmedes Adel og Geistlighed. Saaledes viste sig allerede her

¹ Hvad Hansestæderne angaar, som i denne Tid betragtedes og behandledes som de egentlige raadende i Nordens Anliggender (Suhm. XIV, 8), saa ønskede de vistnok helst, at den tyske Fyrste kom paa Thronen. Men de vovede vel neppe at modsætte sig de danske Stænders forenede Ønske. Deres Samtykke blev dem desuden afkjøbt med store Privilegier og Indrømmelser.

disse Foreningers Betydning; stiftede ved Stændernes Hjælp, skulde de ogsaa kun tjene til at styrke *deres* Magt, medens Folkene, som i Kongerne havde sine naturlige Beskyttere, stadig saa sit Ønske tilsidesat. Nordmændene maatte ialfald nødig se, at deres Thronarving blev draget ind i Forbindelser, hvis fordærvelige Indflydelse paa Landets Styrelse de allerede tilforn havde erfaret; men politisk umyndige og uden al Deltagelse i de offentlige Forhandlinger ser vi dem ikke gjøre nogensomhelst egen Vilje gjældende ligeoverfor Kongehuset. De erfarede heller ikke nogen umiddelbare Virkninger af det Forhold, hvori Riget var traadt til Danmark; thi Haakon sees, skjønt ligesaavel som Margrethe Formynder for sin Søn, dog saagodtsom stadig at have opholdt sig i Norge. Allerede i 1380 døde imidlertid denne Konge i sin fulde Manddomskraft, til Sorg for Nordmændene, som i ham ogsaa tabte sin bedste Beskytter — og Aaret efter hyldedes Olaf Haakonsson i Nidaros. Saaledes var nu Foreningen mellem Danmark og Norge faktisk indtraadt — og Norge syntes atter at skulle opleve de ulykkelige Tider under Magnus Erikson. Men ogsaa i en anden Henseende maatte Haakons Dødsfald blive et Vendepunkt for dette Land. Thi fra nu af var Dronning Margrethe sat istand til at udøve den største Indflydelse paa alle offentlige Anliggender. Vistnok ser vi i Olafs Mindreaarighed en Formynderregjering, med Drotseten Øgmund Finnson i Spidsen og forøvrigt bestaaende af en Del verdslige Rigsraader optræde som den egentlig styrende. Men der behøves kun et flygtigt Kjendskab til de norske Forholde for at indse, hvor let det maatte være for den kloge Margrethe at virke paa denne Regjering, som hverken kunde støtte sig til Folkets Kjærlighed eller til mægtige Stænders Interesse — og som desuden var sammensat af Mænd, for hvem enhver sand Fremadstræben, ja alt politisk Liv maatte være fremmed. I enkelte adspredte Træk ser vi ogsaa nu hendes Indflydelse klart fremtræde. Saaledes fortæller de islandske Annaler, at Erkebiskop Thronds af det nidarosiske Kapitel enstemmig udvalgte Efterfølger Haakon Ivarsson nødtes til at vige for den danske Lægmand Nicolaus.¹ Aaret efter blev ogsaa Skaalholts Bispestol besat med en dansk Mand.² At disse Valg maatte mishage Nordmændene, synes klart nok; de kan derfor alene tilskrives Margrethes Indflydelse. For hende maatte det ogsaa være af Vigtighed at gjøre sig Kirkens Hoveder gunstige; thi disse udøvede den største Indflydelse i Rigsraadet og var overhovedet de eneste, som der optraadte med nogen Selv-

¹ *Isl. Ann.*

² Allerede 1372 var Bergens Bispestol, rimeligvis efter Margrethes Ønske, blevet besat med Danskeren Jacob. — *Isl. Ann.*

stændighed. Naar hun havde sikret sig Kongedømmet gennem sin Søn og Geistligheden gennem dens Høvdinger, syntes hun at kunne styre Norge, hvorhen hun vilde.

I Danmark var Vanskelighederne større, men ogsaa dem bekjæmpede hun ved sin Klogskab og Udholdenhed. Den i Begyndelsen urolige og ildesindede danske Adel vidste hun at knytte til sin egen Interesse og ordnede ligeledes de indviklede Forholde med Hansestæderne, som siden Valdemar Atterdags Tid endogsaa havde faaet overladt det hele Skaane i Pant.

Saaledes syntes hun endelig at have frie Hænder, og kunde nu udelukkende virke for den Tanke, til hvilken hun havde helliget sit Liv: de tre nordiske Rigers Forening. — Thi dette Maal sees hun allerede klart at have stillet sig for Øie. Samme Dag som den endelige Traktat med Hansestæderne om Skaanes Tilbagegivelse blev undertegnet, samme Dag som hun altsaa fik frie Hænder, samme Dag bød hun ogsaa sin Søn at antage Titel af sand Arving til Sverige.¹ Og i Virkeligheden syntes de svenske Samfundsforholde at give det mest berettigede Haab om, at denne Titel ikke blot vilde blive en tom Trudsel; thi allerede dengang herskede der et stort Misnøie mellem Stormændene og Kong Albrecht, som trods gjentagne Forlig stadig vedblev at begunstige sine tyske Yndlinger.

Et Tilfælde skulde imidlertid for det første stanse Margrethes Planer. Aar 1387 døde Olaf Haakonsson, Norges og Danmarks Konge og Sveriges Arving, kun seksten Aar gammel, pludseligt paa Falsterbode Slot i Skaane. Under saa opløste og ubefæstede Forhold som de, hvorunder Norden nu befandt sig, syntes dette Dødsfald at bebude store politiske Omvæltninger. Allermest skjæbnesvangert og betydningsfuldt maatte det dog være for Nordmændene. Om den Maade, hvorpaa de optog deres Konges Død, giver de islandske Annaler en karakteristisk Oplysning. Det hedder i dem, at Olaf «forsvandt», at de Danske sagde ham død, men at hos Nordmændene derimod det Rygte gik, at han kun var draget paa en Pilegrimsfart.²

En saa dyb Sorg vakte altsaa denne sekstenaarige Ynglings Død hos det norske Folk, at det endogsaa ikke kunde overtale sig til at tro derpaa. Men det er heller ikke underligt. Med Olaf Haakonsson uddøde den sidste mandlige Spire af Norges gamle Kongeæt — denne Æt, som besad Folkets hele Kjærlighed, Troskab og Hengivenhed, denne Æt, som ved efterhaanden at sammentrænge al offentlig Myndighed hos sig omsider var ble-

¹ Se *Paludan-Müller, dissertatio de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiæ auspiciis Margarethæ reginæ icto.* — Pag. 5 og 123.

² *Isl. Ann.*

ven ét med Staten. I Nordmændenes Sorg over deres unge Konges Død ligger derfor ogsaa skjult en Anelse om, hvilken mørk og usikker Fremtid der nu ventede den norske Stat. — Men ogsaa for Margrethe maatte denne Begivenhed komme uventet og ubeleiligt. Olaf tog Retten til Norges og Danmarks og Prætensionerne paa Sveriges Throne med sig i Graven. Det var dog ikke derpaa, men paa Tidsomstændighederne i det hele taget, Margrethe havde bygget sit Haab om at forene de tre nordiske Riger — og hun tabte derfor ingeniunde Modet.

Til Danmarks Throne syntes efter Olafs Død den eneste berettigede at være Albrecht af Mecklenburg. Men Margrethe havde ved sin Klogskab vidst at knytte Stændernes — navnlig Geistlighedens Interesse nøie til sin egen; Uviljen mod en af de Tyske understøttet Konge, som maatte blive Stormændenes Magt farlig, kom hende desuden her atter tilhjelpe, og førend Albrecht endnu havde kunnet gjøre et eneste Skridt til at hævde sin formentlige Ret, var Margrethe allerede af de Danske udnævnt til Rigets fuldmægtige Frue og Formynder.

I Norge syntes hendes Magt alvorligere truet. Thi det var kun den blinde Vedhængen ved Kongehuset, som havde forenet Nordmændene med Danmark, og Olafs Død gav dem saaledes Anledning til at bryde en Forbindelse, der af alle undtagen Geistligheden maatte betragtes med Ugunst. Og dog havde heller ikke her Margrethe store Vanskeligheder at kæmpe mod. Den norske Stat var nu, da dens Centrum, det arvelige Kongedømme svigtede, nedsunken i en fuldkommen Hjælpeløshed; den lignede en Eiendom, der mangler Herre. I Virkeligheden fandtes der ved Olafs Død ingen efter Loven arveberettiget til Norges Throne. Nærmest beslegtet med den afdøde Konge var Albrecht den yngre af Mecklenburg; næst ham kom Albrecht af Sverige, endnu fjernere¹ begge Hafthorssønnerne Jon og Sigurd og deres Børn, Haakon Jonsson og Haakon Sigurdsson. Men ingen af dem kom ind under nogen Bestemmelse i Arveloven.²

Under disse Omstændigheder — medens Folket sløvt og politisk umyndigt kun ventede paa, at den rette Arving skulde fremstille sig — var det altsaa Rigsraadet, hvem det paalaa at varetage Landets Interesse. Vi har allerede tilforn omtalt, hvor svag og utilstrækkelig denne Institution var i Norge. Af de verdslige Høvdinger, som sad i Raadet, havde kun faa Rigdom og Anseelse

¹ Det vil sige, naar man regnede fra Olaf, saaledes som Loven bød. Derimod var de af alle de nærmest beslegtede med Kongehuset, da de kun gennem ét Kvindeled nedstammede fra Haakon Magnusson Haalæg.

² Se *Langes Tidsskrift I*, 229—30. En Slegtstavle findes *Samll. til det Norske Folks Sprog etc. III*, 489.

nok til at udøve nogen virkelig Indflydelse — og selv disse faa var under et uindskrænket Kongedømme, under simple og uudviklede Statsformer saare lidet opvante i et politisk Liv og derfor ogsaa uskikkede til at fatte og gennemføre en energisk Beslutning. De geistlige Rigsraader derimod formaaede vistnok endnu at optræde med nogen Selvstændighed og sees ogsaa at have været de egentlig styrende. Men heller ikke *de* havde vel noget dybere Blik for Statens Interesse og var desuden allerede længst ved Gaver og Privilegier vundne for Dronning Margrethe.¹ Navnlig synes Erkebispem Vinold Henriksen at have været ivrig for hendes Sag, ja han kan vel ansees for Hovedhjulet i Bestræbelserne for atter at forenede Norge med Danmark. Aar 1387 reiste han endog ned til det sidstnævnte Land, og var med at undertegne det Dokument, hvorved Margrethe af de skaanske Stænder erklæredes for Rigets Formynder.² Han vendte nu tilbage til Norge og har formodentlig ogsaa her anvendt al sin Indflydelse til hendes Fordel.

Kort efter, den 2den Februar 1388, afgav ogsaa Rigsraadet endelig den Erklæring, at det havde valgt Dronning Margrethe til Rigets fuldmægtige Frue og rette Husbonde.³

Grunden til dette Skridt angives vistnok ikke udtrykkeligt; men man har utvivlsomt holdt sig til den Bestemmelse, at, naar ingen efter Kongearvetallet til Thronen berettiget fandtes, skulde den private Arvelov befølges — og ifølge den gik Moder i tredje Arv efter Søn.⁴ Rigsraadets Beslutning var saaledes lovlig nok — og det kunde vel heller ikke være anderledes i et Land, hvor man holdt saa strengt paa Loven. Men paa den anden Side synes det dog klart, at, dersom der havde været virkelig Kraft eller Patriotisme hos nogen af Raadets Medlemmer, vilde de have grebet den Leilighed, som frembødes, da «Arven tømtes i Norge», til at løsrive Landet fra fordærlige Forbindelser — og man kan heller ikke tvivle om, at Folket vilde have været mere tilfreds ved at se en indfødt, med Kongehuset nær beslegtet og anset Høvding som t. Eks. en af Hafthorssønnerne paa Thronen end den fremmede danske Frue. Men der manglede overalt Kraft og Selvstændighed, ja de faa gjenlevende Repræsentanter for de gamle Høvdingeslegter viste ikke engang nogen personlig Ærgjærighed — og paa denne Maade kom saaledes Norge ved Til-

¹ Se f. Eks. *Diplomatarium Norvegicum* I, 510, II, 488, 514 o. fl.

Suhm. XIV, 189. Vinold synes iøvrigt at have været en Udlænding; ialfald kaldes han saa Samll. III, 483.

² *Dipl. Norv.* III, 477.

⁴ *Langes Tidsskrift* I, 230. Annalerne, (pag. 489, Storms Udg.), hvor det hedder: «Tok þá drottning Margrét Noreg i erfð eptir son sin etc.» Saaledes er det altsaa blevet opfattet af Almuen.

fældets Magt, Folkets Umyndighed, Rigsraadets Svaghed og Geistlighedens Egen nytte ind i en ny Forbindelse med Danmark.

Dronning Margrethe, som i Virkeligheden lededes af en stor Tanke og ikke af tom Forfængelighed, var imidlertid betænkt paa at gjøre denne Forbindelse varig.

Hvad hun først maatte søge at bringe i Orden for at naa sin Hensigt, var Arvefølgen i Norge efter hendes Død. Da hun paa en vis Maade kunde siges at grunde et nyt Dynasti, dreiede Spørgsmaalet sig om, hvem der var *hendes* nærmeste Arving. Dette var uimodsigeligt hendes Søstersøn, Albrecht af Mecklenburg; hun erklærede ogsaa Rigsraadet — rimeligvis for et Syns Skyld —, at hun helst ønskede ham til Efterfølger; men da han, efter hvad Rigsraadet klarligen beviste, havde ført Vaaben mod Riget og der følgelig ikke kunde være Tale om ham,¹ var den nærmest berettigede hendes Søsterdattersøn, Erik af Pommern, som desuden gennem sin Morfaders Moder Eufemia nedstammede fra norsk Kongeæt. I en den 16de Februar 1388 udstedt Kundgjørelse anerkjendte ogsaa Rigsraadet Erik som ret Arving til Norge² og stadfæstede dette ved et nyt Brev det følgende Aar.³

Saaledes havde Margrethe fuldstændigt *erobret* det norske Kongedømme; selv var hun bleven udvalgt til Rigets Formynder og regjerende Dronning, og til sin Efterfølger havde hun set anerkjendt sin Pleiesøn, det syvaarsgamle Barn Erik, hvem hun ogsaa havde bestemt til Redskab for sine fremtidige store Planer.

Om det norske Folks egen Sindsstemning under alle disse Forhandlinger, i hvilke Margrethe med Bispenses Hjælp afgjorde dets Skjæbne, vides kun saare lidet. Imidlertid fremlyser dog paa enkelte Steder en aabenbar Uvilje og Mistillid til hendes Styrelse. Det hedder saaledes etsteds i Annalerne⁴: «Tekinn til Konungs yfir allan Noreg ok Sviariki af herrum og ríkisins rádi sá maðr er Eiríkr heitir. Var þessi maðr sagðr systurson drottningar Margrétar, en faderni hans væri i þydverskuland. Fannst öllum Noregs mönnum litið um þá breitni ok einkanliga i skattlöndum.» Her udtales, som vi ser, endog en ligefrem Tvivl om Margrethes Redelighed. Ogsaa paa andre Steder fremdukkes noget Lignende; Islænderne viste saaledes stundom endog aabenbar Opsætsighed⁵ — noget, som paa lang Tid ikke havde været

¹ Han døde desuden, som bekjendt, samme Aar.

² *Huitfeldt (Quartudg.) pag. 51—53.*

³ *Dipl. Norv. III, 484.* — Drostén Haakon Jonsson, Jon Hafthorsons Søn, havde tilforn høitidelig erklæret, at han ingen Ret havde til Norges Throne — hvilket ogsaa efter Lovens Ord var fuldkommen rigtigt.

⁴ *Isl. Ann. pag. 350.*

⁵ *Isl. Ann. pag. 352 og 362.*

Tilfælde, da de saavel som alle andre Nordmænd var vante til den mest ubetingede Lydighed mod Kongerne.¹

Dog disse enkeltvis optrædende Spor af Misfornøielse kunde ikke være af nogen Betydning. I det hele taget følte Folket sig for sterkt bundet til Loven og var for sløvet og svagt til at gjøre nogen kraftig Viljesytring gjældende. Margrethe havde saaledes i Virkeligheden med Kongedømmet erobret selve Staten; det stod i hendes Magt at styre den, hvorhen hun selv vilde, og hun kunde derfor nu, da Norge i hendes Person var forenet med Danmark, udelukkende opofre alle sine Kræfter til ogsaa at forene Sverige med Danmark.

Det Maal, hun her havde sat sig, frembød tilsyneladende større Vanskeligheder, men var dog i Virkeligheden langt mere begrundet i de naturlige Forholde. Medens hendes Stræben i Norge intet virkeligt Grundlag havde og alene skyldte sin Fremgang til Folkets Svaghed og Tilfældet eller i det høieste enkelte Prælaters kortsynede Egennytte, kunde hun her støtte sig til sande og sterke Interesser ja, til en hel Udvikling. Vi har fortalt, at de danske og svenske Stænder i Seder og Interesser havde saameget Fællesskab, at de i Grunden stadig arbeidede mod en Forening. Anledningen syntes omsider kun at mangle, og denne gav Kong Albrecht, idet han vilde gjøre det svenske Kongedømme til en *Magt* — ikke ved at støtte sig til Folket, men til forhadte Udlændinger.

Mellem Margrethe og Albrecht var Forholdet alt i længere Tid spændt. *Han* havde berøvet hendes Gemal og Svigerfader Sveriges Throne; *hun* havde tvende Gange berøvet hans Brodersøn Danmarks Throne. Selv mente han desuden som Søn af Eufemia, Magnus Smeks Søster, at have Arveret til Norge og ansaa sig tilsidesat ved Margrethes Udkaarelse i dette Rige. Det havde derfor længe tegnet til Krig mellem dem — og den brød ogsaa nu virkelig ud. Vi ser i denne Krig som stridende Parter — ikke Danmark mod Sverige — men paa den ene Side Tyskere, paa den anden de forenede svenske og danske Stænder.

Allerede i Aaret 1387 havde nemlig de svenske Stormænd formeligt opsagt Albrecht Huldskab og Troskab. Det Tilfælde, som bragte den længe ulmende Misfornøielse til at bryde løs, var Rigsdrosten Bo Jonssons Død. Formedelst sin umaadelige Rigdom og Magt ansaacs denne Mand for at være Aristokratiets egentlige Chef; det var ogsaa ham, der i 1369 var «saasom Kon-

¹ At et Par af de mest ansete Høvdinger, saaledes især begge Hafthorssønnerne, uagtet de begge endnu levede (Se Samll. IV. pag. 124 fgg.), ikke deltog i de Forhandlinger, hvorved Margrethe og Erik af Pommern ophøiedes paa Thronen, kan maaske ogsaa ansees som Bevis paa Misfornøielse med Margrethes Styrelse.

Her maa desuden erindres Historien om den falske Olaf, og den Tiltro, han trods de største Usandsynligheder vandt.

gens vældige Embedsmand indsat over hans Hof, Huus og Gaarde, Fogder og Tjenere, endog med Ret til at straffe paa Livet». Ved hans Død fik derfor Albrecht Mod til at bryde med de store, og han gjorde nu Paastand paa en Del af Krongodserne, som de ulovligen havde tilegnet sig.¹ Denne Fordring var tilstrækkelig til at vække en blodig Borgerkrig, hvorefter Sverige i flere Aar paa det frygteligste mishandlede. Albrecht, som saa sig forladt af Stormændene, fordi han var en Udlænding, omgav sig nu mere end tilforn med tyske Leietropper og erholdt Bistand hos Hertugerne af Mecklenburg tilligemed adskillige andre tyske Fyrster. — Men, ligesom Kongedømmet saaledes ser vi ogsaa Stænderne støtte sig til fremmed Hjælp. Og hvad var naturligere, end at de vendte sig til de med dem saa nøie forbundne danske Stænder?

Allerede den 22de Marts 1388 udstedte tolv Rigsraader, Eksekutorerne af Bo Jonssons Testamente og de mægtigste Høvdinger for det svenske Aristokrati et Brev, hvori de paa Rigets menige Mænds Vegne² erklærer, at de vil have Margrethe til deres Dronning og aldrig slutte nogen Fred med Kongen uden hendes Vilje. — Mod saa farlige Fiender inden selve Rigets Grænser kunde Albrecht ikke staa sig; i Slaget ved Falkjøping, den 24de Februar 1389, hvor han kæmpede mod en forenet svensk og dansk Hær, berøvedes han ogsaa paa engang Kronen og Friheden.

Saaledes var Danmark og Sverige forenede under Margrethes Scepter. Baandet mellem Rigerne syntes vistnok endnu løst og tilfældigt. Men vi har seet en hel Udvikling gaa iforveien og forstaa deraf, at Tilfældets Betydning *her* var *vækkende* og *fremskyndende*. — De svenske og danske Stormænd, hos hvem den mere og mere isolerede Stilling mellem et underkuet Folk og et frygtet Kongedømme tidlig havde vakt Trangen til Foreninger, maatte med Glæde gribe den Leilighed, som nu frembødes til at danne en over hele Norden sig strækkende Konføderation, hvori deres Magt vilde styrkes. Allerede tilforn ved mange Baand knyttede til hinanden, behøvede de kun at fortsætte, hvad de havde begyndt — og paa denne Maade syntes Veien banet for Margrethe, naar hun ogsaa her søgte at gjøre Foreningen mellem Rigerne varig og sterk. — Hendes Bestræbelser gik for det første ud paa at faa Norges Arvekonge, Erik af Pommern, ogsaa anerkjendt som sin Efterfølger i Danmark og Sverige. — I Danmark mødte der hende ingen Modstand. Hun havde forstaaet at vinde de danske Stænder og havde gjort dem Fordelene af en Union

¹ Geijer. *Sv. Folk. Hist.* I, 217—18.

² At dette kun var en betydningsløs Formel, behøves neppe at tilføies. De svenske Stormænd var længst vante til kun at handle paa *sine egne* Vegne.

indlysende. 1396 blev Erik hyldet i Viborg, efter at have udstedt en Haandfæstning.

De svenske Stormænd gjorde derimod i Begyndelsen en Del Vanskeligheder. Dette kom dog ingenlunde af nogen Uvilje mod Forbindelsen med Danmark¹ — og Margrethe fik dem snart overtalt til at indvilge i hendes Ønske, idet de betænkte, hvormeget deres Magt vilde stige under en fremmed Konge, som desuden endnu var et Barn. Hun lod derfor Erik hente fra Danmark. Han kom, ledsaget af den fornemste Danske Adel², og hylledes efter gammel Vis ved Morasten som Sveriges Konge.

Paa denne Maade var altsaa Norges Arveherre blevet Repræsentanten for de danske og svenske Stænders Forening.

Aaret efter, den 21 Juni, blev Erik i Calmar kronet som Norges, Sveriges og Danmarks Konge. I Anledning af denne sjeldne Høitidelighed var en glimrende Forsamling af Stormænd fra det hele Norden kommet sammen. Brevet, som udstededes om Kroningen, er undertegnet af tvende Erkebiskopper, 10 Biskopper, 5 andre Prælater og 50 Rigsraader og Riddere — Danske, Svenske og Norske om hinanden³. Alle disse mægtige Mænd var dog ikke komne sammen for blot at overvære en Ceremoni; at mange og vigtige Sager her er blevne afgjorte, synes klart allerede deraf, at Forsamlingen vedvarede uafbrudt gennem hele den følgende Maaned. Skjønt det meste af, hvad der forhandlede, er forblevet os ubekjendt, ved vi dog, at en Sag mellem Kong Erik og den svenske Oprører Sten Sture her paadømtes i Forening af det svenske, danske og norske Raad⁴. Saaledes ser vi Stormændene i de trede Riger allerede nu handle i den bedste Overensstemmelse, blande sig ind i hinandens Anliggender, afgjøre dem i Fællesskab — og heri viser denne Union sig at være mere end en blot Personalunion; heri viser den sig støttet til et sterkt Grundlag, hvorfra den i Tidens Løb stadig mere og mere maatte kunne udvikle sig. — Men endnu tidligere støder vi paa Tegn, der vidner om noget lignende.

I de Underhandlinger, som førtes mellem Margrethe, de mecklenburgske Hertuger og Hansestæderne om Kong Albrechts Løsladelse, optræder saaledes de trede nordiske Rigers Raad underet. Allerede Aar 1393 svarede Margrethe de hanseatiske Gesandter,

¹ Rimeligvis kun af Frygt for at lide Skaar i deres frie Valgret, for hvilken de nu i saa lang Tid havde kæmpet.

² Ericus Olai pag. 151. Illa (Margaretha) in Sueciam introduxit Ericum ducem Pomeraniæ, comitante pæne tota Daniæ baronia. Occurrebat autem tota militia Sueciæ. — Man sammenligne hermed i Foreningen mellem Sverige og Norge 1319 den Bestemmelse, at de svenske Mænd kun skulde ledsage Kongen til Grænsen, og der skulde de Norske modtage ham. — Norges gl. Lov. III, 146,

³ Suhm XIV, 406—9.

⁴ Et Brev om denne Sag findes aftrykt i Paludan-Müller, diss. etc. Pag. 111—12.

som søgte at bilægge Striden mellem hende og Albrechts Forbundne, at hun ingen afgjørende Beslutning kunde fatte, fordi det svenske og norske Rigsraad var fraværende. Og senere, ved Mødet i Helsingborg 1394, Falsterbode og Lindholm 1495¹, er det ikke alene Dronningen, men de trede Rigers Raad, der selvstændig optræder som de underhandlende Parter ligeoverfor Mecklenburgerne og Hanseaterne.

Vistnok har Margrethe selv ivrig virket for, at de store saaledes sluttede sig sammen; thi for hende, som stedse havde det Maal for Øie at samle Norden til et sterkt og varigt Statsforbund, maatte dette Middel synes det eneste kraftige og rigtige, hvormed det end truede med at styrke Stænderne paa Kongemagtens Bekostning. Men hun vilde dog intet have udrettet, dersom der ikke allerede tilforn havde eksisteret sterke Tilknytningspunkter — og deri altsaa, at Stormændene, efter neppe endnu at have været forenede et Par Aars Tid under det fælles Overhoved, allerede viser saa megen Overensstemmelse og formaar med saamegen Lethed at handle i Fællesskab, ser vi det sterkeste Bevis paa, hvor vel Unionen var forberedet i Gemytterne og Interesserne.

Det maatte være en naturlig Tanke at ordne og paa en varig Maade sikre en Forbindelse, som begyndte under saa betydningsfulde Auspicier, og hvem alle Forhold bebudede en saa lang, indholdsrig Fremtid. Dronning Margrethe havde vistnok set Erik anerkjendt som sin Eftermand i Norge, Danmark og Sverige. Men saalænge intet videre var bestemt om Rigerne's gjensidige Forhold til hinanden i Fremtiden, bar Forbindelsen endnu Tilfældighedens Præg og syntes at være en blot og bar Personalunion og som til Eks. den mellem Norge og Sverige i Magnus Erikssons Tid. Alt syntes dog nu modent til en inderligere Forening, ja en saadan kunde allerede siges at være indtraadt, og manglede kun Stadfæstelsen, det ydre Stempel, for klart at fremtræde.

Margrethe, hos hvem vi ligesom hos enhver fremragende historisk Personlighed ser Tanker klare og bevidste, der endnu dunkelt gjærede i Samtiden, havde allerede længe nærret den Plan ved en høitidelig Akt at stadfæste, ordne og for bestandig sikre de nordiske Rigers Forening.

Ved Forsamlingen til Nykjøbing Aar 1396 gav det svenske Rigsraad sit Samtykke til denne Plan² og erklærede sig beredt til sammen med de norske og danske Stormænd at afhandle om en bestandig Fred mellem Rigerne. Endnu tidligere, rimeligvis paa det store Møde i Falsterbode³ 1395, har uden Tvivl Margrethe

¹ Suhm XIV, 590—609.

² Se Suhm XIV, 616—624.

³ Paludan Müller, Påg. 41.

truffet Overenskomst herom med det norske og danske Rigsraad.

Saaledes var alting forberedt — og det syntes jo ogsaa naturligt, at Dronningen ikke kunde møde nogen alvorlige Hindringer, naar hun søgte at stadfæste en allerede længst bestaaende og paa mægtige Interesser støttet Forening.

Desto besynderligere maa det forekomme os, at denne Stadfæstelse ikke blev givet; thi saaledes forholder det sig i Virkeligheden.

Vistnok blev paa hint berømte Møde i Calmar meget omhandlet til at styrke og for bestandig befæste den nordiske Forening; et Brev udstededes ogsaa, hvori Rigernes gjensidige Forholde ordnedes og Betingelserne for den fremtidige Union fastsattes. Men det hele er i høieste Grad ufuldstændigt og bærer saavel, hvad Form som Indhold angaar, Præget af at være et Hastverksarbejde uden al Gyldighed eller bindende Kraft¹. Hvad der kan have forhindret Dronning Margrethe fra at fuldføre sit Værk, som allerede var saa vidt fremadskredet, at det kun syntes at behøve den ydre Stadfæstelse, er vistnok et vanskeligt Spørgsmaal; saameget synes ialfald vist, at denne det første Unionsdokuments Ufuldstændighed vidner tilstrækkelig om, hvor lidet klar Tanken endnu stod hos Unionens Stiftere.

Imidlertid var dog nu den nordiske Forening et Faktum. Støttet til Folkenes Svaghed og Stormændenes Interesser bærer den i sig sterke Spirer til en fremtidig Udvikling, som ingenlunde er afhængig af Dronning Margrethes eller Kong Eriks Personer — og hvad der endnu er dunkelt ved det første Dokument, maa derfor opklares, naar Unionens sande Væsen i Tidens Løb bestandig mere og mere træder frem.

Man har talt meget om, hvad Unionen kunde blive for de nordiske Riger, hvad dens store Stifterinde havde bestemt den til at blive — og man har skudt Skylden for, at den virkelig ikke kom til at svare til dette Ideal paa de følgende Unionskongers Svaghed og Uforstand. Nogen Sandhed ligger der jo vistnok heri; men i det hele taget forekommer dog et saadant Ræsonnement uhistorisk og uholdbart.

Enhver Begivenhed og navnlig en epokegjørende kan kun forstaaes, naar man betragter den i sin Sammenhæng med en hel Udvikling. Nuvel — hvilken var den Udvikling, som gik forud for Calmarunionen? Vi har i det foregaaende forsøgt at skildre den; vi har seet, at den i Sverige og Danmark var en Kamp mellem — paa den ene Side Stænderne, der bestandig udviklede sig, paa

¹ Dette er udførligen bevist i Paludan-Müllers oftere citerede Dissertation.

den anden Folkemagten og Kongedømmet, der bestandig tilbage-trængtes.

Af denne Udvikling forberededes Calmarunionen. Deri ser vi ogsaa dens sande Betydning: — forberedet gennem Stormændene, gennem deres Kamp mod Kongedømmet, gennem deres gjensidige Tilslutten, stiftet ved Stormændenes Hjælp, maatte den ogsaa kun tjene deres Interesse.

Den Tanke, som for en flygtig Betragtning synes at maatte have været den væsentlige i Unionen: af Nordens trende Lande at danne et sterkt Statsforbund, som ved sine forenede Kræfter var istand til at modstaa fremmed Herredømme — denne Tanke havde derfor vistnok sin Betydning i Unionens første Stiftelse, men var dog ikke og kunde ikke være Grundtanken. — Istedetfor imod fremmed Indtrængen var Unionen nemlig snarere vendt imod Folkene selv, imellem hvilke den tilsyneladende stiftedes; thi ved den havde endelig Stormændene opnaaet, hvad de gennem et helt Aarhundrede direkte og indirekte, bevidst og ubevidst, havde stræbt imod: en over det hele Norden sig strækkende Stænderkonfederation, som syntes sterk nok til fuldstændigt at kue Folkene under sig.

Derfor var ogsaa Folkene bestandig fremmede for Unionen: — fremmede for den i dens Forberedelse, i dens Stiftelse og i dens Udvikling. Den forberededes gennem en Tilslutten af Stormændene, hvori Folkene ingen Del havde, gennem en Kamp mod Kongedømmet, som endogsaa ligefrem stred imod deres Ønske. Den stiftedes uden nogensomhelst Deltagelse fra deres Side. I alle de Forhandlinger, ved hvilke Foreningen mellem Danmark og Sverige efterhaanden sterkere og sterkere knyttedes, er det Adelsmænd og Prælater, som styrer; den kuede Almue og det fremmede Borgerskab nævnes ialfald kun for et Syns Skyld. Ja, Folkene kom neppe engang til Kundskab om det Statsforbund, som Stormændene havde sluttet — og det lærte det først senere at kjende gennem dets Ulykker.

Men Unionen var ikke alene vendt imod Folkene; forberedet og stiftet gennem Aristokratiet og Prælaterne, maatte den ogsaa svække Kongedømmet. I en lang Række af Aar kjæmpede Stænderne uafbrudt mod Kongedømmet og indskrænkede det bestandig mere og mere; ved Unionen vandt de endelig sin sidste Seir. Saalænge der nemlig endnu gaves en dansk eller svensk Konge, var hans Magt dog, om end truet, ogsaa selv truende; thi han kunde jo støtte sig til Folket — og dette var, ialfald i Sverige, misfornøiet med sin Trældom og derfor bestandig beredt til at hæve sig mod de overmodige Stormænd. Unionskongen derimod var ganske draget ind i Stændernes Interesse, og hans Magt der-

for kun et Navn; thi *han* repræsenterede Unionen, og Unionen var Stormændenes for Folket fremmede Verk.

Men dette den nordiske Forenings sande Væsen: — en Stænderunion, fra hvilken Folkene var udelukkede, og i hvilken Kongemagten er bleven et Navn, — ser vi dog ikke klart fremtræde i dens første Stiftelse. Dronning Margrethe var en altfor kraftfuld Herskernatur til, at hun skulde taale nogen Indskrænkning i sin Myndighed. Tvertimod ser vi hende saavel i Danmark som Sverige tæmme Aristokraternes Overmod og give Kongedømmet noget af dets tabte Anseelse tilbage. Men hun støttede sig dog i sin Stræben udelukkende til Stormændene, og det Verk, hvortil hun havde helliget sit Liv, maatte ifølge sin Natur kun komme dem til gode. Fra vort Standpunkt maa vi derfor snarest sagt kalde hendes Politik kortsynet. Og dog vilde dette være en Uretfærdighed. Selv den største, den mest begavede kan kun tjene sin Tids Interesser — og i det Tidsrum, hvormed vi her beskæftiger os, var det alene Stændernes Interesse, som formaaede at gjøre sig gjældende. Aristokratiet, hvis Magt bestandig voksede, Geistligheden, hvis Magt begyndte at dale, søgte begge Støtte i en Union. Dronning Margrethe bragte Unionen istand — og tjente derved altsaa begges Interesse.

At hun virkelig gjorde dette, skulde ogsaa den følgende Tid noksom vise: i over hundrede Aar var Sverige og Danmark forenede under én Konge, og i denne Tid kom Unionens sande Væsen bestandig mere og mere frem. Den fornægter nu ikke længer sin Oprindelse; det er Stormændene, navnlig Prælaterne, som stedse fornyer den — og for hver Fornyelse ser vi ogsaa deres Magt og Privilegier mere og mere stige, indtil de ved Calmar-Recessen af 1483 stige til deres høieste. Her bestemtes, at Kongen ingen nye Medlemmer skulde optage i Rigets Raad uden de øvriges Samtykke, at Adelen skulde faa indehave Pantegods fra Kronen uden al Tjeneste og Tyngsel, at den skulde faa befæste sine Gaarde og der selv nægte Kongen Adgang, og endelig, at hver god Mand — verdslig eller geistlig — skulde være Konge over sin egen Landbo. Under saadanne Omstændigheder maatte Kongemagten kun være et Navn: saavel i Danmark som Sverige ser vi ogsaa nu Rigsraadet mere og mere bestemt optræde som det egentlige styrende: — Aristokratiet er gaaet over til et formeligt Oligarki.

Men i dette Unionens udelukkende Forhold til Stormændene og til Stændermagts Styrelse laa baade Spiren til dens Udvikling og til dens Opløsning: — *Folket* maatte ogsaa engang komme til sin Ret.

Det er i Sverige, vi ser den vaagnende Nationalfølelse bryde

Unionens Lænker. Danmark var — maaske likesaameget af tilfældige som naturlige Grunde — blevet Hovedlandet; derfor vaagnede det danske Folk, skjønt allermest trykket under Stormandsvældet, aldrig til nogen klar Bevidsthed om Unionens sande Væsen; men derfor hadedes den ogsaa desto mere af det svenske Folk, som aldrig ganske havde ladet sig trælbinde, og som desuden i Foreningen med Danmark saa et fremmed Voldsherredømme. Her ser vi derfor Folkeaanden hæve sig mere og mere truende, væbne Engelbrecht Engelbrechtson og Sturerne mod Rigsraadets og de stores egennyttige Unionspolitik, og omsider med Gustav Wasa sætte en *national* Konge paa Sveriges Throne.

Nu var Folket kommet til sin Ret, og en ny Forening med Danmark dermed for lange Tider en Umulighed.

FJERDE KAPITEL.

Calmarunionens Betydning for Norge. Oversigt over Norges Historie under Unionen.

Calmarunionens Tidsalder frembyder mange Eksempler paa, hvorledes en kortsynet Politik styrede Staternes og Folkenes Skjæbne; men neppe nogensteds ser vi en større politisk Umyndighed end den, det norske Folk og dets Styrere lagde for Dagen, idet de lod sig drage ind i Statsforbundet med Danmark og Sverige. Det vakte ikke alvorlige Betænkeligheder hos nogen at se Dronning Margrethe skalte og valte med Riget, som hun selv fandt for godt. Tvertimod var de fleste norske Rigsraader hendes villigste Redskaber. Vi ser dem derfor stadig ved Siden af svenske og danske deltage i de Forhandlinger, i hvilke Margrethe forberedede sit store Verk, ja selv under hint Udkast til en Union, som utstededes i Calmar 1397, nævnes fra norsk Side et Par verdslige og geistlige Høvdinger. Og dog maatte de, dersom der havde været Spor af sand politisk Indsigt hos dem, ialfald her faa Syn for, i hvor høi Grad denne Forbindelse var fremmed for den norske Stats Udvikling, hvor farlig den kunde blive for Rigets Selvstændighed.

At Unionen egentlig stiftedes mellem Sverige og Danmark, fremlyser allerede i dens første Begyndelse. Disse Riger var ogsaa forberedede for et saadant Statsforbund, ja deres hele Udvikling stod i den bedste Overensstemmelse dermed. Norge derimod indtraadte i Foreningen aldeles uforberedt og maatte ifølge sin eiendommelige Udvikling straks komme i en skjæv Stilling.

Allerede Magnus Erikssons Historie har vist os, hvormeget den norske Stat led under selv den løseste Forbindelse med et fremmed Rige. Nu var Norge indtraadt i et fast og varigt Statsforbund — og det et Forbund af den Natur, at alt, hvorpaa Staten hidtil havde hvilet, maatte forrykkes. Norge var fra gammel Tid et Arverige; gennem en lang Aarrække havde efterhaanden al offentlig Myndighed, alt politisk Liv koncentreret sig i det arvelige Kongedømme. Ved Unionen derimod kom Landet i Forbindelse med Valgriger og blev derved ogsaa selv et Valgrige. Var nu Stat og Folk forberedede til en saa pludselig og i hine Tider saa gennemgribende Forandring? Ingenlunde! Folket kjendte fremdeles ikke, forstod fremdeles ikke nogen anden Regjeringsform end det arvelige Kongedømmes; vant til bestandig at bøie sig for Kongens personlige Ret var det aldeles uskikket til at gjøre sin Valgret eller overhovedet nogensomhelst selvstændig offentlig Myndighed gjældende. Allerede heri altsaa viser sig Norges falske Stilling. Men ogsaa i andre Henseender maatte det snart komme tilsyne, hvor fuldstændigt uforberedt den norske Stat var.

Det laa i Unionens Aand og dens Bestemmelser, at, medens Kongedømmet repræsenterede Foreningen, skulde hvert Riges Raad styre de særskilte Anliggender. Heri viser ogsaa Unionen sin inderlige Sammenhæng med Stændermagtens Udvikling; thi den naturlige Følge af et saadant Forhold var, at Kongemagten svækkedes, medens Rigsraadet, Stændernes Repræsentation, mere og mere maatte stige i Betydning. Dette stod i den bedste Overensstemmelse med den danske og svenske Stats Retning, men stred tvertimod den norske.

I Sverige og Danmark nemlig, hvor et mægtigt fremadstræbende Aristokrati havde hævet sig over Folket, indtog Rigsraadet allerede længe en selvstændig og fremtrædende Plads —; støttet til tvende mægtige Stænder, stræbte det mere og mere at fortrænge Kongedømmet, at gjøre det overflødigt i Samfundsordningen, og havde i Virkeligheden allerede vist, at det baade vilde og kunde være den egentlig Styrende. Hvor ganske anderledes forholdt det sig derimod i Norge? Her var Kongedømmet *alt*, Rigsraadet *intet* — og saaledes maatte det ifølge Folkets og Statens Udvikling fremdeles blive. Folket var vant i Kongedømmet at se sin eneste Støtte og kunde ingenlunde fatte en Myndighed, som ikke umiddelbart udgik fra Kongen. Staten havde ikke formaaet at udvikle af sig en sterk og afsluttet Stændermagt, til hvilken Rigsraadet kunde støtte sig. Saaledes var denne Institution i Norge svag og ubefæstet og ingenlunde istand til at spille nogen selvstændig Rolle ligeoverfor Kongedømmet. Nu skulde den dog styre Riget og optræde med Kraft i de mest udviklede Forholde —

nu var det netop Rigsraadet det gjaldt. Hvorledes formaaede det at opfylde et saa vanskeligt Hverv? Spørgsmaalet maa allerede ved det foregaaende være besvaret: vi har seet Rigsraadet svigte under langt mindre vanskelige Forholde — hvormeget mere nu!

Foreningen med Danmark og Sverige tilintetgjorde saaledes den norske Stats eneste, sikre Støtte — og gav den intet til Erstatning. Forberedet gennem Stænderne, støttet til Stændernes Interesser maatte den bringe en Stat Fordærvelse, i hvilken ingen Stændermagt havde udviklet sig.

Den eneste Redning for Norge var derfor at løsrive sig, og dertil syntes et saa løst knyttet Forbund, som Calmarunionen i Virkeligheden var, at maatte give den bedste Anledning. — Men Folket var altfor umyndigt og svagt, de faa verdslige og geistlige Høvdinger for lidet politisk oplyste til at iverksætte en saa afgjørende Beslutning — og saaledes kom Norge dybere og dybere ind i Forbindelsen, som et viljeløst *Bytte* for de danske og svenske Stænder. Thi dertil maatte det omsider komme.

Naborigernes Aristokrater tiltog sig efterhaanden udelukkende den Valgret, som det norske Folk ikke kunde udøve, og drog paa denne Maade Kongedømmet mere og mere ind i deres Interesse, medens Norge blev forsømt. Allerede herved havde de i Grunden Spillet vundet. Gennem Kongen kunde de styre den norske Stat, hvorhen de vilde — og det maatte være dem let at overvælde det nivellerede og svage Folk. Stænderne var som sagt hin Tids Kulturmagter; kun de havde Interesser at kæmpe for, kun de havde politisk Bevidsthed — og derfor var de danske Aristokrater, skjønt neppe synderlig udmerkede ved deres Kultur, dog Norges Bønder og Bondehøvdinger uendeligt overlegne. Overhovedet — det gjælder endnu og gjaldt i langt højere Grad for hin Tid — et nivelleret Folk maa altid tillige være svagt; thi hos det er ingen Elementer til Udvikling, og kun hvor der er Udvikling, er der Kraft. Norge havde vistnok i Geistligheden en egen, om end hverken uafhængig eller mægtig Stand — og i Virkeligheden skal vi ogsaa se, at den endnu en Tid formaaede at opretholde Rigets Selvstændighed; men dens afsondrede Stilling og afsluttede Interesser var lidet skikkede til at indgyde Folket Tillid — og den formaaede derfor med sin bedste Vilje ikke at redde en Stat, som allerede i saa lang Tid havde ført en Skintilværelse, og som intet sandt Grundlag havde at støtte sig til.

Unionens Betydning for Norge maatte derfor være en *Erobring*: — de danske Stænder drog det norske Kongedømme ind i deres Interesse, og den norske Stat, som i Kongedømmet havde sin eneste Støtte, blev derved deres sikre Bytte.

Men denne «fredelige» Erobring behøvede, skjønt forberedet gennem Aarhundreder, dog lang Tid, førend den kunde siges fuldendt. Vi skal give et Overblik over dens Historie.

Dronning Margrethe døde 1412. Gjennem sin hele Regjering arbeidede hun ufortrøden paa at gjøre det nordiske Statsforbund sterkt og varigt; begavet med en sjelden Kraft, Samtiden langt overlegen, havde hun forstaaet at tæmme de svenske og danske Aristokraters Overmod, at holde de stridende Partier inden deres Skranker. Selv Nordmændene, som dog følte, at hun havde draget Riget ind i fordærvelige Forbindelser, gav hende det Lov, «at hennar liki hefir engi verit til rádi ok ríkisstjórnar».¹

Efter hendes Død tiltraadte Erik Regjeringen over de tre forenede Riger. Unionen udfoldede under ham mere og mere sit sande Væsen, og navnlig skulde Norge snart erfare, hvor lidet Gavn det kunde høste af en for Folkets og Statens Udvikling fremmed Forbindelse.

Erik var erkjendt for Norges Arvekonge endnu længe, førinden han valgtes i Sverige og Danmark. Det norske Folk havde fundet sig heri, og dets politiske Bevidsthed var ogsaa dermed beroliget. Sløvt og uden al Deltagelse i det offentlige Liv havde det neppe engang nogen klar Kundskab om, at dets Konge tillige havde besteg Danmark og Sveriges Throner — end sige, at det skulde have opfattet den endnu nøiere Forbindelse, hvori Norge var traadt til disse tvende Lande. Nordmændene betragtede Erik stedse som *deres* Konge — og de ventede rimeligvis, at han vilde betragte sit første Rige ogsaa som sit Hovedrige. Men denne Forventning, om den virkelig blev næret, skulde snart skuffes.

Norge blev allerede i Eriks Tid tilsidesat og forsømt. En vis Politik syntes vistnok at maatte tilsige Unionskongerne netop at støtte sig til dette Land, i hvilket Kongedømmet var sterkt. Men Statskløgt var i hine Tider sjelden; og desuden tiltrak Norge som et lidet civiliseret og afsidesliggende Land sig neppe den fremmede, med Forholdene ubekjendte Herskers Opmerksomhed.

Erik var rimeligvis allerede af Dronning Margrethe opdraget til at betragte Danmark som Hovedriget. I dette Land opholdt han sig ogsaa næsten bestandig; til Sverige kom han kun sjelden og til Norge næsten aldrig.

Hvorledes det under saadanne Omstændigheder maatte staa til med den norske Stat, kan vi let tænke os. Her var Kongen

¹ Ann. Isl. Storms Udg. S. 290.

uundværlig — og nu skulde man dog stadig undvære ham. Ikke engang nogen ordentlig Rigsstyrelse sees at være indsat i hans Fraværelse. Raadet bestod vistnok, men var som sedvanligt svagt og aldeles uvirksomt. De faa storættede og ansete Familier havde fordømmet trukket sig tilbage mellem Bønderne og viste større og større Ligegyldighed for det offentlige Liv; heller ikke Biskopperne optraadte med nogen synderlig Kraft; et Par af dem var desuden Danske, og derfor neppe synderlig interesserede for Norge. Riget befandt sig saaledes i et Slags Opløsningstilstand. Kongen havde været den norske Stats saagodtsom eneste Samholdskraft, og nu, da han var borte, fjernede derfor de enkelte Landsdele sig mere og mere fra hinanden. De kongelige Embedsmænd synes at have styret næsten ganske uafhængig hver i sit Distrikt, og for at fuldende Statens Elendighed, begyndte nu Lensvæsenet, som allerede længe havde bestaaet i Danmark, ogsaa at indføres i Norge. Erik selv synes aldeles ikke at have bekymret sig om de norske Anliggender. Det var ham kun om at gjøre at faa Penge til sin kostbare Krig med Holsten, og i Norge havde han netop en *Privateiendom*, som han kunde udsuge efter Behag. Hans hovedsagelige Regjeringshandlinger her var derfor idelige Paalæg og Skatteindfordringer af den fattige Almue — noget, hvori hans «Fogder» synes at have staaet ham troligen bi. Folket lod sig i lang Tid taalmodig mishandle; det var vant til at bøje sig for Kongens personlige Ret og formaaede derfor neppe at gjøre nogen alvorlig Modstand. Kun hist og her hører man en Klage; i et enkelt Distrikt ser vi Almuen befri sig fra en altfor besværlig Foged;¹ men dette var dog kun spredte Træk; — nogen enig eller alvorlig Viljesytring spores ikke. Saaledes skulde det nu vise sig, hvor fordærveligt det var, at Kongedømmet ingensomhelst Kontrol havde. Saalænge Thronen beklædtes af indfødte Herskere, som i Folkets Velfærd saa sin egen Fordel, befandt alle sig vel derved; Unionskongerne derimod havde liden eller ingen Interesse af Norge, og Landet var derfor nu hjælpeløst overladt i en snever Egoismes Vold.

Imidlertid havde i Naborigerne Forholde udviklet sig, som ogsaa indvirkede paa Norges Anliggender, og som, idet de rystede Unionens svagt sammenføjede Bygning i dens Grundvold, syntes at maatte blive skjæbnesvangre for dette Land.

Vi har sagt, at Unionens sande Væsen ikke kom klart frem under Dronning Margrethe. I Virkeligheden gik hendes kraftfulde Politik ud paa intet mindre end at danne af Nordens tre Riger et enigt Statsforbund, hvis Samholdskraft var et sterkt Kongedømme. Men dersom hun havde været i Besiddelse af

¹ *Dipl. Norv. I, No. 670, 696, 697. II, 680, 681, 683.*

sand Statskløgt, vilde hun have indseet, at intet sterkt, intet fastknyttet Forbund kan stiftes, fra hvilket Folkene er udelukkede; og det var jo netop Tilfælde med Unionen. Hun vilde have indseet, hvad Udgang en Forening maatte faa, som stiftedes mellem herskesyge Stormænd, der ingenlunde forbandt sig for at sammenmeltes, men kun for gjensidig at styrke sit Voldsherredømme. Selv døde hun for tidligt til at erfare den sande Natur af det Verk, for hvilket hun havde opofret sit Liv. Men hendes Efterfølgere, Unionskongerne, skulde snart føle, i hvilken falsk Stilling de befandt sig. Erik søgte, som det synes, at fortsætte Margrethes Politik. Men den havde nu udspillet sin Rolle, og Erik bar sig desuden plumpt og uklogt ad. Han gav det danske og svenske Rigsraad paa en altfor tydelig Maade tilkjende, at han vilde ydmyge deres Vælde, og fór i sine Bestræbelser for at sammenmelte Rigerne aldeles hensynsløst frem. Hvad der navnlig opbragte de svenske og danske Stormænd, var hans Makinationer for at faa sin Brodersøn Bugislaw af Pommern anerkjendt som sin Eftermand; thi de ansaa dette som et Indgreb i deres Valgrettighed. Under disse Omstændigheder tegnede det alt mere og mere til alvorlige Uroligheder. I Sverige flammede allerede siden 1432 Oprørsflammen høit i Veiret. Almuen havde her grebet Leiligheden til at lægge sit dybe Had mod Unionen for Dagen, og den fandt i Adelsmanden Engelbrecht Engelbrechtson en dygtig Anfører.

Ogsaa til Norge, hvor ellers alting pleiede at være ligesom uddøet, strakte disse Uroligheder sig. Men de antog her en anden Karakter. I Sverige og Danmark, hvor der dog var et politisk Liv, ser vi Klagerne bestandig rettede paa det almindelige, Bestræbelserne sigtende til at gennemføre en total Forandring i Statsstyrelsen. I Norge derimod var Folket svagt og splittet; det fandt desuden ikke som den svenske Almue i enkelte misfornøiede Aristokrater dygtige politisk oplyste Anførere — og Urolighederne blev derfor her kun holdningsløse, spredte Bondeopløb, fremkaldte ved enkelte, altfor iøinefaldende Brøst i Styrelsen. De blev ogsaa snart stansede, og Norge forholdt sig senere roligt.

I Sverige og Danmark var imidlertid Eriks Stilling bestandig bleven værre og værre. Han opholdt sig tilsidst som en Landflygtig paa Gotland, og vovede neppe at indfinde sig igjen i sine Riger — saa dybt var Kongemagten sunken. Det danske Rigsraad sendte ham omsider et formeligt Opsigelsesbrev, og de svenske fulgte snart Eksemplet. I Danmark indkaldtes Christofer af Bayern, Eriks Søstersøn, som Rigsforstander; i Sverige var allerede tidligere Karl Knutson Bonde udvalgt til denne Post.

Saaledes syntes Unionen for det første opløst, og for Norge

var der nu altsaa en bekvem Leilighed til at rive sig løs af et Baand, hvis Fordærvelighed maatte være klar for alle.

I Virkeligheden blev der ogsaa et Forsøg gjort. Erik var afsat af det danske og svenske Rigsraad, men ingenlunde af Nordmændene, som tvertimod bestandig holdt fast ved ham. I Norge havde man heller ikke de samme Klagemaal mod ham som i Danmark og Sverige. Navnlig kunde hans Bestræbelse for at faa Bugislaw anerkjendt som sin Eftermand ingenlunde mishage Nordmændene, da de jo netop hang fast ved Kongedømmets Arvelighed. Erik var desuden engang anerkjendt som Norges Arvekonge; Folket betragtede ham trods Unionens Bestemmelser stedse som saadan, og ansaa sig vistnok aldeles uberettiget til at berøve ham en Throne, som tilkom ham med den lovlige Eiers Ret. — Uagtet der ikke manglede paa Opfordringer fra Naborigerne til at opsiges ham Huldskab og Troskab, var det norske Rigsraad derfor snarere betænkt paa at erhverve ham udelukkende for Norge — og dette syntes jo ogsaa at være den eneste Redning for et Land, som havde lidt saameget ved Kongens stadige Fraværelse.

Men Erik svigtede sin egen Sag. Trods Raadets Budsendelse vovede han ikke at forlade sit Smuthul paa Gotland, og han kjendte for lidet til de norske Forholde til at forstaa, hvormeget han her havde at støtte sig til.

Saaledes var Norge atter kongeløst, atter hjælpeløst. Imidlertid blev Unionen mellem Danmark og Sverige paanyt gjenoprettet — og den lagde nu sit sande Væsen klart for Dagen. Den danske Konge Christofer hyldedes ogsaa i Sverige, men under saa haarde Betingelser, at hans Magt fuldstændigt blev en Skygge. Saaledes viste sig altsaa et sterkt Statsforbund i Dronning Margrethes Forstand at være en Umulighed. Kun Stormændene, hvis Magt var steget til et Oligarki, havde høstet Nytte af Foreningen, medens Kongemagten var blevet et Navn, medens Folkene sukkede under et stedse tungere og tungere Aag.

Ogsaa det af Erik forladte Norge blev i sin hjælpeløse Forfatning draget ind i denne nye Forbindelse.

Ved en Forsamling til Lødøse 1442 anerkjendte det norske Rigsraad Christofer som Konge, og i et senere udstedt Brev (Dipl. Norv. III, 771) erklærede Deputerede fra Almuen i de forskjellige Distrikter sig tilfredse med denne Beslutning. Ingen Modstand synes at være bleven gjort. Biskopperne yndede fremdeles Unionen, og Almuen betragtede vel i Almindelighed den valgte som ret Arving til Riget.

Christofers Regjering var i det hele taget fredelig. Han havde opgivet Margrethes Politik, respekterede hvert Riges Uafhængig-

hed og lod sig nøie med en Kongemagt, der i Virkeligheden kun var et Navn. Men hans pludselige Død 1448 gav Signalet til nye Uroligheder, hvorved Norge bragtes Undergangen nærmere.

Christofer efterlod' ingen Sønner, og der skulde altsaa ifølge Unionens Natur foregaa et fælles Kongevalg for alle tre Riger. I Danmark og Sverige søgte ogsaa mange at bringe Forbindelsen istand igjen. Imidlertid var dog Forholdet mellem begge Landes Stormænd ingenlunde det bedste. De havde forenet sig for gjen- sidig at styrke deres Magt; men i selve Foreningen vilde baade de Svenske og Danske have Overvegten, og heraf udviklede sig snart Uvilje mellem dem. Det var hidtil lykkets de Danske gjen- nem Erik og Christofer at udøve et Slags Principat. Rimelig- vis frygtede mange i Sverige for, at det samme skulde gjentage sig, naar Danmark atter fik sat sin Thronkandidat gennem — og saaledes forberededes et ensidigt Kongevalg paa begge Sider.

Norges Svaghed og dets falske Stilling traadte under disse Omstændigheder klart for Dagen. Da der ingen lovlig Arving fandtes efter Christofer, skulde man ogsaa her skride til Konge- valg. Det syntes nu at være Tid til ligesom i Naborigerne at vælge en egen Konge og paa denne Maade redde Statens Selv- stændighed. Men til at fatte en saa afgjørende Beslutning mang- lede der Kraft, Enighed og politisk Bevidsthed. Vi ser i dets Sted Folket delt i Partier, ubestemt at vakle frem og tilbage i det kri- tiske Øieblik, medens Rigsraadet spillede sin sedvanlige ynkelige Rolle. De Danske og Svenske havde imidlertid valgt hver sin Konge, og de søgte nu begge at drage det viljeløse Norge over paa sin Side. Saaledes var Riget et Bytte for disse tvende Med- beilere, og dets Skjæbne beroede paa, hvem af dem der seirede. I Norge selv var der et dansk Parti, som vilde have Christian af Oldenburg, et svensk, som vilde have Karl Knutson til Konge. Et tredie Parti, der ønskede at se den fra Sigurd Hafthorssøn og saaledes af gammel norsk Kongeæt nedstammede Drotsete Sigurd Jonsson ophøiet paa Thronen, havde vistnok den største Del af Almuen for sig, men fik dog ingen synderlig Fremgang, fordi Sigurd selv, ligesom alle Norges verdslige Stormænd paa hin Tid, var uden al Fremfærd, ja uden personlig Ærgjerrighed; han synes heller ikke i mindste Maade at have virket for sin Sag. Det stod altsaa kun tilbage at opgjøre, om Norge skulde komme under dansk eller svensk Herredømme. Af disse to sør- gelige Udveie maatte vistnok en Forbindelse med Danmark ansees for den mindst farlige. Det svenske Parti fik dog i Begyndelsen Overhaanden, fordi den kraftige Erkebiskop Aslak Bolt stillede sig i dets Spidse; det lykkedes ham at vinde Størstedelen af Almuen,

navnlig i det Nordenfjeldske, for sig; Karl Knutson indkaldtes og blev i Throndhjem kronet som Norges Konge.

Imidlertid var det danske Parti ingenlunde ledigt. I dets Spidse stod den i Landet indgiftede danske Adelsmand Hartwig Krummedige og Biskoppen i Oslo, Jens, ogsaa en Dansk af Fødsel. De synes at have havt flere for sig i Rigsraadet, medens saagodtsom det hele Folk nødigt saa en dansk Konge paa Thronen. Men i de Tider lod meget sig gjøre mod Folkets Vilje.

Hartwig Krummedige og Biskop Jens var af Raadet sendte ned til Danmark for at underhandle med Kong Christian om Fred mellem Rigerne —, uden at de paa nogen Maade havde faaet i Ærinde at tilbyde ham Thronen. I Følelsen af det norske Folks Svaghed og Hjælpeløshed vovede de dog at gjøre dette paa egen Haand. Christian modtog Tilbudet og sendte dem tilligemed en væbnet Magt op til Norge, hvor Raadet dels godvillig, dels tvungen samtykkede i hans Valg.

Saaledes var der paa én Gang to Konger i Norge: Karl, der havde saagodtsom hele Folket og Erkebisen paa sin Side, Christian, hvis Valg udelukkende støttede sig til enkelte dygtige Mænds Indflydelse. Karl syntes saaledes at have den største Rimelighed for sig.

Men det var dog ikke i Norge selv, Norges Skjæbne skulde afgjøres. Stat og Folk var kun et viljeløst Bytte, om hvilket Naborigernes Stormænd stredes; af dem ser vi ogsaa Rigets Skjæbne bestemmes.

De svenske Aristokrater havde hævet Karl Knutson paa Thronen; men de skulde snart erfare, at en indenlandsk Konge maatte blive dem besværlig. Karl optraadte med for stor Myndighed, og der dannede sig et sterkt Parti mod ham mellem de Store, som nu atter sluttede sig nøie til Danmark og arbeidede for en Union.

Dette blev af den største Betydning for Norge. I Aaret 1450 kom 12 danske og svenske Rigsraader sammen til Halmstad for at afgjøre Kongerne Christians og Karls Tvistigheder og deriblandt ogsaa begges Prætensioner paa Norges Throne.

Af Had til deres Konge spillede her de svenske Herrer under Dækket med de danske, og det bestemtes, at Karl skulde frasige sig Retten til Norges Throne, medens Christian anerkjendtes som den lovmæssig valgte. Forgjæves protesterede Karl mod Forræderiet; han havde for mange Fiender mellem Stormændene, og han blev snart nødt til at give efter.

Saaledes ser vi allerede nu Naborigerne skalte og valte med den norske Stat, som de selv finder for godt. Uden at spørge om Folkets egen Vilje bestemmer tolv fremmede Herrer, hvem der

skal være Norges Konge — ja de vælger endog den, mod hvem Almuen saagodtsom over det hele Land havde vist en aabenbar Uvilje. En dybere politisk Fornedrelse kan ikke tænkes. Vistnok synes det underligt, at ikke engang ved en saa nedværdigende Behandling den patriotiske Følelse vakte til Liv, at ikke Folket harmedes over en saa hensynsløs Tilsidesættelse af dets eget Ønske. Men vi sporer dog ikke en eneste Kraftytring, ikke en eneste alvorlig Bestræbelse for at tilbagevise de overmodige danske og svenske Aristokraters Indblanding i Norges Anliggender; tvertimod fandt Folket sig med den største Taalmodighed i at være overrumplet af Stormændene. Og, naar vi betænker den norske Stats hele Udvikling, kan dette heller ikke forundre os.

Det var de danske og svenske Stænder, som havde forbundet sig i Calmarunionen; de forstod ogsaa, som vi har seet, godt at holde hinanden Stangen og drage Fordel af Foreningen. Det norske Folk kom derimod ufrivilligt og tilfældigt med og var ingenlunde sine Naboer voksen i Kraft eller politisk Dygtighed. Havde der i Norge været et kraftigt og uafhængigt Aristokrati, skulde Riget ikke have ligget under; thi Aristokratiet vidste stedse at værne om sine Interesser. Der er vel neppe nogen Tvivl om, at en Mand med Kraft vilde have kunnet bringe Nordmændene til at reise sig mod en Konge, som blev dem paanødt paa en saa nedværdigende Maade. Men de faa Ætlinger af de ansete Slegter, der endnu stod tilbage, var altfor rolige, altfor lidet politisk vakte Mænd til, at de skulde have vovet et saa afgjørende Skridt, og flere af dem, saaledes t. Eks. Sigurd Jonsson, stod endogsaa under dansk Indflydelse. Den eneste Mand, som paa Grund af sin Stilling og sin Karakter syntes istand til endnu at redde Norge fra Afgrunden, Erkebispens Aslak Bolt, var død —; de øvrige Tilhængere af Karl, Erik Sæmundsen og Olaf Nielsen, m. fl. følte sig for svage til at vove aabenbar Modstand; i Rigsraadet styrede de dansksindede med Hartwig Krummedige i Spidsen — og Almuen var saaledes ganske overladt til sig selv. Berøvet sine Ledere, svag, splittet, politisk umyndig havde den intet tilbage uden snarest muligt at overgive sig. Christian fandt derfor ved sin Ankomst til Norge i Juli 1450 enhver Modstand tilintetgjort. Han hyldedes overalt af Folket og kronedes til Konge i Thronhjem.

Norge var faktisk *erobret*. De Svenske havde formeligt afstaaet Riget til den danske Konge, og denne havde modtaget det, ikke som noget, der frivilligt tilbødes ham, men som sin lovligt tilkommende Ret; han havde modtaget og tilegnet sig det, uagtet Folket tidligere havde vist, at det ikke ønskede ham til Konge, ja endogsaa ligefrem modsat sig hans Valg. Alt tyder saaledes

hen paa en formelig Erobring. Endnu blev dog et Skin af Uafhængighed opretholdt. I Bergen sluttedes den 29 Aug. 1450 en Overenskomst, hvorved det bestemtes, at Danmark og Norge skulde til evige Tider været forenede under én Konge — dog saaledes, at «det ene Rige ikke maatte være det andets Overmand». Men dette var, som saa ofte i Unionstiden, en Bestemmelse, der kun fandtes paa Papiret.

Danmark besad i et og alt saa stor Overlegenhed over Norge, at Rigerne aldrig kunde være ligestillede i Foreningen. I Virkeligheden var Norge allerede nu ikke stort mere end en Provins; men Tiden til aabent at erklære det var ikke kommet endnu; den sidste Modstandskraft maatte endnu overvindes. Vi ser imidlertid i den følgende Tid ogsaa denne endelige Katastrofe raskt forberedes. En udførlig Fremstilling heraf vilde føre os for vidt; vi skal derfor indskrænke os til at give enkelte Antydninger.

Det danske Aristokrati var under Unionen steget til en forfærdelig Magt. Folket sukkede under Trælleaaget, og Kongerne var kun Dukker, som det kunde styre efter eget Godtbefindende. Efter gammel Vedtægt holdt man vistnok fast ved den oldenburgske Æt; men enhver ny Konge maatte før sit Valg udstede en Haandfæstning, hvorved han overlod al Magten i Rigsraadets Hænder.

Saaledes var det ikke til den danske *Konge*, men til de danske Aristokrater, Norge var blevet afstaaet — og disse forstod ogsaa at gjøre sig Byttet saa nyttigt som muligt.

Uagtet begge Lande ved deres Forbindelse maatte blive Valgriger, tiltog dog Rigsraadet i Danmark sig udelukkende Valgretten, og benyttede sig af Arvelighedsprincippet for at indtrænge sin Thronkandidat ogsaa i Norge. Denne Svig kronedes paa Grund af det norske Folks Svaghed og politiske Umyndighed bestandig med Held; thi Folket hang endnu stedse ved Kongedømmets Arvelighed og forstod trods Unionens gjentagne Bestemmelser aldrig noget andet end den personlige Ret, Odelsretten til Thronen. Derfor holdt de danske Rigsraader sig ogsaa i sine Valg bestandig til den oldenburgske Slegt, fordi de herigjennem havde det bedste Middel til at holde fast paa Norge — og derfor bestyrkede de ogsaa bestandig sine Navnekonger i den usurperede Titel af ret Arving til Norge.

Allerede herved var i Grunden den norske Stat inddraget under den danske. Thi i Norge forenede Kongen al offentlig Myndighed hos sig; her var *han* Staten. Og hvem var nu Norges Konger? Mænd, som udelukkende skyldte det danske Rigsraad sin Ophøielse og derfor fuldstændigt var dragne ind i deres Interesse; Mænd, hvis Hænder var bundne af de danske Adelsmænd

og Prælater, og som maatte styre efter deres Vilje. Saaledes var det egentlig dem, der i Kongens Navn regjerede Norge. Men dette var Nordmændene for lidet politisk oplyst til at forstaa; de merkede ikke, at de, naar de efter gammel Sedvane bøiede sig for deres Arvekonge, i Grunden lystrede det danske Aristokrati.

Om nogen Modstand hos Folket kunde der saaledes nu ikke længer være Tale. Rigsraadet opretholdt vistnok endnu paa en Maade Statens Selvstændighed; men ogsaa dette var, som vi saa ofte har seet, magtesløst i sig selv og uden nogen Indflydelse paa Folket. Det lykkedes desuden de danske at indtrænge flere af sine Landsmænd i Raadet, idet de dels blev forfremmede til de høieste geistlige Embeder, dels giftede sig ind i de mest ansete og rigeste norske Familier og paa denne Maade fik Indfødsret i Landet. Efter den nøiere Forening mellem Danmark og Norge i 1450 var især dette almindeligt. De norske Høvdingeslegter blev som oftest sterkt paavirkede af de dem i Kultur og politisk Indsigt langt overlegne danske Aristokrater og følte sig smigrede ved at indgaa Forbindelser med dem. Paa denne Maade havde efterhaanden en Mængde danske ligesom omspændt det hele Land, besat de vigtigste Poster og erholdt i Len store Dele af Riget. Og naar de først var komne ind i Landet, maatte det være dem let at udøve den største Indflydelse paa det umyndige Folk.

Kun de norske Bisper med Erkebisen i Spidsen forstod endnu at bevare et Skin af Selvstændighed. Men det Slag, som i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede førtes mod Geistligheden i Danmark, rammede ogsaa Norge. De danske Aristokrater indførte ved et Magtsprog Reformationen i Landet og fængslede eller forjog Bisperne. Nu var den sidste Modstand overvundet; alting var forberedet, og det danske Rigsraad kunde tage Masken af. Norge blev — til Straf, som det hedte sig, for dets Frafald i 1531 og 1544 — erklæret uværdigt til at beholde sin Selvstændighed. Det skulde for Fremtiden kun ansees som en Provins af Danmark; det berøvedes sit Rigsraad og erholdt i Stedet en dansk Statholder.

Folket merkede intet til den hele Statsomvæltning; i en lang Række af Aar havde det kun været et Par Stormænd, som af personlig Ærgjærrighed havde søgt at bevare Rigets Selvstændighed. Derfor blev heller ikke nu nogensomhelst alvorlig Modstand gjort.

Man har ofte nok forundret sig over denne Ende paa det engang blomstrende Rige. For en dybere historisk Betragtning fremstiller den sig dog som *nødvendig*. Den norske Stat havde alt fra de ældste Tider baaret Undergangens Spire i sig. Idet den ensidig fremhæver det arvelige Kongedømme, tilintetgjør

den i Grunden alle Elementer til en sand og kraftig Udvikling. Siden Haakon Haalægs Tid hensynger derfor ogsaa Stat og Folk, nedsynker i en ubevægelig, dødlignende Dvale, medens paa samme Tid Nabostaterne under blodige Kampe mellem Folk, Kongedømme og Stændermagten stadigt udvikler sig, stadigt skrider fremad og udfolder en Kraft, som spaar en rig Fremtid. Allerede dengang syntes Norge at maatte være et let Bytte for Naborigerne. Kun Leiligheden manglede endnu. Denne Leilighed gav Calmarunionen. Nu var den norske Stat berøvet sin eneste, sikre Støtte og det svage, nivellerede, umyndige Folk stod blotstillet for Naborigernes Stændermagter, som var sterke, fordi de var hin Tids Kulturmagter. Rigets Selvstændighed opretholdtes endnu en Stund ved Striden mellem de svenske og danske Stormænd; men efterat denne Strid er afgjort og Norge faldt i Hænderne paa det danske Aristokrati, maa dets Undergang snart paafølge.

Calmarunionen bragte saaledes den norske Stat megen Ulykke og Fornedrelse; men det maatte ogsaa gaa saaledes. Enhver Forbindelse er en *Kamp*, i hvilken man kun maa indlade sig med lige Kræfter.

Sverige og Danmark var hinanden voksne; derfor udgik de begge med forøgede Kræfter af Foreningen, Danmark med et overmægtigt Aristokrati, Sverige med «nyfödd nationalkänsla».¹ Norge derimod kom ind i Unionen med underlegne Kræfter; derfor bukkede det ogsaa under.

Ved at fremlægge denne Afhandling for et skandinavisk Publikum vækker man en Betragtning, der kunde synes nedslaaende. Intet Forbund har havt en større Betydning, eller lovet mere, men — vi maa tilstaa det — intet har holdt mindre af, hvad det lovede. Det er umuligt at studere dette Afsnit af Nordens Historie uden sørgelige Følelser. Vi ser en stor Tanke bryde frem og modnes til Udførelse, vi ser dens Verk befæste sig og bebude Norden en rig Fremtid — og efter en Aarrække fuld af Ulykker styrter det hele sammen, ja Tanken selv synes begravet under Ruinerne af sit eget Verk; og vi ser et Forbund stiftes, hvorved Norden skal blive sterkt og enigt — og istedet fremkalder det Strid og Undertrykkelse; det adskiller og svækker istedetfor at forene og styrke. Hvor store Skuffelser ligger ikke heri; hvor lidet svarer ikke dette Indhold af frugtesløse Stridigheder, svækkende Kampe og unyttige Anstrængelser til det store Navn: den kjærlige Forening mellem Skandinaviens tre Riger. Ingen kan miskjende, at Calmarunionen alligevel har havt store og held-

¹ Geijer.

bringende Virkninger. Men disse Virkninger var ikke umiddelbare Følger af Foreningen, og de fremtraadte først senere i deres fulde Betydning; Unionstiden selv er mørk og sørgelig, den viser os kun de bitre Frugter af en forfeilet Politik. Og, naar vi spørger om Forklaringen hertil, da kan vi ikke, som enkelte Historikere og Publicister har gjort, søge den alene i tilfældige Omstændigheder, i Kongernes Uduelighed eller deres fremmede Herkomst, heller ikke i en enkelt Mangel ved Foreningens Grundbestemmelser, som f. Eks. den om Kongevalget. Nei, det maa erkjendes: Dronning Margrethes store Verk havde en sørgelig Tilværelse, fordi det manglede de væsentlige Betingelser for en kraftig Udvikling; det omstyrtes, fordi det var bygget paa en falsk Grundvold.

Men der er for os intet mistrøstende i denne Erkjendelse. En Idé er ikke mindre stor eller mindre sand, fordi den engang er fremtraadt under en ufuldkommen Skikkelse. Alle store historiske Tanker har havt denne Skjæbne. De behøver lang Tid for at modnes til Udførelse, og, naar de stundom er fremtraadte, førend endnu alting var forberedet, har deres Verk stedse været ufuldkomment og fremkaldt voldsomme Reaktioner mod sig. Hvor lidet forberedet var ikke Dronning Margrethes Tidsalder til at opfatte og udføre en saadan Tanke som den skandinaviske Enhed! Folkenes undertrykte Tilstand, de søndersplittede Samfundsforholde, de halvt-opløste Statsforfatninger — alt modsatte sig en inderlig Tilslutten og en kraftig Sam-Arbeiden. Kun Adelen og Prælaterne forstod Unionen, men de misbrugte den i deres egen Interesse og gjorde den derved forhadet. — I vor Tid er alt forandret; de Forholde, som hindrede Udviklingen af Dronning Margrethes Verk, eksisterer ikke længer, og der er nu et helt forskjelligt Grundlag at bygge paa. Calmarunionens Historie kan derfor vistnok indeholde megen Belærelse, mange betydningsfulde Vink for os; men den kan ikke staa som et afskrækkende Eksempel — dette har forlængst selv Idéens Modstandere erkjendt. Vi finder tvertimod i Studiet af denne Tid som overhovedet af hele Norges Historie kun Opmuntring og Bestyrkelse for Nutidens skandinaviske Bevægelser. Vi ser den skandinaviske Tanke bryde frem overalt, vi ser den ofte forsøge paa at naa sit Maal — og, uagtet den aldrig naar det, bliver den dog aldrig opgivet. Dette viser, at den er dybt begrundet hos de trende Folk, at den udvikler sig med dem; det forvisser os om, at den engang vil naa sit Maal. Men denne Overbevisning giver Unionens Historie en ny og forhøiet Betydning i vore Øine; vi tror, at ligesaalidt som den blot var et Verk af tilfældige Omstændigheder, af en kortsynet dynastisk Ærgjærrighed, ligesaalidt er den gaaet forbi uden varigt og

blivende Gavn for den Tanke, til hvilken den støttede sig. Hvorledes er det ogsaa muligt, at Calmarunionen, denne største Begivenhed i Nordens Historie, som i en saa lang Aarrække forenede de tre Riger, skulde alene være, hvad Geijer har kaldet den, «ett stort namn, som gått förbi utan begrepp». Nei — uagtet den har fremkaldt en heftig Reaktion, uagtet dens Navn i lang Tid var forhadet, dens Tanke tilbagetrængt, har den dog efterladt et dybt Minde hos Folkene, den har omgivet Skandinavismen med Traditionens Magt, og allerede deri ligger en stor Betydning; den har vist, at en Forening er mulig: hvad Stænderne har formaaet at udføre, det vil Folkene ogsaa engang formaa, og *deres* Verk kan ikke være forgjængeligt. Den skandinaviske Tanke har i vore Dage faaet en større Magt end nogensinde tilforn. Den vinder bestandig mere og mere Raaderum, drager Næring af enhver ny Begivenhed, og Modstand tjener kun til mere at befæste den. Ingen kan tvivle om, at den vil naa sit Maal, men *naar* dette skal ske, det beror mere paa, hvad man kalder Tilfældet end paa Bevægelsens egen Styrke. Endnu synes alting os lidet forberedt. Men det vilde være overilet, dersom vi deraf sluttede, at Maalet endnu staar os fjernt. Den gunstige Leilighed kan komme snart, og da bør den ikke slippes saaledes, som det allerede engang før er skeet i dette Aarhundrede. Skandinavismen er bleven en for stor Magt til, at den kan lade sig afvise nu som i ældre Dage; den vil maaske fuldføre sin Bygning snarere, end vi tror.

NORGE UNDER FORENINGEN MED DANMARK 1537—1814

I

Fra 1537 til 1814, pleier man at sige, har Norge ingen Historie. Det er en lang Afbrydelse, i hvilken Folkets Kræfter syntes at slumre, medens dets Velstand blev forødet. Uventvivel er der dog selv her meget, som fortjener vor Undersøgelse. En Forening, som vedvarede i tre Aarhundreder, har neppe været uden Frugt eller Betydning for noget af de tvende Lande. Og, hvad der fornemmelig maa give den nogen Interesse i vore Øine, det er, at vort Folk gennem den har bevaret sin Selvstændighed, at en Periode af kraftig Udvikling er fulgt oven paa Dvalen. Hvorledes er saa store Farer overvundne? hvorledes har saamegen Ulykke og Fornedrelse kunnet være forberedende for saamegen Frihed og Lykke? Dette er et Spørgsmaal, som vi maa søge at besvare.

Vi vil først minde om Aarsagerne til den norske Stats Forfald. Ved Unionens Stiftelse var den neppe mindre mægtig og langt mere velordnet og enig end nogen af sine tvende Medforbundne; som det hedder i «Sveriges Kæremaal»:

par multis, non inferior Danisque Gothisque.

Men i dens Enighed laa netop dens Ulykke. Den havde kun ét Organ, og dette svigtede. Da Kongedømmet under Foreningstidens Splittelser havde tabt sin Magt og Stænderne spillede Mester, maatte Norge blive hjælpeløst. De Danske og Svenske stredes om Byttet, og Udfaldet var tvivlsomt, indtil det lykkedes den danske Adel at sætte sin Kandidat Christian af Oldenburg paa Thronen. Norge maatte enten falde i Hænderne paa Sverige eller Danmark. Det sidste skete, og vi tror, at af tvende Ulykker var dette den mindste.

Den svenske Stat havde en stor Fordel af Unionen: den enedes og ordnedes. Hierarkiet var tilintetgjort, Adelens og Folkets stridige Interesser smeltede sammen under det fælles Had mod Danmark, og herpaa blev en national og kraftig Styrelse grundet. Hvad vilde ikke denne have kunnet udrette til at undertrykke og denationalisere Norge?

I Danmark derimod vedblev Spændingen uforandret længe efter Unionens Ophævelse. Adelen regjerede og Kongen regjerede, og ingen af dem havde Magt til at udrette noget stort mod et fremmed Folk.

Det lykkedes vistnok det danske Aristokrati 1537 at tilintetgjøre de sidste Spor af Norges udvortes Selvstændighed. Men denne Statsomvæltning, som man har kaldt den, var, skjønt den middelbart har havt en stor Betydning ved at knytte de tvende Lande uopløselig til hinanden, dog i og for sig kun en Intrige, hvis Gang Folket ikke fulgte, og hvis Virkninger det ikke følte. Og, om de danske Adelsmænd mente, at Norge nu for dem var bleven, hvad de ønskede, «en feed Ladegaard», som de efter Behag kunde udsuge, da forregnede de sig; thi dette Land havde andre og bedre Værn mod Undertrykkelse end et svagt, ufolkeligt Rigsraad.

Kongemagten for det første, som allerede var trængt tilbage paa alle andre Punkter, kunde her gjøre dem en alvorlig Modstand. Den havde tilforn været alt i Norge, og Unionstidens Thronstridigheder havde ikke formaaet at svække dens Anseelse. Dette maatte Kongerne føle; de vidste, at de hos Nordmændene havde en Støtte, som de savnede i Danmark, og det var en naturlig Følge heraf, at de ikke vilde være behjælpelige med at give dem i det danske Aristokratis Vold. Paludan-Müller har i «Grevens Feide» bemærket, hvor lidet Christian den Tredie i denne Henseende holdt sine Løfter. Skjønt der i hans Haandfæstning stod, at «Norge herefter hverken skulde være eller hedde et Rige for sig, men et Leddemod af Danmarks Rige», blev det dog baade betragtet og behandlet som selvstændigt. Og om de følgende Konger gjælder det samme; de ansaa Norge for deres private Domæne, til hvilken de kaldte sig arveberettigede, og over hvilken de vilde udøve en udelt Magt. Fredrik den Anden, som var en streng, myndig Herre, tilbageviste Raadets Forsøg paa at indblande sig i de norske Anliggender, hvad man blandt andet kan se hos Slange (Chr. IV Hist. I. 83), hvor det hedder om Udskrivningen af den almindelige Skat til Kongens Kroning, at «det var første Gang Rigsraadet tiltog sig den Ret at sætte og bevilge Skat udi Norge, thi tilforn paabød Kongen Skatten selv, og havde Danmarks Riges Raad ei noget at sige udi de Tilfælde». Christian den Fjerdes Forkjærlighed for Norge er bekjendt; den lader sig ogsaa godt forklare deraf, at han her bedre kunde følge sin Trang til Virksomhed end i Danmark, hvor hans Hænder var bundne og Rigsraadet idelig stod ham iveien. Hvad han og hans Forgjængere har udrettet for Norge, er vistnok ikke meget; men det maa indrømmes, at de ingenlunde forsømte dette Rige, at de

tvertimod her mangengang optraadte med større Kraft end i noget af deres øvrige Lande. Lensmændene blev strengt seede paa Fingrene, og de, som ikke kunde aflægge deres fra Danmark medbragte tyranniske Sedvaner, saasom Erik Munk, Ludvig Munk, Peder Grubbe, afsattes eller straffedes paa anden Maade. Medens den danske Bondestand udsugedes og undertrykkedes, havde saaledes den norske i Kongen en kraftig Beskytter. Ogsaa i andre Henseender var Norge begunstiget. Fra gammel Tid havde Folket overdraget al Myndighed til Kongen, som altsaa kunde paalægge saamegen og saa høi Skat han vilde; men det var vant til en skaansom Brug af denne Magt. Under Forbindelsen med Danmark blev vel Byrderne alt tungere og tungere, hvorover Almuerne ogsaa idelig førte Klage; dog var Norge forholdsvis mindst trykket. Et Vidnesbyrd herom afgiver Christen Skeels Dagbog.¹ Det danske Rigsraad klager over, «at de Penge, som skulde indkomme fra Norge, forholdtes, og at Danmark alene maatte underholde Konge, Flaade, Militie og andet». Det viser sig heri, hvor heldig Spændingen mellem Konge og Rigsraad var for Norge; thi medens Adelen i Danmark, som Durell beretter, «ei gjerne saae, at Norge blev for riigt, for at ei Kongen skulde stole formeget derpaa», maatte jo denne netop ønske det modsatte, og det var ham, som her havde den meste Magt. Og saaledes har vel altsaa Absalon Pederssen Ret, naar han siger: «endog saadan Forandring er skeet, at Norriges Rige ved Givtermaal er kommet til Danmark, haver Gud alligevel seet naadeligen til dette Rige, saa at Kongerne der have søgt Rigens Bedste, som Privilegier, de have udgivet, noksom bevise».

Men det bedste Værn mod Undertrykkelse havde Nordmændene i deres Lov og deres Samfundsforholde. I disse laa Grunden til, at Norge maatte gaa under som Stat, men ogsaa Grunden til, at det med den ydre Selvstændighed ikke tillige tabte den indre. Under de mildtstyrende Konger før Unionen blev Folket ikke hjemsøgt af Ulykker eller oprevet af Borgerkrige eller svækket, fordi dets Kræfter overanstrengtes. Men det havde lidt efter lidt forpuppet sig og var blevet ubevægeligt indenfor Lovens og de gamle Sedvaners Mur. De mægtige Adelsslegter, hvis Herskesyge kunde sætte Landet i Bevægelse, var under den indre Fred og Trykket af Kongemagten sunkne ned mellem Bønderne. Saaledes var det gaaet til, at der intet Stænderregimente havde dannet sig, Folkets Marv blev ikke udsuget og dets Stolthed ikke bøiet under en overmodig, egennyttig Kaste. Det bevarede sin borgerlige Frihed, og om denne værnede Loven.

¹ Danske Magazin, Tredie Række. Sammesteds sees ogsaa, at Norge kun gav halv Skat imod Danmark.

Den norske Odelsmand var ligesaa fri som nogen Adelig; han eiede sin Gaard med fuld Eiendomsret, uden nogensomhelst Afgift eller Tyngde.¹ Men han var Bonde, han besad ingen trykkende Forrettigheder, og for Loven stod han lige med de andre. Ogsaa de saakaldte «ufrie» Bønder (Leilændinger, Husmænd) var beskyttede ved mange Bestemmelser og sikrede mod vilkaarlig Behandling, medens den danske Fæstebonde, selv der, hvor Vornedskabet ikke kjendtes, var overladt i de adelige Jorddrotters Vold, af hvem han uden Lov og Dom kunde udkastes, og den danske Selveier, som ikke turde jage paa sine Jorder eller afhænde noget Stykke af dem, som under alskens Paaskud kunde berøves sin Eiendom, var mindre sikker og mindre fri end en norsk Leilænding. I Danmark aftog desuden, som bekjendt, Selveiernes Antal bestandigt, idet de gik over til Fæstere, dels tvungne, ved Mageskifter mellem Kronen og Adelen, dels frivillige, fordi de som Fæstere kun maatte betale halv Skat; saadant kunde ikke ske i Norge, hvor Skatten var lige for alle, hvor Bonden sad lige sikker paa sin Grund som Adelsmanden paa sin; og, skjønt undertiden store Eiendomme kom i Fremmedes Besiddelse, forhindrede dog Odelsretten, som Almuen hang ved, at meget frit Bøndergods gik over til ufrit. Folket var paa denne Maade sikret for de værste Følger af Selvstændighedens Tab; dets Kjerne kunde holde sig frisk indenfor den Bark, som forstenende havde lagt sig om det hele, hemmende alle Spirer, men tillige skjermende mod al Vold udenfra. Den var ikke let at gjennembryde, og der blev heller ikke før Suverænitetens Indførelse gjort noget Forsøg derpaa; det danske Aristokrati havde ingen Magt dertil, og Kongerne havde ingen Fordel deraf. Disse gjorde sig tvertimod fortjente af at holde den gamle Lov i Agt, hvorfor ogsaa Kansler Hans Pederssen Basse skrev: «Norges Rige maae prise sig lykkeligt, at det seer sin Herre og Konge aldrig saa snart stige paa sin Throne, at han jo allerførst udspørger, hvorledes Lov og Ret udi Riget bliver pleiet.» Da der førtes Klage over, at de danske Lensmænd, Fogder og Præster ikke kunde forstaa det gamle Tungemaal, hvori Loven var skrevet, «besynderlig ikke hvad dennem var imod», som det hedder i et Brev fra Statholderen Axel Gyldenstjerne, sørgedes der for, at den blev efterseet og oversat, hvilken Lovrevision som bekjendt kom istand under Christian den Fjerde. Saaledes kunde de gamle Samfundsforholde vedligeholde sig uforandrede, uden at nogen merkelig Paavirkning fra Danmark kom til at gjøre sig gjældende, og det forandrede intet heri, at der i Tidens Løb og især efter 1537 var indflyttet en Mængde

¹ Thi Ledingen, den eneste almindelige Skat, var som Erstatning for Krigstjeneste ren personlig.

danske Adelsmænd, som dels giftede sig ind i de rige Familier, dels ved Kjøb erhvervede store Eiendomme; thi denne «norske Adel» erholdt vel Privilegier, saaledes f. Eks. af Frederik den Anden, endog Skattefrihed for sine Sædegaarde, «efterdi de ellers paa andet deres Gods ingen Frihed havde»; men dette indskrænkedes af Christian den Fjerde og endnu mere siden, og den blev aldrig en egen Stand med store Forrettigheder. Norge maatte saaledes undvære denne «Zirat»; men til hvad andet vilde den have været end, som Absalon Pederssen siger, «Undersaatterne til en stor Bevisning og Trældom»? Det forekommer mig derfor uretfærdigt, naar de norske Adelsmænds Klager over, at de tilside-sattes og «ikke maatte nyde den samme Frihed som de Danske», er bleven anført som Eksempel paa Norges ulykkelige Tilstand.

Der var i øvrigt nok at klage over, og i alle Aktstykker fra denne Tid vrimler der af Besværinger, som har en bedre Grund. Absalon Pederssen siger, at «Norge nu havde mistet sin Mand-doms Styrke og Magt og var bleven gammelt og graahærdet og saa tungt, at det ei kunde bære sin egen Uld». «Der som man tilforn haver kunnet holde 27 Kirker ved Magt,» hedder det videre, «der kan man nu neppeligen holde fire, der, vore Forfædre have udgjort til Strid tyvetusinde Mand, kan man nu ikke udgjøre tyvehundrede, og der som vore Forfædre fik tyve Tønder Korn eller flere paa een Gaard, der faaer man nu neppelige fem.» Det er vist, at Næringsveiene ikke blomstrede, og at Landets Velstand var aftaget. En Hovedgrund hertil, nemlig det hanseatiske Handels-vælde, ligger imidlertid langt tilbage for Foreningen med Danmark. Allerede under Christian den Tredie fik dette vistnok en Knæk; dog var Følgerne deraf vanskelig at forvinde, og endnu lang Tid derefter kunde der klages over at, «medens Forfædrene droge ud i andre Lande til Krig og Kjøbmandsskab, vilde man nu ikke drage af den Bye eller Bøyg, man var født udi». I Stat-holderes og Lensmænds Beretninger hedder det, at der var kun lidet for den fattige Almue at fortjene, at Handelen var ringe, og at Indbyggerne havde Nød med at bære de Byrder, som var dem paalagte. Et trykkende Privilegie- og Monopolsystem hindrede Virksomheden og bragte flere Egne, som f. Eks. Finmarken, i Elendighed. Men heri delte Norge Skjæbne med de fleste øvrige Lande. Og det gjælder vel, hvad Christian den Tredies Gesandt svarede, da Pfalzgreven, Christian den Andens Svigerson, gjorde Fordring paa Norge, at «dette Land var rigere og af Gud mere velsignet end man tænkte, men alene af den Grund kommen i slet Udraab, fordi den kongelige Residents og Hoffet var bleven forflyttet til Danmark». Her, til Hovedstaden, samledes Indkomsterne af begge Riger for at bygge Flaader og Slotte, her dækkede

et rigt Aristokratis Pragt over den dybe Elendighed hos Folket. Men til Gjengjæld stod den norske Almue sig bedre. Meget i Klageskrifterne fra denne Tid er vel ogsaa overdrevet. Hvad der berettes i den «Norske Sou», som af Tegn paa Himmelen spaar Verdens forestaaende Undergang, som taler om, at Landet kun bestaar af golde Klipper, hvor ingen Urter trives, og hvor der grasserer forfærdelige Sygdomme, fortjener saaledes liden Tiltro.

Værst blev der klaget over den slette Bestyrelse og Embedsmændenes Forurettelser. Axel Gyldenstjerne, som dengang var Statholder i Norge, skrev saaledes 1590 til Regjeringsraadet: «Jeg vil Eder og ganske venligen have ombedet, om kgl. Majestæts Brev maatte udgaae til alle Hovedlehnsmand, at de skulle have flittig Indseende med de andre Lehnsmand og Fogder, at de skikke sig christelig og tilbørlig med Bønderne udi Lehnene og udi andre Maader. Thi de mene, at de have intet med de andre Lehnsmand eller Fogder, ei heller over Presterne at skaffe, og at udi samme Breve maatte indføres noget skarpt, at hvilke Lehnsmand, Fogder eller Prester sig utilbørlig handler imod Bønderne eller udi andre Maader, da skulle Hovedlehnsmandene stevne dennem at oprette Anklagerne sin Skade og bøde til kgl. Maj. Gud veed, jeg gik det heller fast forbi, om Leiligheden kunde det taale. Men jeg vilde ikke gjerne, at Skylden skulde en anden Tid mig tilregnes, at jeg ikke havde talet om disse fattige Folk deres Tarv.» Hvergang Herredagene holdtes, indkom der rundt omkring fra Landets forskjellige Egne Besværinger over Fogders og Lensmænds ulovlige Fremfærd mod Almuen, deres Rovgjerrighed og Haardhed; og de mange Domme, som faldt over dem, de mange Recesser, hvori de blev tilholdte «ei at tvinge Undersaatterne med utilbørlige Paalæg», viser, at disse Besværinger ofte var vel grundede. Ludvig Munks Fremfærd mod Bønderne i Guldalen (Norske Samlinger II Bind) er et op-rørende Eksempel paa, hvor tyrannisk og egenraadigt disse Fremmede kunde handle. Men den Straf, der omsider overgik ham, vidner ogsaa om, at Kongerne her kunde bruge en Streng-hed, som de ikke turde bruge mod de adelige Voldsmænd i Dan-mark. Værst var det, at de sjelden besøgte Landet, og meget af, hvad der skete, ei kom til deres Kundskab; heri saa Almuen Grun-den til sin Gjenvordighed, og under Christian den Fjerde, som ofte reiste til Norge, selv sad i Herredagene og drog Omsorg for, at Loven overholdtes, blev derfor Tilstanden bedre. Rigtignok klagedes der fremdeles, og saalænge Forleningsvæsenet vedblev maatte der vel ogsaa være rigelig Grund dertil. Men rigtignok støder vi i Herredagsprotokoller og andre Dokumenter fra denne Tid ligesaa hyppig paa Klager af et andet Slags, nemlig over

Almuens Opsætsighed. Den havde lært at bøie sig for Kongen, men for ingen anden. Mod sine Fogder og Prester var Bønderne ligesaa haarde og stridbare som i gamle Dage, og den, som ikke vilde udsætte sig for at blive jaget bort eller slaaet ihjel, maatte fare varsomt frem. Peder Claussen i sin «Norges Beskrivelse» [1599] skildrer Thelemarkingerne paa følgende Maade: «De ere onde, ugudelige, haarde, vilde og oprørske Folk offuer alle dem, som her i Landet boe, haffde deres største Lyst i gammel Tid at dræbe Biskopper og Præster, Fougder og Befalingsmænd, som oc paakjendes, at til en Kirke i det Lehn ere 7 Præster ihjelslagne oc sammesteds en eller to oc sammesteds flere. Jeg haver oc kjendt en, der vaar født, hvis Fader havde ihjelslaget tre Præster, oc naar denne vaar drukken, bad han Gud, at han icke maatte døe, førend han oc finge slaget saa mange Præster ihjel.» I andre Egne var Folket ligesaa bekjendt for sin Stridbarhed; Nedenæs's Almue havde saaledes Ord for ikke at kunne leve i Fred med sine Fogder og Præster, og det hændte ikke sjelden, at de afsatte eller forjog dem. De danske Embedsmænd, som var vante til en Almue, «der sad stille og hverken vidste af værre eller bedre at sige»,¹ klager ofte bittert over disse urolige og opsætsige Bønder. «Norbaggen er ikke god at lide paa,» hedder det. Han var ialfald ikke god at undertrykke. Han kjendte sin Ret og vidste at forsvare den. Ved den mindste Overtrædelse af de gamle Privilegier indkom Bønderne med deres Besværinger, Regjeringen forsvarede dem, og stundom, om dette ikke kunde nytte, tog de sig selv tilrette. — Mindst af saadan Urolighed hørtes der fra de indre Dalstrøg som Valders og Guldbrandsdalen. Disse Egne havde tidlig ligesom aflukket sig, og det var allerede under Unionen sjeldent, at nogen af deres betydende Mænd deltog i det offentlige Liv; fra Guldbrandsdalen nævnes saaledes end ikke en eneste Ridder. I den danske Tid vedblev de at være lidet paaagtede, og den fremmede Adel erhvervede heroppe faa eller ingen Besiddelser. Her sad da de gamle ætstore Slegter uforstyrrede paa deres Gaarde og bevarede, lig Arvesølvet, deres Storsindethed og en gammel Kultur, der endnu stundom træder os imøde hos Fjeldbonden.

Men i alt dette viser sig nu ogsaa klart den Splittelse, som var Norges værste Svaghed. Hver Bygd havde sin egen Skik, talte sin egen Sag, og vidste kun lidet om, hvad der angik Nabobygden, eller hvad der angik det hele Land. Blandt alle hine Klager over en enkelt Embedsmands Udsugelser eller et enkelt Brud paa gamle Privilegier søger vi forgjæves en Ytring af national Uvilje over Rigets truede Selvstændighed. Begivenhederne i

¹ Durells Relation.

1537 fremkaldte ingen Urolighed; Biskopperne og med dem Rigsraadet faldt, uden at der blev gjort nogen Modstand. Folket syntes neppe at have vidst af nogen Forandring, og hvad der skete senere, var saa lidet forskjelligt fra, hvad der var skeet før, at **dets Harme derved ikke kunde vækkes eller dets Øine blive opladte** for den nye Stilling, hvori Staten var kommen. Bestemmelsen i Christian den Tredies Reces, hvorefter Norge skulde være en Provins under Danmarks Krone, blev, som vi har sagt, aldrig sat i Kraft, ja, medens Recessens øvrige Indhold saagodtsom ordlydende gjentoges i senere Haandfæstninger, blev denne Artikel udeladt som for at vise, at den var opgivet. Nordmændene saa fremdeles deres Land nævnet som et eget Rige; de saa fremdeles deres Konge komme til dem for at lade sin Ret til Thronen bekræfte efter gammel Skik. Fredrik den Anden sendte i Aaret 1582 sin Kansler Niels Kaas foruden flere andre Rigsraader til Norge med en Instruks, hvori det hedder, at «de skulde af deres medbegavede Forstand og Beskedenhed andrage, hvad endelig høivigtige Aarsager og Tilstand Danmarks Riges Raad havde bevæget og synderlig foraarsaget til forgangen Aar at kaare Hertug Christian til Konge; og siden skulde de foreholde de Norske Stænder og af dennem begjære, at de for slig Leilighed og for deres egen og deres Fædreneriges Gavn vilde bevilge og samtykke høimeldte Fyrste til Konning over disse tvende Kongeriger». I Stændernes Forsikringsbrev hedder det: «Af saadanne vigtige Aarsager, som forskrevet staaer, have vi samtligen med vor frie Villie, velberaad Hu, Hjerte og Mod bevilget og samtykt høibemeldte Prins Christian høibemeldte kongelige Maiestæts Søn til Danmarks og Norges Konge at blive og være.»¹ Den norske Almue kjendte af hine «høivigtige Aarsager» kun én, nemlig Arveretten; men til denne støttede ogsaa Kongerne sig. Christian den Fjerde lod saaledes sin Søn hylde som Norges Arveprins til Trods for Rigsraadets Modstand, som derved berøvedes al Myndighed i de norske Anliggender.² Hvor viser sig nu i alt dette Følgerne af hin Statsomvæltning, som blev bebudet paa en saa truende Maade? De var ialfald ikke store, og Folket kunde dengang neppe have Syn derfor. Der klagedes vel over, at danske Mænd indsattes i Landets Embeder; men dette havde Nordmændene allerede under Calmarunionen maattet taale. Der klagedes over, at Kongen sjelden kom til dem; men ogsaa hertil var de længe vant. Hvad de ikke følte, det var, at der var tilføiet deres Land en Forhaanelse ved den Maade, paa hvilken Rigsraadet blev tilintetgjort, og at der ikke fandtes betryggende Skranker mod Overgreb i Fremtiden.

¹ Norske Tegnelse. Mnskr. paa det kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn.

² S. Christen Skeels Dagbog.

Det er derfor urigtigt at tænke sig dem som et undertrykt Folk, der knurrende finder sig i et Aag, mod hvilket ingen Modstand nytter. Holberg siger etsteds, hvor han omtaler Grundene til, at Norge vedblev Foreningen med Danmark, medens Sverige brød den: «Man vil sige, at de Norske var mere søvnagtige og efterladne udi at iagttage deres Riges Høihed og Ære, hvilket ei heller kan finde vort Bifald, efterdi man seer af den Norske Historie, at et høit Hjerte og Ambition haver stedse været de Norskes Hoved-character.» Denne Slutning er vistnok ikke ganske rigtig; thi Nordmændene kjendte kun lidet til, hvad der angik Styrelsen, og maa vel derfor kaldes «søvnagtige». Men, fordi deres Syn ikke gik vidt, var deres Hjerte lige høit, og de savnede hverken Mod eller Kraft til at værgе sig.

De Svenskes Forsøg paa at vække Oprør i Landet er et godt Vidnesbyrd om, at der ingen almindelig Uvilje herskede over Foreningen med Danmark. Thi de var altid uheldige. Under Syvaarskrigen indfandt sig hos Erik den Fjortende Bedrageren Enno Brandrøk, som foregav at være af gammel norsk Æt og at have Fuldmagt fra sine Landsmænd til at hylde Kong Erik og løsrive Norge fra Forbindelsen med Danmark. Planen blev derefter lagt at gjøre Indfald i Norge paa tre forskjellige Steder; men, som bekjendt, mislykkedes dette Felttog aldeles, og om Oprør meldes der intetsteds noget. Gustav Adolf udstedte i Calmarkrigen et Brev «till Almogen uti Norrige», hvori det blandt andet hedder: Wij weta, at I hafwe altijdt aff ålder haft god corresponentz og sãmia med Wåre Rijker, är ochså esomofftast aff Sweriges Konungar regerade och medh Sweriges Rijke förbundne, effter som eder lagh, sedwånio och landzbruuk mehra hafwer aff ålder kommit medt the Swenskes och Gjøters öfwereens än medt the Danskes. Therföre wele wij eder härmed troligen förmanat hafwa, at I betänckie edert eget uhrsprung, så och thet myckna onda, som the Danske og theres Konungar eder tilfogat hafwa, i thet de icke allenast nu först hafwe brackt eder så oskyldigt uthi det blodzbadet och förderfwet, uthant först genom sveeck och illistighet, sedan genom offentligt wåld brackt eder under sigh, uthrotat alla the beste männ, besatt alle embeten med udlandske, eder gjort til slaver og trålar. — Heller ikke under de senere Krige manglede der paa Opfordringer af samme Slags, i hvilke Sverige tiltalte Norge ligesom i «Qverelæ Svedicæ»:

Heu, ut, regali dejecta cacumine
Sordida Daniacæ serva vocaris Heræ.¹

¹ Ak, at du efter at have mistet din kongelige Høihed, skal hede din danske Frues usle Tjenerinde.

Men alle disse Opfordringer synes intet at have frugtet. Der klagedes vel idelig over Bøndernes Gjenstridighed, naar de blev udskrevne. Midt under Felttoget hændte det stundom, at de forlod deres Leire; og især faldt det haardt at bringe dem til at overskride Grænsen. Men dette berettedes ogsaa om de Svenske. Hvad Nordmændenes Opsætsighed angaar, da havde den mest sin Grund deri, at de nødigt vilde staa under de fremmede Befalingsmænd, at de helst forsvarede sine Bygder og helst styrede sig selv eller fandt sig besværede ved det meget Krigsfolk, som blev draget ind i Landet. Men de tænkte ingenlunde paa at «give sig ind under noget fremmed Herredom og vare altid beredte at opsætte Liv og Blod for deres Fædrenerige», hvilket de og beviste ved mere end én Leilighed.

Det var især i Syvaarskrigen, at Almuen viste sig opsætsig. Senere, da de Svenske var blevne forhadte ved deres Herjetog, blev den mere villig. Hvor godt den værgede sine Bygder under Calmarkrigen, er vel bekjendt, og efter Felttoget i 1645, da Hannibal Sehested fandt Bønderne saa «ilde inclinerede», takkede Kongen dog offentligen Folket «for dets Troskab og Dyd og dets allevegne mod Fienden beviste Tapperhed, fra den høieste Officier til den mindste af Bondestanden». I 1658 og 1659 gik det, som det hedder i et Brev fra Statholder Gyldenløve: «Omendskjønt Naboerne med største Gevalt og Krigsmagt have søgt det dennem saa considerable værende og beleiligt liggende Rige sig at tildrage og med sær List disse troe og lydhjertige Folk med mange Løvter af store Friheder formedelst udsprede Patenter og Skrivter at corrumpere, saa haver dog alt dette dennem mere til Modstand animeret end til Vankelmodighed kunnet persvadere.» — Her viser sig allerede en stor Betydning af Foreningen mellem Norge og Danmark. Nu, da Sveriges Magt steg til en saa truende Høide, var det godt, at disse to Lande holdt sammen. De norske Tropper kunde stadig ligge Svenskerne i Ryggen, splittede deres Magt og frelste saaledes Danmark fra Undergangen. Vistnok led Norge meget ved disse Krige, som begyndtes uden Folkets Samtykke og førte ødelæggende Herjetog, trykkende Skatter, Armod, Tab af hele Provinser med sig. Men det er urigtigt, naar man har sagt, at det var en fremmed Sag, for hvilken der blev kjæmpet. Thi hele Nordens Fremtid ahang af, at der blev sat en Skranke for den svenske Overmagt.

Iøvrigt var den Indflydelse, som begge Lande gjensidig øvede paa hinanden, før Suverænitetsens Indførelse neppe merkelig, skjønt vistnok i Norge Embedsstanden talte flere Danske end Norske. Der var ingen Stræben, hvori Folkene aandeligt kunde samvirke, og Forbindelsen var løst knyttet, saalænge Kongen

stod imellem, ligesom Rigsraadet tilforn. Efter Enevoldsregjeringens Oprettelse blev meget anderledes. For Norge maatte denne Hændelse bebude nye Farer, men i mange Henseender ogsaa en bedre Tilstand.

II

Skjønt der ikke mødte nogen norske Deputerede paa Rigsdagen i 1660, og skjønt Nordmændene kun fik at underskrive, hvad der var bleven besluttet i Kjøbenhavn, vilde det dog være urigtigt, om man heri saa nogen Tilsidesættelse eller Krænkelse af Norges Ret. Det var Fredrik den Tredies saavel som hans Forgjængere Christian den Fjerdes og Fredrik den Andens Politik at hævde Norge som deres Arverige, og denne Politik havde Medhold hos hele det norske Folk, ikke blot Almuen, der holdt fast ved sine gamle Traditioner, men ogsaa den mere oplyste, der indsaa, at Norges Selvstændighed beroede paa, at det erkjendtes som et Arverige. Et Vidnesbyrd herom er blandt andet det af en ivrig norsk Patriot forfattede Skrift, som overrakte Fredrik den Tredie ved Hyldningen i 1656, og hvori der føres vidtløftigt Bevis for, at Norge ikke ved Calmarunionen var bleven et Valgrige, som det danske Aristokrati og dets Talsmand Arild Huitfeldt vilde paastaa, men at det altid havde været og fremdeles var et ret Arverige. Det var følgelig i Overensstemmelse baade med Kongens egen tidligere Politik og med den Opfatning, som gjorde sig gjældende hos det norske Folk, at Spørgsmaalet om Arveregjeringens Indførelse betragtedes som noget, der alene vedkom Danmark, og at Nordmændene kun gav sit Samtykke til den Forandring, som havde fundet Sted, uden selv at tage nogen Del deri.

I det Brev, som Kongen udstedte til de norske Stænder i Anledning af, hvad der var foregaaet paa Rigsdagen i Kjøbenhavn, hedder det blandt andet: «Eftersom Danmarks Riges Stænder ved en frivillig og eendrægtig Samtykkelse have forandret dette vort forrige Valgrige til at blive herefter et Arverige, saa have vi for godt anseet denne til vort Huses, Rigers og Landes Velfærd sig strækkende Forandring til Efterretning for alle vores kjære, troe Undersaatter i vort Rige Norge at lade forkynde, ingenlunde tvivlende om, at de jo alle, som i disse sidste Krigstider og saa selvsomme Fristelser, hvilke endog den Standhaftigste kunde friste, med en udødelig Standhaftighed havde ladet see, vores Regjering for al fremmed at præferere, samme Forandring med Glæde og Fornøjelse ville fornemme.» Der er heller ingen Grund til at betvivle, at jo ogsaa dette blev Tilfælde, og at de norske Stænder saavel Adel som Bønder og Borgere, gjerne gav sit Samtykke til en Forandring, som alene syntes at vedkomme dem, forsaavidt

som den styrkede Kongemagten, hvori de hidtil havde seet sin bedste Støtte. Den saakaldte «norske» Adel stod vistnok ved Slegtskab og Svogerskab i nær Forbindelse med de danske Aristokrater; men den havde ingen Del i deres Magt. Trods sine gjentagne Petitioner om en «christelig og billig Forordning, saa at Danske og Norske Adelsmænd, der ere af nogen Merite, lige med hinanden maatte forfremmes», og trods sine Forsikringer om «dansk Patriotisme» var den altid bleven tilsidesat og udelukket fra Rigsraadet og de høie Embeder. Den tabte saaledes intet ved Enevoldsregjeringens Indførelse og havde følgelig ingen Grund til at være misfornøiet. Om det øvrige Folk gjælder udentvivl det samme i 1660 som i 1536 og ved saamange tidligere Leiligheder, at det nemlig var uden Deltagelse for Rigets politiske Skjæbne. De fleste fik neppe engang vide, hvad der var skeet, og, selv om de fik det at vide, brød de sig neppe synderlig derom og forstod vel endnu mindre Betydningen deraf. Imidlertid fattes der dog ikke Træk, hvoraft man kan slutte, at denne Regel har haft sine Undtagelser, og at den Ligegyldighed, hvormed Nordmændene saa deres Land i et afhængigt Forhold til et andet, ingenlunde deltes af alle. Absalon Pederssen, hvis Kapitelsbog og hvis Norges Beskrivelse indeholder saa mange interessante Bidrag til den foregaaende Perodes indre Historie, minder om, hvad Norge engang havde været, og klager bittert over, at det nu var bleven saa forringet, at det var kommen under et andet Rige og ikke kunde have sine egne Konger. Men fornemmelig maa her det ovennævnte Skrift, der overrakte Fredrik den Tredie ved Arvehyldningen i 1656, fremhæves. En sterk Uvilje mod den danske Adel aabenbarer sig i dette Skrift; dens Fordringer paa at øve Myndighed i Norge som en Danmark underlagt Provins, dens Brud paa Traktaterne mellem begge Riger omtales i de djerveste Udtryk. «De Norbagger,» hedder det, «have med Billighed havt Aarsager nok til at afsondre sig fra Rigernes Union, som de Danske saa ofte have brudt. Men jeg vil have de Danske erindret, at de vare sig for saadan Dumdristighed, at de ikke prætere for haardt, at, hvo som bliver udvalgt til Konge i Danmark, han skal tillige være det i Norge; thi det lader sig med bedre Fundament disputere, at hvo som bliver udvalgt til Konge i Norge, han skal tillige være Konge i Danmark.»¹ Forfatteren er ikke synderlig heldig i sine Forsøg paa at bevise denne Sætning; men han lægger dog et temmelig nøie Kjendskab til sit Fædrelands Historie for Dagen og fremfor alt en patriotisk Harne, som vidner om, at der hist og her ulmede Gnister under den almindelige Ligegyldighed og Uvidenhed om det politiske Afhængighedsforhold,

¹ Se Budstikkens 6te Aargang.

hvori Norge var kommen. Udentvivl var han ikke den eneste, som havde læst sig harmfuld i Arild Hvitfeldts Krønike, og udentvivl var der flere, hvem idetmindste Rigets *ydre* Ære og Selvstændighed laa paa Hjerte. For disse maatte nu Statsforandringen i 1660 synes det glædeligste, som kunde hænde; thi, efterat Rigsraadets Magt var ophævet og Styrelsen lagt i en Arvekonges Hænder, stod begge Riger i retslig Henseende fuldkommen sideordnede, og det vilde nu ganske vist have været uden alt Fundament, om Danmark havde paastaaet nogen Overhøiheid over Norge. Videre gik neppe denne Tids Patrioter i sine Fordringer. Foreningen selv var man vant til; de Ulykker, som var uadskillige fra den, kjendte man ikke noget til; — idetmindste er der intet Vidnesbyrd derom, — og først i en senere Tid vakt Tanken om fuldkommen Selvstændighed. Suverænitets Indførelse blev derfor endnu længe efter prist som Norges Befrielse. Den ophævede det ydmygende i Foreningens ydre Vilkaar, og var forresten ogsaa i andre Henseender en til Landets Velfærd sig strækkende Forandring, som det hedder i Fredrik den Tredies Brev. Det er bekjendt, hvorledes den dansk-norske Stat reiste sig efter 1660; Næringsveiene blev ophjulpne, Administrationen og Retspleien forbedredes, Statsindtægterne forøgedes til det mangedobbelte. For en stor Del kom nu dette alene Danmark til Gode, da et overhaandtagende Centralisationssystem trak alle Penge til Hovedstaden. I andre Henseender derimod blev Suverænitets Indførelse endog til langt større Gavn for Norge end for det øvrige Monarki.

I Danmark var de privilegerede Godseiere saa mægtige og deres Antal saa stort, Bondestanden saa fortrykt, at der udfordredes en Kraft og en Udholdenhed til at ophjælpe den, som de danske Enevoldskonger ikke viste sig i Besiddelse af. Det var kun Adelens politiske Magt, som blev tilintetgjort i 1660; dens Privilegier derimod vedblev uforandrede, ja, Regjeringens Pengeforleghed og Kongernes Forfængelighed bevirkede endog, at de udvidedes, og at Bondetyranniet saaledes blev mere trykkende, end det nogensinde tilforn havde været. En fuldstændig Udjævning af al Standsforskjel laa ikke i hin Tidsalders Aand og vilde desuden i et Land som Danmark, hvor Adelens sociale Magt var grundet paa Samfundets hele indre Udvikling, ikke paa udvortes Forrettigheder alene, have mødt næsten uoverstigelige Hindringer; men det syntes dog at maatte være en for Enevoldskongerne naturlig Politik at *indskrænke* Privilegievæsenet saameget som muligt og at ophæve Bondestandens Ufrihed, uden hvilken ingen kraftig Fremadskriden var mulig. Istedet derfor lod Fredrik den Tredie sig nøie med sin let vundne Seir over Rigsraadet og

med de forøgede Indtægter, som denne indbragte ham. Hans Eftermand søgte at give sit Hof en større Glans og at danne en Modvegt mod det gamle Aristokratis Indflydelse ved at oprette en høiere, fordetmeste af Tyskere bestaaende, Adel med Titel af Grever og Baroner og med endnu større Privilegier, end den gamle nogensinde havde havt. Greverne og Baronerne fik Kaldsret, Birkeret, Hals- og Haandsret over sine Bønder, en udvidet Jagtret, Tiendefrihed og Skattefrihed ikke blot for sine Hovedgaarde, men ogsaa for en stor Del af det samme underliggende Bondegods; deres Len fritoges aldeles for at staa under Amtmændene, idet Rettens Pleie, Skatternes Oppebørsel, Udskrivningen til Krigstjeneste m. m. besørgedes ved Grevernes og Baronernes egne Tjenere, hvorefter Følgen var, at Bonden hverken turde klage over sin Husbonde eller faa Ret over ham. Men fornemmelig bidrog den kortsynede Finanspolitik, som Regjeringen under Christian den Femte slog ind paa, til at forøge de privilegerede Godseieres Antal og Magt. De af sine Herremænd ved overdrevne Afgifter og vilkaarligt opskruet Hoveri udsugede Bønder formaaede neppe at udrede Skatterne til Staten, som blev dem paalagte efter Suverænitetens Indførelse, og for hvilke de hidtil for en stor Del havde været fritagne. Regjeringen valgte paa Grund heraf den Udvei at gjøre Sædegaardseierne ansvarlige for, hvad deres Bønder havde at erlægge til Statskassen. Derved sikrede den vistnok sine Indkomster, men formindskede dem tillige og blev i sin fremtidige Politik bunden til Herremændenes Interesse, hvis Privilegier den ikke blot maatte stadfæste, men ogsaa udvide ved nye. En Følge heraf var det ogsaa, at Regjeringen, istedetfor at indskrænke, saavidt muligt, det privilegerede Jordegods, hvad der syntes at være det naturlige, tvertimod af al Magt befordrede Oprettelsen af nye Sædegaarde, for saaledes at kunne gennemføre sit System med Hensyn til Skatternes Oppebørsel over det hele Land og for at raade Bod paa Jordegodsets Synken i Pris som Følge af de høie Skatter. Forordningen af 28. Jan. 1682 tillod Borgerlige at kjøbe og besidde Sædegaarde, uden at disse derfor tabte sin Skattefrihed eller øvrige Privilegier. Ved en anden Forordning blev der bevilget Skattefrihed til enhver, som vilde indestaa for Skatterne af 200 Tdr. Hartkorn af det Bondegods, som han eiede. Dette havde til Følge, at der blev oprettet flere hundrede nye Herregaarde, hvis Besiddere i Hensyn til den Magt, som de havde over sine Bønder, ikke gav det gamle Aristokrati noget efter. At Landets Velstand under saadanne Omstændigheder ikke kunde gjøre store Fremskridt, er indlysende. Regjeringen arbejdede vel paa at ophjælpe Næringsveiene og at forbedre Administration og Retspleie; men de velgjørende Følger heraf

strakte sig kun til en liden Del af Folket, da Bondestanden, saalænge den var et værgeløst Bytte for de privilegerede Herremænds Tyranni, maatte vedblive at staa paa et lavt Trin saavel i aandelig som i materiel Henseende.

Langt heldigere var den Indflydelse, som Enevoldsmagts Indførelse fik paa Udviklingen af de norske Samfundsforhold. Medens Adelskab og Standsforrettigheder udvidedes i Danmark istedetfor at indskrænkes, blev Norge saagodtsom ganske befriet derfor, og det i et forholdsvis kort Tidsrum. Men Privilegierne var her saa lidet rodfæstede, Adelen saa lidet betydende, at den samme Reform, som i Danmark vilde have været forbunden med store Vanskeligheder og Farer, i Norge gik saa at sige af sig selv.

Vi har allerede i det foregaaende omtalt, at Statsforandringen i 1536 ikke fik saa dybt indgribende Følger med Hensyn til Norges indre Tilstand, som den syntes at bebude. Der skete intet Forsøg paa at undergrave Folkefriheden ved at omstyrte de Institutioner, paa hvilke denne hvilede; den nationale Lovgivning blev tvertimod opretholdt i alle væsentlige Punkter og udgjorde, i Forbindelse med Landets naturlige Beskaffenhed, Folkets skarpt udprægede Uafhængighedsaand samt endelig det spændte Forhold imellem Konge og Rigsraad, et Værn om den oprindelige Samfundsorden, som ikke lod sig gjenembryde, og som hindrede det danske Aristokrati fra at udbrede sig og befæste sin Magt. Samtidigt med Reformationen, — kort før og kort efter samme, — kom vistnok en hel Del danske Adelsmænd ind i Landet, som nedsatte sig her og erhvervede Jordegods; men disse Indvandringer ophørte snart, og man kjender kun et Par, som er foregaaede efter Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Tilvæksten af fremmede Adelsfamilier, som for det hele Tidsrum fra Reformationen og indtil Suverænitets Indførelse neppe kan anslaaes til mere end nogle og tredive, opveiedes desuden derved, at en stor Del af de indfødte Slegter paa samme Tid døde ud eller sank ned mellem Bønderne. Norges Adel vedblev derfor i denne saavel som i den foregaaende Periode at være Danmark langt underlegen i Antal¹ og havde ved Suverænitets Indførelse neppe en Tiendepart saamange Medlemmer. Heller ikke synes dens Jordegods at være bleven synderlig forøget i det nævnte Tidsrum; snarere er der Grund til at antage, at en Formindskelse har fundet Sted. Man finder nemlig vistnok, at flere danske Adelsmænd, som fik Len og Embeder i Norge eller nedsatte sig her, kom i Besiddelse af udstrakte Eiendomme; men det meste heraf erhvervedes ved

¹ Kort før Suverænitets Indførelse havde den norske Adel omtr. 60 Medlemmer, den danske derimod 600.

Indgiftning i norske adelige Familier, ved Arv eller Kjøb fra disse, og havde saaledes fra gammel Tid været i Adelens Eie, hvorimod kun lidet blev erhvervet paa Odelsbøndernes eller andre Jordrotters Bekostning og denne Tilvækst neppe opveiede, hvad der gik tabt dels ved Salg, dels ved Afstaaelser til Kronen. I 1625 opgives de Adelen tilhørende Eiendomme i Norge at have udgjort 11800 Tdr. Hartkorn (5900 Skippund Tunge), altsaa ikke langt fra Syvendeparten af Rigets samlede Jordegods; men paa samme Tid udgjorde Adelsgodset i Danmark over 200000 Tdr. Hartkorn eller næsten det halve Land. — Lidet betydende ved sit Antal og sine Besiddelser var den norske Adel det endnu mindre ved sine Privilegier. Det er en Selvfølge, at de fra Danmark indvandrede adelige Familier ikke, saaledes som de indfødte, lod sig nøie med «at agtes og holdes som andre Odelsmænd», men at de arbeidede paa at opnaa den samme «Frihed», som deres Stamfrænder og Standsbrødre i Danmark var i Besiddelse af. Disse Bestræbelser blev heller ikke ganske uden Frugt. Skattefriheden for deres Hovedgaarde, som var dem bevilget ved Forordningen af 14. Oktober 1582, indskrænkedes vistnok i 1639 saaledes, at den kun skulde gjælde gamle Sædegaarde, som i 40 Aar eller derover havde været i Adelens Eie, derimod ingen ny oprettede; men til Gjengjæld blev der efterhaanden tilstaaet dem flere andre Privilegier, og blandt disse navnlig i 1646, 1648 og 1649 Skattefrihed for deres Ugedagstjenere eller de Leilændinger, som boede nærmest Hovedgaarden i det samme Sogn, og som forrettede det paa Hovedgaarden dagligt forefaldende Arbeide, samt endelig Hals- og Haandsret over disse tilligemed Sigt og Sagefald, «og al anden Herlighed lige med Adelen i Danmark». Det er imidlertid langt fra, at dette sidste Udtryk maa forstaaes efter Ordene, og at de norske Herremænd i Virkeligheden ved de nævnte Privilegier havde opnaaet den samme «Frihed» som deres Standsbrødre i Danmark eller endog blot en Skygge af den Magt, som disse udøvede over sine trælbundne, forkuede Bønder. Hals- og Haandsretten¹ blev en ny Indtægtskilde for dem, men gav dem ingen Adgang til vilkaarlig og lovløs Fremfærd mod deres Leilændinger, da den ikke var forbunden med særegen Jurisdiktion eller Birkerettighed og det derhos uttrykkelig bestemtes, at «de ikke maatte oppebære højere Bøder end Loven tillod, og at de overhovedet i alle Rettergangssager samt andre Tilfælde skulde rette sig efter Norges Lov uden nogen Exception ved Danske forundte Privilegier». Herremanden i Danmark derimod havde i egentligste

¹ Ved denne forstodes, som bekjendt, Adelens Ret til at lade sine Bønder gribe og tiltale for Domstolene samt til at oppebære de Bøder, hvori de blev dømte.

Forstand «Hals og Haand» over sine Bønder. Han kunde mishandle, udsuge, straffe dem efter eget Tykke; hans Rettigheder var saagodtsom ubegrænsede, hans Undergivne et værgeløst Bytte for hans Tyranni, og, hvor Vornedskabet fandt Sted, endog en Eiendom, der kunde sælges og kjøbes som andre Varer. Denne Magt var grundet paa de i Danmark fra Oldtiden af bestaaende feudale Institutioner, hvoraf der i Norge aldrig har været Spor; Adelsvælden, Stavnsbaandet og Vornedskabet ligesaa dybt rodfæstede i Danmarks Historie og Samfundsudvikling, som Bondestandens Frihed og Ligheden for Loven var det i Norges. Adelen i det sidstnævnte Land kunde saaledes ikke ved noget Privilegium opnaa en lignende vilkaarlig Myndighed over sine Leilændinger, som dens Standsfæller i Danmark var i Besiddelse af, saalænge Samfundet bevarede sit oprindelige demokratiske Grundlag, og saalænge den nationale Lovgivning, der værnede om enhver Samfundsklasses Rettighet og borgerlige Frihed, ikke blev omstyrtet. Men noget Forsøg herpaa skete der, som sagt, aldrig. Odelsretten, hvorved det Bondestanden tilhørende Jordegods bevaredes fra at gaa over i adelige Jorddrotters Eie, forblev urokket, og Odelsbønderne eiede i 1660 en langt større Del af Landet end baade Kirke, Krone og Adel og ikke langt fra saameget som disse tre tilsammen. De Bestemmelser, hvorved Lovgivningen havde værnet om Leilændingens Rettigheder og beskyttet ham mod vilkaarlig Behandling, blev ikke forandrede til Fordel for de adelige Jorddrotter. Regjeringen gjorde sig tvertimod, — hvad der i det følgende nærmere skal paavises, — fortjent af at skjærpe og udvide dem; den søgte at afhjælpe de Misbrug, hvortil Bygselkontrakternes Ufuldkommenhed gav Adgang, og modarbejdede derved Adelsens Magt, som den ved sine Privilegier paa samme Tid søgte at befordre.

Ingen af de Aarsager, som bevirkede, at Enevoldsregjeringen i Danmark brugte sin Magt til at forværre istedetfor at afhjælpe Samfundets Brøst, gjaldt saaledes Norge. Den saakaldte høiere Adel maatte, hvad enten den oprindelig bestemtes til at danne en Modvegt mod det gamle Aristokrati eller kun til en Pryd for Kongens Omgivelser, væsentlig blive knyttet til det Rige, hvor Hoffet havde sit stadige Opholdssted. Grevskaber og Baronier lod sig desuden vanskelig oprette i et Land som Norge, hvor Jordeiendommene allerede dengang var saameget udstykkede. Deres Antal her oversteg derfor aldrig tre, medens der i Danmark blev oprettet nogle og tredive. Regjeringens Politik: at støtte sig til Herremændene og udvide deres Privilegier, at befordre Oprettelsen af nye Sædegaarde for derved at sikre sig en ordentlig Oppebørsel af sine Indkomster, fremkaldtes ved den store Armod og Afhængighed, hvori Danmarks Bondestand var nedsunken. Men denne «Rente-

kammerklogskab», som Riegels kalder den, var baade unødig og uanvendelig i Norge, hvor den største Del af Landet eiedes af fuldkommen uafhængige og i Regelen uidentvivel ogsaa ganske velstaaende Bønder, hvor Leilændingerne ikke var udsugede ved vilkaarligt opskruet Hoveri eller andre Afgifter, og hvor det paa Grund af Odelsretten og Landets naturlige Beskaffenhed var meget vanskeligt at samle større Jordegodser. Man finder ogsaa, at Regjeringen her fulgte en ganske anden Fremgangsmaade, — den nemlig, som rent finansielle Hensyn maatte gjøre til den naturlige: at formindske det privilegerede Jordegods saameget som muligt og derved forøge de Kongen tilkommende Skatter. Forordningen af 25. December 1682 indskjærpede, i Modsætning til, hvad der fandt Sted i Danmark, at en adelig Sædegaard, for at nyde Skattefrihed, maatte have været det fra 1639 eller derover, og at den tabte samme ved at gaa over i en Borgerligs Hænder enten som Pant eller Eiendom. Paa Grund heraf formindskedes de privilegerede Herregaardes Antal mere og mere, og, medens man kan regne, at der før Suverænitetens Indførelse fandtes henimod 100 saadanne, var der imod Slutningen af forrige Aarhundrede neppe mere end nogle og tyve igjen, hvoraf kun Halvparten eiedes af Adelige, Resten af særskilt privilegerede Personer. Den udvidede Skattefrihed, som i 1646 var tilstaaet Adelen og de lige med samme Privilegerede i Norge, ophævedes ved Forord. 30 Decbr. 1679, og kom for Sædegaardenes Vedkommende kun til at gjælde visse ældre Skatters Beløb. Ogsaa de øvrige Forrettigheder indskrænkedes eller tabte sig i Tidens Løb, og navnlig Hals- og Haandsretten blev, da den ikke, som i Danmark, var forbunden med Birkeret, efterhaanden, ved Retspleiens Forbedring og Afskaffelsen af adskillige Bøder, en Byrde, som man søgte at undrage sig, saa at Regjeringen endog ved en Forordning (af 6 Decbr. 1743) under Straf maatte indskjærpe Vedkommende deres Pligt i saa Henseende. De Spirer til en privilegeret Adelsstand, som havde indsneget sig i det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, blev saaledes efter Enevoldsmagtens Indførelse ganske tilintetgjorte eller faldt bort af sig selv, fordi de var uden Rod og uden Sammenhæng med den øvrige Samfundsorden. Nogen synderlig Udvikling opnaaede de aldrig og kunde vel heller ikke have opnaaet den i et Land af Norges Beskaffenhed; men herifra maa dog en stor Del af det Søndenfjeldske, den rigeste Del af Landet, undtages, og i ethvert Fald var det et Fremskridt, at en for Nationens hele Udvikling fremmed Institution, der var opstaaet under Indflydelse af et andet Lands Aristokrati, forsvandt, og at fuldkommen borgerlig Lighed blev det Grundlag, hvorpaa Folkets senere Udvikling kunde bygges.

De skadelige Virkninger af det danske Aristokratis Seir i 1536 bestod imidlertid, som tilforn antydet, mindre deri, at det udbredte sig i Landet og erhvervede sig Eiendomme og Privilegier, end deri, at det gennem Lensvæsenet fik den hele Administration og alle store Embeder i sin Haand. Hvorvel Skildringerne af de danske Lensherrers Tyranni er betydeligt overdrevne, og hvorvel Almuen ikke manglede Kraft til selv at værges sine Rettigheder mod dem, er det dog udenfor al Tvivl, at deres Bestyrelse ofte var baade vilkaarlig og slet. De styrede saagodtsom uafhængigt, hver i sit Len, med sine Tjenere eller private Fuldmægtige som Fogder, og var i Besiddelse af baade den civile og den militære Myndighed. Alle Klager over deres Embedsførelse skulde indkomme for Herredagene; men disse samledes uregelmæssigt og med lange Mellemlum, og imidlertid kunde meget ustraffet ske imod Lov og Ret. Statsforandringen i 1660 blev saaledes ogsaa i Hensyn til den offentlige Forvaltning et Fremskridt for Norge, da den befriede Landet for disse Smaaherrer, som ikke altid kunde aflægge sine fra Danmark medbragte tyranniske Sedvaner, og hvem den uafhængige Stilling som Medlemmer af en mægtig Stand gjorde lidet skikkede til at være Statens Tjenere. — Som bekjendt, blev nemlig Arveregjeringens Indførelse efterfulgt af en gennemgribende Omdannelse af det hele Statsmaskineri; Lenene inddroges, Rigsraadet opløstes, og ved den saakaldte Provisional-ordonans af 4 November 1660 blev et nyt System for Administrationen og Rigets Styrelse grundlagt, som, hvor mangelfuldt det end var, dog havde store Fortrin fremfor det ældre, og som navnlig med Hensyn til Norge fik en i visse Retninger gavnlig Indflydelse, der ikke altid er bleven tilbørlig vurderet. Det var bygget paa en fuldkommen uindskrænket Kongemagt; men desuagtet blev Regjeringen ingeniunde ført i en despotisk eller vilkaarlig Aand. Under Fredrik den Tredies svage og uduelige Eftermænd var Kongemagten lidet fremtrædende, hvorimod de saakaldte Regjeringskollegier, der oprettedes umiddelbart efter Suverænitetens Indførelse, blev det bestemmende Led i Statsstyrelsen og gav denne sin Karakter. Allerede Provisional-Ordonansen forudsætter, at Kongen ikke maatte afgjøre noget Regjeringsanliggende paa egen Haand, men efter Overlæg med sit Konseil og med Kollegierne, under hvilke de forskjellige Dele af Administrationen var henlagt, og dette var en Regel, fra hvilken man i den følgende Tid sjelden tillod sig at afvige. Alene Griffenfeldt og Struensee, som dog begge blev styrtede efter et kortvarigt Ministerium, regjerede ganske absolut i Kongens Navn, idet de indskrænkede Kollegialvælden og ophævede Geheimekonseillet eller udelukkede det fra Deltagelse i Statsstyrelsen. Forøvrigt blev det ved Pro-

visionalordonansen givne Grundlag fastholdt og videre udviklet, saa at Kollegierne i alt, hvad der angik den indre Styrelse, var de egentlig raadende, medens Kongen som oftest indskrænkede sin Virksomhed til at underskrive, hvad der blev ham forelagt af disse og af Geheimekonseillet. Et saadant System var udentvivl i mange Henseender fordærveligt. Bureaukratisk Smaalighed og Formalisme blev derved Styrelsens mest fremtrædende Egenskaber, medens det udviklede kollegiale Maskineri, hvorved enhver, selv den ubetydeligste Sag blev udhalet i det uendelige, da den skulde gjenngaa saamange Instanser, lammede al Kraft og al Virksomhed. Men det havde ogsaa sine gode Sider. Hvis Bureaukratiet udmerker sig ved Smaalighed, udmerker det sig ikke mindre ved streng Retsfølelse, og gennem Kollegierne var det en Skranke mod Vilkaarlighed og mod lovløst Despoti, som under en udelukkende personlig eller Kabinetsregjering let kunde have faaet Indpas. Skjønt Kongen ifølge den nye Konstitution alene stod under Guds Lov og kunde sætte sig udover den menneskelige, naar det saa behagede ham, blev denne Magt dog paa en vis Maade stiltiende nedlagt, og i Modsætning hertil gjordes det gjældende, at Lov og Ret maatte respekteres af Kongen saavel som af alle andre, og at intet af, hvad der efter sin Natur henhørte under Domstolenes Paakjendelse, maatte afgjøres ved kongelig Resolution. Man finder kun yderst faa Eksempler paa, at Enevoldsregjeringen har overskredet denne Grænse eller gjort sig skyldig i noget virkelig despotisk Misbrug af Magten, hvorved Undersaaternes personlige Rettigheder blev krænkede. I én Henseende idetmindste fortjener den saaledes det store Ord for Landsfaderlighed, som den engang havde. Dens Bestræbelser for at ophjælpe Handel og Industri var som oftest forfeilede, dens udvortes Politik og dens Finansforvaltning ulykkelig, dens Skattevæsen ødelæggende og udsugende; men med Hensyn til Retspleien gjorde den et gavnligt Brug af sin Myndighed og sørgede — saavidt det lod sig gjøre, efterat den havde bundet sine Hænder ligeoverfor de privilegerede Sædegaardseiere i Danmark — med Omhu for Lovenes Overholdelse. Allerede Fredrik den Tredie, som erklærede, at «ved Regjeringsforandringen intet høiere eller større burde i Agt at have end hvorledes Justitien kunde, som det sig bør, udi vores Lande og Riger beskikkes», viste megen Virksomhed i denne Retning, og under hans Eftermand byggedes der videre paa den saaledes lagte Grundvold. Ved en Række af Foranstaltninger blev Retspleien, som før Suverænitetens Indførelse udentvivl var meget ufuldkommen, efterhaanden sat paa en god Fod, og Lovgivningen udviklet til en for sin Tid temmelig høi Grad af Fuldkommenhed. Blandt disse maa den af Fredrik den Tredie

begyndte og under Christian den Femte fuldførte almindelige Lovrevision først og fremst nævnes. Norge fik sin nye Lov i Aaret 1687. Den var udarbejdet i Overensstemmelse med den danske, og de hertil beskikkede Kommissærer skulde fremfor alt flittigen efterse, «at en Uniformitet, saavidt mueligt, kunde observeres mellem begge Rigers Love; thi, hedder det, da Norge og Danmark havde een Konge og een Religion, maatte de ogsaa have een Lov». I national Henseende kom Norge saaledes til at lide et nyt Tab; men herved maa det erindres, at danske Retssedvaner allerede længe tilforn havde faaet Gyldighed ved Skik og Brug, og i det væsentligste Punkt, nemlig i alt, hvad der angik Landbovæsenet, blev den nationale Lovgivning nu som tilforn opretholdt. Odelsretten rørtes der ikke ved, og de øvrige Bestemmelser, som enten fastholdt Jordeiendommen hos Bønderne eller beskyttede dem, der ikke var Selveiere, mod Jorddrottens Vilkaarlighed, antoges i Christian den Femtes Lovbog uforandrede eller med uvæsentlige Tillæg og Forbedringer. Den gamle norske Lov maatte desuden, efter at have bestaaet i over firehundrede Aar, være forældet og i mange Henseender utilstrækkelig. Tilforn klagedes der over, at den ikke blev forstaaet, da den var skrevet i det gamle Sprog, som mange af Landets Dommere ikke kjendte. Senere blev den oversat, men Oversættelsen var maadelig og til dels misforstaaet,¹ hvortil kom, at fremmede Retssedvaner havde indsneget sig ved Siden af de oprindelige. En Lovrevision var saaledes nødvendig, og maatte, i Forbindelse med den forbedrede Indretning af Embedsverket og Oprettelsen af en ordentlig høiere Domstol istedetfor Herredagene, bidrage meget til at fremkalde en bedre Retstilstand og til at betrygge Folket mod de mangehaande Lovovertrædelser, hvori slette Embedsmænd under Lensperioden havde gjort sig skyldig.

Det var imidlertid langt fra, at disse ganske ophørte. Den ypperlige Retsforfatning, grundet paa gode Love og haandhævet ved en dygtig og hæderlig Embedsstand, som efterlodes Norge i Arv fra dets Forening med Danmark, skyldes for en væsentlig Del det sidste Afsnit af denne Periode. Derimod var endnu i lang Tid efter Suverænitetens Indførelse, og efterat den nye Lov var kommen istand, Embedsstandens Forhold meget langt fra at være upaaklageligt, medens Retspleien vedblev at lide af store Mangler, ikke blot i Danmark, hvor Sædegaardseiernes Privilegier hindrede Regjeringen fra at føre det nødvendige Tilsyn, men ogsaa i Norge. Fra alle Kanter af Landet indløb der Klagemaal af Bønderne over alskens ulovligt Paalæg og anden Uret, som blev dem tilføjet af deres Embedsmænd, ja, Klagerne var endog

¹ Se Fortalen til Hallagers og Brandts Udgave af Christian IV's Norske Lov.

hyppigere *efter* Suverænitetens Indførelse, end de var *før* samme, og heraf skulde det endog synes, som om der ikke var indtraadt nogensomhelst Forbedring i Administrationen og Rettens Pleie. Men her gjælder det samme om Lensperioden, at man nemlig ved udelukkende at tage Hensyn til Bøndernes Klageskrifter vilde danne sig et altfor mørkt Billede af deres Tilstand og en meget overdreven Forestilling om de Forurettelser, som de var udsatte for. De danske Lensherrer misbrugte udentvivl stundom sin udstrakte Myndighed; det maa imidlertid ikke glemmes, at de havde med en selvraadig og stridbar Almue at gjøre, som var utaalig mod ethvert Tryk, og som ofte satte sig til Modværge uden nogen lovlig Grund. Hændte det stundom, at den led Overlast af sine Embedsmænd, var ganske vist det omvendte Forhold endnu hyppigere. Af kongelige Forordninger fra denne Tid sees, at Bønderne paa mange Steder i Norge holdt Thing og Stævne af egen Myndighed og efter eget Tykke, uden at bekymre sig om Øvrigheden, hvem de endog med væbnet Haand tvang til at føie sig efter deres Vilje. Prester, der søgte at udrydde de papistiske Skikke, maatte stundom bøde med Livet for deres Nidkjerhed, Fogderne afsattes og forjoges af de forbitrede Bønder, naar disse mente at have den ringeste Grund til at besvære sig over dem, hvilket ikke altid var Tilfælde¹. Efter Suverænitetens Indførelse hændte det vistnok sjeldnere, at Almuen tog sig selv til Rette paa en saa voldsom Maade; men til Gjengjæld blev dens Klagemaal desto hyppigere, og af disse kan det sees, at den gamle stridbare Aand ikke var uddøet. Man maa nemlig ingenlunde forestille sig, at de norske Bønder alene klagede, naar de, som det sedvanligvis hedder, «vare dertil højlig foraarsagede», eller naar deres Taalmodighed var bleven sterkt prøvet. Tvertimod synes de virkelig stundom at have været «betagne af en sand Klagesyge»,² og overhovedet at have grebet enhver, om end nok saa ringe Anledning til at besvære sig over sine Embedsmænd. Især gik det ud over Fogderne og Sorenskriverne, hvis Forretninger var af den Beskaffenhed, at de vanskelig kom til at staa høit i Almuens Gunst. Et Klageskrift, som var rettet mod nogen af disse, fik altid Underskrifter, hvor urimeligt og ubeføiet det end var, og derved hændte det da ogsaa stundom, at Underskriverne neppe vidste, hvad de havde givet sit Navn til, end mindre formaaede at bevise det. — I de fleste Tilfælde var det vistnok ikke blot en saadan, af trættekjær Stridbarhed udsprungen Klagesyge, som drev Bønderne til at søge Hjælp mod deres Embeds-

¹ Se t. Eks. *Norske Samlinger II Bind*.

² Som Presten Wille i Sillejord udtrykker sig i Anledning af de Lofthuiske Uroligheder.

mænd. Forordningen af 4 Marts 1685 om ulovlige Paalæg, 23 December 1735 imod uretvisse Dommere og flere af samme Art viser noksom, at deres Besværinger ofte var vel grundede og fremkaldte af en virkelig Trang. I den nærmeste Tid efter Suverænitetens Indførelse stod det kun maadeligt til med Embedsverkets Sammensætning, da der nemlig ikke udfordredes nogen særegen Duelighedsprøve for at opnaa de juridiske Poster, men disse bortgaves eller bortsolgtes til alskens Lykkesøgere, som ofte forstod sig bedre paa at skrabe Penge sammen end paa at skifte Lov og Ret. Udsugelser og Lovtrækkerier var derfor ganske almindelige. Men i det hele taget maa det dog erkjendes, at en bedre og mere velordnet Tilstand var indtraadt. Ingen Embedsmand under Enevoldsregjeringen havde en saa udstrakt Myndighed som den, Lensherrerne var i Besiddelse af, medens det bureaukratiske System paa samme Tid medførte, at der blev øvet en langt skarpere Kontrol nu end tilforn, «da Hovedlehnsmanden», som Axel Gyldenstjerne klager over, «ikke meente at have noget med de øvrige Lehns mænd at skaffe». Paa Grund heraf maatte ogsaa de værste Misbrug ophøre, og man finder intet Sidestykke til de Vilkaarligheder, som en Ludvig Munk eller en Erik Munk gjorde sig skyldige i. Saafermt nogen Embedsmand vakte et grundet og almindeligt Misnøie mod sig, kunde han heller ikke vente at faa noget Medhold ovenfra, saaledes som Lensherrerne vel stundom fik det hos Rigets Raad. Enevoldsregjeringen undlod tvertimod sjelden at tage Hensyn til den norske Almue og viste endog en til frygtsom Eftergivenhed grænsende Omsorg for at afhjælpe dem, der staar i en paafaldende Modsætning til den Haardhed og Ligegyldighed, hvormed de danske Bønder blev behandlede, uagtet disse i langt høiere Grad tiltrængte Regjeringens Hjælp mod de Kuske og Lakeier, som Herregaardseierne satte til Retsbetjente paa sine Godser, og som, foruden at være uvidende og uduelige, stod i en saa afhængig Stilling, at de sjelden turde dømme den mægtige imod. Her var saaledes, uagtet Lovgivningens Forbedring, de groveste Lovbrud og Forurettelser ganske almindelige, og disse hengik som oftest ustraffede, da Bonden var saa forkuet, at han neppe turde klage, og Regjeringen saa nøie forbunden med de privilegerede Jordegodseiere, at den ikke formaaede at skaffe ham Ret. I Norge derimod havde den frie Hænder, og, om end *Viljen* stundom manglede til at raade Bod paa de Ulemper, hvorover der blev klaget, drev ialfald *Frygten* den hertil. Hvor stor denne ofte var, naar der ytrede sig nogen almindelig Misfornøielse hos de norske Bønder, og hvor eftergivende man blev mod dem, naar de efter gammel Skik lod Budstikken gaa om og gjorde Mine til

at bruge Magten, hvor intet andet kunde hjælpe: derpaa have en Mængde Eksempler, af hvilke man vistnok ser, at Almuen ofte var i en ussel Forfatning, men tillige, at den nu saa lidt som før lod sig taalmodig mishandle.

Mest bekjendt blandt de Bondeopløb, som fandt Sted efter Suverænitetens Indførelse, er den saakaldte Strilekrig i Nordhordland i Aaret 1765 og Urolighederne i Nedenes og Raabygdelaget under Christian Jensen Lofthuus's Anførsel (1786—87). Den førstnævnte fremkaldtes ved Forordningen om Ekstraskatten, — et af de mange uheldige Midler, hvorved den danske Regjering søgte at afhjælpe sin Finansnød. Ekstraskatten vakte en sterk og paa mange Steder høirøstet Uvilje i Norge, for hvilken Regjeringen, som sedvanligt, gav efter, af Frygt for, at det skulde komme til et alvorligt Udbrud. Men, som sedvanligt, greb den først til halve Forholdsregler, hvorved Uviljen end mere forøgedes, da der opstod Mistanke om, at det ikke gik rigtig til med Skattens Inddrivelse, og at Embedsmændene stoppede i sin egen Pung, hvad der blev indkrævet for Kongens Kasse. I Nordhordland gik som Følge heraf Budstikken om; Bønderne samledes i Bergen og krævede at se «den rette Forordning», hvorved Ekstraskatten ganske blev ophævet, som de mente maatte eksistere, da det ikke kunde være Regjeringens Vilje at udsuge dem til sidste Skilling. Forgjæves lovede Stiftamtmanden dem, at han skulde skrive for dem og forestille deres Tarv paa det bedste; de vedblev at forlange den rette Forordning, og, da han ikke havde nogen saadan at vise dem, trængte de ind i hans Hus, truede og mishandlede ham, medens Fogden blev slæbt omkring gennem Gaderne, «paa en meget tragisk Maade», som det hedder i en Indberetning om denne Sag.¹ Byens Borgere var i den største Skræk, indtil Stiftamtmanden omsider maatte resolve at tilbagebetale, hvad der allerede var betalt af Skatten, hvorpaa Almuen skiltes ad og drog hjem. Kort Tid efter forefaldt lignende Uroligheder i Ryfylke Fogderi, hvor Bønderne indfandt sig hos Amtmanden og truede ham med, at, saafremt de ikke fik det saaledes, som de vilde have det, og saaledes som de forment at være deres Ret, vilde de gjøre det samme som Bønderne i Nordhordland havde gjort. Amtmanden blev herover saa «intimideret», at han straks gav dem et Bevis af det Indhold at Ekstraskatten ei maatte kræves, førend der var indløbet kongelig Resolution paa en Fremstilling om deres slette Tilstand, som han vilde udarbejde, hvorhos han senere endog maatte indfinde sig til et Møde, til hvilket de formelig havde indstevnet ham for at aflægge dem Regnskab. — Der blev i Anledning af disse Opløb nedsat en Undersøgelseskommision,

¹ *Munch. Saga III Bind.*

og flere af Hovedmændene straffedes; men derved blev den almindelige Uvilje mod Ekstraskatten ikke hævet, og Enden paa det hele var, at Regjeringen, efterat den dels havde tilstaaet adskillige Lettelser, dels paa anden Maade søgt at overvinde Uviljen, omsider saa sig nødt til at give fuldstændig efter. I Aaret 1772 blev Ekstraskatten ganske ophævet for Norges Vedkommende, medens den fremdeles skulde udredes af det øvrige Monarki, hvor Folket uden Knurren fandt sig i at bære de Byrder, som blev det paalagte. — Mere udstrakt og ikke uden en vis politisk Betydning var Oprøret i Nedenes og Raabygdelaget. Almuens i denne Egn havde, som tilforn bemærket, et gammelt Ord for at høre til de uroligste og stridbareste i det hele Land, og dertil kom, at den ganske vist hørte blandt de fattigste. Hvad der fornemmelig efter Suverænitets Indførelse bidrog til at forværre dens Kaar, var det Monopol, som tilstodes Danmark paa at forsyne det søndenfjeldske Norge med Korn. Dette Monopol maatte overalt være en trykkende Byrde, men især for Bygder som Nedenes og Raabygdelaget, hvor Agerbruget var mere end almindelig forsømt, og hvor Jordbunden kun er lidet skikket for Kornavl. Bonden kom derved i et afhængigt Forhold til Kjøbmændene, som benyttede sig heraf til at paatvinge ham slette Varer til opskruede Priser, medens han selv nødtes til at sælge sin Trælaster og andre Produkter til Underpris for at skaffe det nødvendige Korn. Almuens Fattigdom fremkaldte igjen, som det ofte pleier ske, Udsigelser fra Embedsmændenes Side, og disse var ingensteds mere forhadte eller gav hyppigere Anledning til Klagemaal end her. Stundom var det ogsaa kommen til voldsomme Optrin. I Aaret 1682 havde saaledes Bønderne fra nogle Prestegjæld omkring Arendal og Østerrisør, opbragte over Jydeskippernes skamløse Udhøkren, med Magt indført og udlosset nogle paa Havnen liggende Kornskuder, ved hvilken Regjeringen viste sig i den Grad frygtsom og eftergivende, at den ikke blot skjænkede sin fuldkomne Tilgivelse, men endog til Løn for Almuens «dumdristige Formastelse» bevilgede den Privilegium paa fri Trælastudførsel. Lignende Uroligheder gjentog sig ogsaa senere; men først i 1786, da Korntrangen og Armoden var paa sit højeste, navnlig i de øvre Fjeldbygder, kom det til et virkeligt Oprør, og dette antog en saameget mere truende Karakter, som der denne gang i Christian Lofthus fremstod en Høvding for Bønderne, hvem det lykkedes i høj Grad at vinde deres Tillid og Hengivenhed. Christian Lofthus var selv en Bonde, og, som det hedder i en samtidig, i Minerva indrykket Beretning, ingen dum Karl. Tvertimod synes han at have været begavet med usedvanlige Evner; men han var dog ikke den Rolle voksen, som han havde paataget

sig. Han reiste først som Deputeret fra den misfornøiede Almue til Kjøbenhavn, blev venlig modtagen af Kronprins Fredrik og fik af denne et Slags Bemyndigelse til at fremskaffe Beviser for de Klagemaal, som han havde overbragt. Efter sin Tilbagekomst lod han sig imidlertid snart forlede til at overskride den lovlige Grænse for en saadan Virksomhed, idet han samlede bevæbnede Skarer om sig og ophidsede Almuen til aabenbar Ulydighed. Regjeringen, som straks, da den fik Efterretning om, at der var udbrudt Uroligheder, havde nedsat en Kommission, der skulde «foreholde Bønderne deres Vildfarelse paa den meest overbevisende og sagtnodige Maade», maatte paa Grund heraf udstede Ordre til at lade ham arrestere, «hvorefter man dog skulde gaae frem med al mulig Forsigtighed og kun i Nødsfald bruge militær Assistance». Da denne Ordre blev udstedt, var Lofthus atter paa Veien til Kjøbenhavn og havde allerede naaet Helsingborg, men turde nu ikke drage videre, uagtet Regjeringen, skræmmet af de foruroligende Rygter fra Norge, senere kaldte Arrestbefalingen tilbage og meddelte ham et Leidebrev. Ved hans Hjemkomst begyndte Urolighederne igjen med fornyet Styrke, og udbredte sig ikke blot over hele Nedenes og Raabygdelaget, men ogsaa i det tilgrænsende Thelemarken og Bratsberg. Lofthus, som var flygtet op i Fjeldbygderne for at undgaa at blive arresteret, vendte kort efter tilbage med en Skare af bevæbnede Bønder, der angaves at være indtil 2000 Mand sterk, hvormed han i lang Tid vedblev at trodse al Øvrighed og gjentagne Gange satte Embedsmændene og Borgerne i Arendal og Christianssand i den største Skræk, da det rygtedes, at han vilde gjæste disse Byer med sine «Fjeldmænd». Regjeringen synes ikke at have været meget mindre forfærdet. Ved første Efterretning om de stedfundne Opløb skyndte den sig med at nedsætte en ny Kommission, bestaaende af upartiske og dygtige Mænd, der skulde undersøge Almuens Klagemaal; det paalagdes Embedsmændene ikke at foretage sig noget, der kunde udtydes som en Fornærmelse for Bonden, og Lofthus blev der bevilget et nyt Leide paa to Maaneder, i hvilken Tid han kunde reise til Kjøbenhavn og der gjøre Rede for sig. Disse Foranstaltninger udøvede snart en beroligende Virkning; de stridbare Fjeldbønder drog hjemover, da der aabnedes dem Udsigter til at opnaa paa en fredelig Maade, hvad de havde villet tvinge sig til, og ved Leidets Udløb var Lofthus, som ikke havde benyttet sig deraf til at erhverve sig gunstige Fredsbetingelser, uden sin «Garde» og saagodtsom ganske forsvarsløs. Alligevel maatte man bruge den største Forsigtighed ved at arrestere ham, for ikke at vække nyt Oprør blandt Almuen, og det lykkedes først ved et lumskt Overfald, der syntes lidet søm-

meligt for Lovens Haandlangere og viser, hvilken Skræk der stod af ham. Han førtes bunden østover, efterfulgt af en Mængde Baade, som forgjæves søgte at indhente ham for at befri ham. Rygtet om hans Fængsling vakte stor Forbitrelse hos Almuen og satte paany Budstikken i Bevægelse op gennem Dalene; men det var kun svagere Efterdrøn, og, efterat Lofthuus var bragt i Sikkerhed paa Akershus Fæstning og de, der havde været behjælpelige ved hans Arrestation, havde unddraget sig Bøndernes Hevn ved at forlade Egnen, blev Roligheden fuldkommen gjenoprettet. Den Skræk, som Oprøret havde indjaget Regjering og Embedsmænd, bar imidlertid gode Frugter. Flere af de anklagede Fogder og Sorenskrivere, som havde gjort sig skyldig i ulovlig Sportulering, afsattes eller straffedes paa anden Maade; et Sportelreglement udfærdigedes for at hindre, at saadant skulde gjentage sig i Frenitiden, og endelig blev, hvad der var det vigtigste, det skadelige Kornmonopol, som havde bragt saamegen Ulykke over det søndenfjeldske Norge, ophævet ved Forordning af 6 Juni 1788.¹

Ved mange andre Leiligheder, hvor Almuens Misnøie dog ikke kom til noget saa alvorligt Udbrud som ved de her omhandlede viste Regjeringen en lignende Eftergivenhed. Saaledes blev t. Eks., foruden Ekstraskatten, ogsaa flere andre Skatter, som vakte Uvilje, enten ganske ophævede eller nedsatte for Norges Vedkommende, medens de fremdeles skulde udredes af det øvrige Monarki; saaledes blev den nye Matrikel, som Biskop Deichman og H. Nobel havde udarbejdet, henlagt, fordi Bønderne nærede Mistanke om, at Hensigten dermed var at paaføre dem nye Skatter, uagtet Regjeringen ved et aabent Brev havde forsikret om, at dette ingenlunde var Tilfælde; saaledes opgav man at røre ved Odelsretten, uagtet det var Styrelsens Ønske at faa den afskaffet, og uagtet de Forslag, som fremkom i denne Retning, støttedes ved gode Grunde, o. s. v. Overalt synes den norske Almue at have været, som det hedder i et Stykke i *Minerva*,² en Bussemand, hvis Vrede Kancelliet ikke vovede at trodse, og hvem det behandlede med en, uidentvivel oftere af Frygt end af de saameget lovpriste landsfaderlige Følelser udsprungne, Varsomhed. Et Bondeoprør som det Lofthuusiske t. Eks. synes vistnok, selv om det havde udbredt sig i en videre Kreds, neppe at kunne have draget farlige Følger efter sig, da Bønderne hverken holdt længe sammen eller handlede efter nogen bestemt Plan, og Regjeringens

¹ Om Lofthuus se *Wergeland, Samll. Skr. 8 Bind*.

² Nemlig en Anmeldelse af Nordal Bruns Skrift: «Forsvar for vore gamle Kirkeskikke», i hvilket Forfatteren gjør gjældende som en Grund for Regjeringen til ikke at indlade sig paa nogen Forandring i Kirkeskikkene, at en saadan vilde vække Misnøie blandt de norske Bønder.

ængstelige Optræden ved denne Leilighed og mange lignende, da den neppe vovede at straffe Ophavsmændene til de stedfundne Uroligheder, bliver efter dette endog ganske uforklarlig. Man maa imidlertid erindre, at der i Norge kun fandtes meget faa hvervede og næsten ingen fremmede Tropper; Arméen bestod udelukkende af Nationale, men disse erklærede ofte rent ud, at de ingenlunde vilde bære Vaaben mod sine Landsmænd, hvorfor den offentlige Myndighed, i Tilfælde af et Oprør, var saagodtsom ganske hjælpeløs. Denne Omstændighed i Forbindelse med Landets fjerne Beliggenhed og den især efter Midten af det forrige Aarhundrede stedse stigende Misfornøielse med Foreningens ulige Vilkaar fremkaldte alvorlige Bekymringer hos Regjeringen for, at det saa løst knyttede Foreningsbaand engang skulde briste, hvilket dengang ansaaes ikke blot som en stor Ulykke for Danmark, men endog som dette Riges fuldkomne baade politiske og finansielle Undergang. Dette har udentvivl ikke lidet bidraget til at skjærpe dens Omhu for at holde de norske Bønder ved Lov og Ret. Deres Troskab mod Kongehuset var det sikreste Baand mellem begge Riger; men for at bevare det maatte man behandle dem varsomt. Regjeringen maatte finde det magtpaaliggende at sørge for, at dens Embedsmænd ikke forurettede en Almue, hvis Troskab var af saamegen Vigtighed, og hvis Misfornøielse kunde blive saa farlig eller idetmindste berede saa mange Vanskeligheder. Af denne Grund stod ogsaa Adgangen til Thronen stedse aaben for de norske Bønder, naar de havde noget at besvære sig over, og dette gjælder navnlig Tidsrummet efter Suverænitetens Indførelse. Tilforn blev de som oftest henviste til Herredagen med sine Klagemaal; men her var det paa Grund af Sagernes Mængde og Herredagenes korte Sammenvær ofte vanskeligt at faa sit Andragende fremmet, hvorfor Bønderne nødtes til at tage sig selv til Rette. Stundom hændte det vel ogsaa dengang, at de reiste til Kjøbenhavn og søgte Kongens Hjælp mod Lensmændene eller deres Fogder; men det var dog meget sjeldnere, end det blev i den følgende Tid, hvilket udentvivl for en ikke ringe Del havde sin Grund deri, at Bønderne, saa liden Indstgt de end havde i alt, der angik Satsstyrelsen, neppe var ganske uvidende om, at Kongen ikke havde fuld Myndighed til at raade saaledes, som han selv fandt for godt Efter 1660 derimod da egenmægtige Rigsraader og Lensherrer ikke længer kunde stille sig imellem, maatte det synes dem at være det bedste Raad, naar de blev forurettede af sine Embedsmænd eller trykkede ved haarde Skatter, at tage Veien til Kjøbenhavn og underrette Kongen om, hvorledes hans og Landets Børn blev ilde medhandlede: det kunde jo umuligt være overensstemmende med hans Vilje, og nu havde

han tillige faaet Evne til at raade Bod derpaa. Som oftest blev deres Fortrøstning om at udrette noget paa denne Maade heller ikke skuffet. Det hændte sjeldent, at de blev bortviste med sine Klagemaal, naar de kom for at tale med «han Faer», som de pleiede at udtrykke sig, eller at de ikke opnaaede, hvad de med nogen Rimelighed kunde gjøre Fordring paa. Snarere er der vel Grund til at sige, at Regjeringen viste altfor megen Svaghed ved slige Leiligheder, og at den — som en med de norske Bønders selvraadige Natur og den Beskyttelse, de oftest fandt hos de Styrende, misfornøiet dansk Embedsmand udtrykker sig, — lod sig aftvinge Naadesbevisninger, Belønninger og Kommissioner paa en Maade, som maatte bringe Bonden til at tvivle om, at Naaden her var ledsaget af Magten.¹ Det var imidlertid langt fra, at der blev givet Bønderne nogen udtrykkelig Tilladelse til at indfinde sig hos Kongen med sine Klagemaal; tvertimod søgte man ved gjentagne Forbud og Trudslers om Straf at sætte en Grænse for disse mangengang ikke lidet besværlige Besøg. Forordningen af 5 Februar 1685 om ulovlige Paalægs Afskaffelse indeholder saaledes blandt andet en Bestemmelse, ifølge hvilken det alvorlig forbydes Almuen at sende Deputerede med Supplikationer til Kjøbenhavn; Reskript af 17 Juli 1744 til Amtmændene i Norge indskjærper, «at ingen herefter maa understaae sig at rejse herved for at sollicitere, med mindre de have Amtmandens Attest og Paaskrift paa deres Ansøgning, og, dersom nogen alligevel skulde handle derimod, da skal han indsættes paa Citadellet Fredrikshavn, saasom Kongen med Mishag maa fornemme, hvorledes Almuen paa adskillige Steder i Norge, naar de have et eller andet Anliggende for Kongen at andrage, ikke med Posten remsende deres Ansøgninger, som uden ringeste Bekostning kunde skee, men at de nedsende En og anden af Almuen, hvorved Kongen ofte bliver incommoderet med ublue Supplicanter» — og disse Bestemmelser fornyedes siden gjentagne Gange, saaledes under 3 April 1771 og 30 September 1785. Det forblev imidlertid ved Trudslerne, og der er intet Eksempel paa, at de nogensinde blev bragte i Anvendelse. Man forudsaa, at en saadan Behandling af Almuens Gesandter vilde fremkalde megen Forbitrelse og svække den Tillid til Kongen, som man af gode Grunde satte saa megen Pris paa, og derfor skyndte Regjeringen sig ogsaa, da det under Urolighederne i 1786 rygtedes, at Lofthuus tilligemed nogle andre Bønder var blevene arresterede i Kjøbenhavn, hvorhen de var reiste som Deputerede fra Nedenes og Raabygdelagets Almue, at gjendrive dette Rygte, uagtet den, ifald det virkelig var skeet, kun havde handlet i Overensstemmelse med sine egne For-

¹ Se Wergeland om Christian Lofthuus *Samll. Skr. VIII. 247.*

ordninger. Hertil kom, at de norske Bønder, i Modsætning til deres foragtede og mishandlede danske Standsbrødre, stod i megen Anseelse og paa en Maade endog var populære i Hovedstaden. Deres Troskab mod Kongen, deres Fædrelandskjærlighed og deres ved saamange Leiligheder udviste Heltemod var i alles Munde. Man var derfor tilbøielig til at vise saamegen Overbærenhed mod dem som muligt, og undsaa sig ved at behandle dem som Forbrydere, selv om man af andre Grunde havde fundet det raadeligt, naar de kom for at tale med deres Konge, hvis bedste og troeste Forsvarere de medrette ansaa sig for at være. Istedetfor at indsætte dem paa Citadellet, som Forordningerne truede med, søgte Regjeringen at skaffe sig «de ublue Supplicanter» fra Halsen ved at afhjælpe deres Klagemaal eller idetmindste lade dem strengt undersøge, men gav derved ogsaa Anledning til, at de indfandt sig desto oftere. Skjønt Bønderne ved at gaa den lovbefalede Vei undgik al Bekostning, medens de maatte skyde Penge sammen for at sende sine Deputerede den lange Vei til Kjøbenhavn, synes det dog, som at de oftere valgte det sidste, idetmindste naar Klagen angik noget, som var dem meget magtpaaliggende, fordi de derved havde en større Sikkerhed for at opnaa, hvad de ønskede. Et skriftligt Andragende blev ofte henlagt eller forglemt, om ikke fordi Regjeringen manglede Vilje til at straffe sine Embedsmænd, naar de havde gjort sig skyldig i nogen Forseelse, saa dog paa Grund af den langsomme og besværlige Forretningsgang i Kancelliets Kontorer. Naar derimod Klagen ledsagedes af paatrængende Supplikanter, som man ikke turde bortvise, var den ikke lettelig udsat for en saadan Skjæbne, og saaledes blev den uhindrede Adgang, som Bønderne havde til Kongens Throne, af ikke liden Betydning som et Middel til at skjærpe den offentlige Kontrol og til at raade Bod paa de Ulemper, der var en Følge af, at Regjeringen havde sit Sæde i et fremmed Land.

At de i Norge ansatte Embedsmænd kun var lidet tilfredse med, at der tilstodes den norske Almue en saadan Frihed, er ganske naturligt. For dem var det en stadig Trudsel og et Baand paa deres Embedsførelse, der neppe kunde være dem synderlig behageligt, da de vidste, at det mindste Klagemaal over dem vilde blive strengt undersøgt, naar det understøttedes af en Deputation fra Almuen, ligesom ogsaa denne viste sig desto mindre medgjørkelig, jo mere den merkede, at den kunde gjøre Regning paa Beskyttelse ovenfra. Man ser dem ogsaa stadig, ligesom Lensherrerne tilforn, lamentere over, at Almuen manglede «den saa højst nødvendige Subordination», hvortil Grunden fornemmelig søges deri, at den fik formeget Medhold i sine Klagemaal. Lige-

som Kansleren Jens Bjelke t. Eks. engang anbefalede, at en Foged, som havde gjort sig skyldig i Forurettelser, og over hvem der var ført Klage, ikke maatte blive straffet for strengt, paa det at ikke Bønderne skulde blive endnu mere «inflati» (∴ opblæste), end de allerede var, saaledes taler Vicestatholder Kragh under Krigen med Karl den Tolvte meget bittert over, «at den foresatte Øvrighed hverken kunde finde Lydighed eller Hørsomhed, paa Grund af at Almuen haver havt den Frihed, de deres Øvrighed fra de nnedrigste til den højeste kunde angive og hos Deres Majestæt sort gjøre, hvorudi de hidtil have reusseret og nu desto værre Frugterne afsees; thi Bønderne ere nu saa obstinate, at de hverken agte Foged, Amtmand, Stiftamtmand eller Vicestatholder, men hver efter sit Behag gjør, hvad dem lyster og godt finder formedelst den Myndighed Øvrigheden er betagen».¹ Den samme Kragh skal endog, efter Hans Nobels Beretning, engang offentlig have sagt, at han «ansaae enhver for en Landsens traître og Forrædere, som raadede Kongen til andet end at en Amtmand jo uden alt Ansvar maatte lade pidske og fængsle en Bonde, naar han selv fandt det for godt».² Som bekjendt var Kragh dansk af Fødsel, og rimeligvis har det ogsaa fornemmelig været de fra Danmark indkomne Embedsmænd, der nærede en saadan Uvilje over Almuens altfor store Frihed og saadanne Begreber om, hvorledes det egentlig burde være, som man kan se af de ovenfor anførte Ytringer. De var nemlig opdragne i Foragt for Bonden, vante til at se ham ydmyg og forkuet, «neppe vovende at lukke Munden op, naar Forpagteren, Forvalteren eller nogen anden saa stift paa ham», som det hedder i Jørgen Sorterups Skildring,³ skjælvende og bøiede sig til Jorden, naar han gik forbi Herregaarden eller den strenge Junker, taalmodigt lidende ethvert Slags Mishandling, over hvilket han aldrig turde føre noget Klagemaal, da det kun ledede til at gjøre hans Stilling endnu værre. Det er saaledes intet Under, at den norske Almue, som, efter Arnt Berntsens Udtryk, ikke var bange for at se en vred Mand under Øine og tilbørligen at hævne, hvis Spot dem var vederfaret, i deres Øine maatte mangle overmaade meget i den «nødvendige Subordination», eller at det faldt dem vanskeligt at forsone sig med, at der gjordes saameget Væsen af den norske Bondes Klagemaal, medens Bonden i deres eget Land, efter hvad der endog var bleven et gjængs Ordsprog, ingen Ret maatte have. Udentvivl har ogsaa disse fremmede Embedsmænd oftere end de norske gjort sig skyldige

¹ Brev i Samll. til den Danske Adels Historie paa det Kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn; Indkomne Memorialer for A. 1716 i Geheimearkivet i Kjhvn.

² Norske Samlinger. I Bind.

³ Ngerup, Historisk-Statist. Skildring I. Bind.

i Forurettelser mod Almuen, og forsaavidt var det altsaa et Fremskridt, at deres Antal mere og mere aftog. Skjønt lige indtil Foreningens Opløsning en stor Del af Landets Embeder blev besat med Danske, er det dog sikkert, at en saadan Aftagelse virkelig fandt Sted, og at navnlig de lavere Embeder mere og mere besattes med indfødte Nordmænd. Men om disse maa man vel antage, at de var bedre skikkede til at omgaaes Almuen, da de var opdragne i et Land, hvor fuldkommen borgerlig Lighed herskede, og hvor Bonden ikke blev betragtet som et Slags underordnet Væsen, hvem enhver ustraffet kunde fornærme. Paa samme Tid maatte ogsaa den Iver, Regjeringen unægtelig viste for at holde den norske Bonde ved Lov og Ret, de gjentagne strenge Forordninger, hvorved den søgte at afskaffe alle Misbrug, og de eksemplariske Straffe, som i Almindelighed overgik dem af Embedsmændene i Norge, der overbevistes om at have gjort sig skyldig i nogen Forurettelse, efterhaanden udøve en gavnlig Indflydelse og bidrage til at give dette Land en langt hæderligere og dygtigere Embedsstand, end Danmark kunde faa, saa længe Adelen var i Besiddelse af Birkeret og de øvrige, en ordenlig Retspleie hindrende, Privilegier. Ved Fordningen af 4 Marts 1684, Frdn. 5 Octbr. 1685, 24 Februar 1708, 26 Juni 1715, Sportelreglement 20 Juni 1788 o. fl. blev der sat en Grænse for de mangehaande Udsugelser, som tilforn havde fundet Sted, idet de Embedsmændene tilkommende Salarier nøiere bestemtes, medens det paalagdes Fogder og øvrige Oppebørselsbetjente, under Straf af høie Bøder og Embedsfortabelse, saasnart de oftere forbrød sig derimod, at give Bonden ordentlig Kvittering for, hvad han erlagde, og ikke besvære ham med nogetsomhelst ulovligt Paalæg; ifølge Reskripter til Amtmændene skulde disse desuden «have flittigt Indseende med at Almuen ej utilbørligt medhandles eller med noget Skinderie udsuges, og, hvor de sligt fornemme at skulle skee, da strax lade den Skyldige suspendere fra sit Embede»; til at forebygge de Misbrug, som have indsneget sig ved Rettens Pleie, blev Forordningerne af 19 August 1735, 23 December 1735 o. fl. udstedte, hvorved blandt andet Underdommerne stilledes under en strengere Opsigt af de høiere Domstole, Overretterne og Høiesteret, ligesom ogsaa denne sidste, der blev oprettet umiddelbart efter Suverænitetens Indførelse, men i den første Tid var uden faste Medlemmer og uden den tilbørlige Selvstændighed, under Christian den Sjette fik en ny og forbedret Indretning. Tildels gjaldt nu vistnok disse Foranstaltninger saavel Danmark som Norge; men at de i det førstnævnte Land ikke kunde opnaa den tilsigtede Virkning, er indlysende, naar man erindrer, hvorledes Regjeringen her havde undergravet sin egen Myndighed. De fleste lavere Embedsmænd

ansattes af Herremændene eller var idetmindste ganske afhængige af dem — et Forhold, som maatte have den skadeligste Indflydelse paa deres Moralitet; i adskillige Tilfælde havde Proprietæren desuden, som bekjendt, Privilegium paa at være Dommer i sin egen Sag, saasom ved Skifter efter de ham tilhørende Bønder, hvilke han bestyrede som Skifteforvalter, og hvorved han dømte i alle forefaldende Retstvistigheder, saaledes ogsaa paakjendte sine egne Fordringer, saavel med Hensyn til deres Virkelighed som deres Størrelse;¹ hvad de saakaldte Lensbesiddere angaar, da var disse endog i Besiddelse af en saagodtsom uindskrænket Myndighed paa sine Godser, og saaledes var det neppe muligt at sørge for en ordentlig Retspleie, saalænge der ikke blev foretaget en total Reform af de bestaaende Samfundsforholde; — saaledes var idetmindste de faa Rettigheder, som var blevne Bondestanden levnede, uden den tilbørlige Beskyttelse. I Norge derimod, hvor Regjeringens Bestræbelser i denne Retning ikke mødte saadanne Hindringer,² maatte de ogsaa vise sig ganske anderledes virksomme, og, ihvorvel det ikke kan nægtes, at der stod Misbrug og Mangler tilbage, og at flere af disse endog var uadskillelige fra det da bestaaende System, at Regjeringens Sæde i et fremmed Land t. Eks. maatte hindre den i at føre det nødvendige Opsyn, at de høiere administrative Embeder endnu i Foreningens sidste Tider fremdeles i Regeln besattes med danske Adelsmænd, for hvem en Amtmandspost i Norge var som et Slags Prøveklud, og som sjelden opholdt sig længe nok i Landet til at gjøre sig bekjendt med dets særegne Forholde,³ endelig, at ublu Sportulering fra Embedsmændenes Side, trods Regjeringens Foranstaltninger derimod, neppe hørte til de sjeldne Tilfælde, saa blev dog det væsentlige opnaaet: enhver, selv den ringeste, kunde uhindret komme til sin Ret, naar han søgte den, Loven blev holdt i Agt og Ære, og

¹ *Bergsøe, Prisskrift om Reventlow. I. 35. I Badens historiske Afhandl. II. 218—19 vil man blandt andet finde Beviser for, at Birkerettigheden endnu i forrige Aarhundredes Slutning medførte de samme Ulemper som tilforn, og at den «forvildede Retten».*

² Birkeret blev i Norge efter Suverænitetens Indførelse kun tilstaaet begge Grevskaberne, Baroniet Rosendal, Svanø og Lyseklosters, en kort Tid ogsaa Halsnøklosters Godser, uden dog her at medføre de samme Ulemper, som maatte være en Følge deraf i Danmark. Før 1660 var den undtagelsesvis bleven tilstaaet Hannibal Sehested til hans i forskellige Egne af Landet beliggende Godser. Se *Budstikken 4 Aargang S. 460 ff. Samll. til det Norske Folks Historie, 6te Bind 233—34.*

³ Et værre Misbrug var det, at Embeder blev solgte. Dog synes det, som at denne forargelige Uskik især har fundet Sted under Fredrik IV, som overhovedet solgte alt, hvad der paa nogen Maade lod sig gjøre i Penge. I hans Tid fik saaledes Arnoldus de Fine Bestalling paa at være Sørenskriver i Nordhordland, mod at erlægge 1000 Rigsdaler (Bergs Rescriptsamling). Embedet som Auktionsdirektør i Kristiania blev 1728 solgt til Rasmus Bartholin, som gjorde det høieste Bud, nemlig 2455 Rdr. (N. Nielsen bød 1200, I. Wiel 1004 o.s.v.).

Indlæg 1728 i Rigsarkivet.

der blev sørget tilstrækkeligt for Dommernes og Domstolenes Uafhængighed.¹ — Det sidste Afsnit af det her omhandlede Tidsrum udmerker sig ved store Fremskridt i Hensyn til Lovgivningen, der skyldes flere ypperlige Retslærde, men fremfor alle Christian Colbjørnsen. De af Colbjørnsen udarbejdede tvende vigtige Lovarbejder, om Forligelseskommisioner (10 Juli 1795) og om Rettens vedbørlige og hurtige Pleie (3 Juni 1796) har reformeret vor Proceslovgivning, og er saavel hvad praktisk Værd som klar og let overskuelig Fremstilling angaar, anerkjendte som Mesterverker. Loven om Forligelseskommisioner bidrog væsentlig til at formindske de mange unødvendige og kostbare Retstrætter, som tilforn fandt Sted, og maatte forsaavidt endog have størst Betydning for Norge, da, idetmindste efter Pontoppidans² og andre ældre Forfatteres Skildring, Processygen i høi Grad grasserede hos den norske Almue, en Følge af dens mere end almindelig stive og paastaaelige Karakter; ved Forordningen om Rettens vedbørlige Pleie blev «de ikke mindre beføjede end almindelige Klagemaal over Rettergangens Langsomhed» afhjulpne, hvorhos der foreskrevs «saa bestemte Regler i Hensyn til den Fremgangsmaade, som bør iagttages baade ved offentlige og private Sagers Behandling, at Dommerne, støttende sig til disse og de dertil føjede Tvangsmidler, med Tryghed kunde haandhæve Orden i Rettergangen og med Kraft sætte Skranker for Lovtrækkeriets Krumveie». —

Uviljen over den slette Behandling og ublue Tilsidesættelse, som Norge i mange Henseender maatte lide under Foreningen med Danmark, bringer os let til at glemme disse Fremskridt eller til at undervurdere deres Betydning. Det er derfor af Vigtighed at fremhæve dem; vi maa erkjende, at de nødvendige Betingelser for vor senere politiske Udvikling: en klar og ordnet Retsforfatning, fuldkommen borgerlig Lighed og en i det Hele taget oplyst og uafhængig Embedsstand, er opnaaede i dette Tidsrum, og, for at blive retfærdig mod en Regjering, der ellers fortjener saa liden Ros, har vi søgt at paavise, hvormeget der i saa Henseende skyldes dens Bestræbelser. Hvis de norsk-danske Enevoldskonger i Virkeligheden havde ført et despotisk og vil-

¹ Medens fremmed Indblanding i og Indflydelse paa Rettens Gang hørte til det sedvanlige i Danmark, har man, efter Suverænitetens Indførelse, vistnok meget faa Eksempler paa, at saadant har fundet Sted i Norge. Slotsloven paa Akershus (1704—1722) maatte et Par Gange irtellesættes, fordi den ved sine Resolutioner søgte at hindre Rettens Gang; af nogle Reskripter (25 Juni og 27 Aug. 1712, 27 April 1716, 15 Oktober 1734) til Stiftsbefalingsmanden i Bergen, Amtmændene i Stavanger og Bratsberg vil det sees, at ogsaa disse Embedsmænd har gjort sig skyldig i noget lignende, hvorfor de maatte paamindes om «at lade Justitien have sit frie Løb». Men dette var dog Undtagelser, og i Regelen blev Grænsen mellem den dømmende og udøvende Myndighed nøie overholdt.

² *Norges naturlige Historie II. 404.*

kaarligt Regimente, og Nationen i halvandet hundrede Aar havde fundet sig deri, som man nuomstunder af og til har seet det paastaaes af dem, der kalder sig vore Befriere, skulde det vistnok have efterladt varigere, i dens senere Historie kjendelige Virkninger. Istedet derfor ser vi den straks vise sig sin politiske Selvstændighed værdig ved de Egenskaber, der pryder et frit Folk: Fasthed forbunden med Maadehold, Kjærlighed til Friheden forbunden med streng Lovlydighed, — Egenskaber, der ikke pleier at trives under et «Jernscepter», men som maatte vinde Styrke ved den milde Udøvelse af Magten og den Omhu for Lovgivning og Retspleie, der udgjør Enevoldsregjeringens bedste Ros. Man vil maaske sige, at de var en Arv fra Oldtiden, fra den lyse Periode i vor Historie, som gik forud for Calmarunionen, da Norge, i Modsætning til Nabostaterne, var i Besiddelse af en kraftig folkelig Regjering og en for sin Tid mageløs Lovgivning, og for en Del har ganske vist ogsaa dette været Tilfælde. Men Calmarunionens og Reformationstidens Omvæltninger ligger imellem; et Tidsrum af tre Aarhundreder, da Styrelsen var uden al Kraft og Retspleien i den maadeligste Forfatning, gik forud for Suverænitets Indførelse og maatte have udøvet en dybt indgribende Virkning paa Folket og Samfundets indre Tilstand. — Ikke blot den gamle Lov, men ogsaa, og i endnu høiere Grad, de indtil Suverænitets Indførelse bestaaende Retsinstitutioner, var efterhaanden blevne forældede og uskikkede til at opfylde sin Bestemmelse. Et Slags Jury, Lagrettesmændene, dømte i første Instans, men at denne Institution, trods sin folkelige Karakter og Oprindelse, frembød saare liden Garanti for en ordentlig Retspleie, og at den gav Anledning til langt hyppigere og langt værre Misbrug, end der kunde finde Sted, da faste Dommere blev ansatte ved Underretterne, er udenfor al Tvivl. Det stadfæstedes saavel ved de mange Eksempler paa uretfærdige Domme, som blev fældede af uvidende Lagrettesmænd, og hvorved mange, endog uden Bevis og mod Lovens udtrykkelige Ord, blev dømt fra Livet,¹ som ved de gjentagne Forordninger, der udstedtes for at raade Bod paa de ved Lagretten stedfindende Misbrug, og hvori det blandt andet hedder, at der til Lagrettesmænd ofte ud-

¹ Se *Samlinger til det Norske Folks Historie I. 246 og Norske Samlinger II. 31 ff.* Den paa sidste Sted anførte Dom, hvorved 5 Bønder af Guldalen blev dømt fra Livet og virkelig henrettede, fordi de paa Almuens Vegne var reiste til Kjøbenhavn for at klage over den berygtede Ludvig Munk, dennegang Lensherre i Throndhjem, er navnlig et skrækkeligt Eksempel herpaa. Det var Lagrettesmænd, valgte blandt Almuen, som afsagde denne Dom, og hvis Ukyndighed i Loven blev et Redskab for Ludvig Munks Tyranni. Men saaledes gik det vel ofte, og i flere kgl. Forordninger fra denne Tid antydes det ogsaa, at Lensherrerne og Fogderne benyttede sig af de uvidende Lagrettesmænd til at sætte sin Vilje igjennem med Lov og Ret. Se t. Eks. *Recessen af 1579 hos Paus III, 350 ff.*

valgtes «ganske ubekvemme» Mennesker samt derhos flere end nødvendigt i hvert Thinglag, «hvilket mere sigtede til privat Fordeel end Rettens Bestyrkelse», at de «beseglede letfærdigen», d. e. uden at vide, hvad de satte sit Segl under, at de af «Simpelhed» (Enfoldighed) leverede sine Signeter fra sig, og at andre benyttede sig heraf til at «besegle Løgn», at de ofte i smaa og ringe Sager brugte et halvt Aars Tid og mere for at blive færdige, «saa fattige Folk foraarsages at vandre mange Mile frem og tilbage og dog ingen ordentlig Besked bekomme», at de forfattede sine Domme paa en saa uordentlig Maade, at Sagen, hvor simpel og klar den var i sig selv, blev «forblindet og forvildet og syntes ganske mørk, naar den kom ind for Lagmanden o. s. v., for hvilket alt der maatte trues med Bøder og Straffe,¹ — udentvivl til liden Nytte, da det saa ofte blev gjentaget. Derimod synes en anden, ikke mindre fordærvelig Skik at være bleven befordret derved, nemlig at Lagrettesmændene i Følelsen af sin Ukyndighed, «fortrykkede sig» og ikke vilde dømme i mange af de Sager, som blev indstævnedes for dem, men henskjød dem til Lagmanden, fra hvem de da atter maatte gaa tilbage, eller af hvem de blev indsatte for Herredagene, hvor dog, efter hvad der tilforn er bleven bemærket, rimeligvis kun lidet blev gjenoprettet af, hvad der saaledes var bleven forsømt. En væsentlig Forbedring heri indtraadte først og kunde, uagtet de ældre Kongers og navnlig Christian den Fjerdes Bestræbelser, først indtræde efter Suverænitets Indførelse, da ordentlige Domstole, Overhofretten i Norge og Høiesteret i Danmark, blev oprettede og faste Dommere ansattes ved Underretterne;² men indtil dette Tidspunkt var Retspleien, som man af det anførte kan se, — skjønt ulige bedre end i Danmark, hvor Adelen traadte Lov og Ret under Fødder, — i en saa maadelig Forfatning og Vanskeligheden ved at komme til sin Ret ad Lovens Vei saa stor, navnlig for Bonden og den menige Mand, at de Misbrug, hvorover der i den følgende Tid blev ført Klage, i Sammenligning dermed maa synes ganske forsvindende. Kommer nu hertil, at Landet i halvandet hundrede Aar var saagodtsom uden Regjering, og at der indtil Suverænitets Indførelse ogsaa i administrativ Henseende manglede et ordentligt Embedsverk, er det intet Under, at Agtelsen for Lov og Øvrighed var nedbrudt, og at Samfundet, berøvet de Baand, der skulde holde det sammen, befandt sig i et Slags Opløsnings-

¹ N. Tegn., Juli 1568; Paus III. 250 ff. 415, 420 ff. 757—58.

² Nemlig de saakaldte Sorenskrivere. Som bekjendt, blev disse allerede forordnede ved en Bestemmelse af 31 Juni 1501, men i Begyndelsen kun som et Slags Raadgivere for Lagrettesmændene, og det var først ved Christian den 5tes Lov, at de kom i ene Besiddelse af den dømmende Myndighed ved Underretten. Samll. t. d. N. F. Hist. I. 252.

tilstand. Lensherrerne og deres Underordnede skulde ved sin egennyttige, lovløse Fremfærd neppe bidrage til at styrke den offentlige Myndigheds Anseelse, og da det ligesaalidt kunde lykkes dem at gøre sig frygtede af stolte, stridbare Bønder, der ikke havde ladet sig afvæbne som den danske Almue, men førte Bøssen og Øksen og var rede til at bruge begge Dele, naar de syntes at være fornærmede, maatte Følgen være, at Selvtægt og Voldsomheder fra begge Sider hørte til Dagens Orden. Der mangler heller ikke Vidnesbyrd, som stadfæster Peder Claussøns tidligere anførte haarde Dom over sine Landsmænd, uagtet denne af senere Forfattere (t. Eks. Arnt Berntsen) er bleven tilbagevist som en ugrundet Beskyldning. Det har allerede været omtalt, at Bønderne ofte viste sig egenraadige og opsætsige mod Øvrigheden, selv naar denne ikke gik udenfor sin lovlige Ret, og at saaledes Arnt Berntsens Tale om deres store Hørsomhed og Respekt, «saa Erfaringen lærer, at aldrig, saalænge Norges Rige haver med Danmark ligesom været annexeret under een kongelig Regjering, de nogen Tid Affald, Mytterie eller Oprør have tenteret mod Hs. kgl. Majestæt eller nogen hans Lehnsherre, Foged eller anden Betjent» — ingenlunde er ganske overensstemmende med Sandheden. I de afsondrede Bygdelag vidste Almuen neppe af Embedsmænd eller Øvrighed at sige, og var kommen i Vane med ganske at raade sig selv, hvilket navnlig viste sig i Krigstider, da den enten vægrede sig ved at efterkomme Regjeringens Opbud eller drog i Leir paa de Steder, hvor den selv fandt for godt, uden at agte paa sine Befalingsmænd. Domstolene nød, som rimeligt, kun liden Anseelse, og det var ikke sjældent, at man Aar efter Aar sad en Dom overhørig eller modsatte sig dens Udførelse med Magt; endog Thingfreden blev ikke agtet, som man kan se af kongelige Forordninger, hvori der maatte trues med Odelsgodsbeskyddelse, Fængsel og Jern for dem, som paa Thinget overfaldt Kongens Fogder, Lagmænd eller Lagrettesmænd med Hug og Slag, Bøder for dem, som gjorde Tumult paa Thinget, saa at Retten derover maatte brydes.¹ — Man vil heraf indse, hvor store Fremskridt der skyldes Enevoldsregjeringen. Kraftløs i andre Retninger viste den sig virksom i at opretholde og styrke Lov og Ret, og udøvede derved en gavnlig Indflydelse paa Folket, hos hvem Oldtidens djærve Frihedsaand forbandt sig med Lovlydighed og Agtelse for den offentlige Myndighed. Vistnok forefaldt der endnu i Slutningen af det forrige Aarhundrede oprørske Bevægelser, og det, som vi har seet, af en temmelig alvorlig Karakter; men selv fra disse kan der hentes Vidnesbyrd om, hvor meget Samfundsordenen og den almindelige Retssikkerhed

¹ *Norske Tegnelser.*

var gaaet fremad. I den ovenfor citerede, samtidige Beretning om de Lofthuusiske Uroligheder, som findes i «Minerva», udhæves det blandt andet som noget, «der maa give et æragtigt Begreb om Fjeldfolkets Charakteer», at, «uagtet de, der gave sig an som Lofthuses Tilhængere, for det meste var de fattigste blandt Almuen, Drengene, Daglønnere, Mennesker, der intet eiede i denne Verden, altsaa det, som man ethvert andet Sted havde fundet at være, hvad Franskmanden kalder Canaillen, alt dette uagtet, viste denne sammenstimlede, urolige og, det som mere er, trængende Almue saamegen Sædelighed, at man aldeles ikke har hørt Rygte om nogen Udsvævelse, Voldsomhed, Røveri eller Plyndren, Rygter, hvilke man efter Sedvane vist ellers ej havde glemt at udvide». Paa et andet Sted hedder det: «den 1 October skulde Thinget holdes i Lillesand, nær ved Lofthus's Hjem. Det var meget formodentlig, at den urolige Almue ikke vilde være rolig ved en Rets Holdelse af just de Betjendte, mod hvem den var opbragt. Men en Ret sættes i Kongens Navn; der skal meget til inden Nordmanden foretager noget, der kan have Anseelse af at fornærme dens Helligdom.» — Om Opløbet i Anledning af Ekstraskatten er det fortalt, at det fremkaldtes ved en hos Bønderne ganske rimelig Misforstaaelse, som bragte dem paa den Overbevisning, at Embedsmænd udsugede dem imod Regjeringens Vilje paa en ulovlig Maade, og saaledes maa overhovedet disse Begivenheder ingenlunde betragtes som Ytringer af den samme Lovløshedens Aand, der engang var den raadende. Det var i Tillid til, at de havde Loven og Kongens Vilje paa sin Side, at Bønderne reiste sig i 1763 og 1786, skjønt de vistnok betjente sig af ulovlige Midler til at værges sin Ret. Men der er et Skridt herfra til det Anarki, den Trods imod Øvrigheden og Slaphed i alle Retsforholde, som fandt Sted i den nærmeste Tid efter Reformationen.

Dette Tidsrum synes overhovedet i enhver Henseende at have været det mørkeste i vort Fædrelands Historie. Til de ydre Ulykker, som rammede Staten, idet dens Selvstændighed blev tilintetgjort, til Handelens og Næringsveienes slette Vilkaar kom der et umiskjendeligt, dybt Forfald i Nationens indre Udvikling, en Raahed i Seder og Mangel paa Religion og Oplysning, som aldrig synes at have været større end efter Reformationen, istedetfor at denne Begivenhed skulde have bragt nyt Liv og nyt Lys. Efter den Maade, hvorpaa Kirkeforandringen blev gennemført i Norge, var det imidlertid ikke muligt andet, end at ialfald dens umiddelbare Virkning blev at fremskynde den aandelige Tilbagegang, som var en Følge af den slette Styrelse i Unionsperioden og den katholske Kirkes Forfald. Man afsatte de katholske Biskoper, sekulariserede Klostrene, berøvede Kirkerne deres Billeder og

kostbare Prydelser, og overlod Resten til Tidens og Sedvanens Magt. Der blev intet gjort for at udbrede Oplysning blandt Folket eller for at hæve dets Moralitet ved en renere Lære. Derimod udførtes Kirkeplyndringen med en Grundighed, som intet lod tilbage at ønske. Christian den Tredie var med al sin Hellighed gridsk efter Penge, og, ikke fornøiet med de Rigdomme, som Kloster- og Biskopsgodsets Konfiskation indbragte, paalagde han sine Befalingsmænd at skaffe ham fra Kirker og Klostre alt, hvad der var af noget Værd: Kalke, Diske, Monstranser, Klenodier, forgyldte Tavler, Lysestager m. m. Denne Ordre blev saa nøie efterkommet, at der senere hyppigt klagedes over, at de til Sakramenterne nødvendige Kar manglede, og at Kirkerne forfaldt og blev ubrugelige, saa at Almuen mængstedes i afsidesliggende Bygder ikke hele Aaret rundt hørte nogen Gudstjeneste eller endog kunde faa sine Børn døbte. De pragtfulde Domkirker, som fandtes i flere af Landets Byer, og som ved sin Glans havde bidraget til at opretholde Religionens ydre Anseelse, ødelagdes ved fiendtligt Indfald eller ved vandalske Reformationssivrere; alene Stavangers og Throndhjems Kirke blev staaende, men ogsaa om den sidste hedte det i 1625, at den var nu «moxen forfalden»; dens Skatte var bortførte, og af dens skønne Bibliothek var der kun faa Levninger tilbage. Det var meget heldigt, at denne egennyttige eller taabelige Iver ikke i samme Grad gik ud over det katholske Presteskab som over Helgenbilleder og Kirkernes Prydelser; thi, hvis dette havde været Tilfælde, skulde Folket være sunket tilbage i et fuldkomment Hedenskab. Man fandt det imidlertid nødvendigt, da der kun var et lidet Antal lutherske Geistlige at opdrive, at beholde Størsteparten af de katholske Sogneprester i deres Kald, og at lade dem blive ved deres gamle Skikke, «for at ingen Uenighed skulde opstaa mellem den uforstandige Almue». Saaledes blev vistnok Overgangen betydelig lettet. Det varede desuagtet ikke længe, før der opstod en følelig Mangel paa Prester. Af indfødte Nordmænd var der kun et ganske utilstrækkeligt Antal, som gjorde sig bekvemme til Lærerembedet i den lutherske Kirke, — skjønt Fordringerne i denne Henseende synes at have været intet mindre end strenge, — hvilket havde sin Grund dels deri, at Reformationen var bleven indført ved et Magtsprog uden nogensomhelst Forberedelse, og at saaledes den religiøse Iver maatte være mindre her end i Nordens to andre Lande, hvor dog en aandelig Vækkelse gik forud, dels deri, at her ikke fandtes noget Universitet, at det lærde Skolevæsen var i den maadeligste Forfatning, og at som Følge heraf de, der havde Lyst og Evne til Studeringer, savnede Opmuntring og Understøttelse. Medens Reformationen saavel i Sverige som

Danmark bidrog virksomt til at fremme Videnskabelighed og lærde Studier, synes den i Norge, hvor man kun nedrev uden at tænke paa at opbygge, og hvor saagodtsom ingen af de Rigdomme, der berøvedes Kirken, blev anvendte i Oplysningens Tjeneste, snarere at have medført en Tilbagegang. I den katholske Tid paahvilede det Domkapitlerne som en Pligt at underholde et vist Antal Studenter ved fremmede Universiteter. Men, var dette byrdefuldt paa en Tid, da Kapitlerne stod ved fuld Magt, maatte det blive det saameget mere, da en stor Del, for ikke at sige de fleste Præbender ved de norske Domkirker bortgaves til Kongens Hofbetjente, danske Geistlige eller Studerende, og der neppe blev nok tilbage til Underholdning for Kapitlets egne Medlemmer. Det synes ogsaa, som om de i lang Tid efter Reformationen ganske unddrog sig den ovenfor nævnte Forpligtelse, indtil det i 1558 blev dem paalagt, «da Kongen var kommen i Forfaring, hvorledes de ingen Studenter holdt ved noget Universitet som det sig vel burde, at de for Fremtiden tiltænkte at forskikke et vist Antal bekvemme Personer, som der var Haab om vilde kunne tjene Religionen, til Universitetet i Kjøbenhavn og forsørge dem med Kost og Underholdning, saalænge de der studerede, nemlig 2 fra Throndhjems, 2 fra Bergens, 2 fra Oslos, 1 fra Hammers og 1 fra Stavangers Capitel».¹ Men dette var, som man ser, kun et lidet Antal og mindre, end det havde været i den katholske Tid, da Kapitlerne var forpligtede til at holde idetmindste 10—12 Studerende ved fremmede Universiteter, hvortil maa lægges 2—4 fra de kongelige Kollegialkirker og enkelte Klostere.² — Med hver af Landets Bisperesidenser eller Domkirker var forbunden en lærd Skole, hvori de vordende Prester fik sin Uddannelse, eller hvorfra de blev sendte til et fremmed Universitet. I hvilken jammerlig Forfatning disse Skoler befandt sig efter Reformationen, er bekjendt nok og fremlyser af mange Dokumenter. Den første lutherske Superintendent i Throndhjem, Mag. Torbjørn Olafssen, skrev saaledes 1547 til sit Kapitel fra Kjøbenhavn, at han blandt de Poster, som han havde andraget for Kongen, fornemmelig havde urgeret, at Hs. kgl. Majt. igjen vilde unde Throndhjems

¹ *Norske Tegnelse; Schøning, Beskrivelse over Throndhjems Domkirke, S. 283.* — En Skrivelse fra Kapitlet i Throndhjem til Kongen angaaende denne Sag (af 1558) findes i *Diplomatarium Norvegicum* 4 Saml. 2det Bind. Kapitlet forsikrer heri, at det altid havde haft og fremdeles havde «nogle til Studium ved Kjøbenhavns Universitet og andetsteds, som det underholdt»; men beklager alligevel sin ringe Formue, og at det var «ganske forsvaget formedelst Rov og Brand». «Præbenderne ere ganske ringe, og kan derved ingen blive behjulpne, medmindre Eders kgl. Majest. vilde værdes til for Guds Skyld at unde og tillade, at de Sognekirker, som have ligget under Kannikedømmerne fra Arilds Tid, maatte endnu herefter dertil ligge.»

² S. Lange, *Matr. over Norske Studerende ved Rostocks Universitet. Norske Samll. I. 73.*

Kapitel det Gods, som tilforn havde ligget til Domkirkens Bygning og Økonomi, og hvoraf der var bleven holdt Prædikanter Skolemester og Korsprester. «Og er det mit fuldkommelige Raad,» hedder det videre, «at I fremdeles selv skrive til Hs. kgl. Majt. og urgerer haardeligen, at han vilde naadeligen unde Eder samme Gods igjen at bygge paa Domkirken med, at holde en Læsemester og Prædikant af, som jeg Eder efter Ordonantsen forelagt haver, og holde Skolemester og Korsprester. Thi I have intet uden Eders egne Præbender, som hver haver til sin fattige Underholdning. Og, hvis der ikke holdes en Lector theologiæ hos den Skole, da er der ingen Forhaabning mere at faae Prester eller Capellaner af samme Skole, og saa fremdeles bliver den christelige Religion snart forglemt udi dette fattige Stift, som dog er ganske vidt besiddet og allerede haver ikke Halvdelen Prester nok».¹ Det lader imidlertid ikke til, at disse Klager har frugtet synderligt, da de ogsaa i den følgende Tid sees at være bleven gjentagne. Med Skolen i Oslo, som senere blev Landets rigest doterede, stod det i lang Tid efter Reformationen ikke meget bedre til, hvilket blandt andet kan sees af en Skrivelse fra Kongen til Superintendenten af 1558, hvorved et Kannikedom ved Domkirken i Oslo blev tillagt Skolemesteren sammesteds, da denne hidindtil kun havde været «ringe forsørget med tilbørlig Underholdning».² I samme Skrivelse paalagdes det tillige Superintendenten, da Kongen var bleven underrettet om, at de Degne, som besøgte Skolen, led Mangel, at han skulde handle med Kapitlet om en Almisse til fattige Skoledegne og Peblinger, hvorhos det blev Lensmanden over Akershus Len befalet at forskaffe 10 eller 12 saadanne frit Ophold paa Slottet. Ogsaa ved Bergens og Throndhjems skulde et vist Antal Disciple, nemlig 12 fra hver, blive underholdte paa Kongens Bekostning; men dels synes denne Bestemmelse ikke altid at være bleven overholdt af egennyttige Lensherrer, dels var det, selv om det ikke havde været Tilfælde, kun de færreste, som paa denne Maade blev hjulpne, og de øvrige maatte fordømte søge sin Underholdning ved at drage omkring i Bygderne og «samle Almisse af fromme Folk». Ifølge en Forordning af 1601 «om Skolepersoner i Throndhjem» (hos Paus II. 450–51) foregik disse Tiggerreiser tvende Gange om Aaret, og da de i Almindelighed synes at have strakt sig over det hele Stift, hvortil Skolen hørte, gik der naturligvis lang Tid med, hvorved Undervisningen blev forsømt, Disciplene desuden vantes til Drukken-skab og et uordentligt Liv. Det blev derfor ogsaa ved denne Forordning og senere ved Christian den Fjerdes Kirkeordinans af

¹ *Danske Magazin* VI. 296–97. *Nyerups Skolehistorie*.

² *Norske Tegn. og Regist.*

1607 forbudt, uden at der dog blev sørget for Midler til at hjælpe dem paa anden Maade. I et Brev fra Lensmanden over Throndhjems Len Tage Thott og Biskoppen Anders Christensen Arreboe af 1620 ansøges der saaledes om, «at Skoledegnene som tilforn maatte faa Lov til at reise omkring i de nærmest liggende Prestegjæld for at tigge sig til noget Smør og Korn af Almuen, da Skolen ellers ikke kunde bestaae og der paa Grund heraf vilde blive Mangel paa Prester».¹ Under saadanne Omstændigheder er det intet Under, at Tilgangen til de norske Latinskoler kun var liden, uagtet deres Antal neppe var en Tiendepart mod Danmarks, hvor alene Sjælland havde 18 og Jylland 24, medens der i hele Norge kun fandtes 6, af hvilke en, Hammers, ikke længe efter Reformationen blev udlagt. Mange af Disciplene maatte forlade dem af Mangel paa Underholdning, førend de var blevne færdige, og kun yderst faa var istand til at fortsætte sine Studeringer ved et Universitet. — Efter Reformationen, da Norge og Danmark var kommen i en saa nær politisk Forbindelse, blev det udentvivl efterhaanden fornemmelig til Københavns Universitetet, at de norske Studerende søgte for at faa sin videre Uddannelse. Hvor stort deres Antal har været i Aarene fra 1537—1611, kan ikke længer oplyses, da Københavns Universitetsmatrikel for disse Aar er tabt; men at det kun har været meget faa, maa sluttes, dels af det ringe Antal, som studerede her i de følgende Aar (da det dog efterhaanden maa have tiltaget), dels af den Bestemmelse i Christian den Fjerdes Kirke-Ordinans, hvorved af 100 Pladser paa Kommunitetet i København kun 12 tilstodes norske Studerende. I lang Tid efter 1611 udgjorde de fra norske Skoler til Københavns Universitet Dimitterede neppe Tyvendeparten af det hele Antal indskrevne Studenter; i 1637 blev saaledes t. Eks. kun 22 norske Studenter immatrikulerede, hvoraf 20 var dimitterede fra de lærde Skoler, medens det hele Antal udgjorde omtrent 170; i 1640 15 [hvoraf 12 dimitterede fra Skolerne, det hele Antal 170—80]; i 1652, 18 [hvoraf 15 fra Skolerne, det hele Antal omtr. 150]; i 1654 13 [hvoraf 10 fra Skolerne, det hele Antal 180—90]; i 1655, 27 [hvoraf 25 fra Skolerne, det hele Antal 180—90]; i 1656 30, 1657 20, 1658 12 o. s. v. I samme Tidsrum [fra Reformationen og indtil omtr. 1660] blev der gjennemsnitlig hvert Aar indskrevet 1—2 norske Studenter ved Rostocks Universitet, og hertil maa endnu lægges de ganske enkelte, som studerede ved andre frem-

¹ Samll. til d. Danske Adels Hist. paa det kgl. Bibl. i København. — Aar 1622 paalagdes der en Skat af 4 Skill. for hver fuld Gaard, 2 Skill. for hver halv og 1 Skill. for hver øde Gaard til Underholdning for trængende Skolepersoner, da Skolerne selv havde ringe Indkomst (de saakaldte Degnepenge). Bønderne viste sig imidlertid i lang Tid ganske uvillige til at udrede den. Se t. Eks. N. Tegn. 1639.

mede Universiteter.¹ Det samlede Antal var, som man ser, kun lidet og utilstrækkeligt til at besætte endog blot de vigtigste geistlige Embeder. Det blev saaledes nødvendigt at søge Hjælp fra Danmark. Her var dog en Del af Kirkens Midler bleven anvendt til Oplysningens og de lærde Studiers Fremme; her var Kirkeforandringen desuden ulige bedre forberedet, den religiøse Iver følgerlig meget større; her var lærde Skoler som t. Eks. Roskildes med «næsten biskoppelige Indkomster»; her var et blomstrende Universitet, ved hvilket der ikke længe efter Reformationen blev indskrevet et, halvandet, indtil tohundrede indfødte Studenter hvert Aar, medens paa samme Tid Antallet af de ved fremmede Universiteter (fornemmelig Rostock og Wittenberg) studerende Danske mangedobbelt overgik Antallet af de fra Norge kommende. Som bekjendt, blev ogsaa i de første Aarhundreder efter Reformationen næsten alle Superintendenter eller Biskopper, de fleste Rektorer og Lærere ved de lærde Skoler, Sogneprester ved Domkirkerne, og en stor Del af det øvrige Presteskab hentede fra Danmark. Men selv herved kunde den herskende Trang ikke blive afhjulpen. Bergens første lutherske Biskop, den bekjendte, af Skolevæsenet saa høit fortjente Gjeble Pederssen, skrev saaledes til sin Ven, Petrus Palladius, Superintendent i Sjælland, og bad ham skaffe sig nogle til Skole- og Kirke-Embeder «beqvemme Subjekter», da der var den største Mangel paa saadanne i hans eget Stift, men kunde ingen faa, eftersom Nordmændene i Danmark var ansete for haarde Folk, der slog sine Prester ihjel — en Mening, som, efter hvad vi har seet, ingenlunde savnede al Grund. Ulysten til at færdes blandt en stridbar, mod den lutherske Religion og dens Lærere fiendtligsindet Almue blev end mere forøget ved adskillige andre Omstændigheder. De fleste af Prestegjældene i Norge var vidtstrakte og besværlige, nogle af dem havde endog 10 Annekser og derover, Indtægterne derimod var ganske ringe. Af Dokumenter fra denne Tid kan man se, at Presterne mange-steds savnede tilbørlig Underholdning, ja endog led formelig Nød, saa at der idelig maatte udstedes kongelige Befalinger til Superintendenter og Lensmænd «at være betænkte paa at hjælpe dem». Ved Kirkeordinansen af 1539 var en Trediedel af Tienden bleven dem tillagt; denne Bestemmelse vakte imidlertid over hele Landet den skarpeste Modstand, som gjentagne kongelige Befalinger ikke formaaede at overvinde, og en lignende Skjæbne havde ogsaa Claus Bildes og Truid Ulfstands tvende Recesser, hvorved Geistlighedens øvrige Indkomster var blevene bestemte; under den efter Reformationen herskende Forvirring havde Herremænd, Fogder

¹ *Kjøbenhavns Univers. Matr. i Konsistoriets Arkiv; Matr. over norske Studenter ved Rostocks Universitet i Norske Samll. I Bind.*

og Bønder vidst at tilegne sig en stor Del af det Kirken eller Presten tillagte Jordegods; Kirkerne og Prestegaardene var mange-steds forfaldne, og Almuen viste sig sjelden villig til at bidrage noget til deres Gjenopførelse. «Der ere mange Prestemænd,» siger Peder Claussøn, «her synderlig (søndenfelds) i Landet, som leve som Trælle og Stakkarle, hvilket kunde vel remederes med den gode Øvrigheds Hjælp.» Disse Forhold maatte gjøre et Prestembede i Norge lidet tillokkende for de danske Studenter. I et Gavebrev af Fredrik den Anden, hvorved 12 Disciple af Bergens Skole fik fri Kost, anføres det ogsaa som en Grund til, «at der ofte skal være Brøst udi Bergenhuus Stift udi Vort Rige Norge paa saadanne Personer, som kunne bruges i Gudsords Tjeneste»: «at det er vidt belegen at hente her fra Universitetet de Personer, som der skulle bruges, en Part og, som her (d. e. i Danmark) ere fødte og ere komne til nogen Forbedring, findes ikke at ville lade dennem bruge for den Tjeneste, som der vanker.»¹ Det var under saadanne Omstændigheder ganske naturligt, at man ikke tog det saa nøie med de Personer, hvem de ledige Kald blev betroede, at der ikke blev stillet høie Fordringer, enten i Hensyn til deres Kundskaber eller i andre Henseender. I Danmark hjalp man sig i den første Tid efter Reformationen, i Mangel af Studenter, med saadanne Lægfolk, som til Nød kunde forelæse Almuen en Postille og afsynge den dengang endnu brugelige latinske Messe; men, medens der i dette Land snart blev et tilstrækkeligt Antal Studenter til at besætte de ledige Embeder med, var man i Norge endnu et helt Aarhundrede efter Reformationen ikke kommen videre. Først ved Christian den Fjerdes Norske Kirkeordinans af 1607 blev det bestemt, at ingen herefter skulde ordineres til noget Prestembede, «medmindre han tilforn nogle Aar flittigen og vel haver studeret udi Vort Universitet udi Vor Kjøbsted Kjøbenhavn eller et andet lovligt Universitet og er skilt derfra med Rectoris gode Testimonio». Imidlertid blev denne Bestemmelse længe kun slet overholdt, og man finder, at der i den følgende Tid hyppig blev tillagt Superintendenten Ordre til at admittere den eller den Person til et ledigt Prestekald, skjønt han ikke havde studeret ved noget Universitet, naar han af Superintendenten var bleven eksamineret og befunden dygtig til at forestaa sit Embede, saa at dette endog, idetmindste nordenfelds, synes at have været det sedvanlige.² Uagtet disse ringe Fordringer, var det dog ikke muligt at faa alle ledige Kald besatte, og denne Prestemangel vedvarede endog til langt ind i det syttende Aarhundrede. Mag. Thorbjørn Olafssøn beretter saaledes i sit ovenciterede Brev, at

¹ *Frimans Norske Fundatser* I. 106; *Nyerups Skolehistorie* S. 69.

² *Norske Tegn.* paa flere Steder; *Arreboes Levnet af Rørdam* I. 99—100.

Throndhjems Stift ikke havde Halvdelen Prester nok; senere gjentages den samme Klage, og endnu i 1620 hedder det i et Brev fra Tage Thott og Anders Christensen Arreboe: «der fattes 12 Prester her efter Reformatsen, og vi have ikke selv Personer, ej heller ville fremmede komme herop». Meget bedre var det ikke i de andre Stifter; endnu i 1619 blev det paalagt Rektor og Professorer ved Københavns Universitet at eksaminere norske Studenter «pro consequendo ministerio», da der i dette Rige fremdeles var Mangel paa bekvemme Personer til de geistlige Embeder. — Hvorledes det stod til med det norske Presteskabs Seder og Oplysning, er let at skjønne af det foregaaende. I Danmark hørte det, som bekjendt, i den første Tid efter Reformationen til Dagens Orden, at de Geistlige var ganske uvidende og hengivne til alskens Laster. Men, var det saa her, maatte det staa endnu værre til i Norge hvor Presterne, som Petrus Palladius udtrykker sig i sin *Brevis expositio catechismi pro parochis Norvegianis*, var «sicut oves non habentes pastores», hvor det kirkelige Opsyn var svagere og stundom ganske savnedes, idet f. Eks. Biskopsstolene i Throndhjem og Stavanger i mange Aar efter Kirkeforandringen stod ubesatte, og Superintendenten i Oslo fik to Stifter at varetage, og hvor man desuden paa Grund af den store Prestemangel maatte være endnu mindre nøieregnende med Hensyn til de Personer, hvem geistligt Embede blev betroet, end Tilfældet var i Danmark. Det kunde i Regelen neppe være de velstuderte blandt de danske Studenter, der søgte sig op til de fattige og besværlige Prestekald i Norge; men snarere Udskuddet og saadanne, som ikke kjendtes værdige til at opnaa noget Embede i sit eget Land. Til et norsk Prestekald blev de altid ansete for gode nok, ja, her kunde de endog ved at sammenlignes med sine Medbrødre komme til at gjælde for helt udmerkede Personer. Sigvart Grubbe fortæller i sin Dagbog over Christian den Fjerdes Reise til Norge i 1599 om en saadan norsk Prest, en «rudis asinus», der var relegeret fra Universitetet; heroppe gjaldt han desuagtet for et Lys: «ibi pro optimo pastore agnoscitur».¹ Iøvrigt mangler der ikke Klager over Presternes Uvidenhed og slette Seder. Forfatteren af «Den Norske Sou» skildrer dem som Drankere, Horejægere, Aagerkarle og Bondeplagere alle tilhobe, og disse sterke Udtryk synes bedre begrundede end meget andet af, hvad denne Forfatter anfører, da de bestyrkes ved mere troværdige Vidnesbyrd. Christian Friis til Borreby, som, før han blev Kansler, i nogle Aar havde været

¹ *Bring, Handl. i Svenska Hist.* III Bind. *Baden, Afhandl. i Fædrelandets Culthist.* III. 114. En anden «rudis asinus», der ogsaa var relegeret fra Universitetet, omtales som Prest paa Vardøhus 1614 af Hans Nansen. Se dennes Levnet af *Hammerich Hist. Tidsskr.* III Række I. 146.

Lensmand i Throndhjems Len, skriver saaledes 1599 i et Brev til Isaach Grønbeck, Biskop sammesteds: «Cum apud vos præsidem agerem, comperi majorem negligentiam et inconsiderantiam ministrorum verbi in iis oris degentiun quam ullo alio loco.»¹ Det stavangerske Kapitels Forhandlinger, medens Jørgen Erichsen var Superintendent (1573—1604),² viser noksom, at Geistligheden i dette Stift ingenlunde fortjente et bedre Lov. I adskillige Kongebreve klages der over, at der «findes stor Forsømmelse paa Religionen og megen Uskikkelighed blandt Presterne,³ hvorfor det bliver vedkommende Superintendenter paalagt at føre et «flittigt og tilbørligt Opseende» med sine Underordnede og sørge for, at de blev straffede, naar de forargede Menigheden ved sine slette Seder. Et saadant tilbørligt Opseende var imidlertid paa Grund af Stifternes Vidtløftighed neppe muligt i Norge; en Prest kunde gjøre sig skyldig i de groveste Laster og Forbrydelser, uden at det kom til Superintendentens Kundskab, og, selv om dette blev Tilfælde, hændte det uidentvivel ikke sjældent, at den Skyldige desuagtet beholdt sit Embede, fordi der ingen Eftermand var til at opdrive. — Hyppigst blev Datidens Geistlighed beskyldt for Gjerrighed og Udsugelser, og, som det synes efter de i offentlige Dokumenter ofte forekommende Udtryk om «umættelige og begjærlige» Prester, der tog mere af den fattige Almue, end der tilkom dem, med god Grund; mange af dem lagde sig paa allehaande verdslig Næring og berigede sig ved Kjøbmandsskab, som t. Eks. de store Trælasthandlere Mikkell Christensen til Hevne i Fosen (1590) og Christen til Aure paa Nordmøre (1620), hvis Bedrift gjorde dem endog saa bekjendte, at Hollænderne satte deres Navne Herr Mikkell op Hevne og Hr. Christen op Aure paa sine gamle Landkarter over Norge.⁴ Derimod hørte det til de sjældne Undtagelser, at nogen udmerkede sig ved Lærdom og Iver for Religionen og Oplysningens Fremme. Antallet af dem, der havde studeret ved et fremmed Universitet og faaet nogen Smag for boglig Sysse, var saa lidet, at en saadan, naar han blev Prest paa Landet,

¹ *Danske Magazin* I B.

² S. Faye om Jørgen Erichsen, *Norsk Theologisk Tidsskrift*, II Bind.

³ I et Kongebrev af 8. Juli 1593 hedder det bl. a.: «Eftersom Vi forfare den meget store Brøst og Mangel, som findes hos Presterne saavel som hos Provster paa Landsbygderne og udi Kjøbstæderne over alt Vort Rige Norge, at Mange deres Levnet og Lærdom ikke følges ad, men den største Part af dennem føre et utilbørligt og uchristeligt Levnet med idelig Drukkenskab, Horeri og andre saadanne mangfoldige grove Laster, hvormed de give Andre Forargelse, som det og nogle af Eder Vore Superintendenter vel er vitterligt om deres Handel, alligevel I med dennem paa det bedste overdrage, og enddog Vi os havde tilforseet, at I uden Vor Paamindelse skulde have flittig Indseende dermed, saa, efterdi saadan Brøst vel findes, da bede vi Eder og alvorligen befale, at I have et tilbørligt Opseende over alt Eders Stift paa Provster saavel som paa Prester, hvorledes de skikke dennem. *Norske Tegn*.

⁴ Se *Schønings Reise i Norge*.

af Almuen holdtes for en Slags Troldmand, der havde været paa «Svartskulen», og om hvis Hellighed og Undergjerninger Sagnet stundom endnu ved at berette. De fleste gik umiddelbart fra Skolen over i et geistligt Embede, udrustede med den høist tarvelige theologiske Kundskab, som Datidens lærde Skoler formaaede at yde, stundom vel endog ganske uvidende og uskikkede til at varetage sit Embedes simpleste Pligter.¹ Superintendenten skulde vistnok, før han admitterede nogen til geistligt Kald, eksaminere ham og undersøge, hvorvidt han var duelig til at forestaa det; men dette blev neppe altid overholdt. Af adskillige Kongebreve sees det, at de efter Ordinansen lovligt kaldede Prester stundom blev fortrængte af andre, som ved Slegts og Venners Hjælp tilrev sig deres Prestekald,² og ved den Synode, som Mag. Jørgen Erichsen holdt i Stavanger 1573, blev der endog klaget over, at nogle der i Stiftet drev Simoni og ved Skjænk og Gave tilkjøbte sig Evangelii Embede.³ Almuen havde nemlig dengang, som bekjendt, Ret til selv at vælge sine Prester, og pleiede derved naturligvis at tage Hensyn til ganske andre Omstændigheder end til Ansøgerens Lærdom og Duelighed. Som oftest skulde det gaa efter Odelsretten, saa at Søn blev valgt efter Fader. Men, hvad Virkning dette havde, kan blandt andet sees af Ordinansen af 1607, hvor det hedder: «Vi ere komne i Forfaring, at en Part Prester, som holder deres Børn til Skole, undergaae det saa med Sognebønderne, at deres unge Sønner bekomme Tilsagn om Kaldet at beholde efter deres Faders Død, hvoraf følger megen Uskikkelighed; thi Sønnerne blive lade og forsømmelige, saa at, naar de endskjønt blive uskikkede at studere, er dog det mindste deres Idræt derhen vendt, at de sig noget forbedre, men tage Vare paa idelig Drik, Spil, Hoffart og Løsagtighed, som desværre ofte forbunden er.» — Med saadanne Lærere kunde den lutherske Religion og den dermed følgende Oplysning ikke vinde stor Fremgang hos Almuen. Denne forblev ogsaa i Hjertet katholsk, og Reformationsverket, som til sin udvortes Gjennemførelse kun behøvede et Par Aars Tid, havde neppe nogensteds en seigere og mere langvarig

¹ Se blandt andre Eksempler Absalon Pederssens Capitelbog, hvor der under A. 1569 fortælles om en Prest i Bergens Stift, som ved en Synode i Bergen befandtes saa «skrøbelig i sin Bog», at det maatte paalægges ham daglig at læse 2 kapitler af Bibelen «med godt Forstand», saa at han herefter kunde vide at prædike. *Norske Magazin*, I. 358.

² *Norske Tegn*.

³ At Lensmændene stundom drev Handel med de ledige Prestekald, sees af Herredagsprotokollerne, hvor der under 4 Juni 1597 findes en Klage fra en Prest, som, da han var bleven trængt af sit Embede, havde maattet give Ludvig Munk 100 Daler for at faa et andet; ligesaa under 15 Juni s. A. en Klage fra en Hører ved Thronhjems Skole, som af Biskop og Kapitel var bleven lovet et Prestekald, men ikke havde kunnet faa det, da Ludvig Munk havde solgt det til en anden for 50 Pund Kobber.

Modstand at overvinde, før det i Virkeligheden kunde siges at være fuldbragt, end i Norge. Saalænge der endnu fandtes katolske Prester, var det til dem — de saakaldte Munkeprester —, at Almuen holdt sig, medens den hadede og forfulgte den nye Læres Forkyndere.¹ Sommesteds blev, som det hedder, den ene lutherske Prest efter den anden ihjelslaget, sommesteds forjoges de eller mishandlede, saa at de maatte forlade sine Kald, ja endnu i det syttende Aarhundrede skal det have været en farlig Sag, hvortil der hørte Mod og Styrke for en Prest at vove sig op i Fjeldbygderne blandt de stridbare Døler. Om Geistlighedens Indtægter førtes der, som fortalt, en langvarig Strid med Almuen, og navnlig bidrog den Bestemmelse i Kirkeordinansen af 1539, at en Trediedel af Tienden skulde udredes til Presterne, medens denne tilforn var bleven stiftet i fire Parter, hvoraf Bønderne selv beholdt den ene, til at gjøre det nye Kirkevæsen forhadet. Almuen syntes endnu mindre om de lutherske Prester, siden de ikke blot førte nye Lærdomme, men ogsaa nye Byrder med sig, og betragtede dem ikke som Lærere, men som Fiender og Undertrykkere, hvem de viste al den onde Vilje og al den Forfølgelse, som stod i deres Magt. Peder Claussøn har i sterke Udtryk skildret Geistlighedens fortrykte Stilling i Slutningen af det sekstende Aarhundrede og det slette Forhold, som bestod mellem den og Almuen. Efter at have vist, at der ifølge den gamle Kristenret tilkom Geistligheden Tiende ikke blot af Korn, Kvæg og Fiskeri, men ogsaa af Handel og Kjøbmandskab, tilføier han: «Denne Tiende haver Almuen afslaget uden deres Øvrigheds Samtykke, en Part ved Oprør, som de ofte opreiste her i Riget, en Part af det Had, som de havde til den sunde evangeliske Lærdom, der den begynder her i Riget at prædikkes, hvilken de meget nødig vedtog. I somme Lehn bød de Øvrigheden mange Penge, at de maatte være foruden Prester i nogle Aar. Sommesteds sloge de ogsaa Prester ihjel, og sommesteds fordrevede de dem, den ene efter den anden, og den gamle Surdejg sidder endnu i dette Slags Folk, saa at mange af dem endnu bede Gud derom: at den gamle Tro og Pavelærdom maatte komme igjen. Dertil kommer, at den menige Mand her i Riget har et saadant indvortes Had til Prestemænd og holder dem saa foragtelige som de kunde holde den foragteste Orden i Verden,

¹ En Prest i Raabygdelaget skriver saaledes 1576 i et Brev, hvorved han udbeder sig Lensmanden, Erik Munks Hjælp mod sin Almue, som forholder ham hans Rettighed og mishandler ham: «Kjære Herr Erik, gjør herudi, som min gode Tro er til Eder, at disse Prestehadere ikke skal fange deres Vilje frem. Gud veed, hvad jeg fordrager her hos dennem; een Prest haver de slaget ihjel, den anden hogges og sleges de med, den tredie hugg de to Fingre fra, den fjerde jøge de i Badstuen hver Gang de drak; mig ville de tage min Rettighed fra, men fanger de der Magt med, da fanger de ogsaa med det, som mere Magt ligger paa.» (*Danske Geh. Archiv.*)

og give dennem den lille Rettighed med saa ond Villje, at jeg ikke troer noget Landsfolk være i Christenheden, som mere hade og værre unde sine Prester deres Føde, end de gjøre her udi Riget. Og dog have vi fattige Prestemænd mere Umage og Arbejde med større Livsfare her udi Riget end i andre Lande. Og vi have saameget ringe Belønning. Endog klage de for det lille vi have og ej ville give os vor Rettighed tilbørlig og retfærdigen.»¹

Peder Claussøns Ytringer om den gamle Surdeig, der sad hos Folket, og dets Hengivenhed for Pavelærdommen gjaldt endnu længe efter hans Tid. I det syttende Aarhundrede synes Bønderne endnu i den største Del af Landet at have været fuldkommen katholske; der klagedes over, at de paa de anordnede Helligdage holdt sig hjemme og arbeidede som sedvanligt, medens de feirede de katholske Fester efter gammel Vis; Helgentilbedelsen, med hvad dertil hørte, Løfter, Pilgrimsfarter, Ofringer og andre «ugudelige Skikke» vedblev at holde sig tiltrods for Geistlighedens Ivren derimod, navnlig i Fjeldbygderne, hvor der indtil den senere Tid er fundet Spor deraf. Den nye Lære behøvede saaledes idetmindste et Aarhundrede, før den kunde siges at have fundet nogen Indgang, og i denne Overgangsperiode kunde Folkets aandelige Tilstand ikke være bedre, men snarere værre, end den var selv under Katholicismens dybeste Forfald. De katholske Prester var som oftest uvidende, men de nød dog et Slags Anseelse hos Almuen; de lutherske stod, som vi har seet, hvad Lærdom og Duelighed angaar, ikke synderligt høiere, og de var desuden forhadte. Den katholske Gudstjeneste var efterhaanden udartet til et grovt Spilfægteri; men den blev paa en Maade dog æret af Almuen, som deri fandt sin religiøse Trang tilfredsstillet, hvori- mod den lutherske Lære ikke forstodes. Og, medens det nye endnu ikke havde faaet Indgang, sank det Gamle, efterat det var bleven forvist fra Kirkerne og kun bevaredes gennem Folkets Mund, efterhaanden ned til den krasseste Overtro, som ikke formaaede at udøve nogen vækkende eller forædlende Indflydelse. Istedetfor at styrke det religiøse Liv synes Reformationen saaledes ganske at have tilintetgjort, hvad den katholske Kirkes Forfald endnu havde levnet deraf. Bønderne vilde ikke længer besøge sine Sognekirker, hedder det;² mængstedes klagedes over, at de ikke lod sine Børn døbe, at de indgik Egteskab uden at bekymre sig om den kirkelige Indvielse, og at de overhovedet levede i et

¹ Sign. Faye, om Jørgen Erichsen.

² En Prest i Raabygdelaget beder saaledes i et Brev, dat. 19 Marts 1577, Lensmanden, Erik Munk, at straffe hans Almue efter Kristenretten, «for de haver holdt dennem fra Gudsord siden Juledag (altsaa i 3 Maaneder), og ikke endnu vil indfinde sig.» [*Danske Geh. Arch.*]

rent Hedenskab.¹ Regjeringen udstedte den ene Formanings-skrivelse efter den anden, hvor det paalagdes dem at komme tilstede, naar Superintendenten drog om paa Visitats, og «lade sig undervise til sin Sjæls Salighed», under Trudsel af i modsat Fald at blive «tilbørlig anseet», og i Erik Rosenkrantz's Reces af 1565 bestemtes der endog Bøder for dem, som tvende Gange forsømte sin Sognekirke uden lovligt Forfald. Men ved saadanne Midler lod der sig neppe meget udrette. Hvor liden Ærbødighed Almuen havde for Kirken og Religionens ydre Symboler, kan sees af mange Vidnesbyrd. Efter hvad Sagnet beretter, skal det endog have hændt, at Prester blev ihjelslagne under sin geistlige Forretning; paa Synoden i Stavanger 1573 klagede Presterne over, at de blev truede og undsagte, naar de forrettede sit geistlige Embede, enten Prædiken eller Bansættelse, og Superintendenten Jørgen Erichsen, som havde maattet forsyne sig med et kongeligt Beskjærmelsesbrev, hvori der truedes med Straf for dem, som «understod sig at fejde eller overfalde ham eller hans Tjenere», beretter, at Bønderne kom drukne til Kirke og «stiller dem noget sælsomt baade imod Superintenten selv, naar han kommer i Visitats, og imod Sognepresten».² I et Kongebrev af 1620 omtales det ogsaa, at Thelemarkingerne havde for Skik at sætte sig ned hver Helligdagsaften til Drik og Svir, og holde paa dermed den hele Nat, saa at de kom «velbeskjænkede» til Kirke, hvor det da ikke kunde gaa meget ordentlig til. — Kirken og Religionen var imidlertid paa denne Tid det eneste, hvorfra Almuen kunde hente Oplysning og Vækkelse for sit aandelige Liv; selv den blot udvortes Religiøsitet skulde have udøvet en formildende Indflydelse, som ikke kunde finde Sted, saalænge det venlige Forhold mellem Prest og Menighed ikke var gjenoprettet. Billedet af Sedernes Tilstand i denne Periode, de mange Træk af en næsten hedensk Grusomhed og Almuens vilde Skikke vidner ogsaa tydeligt herom. Et saadant Træk er t. Eks. Gudbrandsdølernes Fremfærd mod de fangne Skotter efter Slaget ved Kringlen 1612. Skjønt disse ingenlunde, som det hedder i Visen, havde «skjændt og brændt, hvor de foer frem», blev de dog nedskudte Dagen efter paa nogle faa nær, idet Bønderne sagde til hverandre, efter hvad Sagnet beretter, at «Kgl. Majestet havde nok at føde disse».³ Peder Claussøn omtaler i sin Norges Beskrivelse de mange rige Bønder, som fandtes i Thelemarken; men, tilføier han, «de kunde være rigere, dersom de med deres svare umaadelige Drik og Gjæstebud,

¹ Ved Serna og Idre Sognes Erobring i 1644 fandtes Almuen i denne afsidesliggende Bygd ganske hedensk og gamle Folk uden Daab og Kristendom. *Samll. t. d. Norske Folks Hist.* VI. 470.

² Norske Herredagsdomme, *Retterbod af 23 Aug. 1578.*

³ Slgn. Nye Bidrag til Kalmarkrigens Historie i *Norske Samll.* II. 288—89.

og, som der gjerne medfølger, store Brødepenninge for Hug og Slag, Mord og Manddrab, Hoer og andre Synder, som de bedrive, det selver ikke forspilde». «Bondealmuen,» fortæller Pontoppidan i Norges naturlige Historie, «holdt længe ved den grusomme point d'honneur, som sættes i Knivgang eller at tvende, som vilde stille deres hidsige Blod, spændte Bælte, og hagede sig saaledes sammen, før de drog Kniven ud, at de ikke skiltes ad uden een af dem blev dræbt eller idetmindste dødelig saaret. Denne heden-ske Skik var, indtil Midten af forrige Seculo, saa gjængs, at det hedder, at en Bondekone gemeenlig tog Mandens Liigskjorte med, naar hun fulgte ham til Bryllups, efterdi saadan Samqvem aldrig endtes uden en Ruus eller Rusen uden Slagsmaal, men Slags-maalet sjelden uden eet eller flere Mord, hvorfor Cantsler Jens Bjelke, som af al Magt arbejdede paa denne Mordaands Dæmpelse, lod befale, at enhver Mand, naar Maaltidet var endt, og førend man havde faaet formeget at drikke, skulde udlevere sin Kniv til Lehnsmanden eller en anden Øvrighedsperson. Men mange for-synede sig af den Grund med dobbelte Knive, og det er ikke ret længe siden, at denne Synds Levninger har yttret sig i Lærdal og paa nogle andre Steder.» Som bekjendt, blev dengang de fleste Forbrydelser, og deriblandt ogsaa Mord, Drab og allehaande Legemsfornærmelser udsonede ved Bøder, der tilfaldt Kongens Kasse og udgjorde en betydelig Del af de offentlige Indtægter. Lensregnskaberne fra det sekstende og syttende Aarhundrede indeholder paa Grund heraf en slags Kriminalstatistik, og i denne vil man ved det overvættes store Antal af Mord, Drab, Øksehug, Knivstik, Blodvidner m. m., som hvert Aar opføres, finde den bedste Bekræftelse paa de ovenciterede Skildringer.¹ — En skar-pere Haandhævelse af den offentlige Myndighed, en forbedret Lovgivning, som fornemmelig skyldes Enevoldsregjeringen, det religiøse Liv, som atter vaagnede hos Folket, bidrog efterhaanden til at hæve det i moralsk Henseende og til at udslette hine Træk af en raa og barbarisk Tidsalders Aand. Imidlertid er det vist, at de ingensteds har holdt sig længer end i Norge; den nyere Tids Oplysning og Begreber har kun langsomt fundet Veien til de norske Fjeldbygder, og Grunden hertil laa ingenlunde blot i disses afsondrede Beliggenhed eller i den for Bonden, og navnlig Fjeldbonden, eiendommelige, haardnakkede Vedholden ved alt gammelt. Som bekjendt, var nemlig Almueskolevæsenet endnu ved Slutningen av det her omhandlede Tidsrum i den elendigste Forfatning. Enevoldsregjeringen gjorde lidet eller intet for at hæve det og viste i denne Henseende en Ligegyldighed, der staar

¹ S. t. Ex. de i *Norske Samll. I. 161—221 meddelte Lensregnskaber for A. 1557—58, 60—61.*

i en paafaldende Modsætning til den Iver, hvormed den antog sig Retspleiens og Lovgivningens Forbedring. Men dette sidste lod sig gjøre uden synderlige Pengeopofrelser, det første derimod ikke, og det her, som overalt, hvor det gjaldt at anvende den fælles Stats Midler, at nemlig Norge blev Stifbarnet. Almueskolevæsenet i Danmark stod vistnok ogsaa længe efter Reformationen paa et meget lavt Trin. Indtil Fredrik den Fjerdes Tid fandtes der kun meget faa faste Skoler, og Bøndernes Undervisning besørgedes for det meste af omgaaende Skoleholdere og af Klokkerne, som én Gang om Ugen samlede Sognets Ungdom hos sig og læste Luthers Katekismus for dem. Men, skjønt maadelig nok, var det dog altid en Begyndelse og et Fremskridt, som allerede Reformationen bragte Danmark, medens i Norge det samme først blev opnaaet i det attende Aarhundrede og indtil denne Tid Almuens Undervisning ganske forsømt. Som bekjendt, lod Fredrik den Fjerde 240 grundmurede Skolebygninger opføre paa de saakaldte Ryttergodser eller Kronens Eiendomme i Danmark, hvortil han, efter hvad der fortælles, skal have anvendt en Del af de Penge, som Rovet af de norske Kirker havde indbragt ham; under hans Eftermand udstraktes denne Foranstaltning ogsaa til det øvrige Land, hvorhos der efterhaanden oprettedes flere Seminarier og gjordes hyppige og store Tilskud af Statskassen til Skolevæsenets Fremme. I Norge derimod behjalp man sig paa samme Tid med Reskripter og Formaningsskrivelser til Rigets Biskopper og Geistlighed, i hvilke Regjeringen tilkjendegav sin naadigste Vilje, at det norske Almueskolevæsen maatte forbedres, medens den dog ikke vilde anvende en eneste Skilling derpaa. Noget Tilskud fra det Offentlige sees nemlig ingensinde at være bleven gjort, uden en enkelt Gang, og da et saa ubetydeligt, at det neppe kan komme i Betragtning, ja, Regjeringen viste sig endog saa lidet tilbøielig til at gjøre nogen Opofrelse i denne Henseende, at den længe ikke engang vilde fritage de omgaaende Skoleholdere fra militær Udskrivning, skjønt deres Lod iøvrigt neppe var saa god som den usleste Husmands eller Strandsidders.¹ — En anden Hindring for den norske Bondes Oplysning — og udentvivl en langt væsentligere end det slette Skolevæsen — laa deri, at han hverken i Kirken eller Skolen fik høre sit eget Tungemaal, at hans Bibel og alle de andre Bøger, som blev givne ham i Hænde, var skrevne i et Sprog, som han vel omsider lærte nogenlunde at forstaa, men som dog endnu den Dag i Dag er ham fremmed, efterat det i Aarhundreder har været hans Kirke-, hans Skole- og hans Lov-

¹ «Saalænge Presterne skulde slaas med de militære om at faae Skoleholdere,» siger Baden i Fredrik den Femtes Regjeringsaarbog, «og disse dertil betaltes saa slet, at de tjente mere ved at ligge og fiske etc., maa man tilgive den Norske Geistlighed, at der ikke udrettedes mere for Almuens Oplysning.»

sprog. Ogsaa i denne Henseende altsaa var Almuesmanden i Danmark saameget heldigere stillet, da han ikke havde nogen Vanskelighed at overvinde, før han kunde nyde godt af den Undervisning, som Kirken og Skolen tilbød ham.

Ikke destomindre er det udenfor al Tvivl, at de norske Bønder i forrige Aarhundrede i Oplysning ingenlunde stod tilbage, og, hvad moralsk Udvikling overhovedet angaar, endog stod langt over sine Standsbrødre i Danmark. Ældre Forfattere, og navnlig danske, berømmer i de sterkeste Udtryk deres Vittighed, deres kløgtige Svar og Spørgsmaal, deres Nemhed og Lyst til at lære. Pontoppidan fortæller saaledes i sin Norges naturlige Historie, at han paa sine aarlige Visitationsreiser i Bergens Stift (hvor han, som bekjendt, en Tidlang var Biskop), «med lige Forundring og Fornøjelse erfarer, hvor nem den Norske Ungdom er til i kort Tid at lære en maadelig Bog udenad og hvor godt Begreb den kan gjøre sig om Ordenes Indhold, især siden Skolevæsenet nu overalt er nogenledes sat istand». Pontoppidan har ogsaa angivet den rette Grund hertil, naar han siger: «Det Fortrin, som den Norske Bondealmue unægtelig har fremfor sine Lige i de fleste andre Lande, nemlig *ingenia vivida*, *fervida* et *ad altiora erecta*, tilskriver jeg, næst Luften, Sindets behagelige Smag og Følelsen af sin Frihed fra Hoverie og al saadan Tvang til fremmed Tjeneste. Hver Norsk Bonde, særdeles en Odelsmand, som kan udrede sin Skat, besidder sin Gaard med samme Frihed som Herremanden sin. Ingen tvinger eller styrer ham i hans Foretagende, uden hans egen Indsigt i Arbejdets Fornødenhed og Nytte. Dette giver *ingenia liberiora*, og hvis *artes liberales* her havde lige subsidia, tvivler jeg ikke paa, at de jo kunde drives meget vidt, og blandt et lige Tal findes ulignelig flere *exstante ingenia* til Prydelse for den literære Republique.» Ligesom Friheden hjalp den norske Bonde til at hæve sig trods Regjeringens Forsømmelse og de Hindringer, som en haard Natur havde lagt ham iveien, saaledes var det Trældommen hos den danske Bondestand, som tilintetgjorde Frugterne af alt, hvad der var bleven gjort for at fremme dens Oplysning. Hovbonden, som arbeidede for en anden og aldrig saa nogen Frugt af sit Arbeide, blev paa Grund deraf lad og forsømmelig. De Mishandlinger, han daglig maatte lide, nedværdigede hans Karakter og gjorde ham ligegyldig for alt andet end det dyriske Velbefindende. Han holdtes under et stadigt Formynderskab og lærte aldrig at tænke eller handle paa egen Haand. Hans Arbeide var simpelt og ensformigt, udfordrede ingen Omtanke og blev ham anvist, ligesom det anvistes Hesten, der trak hans Plog. Det er saaledes intet Under, at han i Intelligens og moralsk Dygtighed maatte staa lavt og langt under

den norske Bonde. For denne var Arbeidet ingen sløvende og kuende Trældom, da han selv høstede Nyttens deraf og aldrig var berøvet Udsigten til at forbedre sine Kaar saaledes som den et Herskabs Vilkaarlighed underkastede Fæstebonde i Danmark. Dette styrkede hans Mod og gav ham Lyst til at gaa fremad, medens hans Forstand blev skjærpet derved, at han vantes til at hjælpe sig selv og maatte bruge Omtanke ved sin daglige Syssel, hvilken han styrede efter egen Indsigt og ikke efter Herremænds eller Ridefogders Forskrifter. Var der mere af Forfædrenes Vildhed tilbage i hans Karakter, havde han ogsaa beholdt mere af deres store Egenskaber. Han var stolt, fri og djærv som disse. Bonden i Danmark var vant til at foragte sin egen Stand og til slavisk at ydmyge sig for enhver Overmand; den norske Odelsbonde derimod holdt sig for en helt betydelig Person, der ikke behøvede at bøie sig for nogen, og havde paa Grund deraf den Ambition og den Selvagtelse, uden hvilken ingen Fremgang er mulig. I de afsidesliggende Fjeldbygder var endnu en Rest af den gamle nationale Adel tilbage, som man finder omtalt i Skildringer fra det forrige Aarhundrede. Visse Ætter nød en fortrinlig Anseelse og øvede et Slags Myndighed i Lighed med Oldtidens Herser, saa at enhver, der vilde have noget udrettet hos Almuen, først maatte henvende sig til dem og søge at vinde dem for sig. Nogle af disse Storbønder udledede sin Herkomst lige fra de gamle Konger og satte ikke mindre Pris paa sin høie Byrd end nogen Adelsmand med Skjold og Titel. Pontoppidan fortæller saaledes, at det endnu paa hans Tid ikke var usedvanligt, at man i en Ligprædiken over en Bonde hørte hans saakaldte Ahner opregne. Denne Adelsstolthed havde idetmindste forsaavidt en god Virkning, som den bidrog til at vække Sans for historisk Læsning hos Bonden, hos hvem Strævet for det daglige Livs Ophold ellers gjerne pleier at udslukke enhver aandelig Interesse. Peder Claussons Snorre har altid været en Yndlingsbog for den norske Almue og savnedes vel sjelden paa Hylden hos hine Storbønder, der roste sig af at nedstamme fra de gamle Konger og Helte, om hvilke Snorre fortæller. Der var saaledes nok af gode Spirer, men uden Pleie kunde de dog ikke drives meget vidt. Lysten til at lære og til at gaa frem i Oplysning, som allerede dengang udmerkede den norske Bonde, skjønt der var gjort saa lidet for at vække den, hjalp ham vistnok et Stykke paa Vei og bevirkede, at han mangengang paa egen Haand tilegnede sig Kundskaber, som man sjelden eller aldrig stødte paa hos Danmarks forkuede Almue. Men, saalænge der ikke gjordes et Skridt for at hæve det forsømte Skolevæsen, maatte dog Oplysningen ogsaa i Norge staa paa et meget lavt Trin.

Et lysere Billede frembyder Udviklingen af Almuens ydre Kaar, og i denne Henseende er der, navnlig siden Midten af det syttende Aarhundrede, foregaaet en stor og gennemgribende Forandring, som i sine Hovedtræk er velbekjendt, men hvis Enkeltheder endnu er langt fra at være tilstrækkeligt oplyste. Det bedste Bevis for, at Almuens Velstand i Tidsrummet efter Suverænitetens Indførelse har været i en forholdsvis rask og jævn Fremgang, ligger i Befolkningens Stigen; thi deraf falder det meste paa Landbostanden, da Kjøbstæderne endnu i Slutningen af det forrige Aarhundrede kun havde ringe Betydning. Man har beregnet, at Norge i Aaret 1664, altsaa umiddelbart efter Enevoldsregjeringens Oprettelse, havde omtrent 450,000 Indbyggere.¹ Dette Tal er vistnok meget lidet; imidlertid er det dog udenfor al Tvivl, at Befolkningen ogsaa i den nærmest foregaaende Tid har forøget sig noget, om end langsomt. I den sidste Halvdel af det syttende og hele det forrige Aarhundrede derimod steg den forholdsvis meget hurtigt, hvorvel der ogsaa i dette Tidsrum indtraf enkelte store Ulykker og Uaar, i hvilke de Dødes Antal stundom oversteg de Fødtes med en 20—30,000.² Ved Folketællingen i 1769 havde Norge 723,000 og i 1801 883,000 Indbyggere, hvilket giver en Tilvækst for Tidsrummet fra 1664—1769 af 0,49 og for Tidsrummet 1769—1801 af 0,53 pCt. aarlig. Dette Resultat kan vistnok paa langt nær ikke sammenlignes med den sterke Forøgelse, som har fundet Sted efter Foreningens Opløsning, men var dog efter den Tids Maalestok meget gunstigt, og staar navnlig i en paafaldende Modsætning til, hvad der paa samme Tid fandt Sted i Nabolandet. Befolkningen i Danmark naaede i Middelalderen sit Høidepunkt henimod Midten af det trettende Aarhundrede, da den, Halland, Skaane og Blekinge fraregnet, anslaaes til omtr. 1,300,000, altsaa over det dobbelte af Norges Befolkning til samme Tid;³ ved den sorte Død synes den ikke paa langt nær at have lidt saameget som Norges, ved den følgende Perodes Borgerkrige, slette Styrelse og Hanseatervælde neppe synderligt mere, men sank fornemmelig efter Reformationen og i det syttende Aarhundrede, paa samme Tid som Norges Folkemængde atter begyndte at hæve sig. Under Christian den Fjerdes Regjering, altsaa kort før Suverænitetens Indførelse, anslaaes den, Skaane og Blekinge iberegnet, til omtrent 900,000,⁴ men naaede først i den første Halv-

¹ *Aschehoug, Om Norges Folkemængde i Aarene 1664—66, Langes Tidsskrift 2det Bind.*

² *Se Tabellerne i Materialen zur Statistik der dän. Staat. 2det Bind.*

³ *Velschow, Om Folkemængden i Danmark i Midten af det trettende Aarhundrede, Hist. Tidsskr. 4de Bind. — I Munchs «Det Norske Folks Historie IV. I.» 439 anslaaes Norges Befolkning under Haakon Haakonsons Regjering til omtr. 560,000.*

⁴ *Ifølge Hammerich Statist. Bidrag, Hist. Tidssk. III Ræk. 2. Bd.*

del af det attende Aarhundrede sin laveste Stand. Ved Folketællingen i 1769 befandtes den at være 785,000, og i 1801 var den stegen til 926,000, en Tilvækst, som dog paa langt nær ikke kan maale sig med den, som samtidig fandt Sted i Norge. Grunden til en saa paafaldende Forskjel mellem begge Lande i Hensyn til Befolkningens Bevægelse laa for en Del deri, at der i det syttende Aarhundrede ved Trælasthandelen og Bergverksdriften aabnedes nye Næringskilder for Norge, som tilforn ikke havde været kjendte eller kun lidet benyttede, hvilket derimod ikke var Tilfælde med Danmark, men fornemmelig i den forskjellige Udvikling af Landboforholdene i begge Riger. Vi har allerede tilforn omtalt, at Enevoldsregjeringen tilintetgjorde Spirerne til et norsk Adelsvælde, medens den i Danmark befordrede Oprettelsen af en ny privilegeret Godseierstand, endnu talrigere og skadeligere end det gamle Aristokrati. Dette var imidlertid af Betydning, ikke blot for Landboforholdene, men for Administrationen, Retspleien og den hele nationale Udvikling, og maatte derfor særskilt omhandles. Adelsens Jordegods og Indflydelse i Norge har desuden aldrig havt meget at betyde: at dens Eiendomme adsplittedes og dens Privilegier ophørte, var derfor kun en ringe Del og en enkelt Side af den gennemgribende Forandring, som navnlig efter Midten af det syttende Aarhundrede foregik i Jordegodsets Fordeling og Retsforholdet mellem Jorddrot og Leilænding, og over hvilken vi her vil søge at give en Oversigt.

En norsk Leilænding har altid, hvad enten han hørte under Kronen, Kirken eller Adelen, i Sammenligning med Fæstebonden i Danmark, nydt en høi Grad af Velvære og personlig Frihed. Denne Forskjel er i sin Oprindelse saa gammel som begge Rigers Historie. Ligesom i de øvrige, af germaniske Stammer besatte Lande, hvor Samfundet delte sig i skarpt afsondrede Kaster, har der ogsaa i Danmark været en ældre og en yngre Befolkning, en herskende og en undertvunget Stamme. Deri laa Standsforskjellen og den gabende Kløft mellem Frie og Ufrie begrundet; deraf kan det forklares, at det danske Adelsvælde ingenlunde, som man engang mente, er opstaaet i Valdemarernes Periode, men at der allerede under Svend Æstridsen fandtes en fuldstændig afsluttet Klasse af Herremænd, som tilligemed Kronen og Kirken var Jordens Besiddere, ved Siden af en tjenende eller undergiven Stand, som udgjorde Landsbybefolkningen; deraf kan det forklares, at Spirerne til den danske Bondestands Ufrihed allerede i det trettende og fjortende Aarhundrede, eller saalangt de sikre historiske Kilder gaar tilbage, viser sig fuldt udviklede, skjønt de store Herregaarde og Jordegodsets Forening til samlede Godser

væsentlig tilhører en senere Periode.¹ Landboerne eller de ufrie Jorddyrkere, som oprindelig tilhørte de undertvungne keltiske og gothiske Stammer, kom senere ved en naturlig Overgang til at udgjøre en egen Kaste, til hvilken de var bundne, og fra hvilken de ikke kunde hæve sig; det Underdanighedsforhold, hvori de fra Begyndelsen blev satte til sine Herrer, var derfor intet blot forbigaaende, men antog tvertimod, eftersom Jordegodset samlede, en altid mere trykkende Karakter, og Trældommen ophørte kun for at give Plads for det, saa godt som alene i Navnet forskellige, Vornedskab og Stavnsbaand, idet der ved Siden af den egentlige Trællestand havde dannet sig en Klasse af ufrie Jorddyrkere, som i Rettigheder ikke synes at have staaet meget høiere. I Norge derimod, hvor de indtrængende Norrøner kun fandt ubygget Land for sig, savnedes de Betingelser, under hvilke en saadan Kasteinddeling kunde udvikle sig. Befolkningen var ensartet, og Samfundet bevarede som Følge heraf sin oprindelige Karakter; det bestod kun af frie Mænd, som i Rettigheder var hinandens Ligemænd, om end visse Ætter i Magt og Anseelse hævede sig over de andre. Vistnok fandtes der i Oldtiden en Trællestand her som i det øvrige Norden; men det var Hus-trælle, knyttede til Familjen, ikke til Jorden, og derfor neppe synderlig talrige. Paa Grund af den øvrige Befolknings Ensartethed kunde ogsaa Trældommen i Norge sporløst forsvinde, medens den i Danmark, hvor Samfundet allerede i Oldtiden havde spaltet sig i frie og ufrie Stænder, fortsattes under andre Navne og i en mildere Form. De frigivne Trælle, til hvem Herren som oftest bortbygslode de af sine Eiendomme, som han ikke selv kunde bruge — og udentvivl har en stor Del af Leilændingsklassen oprindelig bestaaet af saadanne —, vedblev vel at staa i et afhængigt Forhold til denne, hvorom man ogsaa i Lovgivningen vil finde Vidnesbyrd; men ved at frigives var Trællen dog optaget i det øvrige Samfund, og, da der indenfor dette ikke fandt nogen Kasteafsondring Sted — paa en Maade endog stillet lige med Odelsbønderne og gjort delagtig i de Rettigheder, som ellers tilkom frie Mænd. Han kunde nu erhverve selvstændig Eiendom, og, var det end ikke muligt for ham selv at naa op til Hauldernes Trin i Samfundet, var der derimod intet til Hinder for, at hans Ætlinger kunde gjøre det; allerede hans Søn blev tilkjendt en høiere Plads, og, i Tilfælde af at denne selv eller hans Fader var kommen i Besiddelse af Odelsgoods, kunde hans Slegt efter faa

¹ Munch, *Om Adelens Oprindelse i de Nordiske Riger*, *Norsk Maanedsskrift I Bind*. — Jvf. iøvrigt de bekjendte *Afhandlinger af Keyser*, *Om Nordmændenes Herkomst og Folkeslægtsskab*, Samll, t. d. N. F. Hist. VI Bind og Munch, *Om Danmarks ethnographiske Forhold*, *Annaler for Nord. Oldkynd.* 1848.

Generationer blive de odelsbaarne Storbønders Ligemænd. Leilænderne kom saaledes aldrig til at udgjøre nogen afsluttet Stand eller Kaste; en Leilænder kunde blive Odelsmand, naar Lykken var ham god, ligesom omvendt den Odelsbaarne stundom nødtes til at bruge anden Mands Jord, og denne Bevægelighed i Samfundets Klasser medførte, at ingen enkelt af dem kunde tilrive sig Herredømmet over de andre, at ingen personlig Ufrihed kunde opkomme, men at tvertimod alle i lige Grad fik Ret til Lovens og Samfundets Beskyttelse. I Overensstemmelse hermed har ogsaa den gamle norske Lovgivning omfattet Leilænderen med en for hin Tidsalder høist merkelig Omhu og sørget for, at han ikke maatte undertrykkes af sin Jorddrot ved nøie at bestemme begges gjensidige Pligter og Rettigheder. Men, om der end saaledes til ingen Tid kan drages nogen Parallel mellem de frie norske Leilænder og den i mere eller mindre Grad trælbundne danske Bondestand, er det dog vist, at ogsaa hines Stilling har været underkastet mange Forandringer, og at den navnlig ved Begyndelsen af det her omhandlede Tidsrum var langt mindre god, langt mere usikker og afhængig, end den senere blev det.

Norges ældre Lovgivning kjendte egentlig intet til Bygsel efter det nu gjængse Begreb herom, men kun Leie af Jorden paa en vis bestemt Tid, eller, som det kaldtes, Aaremaal, d. e. tre Aar, efter hvilken Tids Forløb Kontrakten ansaaes hævet for begge Parter, og Leilænderen maatte da, om han ønskede at beholde Gaarden, leie den paa nyt. Dette Forhold var vistnok fuldkommen betryggende med Hensyn til hans personlige Frihed; det var en Kontrakt, for hvilken Loven havde givet nøiagtige Bestemmelser, som ingen af Parterne kunde bryde eller overtræde uden derved ogsaa at løse den anden fra sine Forpligtelser, som det derimod stod enhver af dem frit for at opsige, naar han ikke fandt sig tilfreds, og som altsaa dannede en ligefrem Modsætning til det i Danmark fra Oldtiden af bestaaende Stavnsbaand. Saa længe Bygselkontrakten efter Loven kun skulde gjælde 3 Aar — og i Magnus Lagabøters Landslov er det endog udtrykkelig bestemt, at ingen Ombudsmand maatte bortleie Jord paa længere Tid —, maatte den dog, hvor billige og nøie bestemte dens Vilkaar forresten var, sætte Leilænderen i et langt mere underordnet og afhængigt Forhold til sin Jorddrot, end der blev Tilfælde, da Livsbygsel, grundet paa den samme Gjensidighed i Pligter og Rettigheder, var almindelig gjældende. Hans Stilling kunde nærmest sammenlignes med Husmændenes nuomstunder eller med en Forpagters, da den bortleiede Jord fremdeles blev betragtet som Jorddrottens fuldkomne Eiendom, hvilken han kun midlertidig lod en anden bruge.

I Overensstemmelse hermed bestod ogsaa Indtægterne af Bygsgods i den ældste Tid udelukkende i Landskylden, som erlagdes aarlig, og hvis Størrelse det var overladt til de kontraherende Parter selv at komme overens om, uden at Lovgivningen havde indladt sig paa at fastsætte nogensomhelst Grænse. Men omtrent ved Midten af det trettende Aarhundrede skete der en Forandring heri. Ledingen gik nemlig nu over fra at være en rent personlig Skat, der udlignedes efter Mandtallet, til en reel Byrde, som paa hvilede Eiendommene, og hvis Størrelse rettede sig efter Landskyldens. Det maatte herefter ligge i Jorddrottens Interesse, at ikke denne forøgedes, da hans Eiendom derved blev saameget høiere skatlagt, hvorimod han søgte at holde sig skadesløs ved at betinge sig forud en Sum Penge af den, til hvem han bortleiede sin Gaard. Saaledes kom Bygselpengene, eller, som de ogsaa, efter dansk Brug kaldtes: Indfæstningen eller Stedsmaalet, ind blandt de jorddrottlige Rettigheder. Magnus Lagabøters Landslov omtaler allerede hin Skik under Navn af «jarðarmutar» og forbyder strengelig enhver at modtage saadanne «Stikpenge» for at bygge nogen enten Kongens eller Privatmands Jord, da det var at besvige Kronen for dens Indtægter, hvilket Forbud senere gjentoges i en Retterbod af 1297.¹ Ikke destomindre gik det snart over til en fast Vedtægt, og i samme Forhold, som Landskylden ved Prisernes Forandring og Eiendommenes Stigen i Værd blev et mere og mere utilstrækkeligt Vederlag, maatte Bygselsummen tiltage i Størrelse. Men derved blev ogsaa en Forandring i den hidtil bestaaende Bygsellovgivning end mere nødvendig. Saalænge nemlig Landskylden var den eneste Afgift, som en Leilænding havde at udrede til sin Landdrot, skete der ham ingen egentlig Uret, om han blev udsagt af sin Gaard ved Aaremaalets Udløb, da han ikke havde erlagt noget udover, hvad der netop gjaldt for denne Tid. Anderledes maatte derimod Forholdet blive, naar han desuden ved Gaardens Tiltrædelse havde udredet Bygselpenge. Disse skulde vistnok, som en Slags Erstatning for, at Landskylden ikke blev forhøiet, heller ikke gjælde mere end det af Loven bestemte Aaremaal, men, da det udentvivl fra gammel Tid var det sedvanlige, at en Leilænding beholdt sin Gaard, saalænge han levede og opfyldte sine Forpligtelser, kan det neppe betvivles, at Bygselsummen i Virkeligheden beregnedes for en længere Tid, og at den var, om end ikke saa stor, som den vilde have været, saafremt Livsbygsel havde været gjældende, dog meget større end i Forhold til Aaremaalets Længde. Dette synes allerede at fremgaa deraf, at Tredieaarstagen, d. e. den Pengesum, som Leilændingen udredede til sin Jorddrot, naar han bygslede

¹ *Norges gl. Love*. III. 29.

Gaarden paanyt, efter gammel Vedtægt kun bestod i en forholdsvis ringe Kjendelse, hvilket forudsætter, at det egentlige Vederlag allerede var erlagt ved første Tage.¹ I saa Fald havde altsaa Leilændingen erhvervet Adkomst til at beholde Gaarden i længere Tid, og at udsige ham ved Aaremaalets Ende var da en Ubillighed, hvortil Lovgivningen imidlertid gav fuld Adgang.² — Men selv bortseet herfra maatte det jo i de fleste Tilfælde være en Velfærdssag for Leilændingen at beholde den Gaard, som han engang havde taget i Brug. Han havde anvendt Arbeide paa dens Dyrkning og Forbedring; men, naar Aaremaalet var ude, beroede det dog paa en anden Mands gode Vilje, om han skulde nyde Lønnen herfor, og saaledes kunde han neppe undgaa indtil en vis Grad at komme i Jorddrotternes Magt. Disse undlod heller ikke, idetmindste i det 16de Aarhundrede, at benytte sig deraf. I Erik Rosenkrantz's Reces af 1565³ hedder det, at «den Skik om Jordbygelsen altid haver været det første og største Klagemaal her udi Landet», og at dette virkelig dengang var Tilfælde, vil man finde bekræftet ved at gennemgaa de norske Herredagsprotokoller fra samme Tidsrum. Fra Almuen rundt det hele Land indkom der, hvergang Herredagen holdtes, jævnlige Klagemaal over de Udsugelser og den ubillige Behandling, som Leilændingerne maatte lide, og i de fleste Tilfælde var det Loven selv, som havde givet Adgang dertil. Naar Jorddrotten døde, maatte de ikke blive siddende længere end et Aar, om de end havde leiet paa nok saa mange. Hvergang Aaremaalet var udløbet og de skulde bygsle sine Gaarde paanyt, blev Afgifterne forhøiede, «saa at Bønderne derover forarmedes og Godset ødelagdes», som det hedder i et Kongebrev af 1556;⁴ Landskyld og Tredieaarstage steg, eftersom Gaarden forbedredes, og Leilændingen maatte som oftest finde sig deri, da han ellers blev udsagt og den Rige, som det hedder, købte den Fattige af sin Gaard. Kronens Bønder eller de Leilændinger, som havde bygslet af det Kronen tilhørende store Jordegods, synes i saa Henseende ikke at have været bedre, men snarere værre faren end de øvrige. Lensherrerne og deres

¹ Tredieaarstagen blev ogsaa paa Grund deraf hyppig forvekslet med den saakaldte Landboveitsle. S. t. Eks. Rec. 7 Okt. 1578 hos Paus.

² I Claus Bildes og Trud Ulfstands Reces af 1539 udtales ogsaa en hermed overensstemmende Tanke, naar det hedder: «Om Jordemuder (d. e. jordarmutar ell. Bygselpenge) Almuen sig højlig beklager udi at forurettes, saa er denne Artikel Kgl. Majst. og menige Jordejende ganske anrørende, som Norges Lov formelder, at ingen Jord skal længere følges eller lejes end tre Aar; derfor have Vi denne Artikel til os annammet hos Kgl. Majst. at forfremme til det bedste, forbydende alle Kgl. Majst.s Ombudsmænd med samt alle andre, som disse Jordemuder er anrørendes, at handle anderledes med Almuen end som christeligt og lideligt kan være.»

³ Paus, 342 ff.

⁴ N. Tegn. Arnt Berntsen II. 212.

rovgjærrige Fogder var nemlig Krongodsets Ombudsmænd og vidste at berige sig ved allehaande Udsugelser og ubillig Behandling af de Leilændinger, som de havde at raade over.¹ En Bonde, som paa Herredagen i 1578 ansøgte om Livsbrev paa en Gaard, som han havde bygget af Kronen, anførte saaledes som en Grund hertil, at han i 16 Aar havde anvendt stor Bekostning paa at dyrke og bebygge den, og derfor nu «befrygtede, des snarere derfra at kunne udtrænges».² At en saadan Fremgangsmaade fra Kronens og Kirkens Ombudsmænds Side: at udtrænge Leilændingen fra hans Gaard, naar han i lang Tid havde anvendt Arbejde og Bekostning paa dens Forbedring og Gaarden derved var steget i Pris, ingenlunde var usedvanlig, kan ogsaa sees af en Forordning af 23 April 1591, som indeholder et udtrykkeligt Forbud derimod.³ Det hedder her blandt andet: «Vi forfare, at, naar nogen Mand i Vort Rige Norge fæster nogen Vor og Kronens Gaard eller og nogen de Gejstliges Gaarde, som ere meget forfaldne paa Bygning, og Marken og Jorden, dertil ligger, er meget igjengroet med Skov og ellers udi andre Maader fordærvet, og de, som komme til saadanne forfaldne Gaarde, anvende stor Bekostning og Arbejde, dem igjen at opbygge, Jorden og Marken at rydde og med anden nødtørftig Bondedyrkelse og Arbejde forbedre og igjen tilflye, og, naar de udi saa Maade samme Gaarde med den allerstørste Bekostning, Arbejde og Umag have opbygget og forbedret, da aftrænges de tidt og ofte, saa de hverken selv, eller, naar de ved Døden afgaae, deres efterladne Hustruer og Børn maae beholde samme Gaarde og nyde af saadan deres store Umag og Bekostning noget godt.» — I et aabent Brev af 1557 til «Riddersmænd, Prælater, Provster, Abbeder, Canniker og alle andre, som Jordegods have, samt til Lehnsherrer, Befalingsmænd og Fogder», omtales det, at de norske Kjøbstæder havde havt sine Fuldmægtige nede i Kjøbenhavn og beklaget sig over, at det blev Leilændingsbønder forment at sælge sine Varer til andre end sit Herskab, som betalte dem efter eget Behag og stundom kun dets

¹ Som man af et Kongebrev af 16 Decbr. 1590 (Rigsarch. indb. Saml.) blandt andet kan se, var det en almindelig Uskik, at danske Adelsmænd, til hvem Kongen mod en bestemt Afgift havde givet Len i Norge, ikke selv overtog deres Bestyrelse, men overlod dem mod en højere Forpagtningssum til en anden og denne stundom til en tredje, hvorved Afgiften af Lenet blev saa opskruet, at den, som omsider kom i Besiddelse deraf, for at have nogen Fordel ved sin Handel, gjorde sig skyldig i de værste Udsugelser og forhøiede Landskyld og Bygsum af det Lenet tilliggende Krongods langt over dets sande Værd, saa at Leilændingerne stundom blev nødt til at forlade sine Gaarde. — Ved Herredagen i 1597 indkom der ogsaa paa Grund heraf en Begjæring fra Agdesidens Bønder, at Kgl. Majst. ikke vilde forunde sine Len bort paa Afgift, men paa Regnskab. (*Norske Herredagsprot.* 9 Juni 1597.)

² *N. Herredag.* 15 Septbr. 1578.

³ *N. Regist.*

halve Værd, hvorover Borgerne led stort Afbræk i sin Næring.¹ Saadanne Klagemaal forekommer hyppigere og viser tilstrækkelig, i hvilken uselvstændig Stilling Leilændingerne befandt sig, saalænge de skulde leie sine Gaarde fra Aaremaal til Aaremaal, og hvorledes Jorddrotten paa mange Maader misbrugte sin Magt. Skjønt personlig frie, var de dog med Hensyn til Velfærd og Formue i høi Grad udsatte for anden Mands Vilkaarlighed, og dette maatte blive saameget skadeligere for det hele Lands Opkomst, som Leilændingsklassen i hin Periode udgjorde den overveiende Flerhed af dets Befolkning.

Blandt de Byrder, som paahvilede Fæstebonden i Danmark, og hvorved han mere og mere nedsænkedes i Elendighed, var, som bekjendt, Hoveriet den ulige værst trykkende. At dette aldrig kunde blive saa udbredt eller faa en saa fordærlig Indflydelse i Norge som i Danmark, er klart, naar man betænker den gennemgribende Forskjel mellem begge Riger i Hensyn til Samfundsudvikling og Jordegodsets Fordeling. Udentvivl har det i ældre Tider været ganske ukjendt i Norge, naar undtages, at Klosterbønderne stundom, istedetfor at utrede andre Jordafgifter, forrettede Dagsverk paa Klostrenes Avlsgaarde.² Efter Foreningen med Danmark derimod fik det en større Udbredelse. Det blev nu en almindelig Skik at forlange Ægt og Arbeide til Kronens Avlsgaarde, hvorpaa Lensmændene havde sin «Residents», af de nærmest samme boende Leilændinger; nogle af disse benævnedes Ugedagstjenere og udredede, som man af Skattelister fra Begyndelsen af det syttende Aarhundrede ser, allerede da kun halv Skat, hvilket tyder paa, at de maa have været temmelig haardt betyngede med Arbeide. Den norske Adel har rimeligvis ogsaa tidlig, efter dansk Mønster, begyndt at bruge sine nærmest boende Leilændinger til Sædegaardenes Dyrkning; dens Ugedagstjenere nævnes allerede i det sekstende Aarhundrede, men fik dog, som tidligere bemærket, først ved Midten af det følgende Skattefrihed.³ Naar en af Kronens Avlsgaarde blev solgt eller paa anden Maade overdraget til en Adelsmand, pleiede sedvanligvis ogsaa det til samme hørende Ægt og Arbeide at følge med i Købet. Den nye Eier skulde vistnok, hvad dette angaar, holde sig gamle Vedtægter efterrettelig; men man ser dog, at der gjordes Forsøg paa at

¹ *N. Regist.*

² *Langes Klosterhistorie*, 2den Udgave S. 123. *Dipl. Norv.* I. No. 1115.

³ Ved et Kongebrev af 20 Juni 1610 (*N. Regist.*) blev det bevilget Adelen i Akershus Len, at dens Bønder, «saamange den selv havde Bygsel af og boede indtil 6 Mile nær dens Hovedgaarde», maatte forskaanes for at arbeide til Akershus Slot eller Kronens Avlsgaarde, «paa det Adelen desbedre kunde holde sine egne Gaarde og Avl ved Magt og ikke agtes og holdes som andre Odelsmænd, som ingen Adelsfriheder haver».

overskride dem,¹ og uidentvivl gik det herved som ved de øvrige Afgifter, at det ofte lykkedes Jorddrotten at forhøie dem langt over, hvad der var billigt og tilbørligt. I endnu høiere Grad synes de kongelige Befalingsmænd og Fogder at have misbrugt den Kronens Bønder engang paalagte Forpligtelse at gjøre Ægt og Arbeide. Oprindelig skulde denne kun gjælde Lensherrens Residens eller den Gaard, paa hvilken han selv boede; det varede imidlertid ikke længe, førend man ogsaa, ganske efter dansk Skik, søgte at faa den udstrakt til andre Gaarde, som Lensherren lod udlægge til sit private Brug. I Recessen af 7 Oktober 1578 (Paus II. 369 ff.) omtales der saaledes et Klagemaal af Bønderne i Tønsberg Len, «at der optoges adskillige nye Avlsgaarde, som ikke tilforn have været, og anden Bygning, hvorved de svarligen og storligen besværedes med Arbejde», og en lignende Anke fremkom fra Nedenes's Almue over den berygtede Peder Grubbe.² Foruden med Arbeide til Avlsgaardene blev Kronens Lejlændinger ogsaa «fast over deres Evne og Formue», som det hedder i Klagemaal desangaaende, besværede med Tømmerkjørsel til de Kongen tilhørende Sagbrug eller vel endog med at bistaa Lensmænd og Fogder i deres private Kjøbmandskab. Et Kongebrev af 15 Aug. 1590 omtaler saaledes, at Kronens Bønder i de under Akershus liggende saakaldte Smaalen uretmæssig holdtes frie for Arbeide til Akershus Slot, fordi Fogderne sammesteds havde for Skik at paalægge dem «at føre sine egne Varer, som er Korn, Klæder, Salt m. m., op i Landet tilfjelds, og siden igjen nederføre Elgshuder, Oxehuder, Smør, Talg og andet, som her falder, og som Fogden kan bruge sin Kjøbmandshandel med, sammeledes maa føre deres Saugtømmer til deres Sauger, saa og føre dennem deres Dæler ud til Kjøbsted og Ladested, hvorover Bønderne beklage dennem paa det højeste og over billigt at besværes».³ Man vil finde det lidet stemmende med de norske Bønders Karakter, at saadanne nye Paafund og Overskridelser af gammel Vedtægt kunde sættes igjennem; men en Leilænding var nødt til at finde sig i meget,

¹ I *Herredagsprot.* for 1578 findes en herom handlende Sag. Adelsmanden Fredrik Lange, som gjennem sin Svigerfader Hans Pedersen Basse var kommen i Besiddelse af den Kronen forhen tilhørende Avlsgaard Sem paa Eker (*Kraft. topog. Beskr.* II. 177), klagede over, at de til Sem «liggende» Bønder ikke havde villet udføre sit skyldige Høstarbeide, men var gaaede hjem derfra uden hans Tilladelse. Lagmanden havde negtet at dømme i denne Sag, da Bønderne først var gaaede hjem, efter at have udført, hvad der ifølge gammel Vedtægt paahvi-lede dem, og Fredrik Lange saaledes ikke havde havt Ret til at fordre mere, — og fik deri Herredagens Medhold. — Man ser af dette som af andre lignende Eksempler, hvorledes danske Adelsmænd søgte at faa Bondetyranniets Sedvaner indførte ogsaa i Norge. Hvad Hovedsagen angaar, blev det vel forgjæves, da den hele Samfundsudvikling stred derimod; men noget hjalp dog de oven omtalte Mangler i Bygsellovgivningen dem at indføre.

² *N. Reg.* Juli 1604.

³ *Rigsarch. indb. Saml.* i Kongebreve.

som ellers ikke vilde være bleven taalt, saalænge Jorddrot eller Ombudsmand hvert tredie Aar kunde aftrænge ham af hans Gaard uden Lov og Dom.

Det maa herved altid have i Erindring, først, at Kronens Avlsgaarde og Adelsens Sædegaarde i Norge baade var faa i Antal¹ og fordetmeste ogsaa af ringe Størrelse, at den omtalte Byrde saaledes var indskrænket til et forholdsvis ubetydeligt Antal af Rigets Leilændinger og selv for disse maatte være let at bære i Sammenligning med Hoveriet i Danmark; dernæst og fornemmelig, at Bevarelsen af den personlige Frihed under alle Omstændigheder satte en Grænse for de værste Misbrug. Kun i Forening med Stavnsbaand og Vornedskab kunde Hoveriet blive en saa skrækkelig og ødelæggende Byrde, som det blev i Danmark. Den stavnsbundne Fæstebonde turde ikke forlade det Gods, hvorpaa han var født; han havde saaledes intet Middel til at unddrage sig Herremandens Tyranni og maatte finde sig i hvilke-somhelst Byrder der blev ham paalagte. For de frie Leilændinger derimod stod altid den Udvei aaben, naar de syntes at være altfor haardt betyngede, at flytte og søge sig andensteds et bedre Vilkaar. Det samme gjælder naturligvis ogsaa deres øvrige Byrder: saalænge Jorddrotten ikke havde det i sin Magt at tvinge dem til at forblive paa sine Eiendomme, kunde han vel opskrue Landskyld og Bygselsum over hvad der var billigt, men var dog, for at beholde dem, nødt til at sætte en Grænse derfor og tage et Hensyn til sine Leilændingers Tilfredshed, som den Vornedes Herre ganske kunde sætte sig udover. Der var imidlertid, som vi har seet, nok af Misbrug og Mangler, og det er en Fortjeneste, som tilkommer den danske Regjering, at have bidraget, baade før og efter Suverænitetens Indførelse, til at forbedre Leilændingernes Vilkaar og paa en endelig og tilfredsstillende Maade betrygget deres Retsstilling.

Det vigtigste Skridt i saa Henseende var Indførelsen og Ordningen af Livsbygsel. Dette Forhold kunde, som bemærket, forsaavidt siges at have bestaaet fra gammel Tid, som Leilændingen i Regelen beholdt sin Gaard, saalænge han levede, og erlagde en Bygselsum i Overensstemmelse hermed; men det havde ingen Garantier og ingen Plads i Lovgivningen. Det var saaledes en Ret, som det her gjaldt at sikre. Den første, dertil sigtende Bestemmelse findes i Christopher Hvitfeldts Reces af 1544² og lyder saaledes: «Formedelst den store Klage og Kjæremaal, som ofte tidt og endnu senest paa Lagtinget været haver og endnu dag-

¹ *Berg* angiver de sidstnævntes Antal til 125 (*Budstikken*, 1823, 808); men der er, vel at merke, medregnet baade de efter Suveræniteten oprettede og de tidligere nedlagte. Det samlede Antal til enhver Tid bliver saaledes meget mindre.

² *Krag, Chr. III.s Hist.* II. 377—84.

ligen klages, hvor den menige Landbo besværes med den Jordepuder hvert tredie Aar at give deres Landsherre og at den ene køber den anden af, desligeste saa ofte som Ombudsmanden afsættes, da holdes deres Bygning ikke, enddog at de have taget Jorden, derfor have Vi paa Kgl. Majts. Vegne og gode Behag det Brev ladet udgaae i saa Maade som efterfølger: at, naar nogen Bonde lejer nogen løs Jord, da skal han blive i Landdrottens Minde som de overeens komme kunne, og siden der at boe saalænge som hannem lyster og han giver sin skjellige Aabod og er grandhæv og giver sin Landboveitsle hvert tredie Aar af Jordens Afvoxt. Men beklages Landbonden for slige disse forskrevne Stykker, da skal derom gaae som 6 eller flere svorne Mænd kunne forefinde, enten de sige ham af Gaarden eller at bøde med Penninge, og ikke skal Landdrotten have Magt herimod nogen at afsætte foruden 6 Mænds Dom.» Ved Forordning af 8 Januar 1557 og Erik Rosenkrants's Reces af 1565¹ gjentoges det samme Forbud, og bestemtes, «at ingen Bønder udi Norge, det være sig hvem de tjene eller tilhøre, skal efter denne Dag forpligtet være at fæste sine Gaarde hvert tredie Aar, men dennem at nyde og beholde, al den Stund de give og gjøre deres aarlige Rettighed og holder Gaarden ved Hævd og Magt efter Loven.» Paa det sidstnævnte Sted hedder det, at de forhen udgivne Artikler om Jordbyggselen ikke noksom var blevne efterfulgte, «meest af den Aarsag, at der ingen Poen eller Straf var derhos sat for dem, som samme Artikler kunde bryde og overtræde». Det blev derfor nu bestemt, «at hvilken Ombudsmand, geistlig eller verdslig, som afsatte nogen af hans Jord uden Lov og Dom, skulde være falden til Kongen 8 Ørtuger og 13 Mark i Brevebrud og desuden staae sin Gjenpart en Tolvmands Dom». Ikkedestomindre vedblev det ældre Forhold, ifølge hvilket Leilændingen hvert tredie Aar kunde aftrænges af sin Gaard, at være almindelig gjældende ved Siden af Livsbyggsel gennem hele det sekstende Aarhundrede. Regjeringen selv synes at have vaklet mellem begge og viste overhovedet, ved sine stundom modsigende Bestemmelser og den i Forordninger og Kongebreve ikke sjeldent forekommende Forveksling af de forskjellige Afgifter, at den manglede tilbørlig Indsigt i de norske Landboforholde. Medens Bestemmelsen i de ovenciterede Recesser, at ingen Leilænding skulde nødes til at fæste sin Gaard mere end én Gang, men beholde den i sin Levetid, saafremt han ellers udredede sine aarlige Afgifter i rette Tid og holdt Gaarden ved Hævd, atter og atter indskjærpedes ved de paa Herredagene givne Retterbøder,² ser man dog, at Bygsel paa Aaremaal endnu i Slut-

¹ Begge hos *Paus*, 316—17 og 342 ff.

² S. t. Ex. Rec. af 1578 hos *Paus* og flere Rbb. i *Herredagsprot.*

ningen af det sekstende Aarhundrede fandt Sted paa Kronens egne Eiendomme,¹ og i et Kongebrev af 1593 til Lensmanden over Baahus Len hedder det endog, at, da det var imod Norges Lov at bortfæste nogen Gaard paa Livstid, skulde de af Kronens Bønder i det nævnte Len, som havde givet store Penge for Livstage paa sine Gaarde, faa tilbage, hvad de havde udredet over det sedvanlige, og siden bygsle hvert tredie Aar, «hvilket altid haver været Sedvane der udi Vort Rige Norge».² Den senere Lovgivning gik imidlertid med Bestemthed ud fra Livsbygssel som almengjældende Regel. Christian den Fjerdes Norske Lovbog (1604) fastsætter i Landsleiebaalkens Kap. I, at «hvilken Bonde, som fæster sin Gaard og udgiver sin første Tage, han skal beholde sin Gaard udi sin Livstid, og maa hannem ikke frafæstes, dog med slig Vilkaar, at han holder Gaarden ved god Hævd og Bygning, udgiver sin Leding og Landskyld aarlig i rette Tid og er sin Jorddrot eller hans Ombudsmand hørig og lydig», og den samme Bestemmelse gjentoges med omtrent de samme Ord i Christian den Femtes Lov. Aaremaalet var nu ganske fortrængt af Livsbygssel som den gjældende Lovgivnings Grundlag.

At Regjeringen ved at indføre denne Forandring handlede ifølge en vel overveiet Plan, at den havde Syn for, hvad der var Hovedmangelen ved den norske Bygsellovgivning, fremgaar af de ovenciterede Recesser; det laa aabenbart i dens Interesse at op- hjælpe en saa talrig Klasse af Jordbrugere som Leilændingerne, der udredede Skat lige med de andre, og de mangfoldige Klager, som alle samledes i det ene Punkt, at Leilændingen derved, at han hvert tredie Aar kunde aftrænges af sin Gaard, blev udsat for ubillig og vilkaarlig Behandling, kunde i saa Henseende ikke forfeile at lede paa ret Vei. Men ved Siden deraf har det uden- tvivl ogsaa været af Betydning, at Livsfæstet allerede tidligere havde faaet Plads i den danske Lovgivning. Tyve Aar før Chr. Hvitfeldts Reces af 1544 blev udgiven, havde en for Danmark gjældende Anordning indskjærpet, at «ingen Brydje, som steder og fæster nogen Kronens, Kirkens, Riddermands eller Bondes Gaard, bygger og forbedrer samme Gaard, udreder sine Afgifter, er sin Husbonde hørig og lydig og ikke sidder ham overhørig med Ægt, Inne og Arbejde — skal fæstes af sin Gaard eller ud- vises derfra, den Stund han holder fornævnte Artikler». Daman ogsaa i andre Retninger sporer en Overførelse af danske Rets- sedvaner i Norge, ligger det nær fra den udvortes Lighed at slutte til en indbyrdes Sammenhæng mellem disse Bestemmelser, saa

¹ Dette sees af flere Domme i *Herredagsprot.* S. t. Eks. den ovenciterede af 1585.

² *N. Tegn.*

lidet de end i Hensigt og Virkning stemmer overens med hinanden.

Livsfæstet i Danmark stod i Forbindelse med og udviklede sig af Stavnsbaandet og Vornedskabet. Den ovenciterede Anordning blev given i Aaret 1523, det samme Aar, da Aristokratiet havde vundet sin afgjørende Seir og Christian den Andens bondevenlige Love blev brændte som stridende mod gode Seder; allerede deraf kan man skjønne, at dens Øiemed ingenlunde var at indskrænke Jorddrotternes Magt eller betrygge Bondestanden mod vilkaarlig Behandling. Hvor Stavnsbaandet fandt Sted, stemmede den ligefrem med de allerede bestaaende Forholde, da den Stavnsbundne jo paa en Maade kunde siges at være tvungen Livsfæster, og, hvor det ikke fandt Sted, maatte det ligge i Jorddrotternes Interesse at knytte den frie Landbo til Godset ved en tilsyneladende Fordel, eftersom det allerede i denne Periode var vanskeligt nok for dem at faa Fæstere til sine Gaarde, naar de ikke havde Vornede, som kunde tvinges dertil.¹ Forpligtelsen at holde Gaarden ved Hævd, at være Husbonden hørig og lydig, at gjøre Ægt og Arbeide, var iøvrigt ganske ubestemt: der kunde saaledes aldrig mangle Herremanden Paaskud, om han ønskede at udtrænge sin Fæster, og, selv om dette ikke havde været Tilfælde, var dennes Kaar dog ingenlunde forbedret, men snarere forværret ved at faa Livsbrev paa sin Gaard, da han ligefuldt var underkastet Herremandens Tyranni og vilkaarlig Forhøielse af Hoveriet saavel som af de øvrige Afgifter.

En ganske anden Betydning maatte Livsbyggselens Indførelse faa i Norge. Her var det retløse Underdanighedsforhold, hvori den danske Fæstebonde stod til Herremanden, ganske ukjendt. Bygselskontrakten var grundet paa fri Overenskomst, men gav dog forsaavidt rig Anledning til ubillig og vilkaarlig Fremfærd fra Jorddrottens Side, som den for at være gyldig maatte fornyes hvert tredie Aar. Dette var der nu sat en Grænse for. Den nye Lovgivning gav vistnok ingen bindende Forpligtelse til at bygsle paa Livstid; der var naturligvis intet til Hinder for, at Bygselskontrakten ogsaa kunde indgaaes paa en bestemt, kortere eller længere, Aarrække. Dette fandt — og finder, som bekjendt, endnu — hyppigt Sted, men gav ikke og kunde ikke give Anledning til Misbrug. Hovedsagen var, at de *ubestemte* Forpagtninger, som skulde gjentages fra Aaremaal til Aaremaal, havde givet Plads for en, ogsaa med Hensyn til Tiden fuldkommen bestemt Kontrakt, og at saaledes den tilforn bestaaende Modsætning mellem gjældende Lov og gjældende Praksis, idet Leilændingen i

¹ Estrup, Historie af Livsfæstet i Danmark, *Hist. Tidsskr.* VI 281.

Regelen forudsattes at ville beholde sin Gaard, saalænge han levede, og erlagde en Bygselsum i Overensstemmelse hermed; men Jorddrotten desuagtet havde det i sin Magt at udvise ham hvert tredie Aar, ikke længer fandt Sted. Dermed var et sikkert Grundlag vundet, og derpaa blev en for Leilændinger fuldkommen betryggende Bygsellovgivning opført. — Saalænge han leiede paa Aaremaal, maatte han finde sig i, at hans Afgifter blev forhøiede, eller at der fra Tid til anden paalagdes ham nye Byrder, saafremt han ikke vilde forlade sin Gaard og saaledes forspilde Frugten af sit Arbeide og af de Penge, som han havde erlagt ved Gaardens Tiltrædelse. Herimod var han sikret ved den nye Lovgivning: Kontrakten var nu som før grundet paa fri Overenskomst; dens Bestemmelser kunde nu som før ikke overtrædes af nogen af Parterne, uden at det medførte Bøder, Straf eller Tab af Rettigheder; men, medens det før stod i Jorddrottens Magt at forandre dem hvert tredie Aar, var de nu gyldige, saalænge den samme Leilænding, med hvem Kontrakten engang var indgaaet, levede og ønskede at beholde sin Gaard; hans Arbeide kom derfor nu ham selv udelukkende tilgode; han kunde forbedre sin Jord og forøge sin Velstand, uden at han behøvede at frygte for, at en rovgjærrig Jorddrot deraf vilde tage Anledning til at paalægge ham større Byrder. — Den ældre Lovgivning (Magnus Lagabøter og Christian den Fjerde), paabød, at naar nogen leiede anden Mands Jord, skulde han dertil have 2 Mænds Vidne, og var det bedre, om han havde flere. Denne Bestemmelse gav imidlertid ikke tilbørlig Sikkerhed for, at Kontrakten blev overholdt; i Tilfælde af at Vidnerne døde t. Eks., var Leilændingen udsat for at se sine Rettigheder tilsidesætte, uden at have noget lovligt Middel til at værgе dem; ved Frdn. af 5 Februar 1685 og Chr. V^{tes} Norske Lov blev det derfor bestemt, at Bygselseddelen, i hvilken den bortleiede Gaards Landskyld og Takst samt Bygselsummens Størrelse blev angivet, skulde forfattes ved Dag og Datum paa stemplet Papir og siden læses paa næste Thing. — Regjeringen gik et Skridt videre, idet den ikke blot sikrede Kontrakten mod Overtrædelse eller vilkaarlig Forandring, men ogsaa indlod sig paa at bestemme dens Indhold. Den ældre Lovgivning havde i saa Henseende givet de kontraherende Parter fuldkommen Frihed. En Jorddrot maatte tage saa høi Landskyld, som han kunde faa, og, da Ledingens Størrelse rettede sig derefter, laa det endog i Regjeringens Interesse, at Landskylden blev forhøiet, jo mere jo bedre, hvortil ogsaa det ovenfor omtalte Forbud mod at tage Bygselpenge sigtede. Efterat Ledingen imidlertid var sunken ned til en aldeles ubetydelig Statsindtægt, tabte dette Hensyn sin Betydning, og derved bortfaldt ogsaa den Grund, som tilforn hin-

drede Landskylden fra at stige, nemlig at Eiendommene i samme Forhold blev høiere skatlagte. Lovgivningen begyndte nu at indskrænke Jorddrotternes Frihed til at tage saamegen Landskyld, som de kunde faa. Claus Bildes og Trud Ulfstands Reces af 1539, Rec. af 7 Oktbr. 1578 og 29 Juli 1631, Chr. IV's Norske Lov fastsatte, at ingen maatte sætte sin Gaard i høiere Landskyld, end seks Mænd kunde kjende lovligt og ret, og den samme Bestemmelse gjentoges i Chr. V's Lov med Tilføielse af, at Leilændinger skal give slig Landskyld og anden Rettighed, som af gammel Tid har været og Jordebøgerne dem tilholder. Tredieaarstagen, som længe, efterat Bygsel paa Aaremaal faktisk var gaaet af Brug, vedblev at bestaa som en Leilændingen paahvilende Afgift, bestemtes ved Rec. 1578 og Forordn. 1631 til 1 Daler af hvert Skip-pund Tunge, hver Løb eller hver 2 Huder. Med Hensyn til Bygselsummen eller Indfæstningen hedder det i Recessen af 1578 (i hvilken man finder denne Afgift første Gang omtalt som lovligt bestaaende), at, «efterdi ikke alle Gaarder ere af eens Lejlighed, kan derpaa ingen vis Forordning gjøres, men Kgl. Majts., Kirkens og Stiftens Ombudsmænd skal til første Stedsmaal af Gaarden tage efter dens Storlighed og Lejlighed og ikke beskatte nogen over Billighed». Ved Herredagene indkom der jævnlige Klagemaal over, at Kronens Bønder besværedes over Evne med at udgive store Bygselpenge; men herpaa blev der svaret, at, «da ingen Bonde i Norge blev tvungen til at fæste nogen Gaard, men gjorde det af sin frie Vilje, og da Odelsbønder og andre Jorddrotter tog saa høj Indfæstning som de kunde faae, saa kunde det samme heller ikke være Kongen formeent». Efterat imidlertid Størsteparten af Kronens Gods ved Slutningen af det syttende Aarhundrede var bortsolgt og Regjeringen saaledes ikke længer var bunden ved egen jorddrotlig Interesse, tog den mere Hensyn til hine Klage-maal. Ved Forordningen af 5 Februar 1685 og Chr. V's Lov blev det fastsat, «at ingen Jorddrot, ihvo han være maa, skal fordre eller tage mere end i det højeste 10 Rdr. af et Skippund Tunge, 5 Rdr. af en Hud og de øvrige Species efter Proportion». — En saadan Bestemmelse vilde i Danmark, hvor enhver Bonde var tvungen til at overtage en Gaard paa det Gods, til hvilket han ved Fødselen var bunden, have gjort megen Nytte, men passede derimod ikke i Norge, hvor Forholdet mellem Jorddrot og Leilænding var grundet paa en fra begge Sider fuldkommen fri Overenskomst. Det var aabenbart en ubillig Indskrænkning i Jorddrottens Rettigheder, og har neppe nogensinde været strengt overholdt, men fik dog, som senere skal omtales, en gavnlig Indflydelse paa Udviklingen af de norske Landboforholde. — Vanskeligere end de øvrige Afgifter lod Hoveriet sig ordne, ved Lov,

og denne Byrde maatte derfor under alle Omstændigheder blive trykkende og give Anledning til skadelige Misbrug. Men efter Suverænitetens Indførelse, da Størsteparten af de adelige Sædegaarde og Kronens Avlsgaarde blev nedlagte eller bortsolgte, forsvandt de Spor af Hoveri, som havde indsneget sig i den foregaaende Periode, saagodtsom aldeles. En Levning deraf, de saakaldte Arbeidspenge, som oprindelig var paalagte Kronens Leilændinger istedetfor Arbeide til Kongsgaardene, og senere ved Krongodsets Salg gik over til private Jorddrotter, blev indskrænket ved Chr. V's Lovbog. — Vi har omtalt, at Livsfæstets Indførelse i Danmark ingenlunde hindrede Jorddrotten fra at udtrænge sin Fæster, naar han fandt det for godt, da de Forpligtelser, som paahvilede denne og betingede hans Ret til at beholde Gaarden, saalænge han levede, var ganske ubestemte. Ogsaa i Christian den Fjerdes Norske Lov var Udtrykket, at en Leilænding skulde beholde sin Gaard i sin Livstid, «dog med slig Vilkaar, at han holder Gaarden ved Hævd, udgiver sin Landskyld og sin Leding aarlig i rette Tid og er sin Husbonde hørig og lydig», — saa omfattende, at det maatte give Anledning til Misbrug. Ved den senere Lovgivning blev der imidlertid raadet fuldstændig Bod paa denne Mangel. Chr. V's Lov 3—14—10 nævner som de eneste Tilfælde, i hvilke en Leilænding kan forbryde sin Gaard, at han undlader at udrede sine aarlige Afgifter eller hugger Skogen til Upligt, og dette bliver i de følgende Artikler saameget indskrænket, som det overhovedet uden Ubillighed mod Jorddrotterne har været muligt.

Uagtet saaledes den norske Leilænding i en ganske usedvanlig Grad havde været Gjenstand for Regjeringens Omhu, uagtet der var sikret ham, ikke blot, som tilforn, personlig Frihed, men fuldkommen Uafhængighed, idet hans Afgifter paa det nøiagtigste blev bestemte og hans Rettigheder betryggede mod ethvert Overgreb, vilde det dog have været et for Landets Opkomst uheldigt Forhold, om Flerheden af dets Jordbrugere havde bestaaet af Leilændinger. At dette i Tidsrummet før Suverænitetens Indførelse virkelig fandt Sted, er sikkert nok. Kronens Jordegods alene udgjorde i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede over en Fjerdedel af det hele Land; Adelen eiede ved samme Tid omtr. 5900 Skippund Tunge eller over $\frac{1}{8}$, Odelsbønderne omtr. 17000 Skippund eller $\frac{2}{5}$ af Rigets hele Jordegods; det øvrige tilhørte Kjøbstadborgere, Kirker og Kapitler eller var tillagt de saakaldte Prestebord.¹ Da alt Kronens og Kirkens, Størstepartea af Adelen og en Del af Odelsbøndernes Jordegods, tilsammen altsaa idetmindste $\frac{3}{5}$ af det hele Land, blev bygslet bort, kan

¹ *Norske Samll. I Bind; Budstikken, 4de Aargang.*

man allerede heraf se, at der i det nævnte Tidsrum maatte findes langt flere Leilændinger end Odelsbønder. Det er imidlertid, naar man vil skaffe sig et Overblik over Landboforholdenes Udvikling, af Vigtighed at bestemme dette Forhold nærmere og at faa en, idetmindste nogenlunde nøiagtig, Opgivelse af Antallet af begge Klasser i Tiden nærmest før Suverænitetens Indførelse. En saadan skulde man vente at kunne finde i det i Durells Relation meddelte Mandtal over Norge, og efter dette har ogsaa F. Hammerich i sine «Bidrag til Belysning af den Danske Stats Folkmængde etc. i Midten af det syttende Aarhundrede»¹ opgivet en Sum af 4799 Odelsbønder og 32824 Leilændinger. Men Durells Liste er, skjønt den, enkelte Misforstaaelser og Feil fraregnet, temmelig nøie stemmer overens med de i Rigsarkivet opbevarede Skattemandtal for Aarene 1610—20, paa hvilke den sees at være grundet, dog, hvad det her omhandlede Spørgsmaal angaar, ganske vildledende. Skattebrevene fra denne Tid paabyder nemlig kun forsaavidt særegen Skat for Odelsbønder, som disses Odelsindkomst eller Værdien af den Landskyld, som de oppebar af sit Bygselgods, oversteg et vist Beløb, sedvanligvis det firedobbelte, stundom det tredobbelte eller dobbelte af den udskrevne Leilændingsskat; i modsat Tilfælde derimod skattede de lige med Leilænderne, og blandt disse findes derfor ogsaa i Skattemandtallene og efter dem i Durells Relation de fleste Odelsbønder opførte. Heraf kan det forklares, at endog i de mest afsidesliggende Fjeldbygder, til Eks. Valdres og Hallingdalen, hvor Kronens og Kirkens Jordegods var ganske ubetydeligt, og hvor Adelen intet eiede, opgives der for hele Prestegjæld kun et Par eller endog slet ingen Odelsbønder, saaledes i Slidre 2, i Vang 1, i Nes 2, i Aurdal og Aal ingen [1621—22], skjønt de aabenbart maatte være den talrigste Klasse af Jordbrugere i disse Bygder. Heller ikke af de senere Skattemandtal vil man kunne hente tilfredsstillende Oplysning, da Beskatningsmaaden vedblev at være den samme, alene med den Forskjel, at Odelsskatten i den følgende Tid blev paabuden at skulle udredes af alt det Jordegods, som Eieren bygslede bort og oppebar Landskyld af, medens de Odelsbønder, som kun eiede, hvad de selv brugte og besad — og dette var naturligvis de fleste —, fremdeles skattede sammen med Leilændinger. Ved Hjælp af endel andre, i Rigsarkivet opbevarede Dokumenter er det dog muligt at udfinde det omtrentlige Antal af begge Klasser af Jordbrugere i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. Ved Regnskaberne for 1617 findes der for en Del af det søndenfjeldske Norge Lister over de til Odelsbønderne mod en vis Betaling uddelte Vaaben eller de saakaldte «Odels-

¹ *Historisk Tidsskr. III Række, 2det Bind.*

geværer». Ifølge disse var der i Gudbrandsdalen, som hos Durell findes opført med kun 20 Odelsbønder, over 400 saadanne, i Valdernes og Hadeland, som efter Durell kun havde 57, 550 o. s. v., tilsammen alene for Gudbrandsdalen, Hadeland og Valdernes, Hallingdal og Ringerike, Bragernes, Follo, Romerike, Solør, Hedemarken samt Smaalenene en Sum af 3780. Man ser allerede heraf, at der i det hele Land maatte findes et flerdobbelt saa stort Antal af Odelsbønder som det, man faar ud efter Durells Relation, skjønt heller ikke disse Lister kan ansees for ganske fuldstændige, da idetmindste i de Distrikter, hvor der fandtes særdeles mange Selveiere, Odelsgeværer kun blev uddelte til de rigeste og fornemste blandt disse. Et andet, i Rigsarkivet opbevaret Aktstykke uden Datum, men, som man tydeligt kan se, nedskrevet i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, opgiver Odelsbøndernes Antal i det søndenfjeldske Norge indtil Sireaa til 8468 og deres Jordegods til 9768 Skippund Tunge. Da Odelsgodset i det hele Rige, som ovenfor anført, efter den i 1611 foretagne Taksation, det Kjøbstadborgerne tilhørende fraregnet, beløb sig til omtr. 17000 Skippund, saa faar man, naar man antager, at de tilbagestaaende 7000 Skippund har haft forholdsvis ligesaamange Eiere som de 9768, en Sum af omtr. 13000, der altsaa var det samlede Antal af Norges jordeiende Bønder i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. — Skattebrevene for 1658 og 1659 paabød, i Modsætning til, hvad der før havde været Tilfælde, at alle Odelsbønder skulde udrede Halvparten af sin Odelsindkomst, ikke blot af det Jordegods, som de bygslede bort og oppebar Landskyld af, men ogsaa af det, som de selv brugte og besad, hvor lidet det end var. Man skulde saaledes vente, at der af Skattemandtallene for disse Aar kunde hentes fuldkommen nøiagtig Oplysning om Antallet af de jordeiende Bønder. Dette er dog ikke Tilfælde, da de fleste af dem er indrettede saaledes, at det Jordegods, som Eieren oppebar Landskyld af, og det, som han selv brugte, er opført paa særskilte Lister, hvorved det ofte hænder, at det samme Navn gjentages paa to Steder. Derimod er det paa Grund heraf saameget lettere at udfinde — hvad der her naturligvis er af størst Interesse — Antallet af dem, som brugte egen Jord og sad paa egen Odelsgrund. Dette var, Nordland og Finmarken fraregnet, for hvilke Distrikter der ingen Skattemandtallene fra de nævnte Aar har været at finde, noget over 11000.¹ Antallet af dem, som brugte anden Mands Jord, kan anslaaes til 25—30000,² altsaa dog over dobbelt saa stort.

¹ Alene ved Mandtalslisterne for Thelemarken, Jæderen og Dalerne samt Ryfylke er det ikke udtrykkeligt bemærket eller muligt at se, hvilke af de opførte Odelsbønder der tillige brugte egen Jord, saa at man her har maattet bestemme Antallet efter det Forhold, som bestod andensteds. I Gudbrandsdalen t. Eks.

I Danmark fandtes der paa samme Tid omtrent 5000 saakaldte Selveiere og 40000 Fæstebønder. De første udgjorde saaledes neppe en Niendedel af den hele Gaardbrugerstand, og hvilken Forskjel var der ikke imellem en norsk Odelsmand og en dansk Selveier! Odelsmandens Eiendomsret var fuldkommen uindskrænket; han besad sin Gaard, ligesom Kongen sit Rige, af Guds Naade, og skyldte hverken Afgift eller Tjeneste deraf til Nogen. Men dette Forhold, som vedblev at bestaa uforandret i Norge, og som bevarede hos den norske Bondestand en Uafhængighed og en Anseelse, der var uden Sidestykke i denne Tidsalder, er eiendommeligt for de Lande, hvor germaniske Stammer først har koloniseret, og hvor ingen senere Erobring har omstyrtet den ved Bebyggelsen grundlagte Orden. I Danmark derimod ligesom i de øvrige germaniske Lande, hvor der foregik en Undertvingelse af tidligere bosatte Folk, blev et ganske modsat System gjort gjældende. Høvdingen for den erobrende Stamme betragtedes her som Landets egentlige Eier; al Jordbesiddelse kom saaledes til at grundes paa Len, ikke paa umiddelbar Eiendomsret, og Feudalvæsenets kunstigt sammensatte Bygning fortrængte den oprindelige demokratiske Samfundsorden, som fandt sit Udtryk og sin Støtte i Odelsinstitutionen. Danmark har derfor aldrig haft noget tilsvarende til de norske Odelsmænd: frie Bønder med en fuldkommen uindskrænket Eiendomsret. Den saakaldte Selveier var det neppe mere end af Navn. Han havde vistnok en mindre afhængig Stilling end sine øvrige Standsbrødre og stod sig vel i Regelen ogsaa bedre end disse; men hans Eiendomsret var meget ufuldkommen. Han maatte ikke jage paa sin Grund, ikke afhænde nogen Del deraf, ikke hugge mere i Skogen, end hvad han selv brugte. Han havde altid et Herskab over sig, enten Kongen eller en Adelsmand, som eiede den saakaldte «Herlighed» til hans Gaard og i Egenskab af Herlighedseier nød saagodtsom alle en virkelig Jorddrots Rettigheder. Til denne maatte Selveierbonden udrede Indfæstningssum ved Gaardens Tiltrædelse og

var der af 850 jordeiende Bønder 630, som brugte egen Jord, i Valders og Hadeland af 940, 650, i Hallingdal og Ringerike af 410, 380. Thelemarken havde i 1659 415 Odelsbønder, Jæderen og Dalerne 460, Ryfylke 660. Antager man nu, at et lignende Forhold har fundet Sted her, saa bliver Antallet af dem, som brugte egen Jord, i disse Distrikter omtr. 1300.

² Ifølge Durells Relation var Antallet af Odelsbønder omtrent 5000, af Leilændinger 32000, Ødegaardsmænd (hos Durell «Odelsgaardsmænd») omtr. 5000, tilsammen 42000, hvorfra dog maa drages idetmindste 2000 for de Odelsbønder, som ikke selv brugte Jord, ligesom ogsaa i Mandtalslisterne stundom Odelsbønderne opføres paanyt blandt Leilændinger. Det samlede Antal af Gaardbrugere bliver derefter 38—40000, og, naar herfra drages de 12000, som brugte egen Jord, faar man til Rest 26—28000, der var Leilændinger. Durells Opgivelse gjælder vistnok for Aarene 1610—20; men da de omfatter Baahuslen, som senere adskiltes fra Norge, kan det samme Tal antages som gjældende i 1659, skjønt Befolkningen imidlertid maa antages at være stegen ikke ubetydeligt.

Landgilde hvert Aar, i dennes Tjeneste maatte han forrette Hoveri, og af denne kunde han endog i visse Tilfælde berøves sin Gaard, t. Eks. naar han, som det hedder, ikke holdt Gaarden ved Hævd eller huggede Skogen til Upligt. Forskjellen mellem de saakaldte Selveiere eller jordegne Bønder og Fæsterne var saa liden, at der oftere endog opstod Tvivl og Strid om, hvorvidt Bønderne i hele Distrikter hørte til den ene eller til den anden Klasse: begge udredede nemlig de samme Afgifter og var paa samme Maade indskrænkede i Brugen af sine Gaarde. En Følge heraf var det ogsaa, at de jordegne Bønders Antal mere og mere aftog, og at Selveiergodset gik over til at blive Fæstegods. Det var fornemmelig i det sekstende Aarhundrede og fornemmelig ved Mageskifter mellem Kronen og Adelen, at dette skete. Kronen afstod ved saadanne Leiligheder hyppigt sine Rettigheder eller sin Herlighed i jordeget Bondegods til en eller anden Adelsmand, som udlagde andet Gods til Vederlag, og gav ham derhos i Regelen Tilladelse til at handle med Selveierne om at afstaa sin Eiendomsret. Vel var dette kun en Tilladelse, der ikke syntes at betage de jordegne Bønder Friheden til selv at bestemme, om de i saa Henseende vilde føie sig efter Herremandens Ønske eller ikke. Men i de allerfleste Tilfælde blev dog Udfaldet saadant, at de virkelig afstod sine Gaarde og gik over til at blive Fæstebønder. Deres Forhold til Herlighedseieren var nemlig saa afhængigt, at der sjeldent kunde fattes denne Midler til at tvinge dem. Ofte skete det ogsaa med deres gode Vilje, da de kun havde liden Fordeel af at holde fast ved en saa ufuldkommen og slet betrygget Eiendomsret, medens det paa samme Tid maatte være Herremanden magtpaaliggende at bringe dem i et mere afhængigt Forhold. Hertil kom, at den jordegne Bonde, foruden at udrede baade Indfæstningssum, Landgilde og Hoveri til sin Husbonde, i Regelen blev ilignet dobbelt saa høi Skat som Fæsterne. Ved at afstaa sin Gaard opnaaede han saaledes baade en Lettelse i sine Byrder og kunde tillige vente hos sin adelige Jorddrot at finde en Beskyttelse, som hans ufuldkomne Eiendomsret ikke var i Stand til at yde ham. Man regner, at alene i Fredrik den Andens sidste seksten Regjeringsaar (1572—1588) er henimod 2000 Selveiere paa denne Maade gaaet over til at blive Fæstebønder, og da lignende Mageskifter fandt Sted baade i det foregaaende og i det næstfølgende Aarhundrede, er det intet Under, at Selveierne omsider udgjorde en ganske forsvindende Del af den danske Bondestand, og at de faa, som var tilbage, kun var det af Navn.¹

Man indser lettelig, at Odelsgodset i Norge, trods Indflytningen og Indflydelsen af danske Aristokrater, aldrig har kunnet være

¹ P. V. Jacobsen, *Om Selvejergods*, i (Dansk) *Juridisk Arkiv*, 18de Bind.

undergivet en lignende Skjæbne. Odelsbonden havde en Stilling, som han kun af yderste Trang kunde forudsættes at ville bytte med en Leilændings, da den tilbød ham alle en uindskrænket Eiendomsrets Fordele. Ligesaa lidt kunde han tvinges dertil, da han ikke stod i noget Afhængighedsforhold til en Herlighedseier og ikke havde andre Afgifter at udrede end dem, som blev paa-lagte til det Offentlige. Og disse var ikke større for ham end for Leilændingen. Kun, naar en Odelsbonde eiede saameget Jordegods, at Renten eller Landskylden deraf oversteg et vist Beløb — og dette var, som man af Mandtalslisterne kan se, neppe Tilfælde med en Tyvendepart, — eller, — efter de senere Skattebreve, — naar han foruden det Jordegods, som han selv brugte og besad, tillige eiede andet, som han oppebar Landskyld af, blev han ilagt en særegen Afgift foruden den almindelige, saakaldte Leilændings-skat; i andet Tilfælde skattede han lige med en Leilænding, og det er saa langt fra, at denne Beskatningsmaade, saaledes som den i Danmark brugelige, kunde have nogen Formindskelse i Selv-eiendommen tilfølgende, at den tvertimod maatte befordre samme, da den gjorde det mere fordelagtigt for en Jorddrot at sælge de Gaarde, som han ikke selv brugte, end at bygsle dem bort. En yderligere Sikkerhed for Odelsgodsets Bevarelse hos dets oprindelige Besiddere, laa i Indløsningsretten, som efter den i hin Tid gjældende Odelshævd af 60 Aar efter Magnus Lagabøter og 30 Aar efter Christian den Fjerde lagde næsten uoverstigelige Hindringer iveien for at samle store Eiendomme ved Kjøb fra Bønderne. — I den katholske Tid havde de hyppige Gaver af Jord til Klostre, Kirker eller Prestebord i høi Grad bidraget til at formindske Selveiergodset. Paa denne Maade var efterhaanden ikke meget langt fra det halve Land kommet i Kirkens Eie; men deraf gik en stor Del tabt ved Reformationen, og senere er Kirkegodset snarere bleven formindsket end forøget, da Gaverne blev sjældne, mens der hyppig klagedes over, at de Kirker eller Prestebord fra gammel Tid tillagte Gaarder frakom samme, idet Private tilegnede sig Eiendomsret derover. — Af Kronens Jordegods var det meste erhvervet ved Reformationen og havde tilforn hørt under Klostrene og Bispestolene. Derimod kan det neppe antages senere at have haft nogen betydelig Tilvækst, idetmindste ikke paa Odelsgodsets Bekostning.¹ Den samme Grund, som efter hvad der ovenfor er bleven omtalt, bevirkede, at saamange af de jordegne Bønder i Danmark overdrog sine Gaarde til Adelen, nemlig at de blev ilagte dobbelt saa høi Skat som Fæsterne, be-

¹ Enkelte betydelige Adelsgodser er derimod efter Reformationens Indførelse tilfaldt Kronen, saasom Gyrvild Fadersdatter Sparres (1582) og Hannibal Sehesteds (1651) [hvoraf dog en stor Del tilforn havde været Kronens Eiendom og ved Gave var kommen til Sehested].

virkede ogsaa, at mange af dem frivilligt afstod sin Eiendomsret til Kronen og gik over til at blive dennes Fæstebønder mod at erholde nogen Lettelse i sine Byrder. Dette skete naturligvis aldrig i Norge, og, saavidt man af de forhaandenværende Kilder kan slutte, meget sjældent, at Odelsgoods blev forbrudt under Kronen, fordi Eieren deraf undlod at udrede den ham paahvilende Leding eller anden Skat,¹ i hvilket Fald der desuden altid bevilgedes ham selv eller hans Arvinger Adgang til at indløse det igjen for en billig Pris. De øvrige Tilfælde, hvorved Odelsgoods forbrødes under Kronen, var efter Magnus Lagabøters og Christian den Fjerdes Love, naar Eieren deraf gjorde sig skyldig i uærligt Drab eller Niddingsverk («nidingsvig eða skemðarverk»), d. e. Landsforræderi, Oprør — hvorunder det efter Fr. af 31. August 1648 ogsaa henførtes, naar Almuen holdt Thing og Stævne af egen Myndighed eller opskar Budstikken uden Fogdens eller Sorenskriverens Befaling, — Mord, Trygderov, Tyvehævn, Voldtægt etc. Herved kunde imidlertid Kronens Jordegods ikke blive meget forøget: dels maatte nemlig hine «Ubodemaal» være sjældne, dels blev Bestemmelse om Odelsgodsets Forbrydelse ved ulovligt Thingstævne eller Opskjæren af Budstikken neppe nogensinde overholdt, dels blev det selv ved Niddingsverk eller uærligt Drab oftere bevilget Arvingerne at indløse, hvad der saaledes var forbrudt. Enhver anden Forseelse kunde afsones ved Bøder; men, da disse ikke var bestemte, var en vid Mark aabnet for alskens Vilkaarlighed fra Lensmændenes og Fogdernes Side, som berigede sig ved Sagefaldet og skruede Bøderne saa høit op, at den Skyldige stundom ikke formaaede at udrede dem paa anden Maade end ved at afstaa sin Gaard. Hvad der paa denne Maade tilfaldt Kronen, kunde ifølge Loven gjenløses inden 10 Aar.² Men uidentvivl skete det oftere, at Lensmanden eller Fogden tilegnede sig det saaledes udlagte Jordegods som sin private Eiendom og i dets Sted opførte en Pengesum som Sagefald til Kronen. Dette

¹ I Lensregnskaberne forekommer enkelte Eksempler herpaa, saaledes i Regnskaberne for Tønsberg Len 1640—1660. En Antegnelse i et af disse er besvaret paa følgende Maade: «Hvad Gods, som ej skattes af og dømmes under Kronen, haver altid været bevilget at maatte indløses for en billig Priis, som og herudi skeet er.» — Stundom blev ogsaa det forbrudte Jordegods givet Eieren tilbage uden Indløsningssum, naar han betalte sine resterende Skatter. I et Kongebrev af 4. November 1636 (N. Tegn) hedder det saaledes: «Eftersom tvende Bønder af Mariekirke Provstie und. give tilkjende, hvorledes de deres Skat i forleden Aar ikke udi rette Tid skal have udgivet og derfor deres Gods at være dømt under Kronen, og de dog efter Landsloven er berettiget deres Gods igjen at indløse, und. er begjærendes at det maatte bevilges dem deres Gods igjen at maatte bekomme uden Løsning, da, efterdi Vi erfare, saadant af dennem at være skeet mere af Vankundighed end af Modvillighed, have Vi dennem naad. bevilget, denne Gang at maae bekomme deres Gods igjen uden Løsning.»

² M. L. IV. 2 og Chr. IVs Lovb. III. 1. bestemmer det saaledes for det Tilfælde, at der som Bøder for Drab eller Thegngjæld blev udlagt Jordegods.

kunde saa meget lettere gaa for sig, som — efter hvad man fornemmelig af Herredagsprotokollerne kan se — det var en ganske almindelig Fremgangsmaade, at Lensmanden afgjorde slige Sager underhaanden med den Skyldige, uden at lade hans Forseelse paadømme eller Bøderne bestemme til Thinge.¹ I en Forordning af 16. Decbr. 1590 hedder det 'derfor: «Efterdi vi komme udi Forfaring, hvorledes mange udi Vort Rige Norge, baade Lehns-mænd, Fogder og Prester, sig skulle understaae med adskillige optænkte Paafund at pante, købe og tilforhandle sig Jordegods af Bønderne derudi Riget, endeel med Sagefald, som de saa højt sætter, naar nogen haver forbrudt Livet eller udi andre Maader groveligen syndet, at de ikke formaae det at udgive og betale, saa de derover give til Lehnsmanden eller Fogden Kjøbe- og Skjødebrev paa deres Gaarde og Gods, endeel udi andre Maader sig det tilforhandle, hvoraf kommer, at de, som tilforn havde havt egne Huse og Gaarde, ved saadan Underfundighed og listig Handel derfra kommer, og siden maae stryge og strippe Landet igjennem om andre Boliger, da ville Vi hermed strengeligen have forbudet, Vore Lehns mænd, Fogder eller Prester der udi Norge at pante eller købe noget Jordegods med Bønderne, saafremt de ikke til Os og Kronen vil have det forbrudt»² — og af de Norske Registranter sees, at det blev fundet nødvendigt at indskjærpe dette Forbud flere Gange. — Naar man betænker, hvilken overordentlig udstrakt Myndighed Lensmændene var i Besiddelse af, og hvor slet de i Regelen blev kontrollerede, synes det ganske rimeligt, at det maatte lykkes dem ved Misbrug af denne Myndighed, ved Trusler, Tvang og ulovlig Afskatten, naar nogen havde gjort sig skyldig i en Forseelse, at samle sig store Jordegodser paa Odelsbøndernes Bekostning, og om flere af dem vides jo ogsaa dette med Bestemthed, saaledes om Erik Munk,³ Peder Hansen, Basse, Niels Lange⁴ o. a. Størsteparten af det Jordegods,

¹ Som Eksempel paa denne Fremgangsmaade anføres et Skjøde af 13. August 1585, hvorved en Bonde overdrager Erik Munk sin Anpart i Gaarden Jordthveit i Eide Sogn, mod at eftergives alle de Sager og Klagemaal, som denne havde imod ham. *Samll. t. d. N. F. Hist. I. 239.*

² *Evensens Samll.* 2det Bind.

³ I Nedenæs's Almues Klageskrift over Erik Munk (*Nyt Danske Magaz.* II. Bind) hedder det bl. a.: «Er og vor store Klage, at, naar Erik Munk tager Had til nogen fattig Mand, som jordeiendes er, siger han hans Odelsgods under sig, og aldrig maa det blive laugbøden til Thinge under rette Odelsmænd, som det sig bør efter Loven.»

⁴ Om denne, som var Lensmand i Brunla 1643—52, haves i Rigsarkivet endel Klagemaal, hvoriblandt især et med Overskrift: «Klage over Niels Langes begjærlige Attraa efter fattige Bønder deres Gods og Eiendele», tjener til yderligere at bestyrke, hvad der ovenfor er bleven sagt om Indførelsen af det danske Bondetyrannis Sedvaner ogsaa i Norge. Her berettes først, hvorledes Niels Langes Fader, Gunde Lange, havde tvunget en Odelsbonde til at afstaa ham sin Gaard, idet han truede ham med, at han ellers vilde, efter Loven, som byder, at den,

som den danske Adel kom i Besiddelse af i Norge, havde imidlertid, som før bemærket, allerede tidligere været i Adelsmænds Eie, og var erhvervet ved Indgiftning i norske adelige Familier, ved Arv eller Kjøb fra disse. Af Sædegaardene var de fleste ældre end Reformationen, og saaledes kan det overhovedet antages, at Jordegodsets Fordeling mellem Krone, Kirke, Adel og Odelsbønder i det væsentligste er forblevet uforandret fra Reformationens Indførelse og indtil Midten af det syttende Aarhundrede.

Ved denne Tid begyndte Pantsættelsen og senere Salget af det norske Krongods. De store Skatter, som Christian den Fjerde udskrev til sine uheldige Krige og ødsle Hofholdning, forslog ikke til at dække Udgifterne. Han greb derfor gjentagne Gange til den Udvei at optage Laan hos Adel, Borgere og Bønder mod Pant i Kronens Eiendomme og under Forbehold af at indløse dem igjen senere. Hans Eftermand fortsatte hermed, og ved den stedse stigende Finansnød blev der aldrig Tale om nogen Indløsning, hvorimod Frederik den Tredie kort efter Suverænitetens Indførelse aabnede sig en ny Indtægtskilde ved at lade det pantsatte norske Krongods bortsælge. Størsteparten heraf tilfaldt enkelte Rigmænd af Adelen og Borgerstanden, som i Krigsaarene havde forstrakt Kronen med betydelige Pengesummer, og navnlig kom det amsterdamske Kjøbmandshus, Marsellierne paa saa-

som Skifte begjærer, skal Skifte faa, dele den ham tilhørende Part af Gaarden fra Bondens, «og det paa de Steder han behagede», hvorover Bonden i sin Enfoldighed befrygtede, at Gunde Lange skulde tage al Tømmerskog med alle Sægbug eller alt Avlsbrug med Gaard og Hus fra ham, og saaledes mod sin Vilje maatte erkjende ham som sin Jorddrot. En anden Gang havde Niels Lange, «efterdi han ingen Paaanke hører, men er fri for Paatale, fordi Retfærdigheden sover», en anden Adelsmand, Præben von Ahnen, til Vilje, mageskiftet en Gaard, ved Navn Holm, mod Bondens Vilje. Præben von Ahnen havde hjemsøgt denne Bonde med idelige Stævnemaal og Rettergang, fordi han vilde have hans Odel til sit Odel, «men vandt herudi intet, saalænge de ved Retten procederede; men der Præben flyttede til Fosnes efter Krigen, var der en Gaard ved Navn Møgenes, som Ingebrigt Treffland eiede. Denne Gaard kunde Præben ei faae af Ingebrigt, saa mageskifter han, og Niels Lange bekom Holm og Præben det han begjærede, nemlig Møgenes». Klageskriftet, der angives at være forfattet af en Bonde, «fordi Sorenskriveren var Niels Langes værste Tjener og Bygsselfoged», handler iøvrigt om den haarde og ubillige Medfart, som Kronens og Langes egne Leilændinger maatte lide, idet han forhøiede Landskylden for dem, optog nye Avlsgaarde, satte vilkaarlige Arbeidstakster eller paalagde Arbeidspenge, der var større end Kgl. Majts. Skatter, og forarmede derved mange af dem saaledes, at de maatte forlade sine Gaarde, som derover stod øde. De, som undlod at indfinde sig til Arbeidet paa hans Sædegaarde, «fordi de i det forgangne Aars haarde og dyre Tid ingen Kost havde at tage med sig», «dennem lader Niels Lange eller hans strenge og umilde Tjenere hente ved Bondelenhsmanden ligesom Misdædere, og sætter dem paa Træhest, endeel saalænge til de falder i Daansel, og saa derefter aldrig forvinder den Svaghed.» Der nævnes tre Bønder, som var blevne straffede paa denne Maade, og heraf sees, at det neppe kan være rigtigt, naar T. A. Becker (*Danske Herregaarde*, 8. Bind 3. Hefte) antager, at Træhesten først efter Suverænitetens Indførelse er kommen i Brug paa de danske Herregaarde. Man kan være sikker paa, at den her maa have været temmelig almindelig, naar der endog findes Spor af dens Brug i Norge.

dan Maade i Besiddelse af et af de største Jordegodser, som nogen Privatmand har eiet i Norge.¹ — Men saavel dette som de fleste øvrige af de ved Salget af Kronens Eiendomme opstaaede Proprietærgodser adsplittedes næsten ligesaa hurtigt, som de var samlede, og den samme Skjæbne havde ogsaa Størsteparten af Adelsgodset efter Suverænitetens Indførelse, ikke blot de under Sædegaardene liggende Eiendomme, men tildels ogsaa Sædegaardene selv i Løbet af det attende Aarhundrede bortsolgtes og kom i Bønders Eie, hvorved de, som ovenfor omtalt, tabte sine Privilegier. Suverænitetens Indførelse er saaledes at betragte som et Vendepunkt i Hensyn til Jordeiendommenes Fordeling; de store Masser af Jordegods, som tilforn havde været samlede paa enkelte Hænder: — Kronen, Adelen eller andre Proprietærer, — begyndte nu at adsplittes, Bygsgods at formindskes og Antallet af dem, som brugte Eiendomsjord, blev endnu inden Begyndelsen af det attende Aarhundrede den langt overveiende Flerhed af Landets Jordbrugere, medens det omvendte Forhold tilforn havde fundet Sted.

Hvad der fornemmelig bidrog til at fremskynde denne Udvikling, var de førømtalte Indskrænkninger, som efterhaanden skete i Jorddrotternes Ret til at gjøre sit Bygsgods saa nyttigt som muligt. Vi har seet, at Lovgivningen ikke blot sørgede for at afhjælpe de Misbrug, som tilforn fandt Sted med vilkaarlig Forandring og Overtrædelse af Bygskontrakten, men ogsaa indlod sig paa at bestemme dennes Indhold, hvorved det blev Jorddrotten forment at nyde de Fordele af sit Bygsgods, som han ved privat Overenskomst og uden at forurette nogen vilde have kunnet opnaa. Med Hensyn til den aarlige Afgift eller Landskylden er det saaledes baade i Christian den Fjerdes og Christian den Femtes Love fastsat, at den skulde udredes «som af gammel Tid været haver», det vil altsaa sige efter det Værd, som Jordegodset havde paa en Tid, der endog ligger langt forud for Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, da som bekjendt Christian den Fjerdes Lov udkom (1604). Naar man nu betænker, hvor meget Jordegodset siden steg i Pris, — ofte i en Tid af hundrede Aar til det fem- og sekstobbelte og derved, — er det indlysende, at den Landskyld, som en Jorddrot i det attende Aarhundrede var berettiget til at oppebære af sin Gaard, ikke paa langt nær kunde være nogen fyldestgjørende Rente af den Kapital, som Gaarden efter de daværende Eiendomspriser repræsenterede, og som Bevis herfor vil det være tilstrækkeligt at anføre, at der af Gaarde, der stod i en Pris af indtil 3000 Rdr., stundom kun er-

¹ «Vi have til en og anden afstaaet hele Amter og anseelige store Parter af Jordegods,» hedder det i et Kongebrev af 1664.

lagdes 5 Rdr. i Landskyld, altsaa neppe en Tyvendepart af Renten af den Sum, som Gaardens Salg vilde have indbragt.¹ I Danmark var, som bekjendt, Landgilden ogsaa bestemt ved Loven og maatte ikke forhøies; men denne Indskrænkning vilde her, selv om den var bleven overholdt, kun have havt lidet at betyde, da Proprietæren til Gjengjæld kunde paalægge desto mere Hoveri, hvilket han betragtede som den væsentligste Indtægt af sit Fæstegods, ligesom det ogsaa stod ham frit for at forhøie Stedsmaalet eller Indfæstningssummen, saameget han vilde. Ingen af Delene var derimod tilladt efter norsk Lovgivning. Fr. af 5 Febr. 1685 bestemte, at ingen Jorddrot maatte tage mere i Bygsel end i det høieste 10 Rdr. af et Skippund Tunge og 5 Rdr. af en Hud. Denne Bestemmelse blev vistnok, som før bemærket, neppe nogen- sinde strengt overholdt, og man finder Eksempler paa, at der blev givet enddog indtil 1000 Rdr. i Bygsel af en enkelt Gaard;² men det maatte dog altid være forbunden med noget Resiko at overtræde et udtrykkeligt Lovens Bud. Endnu mindre kunde den norske Proprietær i et forøget Hoveri af sine Leilændinger finde nogen Erstatning for Landskyldens Ringhed. Dels var nemlig hans Eiendomme som oftest vidt adspredte, da Landets Beskaffenhed og Talrigheden af smaa Eiendomsbesiddere gjorde det umuligt eller vanskeligt at forene dem til sammenhængende Godser, — og kun de nærmest boende Leilændinger kunde bruges til Hovedgaardens Dyrkning. Dels var de store Gaarde, som udkrævede megen Folkehjælp, sjeldne, og Sædegaardenes Antal indskrænkede ved Fr. af 16 December 1639 og 25 December 1682. Dels havde Lovgivningen ogsaa i Henseende til Hoveriet, forsaavidt dette fandt Sted, hvilket efter Suverænitetens Indførelse blev mere og mere sjeldent, fastsat en Grænse, som Proprietæren ikke maatte overskride. Han kunde ikke forøge Arbeidsstyrken ved at udstykke sine Bygselgaarde til flere Leilændinger end tilforn og betinge sig Arbeide af dem alle; deri blev han hindret ved Fr. af 24 Oktober 1634 og Chr. V.s Lovb. 3—14—5, som bestemte, at ingen Gaard eller Gaardepart maatte bortbygges til flere end én Leilænding, medmindre dens Skyld var over 1 Skippund Tunge. Han kunde ikke betinge sig mere Arbeide af den ene Leilænding, til hvem han efter Loven kunde bortbygse sin Gaard; deri blev han hindret ved Chr. V.s Lovb. 3—14—23 og dens Kilder. Lovgivningen havde overhovedet ved disse og en Række af andre Bestemmelser begunstiget Leilændingsklassen paa Jorddrotter-

¹ Se t. Eks. *Stampes Erklæringer* V. 180. — Landskylden var oprindelig bestemt i visse Varer, Korn, Smør, Fisk, Huder o. s. v., men den erlagdes ogsaa i Penge, for hvilket Tilfælde der ved Fr. 5 Febr. 1685 blev sat en vis Takst paa adskillige af hine Varer.

² *Sml. t. d. N. F. Hist. VI. 179.*

nes Bekostning endog langt over, hvad der kunde ansees nødvendigt og billigt. Besiddelsen af Bygselgoods blev derved mere og mere ufordelagtigt, medens Salget deraf paa Grund af Eiendommenes Stigen i Pris frembød altid større og større Fordele, og den naturlige Følge heraf var, at Bygselgodset aftog og udstykkedes mellem mange Eiere, der selv brugte, hvad de besad. — Beskattningen virkede til det samme Maal. Vi har i det foregaaende berørt, at der i de ældre Skattebreve, foruden den almindelige, saakaldte Leilændingsskat, der udrededes af enhver Gaard, uden Hensyn til, om den brugtes af Eierne eller en Leilænding, paa lagdes Eierne af Bygselgoods en særegen Afgift, som i Almindelighed var Fjerdeparten, men stundom ogsaa Halvparten eller endog Totredieparter af Landskylden eller den aarlige Indkomst, som de oppebar. I de senere Skattebreve blev denne saakaldte Odelsskat i Regelen paabudt saaledes, at der af hvert Skippund Tunge, som en Jorddrot oppebar Landskyld af, gaves $1\frac{1}{2}$ Rdr., hvortil kom Rostjenesteskatten, som efter Fr. af 22 April 1682 udrededes med 16 Skill. af hver Tønde Hartkorn eller 32 Skill. af hvert Skippund Tunge. Da Lovgivningen saa sterkt havde beklippet de jorddrottlige Indtægter, maa disse Byrder have været meget følelige og bidraget virksomt til at formindske de store Proprietærgodser.

At Jorddrottens Frihed til at drage den størst mulige Nytte af sit Bygselgoods var meget indskrænket, og at hans Indtægter blev høit beskattede, var et allerede længe før Suverænitetsens Indførelse, hvorvel ikke i samme Udstrækning som senere, eksisterende Forhold, og maa saaledes allerede dengang have øvet en lignende Indflydelse med Hensyn til Jordeiendommenes Fordeling. Denne Indflydelse var imidlertid indskrænket til, hvad Odelsbønder eller andre upriviligerede Jorddrotter kunde eie af Bygselgoods, hvilket var den mindste Del. Kronens og Kirkens Gods derimod — tilsammen næsten det halve Land — var en ubevægelig Masse, som først Enevoldskongerne kunde tiltage sig Magt at røre ved, og de adelige Jorddrotter, skjønt ingenlunde fritagne for de Indskrænkninger, som Lovgivningen havde paa lagt til Gunst for Leilændingsklassen, holdt dog i Regelen fast ved sine Eiendomme, saalænge de var i Besiddelse af Privilegier, som holdt dem nogenlunde skadesløse, og turde gjøre sig Haab om endnu flere. Først da Kronens og endel af Kirkens Jordegods ved de under Frederik den Tredie, Christian den Femte og Frederik den Fjerde foretagne Salg var kommen i Cirkulation og de adelige Privilegier efter Suverænitetsens Indførelse indskrænkedes eller ophævedes, kunde de oven omtalte Forholde faa en iøinefaldende Indflydelse paa Jordeiendommenes Fordeling. Der-

som Forordningerne af 16 December 1639 og 25 December 1682 ikke havde været givne, og dersom Lovgivningen ikke havde indskrænket Jorddrottens Rettigheder og forbudt ham at besvære sine Leilændinger med Arbeide, skulde det maaske være gaaet i Norge, som det gik i Danmark, da endel af de herværende kongelige Domæner i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede bortsolgtes, at der nemlig var bleven oprettet Stamhuse deraf og store Proprietærgodser med Sædegaarde og Hoveri, og at Leilændingsklassens Antal saaledes ikke var bleven formindsket, men dens Kaar forværrede. Istedet derfor maatte det nu for Kjøberne af det norske Krongods svare bedst Regning efterhaanden at bortselge, hvad de var komne i Besiddelse af, til Bønder, som, fordi de købte for selv at bruge, kunde taale at give mere derfor end Proprietærer, Adelsmænd og Kjøbstadsborgere, som købte for at bygsle bort, — og denne Omsætning foregik med en Hurtighed, som baade viser, at Almuen ikke havde Vanskelighed ved at opdrive rede Penge, og tillige er et Vidnesbyrd om, hvorlidet Leilændingsvæsenet stemmede med det norske Folks Karakter, og hvor sterk Trangen til at besidde egen Jord var hos den norske Bonde.

Frederik den Fjerde lod afhænde saagodtsom alt, hvad hans Forgjængere havde levnet af Kronens Jordegods, som efter hans Tid mest kun bestod i ubyggede Skogstrækninger og Fiskevande. Under denne Konges Regjering foregik ogsaa, som bekjendt, Salget af de norske Kirker, hvorved de til Kirkerne liggende Eiendomme kom i Privates Besiddelse. Kronens Jordegods udgjorde, som ovenfor anført, over Fjerdeparten af det hele Land eller omtrent 11000 Skippund Tunge, Kirkernes 3 à 4000, Adelens henved 6000. Det meste heraf var endnu inden Midten af forrige Aarhundrede kommet i Selveieres Hænder, og Bygselgodset indskrænket til, hvad der var beneficeret Prestebord og offentlige Stiftelser samt nogle enkelte betydelige Godser, som Jarlsbergs og Tønsbergs Grevskaber, Rosendals Baroni, Svanø, Lysekloster etc. At udfinde nøiagtigt, hvormange af Landets Jordbrugere paa hin Tid der brugte Eiendomsjord, og hvormange der var Leilændinger, har ikke været muligt; men fra enkelte Distrikter kan man slutte, at Forholdet allerede dengang har været omtrent det samme, som det var ved den første Folketælling i dette Aarhundrede (1825), nemlig at Selveierne var omtrent dobbelt saa talrige som Leilændingerne. I Gudbrandsdalen, hvor i 1658 af 1200 Opsiddere kun 600 var Selveiere, Resten Leilændinger, var i 1760 de førstes Antal 1430, de sidstes 230. Paa Hedemarken, hvor Krongodset og Proprietærgodset engang havde været saa betydeligt, og hvor i 1658 blandt 1100 Opsiddere kun 200 brugte Eiendomsjord, var

disses Antal i 1739 steget til 1000, medens Leilændingerne kun talte 300. Paa Øvre Romerike, som i 1658 havde omtrent 800 Opsiddere, og deriblandt kun 118, som brugte Eiendomsjord, var der i 1760 800 Selveiere og 400 Leilændinger. I Heggen og Frøland, hvor i 1658 af omtrent 500 Opsiddere kun 150 brugte Eiendomsjord, var der i 1760 500 Selveiere mod 200 Leilændinger o. s. v. Mindst gunstigt var Forholdet i enkelte nordenfjeldske Distrikter; dog synes ogsaa her i Regelen Selveiernes Antal at have været i den raskeste Tiltagen.

Landboforholdene og med dem den hele Samfundsorden udviklede sig saaledes i Norge paa en ganske eiendommelig Maade, overensstemmende med Folkets Karakter og det historisk givne Grundlag. Nogen Paavirkning fra Danmark er der — idetmindste efter Enevoldsregjeringens Oprettelse — ikke at spore; tvertimod bliver Modsætningen mellem begge Riger stadig større og mere iønefaldende. Norges Samfundsorden hvilede paa et demokratisk Grundlag og udmerkede sig fra Oldtiden af ved en mere end almindelig jævn Fordeling af Eiendom og Rettigheder; det er ogsaa dette Grundlag, som fremhæves og udvikles, idet Lovgivningens Omhu for at beskytte Leilændingsklassen bliver skjærpet, og idet Odelsbønderne, som altid havde været Folkets Kjerne, tillige blev dets overveiende Flerhed. Det kan ikke være anderledes, end at denne Udvikling maatte udøve en gavnlig Indflydelse saavel i aandelig som i materiel Henseende. Grunden til den større Velstand, som herskede hos den norske Almue, skjønt den havde at kæmpe med en mindre gavmild Natur, og til den større Intelligens, Virksomhed og Kraft, hvorved den unægtelig udmerkede sig fremfor sine Standsbrødre i Danmark, blev medrette søgt i den almindelige Frihed, som den norske Bonde nød, og den særdeles Herlighed, som Odelsbonden — en Adelsmand en miniature efter Holbergs Udtryk — var i Besiddelse af. Men derfor maatte ogsaa hine Egenskaber hos Folket styrkes og udvikles derved, at Odelsbøndernes Antal forøgedes til det mange-dobbelte, og at Leilændingens Frihed og Uafhængighed blev fuldkommen betrygget. I materiel Henseende kom de gavnlige Følger tilsyne paa en mere iønefaldende Maade. Er det saa overalt, at den, som eier Jorden, bruger den bedre end den, som leier den, maa dette navnlig være Tilfældet i et Land som Norge, hvor Jordbunden paa de fleste Steder er saa lidet taknemmelig og kræver saa megen Opofrelse af Tid og Kraft for at opdyrkes og forbedres. Bygselgodset har altid været og er fremdeles anset for det mindst veldyrkede, da Leilændingen savner den Spore

til Arbeidet, som Odelsbonden har i Tanken om, at han arbeider ikke blot for sig selv, men for sine Børn og sin Slegt. Det kan saaledes ikke være tvivlsomt, at Jordbruget maatte gjøre forholdsvis store og hurtige Fremskridt efter Enevoldsregjeringens Oprettelse og navnlig i det attende Aarhundrede, da Størsteparten af Bygselgodset var kommen i Selveieres Hænder, og der mangler heller ikke Beviser herpaa. Korntienden erlagdes indtil sidste Halvdel af det attende Aarhundrede fordetmeste efter Opgivelser af Avlingens Størrelse; dens Stigen kan derfor, skjønt den naturligvis ingenlunde er en paalidelig Maalestok for Kornproduktionens Størrelse, dog give en omtrentlig Forestilling derom. Vi skal efter Topografier og Regnskabsbøger over Kirkernes Indtægter anføre nogle hidhen hørende Data, for det søndenfjeldske Norges Vedkommende. I Øvre Romerike, hvor Tienden til samtlige Kirker i Aarene 1617, 18, 19, 20, 21 og 22 udgjorde gennemsnitlig 500 Tønder,¹ var den i Begyndelsen af det attende Aarhundrede 11—1200 Tønder,² altsaa meget over det dobbelte. I Nedre Romerike, hvor Kirketiende i Aarene 1623—30 udgjorde gjnstl. 450 Tdr., var den i A. 1704—10 650 Tdr. I Øvre Borgebyssels Provsti, hvor den i A. 1629 og 1630, som begge synes at have været Middelsaar, beløb sig til omtr. 850 Tdr., var den i 1708—10 steget til 1200 Tdr. I Hadeland og Thoten, hvor den for Aarene 1617, 18, 26, 27 og 29 opgaves til gjnstl. 380 Tdr., udgjorde den i A. 1713, 14, 18, 21 og 22 gjnstl. 800 Tdr. I Bragernes Provsti [Aker, Asker, Røken, Hudrum, Lier, Eker, Modum og Sigdals Prglde], hvor den for A. 1620, 21, 22, 24 og 26 opgaves til gjnstl. 400 Tdr., var den i 1704—10 stegen til omtr. 800 Tdr. I Sigdals Prestegjæld udgjorde Kirkens Anpart af Tienden for Aarene 1620—30 gjnstl. 30 Tdr.; for A. 1704—10 gjnstl. 75 Tdr.; ved Midten af det attende Aarhundrede, da den gik over til en fast Afgift, var den steget til 222 Tdr. I Eker, hvor Kirketienden for A. 1704—10 opgaves til omtr. 115 Tdr., var den efter sidste Angivelse i 1753 steget til 250 Tdr. I Hole udgjorde den for A. 1617, 18, 26, 27, 29 og 30 gjnstl. 40 Tdr., for A. 1704—10 gjnstl. 70 Tdr.; ved Midten af forrige Aarhundrede 183 Tdr., som senere blev det staaende. I Jevnaker for A. 1626—30 gjnstl. 20 Tdr., for A. 1704—10 gjnstl. 40 Tdr.; ved Midten af forrige Aarhundrede blev 97 Tdr. vedtaget som fast Afgift. I Vardal for A. 1617, 18, 26, 27, 29 og 30 gjnstl. 25 Tdr., for A. 1704—10: 60 Tdr.; senere blev 110 Tdr. det staaende. I Gran var Tienden i første Halvdel af det syttende Aarhundrede

¹ Nemlig 1617: 487 Tdr.; 1618: 399 Tdr.; 1619: 402 Tdr.; 1620: 390 Tdr.; 1621: 646 Tdr.; 1622: 562 Tdr.

² Nemlig 1704: 1120 Tdr.; 1705: 1006 Tdr.; 1706: 1060 Tdr.; 1707: 1100 Tdr.; 1708: 1282 Tdr.; 1709: 1226 Tdr.; 1710: 1230 Tdr.; 1711: 1075 Tdr.; 1712: 1170 Tdr. etc.

90—100 Tdr.; et hundrede Aar siden blev 214 Tdr. vedtaget som fast Afgift. I Skedsmo for A. 1620—30 gjnstl. 70 Tdr.; for A. 1704—10 gjnstl. 95 Tdr.; efter Midten af det attende Aarhundrede 118 Tdr. staaende Afgift. I Sørum for A. 1620—30 gjnstl. 80 Tdr.; for A. 1704—10 gnstl. 110 Tdr.; efter Midten af forrige Aarhundrede 148 Tdr. I Eidsberg for A. 1629 og 1630 omtr. 100 Tdr.; i 1729 og nogle følgende Aar derimod stod den ansat til 203 Tdr. etc. — Schönings Reise i Norge indeholder lignende Opgivelser for det Nordenfjeldskes Vedkommende, hvorefter det fremgaar, at Jordbruget ogsaa her var i en forholdsvis rask Opkomst. I Aure og Edø Prestegjæld (Nordmøre) udgjorde saaledes Prestetienden i 1590 kun 24 Tdr.; ved 1770 derimod af Aure Sogn alene 90—100 Tdr. I Thingvold beløb den sig i 1590 til 27 Tdr.; efter 1770 derimod til henved 250 Tdr. I Stangvik udgjorde den i 1589 42 Tdr.; ved 1770 derimod alene i det fra Stangvik adskilte Surendals Prestegjæld 280—300 Tdr. I Vedø og Nes Prestegjæld (Romsdalen) udgjorde den i 1589 kun 80 Tdr.; ved 1770 derimod alene af Vedø henved 200 Tdr. — I Anledning af Matrikuleringsarbejderne i 1667 og 1723 blev der affattet saakaldte Besigtelsesprotokoller over hvert Fogderi, som blandt andet indeholder Opgaver over Udsædens Størrelse, og som, hvis de havde været fuldstændige, vilde have sat os istand til med nogenlunde Sikkerhed at beregne, hvor meget Korn Norge producerede paa de nævnte Tider. Dette er nu vistnok paa langt nær ikke Tilfælde; imidlertid vil de faa, som endnu er opbevarede, i Forbindelse med det oven anførte, afgive tilstrækkelige Vidnesbyrd om, hvor lavt Agerbruget stod endnu ved Suverænitetens Indførelse, og hvorledes det efter denne Tid hævede sig med en forholdsvis merkværdig Raskhed. I Øvre Romerike t. Eks., — som bekjendt en af Norges bedste Kornbygder, — udgjorde Udsæden efter Matriklen af 1667 5270 Tdr. Havre og 840 Tdr. Blandkorn, hvilket, naar Havren antages at have givet 5 Fold og Blandkornet 8, giver en gennemsnitlig Avling af 33 070 Tdr. I 1723 derimod var Udsæden 8820 Tdr. Havre, 1750 Tdr. Blandkorn og 100 Tdr. Byg, hvorefter Avlingen kan anslaaes til 59 100 Tdr., altsaa ikke meget langt fra det dobbelte. For nærværende Tid har Øvre Romerike [efter de statistiske Tabeller for 1855] en Udsæd af 27814 Tdr. Korn, hvorefter Avlingen kan beregnes til mindst 190 000 Tdr. I Nedre Romerike blev Udsæden i 1667 opgivet til 4140 Tdr. Havre og 420 Tdr. Blandkorn, og Fogderiet har saaledes paa den Tid neppe avlet mere end 24 000 Tdr.; i 1723 derimod var Udsæden 7100 Tdr. Havre og 870 Tdr. Blandkorn, Avlingen følgelig omtr. 42 400 Tdr. For nærværende Tid [1855] udgjør den første 23488 Tdr. og den sidste neppe under 140 000 Tdr. I Aas Prestegjæld i Follo blev Udsæden i

1667 opgivet til 1164 Tdr. Havre og 90 Tdr. Blandkorn; i 1723 derimod til 1888 Tdr. Havre og 110 Tdr. Blandkorn. I Kraakstad 1667 til 815 Tdr. Hvr. og 54 Tdr. Blk.; i 1723 derimod til 1122 Tdr. Hvr. og 50 Tdr. Blk. I Vestby 1667 til 924 Tdr. Hvr. og 52 Tdr. Blk.; 1723 derimod til 1322 Tdr. Hvr. og 72 Tdr. Blk. I Røken 1667 til 550 Tdr. Hvr. og 30 Tdr. Blk.; i 1723 til 660 Tdr. Hvr. og 30 Tdr. Blk.. I Lier 1667 til 1154 Tdr. Hvr. og 112 Tdr. Blk.; i 1723 til 1700 Tdr. Hvr. og 136 Tdr. Blk. I Modum 1667 til 346 Tdr. Hvr., 386 Tdr. Blk. og 5 Tdr. Byg; i 1723 til 1070 Tdr. Hvr., 260 Tdr. Blk. og 25 Tdr. Byg, Rug og Erter. I Hole Prgld. [Ringerike] i 1667 til 320 Tdr., hvoraf det meste Blandkorn, omtr. 50 Tdr. Havre og 30 Tdr. Rug, Byg og Erter; i 1723 til 684 Tdr., hvoraf 230 Tdr. Havre, 250 Tdr. Blk., 140 Tdr. Byg, 64 Tdr. Rug og Erter etc. Som man ser, var Udsæden i de her nævnte Distrikter fra 1667 til 1723, altsaa i knapt 60 Aar, forøget med gennemsnitlig mer end en Trediedel, paa flere Steder med det dobbelte eller endog derover, — en Fremgang, som vel er overtruffen i den senere Tid, men som efter Datidens Maalestok udentvivl maa kaldes særdeles betydelig. — Schøning har i en Afhandling, som siden er bleven trykt i *Hermoder*,¹ anstillet Beregninger over Størrelsen af Norges Kornavling i første Halvdel af det syttende Aarhundrede, for hvilke Prestetienden af Throndhjems Stift er lagt til Grund. Denne udgjorde nemlig paa hin Tid gennemsnitlig 3300 Tdr. Antager man nu, at den vilde have været en Trediedel større, saafremt den var bleven rigtig udredet af enhver Tiendeyder, altsaa 4400 Tdr., og dette Tal multipliceres med 30, saa faar man 132 000 Tdr. som Throndhjems Stifts gennemsnitlige Kornavling, og derefter, naar hvert af de tre sydligere Stifter antages at have frembragt ligesaameget,² omtr. 600 000 Tdr. for det hele Land. Denne Beregning er, som man ser, opført paa en temmelig løs Grund, men vinder dog i Sandsynlighed ved at sammenholdes med lignende Opgivelser for andre Dele af Landet. Kirketienden af Gudbrandsdalens, Hedemarkens og Østerdalens, Solørs og Øvre Romerikes, Nedre Romerikes, Øvre Borge-syssels, Nedre Borge-syssels, Brunlas, Tønsbergs, Bragernes', Hadelands og Thotens, Valdernes og Hallingdals Provstier — altsaa det hele nuværende Christiania Stift med Undtagelse af Bratsberg Amt — beløb sig i Aarene 1629 og 1630, hvilke begge, som ovenfor bemærket, ikke var under Middelsaar, til resp. 5600 og 6150 eller gennemsnitlig 6000 Tdr. Lægger man end en Trediedel saameget hertil — og mere end en Trediedel af Avlingen kan dog neppe

¹ *Hermoder* 5te Bind. 1800.

² For nærværende Tid udgjør Throndhjems og Nordlandenes Kornavling omtrent $\frac{1}{3}$ af det hele Lands.

antages at være unddraget Tiendeafgift — altsaa 9000 Tdr., saa bliver dog derefter den gennemsnitlige Kornproduktion af Akershus Len kun 270 000 Tdr. For nærværende Tid kommer meget over det halve af Landets Kornavling paa hine Distrikter [nemlig efter de statist. Tabell. for 1855 2 000 000 af 3 800 000 Tdr.], og saaledes kunde man slutte, at Landet paa hin Tid neppe har produceret over 500 000 Tdr. Men herved maa tages i Betragtning, at Agerbruget er gaaet hurtigere fremad i Akershus end i de øvrige Stifter, hvor det har flere Vanskeligheder at kjæmpe imod, og at saaledes Forholdet dengang har været noget anderledes end nu. Det kan imidlertid ansees som sikkert, at Norges Kornproduktion i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede ikke har oversteget en 6 à 700 000 Tdr., og det bestyrkes end yderligere ved de ovenfor meddelte Opgaver over Udsædens Størrelse, hvorafr det fremgaar, at flere af Norges bedste Kornbygder endnu ved Suverænitets Indførelse neppe frembragte en Sjettepart af, hvad de nu frembringer. Spørgsmaalet bliver dernæst, hvor stor Norges Kornavling var ved Slutningen af den her omhandlede Periode. Thaarup i sin Statistik 2den Del (1813) og Pram i Skand. Lit. Selsk. Skr. 1811 anslaaer den til 2 600 000 Tdr. At dette er meget høit beregnet, ser man straks, da det endog overstiger, hvad Landet antages at have avlet i 1835. Som bekjendt var imidlertid Fremgangen fra 1800—1835 ikke stor, og man kan derfor trygt ansætte Norges gennemsnitlige Kornavling i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede til henved 2 Millioner Tønder.

Agerbruget stod vistnok dengang endnu paa et meget lavt Standpunkt. Det nød liden eller ingen Opmuntring fra Regjeringens Side, som i sine Bestræbelser for at ophjælpe Monarkiets Velstand som oftest lod sig vildlede af det umodneste Projektmageri, og de patriotiske Selskaber, hvis Maal var at virke for Landhusholdningens Forbedring, begyndte først mod Slutningen af denne Periode sin gavnlige Virksomhed. Det havde at kjæmpe med mange Hindringer foruden dem, som en ublid Natur lagde iveien. Odelsretten nævnes som en af de værste blandt disse. Der blev i forrige Aarhundrede gjentagne Gange arbeidet paa at faa den ganske afskaffet, men det opgaves af Frygt for at vække Bøndernes Uvilje, og, skjønt den forlængst havde ophørt at være det uvurderlige Værn om Folkefriheden og Bondens Selveiendom, som den engang var, kan man dog ikke beklage dette, af Hensyn til den store Betydning, som den endnu havde i national Henseende. Mindre Skaansel fortjente Jordfællesskabet, hvorunder navnlig det Vestenfjeldske led; desuagtet gjordes der intet Skridt for at faa det ophævet i Norge, men vel i Danmark. En anden

Hindring for Agerbrugets Fremme, hvorover der i forrige Aarhundrede som tildels endnu hyppigt klagedes, var Bondens Forbomme mod alt nyt og Utilbøielighed til at gaa ind paa enhver, om end noksaa gavnlig Reform. Denne havde igjen væsentlig sin Grund i Mangel paa Oplysning, og vi har allerede seet, hvor lidet Regjeringen brød sig om at fremme den norske Almues Oplysning. Tienden, som paa de fleste Steder lige indtil Midten af forrige Aarhundrede udrededes efter Avlingens Størrelse, blev derved en af de skadeligste Byrder paa Landmanden, da den forøgedes i samme Forhold, som han forbedrede og udvidede sin Eiendom. Den raske Udvikling af andre Næringsveie, af Handel, Søfart, Bergverksdrift og Skogbrug, som fandt Sted i det syttende og attende Aarhundrede, maatte ogsaa bidrage til at hindre Jorddyrkningens Fremme, og navnlig gjælder dette for det søndenfjeldske Norges Vedkommende om Skogbruget, som ernærede en stor Del af Befolkningen og bragte den til at forsømme enhver anden Bedrift. At Agerbruget ikke destomindre kunde gjøre saa store Fremskridt, som vi har seet, at det ikke blot formaaede at holde Stand med Befolkningens Stigen, men endog vinde et betydeligt Forsprang for samme, deri viser sig de gavnlige Følger af, at Landboforholdene udviklede sig paa en saadan Maade, som i det foregaaende er skildret, at Leilændingens Rettigheder blev udvidede og sikrede, og at det meste Bygselgods gik over i Selveieres Hænder. Det heldbringende ved denne sidste Forandring kom sterkest og paa den mest iøinefaldende Maade tilsyne. Eiendomme, som havde været vanrygtede og staaet i liden Pris, saalænge de laa under Kronen, Kirken eller adelige Sædegaarde, forbedredes hurtig og steg i Værd, efter at være blevne Seiveiergods; de Bygdelag, i hvilke Leilændingsvæsenet vedblev at være meget udbredt, gjorde derfor ogsaa forholdsvis kun liden Fremgang mod dem, i hvilke Odelsgodset var det forherskende. Og hvor stor er ikke Modsætningen, naar man sammenligner Norge med Danmark!

I det sidstnævnte Land vedblev Bonden indtil Slutningen af forrige Aarhundrede at være en ufri Træl, der stod udenfor Loven og Samfundets Beskyttelse. Frederik den Fjerde ophævede vel i 1702 Vornedskabet, men i dets Sted blev indført det militære Stavnsbaand, som kun i Navnet var forskjelligt, og som udstrakte sig over Danmarks hele Bondestand, medens dog Jyllands og Fyens havde været undtagne fra Vornedskabet. Ved de i Anledning af Landmilitien under Fredrik den Fjerde, Christian den Sjette og Frederik den Femte udgivne Forordninger fik Proprietæren en Magt over sine Bønder, som i ingen Henseende stod tilbage for den, en Adelsmand før Suverænitets Indførelse var

i Besiddelse af, og som blev endnu mere misbrugt. Frie Leiekontrakter mellem Jorddrot og Bonde var ingensteds kjendte; denne sidste turde ikke forlade Godset, hvorpaa han var født, maatte antage, hvilken øde og vanrygtet Gaard hans Herre vilde sætte ham til, behandledes som en Eiendom, der ingen Rettigheder havde, og regnedes ved Kjøb og Salg blandt Godsets Besætning som andet Kvæg. Af Selveiere var der i forrige Aarhundrede saagodtsom ingen tilbage. De under forskjellige Konger foretagne Salg af Krongodset ledede kun til en Forøgelse af de privilegerede Herregaarde og derved tillige af det paa Bondestanden hvilende Hoveri, som blev mere trykkende, end det nogensinde havde været. — De uundgaaelige Følger heraf var, at Landet liden eller ingen Fremgang gjorde i Hensyn til Velstand og Velvære. Forgjæves bestræbte Regjeringen sig for efter hin Tids Mode ved allehaande kunstige Midler at skabe nye Næringsveie og kalde Handelen til Liv. Landets naturlige Velstandskilder: Agerbrug og Kvægavl, flød kun sparsomt, saalænge ikke Landboforholdene undergik en total Reform. I mindre gode Aaringer kunde det frugtbare Danmark endnu efter Midten af det forrige Aarhundrede ikke brødføde sig selv, og selv i de bedste ikke frembringe saameget Korn, at det kunde forsyne det søndenfieldske Norge med de fornødne Brødsorter.¹ Agerbruget havde saaledes siden Suverænitetens Indførelse gjort liden eller ingen Fremgang.² Kun Proprietærernes Hovedgaarde bleve nogenlunde veldyrkede; men til Gjengjæld var det øvrige Land i den usleste Forfatning. Bonden, som sent og tidlig blev drevet til Hoveri paa Herregaarden, beholdt hverken Tid eller Kraft tilovers til at dyrke sin egen Jord; det Tyranni og den Tvang, hvorunder han levede, gjorde ham saa ligegyldig, at han ofte endog af Ridefogden maatte drives til at saa og pløie i rette Tid. De fleste Bøndergaarde var paa Grund heraf saa vanrygtede, at de ikke paa langt nær avlede det fornødne til sine Beboeres Underholdning. Om nogen Velstand eller Formue kunde det saaledes ikke være Tale blandt Danmarks Bønder; saafremt nogen enkelt

¹ Martfeldt, Kornhandelsplan.

² Danmarks Udførsel af Kornvarer under Frederik den Fjerdes Regjering opgives at have udgjort omtrent 200000 Tdr. aarlig (*Nathanson, Danm. Statshusholdn. 2den Udgave Pag. 595*). Før Suverænitetens Indførelse var den neppe mindre, skjønt Befolkningen da var større: Arnt Berntsen anslaaer den til «nogle mange tusinde Læster aarlig». [Naar Hammerich i sine *Statist. Bidrag i Hist. Tidsskr. II. Række II. Bind*, efter Budgettet for 1662, opgiver Danmarks Kornavling paa denne Tid til 600000 Tdr., da er dette naturligvis en Misforstaaelse. I Budgettet tales der om Tdr. Hartkorn, hvoraf Danmark antages at have havt 600000.] At Kornudførselen ikke steg synderlig i det attende Aarhundrede, kan sees hos Nathanson. Olufsen [i «Oversigt over Nationalindustrien i Danmark»] siger: «Det er meget at betvivle, at Agerbrugets Produkt har været større i 1760 end i 1720.»

ved en sjelden Undtagelse havde lagt sig lidt tilbedste, vidste Herremanden altid at presse det ud af ham ved at sætte ham til en øde og vanrygtet Gaard, paa hvis Opdyrkning han da nødtes at anvende, hvad han havde sparet sammen. Størsteparten levede i den dybeste Elendighed, gjældbundne til Herremanden, som forstrakte dem med Korn eller betalte Skatterestanser for dem, uden Udsigt til at forbedre sine Kaar, uden Haab om endog ved den største Flid at kunne drive det til at eie noget. Værst synes Tilstanden at have været under Christian den Femtes Regjering. De høie Skatter, som udskreves i denne Tid, bragte Landet nær til fuldkommen Ruin. Bønderne, som udsugedes ved overdrevne Afgifter til sine Herremænd, og som derfor intet havde at betale med, forlod sine Gaarde og flygtede i Mængdevis ud af Landet. Der tilfaldt Kronen Aar efter andet store Masser af Jordegods for resterende Skatter; man regner, at nærvæd en Trediedel af Landet blev lagt øde; Eiendomspriserne sank til det halve og derunder, saa at Regjeringen endog maatte gribe ind og fastsætte en vis Takst, hvorefter Jordegods skulde modtages som Betalingsmiddel. Men ogsaa i den følgende Tid vedblev Tilstanden at være slet, og nogen virkelig Forbedring indtraadte ikke før i 1784, da Reformerne i Landbovæsenet tager sin Begyndelse. Danmarks Folkemængde forøgedes i Perioden fra 1735—84 saa langsomt, at den næsten kan betragtes som stillestaaende; en stor Del af Landet vedblev at ligge øde; Skatterestanserne vedblev at være store, skjønt Herregaardseierne var gjorte ansvarlige for Skattens ordentlige Inddrivelse; Bøndergaardene vedblev at staa i lav Pris; Bonden vedblev at være gjældbunden og forarmes og ude af Stand til at udrede de ham paahvilende offentlige Byrder. Regjeringen søgte forgjæves at sætte en Grænse for de hyppige Bortrømninger, hvorved Bondegodset blev lagt øde, ved at bestemme Fredløsheds Straf for den, som uden Proprietærens Tilladelse forlod sin Gaard; de vedblev desuagtet gennem den hele Periode at være ganske almindelige og omtales endnu i et Andragende af 1786 som en «grasserende Syge», med hvilken Herremændene efter Sedvane søgte Regjeringens Raad og Bistand.

Den norske Bondestand blev ikke mindre end den danske betyngtet med høie Skatter, navnlig i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede, da, som det hedder i Rosencreuz's Relation,¹ «Contributionerne i Norge langt overstege det, som ordinairement af en Tønde Hartkorn i Danmark betaltes». Der mangler heller ikke Klager og Skildringer, som viser, at Tilstanden ogsaa i Norge var maadelig nok, og at den norske Almue følte sig sterkt trykket

¹ Budstikken 1823.

ved de eksempelløst høie Skatter, som blev den afkrævet.¹ Men det er tillige aabenbart, at den havde langt mindre Vanskelighed ved at udrede dem, end Bondestanden i Danmark havde ved at udrede sine Skatter, skjønt disse var forholdsvis mindre tunge. De skrækkelige Følger, som Regjeringens Skattesystem havde for Danmark, merker man faa eller ingen Spor af i Norge. Befolkningen i det sidstnævnte Land vedblev at vokse,² medens Danmark affolkedes, Eiendomspriserne vedblev at hæve sig, paa samme Tid som de i Danmark sank dybere og dybere. Det var vel ikke uden Eksempel ogsaa i Norge i denne Periode, at Jordeiendommene blev lagte øde, fordi det paa Grund af de høie Skatter ikke kunde lønne sig at drive dem, og fordi Beboerne ikke formaade at udrede, hvad der var dem paalagt. Men det hørte dog til de sjeldnere Tilfælde,³ ligesom det ogsaa kun undtagelsesvis skete, at Kronen nødtes til at modtage Jordegods for resterende Skatter. Og paa samme Tid vidner de under Frederik den Tredie og Christian den Femte foretagne Salg af Krongodset, hvoraf en stor Del rundt omkring i hele Landet kjøbtes og betaltes med rede Penge af Bønder,⁴ fordetmeste tilhørende Leilændingsklassen, som dog maa antages at have været den mindst formuende Del af Folket, samt de til enkelte Tider udskrevne Pengelaan til Kronen, hvori ogsaa Bønder deltog med tildels ikke ubetydelige Summer,⁵ om en Velstand, hvortil der ikke fandtes og ikke kunde findes Sidestykke hos den danske Bondestand. — I det attende Aarhundrede steg Norges Folkemængde efterhaanden til næsten det dobbelte af, hvad den havde været ved Suverænitetens

¹ S. t. Eks. Gyldenløves Forslag til Lettelser for den norske Almue af 1693. *Norske Samll. I. 549 ff.*

² Norges Folkemængde udgjorde, som ovenfor anført, ved Suverænitetens Indførelse omtr. 450 000 M. I 1734 anslaaes den til omtr. 600 000. S. Aschehougs *Afhandl. i Langes Tidsskr. II. 398.*

³ I Jordebøger fra denne Periode over Kronens og Kirkens Jordegods findes det ved enkelte Gaarde bemærket, at de var forladte af sine Beboere og havde staaet øde i kortere eller længere Tid. Adelsmanden Tønne Hvittfeldt [til Thronstad paa Hurum] skrev i 1671 til Statholderen: «Udi blandt det ringe Gods jeg haver, ligger mig en 8 Gaarde øde, som jeg selv maa skatte af, siden jeg ikke kan faa dem besatte, der jeg dog tvende Gange til Thinge det haver udbødet at henfæste foruden nogen Stedsmaalspenge.» [Statholderskabets Archiv i Rigsarch.] Af Lensregnskaberne fra denne Periode sees ogsaa, at Tilstanden mangesteds var meget maadelig, og at Skatterne trykkede haardt. Mange Gaarde blev førte til Afkortning, da deres Beboere var ganske forarmede, enkelte stod øde. Saaledes efter Regnskabet for Tønsberglen [hvor dog Tilstanden rimeligvis var slettere end i de fleste øvrige Dele af Landet], 1658—59 i Slagen Skibrede 39 forarmede Gaarde, hvoraf 1 stod øde; i Sanden Skibrede 18, hvoraf 3 stod øde; i Arndal 10, i Nøtterø 11 etc.

⁴ Skjøder over det under Frederik III og Christian V bortsolgte norske Krongods i Rigsarch.

⁵ Efter et Kongebrev af 1630 (*N. Tegn.*) havde nogle Bønder af Lesje Prestegjæld forstrakt Kronen med 1259 Lod Sølv eller 629½ Rdr. Spec., ligesaa efter et Kongebrev af 1649 nogle Bønder af Nordfjord 2017 Lod Sølv eller 1008 Rdr. etc.

Indførelse. Næringsveienes Udvikling, Handelens og Søfartens Opkomst, den større Retssikkerhed, Lovgivningens og Administrationens Forbedring, Bygselgodsets Overgang til Selveiergods og endelig den store Frihed i Jordeiendommenes Udstykning, som blev bevilget ved Frr. af 18 December 1764 og 14 April 1769, satte Landet istand til ikke blot at føde denne større Folkemængde, men til at føde den ulige bedre, end Tilfældet havde været med den neppe halvt saa store Befolkning før Enevoldsregjeringens Oprettelse. Det er nemlig udenfor al Tvivl, at Almuens Velstand og Velvære, trods enkelte uheldige Perioder, var gjennem hele det forrige Aarhundrede i de fleste Egne af Landet [navnlig det Søndenfjeldske] i en stadig Fremadskriden. Man støder vel ikke sjelden paa Klager, hvorunder man skulde slutte, at det modsatte var Tilfælde, at Pengemangelen blev mere og mere følelig blandt Bønderne og deres Kaar mere og mere knappe. Men disse Klager fortjener vel neppe mere end dem, man endnu den Dag i Dag hører, nogen synderlig Tiltro. Amtmand Sommerfeldt (i «Efterretninger angaaende Christians Amt», Topographisk Journal 4de Bind A. 1795) søger en af Hovedgrundene til den af ham som en utvivlsom Kjendsgjerning opstillede Aftagelse i Velstand i Jordeiendommenes altfor store Udstykning som Følge af de oven nævnte Forordninger, og dadler Regjeringens Bestræbelser for at befordre Landets «Peupleren», — hvilket i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede var blevet en Yndlingsidé hos de styrende og skrivende Politikere, og for hvilket Ønsket om at skaffe flere Soldater tilveie af det i saa Henseende allerede saa haardt medtagne Land udentvivl væsentlig laa til Grund, — blandt andet ved Paa budet om dobbelte Skatter af Underbrug og ved den mod Slutningen af Aarhundredet for offentlig Regning foretagne Optagelse af nye Rydningspladser i Almindingerne. Men saa skadelige eller unyttige disse Foranstaltninger var, saa gavnligt var det paa den anden Side, at Regjeringen søgte at befordre Jordeiendommenes Udstykning. Det modsatte Princip var i lang Tid bleven gjort gjældende. Forordningen af 24 Oktober 1634 forbød at bygsle nogen Jordepart til flere end én Leilæending, medmindre den var af et Skippund Tunges Størrelse, og denne Bestemmelse gjentoges i Christian den Fjerdes Reces 3 Bog Cap. 6 og i Chr. V.s Lovb. 3—14—5. Aasædesretten var paa samme Tid til Hinder for Selveiergodsets frie Udstykning. Ved en Rentekammerskrivelse af 1752 var det endog bleven erklæret for utilladeligt ved Salg eller i andre Maader at skille nogen Gaard ved en Part af sin Grund, naar det var at befrygte, at den øvrige Del af Jorden ikke kunde tilbørligen vedligeholdes. I nogen Grad fandt vel desuagtet Udstykning Sted ogsaa i det syttende og første Halvdel af det

attende Aarhundrede, men langt fra saameget som senere, og dette var til Skade for Landets Opkomst. Suhm siger i sin Afhandling om Norges Økonomi (Samll. Skr. 6 Bind): «Det er en unægtelig Sandhed, at mange Gaarde, jeg siger ej alle, have saa megen og saa god Jord, at de i Steden for een Familie gjerne kunde føde tvende, ja undertiden fem og seks.» Han foreslog derfor som det første Befordringsmiddel for Agerdyrkningen i Norge Gaardenes Deling, idet han antog, at de smaa Jordlodder vilde blive saameget bedre dyrkede end de store, og den senere Tids Erfaringer har stadfæstet denne Anskuelse.¹ — Skjönt Landets Tilstand i Tidsrummet før Suverænitetens Indførelse maa antages at have været temmelig maadelig, da Næringsveiene kun var lidet udviklede, ser man dog, at der ogsaa i denne Periode har fundets velstaaende, ja endog rige Bønder i Norge. Peder Claussøn omtaler i sin Norges Beskrivelse, at der i Thelemarken gaves dem, som eiede en seks til syv Hundrede Daler, hvilket var en for hine Tider meget betydelig Sum. I Skattemandtallene fra Begyndelsen af det syttende Aarhundrede findes opført enkelte Odelsbønder, som eiede mere Jordegods end mangan en Adelsmand i Danmark, og som udredede i aarlig Skat en 30—40 Daler.² Men den overveiende Del af Folket, Leilændingsklassen, hvis Stilling Lovgivningen endnu ikke havde tilstrækkelig beskyttet, og som udsugedes af Lensmænd og Proprietærer, maa antages at have levet i meget trange Kaar, hvorvel bedre end Fæstebondens i Danmark, og dette bekræftes ogsaa ved alle samtidige Skildringer. Formuen blev saaledes mere jævnt fordelt i det attende Aarhundrede; Antallet af velstaaende Jordbrugere blev forholdsvis langt større, medens der dog nu ikke mindre end tilforn fandtes rige Storbønder, der dannede et Slags Aristokrati ligeoverfor de øvrige. I Regnskaberne over den i Aaret 1789 paabudne Formueskat vil man saaledes i de fleste Bygder af Landet finde opført Bønder med en Formue af 10—20 000 Rdr. og derover. — Skjönt Skatterne vedblev at være høie og stadig forøgedes, var det dog aabenbart mindre byrdefuldt for Almuen at udrede dem i det attende Aarhundrede, end det havde været i det syttende. Det anføres vel, at Restanserne var store, og at de ofte maatte inddrives ved militær Eksekution og ved Udpantninger;³ men, som det idetmindste

¹ S. Schweigaard, *Norges Statistik; Stampes Erklæringer* o. fl.

² Et Kongebrev af 1544 til Lensmanden over Akershus Len (*N. Tegn. og Reg.*) befaler denne ved Skatteligningen særskilt at taksere de rige Bønder, «anseendes, at de [sidde med stor og svar Ejendom unde sig og hverken holder Hest eller Harnisk, dog at det skeer med Lempe for Oprørs Skyld».

³ Navnlig gjælder dette Ekstraskatten; men denne rammede ogsaa især de mindst formuende og vakte en almindelig Uvilje over det hele Land, saa at man ikke deraf kan uddrage nogen Slutning med Hensyn til Formuesforfatningen i det hele.

for enkelte Distrikters Vedkommende hedder, mere paa Grund af at Terminerne for Skattens Betaling var ubeleilige, end paa Grund af Almuens Uformuenhed. At Jordeiendommene blev lagte øde, fordi Beboerne ikke formaaede at udrede, hvad der var dem paalagt, eller at Kronen maatte modtage Jordegods for resterende Skatter, skete neppe nogensinde i det attende Aarhundrede. Naar undtages ganske enkelte vestenfjeldske Distrikter, var der intet Ødegods længer i Landet. Tvertimod blev Agerjorden stedse forøget, navnlig efterat der ved Fr. af 29 April 1752 var bleven tilstaaet bestandig Skattefrihed for, hvad en Jordbruger opryddede inden sin Gaards Grænser. Ogsaa den ældre Lovgivning havde søgt at befordre Rydningen ved lignende Midler. Chr. 4des Norske Lov bevilgede dem, som ryddede, 3 Aars Frihed for Leie og Leding; ved Fr. af 28 Juni 1632 blev der tilstaaet dem 6 Aars Skattefrihed; ved Fr. af 31 Aug. 1648 blev det bestemt, at de, som ryddede og forbedrede deres Gaarde, maatte nyde samme Rydningsarbejde frit deres Livstid uden nogen Forhøielse; Chr. 5tes Lovb. 3—15—1 befalede endelig enhver Gaardbruger at rydde og fastsatte Straf for dem, som ikke ryddede ret eller paa den i Loven foreskrevne Maade. Imidlertid havde dog Rydningen kun liden Fremgang i det syttende Aarhundrede, hvilket havde sin Grund dels deri, at de af Lovgivningen tilstaaede Friheder var for smaa i Forhold til den Møie og Omkostning, som maatte anvendes, dels i Mangel paa Formue og dels deri, at de fleste Jordbrugere paa denne Tid var Leilændinger. At derimod Agerjorden blev anseelig forøget i sidste Halvdel af det forrige Aarhundrede, derom er alle enige, og der anføres Eksempler paa, at en Gaard ved Rydning er bleven udvidet til det fire- og femdobbelte og derover. Da Rydningen altid er forbunden med betydelige Omkostninger, kan dette tjene som Bevis for, at Formuesforfatningen hos Bønderne i det hele taget har været god, og derom vidner ogsaa Eiendomsprisernes hurtige Stigen og de navnlig i den første Halvdel af Aarhundredet foretagne store Salg af Kron-gods, Kirker, Kirkegods, Proprietærgods og adelige Sædegaarde, hvorefter det meste kom i Bønders Eie. Levemaaden blev bedre, og velmenende Patrioter kunde ikke noksom klage over den blandt Almuen overhaandtagende Luksus og Overdaadighed. — Enkelte uheldige Perioder afbrød vel ogsaa i det forrige Aarhundrede Landets Fremadskriden og bragte Nød og Elendighed endog over dets rigeste Bygder. Som saadanne maa navnlig udhæves Misvækstaarene 1740—43 og 1773, da Almuen atter maatte gribe til Barkebrødet og Tusinder bortreves af Hunger og dermed følgende Sygdomme. At et enkelt eller et Par paa hinanden følgende slette Aaringer kunde have saa skrækkelige Følger, giver vel ikke

det fordelagtigste Begreb om Landets Hjælpkilder. Men herved maa ikke glemmes, at Danmark fra 1735 til 1788 havde Monopol paa at forsyne det søndenfjeldske Norge med Korn, skjønt det paa hin Tid langt fra producerede det hertil fornødne, og at derfor hine Ulykker ingenlunde i samme Grad som de mange lignende, der indtraf i ældre Tider, kan tjene som Bevis for, at Landet manglede Kræfter til at modstaa et Uheld.

Det sidste Afsnit af forrige Aarhundrede var med faa Afbrydelser en for Norge særdeles heldig Periode, da Landet ikke trykkedes ved overdrevne Afgifter, medens Handelen og Næringsveiene blomstrede. Den norske Bonde pleiede derfor endnu længe efterat Selvstændigheden var opnaaet og Landet under en fri Regjering gjorde Fremskridt, hvortil ingen foregaaende Periode har kunnet opvise Mage, at se tilbage til Christian den Syvendes Regjering som en gylden Tid. De Savn, som Landet mest havde lidt under ved Foreningen med Danmark, var Bonden for lidet oplyst til at forstaa. Men selv om han havde været mere oplyst, kunde han dog ikke have følt den sterke Uvilje mod den danske Regjering, som efterhaanden blev mere og mere almindelig blandt Folkets øvrige Stænder. Dersom Regjeringen havde gjort lidet eller intet for at fremme hans Oplysning, havde den derimod stedse vist megen Iver for at holde ham ved Lov og Ret; dersom han var blevet trykket ved tunge Skatter og en eksempelløs stor Udskrivning, var han dog gaaet fremad i Hensyn til ydre Livsvilkaar og en sikker Grundvold for hans Velstand og Lykke var vundet, hvilket for en ikke ringe Del skyldtes den danske Regjering, som havde sikret Leilændingen en uafhængig Stilling og befordret Selveiendommens Udbredelse. Den norske Bonde var agtet, tildels vel endog frygtet af Regjeringen. Han var endnu mere ved Periodens Slutning end ved dens Begyndelse en fri og lykkelig Mand i Sammenligning med sine Standsbrødre i Danmark og Sverige. Han følte dette, og i denne Følelse søgte Regjeringen den bedste Støtte for Unionens Bestaaen. «Den norske Bonde,» siger Stampe, «bilder sig ind at være langt lykkeligere, langt bedre og fornemmere end en svensk Bonde; den Mening skal man ingenlunde søge at betage ham; jo nærmere de ere Grændsen, jo nyttigere er den i mine Tanker.»

III.

Oeder, Norges indsigtfulde og oprigtigt hengivne Ven, ytrer i sine Betragtninger over Folketællingen af 1769,¹ at Landbovæsenet her, hvor ingen Ufrihed hos Bondestanden, saaledes som i

¹ *Heinze, Samll. zur Gesch. u. Staatswissenschaft. I Bind.*

Danmark, havde hindret dets Udvikling, maatte antages at være drevet til saameget Fuldkommenhed, som det i et Land med saa faa Byer og saa lidet udviklede Kjøbstadnæringer kunde ventes at ville naa. Dersom altsaa Norge skulde ophjælpes, burde Regjeringens Opmerksomhed fortrinsvis ellers udelukkende være henvendt paa Kjøbstadnæringerne, der stod mest tilbage. Og det virksomste Middel til at udvide og forbedre disse var: at ophæve de mange Indskrænkninger, hvorved Regjeringen selv havde hindret deres Fremgang, at meddele dem den samme Frihed, som Landbovæsenet skyldte sin forholdsmæssig gode Tilstand, men som de borgerlige Næringer indtil da i saa høj Grad havde savnet. Det var ikke rimeligt, at Handel og Industri kunde blomstre i et Land, hvor Toldsatserne var saa opskruede, Forbud og Indskrænkninger saa talrige, at de udgjorde en hel Codex; hvor Monopoler og Privilegier altid begunstigede en liden Del af Indbyggerne paa de øvriges Bekostning; hvor den virksomme Handelsmand havde et saa snevert og dertil saa usikkert Felt for sine Spekulationer, da han altid maatte befrygte, at en eller anden offentlig Foranstaltning tilintetgjorde hans bedst overveiede Plan.

Folketællingslisterne fra 1769 viser ogsaa, at de norske Kjøbstæder dengang endnu stod meget tilbage, og at deres Befolkning var paafaldende svag i Forhold til Landbefolkningen. Medens der i det egentlige Danmark regnedes 183 Bybeboere paa hvert tusinde Mennesker, i Slesvig 166 og i Holsten 240, kom der i Norge kun 89 paa hvert Tusinde. Den første blandt de norske Byer, Bergen, havde dengang kun 13700 Indbyggere, den anden, Kongsberg, 8000, Christiania og Throndhjem 7500, Fredrikshald 3800, Christianssand 3000. Alle Norges Byer tilsammen talte kun lidt over 64000 Indbyggere, Danmarks og Hertugdømmernes derimod 214000. Sammenligner man disse Tal med de tilsvarende i vore Dage, vil man se, at Forholdet siden hin Tid væsentlig har forandret sig til Norges Fordel.

Man bør imidlertid ingenlunde forestille sig, at Handelen og de øvrige Kjøbstadnæringer under Foreningen med Danmark ganske har været stansede i sin Udvikling ved Regjeringens forkjerte Foranstaltninger, eller at Danmarks Kjøbstæder ved at begunstiges paa de norskes Bekostning havde gjort en hurtigere og stadigere Fremgang end disse. Den dansk-norske Regjerings Handelspolitik har vistnok forvoldt uberegnelig megen Skade; men det kan være et Spørgsmaal, om Norge eller Danmark har lidt mest derunder. Og det er saa langt fra, at sidstnævnte Lands Kjøbstadnæringer gjorde forholdsvis mere betydelige Fremskridt under Foreningen mellem begge Riger end det førstnævntes, at tvertimod det modsatte har fundet Sted. Vi har seet, at Danmark

i 1769 havde en betydelig Overvegt over Norge i Hensyn til Bybefolkningen; men gaar vi et Aarhundrede længere tilbage i Tiden, vil vi finde denne Overvegt større, og det er udenfor al Tvivl, at den ved Reformationen eller den her omhandlede Perodes Begyndelse var endnu meget større. Danmark havde dengang allerede længe haft egen Handel og blomstrende Kjøbstæder. I Norge derimod var Handelen endnu ganske i Fremmedes Vold og Byerne ikke andet end Faktorer for de hanseatiske Kjøbmænd eller usle Strandsteder med en fattig Befolkning af Fiskere og Haandverkere. Først i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede ser vi ogsaa her Tegn til en vaagnende Handelsrørelse, og det er saaledes fra den samme Tid, i hvilken Norges udvortes Selvstændighed blev tilintetgjort, at vi kan datere en Udvikling af dets Byer og borgerlige Næringer, som vel var langsom og ustadig sammenlignet med Nutidens, idelig og paa alle optænkelige Maader hindret og stanset af et urimeligt Beskyttelsessystem, men ved hvilket Folket dog hovedsagelig opnaaede de materielle og aandelige Betingelser for en selvstændig Tilværelse, som det i 1537 ganske havde savnet.

Det er bekjendt, at Hanseaternes Handelsherredømme ingensteds har været saa fast begrundet eller haft saa lang Varighed som i Norge. De gunstigste Betingelser var her tilstede for Gjennemførelsen og Opretholdelsen af det monopolistiske System, paa hvilket de byggede sin Magt. Befolkningen var fattig og med Hensyn til sit Livsophold for en stor Del ganske afhængig af en Tilførsel, som i hin Periode alene kunde gaa gennem de tyske Søstæder. Allerede længe før Hanseaternes Tid var Bergen ved sin heldige Beliggenhed bleven den eneste Stapelstad for det nordenfjeldske Norges Produkter, og intetsteds kunde de derfor i samme Gråd som her komme til at beherske den hele Handel ved at gjøre sig til Herrer paa et enkelt Sted. I en lovløs Tidsalder lykkedes dette dem ganske, ikke blot ved deres Overlegenhed i Kapitaler og Handelsvid, men ved aabenbare Voldshandlinger og ved at optræde saa mandsterke paa sit Faktori, at det bergenske Borgerskab selv i sine Velmagtsdage ikke formaaede at værges sig mod dem uden Hjælp fra Regjeringens Side. Og denne Hjælp havde de danske Unionskonger ikke Evne og ofte heller ikke Vilje til at yde. Christofer af Bayern var ikke gunstigt stemt mod dem; men hans Forsøg paa at indskrænke deres Privilegier i Bergen mislykkedes og tjente kun til at vise, at deres Magt her endnu var et nødvendigt Onde, som intet Lovbud

kunde ophæve eller indskrænke. Hans Eftermand, Christian af Oldenburg, hvem de lybske Krøniker kalder «eyn sachtmodich, myldich, gnedich vorste»,¹ gjorde sig fortjent til denne Ros ved den mest rundhaandede Ødslen med Privilegier til de hanseatiske Kjøbmænd, og under denne slette Konge opnaaede de saaledes alt, hvad de paa nogen Maade kunde begjære. Landets egne Borgere maatte opgive den frugtesløse Kamp med Modstandere, som ikke blot ved sine Kapitaler og Handelsforbindelser besad den mest afgjorte Overlegenhed, men hvem Regjeringen ogsaa tilstod enhver Fordel, som den havde i sin Magt. Norges hele Handel var saaledes bleven monopoliseret i Tyskernes Hænder, og de engelske og hollandske Kjøbmænd, som indtil denne Tid stundom havde forsøgt at konkurrere med dem, og hvem de tidligere Regjeringer i Regelen havde søgt at begunstige i den rigtige Erkjendelse af, at en saadan Konkurrence vilde komme Landet til Gode, blev nu enten ganske fortrængte eller saa indskrænkede, at de ophørte at synes farlige for Hanseaternes Monopol.² Der behøvedes lang Tid for at omstyrte en saa vel befæstet Magt, og det navnlig i et Land med faa Ressurcer som Norge: Garpen var, som Absalon Pederssøn udtrykker sig, kommen saa vel ind i de norske Skindstakker, at han ikke var god at faa herud igjen. I den første Fjerdedel af det sekstende Aarhundrede, da de øvrige hanseatiske Faktorier neppe havde mere end en Skygge tilbage af sin fordums Herlighed, vedblev Kontoret i Bergen at blomstre og at tilbagevise med en, som det synes, ganske usvækket Kraft ethvert Forsøg paa at indskrænke det i dets «lovlige Sedvaner». Hvilke disse var, hvor vidtstrakte og for de Norske ødelæggende Rettigheder Kontoret var i Besiddelse af, er noksom bekjendt, og det fremlyser heraf, at Bergens Borgerskab paa hin Tid ikke kunde andet end være faatalligt og næringsløst. Skjønt bosiddende i Bergen, betalte Bryggens Kjøbmænd hverken Leding, Tiende eller anden Skat og Tynge, de oppebar selv de Bøder, som faldt blandt dem, de betalte ikke som Borgere Accise af sit Øl og Vin, de var fritagne for Udskrivning og Strandret, de erlagde meget mindre i Told af sine Varer og Skibe end andre fremmede Nationer og Byens egne Borgere. De havde Tilladelse til at fare paa Nordlandene og Finmarken, hvilket var alle andre forbudt. Den hele Nordlandshandel var efterhaanden kommen i deres Hænder. Nordlæendingen, hvem de havde forstaaet at bringe i den fuldstændigste Afhængighed ved Forskud, som han paa Grund af sin Fattigdom og Kjøbmændenes bedrageriske Forhold aldrig formaaede at betale, maatte sælge sin Fisk og sine øvrige Varer til

¹ *Grautoff, Detmar 2, 429.*

² *Sartorius, Gesch. des hans. Bundes II. 343 o. fl.*

dem for den Pris, som de selv fandt for godt at give, og modtage af dem, hvad han til Gjengjæld behøvede: Mel, Malt, Øl, Klædevarer etc. til opskruede Priser og af den sletteste Kvalitet. Alle disse Varer bragtes til Bergen ved hanseatiske Skibe: Kornvarer og Øl mest fra Stæderne ved Østersøen, Klædevarer og Luksusartikler mest fra de frisiske og zuydersøiske Stæder, og i Kontorets Velmagtsdage blev der holdt strengelig over, at intet af, hvad der saaledes førtes hid, maatte sælges til nogen af de bergenske Borgere eller opskibes i deres Huse. Den hele Handel skulde nemlig gaa gennem Kontoret og ingen Del af dens Fordele tilflyde de saakaldte «ufrie Folk», da disse derved efterhaanden kunde blive farlige Konkurrenter. Endnu i denne Tid vovede kun yderst sjelden andre Fremmede at krænke de Kontorskes Monopol paa den bergenske Handel, og, naar stundom nogen indfandt sig, blev de som oftest fordrevne eller mishandlede af Tyskerne, som ikke lod sig nøie med at være de høiest begunstigede, men vilde være de eneste. Englænderne havde forlængst afstaaet fra sin Seilads paa Norge, og de Danske begyndte først meget senere at føre sine Produkter hid i egne Skibe. Alene Skotterne og Hollænderne synes aldrig ganske at have ladet sig fordrive af de Kontorske, som derfor ogsaa hadede dem paa det bitreste; men deres Handel var uidentvivel endnu i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede ganske ubetydelig. Hollænderne havde siden 1469 været indskrænkede saaledes, at de kun med ét eller høist to Skibe maatte seile til Bergen, hvorhos der tilstodes dem 2 Gaarde paa Stranden til at opskibe deres Varer i, og, skjønt de Kontorske idelig førte Klagemaal over dem, er det dog klart af senere Dokumenter, hvorved disse Bestemmelser stadfæstes,¹ at de i lang Tid ikke formaaede at udstrække deres Virksomhed synderligt ud over denne Grænse. Hvad Bergens egne Borgere angaar, da eiede de paa hin Tid neppe andet end Baade og smaa Jagter til at fare omkring med i de nærmest tilgrænsende Bygde, lag. Deres Aktivhandel paa Udlandet var fuldstændig tilintetgjort, da Hanseaterne med Nordlandshandelen havde tilegnet sig deres vigtigste Eksportvarer, og de udenlandske Markeder var blevne lukkede for dem. I de ældste Privilegier, som tilstodes Tyskerne i Norge, blev der stedse forbeholdt de norske Borgere tilsvarende Rettigheder i tyske Stæder; men dette Forbehold forsvandt lidt efter lidt, og i den sidste Halvdel af det femtende Aarhundrede er der ikke længer Tale om nogen Rettigheder for Norges Skibsfart paa Udlandet, som da ogsaa maa antages ganske at have ophørt at eksistere. Ogsaa Farten paa Nordlandene og Finmarken var bleven Bergens Borgere forment af de Kontorske,

¹ Se t. Eks. Nor III. 3. 73.

som flere Gange med Hug og Slag tvang dem til at vende tilbage, naar de prøvede paa at gjenoptage sin Seilads til disse Egne.¹ Det synes saaledes, som om ingen Virksomhed har været dem levnet, hvoraf de kunde søge sin Næring, uden Haandverksdrift og Kramhandel med Almuen i de nærmeste Bygder; og selv heri var Tyskerne blevne dem overmægtige Konkurrenter. De Kontorske stod ude paa Bryggen med sine Kramkister og solgte i alen- og pundevis, saa at Borgerne ikke engang havde Fordelen af at udhøkre, hvad der tilførtes Kontoret i større Partier; de fór omkring paa Bygden, opkjøbte af Bønderne deres Produkter og solgte til dem, hvad de behøvede, hvorved de ofte, ligesom ved Nordlandshandelen, selv bestemte Prisen og brugte Magt, naar nogen ikke vilde finde sig heri, ja de havde endog tilegnet sig et Slags Forkjøbsret ved Byens Torv, saa at ingen maatte tilstedes Adgang til at købe, førend Tyskerne havde forsynt sig med, hvad de tiltrængte. — En lignende Rølle, som disse Kontorets Kjøbmænd spillede med Hensyn til den bergenske Handel, spillede de tyske Haandverkere eller de saakaldte vyf Amtene med Hensyn til Byens Haandverksdrift. Ogsaa disse havde store Forrettigheder fremfor Byens egne Borgere og besad i sin større Kunstfærdighed, i sit Antal og den Beskyttelse, de nød hos Kontoret, saadanne Fortrin, at en heldig Konkurrence med dem maatte være umulig.

Skjønt man heraf ikke kan andet end danne sig en yderst ugunstig Forestilling om det bergenske Borgerskabs Tilstand; skjønt det aabenbart nærrede sig af de Smuler, som faldt fra Tyskernes Bord; skjønt Handelens og Industriens Rigdomskilder gennem disse Fremmede, hvem intet Baand knyttede til Byen, var ligesom bortledede fra denne, er der dog ingen Tvivl om, at det ogsaa paa denne Tid var mere talrigt og mere velhavende end Borgerskabet i hvilkensomhelst af Norges øvrige Kjøbstæder.²

Saalænge Kontoret stod paa Høiden af sin Magt, var hele det nordenfjeldske Norge underlagt den bergenske Tvangsstapel, og Throndhjem og Stavanger havde som Følge heraf ingen egen Handelsvirksomhed. I ældre Tider pleiede de hanseatiske Skibe oftere at besøge Throndhjem, hvor de afhentede endel af Nord-

¹ S. *Norske Magazin* I. 51 og 553.

² Det vil i denne Henseende være tilstrækkeligt at anføre, at Bergen gennem hele det 16de Aarhundrede, saalangt Efterretningerne gaar tilbage, blev meget højere takseret i Skat end de øvrige norske Byer; saaledes paalagdes der ved Brev af 10 August 1546 [*Norske Rigs-Registr.* I, 68] Bergen at udrede 1500 Daler, medens Oslo blev paalagt 1200, Throndhjem 600, Marstrand 500, Tunsberg og Oddevald 400, Sarpsborg og Kongelf 300, Skien og Stavanger 250. Og paa denne Tid var Kontorets Vælde endnu saalidet brudt, at Forholdet mellem Bergens Folketal og Velstand og de øvrige Byers ikke kan have forandret sig synderlig til førstnævntes Fordel siden Aarhundredets Begyndelse.

landenes Produkter, men efterat Kontoret havde udviklet sig til en selvstændig Magt, gjorde det Paastand paa, at Seiladsen til Havne norden- og søndenfor Bergen, hvorved dets Indtægter led Afbræk og dets Marked, som det hed, blev fordærvet, maatte indskrænkes eller ganske forbydes Hanseforbundets Medlemmer, og det fik som oftest Medhold heri af sine Foresatte. Ogsaa Regeringen saa, af Hensyn til en let og sikker Opkræven af dens Told, gjerne, at Handelen blev saameget som muligt koncentreret, og for Producenterne blev det nødvendigt at føre deres Varer til et eneste Sted, som tilbød dem en sikker Afsætning, og et Marked, tilstrækkelig forsynet med, hvad de behøvede Hanseaternes Fart paa Throndhjem ophørte vel aldrig ganske; men det kunde alene undtagelsesvis lønne sig for større Skibe at seile hid, og uden tvivl er Byens Forsyning i denne Tid, som endnu meget senere, hovedsagelig foregaaet paa saadan Maade, at de throndhjemske Borgere paa sine egne smaa Jagter eller Skuder førte det lidet, de havde at afsætte, til Bergen og hos Kjøbmændene paa Bryggen tilhandlede sig her, hvad de havde behov af udenlandske Varer. — Hvad Hanseforbundet negtede sine egne Medlemmer, var naturligvis endnu mindre tilladt andre fremmede Nationer. Først omkring Reformationstiden forekommer der Klager over, at Hollænderne havde begyndt en «ny Seilads» til Throndhjem, til Fordærvelse for det bergenske Kontor, og ved en Traktat, afsluttet i Hamburg 1534, mellem Lybekkerne og Hollænderne, blev det bestemt, at de sidstnævnte for Fremtiden skulde afholde sig herfra, da de østersøiske Stæder gjorde det samme, hvorimod Seiladsen til Bergen skulde ligesom tilforn staa alle fri.¹ Først efter Midten af det 16de Aarhundrede ser man Spor til, at Stavanger havde været besøgt af fremmede Skibe.² Men indtil denne Tid og saalænge Kontorets Velmagtsdage vedvarede, kan ingen af disse Byer have haft nogetsomhelst at betyde som Handelsstæder.

Ogsaa i det søndenfjeldske Norge havde Tyskerne tilegnet sig et trykkende Monopol, og, hvis deres Handel i denne Del af Landet aldrig hævede sig til nogen synderlig Betydning, var det sikkert ikke, fordi de her maatte undvære saadanne Rettigheder, som det var lykkets dem at opnaa i Bergen, eller fordi de her

¹ S. Waitz, *Jürgen Wullenwever I*, 400. o. fl. St.

² I en Klage fra Kjøbmændene paa Kontoret i Bergen, dat. 18 September 1564, omtales, at Bremerne uden Sky bruger den forbudne Seilads paa Stavanger, hvilket er Stæderne forbudt under Straf af at tabe deres Privilegier og bøde 1 Mark Guld. Denne forbudne, forfængelige og høist skadelige Seilads vilde, heder det, føre til den «löbliche Handtirungs» Undergang, hvis den ei afskaffedes (*Langes Excerpter* af det Bremenske Archiv i hans haandskrevne Samlinger). — Dette er, saavidt vides, første Gang, at nogen Seilads af fremmede Skibe paa Stavanger findes omtalt.

maatte finde sig i en friere og mere udstrakt Konkurrence.¹ I Oslo og Tønsberg saavel som i Bergen arbeidede de konsekvent og udholdende til det samme Maal; paa begge Steder havde de en afgjort Overlegenhed i Kapital og Handelsforbindelser, Eftergivenhed eller aabenbart Medhold hos Regjeringen at støtte sig til, derimod kun en svag Modstandskraft hos de norske Borgere at bekjæmpe. — Det var fornemmelig Rostockerne, som drev Handel paa det sydlige Norge, og det var fornemmelig siden Midten af det femtende Aarhundrede, at der blev tilstaaet dem store og for de norske Borgere ødelæggende Rettigheder. Christofer af Bayern gav ved et Brev af 22 Oktober 1447 alle Rostockere, som besøgte Norge, og navnlig Oslo og Tønsberg, Ret til at købe og sælge Gjæst med Gjæst, til at holde egen Husholdning og blive Vinteren over, hvortil Byernes Raad skulde skaffe dem Herberge, samt til at handle med Bønderne i alen- og lispundevis,² og disse Privilegier blev af de følgende Konger, Christian I og Hans, oftere bekræftede og udvidede, trods Borgernes Klager og det norske Rigsraads Modforestillinger. Vintersidderne i Oslo og Tønsberg nød Begunstigelser med Hensyn til Tolden; de var ligesom de Kontorske fritagne for alle borgerlige Tynger; de drog ligesom disse en Skare Haandverkere med sig, som tilintetgjorde eller fortrængte den indenlandske Haandverksdrift. De havde ligesom disse sine særegne Love, sine Oldermænd, sine Laug og sine Gilder. De dannede, kort sagt, et fuldstændigt Sidesykke til Kontoret i Bergen. Vistnok var det et Sidesykke i en meget formindsket Maalestok. De Kontorske beherskede ved sit Monopol hele det nordenfjeldske Norge, som havde mange og værdifulde Eksportartikler, og som for at brødføde sig tiltrængte en stor Tilførsel fra Udlandet. Det sydlige Norge derimod havde paa hin Tid kun lidet at udføre og var derfor ogsaa med Hensyn til sine Fornødenheder i langt højere Grad henvist til, hvad det selv formaaede at frembringe. Udentvivl har det kun været de nærmest Søen langs Christianiafjorden liggende Bygder, hvormed der er bleven dreven nogen Handel, idet Almuen her for Slagtekvæg, Skindvarer, Tømmer etc. tiltuskede sig noget Mel, Malt og Øl;³

¹ Om Hanseaterne i det søndenfjeldske Norge se fornemmelig *Langes Bidrag til Unionshistorien i Norsk Tidsskrift for Vidensk. og Liter. I Bind.*

² Af *Lappenbergs Satorius II* 434 sees, at de allerede i det fjortende Aarhundrede tiltog sig de her opregnede Friheder; men uden tvivl er først ved det ovenfor nævnte Brev bleven dem tilstaaet som Rettigheder, hvad de indtil denne Tid vistnok havde praktiseret, men i Strid med udtrykkelige Lovbud og derfor neppe uanfægtet.

³ I to Klager fra de hanseatiske Kjøbmænd, den ene fra Aar 1514 over Forhøielse paa Tolden i Oslo, den anden fra Aar 1530 over Forhøielse paa Tolden i Marstrand (begge afskrevne i *Langes haandskr. Samll.*) findes der Fortegnelse over de Varer, som Tyskerne paa denne Tid udførte fra det søndenfjeldske Norge.

men denne ubetydelige Handel synes Vintersidderne i Oslo og Tunsberg at have behersket ligesaa fuldkomment, som de Kontorske beherskede de store Omsætninger i det nordenfjeldske Norge. Der er intet, som tyder paa, at de mere end disse har været forulempede ved fremmed Konkurrence, og hvor maadeligt det stod til med Borgerskabet i de østlandske Byer, efterat Rostockerne i et halvt Aarhundrede havde været i Besiddelse af de ovenfor omtalte Rettigheder, derom afgiver Christian den Andens Forord til hans Privilegier for Oslo af 7 Januar 1508¹ tilstrækkelig Oplysning. Det heder her, at Borgermestre, Raad og Menighed i Oslo havde klaget over, at de rostockske Kjøbmænd havde tilrevet sig den hele Handel, saa at ingen af de indfødte Borgere kunde faa noget tilkjøbs af Bønderne, «hverken et eller andet ei saa godt som en Skilling, hverken for Sølv, Guld, Kobber, Klæde, Humle eller nogen anden Kjøbmandsskab, men finge al Tid til Gjensvar af Bønderne: ville ikke Tydskerne have det, da skulle I faae det, men ville Tydskerne have det, da faae I intet deraf. Desligeste gjorde Rostockerne Gaardekjøb og andet ulovligt Kjøb; men naar nogen Rigets Tjeneste eller Tynge lagdes paa, da vilde de intet hjælpe dertil, men sagde, de havde intet dermed, thi de hørte hjemme i Rostock. Naar som de havde samlet Pungen fuld, da gave de dennem dermed udaf Riget til Rostock og andre Stæder med Rigdommen, og Armod blev tilstede i Riget igjen». «Nogen faa Aar,» heder det videre, «førend de tydske Kjøbmænd kom hid at selge og købe med Gjest og Bønder i Lod og Qvintin, Aaret rundt mod Norges Lov, da var her i Oslo 5 eller 600 rige og velemnede Mænd, Norges Rige til Hjælp, Trøst og Bistand, som nu ikke er mere end 60 eller 80 husarme fattige Mænd,» og Aarsagen hertil var ingen anden, end at Tyskerne laa i Byen til dens store Skade og Fordærvelse. — Disse Klager indeholder maaske nogen Overdrivelse; men de maa dog under alle Omstændigheder betragtes som et uimodsigteligt Vidnesbyrd om, at Oslo i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede befandt sig i en saa maadelig Forfatning, at den neppe synes at have fortjent Navn af By. Dens Befolkning kan ikke paa langt nær have naaet et Tusinde, Handelen var ubetydelig, og dens Fordele tilflød i saa ringe Grad Byens indfødte Borgere, at disse maa have været ligesaa fattige, som de var faatallige. Oslo var ikke destomindre den første blandt alle det søndenfjeldske Norges Kjøbsteder.² Nærmest denne i

Her opregnes foruden en Mængde forskellige Sorter Skind- og Vildtvarer, Smør, Talg, Tran, Spæk, Tjære, Makrel og Laks; derimod sees intet Slags Tømmer at være opført.

¹ *Dipl. Norv. III. 1040 og hos Paus.*

² Se bl. a. den ovenfor citerede Skatteligning af 1546.

Anseelse og Betydning synes Tunsberg at være kommen; men ogsaa her regjerede, som ovenfor antydet, de rostockske Vintersiddere, og, hvad Konghelle, Oddevald, Sarpsborg og Skien angaar, da nævnes de saa sjelden, og der er saa lidet bekjendt, som tyder paa, at de har drevet nogen Handel, at man maa slutte, at de endog i Sammenligning med Oslo og Tunsberg har været uanseelige Flekker eller Fiskerleier. — Det er lidet troligt, at Hamar, Norges eneste Landstad paa denne Tid, skulde have befundet sig i en bedre Tilstand; snarere har den endnu mindre end nogen af de øvrige fortjent Navn af By. Kyststrækningerne havde den sterkeste Befolkning og de mest udviklede Næringsveie; herfra blev der stedse drevet nogen Handel med Udlandet, i hvilken Kjøbstæderne kunde deltage, og af hvilken de havde sin fornemste Næring. Oplandene derimod var paa en Maade en lukket Verden, deres Kommunikation med Kysten saa besværlig, at vistnok kun meget lidet af deres Produkter naaede frem saalangt, og at Tilførselen fra Udlandet var altfor ubetydelig til at blive Gjenstand for en særegen Bynæring. I disse Egne fandt uden tvivl kun en Tuskhandel Sted mellem de forskjellige Bygdelag, idet Fjeldbonden fra Østerdalen, Gudbrandsdalen og Valdres for sine Skindvarer, sit Smør og sit Jern tilhandlede sig Korn og Mel af Bønderne paa Hedemarken og Thoten. Saadanne Omsætninger foregik vel navnlig paa det aarlige Marked, som fra gammel Tid holdtes paa Hamar, og heraf har maaske denne Bys Indvaanere haft nogen Fortjeneste. Men dertil og til Fiskeri samt Haandverks- og Dagarbeide for den rige Geistlighed maa ogsaa deres Næringer have været indskrænket. Det kan saaledes neppe være tvivlsomt, at Hamar aldrig har været mere end en Biskopsflekke, at den aldrig har hævet sig til nogen Betydning som Kjøbstad, og der er flere Tegn, hvorved dette vinder Bestyrkelse. Der kjendes intet Privilegium for Hamar: intet Dokument, som angaar dens Handel, Rettigheder eller kommunale Forhold; man kan af de hidtil trykte Oldbreve ikke se, om den, som de øvrige Kjøbstæder, har haft sin Byfoged, sine Borgermestere og Raadmænd, thi der findes ingen saadan nævnt. De fra Hamar daterede Brevskaber er udstedte og beseglede af Oplandenes Lagmand, som havde sit Sæde her, af Biskoppen, Kannikerne eller andre Geistlige eller af Bønder i Omegnen; derimod forekommer ingen nævnt, om hvem det heder, at han var Borger eller Lagrettemand i Hamar. I et enkelt Dokument fra Slutningen af det femtende Aarhundrede¹ nævnes fire Mænd som Lagrettemænd for Skaun (Stange) og Hamar; hvis man kan forstaa dette Udtryk saaledes, at de har været fælles for begge Steder, da har Hamar ikke en-

¹ *Dipl. Norv. II. No. 941* (8 Febr. 1488).

gang besiddet den samme kommunale Selvtændighed som enhver, selv den ubetydeligste, af de øvrige norske Kjøbstæder besad. Endog den hyppigst forekommende Benævnelse «Biskopshamar» synes at betegne, at Byen ingen Eksistens har havt uden som Bisperesidens, og i Virkeligheden forsvandt den ogsaa ganske med Biskopsstolens Nedlæggelse, ligesom den havde reist sig med dens Oprettelse. Der er nemlig al Grund til at antage, at dengang Svenskerne efter den almindelige Beretning skal have ødelagt Hamar, var der intet andet at ødelægge end Kirken og den gamle Kongsgaard, hvor nu en dansk Lensmand residerede. Idetmindste forekommer «Byen» Hamar ingensteds nævnt i de samtidige Beretninger om de Svenskes Herjetog i Norge under Syvaarskrigen,¹ og heller ikke fra det Tidsrum, som ligger mellem den sidstnævnte Begivenhed og Nedlæggelsen af den oplandske Biskopsstol er der noget Spor til, at den har eksisteret. Men herfra maa man kunne slutte tilbage; det er ikke sandsynligt, at Oplandenes Befolkning og Næringsveie skulde været gaaede meget tilbage i de nærmeste forudgaaende Aarhundreder, og dersom Hamars Eksistens i 1537 var afhængig af Biskopsstolen, har den neppe nogensinde tilforn været synderlig bedre faren. — Af den gamle Beskrivelse over Hamar, hvis Paalidelighed og Brugbarhed som historisk Kildeskrift hidtil har været saagodtsom uanfegtet,² faar man en ganske anden Forestilling om denne Kjøbstads fordums Herlighed og Anseelse. Det fortælles her, at den i sine Velmagtsdage havde en Udstrækning af næsten en halv Mil, at den havde mange Gader, tæt bebyggede og omgivne af herlige Frugthaver og Humlegaarde, at den drev en udbredt Handel, og at den var forsynet med alle Slags Haandverkere: «Teglbrændere, Stenhuggere, Hattemagere, Plattenslagere, Muremestere, Kirkebyggere, Skræddere, Skomagere, Kleinsmede, Grovsmede, Knivsmide, Guldsmede, Skindere, Bundtmagere og mange flere Slags». Byens

¹ Abaslon Pederssøn omtaler i sin Norges Beskrivelse (forfattet mellem 1567—70) kun Bispegaardens Ødelæggelse ved Svenskerne, men nævner intet om Byen (*Norske Magaz. I. 114*); saaledes ogsaa Axel Gyldenstjerne i hans Beretning om Syvaarskrigen (*N. Mag. I. 165*). Peder Claussøn i sin Norges Beskrivelse siger kun, at Domkirken endnu stod ved Magt, indtil de Svenske brændte den af i 1567. I en Beretning til Kongen fra den danske Skibshøvedsmand Cort Glasenap dateret Akershus 20 Marts 1567, heder det: «Die Schweden sind in die Hedemark gerückt, haben daselbst den Hof Hamar erobert und eingenommen.» (*Danske Geh. Arch.*). — Beskrivelsen over Hamar, der er forfattet mellem 1617 og 1624 (*Thaarups Magazin II, 287*), taler intet om Byens Opbrændelse ved de Svenske, og, da der heller ikke i de svenske Beretninger (*Handll. rör. Skand. Hist. XXI D., Girs, Tegel, Celsius*) findes noget herom, synes man at kunne slutte, at den paa hin Tid i Virkeligheden ikke har eksisteret. — Resen (*Fredr. II's Krønike S. 168*) er, saavidt vides, den første, der taler om Byens Ødelæggelse.

² Det eneste Sted, saavidt vides, hvor der er ytret nogen Tvivl om, at dette Skrift i et og alt skulde fortjene Tiltro, er Munch, *Hist. geogr. Beskr. over Norge i Middelalderen S. 47*, hvor det heder, at det indeholder flere øiensynlige Overdrivelser.

Raadstue, heder det, stod paa Torvet, og her fandtes 80 Kobber-spande «stærkeligen gjorde for Ilds Skyld». Øvrigheden bestod af Lagmanden, Byfoged, Raadmænd og Lagrettesmænd. Under Byfogden stod tre Bysvende, som med Kobberhorn kaldte Menigheden sammen, naar noget skulde forhandles. Byen havde sine egne Brevdragere; Borgerne havde sine Rodemestere, sine Bryggere og Mostpersere, som beredede for dem deres Most og Kirsebærdrank, «og var det en meget ringe Borger, som ikke havde aarlig af sine Frugthaver en halv Læst Most og en halv Læst Kirsebærdrank til sin egen Huses Behov at fortære, foruden hvis Deel som de solgte Fremmede». I Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede under Kong Haakon Magnussøns Regjering, da Hamar stod i sin ypperste Flor, talte den attenhundrede væragtige Mænd. Senere gik det tilbage; men i Slutningen af det fjortende og Begyndelsen af det femtende Aarhundrede havde den endnu 900 gerystige og væragtige Mænd, medens der fandtes 3000 voksne Folk, som gik til Sakramente om Paasken, og i de to sidste Biskoppers Tid var der endnu 200 Gaarde igjen og 200 Borgere, «dog», heder det, «største Parten Embedsmænd. foruden Qvinder og Børn, som var vel mere end fire Gange saa mange». — Det er aabenbart, at denne Skildring giver et Begreb om Oplandenes økonomiske Udvikling i det fjortende og femtende Aarhundrede, som staar i Strid med alt, hvad der iøvrigt er bekjendt, og, da den ikke støttes ved nogensomhelst Vidnesbyrd og desuden indeholder vitterlige Fabler eller Urimeligheder, synes der at være fuldkommen titstrækkelig Grund til at frakjende den Brugbarhed som historisk Kildeskrift.

Beskrivelsen over Hamar kjendtes allerede og benyttedes af Ramus (i hans Norges Beskr.) og af Holberg (i Danm. Hist.). Den er siden flere Gange bleven trykt,¹ og har længe været en af Hovedkilderne, hvorafr man hentede sin Kundskab om Norges indre Tilstand i det fjortende og femtende Aarhundrede. Den har maattet vække en høi Forestilling om de norske Kjøbstæders Velmagt og Anseelighed i hint Tidsrum, og man har sikkert ikke betænkt sig paa fra denne Skildring af en Landstad, hvis Næringsveie altid maa have været indskrænkede i Sammenligning med de heldigst beliggende Kjøbstæder, at drage Slutninger med Hensyn til disse, som, efter hvad der nu er bleven oplyst, maatte erkjendes for urimelige. Ogsaa om enkelte blandt de øvrige Byer havdes der Beretninger, hvorafr man fik en urigtig Forestilling om deres tidligere Betydning. Peder Claussøn fortæller saaledes i sin Norges Beskrivelse, at Stavanger i fordums Dage var meget større

¹ Nemlig særskilt udg. af Chrph. Hammer 1773 og oftere; desuden trykt i *Thaarups Magazin II.* og *Budstikken IV.*

og ypperligere, end den var i hans Tid, og at der skulde have boet 700, «somme mene 1800 Borgere derudi». Det var bekjendt om de fleste norske Byer, at de i den katholske Tid havde havt mange Kirker og Pragtbygninger, at de havde været Sæde for rigt doterede geistlige Stiftelser, som gik tilgrunde eller inddroges ved Reformationen, og man bragtes herved let til at forestille sig, at de ved denne Begivenhed og ved Norges Underkastelse under dansk Overherredømme med ét sank ned i den maadelige Forfatning, i hvilken de senere befandt sig.

En saadan Forestilling kunde saameget lettere opstaa, som den fuldkommen stemmede med den Opfatning af Norges Historie i hint Tidsrum, der engang var den sedvanlige. Man havde sin Opmerksomhed udelukkende fæstet paa de ydre politiske Begivenheder og saa i dem Ulykker, hvorved en livskraftig og blomstrende Stat styrtedes i Fordærvelse, medens en grundigere Undersøgelse har vist, at Norges Tilbagegang var en Følge af indre Aarsager, at det var en langsom Hendøen af enhver Udviklingspire i Staten og Samfundet, som de politiske Begivenheder alene tjente til at fremskynde. «Calmarunionen er Skyld i al vor Ulykke,»¹ heder det, fordi Statens Svaghed først under denne Forbindelse kom tilsyne paa en iøinefaldende Maade. Begivenhederne ved Reformationens Indførelse opfattedes som det norske Folks sidste Kamp for at opretholde sin nationale Selvstændighed, og Kampens uheldige Udfald, Norges Indlemmelse i det danske Monarki, tænkte man sig efterfulgt af de samme ulykkelige Følger for Landets Kultur og Velstand, den samme aandelige og materielle Tilbagegang, som pleier at ledsage et Folks Underkastelse under fremmed Voldsherredømme.

Det er, efter hvad der nu kan oplyses om Norges indre Tilstand før og efter Reformationen, umuligt at fastholde længer en saadan Opfatning af hine Begivenheder, eller at istemme de bitre Klagemaal, hvortil Statsforandringen i 1536 saa ofte har givet Anledning, som om den var en Ulykke, der kunde være undgaaet, saafremt de ledende Mænd havde besiddet Mod og Fædrelandsind. Det maa nu være klart, at den politiske Selvstændighed, Norge besad indtil 1536, længe havde ophørt at være andet end en tom Form, at den ikke støttedes ved nogen stor eller almindelig Interesse, og at de Udtryk i Christian den Tredies Haandfæstning, hvormed det danske Rigsraad undskylder sin Beslutning med Hensyn til Norge, nemlig «at dette Rige nu var saa forringet baade af Magt og Formue, at dets Indbyggere ikke ene formaae

¹ Forfatteren af den nordiske Missionshistorie, Hammond, skrev saaledes til Suhm: «Calmarunionen gider ingen Nordmand læst noget om, og kan ei skrive derover, er han en ærlig Mand, der er Grunden til alle paafølgende Ulykker.» (*Suhm Samll. Skr.* 16. 358.)

at underholde dem en Herre og Konge», forsaavidt indeholder en Sandhed, som Landet ganske vist savnede de nødvendige Betingelser for en selvstændig Statsudvikling. Ophævelsen af Rigsraadet vakte, som bekjendt, ingen Modstand, og det uforklarlige, der synes at ligge i, at en Stat saaledes uden ydre Vold paa en Maade af sig selv ophørte at eksistere, at en Forandring, som efter vor Tids Begreber synes at maatte have vakt en Storm af Uvilje, kunde foregaa saagodtsom uænset, bortfalder ganske ved en nærmere Betragtning af Landets indre Tilstand.

Det norske Folk var paa hin Tid i egentligste Forstand et Folk af Bønder; der fandtes ingen fast organiseret og politisk myndig Stand, som kunde være dets Leder, og hos hvem den nationale Aand kunde komme til Bevidsthed og Virksomhed. Den gamle norske Adel var saagodtsom uddøet, eller sunket ned blandt Bønderne; Geistligheden i sig selv lidet skikket til at være Nationens politiske Leder. Og det vil af det foregaaende være klart, at der i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede heller ikke kunde være Tale om en norsk Borgerstand. Bergen var vel fremdeles Nordens mest anseelige Handelsstand, men kun en Del af dens Befolkning kunde siges at tilhøre Norge, og det, som vi har seet, den fattigste og mindst betydende Del. Med Hensyn til de øvrige Byer viser de faa Efterretninger, der er os levnede, endog blot ved deres Magerhed, at de har været uanseelige og næringsløse. Norges samlede Kjøbstadbefolkning har paa hin Tid neppe meget oversteget ti tusinde,¹ og Byernes indskrænkede Næringsveie, deres lidet betydende kommunale Selvstændighed, har ikke været skikket til at udvikle hos dem nogen sand og fremadstræbende Borgeraand. Forsaavidt de havde nogen Handel, var den i Fremmedes Hænder. Af Borgerne tilhørte nogle, og det de mest bemidlede, mere Landet end Byen, idet de havde sin Næring af Landeiendomme i Byens nærmeste Omegn eller saakaldte Avlsgaarde, eller af andet Jordegods, som de oppebar Landskyld af; de øvrige ernærede sig for den allerstørste Del kummerligt af Fiskeri og Haandverksdrift. Hverken ved sit Antal eller sin Velstand har saaledes Kjøbstadbefolkningen havt saameget at betyde, at den kunde spille nogen Rolle som en særegen Stand. — Middelalderens Kommunevæsen og Kommuneaand

¹ Et hundrede Aar senere, da Handelen havde taget et sterkt Opsving og nye Næringsveie var aabnede for Kjøbstæderne, udgjorde Bergens, Thronhjems, Christianias (Oslo), Tønsbergs, Stavangers, Skiens og Fredriksstads (Sarpsborg) Befolkning rimeligvis neppe tyve tusinde. Af de baahuslenske Kjøbstæder havde Marstrand, saalænge det store Sildefiske vedvarede, en betydelig Handelsrørelse, men den saavel som Kongelf og Oddevald maa paa Reformationens Tid have været uanseelige Flekker. Da de svenske Byer i 1658 erholdt en ny Rangordning, erholdt Marstrand No. 20 mellem Ystad og Askersund, Oddevald No. 58 og Kongelf No. 80. *Holmberg Bahusl. Beskr. III. 13.*

findt ingen gunstig Jordbund for sin Udvikling i Norge, hvor Samfundet stedse bevarede sin oprindelige, ensartede Karakter. Det var neppe mere end de udvortes Former, som fæstede Rod her, og der er heller intet Spor til, at den norske Bybefolkning har besiddet en Skygge af den levende Standsfølelse, hvorved andre Landes Borgerstand hævede sig til en Magt i Staten og Samfundet. Tvertimod aabenbarer sig paa det tydeligste, hvor lidet den ved en særegen Udvikling og særegne Interesser havde udskilt sig fra det øvrige Folk, derigjennem, at den forblev ganske uberørt af Reformationens religiøse Bevægelser, som netop udgik fra Borgerstanden og stod i den nøieste Sammenhæng med de for denne eiendommelige Interesser og Synsmaader. Alene i Bergen sporedes nogen Bevægelse,¹ men naturligvis især hos den tyske Befolkning, som var saa aldeles dominerende, at Byen snarere kunde kaldes tysk end norsk. — Ogsaa de politiske Begivenheder vidner paa en umiskjendelig Maade om Kjøbstædernes aandelige og materielle Afmagt. Det sidste Forsøg, som Erkebiskop Olaf Engelbrektsson gjorde paa at hindre Christian den Tredie i Opnaaelsen af Norges Krone, da han nemlig lod de til Throndhjem ankomne Underhandlere og Raadsmedlemmer fængsle, og da det i Virkeligheden lykkedes ham at fremkalde en Bevægelse i enkelte Dele af Landet, der synes at ligne en almindelig Folke-
reisning, er, saavidt bekjendt, den eneste Leilighed, ved hvilken der spores en virksom Optræden fra Kjøbstadbefolkningens Side. Throndhjems Borgere hørte til Erkebiskoppens Parti; i den thrønderske Almues Brev til Indbyggerne i Bergen af 7de Januar 1536,² nævnes de som deltagende i Beslutningen om de søndenfjeldske Rigsraaders Anholdelse, og i et senere Brev, udstedt kort før Erkebiskoppen forlod Norge, kalder han dem sine Tilhængere og Venner.³ Kjøbstadmændene i Oslo, Tunsberg og Sarpsborg viste paa samme Tid en meget gjenstridig og fiendsk Stemning mod de danske Adelsmænd, som havde disse Byer i Befaling. Erik Gyldenstjerne, Lensmand paa Akershus, skriver saaledes under 6te Februar 1536 til Christian den Tredie, at han forgjæves har handlet med Sarpsborgs, Tunsbergs og Oslos Borgere om nogen Hjælp og Bistand. «De ere aldeles utroe og forvende Almuen fra Eders Naade og gjør Almuen viis den store Magt med Folk, Keiseren vil i Foraaret her indskikke med Pfalzgreven. For slig og flere falske og forrædelige Indskud og Underviisning, Bønderne og Almuen af Kjøbstedmænd have, ere de plat og aldeles oprørske, saa jeg kan ingen Fasthed eller

¹ *Norske Samll. II. 311—13.*

² *Actstykker til Grevefeidens Historie II. 206—8.*

³ *L. c. 307.*

Troskab af dennem befinde.»¹ I et andet Brev, dateret 14de Februar 1536,² kalder han Oslo Borgere «evige Forrædere» og ytrer, at de fortjente slig en tilbørlig Straf, som overgik Borgerne i Aalborg, hvormed han sigter til denne Bys grumme Behandling i Skipper Clements Feide. Han beder Kongen med det allerførste skikke ham et Antal Krigsfolk til Hjælp; dersom det ikke sker, er Kongen skilt ved Landet, thi vil han have det til Hørsomhed igjen, maa det tvinges med Magt. Erkebiskoppens Forsøg paa at sætte sig i Besiddelse af Rigets to vigtigste Slotte mislykkedes imidlertid, som bekjendt, ganske, og om nogen yderligere Modstand eller Deltagelse i Striden fra Kjøbstadbefolkningens Side høres intet Ord. Dens fiendske Stemning mod de i Throndhjem samlede Raadsmedlemmer og mod de danske Befalingsmænd har vel snarere været fremkaldt ved Rygterne om den høie Skat, som Christian den Tredie vilde udskrive, end ved en patriotisk Harmen over Udlændingernes Herredømme i Norge, og da det endelige Slag blev ført, da Rigets Skjæbne afgjordes ved en Haandfuld fremmede Leiesvende, synes Bymændene at have forholdt sig ligesaa uvirksomme og udeltagende som det øvrige Folk.

Denne Begivenhed og de med Reformationsverket forbundne Forandringer havde ganske vist for de fleste af Byerne en umiddelbar og følelig Virkning. Biskopsstolens Nedlæggelse og Sekulariseringen af de rigt doterede Klostre maa have berøvet dem en betydelig Del af deres Næring. Det er allerede bleven bemærket, at Hamar Kjøbstad efter al Sandsynlighed ophørte at eksistere med den oplandske Biskopsstol. Throndhjem, som af alle Landets Byer havde den rigeste og talrigste Geistlighed, hvor Erkebiskoppen havde sit Sæde, og hvor der i eller nær ved Byen fandtes ikke mindre end syv Klostre, led ved Reformationen et Knæk, som den først længe efter kan have forvundet, da Byens Handel gennem hele det sekstende Aarhundrede vedblev at være ganske ubetydelig. Stavanger, hvis Næringsveie endnu ved Reformationen neppe kan have været andre end Fiskeri og Haandverksdrift, maa ogsaa være bleven sat tilbage derved, at den ophørte at være Sædet for en rigt doteret Geistlighed. Men det var fornemmelig i Henseende til den udvortes Pragt og Anseelighed, at alle norske Kjøbstæder i Reformationstiden led store og uoprettelige Tab. Af Bergen var i det fjortende og femtende Aarhundrede neppe mere end den ubetydelige Del, som ligger paa Østsiden af Vaagen og i Vaagsbunden, ordentlig bebygget; men Byen maa dog have haft et mere storartet Præg end nuomstunder, saalænge der fremme paa Holmen hævede sig en Klynge af anseelige

¹ l. c. 250.

² l. c. 252—53.

Pragtbygninger: Christkirken med Biskopsgaarden og Korsbrødre-gaardene, Kongsgaarden, Apostelkirken og Prædikeklostret med dets Kirke, medens det vidtløftige Munkelivkloster hævede sig paa Nordneset. Throndhjem med sine fem Klostre og sine mange Kirker havde udentvivl et stateligere Udseende end nu, skjønt den egentlige By neppe omfattede mere end et Par smaa Gader.¹ De fleste af disse Pragtbygninger gik tilgrunde eller forfaldt i Tiden nærmest før og nærmest efter Reformationen. Throndhjem hjemsøgte i 1531 af en Ildebrand, hvorved saagodtsom den hele By lagdes i Aske; de fleste af de afbrændte Kirker blev igjen opførte, og Domkirken fik ved denne Leilighed det sidste og haardeste Knæk, som den siden aldrig kunde forvinde. Af Klosterbygningerne gik Minoriternes tilgrunde ved Ildebranden, medens Bakke og Helgeseter blev ruinerede 1564, formodentlig ved Svenskernes Indfald.² I Bergen foretog Eske Bilde 1531 sit bekjendte Ødelæggelsesverk, hvorved Kirke- og Klosterbygningerne paa Holmen blev nedbrudte, og i 1534 lod Thord Roed det nogle Aar tilforn sekulariserede Munkeliv opbrænde. Tunsberg hjemsøgte i 1536 af en Ildebrand, hvorved de fleste af Byens Kirker og begge de her beliggende Klostre lagdes i Aske for aldrig mere at reise sig. I Oslo var Mariakirken, Nonneseter, Olafsklostret o. fl. kort Tid efter Reformationen ganske forfaldne, og Mursten fra de gamle Kirker og Kapeller, hvor ingen Tjeneste længer holdtes, blev anvendte til Reparationer paa Akershus Slot.³

I Tidens Løb maatte Erindringen om den Ødelæggelse, der samtidigt med Reformationen rammede de norske Byer og berøvede dem det statelige Udseende, som de mange Kirker og Klostre havde givet dem, forbinde sig med en Forestilling om, at denne Begivenhed betegner et Vendepunkt i deres Skjæbne, ved hvilket de fra Velmagt og Anseelighed sank ned i deres senere Armod. Men, naar man betænker, at en af Landets vigtigste Handelsgrene først i Tiden efter Reformationen hævede sig til nogen Betydning, og at det hanseatiske Handelsherredømme ogsaa først i denne Tid blev knækket paa en afgjørende Maade, saa indser man, at der før hint Tidspunkt endnu mindre end senere kan være Tale om nogen Velmagt hos de norske Kjøbstæder. Biskopsstolene og Klostrene har underholdt en Del Arbeidere og skaffet Haandverksfolk og Fiskere nogen Fortjeneste; deres Inddragelse har derfor været et Tab, men dette Tab kan alene for en liden, fattig By have havt en følelig og længe vedvarende Virkning.

¹ *Manch. Det Norske Folks Hist. III. 1. 896—99.*

² *Lange, Klosterhistorie, 2 Udg. S. 218.*

³ *Nor. Rigsregistr. I. 204; Langes Klosterhist. 191, 435.*

Og paa anden Maade end ved Ophævelsen af hine geistlige Indretninger har Begivenhederne i 1536 neppe bidraget til at sætte de norske Kjøbstæder tilbage. Det er ofte bleven sagt, at Statsforandringen havde en almindelig Tilbagegang i materiel Henseende til Følge; men det er vanskeligt at paavise, hvorledes den skulde have udøvet en saadan Virkning. Norge blev ikke behandlet og kunde ikke behandles som et erobret Land. Christian den Tredie benyttede sig med meget Maadehold af en Seir, som ogsaa kun tilsyneladende gav ham en ubegrænset Magt; der skete intet forstyrrende Indgreb i Folkets indre Forhold, og hverken under ham eller under hans Efterfølger blev Norge trykket ved høie eller hyppige Skatter. At der efter 1536 savnedes en for Landet særegen Centralautoritet, maatte vistnok have en uheldig Virkning; men dette Savn kan ikke i nogen Henseende have været udfyldt ved en saa svag og saa lidet virksom Institution som det norske Rigsraad. Naar man derfor i det følgende Tidsrum hyppigt støder paa Kjendsgjæringer, der viser, at Landet og navnlig dets Byer har befundet sig i en maadelig Tilstand, og at dets Hjælpekilder har været lidet udviklede, maa man vogte sig for at anse dette for en Virkning af Begivenhederne i 1536. Det er nødvendigt for rigtigt at opfatte det heromhandlede Afsnit af vor Historie, at man stiller sig klart for Tanken den Tilstand af materiel og aandelig Afmagt, af Utilstrækkelighed i enhver Retning, der gaar forud for hine Begivenheder og giver dem deres rette Forklaring. Derved vil den følgende Tid komme til at staa i et andet Lys end det, hvori det sedvanlig har staaet, som en Dvalens og Forfaldets Tid, hvormed det ikke lønner Umagen at beskæftige sig, og derved vil man ledes ind paa en forsonende Betragtning af, at Norge maatte friste den Skjæbne at synke ned under et andet Riges Overhøiighed.

Det var i Hovedsagen hverken Rænker eller Traktatbud eller krigersk Vold, som gjorde Udslaget mellem Danmark og Norge, men den naturlige Overlegenhed, som det sidstnævnte Rige besad i en høiere Kultur, et mere organiseret Samfund og en Statsudvikling, som fra den første Begyndelse var sterkere anlagt og havde en dybere Rod end den norske.

Danmark er ved sin Historie og sin Beliggenhed et Overgangsland, hvor Folkets Grundstamme er nordisk, men hvor Samfundet har dannet sig under Forholde, mere lignende dem, som fandt Sted i Tyskland, end i det øvrige Norden, og under en sterk og stadig voksende tysk Indflydelse. I det flade, frugtbare Land, omgivet paa alle Sider af Fiender, maatte en Landsbyforfatning, lig den, der fandt Sted hos de fleste tyske Stammer, være oprindelig. Den enkeltes Ret var ifølge denne underordnet noget

almindeligt, afledet af den fælles Ret; og allerede heri ligger en fastere Sammenføining af Samfundet, et rigere Statsliv begrundet og bebudet. I Landsbyforfatningen, i den enkeltes ufuldkomne Eiendomsret, som denne medførte, i Tilbøieligheden til at slutte sig sammen og til at underordne sig, fandt Adel og Borgerstand en gunstig Jordbund for sin Udvikling. Begge virkede til Bondestandens Undertrykkelse; men begge var Bærere af den almindelige europæiske Kultur, til hvilken de i deres Udvikling paa det nøieste var knyttede, og begge dannede det nødvendige Grundlag for den moderne Stats- og Samfundsorden.

Norge laa fjernere fra det sydlige Europas Paavirkning, og Folkets oprindelige Retsforfatning maatte her i det afsidesliggende Land let kunne stivne i faste Former, hvorved den blev uimodtagelig for yderligere Udvikling og istand til at skyde ethvert fremmed Element fra sig. Det var ikke Landsbymenigheden, der forudsætter en Underkastelse under visse fælles Regler, men den enkelte Jordeier, som her dannede Samfundets Grundenhed. Odelsbonden, der sad alene paa sin Gaard, kjendte ikke som Landsbyboeren nogen Myndighed, der kunde indskrænke ham i den frie Benyttelse af hans Eiendom. Hans Ret var saa udstrakt, at den kun levnede meget liden Plads for en høiere Ret, nemlig Statens og Kommunens, som den maatte underordne sig. Den gamle Inddeling i Hereder og Fylker, som i de enkelte Dele af Landet havde holdt Folket sammen, opløstes efterhaanden eller tabte sin Betydning, men uden at give Plads for nye Samfunds-dannelser. Et arveligt Aristokrati, der grunder sin Magt paa udstrakte Jordegodser og de mindre Eiendomsbesidderes Afhængighed, formaaede ikke at hæve sig over Mængden af Odelsbønder, hvorefter hver enkelt levede afsondret og som en uindskrænket Herre paa sin Gaard. De gamle Høvdingætter sluttede sig nærmere til Kongedømmet for af det at laane Glans og Styrke, men de samledes ikke som Adelen i Danmark ved en aarlig almindelig Rigsdag, hvor de i Forbindelse med den høie Geistlighed kunde arbeide paa at skabe sig en uafhængig Stilling i Staten. Kongedømmet forenede omsider al offentlig Myndighed i sig; Kongedømmet var Staten og Samfundets eneste Samholdskraft. Kongen styrede Landet ved Hjælp af Embedsmænd, der var ganske afhængige af ham. Hans Magt syntes derfor meget stor; men i Virkeligheden kan den offentlige Myndighed aldrig have haft synderligt at betyde i et Land af Norges Beskaffenhed og hos et Folk som det norske, hvis Retsforholde var saa fast ordnede og gav saa liden Adgang eller Leilighed til nogen Indgriben fra oven. — Efter den calmarske Forening kom Landsstyrelsen hovedsagelig til at hvile i Rigsraadets Hænder; men dette, som hidtil havde

været ganske afhængigt af Kongen, formaaede ikke at hæve sig til nogen Betydning som selvstændig Statsmagt; det repræsenterede intet, havde intet at støtte sig til og optraadte kun sjelden paa en virksom Maade. Det efter Tidens Leilighed velordnede Embedsverk, som var uddannet i det 13de og 14de Aarhundrede, opløstes efterhaanden under Unionen, og Landet udstykkedes til Lensmænd, der indtog en altfor uafhængig Stilling til at kunne kaldes Statstjenere. Kongerne besøgte næsten aldrig og brød sig kun lidet om det fattige, afsidesliggende Land. Staten førte saaledes kun en Skintilværelse, og, at dømme efter, hvad der nu er bekjendt, har kun sjelden et Lovbud eller en anden Regjeringsforanstaltning bragt Tilværelsen af en offentlig Myndighed i Folkets Erindring; den norske Lovgivning har fra det femtende Aarhundrede ikke meget andet at opvise end Privilegier for Hanseaterne, og Administrationen maa vel, efter at være kommen i de for en stor Del fremmede Lensmænds Hænder, mere og mere have antaget Karakteren af lovløs Vilkaarlighed. Hos Folket havde Samfundsaaenden og Selvstyrelsen i de mindre Kredse, hvori det oprindelig delte sig, maattet vige for Rigets Enhed og Følelsen af at udgjøre en Nation, et Statslegeme; men ogsaa denne maatte nu, da det var overladt til sig selv, uden Regjering, uden ansete Stormænd, om hvilke det kunde slutte sig, blive det ganske fremmed. Samfundet, der altid havde været svagt sammenføiet, syntes en fuldkommen Oplosning nær.

Alene Kjøbstæderne frembyder midt i den usammenhængende, amorfe Masse Billedet af en Organisation, og alene her kan et Slags Samfundsaaend, et Begreb om den enkeltes Underordning under et større Hele, en Følelse af Fællesskab i Interesser være bleven bevaret. De for Kjøbstaden særegne Forhold medførte, at der her i langt høiere Grad end paa Landet krævedes, ikke blot en stadig Samvirken af Kommunens Medlemmer, men ogsaa en Medvirken og et Opsyn fra den offentlige Myndigheds Side. Den norske Bybefolkning havde altid været Krønen nærmere underlagt end det øvrige Folk, og til Beskyttelse af dens Interesser, navnlig i Kampen med de overmægtige hanseatiske Konkurrenter, blev Regjeringens Mellemkomst idelig paafordret. Lovgivningen i det fjortende og femtende Aarhundrede angaar næsten udelukkende Kjøbstæderne, og, saa lidet end de norske Borgeres Klager over Hanseaterne frugtede hos de svage Unionskonger, blev de dog ikke trætte af at gjentage dem og opgav ikke Haabet om Bistand fra Regjeringens Side. Saaledes kunde Borgerstanden aldrig i samme Grad som det øvrige Folk blive fremmed for Staten og ligegyldig ved dens Skjæbner. — Et Slags

Kommunalforfatning bestod vel, ikke blot i Byerne, men ogsaa paa Landet. Heredet var en Kommune, der oprindelig endog havde en temmelig fast Organisation og, saavidt det lod sig tænke i et Samfund af Odelsbønder, et ikke lidet udstrakt Omraade for sin Virksomhed. Men Hereds- og Fylkesforfatningen blev, efterhaanden som Administration, lovgivende og dømmende Myndighed gik over i Kongens og de kongelige Embedsmænds Hænder, saagodtsom ganske opløst, og allerede i det fjortende og femtende Aarhundrede findes der kun svage Spor af et Kommune-Liv i Landdistrikterne. Landet inddeltes, foruden i Kirkesogn og Prestegjæld, med Hensyn paa Administration og Retspleie i Lagdømmer, Sysler eller Fylker, Hereder eller Skibreder. Enhver af disse udgjorde paa en Maade en Kommune, forsaavidt som der udkrævedes en Medvirken af Distriktets Beboere ved Varetagelsen af visse fælles Anliggender; men denne Medvirken blev i Tidens Løb mere og mere indskrænket, og for Udviklingen af en virksom Menighedsforfatning, var det en uoverstigelig Hindring, at Kommunen ikke havde bestemte Grænser, idet nogle kommunale Anliggender tilhørte Prestegjældet, andre Sysselen, atter andre Heredet, medens disse Inddelinger ikke faldt sammen. Heredet eller Skibredet maatte nærmest have kunnet udvikle sig til en virkelig Kommune; men Skibredet savnede Organisation, det havde ingen særegen offentlig Funktionær, uden hvilket det vanskelig kunde hæve sig til nogen betydende Selvstændighed, og af de faa Anliggender, som var det overladt, kom det vigtigste, nemlig Udredelsen af Ledingsskibe, efterhaanden ud af Brug, idet den gik over til en Skat, der ikke faldt paa Kommunerne, men paa Eiendommene. — Det fulgte af sig selv, at Bykommunen maatte være langt mere centraliseret end Landkommunen. Den første havde skarpt bestemte Grænser, den sidste derimod ikke. De fire saakaldte villæ forenses, Throndhjem, Bergen, Oslo og Tunsberg, dannede i administrativ og jurisdiktionel Henseende et fuldkomment afsluttet Hele. Hver af dem udgjorde et eget Lagdømme og en egen Sysse, hver af dem havde sin egen Byfoged og sit Raad, hvilke sidste oprindelig var rent kommunale Myndigheder, paa hvis Valg Menigheden endnu i det fjortende Aarhundrede havde en lovlig anerkjendt Indflydelse.¹ Dette var vistnok paa Reformationens Tid længst ophørt for Byfogdens Vedkommende, som nu kaldes kongelig Foged,² og rimeligvis udnævntes af Lens-

¹ Raadet skulde udnævnes for hvert Aar, efter Retterbod 1295 (*Norges gl. Love III. 26*) af Gjaldker og Lagmand med de bedste Mænds Raad, efter Rb. 19de Juli 1320 (ib. 150), af Sysselmand, Lagmand og Bymændene paa deres Møde. Gjaldkeren eller Byfogden udnævntes igjen efter Rb. 1346 (ib. 166) og Haak. Magnussons Rb. (ib. 212) af Raadet med Sysselmandens eller Lagmandens Samtykke.

² Rec. 1539. *Paus III. 296.*

herren, men med Hensyn til Valg af Raadmænd og Borgermestere synes den gamle Regel at have staaet ved Magt indtil Slutningen af det 16de Aarhundrede.¹ En umiddelbar Indflydelse paa alle kommunale Anliggender udøvedes af Borgerskabet gennem de saakaldte Bymøder eller Forsamlinger af alle husfaste Mænd, som i den ældre Tid afholdtes regelmæssigt tre Gange aarlig, og ellers saa ofte som Omstændighederne krævede det. Her afgjordes ikke blot, ligesom paa Thingene i Landdistrikterne, alleslags Retssager, men Bymødet havde ogsaa, hvad Thingene længst havde ophørt at have, et Slags lovgivende Myndighed, idet de her forsamlede Borgere med Lagmanden, Byfogden, Sysselman- den og Raadet kunde fatte lovgyldige Beslutninger angaaende Kjøb og Salg og andre lignende kommunale Anliggender. Disse Forsamlinger blev vel efterhaanden sjeldnere og tabte mere og mere af sin Betydning, navnlig efterat Forleningsvæsenet var bleven indført, da Lensherrerne snart tilegnede sig en overveiende Andel ogsaa i Bykommunens Bestyrelse; men de var dog paa Reformationens Tid ingenlunde ganske gaaede af Brug, idetmindste ikke i Bergen, hvor det kommunale Liv altid havde været stærkest udviklet. Der haves endnu fra 1573 en Politiforordning for denne By, som er vedtagen af Borgerne og menige Lagrette.²

Saaledes maa der hos den norske Borgerstand endnu have været bevaret en Rest af Samfundsraad og Sans for offentligt Liv, som, hvor lidet udviklet og hvor kuet den end var, under gunstige Omstændigheder atter kunde hæve sig til Betydning.

Men langt kraftigere var den Aand, som rørte sig i de danske Kjøbstæder; det var her ikke blot den enkelte By, der hævede sig til selvstyrende Kommune, men alle Landets Borgere, der dannede en Forening talrig og anseelig nok til at blive en Magt i Staten. — Danmarks naturlige Beskaffenhed og Befolkningsforholde befordrede i langt høiere Grad Dannelsen af Kjøbstæder end Norges, og, medens Samfundsforholdene i det sidstnævnte Land forstenede sig i en Ensartethed, der sikrede enhver, hvad han besad, men ingen Plads levnede til fremadstræbende Kræfter, fordrede Bevægeligheden i det danske Samfund og den stadig fortsatte Kamp mellem gamle og nye Rettigheder en fast Sammenslutten og en aldrig svigtende Selvvirksomhed fra Byboernes Side, dersom de ikke skulde ligge under i Kampen og tabe sin Frihed. — Alene med Undtagelse af det i en urolig Tid nær Grænsen anlagte Sarpsborg, blev ingen af de norske Kjøbstæder befæstet, og det er ganske vist et Vidnesbyrd om, at der i Norge

¹ *Norske Samlinger* I. 26 9—70. *N. Rigsregistr.* I. 669—70.

² *Paus* III. 361.

tidlig herskede en Orden og Retssikkerhed, som man i de fleste europæiske Lande netop ved Anlægget af og Sammenflytningen i Stæder søgte at opnaa,¹ men ogsaa et Vidnesbyrd om, at Samfundet tidlig var stanset i sin Udvikling; thi uden Kamp og Uro var en Udvikling neppe mulig i hine Tider. De fleste af Danmarks mere anseelige Kjøbstæder blev derimod snart befæstede mod inden- og udenlandske Voldsmænd; ved en kongelig Haandfæstning² tilstodes Adelsmanden Ret til at befæste sin Gaard og Borgerne til at befæste deres By, og heri ligger en Tilstand betegnet, der medførte, at Byboerne maatte nøie slutte sig indbyrdes sammen og udskille sig fra det øvrige Folk. — De norske Kjøbstæder gik af sig selv og umerkeligt fra Markedspladse og Fiskerleier, hvis Beboere i et og alt stilledes lige med Heredsbønderne, over til at blive selvstændige Kommuner, og de traadte aldrig i noget Modsetningsforhold til de omliggende Landdistrikter; de erhvervede ingen Rettigheder, der stillede dem høiere end disses Befolkning; Byboeren nød den samme fuldkomne Frihed og Retssikkerhed som Bonden; Byerne fik egen Jurisdiktion, men Jurisdiktionen i Byen var ikke forskjellig fra Jurisdiktionen paa Landet, og var intetsteds kommen i geistlige eller verdslige Stormænds Besiddelse, af hvem den maatte tilkjøbes eller tilkjæmpes, før Kommunen kunde siges at nyde borgerlig Frihed og Retssikkerhed. Den norske Bylovgivning opstod ved en Tillem্পning af de almindelige Landslove og adskilte sig fra disse kun ved Tilføielse af Bestemmelser, der angik Kjøbstædernes, Markedernes og de Søfarendes særlige Forholde. Magnus Lagabøter's Lovrevision maatte derfor ogsaa strække sig til Byerne, og den af ham foranstaltede nye Bylov sluttede sig ganske til Landsloven og var fælles for alle Landets Kjøbstæder, alene med de Forskjelligheder, som rent lokale Forholde medførte. Hvad der haves af autonomisk Lovgivning, udgaaet fra de norske Byer, indskrænker sig til nogle faa, af Byfoged og Raadmænd med Borgerskabets Samtykke vedtagne Anordninger, der egentlig kun slutter sig til bestemte Lovbud, men i enkelte Stykker indeholder nærmere Bestemmelser, især vedkommende Politiet.³

I Danmark udviklede Kjøbstadsforholdene sig paa en med det sydlige Europas Byvæsen mere overensstemmende Maade. Her var, førend Borgerne opnaaede egen Jurisdiktion og en selvstændig Kommunalforfatning, deres Stilling i retslig Henseende, lige-

¹ Munch, D. N. *Folks Hist.* I. 2. 719.

² Valdemar III's af 1326 (*K. Ankers Lovhist.* II. 553).

³ Se, foruden den ovencit. af 1573, en Anordning om Handelen og Taxterne i Nidaros af 24de Januar 1377 (*Norges gamle Love* III. 196), og en lignende Samling af Statuter for Bergen, vedtagne, som det synes, af Byfoged og Raadmænd (l. c. 210). Jfr. Munch, D. N. *Folks Hist.* II. 2. 90.

som Landbefolkningens, svag og usikker. Det gjaldt ved at slutte sig nøie sammen at skaffe sig en Beskyttelse, som Loven og Samfundet ikke ydede den enkelte, naar han ikke var geistlig eller adelig Stormand. I de fleste slesvigske Byer, og navnlig i Slesvig selv, Danmarks ældste By, er det rimeligvis Gilderne, der danner det Grundlag, fra hvilket det kommunale Liv er udspiret.¹ Gilderne tilegnede sig egen Jurisdiktion, der efterhaanden udvidedes til den hele By, og Byraadet dannede sig efter Gildeforstandernes Mønster. Kommunens Selvstændighed var saaledes her i egentligste Forstand Borgernes eget Verk, og den kommunale Udvikling maatte blive desto kraftigere, jo mere den havde Karakteren af Oprindelighed. Gildevæsenet forplantede sig ogsaa til det øvrige Danmark og til Norge, og det er oplysende med Hensyn til de forskjellige Betingelser, under hvilket Kjøbstadvæsenet udviklede sig i de to Lande, at iagttage, hvor langt dybere Rødder det slog i Danmark end i Norge. I det sidstnævnte Land, hvor Gilder allerede findes nævnte i Slutningen af det ellefte Aarhundrede, naaede de aldrig til at blive andet end Foreninger til selskabelig Opmuntring; der var ingen Anledning for dem til her at eftertrægte en særegen Jurisdiktion, dertil var de retslige Forhold i det hele for fast ordnede; de fik ingen Indflydelse paa Kommunens Anliggender, dertil var det kommunale Liv for lidet bevæget. I Danmark derimod udbredte Gildevæsenet sig sterkt og vandt tidlig en stor Betydning. Gilderne erhvervede for sine Medlemmer mange Fortrin fremfor de øvrige Kjøbstadborgere; de havde sin egen Ret og Rettergangsmaade, der var bygget paa egne, af dem selv forfattede Love, de saakaldte Gildeskraaer. Om de end ikke i det egentlige Danmark udgjorde den Grundvold, hvorfra en fri Kommunalforfatning har udviklet sig, gav de dog et mægtigt Fremstød til Borgerstandens Udvikling, og alene ved saadanne Forbindelser kunde denne bevare sin Selvstændighed ved Siden af en mægtig og omsiggribende Adel. — I Løbet af det trettende Aarhundrede erhvervede de fleste danske Kjøbstæder egen Jurisdiktion og Kommunalforfatning. Denne Forandring hidførtes vel ikke her, som mængstedes i det sydlige Europa, ved Oprør og blodige Stridigheder; men den indtraadte heller ikke, saaledes som Tilfældet synes at have været i Norge, ganske uden Kamp og Anstrengelse fra Borgernes Side, alene som en naturlig Følge af Forholdenes Udvikling; det er tvertimod klart, at ikke blot de saakaldte middelbare Kjøbstæder, der tilhørte Adelsmænd eller var underlagte geistlige Stiftelser, men ogsaa de under Kronen umiddelbart staaende, Skridt for Skridt

¹ *Dahlmann, Geschichte v. Dännemark III. 6 ff.*

maatte tilkjempe sig sine Rettigheder.¹ Og ligesom ifølge heraf de danske Kjøbstæders kommunale Selvstændighed i langt høiere Grad kunde siges at være Borgernes eget Verk end de norskes, saaledes har ogsaa de ældre danske Bylove, i Modsætning til den norske Bylovgivning, der udgik fra Regjeringen og var fælles for alle Landets Kjøbstæder, en ganske autonomisk Oprindelse.² Slesvig, Ribe, Roskilde, København, Lund havde hver sine særegne Stadsretter, der opstod ved en Samling af ældre Vedtægter eller forfattedes af Borgerne og alene stadfæstedes af Kongen, og disse Stadsretter optoges efterhaanden, som oftest ganske paa egen Haand, af Borgerne i Landets øvrige Kjøbstæder. I Overensstemmelse med denne sin Oprindelse var ogsaa de ældre danske Bylove meget afvigende fra den for Landet gjældende Lovgivning. Den sidste var national, hvorimod Stadsretterne og Byernes Kommunalforfatning ganske var Efterdannelser efter fremmede Mønstre. I Slesvig var Befolkningen fra den ældste Tid overveiende tysk, og i de mere anseelige blandt de øvrige Kjøbstæder, Ribe, Odense, København, Roskilde foregik der tidlig en Indvandring af tyske Kjøbmænd og Haandverkere, som langt overtraf de indenlandske i Handelsaand og Virksomhed. De i Lovsproget hyppigt forekommende tyske Benævnelser³ vidner om en overveiende tysk Indflydelse, og for den danske Borgerstand var de nærliggende Hansestæders Institutioner, deres Frihed og Magt, det Mønster, hvorefter den dannede sig, og det Maal, hvortil den stræbte.⁴ Dette Maal blev vistnok ikke paa langt nær naaet. Alene i Slesvig beholdt Borgerskabet under Kong Abels Søn, Valdemar, Ret til at besætte det vigtige Fogedembede; i de øvrige danske Byer derimod vedblev Fogden som den kongelige eller biskoppelige Magts Repræsentant at staa ved Siden af Raadet og at dele med dette og Borgerskabet den administrative, jurisdiktionelle og lovgivende Myndighed. Ingen af dem følte sig nogensinde mægtig nok til at stræbe efter en fuldkommen Uafhængighed; de øvrige Stænder, Adel, Geistlighed, Bønder reiste sig stundom mod den kongelige Myndighed, Borgerstanden derimod aldrig; denne søgte tvert-

¹ Med Hensyn hertil kan bl. a. henvises til *Scriptt. rer. Dan.* IV. 339—340 (ang. Stridigheder mellem Abbeden i Skovkloster og Borgerne i Nestved, der var overdraget Klosteret med fuld Jurisdiktion og al anden kgl. Herlighed); Københavns Stadsret af 1254 (Intimationen og Art. 17), *K. Rosenvinge, Saml. af gl. danske Love* V. 96 ff.

² Schlegel, *Om de Danskes Retssedvaner og Autonomi*, i *Danske Vid. Selsk. Hist.-Phil. Afhandl.* III. 9.

³ T. Eks. Bursprog, Vilkaar, Vichelle eller Weichbild, s. *Kofod-Anker, Lovhist.* II 337.

⁴ Ang. den lybske Rets Indflydelse paa Riberretten og derigjennem paa de fleste jyske og fynske Stadsretter kan saaledes henvises til *K. Rosenvinge, Saml. gl. D. L. V.* Indledning S. XXXVI, og *Dahlmann, Gesch. v. Dännem.* III. 12 f.

imod i en nøie Tilslutten til Kronen Beskyttelse mod sine mægtige Fiender.¹

Men, skjønt Danmarks Kjøbstæder saaledes blev staaende paa et meget lavere Trin af Udvikling end de blomstrende nordtyske Handelsstæder, fra hvilke den bestemmende Indflydelse paa det danske Kjøbstadvæsen udgik, var dog de Rettigheder, som de havde opnaaet inden Udgangen af det trettende Aarhundrede, betydelige nok til at vække og nære et virksomt Kommunalliv og en kraftig Borgeraand. I et Samfund af Undertrykte og Undertrykkere blev Byerne ved sine Mure, ved den borgerlige Retspleie, ved Indbyggernes Ret til at varetage sine egne Anliggender og give sig selv Love, Frihedens og Ordenens Tilflugtssteder. Disse Rettigheder, som var erhvervede ved Kamp, maatte bevares ved Aarvaagenhed og Sammenhold. Faren for at blive underkuet af Aristokratiet bidrog til, at Borgerne over det hele Land sluttede sig sammen, og heraf udviklede sig en bevidst, fremadstræbende Standsaand, der maatte være ukjendt i et Land, hvor alle Modsætninger inden Samfundet var udjævnede. For den danske Borgerstand aabnede der sig ogsaa, efterat den fuldkommen havde udskilt sig fra det øvrige Folk, Adgang til selvstændig Deltagelse i Statens politiske Liv. I 1250 skal Deputerede fra Kjøbstæderne for første Gang være blevne kaldede til Rigsdagen, og senere har dette uidentvivl i Regelen fundet Sted.

Den Indflydelse, som Kjøbstadborgerne havde paa Rigsdagen, var vistnok liden eller ingen, og Rigsdagene selv tabte mere og mere sin Betydning ved Siden af Herredagene og Rigsraadet, hvor alene Geistlighed og Adel var repræsenterede. Ogsaa Byernes kommunale Frihed led mange betydelige Indskrænkninger i Løbet af det fjortende og femtende Aarhundrede.² Raadet, der supplerede sig selv, fik efterhaanden, i Forening med den kongelige Foged, saavel den dømmende som den lovgivende og administrative Myndighed i sine Hænder, hvorved de menige Borgere næsten ganske udelukkedes fra Deltagelse i Kommunens Anliggender. Der rørte sig vistnok mangesteds hos disse en Opposition herimod, som endog gav sig Luft i formelige Opløb;³ men den blev overalt uden synderlig Vanskelighed bekjæmpet, og Demokratiet har i ingen af Danmarks Kjøbstæder saaledes som i de tyske formaaet at spille nogen Rolle eller hæve sig til nogen Betydning. Raadet blev igjen i sin Tur indskrænket af Kongens Foged, og den offentlige Myndighed, repræsenteret af Konge og

¹ *Dahlmann, Gesch. v. Dännem. III. 22—24.*

² Se fornemmelig *Kolderup-Rosenvinge i Maanedsskrift for Literatur IV. 225—29.*

³ Se t. Eks. *Privil. for Odense 1454. Saml. gl. D. L. V. 211: Privil. for Aalborg, ib. 288—89.*

Rigsraad, gjorde sig stedse mere og mere gjældende paa Kommunnalselvstændighedens Bekostning. Allerede i Midten af det femtende Aarhundrede tilegnede Kongen sig Andel i Besættelsen af Borgermesterembederne. Endnu tidligere blev det bestemt, at Raa-
det maatte intet foretage sig eller beslutte uden i Overværelse af Fogden, og til vigtige Beslutninger krævedes endog Kongens Samtykke. De gamle Bylove, der var autonomiske og særegne for den enkelte By, fortrængtes mere og mere af de almindelige Stadsretter, der udgik fra Kongen og alene kunde forandres eller forøges af ham. — Heller ikke med Hensyn til Næringsveiene synes dette Tidsrum at have været en for Byerne heldig Periode. De Adelen og Geistligheden tilstaaede Forrettigheder med Hensyn til Handel og Haandverker var til største Afbræk for Kjøbstadborgerne. Og Hanseaterne tilrev sig ogsaa i Danmark store, for den indenlandske Handel og Kunstflid ødelæggende Privilegier.

Dog har det hanseatiske Aag aldrig hvilet saa tungt paa Danmark som paa Norge.¹ Det førstnævnte Land var ikke som en stor Del af Norge med Hensyn til de vigtigste Fornødenhedsartikler afhængigt af fremmed Tilførsel. De danske Kjøbstæder, som i det trettende Aarhundrede havde naaet en langt højere Grad af Udvikling end de norske, havde ogsaa en større Modstandskraft at sætte imod Tyskernes Overlegenhed i Kapital og Handelsaand, og ingen af dem blev ødelagt i Bund og Grund, som Bergen, Norges eneste betydelige Handelsstad, blev det ved Vitaliebrødrenes Overfald i 1428 og 1429. I Danmark viste Statsmyndigheden sig langt fra saa uvirksom og magtesløs, som den var i Norge under Unionskongernes Regjering; det førstnævnte Lands Interesser laa ogsaa disse nærmere og blev ikke saa let givne til Pris som Norges. Det syntes altid at have været vanskeligere for Hanseaterne at faa sine danske Friheder stadfæstede end de norske, og, medens Bergen, Oslo og Tunsberg blev overladte dem som et vergeløst Bytte, arbeidede Regjeringen, navnlig efter Midten af det femtende Aarhundrede, paa at hæve den danske Borgerstand og skaffe den Beskyttelse mod de Fremmedes Overgreb. Christofer af Bayern oprettede et dansk Handelsselskab og gav flere Statuter, der tilsigtede at ophjælpe de indenlandske Borgeres Handel og Kunstflid paa Hanseaternes Bekostning. Christian den Første udstedte i 1475 en Forordning, hvorved det blandt andet blev de tyske Kjøbmænd forbudt at opholde sig Vinteren over i Danmark og at drive Forprang, og det befaledes Landbefolkningen at afsætte sine Varer til danske Borgere, af hvem hine igjen skulde være forpligtede at købe dem. — Det synes, som at de ved denne Forordning betegnede Skranker for

¹ Se Sartorius, *Gesch. d. Hans. Bund. II.* 398 ff.

Hanseaternes Handel i det væsentlige er blevene opretholdt i den følgende Tid, og dermed var Faren for, at den indenlandske Borgerstand skulde ligge under i en Konkurrence med dem, nogenledes bortryddet.

Skjønt de endnu længe bevarede sin Overlegenhed og vedblev at nyde store Begunstigelser, synes dog Kjøbstadnæringerne i Danmark at have staaet paa et temmelig høit Trin af Udvikling i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede, ja der er endog Grund til at antage, at de paa denne Tid var mere blomstrende end halvandet hundrede Aar senere. Landets Kornudførsel kan neppe have været mindre betydelig ved Reformationen, end den var ved Suverænitetens Indførelse; snarere er det modsatte rimeligt, da de sørgelige Følger af Bondestandens Undertrykkelse, af dens høie Afgifter og af Hoveriet til Adelen's Sædegaarde i Mellemtiden stedse mere og mere gjorde sig gjældende; og med Hensyn til Studehandelen, der allerede tidlig var den fornemste Velstandskilde for de jydske Kjøbstæder, er det bekjendt, at det lykkedes Adelen efterhaanden at tilegne sig de mest udstrakte og for Kjøbstadborgerne ødelæggende Forrettigheder. — Af Danmarks mere anseelige Byer var det navnlig Kjøbenhavn, som i den følgende Tid gik hurtig fremad i Velstand og Folkemængde; ved Slutningen af Christian den Andens Regjering talte den neppe mere end 12000 Indbyggere; i Midten af det syttende Aarhundrede derimod kan dens Befolkning anslaaes til omtrent 40000.¹ Men til Gjengjæld synes flere blandt de øvrige at være gaaede tilbage, saaledes t. Eks. Ribe, Roskilde, Stege o. fl., og navnlig indtraf der i den første Halvdel af det syttende Aarhundrede en for Kjøbstæderne uheldig Periode, da de alle, paa faa Undtagelser nær, ved forskellige Aarsager blev satte tilbage saavel i Velstand som Folkemængde.² — Man har med nogen Rimelighed anslaaet Dan-

¹ *Hammerich i Hist. Tidsskr. III. Række, II. 48—51.* Det kan ansees som taalelig sikkert, at Kjøbenhavn ved Suverænitetens Indførelse havde omtrent 40000 Indbyggere. Byens Borgervæbning var paa samme Tid 3000 Mand sterk. Af *Pontoppidans Origines Hafnienses p. 184* sees, at Borgervæbningen i 1522 var 811 Mand. Dersom man nu kan antage, at til begge Tidspunkter Forholdet mellem Folkemængde og væbnet Styrke har været det samme, saa faar man ud, at Kjøbenhavn i 1522 havde omtrent 12000 Indbyggere. I *Absalon Pederssøns Capitelsbog* (N. Magaz. I. 250) omtales en Mønstring, som Erik Rosenkrantz i 1564 lod holde over Borgervæbningen i Bergen. Her opregnes 372 Mand, foruden 88, som de Tyske paa Bryggen havde stillet. Efter det samme Forhold skulde altsaa Bergen paa denne Tid have havt 5 à 6000 Indbyggere. — Disse Beregninger er imidlertid, som man ser, yderst løse og usikre.

² I en Anmeldelse af *Schlegels Danmarks Statsret* (Maanedsskr. f. Liter. I. 467) siger *L. Engelstoft*: «Begivenhederne efter Christian II's Flugt gave Kjøbstæderne i Almindelighed, og nogle fremfor andre, et merkeligt Stød, indtil endeligen flere og nye Omstændigheder førte dem i Midten af det 17de Aarhundrede saa godt som en total Ruin imøde Det er let at bevise, at de, paa megal faa nær, saasom Kjøbenhavn og Helsingør, under Christian IV's Regjering mere gik tilbage end frem i Population og Velstand.»

marks samlede Bybefolkning kort før Enevoldsregjeringens Oprettelse til omtrent 130000; der savnes Materiale til at anstille en lignende Beregning over, hvor stor den var ved Reformationens Indførelse, men af hvad der allerede er anført, synes at fremgaa, at der ikke kan bringes meget mere i Afdrag paa det nysanførte Tal, end hvad Kjøbenhavn er bleven forøget med i den mellem-liggende Periode, og at altsaa de danske Byer paa den nævnte Tid maa have talt et hundrede tusinde Indbyggere, eller ni til ti Gange saa mange som de norske.¹

Ikke mindre stor synes Forskjellen mellem begge Landes Bybefolkning at have været med Hensyn paa Velstand og Virksomhed. Norges Aktivhandel, som det var lykkets Hanseaterne ganske at tilintetgjøre, var ved Reformationen endnu kun i sin første Begyndelse; i Danmark derimod, hvis Skibsfart paa Udlandet vel var bleven indskrænket og skadet ved de Tyske, men aldrig ganske tilintetgjort, synes Aktivhandelen paa denne Tid at have været temmelig blomstrende: Landets Produkter blev for en stor Del i egne Skibe førte til Holland, Norge, ja enddog til Hansestæderne selv, trods de Forhold, som var udstedte derimod. I Norge var Kjøbstadborgerne fortrængte ogsaa fra den indenlandske Mellemlhandel af de Fremmede, som tilhandlede sig Landets Produkter umiddelbart hos Producenterne og afsatte umiddelbart til dem, hvad de indførte; i Danmark derimod var det forlængst bleven hævdet som en Regel, hvilken Fremmede kun undtagelsesvis turde overtræde, at alle Omsætninger med Udlandet skulde foregaa gjennem Byerne og Landets egne Borgere, som altsaa ogsaa nød Fordelene deraf. Flere af de danske Kjøbstæder havde derfor anseelige Handelshuse og rige Kjøbmænd at opvise, der kunde forstrække Kronen med betydelige Pengesummer,² paa en Tid, da Bybefolkningen i Norge saagodt-som udelukkende bestod af fattige Fiskere og Haandverkere.

Skjønt den kommunale Selvtændighed ogsaa i Danmark havde lidt betydelige Indskrænkninger, og skjønt Adelen stedse mere og mere havde udvidet sit Herredømme, var dog den fremadstræbende Borgeraand og Sansen for Deltagelse i det offentlige Liv hos Kjøbstadborgerne, navnlig i de større Byer, saasom Kjøbenhavn og Malmø, langt fra at være kuet. De udgjorde en tætsluttet Masse, som forenedes ved fælles Formaal og fælles Farer, og som, i Besiddelse af en vis Grad af Frihed, materiel Velstand og eien-

¹ Her kan og bemerkes, at Danmarks Befolkning i det hele efter den almindelige Antagelse var i stadig Aftagende fra det 16de til Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. (Allen, *Danm. Hist.* 5te Udg. p. 506.) Jvfr. *Nordisk Univers. Tidsskrifts* 6te Aargang III. p. 65.

² Fra Christian II's Tid haves saaledes trykt endel Gjældsbeviser fra Kronen til danske Borgere, *Sahms Nye Samlinger* I. og II.

dommelig Kultur, følte sig sterk nok til at optræde ved Siden af Samfundets herskende Klasser. Aarlige Provinsmøder, hvor Deputerede fra alle Landets Kjøbstæder traadte sammen for at raadslaa om Borgerstandens Anliggender, bidrog til at styrke Bevidstheden om dette Fællesskab. Kongerne begunstigede dem, og navnlig bidrog Christian den Andens Bestræbelser for at kue den mægtige Adel ved Borgerstandens Hjælp til at styrke dennes Mod og sætte den i en gjærende Bevægelse. Ved sin Udvikling paa det nærmeste knyttet til Tyskland, blev den ogsaa let paavirket af de herfra udgaaende Idéer. Reformationen vandt derfor meget tidlig Indgang i de danske Kjøbstæder og talte ivrige Tilhængere blandt disses Befolkning paa en Tid, da de øvrige Stænder var saagodtsom uberørte af den. Det er bekjendt, hvilke skjæbnesvangre politiske Begivenheder der ledsagede Reformationsverket i Danmark. I disse tog Borgerstanden en fremragende Andel; det var fra dem, at Modstanden mod Adels Thronkandidat Christian den Tredie fornemmelig udgik, det var Byerne, og navnlig de to anseeligste blandt dem, Kjøbenhavn og Malmø, som længst og med Fortvivlelsens Kraft forsvarede den fangne Konges Sag, i hvilken de saa deres egen. Grevens Feide, der afgjorde Striden mellem Reformation og Katholicisme, afgjorde ogsaa den politiske Strid mellem Adel og Borgerstand; Adelen seirede, men ved Reformationens Seir, der hovedsagelig tilhørte Borgerstanden, vandt denne i aandelig Henseende en ny og forøget Betydning.

Det foregaaende vil bidrage til at oplyse de indre Aarsager til, at Norge gjennem et saa langt Tidsrum forblev afhængigt af Danmark, og derved ogsaa tjene til at begrunde en Betragtning af denne Afhængighed, ifølge hvilken den opfattes som en naturlig og nødvendig Gjennemførelse til Folkets senere selvstændige Udvikling.

Norge, som baade ved sin Beliggenhed og endnu mere ved en eiendommelig Samfundsorden var isoleret fra den øvrige Verden, savnede paa Grund deraf en Hovedbetingelse for et jævnt fremadskridende historisk Liv. Efter en Gjæringsperiode, i hvilken de fremadstræbende Kræfter blev tilintetgjorte eller stansede i sin Udvikling, sank Folket derfor tilbage i en uvirksom Ro, under hvilken de svage Spor af Organisation i Samfundet næsten ganske forsvandt og Staten ophørte at være en Magt. Det er saaledes ikke Calmarunionen og Foreningen med Danmark, som bragte Død og Stilstand over Landet: Døden og Stilstanden var der allerede tilforn.

Danmark derimod var ved sin Samfundsudvikling og ved det sterke Samkvem med Tyskland i langt høiere Grad end Norge draget med ind i de almindelige europæiske Kulturbevægelser. Dets Adel besad politisk Magt, som hvilede paa et sikkert Grundlag, og indtog i social Henseende en over det øvrige Folk høit opløftet Stilling; dets Borgerstand var, idetmindste sammenlignet med den norske, velhavende og talrig og besjælet af en fremadstræbende Standsaand; begge havde ved sin Udvikling og Institutioner, tildels ogsaa ved sin Oprindelse, en fuldkommen europæisk Karakter og stod i uafbrudt Berørelse med sine Standsfæller i det nærliggende Tyskland. Deri laa en Overlegenhed begrundet, som maatte gjøre sig gjældende i enhver Forbindelse. Under Calmarunionen, der stiftedes og opretholdtes af de adelige Stormænd, var ethvert af de forbundne Rigers Indflydelse fornemmelig afhængig af den Magt, som dets Aristokrati havde naaet. Den danske Adel viste sig snart at være den sterkeste og havde ved Underhandlinger og Afgjørelser mellem Rigerne som oftest mest at sige. Herved forberedtes Skridt for Skridt Norges politiske Afhængighed, medens samtidigt Skriftsproget mere og mere tabte sin nationale Karakter, og Paavirkningen fra Danmark blev synlig i Lovgivning og Institutioner.

Hvad der saaledes under Calmarunionen var forberedt, blev i alle Retninger og med én Gang fuldendt ved Reformationen. Og denne Gang var det ikke blot Overlegenheden hos Danmarks Adel, men maaske endnu mere Overlegenheden hos dets Borgerstand, der gav Norges Skjæbne en for alle Tider afgjørende Vending. Adelen fuldendte dets politiske Underkastelse. Efter Ophevelsen af det norske Rigsraad, som, hvor svagt og splittet det end var, dog altid havde opretholdt en vis Grad af selvstændig Statsmyndighed, dannede begge Riger en fuldkommen Helstat, og blev, som det heder, «incorporerede med hinanden». Men ved Kirkereformationen fik denne Helstat en tilsvarende indre Sammenhæng. De reformatoriske Idéer fandt, af de ovenfor udviklede Grunde, en frugtbar Jordbund hos Borgerstanden i Danmark og vakte hos denne et Liv og en Gjæring, der skabte en rig Litteratur og et Skriftsprog. I Norge derimod var Borgerstanden for svag og for lidet udpræget til at bære en aandelig Bevægelse, og den nye Lære, den nye Tidsaand, som Folket ikke havde kunnet tilegne sig paa selvstændig Maade, maatte overføres til det som dansk. Dets aandelige Afhængighed indtraadte saaledes, ikke mindre end den politiske, paa en naturlig Maade ved Tingenes egen Magt. Gjennem indflyttede danske Adelsmænd og Borgere, gjennem Lovgivning, Sprog og Seder, gjennem Kirken og Skolen, blev Norge fuldstændig draget ind under den dansk-tyske Kulturs

Omraade og dets fremtidige Udvikling for bestandig knyttet til denne.

De svage Rester af en national norsk Adel, der havde holdt sig indtil det sekstende Aarhundrede, forsvinder efter denne Tid hurtigt og næsten ganske af Historien. Naar man engang mente at finde en Forklaring hertil i Hvitfeldts bekjendte Udsagn om Christian den Anden, at han nemlig som Regent «holdt saa Huus med Norges Adel, at det endnu kjendes paa denne Dag», i hvilke Ord man endog synes at have seet et Slags stockholmsk Blodbad antydet,¹ da er dette en Misforstaaelse af samme Art som den, der har gjort sig gjældende med Hensyn til Forklaringen af det norske Folks og den norske Stats Dekadence overhovedet, idet man har fulgt den almindelige Tilbøielighed til at samle i en enkelt Begivenhed, hvad der i Virkeligheden strækker sig udover Perioder, og at tilskrive en voldsom Omveltning, hvad der er Følgen af langsomt og skjult virkende Aarsager. Det lader sig nemlig ikke eftervise, at noget usedvanligt Antal storættede Mænd er døde i den Tid, Christian var Regent her i Landet (1502—1510);² derimod tyder alt, hvad man kjender af den norske Adels Historie i det fjortende og femtende Aarhundrede, hen paa, at den lidt efter lidt er gaaet tilbage i Anseelse og Magt, lidt efter lidt er uddøet eller sunket ned blandt Folkets Masse, og Grundene hertil er heller ikke vanskelige at indse.

En Adel efter den sedvanlige Bemærkelse af dette Ord, det vil sige en i social Henseende fra det øvrige Folk fuldkommen adskilt Stand eller Kaste, har Norge aldrig besiddet, og en saadan skulde ogsaa vanskelig have kunnet danne sig i et Samfund af Odelsbønder som det norske. Men det lod sig vel tænke, at der, i Lighed med hvad der skete i Sverige, hvor Samfundet udviklede sig fra ganske det samme Grundlag og under meget lignende Forholde, havde dannet sig en Nobilitet, bestaaende af de rigeste og anseeligste Odelsslegter, der efterhaanden ved at optræde som Folkets Repræsentanter ligeoverfor Kongedømmet kunde have opnaaet at blive en uafhængig Magt i Staten, hvorved de igjen vilde være blevene satte istand til ogsaa i social Henseende at hæve sig udover den store Masse af frie Eiendomsbesiddere. Lendermændene synes i det tolvte Aarhundrede at have befundet sig paa den lige Vei til at naa et saadant Maal. Men denne Udvik-

¹ Hos Holberg (*Danm. Hist. III. 6*) heder det saaledes: «Den Seier, som Christian havde erholdet over de Oprørske, forfuldte han med alt for stor Eftertryk, idet han lod ikke alene legge Anføreren Herluf Hyttedad paa Stelle og Hjul, men endog efter den samme Angivelse rette en stor Hob af Adelen udi Norge, saa at samme Riges Adel fra den Tid kom aldrig udi samme Anseelse, men har taget mere og mere af, indtil den ganske er udslettet.»

² Langes Bidrag til Unionshist., *Tidsskr. for Vidensk. og Liter. I.*

ling blev, som bekjendt, afbrudt, og efter Sverres Tid sluttede Lendermændene og de fornemme Slegter sig efterhaanden ganske til Kongedømmet, hvorved de løstes fra den Grund, paa hvilken de alene vilde have kunnet opnaa varig politisk Betydning. Det norske Aristokrati er fra nu af at betragte som et Træ, hvis Rødder er overhuggede, og som derfor savner Evne, ikke blot til fortsat Voksen, men endog til at erstatte den Skade, som det lider. Under en kun sjelden afbrudt indre Ro tærede det paa sin nedarvede Anseelse som paa en Kapital, der maatte blive mindre for hver Generation.¹ Mægtige Familier døde ud, og de nye, som traadte frem, var baade faa i Antal og kunde derhos aldrig opnaa hines Betydning, da der kun var liden Adgang til at erhverve Anseelse, Rigdom og politisk Indflydelse i et Samfund, i hvilket alt offentligt Liv var gaaet op i Kongemagten, og i hvilket Lovgivningen havde forenet sig med Landets naturlige Beskaffenhed om at gjøre Erhvervelsen af store Godser vanskelig.

I Slutningen af det fjortende Aarhundrede var allerede det norske Samfunds demokratiske Karakter, i Modsætning til de to andre nordiske Riger, fuldstændig fremtraadt. Der fandtes vel i Norge, saavel som i Sverige og Danmark, Riddere og Væbnere, adelige Skjoldmerker og Slegtsnavne; men det væsentlige: den gabende Kløft mellem «Frie og Ufrie», «Frällse og Ofrällse», var nu som tidligere ganske ukjendt. Medens Folket i Danmark, og tildels ogsaa i Sverige, havde delt sig i tre skarpt afsondrede Stænder, Adel, Borgere og Bønder, udgjorde det i Norge en i det væsentlige ensartet Masse, i hvilken ingen fremtrædende social Adskillelse er at bemærke, da hine Samfundsklasser paa en Maade gik over i hinanden eller var forbundne med hinanden ved umerkelige Overgange. Der kjendtes intet andet Adelskab end det, som en berømt Slegt og udstrakte Eiendomme maatte give i ethvert Samfund. Og de storættede, høitansete Familier var efterhaanden blevne færre og færre. Giskø-, Bjarkø-, Hestbø-, Stovreim-, Tolge-, Hvamms-Ætterne og flere andre døde ud eller smeltede sammen, og tilsidst blev Størsteparten af deres vidtløftige Jordegodser samlede hos en eneste Familie, Ættingerne af Haakon den Femtes Dattersønner, de saakaldte Hafthorssønner, der saaledes kom i Besiddelse af en næsten fyrstelig Formue og

¹ Munch siger i *Det Norske Folks Hist.* (II. 2. 132): «Vi søge i 1380 for-gjæves Mænd som Erling Vidkunssøn, Finn og Ivar Agmundssønner, Bjarne Audunssøn, Erkebiskopperne Eiliv og Paal. Men ligesaa langt som Mændene fra 1380 staae tilbage for dem fra 1319, ligesaa langt staae igjen disse tilbage for de dygtige og veldige Herrer fra 1280, med de store Erindringer fra Haakon Haakonssøns glimrende Tider; en Bjarne Erlingssøn, Thore Haakonssøn, Audun Hugleikssøn, Andres Plytt, Erling Alfssøn og Alf Erlingssøn, og Prælater som Erkebiskop Jon. Gaae vi endnu høiere op, da støde vi paa endnu mere fremragende Personligheder.»

paa en Maade koncentrerede alle Norges aristokratiske Elementer i sig.¹ Denne mægtige Familie og nogle enkelte andre, som med den udgjorde en afsluttet, indbyrdes nøie forbunden Kreds, hævdede sig ved sin høie Byrd og sine Rigdomme saameget over det øvrige Folk, at Norge, om der havde været mange saadanne, i dem vilde have besiddet et virkeligt Aristokrati. Men de var for faa til at danne en tilstrækkelig Modvegt mod Naborigernes mange Gange talrigere Adel, med hvilken de tvertimod efterhaanden paa en Maade smeltede sammen. Og udenfor dem var Adelskabet kun en ren personlig Udmerkelse, en lidet betydende Titel, da en ret og slet Bonde kunde være af ligesaa fornem Byrd, eie ligesaameget Jordegods, have ligesaa megen Indflydelse, overhovedet indtage en fuldkommen ligesaa agtet og anseelig Stilling i Samfundet som en haandgangen Mand eller en Mand «af Vaaben».

Under Magnus Smeks Regjering var Norge allerede kommen i nær Berørelse med det svenske Aristokrati, af hvis Medlemmer flere erhvervede Jordegods her i Landet og blev optagne i det norske Rigsraad. Efterat Calmarunionen var kommet istand, fik ogsaa Danmarks Adel Anledning til at blande sig ind i de norske Anliggender, og i den følgende Tids Partistridigheder, for hvilke Norge var Skuepladsen, var det egentlig kun den svenske og den danske Indflydelse, som kjæmpede med hinanden om Overherredømmet, da Norges eget Aristokrati var for svagt til at optræde som en selvstændig Magt og til at gjøre en eiendommelig Politik gjældende. Christian af Oldenburgs Seir over sin Medbeiler gav den danske Indflydelse en afgjort Overvegt, og ved den bergenske Overenskomst kan Norge allerede siges at være indtraadt i et faktisk afhængigt Forhold til Danmark, hvis Adel var for mægtig til, at Overenskomstens Udtryk, «at ingen af Rigerne skulde være den andens Overmand»,² nogensinde kunde blive til Virkelighed. — Skjønt ikke af feudal³ Oprindelse, havde den danske Adel dog tidlig udviklet sig til en herskende Kaste, der alene var i Besiddelse af «Frihed», Eiendom og Rettigheder, og hvis ringeste Medlem stod i en uendelig Afstand over de lavere Samfundsklasser. Naar hertil kommer, at den i de saakaldte Herredage havde en ordentlig, stadigt virkende Repræsentation, og at den saaledes i langt høiere Grad end det norske Aristokrati maatte være for-

¹ Munch om Adelen, *Norsk Maanedskr.* I. 241, *Munch D. N. Folks Hist.* II. 1. 920—21, 900 ff., II. 914 ff.

² *Samll. t. d. Norske Folks Hist.* IV. 346.

³ Forf. skylder at gjøre opmærksom paa, at han i det foregaaende Afsnit af denne Afhandling, S. 143, i Henhold til en anseet Forskers Autoritet, har udtalt en modsat Mening, hvilken han imidlertid, ved noget nærmere at gaa ind paa Sagen, har fundet at være ugrundet.

trolig med det offentlige Liv, kan det ikke vække Forundring, at danske Adelsmænd opnaaede en alt overveiende Indflydelse i Norge, og at de ansaaes for langt fornemmere, langt mere kultiverede og mere skikkede til at varetage offentlige Bestillinger end Landets egne Stormænd, som var vante til at sidde rolig hjemme paa sine Gaarde. Det blev en mere og mere almindelig Skik, at Udlændinger, navnlig Danske, beholdt Forleninger i Norge og blev ansatte som Befalingsmænd paa de kongelige Slotte, og de norske Rigsraaders Besværing herover ved Mødet i Kjøbenhavn 1513¹ blev afvist med det Svar, at, da Norges Adel var «fast uddøet», vilde Kongen forsyne Lenene med «Norges og Danmarks Ædelinge og indfødte Mænd» — et Svar, som neppe fra hin Tids Standpunkt har været saa ganske ubeføiet, da udentvivl kun faa af Norges gamle Slegter endnu var til eller kunde gjøre Paastand paa at regnes for adelige. I den afgjørende Krise, under Mellemriget efter Fredrik den Førstes Død, var saaledes Landets Styrelse helt og holdent i Fremmedes Hænder; Akershus, Baahus og Bergenhus, de tre Hovedslotte, stod under danske Befalingsmænd; Rigsraadets verdslige Medlemmer var, paa et Par nær, som ingen fremtrædende Rolle synes at have spillet,² alle danske. Og det er betegnende for Norges nationale Afmagt i hin Periode, at den sidste, der synes at have følt en levende Harme over den danske Adels Bestræbelser for at tilintetgjøre Norges politiske Selvstændighed, og som ialfald viste en alvorlig Vilje til at modarbeide dem, var ikke en norsk, men en dansk Mand, som ved Giftermaal havde opnaaet at blive Norges første verdslige Stormand.

Naar maaske Gallerne³ undtages, hørte ingen af de norske Slegter, der paa denne Tid endnu vedblev at holde sig som adelige, til Landets gamle, ved høi Byrd og store Rigdomme anseelige Familier. Det er derfor med fuld Føie bleven sagt,⁴ at efter de katholske Kirkefyrsters Fald var et af norske Mænd sammensat Rigsraad blevet en Umulighed. Skulde dette nemlig have noget at betyde, skulde det paa en nogenledes virksom Maade hævde og repræsentere Rigets Selvstændighed, maatte dets Medlemmer være ansete og indflydelsesrige Mænd. Og saadanne havde Norge neppe længer paa den Tid, Statsforandringen foregik. Hin Kreds af høibyrdige og mægtige Slegter, som endnu stod igjen i Slutningen af fjortende Aarhundrede, men som stadig smeltede mere og mere sammen, medens nye aristokratiske Elementer ikke kunde

¹ Se Langes ovencit. Afhandl. i *Tidsskr. for Vidensk. og Liter.*

² Nemlig Gaute Galle og Johan Krukov. Olaf Galle, den sidste norske Adelsmand, der tog en fremragende Andel i det offentlige Liv, var død 1530 eller 31. *Samll. t. d. N. F. Hist. I. 384.*

³ S. Munch, *D. N. Folks Hist. II. 2. 177.*

⁴ Paludan-Müller, *Grevens Feide II. 373—74.*

danne sig i et Samfund, i hvilket Saftomløbet paa en Maade var stanset, var ved Reformationens Indførelse allerede ganske forsvundet, og de store Rigdomme, som havde ophobet sig hos dens sidste Repræsentanter, fordømte gaaet over i Fremmedes Besiddelse. — Da Sigurd Hafthorssøns eneste Søn af hans Egteskab med Ingeborg Erlingsdatter, Arvingen til Giskø- og Bjarkøgodset, Haakon Sigurdssøn, døde uden at efterlade Børn, tilfaldt alle hans Eiendomme Søstersønnen, Sigurd Jonssøn, Norges Drotsete og Rigsforstander 1448—50, som desuden arvede andre af sine Slegtninge og saaledes uidentvivel blev den største Godseier, der endnu havde været i Norge. Han efterlod af sit Egteskab med en tysk Grevinde kun et eneste Barn, en Søn, der døde ugift i en ung Alder, og hele det uhyre Jordegods blev nu (1490) skiftet i tre lige Dele mellem Descendenterne af Sigurd Jonssøns Søster, Katharinas, tre Døtre af hendes Egteskab med Rigsraaden og Ridderen Alf Haraldssøn (af Slegten Bolt), nemlig Agnes, gift med Knut Jønssøn af den svenske Slegt Tre Roser, Gro, gift med Mats Jacobssøn Rømer, og Ingeborg. Den første Lod, som omfattede Hafthorssønnernes gamle Ættegaard Sudreim med underliggende Gods paa Romerike, Giskø med underliggende Gods i Søndmøre og Romsdalen, tilfaldt Agnes's Søn, Alf Knutssøn, fra hvem den igjen gik i Arv til Sønnen, den bekjendte Rigsraad og Ridder Knut Alfssøns Datterdatter, Fru Gyrvhild Fadersdatter Sparre, som i 1582, da hun ingen Børn havde, overdrog næsten hele sit Gods til Kronen.¹ Den anden Lod, som omfattede Eiendomme i Sogn, Nordfjord, Søndhordland, den nedre Gaard i Bjarkø m. m., tilfaldt Mats Jacobssøns og Gro Alfsdatters Søn, Herr Otte Matssøn, med hvem Rømerætten uddøde paa Sverdsiden, og som efterlod Godset i Arv til sin Datter Ingegerd, Nils Henrikssøn Gyldenløves bekjendte Frue. Den sidstnævntes fem Døtre blev, som bekjendt, alle gifte med danske Adelsmænd, og gennem dem eller deres Descendenter fik Bjelkerne, Hvitfeldterne, Basserne, Bildterne, Langerne og flere danske Slegter Del i Sigurd Jonssøns rige Arv. Den tredie Lod, som omfattede Gods paa Nordmøre, Helgeland, den øvre Gaard i Bjarkø m. m., blev ved Skiftet i 1490 tilkjendt Søstrene Ingegerd og Sigrid, Datterdøtre af Ingeborg, Katharinas og Alf Haraldssøns tredie Datter, og Døtre af Erlend Endridssøn til Losne, med hvem den mægtige Losne-æt udgik. Af disse Søstre efterlod Ingegerd, der var gift med Arild Kane, ingen Børn, Sigrid derimod af sit Egteskab med Rigsraaden Bo Fleming en

¹ Fru Gyrvhilds Skjødebrev til Kronen er trykt i *Norske Rigsregistr. II. 45S ff.*, og man vil af dette kunne gjøre sig en Forestilling om, hvilke uhyre Besiddelser der har været samlede i Hafthorssønnernes Æt. Det til Kronen afstaaede Gods omfatter nemlig ikke mindre end omtrent halvtrediehundrede Gaarde.

Datter, der blev gift med den danske Adelsmand Holger Rosenkrantz, hvis Sønnesøn, Erik Ottessøn Rosenkrantz, ved Farmoderens rige Arv blev Norges mægtigste Godseier i det syttende Aarhundrede.¹ — Den ovennævnte Arild Kane var ligeledes den sidste af sin Slegt, og Kanernes Jordegods tilfaldt senere Rigsraaden Erik Eriksøns eneste Datter, som blev gift med en dansk Adelsmand, Eiler Brockenhuus, hvis Sønnedatter Sophia, der arvede Kanestrøm, Ellingaard og meget andet Gods efter de udgaaede Familier Kane, Griis, Gyldenhorn og Krukov, var Kansleren Jens Bjelkes Frue.²

Paa denne Maade var saaledes allerede i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede Hovedmassen af de store Besiddelser, paa hvilke Norges gamle Aristokrati havde grundet sin Magt og Indflydelse, gaaet over i danske Adelsmænds Eie. Flere af disse nedsatte sig her i Landet, og fra dem udgik der Slegter, som i den paafølgende Tid var Landets anseeligste og mægtigste. Der- som Norge havde bevaret sin politiske Selvstændighed, havde Bjelkerne, Hvitfeldterne, Bildterne o. s. v. været de selvskrevne Medlemmer af Raadet og Befalingsmænd over Rigets Slotte og Len. I den dansk-norske Helstat derimod maatte de staa tilbage for sine mægtigere Standsbrødre i Danmark. Kun faa af de til Norge indflyttede Adelsmænd hørte til Familier, som i deres Hjemstavn var af de mere fremragende, og om de end kom i Besiddelse af Godser, som efter norske Forhold maatte kaldes betydelige, var det dog for intet at regne mod, hvad de store Adelsslegter i Danmark eiede, hvortil kom, hvad der vel endog var Hovedsagen, at en norsk Adelsmand ikke besad og aldrig kunde komme til at besidde saadanne Rettigheder, saadan «Frihed» som en dansk, aldrig kunde blive, som denne, en «Konge over sin Landboe». Paa en enkelt Undtagelse nær³ fik derfor ingen af de i Norge hjemmehørende Adelsmænd Plads i Rigsraadet, og i Regelen maatte de ogsaa lade sig nøie med de mindre norske Forleninger, da Hovedlenene som oftest blev betroede til Danske.

Men ligesaa høit som Danmarks anseeligste adelige Familier stod over sine Stammefrænder i Norge, ligesaa høit stod igjen disse over den nationale norske Adel. Medlemmerne af denne var i Virkeligheden intet andet end Odelsbønder med adelige Titler og Vaabenskjolde. Deres Slegter vides (naar Gallerne undta-

¹ Se Stamtavlen over Rosenkrantzerne, *Hofman, Danske Adelsmænd. T. II.*

² *Samll. t. d. N. Folks Hist. I. 370 ff.* Med Hensyn til det foregaaende i det hele kan henvises til *Annaler for Nord. Oldkyndighed 1846 S. 92—96*, hvor Skiftebrevet af 1490 findes aftrykt; *Munchs Afh. om Arnmødlerne sammesteds. Langes Afh. om Besidderne af Giskø-Godset i Tidsskr. for Vidensk. og Liter. IV.*; om Besidderne af Østeraad, i *Illustr. Nyhbl. for 1860* (af H. I. Huitfeldt).

³ Nemlig Henrik Bjelke.

ges), aldrig at have nydt stor Anseelse eller at have spillet nogen fremtrædende Rolle. De havde ikke kunnet opnaa at komme i Forbindelse med Landets høibyrdige aristokratiske Familier, medens en Bjelke, en Ugerup, en Basse, som hørte til Danmarks laveste Adel, var blevne anseede for passende Partier for Fru Ingegerds Døtre, de sidste Repræsentanter for Norges gamle Aristokrati. Hvad de eiede af Jordegods, var en ren Ubetydelighed mod, hvad de indgiftede danske Adelsmænd var komne i Besiddelse af.¹ Det kan saaledes, naar disse blev tilsidesatte ved Bortgivelsen af «Digniteter og Hovedlehn», ikke vække Forundring, at hine næsten slet ikke kom i Betragtning. — Embedet som Norges Riges Kansler, der vedblev at bestaa efter 1536, men uden at medføre Plads i Rigsraadet, har kun en eneste Gang været besat med en Adelsmand af oprindelig norsk Æt, nemlig Anders Green, som var Kansler 1602—1614. Christopher Galle, en Søn af den bekjendte Rigsraad og Ridder Gaute Galle, var Befalingsmand i Throndhjem 1545—1552; dette er det eneste Eksempel paa, at noget Hovedlen har været betroet en norsk Adelsmand. At et og andet af de smaa Len, der ofte kun omfattede et eneste Sogn, Prestegjæld eller Skibrede eller et Kloster med tilhørende Jordegods, forundtes en saadan, kunde endnu lade sig høre, og herpaa haves, navnlig fra den første Tid efter Statsforandringen, endel Eksempler; saaledes havde Thron Benkestok 1547 Søndmøre i Forlening, Jon Theiste 1549—55 Andenes, Christopher Mogenssøn (Hardingmand) 1552—60 Lister, Tønne Galle 1560 Frølands Skibrede, Thord Benkestok 1579 Salten, Laurits Lauritssøn (Galtung) Lister o. s. v. Dog var ogsaa dette sjeldne Undtagelser. Hyppigere sees de norske Adelige at have ladet sig nøie med underordnede Poster og med Bestillinger, som i Regelen pleiede at betroes til Borgerlige. Flere findes nævnt som Lagmænd, saaledes Laurits Olufssøn Green, Thron Thronssøn Benkestok, Mogens og Thjóstolf Baardssønner (Hartgenger), Bengt Anderssøn (Haar), Hans Theiste, Arild Olufssøn (Gyldensø), alle i sidste Halvdel af det sekstende Aarhundrede, Thorbjørn Thorbjørnsøn (Skaktavl) i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. Andre tog Tjeneste som Fogder eller Ombudsmænd hos de danske Lensherrer; saaledes nævnes en Thord Bratt som Erik Rosenkrantz's Foged i Bergen 1552, en

¹ Af en «Fortegnelse paa Adelens Sædegaarde i Norge 1639» (*Magazin til den Danske Adels Historie* p. 136 ff.) sees, at kun 7 af disse var i norske Adeliges Besiddelse, Resten — 51 — tilhørte danske eller fremmede i Landet indgiftede Familier. — Den i *Budstikken* IV. 737 ff. trykte «Extrakt af Adelens Jordbøger 1639» viser, at hele det adelige Jordegods paa denne Tid blev anslaaet til at udgjøre 9604 Tønder Hartkorn, og heraf var kun 647 Tønder eller omtrent en Sekstendedel i oprindelig norske Slegters Besiddelse. Alene Kansleren Jens Bjelke, hvis Eienomme er anslaaede til 1123 Tønder, eiede næsten dobbelt saameget som alle disse tilsammen.

Mads Bagge til Borregaard var Slotsfoged paa Akershus 1599, Holger Bagge Foged i Ryfylke 1563 o. s. v. Blandt Geistligheden forekommer flere; Thorbjørn Olafssøn, Throndhjems første lutherske Superintendent, hørte, som bekjendt, til Slegten Bratt, en Thorbjørn Olssøn Skaktavl forekommer som Sogneprest til Thoten 1554, en Eystein Bratt som Sogneprest paa Lom o. s. v.¹

Udelukket fra Andel i Landets Styrelse og fra de indbringende Forleninger, overseet af de indflyttede Udlændinger, gik den norske Adel hurtig sin fuldstændige Undergang imøde, og af de Slegter, som endnu bestod ved Reformationen, saasom Galle, Krukov, Bagge, Galtung, Rostung, Benkestok, Theiste, Bratt, Gyldensø, Bernhoft, Hartgenger, Hardingmand, Dahl, Green, Orm, Skak, Haar, Skaktavl, var de allerfleste omkring Suverænitetens Indførelse uddøde eller ophørte at eksistere som adelige. De sidste Spor af dem leder som oftest ned i Bondestanden. I Biskop Dorphs Optegnelse paa adelige Familier i Akershus Stift 1749² nævnes saaledes som endnu levende Descendenter af Slegten Bagge nogle fattige Bønderfolk i Tunø Prestegjæld, der «have degenereret fra deres adelige Extraction»; sammesteds omtales en Bonde i Romedal, der nedstammede fra Familien Skaktavl, og flere Bønder i Gudbrandsdalen, der sagdes at være Descendenter af de adelige Slegter Gjesling, Bratt og Eldjarn; den sidste Hardingmand var nogle Aar tilforn død som Husmand «i yderste Armod».

At der hos disse norske Adelsfamilier, saa ydmyge end deres Kaar var, og saa lidet de end havde været vante til at tage Del i det offentlige Liv, maatte, ialfald i den nærmeste Tid efter Statsforandringen, røre sig nogen Uvilje over Udlændingernes Herredømme i Norge og over den Tilsidesættelse, som blev Landets egne Børn til Del, synes rimeligt og naturligt nok; men kun et eneste Træk er bekjendt, der kan tydes som en Ytring heraf, nemlig den Forbindelse, i hvilken Enno Brandrøk, en Søn af Erkebiskop Olafs tro Mand, Christopher Thronæssøn Rostung, og tilligemed ham flere andre Nordmænd af fornem Byrd, skal have staaet med de Svenske under Syvaarskrigen³. Til en bevidst national Opposition mod den i alle Retninger fremtrængende Danskhed formaaede de ganske vist ikke at hæve sig. Danmarks Adel havde allerede længe før Statsforandringen været deres Mønster, og det var uidentvivel en Gjenstand for deres ivrigste Bestræbelser at blive optagen i Kredsen af de fra Danmark stammende Familier, som efter Reformationen udgjorde den saavel i

¹ Disse Notitser er hentede af Diplomaterne, Registranterne, Langes Lister over Embedsmænd (i Rigsark.).

² *Magazin til den D. Adels Hist.* S. 43 ff.

³ S. fornemmelig *Berg, Om Landevernet* p. 312 ff.

Antal som Anseelse og Rigdom langt overveiende Bestanddel af den saakaldte «norske Adel». — Hvad disse sidste angaar, da synes de stedse at være forblevne fremmede for Norge. Blandt de smaa norske Jorddrotter fandt de ingen, som de kunde agte for sine Jævnlige, hvorimod de vedblev at staa i den nøieste Forbindelse med deres Stamfrænder og Standsfæller i Danmark. At opnaa de samme Friheder og Privilegier som disse, var det Maal, mod hvilket de stadigt arbeidede hen, og det er allerede i det foregaaende Afsnit af denne Afhandling omtalt, at disse Be-
stræbelser ingenlunde blev ganske frugtesløse.

Medens saaledes Samfundsformer, der havde en fremmed Karakter og Oprindelse, blev overførte til Norge gennem de indflyttede adelige Familier, styredes Landet ganske paa dansk Må-
nér af de fra Danmark opsendte Lensherrer, og med disse fulgte igjen en Skare af underordnede Betjente, Lakaier og Skriverkarle, som ved sine Herrers Protektion ofte erholdt gode Embeder i Norge og blev befordrede til Fogder, Toldere, ja endog til Lagmænd. Selvfølgelig var det for saadanne Personer meget vanskeligt at finde sig tilrette i Forholde, der var saa forskjellige fra dem, i hvilke de var opdragne, som de Norske, og hvad den norske Lovgivning angaar, da var den endog affattet i et Sprog, som de ikke forstod. Følgen heraf var, at de, saavidt det lod sig gjøre, satte sig ud over begge Dele, og paa denne Maade fik danske Love og danske Retssedvaner mere og mere Indpas ved Siden af Landets egne.

Ogsaa fremmede Kjøbstadborgere, Handlende og Haandverkere, begyndte efter Reformationstiden at nedsætte sig i stort Antal i de norske Byer. Tilforn synes disse sidstes Befolkning, saavidt man kan slutte af de i Aktstykker fra det fjortende og femtende Aarhundrede opbevarede Navne paa Raadmænd, Borgermestere og andre Byboere, at have været temmelig ublandet. Handelen var ubetydelig og Forbindelsen med Udlandet derfor ogsaa kun ringe. Tyskerne, det eneste Folk, med hvilket Norge i hin Tid drev en livlig Handel, havde sit Kontor og sine Faktorer, der udgjorde særskilte Korporationer, og som, saalænge Hanseaterne stod paa Høiden af sin Magt, ikke blandede sig med Borgerskabet. Men efterat Kontorets Monopol var begyndt at svækkes og det bergenske Borgerskab havde vundet nye Kræfter, fandt mange af Bryggens Kjøbmænd sin Regning ved at gaa under norsk Ret og nedsætte sig som Borgere i Byen, og de Forfølgelser, som disse Frafaldne stundom var Gjenstand for af deres forrige Medbrødre, kunde ikke hindre, at deslige Frafald stedse blev hyppigere.¹

¹ Satorius, *Gesch. d. Hans. B. III. 148-49*; *Norske Rigsregistr. II. 117, 605*; *Nor. Magaz. I. 500*.

Paa samme Tid bevirkede den opblomstrende Trælasthandel, Tilintetgjørelsen af Rostockernes Handelsmonopol og den nærmere Forbindelse mellem Norge og Danmark, som fulgte af Statsforandringen, at mange Borgere fra det sidstnævnte Land og fra Hertugdømmerne nedsatte sig i de søndenfjeldske Kjøbstæder. Det gik nu her, som det allerede tidligere var gaaet i de danske Byer: de indflyttede Fremmede overtraf den indenlandske Borgerstand i Handelsaand og Driftighed, de blev Kommunens anseeligste Medlemmer og toneangivende i alle Retninger af det selskabelige Liv.

Det var imidlertid, som ovenfor antydet, paa en mere indirekte Maade, gennem Kirken og Skolen, Literaturen og Sproget, at den danske Borgerstand fornemmelig medvirkede til at lægge Norge i aandelig Henseende under Danmark. Ved Reformationen blev i alle de nævnte Retninger en ny Tingenes Orden, en ny Udvikling begrundet. Kirke- og Skolevæsenet ordnedes ved Christian den Tredies Kirkeordinants, som, uagtet den var udarbejdet alene med Hensyn til danske Forhold, dog blev udstrakt til ogsaa at gjælde for Norge. Der blev vistnok givet et Løfte om en særegen Ordning af Kirkevæsenet i det sidstnævnte Land, eftersom her «udi mange Stykker vil holdes en anden Ordinants»; men dette Løfte indfriedes først under Christian den Fjerde, og dennes Norske Kirkeordinants, der udkom i 1607, afviger, som bekjendt, kun i faa og lidet væsentlige Punkter fra den danske.

Reformationsverket i Danmark forberedtes og efterfulgtes af en sterk aandelig Bevægelse, en ivrig Diskussion af Tidens religiøse og kirkelige Stridsspørgsmaal. Her var et Universitet og et Hof; her var i de høiere Samfundsklasser, Borgerstanden og Adelen, et talrigt Publikum, hos hvem aandelige Interesser havde noget at betyde. Bogtrykkerkunsten var allerede bleven indført i Danmark i Slutningen af det femtende Aarhundrede, og paa Reformationens Tid fandtes der Bogtrykkerier i de fleste større danske Byer. Fra disse udgik der nu en omfangsrig Literatur af religiøst og opbyggeligt Indhold: Oversættelser af Bibelen, Prædikener, Postiller, Salmesamlinger, theologiske Stridsskrifter m. m. Denne Literatur savnede vistnok ganske Originalitet, og den bevægede sig paa et snevert begrænset Felt; men den maatte dog i høj Grad bidrage til at vække og nære Folkets aandelige Kræfter, og ved den erholdt navnlig Sproget, som indtil da havde været ganske raat og ubearbejdet, sin egentlige Dannelse som Skriftsprog.

I Norge havde Reformationsverket, som bekjendt, en ganske anden Karakter. Christian den Tredie lod ved de af ham til Norge opsendte Tropper de modstræbende katholske Biskopper

afsætte eller forjage fra deres Sæder, ophævede Klostrene, indtog en stor Del af det geistlige Gods under Kronen og berøvede Kirkerne deres kostbare Prydelser. Det var blotte udvortes Foranstaltninger, i hvilke Folket ingen Del havde, og som derfor ingen Virkning kunde have paa Folkets indre Tilstand. Her savnedes enhver forudgaaende aandelig Bevægelse, enhver Forberedelse, ja endog Muligheden for, at de Idéer, paa hvilke Reformationen i religiøs Henseende hvilede, kunde optages og blive virksomme. Voldshandlinger, foretagne af fremmede Leiesvende, ved hvilket Geistlige, for hvem Almuen nærede Ærefrygt blev afsatte eller mishandlede og Kirkerne plyndrede, var ikke skikkede til at løfte Folket i aandelig Henseende. Reformationen fremkaldte heller ikke her som i Danmark en Literatur. Først et helt Aarhundrede senere fik Norge sit første Bogtrykkeri, og blandt Bønder og Fiskere, af hvilke Landets Befolkning paa hin Tid saagodtsom udelukkende bestod, var der heller intet Publikum, for hvilke Bøger kunde skrives og trykkes. Saa hurtigt og let som Kirkereformen i udvortes Henseende blev gennemført, saa længe varede det derfor, før den nye Lære begyndte at trænge ind og at gjøre sin Indflydelse gjældende, og det var gennem danske Lærere og danske Bøger, at dette skete. Størsteparten af de lutherske Superintendenter og Lærere ved de offentlige Skoler, mange af Presterne, hvem Reformationsverkets indre Fuldendelse blev overdraget, var danske; de ved Skole- og Kirketjenesten brugelige Bøger blev opsendte fra Danmark, og af det rige Forraad af Folkebøger og religiøse Skrifter, som den danske Literatur allerede i det sekstende Aarhundrede havde at opvise, fandt mange Udbredelse ogsaa i Norge, hvor omreisende danske «Bogførere» med sine Postiller og Viser, Eventyr og Ridderromaner tilfredsstillede Behovet af aandelig Føde.

Christian den Tredie lod, som bekjendt, ved Kjøbenhavns Universitets Professorer udarbejde en dansk Bibeloversættelse, der udkom i 1551, og af hvilken Eksemplarer blev omdelte til de Kirker, som havde erlagt 2 Rigsdaler i «Bibelpenge»; ogsaa de norske Kirker deltog heri, og i 1556 var 96 Eksemplarer sendte op til Norge til Fordeling blandt disse.¹ Paa en særegen norsk Bibeloversættelse har der aldrig været tænkt, og det er let at forstaa, hvorfor en saadan maatte synes unødvendig. Det norske Sprog var nu kun til som en Dialekt, der taltes af Bondealmuen; det i Norge brugelige Skriftsprog derimod var Dansk, og Dansk, eller ialfald et Blandingssprog, i hvilket Dansk var Hovedbestanddelen, har udentvivl ogsaa været Talesprog i Byerne og blandt de høiere Samfundsklasser. Dette Forhold var i det væsentlige

¹ (*Danske*) *Kirkehistoriske Samlinger* II. 406.

allerede indtraadt før Reformationen, og man kan følge dets Udvikling gennem hele det fjortende og femtende Aarhundrede. Allerede under den første Forening mellem Norge og Sverige, da mange svenske Geistlige blev ansatte i Norge, da norske og svenske Adelsfamilier indgik hyppige Forbindelser med hverandre, og da Hoffets Sprog og Omgangstone var svensk, begyndte Skriftsproget i Norge at afvige sterkt fra sin gamle Form og at vise Spor af fremmed Paavirkning. I den følgende Tid bliver denne Sprogblending stedse mere og mere iøinefaldende, navnlig efterat Calmarunionen havde bragt alle tre nordiske Riger i en nærmere Forbindelse med hinanden. Det danske Sprog fik nu, baade paa Grund af at det var videst fremskreden i sin Udvikling, det vil sige i Opløsningen og Afslidningen af de gamle regelbundne Former, og paa Grund af Danmarks Stilling som Unionens Hovedrige, en overveiende Indflydelse paa begge de andre nordiske Sprog. Denne Indflydelse kom i Begyndelsen sterkest til syne i Sverige, hvor Skriftsproget næsten ganske smeltede sammen med det danske, medens det norske Sprog, der havde en mere udpræget antik Karakter, ogsaa længst bevarede sine oprindelige Former. Endnu i Midten af det femtende Aarhundrede er der en stor, i Endelser, Lydsystem og Ordforraad overalt fremtrædende Forskjel mellem Sproget i norske Diplomer, konciperede af indfødte Nordmænd, og Sproget i danske, eller i Kongebreve og andre offentlige Brevskaber, Norge vedrørende, som udstedtes i Danmark, og i hvilke den danske Skrivemaade er fulgt.¹ Men fra nu af bliver Forholdet efterhaanden det omvendte. I Sverige førtes Sproget ved den politiske Adskillelse og ved en opblomstrende national Literatur ind paa selvstændige Udviklingsbaner. I Norge derimod, som gennem hele det femtende og den første Halvdel af det sekstende Aarhundrede ingen anden Literatur har at opvise end Diplomer og Brevskaber, hvis politiske Afhængighed stedse blev større, hvor Livet og Udviklingen i alle Retninger var stanset, gik Skriftsproget efterhaanden over til at blive rent dansk. Tidligst viser denne Overgang sig fuldendt i Dokumenter, udstedte og forfattede i det søndenfjeldske Norge, medens Sproget i Breve fra det Throndhjemske endnu i Slutningen af det femtende Aarhundrede er et Slags Dansk-Norsk, der kjendelig adskiller sig fra det Danske.² Men omkring Aar 1500 kan Overgangen ansees for at være i det hele fuldendt; et

¹ S. Molbech, *Dansk Ordbog*, 2den Udgave, Fort. S. XLVII, hvor Christofer af Bayerns Stadfæstelsesbrev af det throndhjemske Kapitels Privilegier, udstedt i Oslo 1542, og Carl Knutssøns Brev af samme Indhold, givet i Throndhjem 1449, er sammenstillet med Christian I's Bekræftelse af bemeldte Privilegier, udstedt i Kjøbenhavn 1455.

² N. M. Petersen, *Det Danske, Norske og Svenske Sprogs Hist.* II. 81.

og andet gammelt Ord, en og anden gammel Endelse, en og anden haard Konsonant, hvor Dansken havde en blød, en og anden Diftong, hvor Dansken havde en enkelt Vokal, forekommer vel endnu i norske Brevskaber fra det sekstende Aarhundrede; men disse Eiendommeligheder er saa faa og saa lidet fremtrædende, at Brevene vil kunne forstaaes med Lethed af enhver, der har nogen Øvelse i at læse gammel Dansk, uden at man behøver at besidde nogetsomhelst Kjendskab til det Oldnorske.

Længe efterat den i det foregaaende omtalte Forandring med Sproget var begyndt at foregaa, ja endog efterat Dansk var blevet ubetinget herskende som Skriftsprog, synes Kjendskabet til og Sansen for den fædrelandske Oldlitteratur at have vedligeholdt sig hos Nordmændene. Denne havde været altfor populær til, at den ikke, idetmindste i nogen Tid, skulde have overlevet det Sprog, i hvilket den var skrevet. At de vigtigste af dens Frembringelser engang var næsten ligesaa udbredte og læste i Norge som paa Island, er uimodsigelig godtgjort ved de mange Codices eller Brudstykker af Codices, som man her har fundet.¹ Navnlig synes der af Kongesagaerne og Lovene at have cirkuleret en stor Mængde Afskrifter, og disses Antal blev i det fjortende, ja endog i det femtende Aarhundrede stedse forøget.² Hos de høibyrdiske aristokratiske Familier, der stod igjen som Levninger fra Norges glimrende Fortid, maatte Sagaerne, i hvilke hin Tid var skildret, være en yndet Læsning, og hos dem er udentvivl hine Haandskrifter fornemmelig blevne bevarede og forflerede. Med de gamle Slegter udslykkedes efterhaanden Sansen for Landets Historie, Forbindelsen med Fortiden blev paa en Maade afbrudt, Literaturen kom i Forglemmelse, Haandskrifterne blev ødelagte eller vanrygtede. En af Snorres Oversættere i det sekstende Aarhundrede siger ogsaa: «Er nu at faa Bøger i Norge siden Adelen minkede her, enten af Kongebøger eller andre Norske Bøger, faa ere og de, som dem læse kunne, endnu færre de, som forstaae dem.»³ Efterat Dansk var bleven det blandt de høiere Samfundsklasser gjængse Talesprog, maatte Fortrolighed med Oldsproget stedse blive mere sjelden, medens paa samme Tid det efter Reformationen vaagnende religiøse Liv og Udbredelsen af dansk Literatur gav Læselysten en forandret Retning og henledede Opmerksomheden paa nye Stoffer. Saa længe den norske Lov kun var til i Grundsproget, var det idet-

¹ S. Munch, *Levninger af Norsk Oldlitteratur*, i *Tidsskr. f. Vidensk. og Liter.* I 25 ff; Werlauff, *Om Ole Worms Fortjenester*, *Nord. Tidsskr. f. Oldkyndighed* I. 348 ff; Werlauff, *Biographiske Efterretninger om Arne Magnussen*, *sammesteds* III. 84 ff. og de der citerede Steder.

² En af de ved den Schøningske Udgave af *Helmskringla* benyttede norske Codices, den saakaldte *Jofraskinna*, er endog fra Midten af det sekstende Aarhundrede og skrevet af Mag. Jens Nilssøn, senere Superintendent over Oslo Stift.

³ S. Werlauff, *Om Ole Worm* I. c.

mindste for Lagmændene en Nødvendighed at have nogen Kjendskab i det Oldnorske; men efter Reformationen og Statsforandringen, da det ikke sjelden hændte, at Udlændinger blev befordrede til norske Lagstole, begyndte man at oversætte Lovbogen, og i et Kongebrev af 1572¹ heder det allerede, at den var «af mange og adskillige udsat og transfereret paa Danske». Ogsaa Kongesagaerne blev nu overførte i det moderne Skriftsprog. Peder Claussøns Oversættelse af Snorre er noksom bekjendt; men den var hverken den første eller eneste i sit Slags, og flere af hans Forgjængeres Arbejder er endnu bevarede.² Dette var den første Frugt af det nye aandelige Liv, som ogsaa i Norge, om end sent, blev vakt ved Reformationen og den nærmere Forening med Danmark. Den betegner, at Overgangen var fuldendt: en ny Tid var begyndt, Forbindelsen med den gamle var afbrudt, et nyt Samfund havde begyndt at danne sig, som havde en fremmed Karakter, og som i sin Udvikling var knyttet til en fremmed Kultur.

Det gamle Sprog var trængt tilbage i en ubemærket Tilværelse; det blev ikke længer forstaaet blandt Folkets mere oplyste Klasser; Levningerne af den gamle Literatur oversaaes og behandlede som gammelt Rageri, der intet Værd havde; Membrancodices af Sagaerne og Lovene blev ituskaarne for at tjene til Indheftning af Fogedregnskaber; Folk hentede Næringen for sit Aandsliv, sin religiøse Oplysning, sin Belærelse og Morskab udelukkende af danske Bøger; Kirke- og Skolevæsenet var ordnet paa dansk Manér; de høiere geistlige Embeder og Lærerposterne ved de lærde Skoler, blev fordetmeste besatte med Danske; i Byerne var det danske eller tyske Borgere, der gav Tonen an; den gamle Kommunalforfatning var tilintetgjort, den norske Bylov fortrængtes af de i Danmark forfattede almindelige Stadsretter;³ danske Adelsmænd var komne i Besiddelse af Landets store Godser, og med dem indførtes Sedvaner og Retsforholde, der tilhørte den danske Samfundsudvikling: adelige Privilegier, Sædegaarde, Hoveri, Ugedagstjenere; den nationale Administration havde maatte vige Pladsen for det fra Danmark indførte Forleningsvæsen, hvorved danske Lensherrer og danske Fogder, som ofte paa en ublu Maade misbrugte sin Myndighed, blev Landets Styrere: — I alt dette er der et Stof til bitre Betragtninger, som længe og vel har været udnyttet. Men ogsaa en roligere, mere historisk Opfatning har begyndt at gjøre sig gjældende. Vi skal her anføre følgende Sted af Munchs *Det Norske Folks Historie*⁴ med Hensyn til

¹ *N. Rigsregistr. II. 12.*

² Med Hens. til disse kan henv. til Fort. til *Nicolaysens Nor. Magaz.*

³ *Saml. t. d. N. F. Hist. V. 603.*

⁴ *II. 1. 596—97.*

Sprogforandringen, hvor det rigtige Udgangspunkt for Bedømmelsen af Norges og Danmarks indbyrdes Forhold i hin Tid forekommer os at være klart betegnet: «Det kunde vel ved første Øiekast synes som det var en Skade for Norge, at dets eldgamle, velklingende, paa strengt-grammatiske Former rige Sprog nu stod i Begreb med at vige Pladsen for et visselig lidet tækkeligt Overgangssprog, med mere afslidte end afslebne Former, uden strenge Regler. Og som en større Skade kunde det vel ansees, at derved ogsaa den gamle herlige Literatur blev forsømt og forglemt. Men ved nærmere Betragtning vil man finde, at Skaden kun er tilsyneladende. Hvorsomhelst man vender sig i det civiliserede Europa paa den Tid og den nærmest foregaaende, iagttager man samme Phænomen. Den nøie Berørelse, hvori de forskjellige Nationaliteter lige siden Folkevandringerne vare komne til hverandre, maatte ogsaa yttre sin Virkning paa Sprogene. Folk, der maatte tale hvad man kalder gebrokkent med hinanden for at kunne forstaae hinanden, kunde ikke anvende de regelmæssige grammatiske Bøiningsendelser og hjalp sig, som det endnu i lignende Tilfælde skeer, med Partikler. Phænomenet gjentog sig overalt: Bortkastelse af de fleste Bøiningsformer og Optagelsen i deres Sted af Partikler blev nu karakteristisk for den nyere Europæiske Sprogkultur. Heller ikke Nordens Folk kunde undgaae at berøres af den samme Sprogbevægelse. — Det ligger i Sagens Natur, at Kampen mellem Nordisk og Tydsk begyndte tidligst og derhos var størst i Danmark, og at det Danske Sprog derfor allerede for en stor Deel havde skilt sig ved de overflødige Bøiningsendelser og overhovedet tilegnet sig den nyere Europæiske Sprogkultur, førend man endnu i Sverige og Norge sporede Tegn til nogen Forandring. Men det er af det Foregaaende klart, at naar det nyere Danske Sprog, selv i hiin uformelige Skikkelse, hvori vi kjende det fra det 13de og 14de Aarhundrede, kom i Berørelse med det Svenske og Norske, maatte det som ungdommeligere, friskere og mere belivet af den nyere Culturbevægelses Aande, faae Overhaand over hine, der nu egentlig tilhørte en forgangen Culturperiode og stod ligeoverfor det som udlevede Oldinger mod en Yngling eller som en uddøet Vegetation mod en fremadskridende. Saaledes vilde vel under alle Omstændigheder seent eller tidlig den Sprogforandring have skeet baade i Sverige og Norge, som vi vide fandt Sted i det fjortende Aarhundrede, først, som rimeligt var, i Sverige, siden i Norge. At denne Sprogindvirkning paa Grund af de politiske Forhold blev noget sterkere end den ellers vilde have været, — er i sig selv, med al den Kjærlighed og Ærbødighed vi maae have for Fædrenes herlige Sprog og Literatur, saa langt fra at beklage, at vi meget mere

maae være Forsynet taknemmelige, fordi det saameget snarere bragte os ud af en forældet, hensygnende Culturperiode, og stillede os ved Begyndelsen af en nyere og friskere. Vi maae glæde os over, at vi uagtet Landenes afsides Beliggenhed ogsaa kunde blive berørte af den nyere Culturbevægelses Luftninger.»

En lignende Betragtning kan i Almindelighed gøres gjældende med Hensyn til, hvad der foregik i Norge i Reformationstiden. Naar et fremmed Samfund paa en Maade overbyggede det norske, naar alt nationalt for en Tid blev trængt i Baggrunden, saa maa det indrømmes, at dermed begyndte et nyt Liv, en ny Udvikling efter Aarhundreders Stagnation. Denne Stagnation var ikke af en forbigaaende Art, den var ikke fremkaldt af tilfældige Aarsager, men, som det forekommer os, og som vi i det foregaaende har paapekt, begrundet i Samfundets oprindelige Sammensætning, i det løse Forhold, hvori dets enkelte Elementer stod til hverandre, i Mangelen af sterke sociale Baand, hvoraf et Samfunds fremadskriden under Kampe og Gjæring væsentlig er betinget. Overladt til sig selv skulde maaske derfor det norske Folk, trods den Kraft og aandelige Dygtighed, hvorom dets gamle Historie og Literatur indeholder saa mange uomtvistelige Vidnesbyrd, være blevet staaende udenfor de almindelige europæiske Kulturbevægelser. Dersom Christian den Tredie ikke havde beseiret sine Modstandere, skulde Norge maaske være forblevet katholsk. Vist er det, at Betingelserne for en selvstændig Tilegnelse af Reformationen kun i ringe Grad var tilstede, og det var dog bedre, at det norske Folk blev delagtigt i dette store Fremskridt, endog med Tabet af sin Selvstændighed, end at det skulde have været afstængt for den nyere Tids Oplysning.

Iøvrigt, skjønt Denationaliseringen syntes at have overvundet enhver Modstand, trængte den dog ikke dybt ned under Overfladen, hvad jo ogsaa de naturlige Forhold maatte forbyde. Det er allerede i det foregaaende Afsnit af denne Afhandling bleven paavist, at Landbo- og Eiendomsforholdene under alle politiske Omveltninger vedligeholdte sig uforandrede eller udviklede sig i en de Danske ligefrem modsat Retning, og det er denne Samfundets indre Organisation, som til syvende og sidst udøver den bestemmende Indflydelse paa Karakteren af et Folks Udvikling. Hos Bondestanden, som i Norge ikke var en Kaste af undertrykte Arbeidere, men i en vis Forstand det egentlige Folk, der ikke erkjendte nogen Overmænd, der havde sin Adel, sine ansete Slegter, sin Historie og sin særegne Kultur, bevaredes den oprindelige Nationalitet uforfalsket, i lang Tid vistnok uden at gøre sig gjældende, men ogsaa uden at tabe sin Spireevne. Ligeoverfor den stod Bybefolkningen, Embedsmændene, overhovedet de høiere

Samfundsklasser paa en Maade som Fremmede. Deres Sprog og Udvikling var dansk, de var dragne ind i et fremadskridende Kulturliv, som gennem dem udbredte sig ogsaa til Norge, men som tilhørte et fremmed Land. Efterhaanden maatte dog begge disse adskilte Samfund nærme sig til hinanden, virke paa hinanden, saa at den nye Kultur fik et nationalt Præg; efterhaanden og jo mere de høiere Samfundsklasser vandt i Styrke, maatte de gaa over fra at være blot modtagende til at blive selvstændig deltagende i det for Norge og Danmark fælles Aandsliv. Og her vender vi atter tilbage til de norske Kjøbstæder; ved deres Opkomst, ved den vaagnende Handel og Søfart skabtes fornemmelig Betingelserne for en selvstændig national Udvikling paa den Kulturgrund, der var vunden ved Forbindelsen med Danmark.

I Løbet af det sekstende Aarhundrede blev Norge befriet fra Tyskernes Handelsherredømme, en fri Konkurrence tog sin Begyndelse, der havde tilfølge, at en større Anpart af Handelens Fordele tilflød Landets egne Indbyggere, Foretagelsesaanden hos den indenlandske Borgerstand, der i lang Tid havde været kuert, kunde atter frit udfolde sig, nye Handelsgrene aabnede sig, ved hvilke Kjøbstadsnæringernes Udvikling i høi Grad blev fremmet.

Hansestaternes monopolistiske Handelssystem med Tvangsstapeler og Faktorier havde udviklet sig i en Tidsalder, da Retsikkerheden var liden eller ingen, da Kjøbmænd og Søfarende i et fremmed Land var prisgivne alskens Voldsomheder, saafremt de ikke optraadte med saamegen Styrke, at de formaaede at verge sig selv, og da de Riger, over hvilke Hansestæderne udstrakte sit Herredømme, befandt sig i en Tilstand af Svaghed og Opløsning, der gjorde det umuligt for dem at beskytte sin egen Handel eller at modstaa et Forbund, hvis Organisation, saa ufuldkommen den end var i sig selv, dog langt overtraf den, som de fleste Stater paa hin Tid frembød. Under forandrede Tidsomstændigheder maatte dette System blive uholdbart, og Hanseforbundet gik til Grunde efter en forgjæves Kamp for at bevare en Stilling, der var bleven umulig, og at vedligeholde Indretninger, som efterhaanden blev til mere Besvær end til Nytte. Jo mere Centralstyrelsen i de af Hanseaterne beherskede Riger udviklede sig, og jo friere Raadighed den fik over Landets Hjælpekilder, jo mindre tilbøielig maatte den blive til at finde sig i en Tvang, der udelukkende kom Fremmede til Gode. Kongerne begyndte at indse, hvilke store Fordele de kunde høste af en national Handelspolitik, og efterhaanden fik de ogsaa Evne til at gennemføre en saadan, hvad de tidligere havde savnet; de begyndte at holde Flaader,

der snart kunde byde Hanseaterne Spidsen. I Tyskland selv havde Fyrstemagtens Udvikling paa anden Maade ødelæggende Følger for Hanseforbundet, idet flere af dets Medlemmer, som med Lethed havde verget sig mod Feudaltidens mange Smaaherrer, ikke formaaede at bevare sin Uafhængighed ligeoverfor de mægtigere Potentater, der kom i hines Sted. Den større Retsikkerhed og Orden, som blev tilveiebragt under en fremadskridende Statsudvikling, havde til Følge, at Hanseaternes Faktorier og Handelskontorer, paa hvilke deres Overlegenhed over andre søfarende Nationer engang væsentlig havde grundet sig, nu efterhaanden blev mindre nødvendige, og at den Nytte, de medførte, ikke stod i noget passende Forhold til de Opofrelser, som de krævede, saa at endog Forbundets egne Medlemmer paa alle mulige Maader søgte at unddrage sig den gamle Stapeltvang. Opdagelsen af Amerika og Søveien til Ostindien gav Handelen i det hele en forandret Retning, hvorved de vestlige Nationer fik en afgjort Overvegt, navnlig Hollænderne, som nu blev Verdens første Handelsfolk, og hvem det ogsaa lykkedes efterhaanden at fortrænge Hanseaterne i den nordeuropæiske Mellemlhandel, fordi deres System, overensstemmende med den nyere Tids Fordringer, var bygget paa Frihed, ikke paa Tvang.

Af de fire hanseatiske Kontorer havde det bergenske altid været anseet for det vigtigste, og Forbundets Magt var fornemmelig afhængig af, at det beholdt Norges Produkthandel udelukkende i sin Haand. Men ogsaa her begyndte de fiendtlige Magter at røre sig. Jo mere de vestlige Nationers, Englændernes, Skotternes, Hollændernes Søfart udviklede sig, jo vanskeligere blev det at holde dem borte fra de norske Farvande, og i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede optraadte Kongemagten ogsaa i Norge bestemt fiendtlig mod det Monopolssystem, under hvilket den indenlandske Borgerstand saalænge havde været kuet. Christian den Andens Uvilje mod de hanseatiske Kjøbmænd og hans Velvilje for deres farligste Konkurrenter, Hollænderne, er noksom bekjendt. Den fremlyser ogsaa af de Regjeringshandling, han foretog sig, medens han var Norges Regent. Ved sine Privilegier for Oslo af 1508 ophævede han de Begunstigelser, som havde været tilstaaet Tyskerne i denne By; han gav Hollændere og Skotter Tilladelse til at drive Handel paa Bergen, og ved et Privilegium af 24 Juni 1509 tilstod han det bergenske Borgerskab ikke blot Forkjøbsret fremfor de Kontorske til alle Varer, det bragtes paa Bergens Torv, men ogsaa Eneret til at handle med skotske og engelske Skibe i de første fjorten Dage efter deres Ankomst.¹ Hans Befalingsmand i Bergen, Jørgen Hanssøn, havde,

¹ *Paus III 280; Behrmann, Chr. IIs. Hist. I. 80, 84, jvfr. Nor. III, 79, 88.*

som det heder i Bergens Fundats,¹ «de Tydske ved Bryggen meget under Kusel og Ave». Han lod efter Kongens Befaling Bergenhus Slot bedre befæste; han lod, heder det, de Tyskes Bager hænge og gav sine Tjenere Lov til at optage alt Kramgods, som fandtes ude paa Bryggen, i Overensstemmelse med de ovennævnte Privilegier, ved hvilke det var bleven de Kontorske forbudt at staa ude paa Bryggen med Kister og Kræmmeri.

Christian den Anden havde i Danmarks Adel og Hanseforbundet udfordret Fiender, som han i det afgjørende Øieblik savnede Mod og Evne til at byde Spidsen. Hans tro Tilhænger, Jørgen Hanssøn, fulgte ham i hans Landflygtighed, og overlod Slottet til Hans Knutssøn, Dekanus i det bergenske Kapitel. De Kontorske fik nu atter Mod, og om Høsten 1523, da Vincents Lunge var kommen til Bergen med Frederik den Førstes Opfordring til det nordenfjeldske Norge at antage ham som Konge, og, for at naa sit Formaal, arbeidede paa at komme i Besiddelse af Slottet, som Hans Knutssøn endnu ikke havde opgivet, benyttede de sig af den gunstige Leilighed for, under Paaskud af at understøtte Frederik den Førstes Sag mod den fordrevne Konges Tilhængere og maaske endog efter hemmelig Aftale med Vincents Lunge, at overfalde Byens Borgerskab, navnlig de her bosatte Skotter med Rov, Mord og Brand.²

Frederik den Første, som for en væsentlig Del skyldte Lübeckerne sin Throne, maatte ogsaa dyrt betale dem for deres Bistand. Ved et Brev af 15 August 1524³, tilstod han «paa Grund af udviste Tjenester og af synderlig Bevaagenhed» de tyske Kjøbmænd i Norge og navnlig i Bergen en Stadfæstelse af alle deres ældre Privilegier og Friheder. De Kontorske spillede nu atter for en Tid fuldkommen Mester, og det Herredømme, de øvede over Byen, fik en ny Bestyrkelse derved, at de tyske Haandverkere, med hvem de altid havde staaet i nær Forbindelse, ved denne Tid ganske unddrog sig Byraadets og den kongelige Lensherres Myndighed og gav sig ind under Kontorets Regimente. Vincents Lunge, som siden December 1523 havde Befalingen paa Slottet, synes ikke at have bekymret sig meget om det bergenske Borgerskabs Interesser, og Kongen selv, der stadig truedes af et Angreb af Christian den Anden, turde ikke foretage sig noget afgjørende Skridt, hvorved han kunde komme i et spændt Forhold til Lübeckerne. Imidlertid søgte han, saavidt det lod sig gjøre, at fortsætte sin Forgjængers Bestræbelser for at modarbejde det hanseatiske Handelstyranni. Vincents Lunges Eftermand paa

¹ N. Mag. I. 547.

² N. Samll. II. 480 ff.

³ Dipl. Norv. V. 1042.

Bergenhus, Eske Bilde, fuldførte efter kongelig Befaling de af Jørgen Hanssøn begyndte Befæstningsarbejder og lod de omkring Kongsgaarden nærmest staaende Kirker og andre geistlige Bygninger nedbryde, hvorved Bergenhus først blev en ordentlig Fæstning, der beherskede sine Omgivelser. Hvad der nærmest fremkaldte disse Foranstaltninger, var vistnok Frygten for et Angreb fra Christian den Andens Side, men udentvivl har man ogsaa havt Bryggens overmodige Kjøbmænd for Øie, og disse maatte idetmindste føle, at deres Stilling ligeoverfor den offentlige Mynighed var blevet en ganske anden, efterat de beskyttende Kirker, der stod imellem Bryggen og Kongsgaarden, var nedrevne, og efterat denne sidste var bleven en sterk Fæstning, hvis Kanoner i et Øieblik kunde bringe Ødelæggelse over deres Handelsstuer. Det var derfor ogsaa en af Hovedbetingelserne i de senere Alliancetraktater mellem Grev Christofer og Lübeckerne, da disse deltog i Grevefeiden, at Bergenhus skulde komme i deres Besiddelse.

Denne store Kamp, der i saa mange Henseender kan betragtes som et Vendepunkt i Norges og Danmarks Historie, var ogsaa epokegjørende med Hensyn til Hanseaternes Magt i de nordiske Riger. Hanseforbundets Hoved og mægtigste Stad, Lübeck, opbød i den sine yderste Kræfter for at gjenoprette Forbundets rystede Anseelse og tilintetgjøre Hollændernes Konkurrence i Farvande, som det saalænge havde behersket. Men det viste sig, at Lübecks Magthavere havde indladt sig i Foretagender, som langt oversteg endog en saa mægtig Stads Kræfter, og den udtømte sine Hjælpekilder i en Kamp, hvis Resultat var en Opgivelse af alle de høitflyvende Planer, hvormed den var begyndt. — Danmarks nye Konge, Christian den Tredie, skyldte ikke, ligesom hans Forgjænger, Lübeckerne sin Throne; han havde tvertimod vundet den trods deres Modstand, og han var saaledes ikke som denne bunden ved Løfter og Erkjendtlighedshensyn. Han stod heller ikke som denne ligeoverfor det mægtige, fremadstræbende, kampberedte Lübeck, men ligeoverfor et Lübeck, hvis Kræfter var udtømte, hvis Mod var nedbrudt ved gentagne Uheld, og som fremfor alt ønskede og behøvede Fred. Han var saaledes i den gunstigste Stilling til at befri sine Undersaatter fra det tyske Handelstyranni. Overensstemmende med sin Karakter gik han imidlertid yderst forsigtig tilverks og foretog sig i lang Tid intet afgjørende Skridt. Hanseaterne kaldte ham ogsaa en god og from Herre, i Erkendelse af, at han var mere skaansom mod dem, end de kunde have ventet. Det lykkedes dem ikke at fravriste ham en almindelig Bekræftelse af deres Friheder i Norge og Danmark; men han viste dog, til Skade for sine Undersaatter, en større Eftergivenhed mod dem, end Forholdene synes at have gjort nødvendig, og saa-

vel Christofer Walkendorf som Erik Rosenkrantz sees at have frygtet for, at Lübeckernes Forestillinger skulde udøve en for den offentlige Myndigheds Opretholdelse i Bergen fordærvelig Indflydelse paa deres svage Herre.¹ Forholdene udviklede sig imidlertid af sig selv paa en for Kontoret mere og mere ugunstig Maade. De fremmede Nationers Konkurrence blev stedse mere besværlig,² og det Forfald, hvori Hansestædernes gamle Forbundsforfatning efterhaanden nedsank, navnlig efterat den ledende Stad, Lübeck, ved Grevefeiden havde lidt saa store Skaar i sin Magt og Anseelse, medførte, at de Love, som Forbundets Medlemmer engang uden Knurren havde underkastet sig, nu blev lidet respekterede, at Hanseaterne mere og mere unddrog sig Stapeltvangen, drev Handel med «ufrie Folk» (d. e. norske Borgere) over paa Stranden, og besøgte ulovlige Havne norden- og søndenfor Bergen. Borgerskabet i denne By vandt derved lidt efter lidt nye Kræfter, og i Begyndelsen af Christian den Tredies Regjering dristede de sig endog til at udruste Skibe og Jagter for at deltage i Nordlandshandelen. De Kontorske kom herover i den største Bevægelse; de klagede til Raadet i Lübeck over, hvad de kaldte et Brud paa deres Privilegier; de truede med at ville forlade Kontoret; de krævede af Befalingsmanden paa Bergenhus, at han aldeles skulde forbyde Borgerne at fare enten norden eller sønden, og erklærede, at de i modsat Fald ikke vilde udrede en eneste Nordfarer mere; det kom endog til Haandgribeligheder mellem Borgerne og de Kontorske, idet de sidste, som det heder, da hines Skibe var udlagte paa Fjorden, reiste ud efter dem og tvang nogle af dem til at vende tilbage. Men Borgerskabet lod sig ikke længer skræmme, og, skjønt de hverken hos Kongen eller hos den da værende Lensherre paa Bergenhus, Christofer Hvitfeldt, synes at have fundet tilbørlig Beskyttelse, var den offentlige Myndighed dog bleven for sterk til, at Tyskerne nu, som tidligere, skulde kunne trodse den og sætte deres Vilje igjennem med Magt. Christofer Hvitfeldt lod svare paa deres Fordringer, at han vel, for ikke at staa i nogen Tvist og Uenighed med dem, skulde undlade at sende sit eget Skib afsted, og at han skulde anvende sin yderste Flid for at bringe Borgerne til godvillig at give noget efter med Hensyn til deres Seilads paa Nordlandene, men at han ingenlunde kunde forbyde dem denne, da de ikke mindre end Tyskerne havde fremfarne Kongers Privilegier derpaa. Christian den Tredie lod, efterat saavel Lübeckerne som det bergenske Borgerskab var indkommen med sine Klagemaal til ham, beramme

¹ *Dipl. Norv. II. 1149 og 1160.*

² Skotterne fik paany Handelsfrihed i Bergen; *Dipl. Norv. III. 1144.* Amsterdammerne fik endog lige Rettigheder med de Tyske, *Becker, Gesch. Lübecks. II. 120.*

en Dag, da begge Parter skulde møde for ham i Odense, forat han kunde bilægge Striden. Her blev det (1545) bestemt, at Borgerne maatte alene med 10 Skibe aarlig fare paa Nordlandene; Tyskerne derimod, «endskjønt de i Følge af deres Friheder skulde tage deres Varer i Bergen af Nordlandsfarerne og ikke uden Kongelig Tilladelse fare til dem», skulde det staa frit for at udruste saamange Skibe, som de vilde, til det nordlandske Fiskeri.¹ Hverken Borgerskabet, som arbeidede sig op og stadig vandt nye Kræfter, eller de Kontorske, som var uvante til at taale endog den ringeste Konkurrence, kunde være tilfredse med denne Afgjørelse, og Tvisten vedblev derfor i de følgende Aar med uformindsket Hefthighed. Hanseaterne navnlig var utrættelige i at bestorme den danske Regjering med Klager og Forestillinger. Men hvad de krævede, var noget, som ingen Regjering utvungen kunde ville indrømme dem, og de formaaede ikke længer at udøve nogen Tvang. Paa flere Herredage, i Kjøbenhavn 1552 og i Odense 1554, hvor Deputerede fra Hansestæderne og det bergenske Borgerskab mødte, blev det sidstnævnte i saa lang Tid nedtrampede Rettigheder til fri Seilads og Deltagelse i Nordlandshandelen paanyt indskjærpede og udvidede, hvorhos det blev Hanseaterne betydet, at Kongen vel ingenlunde tænkte paa at krænke deres retmæssige Friheder, «men at de beraabte sig saameget paa Vedtægter og gamle Skikke, det havde ingensteds hjemme, siden det stod dem frit for at afskaffe de gamle og indføre nye, naar de lystede.² Det var lykkets dem at monopolisere den norske Handel derved, at deres Tilførsel havde været uundværlig, og at de havde besiddet tilstrækkelig Overmagt til at udestænge enhver Konkurrence; Strømmen havde nu vendt sig, de ophørte efterhaanden at være uundværlige, de havde ikke længer Magt til at undertrykke enhver mod dem fiendtlig Interesse, og det var urimeligt at fordre opretholdt som en Rettighed, hvad de alene havde besiddet i Kraft af denne.

I 1556 fik Christofer Walkendorf Befalingen paa Bergenhus Slot. Det er bekjendt, hvorledes det lykkedes denne Mand ved sin faste Holdning at knække de Kontorskes Overmod, og hvorledes han tvang deres uundværlige Hjælpere i alle Stridigheder og Slagsmaal med Borgerskabet, de tyske Haandverkere, til at forlade Landet eller gaa ind under Byens Regimente og sverge Kongen Lydighed som andre Borgere. Kontoret blev derved, som Walkendorf skriver, vel 250 Mand mindre og Byen saameget mere. Det var det første ligefremme Angreb paa den mægtige Kjøbmandsstat, der i saa lang Tid havde hersket over Bergen, og det op-

¹ *N. Mag. I. 553. Dipl. Norv. II. 1143. Krag, Chr. IIIs. Hist. I. 277, 286.*

² *Krag, Chr. III, Hist. I. 367. N. Rigsregistr. I. 154, 177.*

naaede fuldstændig sin Hensigt, uden at Hanseaterne turde vove at lade det komme an paa en Kamp. I Begyndelsen brugte de store Ord og Trudser, hvorover mange af Borgerne, som saa ofte havde maattet føle deres Overmagt og hensynsløse Voldsomhed, blev saa forfærdede, at de lod deres Gods bortflytte fra Byen; men, efterat Walkendorf havde vist, at han ikke lod sig skræmme, efterat han havde ladet Slotsmuren besætte med Skyts og truffet Foranstaltninger til at skyde Bryggen i Brand, saafremt Tyskerne skulde foretage sig noget oprørsk, faldt de ganske tilføie og indrømmede ham alt, hvad han forlangte. Stillingen inden Bergen var derved med ét Slag bleven forandret: den Skræk, der havde staaet af de Kontorske, den Tvang, hvorunder Borgerskabet havde været holdt, var tilintetgjort, og det var paa en eftertrykkelig Maade vist, at Kontorets Bestaaen som en særegen Kjøbmandsstat var afhængig af, hvorlænge Kongen fandt for godt at taale, at der inden hans Riger fandtes en Korporation, som ikke rettede sig efter Landets Love og ikke anerkjendte hans Myndighed.

I 1559 døde Christian den Tredie, og hans Efterfølger viste sig mindre utilbøielig til at tage kraftige Forholdsregler mod det tyske Uvæsen. Straks efter sin Regjeringstiltrædelse overdrog han Bergenhus Slot og Len til Erik Rosenkrantz, som allerede under tidligere Ophold i Bergen havde haft Tvistigheder med Tyskerne, og som lader til at have været en virksom og energisk Mand. Rosenkrantz lod, i Overensstemmelse med Kongens Befaling, opmaale den tyske Brygge med alle tilhørende Grunder og satte dem for ret Jordskyld og Grundleie; han paalagde de Kontorske Leding og Tiende, som de hidtil ikke havde betalt, skjønt de ikke i noget Privilegium udtrykkeligst var fritagne derfor; han krævede af dem, at de skulde rømme og nedrive de Boder, som de eiede i Dræggen, eftersom de stod Slottet for nær, og de Huse, som de eiede paa Stranden, eftersom det stred mod ældre Retterbøder, at nogen udenlandsk Kjøbmand havde Hus til Eie eller til Laans udenfor Bryggen; han krævede, at de skulde udgive Kirkehjælp som andre Kgl. Majestæts Undersaatter, at de skulde afstaa fra Rettigheden til at bestyre deres Kirkevæsen, som tidligere havde været dem indrømmet, men som var bevist at være Kongen og Riget til Skade etc. Og da Kjøbmændene nølede med at give efter, tvang han dem trods deres Pukken paa, at de alene var pligtige at svare for Raadet i Lübeck, til at underkaste sig en Dom af endel norske Lagmænd, ved hvilken alle Rosenkrantz's Fordringer blev stadfæstede.¹

Imidlertid havde Striden mellem de Kontorske og det bergenske Borgerskab angaaende Nordlandshandelen fundet en ny Af-

¹ Trykt i *N. Mag.* I. 454 ff.

gjørelse ved den bekjendte Odense-Reces af 1560. Det blev ved denne bestemt, at Borgerne skulde have Tilladelse til at besøge Nordlandene med 24 Skibe i de nærmest følgende tolv Aar, efter hvilken Tids Forløb Kongen vilde have sig forbeholdt at træffe en ny Forføining. Det vedtoges fremdeles, at det skulde staa Borgerne frit for at købe og sælge med de tyske Kjøbmænd, og at alle Forbud eller Statuter, som var til Hinder herfor, skulde være ophævede; at Borgerne, naar de kom fra Nordlandene med deres Fisk, først skulde bringe den til Bergen, men at det, naar de ikke her fik den solgt, skulde staa dem frit for at bringe den til andre Steder efter deres Behag; at fremmede Kjøbmænd ikke skulde være tvungne til at lægge sine Skibe til Bryggen, og at det skulde staa dem frit for at handle med de Kontorske eller Borgerne, hvad enten deres Skibe laa ved Bryggen eller ikke; at Tyskerne ikke maatte udføre Viktualier og ikke drive Kræmmeri, og at Nordmændene skulde have fri Handel i Hansestæderne, ligesom de Tyske havde det i Norge.

Jo mere Hanseaternes Magt og Privilegier blev indskrænkede, jo vanskeligere maatte det blive dem at forsvare, hvad der endnu var dem levnet. Efter Recessen af 1560, ved hvilken Kontorets Interesser var blevne saa eftertrykkeligt angrebne, skred dets Forfald stedse hurtigere fremad. Bergens Borgere greb mere og mere om sig; Turen var nu kommen til dem at fortrænge deres gamle Fiende, og de understøttedes heri af Regjeringen, hvis Slag Hanseaterne ikke længer besad andre Midler til at afvende end Bønner og ydmyge Forestillinger.

Allerede inden de tolv Aar var forløbne, i hvilken Recessens ovenciterede Bestemmelse angaaende Nordlandshandelen skulde gjælde, havde Borgerne, som de Kontorske klagede over, betydelig udvidet deres Fart paa Nordlandene, og efter hin Tids Udløb, da enhver Indskrænkning bortfaldt, varede det ikke længe, førend de istedetfor 24 Skibe havde hundrede eller flere i Søen, som deltog i det nordlandske Fiskeri. Deres Skibe viste sig stedse hyppigere i de tyske Stæder, og efterat Tyskere og Nordmænd var stillede paa en nogenlunde lige Fod med Hensyn paa Tolden, medens de sidstnævnte var fri for Afgifterne til Kontorets Vedligeholdelse, kom det snart derhen, at Handelen mellem Tyskland og Norge blev drevet med lige stor eller større Fordel af norske Skibe end af Hanseaternes.¹ Det var forgjæves, at disse ved alle mulige Midler søgte at stemme sig imod denne Tingenes Vending. De unddrog sig den ved Recessen af 1560 paalagte Forpligtelse til at indrømme norske Skibe, der kom til Hansestæderne, de samme Rettigheder, som de selv nød i Norge, ja forbød

¹ *Sartorius, III. 145-6.*

dem endog stundom at indtage deres Ladning; men de maatte afstaa herfra, da den norsk-danske Regjering truede med i modsat Fald at ville berøve dem alle deres Privilegier. De nedsatte den Afgift, som deres egne Skibe havde at erlægge til Kontoret ved deres Ankomst til Bergen, lige ned til en Trediedel af dens oprindelige Størrelse; men det bergenske Borgerskab kunde ikke desto mindre konkurrere med dem i Skibsfarten paa Tyskland, og det blev ikke desto mindre mere og mere sedvanligt, at hanseatiske Skibe, istedetfor at lægge til ved Bryggen og lade de Kontorske faa deres Ladning, omgik de fordringsfulde Mellemmænd og drev umiddelbar Handel med Nordmændene. De Kontorske foretog sig at opkræve de dem tilkommende Afgifter, ikke blot ved Bryggen, men ogsaa ved adskillige Ringe udenfor Bergen, hvorved Skibene pleiede at lægge til, for saaledes at forebygge, at Hanseaterne unddrog sig Stapeltvangen; men ogsaa dette blev forbudt.¹ De tog, for at hindre Borgerskabets Opkomst, sin Tilflugt til allehaande smaa Forholdsregler: som til Eks. at negte norske Borgere Kredit, at forbyde alt Kompagniskab med dem etc.; men disse Forholdsregler, som havde været virksomme i deres Velmagts Dage, kunde nu alene blive til deres egen Skade.

Hvad der endnu var levnet dem af Forrettigheder fremfor andre Udlændinger eller fremfor det bergenske Borgerskab, gik for den allerstørste Del tabt under Christian den Fjerdes Regjering. Denne Konge viste som bekjendt megen Iver i at befordre den indenlandske Borgerstands Opkomst, og han trængte desuden for meget til Penge til, at han kunde ville skaane Privilegier, ved hvilke Kronens Privilegier led noget Afbræk. Han paalagde de Kontorske at udrede lige med Borgerskabet Akcise af deres Øl, for hvilken Afgift de hidtil havde været fritagne.² Han fordrede af dem, at de skulde deltage med Borgerskabet i alle Skatter og Kontributioner, der blev paalagt Byen, og som forhadte Fremmede maatte de ofte endog udrede meget mere, end hvad der stod i et passende Forhold til deres Næring og Formue.³ Han forhøiede Tolden for dem saavel som for sine egne Undersaatter,

¹ *Paus III. 559.*

² *Norske Tegnelse* 10. Januar 1622 og 2. Februar 1632. — Øllet spillede en saa betydelig Rolle i Handelen paa hin Tid (i 1577—78 indførtes saaledes 12770 Tønder tysk Øl til Bergen, N. Mag. II.), og navnlig i Nordlandshandelen, at den Omstændighed, at Borgerskabet maatte erlægge Akcise af deres Øl, medens de Kontorske var fritagne, maa have været en af de største Hindringer for, at Borgerne kunde bestaa en heldig Konkurrence. Se *N. Rigsregistr. II. 431.*

³ *N. Tegn.* 1. Juni 1629, 25. Mai 1639, 4. September 1640. Af de tvende sidstnævnte Breve erfares, at Borgerskabet havde udvirket, at den ene Halvpart af den Landehjælp-Kontribution, som Byen skulde udrede, blev paalagt de Kontorske, hvorover disse ganske vist havde god Grund til at beklage sig.

ja de blev endog værre medtagne end disse,¹ og næsten stillede paa lige Fod med andre Udlændinger, der besøgte Landet. Det var forgjæves, at de skikkede Gesandtskaber til Kongen, at de søgte at bestikke ham ved Gaver, at de paaberaabte sig, at hine Forhøielser i Tolden stred mod deres gamle Privilegier og deres jus qvæsitus, at de klagede over, at Odense-Recessens Bestemmelser ikke blev overholdte. Gaverne blev ikke modtagne, og Kongen svarede paa deres Klager, at han ikke kunde tilstaa dem mere Ret end sine egne Undersaatter, at Tiderne havde forandret sig saa, at Odense-Recessen, som alene skulde gjælde i 34 Aar, nu ikke kunde ventes opretholdt.² Han befalede Afskaffelsen af de Statuter, som Kontoret havde faaet af Hansedagen, og som Borgerne klagede over at være til deres Skade, da det stred mod Kongens Høihed og Regalia, at der blev gjort Forandring uden hans Vilje og Videnskab, og lod de Kontorske vide, at «han havde noksom Aarsag at følge andre naboelige Potentaters Exempel, hvilke af saadanne og deslige Aarsager haver opgivet og afskaffet den Stapel i deres Gebeet og Kongeriger».

Men det var unødvendigt at ophæve en Indretning, som af sig selv gik til Grunde. Det havde vist sig, at de Kontorske, efter at have maattet give Slip paa de Friheder, som de havde tilsneget sig, medens de besad Overmagten, med deres kostbare, indviklede Handelssystem ikke formaaede at udholde Konkurrencen med de bergenske Borgere. Disse sidste drev allerede nu, i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, en udbredt Aktivhandel, som begunstigedes derved, at der blev paalagt Fremmede langt høiere Told af deres Ud- og Indførsel end Indenlandske,³ — og eiede foruden de Jagter og mindre Fartøier, hvormed de besøgte det nordlandske Fiskeri, store Skibe, der seilede paa Holland, England, Frankrige, Spanien, Danmark og de tyske Stæder. Handelen med de Bergen nærmest omgivende Landdistrikter var siden Odense-Recessen bleven dem udelukkende forbeholdt, og de hentede herfra adskillige Eksportartikler, som i hin Tid havde langt større Betydning end nuomstunder, navnlig Tømmer og Fedevarer. Fiskeeksporten var vistnok endnu for den største Del i de Kontorskes Hænder; men denne Handel bragte dem i den senere Tid langt fra saa store Fordele som tidligere, og Borgerne var ogsaa her blevne farlige, stedse omsiggribende Konkurrenter,

¹ Ved et Brev af 11. September 1628 (*Norske Registre*) blev det tilstaaet de Kontorske som en særdeles Benaadning, at de ikke i «denne besværlige Feides Tid» skulde betale mere i Told end Borgerskabet i Bergen. Jvfr. *N. Tegn.* 19. Oktober 1629.

² *Slange, Chr. 4des Hist. I.* 207, 478., *N. Tegn.* 17. Oktober 1621 o. fl.

³ Se Toldrullerne *N. Rigsregistr. III.* 305 ff. *Paus III.* 669 ff. 790 ff. 795 ff. Jvfr. *N. Rigsregistr. III.* 248.

idet de ikke blot selv deltog i det nordlandske Fiskeri, men ogsaa gav sig af med at udrede Nordlændinger, der førte sine Varer til Bergen, og hvem gammel Gjæld ikke aldeles bandt til Kontoret.¹ Tidligere, medens dette endnu stod i sin Velmagt, kunde Borgerne ikke faa kjøbt de til den nordlandske Tuskhandel fornødne Varer, selv om de iøvrigt havde besiddet Midler dertil, fordi Hanseaterne, der forsynede det nordenfjeldske Norge med Mel, Malt og Øl, var forbundne til udelukkende at handle med de Kontorske, og i hin Tid ogsaa sjelden overtraadte denne Regel; nu derimod var der blandt de tyske Fartøier, som besøgte Bergen, mange, som ikke var bestemte for Kontoret, og, foruden ved dem og ved egne Skibe, blev Borgerne forsynede med Varer til at udrede Nordlændingerne med af de Danske, som i den senere Tid var begyndte at drive en livlig Aktivhandel paa Bergen, medens deres Varer tidligere som oftest var komne hid i hanseatiske Skibe. Efterat Norge og Danmark paa en Maade var forenede til ét Rige, blev danske Fartøier nemlig, naar de besøgte det førstnævnte Land, betragtede som kommende fra indenrigske Steder. De passerede saaledes i Regelen toldfrie, og da deres Indførsel bestod af de samme Nødvendighedsartikler, hvormed Hanseaterne engang udelukkende havde forsynet det nordenfjeldske Norge, maa deres Konkurrence, næst det bergenske Borgerskab, have været den for Kontoret mest ødelæggende.²

¹ Det var vistnok Tilfælde med saagodtsom alle Nordfarere, at de stod i Gjæld til Kontoret, men man ser dog, at det lykkedes Borgerskabet at drage en Del af Handelen med dem til sig, endnu før det var begyndt at komme i Besiddelse af de Kontorskes Stuer. Tyskerne, som bestandig gik tilbage i Velstand, saa sig omsider nødte til at negte Nordfarerne yderligere Kredit. De modtog af dem deres Varer i Betaling for gammel Gjæld, men vilde ikke udrede dem paa nyt. Borgerne benyttede sig heraf; de krediterede Nordfarerne, hvad de havde behov, og knyttede dem herved til sig for Fremtiden. *N. Tegn.* 18. Juli 1613, 30. April 1625, 9. Marts 1629 o. fl. — Naar nogen af Bryggens Kjøbmænd flyttede over til Byen og nedsatte sig som Borger, — og deslige Frafald blev, som ovenfor omtalt, stedse hyppigere, — hændte det ofte, at han trak en Del af Nordfarhandelen med sig. Allerede ved Herredagen i Bergen 1578 førte de Kontorske store Klagemaal over disse «abtrünnige» Tyske, som underfundig handlede med deres Skyldnere og Kjøbmænd, saa at det blev besværligt og betænkeligt for dem videre at udrede Nordfarere. (Brandts Afskr. af Norske Herredagsdomme).

² Med Hensyn til Bergens Handel i det sekstende og den første Halvdel af det syttende Aarhundrede henvises til *N. Magaz. II.* og *Kraft, Norg. Beskr., IV.* 354. — Den første nogenledes fuldstændige Oplysning om det bergenske Borgerskabs aktive Handel med Udlandet faaes af nogle Regnskaber over Kontributions- og Smaatolds-Forhøielse i Aarene 1628—29 og 1629—30 (i Rigsarch.). I det førstnævnte Aar udførtes der Varer, tilhørende bergenske Borgere, i 51 Fartøier, af hvilke 34 opgives som hjemmehørende i Bergen; af disse sidste afgik 8 til Holland, 4 til Hamburg, 2 til Lübeck, 2 til Flandern, 2 til England, 1 til Frankrige, 1 til Sverige, 14 til uopgivne Steder. Varerne, som udførtes, var: 2616 Skt (omtrent 23000 Voger) Tørfisk, 751 Tønder Skrufisk, 160 Tønder Raaskjer, 113 Skt Bergefisk, 21 Skt og 20 Tdr. Utskotfisk, 353 Tdr. saltet Torsk, 146 Tdr. Sporder, 37½ Skt og 18 Tdr. Sei, 461 Læster og 33½ Tdr. Tjære, 61½ Tdr. og 9 Lb Smør, 21½ Skt og 3 Tdr. Talg, 127 Dæger Bukkeskind, 509 Dæg. Gjedeskind, 350 Dæg. Kalvesk., 112 Dæg. Faaresk., 79 Dæg. Huder foruden en Del mindre Poster, hvor-

Det var allerede i Slutningen af det sekstende Aarhundrede begyndt at blive sedvanligt, at Borgerne gjorde de Kontorske Pengeforskud, og, eftersom det stedse gik mere og mere tilbage med disses Handel, sank de stedse dybere i Gjælden. De pantsatte sine Stuer, og, da de ikke formaaede at indløse dem, kom Stuerne i Borgernes Besiddelse.¹ De blev saaledes fortrængte paa samme Maade, som de selv engang, i det fjortende Aarhundrede, havde fortrængt den indenlandske Borgerstand. I Løbet af de følgende hundrede Aar gik de fleste Stuer paa Bryggen og med dem Nordfargjælden og Nordfarhandelen over i Borgerskabets Hænder, fornemmelig derved, at Bryggens Kjøbmænd nedsatte sig som Borgere i Byen og tilkjøbte sig de af dem bestyrede Eiendomme af deres tidligere Principaler i Hansestæderne. Nogle faa vedblev til over Midten af det attende Aarhundrede at tilhøre Tyske, der udgjorde en særegen Korporation og havde en særegen Bestyrelse, og endnu af Kongerne Frederik den Fjerde og Frederik den Femte blev der udstedt Konfirmationer af ældre Frihedsbreve for de Kontorske i Bergen; men det var kun et Navn, en Skygge; Kanalen, hvorigjennem Fordelene af det nordenfjeldske Norges Handel engang havde tilflydt Udlandet, var fuldstændig lukket.

iblandt 1 Læst Sild. Desuden udførtes af Bergens Borgerskab, dels i de ovenopregnede, dels i andre Fartøier, som tilhørte Borgerne eller var fragtede af dem, tilsammen 21, 3655 Tylvter Sagbord foruden andre Trævarer. Af Skibene opgives 18 som hjemmehørende i Bergen, af hvilke 5 var bestemte til Frankrige, 3 til Flandern, 2 til Spanien etc. — Skibe og Varer, der afgik til Danmark, — og man ser af Regnskaberne, at Bergens Borgere har drevet aktiv Handel paa dette Land, — er ikke medtagne, fordi de ingen Told erlagde. — Det følgende Aar udførtes 2406 Skt Tørfisk, 27 Skt og 130 Tdr. Skrufisk, 10 Læster 2 Tdr. Smør etc. i 49 Fartøier, af hvilke 29 angives som hjemmehørende i Bergen og desuden 2744 Tylvter Sagbord. Den sidstnævnte Vare gik fornemmelig til Frankrige og Spanien, det øvrige fornemmelig til Holland. — Ifølge Regnskaber over Ringepenge oppebaarne paa Bergenshus (disse skulde ifølge et Brev af 27. Juni 1634 i Norske Tegnelse erlægges med 3 3 af Læsten af alle Fartøier, som indkom paa Bergens Havn) udgjorde Antallet af Fartøier ankomne til Bergen i Aaret 1635–36 185, drægtige 5798 Læster, deriblandt fra Bergen 49, drægtige 2278 Læster, fra Danmark 97, drægtige 2135 Læster, fra Lübeck 11, drægt. 168 L., fra Bremen 8, drægt. 287 L., fra Holland 4, drægt. 230 L., fra Skotland 5, drægt. 74 L. etc.; i Aaret 1637–38 tils. 216 Fartøier, drægtige 9259 Læster, deriblandt 69 fra Bergen, drægt. 3105 L., 66 fra Danmark, 17 fra Lübeck, etc.; i Aaret 1639–40 tils. 296 Fartøier, drægt. 12277 L., deraf 70 bergenske, drægt. 3530 L., 122 danske etc.; i Aaret 1645–46 tils. 246 Fart., hvoraf fra Bergen 58, drægtige 4217 L. etc. — At heri ikke de til Kontoret bestemte Skibe er medregnede, synes at fremgaa af de Regnskaber over Rorstolden af Kontorske Skibe, som haves fra de samme Aar; i disse opføres nemlig et Antal af lybske, bremenske, rostockske etc. Skibe, som ikke stemmer med de ovenanførte, saaledes i 1635–36 20 lybske, 10 bremenske, 3 rostockske etc., tils. 40 Kontorske Skibe.

¹ I *N. Rigsregistr.* II. 400 findes et Brev af 16. Febr. 1581 ang. Stuer paa Bryggen, der af de Kontorske var pantsatte til Borgerne. Hos *Sartorius* III. 153 sees, at der i det nævnte Aar af Hansedagen blev truffet en Forføjning til at hindre saadanne Pantsættelser. I *Norske Tegnelse* findes under 2. Febr. 1632, 26. Juni 1632, 22. Juli 1634 og oftere Breve angaaende Gjæld, hvori Kjøbmændene paa Bryggen stod til det bergenske Borgerskab.

I det søndenfjeldske Norge havde Hanseaterne tidlig og, som det synes, næsten ganske uden Kamp opgivet sit Handelsherredømme. Christian den Andens oftere citerede Forordning af 1508 ophævede den Rettighed, som de hidtil havde været i Besiddelse af i Oslo og Tunsberg, at handle med Bønderne, og paabød, at de skulde ligge i Kost hos Borgerne og alene drive Handel med disse eller med Adelen og Geistligheden. Paa samme Tid blev Toldsatserne forhøiede for dem til det tre- eller firedobbelte. Deres vigtigste Privilegier i denne Del af Landet var saaledes blevne dem berøvede, og det lykkedes dem ikke senere at gjenvinde, hvad de havde tabt. Ved Christian den Andens Kroning i Norge (1514) indfandt Mag. Christian Schabow sig i Oslo for paa det rostockske Raads Vegne at underhandle med Kongen og de i Anledning af Kroningen forsamlede norske Rigsraader om Nedsættelse af Tolden og forbedrede Privilegier for de tyske Kjøbmænd i Oslo og Tunsberg. Skjønt det synes at have lykkedes ham at vinde et Par af Rigsraaderne og navnlig Hamars Biskop for sig, maatte han imidlertid vende tilbage med uforrettet Sag, idet nemlig Kongen alene i almindelige Udtryk forsikrede at ville være Rostockerne gunstige, men afslog at gjengive dem deres ældre Friheder, da dette vilde stride mod de Privilegier, som han nylig havde tilstaaet Landets egne Borgere.¹ — Fra den følgende Tid haves der kun yderst faa Efterretninger angaaende Hanseaternes Handel i de søndenfjeldske Kjøbstæder, saa at man maa slutte, at de efter det lidte Nederlag mere og mere har trukket sig ud af denne nu lidet lønnende Bedrift. Frederik den Første lovede at konfirmere deres ældre Privilegier, og, hvorvel han ikke synes at have holdt dette Løfte, viste han sig dog mere gunstig mod dem end hans Forgjænger. I Anledning af nogle Klager fra det rostockske Raad tilskrev han Borgerskabet i Oslo og Tunsberg med Befaling at lade de i disse Byer værende Rostocker-Kjøbmænd drive sin Handel i Fred efter Privilegierne, og paa lagde Høvedsmanden paa Akershus, Mogens Gyldenstjerne, at tage dem i Beskyttelse og sørge for, at ingen Klager tiere indløb. Under Christian den Andens Indfald i Norge tilskrev «de tyske Kjøbmænd» i Tunsberg Hans Lindemann i Rostock, at de stod

¹ En Afskrift af Chr. Schabows Optegnelse om hans Gesandtskab samt af tvende medfølgende Forestillinger til Kongen og Biskop Magnus i Hamar angaaende Toldens Forhøielse og de Udpresninger, som Oslos Byfoged gjorde sig skyldig i mod de tyske Kjøbmænd, findes blandt Langes efterladte Samlinger. — Schabow anmodede de tyske Vintersiddere om at arbejde paa at komme til nogen Enighed med Borgerne inden Underhandlingen; men disse svarede, at dette var umuligt; «nam cives Tonsbergenses venerunt ad elaborandum pro omnimoda expulsionem copmanni ibidem». — I en privat Samtale med S. efter at Kongen havde afgivet sit Svar, ytrede Hamars Biskop «se condolere responso» og lovede at virke for Tyskerne.

sig godt med Kong Christian, der havde givet dem et Skytsbrev (10. December 1531).¹ Heraf sees, at der endnu paa denne Tid har fundets tyske Vintersiddere i Oslo og Tunsberg. Senere derimod nævnes de intetsteds, og man maa saaledes formode, at Hanseaternes Fartøier i de søndenfjeldske Kjøbstæder er ophævede i de nærmest følgende Aar efter 1530.

Det var omkring denne Tid, at Trælasthandelen i det sydlige Norge tog et saa betydeligt Opsving, at den blev en af Landets vigtigste Næringsveie. Dette Opsving har i endnu langt høiere Grad end Fiskehandelens Emancipation fra det hanseatiske Monopol været af Betydning for Dannelsen af en national norsk Borgerstand, og fortjener derfor at omtales nærmere.

I den ældste Tid synes man, udenfor hvad der brugtes til Bygning og Brændsel, alene at have gjort sig Skovene nyttig ved Tjærebrænding og Salttilvirkning. Denne sidste var en meget udbredt Næringsvei for Kystbeboerne, og der fandtes Saltkogerier endog inde ved Bunden af dybe Fjorde, hvor Vandet er meget brakt. En saadan Bedrift, der maa have slugt enorme Masser Brændeved, kan alene være bleven anseet for lønnende i en Tid, da Træmaterialet endnu intet eller saagodtsom intet Værd havde.² Først i det fjortende Aarhundrede forekommer der Antydninger til, at Udskibning af Trælast har fundet Sted;³ men denne har ganske vist i lang Tid været høist ubetydelig. Udlandet havde endnu ikke nogen regelmæssig Tilførsel af norske Skovprodukter behov; der var endnu intet fast Marked aabent for disse, og Følgen heraf var, at de ikke kunde blive Gjenstand for nogen selvstændig Virksomhed i de norske Byer, men at Trælasthandelen saagodtsom ganske var i fremmede Kjøbmænds Hænder. Skotske og hollandske Skibe kom enkeltvis til de norske Kyster og handlede sig af Bønderne i de Søen nærmest liggende Strøg, hvor Skoven dengang endnu voksede frodigt, hvad de behøvede af Trævare; Hanseaterne gik endog saa vidt, at de paa sine Farter forbi Landet selv forsynede sig i Skovene med Tømmer og Brændeved, uden at bekymre sig om Eiermændene, og dette Uvæsen synes at have vedblevet i lang Tid, trods gjentagne kongelige Forbud derimod. — Det er sandsynligt, at Trælasthandelen er gaaet fremad, om end langsomt, gennem hele det femtende Aarhundrede. Behovet blev større og regelmæssigere, og Handelen var nu ikke længere udelukkende passiv, hvilket blandt andet kan sees af det norske Rigsraads Brev af 4. December 1490,⁴ hvorved

¹ Nor .II. 92—98.

² Munch, D. N. F. Hist. II. Afd. I. 353.

³ Dipl. Norv. I. 266, 511, V. 137, Norg. gl. Love III. 204.

⁴ Dipl. Norv. II. 963. — Jvfr. Danske Magazin III. Række V. 147 ff., hvor der i et Thingsvidne fra 1489 oplyses, at norske Skibe allerede længe havde pleiet at komme til Isefjorden med Trælast, der solgtes til Bønderne.

der udstedes Forbud mod «den almindelige og fordervelige Skik, som bruges her Søndenfjelds mod Lov og Privilegier, i saa Maade at Bønder og Bokarle have og bruge sine egne store Skibe, med hvilke de fare og seile udenlands med Sparrer, Bord, Lægter, Salt og andre Varer, hvilket er til stor og fordervelig Skade i saa Maade, at Landbønder kunne ikke tage vare og dyrke deres Ager og Eng». Byerne har dog neppe endnu taget synderlig Del i Trælasthandelen. Den meste Udskibning af Tømmer foregik i det femtende Aarhundrede rimeligvis i de vestenfjeldske Fjorddistrikter, Ryfylke, Søndhordland, Søndfjord o. s. v., hvor der fandtes Skove med den letteste Adgang til Søen. Udskibningen var endnu ganske fri, og de fremmede Skibe kunde ved at indtage Ladning i Landdistrikterne undgaa at betale Told, som derimod blev dem afkrævet, naar de søgte ind til nogen af Kjøbstæderne.¹

Det var først i det sekstende Aarhundrede, at Trælasthandelen begyndte at blive af Betydning for Udviklingen af en norsk Borgerstand. En Opfindelse, som mangedobbelt forøgede Skovenes Værd, og med hvilken et ordentligt Skovbrug først kan siges at have taget sin Begyndelse, nemlig Sagkvernerne, blev indført i Norge ved Reformationstiden og vandt, som det synes, meget snart en stor Udbredelse.² Det var ogsaa først ved denne Tid at Tømmereksperten til Holland, som længe vedblev at være det vigtigste Marked for de norske Skovprodukter, kom i rigtig Gang. Skovene langs Kysten var nu langt fra tilstrækkelige for Behovet, de fleste af dem syntes desuden tidlig at have været sterkt medtagne, og Trælasthandelen koncentrerede sig derfor af sig selv mere og mere i enkelte Havne, som ved Elve havde en let Kommunikation med de store Tømmertrakter i det Indre af Landet. Til de i saa Henseende heldigst beliggende hørte flere af de gamle Kjøbstæder, navnlig Oslo, Skien, Sarpsborg og efter denne Bys Brand Fredriksstad, som derfor ogsaa i det sekstende Aarhundrede blomstrede frem, og blandt de øvrige, hvor der, efterat Trælasttolden var opkommen, blev oprettet Toldboder, var der flere, som snart kunde maale sig med hine i Velstand og Folkemængde, og som i Tidens Løb ogsaa gik over til virkelige Kjøbstæder.

¹ Endnu i et Kongebrev af 15. April 1560 til Lensmanden paa Akershus. Christian Munk heder det: «Vi forfare af dit Regnskab, at ingen fremmede Skippere, som har med deres Skibe besøgt vore Havne og Ladesteder i Akershus Lehn, har udgivet nogen Told af Deler eller andre Vare, som de har udskibet, uden aleneste de Skippere, som har søgt ind for vore Kjøbstæder Oslo, Tunsberg og Salsborg.» (*N. Rigsregistr. I. 288.*)

² Hvitfeldt henfører, som bekjendt, Sagkvernernes Indførelse i Norge til 1530. I et Brev fra Christian III. af 18. Marts 1545, hvorved Trælastttienden blev paabudt, heder det ogsaa, at «Bønderne nu have taget sig en ny Bjerling med Sagmøller». (*N. Rigsregistr. I. 77.*)

Skovbruget blev allerede tidligt i fortrinlig Grad Gjenstand for Regjeringens Opmerksomhed og havde allerede paa de første Trin af sin Udvikling at kjæmpe med tunge Byrder og en ofte voldsom og skadelig Indblanding. — Christian den Tredie paabød i 1545, at hvert tiende Bord, som blev skaaret, skulde gives til Kongen af alle Sagkverner i Riget. Trælasttolden synes at være opkommen omtrent paa samme Tid og blev snart saa opskruet, at den efter to Forordninger af 1589 og 1590 endog skulde beløbe sig til en Fjerdepart af det udførte Tømmers Værdi, hvilket havde til Følge, at Hollændere og andre Fremmede skyede Landet.¹ Den blev nu vistnok nedsat, men vedblev dog ogsaa i den følgende Tid at være meget høi. — En Mængde Sagbrug var efterhaanden bleven anlagt paa de Kronen tilhørende Eiendomme, og de Forføininger, vedkommende Skovbruget, som udgik fra Regjeringen i det sekstende Aarhundrede, sigter fordetmeste alene til at befordre Kongens private Interesser som Sagbrugseier. Ikke nok med at der tilstodes de kongelige Sagbrug Forkjøbsret, og at den paa dem skaarne Last havde Toldfrihed, blev det paabudt, at intet Tømmer maatte bortsælges, før Kongens havde faaet Afsætning; i enkelte Havne blev enhver fremmed Skipper forpligtet til at indtage et vist Kvantun Bord fra de kongelige Sagbrug, før det tilstodes ham at indtage sin øvrige Ladning; i enkelte Distrikter maatte alle, Privatmænd tilhørende, Sagbrug nedlægges, for at de kongelige kunde komme i desto større Flor. — For at skaffe sine danske Undersaatter eller sig selv billigt Kjøb paa Tømmer, lod Kongen endog ganske forbyde Udførsel af Trælast til andre Steder end til Danmark. Saadanne Forbud var meget hyppige i det sekstende Aarhundrede, og maa have virket i høi Grad forstyrrende paa Trælasthandelens Udvikling.

Omsorgen for Skovenes Konservasjon synes endnu paa denne Tid ikke at have ligget Regjeringen meget paa Hjerte, skjønt den anvendtes som Paaskud ved flere af de ovenfor omtalte Forbud, og skjønt Klager over Skovenes Ødelæggelse allerede dengang var temmelig hyppige. Man lod sig nøie med i denne Henseende at forbyde i almindelige Udtryk at hugge til Upligt, hvilket selvfølgelig ingen Virkning kunde have. Først under Christian den Fjerde begyndte Lovgivningen paa en mere bestemt Maade at arbejde for et ordnet Skovbrug. Ved Forordning af 2 September 1628 forbødes dels Udførsel og dels Hugst af visse Slags Tømmer. Ved Forordning af 28 Juni 1632 blev der udstedt Forbud mod Hugst af Tømmer under en vis Størrelse, og der sørgedes for Ansættelse af visse Havnefogder, som havde at paase Overholdelsen af dette Paabud. Uheldigvis blev alle Regjeringens Be-

¹ N. Rigsregistr. III. 55. 115—16, 235.

mue alene. Men foruden disse maa der have været en talrig arbejdende Klasse, som intet har besiddet, Daglønnere, Matroser, Fiskere etc., hvis Antal vistnok kan anslaaes til henimod en Trediedel af Byens hele Befolkning eller femhundrede Husholdninger. — Ifølge et Skattemandtal,¹ forfattet i Anledning af Forordning af 29 Februar 1676, som paabød Erlæggelse af den saakaldte Familie-Landehjælp af alle Borgere og Haandverksfolk i Kjøbstæderne, nemlig fra 2 Rigsdaler til 20 Skilling for hver Husbonde og hver Person i hans Husholdning over 12 Aar gammel, var der i 1676 et Antal af 1385 Familier. Men ogsaa heri er ikke alle, navnlig ikke fattige Arbeidere og Fiskere, medtagne. — Endelig kan anføres et Mandtal,² forfattet i Anledning af Forordning af 16 December 1682 om Kop- og Kvægskat, hvorefter alle Embeds- og Adelsmænd, alle Kjøbmænd, Borgere og Haandverksfolk skulde betale en vis Sum for sig, sine Hustruer, hvert af sine Børn og Tjenestefolk, alle Daglønnere, Strandsiddere og Pebersvende, som ikke er bosatte, for sig selv, sin Hustru, for et Barn over 10 Aar eller for en ung Karl eller Pige. Dette Mandtal, der synes at maatte være nogenledes fuldstændigt, opviser et Antal af 1447 Husholdninger. — Antager man, efter de her meddelte Data, at Bergen, i Tiden nærmest efter Suverænitetens Indførelse har talt omtr. halvandet tusinde Familier, og regner man, som sedvanligt, 5 Individder paa hver Familie, saa faar man ud, ligesom af Hofnagels Efterretninger, en Befolkning af 7500. Skulde det synes urimeligt, at Bergen i et saa langt Tidsrum, i hvilket Kontoret næsten ganske gik til Grunde og Byen følgelig maa være gaaet hurtig fremad i Velstand, er bleven staaende stille i Hensyn paa Folkemængde, maa Feilen søges i den først opstillede Beregning. Derimod kan det betragtes som sikkert, at Byens Befolkning i den nærmeste Tid efter Suverænitetens Indførelse ikke har oversteget otte Tusinde.

Det bergenske Borgerskab maa iøvrigt paa denne Tid have været det mest velhavende og driftige i de to forenede Riger. I et Kongebrev til den norske Statholder og Kansler af 9 September 1638 heder det saaledes: «Vi eragte Bergens Trafique nogle Gange at overgaae Kjøbenhavns Trafique.» Af Durells Relation sees, at Bergen blandt alle norske og danske Kjøbstæder eiede de fleste store Skibe. Byens Udførsel stod, som de af Edwardsen leverede Ud- og Indførselslister for Aarerne 1650—54³ viser, ikke meget langt tilbage for Udførselen i vore Dage, og denne betydelige Handel, som engang havde været en af de fornemste Velstands-

¹ I Rigsark.

² I Rigsark.

³ Trykt hos Sagen & Foss, *Bergens Beskr.* 780—82.

kilder for de mægtige Hansestæder, som vel nu var mindre indbringende end i Kontorets Blomstringstid, men som dog altid maa have givet et stort og sikkert Udbytte, var allerede paa denne Tid, efter hvad der tidligere er bleven bemærket, saagodt-som ganske gaaet over i Borgerskabets Hænder. I den ovenfor nævnte Taksation af 1657 er Bergens Borgeres Huse og øvrige Formue anslaaet til 711,242 $\frac{1}{2}$ Rigsdaler.¹ Dette svarer, ifølge den sedvanlig antagne Beregning af Myntens Værd paa hin Tid, til omtrent 3 $\frac{1}{2}$ Mill. Spdr. i vore Penge, en Sum, som efter Byens Størrelse og Tidens Leilighed maa kaldes ganske anseelig.

Til Oplysning om Throndhjems Folkemængde i Midten af det syttende Aarhundrede kan et i Anledning af en Kopskat forfattet Mandtal af 1645 tjene, i hvilket Borgerskabet er opført under forskellige Rubriker efter Formue og Livsstilling, nemlig først Lagmand, Borgermestere og Raad, tils. 9, Borgere af nogen Formue 75, Borgere af ringere Formue 5, Borgere og Haandverksmænd 71, uformuende Borgere og Haandverksmænd 96, Strandsiddere 95 og Arbeidsfolk 31, tilsammen 402 Husholdninger. Ifølge et Regnskab over Familie-Landehjælp-Skatten af 1675 havde Throndhjem et Antal af 411, ifølge et Regnskab over samme Skat af 1677 418 Husholdninger, fraregnet de saakaldte Udliggere eller Throndhjemmske Borgere, der boede omkring i Lenet, hvis Antal var 81, og endelig ifølge et Regnskab af 1678 434 Husholdninger, fraregnet Udliggerne, hvis Antal var 83.² Det kan herefter antages som taalelig sikkert, at Byen i Tiden omkring Suverænitetens Indførelse har talt mellem 2500 og 3000 Indbyggere. — At den siden Reformationen maa have gaaet betydelig fremad i Folke-mængde, er utvivlsomt, og herom haves ogsaa et udtrykkeligt Vidnesbyrd, idet nemlig Byen, som i længere Tid efter Reformationen kun havde udgjort én Menighed, i 1584 blev delt i tvende, fordi, som det i Kongebrevet herom³ heder, «sig Menighed og Almue udi Throndhjem fast formere». I Begyndelsen af det her omhandlede Tidsrum havde Byen efter al Sandsynlighed aldeles ingen udenrigsk Handel. Først i Løbet af det sekstende Aarhundrede begyndte fremmede, navnlig hollandske, Skibe at besøge den, fornemmelig for at afhente Trælast; men denne Handel synes endnu ved Aarhundredets Slutning ikke at have naaet nogen syn-

¹ Kobberskatten, der skulde erlægges i tre Aar med 20 Sk. af hvert trehundrede Rdrs. Formue, en Trediedel hvert Aar, beløb sig af Bergen for Aarene 1674, 75 og 76 til 1521 Rdr. 5 Mk. 7 Sk., hvorefter altsaa Borgerskabets skatlagte Formue har udgjort 730,500 Rdr.

² Alle de her nævnte Regnskaber ligesom de i det følgende nævnte findes i Rigsark.

³ N. Rigsregistr. II. 561.

derlig Betydning.¹ I Aaret 1611—12 ankom der, ifølge et Toldregnskab, 40 fremmede Skibe, tilsammen drægtige 1828 Læster, til Throndhjem, deraf 3 fra Bergen, 5 fra Danmark, de øvrige fra Holland. I samme Tid ankom og afgik 47 i Byen hjemmehørende Fartøier, hvilke alle, paa et Par nær, var smaa Jagter eller Skuder, og hvoraf de allerfleste fór paa Nordlandene, Resten paa Bergen. De vigtigste Udførselsartikler var efter samme Regnskab: Dæler 5085 Tylfter, Tjære 1831½ Tdr., Tran 34 Tdr., Tørfisk 343 Skpd., Raaskjær & Rundfisk 338 Skpd. og 2 Voger, Saltfisk 635½ Tdr., Sild 1112 Tdr., der indførtes 902 Tdr. Malt, 1139 Tdr. Korn, 80 Tdr. Mel, 64 Tdr., Brød, 756 Tdr. Øl, 927 Tdr., Salt, endel Vin og Brændevin og nogle andre Smaating. — Senere gik Handelen hurtigt fremad og havde allerede i Midten af Aarhundredet et mangedobbelt saa stort Omfang, hvilket sees af de hos Kraft meddelte Efterretninger, ifølge hvilke Throndhjem i Aarene 1668—73 aarlig udførte 486,000 Stykker Bord fra 50 til 75,000 Voger Tørfisk, fra 1600 til 2000 Skippund Kobber etc., medens Byen i 1668 eiede 7 Skibe foruden 90 Jægter og Baade, der fór paa Nordlandene, i 1673 13 Skibe og i 1675 20 Skibe, hvoraf 5 paa 100 Læster.² Med Handelen maatte ogsaa Velstanden og Folkemængden tiltage. Ifølge et Regnskab over Kobberskatten af 1674 udgjorde det throndhjemske Borgerskabs Formue 304,350 Rigsdaler, og her fandtes flere efter hin Tids Maalestok velstaaende Handelsmænd paa 10,000 Rigsdalers Formue eller derover.

Stavanger kan endnu mindre end Throndhjem antages at have drevel nogen selvstændig Handel før efter Midten af det sekstende Aarhundrede, da Kontorets Overmagt var bleven knækket. Fra denne Tid af og indtil Suverænitetens Indførelse gik Byen fremad, omend langt fra saa hurtigt eller stadigt som Throndhjem, der havde en for Handelen meget heldigere Beliggenhed. Ifølge et Regnskab af 1612—13 ankom der i dette Aar 26 fordetmeste smaa Fartøier til Stavanger, deraf 4 hollandske, 4 danske, 3 (Jagter) hjemme hørende i Bergen og 10 hjemmehørende i Stavanger (paa et Par nær alle smaa Skuder). Der udførtes 583 Tdr. saltet Fisk, 558 Tdr. Sild, 1078 Dæger Skindvarer, 83 Tylfter Bord og nogle andre Smaating; der indførtes 70 Tdr. Korn, 78 Tdr. Brød, 300 Tdr. Mel, 282 Tdr. Øl etc. I Aarene 1664—73 derimod udførtes gennemsnitlig hvert Aar 300 Læster Trælast, 1067½ Tdr. saltede og 311½ Voger tørrede Fiskevarer, 323 Tdr. Sild m. m.³ Om Byens

¹ I Aarene 1599—1600 og 1600—1601 udgjorde Tolden af Throndhjems By alene 78½ og 91½ Daler. I et Par af de foregaaende Aars Regnskaber er ingen Told opført blandt Kongens Indtægter, og der bemerkes herved, at ingen fremmede Skibe i Aarets Løb har besøgt Byen paa Grund af den høie Told, som var bleven paalagt.

² Kraft, *Norges Beskr.* V. 368—80.

³ Kraft, *Norges Beskr.*

Folkemængde i Begyndelsen af dette Aarhundrede kan man gjøre sig en omtrentlig Forestilling deraf, at Ledingen i Aaret 1612—13 betaltes af 177 i Byen bosiddende Personer og i Aarene 1614—15 og 1615—16 af 222, hvilke Tal vel neppe fjerner sig meget fra Antallet af Husholdninger. I en Taksation over det stavangerske Borgerskabs Formue og Næring af 1657 er der opført et Antal af 349 Familier, hvori dog ogsaa udenbyes boende Borgere er medtagne, og herefter kan man antage, at Byen paa denne Tid har talt omtrent 2000 Indbyggere. En i 1684 foretagen Tælling udviser vistnok kun et Antal af 1479; men Stavanger var da allerede paa Grund af de Christianssand tilstaaede store Forrettigheder samt andre tilstødende Uheld begyndt at gaa sterkt tilbage. I den ovenfor nævnte Taksation af 1657 er Borgerskabets Huse anslaaede til et Værd af 27,044 Rdr., dets Handel, Brug og øvrige Formue til 32,940 og dets Rentepenge til 2,100 Rdr., tilsammen 62,084 Rdr.¹

Det er ovenfor vist, at Oslo paa Reformationens Tid maa have været en ubetydelig og næringsløs Flekke, hvis Befolkning ikke kan have oversteget et Tusinde, hvorvel den ogsaa da var den første blandt det søndenfjeldske Norges Kjøbstæder. Efterat imidlertid Trælasthandelen, for hvilken Byen havde en gunstig Beliggenhed, var kommen i Gang, synes den at være gaaet jævnt fremad i Velstand og Folkemængde. Endnu i Midten af det sekstende Aarhundrede var Handelsrørelsen, saavidt man kan se af de i Norske Samlinger trykte akershusiske Lensregnskaber, kun liden. Men i Begyndelsen af det næste viser der sig allerede et betydeligt Opsving. I Aaret 1608—9 blev saaledes Byen besøgt af 90 fremmede Fartøier, drægtige tilsammen omtrent 2600 Læster, i hvilke udførtes 6714 Tylfter Dæler foruden andre Sorter Trælast og Skindvarer. Borgerskabet selv eiede flere større Skibe, der førte Trælast til Holland, England og Spanien. I Aaret 1609 blev saaledes i 14 forskjellige, osloensiske Borgere tilhørende, Skibe udført 1765 Tylfter Dæler, 312½ Stuchewehr Sperrer foruden andet Tømmer. I 1628 ankom der 98 fremmede Fartøier til Christiania, tilsammen drægtige 4585 Læster, i hvilke der udførtes 10,530 Tylfter Dæler, 182 Stuchewehr Sperrer m. m. Halvhundrede Aar senere var Udførselen allerede steget til det mange-dobbelte, idet der i Aarene 1668—70 gennemsnitlig udførtes en Million og i Aarene 1680—84 1½ Million Bord aarlig. — Til Bestemmelse af Byens Folkemængde ved denne Tid eller i Midten af det syttende Aarhundrede haves følgende Data. Ifølge Ministerialbogen udgjorde Antallet af de aarlig fødte i Aarene 1648—61 gennemsnitlig 110;² antager man, ligesom ovenfor, at Fødslerne

¹ Kraft, Norges Beskr.

² Langes haandskr. Samll.

har forholdt sig til den hele Folkemængde som 1 til 30, saa faar man ud, at denne sidste har været over 3000 eller henimod 3500. I et Mandtal over Familie-Landehjælpen af Christiania for Aaret 1675 er opført 554 Husholdninger; da ingen af Mandtallene over denne Skat er fuldstændige, men de Fattige overalt synes at være udeladte, og man derfor trygt kan sætte Familiernes Antal til over 600, saa faar man ogsaa heraf ud, at Byen har haft en Folkemængde af over 3000, hvilket Resultat saaledes maa ansees som temmelig paalideligt. — I en Taksation af 1661 er Byens Huse værdsatte til 131,235 Rigsdaler, og sammesteds anføres, at Børnepen­gene beløb sig til over otti Tusinde Rdr. I et Regnskab over Familieskatten af 1676 er 89 Borgere opførte i første Klasse, hvis Formue var over 500 Rdr., 50 i anden Klasse, med en Formue af mellem 500 og 300 Rdr., 111 i tredie Klasse, mellem 300 og 100 Rdr., 186 i fjerde Klasse, under 100 Rdr., og i et Regnskab over Kobberskatten af 1675 er Borgerskabets hele Formue — vistnok for lavt — anslaaet til 212,200 Rdr.

Blandt det søndenfjeldske Norges Kjøbstæder var Tunsberg den, som gik mindst fremad i det her omhandlede Tidsrum, hvilket havde sin Grund deri, at den har en langt mindre udstrakt Tømmertrakt end nogen af de øvrige. Trælasthandelen var nemlig her som overalt i det Søndenfjeldske de næringsdrivende Borgeres væsentligste eller saagodtsom eneste Sysselsættelse. I Aaret 1612—13 afgik fra Tunsberg 37 fremmede Fartøier, tilsammen drægtige 750 Læster, og 44 indenlandske, deriblandt 36 hjemmehørende i Byen selv, tilsammen drægtige 676 Læster, der indtog Ladning for udenrigske Havne, desuden endel Jægter og Baade, der gik i indenrigsk Fart. Der udførtes 2206 Tylfter Bord, 694 Tylfter Bjelker, 92,700 Sperrer, foruden endel anden Trælast. I den følgende Tid synes Byens Handel vistnok at være gaaet fremad, men uden at naa nogen synderlig Betydning, og i Aarene nærmest efter Suverænitetens Indførelse beløb Toldintraderne af Tunsberg sig neppe til en Tyvendepart af Christianias og en Femtepart af Fredriksstads Toldintrader. Byens Folkemængde oversteg paa denne Tid neppe 700¹, Holmestrand iberegnet, og Velstanden synes at have været temmelig ringe. I Regnskabet over Familie-Landehjælpen af 1676 er kun 5 Familier opførte i første Klasse, 11 i anden, 30 i tredie og 37 i fjerde Klasse, Resten var Fattige. Ifølge et Kobberskatmandtal af 1674 var Borgerskabets samlede Formue 42,700 Rigsdaler.

Større Fremskridt synes Skien og Fredriksstad at have gjort,

¹ Dette sluttes af et Familie-Landehjælp-Mandtal af 1675, i hvilket er opført 91 Husholdninger i Tunsberg og Holmestrand foruden 62 «Forarmede, som intet har, samt fattige Seilingsfolk og Vedhuggere», tils. 153 Familier.

og navnlig den førstnævnte By eller rettere det under samme hørende Ladested, Langesund, var allerede i det sekstende Aarhundrede bekjendt som et af de allervigtigste Eksportsteder for den norske Trælast. I Aarene 1599—1600 ankom saaledes hertil 185, fordetmeste hollandske og frisiske, Skibe, tils. drægtige 7915 Læster, i hvilke blev udført 13,331 Tylfter Dæler, 457 Stucheweher Sperrer foruden anden Trælast. Endnu betydeligere var Handelen i det syttende Aarhundredes sidste Halvdel, da der i Decenniet fra 1667 til 1676 udførtes aarlig mellem 3 og 600,000 Bord, hvortil endnu kom Produkterne af Omegnens Bjergverker, som paa denne Tid allerede havde naaet en ikke saa liden Betydning. — Ifølge et Andragende fra Presten Peder Nyborg til Skiens Magistrat, dat. 29 April 1696,¹ havde Byen paa denne Tid 2362 Indbyggere; heraf synes man at kunne slutte, at den i Tiden omkring Suverænitetens Indførelse ikke kan have talt meget mindre end 2000. I et Mandtal over Familie-Landehjælpen for Aaret 1676 af Skien og Kragerø, hvilken sidste i 1666 havde faaet Kjøbstadsrettighed, men endnu var ganske ubetydelig og ikke regnedes for en særegen By, er opført et Antal af 250 Familier; men da de Uformuende ikke er medtagne, og der for disses Vedkommende vistnok kan lægges henimod et Hundrede til,² saa faar man ud, at Byen paa denne Tid har talt mellem 1500 og 2000.

Til at give en Forestilling om Udstrækningen af Fredriksstads Handel kan et Toldregnskab for Aaret 1616—17 tjene. Ifølge dette blev der i det nævnte Aar i 56 fremmede Skibe, tilsammen drægtige 1190 Læster, udført 2700 Tylfter Dæler, 180 Tylfter Bjelker tilligemed anden Trælast, og i 18, Borgerskabet tilhørende, Fartøier, tils. drægtige 335 Læster, foruden Skindvarer og Smaalast, 397 Tylfter Dæler og 61 Tylfter Bjelker. Ifølge et Regnskab af 1602 blev Byskatten i dette Aar betalt af 153 Personer ($\frac{1}{2}$ β af hver) foruden «15 unge Karle, som ingen Tomter haver»;³ heraf kan man slutte, at Fredriksstad paa denne Tid har talt omtr. 800 Indbyggere. I Tiden nærmest efter Suverænitetens Indførelse var Handelen allerede betydeligt større, hvilket sees deraf, at der i Aarene 1673—75 udskibedes i Gjennemsnit aarlig 430,000 Stk. Bord foruden nogle Hundrede Tylfter Bjelker, og Folkemængden maa

¹ I Rigsarkivet.

² Ifølge Regnskaberne over Familieskatten af Fredriksstad og Tunsberg for 1675 og 76 var der i den førstnævnte By mod 154, som betalte Skatten, 64 Uformuende, og i den sidstnævnte 62 mod 91. — I det ovenanførte Mandtal er foruden Kragerø rimeligvis ogsaa de under Skien hørende Ladesteder, navnlig Porsgrund og Langesund, medtagne; men disse var uden egen Betydning og alene at betragte som Udskebningssteder for Skiens formuende Handelsmænd.

³ Fredriksstad var anlagt paa en af Kronens Gaarde, og dens Borgere betalte derfor en særegen Afgift til denne.

paa denne Tid have oversteget et Tusinde¹. I et Kobberskatmandtal af 1674 er Byens Formue ansat til 45,300 Rdr.

Til disse, Norges gamle Kjøbstæder, som efter det foregaaende kan antages i Tiden nærmest efter Suverænitetens Indførelse at have talt 18—20,000 Indbyggere, var der i det syttende Aarhundrede kommet 2 nye, nemlig Kongsberg, anlagt 1624, og Christianssand, der fik Kjøbstadsprivilegier 1641. Om den førstnævnte af disse har det ikke været muligt at tilvejebringe Oplysninger, hvorefter der kunde sluttes noget med Hensyn til dens Folkemængde ved den angivne Tid, og som en Bergstad uden Handel og uden nogen egentlig Borgerstand synes den ogsaa at vedkomme os mindre paa nærværende Sted. Hvad Christianssand angaar, som i lang Tid var de danske Kongers Kjæledægge, og til hvis Gunst der blev drevet en formelig Ødelæggelseskrig mod Stiftets øvrige Handelsstæder, da talte den allerede i 1683, ifølge et Mandtal over Krigshjælpen for dette Aar, 13—1400 Indbyggere², og rimeligvis har dens Befolkning ved Suverænitetens Indførelse ikke været meget under et Tusinde.

Men hertil kommer endnu den Række af Ladesteder langs det søndenfjeldske Norges Kyster, som var opstaaede ved Trælasthandelen, fornemmelig i det sekstende og syttende Aarhundrede, og hvorefter kun enkelte er medtagne i de i det Foregaaende anførte Mandtal nemlig Holmestrand under Tunsberg, Moss under Fredriksstad og maaske Skiensfjordens Ladesteder under Skien.

Den ældste og anseeligste blandt dem, Drammen, var dengang som senere det vigtigste Udførselssted for Trælast i det hele Land og talte allerede ved Enevoldsregjeringens Indførelse over 2000 Indbyggere³. Dernæst kan nævnes Fredrikshald, som i 1665 fik egne Kjøbstadsprivilegier, hvis Udførsel var større end Fredrikstads, og hvis Folkemængde sikkert overskred et Tusinde; Laurvig, som af Arnt Berntsen kaldes en «stor, navnkundig og berømt Ladestad», som havde en langt betydeligere Handel og vistnok ogsaa en større Folkemængde end Tunsberg,⁴ fremdeles Soon, Østerrisør, Arendal, Mandal o. fl. Naar disse medregnes, kan Norges Bybefolkning ved det nævnte Tidspunkt antages at have naaet mindst 25,000 og sandsynligvis at have oversteget ikke ubetydeligt dette Tal.

Det er allerede ovenfor berørt, at Handelsforholdene paa denne

¹ I et Mandtal over Familie-Landehjælpen af 1675 er opført et Antal af 218 Husholdninger i Fredrikstad og det under samme hørende Moss Ladested. Heri er ogsaa «Fattige, der ikke formaae at betale Skatten», medtagne.

² I Mandtallet er opført 240 Husholdninger, Arendal, Østerrisør og de øvrige under Christianssand hørende Ladesteder fraregnet. Arbejdere er ogsaa medtagne, saa at Mandtallet maa ansees nogenledes fuldstændigt.

³ *Langes Tidsskr.* II. 396.

⁴ I et Mandtal over den aarlige Byskat af Laurvig for 1678 er opført 198 Skatydere (Sandefjord og Stavern iberegne).

Tid ikke var heldige, og at navnlig Trælasthandelen maa have kastet meget lidet af sig. Hertil kom endnu, at Byerne under de ulykkelige Krige nærmest før Enevoldsregjeringens Indførelse paa det haardeste var blevene medtagne ved Ekstraskatter og Indkvarteringer. Tilstanden var som Følge heraf, sammenlignet med senere Tider, temmelig maadelig, navnlig i de søndenfjeldske Kjøbstæder. At de dog saavel i økonomisk Velvære som i enhver anden Henseende stod uendelig meget høiere nu end i Reformationens Tidsalder, er udenfor al Tvivl. Dengang var Handelen i det søndenfjeldske Norge endnu yderst ubetydelig, og i det Nordenfjeldske indskrænket til Bergen, hvor den ganske var i Fremmedes Hænder; nu derimod var der overalt en livlig Virksomhed og de Fremmede overalt fortrængte. Dengang var Kjøbstædernes Søfart indskrænket til Kystseilads med Smaajagter og Baade; nu derimod havde endog det ubetydeligste Ladested Skibe i udenrigsk Fart, og de større Byer eiede anseelige Handelsflaader, som besøgte alle europæiske Farvande. Nu overhovedet kunde Norge siges at have en virkelig Borgerstand, medens Kjøbstadbefolkningen paa Reformationens Tid, nedsunken i Armod og Afhængighed og uden egentlig borgerlige Næringer, neppe fortjente at kaldes saa.

Dette var et stort Skridt fremad imod Folkets nationale Emancipation. Den norske Borgerstand ved Enevældens Oprettelse var hverken synderlig velhavende eller synderlig oplyst, men den stod i begge Henseender langt over det øvrige Folk. Ved Handelen bragtes den i stadig Forbindelse med andre mere oplyste Nationer, og den stigende Velstand og Virksomhed maatte bidrage til at hæve den i saa lang Tid nedtrykte Almenaand. Paa Reformationens Tid stod der endnu nogle Rester igjen af den gamle Kommunalforfatning; men disse var aldeles betydningsløse, fordi den fattige og faatallige Bybefolkning ikke formaaede at gjøre nogen Brug af dem. Ved Suverænitets Indførelse derimod, da ethvert Spor af Selvstyrelse var tilintetgjort og Byerne fuldstændigt underlagte den centrale Administration, var til Gjengjæld Betingelserne for et virksomt Kommuneliv i langt høiere Grad tilstede, og der fandtes nu mere af den Aand, som havde affødt Middelalderens Kommunalforfatninger. I de større Byer gjorde Borgerskabets Fordring paa at deltage i Bestyrelsen af de kommunale Anliggender sig stedse mere og mere gjældende, saa at Regjeringen mod Slutningen af det syttende Aarhundrede endog indrømmede dem et Slags Repræsentation, saa lidet end en saadan stemmede med Enevoldsregjeringens hele System.¹ Heller ikke

¹ Et Kongebrev af 19 Juni 1619 (N. Tegn.) viser, at der allerede paa denne Tid rørte sig en urolig Aand hos det bergenske Borgerskab. Det heder nemlig her, at en Part af Borgeriet i Bergen skal have sig understandet selv fornævnte Byens Regnskaber at ville examinere og forhøre, endog vi selv derudinden naad.

Fordringer af en mere omfattende Natur, nemlig saadanne som Landets politiske og nationale Interesser stillede, kunde længe forblive fremmede for en driftig og fremadstræbende Borgerstand, og det er i denne Henseende betegnende, at Ønsket om et norsk Universitet, i hvilket alle nationale Bestræbelser siden samlede sig, for første Gang fremtræder i den af de norske Kjøbstæders Deputerede ved Arvehyldingen i 1661 overrakte Supplikation.

Medens Kjøbstadbefolkningen i Norge saaledes i Tidsrummet fra Reformationens til Enevoldsmagtens Oprettelse havde gjort store Fremskridt i Velstand, Uafhængighed og Almenaand, var Danmarks Borgerstand i samme Tidsrum snarere gaaet tilbage. Det er allerede ovenfor bleven bemærket, at Kjøbstadnæringerne i dette Land led overordentligt Afbræk ved Adelens stedse stigende Privilegier og ved Bondestandens og Agerbrugets deraf følgende slette Forfatning, at Kornudførselen neppe kan antages at have været saa stor i Midten af det syttende, som den var i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede, at Studehandelen saagodtsom ganske var kommen i Adelens Hænder, og at de fleste af Danmarks engang blomstrende og anseelige Kjøbstæder paa Grund heraf ved Enevoldsmagtens Oprettelse befandt sig i den maadeligste Forfatning. Hertil kom, at hvad der endnu ved Reformationstiden stod tilbage af kommunal Selvstyrelse, saagodtsom ganske blev tilintetgjort i den paafølgende Tid.¹ Dette var ikke andet, end hvad der ogsaa skete i Norge; men her havde Byernes kommunale Forfatning kun havt lidet at betyde, og det var saaledes intet væsentligt Tab, at de ophævedes, hvorimod de i Danmark havde

havde Anordning gjort». Det befales Lensmanden at lade tiltale dem, som «saaledes have conspireret, sig sammenrottet og forbundet, ved yderste Lougmaal, efterdi saadan deres Procederen og Gjerning er imod vores Høihed». Ogsaa i Christiania forefaldt der gjentagne Stridigheder mellem Øvrigheden og Borger-skabet, som holdt Forsamlinger eller «sammenrottede sig» for at afgjøre kommunale Anliggender (en Pakke herom fra 1645 i Statholdersk. Arch. i Rigsark.). Om de 16 Mænd eller Borgerrepræsentanter i Bergen se Rescr. 31 Juli 1680 og 4 Febr. 1682 (Bergs Rescriptsamling). En lignende Institution fandtes vistnok ogsaa i flere af de andre Byer.

¹ I Midten af det 16de Aarhundrede blev det almindelig Regel, at Kjøbstæderne kom i et Underordnelsesforhold til de kongelige Lensmænd (Befaling af Chr. III. 1547, gentagen af Fredr. II 1561 og senere). Se Jacobsens Afhandl. om Kjøbstæderne, *Hist. Tidsskr.* V. 35 ff. — Christian IV., der, som bekjendt, nærrede megen Interesse for Kjøbstædernes Opkomst, synes ikke at have vist nogen Skaansel mod Levningerne af deres kommunale Friheder. Saaledes berøvede han i 1618 Kjøbenhavns Øvrighed dens Ret til at lægge Skat paa Borgerne og fordrede, at hans Statholder skulde have den afgjørende Stemme herved. (*Hammerich, Om de uadelige Stænder, Nyt hist. Tidsskr.* 1 B.). Under ham blev ogsaa Borgerstandens Provinsmøder afskaffede (1604). Jvfr. iøvrigt Schlegel, *Om de Danskes Autonomi*, S. 223.

omsluttet et virkeligt Kommuneliv, som nu ved den stigende Centralisation maatte gaa til Grunde.

Det offentlige Liv overhovedet i Danmark hensygnede efter Grevefeiden paa en umiskjendelig Maade. Denne Begivenhed lagde vel ved Reformationens Indførelse Grunden til store Fremskridt i almindelig Oplysning; men paa de sociale og politiske Forhold havde den i det hele en uheldig Virkning. De lavere Stænders Reisning endte med et Nederlag, som kuede alle fremadstræbende Kræfter. Gjæringen afløstes af en langvarig Stilstand, og Følgerne af Samfundets dybe Splittelse, som hin Begivenhed havde bidraget til at forværre, og som efterhaanden tilintetgjorde den Almenaand, uden hvilken et Samfund ikke kan bestaa, begyndte nu at træde klart frem. Aristokratiet var gaaet over til et formeligt Oligarki. Rigsraadet, som allerede før Reformationen havde faaet en afgjørende Indflydelse paa alle Statens Anliggender, fik efter denne Tid, da det fuldkommen havde uddannet sin Forfatning, næsten al virkelig Regjeringsmagt i sine Hænder, saa at ordentligvis af Kongerne meget lidet og af de øvrige Stænder saagodtsom intet kunde sættes igjennem mod dets Vilje.¹ Rigsraadet gik nu ogsaa over til at blive en særskilt Afdeling af Adelen eller en særegen høiere Stand², idet nemlig dets Medlemmer i Regelen toges af en indskrænket Kreds af mægtige, med hinanden nøie forbundne Slegter, medens de øvrige var udelukkede derfra. Herved løsnedes Grunden under den aristokratiske Regjeringsform, paa samme Tid som den i det udvortes naaede sin høieste Udvikling, idet der i den adelige Stand, som hidtil havde udgjort en tætsluttet Masse, opstod en Spaltning, og idet den lavere Adel, som ingen Del havde i Rigsraadsoligarkiets Magt, efterhaanden ligesom det øvrige Folk blev mere og mere fremmed for det offentlige Liv og for Statens Anliggender. Det synes, som at det havde været det naturlige, at denne nu mere og mere havde sluttet sig til de lavere Stænder, for i Forening med dem at indskrænke Raadet og tilkjæmpe sin Repræsentation paa Rigsdagen en selvstændig politisk Betydning. Herved vilde maaske en fri Forfatningsudvikling have været betrygget. Uheldigvis var en saadan Forening umulig paa Grund af den dybe sociale Adskillelse mellem Adelen og det øvrige Folk, og de store Forrettigheder, som den førstnævnte besad. Rigsraadet beskyttede og udvidede disse, og den øvrige Adel gav heller Afkald paa enhver politisk Indflydelse, end den vilde udsætte sig for at tabe noget af hine lukrative Privilegier, hvorved i Virkeligheden dens Stilling i Sam-

¹ J. E. Larsens Afhandl. om Rigsdage, Landsting og Rigsraad, *Hist. Tidskr.* I. § 14.

² Sammest. § 15.

fundet blev undergravet. Adelen sociale Fortrin kan nemlig forekomme naturlige, saalænge den regjerer Samfundet, saalænge den er politisk virksom og gaar foran i Krig og Fred; men de bliver utaalelige, naar den drager sig ud af det offentlige Liv. Et saadant Forhold maatte ogsaa have en degraderende Indflydelse paa Standens hele Karakter. Dens Frihedsaand og Fædrelands-sind tabte sig mere og mere. Alene naar det gjaldt dens Frihed for at deltage i de offentlige Byrder viste den Sammenhold og Fasthed; for Samfundets almindelige Interesser derimod syntes den som oftest at være temmelig ligegyldig, og til de lavere Klasser stillede den sig væsentlig kun i Undertrykkerens Forhold. Herremændene, som fordem havde været Landets rette Forsvare, og hvis Privilegier jo ogsaa oprindelig grundede sig paa, at de skulde «vove deres Hals for Kongens og Landsens Fred», viste sig nu ofte uvillige til Opofrelser, ofte endog feige og forræderiske, naar det gjaldt deres Fædrelands Forsvar. Higen efter Berømmelse og Udmerkelse blev sjelden blandt dem, og det sedvanlige var, at de tilbragte Livet hjemme paa sine Gaarde, beskjæftigede med at samle Penge og udsuge sine Bønder.¹ — Naar det skortede Adelen paa Almenaand og Sans for borgerlig Frihed, kunde disse Følelser endnu mindre tænkes raadende hos de lavere Stænder. Bondestanden, hvis Repræsentation paa Rigsdagene ganske var bortfaldt i Slutningen af det sekstende Aarhundrede, stod paa en Maade udenfor Samfundet, og Borgerstanden havde, navnlig siden Reformationen, levet under et altfor sterkt Tryk og i altfor megen Afhængighed, til at ikke Sneverhed og Smaalighed skulde være bleven de fremherskende Træk i dens Karakter. Had mod Adelen og Misundelse over dens store Forrettigheder synes at være bleven mere og mere almindelig, og dette havde til Følge, at de borgerlige Klasser satte alt sit Haab til en Forøgelse af Kronens Magt og ganske tabte Interessen for at bevare politiske Rettigheder, som efter de daværende Samfundsforholde fornemmelig kom Adelen til Gode.

At den hele Stænderforfatning savnede Livskraft, at navnlig Aristokratiet under sin tilsyneladende store Magt skjulte et dybt indre Forfald, kom tilsyne paa den mest iøjnefaldende Maade ved Statsforandringen i 1660. Denne var en fuldstændig Omstyrtning af det Bestaaende, og den gennemførtes ikke destomindre uden nogen Kamp. Sjelden eller aldrig er vel et større Resultat opnaaet ved saa smaa Midler og med saa liden Anstrengelse. Der er i det Angreb, som blev rettet mod den bestaaende Statsforfatning, intetsomhelst at beundre; det blev ikke foretaget efter en

¹ «Ihr Geist war nicht Ehrgeiz, sondern Finanzsucht», *Spittler, Gesch. d. Revol. 1660.*

dybt udtænkt og længe forberedet Plan: det udførtes, uden at der paa noget Punkt krævedes nogen særdeles Virksomhed eller Dristighed, og det er bekjendt, at Kongen var meget langt fra at lægge nogen fast Holdning for Dagen, at han tvertimod efter al Sandsynlighed vilde have trukket sig tilbage eller ialfald aldrig have gaaet saa langt, som han gik, saafremt der havde vist sig Tegn til alvorlig Modstand. Men det viste sig, at baade Rigsdag og Rigsraad var saa aldeles ude af Stand til at forsvare sin Plads som selvstændige Statsautoriteter, at Kongen blot behøvede at udstrække sin Haand efter Enevoldsmagten for at faa den, og Hofkamarillaens Foretagende blev saaledes kronet med et Held, som den selv neppe havde kunnet vove at haabe. Den adelige Stand paa Rigsdagen var alene bekymret for sine Privilegier; den havde ogsaa isoleret sig formeget fra det øvrige Folk til at kunne optræde som Frihedens Forkjæmper, og den tabte aldeles Hovedet, da den blev overrasket med Forslag til gennemgribende Forandringer i Konstitutionen. Borgerstanden og Geistligheden lod sig lede af Hoffets Kreaturer og af sin Avindsyge mod Herremændene. En og anden Gang fremdukker vel under Forhandlingerne Tanken om, at Folkets Repræsentanter ikke ganske burde lade Magten slippe sig af Hænderne; men der fandtes ikke en eneste Mand med Karakter og fremragende Dygtighed, som kunde gribe denne Tanke og give Bevægelsen en anden Retning end den, Hoffet ønskede. Rigsdagens Forhold vidner i det hele om en total Mangel paa Karakter, politisk Fremsynethed og Frihedsaand, og maatte betage Kongen enhver Betænkelighed ved at benytte den Magt, som var bleven ham overdraget, paa en hvilken som helst Maade, han fandt for godt.

Den nye Tingenes Orden, som blev grundlagt i 1660, stødte heller ikke senere paa nogen Opposition. At de store Adelsslegter, som tilforn havde regjeret Staten, var misfornøiede, er en Selvfølge, og der mangler heller ikke Vidnesbyrd om deres fiendtlige Stemning;¹ men denne kom intetsteds til noget alvorligt Udbrud. Folket i det hele bøiede sig villigt for den suveræne Kongemagt og følte neppe Savnet af politiske Rettigheder, som det ikke havde forstaaet at gjøre Brug af, da det besad dem. Enevoldsregjeringen behøvede saaledes ikke voldsomme Midler for at befæste sig. Den havde allerede under de første Enevoldskonger i det væsentlige den samme Karakter, som den siden stedse bevarede: lidet virksom, men ogsaa lidet voldsom eller despotisk. Ikke destomindre — saa skrøbeligt havde det gamle været — gjorde den nye Tingenes Orden sig med en forbausende Hurtighed gjældende i alle Forholde og bevirkede en total Omveltning i Samfundets

¹ Se fornemmelig *P. W. Becker, Saml. til Danm. Hist. I. 208 f. 311 o. fl.*

hele Karakter, i Folkets Seder, Tænkemaade og aandelige Liv. Statsforandringen var ikke blot radikal i sin politiske Form, den blev det ogsaa i sin nationale og sociale Eftervirkning.¹

Der er i denne Henseende fornemmelig tre Hovedpunkter at bemærke: det gamle Aristokratis Undergang og Opkomsten af en ny, fornemmeligt tysk, Hofadel, dernæst Hoffets og Hovedstadens i overvættets Grad stigende Betydning, endelig Dannelsen af et sterkt centraliseret Regjeringsmaskineri, som greb ind alle vegne og fuldstændigt absorberede Statens offentlige Liv.

Den gamle danske Adel var endnu i Tiden umiddelbart før Statsforandringen talrig og, som det syntes, blomstrende. Dens Medlemmer beklædte alle høie Poster ved Hoffet, i Administrationen, Arméen og Flaaden; flere blandt dem var overordentlig rige, og tilsammen eiede de næsten det halve Land. Fra denne Høide blev den pludselig nedstyrtet ved Suverænitetens Indførelse, og der hengik neppe et Par Generationer efter denne Begivenhed, før den kunde siges at være saagodtsom aldeles uddøet eller forsvunden. Enevoldsregjeringen, der ikke turde stole paa, at noget Medlem af den engang herskende Stand oprigtigt vilde slutte sig til den nye Tingenes Orden, gik systematisk tilverks i at fortrænge og udelukke danske Adelsmænd fra Statstjenesten, navnlig fra de militære Befalinger,² hvilket fordetmeste bortgaves til tyske Officerer, som kom ind i Landet med de hvervede Tropper. Hoffet blev efter Statsforandringen næsten aldeles fortysket; Dronning Sophie Amalie var tysk; Fredrik den Tredie kunde paa en Maade siges at være det samme; begges Yndlinger og fortrolige Raadgivere var Tyskere. Saalænge Rigsraadet bevarede sin Magt, holdt disse sig endnu i Baggrunden, og Kongen vovede ikke at drage dem frem for ikke at opirre de mistænksomme Oligarker, som allerede begyndte at knurre over, at han viste Udlændinger mere Fortrolighed end Landets egne Børn. Efter Rigsraadets Fald kunde han mere uhindret følge sin Tilbøielighed; dog maatte Overgangen ikke blive altfor voldsom, og den indenlandske Adel var derfor endnu i denne Konges Regjeringstid sterkt repræsenteret i de høie Stats- og Hofembeder. Men allerede under hans Eftermand, Christian den Femte, der ogsaa havde faaet en tysk Opdragelse, og endnu mere senere, er tyske Navne de overveiende i Kongens Raad,³ i Arméen, ved Hoffet og blandt Landets store

¹ Molbechs Afh. om Holberg og hans Samtid, *Hist. Tidsskr.* VI. 480 ff.

² Allerede i 1662 nævnes saaledes, i et Brev fra den svenske Resident i Kjøbenhavn, Duvall (*Becker*, I. 281), Oberst Eiler Holk som den eneste danske Adelsmand, der endnu var i dansk Krigstjeneste. Se ogsaa *Becker* II. 249 og flere.

³ I Geheimekonseilet sad i Aarene fra 1701–1771 25 tyske Adelige eller dog Adelige af tysk Ekstraktion og foruden 2 Danneskjolder kun 8 danske fødte Adelige. *Baden, Danm. Hist.* V. 70.

Godseiere. Der begyndte en formelig Indvandring af tyske Adelsmænd, og disse modtoges i Regeln med Velvilje og gjorde en hurtig Karriere ved Hoffet, som under Christian VI's Regjering t. Eks. var saa tysksindet, at ikke engang en Holstener ansaaes for tysk nok,¹ og hvor en dansk Adelsmand kun undtagelsesvis formaaede at trænge sig frem. De erholdt Pensioner, Titler og høit aflagte Embeder, de samlede sig Formuer og tilkjøbte sig store Godser i Danmark eller fik saadanne til Foræring af Kongerne. Paa samme Tid gik det stadigt og hurtigt tilbage med den indenlandske Adel. Den beholdt vistnok efter Statsforandringen de fleste af sine Privilegier, eller erholdt dem fornyede i den nærmest følgende Tid; men det viste sig her, hvad der ogsaa andensteds er bleven stadfæstet, at en Adel, som har tabt sin politiske Indflydelse, heller ikke formaar at holde sig i materiel Henseende, men forarmes, degenererer og uddør.² Særegne Omstændigheder stødte til for at fremskynde den danske Adels Undergang efter Statsforandringen. Dens vigtigste Indtægtskilde, de indbringende Kronlen, ophørte aldeles i 1662. Bondegodset var ved de ulykkelige Krige før Suverænitetens Indførelse bragt i den maadeligste Forfatning; en stor Del af det laa øde, og Herremændene maatte af dette udrede de paalagte høie Kontributioner. Mange blandt dem solgte paa Grund heraf sine Godser for det halve Værd og bosatte sig i Stæderne;³ de fleste forarmedes, og mange Slegter, som før Statsforandringen havde været mægtige og blomstrende, uddøde med en næsten uforklarlig Hurtighed. Reventlower, Ahlefelder, Wedeler, Knuhter, Holsteiner, Plessener etc., lutter tyske eller holstenske Adelsfamilier, hvem Hoffet havde trukket ind siden 1660, kom i deres Sted som Landets første Eiendomsbesiddere og mest formaaende Stormænd. Det var ogsaa fornemmelig disse, der optoges i den nye af Griffenfeld indførte Titeladel. Blandt de under Christian den Femte i Grevestanden ophøiede ti Familier var der saaledes kun tre Danske mod syv Tyske, og af de 31 Grevskaber og Baronier, som 1757 fandtes i begge Riger (3 i Norge), eiedes kun 11 af indfødte danske Familier, Resten af indflyttede tyske.

Det gamle Aristokrati havde ikke behøvet at søge Magt eller Anseelse ved Hoffet. Dets Medlemmer residerede i Regeln hjemme paa sine Gaarde, og flere blandt dem kunde her omgive sig med en Pragt, som neppe stod langt tilbage for den, der omgav Kon-

¹ I et Brev fra Christian VI. (*Mnemosyne III. CLVIII.*) heder det saaledes om en Kammerjunker v. Ahlefeld: «tilmed kan jeg ikke bruge ham ved Hoffet, eftersom han er en Holstener».

² Jvfr. saaledes om den franske Adels Skjæbne i Modsætning til den engelske, Tocqueville, *L'ancien Régime et la Revolution*, ch. VIII.

³ Becker, *Samll. II. 143.*

gen selv.¹ Den tyske Adel derimod, som kom ind efter Enevoldsregjeringens Oprettelse, tilhørte ganske Hoffet, opholdt sig derfor ogsaa som oftest i Hovedstaden og lod sine Godser bestyre ved Forvaltere. Statsforandringen maatte overhovedet medføre, at Hoffet fik en alt overveiende Indflydelse. At opnaa dets Gunst blev nu den eneste Vei til Magt og Anseelse; alle bøiede sig for det; alle, som ønskede at bryde sig en Bane, kappedes om at opfange Straalerne af dets Naadesol. Hofholdningen, som tidligere, medens Rigsraad og Rigsdag bevilgede Skatter og kontrollerede Statsindtægternes Anvendelse, havde været indskrænket efter et passende Forhold til andre Udgiftposter, blev nu, efterat Kongerne havde faaet uindskrænket Raadighed over Statens Midler, overdreven ødsel og kostbar. Under Christian den Sjettes Regjering slugte den saaledes omtrent en Million Rigsdaler aarlig eller henved en Fjerdedel af Statens samtlige Indtægter.² Rigernes Marv udsugedes for at kunne tilfredsstille en smagløs og latterlig Pragtsyge. Alene Hovedstaden vandt derved. Det glimrende Hof, om hvilket alt, hvad Landet havde af rigt og fornemt, trængte sig, skaffede dens Handlende og Haandverkere en rigelig Næring. Kjøbenhavn blev ogsaa stadig begunstiget af Enevoldskongerne ved Privilegier og Monopoler paa de øvrige Byers Bekostning. Den var «en Blodigle paa Statslegemet»,³ «Regjeringens forkjælede Barn, der overdyngedes med Gaver og Kjærtegn, medens andre Stæder vare sig selv overladte».⁴

I en lignende Retning, nemlig til at sammentrænge Statens Liv og Kræfter paa et eneste Punkt, virkede ogsaa den Omdannelse, der fandt Sted i Regjeringsmaskineriet, og de Grundsætninger med Hensyn paa den indre Styrelse, der gjorde sig gjældende efter Suverænitetens Indførelse. Skjønt den almindelige Tendens til at centralisere, som ovenfor antydtes, allerede længe før hin Begivenhed var bleven synlig, laa der dog i den ældre Forfatning, ifølge hvilken den øverste Statsmyndighed var fordelt mellem Konge, Rigsraad og Rigsdag, sterke Skranker for den. Disse var nu bortryddede. Den centrale Styrelse erholdt en ny og kraftfuld Organisation; der arbejdedes med Konsekvens paa at udvide dens Virkekreds og tilintetgjøre al Selvstændighed hos de underordnede offentlige og kommunale Autoriteter, og neppe er nogensteds Centralisationen, Regjereriet og den administrative Tutel bleven dreven til en højere Grad end i den dansk-norske Stat efter 1660.

Det er allerede heraf klart, at Suverænitetens Indførelse i sine Følger virkede kuende paa det danske Folks Nationalaand. Den

¹ *Molesworth, Account of Denmark, 4th Ed. pag. 48.*

² *Nathanson, Danm. Statshuusholdning, 2den Udg. pag. 306.*

³ *Undersøgelser om et norsk Universitet (af Ove Gjerløw Meyer). 1771.*

⁴ *Minerva 1790 (en Afh. om Holstenerne etc.).*

kan vistnok ikke betragtes anderledes end som en længe forberedet, i sig selv nødvendig Katastrofe i Danmarks politiske Udvikling, og Thiers's Ord: *les gouvernements commencent tous par avoir raison*,¹ har udentvivel her sin fulde Anvendelse. Der er vistnok al Rimelighed for, at den frelste Staten fra Undergang ved at samle dens Kræfter paa en Tid, da den truedes af de største Farer. Men det maa indrømmes, at Frelsen blev dyrt betalt.

Man kan sige, at den gamle Stænderforfatning havde overlevet sig, og at det politiske Liv, som den omsluttede, var indskrumpet og hensygnende; men det var dog altid Liv, og det afløstes ved Suverænitets Indførelse af en fuldkommen Død. Folkets Ret til at bevilge Skatter og deltage i Lovgivningen var inden denne Begivenhed dog idetmindste i Principet almindelig anerkjendt, og under kritiske Omstændigheder undlod man, endog i det sekstende og syttende Aarhundrede, sjelden at sammenkalde en almindelig Rigsdag, hvis Samtykke krævedes for at give den eksekutive Magts Foranstaltninger tilbørlig Vegt. Saaledes kunde Interessen for Statens Anliggender hos Borgerstanden og den lavere Adel vel være svag og lidet oplyst; men den fuldstændige Nedsynken i stump Lige-gyldighed og snever Spidsborgerlighed kunde først indtræde, efterat Regjeringen var bleven et Slags Forsyn, hvis Vilje krævede ubetinget Underkastelse, og hvis Handlinger ikke turde være Gjenstand for nogensomhelst Kritik.

Den gamle Adel var gaaet tilbage i indre Dygtighed og havde ophørt at indtage et saadant Forhold til det øvrige Folk, der kunde nære dens Kraft; men det var dog et uhyre Tab for den danske Nationalitet, at den gik til Grunde. Den var Blomsten af Folkets Udvikling. Den havde frembragt en lang Række af fremragende Mænd i de forskjelligste Retninger: Statsmænd, Krigere, Videnskabsmænd, den var endog i sin Dekadence udmerket ved Lærdom, Sans for Videnskabelighed og Literatur, en stolt uafhængig Aand og fremfor alt ved en egte national Karakter i Seder og Levemaade.²

Saalænge den beherskede Samfundet, var derfor ogsaa, trods den nære Berørelse med Tyskland og den stadige Paavirkning herfra, en eiendommelig Danskhed overalt sterkt fremtrædende. Men efter Suverænitets Indførelse forsvinder denne næsten ganske i en Strøm af fremmede Elementer. Tysk var siden Fredrik den Tredies Tid gennem hele det syttende og attende Aarhundrede det ved Hoffet brugelige Sprog, og herfra udbredte det sig videre til Samfundets høiere Kredse, ja endog til Borger-

¹ Citeret af Schiern, *Historiske Studier II*. 16 (om Absolutismens Udvikling). Alle Regjeringer begynder med at have Ret.

² N. M. Petersen, *Bidrag til den Danske Litr. Hist. III*. 22 ff.

standen, saa at det paa Holbergs Tid i de større Kjøbstæder var næsten ligesaa almindeligt som det Danske.¹ Den fra Tyskland indkomne Hof- og Militæradel drog med sig store Skarer af sine Landsmænd, Handlende, Haandverkere, Studenter, Kunstnere o. s. v., der nedsatte sig i Danmark, navnlig i Kjøbenhavn, som næsten blev en tysk By. Disse Fremmede, der udgjorde den herskende, toneangivende Klasse, blev ikke nationaliserede i sit nye Fædreland og antog ikke dets Sprog eller Seder. De viste tvertimod en aabenbar Ringeagt for alt Dansk og lærte de Danske at ringeagte sig selv. Molesworth² fortæller, at han havde hørt mange høie Embedsmænd rose sig af, at de ikke kunde tale Dansk. Patrioter klagede over, at Fædrenesproget blev foragtet og næsten overladt til Almuen. «Vore fleste Fornemme,» heder det, «troe at fornede sig, «naar de tale det; man kunde være Dansk og leve i Landet og af Landet uden at forstaae Landets Sprog.»³ Det kom saavidt, at de Danske undsaa sig ved sin Nationalitet og, naar de reiste i Udlandet, gjerne udgav sig for Tyske eller Holstenere. En Forfatter fra Begyndelsen af det attende Aarhundrede siger saaledes: «Der er mange Danske, der holde det for en Skam, at de ere fødte i Danmark, og derfor siger: wir sind von Flensburg, item: Gud forlade min Moder, at hun ikke reiste til Rostock eller Lübeck, da hun var frugt-sommelig med mig, for at føde mig der til Verden, paa det jeg uden Skamme kunde sverge paa, at jeg var født og baaren i Tyskland,⁴ og Holberg spørger med det samme, naar han i «Jean de France» lader Espen sige: «Jeg er ikke fød her i Landet; det er kun mine Fiender, som sige saadant; jeg er fød over ti Mile sønden for Randers, hvor vi ere anseet som Lemmer af det hellige Romerske Rige.» — Sansen for den indenlandske Literatur og Videnskabelighed kunde under saadanne Omstændigheder ikke trives. Den gamle danske Adel, som, medens det aristokratiske Regimente vedvarede, havde pleiet at give sine Børn en lærd Opdragelse, at bibringe dem Kundskaber i Fædrelandets Historie og Lovgivning og at lade dem ved Udenlandsreiser fuldende sin Uddannelse for at gjøre dem værdige til at indtræde i Statens Tjeneste, savnede efter Enevoldsregjeringens Indførelse, da hverken Kundskaber eller Fortjenester, men alene Hofgunst kunde bringe en i Veiret, og da Adgangen til at naa de høie Æresposter i Regelen var lukket for en Efterkommer af det gamle Aristokrati, al Opmuntring til at arbeide paa sin Uddannelse, og sank derfor inden et Par Generationer ned til at blive en Klasse af

¹ N. M. Petersen. I. c. IV. 79 ff.

² Account of Denmark, pag. 62.

³ Molbech, Afh. om det Danske Sprog, Nyt. hist. Tidsk. I. 568 ff.

⁴ N. M. Petersen, I. c. IV. 439.

rette og slette Landjunkere, der var blottede for alle høiere Interesser.¹ Den fra Tyskland indvandrede Hof- og Militæradel var for den allerstørste Del raa og uvidende og forstod kun at jage, drikke og doble.² Ved Hoffet udfoldedes der efter Suverænitetens Indførelse en stor Pragt, men den var uden Smag og uden Finhed. Skjønt der i Christian den Femtes Tid spores en kjendelig Bestræbelse for at efterligne fransk Hoftone og Hofliv, var det dog egentlig en klodset, massiv Tyskhed, som raadede, og som fra Hoffet udbredte Stivhed, Smagløshed, Uvidenhedens og Pedanteriets Barbari blandt de høiere Stænder». I den danske Literatur er der neppe siden Reformationen en magrere Periode end Tidsrummet fra Enevoldsregjeringens Indførelse og indtil Holbergs Optræden. De strenge Videnskaber blev langt fra dyrkede med den Iver og det Held under de første Enevoldskonger som tidligere, ja endog Theologien og Medicinen, der i det sekstende og syttende Aarhundrede havde været de mest blomstrende Discipliner, sank i denne Tid ned til en mærkelig Ubedydelighed og Fattigdom. Hvad der blev skrevet og trykt paa Dansk, var næsten udelukkende opbyggelige og asketiske Skrifter, Prædikener, Ligtaler o. s. v., og disse udmerker sig ved en utrolig Smagløshed og Magerhed. Sproget havde tabt sin oprindelige, kjernefulde Karakter og var gaaet over til et barbarisk Blandingsprog af Dansk, Tysk, Latin og Fransk, der ganske manglede Sammenarbeidelse og organisk Enhed.³

Den absolute Kongemagt kan stundom, naar den falder i Hænderne paa begavede og indsigtsfulde Regenter, indtil en vis Grad erstatte Folket Savnet af Frihed og offentligt Liv ved at give Staten en Glans og udfolde dens Kræfter paa en Maade, der maa styrke og hæve Nationalfølelsen. Dette har ikke været Tilfælde i Danmark. Den danske Enevælde har ingen store Minder at opvise. Blandt Kongerne var upaatvivlelig Fredrik den Fjerde den bedste; men hans Opdragelse var forsømt, og hans Evner hævede sig ingeniunde over det middelmaadige. De øvrige var komplette Nuller, der lod sine Ministre raade i alt væsentligt, og blandt disse sidste var der, paa Griffenfeld og Struensee nær, som begge styrtedes efter et kortvarigt Regimente, ingen, der havde Mod eller Evne til at gjenneembryde Kollegialvæsenets Skranker, hvorved de alene kunde være satte istand til at udfolde en selvstændig indgribende Virksomhed. Regjeringens Politik maatte paa Grund heraf blive svag og karakterløs ligeoverfor Udlandet, og i det indre smaalig og søvndyssende ved en pedantisk Formalisme.

¹ T. A. Becker, *Orion* II. 66.

² Baden, *Fredr. V's. Regj. Aarbog* pag. 72.

³ Det ovenstaaende er laant af Molbechs *Afh. om Holberg Hlst. Tidsskr.* VI. 480 ff.

En kollegial Styrelse, indrettet som den danske, har sine gode Sider; men den er aabenbart lidet skikket til at vække Liv hos Folket eller anspore deres Kræfter. Den formaar sjelden at løs-rive sig fra Rutinens og de vedtagne Formers og Grundsætningers Ledebaand. Uden at være despotisk virker den kuende ved sin Tilbøielighed til at give Forskrifter om alting, til at reglementere og drage ind under Administrationens Opsyn alle, endog de privateste Forhold. Neppe har nogen Regjering syndet mere end den danske i at udstrække den landsfaderlige Omsorg ud over alle rimelige Grænser og i at hindre den naturlige Udvikling ved en ubændig og utidig Indblanding. «Cancelliet er hele Statens Oberformynder,» siger Riegels, «der stedse behandler Kongens Undersaatter som umyndige og ikke alene foreskriver dem, hvad de skal lære, hvorledes de skal leve, spise, klæde sig, men enddog hvad Navn de skal bære, og hvorlangt de tør gaae eller reise.»¹

I Egenskab af Folkets Formynder antog Regjeringen sig først og fremst et nøiagtigt Opsyn med dets aandelige Næring og sørgede med Omhu for, at ingen nye Meninger, ingen farlige Kjæterier fik Indpas og besmittede dets rene Tænkemaade. En streng Censur var allerede anordnet ved Christian den Femtes Lovbog, og Anordningen herom blev nøiere bestemt eller skjærpet ved en Række af Reskripter og Instruktioner. Det var ikke nok med, at intet bestaaende Forhold, ingen Brøst i Samfundet kunde omtales frit, at der ikke maatte udtales ringeste Tvivl om, at den ved Statsforandringen indførte Regjeringsform var den bedst mulige, indstiftet af Gud selv, og at enhver af Styrelsens Handlinger var idel Visdom og Retfærdighed; der var ogsaa i videnskabelige, theologiske, økonomiske Materier visse vedtagne Meninger, som Regjeringen protegerede, og mod hvilke der ikke turde skrives. «De boglige Kunster,» siger Holberg, «blive ikke lidet hindrede ved de skarpe Censurer over Bøger, ved hvilke der udrettes, at der intet kan komme for Lyset uden alene noget kraftesløst og mavert Tøi. Det Imprimatur som sættes for Bøger, er det samme som man vil sige: See det er en Bog, som intet indeholder uden gemeene og forslidte Ting, eller: Maa trykkes, thi det Skrift indeholder intet uden saadanne Sandheder, som alle veed tilforn, og saadanne Meninger, som fra gammel Tid har været antagne i vores Republique.»²

Men Regjeringen lod sig ikke nøie med at bestemme Folkets aandelige Næring; den gav ogsaa, for at forekomme den overhaandtagende Overdaadighed, som det hedte, Forskrifter om Under-

¹ Riegels, *Chr. VI.* pag. 181.

² Holberg, *Tre Breve*, udg. ved Levin, pag. 202.

saattnes Klædedragt og Levemaade. Allerede fra Christian den Femtes Tid haves en saadan Luksusforordning (13 Marts 1683), i hvilken der paa det nøiagtigste og under Straf af høie Bøder bestemmes, hvilke Prydelser, hvad Slags Klæder enhver maatte bære, hvormange Retter Mad enhver maatte lade fremsætte paa sit Bord, og hvormange Gjester han maatte indbyde i sine Selskaber, alt afpasset efter Rang og Stand. Denne forstandige Lov blev efterfulgt af en lang Række Anordninger af lignende Indhold, og endnu imod Aarhundredets Slutning (under det saakaldte Guldbergske Ministerium) kunde Lovgiverne i det danske Kancelli med Forkjærlighed vende tilbage til denne Art af Virksomhed. I alle Retninger skulde Folket dresseres ved Bøder og Forordninger, og under Christian den Sjette gik man endog saavidt i sin Tillid til disse Midlers kraftige Virkning, at man ved Hjælp af dem troede at kunne fremtvinge Guds frygt. Ved den berygtede Sabbathsforordning af 1735 blev det saaledes befaleet, at enhver skulde indfinde sig i Kirken om Søn- og Helligdagene baade til Høimesse og Aftensang; i Kjøbstæderne straffedes Forsømmelse heraf med Pengebøder, som Politimester og Byfoged havde at inddrive paa Prestens Andragende; paa Landet derimod skulde Bønderne, naar de ikke kunde betale Pengene, straffes med at staa i Gabestokken. De her anførte Love, der er tagne som Eksempler ud af en Mængde lignende, vil være tilstrækkelig til at vise, af hvilken kuende Beskaffenhed den danske Regjerings landsfaderlige Omsorg stundom kunde være, og hvor lidet den respekterede Individets Ret til Selvbestemmelse endog i de allerprivateste og allerintimeste Forhold.

Værst og i videst Udstrækning rammedes Næringsveienes, Handels og Industriens Udvikling af dette Formyndervæsen. Slutningen af det syttende og hele det attende Aarhundrede var det merkantile eller protektionistiske Systems Tidsalder. Ifølge dette maatte Handelen ikke faa Lov til at udvikle sig paa egen Haand; man kunde ikke gaa ud fra, at de Næringsdrivende selv bedst forstod sine Interesser; men Handelen skulde ved allehaande kunstige Midler gives en bestemt Retning og tvinges overensstemmende med visse falske Grundsætninger om, hvad der udgjorde en Stats Velstand og Midlerne til sammes Opnaaelse. Disse Grundsætninger havde allerede længe været raadende; men først efter Midten af det syttende Aarhundrede blev de bragte i System og praktisk gennemførte. I 1664 udkom Colberts berømte Toldtarif, der blev et Mønster, som de fleste europæiske Stater skyndte sig med at efterligne. Den danske Regjering vilde ikke staa tilbage.¹

¹ Ang. Merkantilsystemets Historie i Norge og Danmark kan henvises til Schweigaards Afh. om Indførselstoldens Hist. i «*Den Constitutionelle*» 1836, No. 97 ff., og Sponneck, *Om det Danske Toldvæsen*, II. 12 ff.

Allerede i Christian den Femtes Handelslovgivning er Merkantil-systemets Grundsætninger bestemt udtalte, t. Eks. i Privilegierne for dem, som Manufacturer ville indrette af 8de Januar 1681, hvor der gives Tilsagn om, at Kongen, saasnart de indenlandske Manufacturer var komne saavidt, at «et anseeligt Forraad af Stoffer af Silke, Uld og Linned kan vorde forfærdiget,» vil forhøje Tolden paa, hvad der fra Udlandet indføres af disse Varer, «saaledes at de, som herudi er interesserede, altid fremfor andre kan beholde Markedet». Tolden bliver allerede benyttet som et Middel til at regulere Handelens Gang og Folkets Økonomi overensstemmende med de gjængse Theorier, og Toldtarifferne er fulde af Forbud mod Indførselen af udenlandske Varer for at ophjælpe den indenlandske Fabrikation. — Fredrik den Fjerde var formeget optaget af Krige, maaske ogsaa for god Financier til at fortsætte disse Bestræbelser. Men under hans to nærmeste Eftermænd, Christian den Sjette og Fredrik den Femte, naaede Merkantilsystemet sin fulde Udvikling. I 1735 oprettedes det saakaldte General-Land-økonomi- og Kommerce-Kollegium, og efter denne Tid fornemmelig er det forbi med ethvert Spor af Frihed i Danmarks industrielle og kommercielle Verden. Idet man gik ud fra, at ingen Artikel var for kostbar, naar den kun var frembragt i Landet selv, og ingen billig nok, naar den maatte hentes fra Udlandet, søgte man ved allehaande kunstige Midler at befordre den indenlandske Produktion af Industrigjenstande, som langt billigere kunde faaes fra Udlandet. Der ødsledes med Penge til de umodneste Projekt-magerier; det befaledes alle karakteriserede og alle kongelige Betjente at forsyne sig med Varer fra de københavnske Fabriker, ja et Reskript af 18 April 1753 paalagde endog Biskopperne at tilholde Presterne «at formaae deres Tilhørere, efter deres allerunderdanigste Pligt og Skyldighed, i alle optænkelige Maader at fremme og befordre Alt, hvad der hører til de indenlandske Fabriqvers Opkomst». Ethvert nyt Fabrikanlæg fremkaldte et nyt Indførselsesforbud; i Toldtariffen af 1762, der samlede i en Sum de fleste ældre Forbud, findes opført ikke mindre end halvhundrede forskellige Vareklasser, og deriblandt flere af de allervigtigste Nødvendighedsartikler, hvis Indførsel var forbudt. Og det var ikke nok med, at Næringsfriheden saaledes blev opofret for at opretholde en ufrugtbar Fabrikvirksomhed; den var ogsaa i andre Retninger underkastet en Mængde Indskrænkninger, blandt hvilke nogle var ældre end Protektionssystemet, andre var hidførte ved dette. En enkelt By, enkelte Handlende blev begunstigede paa de øvriges Bekostning. Danmarks Produkthandel var bleven staaende paa et lavt Standpunkt som Følge af den slette Forfatning, hvori Bondestandens Trældom havde bragt Agerbruget. Istedet-

for at arbeide paa at afhjælpe dette Onde, hvorved Landets Næringsveie vilde være blevne førte ind paa en sund og sikker Udvikling, søgte man at bringe Handelen i Veiret ved at tvinge Kapitalerne ind i kostbare og storartede Foretagender, til hvis heldige Gjennemførelse der savnedes de fornødne Betingelser. En hel del Kompagnier blev oprettede, og, da de ikke formaaede at staa paa egne Ben, maatte de søges opretholdte ved udstrakte Privilegier og Monopoler, der var til største Afbræk for den frie Handelsvirksomhed.

Virkningen af dette System var ikke blot at forsinke Danmarks materielle Udvikling, men ogsaa, hvad der var endnu meget værre, at degradere Borgerstandens Karakter og tilintetgjøre al fri Spekulationsaand. De danske Kjøbstæder udenfor Kjøbenhavn vedblev at gaa tilbage paa Grund af de store Begunstigelser, der efterhaanden tilstodes denne By, eller vedblev ialfald at staa paa det samme lave Standpunkt, paa hvilket de havde staaet ved Suverænitetens Indførelse. Og, hvad Hovedstaden angaar, da gik den vistnok fremad i Folkemængde og berigedes ved en stadigt stigende Virksomhed; men denne var af en usund Art. Den opretholdtes ved Monopoler, Privilegier og Pengetilskud af det Offentlige. Den var underkastet en stadig og ofte i den smaaligste Detail gaaende Indblanding fra Styrelsens Side, og Fabrikanter og Handlende kunde neppe betragtes anderledes end som dennes Fuldmægtige eller Bestillingsmænd. De næringsdrivende Klasser maatte herved berøves den agtværdige Karakter, som følger med en afhængig Virksomhed. Vante til at søge Regjeringens Bistand og Veiledning ved ethvert Foretagende af nogen Betydning, tabte de efterhaanden baade Lyst og Evne til at handle paa egen Haand, medens tillige Feltet for selvstændige Spekulationer bestandig blev mere snevert og mere usikkert.

De danske Enevoldskongers milde, landsfaderlige Regimente er ofte bleven berømmet og fortjener det vistnok ogsaa i flere Henseender. Men det er neppe tvivlsomt, at endog en jernhaard Despotisme ikke vilde have udrettet mere til at kue Nationens Aand og gjøre den politisk umyndig. Despotismen vækker altid en Reaktion mod sig og bidrager derved paa den Maade at holde Folket vaagent. Men den landsfaderlige Enevælde dysser det fuldstændigt i Søvn og bringer det endog til at foretrække Tvang for Frihed og til at elske en Tilstand af sorgløs Umyndighed. Det danske Folk befandt sig aabenbart vel ved at regjeres som en Flok Børn og satte en Slags Stolthed i at være det lydigste og mest underdanige Folk i Verden. Molesworth udtaler det allerede, med den hos ham sedvanlige Bitterhed, som sin Overbevisning, at de Danske elsker Trældommen, og at de, ligesom Kappadokierne

i Oldtiden, ikke skulde kunne gjøre noget Brug af Friheden, om den blev dem givet, men at de vilde kaste den fra sig og atter paatage sig de gamle Lænker.¹ I over et hundrede Aar efter Suverænitetens Indførelse afbrydes Lovprisningerne over Regjeringen, Ytringerne af den devote Kjærlighed, hvormed Kongehuset blev omfattet, ikke ved en eneste Mislyd og spores der ikke mindste Tegn til, at Folket har længtes efter en bedre Tilstand. De mange Indskrænkninger, som enhver i sin Virkekreds var underkastet, blev baarne med en merkelig Taalmodighed; det kvælende Opsyn og Indblanding i allehaande private Forhold blev anseet som de rette Beviser paa Regjeringens landsfaderlige Visdom og Fortræffelighed. Ved at holdes under et uafbrudt Formynderskab vænnedes Folket til alene at bekymre sig om det daglige Livs Smaating og til at betragte alle Spørgsmaal af en mere almindelig Interesse som noget, der kun vedkom Regjeringen. Adgangen til at udmerke sig i Statens Tjeneste eller endog blot til at indlægge sig Fortjenester af den Kommune, hvortil man hørte, var desuden sperret for de allerfleste, og Ærgjerrigheden, Patriotismen, Almenaanden havde derfor liden eller ingen Næring. I deres Sted kom den arveundersaatlige Devotion og den honnette Ambition som de raadende Følelser. Denne sidste navnlig vedblev, efter Holbergs Udtryk, under alle Omvekslinger at være det danske Folks Favoritstudium, den eneste Affekt, hvori det viste en stedsevarende Bestandighed; og Regjeringen, som havde fremkaldt denne noble Passion, gjorde alt muligt for at nære og pleie den. Christian den Femte udgav i 1671 den første egentlige Rangforordning, i hvilken der allerede findes 51 forskjellige Rangklasser opførte. Den blev endnu i den samme Konges Regjeringstid tre Gange omgjort, og den uoverseelige Række af Forordninger, Patenter, Resolutioner og Reskripter, som siden fulgte, og som hvert Aar blev forøget, vidner tilstrækkeligt om, hvilken overvættes Pris saavel Regjering som Folk satte paa Ordningen af deslige Forhold. Rangsygen blev paa en Maade det danske Folks nationale Særkjende. «Det er næsten bleven til et Ordsprog,» siger Reverdil,² «at i Frankrige er det første Spørgsmaal, man gjør i Anledning af en Ubekjendt: hører han til det gode Selskab, er han velopdragen? I Tyskland: er hans Familie af Adel? I Holland: hvor stor er hans Formue? I England: hvorved har han gjort sig fortjent? I Danmark er der et andet Spørgsmaal, som gaar forud for alle disse, nemlig: hvilken er hans Karakter? Hvorved man ikke maa tænke paa den moralske Karakter, men paa Titelen og Rang.» — En saa jammerlig Liden-

¹ *Acc. of Denmark*, pag. 170.

² *Struensée et la Cour de Copenhague*, pag. 214.

skab som den honnête Ambition kunde umulig bestaa sammen med Uafhængighed og en nobel Tænkemaade: ligesom den var udsprungen af den uværdige Umyndighedstilstand, hvori Folket blev holdt, saaledes maatte den ogsaa bidrage til end yderligere at fornedre Nationens politiske og moralske Karakter. Den overdrevne Vegt, som tillagdes Rangen, satte enhver anden Udmerkelse i Skygge; Talenter, Flid, Fortjenester havde ingen Anseelse, naar de ikke var forenede med en høi Plads i Rangforordningen; de nyttigste Beskæftigelser blev ringeagtede, fordi de ikke aabnede sine Dyrkere Adgang til en Titel. Ved Rang- og Titelvæsenet blev alle Samfundets høiere Klasser paa en Maade indlemmede i Hoffet og kom snart til at dele de Egenskaber, der er karakteristiske for et Hofslæng: den tomme Forfængelighed, den krybende Underdanighed mod alle Høierestaaende, den fuldstændige Mangel paa Karakter og borgerligt Mød. Om disse Egenskaber vidner hele den danske Historie efter Suverænitetens Indførelse: den har ikke en eneste politisk Karakter at opvise, ikke en eneste Mand, der har havt Mod til at føre et frimodigt Sprog ligeoverfor Hoffets Mægtige eller til at fastholde en fra deres forskjellig Overbevisning. Men udentvivl frembyder den Struenseeske Katastrofe det mest iøinefaldende Vidnesbyrd om, hvor dybt det danske Folk var degraderet i politisk Henseende ved en hundredaarig Enevælde. Saa ugunstig man end vil dømme om Struensee som Statsmand, — og han var visselig en for politisk Klogskab blottet Doktrinær, — saa maa det dog indrømmes, at hans Regjering var den mest oplyste og mindst fordomsfulde, som Danmark havde havt siden Enevældets Oprettelse. Ikke desto mindre lykkedes det ham ikke at vinde nogen Sympathi eller Understøttelse hos Folket, som tvertimod synes at have befundet sig meget ilde ved at være bleven rusket op af sin Søvn ved hans frisindede Reformer. Han vakte Uvilje mod sig, heder det, fordi han viste aabenbar Ringeagt for Landets Sprog og Nationalitet; men en saadan Ringeagt havde ogsaa tidligere Regjeringer lagt for Dagen. En mere virksom Aarsag til at gjøre ham forhadet var det udentvivl, at han ved sine for det hele Samfund aabenbart gavnlige Reformer ikke tog Hensyn til, at en enkelt Mand eller en enkelt Familie kunde lide Tab, at han søgte at indskrænke Rang- og Titelvæsenet og at befri Statskassen fra den Mængde overflødige og uberettigede Pensioner, som hvilede paa den.¹ Det betitlede og pensionerede Hofslæng udgjorde nemlig en overordentlig talrig, i Kjøben-

¹ *Reverdil* (l. c. pag. 322) anfører denne Aarsag som den væsentligste til at gjøre Struensee forhadet og føier til: «Chez une nation où il n'existe presque pas de classe industrielle, mécontenter les serviteurs de la Couronne, c'est irriter tous ceux qui ont une voix pour se plaindre.»

havn endog den dominerende Klasse, og Almenaanden, Interessen for det heles Fremgang var for svag til at kunne bestaa en Kamp med de mange smaa Familie- og Koteri-Interesser, som Struensee havde været uforsigtig nok til at udfordre. Imidlertid, hvor sterkt end Hadet kan have været, saa synes dog den Maade, hvorpaa han blev styrtet, at have maattet vække Indignation og Medynk. Men heraf sees intet Spor. Tvertimod overvældedes det seirende Partis Hoveder med de væmmeligste Smigrerier, og de ulykkelige Ofre for Hofrevolutionen med den bitreste Haan og de gemeneste Smædelser, medens ingen havde vovet at hæve sin Stemme mod dem, saalænge de endnu besad Magten. I den Kommission, som blev nedsat for at dømme Struensee og Brandt, fandtes der ikke en eneste, som havde Mod til at protestere eller til at unddrage sig Delagtighed i de Justitsmord, som det seirende Parti krævede, og dog sad der i denne Kommission Mænd som Kofod-Ancher, Stampe, Luxdorph, Carstens, det vil sige Mænd, som nød en udelt Agtelse, ikke blot for sin Duelighed, men for sin Karakters Renhed og Uafhængighed. Men selv den største personlige Hæderlighed kan svinge, naar den ikke støttes ved sine Omgivelser.

Den her givne Skildring af de Virkninger, som Statsforandringen i 1660 har havt, passer i sine væsentlige Træk alene paa Danmark. Hvad Norge derimod angaar, da havde hin Begivenhed dels i sine indirekte Følger en ganske modsat Betydning, dels kunde Virkningerne af det System, som blev grundlagt i 1660, ikke i samme Grad udstrække sig over det fjerntliggende, forsømte Land, som over det Land, i hvilket Hof og Regjering havde sit stadige Sæde, hvorved ogsaa hint i Hovedsagen blev regjeret efter de samme Grundsætninger.

Suverænitets Indførelse gav det gamle Aristokrati Dødsstødet. Dette bidrog i en overordentlig Grad til at svække den danske Nationalitet, men for den norske var det i visse Maader endog en Vinding. For at den sidste nemlig skulde kunne gjøre sig gjældende i det fælles Aandsliv, for at den skulde kunne bearbejde paa en selvstændig Maade de Kulturelementer, som var tilførte den ved Foreningen med Danmark, — ikke nedtrykkes af dem, — var det en nødvendig Betingelse, at Uligheden mellem begge Folks Kræfter nogenlunde udjævnedes. I Reformationens Tidsalder havde denne Ulighed været paa sit høieste. Norge var indtil Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede bestandig gaaet tilbage; Danmark derimod var gaaet fremad og havde et kraftigt Aristokrati, en talrig velhavende Borgerstand, et sterkt bevæget

offentligt Liv, paa samme Tid som det norske Folk var nedsunket i en fuldstændig Opløsning, uden Stat, uden Stænder, der kunde danne en Forbindelse mellem de vidt adskilte Bygdelag. Derfor ophørte ogsaa Norge i denne Tid at føre en selvstændig Tilværelse. Det modtog Kirkereformen fra Danmark, og med denne fulgte dansk Sprog og dansk Literatur; i begge Riger beherskedes Stat og Samfund af det danske Aristokrati, og dets Institutioner blev ogsaa i Norge det Mønster, som man stræbte at danne sig efter. Den norske Nationalitet syntes ganske overvældet og førte i lang Tid kun et latent Liv hos Bondestanden. Men imidlertid forberedes et Omslag umerkeligt. Efter Reformationen gaar Byerne i Danmark tilbage, og det offentlige Liv og Kommunelivet hensygnen. I Norge derimod løsnes Næringsveiene fra de Lænker, hvormed de i Aarhundreder har været bundne; Byerne gaar fremad i Velstand og Folkemængde, og der danner sig en driftig Borgerstand. Saaledes gjenvindes efterhaanden Betingelserne for en selvstændig Udvikling, idet Norge styrkes og Danmark svækkes, saa at det ene Folk ikke beholder en saa ubetinget Overlegenhed over det andet, at det nødvendigvis maa beherske det, men at de begge kan udvikle sig ved Siden af hinanden og paa en eiendommelig Maade. Men det er først i det attende Aarhundrede, at vi atter ser den norske Nationalitet fremtræde paa en umiskjendelig Maade, ikke blot i Levningerne af en fossil Kultur, men i et fremadskridende Kulturliv, — og til at fremskynde denne Eman- cipation har Statsforandringen i 1660 ved sine Følger i ikke ringe Grad bidraget.

Norge havde vel ogsaa sin Adel, som gik til Grunde efter Suve- rænitetens Indførelse, og sine Stænderforsamlinger, der ophørte med Statsforandringen. Men, hvad Adelen angaar, da var den, som ovenfor omtalt, unational, og med de saakaldte norske Stænder maa man ingeniunde forbinde nogen Forestilling om en National- repræsentation. De synes først at være sammenkaldte under Christian den Fjerdes Regjering, rimeligvis efter Rigsraadets For- anstaltning, og bestod af de danske Adelsmænd, som havde Len i Norge, samt Medlemmerne af den norske Adel, hvortil endnu i Regelen kom nogle Deputerede fra Geistligheden, Byerne og Bondestanden. Regjeringens Pengeforlegenhed, som bevirkede den hyppigere Sammenkaldelse og forøgede Betydning af Rigs- dagene i Danmark, fremkaldte ogsaa denne Indretning, idet man søgte at gjøre de bestandig stigende Skattebyrder taaleligere at bære ved at give dem et Skin af Frivillighed. Den kunde maaske, saafremt den havde faaet Tid til at udvikle sig, have bidraget til at vække et offentligt Liv i Norge, hvorved den var overført fra en med det norske Folks kun lidet overensstemmende Samfunds-

orden; men den bestod altfor kort til at kunne faa nogen Indflydelse, og det lader heller ikke til, at de norske Stænder nogensinde gjorde noget Forsøg paa at træde ud af den temmelig passive og underordnede Rolle, som var dem tildelt.¹

Medens Norge saaledes intet tabte ved Statsforandringen, vandt det derimod, ikke blot i statsretlig, men ogsaa paa en Maade i national Henseende en med Danmark ligeberettiget Stilling. Saa længe den aristokratiske Stat bestod, maatte det nemlig, om end ikke efter den strenge Ret, saa dog faktisk vedblive at være en Provins af Danmark, fordi den ingen Del havde i den herskende Stand, og fordi dets Adel ikke var sterk nok og efter Landets Natur- og Samfundsforholde heller ikke nogensinde kunde blive sterk nok til at hævde en selvstændig Stilling ligeoverfor den danske. Anderledes stillede Forholdet sig, efterat Embedsmands- og Borgerstanden ved Statsforandringen var bleven Samfundets herskende Klasse. Nu besad det ene Rige ingen Forrettighed, intet udvortes Fortrin fremfor det andet. Norge havde, som ovenfor vist, allerede ved Suverænitetens Indførelse en Borgerstand, der vel ikke havde nogen synderlig høj Grad af Velstand eller Virksomhed, men som befandt sig i en stadig Opkomst. Og medens den norske Adel vedblev at være uselvstændig i sit hele Væsen, en fremmed Plante, der ikke kunde slaa Rod i Norges Jordbund, antog den norske Borgerstand, ved at opvokse under uligeartede Forholde og under Indflydelse af modsatte Interesser, navnlig efter Statsforandringen, en fra den danske i mange Henseender ganske afvigende Karakter. Den blev, hvad Adelen neppe nogensinde vilde være bleven, national.

Hvad der her først kan bemærkes, er, at Norges Handel i det hele taget udviklede sig paa en langt friere og mere naturlig Maade end Danmarks.

Det er vistnok saa, at Næringsveiene ogsaa i det førstnævnte Land, navnlig efter Suverænitetens Indførelse, blev underkastede mangfoldige og trykkende Indskrænkninger. Man lod sig ikke nøie med, af Hensyn til en ordentlig Opkrævelse af Tolden, at indskrænke den egentlige Produkthandel, som tidligere havde været saagodtsom fri, til visse Steder og at opdrage skarpe og for de norske Forhold kun lidet passende Grænser mellem Kjøbstads- og Landnæringer; man vilde endog tildele hver enkelt By et vist Handelsdistrikt, hvis Indbyggere ikke maatte afsætte sine Varer andetsteds eller drive Handel med nogen anden Kjøbstads Borgerkab. Dette System havde til Følge, at Borgerne vænnedes til at sætte sin Fordel i, hvad der i Virkeligheden maatte blive deres

¹ Se Berg, *Om Landeværnet* S. 248, *Samll. t. d. N. F. Hist. III.* 416, 452, *N. Tegn.* 7 December 1627, 25 April 1644 o. fl. St.

Ruin, den størst mulige Indskrænkning af Næringsfriheden og de omliggende Landdistrikters fuldstændige Undertrykkelse,¹ og at der opstod en formelig Privilegiekrig mellem de forskjellige Kjøbstæder, idet den ene søgte ved Regjeringens Bistand at tilvende sig et større Opland paa den andens Bekostning. Enkelte blandt dem var ogsaa i høiere Grad end de øvrige Gjenstand for Regjeringens Omhu, og for at hæve disse blev vidtløftige Distrikter undergivne en utaalelig Tvang med Hensyn paa deres Varemarked. Dette gjælder fornemmelig Christianssand, hvem der ved forskjellige Privilegier blev tilstaaet en overordentlig stor «Circumferents», indenfor hvilken der fandtes flere nærsomme og opblomstrende Handelsstæder, som man nu ved allehaande ubillige Forholdsregler søgte at nedtrykke eller tilintetgjøre.

Det kan imidlertid ikke betvivles, at mange af de ved Lovgivningen paabudne Indskrænkninger i den almindelige Næringsfrihed aldrig har faaet eller kunnet faa nogen praktisk Betydning for Norge, og endog efter Lovens Bogstav var Næringsfriheden meget større i dette Land, end den var i Danmark. Adskillelsen mellem Kjøbstad- og Landnæringer var ikke saa skarp, og, ligesom de strenge Forbud mod Land- og Forprang i den danske Lov ikke gjenfindes i den norske, saaledes kom de fleste Forordninger, hvorved hine Forbud indskjærpedes eller nøiere bestemtes, alene til at gjælde Danmark. Endelig, hvad der her er Hovedsagen, ingen norsk By var, paa samme Maade som Kjøbenhavn, afhængig af Regjeringens Protektion med Hensyn paa sin Virksomhed; ingen Del af Norges borgerlige Næringer blev, som den danske Kompagnihandel og Fabrikindustri, kunstig opelsket og kunstig holdt vedlige. Merkantilsystemet blev gennemført alene med Hensyn paa Danmarks eller rettere sagt Kjøbenhavns Fordel. Det var her den allerstørste Del af de Fabriker blev anlagt, til hvis Gunst fremmede Varers Indførsel belagdes med en høj Told eller ganske forbødes. Det var her, de mange Handelselskaber havde sit Sæde, som oprettedes efter Regjeringens Foranstaltning og understøttedes af offentlige Midler.

Den norske Handelsstand derimod følte saagodtsom alene Uleilighederne ved det herskende Protektionssystem. Af de mange Indførselsforbud, som man fandt nødvendige for at ophjælpe Industrien, blev vistnok kun en Del udstrakt til ogsaa at gjælde Norge; men forsaavidt som dette ikke var Tilfælde, blev dog de Varer, som i Danmark var Kontrabande, i Norge belagte med en overdreven høj Told, der for flere Artiklers og det endog blandt de allernødvendigstes Vedkommende var saa høj, at den maatte

¹ Se bl. a. *Stampe, Erklæringer*, II. 666—670, III. 183—225.

have samme Virkning som et ligefremt Forbud.¹ Naar man nu betænker, at de kjøbenhavnske Fabriker ikke paa langt nær formaade at forsyne begge Riger med de fornødne Varemengder, vil man lettelig indse, hvilke store Ulemper hine Forbud eller opskruede Toldsatser maatte medføre for Norges Kjøbmandsstand. Endnu mere ødelæggende for dette Land var den Protektion, som siden 1735 blev tilstaaet den danske Kornhandel. I hint Aar blev det, som bekjendt, forordnet, at det søndenfjeldske Norge alene maatte forsynes med Korn fra Danmark, og denne Bestemmelse, der ikke kunde være mere ubillig eller mere skadelig, stod, paa enkelte Afbrydelser nær, ved Magt i over halvhundrede Aar. Herved fremkaldtes høie Kornpriser, stundom endog formelig Hungersnød. Og det var, som bemærket, langt fra, at der i disse Henseender blev etableret nogen Reciprocitet mellem begge Riger. Ingen af Norges Produkter nød en lignende Beskyttelse i Danmark som den, der var bleven tilstaaet det danske Korn i Norge. Kun nogle ganske enkelte Fabriker blev anlagte i dette Land, der vides at være blevne opmuntrede paa samme Maade som de kjøbenhavnske,² og man tog herfra liden eller ingen Del i de store Kompagnier, ved hvilke Kjøbenhavn skulde erholde en passende Rang blandt Europas Handelsstæder. Norges Industri og Handel indskrænkede sig til Udførsel og Forædling af Landets egne naturlige Frembringelser, og disse Næringsveie udviklede sig uden enten at behøve eller erholde nogen Protektion fra Regjeringens Side.

Deres Skjæbne efter Suverænitetens Indførelse er saa bekjendt, at det vil være ufornuddent at omtale den med nogen Udførlighed paa dette Sted. De blev afbrudte i sin Udvikling ved de langvarige og ødelæggende Krige under Fredrik den Fjerdes Regjering; men efter denne Tid gik de stadigt fremad, og den sidste Fjerdedel af forrige Aarhundrede var en saa glimrende Periode for den norske Handel og Skibsfart, at først den allerseneste Tid frembyder et Sidestykke dertil. Trælasteksporten var vistnok ikke større, stundom vel endog betydeligt mindre i det attende Aarhundrede, end den sees at have været i Tiden omkring Suverænitetens Indførelse; men, da Priserne efter dette Tidspunkt hævede sig raskt og Udførselen mere og mere foregik i egne Skibe, er det sandsynligt, at Udbyttet af denne Handelsgren har været meget betydeligere i Aarene 1776--83, da der kun udførtes gjen-

¹ S. bl. a. Thues Undersøgelse om de norske smaa Kjøbstæders Aftagelse. *Budstikken*, 5 Aargang.

² Ifølge *Suhms Nye Samll. II.* blev der i Aarene 1736 til 1774 af Regjeringen anvendt en Sum af 802,329 Rdr. til Haandverkere, Kunstere og Fabrikantlægs Understøttelse og Fremme. Heraf sees kun 17,844 Rdr. at være tilflydte norske Anlæg.

nemsnitlig hvert Aar 122,000 Læster, end i 1664, da Eksporten oversteg 240,000. Bergverksdriften gjorde i det samme Tidsrum anseelige Fremskridt, og det samme gjælder ogsaa om Fiskerierne, idet navnlig Sildefangsten først i det attende Aarhundrede begyndte at blive af nogen Betydning. I hvilken Grad Handelen tiltog, kan sees deraf, at Toldintraderne i Tidsrummet fra 1747—1776 næsten fordoblede sig. Værdien af Norges Udførsel anslaaes allerede i Fredrik den Femtes Regjeringstid til 3½ Million Rigsdaler, og dette overstiger betydeligt, hvad Danmark udførte paa samme Tid. Det sidstnævnte Rige havde, for at tale i hine Tiders Sprog, en ufordelagtig Handelsbalance, hvilket alene opveiedes ved de store Fordele, som den norske Udførsel kastede af sig, og Holberg siger med Hensyn hertil: «Danmark har kunnet ansees som en høi Sø, der styrter idelig Vand ned i det store Hav, som aldrig kommer tilbage, og Norge som en Flod, der falder igjen udi samme Sø og derved hindrer, at den saa hastig ikke kan udtørres.»¹ Endnu større var det Forsprang, som den norske Skibsfart vandt fremfor den danske, idet den allerede i Midten af forrige Aarhundrede synes at have været omtrent dobbelt saa stor som denne.² Norge, som ved Begyndelsen af Fredrik den Tredies Regjering kun eiede 50 Fartøier over 88 Læsters Størrelse, havde i 1767 594 Skibe, drægtige 25,394 Kommercelæster, og inden Aarhundredets Udgang var dets Handelsflaade vokset til 1156 Skibe af tilsammen 58,208 Læsters Drægtighed. Konjunkturerne for denne Erhvervsgren var navnlig efter Udbruddet af den nord-amerikanske Krig overordentlig gunstige, og ikke blot foregik efter denne Tid Udførselen af Landets Produkter mest i egne Skibe, men Handelsflaaden fandt ogsaa Beskjæftigelse i en fordelagtig Fragtfart mellem fremmede Lande.

De norske Byer talte ifølge den i 1769 foretagne Folketælling 64,000 Indb. De danske havde paa samme Tid 144,000 Indb., hvoraf 70,000 eller næsten det halve kom paa Kjøbenhavn. Forskjellen mellem begge Rigers Kjøbstæder i Hensyn paa Folkemængde var saaledes endnu betydelig; men hvor meget mindre end ved Suverænitetens Indførelse, da Danmarks Kjøbstadbefolkning anslaaes til 130,000, medens Norges ikke engang naaede 30,000, eller i Reformationens Tidsalder, da den første vistnok var ni til ti Gange saa talrig som den sidste! Hin Forskel i Folkemængde opveiedes desuden for en væsentlig Del ved den i norske Byer herskende jævne Velstand og mere udbredte Handelsvirksomhed, der skabte en dygtigere og mere intelligent Borgerstand. — Enevoldsregje-

¹ *Danm. og Norg. geistl. Stat, 3die Oplag S. 381. Citeret af Nathanson (Danm. Statshusholdning, S. 635), som tilføjer: «Hvad her er sagt, er en træffende Skildring. Danmarks egen Handel med dets egne Producter betydede saare lidet.»*

² *Nathanson, Danm. Handel, II 87.*

ringen havde med udholdende Konsekvens arbeidet paa at koncentrere Danmarks hele Handel i Kjøbenhavn, og disse Bestræbelser lykkedes saa godt, at man neppe har noget Eksempel paa, at et Lands Forretningsliv i lige Grad har været sammentrængt paa et eneste Sted. Der tilstodes Hovedstaden mange og store Begunstigelser med Hensyn paa Told og Oplagsfrihed; under Fredrik den Fjerdes Regjering fik den Monopol paa at indføre de saakaldte fire Species, og, da dette ophævedes, blev det i Toldrullen af 1732 bestemt, at der af Vin, Salt, fransk Brændevin og Tobak, som forsendtes fra Kjøbenhavn af Oplaget til Provinserne i Danmark, skulde ikkun svares en Trediedel af, hvad disse Varer i Toldrullen var ansatte for at svare i Danmark; men naar de bragtes fra andre Steder til Provinserne, skulde deraf erlægges den fulde Told.¹ Ved denne og mange lignende Foranstaltninger bragte man det omsider derhen, at Størstedelen af Danmarks Provinsbyer blev saagodtsom ganske afskaaret fra direkte Forbindelse med Udlandet.² Deres hele Handel var indenrigsk; de udførte endel Korn til Norge og modtog alt, hvad de behøvede af udenlandske Varer fra Kjøbenhavn. Hvad de norske Byer derimod angaar, da led vel ogsaa disse endel ved de Hovedstaden tilstaaede Begunstigelser, men langt fra i samme Grad som de danske. Norges naturlige Frembringelser, dets Trælast, Fisk og Bergverksprodukter havde sine vigtigste Markeder i Udlandet, og denne Handel kunde umulig bringes i nogen Forbindelse med Kjøbenhavn. Man maatte derfor lade Norge i det væsentlige forblive uafhængigt af dette Handelstyranni, under hvilket de danske Provinser sukkede, og selv den ubetydeligste blandt dette Riges Kjøbstæder havde derfor Skibe i udenrigsk Fart og en livlig Forbindelse med fremmede Lande. Det er klart, at Følgen heraf maatte blive, at den norske Borgerstand efterhaanden erholdt Fortrinnet fremfor den danske saavel i Velstand som i Oplysning og Handelsdygtighed, og der savnes heller ikke udtrykkelige Vidnesbyrd herom. «Det maa tilstaaes,» siger Jacob Aall,³ «at vore Handelsmænds Kultur ogsaa paa den Tid (i Slutningen af forrige Aarhundrede) kunde taale Sammenligning med den, som finder Sted i den øvrige handlende Verden uden for de store Handels- og Hovedstæder. Det antoges almindeligen, maaskee endog i større Grad da end nu, at Kjøbmanden i de Norske smaa Handelssteder i den Henseende havde et Fortrin for den

¹ Nathanson, *Danm. Statshuusholdning*, S. 606.

² Ved en Forordning af 28 Januar 1682 blev det endog ligefrem forbudt en større Del af Danmarks Kjøbstæder at drive nogen Handel med Udlandet, da Regjeringen havde fundet ud, at en saadan ikke kunde drives med Fordel fra disse Byer.

³ *Erindringer*, 2den Udgave, S. 68.

Danske, ikke alene med Hensyn til Culturens ydre Væsen, men i solide Handelskundskaber. Dette monne have sin Grund tildeels deri, at Dansk Handel i Smaastæderne dengang var næsten udelukkende indenlandsk og gav ingen Anledning til Berørelse med Udlandet, medens Nordmanden ofte feredes i Udlandet og nødsagedes til at føre Brevvexling i fremmede Sprog. Det var ikke usedvanligt, at Norske Handelsmænd gjorde udenlandske Reiser, ikke alene paa Handelens Vegne, men for at gjøre sig bekjendt med fremmede Lande, og til denne Udgift for sine Sønner var Handelsmanden som oftest mere villig end til at sende dem til Kjøbenhavns Universitet. Vi finde saaledes i det her omhandlede Tidsrum vistnok saare faa Kjøbmænd, som havde betraadt den akademiske Bane, men flere, som udmerkede sig ved herlige Aandsgaver, som hyldede og understøttede Videnskabelighed, og som overhovedet i Dannelse, Sprogkundskab og Bekjendtskab med Handelsvæsen ingenlunde stode tilbage for store Stæders og langt større Nationers Handlende.»

Hvad der paa dette Sted er sagt om de danske Byers Mangel paa Forretningsliv og Forbindelser med Udlandet, gjælder naturligvis ikke Hovedstaden. Denne kom, navnlig i den sidste Halvdel af det attende Aarhundrede, ved de af Regjeringen tilstaaede Begunstigelser og Oprettelsen af de mange forskjellige Kompagnier i Besiddelse af en særdeles betydelig og meget vidtstrakt Handel, som endog overgik Bergens, der hidindtil havde været Rigernes første Handelsstad. Men, — vi gjentager her, hvad der allerede ovenfor er bleven bemærket: Kjøbenhavns kommercielle og industrielle Liv var af en usund Art, fremkaldt og opretholdt ved kunstige Midler; den kjøbenhavnske Borgerstand var med Hensyn paa sin Virksomhed ganske afhængig af Regjeringen og derfor uden virkelig Handelsaand, uden den Karakterens Selvstændighed, der giver de næringsdrivende Borgerklasser deres rette Betydning for et Samfunds Udvikling. Hoffet med sin Pragt og sin stive Etikette, med sit uhyre Slæng af betitlede Dagdrivere skaffede Hovedstadens Indvaanere en rigelig Næring, men udøvede en lidet fordelagtig Indflydelse paa deres Karakter, og den kjøbenhavnske Borger blev ikke mindre end Embeds- og Adelsmanden vant til krybende Underdanighed ligeoverfor alle Høierestaaende, hengiven til Glimresyge og begjærlig efter Rangens og Titlernes tomme Udmerkelse. En engelsk Reisende, Williams, der opholdt sig i Danmark under det struenseeiske Regimente, skildrer den danske Borgerstand (hvorved han vel nærmest har havt den kjøbenhavnske for Øie) i Modsætning til den norske paa følgende Maade¹: «Man kan neppe tænke sig Mennesker, der er mere

¹ I. Williams, Esq., *Ursprung und Zustand der Nordischen Reiche*, übersetzt von Adelung, I. 404.

forfængelige og mindre virksomme, mere hengivne til at leve over deres Evne i en latterlig Pragt end Kjøbmænd og Borgere i de fornemste danske Byer. Nordmændene danner en fuldkommen Modsætning til dem; thi hvorvel ogsaa disse staar under den samme Herre og bliver trykkede, saa er de dog langt mere frie, selvstændige, flittige, ivrige i deres Handel og sparsomme med, hvad de fortjener. Hine er opdragne i alle en slavisk Frygtsomheds Grundsætninger; disse er langt mere utvungne og omgængelige i deres Opførsel. Disse er duelige Kjøbmænd og Haandverkere; hine er af Natur dovne og udsvævende. Nordmændene er oprigtige og redelige i deres Handel; om de Danske kan dette ikke siges; de skulde gjerne opofre sine Venner og sin egen Fordel for en tom Titel, hvilket dog alt i nogen Grad kan undskyldes ved deres Opdragelse og den Regjering, under hvilken de lever. — Der er vistnok Grund til at antage, at denne Forfatter, der skrev under Indtrykket af den nylig stedfundne Hofrevolution, ved hvilken en engelsk Prinsesse var bleven saa uværdigt behandlet, har været forudindtagen mod de Danske, og at han har rost Nordmændene altfor sterkt paa disses Bekostning. Men i sine væsentlige Træk har dog hans Skildring al Sandsynlighed for sig. Det kan ikke betvivles, at den norske Handelsstand, hvis Virksomhed var saagodtsom ganske uafhængig af Regjeringens Protektion, som ikke kom i nogen Berørelse med Hoffet, som tilhørte et Land, hvor Standsforskjel og Ulighed i Rettigheder var næsten aldeles ukjendt, har været mere driftig, mere selvstændig, mere vant til at handle paa egen Haand, mere frisindet og mere besjælet af egne Borgerstand end den danske.

En lignende Forskjel tør vel ogsaa antages at have bestaaet mellem Embedsmandsklassen i Norge og dens Standsbrødre i Danmark; men Grænsen kan her ikke være saa skarp, fordi Embedsmændene ifølge sin Stilling og Opdragelse mere end de næringsdrivende Borgerklasser tilhører den hele Stat og mindre den enkelte Statsdel, i hvilken de opholder sig. — Det er først efter Suverænitetens Indførelse, at der kan være Tale om en særegen norsk Embedsstand. I den nærmeste Tid efter Reformationen blev en stor, maaske endog den største Del af de geistlige Embeder i Norge besat med Danske, og Presteskabet i det hele stod paa et overordentlig lavt Trin, hvad Kultur og Oplysning angaar. Der fandtes, paa Lagmændene nær, ingen egentlig civil Embedsstand. Landet bestyredes af de fra Danmark opsendte Lensherrer, og disse havde under sig som Fogder sine private Betjente. Efter Statsforandringen derimod blev et ordentligt Embedsverk indrettet. Aristokratiet afløstes af et Bureaukrati, og Embedsmændene blev nu den mest ansete og mest formaaende

Samfundsklasse. Fogder og Sorenskrivere ophørte at staa i et privat Tjenesteforhold, og Forpligtelsen til at underkaste sig Eksamen ved Københavns Universitet, som i 1629 anordnedes for vordende Prester og i 1736 for juridiske Embedsmænd, maatte bidrage til, at Embedsmandsklassen ogsaa i Oplysning og Kundskaber kom til at indtage den første Plads.

Det vedblev vistnok lige indtil Foreningens Opløsning at være sedvanligt, at danske Mænd ansattes i Norge; de høiere Poster, navnlig Amtmands- og Stiftamtmandsembederne, var forbeholdte Hofadelen, og disse beklædtes saaledes kun undtagelsesvis af Nordmænd. Men efterhaanden kom det dog derhen, at den overveiende Del af Norges Presteskab og juridiske Embedsstand bestod af Landets egne Børn. De i Norge ansatte Embedsmænd sendte sine Sønner til Universitetet, og disse vendte i Regelen efter fuldendte Studier tilbage til Fædrelandet. I forrige Aarhundrede synes der gjennemsnitlig hvert Aar at være bleven indskrevet omtrent 40 norske Studenter ved Københavns Universitet,¹ og dette Antal er saa stort, at der ikke kan have manglet særdeles meget i, at det var tilstrækkeligt til Besættelse af Landets saavel geistlige som civile Embeder.

Det blev, under Striden om et Universitets Oprettelse i Norge, hyppigt fremhævet, at dette Lands Ungdom var langt uheldigere stillet med Hensyn paa Studeringer end Danmarks, saalænge den københavnske Høiskole var fælles for begge Riger. Reisen herved var besværlig, Opholdet kostbart; de norske Studenter var fremmede i Hovedstaden og savnede derfor Bekjendtskaber og Veiledning. Som oftest søgte de at faa sine Eksaminer fra sig saa hurtigt som muligt for at vende tilbage til sin Hjemstavn, hvor de lettere kunde ernære sig, men hvor de savnede al Spore og al Anledning til at fortsætte sine Studier. Det kunde derfor ikke være anderledes, end at virkelig Lærdom eller endog blot solide Kundskaber hørte til de store Sjeldenheder blandt Norges Embedsstand. Men denne havde dog i andre og væsentlige Henseender Fortrinnet for den danske. En stor Del af de lavere Embedsmænd i Danmark ansattes af Herremændene og var ganske afhængig af disse; den adelige Godseier benyttede sig desuden ofte af sin Kalds- eller Birkeret til at ansætte de uværdigste Personer som Prester eller Dommere paa sine Eiendomme. Disse Forhold var ukjendte i Norge. Den norske Embedsmand stod alene og umiddelbart under Regjeringen og havde, som opvokset i det fjerne Land og ubekjendt med Hoffet og de Store, sjelden andet at stole paa med Hensyn til sin Befordring end de virkelige Kva-

¹ N. Wergelands Prisskrift *Mnemosyne*, I. Bind. (Hist. Philos. Samll., udg. af Selsk. for Norges Vel.)

lifikationer, hvoraf han kom i Besiddelse. Han var ikke, som Flerheden af hans Standsbrødre i Danmark, et Redskab i de rige Proprietærers Haand til at undertrykke og mishandle Bondestanden. Han behøvede ikke at frygte eller bøie sig for nogen, saalænge han kun opfyldte sin Pligt; men overtraadte han denne, fornærmede han nogen i hans Rettigheder, var han i Almindelighed meget værre faren end Embedsmanden i Danmark, fordi den norske Almue bestod af frie Mænd, hvis Misfornøielse Regjeringen frygtede, og hvis Klagemaal den ivrigt bestræbte sig for at afhjælpe, medens i Danmark den store Masse af Folket var saa underkuet og saa ganske overladt i Herremændenes Vold, at Heredsfogden eller Birkedommeren, naar han stod sig godt med disse, uden synderlig Fare kunde tillade sig de groveste Misbrug af sin Myndighed. Det kan heraf med Tryghed sluttes, at den norske Embedsstand i det store taget maatte udmerke sig fremfor den danske ved en mere uafhængig Karakter, og at den trods al bureaukratisk Stivhed maatte have noget demokratisk eller folkeligt ved sig, der ikke gjenfandtes hos dens Standsfæller i Broderriget.

Saaledes ser vi de høiere Samfundsklasser i Norge, skjønt ved sit aandelige Liv og sit Sprog, tildels ogsaa ved sin Herkomst paa det nærmeste knyttet til Danmark, dog i sin Udvikling at bevare en vis Grad af Selvstændighed og at antage en mere og mere eiendommelig udpræget Karakter. «Hvad sig anbelanger de Norske,» siger Holberg,¹ «da, saasom de leve under et andet Clima, saa differere de meget fra de Danske baade i Humeur og Sæder.» Men det er ikke alene et Lands Klima og naturlige Beskaffenhed, der har Indflydelse paa dets Indbyggers Karakter; endnu mere virksom maaske til at bestemme denne, er de Grundforhold, hvorpaa deres Samfundsorden hviler, og disse var, som vi ved, ganske forskellige eller rettere ganske modsatte i Norge og i Danmark. Derfor kunde begge Folk aldrig sammensmeltes. Derfor maatte den fremmede Kultur, som i Tidsrummet for Norges største Svaghed og Danmarks største Kraft overførtes fra det sidstnævnte Land til det førstnævnte, ved en fremadskridende Udvikling stedse mere og mere omdannes, og de høiere Samfundsklasser i Norge, hvis Sprog var dansk, kan betragtes som en fremmed Gren, der, indpodet paa det norske Folks Stamme, efterhaanden assimilerer sig med denne og antager dens karakteristiske Egenskaber.

Ved Statsoniveltningen i 1660 syntes Danmarks Samfundsorden at være bleven mere beslegtet med den norske, og derved ogsaa en større Tilnærmelse mellem begge Folk at være bleven mulig. Vistnok er hint Slegtsskab mere tilsyneladende end virkeligt, idet

¹ *Danmarks og Norges geistl. og verdsl. Stat.*

Aristokratiet i Danmark vel blev tilintetgjort, men Uligheden i Rettigheder fremdeles bestod eller endog forøgedes. Det er imidlertid klart, at en Tilnærmelse fandt Sted, og at Baandet mellem begge Folk i flere Henseender blev fastere knyttet. I Tidsrummet efter Suverænitetens Indførelse begynder der et aandeligt Fællesliv, som har været af den mest indgribende Betydning for ethvert af de to forenede Riger; men i dette Fællesliv er det netop, at det klarest kommer tilsyne, at den norske Nationalitet ikke var bleven nedtrykt af de fremmede Kulturelementer, men at den havde formaaet at tilegne sig og beherske dem, og at den derved havde vundet fornyet Styrke og Bevidsthed. Det er ikke, som i Tiden nærmest efter Reformationen, Norge, der alene modtager, og Danmark, der alene giver. Begge Nationaliteter gjør sig gjældende ved Siden af hinanden, supplerer hinanden og virker paa hinanden; det er en Krydsild, som netop maatte bidrage til at udpræge det enkelte Folks eiendommelige Væsen, og i den fælles Udvikling, der er Udbyttet af deres forenede Kræfter, kan der stedse mere tydeligt iagttages ligesom to Strømme, der viser hen til et forskjelligt Udspring.

For at en virkelig Sammensmeltning af begge Folk skulde kunne foregaa, hvis Naturforholdene overhovedet havde tilstedet en saadan, var det nødvendigt, at det ene Folk bevarede en saa afgjort Overlegenhed over det andet, at det kunde beherske enhver af dets Livsytringer. Men havde Danmark ikke besiddet Evnen hertil i Tidsrummet før Enevoldsregjeringens Oprettelse, blev dette endnu mindre Tilfælde i den følgende Tid.

Det er ovenfor bleven paavist, hvorledes Statsforandringen i sine Følger maatte virke kuende paa det danske Folks Nationalaand. Meget af hvad der i denne Henseende er bleven anført, gjælder vistnok saavel Norge som Danmark. Naar Regjeringen opkastede sig til Undersaatternes Formynder, naar dens Aand var smaalig og pedantisk, naar dens Politik var uden Glans, naar Hoffet og Hoffets Indflydelse erholdt en ganske monstrøs Udvikling, saa maatte Virkningerne heraf være fælles for den hele Stat. Men i mere eller mindre Grad, og her gjaldt det: *procul a Jove, procul a fulmine*.¹ Det er saaledes klart, at Regjeringen ikke paa langt nær kunde gennemføre sin Formynderrolle saa fuldstændigt i Norge som i Danmark. Til det førstnævnte Land havde de danske Regjeringsherrer i Regeln et yderst ufuldkomment Kjendskab, og dets Forholde, navnlig de agrariske, var desuden af en saadan Art, at man ikke godt kunde røre ved dem, at man maatte lade dem udvikle sig paa egen Haand, medens netop det modsatte var Tilfælde i Danmark, hvor en Forordning i en Fart

¹ Langt fra Jupiter, langt fra Lynet.

kunde give Landboforholdenes Udvikling en helt ny Retning, aabne en lysere Fremtid for Bondestanden eller nedsænke den i den dybeste Elendighed. Blandt de Love og Anordninger, som den danske Regjering udfærdigede med Hensyn til Norge, er der mange, som saa lidet passer med Forholdene, at det neppe har kunnet være forsøgt at give dem praktisk Anvendelse, og man tør derfor antage, at Autoriteterne i dette Land blev mere vante til at handle paa egen Haand, end Tilfældet var i Danmark, fordi de ofte var nødte til at sætte Regjeringens Bestemmelser ud af Betragtning, hvilket ogsaa vanskeligere kunde kontrolleres i det fjernt fra Regjeringens Sæde beliggende Land. — Det er fremdeles klart, at Norge ifølge sin Beliggenhed ikke paa samme Maade som Danmark kunde blive afhængigt af Hoffet og dets Aand og Tone. Holberg siger vistnok, at den honette Ambition var en hos hans egne Landsmænd, de Norske, i endnu højere Grad grasserende Sygdom end hos de Danske; men denne Paa-stand, der i sig selv er urimelig, er ogsaa tilstrækkelig bleven modbevist ved den følgende Tids Historie. Det var i Hoffets Nærhed og hos et Folk, som fra gammel Tid havde været vant til at bøje sig for udvortes Fortrin, at Rangsygen fandt den rigtigste Næring og en gunstig Jordbønd for sin Udvikling; derimod kunde den vanskelig faa Indpas i et Samfund, som altid havde udmerket sig ved sin jævne, demokratiske Karakter, og, naar man i hine Dage pleiede at omtale Nordmændene som et frit og stolt Folkefærd, tænkte man ikke alene paa den i Norge herskende Bondefrihed, men ogsaa paa, at de Norske af borgerlig Stand i Almindelighed viste sig mindre underdanige, mindre tilbøielige til at ydmyge sig ligeoverfor Rang og Titler end de Danske.

Hoffet blev, som vi har omtalt, efter Enevoldsregjeringens Oprettelse ganske tysk og vedblev at være det gennem hele det attende Aarhundrede. Dets Indflydelse i Forbindelse med den gamle Adels Undergang og Indvandringen af en Mængde Tyskere af alle Klasser bidrog til at fortrænge det nationale Væsen hos de højere Samfundsklasser i Danmark, saa at det omsider næsten kun gjenfandtes hos Smaabyernes fortrykte Borgerstand, hvor det blev enstydigt med aandløs og snever Spidsborgerlighed, medens i de større Stæder og navnlig i Kjøbenhavn tysk Sprog og Skik blev dominerende. Disse Virkninger af Statsforandringen strakte sig ikke til Norge. Den tyske Adel, der oversvømmede Danmark, kom ikke herop, fordi den var knyttet til Hoffet, og, omendskjønt tyske Borgere hyppigt nedsatte sig i de norske Byer, saavel efter som før Statsforandringen, saa blev dog dette uden nogen synderlig Indflydelse, fordi Tyskerne i Norge, hvor de ikke fandt sine Landsmænd som den herskende Klasse og sit Moders-

maal udbredt i alle Kredse, der vilde gjælde for dannede og fornemme, lettere opgav sin Nationalitet og assimilerede sig med den øvrige Befolkning. At Tyskheden saa fuldstændigt kunde blive dominerende i Danmark, laa desuden begrundet i dette Riges ældre historiske Forhold, der i saa Henseende var ganske forskjelligt fra Norges. Danmark havde altid staaet i den nøieste Berørelse med Tyskland; dets Samfundsorden havde med Hensyn til Udvikling og Karakter en meget nær Overensstemmelse med den tyske; dets Handel, dets religiøse og politiske Liv havde bestandig knyttet det fastere til den sydligere Nabo, hvis Overlegenhed var altfor stor, til at en saadan Forbindelse ikke maatte virke kuende paa det mindre Folks Nationalitet. Tyskhedens Herredømme i Danmark havde derfor længe været forberedet, hvorvel det først efter den gamle Adels Undergang, der stedse bevarede noget egte Dansk i sin Karakter, fremtraadte som en afgjort Kjendsgjerning. Hvad Norge derimod angaar, da maatte endog dets isolerede Beliggenhed betrygge det for at blive i lignende Grad underkastet fremmede Indflydelser. Tyskerne havde vistnok i lang Tid behersket dets Handel; men deres Faktorier udgjorde paa en Maade særskilte Stater, hvis Medlemmer strengt afsondrede sig fra den øvrige Befolkning, og ialfald fik deres Herredømme kun i en eneste af Norges Byer en varig Eftervirkning. Der var ingen Overensstemmelse mellem det norske Folks Samfundsorden eller indre Udvikling og den tyske, og, forsaavidt som ogsaa Norge var bleven paavirket af den tyske Kultur, var det fornemmelig skeet paa indirekte Maade, gennem Danmark. Nordmændene, der var et af Europas mindst regjerede og mindst trykkede Folk, og i hvis Karakter som Følge deraf en sterk personlig Selvstændighedsfølelse var fremherskende, kunde umulig føle sig synderlig hendragne til Tyskland, de allertiefniedrigste Knechtes og den allerdemüthigste Unterwürfigkeits Land. En vis Antipathi mod det tyske Væsen synes tvertimod, saalangt tilbage som deres Nationalitet fremtræder nogenlunde tydeligt, at have været ligesaa karakteristisk for den paa den ene Side, som en afgjort Forkjærlighed for England var det paa den anden. Engländernes overveiende praktiske, klare Aand, deres Frihedssind og Stolthed, deres udprægede Øboer-Væsen var Egenskaber, som Nordmændene sympathiserede med, og som de paa en vis Maade ogsaa delte, medens de følte sig frastødte af det opskruede og taagede i den tyske Aand. England var desuden i det attende Aarhundrede bleven det Land, med hvilket Norge stod i den livligste Handelsforbindelse; formuende Borgeres Sønner i de norske Byer, navnlig de søndenfjeldske, sendtes i Regelen til engelske Skoler eller Handelskontorer for at fuldende sin Uddan-

nelse,¹ og vendte tilbage herfra gennemtrængte af Beundring for dette store Folks Aand og Institutioner. «De Norske Kjøbstæder,» heder det i en Skildring af Nordmændene fra Slutningen af forrige Aarhundrede, «drive alle Handel og fordetmeste med England. Derfor synes de Norske Kjøbstadindbyggeres almindelige Character at være sammensat af to meget agtverdige Characterer, nemlig Landets egen og den Engelske. Der er saaledes Englændere, som have ombyttet deres Melancholie, deres Spleen, deres Whims for den Norske Fjeldboes mere oprømte Væsen, hans lettere Mine og større Aabenhjertighed. I det øvrige have de Engelske Skikke og Engelsk Smag i deres Forlystelser, i deres Luxe, Klædedragt, Bygninger, Hauger, kort i alt. Imidlertid seer den opmerksomme Iagttager let Forskjellen. Det er under den Norskes Tænkemaade at være Slave, enddog naar han efterligner Briteren.»²

I Danmark forstod, efter Grams Udtryk, hver Skrædder og Skomager Tysk og vittige Bønder og Prester ligeledes; her gjaldt Tysk foroven og forneden. Kom man derimod til Norge, fandt man, som Suhm fortæller, mange, der forstod Engelsk og Fransk, men helt faa, enddog af de Fornemste, der kunde tale Tysk, undtagen i Bergen.³ Af disse to Aands- og Smagsretninger, den engelsk-franske i Norge og den tyske i Danmark, var den førstnævnte aabenbart den, som bedst lod sig forene med Bevarelsen af en national Karakter i begge Folks Udvikling. Danmark var saa nøie forbunden med Tyskland, det havde optaget saa mange tyske Elementer i sig, det havde saa længe og saa udelukkende været undergivet Tysklands Paavirkning, at det syntes at maatte ende med en fuldstændig Denationalisering, saafremt de germaniserende Indflydelser ikke udenfra erholdt en Modvegt. Frankrige og England derimod stod, saavel i historisk som geografisk Henseende, altfor fjernt, til at deres Indvirkning nogensinde kunde medføre en lignende Fare; den kunde vække og belive, men aldrig blive sterk nok til at kvæle den nordiske Nationalitet, og hertil kommer, at disse Lande med Hensyn paa Kultur var Tyskland overlegne, at den franske og den engelske Literatur, som i hin Tidsalder var paa det nøieste forbundne og beslegtede med hinanden, aabenbarede en langt friere Tænkning, en langt renere Smag end den tyske. Det var derfor et Fremskridt af en uberegnelig Betydning for Danmark, det var den danske Nationalitets Frelse fra Undergang, at der i Begyndelsen af det attende Aarhundrede ved Siden af den hidtil saagodtsom eneraadige Tyskhed

¹ Se bl. a. *Aalls Erindringer*, 2den Udgave, S. 66—67.

² *Minerva* 1790.

³ Grams Brev til Slange, *Nyt hist. Tidsskr.* VI. 243; *Suhm, Samll. Skr.* IV. 120.

hævede sig en ny Aand, som nærmest sluttede sig til Frankrige og England, og som havde Styrke nok til at udøve en for alle Tider bestemmende Indflydelse paa Karakteren af Danmarks aandelige og literære Liv. Og denne Aand udgik fra Norge; det var norske Forfattere, som emanciperede Fælleslitteraturen fra det tyske Pedanteris og den tyske Svulsts Herredømme, og som derved væsentlig bidrog til at give den sin originale og nationale Karakter.

Man har i Danmark paa en i Sandhed ofte besynderlig Maade vist sig uvillig til at erkjende denne Norges og Nordmændenes eiendommelige Betydning for Vækkelsen og Udviklingen af det fælles Aandsliv. Holbergs Fortjenester har man naturligvis ikke kunnet eller villet nedsætte: han er Litteraturens Skaber og dens eminenteste Geni og staar udenfor enhver Sammenligning. Men han er bleven stillet i Række med de øvrige danske Forfattere, og at han var Nordmand af Fødsel, er bleven betragtet som en uvæsentlig, intetsigende Omstændighed. Det fælles Karakterpræg, den umiskjendelige Overensstemmelse i Smag og Aandsretning, der forbinder ham og de følgende norske Forfattere til en særegen Gruppe i Kredsen af den danske Literaturs Mænd, er ikke bleven udhævet, og hvad disse sidste angaar, da har man vel ikke kunnet frakjende dem et norsk nationalt Grundpræg; man har ikke kunnet nægte, at der efter Holbergs Tid indtræder et Mod-sætningsforhold i den fælles Literatur, i hvilket Forskjellen mellem norsk og dansk Folkeeiendommelighed kommer tilsyn; men Betydningen af dette Forhold er ikke bleven høit anslaaet og dets egentlige Væsen som oftest aldeles miskjendt. I de fleste literaturhistoriske Fremstillinger berøres det kun leilighedsvis og som et overfladisk underordnet Fænomen, idet man ingenlunde synes at have villet indrømme det en saadan Udstrækning eller en saadan Dybde, hvorved den hele Literaturbevægelse fremstiller sig som Produktet af to i national Henseende adskilte Folks Samvirken inden den fælles Sprogkreds.¹ Saaledes har derimod den første blandt Danmarks kritiske og æsthetiske Forfattere opfattet det.² I hans Betragtning af det forrige Aarhundredes Literatur-

¹ N. M. Petersen ytrer i Indledning til sin Skildring af det attende Aarhundredes Literatur (Bidrag etc. IV. 80), «at en Betragtning af Forholdet til Norge netop nu, da det gjør sig gjældende i Litteraturen, vilde være høist tiltrækkende, især naar det betænkes, at de tvende vittigste og meest originelle Digtere i den fælleds Literatur, de to største Genier, som Aarhundredet har frembragt i de forenede Riger, vare Nordmænd». Men han viser denne Undersøgelse fra sig, fordi det «ikke lykkedes ham at komme til nogen klar Anskuelse», og vender ikke senere tilbage hertil, skjønt det maatte synes indlysende, at en Skildring af Litteraturens Historie, der undlader at tage Hensyn til hint Forhold, ikke kan undgaa at blive ensidig og forfeilet.

² J. L. Heiberg, *Udsigt over den Danske Skjønne Literatur. Prosaiske Skrifter 3die Bind*; jfr. *Om Digtermisundelse, ssts.*

udvikling er den i forskellige historiske og geografiske Forhold begrundede Modsætning mellem norsk og dansk Smag og Aandsretning det egentlige Kjernepunkt. Han gjør opmærksom paa, at de allerfleste af hint Tidsrums betydende Digtere var Nordmænd, og viser, hvorledes det fornemmelig var denne Norges kraftige Deltagelse i det fælles Aandsliv, hvem Bevarelsen af Sprogets og Literaturens selvstændige Karakter skyldes, ikke blot forsaavidt som Holberg var en Nordmand, men ogsaa fordi de følgende norske Digtere som oftest langt bedre forstod at træffe den egte nordiske Sprog-tone end deres danske Samtidige, der stod under den tyske Aands og Smags Herredømme. En hermed overensstemmende Opfatning er nylig af en anden udmerket Forfatter bleven gjort gjældende i et Skrift over den norske Digterskole i Slutningen af forrige Aarhundrede og dens Forhold til Ewald.¹ Hin Digterskoles store Fortjeneste af Sproget og Literaturen, som senere Kritikere, under Indflydelsen af ensidige tysk-romantiske Smagstheorier, har været tilbøielige til at nedsætte, og navnlig det saavel i national som i almindelig æsthetisk Henseende velgrundede i dens Opposition mod Ewald, er her saa træffende og bestemt eftervist, at man, naar man støtter sig til disse to Autoriteter, neppe behøver at frygte en Beskyldning for uberettiget Vindiceren eller national Ensighed.

Man har ofte talt om Holbergs afgjort danske Karakter som Forfatter og Stilist, om hans Sprogs «indfødte Danskhed»; men disse Udtryk er i Grunden vildledende. Holberg har skabt det danske Skriftsprog, idetmindste dets Prosa, som selv i sin nuværende Form, efter J. L. Heibergs Bemærkning, kun er en Modifikation af den holbergske; han har haft en saa mægtig og afgjørende Indflydelse paa det Folks Udvikling, i hvis Midte han virkede, at det maaske i enhver Literatur er uden Sidestykke. Og forsaavidt er han vistnok mere national dansk end nogen anden Forfatter. Men det vil ikke kunne nægtes, at hans Forhold til Danmarks hele forudgaaende aandelige og literære Liv væsentlig var et fremmed. Han læste ikke den danske Literatur eller væmmedes ved den, naar han læste den. Han viser sig aldeles uberrørt af dens Aand; han brød med det gamle, «og viklede det ind med i den store Pakke hjemmegjort Vadmel, hvilket han ubarmhertig kaster bort som noget udslidt Tøi, der ikke længere er til at bære, og som han med Vid og Lune indvier til Latter og Undergang».² Hans Karakter som Forfatter og Stilist er helt igjennem ny, og der er i Danmarks tidligere eller samtidige Lite-

¹ J. S. Welhaven, *Ewald og de Norske Digtere*.

² N. M. Petersen, *Bidrag etc.* IV. 486.

ratur intet, som røber en med hans beslegtet Aand, intet, som bebuder eller forbereder hans Optræden.

Medens den franske Indflydelse, som siden Christian den Femtes Tid havde begyndt at gjøre sig gjældende ogsaa i Danmark, var indskrænket til Moderne og Selskabslivet hos de høiere Samfundsklasser, vedblev Tyskheden fremdeles at raade i Viden-skabelighed og Literatur, hvor den kom tilsyne i en pedantisk Lærdom, en forstenet Orthodoksi og et aandløst Versmageri. Man reiste til Paris for at lære fine Manerer; men man studerede ved tyske Universiteter. Holberg derimod vendte sig ganske bort fra Tyskland. Han satiriserede over de københavnske Jean de Francer; men han var fortrolig med Frankriges klassiske Literatur og fandt i denne sine nærmeste Forbilleder. Hans hele Udvikling var fransk og engelsk, maaske det sidste i endnu høiere Grad end det første, eftersom han i sin Ungdom havde opholdt sig lang Tid i England, og eftersom han ifølge sin skeptiske Aandsretning og sin noget sære Karakter synes at have maattet sympathisere endnu bedre med den engelske Aand end med den franske. Han har i sin Autobiografi fortalt, at Engelskmændene pleiede at give denne Censur over hans Ansigt: He looks as an English Man, 3: han har ret et engelsk Ansigt. «Men,» tilføier han, «min Humeur og Smag er endnu mere engelsk.»¹ Heri ser vi Holbergs norske Nationalitet komme tilsyne. Men i det hele var denne vistnok ingenlunde saa lidet fremtrædende, som man ofte har været tilbøielig til at antage; det er bleven erkjendt, at der i Eiendommeligheden af hans Lune er Træk, som tilhører den norske Folkekarakter, og at hans Stil saavel i Brugen af enkelte Ord og Ordformer som i sin hele Bygning har Egenheder, der kan henføres til Norge; han nævner sig ofte selv som Nordmand og omtaler paa enkelte Steder sit Fædreland med en umiskjendelig og hos ham usedvanlig Varme; han lader endelig stundom sit satiriske Lune gaa ud over det danske Folk paa en Maade, der viser, at han ingenlunde var fremmed for det Forhold, hvori Nordmændene og navnlig de norske Studenter dengang uden Tvivl saavelsom senere stod til de danske, — et Forhold, som vistnok aldrig antog en fiendtlig Karakter, men hvori dog Følelsen af den nationale Forskjellighed umiskjendeligt gjorde sig gjældende.² Saameget synes ialfald klart, at, naar Holberg «var kaldet til med skarpe Limer at feie alt det bort, der som et kvælende Lag havde udbredt sig over og hemmede Folkets Udvikling», naar han var kaldet til at føre Krig mod dets herskende Fordomme og Daarligheder, har det ikke kunnet være uden Be-

¹ Holbergs *Tre Breve* (udg. ved Levin) pag. 220.

² C. W. Smith, *Om Holbergs Levnet og populaire Skrifter*.

tydning for hans Virksomhed, at han, skjønt Borger af den danske Stat, og skjønt Dansk var hans Modersmaal, dog paa en Maade stod udenfor det danske Samfund, for hvis Brøst han netop derfor kunde have et saameget skarpere og mere uhildet Blik.

Holberg var, om han end dannede sig efter fremmede Forbilleder, i Hovedretningerne af sin literære Virksomhed original og skabende; han lagde ved sine Skrifter en bred og sikker Grundvold for den nationale Sprog- og Literaturudvikling, og disse kan paa en Maade betragtes som en Kapital, hvis Besiddelse betryggede det danske Folk mod at blive overvældet af Tyskheden. Uagtet den overordentlige Udbredelse og Popularitet, som hans Verker opnaaede, fandt han imidlertid ingen umiddelbar Efterfølger i Literaturen. Det komiske og satiriske Digtslags, som han havde bragt til en saa høi Grad af Fuldkommenhed, blev ikke dyrket af hans Samtids yngre Forfattere, og den alvorlige Poesi, som havde ligget udenfor hans Omraade, og paa hvilken han ikke havde øvet nogen Indflydelse, vedblev fremdeles at udmerke sig ved en eventyrlig Forening af Plathed og Svulst.¹ Det var ogsaa her en norsk Digter, hvis Optræden betegner det afgjørende Vendepunkt. Tullin, som fornemmelig havde dannet sig efter engelske Forbilleder, gav det lyriske Sprog Renhed og Kraft, og bragte ved Maidagens Indledningsstrofer den tomme prosaiske Versformalisme til at vige for et mere fuldtonende, poetisk Foredrag.²

Tullin opnaaede ved Maidagen og ved sine to Læredigte en overordentlig Anseelse og et Navn som Danmarks og Norges uden Sammenligning første Digter. Da han i Sommeren 1764 besøgte Kjøbenhavn, var der, som Baden fortæller, ingen Mand af Stand eller Lærdom, der vilde ansees for Skjønner af Talenter, som jo opvartede ham i hans Herberge;³ men han døde allerede Aaret efter, og hans Anseelse og Indflydelse i Literaturen dalede hurtigt, efterat, omtrent samtidigt med hans Død, Ewald var fremtraadt. Ewald havde ganske vist en langt eminentere Begavelse og fortjener ganske vist i langt høiere Grad at kaldes en egte Digter end Tullin, som drev et poetisk Dilettantvæsen med Talent, men uden Begeistring eller Opofrelse, ved Siden af en udbredt praktisk Virksomhed. Ewald er den første i vor Sprogkreds, for hvem Poesien var et virkeligt Livskald, den første, der har truffet den egte lyriske Tone, og hos hvem en varm poetisk Begeistring aabenbarer sig. Men endog de, der stiller ham høiest,

¹ *Welhaven*, I. c. 19.

² *Ssts.* 34.

³ *N. M. Petersen*, V, 2. 271.

kan ikke være uvillige til at indrømme, at hans Indflydelse paa Sproget og Literaturen vilde have været skadelig, saafremt den ikke i Samtiden havde fundet Modvegt. Ewalds Opdragelse var tysk, og hans hele Udvikling blev bestemt af tyske Indflydelser. Klopstock, den erkegermaniske Digter, var hans Lærer og Mester, hvis Herredømme han aldrig formaaede at emancipere sig fra, og dette Mønster i Forbindelse med hans eget lidenskabelig brusede Sind gav hans poetiske Stil en overspændt og forskruet Karakter. Flere af hans mindre Digte, navnlig fra den senere Periode, udmerker sig ikke mindre ved ædel Simpelhed end ved Begeistring og Varme; men i hans større dramatiske Arbejder er den poetiske Gehalt fordetmeste ligesom indhyllet i en svulstig og ofte hul Ordbram. Netop dette var det, som indbragte ham et høirøstet Bifald hos den paa hin Tid i Danmarks Hovedstad toneangivende tyske Koloni, og som fandt en talrig Skare af Efterlignere og Beundrere, i hvis Øine Mesterens Feil netop var hans egentlige Storhed. Et eget poetisk Sprog opkom, hvis væsentlige Ingredienser blev hentede fra den klopstockske Odestil, og hvis Høihed var en affekteret, styltegaaende Bombast, hvori enhver Fusker med Lethed kunde drive det til Fuldkommenhed. En saadan Retning var saameget fordærveligere, som den ganske brød med den ved Holberg grundlagte nationale Sprog- og Literaturudvikling, og som den tenderede til at bringe Danmarks aandelige Liv tilbage i det gamle Afhængighedsforhold til Tyskland, der medførte saa store Farer for den danske Nationalitet. Det var herimod, at en Række samtidige Digtere, blandt hvilke flere hører til de første Navne i vor Literatur, reiste en talentfuld og for den sproglige og literære Udvikling høist betydningsfuld Opposition.

Disse Digtere kan kaldes den norske Skole, ikke blot fordi de var Nordmænd af Fødsel, men fordi den for det norske Folk eiendommelige Aands- og Smagsretning hos dem paa det tydeligste kommer tilsyne. Hovedtrækkene i deres literære Karakter er de samme som hos Holberg og Tullin. Ligesom Holberg havde de fleste af dem en sterkt fremtrædende Sans og Begavelse for det satiriske og lunefulde, og en blandt dem har endog frembragt det første komiske Mesterverk i vor Literatur næst efter de holbergske. Ligesom Holberg og Tullin dannede de sig efter Forbilleder af den franske og engelske Literatur, derimod ikke efter den tyske, hvis Indflydelse de netop bekjæmpede. Ligesom Holberg og Tullin var deres Bestræbelse fornemmelig rettet paa Udtrykkets Klarhed, Simpelhed, Korrekthed og Elegance, derimod mindre paa det pathetiske og høittonende. Men idet de saaledes paa det nærmeste slutter sig til hine to Landsmænd og fortsætter

den literære Udvikling i de af dem angivne Retninger, kan de ogsaa med Hensyn paa Danmark siges at være mere nationale end Ewald og hans Skole. Holbergs Virksomhed havde haft en saa gennemgribende Indflydelse og Betydning for det danske Folk, at Sproget og Literaturen for at bevare en national Karakter nødvendigvis maatte udvikle sig paa den af ham lagte Grund. Men hos den ewaldske Skole, der var hildet i en ganske uselvstændig Efterligning af det tyske Mønster, findes der intet Spor af Forbindelse eller Sammenhæng med Holberg, og at denne Retning fik en Modvegt i Literaturen, var derfor ikke mindre national end i almindelig literær Henseende af den allerstørste Vigtighed. I Danmarks literære Kredse vandt den snart Herredømmet, og, naar Selskabet til de skønne Videnskabers Fremme viste sig lunken mod den, kunde dette ingen Virkning have, fordi ingen ventede at finde Sans for Poesi hos det smagende Selskabs Pedanter. Det var alene fra Nordmændenes Kreds, at en velbegrundet og i flere Henseender seirende Opposition udgik. Digterne af den norske Skole bekjæmpede det tyske Bardevæsen og det forskruede Serafsprog, der truede med at nedbryde, hvad Holberg havde opbygget, ikke blot ved bidende Persifflage og vittige Indfald, men ved en omfangsrig poetisk Produktion af stort og blivende Værd, ved hvilken vistnok en fra Holberg i mange Henseender forskjellig Tone blev indført i Literaturen, men som dog i Valget af Forbilleder og i stilistisk Karakter røber et saa nært Slegtsskab med ham, at den vistnok med fuldkommen Ret kan betegnes som en videre Udvikling paa den af ham lagte Grundvold.¹ — Hvilken af disse to Retninger, den ewaldske og den norske Digterskoles, der har haft den mest indgribende Virkning paa den senere Literatur- og Sprogudvikling, er et vanskeligt Spørgsmaal at afgjøre; men det er vist, at begge har haft en stor Betydning, og at, om det kan indrømmes, at Literaturen uden Ewald neppe vilde have faaet en saa rig og flersidig Udvikling, saa havde den paa den anden Side uden Wessel og de øvrige norske Digtere neppe bevaret saa godt sin eiendommelige

¹ J. L. Heiberg siger i sin Udsigt over den danske skønne Literatur, hvorfra det ovenstaaende for en væsentlig Del er laant: «Subjectivt betragtet, kan man neppe tillægge den Norske Digterskole den Idee at bygge paa Holbergs Grund; thi denne Idee var de daværende Digtere neppe bevidst, var ikke klart tænkt eller enddog følt. Objectivt fandt den derimod Sted, Digterne selv tildeels uafvidende. Det er ikke usandsynligt, at en vis Overeensstemmelse af de Norske Digtere med Holberg, paa Grund af deres fælleds Fødeland, har som en fælleds Drift virket gennem dem alle til et fælleds Maal; thi Nordmændene have, ligesom de Svenske, stedse sympathiseret bedre med den Franske (og tildeels den Engelske) Nationalitet, end med den Tydske, og have bestandig vidst i alle Henseender at holde sig fjernere fra Tydsk Indflydelse, end de Danske, en Forskjel, som forresten synes at have sin Grund i Landenes forskellige Beliggenhed og politiske Forhold.»

Karakter, men vilde efter al Sandsynlighed være kommet i et langt mere afhængigt Forhold til Tyskland. Den fine Kjender, J. L. Heiberg, hvem man vistnok ikke kan mistænke som partisk for Nordmændene, har ytret, at selv Ewald i egte dansk Sprog-tone, hvis Kjendemerke fornemmelig er Simpelhed og Klarhed, maa staa tilbage for Brødrene Frimann, at det maaske den Dag idag havde seet maadeligt ud med dansk Sprog og Literatur, hvis ikke i hint Tidsrum, da en antinational Indflydelse truede med at blive overvældende, de norske Digtere, «der vare danskere end de Danske», havde reddet, hvad ellers stod Fare for at gaa tabt.

Men det er ikke blot med Hensyn paa Danmarks nationale Emancipation ligeoverfor Tyskland, men ogsaa med Hensyn paa Norges ligeoverfor Danmark, at Nordmændenes Deltagelse i det fælles aandelige og literære Liv maa tillægges en afgjørende Betydning. Vi har sagt, at den fra Danmark overførte Kultur og de høiere, dansktalende Samfundsklasser i Norge kan betragtes som en fremmed Gren, der, indpodet paa det norske Folks endnu livskraftige Stamme, efterhaanden assimilerer sig med denne og antager dens karakteristiske Egenskaber. Denne Udvikling afspeiler sig paa det klareste i Literaturen; thi hos de norske Forfattere i det attende Aarhundrede, som netop udgik fra hine dansktalende Samfundsklasser, og hvis Virksomhed fordetmeste knyttede dem paa det nærmeste til Danmark, ser vi ikke destomindre den norske Karakter og Følelsen af at være Nordmand fremtræde med et stedse skarpere Præg. Og ved at give denne Følelse et Udtryk i Literaturen maatte de bidrage til at vække og styrke den hos deres Landsmænd; ved at forfegte en fra de Danskes forskjellig Aands- og Smagsretning maatte de bidrage til at bringe det til almindelig Bevidsthed, at der atter eksisterede, ikke blot norske Bønder, men et norsk Folk.

I det literære og videnskabelige Liv under Adelsvælden, i Tidsrummet fra Reformationen og til Regjeringsforandringen i 1660, har Norge ingensomhelst Del, og blandt de mange ansete eller store Navne, som hint Tidsrum har at opvise, findes intet norsk. Men i den følgende Tid og med Holberg indtræder der et andet Forhold, i hvilket det kommer tilsyne, hvorledes det norske Folk havde vundet i Styrke, og hvorledes det efterhaanden naaede frem til at blive sideordnet med det danske i national Henseende. Literaturen vedblev vistnok fremdeles at være saagodtsom udelukkende knyttet til Danmark, eller rettere Kjøbenhavn, hvor de ydre Betingelser for dens Trivsel alene fandtes forenede. Men dens første Navne er norske. Foruden Holberg selv var Tullin, Wessel, Claus Frimann, Peder Harboe Frimann, Nordal Brun, Edvard Storm, Claus Fasting Nordmænd, og mod denne Række

af udmerkede Digtere har Danmark kun den ene, Ewald, at opstille. Endog i rent videnskabelig Henseende begynder Norge, saa ganske det end var forsømt med Hensyn paa, hvad der kunde tjene til Videnskabeligheds Opmuntring, at hævde sig en Plads ved Siden af Broderriget, og Gunnerus, Schøning, Vahl, Colbjørnsen er Navne, der vistnok trygt kan stilles sammen med Danmarks bedste fra hint Tidsrum.

Der blev dengang lagt mere Vegt paa disse Mænds norske Herkomst, end man senere har været tilbøielig til, og det saavel i Danmark som i Norge. Den dybt indgribende Omveltning, som har fundet Sted i det sidstnævnte Lands indre og ydre Forfatning, og det nye Forhold, hvori begge Riger er indtraadt til hinanden, har havt til Følge, at, medens man paa den ene Side har været nærved at betragte den ældre Literaturudvikling, i hvilken hine Mænd tog Del, som sig uvedkommende, har man paa den anden været lidet tilbøielig til at anerkjende den Andel, som det foruds Broderfolk har havt i det fælles aandelige Liv. Men en saadan ensidig Vindiceren var sjelden paa hin Tid; man vil tvertimod hos danske Forfattere fra det attende Aarhundrede finde Nordmændenes fremragende Andel i Rigeres Forsvar saavel som i begge Folks literære og videnskabelige Liv anprist i de sterkeste Udtryk; det blev almindelig anerkjendt og hyppigt fremhævet, hvormeget Danmark skyldte sine norske Forfattere, og det maatte efter Rigeres daværende indbyrdes Forhold falde ganske naturligt, at Nordmændene tilegnede sig den Ære, som deres Landsmænd havde vundet, om den end var vundet i Broderriget. Norske og danske Forfattere skrev vel for det samme Publikum; men det kunde ikke være anderledes, end at saavel hine som disse fandt mest Anklang og bedst Forstaaelse hos sit Fødelands Læsekreds, og dette maatte i saameget høiere Grad blive Tilfælde, jo mere det eienommeligt nationale hos Nordmændene vandt Bevidsthed og Styrke og gjorde sig gjældende i Sprogets Karakter eller i Valget af Emner.

Med Holberg var Forholdet et andet. Han har, som bekjendt, hentet Stoffet til sine komiske Mesterverker udelukkende fra Danmark og danske Forholde, og, omendskjønt der hos ham hverken savnes Træk af den norske Folkekarakter eller Ytringer af norsk Patriotisme, saa var dog hele hans epokegjørende Virksomhed altfor nøie knyttet til Danmark til, at Nordmændene kunde gennemtrænges af ham i samme Grad eller tilegne sig ham med større Ret end de Danske, medens de vistnok maatte føle en naturlig Stolthed over at regne blandt sit Fædrelands Sønner Skaberen af Norges og Danmarks nationale Literatur.¹

¹ Holberg nævnes altid først blandt de udmerkede Mænd, som det norske Folk kunde være stolt af, og Holberg, «Norges Ziir», har den første Plads paa Edvard Storms norske Parnas i Jøndalen.

Tullin derimod, hvis berømteste Digt besang den norske Natur, var, saamegen Anseelse og Popularitet han end opnaaede i Danmark, dog mere Nordmændenes end de Danskes Digter, og hine vedblev derfor ogsaa at holde fast ved ham længe, efterat han hos disse var stillet i Skyggen af den danskfødte Digter Ewald.¹ — Fra nu af kommer den nationale Adskillelse mellem Norsk og Dansk paa det umiskjendeligste tilsyne i det fælles Litteraturliv. Modsætningen mellem begge Folk er naaet frem til Bevidsthed og Gjennembrud. De norske Digtere og Kritikere, der fastholder den af Tullin lagte Grundvold, stiller sig i afgjort Opposition til de Danske, hvem Ewald beherskede, og begge Partier slutter sig sammen i Selskaber, der fører en ofte til Bitterhed udartende literær Feide mod hinanden. Det Norske Selskab stiftes, og her blev ikke blot den for Nordmændene eiendommelige poetiske Smag forfegtet med et Talent og en Dygtighed, der var Modstandernes aldeles overlegen, men her, i Danmarks Hovedstad, var ogsaa det rette Arnested for den sterkt fremblussende Nationalfølelse, der betegner det hos Nordmændene vaagnende Aandsliv. Rahbek har i sine Erindringer skildret det Norske Selskab, blandt hvis Medlemmer han selv, uagtet Dansk, var bleven optagen, og han fremhæver navnlig den varme Patriotisme, der var Grunddraget i dets Karakter. «Hvilken var da den Aand,» siger han, «som var over dette Selskab? Først og fremmest Nordmandsaanden, — entusiastisk for det fjerne, forladte Fædreland. Mellem mine skønneste Nydelser var at høre den deilige Fædrelandssang «For Norge Kjæmpers Fødeland», istemmet her af fulde Hjerter, med tindrende Øine og jublende Stemmer.² Den samme Aand aabenbarer sig i de poetiske Arbeider, hvorved Tidsalderens norske Digtere, — næsten alle Medlemmer af hint Selskab, — berigede Literaturen. «Hvad jeg kjender bedst, derom synger jeg,» sagde Claus Frimann, og om end ingen af denne fortræffelige Digters Samtidige naaede ham i egte national Tone, gjorde dog hos de fleste af dem en ligeartet Stræben sig gjældende. De valgte helst saadanne Emner, der gav dem Anledning til at dvæle ved Hjemstavnens Billeder og Minder; de dyrkede derfor med Forkjærlighed det beskrivende Digtslags, som dengang endnu var i høieste Mode, og hvori de har leveret Arbeider, der endnu kan læses med Behag; de skildrede det norske Foraar og den norske Vinter, Hornelen og Sarpen; de skrev

¹ Nordal Brun skrev over Tullin:

«For tidlig døde du, for tidlig Danmark haver
Forbrudt sig mod dit Støv og sat en Ewalds Gaver
Fremfor det Liv og Lys, som hædrede din Sang etc.»

og han udtrykte heri den hos Nordmændene almindelige Mening.

² Rahbek, *Erindringer* IV. 14.

for den norske Almue og hentede poetiske Stoffer af dens Liv, eller de feirede Norge og Nordmændene i Fædrelandssange, hvis Kraft og Friskhed stedse vil lade dem leve paa Folkets Læber.

Denne Digtning, der ved sit Indhold og sin Karakter saa nøie knytter sig til Norge, og som for en Del netop paa Grund af sin udprægede Norskhed af en senere Kritik har kunnet betegnes som mere dansk end Ewaldianernes, der støttede sig til tyske Forbilleder, vandt ogsaa i Danmark megen Paaskjønnelse. Medens Striden mellem et norsk og et dansk Parti i Literaturen førtes paa det skarpeste, kunde det danske Publikum ikke destomindre tilegne sig Claus Frimann, Peder Harboe Frimann, Nordal Brun som sine, og det fremmede Stof i Skildringerne af den norske Natur eller i Sangene for det norske Folk var ikke til Hinder for, at de blev yndede og udbredte ogsaa hos Broderlandets Læsekreds.

Men langt større maatte deres Virkning være hos Nordmændene selv. For dem var hin Digtning's Emner kjendte og kjære; den var Kjød af deres Kjød og Blod af deres Blod og havde i deres Aandsliv en ganske anderledes dyb Betydning end den blot literære. Hvor maatte ikke de livfulde Skildringer af Norges Naturskønheder, og det kraftige Udtryk, som Patriotismen havde fundet i Nordal Bruns og Claus Frimanns Sange, bidrage til at vække den nationale Aand hos deres Landsmænd! De knyttedes nærmere sammen ved denne Fælleseiendom og lærte mere og mere at føle sig som et eget Folk.

Dette Udtryk maa ikke forstaaes saaledes, at Nordmændene nogensinde skulde have følt sig som ét med de Danske. Et Fjeldfolk og et Slettefolk, adskilte ved et Hav og med en ganske afvigende indre Organisation, kunde vistnok aldrig lære at betragte sig som en Enhed. Midt under Norges dybeste Afmagt syntes Nordmanden stedse at have bevaret en, i Folkets demokratiske Samfundsorden begrundet, personlig Selvfølelse og Stolthed, der paa en Maade erstattede, hvad der manglede ham i virkelig Nationalaand. Odelsbonden betragtede sig, hvor ringe end hans Kaar var, som en hel betydende Person, der ikke havde nogen Overmand, og saa med Ringeagt ned paa sine danske og svenske Standsbrødre. Noget heraf meddelte sig ogsaa til Kjøbstadbefolkningen, som vel havde optaget mange fremmede Elementer i sig, men som var knyttet til Landet ved de sterkeste Baand, og som i det hele taget opdroges i en større Uafhængighed end Borgerstanden i Danmark. «Nordmændene,» siger Molesworth,¹ «er haardføre, arbejdsomme og hæderlige Folk, der nyder Anseelse hos andre og agter dem selv langt bedre end de Danske, hvem de kalder med et Slængenavn Juter.» Og Holberg anfører blandt

¹ Acc. p. 25.

de hos hans Landsmænd stærkest fremtrædende Skrøbeligheder, at de er tilbøielige til at se andre over Akslerne og til at fatte for store Tanker om dem selv paa Grund af «de store Qvaliteter og Sindets Gaver, som findes hos denne Nation».¹ Det er bekjendt, at Fjeldboen i fortrinlig Grad hænger fast ved sin Hjemstavn, og dette maa ogsaa, uafhængigt af de historiske Forhold, til alle Tider have gjældt om Nordmændene. Men den rette Nationalaand er, om den end henter Styrke og Næring af hin Kjærlighed til Fødestedet og hin den frie Mands Selvfølelse, dog noget andet og mere. Bondens aflukkede Liv og hans stolte Uafhængighed bevarede hos ham saagodtsom uforvansket det nationale i Sprog og Seder. Men Bonden er først og fremst Bygdepatriot, og allermindst synes der at kunne have været levnet national Bevidsthed hos ham, efterat Norge i Aarhundreder har været opløst som Stat, efterat i Aarhundreder ingen sterke Fællesinstitutioner, ingen store Fællesanliggender havde ledet Blikket ud over Bygdelagets snevre Grænser.²

Det var alene hos de høiere Samfundsklasser, at en bevidst Nationalaand kunde tænkes mulig, fordi denne forudsætter et Fællesskab i Kultur, i politiske og kommercielle Interesser, i literær Smag, i historiske Minder, der maatte være fremmed for Almuen. Men det er allerede tilstrækkelig bleven oplyst, hvor lidet udviklede og hvor løst forbundne med det øvrige Folk de høiere Samfundsklasser i Norge var i den første Del af det her behandlede Tidsafsnit. Adelen bestod fordetmeste af indflyttede Familier, der var saa nøie knyttede til deres oprindelige Fædreland, at de endnu efter flere Generationers Ophold i Norge betragtede sig mere som Danske end som Norske. Ogsaa Geistligheden og Borgerstanden havde optaget en Mængde fremmede Elementer i sig, og om alle tre Klasser gjælder det, at de ved Reformationen var blevne inddragne i den danske Sprog- og Kulturkreds. De var paa Grund heraf adskilte fra det øvrige Folk, der bevarede det gamle Tungemaal og Levningerne af den na-

¹ *Danm. og Norges geistl. og verdsl. Stat*, p. 25.

² Det kom navnlig under Syvaarskrigen tilsyne, hvor ganske de enkelte Bygdelag havde isoleret sig, og hvor lidet Forestillingen om et fælles Fædreland havde at betyde for Almuen. Da Svenskerne var faldne ind i Landet, og der skete almindeligt Opbud for at hindre deres Fremgang, viste Bønderne sig overalt ganske uvillige til at forlade sine Hjembygder og vilde kun indlade sig paa at forsvare disse. Valderserne, hvis afsidesliggende Dalføre ikke var udsat for nogen Fare af det fiendtlige Indfald, sluttede ikkedestomindre en formelig Separatfred med Svenskerne, ved hvilken de forpligtede sig til at udlevere, hvad der var bleven dem tilsendt af Krigsfornødenheder, og at sidde stille, saalænge Krigen varede. De søgte senere i en Skrivelse til Lensherren paa Akershus at undskylde denne deres Fremgangsmaade, idet de anførte, at Nøden stundom maa gaa foran Loven. «Sanct Peder var aligeuel trofast endog han ledt skremme sig eingang at forneckte sin herre; szao sige och wore lærefædre her hos oss, at oss bør icke ackte pao saodanne fortuangne løffter.» (Langes haandskr. Samll.).

tionale Kultur, ved en saa dyb Kløft, at de paa en Maade kunde betragtes som Kolonister. Det var vistnok langt fra et saadant Forhold som det, der t. Eks. længe bestod i Irland, hvor Angelsakseren, om end hans Familie i mangfoldige Slegtled havde været bosat i Landet, vedblev at betragte sig som en Fremmed. Om Adelen kunde dette maaske gjælde; thi hos den er Familietraditioner og Standsinteresser de sterkeste, men ikke om de øvrige Samfundsklasser. De norske Bønder var ikke som Gælerne en foragtet og undertrykt Race, hvis Navn man holdt det for en Skam at bære. De i Norge fødte og bosatte Embedsmænd og Borgere har sikkert ogsaa i hin Tid betragtet sig som Nordmænd og kaldt sig saa, om end deres Familie var af fremmed Oprindelse. Men deres Nationalfølelse maatte dog være af en meget rudimentær Art. Norge kunde heller ikke for dem være meget mere end de Fjelde, mellem hvilke de var opvoksede. Det er først Besiddelsen af en national Historie og en national Literatur, der giver et Folk det rette Sammenhold og gennemtrænger det med den bevidste Følelse af Enhed, der er en Hovedbetingelse for dets politiske Selvstændighed, og her var det store Savn. Efter det norske Sprogs Undergang som Skriftsprog og Talesprog udenfor Bondestanden blev den gamle Historie og Literatur efterhaanden en død Skat, til hvilken det sekstende Aarhundrede kun ganske enkelte havde Kjendskab; dens Mindesmerker adspredtes og tilintetgjordes, og de store Erindringer fra Norges Glansperiode i Oldtiden var snart ikke længer til for den nye Slegt, hvis Aandsliv havde sit Udgangspunkt i Reformationen. Den senere Tids Begivenheder, der endnu maatte være i friskt Minde, var ikke skikkede til at hæve Nationalfølelsen. Hvorledes Norges politiske Selvstændighed lidt efter lidt var bleven undergravet og omsider ganske tilintetgjort, var vistnok uklart eller ubekjendt for de fleste; men man maatte dog have en Følelse af, at Riget var dybt sunket fra sin fordums Anseelse og Værdighed, at det, som Absalon Pederssøn med patriotisk Bitterhed udtrykker sig, «engang havde standet udi sin Blomster og været et sterkt og mandeligt Rige blandt andre Kongeriger, men nu havde mist sin Manddoms Styrke og Magt, og var begyndt at blive gammel og graahærdet og saa tung, at det ei kunde bære sin egen Uld». De Danske, der tilhørte et aristokratisk Samfund, betragtede vel i Regelen Nordmændene som Folk med den samme Overlegenhed, hvormed en Herremand betragtede den simple Bonde eller Borger, og Absalon Pederssøn taler med Harme om «en Hob grove, næsvise Companer, som komme hid i Riget, laste Norrige og siger, at her haver hverken Konger eller Adel været.¹ Han kunde svare dem med Fynd, hvad

¹ *Norges Beskr. i Norske Mag. I. 83.*

Fortiden angik; men det lod sig ikke negte, at Norge nu ikke længer havde sin egen Adel, og et Folk uden Adel kunde i hin Tidsalder ikke gjøre Fordring paa at anerkjendes eller vente at nyde nogen Anseelse.

Man maatte føle, at Norge ikke havde nogen Rang ved Siden af Danmark. Det var fattigt, svagt befolket og veiede neppe saa meget i Vegtskaalen som en enkelt af Danmarks Provinser. Det var, ved at bevare sin gamle militære Organisation under forandrede Tidsomstændigheder, bleven saagodtsom ganske vergeløst. Dets Søvern var opløst; det havde ingen Flaade, faa Matroser og en meget indskrænket Skibsfart. Dets slet bevæbnede, udisciplinerede Bondehære, der vanskelig lod sig holde sammen, var til liden eller ingen Nytte, efterat Rigets Forsvar væsentlig beroede paa dets faste Slotte, og Norges Skjæbne havde derfor gjentagne Gange kunnet afgjøres ved en Haandfuld fremmede Leietropper. Danmark derimod havde i sin talrige Adel og dens Svende en krigsvant og efter hin Tids Fordringer veludrustet, veldisciplineret Hær; det var derfor ikke blot istand til at verge sin Selvstændighed, men havde endog kunnet stræbe efter Herredømmet over sine Naboer og med Vaabenmagt opretholde Unionen mellem de nordiske Riger trods Svenskernes og Nordmændenes Modstræben. Det havde allerede i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede en anseelig Flaade og øvede Søfolk, der endog havde formaaet at holde de mægtige Hanseater Stangen. Dets krigerske Hæder var ny og i friskt Minde, medens Norges tilhørte en længst forsvunden og forglemt Tidsalder. — Disse Sammenligninger laa altfor nær til, at de ikke oftere skulde være blevene anstillede og til, at de ikke skulde have virket nedsættende paa Nordmændenes Nationalfølelse.

Men Forholdene erholdt efterhaanden et ganske forandret Udseende. Allerede under Christian den Fjerdes Regjering begyndte Norge i militær Henseende at hævde sig en anseeligere Plads og at spille en for Nationalfølelsen mere tilfredsstillende Rolle ved Siden af Danmark i den fælles Stat. Efterat det i Syvaarskrigen og Calmarkrigen havde vist sig, at den gamle Landevernsindretning med almindeligt Opbud af det vaabendygtige Mandskab ikke længer var fyldestgjørende, blev der, da de keiserlige Tropper under Trediveaarskrigen havde oversvømmet den jyske Halvø og man havde Grund til at frygte en fiendtlig Landgang i Norge, ved en kongelig Ordinans af 18. Januar 1628 befaleet oprettet en staaende Hær eller Landmilits i dette Rige.¹ Den dannedes ved Udskrivning blandt Bønderne og bestod af 6000 Mand, der havde

¹ Ang. dette og det følgende henvises til *Berg, Om Landevernet*. I *Norske Samll. II*. 316 er oplyst, at der allerede tidligere, nemlig umiddelbart efter Calmarkrigens Ophør, blev truffet Foranstaltning til Oprettelse af en staaende Hær i Norge.

en bestemt Tjenestetid og regelmæssigt øvedes i Vaabenbrug. Den opløstes efter Krigens Ophør, da Officererne, som lønnedes af Kronen, fik sin Afsked, men organiseredes atter i 1640, og har siden uafbrudt vedblevet at bestaa, om end med mange Ændringer. Den gamle Landevernsindretning blev ikke ophævet; enhver Bonde skulde som tidligere efter Landslovens Bestemmelser være forsynet med visse Vaaben og være rede til at møde frem; men Rigets Forsvar beroede fra nu af hovedsagelig paa dets udskrevne Tropper.

Disses Antal blev stadig forøget og deres Tjenestetid forlænget. Da Fredrik den Fjerde i 1699 besteg Tronen, udgjorde den norske Armé omtrent 12000 Mand, fordelt i seks Regimenter; ved et Reskript af 25. December 1717 blev den forøget til 13 Regimenter, hvert paa 1200 Menige, tilsammen altsaa 15600 Mand foruden Officerer, og i 1763 bestod den af 22100 Linietropper, 9300 Mand af det ved Reskript af 15. Januar 1742 oprettede Landevern, hvortil endnu kom Officerer og Artilleri, saa at den i det hele talte ikke mindre end 35597 Mand.

Man var, ved at bringe den staaende Hær op til en saadan Styrke, gaaet langt videre, end billigt Hensyn til Folkets Kræfter foreskrev, og det er klart, at en saa sterk Udskrivning maatte være i høieste Grad byrdefuld for det fattige, svagt befolkede Land. Ved Landmilitsens første Oprettelse var det bleven bestemt, at fire fulde Gaarde skulde lægges i Lægd sammen til at udrede og underholde en Soldat; senere bestemtes det, at to fulde Gaarde skulde udrede en Soldat, og under Fredrik den Fjerdes Regjering, da Liniearméen betydeligt forøgedes, maatte hver enkelt Fuldgaard eller endog mindre udgjøre et Lægd. Der var neppe noget Land i hele Europa, som havde en forholdsvis saa talrig Hær at underholde, og man har beregnet, at hveranden af de vaabenføre og ugifte Mandfolk mellem 20 og 40 Aar i Norge var udskrevne Soldater, medens i Sverige, som ved en lang Række af store Krige havde udviklet sig til en fulkommen Militærstat, kun hver fjerde eller tredie var det.

Økonomisk fordærlig som denne overdrevne Udfoldelse af Norges militære Kraft nødvendigvis maatte være, har den dog i én Henseende haft en gavnlig Indflydelse paa Folkets Udvikling. Krigersk Hæder er og har i Særdeleshed været den virksomste Næring for Patriotismen, og, for at et Folk skal besjæles af Iver for sin nationale Uafhængighed, er det nødvendigt, at de føler sig i Besiddelse af nogen Forsvarskraft. I Reformationens Tidsalder kunde Norge paa en Maade betragtes som vergeløst, og dets krigerske Anseelse var sunket saa dybt, at danske Adelsmænd kunde prale med, at de med et Par hundrede Mand skulde paatage sig

at erobre det hele Rige¹. Heri indtraadte en fuldstændig Forandring, efterat Norge havde faaet en staaende Hær. De norske Bønder forenede mange Betingelser for at blive gode Soldater; de var haardføre og vante til at trodse Farer; de var paa Grund af deres næsten adelige Frihed besjælede af en Ambition og en Fædrelandskjærlighed, som hævede dem høit over deres Standsfæller i de fleste andre Lande. Hos den staaende Hær, der, saavel hvad de udskrevne som de hvervede Tropper angik, udelukkende bestod af Landets egne Børn, forenedes disse Egenskaber efterhaanden med en Disciplin og en militær esprit de corps, som ganske havde manglet Unionstidens Mandhusinger. Ved de hyp-pige Grænsekrige med Svenskerne blev den holdt i stadig Øvelse, og der udviklede sig paa Grund af den Skaanselløshed, hvormed hine Krige i Regelen blev førte, en sterk Animositet mellem begge Nabofolk, som bevirkede, at Nordmændene omsider ligesaa beredvilligt lod sig føre imod Svenskerne, som de tidligere havde vist sig uvillige og modstræbende. De norske Soldater blev snart anerkjendte for at være uden Sammenligning de bedste af dem, Kongen af Danmark havde at raade over.² Arméens Elitekorps, de kongelige Livgarder til Hest og Fods, blev fordetmeste rekruterede i Norge; herfra kom ogsaa Størsteparten af de Subsidietropper, som af Kongerne Christian den Femte og Fredrik den Fjerde blev sendte til England, Holland og den tyske Keiser, og som indlagde sig megen Berømmelse i Ungarn, ved Irlands Be-
tvingelse under William III, og i den spanske Arvefølgekrig.³ Det var, naar der udbrød Krig, ganske sedvanligt, at en større Del af den norske Hær blev trukket ned til Danmark for at deltage i dette Lands Forsvar og i de herfra foretagne Krigsoperationer.⁴ Og, uagtet dens Rækker saaledes fortyndedes, uagtet Norges For-

¹ Vincents Lunge skriver i et Brev fra Danmark til Erkebiskop Olaf, dat. 21 Januar 1525: «Wil ere ganske ringe acthet i Dannemark. Somme ville tage Norigh ind met to kraweler, somme try hwndred stherch, En part selff tridie oc so freyn. Oc skeer thet mowelskee for thii her pleger megit at beslutis oc begynniss her til dags oc ganske letthelige at forfølgis.» *Ekdahl, Christian II's Archiv S. 1024 f.*

² Fredrik den Anden af Preussen siger i sin Tids Historie om Kongen af Danmark: «Han kan stille 30 000 Mand Landfolk i Marken, hvoraf Nordmændene regnes for de bedste.» — Fredrik den Fjerde skriver under Felttoget i Holsten om de russiske Tropper: «ils donnent grande esperance, car ils ont un air du soldat de Norwegen.» (*Nord. Urkunden I. 4.*)

³ *Norske Samlinger II. 317—18.*

⁴ I 1671 var der samlet 7600 norske Soldater i Danmark (*Riegels, Christian V. pag. 203*). Landgangen paa Rygen i 1678 foretoges af 4 Regimenter, mest norske Tropper, der var sendte fra Norge ned til Skaane (*Friedenreich, Krigshist. under Chr. V. II. 202*). — Ved Carl XII's Indfald i Norge 1716 var 5000 Mand af den norske Hær i Danmark. — Da Conseillet fraraadede Christian VI at gjenoprette Landmilitzen i Danmark, hvilket de mægtige Godseiere ikke gjerne saa, paa-beraabte det sig ogsaa, at den norske Armé hidtil var bleven brugt med Held til at forsvare Danmark, «uden Skade for Norge». (*Mnemosyne II. 114.*)

svarsmateriel som oftest befandt sig i den maadeligste Forfatning, uagtet der som oftest manglede Penge, Klæder, Proviant, var det dog her, at Krigen blev ført med størst Held fra dansk Side, og her, at Svenskernes krigsvante Hære fandt en Modstand, der nogenlunde opveiede den Fremgang, de havde paa andre Kanter. Under Krigen i 1658, da saagodtsom hele Danmark i en Haandvending blev erobret, havde den danske Konges Vaaben en afgjort Overvegt langs Norges Grænser, hvor Svenskerne led gjentagne Nederlag, og hvorfra de norske Tropper gjorde flere heldige Indfald i Sverige. Ogsaa under Krigen i 1675—78, medens den danske Hærs Foretagender i Skaane ikke vilde lykkes, fegtede Nordmændene med et næsten uafbrudt Held og tilkjæmpede sig flere afgjørende Seirvindinger. Men allermest Berømmelse erhvervede de sig ved de Opofrelser og den Udholdenhed, hvormed de vergede sit Fædreland mod Carl den Tolvte. Da denne Konge i 1716 foretog sin Invasion i Norge, var næsten Halvparten af de norske regulære Tropper i Danmark; Fæstningerne var slet forsynede; der fandtes ingen Magaziner, ingen Krigskasse, alle rede Penge var bragte ned til Danmark; Soldaterne led Hunger og Frost, men fegtede ikke destomindre med den største Tapperhed. Der samlede sig overalt Skarer af Frivillige, som gjorde Tjeneste paa egen Bekostning og med egen Udrustning, — og det er bekjendt, at alle Carls og hans krigsvante Veteraners Anstrengelser saavel dennegang som i 1718 strandede paa de til sig selv overladte Nordmænds Fædrelandskjærlighed og uforfærdede Mod.

Det kunde ikke være anderledes, end at Folkets Selvfølelse maatte løftes ved saadanne Begivenheder. Det havde lært at kjende sin Kraft; det havde været enigt i at udholde Farer og Besværligheder for det fælles Fædreland; det havde atter en Historie og atter en Skat af hæderlige Minder. Endog Holberg kommer en Smule ud af Ligevegten, naar han taler om sine Landsmænds krigerske Meriter. «Hvad de Norskes Tapperhed er angaaende,» siger han etsteds, «da tør jeg understaae mig at sige, at deres Lige nuomstunder ikke findes. Mange skulde mene, at jeg siger saadant for at smigre for mine egne Landsmænd, hvilket ellers er en almindelig Lyde hos Skribenterne. Men jeg vil ikkun bede Enhver, der fatter saadanne Tanker, læse samme Nations Historie og Bedrifter, saavel hos de Svenske som hos Danske Skribenter, saa skal han finde, at fast ingen Fiende har havt nogen Fordeel mod de Norske. De Svenske selv, som alle Tider have havt store Tanker om deres Manddom, maae mod deres Villie bekjende, at de Norske udi Tapperhed intet give dem efter. De Norske derimod agte sig langt høiere end de Svenske, og grunde de Tanker, de derudi have om dem selv, paa de mange herlige Seier-

vindinger, som de stedse med ulige Magt have erhholdet over samme ellers stridbare Nation.»¹

Der var ingen Samfundsklasse, som ikke i nogen Grad deltog i det ved hine Begivenheder gjenvakte nationale Liv. Blandt Bønderne var Krigene med Svensken et stadigt Samtaleemne;² de blev herved efterhaanden mere fortrolige med Tanken paa det fælles Fædreland, og det kom navnlig under Carl den Tolvtes Invasion tilsyne, hvorledes ogsaa hos dem en ny Aand var begyndt at vaagne. Medens de i Syvaarskrigen til Eksempel overalt havde stræbt at unddrage sig Krigens Byrder, idet Mandskaberne fra enkelte Bygdelag uden videre forlod Leirsamlingerne, inden det endnu var kommen til Fegtning, andre endog sluttede særskilte Overenskomster med Fienden, viste de ved den sidstnævnte Leilighed en virkelig opofrende Iver for at bidrage til Landets Forsvar. «Da den commanderende General,» fortæller Pontoppidan,³ «ved Grændsefæstningernes Besættelse merkelig havde svekket det Corps, med hvilket han havde sat sig ved en Fjord for at oppebie den forventede Transport fra Danmark, komme gamle graahærdede Bønder til ham og offererede sig med egen Udrustning til Kongens Tjeneste. Særdeles kom en Dag en Trop af 300 saadanne Volontaires fra Thelemarken, Folk fulde af Lyst og Mod, bærende hver 3 Ugers Kost i deres Randsel og derhos en riflet Bøsse, sigende: God Dag, Faer, vi høre du har faaet fremmede Gjester, som du vil skilles ved. Har du Lyst at bruge os, da siig, hvad vi skulle gjøre, saa skal du see, vi ere Mænd. Disse Bønder var det, som bleve commanderede af Capitain Coucheron i den Action paa Krogskoven, hvor de Svenske, som vilde trænge igjennem, bleve ganske repousserede med 200 Mands Tab.» — I Biskop Deichmans bekjendte Forsvarsskrift for de Norske (1724) berettes ligeledes, foruden mange andre Vidnesbyrd om «deres patriotiske Nidkjærheds fermeté à toutes épreuves, som de udi sidste Krig fremfor alle Nationer i Verden have beteet», at endel Bønder i Øvre- og Nedre-Thelemarken tvang deres Foged, da ingen Ordre af Øvrigheden dertil var given, at føre dem den lange Vei af tyve og flere Mile, paa deres egen medbragte Kost og Underholdning, til Arméen paa Gjellebæk, hvor de begjærede at maatte tilligemed Tropperne angribe Fienden, noget man imidlertid ei ansaa for raadeligt og derfor med Taksigelse og Berømmelse dimitterede dem til deres Hjem.⁴

¹ *Danm. og Norges Stat.* S. 22.

² «Det skeer ofte, at der fortælles om en Krig af dem, som ikke veed mere end Bønderne i Norge om Hannibalsfeiden, som efter Sigende skal være den fornemmeste Indhold af deres fornøielige Samtaler.» (*Friedenreich, Krigshist. I. 2.*)

³ *Norges naturlige Historie II.* 406 (efter Generalens, B. H. v. Lützows egen Beretning til Pontoppidan).

⁴ *Saga, II.* 225.

Det Ry for Mod og Fædrelandskjærlighed, som de norske Bønder ved denne Leilighed og tidligere havde vundet, var dem i den følgende Tid til ikke ringe Nytte. I deres Klageskrifter og Supplikationer appellerede de ofte til den nationale Bravur, og her rørte de ogsaa ved det virksomste Motiv for Regjeringen til at afhjælpe deres Klager. Man vilde nødigt vække Misnøie hos en Almue, hvis gode Stemning havde vist sig at være af saa stor Betydning for Kongehuset. De norske Bønder var populære i Kjøbenhavn, og, saa besværlige de end kunde blive med deres idelige Klagemaal, mødtes de dog i Regelen med Velvilje. De var Landsmænd og Brødre af hine kjække Krigere, som havde opretholdt de danske Vaabens Ære ligeoverfor Carl den Tolvte, og hvis Bedrifter ogsaa i Danmark var paa alles Læber; det var i deres Troskab og deres krigerske Dygtighed, at man fremdeles saa den bedste Betryggelse for Rigernes Selvstændighed, og det danske Folk omfattede Norges Nationalmilits med langt større Interesse end Danmarks egen Hær.

Hvad denne angaar, da bestod den, som bekjendt, for det meste af fremmede, især tyske Leietropper. Det var den adelige Rostjeneste, som i Unionstiden havde udgjort Danmarks væsentligste Forsvarsstyrke, og, da denne ikke længer tilfredsstillede en nyere Krigskunsts Fordringer og desuden efterhaanden var geraaden i et fuldstændigt Forfald, havde det ikke været muligt at indrette en Nationalmilits i Danmark af samme Art som den norske. De danske Bønder var ufrie, og en Milits af ufrie Mænd kan ikke lægge megen Styrke til et Lands Forsvarsvæsen. Det var allerede efter Bondeoprøret under Christofer af Bayern (1441) bleven dem ved en almindelig Forordning forbudt at bære eller have andre Vaaben end den korte Kniv, og dette Forbud blev i den følgende Tid indskjærpet og paa det strengeste gennemført, dels for at betage Almuen ethvert Middel til at gjøre sine Undertrykkere virksom Modstand og dels af Hensyn til det adelige Jagtmonopol. Uvante til at omgaaes Vaaben, forsagte og modløse, nedværdigede ved en haard Behandling, var Bønderne kun lidet skikkede for Krigstjenesten, og Herremændene tillod desuden ikke, at deres Bønder blev udskrevne. Man maatte derfor gribe til at underholde et stort Antal hvervede Tropper, og disse kom fordetmeste fra Tyskland. Allerede Arild Hvitfeldt klager bittert over, at Landets Forsvar blev overladt til Fremmede, medens Folket selv var afvæbnet. «Hvad vores Fodfolk belanger,» heder det i en af hans Dedikationer til Kongen,¹ «da have vi nu en Tidlang foragtet vores Egne og brugt Fremmede; derudover er vores Egne bleven uberust, for at de ikke ere brugte, saa at, uden

¹ Tom. V.

i Kjøbstæderne, haver Almuen hverken Vaaben eller Verge, og det endeel for den Skyld, de ikke skulde skiude Diur. Udi det Sted have vi brugt Fremmede, hvilke med stor Besoldning ere opholdne, hvormed Landsens Rigdom er udført udi fremmede Land, foruden at de have optæret os selv og været slemmere end Fiender udi Frede Lande. Hvad Troskab en Herre og Første haver af saadant Folk, som haver deres Liv fal for Penninge, som ikke stride for deres Fædreland, Arv og Eie, Huus og Hjem, men ere i Dag her, i Morgen hisset, nu Venner, i Morgen Uvenner, som mytte og ere opstudsige hver anden Stund, det kan en Herre og Første føre sig til Sinde og see sig om for slig Mangel Skyld, om det er bedre at bruge sine Egne, der stride for Huus og Hjem, Ære og Velferd, end Fremmede.» Christian den Fjerde, til hvem disse patriotiske Ord blev henvendte, anordnede ogsaa virkelig i 1615 Oprettelsen af en Milits i Danmark, der skulde dannes ved Udskrivning blandt Bønderne. Men han var nødt til at indskrænke sig til Kronens Bønder, og Indretningen kunde derfor ikke have nogen Fremgang, ligesom den ogsaa synes at have været uden Betydning for Landets Forsvarsvæsen i den følgende Tid. Først under Fredrik den Fjerde blev en almindelig Landmilits oprettet. Den anordnedes i 1701 og vedblev at bestaa, indtil Christian den Sjette besteg Thronen, da den ophævedes ved en Forordning af 30. Oktober 1730, «fordi,» som det heder, «Erfaring noksom havde viist, at adskillige Misbrug havde indsneget sig ved den af Kong Fredrik den Fjerde oprettede Landmilits, hvorved denne Indretning var bleven Landet i Almindelighed og det unge Mandskab i Særdeleshed en stor og snart utaalelig Byrde». Ikke destomindre blev den tre Aar efter atter indført, medens der tillige aabnedes en endnu friere Adgang for hine Misbrug, som havde foranlediget dens Ophævelse. Det var Herremændene, hvis Indflydelse drev dette igjennem, thi dem gav Landmilitsen en saagodtsom uindskrænket Magt over deres Bønder, medens den var uden al Nytte for Landets Forsvarsvæsen. Proprietæren fik Ret til selv at indrette Lægderne paa sit Gods og til at udskrive til Krigstjeneste eller fritage, hvem han behagede, medens hele det vernepligtige Mandskab ved en Række af Bestemmelser, den ene haardere end den anden, blev undergivet et trykkende Stavnsbaand. Følgen heraf var, at Bønderne ikke kunde forbinde andet Begreb med Vernepligten end Begrebet af en ulidelig Byrde, og at den røde Kjole var et Skræmmebillede for dem, hvormed Godseieren kunde tvinge dem til, hvad det skulde være. De mishandlede af sine Officerer paa samme Maade som af Ridefogderne; der var intet, som drev dem, uden Pidsken; de havde hverken Eiendom eller Frihed at stride

for, og Erfaringen tjente alene til at bestyrke de ufordelagtige Tanker, man paa Grund heraf maatte gjøre sig om Landmilitsens Brugbarhed. — Det var saaledes gennem hele det her behandlede Tidsrum den hvervede Hær, der udgjorde Hovedstyrken af Danmarks Landforsvar, og dette var i flere Henseender et ulykkeligt Forhold. Det maatte virke kuende paa Nationalaanden, at Landets Forsvar var overladt til Fremmede, at Folket ikke kunde verge sig selv. De leiede Tropper kostede Staten aarlig enorme Summer og var desuden ogsaa paa anden Maade en stor Byrde for Landet. De blev i Fredstider lagte i Kvarter omkring i Landdistrikterne, og deres Opførsel her var saadan, som man kunde vente den af fremmede Leiesvende blandt en vergeløs og ubevæbnet Almue. Saavel Officerer som Soldater gjorde sig skyldig i de frygteligste Ekscesser, og der maatte udstedes gjentagne Forordninger for at hindre dem fra at mishandle Bønderne. Arméen var derfor Gjenstand for et almindeligt Had; den blev mere betragtet som Landets Undertrykker end som dets Forsvarer, og dens krigerske Bedrifter var heller ikke af den Art, at de skulde bringe Folket til at glemme, at den var unational, røversk og tøilesløs.

Derimod var Flaaden det danske Folks Stolthed og Glæde; den var national, medens Arméen var tysk; den havde stadig udmerket sig og hævdet Danmarks Overlegenhed til Søs ved en Række af glimrende Seire, medens Arméen neppe havde en eneste at opvise. Men i denne Hæder kunde Nordmændene tilegne sig en fremragende Andel. Ved en voksende Skibsfart i det sekstende Aarhundrede erhøldt Norge efterhaanden en talrig Sømandsstand, og Havet blev atter, som det havde været i Oldtiden, Nordmandens rette Element, hvor hans Udholdenhed og Kraft havde bedst Leilighed til at træde frem. Langs de vidtstrakte, veirhaarde, fiskerige Kyster boede der et Folk, som var vant til at trodse Havets Farer og til at udholde Besværligheder, og de norske Matroser opnaaede snart en saadan Anseelse, at endog Verdens første søfarende og handlende Folk, Hollænderne og Englænderne, foretrak dem for sine egne. Norges Skibsfart foregik mere paa de store Farvande end Danmarks og udviklede sig desuden, som ovenfor omtalt, langt hurtigere end denne, der trykkedes ved flere for Danmark særegne Forhold. Følgen heraf var, at Nordmændene maatte komme til at indtage en mere fremtrædende Plads i Rigernes fælles Søvern. Allerede under Kongerne Christian den Tredie og Fredrik den Anden blev der hyppigt udskrevet Matroser, eller, som de da kaldtes, Baadsmænd fra Norge til Tjeneste paa Krigsskibene.¹ Men fornemmelig Christian den Fjerde, som kan siges

¹ S. N. Rigsregistr. I. 65, 183, 233, 275, 277, 323, 326, 329 o. m. fl. Steder.

at have skabt Danmarks Søvern fra nyt af, forstod at sætte Pris paa de norske Søfolks fortrinlige Dygtighed, og disse synes allerede i hans Tid stundom at have udgjort den overveiende Del af Flaadens Besætning.¹ At dette var det sedvanlige i den følgende Tid, kan neppe betvivles. Norge havde allerede i Slutningen af det syttende Aarhundrede en større Handelsflaade,² og en langt talrigere Sømandsstand end Danmark, og, hvorvel ogsaa de danske Søfolk nød en velfortjent Anseelse, var det dog den almindelige Mening, at de stod tilbage for Nordmændene.³ Flaademandskabets Kjerne, den saakaldte Holmens faste Stok, for hvilken man erhvervede de bedste Folk, der var at opdrive, blev saaledes væsentlig, i en senere Tid saagodtsom udelukkende rekruteret fra Norge,⁴ og idetmindste fra den Tid, da man har nøiagtige Efterretninger om Sammensætningen af Mandskabet paa de Flaader, der blev sendte i Søen, sees de norske Matroser stadigt at have udgjort det overveiende Tal.⁵ — Det kan vistnok nuomstunder forekomme temmelig ørkesløst at undersøge, hvilket af de to Folk der har været stærkest repræsenteret paa Niels Juels og Tordenskjolds Flaader; men hvad der ovenfor er anført, har dog Betydning i én og det en meget væsentlig Henseende, idet det nemlig er utvivlsomt, at det i høi Grad maa have bidraget til at hæve Nordmændenes Nationalfølelse ligeoverfor de Danske, at de kunde tilegne sig den største Andel i det, der var begge Folks fornemste Stolthed, den fælles Søkrigshæder.

I denne Henseende er der endnu to Punkter, der fortjener at fremhæves.

Norges materielle Udvikling, og navnlig Udviklingen af dets Handel og Skibsfart, var i det syttende og attende Aarhundrede

¹ Man ser idetmindste af de hidtil bekjendte Lister, at Christian den Fjerde foretog hyppige og tildels overordentlig sterke Udskrivninger af norske Søfolk; saaledes i 1627: 2000 og senere samme Aar 2780, i 1639: 1400 og senere samme Aar 1940; i 1644 Udskrivning af 700 Baadsmænd til Bremerholm, senere en ny Udskrivning paa 2600, i 1645 atter 2600 (*Norske Tegnelse*). Ifølge *Garde, den Dansk-Norske Sømagts Historie 1535—1700 pag. 209* blev der i Foraaret 1645 paalagt Lensmændene i Norge at nedsende 2500 Matroser til Kjøbenhavn, medens der i Danmark kun udskreves 500 o.s.v.

² I Aaret 1672 var Antallet af Skibe og Fartøier i Danmark 893, i Slesvig og Holsten 282, i Norge 1011 (*Garde, Efterretninger om den Danske og Norske Sømagt, I. 172*); i 1695 havde Danmark 202, Norge derimod 261 Koffardiskibe i Fart (*ssl. S. 344*); hvorhos maa bemærkes, at de norske Skibe, der byggedes for længere Farter, i Regelen ogsaa var betydeligt større end de danske.

³ Admiralitetet kalder i en Forestilling af 5 November 1720 de norske Søfolk den bedste Del af Flaaden (*Admir.-Copiebog, Danske Geh.-Arch.*).

⁴ *Garde, Efterretninger III. 81, 389, 420, IV. 180.* — Cort Adelaer ansattes 1663 som «Chef for de Norske Søfolk paa Holmen». *Baden, Danm. Hist. V. 44.*

⁵ Efter *Garde l. c. III 79 og IV. 241* udgjorde 1725 de i Rullerne indførte Søfolks Antal i Danmark og Slesvig 4876, i Norge 7947; i 1775 resp. 5584 og 11567. Til Toget mod Algier i 1770 udskreves fra Norge 1438, fra Danmark og Slesvig 640, til at bemane den Eskadre, som skulde udrustes 1779 for at beskytte Neutraliteten, udskreves fra Norge 2137, fra Danmark og Slesvig 1278 Mand etc.

hurtigere og jævner fremadskridende end Danmarks, og dets Anseelse maatte stige i samme Forhold, som det vandt økonomisk Betydning. Efterat dets Bidrag til Statskassen var stegen til over en Million Rigsdaler aarlig, efter at dets Handelsflaade og Udførsel var bleven betydeligt større end Danmarks, kunde det ikke længer betragtes som en Provins, et Biland, men det maatte for den almindelige Opfatning mere og mere fremstille sig som et med Danmark sideordnet Led i Staten. De urigtige statsøkonomiske Anskuelser om Handelsbalancen, som efterhaanden havde vundet almindelig Gyldighed, og de mangeltagte statistiske og finansielle Opgaver, til hvilke hine Anskuelser støttede sig, bevirkede, at man endog forestillede sig Norges Betydning for Statens og begge de forenede Folks Økonomi langt større, end den virkelig var. Man beregnede Værdierne af de til Norge og Danmark indførte og de fra begge Riger udførte Varemengder, og, idet man ved dette Overslag ikke tog med, hvad der toldfrit bragtes fra det ene Rige til det andet, fandt man ud, at Danmark var i en stadig Underbalance, medens Norge havde et ligesaa stadigt Overskud.¹ Man regnede t. Eks. saaledes: Danmark udførte i Aaret 1768 for 666 887 og indførte for 1 352 543 Rdlr.; det havde altsaa et Tab af 686 155 Rdlr.; thi hvad et Land indførte mere, end dets Udførsel beløb sig til, maatte det betale med rede Penge, og rede Penge var efter hin Tids politiske Økonomi de ene privilegerede Værdier, som et Land aldrig kunde faa nok af, og i hvis Besiddelse man saa dets egentlige Velstand; Norge derimod udførte i det samme Aar for 1 714 369 og indførte for 1 238 281 Rdlr.; dets Gevinst var altsaa 476 085 Rdlr.² Aaret forud havde Norge, efter den samme Beregningsmaade, en Gevinst af 710 083 Rdlr., Danmark et Tab af 658 272 Rdlr., og saaledes kom man overhovedet til den paafaldende Sats, der hyppigt figurerer i Skrifter over økonomiske Materier fra det forrige Aarhundrede, og som man forstod efter Bogstaven, at Danmark væsentlig opretholdtes ved den Overflod, der tilstrømmede Norge gennem dets udenrigske Handel. Ved at betragte Statsbudgetterne bragtes man til en lignende Forestilling: for Aaret 1770 til Eks. ansloges Indtægterne af Danmark til 3 486 670, Udgifterne til 3 968 512 Rdlr.; Indtægterne af Norge til 972 160, Udgifterne til 537 440 Rdlr.; for Halvaaret 1 Juni—31 December 1771 ansloges Indtægterne af Danmark til 1 539 164, Udgifterne til 1 849 306 Rdlr., Indtægterne af Norge til 645 657, Udgifterne til 314 041 Rdlr.,³ og paa denne Maade fandt man sta-

¹ Norge modtog saaledes en stor Del Kolonialvarer over Kjøbenhavn, og dets Forbrug af fremmede Varer var derfor i Virkeligheden meget større, Danmarks derimod meget mindre, end det efter Indførselslisterne syntes at være.

² *Nordische Urkunden I. 292.*

³ *Riegels, Christian V. pag. 773; Nord. Urk. I. 287.*

dig, at Danmark havde en betydelig finansiell Underbalance, medens Norge havde et næsten ligesaa betydeligt Overskud, hvorved man ikke altid var tilstrækkelig opmærksom paa, at de fleste af de for begge Riger fælles Udgiftsposter alene var opførte paa det førstnævntes Riges Budget. Disse Tal og de af dem uddragne overdrevne eller ligefrem falske Slutninger bevirkede, at, medens man blandt de Danske mere og mere satte Pris paa Foreningen med Norge og betragtede den som nødvendig for Danmarks Bestaaen, vakte der hos Nordmændene en høj Mening om deres egen Betydning og en tillidsfuld Overbevisning om, at de havde Evnen til at udgjøre en egen Stat, ligesom de allerede udgjorde et eget Folk.

Hvad der endelig mere end noget andet maatte bidrage til at gjengive det demokratiske Norge Rang og Anseelse af et med Danmark jævnbyrdigt Rige og følgelig til at hæve den nationale Selvfølelse hos Nordmændene ligeoverfor de Danske, var den demokratiske Aandsretning, som efterhaanden blev almindelig raadende, og som navnlig maatte blive dette hos det danske Folk, af hvis gamle Samfundsorden Regjeringsforandringen kun havde ladet Misbrugene og Mislighederne staa tilbage. Ved Siden af det aristokratiske Danmark indtog Norge ikke mindre i national end i politisk Henseende en ganske ydmyg Plads. Den mægtige, krigerske, i alle Retninger, sterkt udviklede Adel gav det førstnævnte Rige en Overlegenhed, der kom tilsyne i mange Forholde og var iøinefaldende for enhver, medens Tiden endnu ikke var kommen til at gjøre sig gjældende for de eiendommelige Fortrin ved en Samfundsorden som den norske. Hin Tidsalders Aand var aristokratisk; Adelen var dengang i en saa væsentlig Grad Stats- og Samfundslivets Bærer, at et Folk, som ingen Adel havde, ikke kunde have Krav paa at gjælde for jævnbyrdigt med de andre, og en Følelse heraf var, som blandt andet Absalon Pederssøns Norges Beskrivelse viser, heller ikke fremmed for de mere oplyste blandt Nordmændene. Men Adelen kunde ikke under en fremadskridende Civilisation vedblive at spille den samme Rolle; dens Betydning sank i samme Forhold, som de borgerlige Klasser hævede sig; den ophørte at være disse overlegen i Kultur; den blev efterhaanden ganske utilstrækkelig som militær og politisk Institution, og, jo mere som Følge heraf dens Anseelse dalede, jo mere maatte de aristokratiske Samfundsformer, som engang havde givet Folket Styrke og Sammenhæng, vise sig som Hindringer for en fortsat Fremadskriden. I Danmark bidrog særegne Forholde til at fremskynde denne Retning. Det danske Aristokrati degenererede hurtigt og uddøde efter Enevoldsregjeringens Oprettelse saagodtsom aldeles. I dets Sted kom en Hofadel, som

var og stedse forblev at være unational, og som følgelig ikke kunde øve noget Herredømme over Opinionen. Det var naturligt, at den nyere Tids demokratiske Aand under saadanne Omstændigheder vandt en hurtig og almindelig Indgang. Uligheden i Rettigheder, der havde udviklet sig under Adelsvælden, stod efter dennes Undergang tilbage som en stødende Uregelmæssighed; Bondestandens Trældom, som Enevoldsregjeringen endog havde bidraget til at forværre, føltes mere og mere som en Vanære og en Ulykke for det hele Folk, og nu blev Norges Samfundsorden det Forbillede, til hvilket de reformatoriske Idéer kunde støtte sig. Her var efterhaanden de velgjørende Følger af Bondens Frihed og Selveiendom bleven aabenbar for enhver; det var Friheden, som affødte den patriotiske Aand, der havde opretholdt Nordmændene under de største Trængsler; det var Friheden, som gjorde Norges Bønder og Fiskere til Arméens bedste Soldater og Flaadens bedste Matroser, medens Danmark var bleven saagodtsom vergeløst med sin fortrykte Almue; det var Friheden, som bevirkede, at Norges fattige Jord stadig blev mere opdyrket, medens i Danmark de rigeste Landstrækninger blev lagte øde, at Norges Næringsveie stadig gik fremad og dets Befolkning forøgedes, medens Danmarks stod stille eller endog gik tilbage. Et saadant Eksempel kunde ikke forfeile at gjøre sin Virkning; Norges Samfundsorden syntes nu at være ligesaameget i Overensstemmelse med Tidsalderens almindelige Krav og Retning, som Danmarks tidligere havde været; dens demokratiske Karakter betegnede ikke længer et lavere Trin af Civilisation; dens Fortrin var under Norges daværende politiske Forhold endog mere iøinefaldende end dens svage Sider, og, medens Danmarks sociale Institutioner under Adelsvælden havde udøvet en kjendelig Paavirkning paa de Norske, ser vi derfor nu et ganske omvendt Forhold indtræde: det var den norske Bondefrihed, der banede Vei for Bondeemancipationen i Danmark, og det var en Nordmand, fortrolig med Landboforholdenes Ordning i hans eget Fædreland, der havde den vigtigste Andel i det store Verk, som betegner en ny og lysere Periode i Danmarks indre Historie.

Dette Verks Gjennemførelse krævede en langvarig Kamp med mægtige Interesser, og under denne Kamp var det oplyste danske Publikums Deltagelse stadig voksende; Bondesagen blev det store Spørgsmaal, der satte alle Penne og alles Tanker i Bevægelse, og til hvis heldige Løsning man knyttede alle sine Forhaabninger med Hensyn paa Danmarks Fremtid. Debatterne om Landbo-reformen tjente til at aabenbare saamange skjændige Misbrug og en saa dyb Elendighed hos Folket, at der vakttes stedse videregaaende Ønsker om Reform. Man fandt det ikke tilstrækkeligt,

at de mest skrigende Uretfærdigheder blev afhjulpne; det hele Samfund tiltrængte en Regeneration, og det skulde regenereres derved, at Bondestanden atter blev, hvad den engang havde været. Det var de rousseauske Utopiers Tidsalder; det blev Mode at sværme for de primitive Samfundstilstande og for Billederne af Oldtidens Folkefrihed; man begeistredes for almindelig Lighed og Broderskab. Og under Indflydelsen af saadanne Stemninger maatte en Samfundsorden, der havde bevaret saameget af sin primitive Karakter som den norske, fremstille sig som et sandt Ideal, fornemmelig naar den betragtedes i en vis Afstand. Den var derfor ogsaa Gjenstand for en stadig voksende Sympathi og Beundring blandt de Danske, og Odelsbonden og Odelsretten lovpristes baade paa Vers og Prosa i de mest høittravende Udtryk. Men dette virkede igjen tilbage paa Nordmændene og styrkede deres Selvtændighed ved at knytte dem fastere til deres nationale Samfundsorden.

Medens Foreningen mellem Norge og Danmark i det udvortes bevarede den samme Karakter, var saaledes de indre Forholde, paa hvilke den oprindelig havde været grundet, i Tidens Løb undergaaet en aldeles gennemgribende Forandring. Foreningen, saadan som den var bleven grundlagt ved Begivenhederne i 1536, havde været det naturlige politiske Udtryk for Tilstanden i Reformationssaarhundredet, da den danske Nationalitet havde en ubetinget Overvegt i begge Riger, da den alene var levende og fremadskridende, medens den norske kun syntes at eksistere i Levningerne af en uddøet Kultur, der smuldrede hen ved Berørelsen med det ved Reformationen fremkaldte Liv. Norges provinsielle Afhængighed af Danmark havde været naturlig, saalænge der alene kunde være Tale om norske Bønder, norsk Fisk, norske Planker, saalænge Norge var uden selvstændigt nationalt Liv og uden Anseelse, saalænge det endog med Hensyn til materielle Kræfter stod i en uendelig Afstand under Danmark. Men saadan var ikke Forholdet ved Slutningen af det her behandlede Tidsrum.

Vi har seet, hvorledes Norges Handel og Skibsfart gik fremad efter Midten af det sekstende Aarhundrede, og hvorledes dets Borgerstand begyndte at hæve sig til nogen Betydning. Herved blev Grunden lagt til en selvstændig national Udvikling; thi vel var den norske Borgerstand paa hin Tid for en stor Del sammensat af udenlandske Elementer, og vel var dens Sprog bleven dansk, saa at den syntes at staa i et fremmed Forhold til Landets øvrige Befolkning; men den var dog tillige knyttet til denne ved de sterkeste Baand. Under Indflydelsen af en Natur og en Samfunds-

orden, der var saa forskjellig fra Danmarks, maatte den, uanseet hine Forholde, bevare en eiendommelig Karakter, og maatte, saa nøie end Forbindelsen mellem begge Riger blev knyttet, under en fremadskridende Udvikling stedse mere gennemtrænges af Bevidstheden om at udgjøre et eget Folk. Den danske Nationalitet var den herskende; men, om dens Overvegt endog havde været langt større, end den virkelig var, skulde den dog ikke formaaet ganske at absorbere et Liv, der udviklede sig under saa eiendommelige Betingelser. Og hin Overvegt blev desuden, navnlig efter Statsomveltningen i 1660, mindre og mindre. Danmark tabte sit Aristokrati, der i politisk og social Henseende havde været den herskende Klasse i begge Riger; dets Borgerstand blev sat tilbage ved forskjellige Aarsager eller udviklede sig ialfald mindre jævnt end den norske; dets Bønder sank dybere end nogensinde under Aaget, og der blev en stedse skarpere Modsætning mellem deres Kaar og Bondestandens i Norge.

Medens Vegtskaalen saaledes mere og mere tyngedes paa det sidstnævnte Riges Side, var det vistnok langt fra, at en fuldkommen Ligevegt blev opnaaet. Danmark vedblev, uanseet Norges hurtigere Fremadskriden, at være det overlegent i Folkemængde, Rigdom og Kultur; Danmark vedblev at være Hovedlandet, og Hovedstaden, det store Centrum, hvis Folkemængde overtraf alle norske Byers tilsammen, som i Aarhundreder havde været Kongernes forkjælede Barn, hvor Regjering, Hof og Universitet samlede, hvad der var dygtigt og fremadstræbende i de to Riger, var dansk. Men Forholdet mellem begge Folk havde dog nu ganske forandret sin Karakter; en særegen norsk Nationalitet eksisterede atter, ikke blot i en ubevidst, latent Tilværelse, men bevidst og virksom i et fremadskridende Kulturliv; den overskyggedes ikke længer saaledes af den danskes frodige Vækst, at denne alene kom tilsyne i begge Rigers Historie; den gjorde sig tvertimod gjældende med en Styrke i det fælles historiske Liv, og Nordmændene optraadte ved Siden af de danske med en national Selvfølelse, der bliver paafaldende, naar man alene ser hen til de ydre Magts- og Talforholde, men som de i det foregaaende paapegede indre Omstændigheder vil være tilstrækkelige til at forklare.

Vel var den fælles Literatur knyttet til Danmark eller rettere Kjøbenhavn, hvor alene Betingelserne for et Literaturliv fandtes forenede; men dens mest betydende Forfattere var norske, og ikke blot norske ved Fødsel og Herkomst, men ved Karakter, Smagsretning og Nationalfølelse.

Vel var de høiere Samfundsklasser i Norge fremdeles dansk-talende, medens hos Bondestanden det gamle Sprog fremdeles for en stor Del var bleven bevaret. Men denne Adskillelse havde

dog nu i det væsentlige tabt sin Betydning. Hine to Samfund, der engang rimeligvis havde staaet som fremmede ligeoverfor hinanden, var ligesom uligeartede geologiske Lag, der transmuteres ved at berøre hinanden, efterhaanden blevne beslegtede og forbundne ved umerkelige Overgange. Uagtet Sprogforskjellen (som desuden siden Reformationsaarhundredet var bleven stadigt mindre) følte dog de norske Kjøbstadboere og Embedsmænd sig nu ganske som et Folk med Bønderne, til hvem de mere og mere var blevene knyttede ved fælles Interesser og fælles historiske Erindringer, og denne Følelse maatte ialfald blive sterk og almindelig, efterat en demokratisk Aandsretning havde bemægtiget sig alles Gemytter, og efterat man kunde være stolt af at være Landsmænd af hine frie Bønder, der var Gjenstand for saamegen Beundring og Lovprisning. Men i samme Grad som de høiere Samfundsklasser i Norge sluttede sig nærmere til Bondefolket, i samme Grad udskilte de sig ogsaa fra deres Standsbrødre i Danmark, og denne i de to Landes og de to Samfunds ulige Karakter og stridende Interesser begrundede Divergens traadte stedse mere tydeligt frem under Sprogets og Literaturens Fællesskab. Saaledes kan man sige, at den norske Nationalitet var bleven konsolideret, og at den havde vundet bestemte Grænser.

Vel var den endnu i sin Barndom, sammenlignet med den danske, hvis Udvikling aldrig havde været afbrudt, og hvis Kulturliv, uagtet al dets Afhængighed, dog stedse var bleven ført paa egen Grund. Det fulgte heraf, at den maatte staa langt tilbage for denne i indre Styrke, i Sikkerhed og Evne til selvstændig Bearbejdelse af det almindelige Kulturstof. Men denne Underlegenhed, som i en nyere Tid, efterat det norske Folk var bleven udelukkende henvist til sine egne Kræfter og skulde bygge paa egen Grund, blev kjendelig nok, kunde i hin Tid ikke træde saa tydeligt frem, og der var meget, som bidrog til at dække den eller vel endog til at bøde paa den. — Nordmændene havde, som Følge af deres Lands mere storslagne Natur og isolerede Beliggenhed, fremfor de Danske noget sterkt og eiendommeligt i deres ydre Væsen, hvilket kunde tjene som et Slags Surrogat for, hvad der manglede dem i indre Udvikling, og det er aabenbart, at deres Nationalfølelse, skjønt den ikke kunde støtte sig til en rig Historie eller et selvstændigt Kulturliv, ikke destomindre i hin Tid var mere løftet og levende end de Danskes, — en Følge af flere samvirkende Aarsager, som i det foregaaende er bleven nærmere paavist. Det er bleven omtalt, hvorledes siden Enevoldsregjeringens Oprettelse det danske Folks Nationalaand mere og mere kuedes under en fremmed Kolonis Herredømme. Det tyske Hof, den tyske Adel, de tyske Officerer saa med overmodig Ringeagt ned

paa «die dummen Dänen», og haanede deres Sprog og Seder. De Danske, hvis Nationalkarakter er blød, og hvem Aristokratiets haarde Regimente havde gjort submisse og eftergivende, bøiede sig for denne Ringeagt, og vænnedes til at betragte, hvad der var Tysk, som noget i og for sig bedre og mere fornemt, end hvad der var Dansk; det blev deres mest fremtrædende Skrøbelighed, som allerede Holberg anker over, «at admirere alt hvad der kommer fra fremmede Stæder»,¹ og de tabte i den Grad den for et Folk nødvendige Selvfølelse og Stolthed, at Patrioter heri saa en Grund til at befrygte Nationens fuldstændige Undergang, og at det endog synes at have været ganske sedvanligt, at Danske undsaa sig ved sin Nationalitet og søgte at gjælde for Tyske. Man skulde, naar man betænker, at Norge fremdeles var oversvømmet af danske Embedsmænd, at navnlig de høieste og anseeligste Poster med faa Undtagelser var beklædte af saadanne, at Kjøbenhavn var begge Rigers aandelige Centrum, at Nordmændene, uanseet deres fremragende Andel i Fælleslitteraturen, dog fremdeles med Hensyn paa Kultur maatte erkjende sig som afhængige af Danmark, neppe formode, at den nationale Selvfølelse hos dem kunde være meget mere levende; man skulde vente, at de havde følt sig ligesaa underordnede og ydmygede under de Danske, som disse under Tyskerne. Det var imidlertid langt fra, at dette var Tilfælde. Nordmændenes Karakter, præget af en Samfundsorden, der sikrede enhver den størst mulige personlige Selvstændighed, var mere haard og uafhængig end de Danskes, og de lod sig derfor ikke saa let kue under en fremmed Indflydelse. Deres Selvfølelse var bleven opflammet ved nationale Bedrifter, hvortil Danmark ikke siden Enevoldsregjeringens Oprettelse havde haft noget Sidestykke. De var stolte af sin Nationalmilits, hvis Berømmelse kontrasterede med det mindre gode Lov, som Danmarks Leietropper havde, og sine Søfolk, der var anerkjendte som de bedste paa den hæderkronede dansk-norske Flaade. Men, hvad der mere end noget andet fyldte dem med stolt Selvfølelse, var deres Frihed. Man talte i det forrige Aarhundrede i ikke mindre høie Toner om det frie Norge og de frie Nordmænd end efter 1814. Og dette var, hvorvel Norges Regjeringsform dengang var en rent despotisk, langt fra at være ubeføiet. Ikke blot herskede der i Norge en Bondefrihed og en Lighed for Loven, som paa hin Tid neppe havde noget Sidestykke; men Nordmændene var, uanseet Regjeringens despotiske Maksimer og dens Fordring paa at agere Undersaaternes Forsyn, et af de mindst regjerende Folk i Europa. Fjernt fra Hoffets og Styrelsens Sæde, kunde de næsten siges at være overladte til sig selv og følte ialfald i langt

¹ Holberg, *Danm. og Norg. Stat.* S. 19.

mindre Grad end de Danske Trykket af den landsfaderlige Omhu. De havde Frihedens Aand, om ikke dens Former, og denne indgjød Agtelse. Forholdet mellem Nordmændene og de Danske var derfor ingenlunde af samme Art som mellem de Danske og Tyskerne eller som mellem en behersket og en herskende Race, saamegen Anledning end de ydre Omstændigheder giver til at formode dette. Det norske Folk stod i høi Anseelse i Danmark, og Nordmanden vilde ingenlunde gjælde for dansk, men var stolt af at tilhøre det frie norske Folk.¹ Medens Holberg tillagde de Danske en altfor stor Tilbøielighed til at admirere, hvad der kommer fra fremmede Stæder, er det netop den modsatte Feil, han fandt Grund til at bebreide sine egne Landsmænd, naar han siger om dem, at de var «tilbøielige til at fatte for store Tanker om dem selv og til at see andre over Axlerne», og senere har Wessel paa lignende Maade betegnet Forskjellen mellem begge Folks Karakter og herskende Stemning i de bekjendte Vers:

«Jeg den elskte Danske priser,
At Beskedenhed han viser,
Sjelden Dyd i fremmed Land.
Men, naar han for vidt den driver,
Og alt Fremmed Fortrin giver,
Den en Dyd ei nævnes kan,
Og fornedrer Danske Mand.

Jeg den kjække Nordmand priser,
At han stedse ivrigt viser,
Han sit Fødeland har kjer.
Men jeg troer, han gjorde ilde,
Om han vilde sig indbilde,
At der fødes Mennesker,
Kun i Engelland og der.»

¹ Vidnesbyrd om denne Stemning vil man finde hos de fleste norske Forfattere fra Slutningen af det forrige Aarhundrede. Saaledes Vibes bekjendte Afskedsvers i det Norske Selskab:

«I Versprotocollen sligt Minde mig skriv:
Personen var fød udi Norge,
Var saare genegen til syndefuldt Liv,
Aldeles ei fri for at borge;
Paa Andres han drak,
Hans Stads var en Frak,
Hans Roes: Han var fød udi Norge.»

Henrik Steffens, hvis Fader var tysk, og hvis Moder var dansk, og som havde forladt Norge i en Alder af syv Aar, siger, idet han omtaler de bekjendte Trappefeider mellem norske og danske Studenter: «Ich, der ich mich gern ein Norweger nannte, habe wohl die meisten Erzählungen der Art von Norwegern gehört . . . «Obgleich ich nun stolz war auf meine Geburt in Norwegen» etc. Steffens (*Was ich erlebte*).

Vistnok stak der en god Del Raahed under denne Nordmændenes sterkt fremtrædende nationale Selvfølelse, og en god Del Illusioner, naturlige for et ungdommeligt og endnu lidet erfarent Folk. Men den virkede dog som en Løftestang, der bidrog til at holde Nordmændene oppe ligeoverfor de Danske, trods disses ubestridelige Overlegenhed i Kultur og ydre Magtstilling, og den syntes dog saavidt beføiet, at man i Danmark, hvad der kan sees af Tyge Rothes, Suhms og andre danske Forfatteres Skrifter fra Slutningen af det forrige Aarhundrede, imponeredes deraf og var mere tilbøielig til at respektere og beundre den end til at se den fra en latterlig Side. «Priseligen stolt er Norges Søn,» siger Tyge Rothe.¹ «Hvo undres over, at Bonde er det, naar denne veed, at blandt hans Lige ere de, der nedstamme fra Konger. Og, naar han med den hele opstigende Rad af Forfædre har siddet paa sin Odelsjord og været den sande Hærmand, den sande Ledings- og Landvernsmand? Er det Under, at Nordmand af anden Stand end Bonden, føler liveligen hvad Nationalære er? Han i den lette Bjergatmosphære: han med de Mindesagner fra Oldtiden: han med den sande Tanke, at altid var Landet et Borgerfriheds, men aldrig et Adelsaristokraties eller et Livegenskabs Land.»

Vel blev Norge, lige indtil Foreningens sidste Dage, ganske forsømt med Hensyn paa Videnskabelighed og Kunst. For at de københavnske Muser kunde trives desto bedre, maatte de være eneberettigede i Kongens Riger og Lande, og, medens Regjeringen derfor med ødsel Haand understøttede Hovedstadens Akademier og lærde Samfund, modsatte den sig vedholdende Opfyldelsen af det norske Folks længe nærede og ofte ytrede Ønske om et eget Universitet, endog da der var aabnet Udsigt til, at den kunde imødekomme det uden nogen synderlig Pengeopofrelse. Denne stedmoderlige Behandling maatte ganske vist i flere Henseender bidrage til at forsinke Folkets Udvikling. Dersom Regjeringen havde gjort, hvad der var dens Skyldighed, dersom den i Betragtning af Norges Fjernhed fra Danmark, dets Folkemængde, Betydning for Staten og særegne Natur og Fordringer, havde sat de herskende Centralisationsmaksimer en Smule tilside og ladet der tilflyde dette Land en passende Andel i, hvad der af den fælles Stats Midler anvendtes til Fremme af høiere Oplysning og Dannelsen, vilde Nordmændene ganske vist ikke have staaet saalangt tilbage i disse Retninger, som de stod endnu ved Foreningens Opløsning. Uden en saadan Patroniseren fra oven var det umuligt, at Videnskaberne kunde trives i et Land med Norges daværende Hjælpemidler, og det var naturligt, saalænge det hverken havde Universitet eller Bibliotheker eller andre videnskabelige

¹ Om nogle Danmarks og Norges Fordringer til hinanden, S. 93.

Samlinger i sit Skjød, at den praktiske Aandsretning erholdt en ganske uforholdsmæssig Overvegt, og at der i Forhold til Folke­mængden var langt færre Nordmænd, som gik den akademiske Bane, hvorved de nødtes til for længere Tid at forlade deres Fædreland, end Danske. Men paa den anden Side tør det vel paa­staaes, at netop den Omstændighed, at Nordmændene saaledes ganske blev overladte til sig selv og sine egne Kræfter, at Regje­ringen unddrog dem den Understøttelse, som den i saa rigt Maal lod blive det danske Folk til Del, at de maatte tilkjæmpe sig, hvad der andensteds var en Gave fra oven, i høi Grad har bidraget til at stimulere Folkets Almenaand og Associationsaand, og denne fører, om end langsommere, saa dog sikrere og bedre til Maalet, end enhver Protektion, enhver kunstig Opelsken fra de Styrendes Side. Netop den Omstændighed, at Regjeringen undlod at afhjælpe Norges mest aabenbare Savn, kaldte Ønsker og Bestræbelser til­live, der blev nye Foreningsbaand for Nationen, og det er navnlig bekjendt, hvorledes den langvarige Agitation for et norsk Univer­sitet efterhaanden vokste op til en Nationalsag, der i en hidtil ukjendt Grad sammenknyttede alle oplyste Nordmænd i en fælles stor Interesse, og hvorledes det paa Grund heraf med Rette kan siges, at den var et Forspil og en Forberedelse til Landets poli­iske Emancipation.

Vel maatte enhver Nordmand, der valgte at gaa Embedsveien, tage sine Eksamener i Kjøbenhavn, hvor de norske Studenter tilbragte sine bedste Ungdomsaar, hvor de knyttede Venskabs- og Slegt­skabsforbindelser, og hvor mange blandt dem, navnlig de, der udmerkede sig eller følte Kald for literær og videnskabelig Virksomhed, forblev deres hele Liv, saasom de alene her fandt Anledning til at udfolde sine Talenter. Men, naar det blandt de for Norge skadelige Følger, som flød af, at Blomsten af dets Ungdom blev trukken til Kjøbenhavn, ogsaa anførtes, at den ved Opholdet her let kunde blive og ofte blev fremmed for sit egent­lige Fædreland, da var dette neppe andet end et patriotisk Skræm­mebillede, og gjælder idetmindste ingenlunde om Slutningen af det her behandlede Tidsrum. Modsætningsforholdet mellem begge Folk var traadt altfor tydeligt frem, og Nordmændenes Patrio­isme var bleven sat i en altfor livlig Bevægelse, til at ikke Op­holdet i Danmark snarere maatte have en Virkning til at styrke og udpræge deres nationale Væsen end det modsatte. De norske Studenter sluttede sig indbyrdes tæt sammen og tabte sig ingen­lunde blandt de Danske; det var to Partier, der rivaliserede og førte hyppige Krige med hinanden, og det lader til, at hine, uagtet de kun udgjorde en liden Flok mod disse, ikke destomindre for­maaede at sutinere den Rolle, som Følelsen af at repræsentere

ikke blot en Provins, men et eget Folk, paalagde dem. De havde Ry for store Legemskræfter, og i de berømmelige Trappefeider viste de sig som værdige Sønner af Kjæmpernes Fødeland. Rahbek og Steffens har, som bekjendt, fortalt om disse Trappefeider. «Det var ikke Dueller, men veldige Nordiske Nævekampe. Uden Tvivl var Nordmændene dem, der udfordrede; Øboerne vovede sjelden at modtage Udfordringen, men de dygtige kraftige Jyder stillede sig imod Nordmændene. Kampene fandt Sted paa den høie Trappe i Universitetsgaarden udenfor Examenssalen. Hvert Parti steg op fra sin Side; Forkjæmperne mødtes paa den øverste Plads og brødes og søgte at styrte hinanden ud over Rekverket; det kunde vel hænde, at begge styrtede ned paa een Gang, og i ældre Dage, da disse Kampe bleve førte paa en mere raa og ubændig Maade, skulle enddog dødelige Saar have fundet Sted.»¹ Men det var ikke blot paa Universitetets Trapper og Auditorier, at de norske Studenter hævdede sig en egen Plads, og det var ikke blot med Næverne, de gjorde sin Nationalitet gjældende. I Literaturen var de repræsenterede ved et forholdsvis til de Danske betydeligt Antal af begavede og talentfulde Mænd, hos hvem det fælles Landsmandskab i Smag og Aandsretning var umiskjendeligt og dem selv fuldkommen bevidst, og ved Stiftelsen af det Norske Selskab organiserede de sig til et Parti, som indtog en eiendommelig Plads og øvede en virksomt indgribende Indflydelse i hin Tids literære Bevægelser. Intetsteds fremtraadte Norskheden med større Varme og med et dybere Alvor end netop her, under Klublivets tilsyneladende frivole Adspredelser. «Blandt det Norske Selskabs Fester hørte nye Medlemmers Optagelse og Afskedsdag for de Bortdragende. Ved saadanne Leiligheder kom ret det alvorlige Sind frem hos de muntre Selskabsbrødre, og den Tanke, der aldrig laae dem fjern, at de havde et Folks Ære og Verdighed at repræsentere paa fremmed Grund, synes da ligesom at have indviet Festen. Altid henvendte disse Nordmænd sine Tanker til Fædrelandet og vedvarende var deres Forbindelse med Hjemmet; derfor optog ogsaa Selskabet «fraværende» Medlemmer, blandt hvilke især Claus Frimann bør erindres. Fra Medlemmerne i Norge kom der jevnlig Skrivelser til Brødrene i Kjøbenhavn, hvor Fædrelandets Savn og Forhaabninger dannede det sterkeste Baand i Forsamlingen. Saaledes havde Ove Gjerlev Meyer udgivet en indtrængende Forestilling om et Norsk Universitets Oprettelse, og efter Traditionen vedblev denne Gjenstand at være et Anliggende, som i det Norske Selskab ofte kom paa Bane og som det bidrog til at holde i Erindring.»²

¹ Steffens, *Was ich erlebte*, II. 42.

² Welhaven, *Om Ewald og de Norske Digtere*, S. 166.

— Det var den stadige Rivning og Væddestrid med de Danske, der bidrog til at skjærpe og vække Nationalfølelsen hos Nordmændene i København, og det var Længselen efter det fjerne Fædreland, der gav Digterne af deres Kreds denne Evne til at udtrykke en Stemning, der udmerker dem fremfor deres danske Samtidige, og denne altid færdige patriotiske Enthusiasme, som maaske i ikke ringere Grad end deres Vittighed og Lune bidrog til at give dem en saadan Anseelse, at der, som Rahbek fortæller, i det Norske Selskabs Glansperiode fandtes Folk, som affekterede at tale med norsk Akcent, skjønt de var fødte og opvoksede i Danmark og aldrig havde seet Norge.

Saaledes var, imod Slutningen af det her behandlede Tidsrum, Nordmændene atter blevne et Folk, der var sig selv bevidst, og som besad Styrke nok til at gjøre sin nationale Eiendommelighed gjældende ligeoverfor de Danske i det fælles historiske Liv. De havde atter en Historie og en Literatur, som de kunde regne for deres egen; der havde udviklet sig en levende Almenaand blandt dem; de følte sig, uanseet at de i saamange Henseender stod tilbage for de Danske, som et med disse fuldkommen jævnbyrdigt Folk, og det er klart, at denne indre Emancipation senere eller tidligere maatte efterfølges af et tilsvarende ydre. Det er klart, at et Folk, hos hvem den nationale Selvfølelse og Bevidsthed er vaagnet, ikke i Længden vil kunne finde sig i at være afhængigt og i at se sine Rettigheder og Interesser tilsidesatte. Her truede altsaa en Kamp, der syntes at skulle blive langvarig, og imod Slutningen af forrige Aarhundrede viser der sig flere og flere Tegn til, at Nordmændene rustede sig til en saadan Kamp, at de arbejdede paa at løsgjøre sig fra de Baand, som i Aarhundreder havde hvilet paa dem, men hvis Tryk de nu først ret var begyndt at føle. Men det vilde føre os for vidt at behandle dette Emne med nogen Udførlighed, og vi skal indskrænke os til at berøre det.

Det er ovenfor bleven sagt, at Norges politiske Forhold under Foreningen med Danmark i det væsentlige vedblev uforandret saadant, som det var bleven etableret ved Reformationens Indførelse. Der er sagt: i det væsentlige; thi en Forandring indtraadte unegtelig. Fra Reformationen og indtil Suverænitetens Indførelse var Norge i statsretlig Henseende, vel ikke en Provins, — efter hvad der oftere har været bemærket, blev Rigsraadsbeslutningen af 1536 egentlig aldrig gennemført og fremdroges først ved Arild Hvitfeldt af den Glemsel, hvori den var sunken, — men dog et Lydrige af Danmark, noget som bl. a. paa en uigjendrivelig Maade fremgaar af Udtrykkene i Christian den Fjerdes Norske Lov om Kongevalget, hvorefter «den Herre og Første, som Dan-

marks Riges Raad, Adel og Stænder kaare til Danmarks Riges Konning, den skal og være Konning udi Norge».¹ Efter 1660 derimod var Norge i statsretlig Henseende fuldkommen sideordnet med Danmark og maatte regnes som et selvstændigt Rige, saavidt der under et absolutum dominium kan være Tale om nogen Rigs-selvstændighed, hvorfor ogsaa Traktater fra hin Tid, som den fælles Konge i Norges Krones Navn har indgaaet med fremmede Magter, endnu pleier at ansees som forbindende. Hermed stemmer ogsaa, hvad Holberg ytrer om denne Sag, og hvad der uden tvivl var den almindelige Opfatning saavel blandt Nordmænd som Danske af Rigerne indbyrdes retslige Forhold: «Norge blev stedse anseet som en Province, indtil Souverænitetens Indførelse, da begge Riger igjen ere blevne tracterede paa en lige Fod som tvende forenede Riger under souveraine Konger.»² Men dette havde kun liden praktisk Betydning, og det væsentlige var, at Norge, medens det retsligt betragtedes som et selvstændigt Rige, faktisk behandledes som et Biland til Danmark. Det havde ingen særskilt Regjering, ingen det hele Land omfattende Myndighed eller Indretning; intet Universitet, ingen Høiesteret, ingen Bank. Det styredes fra Danmark og fordetmeste af Danske, og det styredes mere med Hensyn paa Danmarks end med Hensyn paa dets egne Interesser. Foreningen var, efter hele sin Natur og i Overensstemmelse med de dengang fremherskende Regjeringsmaksimer, en ulige, og, medens den bragte Danmark de reelleste og mest iøinefaldende Fordele, var det ialfald meget undskyldeligt, om man ikke formaaede at indse, at den bragte Norge andet end Skade.

Saagodtsom under hele Foreningstiden støder man hist og her og af og til paa Ytringer af Misnøie over den Tilsidesættelse, som vederfores Norge, og over Regjeringens Mangel paa Hensyn til dets Interesser. Men disse Ytringer kan paa et tidligere Stadium i Folkets Udvikling ikke have nogen Betydning, og det er først henimod Slutningen af forrige Aarhundrede, at de samler sig til en Bevægelse, der har bestemte Formaal, og hvis voksende Løb man kan forfølge, medens tilforn Misfornøielsen kun optræder sporadisk og som Virkning af et forbigaaende Tryk. Den stigende Velstand og Oplysning skjærpede Folkets Blik for, hvad det savnede, og fremkaldte saaledes med Nødvendighed nye Fordringer; Handelens og Skibsfartens Udvikling og den forøgede Forbindelse med Udlandet bevirkede, at Norges særegne politiske og kommercielle Interesser traadte tydeligere frem, og, jo mere Nationalfølel-

¹ Chr. IV. N. L. 1. 10.

² Danm. Hist. III. 15. — Med Hensyn til dette Punkt kan, foruden til Scheids og Kofod-Ankers bekjendte Afhandlinger, ogsaa henvises til *Rydin, Föreningen emell. Sverige och Norge*, pag. 1—6.

sen vakte, jo mere maatte Fædrelandets Afhængighed af et andet Rige synes i og for sig stødende. Ved Trykkefriheden under det struenseeske Regimente fik en længe gjærende Bevægelse Luft, og siden denne Tid er det tydeligt, at Nordmændene uafladeligt stræber mod en større politisk Uafhængighed, og at deres Fordringer herpaa, om de end til en Tid kan være mindre høilydte, aldrig bliver ganske glemte eller nedlagte. Med en rigtig Takt saa man i Savnet af et eget Universitet det første, der maatte afhjælpes, for at det norske Folk kunde indtræde blandt de selvstændige Nationers Tal, og allerede i 1771, da Gunnerus reiste ned til Kjøbenhavn for at reformere Universitetet, og det rygtedes, at han ved samme Leilighed ogsaa vilde virke for Oprettelsen af et Universitet i Norge, vakte denne Sag en saa almindelig og sterk Deltagelse, at Tauber, som dengang var Sekretær hos Gunnerus, kalder det «en til lys Lue frembrudt og længe dulgt Varme af Patriotisme hos den Norske Nation, der saae ud til at vorde en fortærende Ildebrand», og fortæller, at «hele Pakker Breve indløb fra alle Kanter i Norge hver Postdag til Gunnerus, med Anmodninger om at skaffe Norge et Universitet og Anviisninger til en Fond dertil ved privat Sammenskud uden mindste Byrde for Statens Kasse».¹ — Det er bekjendt, hvorledes Nordmændenes Forhaabninger dennegang skuffedes, og hvorledes der efter Struensees Fald for en længere Tid blev gjort Ende paa al Skrive- og Ytringsfrihed. Men herved bevirkedes kun en tilsyneladende Stansning i de begyndte Agitationer; der blev rundt omkring i Landet stiftet patriotiske Selskaber, hvor Fædrelandets Anliggender kunde drøftes, efterat der var lagt Baand paa den offentlige Diskussion; Ilden var engang brudt ud, og den fandt i Rigernes indbyrdes Forhold altfor meget Tønder til, at den ikke trods alle Hindringer skulde udbrede sig. Norges Handelsinteresser var i de fleste Tilfælde, hvor der gaves nogen Anledning dertil, blevne tilsidesatte eller opofrede for Danmarks, og jo mere Kjøbmandsstanden i det førstnævnte Rige vandt Kræfter, jo mindre kunde den være tilbøielig til at finde sig heri. Ved den sterke Handelsrørelse blev Savnet af en egen Bank eller Laaneindretning for Norge i høieste Grad føleligt; men, uagtet dette, og uagtet Ønsket om at faa hint Savn afhjulpet, samtidigt med at Universitetssagen begyndte at drives med nogen Kraft, fremsattes saavel i Brochurer og Avisartikler som i Petitioner fra enkelte blandt de norske Byer, viste Regjeringen sig dog aldeles uvillig til at imødekomme det, — medens den oprettede en egen Bank for Slesvig og Holsten, hvor Trangen til en saadan Indretning var liden eller ingen, — for at ikke Hovedstaden skulde gaa Glip

¹ *Udvalg af Breve til R. Nyerup, udg. af L. Daae. Side 74.*

af de Fordele, som tilflød den derved, at Norges Pengeomsætninger foregik her. Ogsaa de mange øvrige, Kjøbenhavn tilstaaede Begunstigelser og Monopoler var til meget Afbræk for den norske Kjøbmandsstand, navnlig i de søndenfjeldske Byer, og det var derfor ganske naturligt, at der i disse havde udviklet sig et hemmeligt Misnøie med det herskende Centralisationssystem og en oppositionel Stemning, i hvilken Tankerne om politisk Selvstændighed, naar de først vakt, hurtig maatte slaa Rod. Fornemmelig var Christiania at betragte som et sandt Hovedkvarter for Oppositionen mod det kjøbenhavnske Supremati. I denne By, der var Sædet for Overhofretten, Statholderen og flere andre af Rigets høiere Embedsmænd, og hvor indtil Enevoldsregjeringens Indførelse Stænderne holdt sine Møder og Kongerne hyldedes, havde Selvstændighedstanken en større traditionel Magt end andensteds; den havde Prætension paa at være et Slags Hovedstad, og Bestræbelserne for at skaffe Norge et eget Universitet, egen Bank o. s. v. fandt her en saameget lettere Indgang, som alt, hvad der kunde tjene til at befordre Norges ydre Selvstændighed, maatte blive til umiddelbar Fordel for den By, der var at betragte som Landets naturlige Centrum. Christiania var vel dengang endnu en liden og temmelig uanseelig Kjøbstad; men her fandtes imod Slutningen af forrige Aarhundrede flere rige Trælasthandlere, i hvilke Oppositionen fandt en indflydelsesrig Støtte. Blandt disse var fornemmelig Bernt Anker fremragende ved sin Formue og sin urolige, intrigante Karakter. Han beherskede Opinionen i en vid Kreds, og det heder, at han og flere med ham allerede i 1789 havde knyttet Forbindelser i Sverige, og at man spekulerede paa intet mindre end paa at bane Veien for Norges fuldstændige Løsrivelse fra Danmark. Stemningen var imidlertid endnu langt fra at være modtagelig for saadanne Projekter, og Bernt Anker var desuden, trods sin store Anseelse og trods en uomtvistelig Begavelse, altfor forfængelig og karakterløs til at kunne blive virkelig farlig. Men, om end de «foragtelige Christianiæ Raisonneurs», hvem Ministeren Guldberg omtaler med saamegen Vrede, dannede ligesom en vidt fremskudt Forpost, er det dog vist, at Stemningen hos de oplyste Klasser overalt i Landet bevægede sig fremad i den samme Retning, og at det vedblev saaledes, uagtet det guldbergske Ministerium afløstes af en Regjering, der viste mere Omhu for Norges Opkomst og tog mere Hensyn til dets Interesser end nogen tidligere, og uagtet Landet paa samme Tid hævede sig til et hidtil ukjendt materielt Velvære. Der havde reist sig Fordringer, som ingen endog den velvilligste danske Regjering vilde have kunnet tilfredsstille, og hvem endog den lykkeligste ydre Forfatning ikke vilde have kunnet bringe til

at forstumme. Det er af mange Vidnesbyrd klart, at det var en almindelig Mening blandt oplyste Nordmænd paa hin Tid, at Norge ikke indtog en saadan Stilling i den danske Stat, der stemmede med dets Værdighed som et gammelt og berømmeligt Kongerige. Der var begyndt at vaagne en levende Interesse for Landets Oldtidshistorie, og, idet man dvælede ved Billeder af fordums Glans og Herlighed, følte man dobbelt bittert, at Norge ikke længer havde nogen Rang blandt Europas selvstændige Stater. Man fandt, at de mange Offere, som Norge havde bragt og fremdeles maatte bringe den fælles Stat, ingenlunde blev tilbørlig gjen-gjældte. Man klagede over, at det for Danmarks Skyld var bebyrdet med en Udskrivning, der langt overskred alle Rimelighedens Grænser, at dets Statsindtægter forbrugtes i Danmark, idet kun en forsvindende Del deraf vendte tilbage til Landet selv, og at alting var centraliseret i Kjøbenhavn. Man begyndte at indse, at Regjeringens Politik, der alene tog Hensyn til det ene af de to forenede Riger, nødvendigvis maatte blive fordærvelig for det andet, hvis Stilling og Interesser var saa ganske forskellige.¹

Uagtet disse Anskuelser følgerigtig syntes at maatte lede til Ønsket om Foreningens Opløsning, er det dog neppe tvivlsomt, at det lige indtil den endelige Katastrofe i 1814 kun var de færreste, hos hvem et saadant Ønske fik Rum, eller som stillede sig et saadant Formaal klart for Øie. — Der var to almindelige og i sig selv meget respektable Følelser, som hindrede, og som, hvis uforudsete Begivenheder ikke havde hugget Knuden over, sandsynligvis længe vilde have hindret Nordmændene i at gaa saavidt.

Deres Loyalitet og Troskab mod Kongehuset var en af de Dyder, som de roste sig mest af at besidde, og den Omstændighed, at Kongerne ikke holdt Hof blandt dem og kun sjelden af lagde et kort Besøg i Norge, havde bidraget til, at Kongemagten i deres Øine blev omgivet med et Slags overjordisk Nimbus, og at de kunde bevare en ivrig Royalisme ved Siden af den for dem naturlige Frihed i Tænkemaade. Regjeringen havde vistnok i mange Henseender vist en uforsvarlig Mangel paa Omhu for Norge; men man kunde paa den anden Side ikke miskjende, at den i Regelen var mild og sjelden greb til voldsomme Midler for at sætte sin Vilje igjennem eller befæste sit Herredømme. Uagtet de stadigt mere fremtrædende Ytringer af norsk Selvstændighedsfølelse og Misnøie med det bestaaende var Gjenstand for en ængstelig Opmerksomhed fra de Styrendes Side, og uagtet man begyndte at forestille sig, at Stemningen i Norge ikke var at lide

¹ En hermed overensstemmende Skildring af Nordmændenes Stemning under den mod Norge velvillige Reventlow-Schimmelmansske Regjering læses saaledes hos A. S. Ørsted, *Af mit Livs og min Tids Hist. II. 133 ff.*

paa, og at dette Lands Fraskillelse fra Danmark var en Eventualitet, som man maatte have for Øie og af al Magt stræbe at forebygge, greb man dog ikke til det Middel, som saa ofte er anvendt i lignende Tilfælde: at forlægge danske Tropper til Norge og at drage de norske til Danmark.¹ En saadan Foranstaltning vilde ganske vist have bidraget til at opirre Stemningen, hvorimod den Tillid, som Regjeringen viste Nordmændene ved at overlade dem til sig selv, maatte bidrage til, at de betragtede det som en Æressag ikke at svinge det gamle Ry for Troskab, hvorom de danske Poeter og Forfattere vidste at sige dem saamange smukke Ting.

Endelig var, uanseet de mange Rivninger, der ikke kan undgaaes, hvor to adskilte Nationaliteter omsluttet af en Helstat, Broderforholdet mellem Nordmænd og Danske virkelig noget mere end en blot Talemaade. Begge Folk havde i saa mange Aar delt Ondt og Godt med hinanden, levet under den samme Regjering, kjæmpet mod de samme Fiender, de var knyttede saa fast til hinanden ved Fællesskab i Sprog, Lovgivning, historiske Erindringer, ved talrige Slegtskabs- og Venskabsforbindelser, der var stiftede under de hyppige Ophold og Ansættelser af Danske i Norge og Nordmænd i Danmark, at de sterkeste Rystelser eller ydre Tvang maatte synes nødvendig for at skille dem ad. Blandt de Danske især var Stemningen saadan, at de i Almindelighed betragtede Norge som en Del af deres eget Fædreland, og at de ikke kunde tænke sig en Opløsning af Foreningen uden som en fuldstændig Tilintetgjørelse. Og, om end Nordmændene, som na-

¹ I 1767 var der af Generalfeltmarschal Saint-Germain bleven fremsat et Forslag i denne Retning. Herimod udtalte den bekjendte Grev F. Danneskjold-Samsøe sig i en Promemoria, dat. 8 Mai 1767, i hvilken det bl. a. hedder: «Det, som især min allerunderd. Hengivenhed og Kjærlighed for min Konge uimodsigelig forbinder mig at tale om og at advare om de farlige Følger jeg med Føie befrygter ville flyde deraf, er det udi det senere Promemoria af 18de April gjorte Forslag: at trække et af de Norske gevorbne Regimenter herved og sende derimod tvende af de hisige gevorbne Regimenter derop, hvoraf det ene skal forlægges i Trondhjem og Bergen og der frit indquarteres. Bergen og Trondhjem have aldrig havt nogen Indquartering. Nu Norge ei er endnu udi den fuldkomne Roe, hvori det tilforn haver været, kan da inte denne nye Tyngde, denne der aldrig tilforn bekjendte Indretning let forøge den under Asken glimrende Uroe. Især om den, for et, siden et Par hundrede Aar saa tro og hengivne Folk, saa bedrøvelige Mistanke kommer dertil: at denne nye Indretning reiser sig af Tvivl om deres Troskab og for at kunne bruge Tvangsmidler mod dem, som dog i Sandhed (vare de end langt sterkere), i et Land som Norge og mod et Folk som de Norske vilde lidet, ja slet intet udrette: da derimod dette saa stridbare Folk ved sine Monarchers Naade, Fromhed og Mildhed let lader sig tæmme, som Eders Majs. Forfædre, ja som endog Eders Maj. selv senest ved Bergen have faaet overflødig Beviis paa.» *Danske Mag. III. Række III. 63 ff.* — Der blev imidlertid i det nævnte Aar, uanseet denne Modforestilling, skikket et Par danske Regimenter til Norge, hvilken Foranstaltning var fremkaldt ved de Uroligheder, som kort tilforn havde fundet Sted i Anledning af Ekstraskatten; men de blev snart derefter atter trukne tilbage, og noget lignende vides ikke senere at være skeet.

turligt, ikke ganske kunde dele denne Stemning, saa er det dog vist, at ogsaa hos dem Sympathierne for Broderriget var meget sterke blandt alle Samfundets Klasser.

Men det er ligesaa vist, at Norges materielle Interesser, hvis Strid med det bestaaende System stedse blev skarpere, og Nordmændenes Nationalfølelse, som stedse blev mere levende, og hvis Krav en dansk Enevoldsregjering aldrig havde kunnet tilfredsstille, i Tidens Løb, endog uanseet alle ydre Begivenheder, vilde have faaet Overtaget og trukket sterkere til den ene Side, end hine Følelser trak til den anden. Adskillelsen kom, uventet for de fleste, fremtvungen ved et Sammenstød af uforudsete Begivenheder. Men Norges Ophøielse til et selvstændigt Rige i 1814 var, ligesaalidt som dets Nedsættelse til et Lydrige i 1536, et Verk af Tilfældet. Begge disse store Omvekslinger i vort Fædrelands Skjæbne havde sin væsentlige Begrundelse i almindelige, i Folkets Udvikling og indre Forholde liggende Aarsager, hvis Virksomhed de ydre Begivenheder kunde tjene til at fremskynde eller forsinke, men som, senere eller tidligere, maatte lede til det samme Resultat. Saafermt Norge ikke i 1814 efter tre Aarhundreders langsomme Udvikling havde gjenvundet en vis Grad af indre Selvstændighed, vilde hint Aars Begivenheder alene have bragt det fra den ene Afhængighed i den anden, og, selv om det ikke ved ydre Tvang var bleven adskilt fra Danmark, vilde det dog have gennemført sin politiske Emancipation, der var en nødvendig Følge af den nationale.

OM FORHOLDET MELLEM RELIGION, FAMILIE OG STAT HOS DE GERMANISKE FOLK.

Man har været enig om at fremhæve Modsætningen mellem den antike og den moderne Verden med Hensyn paa Opfatningen af Staten og Gjennemførelsen af Forholdet mellem Stat og Individ og at føre denne Modsætning for en væsentlig Del tilbage til Germanernes «esprit d'individualisme». Men ved denne er man bleven staaende som ved noget givet, et Naturanlæg, en Race-eiendommelighed, der ikke yderligere kan forklares, eller man har forklaret den paa en urigtig Maade. Som oftest er den bleven opfattet som en Egenskab, der i Almindelighed tilhører Menneskene paa et primitivt Standpunkt, man har stillet den individuelle Frihed forud for det ordnede Samfund, man har ladet den germaniske Stat opstaa ved en frivillig Sammenslutning, hvorved den enkelte opgiver noget, men saalidt som muligt, af sin oprindelige Selvstændighed (*Guizot, Rogge, Eichhorn* o. fl.). Mod Rigtigheden af en saadan Betragtningssmaade har nyere Forskere (t. Eks. *Wilda*) protesteret; de har medrette villet have Samfundet betragtet som noget oprindeligt, som et Naturfænomen («*Erst in dem Gemeinwesen hat der Germane sein stolzes Haupt zu erheben gelernt*»). Men, naar de til Forklaring af det eiendommelige ved den germaniske Stats- og Samfundsskik taler om denne Races Frihedssind, sterke Personlighedsfølelse etc., da er dette at omskrive Problemet, ikke at løse det. At forklare et Fænomen vil sige at paavise dets Sammenhæng med et andet mere almindeligt eller mere oprindeligt. Et saadant er i nærværende Tilfælde den forholdsvis lidet indgribende Rolle, som Religion og Religionsvæsen sees at have spillet hos Germanerne, sammenlignet med de fleste andre Folk, navnlig den antike Verdens. Vi ved, at de ikke havde nogen særegen Prestestand. *Cæsar* fremhæver dette som en Merkelighed i Modsætning til Kelterne, med hvem de iøvrigt viste en saa nær Overensstemmelse. Vi ved, at de gamle Nordmænds Moral havde i en usedvanlig Grad en rent praktisk Karakter, og at den stod i liden eller ingen Forbindelse med Religionen; de moralske Bud skulde efterleves, ikke af Hen-

syn paa Guderne, men af Hensyn paa Mandens egen Ære og Selvstændighed. Nordmændene havde som Romerne sine Auspicier og troede paa dem; men medens Romeren, som *F. de Coulanges* udtrykker det, var «brave au combat à condition que les auspices lui assuraient la victoire»,¹ er det af mange Træk i Sagaerne bekjendt, at det hos Nordmændene gjaldt som en Æressag for den kjække at slaaes ligegodt, om han end forud vidste, at Guderne havde besluttet hans Undergang. Overhovedet er det vistnok med Føie sagt om de nordiske Folk i Almindelighed, at de religiøse Forestillinger hos dem øvede mindre Indflydelse endhos noget andet Kulturfolk, hvorum Historien ved at fortælle (*M. Büdinger*).

Men Religionen har været med at bygge Staten, de religiøse Forestillinger har været de ældste og stærkeste aandige Baand mellem Menneskene, og ved dem fremfor alt er Samfundenes Karakter bleven bestemt.

Dette er for Grækernes og Romernes Vedkommende ypperlig oplyst i den strassburgske Professor *Fustel de Coulanges's* Verk «*La Cité Antique*». Her udvikles først Familieforfatningens Sammenhæng med en Udødelighedstro, der synes at have været fælles for alle Folk af den ariske Æt, og ifølge hvilken de Afdøde vedblev at leve i sine Grave og herfra at staa i uafbrudt Forbindelse med sine efterlevende Frænder. Naar disse iagttog at ofre til dem, blev de gode og beskyttende Genier, i modsat Fald onde og ødelæggende. Saaledes havde hver Familie sine egne Gudomme, sin egen Religion. Hos Hinduerne som hos Grækerne og Romerne var det Sønnen, der havde den Pligt at ofre til sin Faders og sine Forfædres Aander. Familiereligionen gik kun i Arv paa Sværdsiden. «Le père, seul interprète et seul pontife de sa religion, avait seul le pouvoir de l'enseigner et ne pouvait l'enseigner qu'à son fils.»² Paa denne Maade knyttedes alle Generationer af den samme Familie sammen til en uadskillelig Enhed. Familien var et religiøst Samfund, en Kirke med en særegen Religion, og derpaa beror nu dens Forfatning, saadan som vi kan se, at denne har været hos Grækerne og Romerne i den ældste Tid; deraf udledes nu dens strenge indre Sammenhold, Husfaderens uindskrænkede Magt, Sønnernes Umyndighed indtil Faderens Død, Kvindernes vedvarende Mindreaarighed eller ligefremme Ufrihed, de særegne Regler for Arvegangen og Ægteskabets Indgaaelse o. s. v. Deraf fulgte det, at den i rent fysisk Henseende havde en anden Sammensætning end nuomstunder, at den indeholdte en Mangfoldighed af Individier, som nuomstunder ikke

¹ Tapper i Slaget paa Betingelse af, at Varslerne sikrede ham Seier.

² Faderen, den eneste Fortolker af og den eneste Prest i sin Religion, havde alene Magt til at undervise i den og kunde kun give denne Undervisning til sin Søn.

regnes til Familien, medens andre var udelukkede, der nuomstunder regnes med. Det forbindende var mere den fælles Religion end det naturlige Blodsforvandtskab. Kvinden, der blev giftet ind i en anden Familie, antog sin Mands Religion, traadte ind i hans Kirke; hun og hendes Børn blev fuldkommen fremmede for Brødre eller andre kjødelige Slegtninger. Paa den anden Side betragtedes Adoptivsønner eller Adoptivbrødre og deres Ætlinger som fuldkommen staaende i samme Forhold til Familien som virkelige Sønner eller Brødre, idet det religiøse Fællesskab bød paa Mangelen af Blodsforvandtskab. Kognaterne udelukkedes, men Agnaterne toges med i videste Udstrækning; Agnationerne blev til Slegter (gentes) eller Khlaner, der overordnedes den naturlige Familie eller (som hos Kelterne) saagodtsom ganske ophævede denne.

Hvorledes nu af de patriarkalske Familier eller Slegter de videre politiske Associationer er fremgaaede: om det er skeet ved en fortsat Forgrening af den oprindelige enslige Slegt eller ved en Sammenslutning af flere indbyrdes uafhængige Slegter, kan i det enkelte være uvist. Men hvorledes end Udvidelsen faktisk er foregaaet, — kunstig eller naturlig, — saa er det vist, at man altid forestillede sig, at den var foregaaet naturlig, at den videre Kreds stedse havde gaaet umiddelbart frem af den engere. Stammen og Staten betragtedes som naturlige Enheder, hvilende paa en oprindelig Blodsforvandtskabs-Grund. Alle Medlemmer af en Stamme eller Stat antoges at stamme ned fra den samme Ætfader. Ifølge heraf gjorde det religiøse Princip i Familieforfattningen sig gjældende ogsaa i de videre Kredse; Familieretten blev Statsrettens Prototyp. Overgangen mellem Familie og Stat dannedes ved Slegten, der havde vokset ud over det paaviselige Slegt-skabs Grænser, men dog bevarede den naturlige Families Organisation, og hvorved der banedes Vei for Overførelsen af denne ogsaa til videre Samfundsannelser (den Forskjel, som hos Romerne gjordes mellem «agnationes» og «gentes», forklares naturligt saaledes, at «gentiles» var saadanne «agnati», der ikke kunde paa-vise Graden af sit Frændskab. *Lange, Röm. Alterthümer*).

Ligesom Familien blev altsaa ogsaa Staten hos Grækerne og Romerne opfattet som et religiøst Samfund, en Kirke. Som hin havde ogsaa denne sit hellige Arnested med sin altid brændende Ild og sine Husguder; hvad Penaterne var for Familien, blev Naturguddommene for Staten. Men heraf udledes nu igjen dennes absolute og eksklusive Karakter. Statens Chefer — Kongen eller de republikanske Magistratspersoner — var dens patresfamilias, Senatet var det Raad af erfarne Mænd, der pleiede at omgive Husfaderen, Borgerne var Statens Børn. Statsautoriteten var i

Principet ubetinget som Husfaderens, om end faktisk indskrænket ved den oprindelige Familieforfatning, saalænge denne nogenledes bevarede sin Kraft. Lovene havde en sakral Karakter; de betragtedes som aabenbarede; Loven og Lovens Haandhævere tillegdes Myndighed til at bestemme ikke blot den juridiske Ret, men ogsaa den moralske. Hver Stat havde sine egne Guder, hvis Herredømme strakte sig saalangt, som Statens Grænser gik, som beskyttede, hvad der laa indenfor disse, men var uforsonlige Fiender af, hvad der laa udenfor, i andre Stater, der havde andre Guder, hines Medbeilere. Det fulgte heraf, at Borgere af forskellige Stater betragtede hverandre ikke blot med et politisk, men med et geistligt Had. Derfor var det saa vanskeligt for en Fremmed at faa Borgerret i de græske Bykommuner. Derfor var Patriotismen ikke blot den øverste Dyd, men Indbegrebet af alle Dyder hos den gamle Verdens Folk. Naar Grækerne talte om Fædrelandets hellige Jord, saa var det ikke nogen tom Frase. «Ce sol était véritablement sacré pour l'homme, car il était habité par ses dieux.»¹ Idet han tabte sit Fædreland, tabte han alt. I et Samfund, der var bygget paa saadanne Principer, kunde der ikke være Plads for den individuelle Frihed; Borgeren maatte blive Staten ubetinget underordnet og kunde ikke føle dette som nogen Tvang; han maatte betragte det som det naturlige Forhold. Derfor holdt Statsalmagten sig, efterat de religiøse Forestillinger, paa hvilke den oprindelig var grundet, havde tabt sit Herredømme over Sindene. De græske Filosofer og de romerske Jurister byggede sine Systemer paa den faktiske Tingenes Tilstand, og disse blev derfor kun et nyt, mere videnskabeligt Udtryk for «Statstheologien»: Hvad der fra først af havde sin Grund i en religiøs Tro, blev nu deduceret fra en abstrakt Naturret, fra «Tingenes Væsen». Her som i de fleste Retninger var den gamle Metafysik kun en ny Form for den gamle Theologi og kunde derfor ikke emancipere Individet fra det Aag, som denne havde lagt paa det. Under alle Omvekslinger vedblev Staten hos Grækerne og Romerne at være almægtig; det private Liv slugtes af det offentlige, *salus publica* var *lex suprema*.

Sammenligner vi nu hermed Forholdene hos de germaniske Folk, saalangt man kan følge disses Samfundsudvikling tilbage i Tiden, møder der os en iøinefaldende Overensstemmelse, men tillige en iøinefaldende Modsætning. Vi finder Spor af en lignende Udødelighedstro som den, *F. de Coulanges* omtaler hos Inder, Grækere og Italer, og en dermed forbunden for hver Familie særegen Kultus (*Gulathingslovens* Forbud mod at «blota hauga ok horga» — de Afdøde nævnes ofte i Sagaerne «haug-

¹ Denne Jord var virkelig hellig for Manden; thi den var beboet af hans Guder.

buar» etc.). Vi finder fremdeles en Familieforfatning, som i sine Hovedtræk stemmer med den græsk-italiske: Husfaderens prestelige Værdighed, hans jus vitæ necisque over Familiens Medlemmer, Sønnernes Fortrin for Døtrene i Arvegangen, Kvindernes Umyndighed, Familiens Fællesbesiddelse af Jorden o. s. v. Vi finder Spor af, at ogsaa hos Germanerne Familierne ved Agnationsvæsenet har udvidet sig til Slegter eller Khlaner (Tacitus og Cæsar omtaler «propinquitates», «gentes» hos de germaniske Folk; Landsbyforfatningen synes — at dømme efter de tilsvarende Forholde hos Hinduerne og de slavoniske Folk — at hvile paa en oprindelig khlanismæssig Ordning af Folket; det kan af enkelte Antydninger sluttes, at efter oprindelig germanisk Ret Landsbybønderne har været arveberettigede, naar en af deres Midte døde uden at efterlade sig Slegtninger. *Waitz, Deutsche Verfassungsgesch.; Maine, Ancient Law*). Men alle disse Træk fremtræder langt fra med den samme Skarphed hos Germanerne som hos de andre ariske Stammer. Baandene mellem Familiens Medlemmer, deres Underordning under Husfaderens Myndighed, hvorvel stram nok, viser sig dog ulige mindre stram end hos Italerne og Grækerne paa det samme Kulturtrin. Sønnerne blev ifølge Tacitus selvstændige, naar de i Folkeforsamlingerne var blevne erkjendte som vaabenføre Mænd; Kvinderne indtog en friere Stilling: de kunde have Eiendom, endog Jordeiendom; -- Skilsmisse, Adoption var en langt friere Sag, havde langt fra en saa høitidelig Karakter som t. Eks. hos Romerne. Familien nærmede sig ved sin Sammensætning mere den moderne naturlige end den oprindelig patriarkalske eller religiøse Familie; Blodets Baand erkjendtes baade paa Spinde- og Sværdsiden, Agnationsprincippet gjaldt ikke paa langt nær saa ubetinget som hos den antike Verdens Folk (*Tacitus, Germania*, Kap. 20). Vi finder vel Spor af et lignende Slegts- eller Khlansvæsen hos Germanerne som hos Kelterne eller Italerne; men disse Spor er svage og utydelige. De ældste tyske og nordiske Love følger i sine Bestemmelser om Arvegangen eller Mandeboden Slegtsskabsgraderne meget langt, men gaar heller udenfor de naturlige Slegtsskabsgrader, medens derimod romersk Ret udstrakte Arve- og Vergemaalsretten ogsaa til Gentilerne, d. e. saadanne, der hørte til samme Slegt som den, efter hvem Arven var falden, eller over hvem Vergemaalet skulde øves, men som ikke kunde godtgjøre sit Slegtsskabs Grad, ikke kunde paavise noget kjødeligt Forvandtskab.

Det fremgaar heraf, at hos Germanerne det religiøse Princip i Familieforfatningen har gjort sig mindre sterkt gjældende, og et lignende Forhold maa da ogsaa formodes at have fundet Sted med de af Familierne fremgaaede videre Samfundsdannelser.

Slegten, der var Overgangsled mellem Familie og Stat, manglede; men dette maa have virket til, at Statsret og Familieret blev holdt skarpere ud fra hinanden, og at hin derfor saameget lettere kunde antage en rent verdslig eller praktisk Karakter. Det er vistnok øiensynligt, at den videre Forening af Familierne til en Stat ogsaa hos Germanerne har været bygget paa en religiøs Sanktion og været betragtet som en guddommelig Indstiftelse. Men det er tillige øiensynligt, at dette Statens kirkelige Væsen har været langt mindre fremtrædende, at denne Opfatning af Staten som et Gudernes Verk har gjort sig gjældende i langt ringere Grad hos dem end hos den antike Verdens Folk. Man gjenfinder ikke i de gamle norske Love et sakralretligt Grundpræg, der kan lignes med t. Eks. den ældste romerske Lovgivnings; de har ikke Karakteren af absolute Bud, de udtaler ikke saameget, hvad der er Ret, som hvad man er bleven enig om som hensigtsmæssigt, som et rimeligt Forlig i stridige Tilfælde.

Vi maa antage, at Grunden til, at det religiøse Princip saaledes træder mindre sterkt frem i Germanernes Samfundsforfatning, ligger deri, at denne Race fremfor de øvrige af samme Æt er bleven tidligt og sterkt udviklet i krigersk Retning. Ved Siden af det religiøse har nemlig ogsaa et andet Princip fra først af været virksomt til at knytte Menneskene sammen og bestemme Samfundenes Karakter, nemlig det militære eller krigerske. Disse to Principer forholder sig saaledes til hinanden, at, jo mere det ene træder frem, jo mere trænges det andet tilbage. Det religiøse Princip er ifølge sit Væsen et ganske anderledes ubetinget end det militære. I Menneskenes Sammenslutning om religiøse Formaal forudsættes altid en højere Vilje som den bestemmende; i deres Sammenslutning til fælles Forsvar mod en udvortes Fiende indgaar derimod altid et Element af bevidst Beregning og Frivillighed. Fra det militære Princip stammer derfor Friheden, fra det religiøse Autoriteten. Hvor dette har været ubetinget raadende, er Statsformen bleven fuldkommen despotisk. Saaledes hos mange orientalske Folk. Hos Grækerne og Italerne gjorde fra først af det militære Princip sig gjældende ved Siden af det religiøse, men kun paa en underordnet Maade. I Overensstemmelse dermed blev ogsaa det græsk-romerske Statsliv ligesaa fjernt fra orientalsk Despotisme som fra det nyere Europas politiske Frihed. Hos Germanerne derimod var det det militære Princip, der blev raadende; Folket inddeltes som en Hær (Fylker og Hereder), Høvdingerne blev fremfor alt militære Chefer, medens deres prestelige Værdighed traadte i Baggrunden. Hertil maa nu den eiendommelige Betydning af de germaniske og specielt de anglo-normanniske Statsdannelser føres tilbage. Heraf fulgte

det nemlig, at hos dem Staten aldrig antog nogen absolut Karakter, at den ikke tillagdes nogen ubetinget Ret, men at dens Betydning og Nytte opfattedes som en relativ til de enkelte Familier eller Individuer, af hvilket den var dannet, at det sociale og det individuelle Synspunkt, istedetfor at modsættes, saa det ene maatte fortrænge det andet, sideordnedes, og at saaledes Staten, for at bruge den bekjendte Lignelse, blev Pyramiden, stillet paa den brede Basis, idet der ved en saadan Sideordning af Stat og Individ som ligeberettiget var aabnet en Udvei til fredelig Udjævning, til Rettelser i det enkelte, uden at det hele angrebes, medens ved den antike, romerretlige Statstheori kun ét af to var muligt: enten ubetinget Underkastelse eller Revolution.

Comte har i sit Verk «Cours de Philosophie Positive» bestridt eller ignoreret den Betydning, der i Regelen tillægges Germanerne for Europas nyere politiske Udvikling paa Grund af disse Eendommeligheder ved deres Stats- og Samfundsskik. Han finder det urimeligt og i Strid med Grundsætningen om Kontinuiteten af den historiske Udvikling, at der tillægges barbariske eller halv-barbariske Folks Invasioner en bestemmende Indflydelse paa denne; men det er, som før omtalt, en Vildfarelse, naar Germanernes «esprit d'individualisme» opfattes som et Vidnesbyrd om et primitivt Kulturstandpunkt, og det kan nu dernæst godtgøres, at den sedvanlige Lære om Germanernes epokegjørende politiske Rolle i Virkeligheden stemmer bedre med *Comte's* almindelige historiske Theori end den Lære, han selv vil have gjort gjældende.

Comte's Theori er, som bekjendt, bygget paa Loven om de tre Stadier, som den menneskelige Aand nødvendig maa gennemløbe: det theologiske, det metafysiske og det positive. Mennesket kan til en Begyndelse alene forklare Fænomenerne ved at gaa ud fra sig selv. Det forestiller sig alle Gjenstande belivet og udleder alle Fænomener af overnaturlige Væseners lunefulde og uregnelige Viljesakter. Dette er det *theologiske* eller (som det vel rettere bør kaldes) *volitionale* Stadium.

Efter hvert som Menneskene bliver var en fast Regelmæssighed i Naturens Gang, der er uforenelig med Antagelsen af lunefulde Viljers Regimente, afløses denne Methode af en ny, hvorved Fænomenerne udledes af Essenser, Idéer eller Kvaliteter, der ligefrem er substituerede istedetfor Guderne og følgelig tænkes at have frembragt Tingen, tillægges en selvstændig Eksistens. Dette er den *metafysiske* eller *ontologiske* Methode.

Begge disse Metoder, af hvilke den ontologiske kan betragtes som en Modifikation af den volitionale, har det tilfælles, at de

fører til «causæ finales», til absolute Satser, der ikke kan modificeres ved en fremadskridende Erfaring.

Først sent, efterat en lang Række af Forsøg har godtgjort det sterile i alle Forsøg paa at komme til Erkjendelse af de Grundaarsager, der frembringer Fænomenerne, og efterat Menneskenes Evne til direkte Iagttagelse af Fænomenerne er bleven tilstrækkelig opøvet, gjør den tredie Methode sig gjældende, der af *Comte* kaldes den *positive* og af *Stuart Mill* med et mindre fordringsfuldt Navn den *fænomenale*. I Modsætning til de to foregaaende har denne en objektiv og relativ Karakter. Ved den er enhver Stræben efter en endelig Forklaring opgivet; istedetfor at søge efter Fænomenernes Grundaarsager søger man at bringe deres Love, d. e. de konstante Rapporter mellem dem, deres regelmæssige indbyrdes Forhold som Antecedenser og Konsekvenser paa det rene. De Systemer eller Theorier, hvortil Menneskeaaften ad denne Vei kommer, udmerker sig fremfor dem, hvortil den volitionale og ontologiske Methode fører, ved sin progressive Karakter. De kan modificeres efterhaanden, som Erfaringen skrider frem, medens de ældre Systemer helt maa antages eller helt forkastes.

Man ser, at alt dette kun passer paa den videnskabelige Udvikling. Naar *Comte* derfor taler om en theologisk, en metafysisk, en positiv Politik, saa er dette ganske vist en mindre korrekt Brug af Ordene og kan alene gjælde med betydelige Indskrænkninger. Politiken er ikke blot Theori, men ogsaa og fremfor alt Praksis. Forsaavidt der imidlertid til enhver Tid eksisterer et Slags politisk Theori, en Opfatning af Staten og de sociale Fænomener, og forsaavidt som disse Theorier altid maa øve Indflydelse paa den politiske Praksis, kan dog *Comte's* Lov ogsaa have Anvendelse paa dette Felt. Til den volitionale Forklaring af Naturfænomenerne svarer nu unegtelig i en vis Forstand den Opfatning af Staten, som vi har seet var den raadende hos den antike Verdens Folk, ifølge hvilken Staten, dens Institutioner og Love udleddes fra selve Guderne og tillagdes en sakral Karakter. Og paa samme Maade, som den theologiske Opfatning af Naturfænomenerne afløses af en metafysisk, der satte Abstraktioner i Gudernes Sted som frembringende Tingene, — paa samme Maade udviklede sig af den theologiske Opfatning af Staten en metafysisk, der førte til de samme praktiske Konklusioner. Efterat man havde ophørt at tillægge Staten en guddommelig Oprindelse, deducerede man dens Love og Væsen af en saakaldet Naturret, der forudsattes at have frembragt dem som en «causa efficiens». Dette er det Standpunkt, som indtoges af de græske Statsfilosofer og efter dem af de romerske Jurister, og som gennem Romer-

retten og de romerretlige Statstheorier har hævdet sig indtil den nyere Tid.

Begge Opfatninger har den absolute Karakter tilfælles, som følger deraf, at de udleder Tingenes Væsen af et Princip, der staar over Fænomenerne og saaledes unddrager sig enhver Kontrol eller fremadskridende Iagttagelse. Ligeoverfor begge har man kun Valget mellem ubetinget at forkaste eller ubetinget at underkaste sig.

Nu maa det naturligvis ikke glemmes, at her kun er Tale om en politisk Theori, og at politisk Theori er et, politisk Praksis noget andet. Om end Tanken underordner sig, er det derfor ikke sagt, at Lidenskaben gjør det. Det er imidlertid klart, at den Forestilling, man gjør sig om Statens Væsen, maa influere paa det Forhold, hvori man stiller sig til den, og saaledes har den theoretiske Statsabsolutisme været et virksomt Middel til at fremkalde og opretholde den praktiske Statsabsolutisme. En Lære, ifølge hvilken Staten tillægges en ubetinget, over de enkelte Borgers Tarv og Ønsker ophøiet Gyldighed, har i Praksis maattet føre til Regjereri, til en stedse fortsat Forflerelse af Institutionerne og Lovene, udenfor eller i Strid med det praktiske Behov, alene af Hensyn til Forfatningens formentlige Symmetri eller Harmoni. Ligeoverfor disse theologiske og metafysiske Theorier staar nu en Konception af Staten, der kan kaldes positiv, fordi den har en relativ Karakter, og fordi dens Satser er undergivne Erfaringens Kontrol. Denne opfatter Staten som et Menneskeverk, fremgaaet af Menneskenes umiddelbare Trang til Sammenlutning og deres Syn for de Fordele, den enkelte drager af at leve i Samfund, tillægger derfor ikke Statsautoriteten nogen anden Ret til at blande sig ind i de enkeltes Liv og Virksomhed end den, som er forenelig med disses virkelige Gavn eller Trang, og stiller ethvert Forfatningsspørgsmaal under den fremadskridende Udviklings vekslende Betingelser. Saaledes er Samfund og Individ sideordnet istedetfor at modsættes, og til en saadan Theori, hvis Satser er relative og derfor stedse kan modificeres, svarer en Praksis, der er jævnt fremadskridende, der stadig har Udveie til fredelig Udjævning, hvor der opstaar Kollisioner, medens ved den Praksis, der svarer til den theologiske og metafysiske Statsdoktrin, enhver Kollision truer med at blive Revolution og at stanse det hele Maskineri.

Som videnskabelig gennemført Theori tilhører denne Konception og kan den kun tilhøre den allernyeste Tid. Men som umiddelbar Forestilling, som praktisk Grundsætning, der har gjort sig gjældende i Gjennemførelsen af Forholdet mellem Stat og Individ, er den gammel. Og selve Theorien behøvede for sin

Udvikling et saadant praktisk Mønster, hvortil den kunde støtte sig. Det er her atter Sted til at minde om, at Politiken ikke er en blot Tankens, men ogsaa en Følelsens og Lidenskabens Sag. Ikke blot en theoretisk Erkjendelse, men ogsaa en praktisk Opdragelse er derfor nødvendig for ethvert gennemgribende politisk Fremskridt.

Det er ifølge heraf ikke i Strid med den historiske Udviklings Kontinuitet at antage, at Germanerne har grebet virksomt ind til at frigjøre Menneskeheden fra den græsk-romerske absolute Stats-theologi og Statsmetafysik. De har ikke kunnet hæve sig til en virkelig positiv Opfatning af Staten. Men idet hos dem det oprindelige religiøse Forfatningsprincip af rent ydre Aarsager blev trængt tilbage, underordnet andre Hensyn, kom dog Statens Op-gave til at blive gennemført i en væsentlig relativ Aand, om end uden nogen bevidst Refleksion, i de af dem grundlagte Stater. Og disse Staters jævne Fremadskriden maatte nu bidrage til at bane Vei for en Theori af Statssamfundet, der staar i et lignende Forhold til de tidligere som den videnskabelige Forklaring af Natur-fænomenerne til den ontologiske og volitionale.

OM HARALD HAARFAGRES SAMLING AF DE NORSKE FYLKER OG HANS TILEGNELSE AF ODELEN.

I.

Det kan ansees for sikkert, at Norge er det yngste af de tre nordiske Riger, som Nordmændene er det yngste af de fire «Thjod», til hvilke de nordgermaniske Smaastammer havde samlet sig inden den sikre Histories Begyndelse. Den græske Forfatter Prokop, den gothiske Jordanis, der begge levede i det 6te Aarhundrede, og engelske Sagn, der med Rimelighed henføres til det samme Tidsrum og er bevarede i Kvædet om Beowulf, omtaler Svearne, Danerne og Gauterne, men nævner ved Siden af dem kun norske Stamme- og Fylkesnavne. Man kan heraf slutte, at om end Nordmændene paa hin Tid har havt et Fællesnavn, saa har dog hos dem endnu det særegne ved Folkets og Landets enkelte Underafdelinger været sterkere fremtrædende end det fælles og forbindende, medens det omvendte var Tilfælde med Nabofolkene. Og, som man paa Forhaand maatte formode: den politiske Samling har fulgt den samme Orden som den nationale. Norsk-islandske Kilder ved vistnok at berette, at Gorm den Gamle underlagde sig de danske Smaariger og Eirik Eymundsson de svenske samtidig med Harald Haarfagre; men Upaalideligheden af denne Efterretning er tilstrækkelig godtgjort.¹ Samlingen af det danske og svenske Rige ligger forud for al Historie. Om Tiden, naar den fandt Sted, og Maaden, hvorpaa den fandt Sted, om det skete ved Erobring eller fredelig Sammenslutning: er intet sikkert bekjendt. Alene Norges Samling er en historisk Begivenhed.

Om denne ved vi nu, at den fra først til sidst har en voldsom Karakter. *Harald Haarfagre* appellerede ikke til nogen hos de norske Stammer levende Følelse af national Samhørighed, idet han iverksatte sin Plan at forene dem under sin Myndighed. «Han ryddede Riget for sig,» «brød sig til Riget» (ruddi ríkit fyrir sér, brauzt til ríkis) er de i Sagaerne sedvanlig brugte Udtryk om Samlingen, og i dem er ialfald dens ydre Væsen betegnet. Det var Blut- und Eisenpolitik, alene forskjellig fra den moderne

¹ C. A. E. Jessen, *Undersøgelser til Nordisk Oldhistorie*.

derived, at den fremtraadte ganske utilsløret og ikke søgte at forstikke sig under nogen fremmed Forklædning. Man ser vel, at en og anden ærgjerrig Stormand frivillig sluttede sig til ham i Haab om at faa Del i Byttet. Men Folket i det hele synes at have staaet fast ved den gamle Tingenes Orden og maatte tages med Magt. Da Harald over Dovrefjeld kom ned i Opdal, begyndte han med at dræbe Mænd og brænde Bygderne, og saaledes fór han frem, til han havde lagt Landet under sig. Han optraadte som Erobrer og synes efter Sagaernes Beretning at have gjort Erobringens Ret gjældende saa skaanselløst, i en saa vid Udstrækning, at det endog i hin Tidsalder er uden Sidestykke. «Han satte den Ret allevegne, hvor han lagde Landet under sig,» fortæller Snorre, «at han tilegnede al Odel og lod alle Bønder, store og smaa, give sig Landskyld.» «Alle Bønder skulde være hans Leiglændinger,» heder det i *Egils Saga*. Og denne Brandskatning, denne Inddragning af den frie Jordeiendom synes han ikke blot at have udstrakt til de Fylker, som han havde underlagt sig med Vaaben i Haand, men ogsaa til sine Arvelande i det søndenfjeldske Norge. Baade Odelens Ophævelse og dens Tilbagegivelse ved *Haakon Adalsteinsfostre* omtales nemlig som Foranstaltninger, der gjaldt det hele Rige. Da det rygtedes paa Oplandene, heder det, at Thrønderne havde taget sig en Konge, som lignede Harald Haarfagre i alt uden deri, at Harald havde trælket Folket, medens Haakon vilde hver Mand godt og bød at give Bønderne deres Odel tilbage, blev alle glade, og denne Tidende fløi som Ild i tørt Græs helt øst til Landsenden.

Hvor voldsom Omveltningen var, og hvor dyb og almindelig Uvilje den vakte: derom vidner ogsaa noksom de talrige Udflytninger, som fandt Sted fra Norge i Tiden nærmest efter Hafrsfjordslaget, navnlig til Island. Mange af de gjæveste og betydeligste Mænd tog det Parti at forlade Landet, at bytte bort frugtbare og veldyrkede Ættejorder for en øde Strand under Polarcirkelen,¹ og Kilderne fremhæver, idet de omtaler disse Udflytninger, i de sterkeste Udtryk Haralds «ofriki», hans haarde og trykkende Styrelse, der tvang dem til at gjøre et saa daarligt Bytte. «I Harald Haarfagres Dage,» heder det saaledes etsteds,² «blev Island bygget; thi Mænd taalte ikke den Tvang og Trældom, han lod gaa over Folket, navnlig ikke de, som var af stor Æt og stort Sind og havde Magt og Rigdom; dem tyktes det bedre at fly sine Eien-

¹ I det Vers, der lægges Ønund Trefot i Munden, da han tog sit islandske Landnaam i Øiesyn, heder det:

«Kröpp eru kaup ef hreppig
Kaldbak, en ek læt akra.»

(*Grettis Saga* Kap. 9.)

² *Hardar Saga Grimkellssonar*, Isl. Sög. 1847. II.

dele end at finde sig i Uretfærdighed enten af Kongen eller nogen anden Mand.» — Skildringen i Egils Sæga af Haralds Forhold til *Thorolf Kveldulfsson* viser os hans Karakter i et alt andet end gunstigt Lys, og hans Stilling ligeoverfor Folket som en alt andet end landsfaderlig tryk og indfredet; man fristes næsten til at sige, at han fremstiller sig som en mistænkelig og grusom Despot, hvis Øre er aabent for alskens Bagvaskelse, og som frygter enhver fremragende Mand, fordi han ved, hvor forhadet han er. Nu er det vel saa, at denne Skildring, der er bygget paa Traditioner inden Thorolfs egen Æt, ikke kan ansees for ganske upartisk. Og det gjælder vel ogsaa om de øvrige rent-islandske Kildeskrifter, at de fremstiller Haralds «ofriki» og den ved ham frembragte Omveltning i et ensidigt og overdrevent Lys. De til Island udvandrede Høvdinge og Storbønder var jo netop de skarpeste Oppositionsmænd, hvem Omveltningen rammede paa det føleligste; de og den fra dem stammende Tradition har følgelig maattet se denne fra dens mørkeste Side. For Islands Historie var Samlingen af de norske Fylker det faste Udgangspunkt; at nu Traditionen efterhaanden kom til at fremhæve dette Udgangspunkt for sterkt, at den knyttede for nær til det, opfattede som umiddelbar Følge, hvad der kun var en fjernere Virkning, er ikke andet, end hvad der paa Forhaand maa synes naturligt og rimeligt. Og det er godtgjort, at det virkelig forholder sig saa. Det er godtgjort,¹ at Landnáma ofte tager fejl, idet den sætter Udflytningerne til Island for nær Hafrsfjordslaget og lader Landnaamsmændene komme umiddelbart fra Norge istedetfor fra Island, Skotland eller de skotske Øer. — Den store Laandnaams-tid falder mellem Aarene 890 og 900, altsaa en 20 Aar eller mere efter Hafrsfjordslaget, og de fleste og mægtigste af de Kolonister, som i dette Tidsrum nedsatte sig paa Island, kom ikke fra Norge, men fra Landene paa den anden Side af Nordsøen. Det var norske Høvdinge, som længe havde havt Tilhold ved de skotske eller irske Kyster, og de Begivenheder, som rykkede dem op herfra, har uden tvivl været Haralds Vesterhavstog og den norsk-skotske Hærkonge *Thorstein Raudes* faa Aar efter (c. A. 888²) indtrufne Fald under en Opstand af Skoterne. Disse «Vestmænd» var fordetmeste indbyrdes besvogrede eller beslegtede og synes at have dannet et eneste vidtudbredt Slegtsforbund, der støttede sig til den sognske Herse *Ketil Flatnefs* Herredømme paa Syder-

¹ Se Munch, *Fortalen til Chronica Regum Manniæ*, og navnlig *Gudbrand Vigfusson, Um Hmatal i Islendinga Sögum. Safn til Sögu Islands I.*

² Munch, *Det Norske Folks Hist. I. 1*, 508—9 vil have Thorsteins Fald henført til 874 eller 875 og kommer saaledes til at sætte Haralds Vesterhavstog samtidigt med eller endog tidligere end Hafrsfjordslaget. Se herimod *G. Vigfusson. Safn t. S. Isl. I. 221. 223.*

øerne og en Dattersøn Thorstein Raudes paa det skotske Fastland, og som opløste sig ved den sidstnævntes Fald. Deres Ætter hørte hjemme i Norges sydvestlige Fylker; men mellem disse Fylker og Landene vesterpaa har der aabenbart længe før Haralds Tid været knyttet sterke og varige Forbindelser. Fra Norges sydvestlige Kyst var der kun et eller et Par Døgn's Seilads til Hjalmland; derfra øines Orknø, og fra Orknø er der igjen et kort Havstykke over til Syderøerne. Paa disse af farlige Strømme omflydte Øer havde norske Vikinger fundet et sikkert Tilflugtssted, og herfra havde de udbredt sig videre sydover, navnlig langs den irske Østkyst, vundet Besiddelser og stiftet en saa at sige sammenhængende Række af Smaariger, medens de stadig bevarede Forbindelsen med Hjemmet. Denne Bevægelse udgik navnlig fra Agder og Rogaland. De fleste egdske og rygske Høvdinge, som kjæmpede mod Harald i Hafrsfjorden, synes, foruden sine Ættejorder i Norge, ogsaa at have haft Magt og Besiddelser i Landene vesterpaa; om flere af dem ved vi, at de stod i Slegtsskabs- og Svogerskabsforhold til irske og skotske Konger eller Høvdinge, og slige Forbindelser vilde de neppe have kunnet opnaa, om de først var komne hid som fredløse og landflygtige Vikinger, saa det er rimeligt, at de har haft fast Fod her længe forud for Hafrsfjordslaget. Denne Omstændighed tjener ogsaa til at forklare, at Harald rustede sig saalænge, inden han vovede at angribe de sydvestlige Fylker,¹ og at han ligeoverfor dem fik den haardeste Kamp at bestaa; de har nemlig haft en Støtte for sin Uafhængighed i hin Række af norske Kolonier og Smaariger paa Øerne i Vesterhavet og langs den irske Kyst, med hvilke de stod i Forbindelse gennem sine Høvdingætter, og hvor den krigerske Aand blev holdt i stadig Virksomhed ved Berørelsen med de fremmede Folkeslag. Men herved taber ustridig den islandske Kolonisation ikke lidet af sin Vegt som Vidnesbyrd om Haralds «ofriki», Voldsomheden af den Omveltning, han gennemførte i Norges indre Forhold, Utaaleligheden af den Tvang, han lagde paa Folket. — Over Halvparten af Islands Landnaamsmænd kom vestenfra, hørte til hine egdske, rygske eller sognske Høvdingætter, som allerede før Haralds Tid havde udbredt sig over Øerne i Vesterhavet. De havde sin Odel i Norge, og mange af dem deltog i Kampen mod Harald i Hafrsfjorden. Det var netop i dem, han fandt sine stridbareste og mest uforsonlige Modstandere; det var dem fremfor alle, som valgte «heller at fly sin Odel end at blive Kongetræle og nyde som Gave, hvad de selv eiede».² Men

¹ Nemlig i 3 Aar, medens han i 3 Aar havde underlagt sig hele det Nordenfjeldske og Fylkerne indtil Sogn. *Gudbr. Vigfusson, Safn. t. S. Isl. I. 210—11.*

² Disse Ord tillægges den rogalandiske eller hørdske Høvding med Kongetitel Geirmund Heljarskinn, *Grettis Saga Kap. 3.*

dem kunde det heller ikke falde saa tungt at forlade Landet, da de allerede forud var halvt ekspatrierede og stod saa at sige med den ene Fod i Norge og den anden i Vesterlandene; de flyede sin Odel, men de flyede til Frænder og Besiddelser paa den anden Side af Nordsøen, hvorfra de kunde vente at optage Kampen paa nyt, og det var først mange Aar bagefter, at de ved andre Begivenheder blev rykkede op ogsaa herfra og nødte til at søge sig et Tilflugtssted paa det fjerne Island.

Imidlertid, — hvormeget man nu end paa denne Maade vil bringe i Afdrag paa det umiddelbare Indtryk, som de talrige Udflytninger og Kildeskrifternes Udsagn gjør, saa bliver der dog nok tilbage for at vise, at Harald ikke har faret afsted med Lempe, at han ikke har ladet sig nøie med at forene Fylkekongernes Magt i sin Haand. Det er øiensynligt, at han, ved at grunde en ny Statsskik, har taget med haarde Hænder paa Folkets hævdede Retssedvaner og Følelser, og at hans Styrelse længe maa have bevaret den Karakter af hensynsløs Voldsomhed, der er betegnet i Udtrykkene om hans Samling af de norske Fylker.

Alligevel synes han at være bleven paa en Maade populær og hans Minde at have været et høit agtet. Hans Død vakte Sorg hos alle, heder det i en Saga;¹ han glædedes ved sine Undersaatler og hans Undersaatler ved ham, heder det et andet Sted.² Disse Udtryk bør maaske ikke i og for sig tillægges synderlig Betydning; men de faar Vegt ved andre Træk. Han blev gammel og tungfør, uden at der skete noget Forsøg paa at forurolige ham i Besiddelsen af en Magt, som han var kommen til paa en saa voldsom Maade, og som han havde gjort en saa streng Brug af. Og, da hans Søn Haakon Adalsteinsfostre fremstillede sig for Thrønderne med Begjæring om, at de vilde stadfæste hans Ret til Kongedømmet, gjaldt det som den bedste Anbefaling for ham, at han var sin Faders udtrykte Billede.

Man ser, at Harald, for at befæste sit Herredømme, søgte at knytte til sig med Venskabsbaand indflydelsesrige Høvdinger i de Fylker, som han havde underlagt sig (*Haakon Jarl* i det Trondhjemske, *Ragnvald Jarl* paa Møre, *Hroald Jarl* i Fjordene o. fl.). Men i et saadant Forhold til ham har dog kun de færreste kunnet indtræde. Af hans uforsonligste Modstandere, af de høibyrdige Ætter, der paa det sterkeste var knyttede til den gamle Stamme-forfatning, flyttede mange bort fra Landet. Men det kan dog vel

¹ Han var «af hverjum manni mjök harmadr». *Flateggjarbók* I. 582.

² «Gladdisk hann af þegnum sinum, en þegnar af honum, ok ríkit af hváru-tveggja. Ágrip Kap. 4. Fra Ágrip er dette Sted ordret gaaet over i *Heimskringla*, *Har. Hærf.* S. Kap. 25. — Det fortjener at bemerkes, at Ágrip maa antages for at være af norsk Oprindelse og at fremstille den særlig norske, ikke den islandske Tradition. Se G. Storm «Norske Historieskrivere paa Kong Sverres Tid», i *Aarbøger for Nord. Oldk.* 1871. S. 425 ff.

ikke være tvivlsomt, at Flerheden af dem, hvem Smaarigernes Sammenføining til et politisk Hele og Odelens Ophævelse indskrænkede i den tilvante Frihed, uden at de fik Bod derfor i store Forleninger, er blevet tilbage, og naar Harald desuagtet ikke efterlod et forhadet Minde hos Folket, men tvertimod, indser vi, at hans Personlighed har imponeret og fremkaldt en Beundring, som efterhaanden trængte andre Indtryk i Baggrunden.

Han havde havt Seir i alle de Slag, han holdt med Smaakongerne, og Lykken fulgte ham uafbrudt. Han havde, som *Kveldulf* udtrykte sig, Lykke i Lassevis, medens Smaakongerne neppe havde en Nævefuld. Men hos de gamle Nordmænd som hos Germanerne overhovedet fremtraadte ved Siden af den trodsigste Uafhængighedsaand et sterkt fatalistisk Drag. Lykken gjaldt dem som en Gudsdom; for den lykkelige havde de et Slags religiøs Ærefrygt, og fra denne Følelse til Hengivenhed er intet langt Skridt.

Vi maa, for rigtig at forstaa Haralds Færd og Forhold til Folket, ikke tabe afsyne, at Voldsomhed, bratte Overgange, hensynsløs Forfølgelse af rent personlige Magtformaal stemmede med Tidens og Folkets Karakter og dengang i langt høiere Grad end nuomstunder hørte med til Udviklingens nødvendige Vilkaar. Man havde kun i ringe Grad Syn for almindelige Idéer eller Principer; man var sig dem ikke bevidst: saameget lettere undergav man sig Kjendsgjerningen; saameget sterkere og mere ubetinget maatte det Indtryk være, som den enkeltes personlige Kraft eller Lykke kunde gjøre. Men for det rent tilfældige, for den blotte ydre Vælde bøier Menneskene sig dog aldrig godvillig, og endog i en raa og voldsom Tidsalder som denne, var det utænkeligt, at en enkelt, om end noksaa vældig Personlighed skulde kunne grunde noget varigt og bøie et helt Folk under sig og sit Minde, medmindre han paa en eller anden Maade repræsenterede, hvad vi kalder en Idé eller almindelig Tanke, som, om den end var tilstede i en noksaa dunkel eller blot instinktmæssig Form, dog maatte synes at give ham en høiere Ret end den, der laa i Spydsodden.

Harald Haarfagre appellerede ikke til nogen hos de norske Stammer raadende Følelse af national Enhed og Samhørighed. Alligevel ved vi, at en saadan Følelse virkelig var tilstede. Navnet Nordmænd som Fællesbetegnelse for Stammerne mellem Gautelven og Haalogalands nordligste Grænse forekommer i *Ottars Reiseberetning*, hvis Beskrivelse af Forholdene i Norge svarer til Tiden nærmest forud for Fylkernes Samling,¹ og Fællesbetegnelsens Opkomst viser, at Fællesskabet er bleven følt og erkjendt. Her som andetsteds maa den nationale Følelse være bleven fremkaldt og skjærpet ved et Modsætningsforhold, og det er i denne

¹ Munch, N. F. H. I. 1. 611.

Henseende værdt at bemerke, at Samlingen udgaar fra Landets sydøstlige Kant, hvor de to ældre skandinaviske Riger stødte umiddelbart op, og hvor derfor hin Modsætning, til hvilken Nordmandsnavnet saa øiensynlig knytter sig, maatte gjøre sig tidligst og stærkest gjældende. Haralds egne Forfædre har vistnok staaet i et Afhængighedsforhold til de danske eller svenske Overkonger; selve den norske Tradition tyder herpaa.¹ De har arbeidet paa at løsgjøre sig fra dette Forhold, idet de fandt et Støttepunkt for sin Magt i det religiøse og retslige Fællesskab, som uidentvivel fra gammel Tid bestod mellem de søndenfjeldske Fylker. Haralds Fader, *Halfdan Svarte*, fremtræder allerede som en fuldkommen selvstændig Fyrste. Han underlagde sig de fleste af hine Fylker, og han knyttede dem sammen til et virkeligt Rige, idet han, som det heder, satte Eidsivathingslagen, det vil sige: ordnede de hidtil gjældende fælles Vedtæger, fik dem antagne der, hvor de ikke før var det, føiede nye til, udvidede og befæstede det ældre religiøse og retslige Fællesskab, hvis Repræsentant han selv var bleven. Han blev paa denne Maade mægtigere, end nogen norsk Konge før ham havde været, og kunde tro sig sterk nok til at unddrage sig den gamle Afhængighed. Men derved havde han udfordret Dane- og Sveakongernes Fiendskab; han og hans Æt maatte berede sig paa at møde dem og søge at sideordne sig dem i Magt som i Ret; den maatte drives videre paa den engang indslagne Bane: ligeoverfor et dansk og et svensk Rige kunde ikke stilles noget mindre end et samlet norsk Rige; de to fremkaldte med en vis Nødvendighed det tredie. — Sagnet tillægger, som vi ved, Halfdan og hans Hustru store Drømme, der varslede deres Afkoms fremtidige Magt. Slige Sagn om Forvarsler eller betydningsfulde Drømme, der i Oldtiden saa hyppig blev knyttet til Mindet om fremragende Mænd eller Begivenheder, giver Udtryk for den instinktmæssige Følelse af, at det store ikke kommer frem med ét, men i Regelen er forberedet ved en lang forudgaaende Udvikling: — der er en Sandhed i dem. Hvad Halfdan Svarte havde gennemført, pegte allerede saa bestemt i en Retning, der enten maatte føre til en Forening af samtlige hidtil uforbundne norske Fylker eller til deres Underkastelse under et af de ældre skandinaviske Riger, at det nok kunde fremkalde en Anelse eller et uklart Ønske, hvorved Eftermandens Verk blev foregrebet.

Idet Harald aflagde det Løfte, at han ikke vilde lade sit Haar skjære, inden han havde taget Skat af hver Opdal og hvert Udnes, saalangt som Norge strakte sig, kan det altsaa i en vis Forstand siges, at en national Tanke har inspireret ham. Der har forud

¹ Snorre (*Unger's Udg.*), *Har. Hårf.* S. Kap. 14.

været en Følelse eller Erkjendelse af folkelig Samhørighed tilstede hos de norske Stammer, og Harald var efter sin Æts Historie og sin egen Stilling den rette Mand til at repræsentere denne og føre den frem. Den var for svag og havde for store naturlige Hindringer at kæmpe mod til at arbeide sig frem paa egen Haand, ved en fredelig Udvikling; men, hvor svag den end var, kan vi ikke tvivle paa, at den i Stilhed har været Harald en nyttig forbunden og udgjort en Del af den Lykke, for hvilken endog de stiveste Tilhængere af den gamle Tingenes Orden, saadanne som *Kveldulf*, bøiede sig med et Slags Resignation som for en høieste Ret. Han har maaske ikke været sig bevidst, at han repræsenterede andet end sin egen og sin Æts Magt, at han arbeidede for andet end et rent personligt Magtsforhold. Men dette er et Forhold, der ofte nok har gjentaget sig: Handlingsmandens Genius viser sig deri, at hans Ærgjerrighed, hans Herskesyge altid finder frem der, hvor der er noget varigt at grunde, og det er, hvor almene Idéer eller Instinkter har beredet Grunden, at den, hvor rent personlig den end er eller synes, dog altid har Pagt med disse og stiller ham Formaal, der er realisable, fordi de falder sammen med Udviklingens, Tidens eller Folkets Krav og Behov.

En lignende Betragtning som den, der her er gjort gjældende med Hensyn til Haralds Samerobring af de norske Fylker, vil nu vel ogsaa have Anvendelse paa hans Styrelse i Almindelighed, hans saakaldte Ophævelse af Odelen og det nye System for Stats- og Samfundsordning, som han indførte. Det kan ikke have været en principløs Vilkaarlighed, som raadede her; hvad der synes tilfældigt, maa dog have været betinget af en Regel, — den raa Vold, det personlige Magtbegjær maa have havt Støtte i en høiere Ret. Hvor forskjellig hin Tid end var fra vor, saa har dog vel i det store taget Betingelserne for at vinde varig Magt over Menneskene og fremkalde deres Beundring været de samme da som nu: der har krævet en aandig Overlegenhed, en Tankens eller Aandens Ret, en Sammenhæng mellem den enkelte Person og det almindelige, — det nationale eller europæiske, — som man ikke ræsonnerede over, som man ikke var sig klart bevidst, men som man instinktmæssig bøiede sig for.

Vi ser, at Harald forstod at omgive sig med megen ydre Glans, og at han førte et efter Tidens Leilighed glimrende Hof. Dette maa have bidraget til at forsone med hans strenge Regimente. Hofferne var hin Tids Skoler, hvor unge Mænd af høi Byrd tilegnede sig Verdenserfaring og slebne Seder; selve den blotte ydre Pragt var dengang langt mere end nu et Opdragelses- og Udviklingsmiddel. Allerede Tacitus omtaler, at hos de germaniske

Folk Fyrstens Magt og Anseelse i en væsentlig Grad beroede paa hans Hird eller Følge af haandgangne Mænd. «Fyrsterne kappes om,» heder det, «hvem der kan samle om sig de fleste og haandgangne Mænd; dette er i Fredstid en Hæder og i Krigen et Værn» (in pace decus, in bello præsidium). Om Harald fortælles det nu, at hans Hird var talrig og paa det bedste sammensat. Han var seirsæl og gavmild; en stor Mængde Jordeiendomme og andet Gods maa ved Erobringen være faldet i hans Haand, saa han var istand til at lønne godt. Derfor kappedes ogsaa ærgjerrige unge Mænd rundt omkring fra Landet om at træde i hans Tjeneste; men kun saadanne optoges i Hirden, der var udmerkede ved Mod og Vaabenfærdighed eller i andre Henseender.¹ I Eventyret om Norna-Gest, der blev tre hundrede Aar gammel og havde opholdt sig hos mange berømte Konger eller Sagnhelte, tillægges der denne den Ytring, at Harald Haarfagre «var vandastr at hirdsidum allra fyrr nefndra konunga».² Et sikrere Vidnesbyrd om Haralds «hirdprýði», — et Øienvidnes Skildring af hans Gavmildhed og pragtfulde Hofholdning, — besidder vi i de i Fagrskinna³ optagne Brudstykke af et Digt, der tillægges Skalden *Thorbjørn Hornklofe*. Her heder det:

Rigeligt de lønnes
de raske Krigere,
som i Haralds Tun
med Brikker lege;
Guld faa de i Mængde
og fagre Sverd,
Hunlandsk Malm
og Træle fra Østen.
«Om Skaldernes Smykker
jeg vil dig spørge,
thi du tykkes at vide Besked,
om de Ædles Færd,
den du nøie kjender,
deres, som med Harald leve?»
«Paa deres Rustning du ser,
og deres gyldne Ringe,
at de ere vel kjendte af Kongen.
De bære røde Kapper,
fagert randede,
selvvundne Sverd,
ringvævede Brynjer,

¹ Snorre, *Har. Hårf.* S. Kap. 9. *Egils Saga* Kap. 6.

² *Flateyjarb.* I. 357.

³ *Pag.* 3 ff. Oversat af Munch i *N. F. H.* I. 1. 574, af Keyser, i *Nordm. Liter.* 280—81.

gyldne Belter,
gravne Hjelme,
Ringe paa Haanden,
som Harald dem skjænked.»

Digtet omtaler fremdeles Bersærkerne eller Ulfhednerne som hørende til Haralds Omgivelser, og desuden Gjøglere og Hofnarre, hvis Opgave det var at more Kongen ved alskens Løier. Heri gjenkjendes Indflydelsen af udenlandske Hofskikke.

Blandt sine Hirdmænd agtede Harald Skalderne høiest, er det fortalt; de fulgte ham jævnlige, og han lod dem sidde ligeoverfor sig i det saakaldte ringere Høisæde, der gjaldt som den fornemste Plads næst hans egen. Disse Skalder var berømte, og deres Kvæder lærtes udenad og gik fra Mund til Mund. Brudstykker af flere er endnu bevaret, og vi ser deraf, at de foruden Harald selv og hans Bedrifter ogsaa har besunget mythiske og sagn-historiske Emner. Hin Tids Digtekunst bestod, som bekjendt, for en væsentlig Del i Omskrivninger og Billeder, hentede fra de gamle Gude- og Heltesagn. Det hørte derfor til Skaldernes Fag at kjende disse, og dette deres Kjendskab til Fortiden har det været, som fornemmelig gav dem Adkomst til at optræde som Kongernes Fortrolige og Raadgivere. De var hin Tids Lærde, den folkelige Traditions og den nationale Dannelses rette Bærere. Idet Harald omgav sig med de mest ansete Skalder og andre Vismænd, der var fortrolige med de nedarvede historiske Traditioner og Retssedvaner,¹ blev hans Hof et Slags aandigt Centrum for det hele Folk, og hans Herredømme fik derved en anden og bedre Grund at staa paa end den blotte ydre Vælde.

Harald med sit Følge af Skalder og gamle Vismænd, af hvilke han «nam minnigr marga speki», minder os om *Karl den Store* med hans berømte Hofakademi, der fulgte ham allesteds, og ved hvis Forelæsninger og Disputationer han selv var en opmerksom Tilhører.² Overhovedet ledes vi ved Skildringen af Haralds Hofholdning og den Pragt, hvormed han omgav sig, til en Forestilling om, at han har dannet sig efter de bedste fremmede Mønstre og lagt an paa at være Konge i europæisk Stil. Men dette er vistnok ogsaa det Synspunkt, fra hvilket den af ham grundlagte nye

¹ Se *Fltb. I. 567* de Vers, der tillægges *Thjodolf den Hvinverske*:

Margir gerdu	Nam minnigr
millding snaran	marga speki
hraustir menn	af gömlum mönnum
heim at sækja,	sá er gull midladi;
eigi sidr	var astudigr
odling fylgdu	öllu íólki
gamlir menn	Uplanda gramr
ok gerduzt kærir	af örleik sinum.

Se herom t. Eks. *Guizot, Hist. de la Civilis. en France II. 190 ff.*

Ordning af Styrelsen og Landets Forfatning vil kunne paa den mest tilfredsstillende Maade blive forklaret. Det, vi ved om denne Ordning, giver fuld Grund til at antage, at den i sine væsentlige Træk har stemt overens med, hvad der paa hin Tid var bleven gjældende Statsret og Samfundsorden i Europas store Kulturlande. Harald har, samtidig med at han grundede den norske Stat, givet den en Organisation, hvorved den saa at sige føres midt ind i Strømmen af den almeneuropæiske Udvikling; han fremstiller sig ikke som Udøver af en barbarisk Erobringens Ret, men som en Hersker, der staar paa Tidens Høide og havde tilegnet sig dens raadende politiske Idéer: saaledes vil det bedre kunne forstaaes, at han, uagtet han ved sine Foranstaltninger havde grebet saa dybt og skaanselsløst ind i Folkets gamle Retsorden, dog kunde vinde dets Hengivenhed og efterlade et høit hædret Minde.

II.

De Kilder, der udtrykkelig omtaler Haralds Inddragelse af Odelen og nye System for Landets Administration og kan gjælde som selvstændige, er *Snorre's Heimskringla* og *Egils Saga*. Snorre fortæller i Harald Haarfagres Saga Kap. 6, at Harald «satte den Ret overalt, hvor han lagde Landet under sig, at han tilegnede sig al Odel og lod alle Bønder give sig Landskyld, baade mægtige og ringe», at han satte en Jarl i hvert Fylke, der skulde domme Lov og Landsret og oppebære de kongelige Indtægter mod selv at nyde Trediedelen, at hver Jarl skulde have 4 eller flere Herser under sig, som hver skulde have 20 Mark Veitsle og til Gjengjæld underholde paa egen Bekostning 20 Hærmænd til Kongens Tjeneste, medens Jarlen skulde underholde 60, — «og», føies der til, «saameget havde Harald forøget Paalæg og Landskylder, at hans Jarler havde mere Magt end Kongerne fordum»; — fremdeles fortæller han i *Haakon den Godes Saga*, Kap. 1, at Haakon paa Thinget i Throndhjem bød sig til at gjøre Bønderne odelsbaarne og at lade dem faa deres Odel, som de paabyggede, tilbage, naar de vilde tage ved ham og give ham Kongenavn.

Fra Heimskringla er denne Beretning igjen ordlydende eller med uvæsentlige Forandringer gaaet over i den *større Olaf den Helliges Saga*,¹ i de forskjellige Recensioner af den *større Olaf Tryggvasøns Saga*, samt i *Haralds þáttur hárfagra* og *Upphaf ríkis Har. hárf.*, i *Flateyrbók I*.

Egils Saga fortæller Kap. 4: «Harald tilegnede sig i hvert Fylke al Odel og alt Land, bygget og ubygget, ja endog Søn

¹ Om dennes sandsynlige Forhold til Heimskringla se *Munch og Unger's Udgave*; Christiania 1853, Fortalen.

og Vandene; alle Bønder skulde være hans Leiglændinger, saa og de, som ryddede i Skogerne, Saltbrænderne og alle Veidemænd, baade paa Sø og Land, de blev ham alle tjenstbundne;» — dernæst Kap. 62: «Haakon fik mange flere Folk (end Erik), og Grunden dertil var, at han satte den Lov i Landet, at hver Mand skulde faa sin Odel tilbage, medens Harald havde trælket alle Mænd, baade mægtige og ringe.»

Maaske er Egils Saga bleven benyttet af *Snorre*.¹ Man skulde saaledes ikke med fuld Sikkerhed kunne lade dens Beretning gjælde som selvstændig Kilde. Man skulde i Virkeligheden kun have ét Vidnesbyrd, ikke to indbyrdes uafhængige, der gjensidig støtter hinanden. I de øvrige Kildeskrifter nemlig til Norges Historie i dette Tidsrum findes hverken Haralds Tilegnelse eller Haakons Tilbagegivelse af Odelen udtrykkelig omtalt. *Tjodrek Munks Krønike*, den i Skotland fundne *Historia Norvegiæ*, og *Ágrip*, der samtlige vistnok er forfattede i Norge og kan betragtes som de ældste Forsøg paa at fremstille Landets Historie i Sammenhæng,² tier ganske. I *Fagrskinna* heder det kun, efterat Slaget i Hafrsfjorden er omtalt: «þar eptir siðaðisk landit, guldusk skattar hit efra sem hit ytra.»

Heraf tør man nu ikke drage den Slutning, at den hele Historie om Odelen skulde være grebet ud af Luften eller hvile paa en blot og bar Misforstaaelse. Dertil passer den for godt ind i den øvrige Sammenhæng. Baade er det i og for sig sandsynligt, at Kongedømmets sterke territoriale Udvidelse her som andensteds har medført en tilsvarende Forøgelse af dets Ret,³ saavel som at det siden efter Haralds Død under Striden mellem hans Sønner har maattet træde et Skridt tilbage, og Snorres og Egils Saga's Beretning stemmer desuden i enkelte Punkter saa godt overens med, hvad der andensteds fra er bekjendt, at dens Paalidelighed i det hele derved maa synes hævet over al Tvivl. Hvad de ovenfor anførte Kildeskrifter angaar, der ganske forbigaar Haralds Tilegnelse og Haakons Tilbagegivelse af Odelen, da er de allesammen saa kortfattede og som første Forsøg saa ufuldkomne, at det ikke kan vække Mistanke, om de lader endog saa dybt indgribende Begivender uomtalte. Det kan vel tilmed siges, at de indirekte tjener til at stadfæste Snorres og Egils Saga's Beretning.⁴

Denne har saaledes visselig et faktisk Grundlag. Men det gjælder at forstaa den ret. Det maa staa fast, at der ved Harald

¹ *Munch og Unger, Fort. til Olaf den Helliges Saga 1853.*

² Se *Storm's* ovenanførte Afhandl.

³ Oplysende i saa Henseende er navnlig Englands Eksempel, se *Palgrave, Rise & Progress of the English Commonwealth, I. 279. Freeman, Hist. of the Norman Conquest, I. 84—85 o. fl. St.*

⁴ *Fagrskinna* ved det før citerede Udtryk; *Hist. Norv., Thjodrek og Ágrip* ved at antyde, at et Høvdingparti i Norge har kaldt Haakon Adalsteinsfostre tilbage.

Haarfagres Oprettelse af det norske Enekongedømme og ved Haakon Adalsteinsfostres Antagelse til Konge er foregaaet en Omveltning i Landets indre Forhold, der svarer til Udtrykkene om, at Harald gjorde alle Bønder til sine Leiglændinger, og at Haakon gav dem Odelen tilbage; — og herom har der heller ikke været ytret Tvivl; men disse Udtryk er blevene fortolkede paa flere forskellige Maader, hvormed Omveltningen tillægges et større eller mindre Omfang og stilles ind i den ene eller den anden Sammenhæng.

En ældre Opfatning, der dog ingensteds er bleven skarpt og bestemt hævdet eller udførlig begrundet, gik ud paa, at den af Harald gennemførte Forandring med Hensyn paa Odelsgodset kun skulde have bestaaet i et Skattepaalæg.¹ Men denne Opfatning fjerner sig saalangt fra Kildernes Udtryk, at man maa indrømme, at den vanskelig lader sig fastholde, saafremt man vil lade disses Autoritet gjælde. Hvorledes skulde den desuden kunne bringes i Overensstemmelse med, hvad der fortælles om Haakon den Gode? Man ser, at Haakon ikke, ialfald ikke ubetinget, har ophævet Faderens Skattepaabud, idet han kun for Kystfylkernes Vedkommende forandrede det til et Søkrigsstyr, saa at Bønderne istedetfor Nefgildet (den af Harald paalagte Kopskat) forpligtede sig til at bygge, udruste og vedligeholde et vist Antal Skibe i hvert Fylke samt til at sørge for disse Skibes Bemanding og Proviantering for et bestemt aarligt Tidsrum.² Men hvad bliver der saa igjen af de Foranstaltninger, der fremstilles, som om Folket ved dem havde faaet sin Frihed tilbage, og hvorom Rygtet fløi som Ild i tørt Græs fra den ene Landsende til den anden?

Vore nyere Historikere har ogsaa været enige om at gjøre en anden Opfatning gjældende. De har forstaaet Kildernes Udtryk efter Ordet. Harald tilegnede sig, efter deres Mening, virkelig Eiendomsretten til al Jord i Landet; han gjorde alle Bønder til sine Leiglændinger, og forsaavidt de oprindelige Besiddere beholdt sine Fædrenegaarde, var det ikke længer som Eiendom, men som Len og mod en Afgift; de maatte give ham Landskyld; deres Adkomst til Jorden udleddes ikke længer fra deres egen nedarvede Ret, men fra den kongelige Forlening. Og denne Forandring fulgte umiddelbart af Erobringsforholdet; den fandt Sted i Overensstemmelse med «oldgermaniske Retsbegreber» eller en «oldgermanisk Statsret», der hjemlede Erobreren Eiendomsretten til al Jord i det Land, han havde underlagt sig.³ «Odelsbesiddelse og Feudalbesiddelse er begge lige oprindelig germanisk,» heder det i *Munch's Del Norske Folks Historie*, hvor den her omtalte

¹ Schøning, *Norg. Hist.* II, 494--95; Tyge Rothe, *Nord. Statsforf.* I, 39--40.

² Keyser, *Norges Stats- og Retsforfatning*, S. 97.

³ Munch, *N. F. H.* I. 132--33. 466--68. 714--15; Keyser, *Norges Stats- og Retsforf.* S. 30--32; Aschehoug, *Norges og Danmarks Statsforf.* S. 12--13.

Opfatning har faaet det skarpeste Udtryk; «men den første forudsætter en oprindeligere Fordeling af Jordegodset mellem et helt paa én Gang indvandrende Folk; den sidste forudsætter en Erobring eller Besiddelsestagen ved en af haandgangne Mænd ledsaget Drottin eller Konge. Alt, hvad et saadant Krigerfølge erhvervede, erhvervedes nemlig for Høvdingen, og hvad hans Mænd modtog, modtog de kun ved hans Godhed, saa at det, naar det var Grundstykker, betragtedes som et Laan, af hvilket Høvdingen fremdeles vedblev at være Eier, medens Modtageren kun blev dets Bruger imod at forpligte sig til visse Ydelser» «Da Harald havde underlagt sig de norske Fylker, blev de derfor, overensstemmende med den for alle germaniske Stammer fælles Vedtægt, naar et Landskab erobrede med væbnet Haand, den erobrede Konges Eiendom og ikke længer de oprindelige Besidderes Odel.» . . . «Det faldt af sig selv, at den gamle Odelsforfatning nu maatte give Plads for en Feudalforfatning, at al Grundbesiddelse herefter ikke længer hvilede paa Odelsret, men paa Feudalret. Om vore Oldskrifter end ikke indeholdt noget om saadanne Forandringer, kunde man dog allerede paa Forhaand vide, at de havde fundet Sted.»

Men denne Fremstilling hviler paa Forudsætninger, hvis Urigtighed maa siges at være tilstrækkelig godtgjort. Den Statsret, hvorefter en erobrende Konge eller Høvding betragtedes som den egentlige Eier af al Grund i det af ham underlagte Land og fordelte denne paa en systematisk Maade mellem sine Mænd, der blev hans Vasaller, og hvoraf hver igjen havde Undervasaller under sig, — er ikke oldgermanisk, og naar man engang almindelig forestillede sig, at den var det, saa kom det deraf, at man havde indskrænket sig til at betragte Lensvæsenet i dets fuldfærdige Stand og fra den her iagttagne Regelmæssighed havde sluttet tilbage til en forudfattet Plan, et én Gang for alle givet System, miskjendende det spontane i de historiske Processer, overseende den lange Tid og den Mangfoldighed af samvirkende Kræfter, som var nødvendig for at frembringe den middelalderske Feudalstat. De germaniske Folk, der trængte erobrende ind paa romersk Grund, tilegnede sig ikke al Jord i de af dem underlagte Lande,¹ men lod de oprindelige Besiddere beholde en større eller mindre Del; endnu mindre kan der være Tale om, at deres Konger skulde fra først af have tilegnet sig en Overeiendomsret til det erobrede Land og have uddelt det efter en bestemt Plan som Len til sine Mænd. Grundsætningen «nul terre sans seigneur» er fremmed for den oprindelige germaniske Ret; Lensvæsenet er ikke grundet paa en planmæssig, efter visse almindelige Grund-

¹ Savigny, *Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter*, I. — Dahn, *Die Könige der Germanen*, I. 204, 240. — Waitz, *Deutsche Verfassungsgesch.* (2. Aufl.) II. 55. 240.

sætninger gennemført Deling af de erobrede Lande mellem Erobrerne; det har udviklet sig lidt efter lidt fra ringe Begyndelser, udbredende sig gennem successive Tilslutninger, samlende og forbindende Institutioner og Retsforhold, der oprindelig intet havde med hinanden at skaffe, og det staar hverken hos Frankerne eller Angelsachserne i umiddelbar Sammenhæng med disse Folks Erobring af Gallien og Britannien. Det kan siges at være oprindelig germanisk og fællesgermanisk, forsaavidt som den Aand, der gaar gennem det, udspringer fra de for Germanerne eiendommelige gjensidige Troskabs- og Forpligtelsesforhold Mand og Mand imellem; men sine ydre Former har det for en væsentlig Del optaget andetstedsfra; i sin systematiske Skikkelse er det eiendommeligt for det frankiske Rige, hvor det udviklede sig under et Sammenstød af mangehaande Paavirkninger og Indflydelser, og hvorfra det udbredte sig til den øvrige Verden, og i denne Skikkelse kan det først siges at være traadt frem efter Harald Haarfagres Tid.¹

Skulde det altsaa virkelig forholde sig saa, at Harald tilegnede sig en Eiendomsret til al Jord i de erobrede norske Fylker og gjorde alle Bønder til sine Leiglændinger, saa har han ikke handlet i Overensstemmelse med noget hævdet «oldgermanisk» Retsbegreb, han har ikke kunnet støtte sig til en gammel Vedtægt, som Folket forud kjendte og respekterede, saa det ikke havde saa vanskeligt for at udsone sig med det haarde og trykkende i en slig Forholdsregel. Skulde Harald virkelig, som *Munch* udtrykker det, have indført en fuldkommen Lensforfatning, maatte han have foregrebet den almindelige europæiske Udvikling; han maatte med ét Slag have gjort gjældende et System, som overalt ellers dannede sig lidt efter lidt, og som paa hans Tid endnu ikke nogensteds var fremtraadt klart og bestemt. Men heri er der ingen Rimelighed. Endog om en saadan «oldgermanisk Statsret» virkelig lod sig paavise som den, vore Historikere har forudsat, idet de fremstillede Haralds Feudalforfatning som en nødvendig, umiddelbar Følge af hans med væbnet Haand gennemførte Underkastelse af de norske Fylker, vilde dog altid det Spørgsmaal blive tilbage: hvorledes kunde han gjøre en saadan Erobringens Ret gjældende i de Dele af Landet, som han ikke havde underlagt sig med væbnet Haand, men arvet?² Og saavel Odelens Ophevelse som dens Tilbagegivelse ved Haakon den Gode omtales som Foranstaltninger, der gjaldt hele Norge. Det er udtrykkelig fremhævet, at Rygtet om Haakons Tilbud til Thrønderne «for

¹ *Palgrave, English Commonwealth I. 494—95, 500 f. Waitz, Deutsche Verfassungsgesch. IV. 304.*

² *Munch I. 1. 485—86* har opkastet dette Spørgsmaal, men neppe tilfredsstillende besvaret det.

som Ild i tørt Græs», «vakte almindelig Glæde» paa Oplandene og i Viken, altsaa netop Landskaber, som Harald Haarfagre for en stor Del havde besiddet ved Arv, endnu inden han begyndte sin Erobringsfærd. Man har desuden i en af de paalideligste Kilder et afgjørende Vidnesbyrd mod, at Harald i Odelsforfatningens Sted indførte en Feudalforfatning, hvorved de oprindelige Grundeiere, forsaavidt de beholdt sine Fædrenegaarde, kun beholdt dem som Len, saa at deres Adkomst til Jorden ikke længer udleddes fra deres egen nedarvede Ret, men fra den kongelige Forlening. *Egils Saga*, der siger om Harald, at han gjorde alle Bønder til sine Leiglændinger, viser, ved hvad den siden fortæller om Egil Skallagrimssøns Proces mod Bergønund, at dette Udtryk ikke maa forstaaes efter Ordene. Egil kom til Norge anden Gang i Harald Haarfagres sidste Leveaar (933), medens Erik Blodøkse styrede Riget, da han havde faaet Efterretning om, at Bjørn Brynjulfsson (Hauld) i Sogn, hvis Datter Aasgerd han havde ægtet, var død, og at Bergønund, som var gift med Bjørns anden Datter, havde taget al Arven efter sin Svigerfader, baade Land og Løsøre. Egil krævede mindeligt Arveskifte af Bergønund; men denne, der stod i stor Yndest hos Erik Blodøkse og hans Dronning Gunhild, medens Egil og hele hans Æt var dem forhadet, vægrede sig ved at gaa ind derpaa, under Paaskud af, at Aasgerd ikke var født i lovligt Ægteskab. Egil stevnede ham nu til Gulatinget, og her mødte begge den følgende Vaar, og desuden baade Kongen og Dronningen og Lendermanden Arinbjørn, Egils Ven og Aasgerds Frænde. Da Dommen var sat, traadte begge Parterne frem for at tale sin Sag. Egil sagde, at hans Hustru Aasgerd var arveberettiget som Bjørns Datter, at hun var odelsbaaren og lendbaaren, og han paastod derfor, at Dommerne skulde tildømme hende i Overensstemmelse med Loven det halve af Arven efter Bjørn i Land og Løsøre. Bergønund sagde, at hans Hustru var Bjørns rette Arving, da hun var født af hans lovlige Ægteskab med Aaluf, men at Aasgerd ikke var arveberettiget, saasom hendes Moder Thora var hærtagen og havde ægtet Bjørn uden sine Frænders Samtykke. Arinbjørn, som blev vred, da han hørte, at hans Faster Thora kaldtes en ufri Kvinde, tilbød sig nu at føre Vidner paa, at det i Forliget mellem Bjørn Hauld og Thoras Frænder var bleven udtrykkelig fastsat, at hans og Thoras Datter Aasgerd skulde være arveberettiget efter ham, og Egil opfordrede Kongen til at høre Vidnernes Udsagn og lade ham faa Lov og Ret. Kongen betænkte sig og svarede, at han hverken vilde tillade eller forbyde Vidneførselen. Men da tog Dronning Gunhild til Orde og udbrød: «Det er dog et stort Under, Konge, at du lader denne lange Egil indvikle alle Sager for dig. Vil ikke du

afgjøre Sagen til Önunds Fordel, saa vil ialfald ikke jeg taale, at Egil træder vore Venner under Fødder. Hvor er min Broder Alf? Far du til Dommen med din Skare og tillad den ei at afsige en saa vrang Kjendelse som denne!» — Alf og hans Mænd stormede straks frem der, hvor Lagretten sad, skar Vebaandene over og jog Dommerne fra hverandre. Der opstod nu stor Tummel paa Thinget. Egil maatte fare bort med uforrettet Sag, men forinden mælte han med høi Røst: Jeg kalder Dig, Arinbjørn, og Dig, Thord, og alle de Mænd, som hører mine Ord, til Vidne paa, at jeg nedlægger Forbud mod, at Bergønund eller nogen anden, indenlandsk eller udenlandsk, af fyrstelig eller ikkefyrstelig Stand, befatter sig med Bjørn Brynjulfssøns Jorder, at bortbygge dem eller dyrke dem eller paa anden Maade at føre sig dem til Nytte; hvo, som det gjør, erklærer jeg skyldig i Lovbrud, Guderne Fortørnelse og Gridrov «(legg ek við lögbrot ok goða gremi ok griðarof)».¹ Det fremgaar af denne Beretning, hvis Paalidelighed der ikke kan være Spørgsmaal om at drage i Tvivl, at Harald ikke har tilegnet sig nogen Overeiendomsret over Landets Jord i den feudalistiske Betydning af Ordet. Egil Skallagrimsson kræver paa sin Hustrus Vegne af Bergønund, Kongens og Dronningens Ven, at han skal afstaa til ham Halvparten af de Jorder, som havde tilhørt Bjørn Hauld, begges Svigerfader; han kræver det som sin lovlige Ret, idet han paastaar, at hans Hustru ikke mindre end Bergønunds er odelsbaaren og arveberettiget; han fører sin Sag til Thinge i Nærværelse af Kongen og Dronningen, som er ham fiendsk, og som dog ikke kan hindre ham fra at opnaa sin Vilje uden ved at lade Dommerne jage fra hverandre, — alt dette er fuldkommen uforenligt med et gennemført Feudalvæsen. Og denne Forhandling forefaldt, endnu inden Haakon den Gode havde givet Bønderne deres Odel tilbage, altsaa medens Haralds Indretninger endnu maa antages at have staaet ved Magt.²

¹ *Egils Saga* Kap. 56—57.

² *Keyser*, som i det hele har gjort den samme Opfatning gjældende af, hvad der fortælles om Harald Haarfagres Tilegnelse af Odelen som *Munch*, udtrykker sig dog med større Forbehold. I hans «*Norges Stats- og Retsforfatning*» S. 30—31 (jvfr. *Den Norske Kirkes Hist.* I. 20.) heder det: Harald tilegnede sig Landets Odel, d. e. Overeiendomsretten til det hele Land med deraf følgende Skatteret . . . Men skjønt han erklærede dette for det nye Kongedømmes Ret, saa fulgte ei deraf, at han udøvede denne Ret i hele dens Strenghed. . . . Kongedømmets Overeiendomsret til det hele Land fremtraadte mere som en Theori, vigtig i sine mulige Følger, end som en Retssætning, der straks skulde gennemdrives til det Yderste.» — I et ældre Arbeide, «*Norges Historie*» (udkommet 1865, men forfattet meget tidligere) I. 225 ff. fremstiller han Sagen saaledes: «Harald troede det nødvendigt til sin Magts Opretholdelse at indskrænke Folkets gamle Friheder: Bønderne skulde derfor ei længer være uindskrænkede Eiendomsherrer over sin Jord, men skulde betragtes som Leilændinger . . . Den store Omveltning imidlertid, som Harald udentvivl tilsigtede, blev, som det lader, ingenlunde gennemført i det Omfang, som udtaltes i dens Grundsætninger. Tilegnelsen af Landets Odel synes ikke at have ledet til nogen virkelig Skatlægning af Jorden eller til

Den af Norges Historie høit fortjente tyske Lærde *Konrad Maurer*, som i en Afhandling i Tidsskriftet *Germania*¹ har fremsat de ovenfor nærmere begrundende Indvendinger mod vore nyeste Historikeres Opfatning af, hvad der skal forstaaes ved Harald Haarfagres Ophævelse af Odelen, søger en rimeligere Løsning af Spørgsmaalet, idet han sammenstiller, hvad det skete i Norge ved Enekedømmets Oprettelse med, hvad der skete paa Orknøerne, da Harald Haarfagre havde paalagt Øernes Befolkning en Bod af 60 Mark Guld for sin Søns Drab og Jarlen *Torv-Einar* bød sig til at udrede hele Boden, mod at Bønderne afstod sin Odel til ham, hvilket disse, som det heder, gik ind paa, fordi de Rige haabede snart at kunne indløse sin Odel, medens de Fattige ikke formaaede at udrede, hvad der var bleven dem paalagt. Ved denne Transaktion kan Orknøingerne i en vis Forstand siges at have pantsat sine Eiendomme, med Forbehold af at indløse dem igjen siden og saaledes, at de selv vedblev at bruge og beholde dem mod at udrede en aarlig Afgift, der har været at betragte som Rente af det paa Eiendommene optagne Laan. Og, naar det siden heder, at Jarlen Sigurd Lødvessøn gav Orknøingerne deres Odel tilbage, da betyder dette i Virkeligheden kun, at han har eftergivet dem den Gjæld, der hvilede paa deres Jorder.

I Overensstemmelse hermed tror nu *Maurer*, at man bør forklare, hvad Kilderne fortæller om Harald Haarfagres Tilegnelse af Odelen i Norge. Det har været en «kolossal Brandskatning», «hvis Udredelse blev sikret ved en Pantsættelse af de paagjældende Eiendomme, og hvis Kapitalbeløb desuden blev forrentet ved en Landskyld eller aarlig Afgift, som maatte udredes for Eiendommenes Brug og Besiddelse, indtil en virkelig Indløsning havde fundet Sted ved Betaling af den paalagte Sum». Og Haakon den Godes Tilbagegivelse af Odelen maa da forstaaes som en Eftergift af den endnu udestaaende Kapitalsum, hvorved Forrentningen og Pantsættelsesforholdet selvfølgelig tillige bortfaldt.

Men de Omstændigheder, under hvilke Torv-Einar kom i Besiddelse af Orknøingernes Odel, er dog øiensynlig altfor forskjellig fra de Omstændigheder, under hvilke Harald Haarfagre skal have tilegnet sig al Odel i Norge, til at man kan lade denne Jævn-

et almindeligt Leilændingsvæsen, men i det høieste til Indførelsen af en personlig Skat (Nefgildi) Den muligen paatænkte Lensforfatning kom saaledes ikke til Modenhed.» — Man ser let, at denne Fremstilling ikke fjerner nogen af de før paapegede Vanskeligheder. Naar den antager, at Harald har havt til Hensigt at indføre en fuldkommen Feudalforfatning, at han i Principet har paastaaet en virkelig Overieendomsret til Landets Jord, saa gjælder derimod, hvad der er bleven bemærket mod Paastanden om, at Feudalvæsenet skulde være oprindelig germanisk; og naar den dernæst antager, at Harald ikke har gennemført sit System, men er bleven staaende ved Indførelsen af en personlig Skat, kommer den i Strid med, hvad der berettes om Haakon den Godes Tilbagegivelse af Odelen.

¹ 14^r Jahrg. S. 27—40.

førelse gjælde. I det første Tilfælde er der Tale om en bestemt Sum, som blev paalagt Bønderne, og som Jarlen udredede for dem, da de ikke selv formaaede det, mod at de afstod sin Odel til ham, med Forbehold af senere Gjenløsning. Dette har fuldkommen Udseende af en «Forretning», en frivillig Overenskomst, hvorved den ene Part midlertidig overlader eller pantsætter sin Eiendom til en anden, mod at denne forstrækker en i Øieblikket nødvendig Pengesum. Men at Harald Haarfagre skulde have paalagt alle norske Odelsbønder en lignende én Gang for alle bestemt Sum, dertil findes ikke mindste Antydning, saalidt som til at der var aabnet Bønderne en Mulighed til at indløse sin Odel ved at udrede den paalagte Sum. Og en slig «Geschäft», der er meget vel forstaaelig, hvor Talen er om Orknøernes Haandfuld Eiendomsbesiddere, lader sig dog vanskelig tænke gennemført ligeoverfor Indbyggerne af et helt stort Land.

De samme Indvendinger, som *Maurer* opstiller mod *Munch's* og *Keyser's* Forklaring, vil desuden for en Del sees ogsaa at gjælde hans egen. Han indvender, at om end Harald Haarfagre havde tilegnet sig Eiendommen over al Jord i Kraft af en anerkjendt Erobringens Ret, saa kunde denne dog ikke have været udstrakt over de Dele af Landet, som han var kommen i Besiddelse af ved Arv. Men naar Harald «brandskattede» Riget, saa var det vel ogsaa som en Erobrer, der lader sine overvundne Fiender betale Krigens Omkostninger, og man faar altsaa at besvare det Spørgsmaal, hvorledes han da kunde brandskatte sine egne Arvelande. — Haralds populære Eftermæle er af *Maurer* fremhævet som en Grund mod Rigtigheden af de norske Historikeres Betragtningssmaade; et saadant Eftermæle kunde nemlig umulig «einem Despoten gespendet werden, welcher den privatrechtlich wie politisch werthvollsten Theil des Vermögens seiner sämtlichen Untherthanen ohne jeglichen Rechtsgrund confisciert und bis an sein Ende widerrechtlich in der eigenen Hand behalten hatte». Men den «fiscalske Forholdsregel», han selv tillægger Harald, savner dog ikke mindre enhver Retsgrund; en saadan Brandskatning af Landets Eiendomme vilde dog have været den mest utilslørede, den principløseste Vilkaarlighed. Og naar *Maurer* udhæver, at ifølge hans Forklaring den saakaldte Inddragelse af Odelen kun tilføiede Folket et pekuniært Tab, medens Udsigten til en Gjenerhvervelse af den gamle Skattefrihed altid var ladet aaben, da kan dog derved ikke noget siges at være vundet for en lettere Forstaaelse af Haralds gode Eftermæle. Den Uvilje, som Despotisme og retløs Vilkaarlighed vækker, beror dog ikke paa den større eller mindre materielle Skade, som den tilføier.

Det stemmer altsaa bedst med Kildernes Udtryk og er i sig

selv det rimeligste at antage, at Harald Haarfagres Tilegnelse af Odelen virkelig har været en almindelig politisk og ikke en blot og bar fiskalsk Forholdsregel, at den virkelig hænger sammen med en ny «monarkisk Theori» og betegner et nyt statsretligt System, hvorved Undersaatternes Forhold til Stat og Kongedømme blev et væsentlig andet, end det før havde været. Dette Systems Princip maa kun ikke søges i en formentlig «oldgermanisk Erbringsret», hvorefter den erobrende Konge regelmæssig tilegnede sig Overeiendommen til al Jord i det af ham underlagte Land; man maa kun ikke — i Strid med Kildernes udtrykkelige Vidnesbyrd — forestille sig dets Former, som om de stemte overens med det fuldt gennemførte Feudalvæsens, der først tilhører en følgende Periode. Harald kan ikke paa denne Maade have foregrebet en almindelig europæisk Udvikling, der endog havde sin Rod i Forholde vidt forskellige fra dem, hans eget Land frembød. Derimod er der intet til Hinder for at antage, at han og hans Raadgivere har fulgt med Udviklingen paa deres Vis, at de har tilegnet sig, været gennemtrængte af Tidens raadende politiske Grundsætninger, saaledes som disse traadte frem i de toneangivende mellemeuropæiske Staters Forfatning, og søgt at tillempe dem paa norske Forholde. Og ved at betragte «Odelens Ophevelse» i denne Sammenhæng vil man uden tvivl bedst komme udover de før paa pegede Vanskeligheder eller tilsyneladende Modsigelser. Man vil saaledes kunne hævde Troværdigheden af Kildernes Beretning uden at komme i Strid med andre paalidelige Vidnesbyrd eller med de erkjendte Love for den historiske Sammenhæng. Den af Harald gennemførte Omveltning i Landets indre Forhold vil føres tilbage til et mere rimeligt Omfang, uden dog at tabe den Karakter af et virkelig nyt *System*, som vi efter det Indtryk, den gjorde, og efter de følgende Begivenheder maa slutte, at den har havt, — uden at synke ned til en blot og bar Voldshandling, der savner ethvert principielt Grundlag.

Det er før nævnt, at Feudalvæsenet udviklede sig i det frankiske Rige og herfra udbredte sig til den øvrige Verden. Overhovedet var, som man ved, det frankiske Rige gennem den største Del af Middelalderen Mønsterlandet i politisk Henseende. Det var blevet Romerstatens Arvtager baade i en indvortes og en udvortes Forstand; det var her, at romerske Institutioner og Statsidéer gjorde sig stærkest gjældende og virkede i videst Udstrækning til at omdanne det germaniske Statsvæsen, navnlig ved at give Kongedømmet en mere ophøiet Stilling og et mere omfattende Magtomraade, hvilket det efterhaanden maatte blive et Formaal ogsaa for de øvrige germaniske Konger at opnaa. — Det er altsaa fremfor alt det frankiske Rige, hvis Forfatning maa betragtes,

naar man vil danne sig en Forestilling om de politiske Idéer eller Tendenser, der kan formodes at have indvirket paa Harald Haarfagre, idet han grundlagde den nye norske Statsskik.

Denne Forfatning kan i det Tidsrum, hvori den er Tale, ikke betegnes som en feudal.¹ De Elementer, hvorefter Feudalvæsenets Bygning førtes op, var tilstede, men deres Sammenføjning til et systematisk Hele havde endnu ikke, — eller ialfald kun tildels — fundet Sted. Hvert enkelt af de Forhold, der karakteriserer Lenssystemet, eller hvori det havde sin Rod, — Overdragelsen af Land mod Forpligtelse til Krigstjeneste, det engere personlige Tjeneste- og Troskabsforhold ligeoverfor Kongen eller andre Stormænd, de offentlige Funktionærers Aflønning ved Tildeling af Krongods til midlertidigt Brug, Overførelsen af de private Tjenesteforholds Former paa de rent offentlige eller politiske, Indordningen af de mindre mægtige under de mere mægtiges Skytsherredømme — Beneficiarvæsenet, Kommendationen, Vassalliteten, — havde allerede gjort sig gjældende og tildels i videste Udstrækning; men *Systemet* kunde først siges at eksistere, naar alle disse Forhold paa en regelmæssig og overalt ensartet Maade var bragt i Forbindelse og havde draget det hele Samfund indunder sig, og dette var endnu ikke skeet.

Det frankiske Rige under Karl den Store og i den nærmest følgende Tid var ikke nogen fuldkommen Lensstat. Om end Kongerne havde benyttet Beneficiar- og Vassallitetsvæsenet til at udvide og befæste sin Magt og derved givet det en betydningsfuld Rolle i Forfatningen, saa var dog endnu ikke al offentlig Myndighed eller Styrelse bundet til de feudale Former. Grundsætningen «nul terre sans seigneur», ifølge hvilken enhver maatte staa i Vassallforhold til en anden for at gjælde som berettiget Medlem af Samfundet, og hvorved Kongen kom til at betragtes som det hele Lands egentlige Eier, var endnu ikke gennemført. Der fandtes endnu uafhængige Eiendomsbesiddere (Alodialbesiddere), skjønt deres Tal vistnok var lidet og de indtog en underordnet Plads ved Siden af Kongens haandgangne Mænd, hans Vassaller eller «Leudes».

Men, hvis saaledes Forfatningen inden det frankiske Rige ved denne Tid endnu ikke var bleven et gennemført Feudalsystem, saa havde den paa den anden Side fjernet sig langt fra den oprindelig-germaniske Stats- og Samfundsorden og gjort Grundsætninger gjældende, som var ganske fremmede for denne. Selvstyrelsen i Folkets mindre Kredse var brudt; af den gamle Stamme-forfatning var der kun svage Rester tilbage. Kongedømmet havde afgjort skiftet Karakter og var fra et germanisk Høvding- eller Førerskab gaaet over til at blive næsten et romersk «imperium».

¹ Det følgende fornemmelig efter Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, 3 og 4 Bind.

Kongen var ikke længer en blot og bar «*primus inter pares*», der havde sin bestemte Ret som andre frie Mænd, om end en høiere end alle andre; han stod i ophøiet Majestæt over sine Undersaatter. Ikke alle, om end en stor Del af Folket, var indtraadt i det engere personlige Tjenesteforhold til Kongen, hvorefter de kaldtes hans «Mænd» eller «Leudes»; men dette Forhold laa dog til Grund for Opfatningen af Forholdet mellem ham og hans Undersaatter i Almindelighed. Hans Magt forestilledes som et Skyts-herredømme over det hele Statssamfund, og Karl den Store krævede, at alle hans Undersaatter skulde sværge ham en Ed, hvorved de forpligtede sig til en lignende Troskab og Lydighed, som om de havde været hans Mænd eller Vassaller. Der gaves ingen anden Rang eller Magt i Samfundet end den, som udgik fra Kongedømmet og beroede paa det nærmere personlige Forhold til Kongen; de lokale, af Folket fremgaaede Autoriteter var trængte tilside; al offentlig Myndighed i Samfundets engere Kredse var gaaet over i Grevernes og Vicegrevernes Hænder, og disse var Embedsmænd, der ind- og afsattes af Kongen og regelmæssigt aflønnedes ved at modtage Krongods i Forlening. — Folkets gamle Friheder blev til en vis Grad respekterede; de frankiske Kongers Regjeringsmyndighed havde ikke Karakteren af et vilkaarligt Despoti; men den øvedes dog langt udover de Grænser, som den oprindelige germaniske Stats- og Samfundsorden havde opdraget. Paa de store Rigsforsamlinger, der samledes efter Kongens Opfordring, udfoldede han en omfattende og i Formen aldeles selvstændig Lovgivningsvirksomhed. Det var her kun de kongelige Embedsmænd og de af Kongen særlig indbudne Stormænd, der tog virkelig Del i Forhandlingen; de øvrige Tilstedeværende, der havde indfundet sig ifølge den gamle, enhver fri Mand tilkommende Ret, var sunket ned til at være blot og bar Tilskuere; Kongen overlagde Sagerne med de af ham valgte Raadgivere, selv besluttede og afgjorde han alting. Og ved den saaledes fremkomne Lovgivning greb han ind i de mest forskjelligartede Forholde; kirkelige, politiske, almindelig-borgerlige eller rent private,² gav Forskrifter af moralsk Art, indskrænkede Handelsfriheden, bestemte Varepriser etc. — Kongen var øverste Dommer og kunde i denne Egenskab fordre hvilkensomhelst Sag ind for sig, idømte Dødsstraf eller andre Legemsstraffe, konfiskerede Eiendomme for dem, der havde gjort sig skyldig i Ulydighed eller Brud paa den skyldige Troskab. — Hans Undersaatter skyldte ham mangehaande Ydelser. Paa de store Rigsforsamlinger bragte de ham sine saakaldte frivillige Gaver, som forlængst havde tabt

¹ Se *Henri Martin, Hist. de France 4. éd. II. 278 ff.*

² Se *Guizot, Hist. de la civil. en France II. 324.*

Karakteren af Frivillighed og var gaaet over til en virkelig Skat. Den gammelgermaniske Grundsætning, at ingen fri Mand skulde have nogen offentlig Afgift at udrede enten af Person eller Jord, var faktisk sat ud af Kraft, idet, som man ser, ikke blot den romanske Befolkning, men ogsaa Frankerne hyppigt maatte yde Afgifter til Stat eller Konge, der var paabudne og ikke engang havde det ydre Skin af Frivillighed.¹ Kongen hævede Told af Skibe, der løb ind i Søhavnene, og beskattede ogsaa paa anden Maade Handel og Næringsveie. Han betragtedes som Eier af alt herreløst Gods, paa hvis Grund det end fandtes, og af alt Land, som ikke var kommet i enkelte Mænds eller Menigheders Besiddelse, og han forbeholdt sig udelukkende Jagt- eller anden Brugsret i store Skogstrækninger. Undersaatterne var forpligtede til at sørge for hans og hans Embedsmænds eller Sendebuds Underhold og Befordring paa deres Reiser omkring i Riget og til at vedligeholde hans Slotte og deltage i alle de af ham anordnede Byggearbejder. Dette var ofte en tung Byrde, men endnu langt tyngre og saa trykkende, at mange for at unddrage sig den endog opgav Frihed og Eiendom, var den militære Tjenestepligt. Kongen raadede for Krig og Fred med uindskrænket Myndighed, og Undersaatterne var forpligtede til at følge hans Opbud. Han kunde opbyde saa mange, han vilde, hvad enten det gjaldt Angrebs- eller Forsvarskrig, og Tjenestepligten var ikke indskrænket til nogen bestemt Tid.

En lignende, om end ikke fuldt saa ophøiet Magtstilling som de frankiske Konger havde nu ogsaa de angelsachsiske naaet ved den Tid, hvorefter der her er Tale (Midten og den sidste Halvdel af det 9de Aarhundrede). Ogsaa inden det angelsachsiske Rige var den oprindelige frie Menighedsforfatning destrueret, Fødselsadelen og de uafhængige Grundeiere trængte tilside, idet Kongedømmet havde udvidet sit Magtomraade, og idet Tjenesteforholdet til Kongen derved havde faaet en stedse voksende Betydning og Udbredelse. Kongen var ikke længer, som oprindelig, den første Privatmand inden Samfundet; han var blevet en virkelig Monark, Statens og Folkets Herre, og hans Stilling som saadan sikredes ved en Trokabs- og Lydighedsed, som alle Undersaatter over Tolvaarsalderen maatte aflægge til ham. Stamme-høvdingerne (de saakaldte ealdormen) var gaaede over til at blive kongelige Embedsmænd; Thanerne, Kongens haandgangne Mænd, havde hævet sig til et talrigt og mægtigt Aristokrati, der var den raadende Bestanddel af de store Rigsforsamlinger (*Witenagemót*), og i Spidsen for denne aristokratiske Association øvede Kongen en vidtstrakt Regjeringsmyndighed, idet han i Forbindelse med

¹ Waitz, IV. 96, 97—98; 101.

sit Raad eller *Witan* gav Love, paalagde Skatter og udbød Folket til Krigstjeneste. — Hos Angelsachserne som hos Frankerne til-egnede Kongen sig Vrag, som drev til Kysten, og alt jordfundet eller herreløst Gods, hævede Told af Skibe i Søhavnerne eller paa de seilbare Elve og af Varetransporter paa Veiene, øvede et Slags Overeiendomsret over al Skog udenfor, hvad der var i hans private og fulde Besiddelse, og kunde kræve af de frie Landeiere Hjælp ved sine Byggearbejder og til Vedligeholdelse af sine Residenser.

Englands Jord var fra gammel Tid bleven brugt og besiddet med forskjellig Adkomst. Ved Siden af den Jord, som de angelsachsiske Erobrere fordelte sig-imellem til privat Besiddelse, og som blev den enkeltes Alod, hvorover han havde en ubetinget Eiendomsret, havde hver Stamme eller Menighed tilegnet sig en større Landstrækning, som var dens ager publicus —, et Fælles-eie for alle dens frie Mænd, — det saakaldte Folkland. Idet Stammerne forenedes, gik Folklandet over til at blive den hele Stats Eiendom, hvorover Statens Repræsentanter, Kongen og hans Witan, havde Ret til at disponere. Det kunde overlades enkelte til midlertidig Brug, ved en Art Forpagtning, mod bestemte Afgifter og Tjenester. Men det var tillige gammel Sedvane, at Stykker af Folklandet blev bevilget Enkeltmand til varig Besiddelse, der fra ham gik over til hans Børn eller andre Arvinger; og de saaledes inden Folklandet opstaaede private Besiddelser kaldtes Bookland. Idet de oprindelige Alodialbesidderes .Etter døde ud eller deres Land afhændedes i en Form svarende til den, hvorpaa Bookland blev overdraget, synes al engelsk Jord, og det allerede i en meget tidlig Periode, at være bleven indbefattet under en af disse to Kategorier: Folkland eller Bookland. De, der sad paa Folklandet, havde ingen Eiendomsret, men kun Brugsret af sin Jord, hvilken de i Regelen kun havde faaet sig overdraget paa Livstid eller paa et bestemt Antal Aar. Derimod var Booklandet virkelig privat Eiendom, men dog ikke i samme Forstand som Alod eller Odelsjord. Det kunde forbrydes i Tilfælde af visse Forseelser og faldt da tilbage til Kongen som Statens Repræsentant. Besidderne af Bookland kunde være undergivne de samme Afgifter og Tjenester som de, der havde modtaget Folkland i Forlening eller Forpagtning. Idet Kongen eller hans Raadgivere overdrog Stykker af Statens Eiendom til privat Besiddelse, stod det i deres Magt at knytte dertil, hvilke Betingelser de fandt for godt. Sedvanligt var det dog vel, at den Jord, der skjænkedes Enkeltmand som Bookland, fritoges for de Afgifter og Skyldigheder til Stat eller Konge, hvilke de indtil da havde været undergivne. Men i denne Fritagelse var aldrig indbefattet Forpligtelsen til at gjøre Krigstjeneste og Forpligtelsen til at deltage i de af

Kongen anordnede Byggearbejder ved Broer og Befæstninger. Dette var de tre uundgaaelige Skyldigheder, — inevitabile onus, trinoda necessitas, — der paahvilede al engelsk Jord, og fra hvilke ingen var undtagen.¹

Vi skal nu se, om ikke de her skildrede Forfatningsforhold kan hjælpe os til en Forklaring og nærmere Bestemmelse af det af Harald Haarfagre gennemførte nye System, der hævder Troværdigheden af Kildernes Beretning uden, som de hidtil opstillede Forklaringer, at komme i Strid med de andre Vidnesbyrd eller savne indre Sandsynlighed.

Den norske Samfundsorden forud for Haralds Tid var en Stamme- og Forbundsforfatning, svarende til den oprindelig germaniske, men vistnok skarpere udpræget end denne. Landets eiendommelige Naturforhold havde medført, at Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse holdt sig bedre og længere hos Nordmændene end hos de fleste andre germaniske Folkeslag. Af disse Forhold fulgte det ogsaa, at den private Eiendom til Jord og den dermed sammenhængende Frihed her blev saa fastgrundet som neppe nogensteds ellers. Medens i de øvrige af Germanerne befolkede Lande Bebyggelsen for det meste synes at være foregaaet saaledes, at en Forening af flere indbyrdes forbundne Slegter nedsatte sig paa hvert Sted, tog det omkringliggende Land i Besiddelse og delte det sig-imellem, hvorved den enkelte Bonde eller Jorddyrker vel fik sin særegne Part, men dog vedblev at være underordnet en Slags fælles Overbestyrelse af det hele, maatte det i et Land af Norges Beskaffenhed i Regelen blive de enkelte Familier, der byggede og ryddede, hver for sig. Her maatte derfor Samfundet antage en løsere Aggregattilstand end andensteds; -- hvad der med ét Ord kan kaldes Odelsforfatning, blev her den herskende i Modsætning til den i Tyskland og Skandinaviens sydligere Dele almindelige Landsbyforfatning. Ifølge denne sidste var den private Eiendomsret til Grunden fra først af undergivet væsentlige Indskrænkninger, som den aldrig løsgjorde sig fra, og hvorved den blev saameget lettere forenelig med de hos Germanerne efterhaanden sig udbredende romersk-kristelige Idéer om Statens, og Statens Repræsentant Kongens, Ret ligeoverfor den enkelte. Ifølge Odelsvæsenet derimod blev den enkelte Families Eiendomsret over sin Jord en fuldkommen absolut og ubetinget. Der kunde ikke være Tale om noget Medeierskab eller Fællesskab, hvor Gaardene ofte laa vidt adskilte fra hinanden ved Fjord eller Fjeld. Hver Gaard var som et Rige for sig og blev en uafhængig Besiddelse for den Familie, som først havde

¹ *Palgrave, English Commonwealth I; Kemble, The Saxons in England, I. 289 ff.; Allen, Royal Prerogative* (den franske Oversættelse S. 152 ff.)

ryddet den og skabt et Hjem af den; Odelsmanden, eller rettere den .Et, hvis Repræsentant han var, kom ikke blot til at øve en fri og ukontrolleret Eiendomsret; han blev ligefrem suveræn, Eier «af Guds Naade», ingen anden underordnet eller forpligtet med Hensyn til sin Gaard. Det Samfund, af hvilket han var Medlem, — «Hæren» eller «Folket», der havde bestaaet som politisk Organisation forud for Indvandringen og oprindelig vistnok var langt strammere knyttet, — antog paa Grund heraf Karakteren af en Konføderation, hvorved de suveræne Odelsfamilier havde forbundet sig til gjensidig Beskyttelse af sin Fred og sine Rettigheder og for at opnaa dette Formaal havde afstaaet noget, men saalidet som muligt, af sin Autonomi. Den enkeltes Ret gjorde sig gjældende som Hovedsagen, medens det fælles og forbindende traadte tilside. Statsmyndigheden i Fylket eller Heredet har aabenbart ved vor sikre Histories Begyndelse været en overmaade lidet omfattende; de fælles Anliggender synes ikke at have strakt sig udover Forsvaret mod ydre Fiender, Offertjenesten ved Hereds- eller Fylkeshovet og en nødtørftig Retspleie. Heredet syntes et Forbund af Familier, af hvilke hver næsten kunde gjælde som en Stat for sig; Fylket syntes et Forbund af Hereder; Fylkerne havde igjen for det meste sluttet sig sammen til videre Foreninger, med et fælles Hovedthing som Midtpunkt; men idet i enhver af de saaledes dannede Kredse det særlige var underordnet noget mere alment, blev dette dog ikke repræsenteret gennem en sterk eller selvstændig Autoritet, og Underordningen havde mest Præg af en frivillig Tilslutning, der kun lader Fællesskabet gjælde inden skarpt og snevert bestemte Grænser.¹ — I Spidsen for disse løst forbundne eller indbyrdes fuldkommen uafhængige Smaastater stod Stammehøvdinge med arvelig Værdighed, — der førte Navn af Herser eller Konger. Herserne var regelmæssig Heredsthingenes eller Heredshovenes, ofte vel ogsaa Fylkesthingenes og Fylkeshovenes Forstandere; i dem maa vi se de oprindelige og nødvendige Organer for den gamle Stammeforfatning. Derimod er der Grund til at tro, at Kongedømmet fra først af ingen Plads har haft inden denne, at det ialfald oftest har udviklet sig udenfor eller ved Siden af den. Det medførte en højere Ret og Rang end den, som tilkom Herserne, men det synes jævnlig ogsaa kun at have bestaaet i et saadant ydre Fortrin,

¹ Her er kun Tale om det Udseende, Tingene havde faaet ved en eiendommelig Udvikling, ikke om den virkelige Sammenhæng. Fylket kan ikke antages at være dannet ved en Sammenslutning af Hereder, men disse maa snarere opfattes som Underafdelinger af hint, idet Heredsinddelingen, som hviler paa et bestemt Talsystem, har en mere udvortes, kunstig Karakter end Fylkeinddelingen. Staten kan ikke antages at være opstaaet ved en frivillig Overenskomst mellem de enkelte Familier; men Staten er vokset ud af Familien, begge er fra først af i lige Grad naturbundne.

og endog hvor det havde tilegnet sig en virkelig Styrelse og der ikke blot var en Konge i Folket, men en Konge over Fylket, havde hans Myndighed dog vistnok en fra Hersernes kun lidet forskjellig Karakter. Han raadede som de germaniske Fyrster, der omtales af *Tacitus*,¹ «auctoritate suadendi magis quam jubendi potestate». Der tilkom ikke Fylkeskongen som saadan nogen Skat af Fylket og neppe heller nogen anden fast offentlig Indtægt,² saa han med Hensyn til sit og sine Mænds Underhold var henvist til frivillige Gaver og til, hvad hans private Eendomme indbragte, eller hvad han kunde erhverve paa Vikingetog i fremmede Lande. Han har maaske som oftest været i Besiddelse af visse prestelige Funktioner, forestaaet Offertjenesten ved Fylkeshovet og ledet Forhandlingerne paa Fylkestinget; men hans Indflydelse paa Retspleien og Lovgivningen var neppe en saa regelmæssig og indgribende som den, Herserne øvede. Han var Fylkesmændenes øverste Anfører i Krigstilfælde; men han raadede ingenlunde for Krig og Fred. Blev Fylket angrebet af en fremmed Fiende, maatte alle Bønder møde for at værges sin Frihed, og da var han deres naturlige Fører; men vilde han feide udenfor sit Rige, beroede det paa de øvrige Høvdingers og Bøndernes Godtykke og den Anseelse, det havde lykkets ham at opnaa, om han fik nogen Hjælp af dem eller ikke. Derfor kunde ogsaa *Kveldulf* svare, da Kong Audbjørn i Firdafylke opfordrede ham til at give Følge i den afgjørende Kamp mod Harald Haarfagre: «Kongen tykkes vel at have Ret til at kræve af mig, at jeg farer med ham, naar han skal værges sit Land og der bliver herjet i Firdafylke. Men jeg finder mig ingenlunde skyldig til at fare nord til Møre og stride der for at værges Møringernes Land.» — Fylkeskongens Stilling synes saaledes overhovedet snarere at kunne betegnes som en Æresforrang end som en virkelig Regjeringsmyndighed; han var ingen suveræn Hersker; hans Magt beroede væsentlig paa hans private Besiddelser, hans Følge af haandgangne Mænd, hans egen eller hans Æts Anseelse, derimod ikke paa nogen bestemt forfatningsmæssig Ret eller Vedtægt; han var Samfundet sideordnet snarere end overordnet, og han havde derfor sin bestemte personlige Ret som de andre Mænd af Folket, om end en høiere end de andre.³

Det er nu i sig selv klart, at det norske Enekongedømme maatte faa en ganske anden Karakter. Dette fulgte, som sagt, allerede med Nødvendighed af den sterke territoriale Udvidelse.

¹ *Germ. Kap. 11.*

² *Keyser, Norges Retsforf. S. 24; jvfr. Dahn, Die Könige d. Germ. I. S. 33-34.*

³ *Keyser, l. c. 298.*

Jo flere oprindelig uafhængige Stammer eller Menigheder der forenedes under den samme Centralautoritet, jo større blev de Krav, der stilledes til denne, jo større Magt behøvede den for at holde de stridige Elementer sammen og sikre det heles Fred, — og Harald har aabenbart hverken savnet Vilje eller Evne til at drage Konsekvenserne af sit eget Verk. Men hans nye System for Landets Forfatning og Styrelse maa dog indtil en vis Grad have været betinget og begrænset af de i Tidsalderen almindelig gjældende Idéer. Han kan ikke have tilegnet sig nogen virkelig Eiendomsret over al Landets Jord: vi maatte slutte saa, endog om Kilderne ikke indeholdt udtrykkelige Vidnesbyrd herimod, alene fordi Tanken om en saa voldsom Forholdsregel dog neppe kunde opstaa eller lade sig gennemføre, uden under Forudsætning af, at den havde Støtte i gjængse Forestillinger om Erobringens Ret eller i en faktisk eksisterende Mønsterform. Og hverken det ene eller det andet var Tilfældet. Naar det altsaa heder, at han gjorde alle Bønder til sine Leiglændinger, da kan dette ikke gjælde som Udtryk for det virkelige Retsforhold, der indtraadte ved Haralds Foranstaltninger; derimod vel som et korrekt Udtryk for den Opfatning, der gjorde sig gjældende af dette Forhold, saa at det dog beholder en relativ Sandhed og Kildernes almindelige Troværdighed hævdtes. Om vi nemlig antager, at Harald ikke har gjort Paastand paa noget videregaaende Herrevælde ligeoverfor sine Undersaatter end det, *Karl den Store* eller *Ecgberht* var i Besiddelse af ligeoverfor sine, at det forfatningsmæssige Grundlag, han gav det nye norske Enekongedømme, i sine Hoveddrag har svaret til, hvad der var bleven gjældende Ret eller Vedtægt i de store germaniske Mønsterstater, det franske og det angelsachsiske Rige: vil det alligevel erkjendes, at Forandringen har været saa voldsom, — at det Forhold, hvori de norske Haulder og Herser blev stillede til Enekongen, har været saa stridende mod de ved Odelsforfatningen udviklede Begreber om Eiendom og Frihed, at Kildernes Maade at fremstille Sagen paa ikke kan synes andet end naturlig og rimelig.

Istedetfor Fylkeskongernes Æresforrang og deres til enkelte bestemte Tilfælde indskrænkede Førerrolle har han krævet en virkelig Regjeringsmyndighed, en virkelig Suverænitet. Istedetfor en «auctoritas suadendi» har han tilegnet sig en «potestas jubendi». Alle Rigets Mænd er blevene stillede i et virkeligt undersaatligt Forhold til ham; de skulde alle være ham «lyðskylldir», tjenstbundne, forpligtede til at vise ham en lignende Troskab og Lydighed, som om de havde været hans haandgangne Mænd; hvad der før havde beroet paa et frivilligt Valg, blev nu en tvungen Sag, som ingen kunde unddrage sig. Den Myndighed, han tilegnede sig, har som

de frankiske Kongers indbefattet baade «Heerbann» og «Gerichtsbann». Han, og hans Jarler paa hans Vegne, skulde «dømme Lov og Landsret», og som øverste Dommer har han tilholdt sig Ret til at inddrage Odel og Eie for dem, der forbrød sig mod den skyldige undersaatlige Troskab og Lydighed, og — hvad Kilderne viser — ofte nok gjort Brug af denne Ret. Han har villet raade for Krig og Fred; Bøndernes militære Tjenestepligt er blevet en ubetinget og har ikke længer været indskrænket til en bestemt Tid eller til bestemte Tilfælde, medens det forøvrigt var overladt til deres Godtykke, om de vilde give Kongen Følge eller ikke. Han har krævet andre Ydelser af sine Undersaatter, — det er udtrykkelig fortalt, at han paalagde dem Skat, maaske har han ogsaa krævet Arbeide af dem til sine Gaarde, — og disse Paalæg har han ikke levnet noget Skin af Frivillighed paa Bøndernes Side, de er ikke tilblevne ved en Overenskomst, men er fremtraadte som Ytring af en i Formen vilkaarlig Myndighed, der maatte forudsættes at kunne udvide eller forhøie dem efter eget Behag. Istedetfor Fylkestidens Familieforbund har han grundet en virkelig Stat i moderne-romersk Forstand, og i Egenskab af Statens Repræsentant har han tilegnet sig Eiendomsret og udelukkende Raadighed over alle de Strækninger af Landet, der svarede til det engelske Folkland, -- Almenningerne, som indtil da havde været betragtede som Fælleseiendom for Bønderne i det Fylke, hvori de var beliggende. Det sigter hertil, naar Egils Saga fremhæver, at de, som ryddede i Skogerne, Saltbrænderne og Veidemændene, baade paa Sø og Land, blev alle Harald tjenstbundne.¹ Vistnok har han ligesaa lidt forsømt at hævde sig de øvrige «jura regalia», der vare anerkjendte i de Staters Forfatninger, efter hvilke han dannede sin egen, saaledes Retten til at lægge Told paa Fartøier, Retten til alt herreløst eller jordefundet Gods og til Vrag, som drev ind paa Kysterne. Man finder ogsaa dette mere eller mindre bestemt antydnet. Det heder, at han tilegnede sig «Søen og Vandene», hvilket maa sigte til Afgifter, der er blevne lagte paa Skibsfart og Fiskeribedrift;² ifølge Gulathingsloven og den nyere Landslov skulde Vrag, som drev ind paa Land, tilhøre Kongen; Udtrykkene i Gulathingsloven synes imidlertid at vise, at Grundeieren oprindelig har havt Ret til det Vrag, som drev op paa hans Grund,³ hvilket ogsaa stemmer bedst med den oprindelige Odelsforfatnings hele Karakter. saa at hin Bestemmelse rimeligvis først er indbragt ved det af

¹ Keyser, *Norges Retsforf.* S. 95—96. Brandt, *Brudstykker af Forelæsninger over den Norske Retshistorie* (særsk. Aftryk af *Ugeblad for Lovkyndighed*) S. 221—23.

² Keyser, *l. c.* S. 101.

³ Brandt, *l. c.* S. 258.

Harald Haarfagre grundlagte nye System. — Han taalte ikke nogen uafhængig, af sig selv beroende Høvdingemagt ved Siden af sig, som den, Hersernes havde været ved Siden af Fylkeskongerne. Selvstyrelsen i Folkets mindre Kredse er bleven brudt; al offentlig Myndighed er bleven sammentrængt hos Kongedømmet og skulde herefter, middelbart eller umiddelbart, udgaa fra det. «Han lagde,» heder det,¹ «naar han havde underlagt sig et Fylke, nøie Merke til Herserne, de mægtige Bønder og alle dem, af hvem han kunde vente sig nogen Modstand, og gav enhver af dem Valget mellem at blive hans Tjenestemænd eller at fare bort af Landet, eller ogsaa lide haard Medfart, ja endog lade Livet.» Herserne gik over til at blive Lendermænd; de beholdt en fremragende Stilling over det øvrige Folk, forsaavidt som de vilde finde sig i at gaa Kongen til Haande og modtage Land i Forlening af ham; men deres Magt var fra nu af en afhængig; de var blevne kongelige Embedsmænd, og Harald har udentvivl forbeholdt sig Ret til at ind- og afsætte dem efter eget Behag, paa samme Maade som Karl den Store og hans nærmeste Efterfølgere ind- og afsatte sine Grever og Vicegrever.

Idet vi saaledes antager, at den nye norske Stats Forfatning er bleven indrettet i Overensstemmelse med det frankiske og det angelsachsiske Riges, behøver vi ikke at tænke paa nogen ligefrem Efterligning. Vi behøver kun at forudsætte, at Sympathien, Sammenhængen inden den europæiske Folkeverden da som altid har været saa stor, at de politiske Synsmaader eller Grundsætninger, der var blevne raadende i de store Kulturlande, ogsaa har meddelt sig til og øvet Indflydelse paa de andre. Nordmændene var dengang mindre end kanske nogen anden europæisk Nation et Folk af Hjemfødninger. Deres Vikingtog og Handelsreiser (Handel og Viking var, som man ved, paa det nøieste forenet) bredte sig udover Størstedelen af den da bekjendte Verdens Have, og de havde paa Harald Haarfagres Tid allerede længe staaet i livlig Samfærdsel med Landene i Vesten, England og Frankrige. Det regnedes for at høre med til den høibaarne norske Ynglings Opdragelse, at han i nogen Tid færdedes i fremmede Lande og lærte udenlandske Høvdingers Skik at kjende, og blandt Harald Haarfagres Følge af Krigere og Skalder har der vistnok været mange, der kunde give Besked om de frankiske og angelsachsiske Herskere, navnlig om Karl den Store, Tidsalderens Mønster for alle Fyrster, og Maaden, hvorpaa han havde styret sit Rige. Vi ser, som før bemærket, af hvad der fortælles om den Pragt, hvormed Harald omgav sig, at han har lagt an paa at være en Konge i europæisk Stil. Vi ser fremdeles, at han indrettede Ad-

¹ *Egils Saga, Kap 4.*

ministrationen af det norske Rige paa en Maade, der ganske stemmer med, hvad der fandt Sted i det frankiske. Han satte en Jarl i hvert Fylke, heder det, som skulde dømme Lov og Landsret og oppeberge alle kongelige Indtægter mod at nyde Tredieparten deraf til sin Underholdning; enhver Jarl skulde have under sig 4 Herser eller flere, som hver skulde have 20 Mark Veitsle og til Gjengjæld underholde paa egen Bekostning 20 Hærmænd til Kongens Tjeneste, medens Jarlen skulde underholde 60. Dette maa ikke opfattes som nogen formelig Udstykning af Suveræniteten (*morcellement de la souveraineté*) i Lighed med, hvad der blev sedvanligt i Mellemeuropa i den følgende Tid. Jarlerne var ikke, som *Munch* udtrykker det, Kronvassaller og Herserne Undervassaller i det fuldt udviklede Feudalsystems Aand, hvem altsaa hele Distrikter af Riget skulde være blevne overdragne med alle en suveræn Herskers Rettigheder mod en bestemt Afgift eller Krigstjeneste. De var, som de frankiske Grever og de dem underordnede Forstandere for Retspleien og Forvaltningen i Rigets forskellige Provinser, kongelige Embedsmænd, der handlede paa Kongens Vegne og oppebar de offentlige Indtægter i hans Navn. De aflønnedes som disse, dels ved at modtage Krongods i Forlening, — hvorved de indtraadte i det samme engere Troskabs- og Forpligtelsesforhold til Kongen, som Krigerfølgets haandgangne Mænd, — dels saaledes, at der tilstodes dem en vis Andel af de kongelige Indtægter. Og naar det heder, at Jarlen efter Harald Haarfagres Anordning skulde have Tredieparten af Sakøren og Landskylden i det Fylke, over hvilket han var sat, da svarer det hertil, at der i Regelen var tillagt den frankiske Greve en Trediedel af de kongelige Indtægter, som han oppebar af sit Grevskab.¹ — Denne Overensstemmelse gjør det saameget rimeligere, at Haralds System i det hele, hans Ordning af Forholdet mellem Konge og Undersaatter, hans Bestemmelse af Kongedømmets Magtomraade og Rettigheder maa føres tilbage til den samme Kilde, har haft en direkte eller indirekte Sammenhæng med det samme Mønster.

Men har dette været Tilfælde, da kan det ikke synes underlig, at Forandringen er bleven opfattet saaledes, som Kilderne udtrykker den, naar de siger, at han tilegnede sig al Odel og gjorde alle Bønder til sine Leiglændinger. — Haulderne og Herserne er stegne ned fra at være suveræne Herrer til at blive Undersaatter. Eiendomsretten i almindelig privatretlig Forstand er ikke bleven dem fratagen: deres Gaarde gik i Arv som før efter Odelsarvegangens Bestemmelser; men den med Odelen forbundne Suverænitet er bleven ophævet. Der er bleven paalagt

¹ Waitz, IV. S. 144—45.

dem Byrder, som ikke har Karakteren af frivillige, til deres eget Forsvar indgaaede Forpligtelser, men som udgik fra en Magt, der var deres egen ubetinget overordnet og selv bestemte, hvad der skyldtes den. De maatte gjøre Krigstjeneste, ikke blot hvor det gjaldt at værges deres egen Frihed, men naar og saalænge det faldt Kongen for godt at bestemme. De maatte finde sig i, at Kongen tilegnede sig visse Herligheder paa deres egen Grund, der før havde været som et Rige,, hvorover de raadede med uindskrænket Myndighed. Der blev endelig paalagt dem Skat. Men at give Skat var uforeneligt med det gammel-germanske Begreb af personlig Frihed og uafhængig Eiendom. Den hos Germanerne og navnlig hos Nordmændene raadende privatretlige Opfatning af alle offentlige Forholde medførte, at Udredsler til Staten gjaldt som Afgifter til den Mand, i hvem Staten var repræsenteret; enhver Forpligtelse maatte derfor have Karakteren af Gjensidighed og frivillig Overenskomst for ikke at nedsætte den fulde personlige Frihed. At yde Gaver til Kongen, hvorved idetmindste et ydre Skin af Frivillighed overholdtes, var fra gammel Tid Skik og Brug hos Germanerne; deri laa intet fornedrende, ingen Erkjendelse af personlig Afhængighed eller Hørighed ligeoverfor Kongen; men overalt, hvor de germaniske Konger søgte efter romersk Eksempel, at indføre en regelmæssig Beskatning, stødte de paa den voldsomste Modstand hos sine Folk, som det først langt om længe lykkedes dem at overvinde.¹ At give Skat var et Ufrihedens Merke, der paatryktes undertvungne Stammer og gjaldt som et Vidnesbyrd om ikke-germanisk Herkomst.² Denne privatretlige Opfatning af offentlige Byrder er noget, som maa have sig Øie ved de førnævnte Udtryk i vore Kilder, og det vil da vise sig, at de kan have sin Sandhed, om de end ikke forstaaes efter Ordet.

Vi har i Norges senere Historie et Sidestykke til, hvad der foregik ved det norske Enekongedømmes Oprettelse, nemlig *Svein Alfvasøns Lovgivning*, efterat Norge ved Stiklestad-Slaget var kommet under dansk Styrelse. Ved denne Lovgivning, der vistnok gjenoptog de af Harald Haarfagres Bestemmelser, som i den følgende Tid var gaaede af Brug, fastsattes det blandt andet, at Bønderne skulde udrede visse saakaldte Julegaver til Kongen, at de skulde være forpligtede til at opføre alle de Bygninger, Kongen vilde have paa sine Gaarde, at enhver, som drog ud paa Havfiskeri, skulde betale Kongen Landvarde eller Landslod, og at ligeledes ethvert Skib, der seilede fra Landet, skulde yde en vis Afgift. Det heder udtrykkelig om disse Bestemmelser, at de var

¹ Waitz, *D. V. G.* (2den Udg.) II. S. 192, 553, 577—78 o. fl. St.

² Tacitus, *Germ.* Kap. 43.

fastsatte overensstemmende med, hvad der var Lov i Danmark.¹ Nogle var endnu meget strengere (sum miklu frekari), føies der til; men da Kong Svein jo ikke optraadte som Erobrer, er det lidet sandsynligt, at dette virkelig skulde forholde sig saa. Det er paavist² med Hensyn til enkelte af de Bestemmelser, som i Sagaerne tillægges Svein Alfivasøn, at de er fremstillede i et skjævt Lys eller opfattede paa en vrang Maade. Og ser vi bort fra dem, faar vi det Indtryk, at den danske Konge neppe har tilholdt sig andre Rettigheder end dem, som længe havde været gjældende i andre Lande (visse Naturalpræstationer eller Gaver til Kongen, Ægt og Arbeide til hans Gaarde, Afgifter af Fiskeri og Skibsfart), ogsaa der, hvor — som i Danmark — et egentligt Feudalsystem ikke kan siges at være indført. Alligevel omtaler Sagaerne denne Lovgivning omtrent paa samme Maade som Harald Haarfagres: — det kaldes en «þrælkan, á nauð ok úfrelsi», der gik over alt Folk, og naar det ikke ligefrem siges om Svein Alfivasøn som om Harald, at han tilegnede sig Odelen og gjorde alle Bønder til sine Leiglændinger, maa man ogsaa erindre, at Folket dog nu var blevet ganske anderledes fortroligt med en virkelig Statsmyndighed og de Indskrænkninger, som denne medførte i den enkelte Æts Eiendomsfrihed og Selvraadighed, end det havde været paa Haralds Tid. Dengang stod endnu Odelsforfatningen ved fuld og ubeskaaren Magt, Modsætningen til den almindelige europæiske Orden var en saameget skarpere, og Indtrykket af en Foranstaltning, der sigtede til at gennemføre denne, maatte blive saameget dybere.

Medens det altsaa, naar vi antager, at Harald Haarfagres Foranstaltninger har været bestemte og betingede af den paa hans Tid gjældende europæiske Statsskik, ikke falder vanskeligt at forklare den Uvilje, som disse Foranstaltninger øiensynlig har fremkaldt, eller Maaden, hvorpaa Kilderne har opfattet og fremstillet dem, bliver det paa den anden Side ved en saadan Sammenhæng ulige lettere at forstaa, at Folket dog har fundet sig saavidt taalelig i dem, og at Harald desuagtet har kunnet efterlade sig et høit agtet og hædret Eftermæle. Vi kan forestille os, at om end Folket ikke med klar Bevidsthed har erkjendt denne Sammenhæng, har dog mangen en instinktmæssig følt den og bøiet sig for den som for en høiere Ret. Og endog hos dem, hvem Haralds nye System drev bort fra deres Odelsgrund, maatte dog Dommen over det og dets Ophavsmand blive en mildere, naar de skjønte eller følte, at det havde Støtte i en moderne, almindelig europæisk Tingenes Orden, end om det havde fremstillet sig som en blot og bar Brandskatning, en vilkaarlig Misbrug af den stærkeres Ret.

¹ Sn. Ol. d. hell. S. Kap. 253.

² Munch, N. F. Hist. I. 2. 818—19.

Paa denne Maade vil det nu ogsaa bedst kunne forklares, at Haralds «Tilegnelse af Odelen» er bleven udstrakt til at gjælde det hele Land. Havde den været en Brandskatning, der paalagdes de overvundne Fiender, eller en ligefrem Følge af Erobringen efter oldgermanisk Statsret, maatte det dog have staaet som noget aldeles uformeligt og urimeligt, at den var bleven gjort gjældende ogsaa i de Fylker, som han ikke havde underlagt sig med væbnet Haand, men faaet ved Arv. Var den derimod en Overførelse af moderne europæiske Stats- og Styrelsesformer, bliver Forholdet et andet. Ogsaa saaledes opfattet, viser den sig nødvendig forbunden med Haralds Erobring, forsaavidt som han først ved dem opnaaede en Magtstilling og Indflydelse, der satte ham istand til at gennemføre en saa radikal Forandring i den hele bestaaende Stats- og Samfundsorden, men Principet for denne laa dog ikke i Erobringsforholdet; den havde Karakteren af en almindelig, med Tidens og Udviklingens Krav stemmende Reform, hvilken han følgelig kunde kræve gennemført ligeoverfor alle sine Under-saatter, hvad enten de var komne under hans Herredømme ved Vaabenmagt eller ei.

Det fremgaar af det foregaaende, at Haralds Foranstaltninger ikke saameget har rammet Folkets almindelige Frihed eller materielle Velfærd som Høvdingestoltheden og en aristokratisk Selvraadigheds Vaner og Forestillinger. Den fiskalske Side ved hans «Tilegnelse af Odelen» har kun haft en underordnet Betydning, den rent politiske var Hovedsagen. Han gjorde vistnok Indgreb i den private Eiendomsret, idet han tilholdt sig visse Herligheder, som før tilkom Grundeieren; men disse har neppe i materiel Henseende haft synderligt at betyde, og de nye Byrder, som hver enkelt fik at udrede, hvilken Stand og Stilling han end tilhørte, — Nefgildeskatterne t. Eks. — var vel neppe heller saa store, at de kunde siges at øve noget føleligt Tryk. For Mængden af Folket maatte vel endog Haralds strenge Regimente, hans «ofriki», som drev Høvdingerne ud af Landet, fremstille sig som en Fordel, idet de nød godt af, at der saaledes gjordes en Ende paa de indbyrdes Feider, hvorved det gik ud over Almuens,¹ medens de ikke eller kun i ringe Grad berørtes af Indgrebene i den uindskrænkede Odelsherlighed. Det er nemlig aabenbar et misvisende Udtryk, naar *Maurer* i den før nævnte Afhandling omtaler Odelsbønderne som et Demokrati i Modsætning til det af Herser- og Jarleætterne bestaaende Fylkesaristokrati. Vi ser af enkelte af den gamle Frostathingslovs Bestemmelser, at i en

¹ Det er i Sagaerne fremhævet, hvor godt Harald overholdt Freden indenlands: «hann friðaði vel land sitt ok síðaði». *Ágrip* (Samll. t. d. N. F. H. II, S. 274) *Fgrsk.* S. 10.

senere Tid Haulderne kun udgjorde en faatallig Kreds inden det store Bondesamfund,¹ og vi kan vistnok herfra slutte tilbage: Forholdet har i saa Henseende efter al Sandsynlighed været det samme i det 9de som i det 12te Aarhundrede; selve Ordet «byggja», «bygsla» om Leie af Jord viser, at dette har været den sedvanlige Maade, hvorpaa Bondestanden i Oldtiden skaffede sig Jordbrug.² Hauldklassen var vel ikke strengt afsluttet i juridisk Forstand: enhver Familie, der erhvervede Grundeiendom og besad den i tilstrækkelig lang Tid, opnaaede derved Hauldsret; men det maa have været en sjelden Undtagelse, at det lykkedes nogen at hæve sig paa denne Maade. De store Fortrin, der knyttede sig til Besiddelsen af Odel, medførte, at ingen Mand gjerne skilte sig ved sin Jord, og der var ved de gjældende Retsvedtægter givet den enkelte Hauldsæt de sterkeste Midler ihænde til at forebygge, at Familiegodset, hvorpaa Ættens hele sociale Stilling hvilede, skulde definitivt gaa tabt for den og over i Fremmedes Besiddelse. — Vi kan vel tænke os, at der har fundets Odelsbønder som var for lidet rige eller ansete til at indtage nogen politisk fremtrædende Stilling over det øvrige Samfund, og for hvem Besiddelsen af uafhængig Grundeiendom væsentlig kun havde Betydning i materiel Henseende. Om dem gjaldt da det samme som om Leiglænderne, at de nemlig kun i ringe Grad berørtes ved den med Enekongedømmets Oprettelse indtraadte Omveltning: der blev paalagt dem visse Byrder, som dog neppe har været meget trykkende, men de stod ikke saa høit, at de kunde føle det som en Haan, en bitter Ydmygelse, at de fra nu af skulde være undergivne en virkelig Regjeringsmyndighed. Dette har derimod været Tilfælde med de mere fremragende Hauldsætter. For dem var den frie, uafhængelige og urørlige Jordbesiddelse bleven Grundlag for et virkelig politisk Herrevælde. De havde hævet sig næsten i Niveau med de oprindelige Høvdingætter, med hvem de havde forbundet sig, og hvem de i en vis Forstand havde inddraget inden sin Kreds og sine Interesser. Paa denne Maade var, ved Odelsvæsenet og den længe fortsatte Selvstyrelse i Folkets mindre Kredse, det norske Samfund blevet et saa udpræget aristokratisk som neppe noget andet inden den germaniske Folkeverden. I hvert Fylke dannede de mægtigste og mest formaaende Hauldsætter et tætsluttet Forbund med Herserne i Spidsen, et politisk og socialt herskende Aristokrati. Det var disse Konføderationer af suveræne Familier, som det gjaldt at bryde, for at der kunde

¹ F. L. IV 8. «Hvervetna er tylftar eiðar sculo framfara oc nemðarvitni, þá skal sakarabere nemna hálfu vátta, — — — oc nemna haullda xij or fylki eða böendr hina bezto ef eigi ero haulldar til.» — Jvfr. F. L. XV. 7. 11.

² Brandt, *Brudstykker af Forelæsn.* S. 68.

blive Plads for den Magt, som Enekongedømmet krævede og efter sit Væsen maatte kræve. Det var dem, som rammedes ved Haralds Indskrænkninger i den indtil da gjældende Odelsherlighed, hvem enhver Afhængighed af en høiere Myndighed syntes enstydig med Trældom og Tvang. Det var fra deres Kreds, at Udflytningerne til Island skete, — Landnaamsmændene kaldes i Regelen «ágætir» eller «göfgir menn», forsaavidt det ikke udtrykkelig heder om dem, at de var af Herser-, Jarle- eller Kongeætter, — og det var fra dem, at Reaktionen mod det af Harald Haarfagre grundlagte System siden udgik. — De af Herserne, der blev tilbage i Landet og bøiede sig for den nye Tingenes Orden, fik vel tilsyneladende rigeligt Vederlag for, hvad de opgav, idet Kongen gjorde dem til sine Lendermænd. Deres Indtægter forøgedes, idet de ved Siden af sine private Eiendomme fik Kron-gods i Forlening; deres Magt forøgedes, idet de vedblev som før at være Heredstthingenes Ledere og Forstandere for den offentlige Gudstjeneste ved Heredshovene og nu desuden kunde optræde som Enekongedømmets Repræsentanter og Organer for dets Vilje. Men medens de havde været selvstændige inden den snevrere Myndighedskreds, blev de afhængige inden den videre, der aabnede sig for dem. Med deres Suverænitet var det forbi. Som Lendermænd var de Kongen tjenstbundne, forpligtede ligeoverfor ham til en særlig Troskab og Lydighed; de modtog Lendermands-værdigheden af ham, og han kunde atter fratage dem den, naar han fandt for godt. I Egenskab af Heredstthingenes og Heredshovenes arvelige Forstandere var de vel ikke ligefrem afhængige af Kongen; men deres Stilling som saadanne beroede paa, at de bevarede Besiddelsen af den Grund, paa hvilken Heredshovet laa, og denne Betingelse for den selvstændige Høvdingemagt havde Harald udentvivl sørget for at ramme i Roden, idet han tilholdt sig Ret til at inddrage under Kronen enhver Mands Eiendom, der forbrød sig mod den Troskab og Lydighed, som han krævede af sine Undersaatter. Hersernes Myndighed forøgedes saaledes paa deres Friheds Bekostning. Deres Magtbegjær kunde tilfredsstilles ved den nye Tingenes Orden; men Stoltheden og Selvstændighedsfølelsen maatte oprøres, og disse Følelser pleier at være de raadende i aristokratisk udviklede Samfund. Medens hos andre germaniske Folk, hos hvem Forholdene havde medført en skarpere fremtrædende Underordning af det enkelte under det almindelige, Tjenesteforholdet til Kongen, endog i de lavere Grader, gjaldt som en Udmerkelse og en Sikkerhed, der ivrig efterstræbtes, kunde en norsk Herse tro sig fornødret ved at indgaa et hvilket som helst Afhængighedsforhold, om det end var forbunden med nok saa megen Magt og ydre Hæder. At blive Kongens Thegn,

hvilket andensteds gjaldt som et Æresnavn, kunde i hans Øine næsten gjælde som enstydigt med at blive en Træl og et Tyende.¹ Han kunde synes at være sat i Klasse med Kotkarle og Thorpere og at modtage som Gave, hvad han selv eiede, naar han blev forpligtet til at give Skat og ikke længer var fuldt selvraadig paa sin egen Odelsgrund.

Trods de i mange Henseender glimrende Kaar, der bødes de fordums Stammehøvdinge af Harald, naar de vilde gaa ham tilhaande, har de vel derfor vedblevet at staa i en hemmelig Opposition til den af ham grundlagte Tingenes Orden, og da den gamle Konge, hvis mægtige Personlighed alle synes at have bøiet sig for eller veget tilside for, var død, kom denne fiendtlige Stemning aabenbart tilsyne.

Det er i et Par af de ældste og troværdigste Kilder² antydet, at det var et Stormandsparti, der kaldte *Haakon Adalsteinsfostre* tilbage og opstillede ham som Kronprætendent ligeoverfor hans Broder Eirik Blodøkse, og det kan ikke være tvivlsomt, at det var som Redskab for dette Parti, at Haakon paa Thinget i Throndhjem gav Bønderne deres Odel tilbage. Han var dengang kun 15 Aar gammel, havde været opdraget i et fremmed Land og maatte være uerfaren og ukjendt med norske Skikke og Sedvaner.³ Hvad han foretog sig, var maaske det klogeste, han under de daværende Forholde kunde gjøre: det var bleven nødvendigt, at Kongedømmet traadte et Skridt tilbage, saafremt Rigets Enhed skulde opretholdes; men Beslutningen herom kan ikke være udgaaet fra ham selv; det var Høvdingerne med *Sigurd Jarl* i Spidsen, der raadede, og hos dem har aabenbart særegne Standsinteresser gjort sig gjældende. Den Statsforandring, til hvilken Haakon Adalsteinsfostre's Navn er knyttet, kan derfor betragtes som Resultatet af en over det hele Land foregaaet almindelig Bevægelse; den var en fra det fordums herskende Fylkesaristokrati udgaaet Reaktions Seir ligeoverfor det i moderne europæisk Aand gennemførte suveræne Enekongedømme, og dens Væsen maa forstaaes i Overensstemmelse hermed.

Som ved Harald Haarfagres Tilegnelse, saaledes har ogsaa ved

¹ Jvfr. Egil Skallagrimssøns Vers om sin Søn:

Veit ek — — —
At i syni mínum
Var ills þegns
Efni vaxit.

² *Hist. Norv.* (Munch, *Symb. ad hist. Norv. Pag. 11*): «Hic (ɔ: Eric Blodøkse) a fratre suo Hacone alumno Adalstani, idem consiliantibus Norwegie primatibus, regno privatus in Angliam secessit.» Ágrip (*Samll. t. d. N. F. H. II. S. 278*): þa' qvauddo vitrir menn Hacon aftr i land meþ laund tveim vetrom efter andlatt Haralds hárfagra.

³ Munch, *N. F. H. I. 1. S. 714—15.*

Haakons Tilbagegivelse af Odelen den politiske eller rent moralske Side været Hovedsagen. De nye Byrder, som var blevne paalagte Folket, synes for en væsentlig Del at være blevne staaende. Det heder om Haakon, at han lod tage de af Faderen paabudne Nefgildesskatter langs Kysten og i det Throndhjemske og anvende til Opførelse af Skibe, hvilke Bønderne blev forpligtede til at vedligeholde, udruste og bemande for en vis Del af Aaret. Skatten er saaledes for Kystbygdernes Vedkommende bleven forandret til et Søkrigsstyr; i det indre af Landet synes den derimod fremdeles at have været udredet paa samme Vis som før. — Haakon har efter al Sandsynlighed opgivet visse Herligheder, som hans Fader havde tilegnet Kongedømmet, og hvorved Odelsherrerne var blevne mere fornærmede i sin Værdighed end i sin materielle Interesse, saaledes Eiendomsretten til Vrag og jordgravet Gods, paa hvis Grund det end var fundet; andre har han vistnok beholdt, saasom Retten til at disponere over Almenningerne, forsaavidt som ingen enkelt allerede havde hævdet sig Brugsret i dem. Men Hovedsagen var udentvivl, at de offentlige Byrder eller de Indskrænkninger i den enkeltes Eiendomsherlighed, som fremdeles vedblev at bestaa, fra nu af kunde betragtes som hvilende paa en mellem Folket og Kongen indgaaet Overenskomst. Derved ophørte de at have den Karakter af tvungen Forpligtelse, af Paabud, udgaaet fra en hver enkelt ubetinget overordnet Myndighed, der havde været stødende for Hersernes og Hauldernes aristokratiske Selvfølelse; Skatten var ikke Skat længer, naar man selv havde været med at bestemme den, men en Gave, der ikke paa trykte Udrederen noget Ufrihedens Merke. — Odelseiendommens Suverænitæt er atter bleven anerkjendt, med visse én Gang for alle bestemte Indskrænkninger. Kongedømmet har opgivet den nyere europæiske Karakter, som Harald Haarfagres Foranstaltninger havde givet det, og har atter nærmet sig den urgermaniske Type; den norske Enekonge eller Overkonge beholdt vel mere udstrakte Rettigheder, end der havde tilkommet Fylkeskongerne; men hans Myndighed kom dog nu til at blive af væsentlig samme Art som disses, — en til visse bestemte Tilfælde indskrænket Førerrolle, en Forrang snarere end et Herredømme; han fremstillede sig snarere som sideordnet end som overordnet det øvrige Samfund, snarere som den første i et Forbund af Ligemænd, der frivillig har givet sig ind under en fælles Ledelse, end som en suveræn Herre, der har Magt til at byde og befale. Kongedømmet stod ikke længer med Fordring paa et romersk «imperium», eller et Skytsherredømme (mundiburdium) over hver enkelt Undersaat, lig de frankiske Kongers. Dets «Heerbann» og «Gerichtsbann» var bleven indskrænket inden snevre Grænser eller ganske op-

hævet. Kongen skulde raade «*boði ok banni*», men han skulde raade «*at lögum*».¹ Der tilkom ham ikke længer nogen dømmende Myndighed; han havde opgivet den selvtagne Ret til at inddrage Odel og Eiendom for dem, der forbrød sig mod den skyldige Troskab eller Lydighed ligeoverfor Statens Overhoved, og Lydighedspligten var ikke længer en almindelig og ubestemt, som den havde været efter Harald Haarfagres System, idet samtlige Kongens Undersaatter blev stillede i et lignende Forhold til ham, som om de havde gaaet ham personlig tilhaande: den gjaldt kun saalangt, som den mellem Kongen og Folket vedtagne Overenskomst nærmere bestemte. Odelseiendommen var atter som før bleven urørlig og uangribelig, og dette havde navnlig Betydning for Herterne, hvilke derved i det væsentlige gjenindsattes i sin ældre Stilling som uafhængige Stammechefer. De vedblev vel at være Kongens Lendermænd, modtog som saadanne Land i Forlening af ham, gik ham til Haande, optraadte paa hans Vegne som Repræsentanter for hans Styrelse. Men de var tillige arvelige Forstandere for Herternes Retspleie og Offertjeneste, og i denne deres Stilling, der beroede paa deres Odel, kunde Kongen ikke længer røre dem; den blev derfor det væsentlige, medens deres Stilling som Embedsmænd kun fik en underordnet Betydning. Harald Haarfagres System havde gaaet ud paa at sammentrænge al offentlig Myndighed hos Kongedømmet; han havde gjort selve det Grundlag, paa hvilket den uafhængige Høvdingmagt i Folkets mindre Kredse hvilede, saa usikkert og tilegnet sig selv en saa omfattende Regjeringsmyndighed, at Repræsentanterne for det gamle Fylkesaristokrati, naar de vilde hævde sig en overlegen Stilling over det øvrige Samfund, maatte søge at knytte sig saa nær til ham som muligt. Paa lignende Maade som hos andre germaniske Folk, hos hvem Kongedømmet havde opnaaet en virkelig Regjeringsmyndighed, t. Eks. hos Angelsachserne og Frankerne, syntes ogsaa i Norge en Tjenesteadel at skulle udvikle sig, der optog den gamle uafhængige Stammeadel i sig, omdannede den eller trængte den tilside. Men efter den under Haakon Adalsteinsfostre fuldbyrdede Reaktion ser vi Fylkesaristokratiet fremtræde paa en Maade, hvorved det kun i ringe Grad kan have fjernet sig fra sin oprindelige Karakter. Det var ikke paa Tjenesteforholdet til Kongen, at Lendermændenes Magt og Anseelse fornemmelig beroede; de var langt mere Bondehøvdinge, Repræsentanter for de store Ætters nedarvede Indflydelse hos Folket, end kongelige Embedsmænd. Saaledes fremtræder de i det bekjendte Sted hos Snorre,² der skildrer Tilstanden i Norge

¹ *F. L. VII 1.*

² *Sn. Ol. h. helga, Kap. 44.*

under Jarleregjeringen umiddelbart forud for *Olaf Haraldssøns* Optræden: «I denne Tid var der mange Lendermænd i Norge, og de var fordetmeste mægtige og saa ætstore, at de stammede fra Konger eller Jarler og havde ikke langt at regne op til saadanne; de var ogsaa meget rige. Kongerne eller Jarlerne, der styrede Landet, maatte søge al sin Styrke hos dem; thi i hvert Fylke blev det, som Lendermændene raadede for Bondefolket.»

Det norske Statssamfund, saaledes som det skildres i disse Ord, fjerner sig langt fra den af Harald Haarfagre lagte Plan. I det Kompromis, som blev afsluttet mellem det gamle og det nye ved Haakon Adalsteinsfostres Opløftelse paa Thronen, har det aabenbart lykkets det gamle at hævde sig en afgjørende Overvegt. Rigets Enhed viser sig kun repræsenteret paa en svag og vaklende Maade; den norske Stat fremtræder kun som det yderste og øverste Led i den lange Række af Konføderationer, der havde dannet sig den ene ovenpaa den anden; Folkets mindre Kredse har i det væsentlige bevaret sin Autonomi, det er Stammeforfatningens Repræsentanter, der øver den raadende Indflydelse, og Kongerne maa søge sin Støtte hos dem, ikke omvendt som i de Lande, hvor de nyere romersk-kristelige Grundsætninger om Kongens suveræne Ret ligeoverfor hans Undersaatter var blevne gennemførte.

Først ved Kristendommens Befæstelse indtræder et nyt afgjørende Omslag; Kongedømmet gjenvinder atter en Stilling, der nogenlunde svarer til den, Harald Haarfagre havde tilegnet det, og bøier saavidt under sig Stammeaanden og de gamle Ætters Selvraadighed, at Rigets Enhed kan siges at være sikret.

III.

Ved den i det foregaaende givne Fremstilling vil — tror jeg — Billedet af Harald Haarfagre og hans Verk befries for noget af det haarde og frastødende, som det maa have haft efter de gjængse Forestillinger, uden derfor at blive mindre stort. Hans Verk staar ikke for os som Udtryk for et blot personligt Magtbegjær, der ingen andre Grænser kjender end dem, som den ydre Modstand foreskriver; det har været betinget og begrænset af en almindelig Udvikling; han har repræsenteret denne, men han har tillige foregrebet den, deri kommer hans Personligheds overlegne Magt tilsyne.

Grunden for det nye norske Rige var indtil en vis Grad beredet; Smaastammerne havde samlet sig til større politiske Grupper, og en Erkjendelse af national Samhørighed havde forbundet dem alle. Men om end denne Erkjendelse kan have været

Harald en nyttig Allieret, er det dog vist, at den endnu ikke paa langt nær var bleven sterk nok til at kræve et bestemt politisk Udtryk. Her syntes endnu at være langt frem til det endelige Maal. I hver af de tre Hoveddele, hvori Landet naturligt falder, havde der dannet sig et Centrum for en mere omfattende Organisation, idet udentvivl allerede længe før Harald Haarfagres Tid de fleste nordenfjeldske og de fleste vestenfjeldske Fylker havde forenet sig om et fælles Hovedthing, ligesom de oplandske Fylker og de tilstødende Kystlandskaber var forenede om Eidsivathinget. Men mellem disse tre Hoveddele har Naturen opdraget skarpe Grænser, og hver af dem synes forud for det norske Riges Oprettelse at have udviklet sig paa en i mangt og meget eiendommelig Maade. Baade Vikens og Gulathingslagens Fylker havde staaet i livlig Forbindelse med Udlandet gennem Handel og Vikingtog; men, medens Vikværingerne mest synes at have faret til Østersølandene eller i Forening med Danerne og Gauterne at have herjet paa de flanderske og franske Kyster, laa Hørdernes og Rygernes Handels- og Vikingvei vestover, og disse Stammers Udbredelse over Øerne i Vesterhavet maa i høi Grad have bidraget til at udvikle og eiendommeligt præge deres Kultur. De thrønderske Fylker havde en mere afsides Beliggenhed. Forholdene i Throndhjem synes i det hele at have havt megen Lighed med Forholdene i Svealand. En Række smaa Fylker eller Folklande laa nær forbundne omkring Kysterne af en dyb Fjord; de udgjorde som en Verden for sig, saa at der endog er Spor til, at de, ligesom Mælar-Egnene, i de ældste Tider slet og ret kaldtes Mannheim, d. e. Menneskenes Hjem,¹ og de har vistnok i langt ringere Grad end det øvrige Land taget Del i Vikingtidens krigerske Bevægelse, hvorpaa det ogsaa tyder, at Kongedømmet efter al Sandsynlighed var ukjendt i de thrønderske Fylker før Harald Haarfagres Tid,² eller at det ialfald her har spillet en mindre fremtrædende Rolle end hos de andre norske Stammer. — Saaledes var Landets tre Hoveddele ikke mindre i historisk end i geografisk Henseende adskilte ved store Afstande, og der skulde en dristig Tanke til for at fatte den Plan at samle dem til et politisk Hele.

Den samme Dristighed, den samme Foregriben af Udviklingens jævne Gang kommer ogsaa — og endnu sterkere — tilsyne i det af Harald gennemførte System for Styrelsen og Landets Forfatning. Ved dette System blev den nye norske Stat ført midt ind

¹ Munch, I. 1. S. 71.

² Det heder vel, at Harald fældte 8 Konger, inden han underlagde sig de 8 thrønderske Fylker; men kun én af dem nævnes med Navn, og dette Navn synes lavet. Munch, I. 1. S. 466.

i Strømmen af den almeneuropæiske politiske Udvikling, stillet Side om Side med de store Mønsterstater i Henseende til Organisation. Dette var ganske vist et Fremskridt. Det var en nødvendig Betingelse for Nationens Fremadskriden, at den stod i en uafbrudt indre og ydre Forbindelse med den øvrige Verden; det var derfor et Krav, som den nationale Udvikling efterhaanden maatte komme til at stille, at den norske Stat fik en Organisation, der indtil en vis Grad stemte overens med, hvad der var herskende europæisk Statsskik. Men Harald gennemførte dette Krav med ét Slag og i langt videre Udstrækning, end de paa hans Tid givne Forholde kunde siges at medføre: en moderne Stat, et suverænt Kongedømme som det af ham grundlagte savnede dog endnu hos Nordmændene de nødvendige aandige Forudsætninger og kunde først i nogen Grad opnaa disse ved Kristendommens Indførelse.

Derfor maatte Haralds Verk faa den Karakter af hensynsløs Voldsomhed, hvormed det fremstiller sig for os i Sagaernes Skildring; derfor maatte det atter for en stor Del nedbrydes.

Man kunde fristes til at beklage, at den jævne, regelmæssige Udvikling paa denne Maade blev afbrudt, naar man ser hen til, hvad den voldsomme Samling af de norske Smaastammer kostede Folket. Havde ingen Harald reist sig og ryddet Riget for sig med et hensynsløst Magtbegjærs Haardhed, søgt at paatvinge Nordmændene en Statsform, hvortil de ikke paa nogen Maade endnu kunde siges at have været forberedte, — saa vilde maaske disse Tab have været undgaaede. Stammerne vilde have samlet sig fredelig, den moderne Stat vilde lidt efter lidt have befæstet sig paa den aandige Basis, som Kristendommen gav.

Saaledes som det nu gik, synes meget af Folkets bedste Kraft at være bleven ødet ved et fortidligt Forsøg. Værst medtoges Gulathingslagens Fylker, — udentvivl paa den Tid de rigest udviklede, Vikingernes og Søkongernes rette Hjem. Om dem gjælder det vistnok med fuld Sandhed, hvad en nyere islandsk Forfatter¹ har sagt om Norge i Almindelighed, at nemlig deres Ættearistokrati efter Harald Haarfagres Tid kan lignes «við felldan skóg, — standa storir runnir eptir hér ok hvar, en mikil rjódr á milli». Men ogsaa fra de andre Fylker fandt talrige Udvandringer Sted, og det var overalt storættede, gjæve Mænd, der flyttede, medens Almuen sad fastere paa Foden. Man faar et Indtryk, som om en hel Udvikling er bleven afbrudt.

Men et Brud var her uundgaaeligt. Man bør ikke forestille sig, at Grunden til, at Norge samledes senere end Nabolandene, skulde være den, at det laa agterud for disse i Henseende til Kul-

¹ Gudbrand Vigfusson, *Safn t. S. Isl. I. S.* 296.

tur. Hverken Oldsagerne eller de skandinaviske Folks ældste Historie giver mindste Anledning til at formode et saadant Forhold. Norge laa dengang ikke fjernere fra de store europæiske Kulturstrømninger end Sverige og Danmark; snarere omvendt; Nordmændene, der tidlig maa være blevne søvante fremfor nogen anden germanisk Stamme, havde over Havet en snar og aldrig lukket Vei til Samkvem med Vesteuropas mere civiliserede Lande, og vi ved, at et saadant Samkvem har bestaaet længe forud for den sikre Historie. Det er saaledes utænkeligt, at de skulde være blevne tilbage for Nabofolkene i almindelig Udvikling; men deres Lands Natur medførte kun, at Udviklingen hos dem fik en særegen Retning, saa at den ikke mindre tjente til at fremhæve det eiendommelige ved hver enkelt Stamme end det for alle fælles. Selvstyrelsen i Folkets mindre Kredse, der beskyttedes ved de skarpe naturlige Grænser mellem Bygderne, var Grundlag for en eller flere Ætters Magt. De Rigdomme og den høiere Kultur, som Vikingtogene tilførte Landet, kom nu fremfor alt disse Ætter til Gode, befæstede deres Stilling og hævede dem over den menige Almue. Paa samme Tid som Udviklingen skabte den Magt, der skulde samle Fylkerne, gav den altsaa disse en større Modstands-evne. Norge fik fremfor de andre skandinaviske Lande et talrigt og mægtigt Aristokrati, og ved de store Ætter blev en høiere Kulturs Styrke lagt ind i Stammeforfatningen, som var repræsenteret af dem og i dem fandt sine naturlige Forsvarere. Men idet saaledes her den politiske Enhed skulde gennemføres ligeoverfor en langt videre fremadskreden Udvikling inden Folkets mindre Kredse, end Tilfældet kan have været i Danmark eller Sverige, maatte den ogsaa fremkalde langt haardere Kampe. Det kunde ikke være anderledes, end at disse Kampe medførte Tab og Forstyrrelser; men de gav ogsaa en Erstatning herfor. Det er ved saadanne Sammenstød, hvor forskellige Retninger træder skarpt op mod hinanden, at der tændes Lys i Historien, og medens Norge senere end Nabolandene samledes til et politisk Hele, fik det forud for disse en Historie med store Optrin og klart fremtrædende Personligheder.

Hvad vi læser om de islandske Landnaamsmænd og deres Ætter, giver os en bestemt Forestilling om, hvor nødvendigt det var, at der blev ryddet dygtig op inden Fylkesaristokratiet i Norge, naar der skulde vindes Plads for et Kongedømme, som var sterkt nok til at holde det hele sammen og hævde dets Selvstændighed. Et saa talrigt og tæt vokset Aristokrati skulde neppe have kunnet indordnes under en virkelig national Statsenhed.

Det var en stor Sum af Kraft og Kultur, der flyttede til Island med Landnaamsætterne; men den ubændige Selvraadighed og

steile Uafhængighedsaand, der havde udviklet sig hos disse Ætter, knyttede dem paa det fasteste til den gamle Stammeforfatning og maatte under en ny Tingenes Orden være bleven fordærlig for dem selv eller for det hele Samfund. Havde Island ikke været, eller var de forblevne i Norge, vilde deres Skjæbne vel fordømmeste have været at gaa tilgrunde, eller de havde flyttet en for en ud til fremmede Lande og tabt sig blandt fremmede Folkestammer. Idet de nu ligesom med ét Slag rykkedes op, forfulgtes af Erobreren i sine Tilflugtssteder paa Øerne i Vesterhavet og dreves over til Island i Flok og Følge, blev ogsaa dette paa en Maade en Samling, sideordnet den, der foregik i Norge. De frelstes saaledes for den norske Nationalitet, i hvis historiske Liv de fremdeles kunde vedblive at tage Del, og det en saameget betydningsfuldere, fordi de i en udvortes Forstand havde skilt sig fra den. De fandt paa Island et Tilflugtssted, hvor de paa én Gang kunde bevare sin Nationalitet og sin nedarvede Frihed, og ved at flytte hid med saamange af sine bedste Repræsentanter bragtes den gamle Stammekultur udenfor Rækkevidden af de forstyrrende Indflydelser, for hvilke den var udsat i sit oprindelige Hjem, men dog ikke udenfor den nationale og historiske Sammenhæng, til hvilken selvfølgelig dens fortsatte Liv og Trivsel var knyttet som til en nødvendig Betingelse.

Vi ved af Norges senere Historie, at Fylkesaristokratiet, saa haardt det end var bleven medtaget af Harald Haarfagre, dog vedblev at være talrigt og sterkt nok til at hævde sin Selvstændighed og gennem en lang Række af Aar at gjøre den nye norske Stats Tilværelse usikker og vaklende. Gang efter Gang stillede det sig i aaben Kamp mod Kongedømmet og syntes nærvædet at vinde en afgjørende Seir. Denne Kamp var tillige en Kamp om det norske Folks selvstændige politiske Tilværelse. Kongedømmet, der repræsenterede Folkets Enhed, repræsenterede tillige dets nationale Uafhængighed, medens Aristokratiet, der var Organ for Stammeaanden, sluttede Forbund med udenlandske Kongers Krav paa en Overhøiighed, som i Tidens Løb maatte være gaaet over til et virkeligt Herredømme. Den nationale Uafhængighed seirede; men i denne Seir maa der tilkjendes Harald Haarfagre en væsentlig Del, og i denne Sammenhæng viser det sig, at hans Samling af Fylkerne, om den end ved en Betragtning af de indre Tilstande synes at være kommen fortidlig, dog kom i rette Tid og ikke kostede Landet formeget i Forhold til, hvad der blev opnaaet.

Et Folk vinder ny Styrke ved at samles til et politisk Hele og bliver istand til en virksommere Optræden udadtil. Danerne og Svearne, der var blevene samlede forud for Nordmændene, fik

derved et Overtag over disse, og Dane- og Sveavældet havde allerede før Haralds Tid udbredt sig over Dele af det søndenfjeldske Norge. Hans Optræden var betinget heraf; den var som en krampagtig Anstrengelse, hvorved Folket samler sig ligeoverfor den udenfra truende Fare. Idet Harald underlagde sig de norske Fylker, afskar han alle Krav paa Overhøihed fra Dane- og Sveakongernes Side og stillede et Noregsvælde jævnbryrdigt op ligeoverfor Dane- og Sveavældet. Det var endnu langt frem, til Fylkesaanden kunde siges at være kuet. Men den nationale Enhedsfølelse havde dog nu vundet en fast Grund, idet den var fremtraadt i en for alle fattelig Form og havde sammenknyttet sig med Erindringen om en mægtig Personlighed, der havde gjort et dybt Indtryk paa Folket. Saaledes blev den istand til at gjen-nemgaa Krisen, og det kan siges, at Harald Haarfagre, idet han grundlagde det norske Rige, har hævdet det norske Folks nationale Selvstændighed i et afgjørende Vendepunkt.

TIL OPLYSNING OM FOLKEMÆNGDENS BEVÆGELSE I NORGE FRA DET 13. TIL DET 17. AARHUNDREDE.

I.

Udgangspunkt for Undersøgelsen er de af *T. H. Aschehoug* i *Lange's «Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur»*, 2det Bind, og senere af *Lars Larssen (Havstad)* i Tillægshefte til Kristiania Videnskabsselskabs Forhandlinger for 1874 behandlede Folketællingslister for Aarene 1664—1666. Ifølge disse Lister kan Norges Folkemængde ved det nævnte Tidspunkt med nogenlunde Sikkerhed anslaaes til omkr. 450,000.

Spørgsmaalet er nu, om Folkemængden tidligere har overskredet dette Tal. Vi skal først tage for os Tidsrummet fra Reformationen til Enevoldsmagtens Indførelse, eller fra Begyndelsen af det 16de til Midten af det 17de Aarhundrede, og søge at bringe det paa det rene, om Norges Folkemængde i dette Tidsrum, i det hele taget, gik tilbage eller frem. Den sedvanlige Antagelse har vistnok været, at der fandt en Tilbagegang Sted. Hint Tidsrum var jo i national og politisk Henseende Norges værste Ulykkes- og Forfaldsperiode; det laa nær at slutte derfra til de materielle Forhold og at forudsætte, at Tabet af den politiske Selvstændighed, Behandlingen af Norge som en «Ladegaard», der overdroges til danske Adelsmænds Eksploitering, maatte virke til at mindske dets økonomiske Velstand og Folkemængde. Ytringer, der udtaler denne Forudsætning mere eller mindre sikkert, men uden noget Forsøg paa en nærmere Paavisning, forekommer mængsteds.

En yngre dansk Historiker, *Troels Lund*, har i sin Bog «*Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede*», I, S. 95—97, antaget, at Danmarks Folkemængde i Størstedelen af det 17de Aarhundrede gik stadig tilbage, hvorved han henviser til *Velschow's* Afhandling i *Dansk Hist. Tidsskr. 4de Bind*. Grunden til denne Tilbagegang skulde være «gjentagne fiendtlige Hærgninger og mere og mere trykkende Landboforhold». I Norge mener han, at «lignende Forhold fremkaldte lignende Virkninger, om end i ringere Grad». Omvendt skulde Forholdet have stillet sig i det 16de Aarhundrede. «Renaissancens fremdrivende Kraft

gjorde sig gjældende ogsaa paa dette Omraade.» Derefter sluttes, at Danmark, som i A. 1657 kan anslaaes at have talt — Skaane, Blekinge og den kongelige Del af Slesvig og Holsten indbefattet — ca. 1,200,000 Indbyggere, omkring Aar 1600 talte 1,400,000 Indb., og at Norge, som i 1657 talte ca. 450,000, ved Aar 1600 har talt ca. 600,000, hvilket endog «snarest maa ansees for lavt beregnet». I det sidstnævnte Tal er nu vistnok medtaget Jemtland, Herjedalen og Baahuslen; men naar man antager, at disse Landskabers Folkemængde har staaet i samme Forhold til det øvrige Norges dengang som nuomstunder, og lægger det saaledes fundne Tal til de for 1657 opførte 450,000, udkommer dog som samlet Sum ikke stort mere end 500,000,¹ saa det vilde være klart, at Norges Folkemængde har været i en endog temmelig sterk Tilbagegang imellem Aarene 1600 og 1660, saafremt de her opførte Talstørrelser kunde ansees som nogenlunde paalidelige.

Dette er dog ikke Tilfældet. Tallet 600,000 for Norges Folkemængde ved Aar 1600 synes at være grebet ud af Luften. Det eneste, der anføres som Støtte for Paastanden om, at Norge skulde have været folkesterkere i Slutningen af det 16de Aarhundrede end i den følgende Tid, er endel Efterretninger om Fiskevær i Nordlandene og navnlig Finmarken, der siden det 16de Aarhundrede har gaaet mere og mere tilbage og tildels endog er blevne lagte øde. Men denne Tilbagegang har sin Grund i ganske særskilte Forholde, bl. a. deri, at flere af disse Fiskevær i sin Blomstringsperiode kunde betragtes som et Slags Filialer af Bergen og Throndhjem, af hvis Borgere mange tog fast Ophold i Fiskeværerne, uden derfor at tabe sit Borgerskab og de til samme knyttede Rettigheder, — en Skik, som siden Slutningen af det 16de Aarhundrede blev modarbejdet og tilsidst aldeles blev aflagt.² Herfra kan ingensomhelst Slutning drages i Hensyn paa Befolkningsforholdene i Norge overhovedet eller engang i det vesten- og nordenfjeldske Norge.

For *Danmarks* Vedkommende derimod synes Paastanden om en Mindskning af Folkemængden fra det 16de til Midten af det 17de Aarhundrede at have bedre Hjemmel. — *Joh. Grundtvig* har

¹ *Baahuslen* havde, ifølge *Holmbergs Baahuslens Beskr.*, 2det Oplag v. *Brusewitz*, I. S. 280, i A. 1860 141,298 Indbyggere. (Fr. *Hammerich* anfører i sine «Bidrag til Belysning af den Danske Stats Folkemængde etc. i Midten af det 17de Aarhundrede» i *Dansk Hist. Tidsskr.* 3. Række, 2det B., S. 29, efter *Forssell's Sveriges Statistik*, at *Baahuslen* i 1844 talte 171,170, men denne Opgift gjælder det hele *Göteborgs Len*, der indbefatter adskilligt mere end det gamle *Baahuslen*, se *Holmberg* 1. c. I. 304). *Jemtland* tæller nufortiden ca. 60,000 Indb., *Herjedalen* ca. 10,000. Tilsammen har altsaa disse Landskaber nufortiden omkr. $\frac{1}{6}$ af Norges Folkemængde og skulde derefter ved Aar 1660 ikke have talt mere end ca. 50,000 Indbyggere.

² Se *Yngvar Nielsen, Bergen fra de ældste Tider indtil Nutiden*, S. 351—55.

i «*Meddelelser fra Rentekammerarkivet*» for 1872 draget frem endel Kopskatmandtal fra Aar 1645, hvoraf han udregner, at Folkemængden i det nuværende Danmark (d. v. s. indtil Kongeaaen) ved dette Tidspunkt kun skulde have været ca. 558,000 (Byerne ikke medregnet). I «*Meddelelser fra Rentekammerarkivet*» for 1877 har den samme Forfatter behandlet en Række Kopskatmandtal fra Aar 1660, hvoraf han faar ud et endnu ringere Indbyggertal for det nuværende Danmark, nemlig kun 455,000 (Byerne ikke medregnet).

Flere Data tyder paa, at Danmark, ogsaa indenfor de Grænser, det nu har, var folkesterkere i det 16de Aarhundrede, end det, ifølge disse Beregninger, skulde have været ved Midten af det 17de. Fredrik II. skriver i et til det danske Rigsraad oversendt Forslag vedkommende Midler til at bringe en væbnet Styrke paa Benene, dateret 21. Septbr. 1565, at han «ikke tviler paa, at udi dette ganske Rige findes mere end hundrede Tusinde bosiddende Bønder».¹ Denne Opgift, der gjælder Danmark indtil Kongeaaen, Landskaberne østfor Øresund, Halland, Skaane og Blekinge, medregnet, hviler vel kun paa et løst og omtrentligt Skjøn; men saa helt borte fra Sandheden kan den dog ikke antages at være, som den vilde have været, saafremt Danmark i 1565 ikke skulde have havt en større Folkemængde, end det, ifølge den ovenfor nævnte Udregning, havde i 1660. Tallet paa de «bosiddende Bønder» kunde nemlig da ikke have været synderlig mere end det halve af det, Kongen finder utvivlsomt.² Saa slet underrettet kan han neppe have været. Dertil kommer, at det af ham opgivne Tal nogenlunde stemmer med, hvad der kan udledes af andre Efterretninger. I en «Regnskabsbog over Landehjælpen 1524—26» (*Danske Magazin, 4de Række, 2det Bind, S. 58*) opføres paa Laaland og Falster (Ravnsborg-, Aalholm- og Nykjøbing-Len) tilsammen 4,011 Bønder. I et «Register paa kgl. Skat- og Landehjælp over alt Riget og af geistligt Gods 1527» (*Geheime-Arkivet, Danske Samlinger, Finansvæsen, Pakke 76*) anføres som udredet i Landehjælp af Almuen i følgende sjællandske Len: — Harritsborg, Holbæk, Kalundborg og Samsø, Hornsherred, Krogen, Kjøbenhavn, Tryggevelde, Møen, Vordingborg, Skjoldenæs og Korsør, —

¹ *Jacobsen, Det danske Skattevæsen u. Chr. III og Fredr. II, S. 194. Jvfr. Hammerich, D. Hist. Tidsskr. 3. R., 2 B., S. 41.*

² Man tør vistnok regne 9—10 Individuer paa hver «Gaard», hvert «Brug» eller hver «bosiddende Bønde». Landskaberne østfor Sundet kan i det 16de Aarhundrede antages at have forholdt sig til det øvrige Danmark til Kongeaaen i Hensyn paa Folkemængden som 2 : 7 (*D. Hist. Tidsskr. 3. R. 2, S. 35*); derefter vilde, om Folkemængden i det nuværende Danmark i 1565 ikke havde været mere end 450,000, Tallet paa de «bosiddende Bønder» i det hele Rige, Provinserne østfor Sundet inklusive, ikke have været, som Kong Fredrik siger, «mere end hundredtusind», men mindre end sekslitusind.

for Aaret 1525, da hver Bonde skulde give 1 sk , tilsammen ca. 11,000 sk . Ikke hele Sjælland er medtaget i dette Regnskab Stevnshered mangler og desuden det meste af Harritsborg Len, der indbefattede 4 Hereder, men hvor det opførte Skattebeløb 964 sk ikke svarer til mere end høist 2 Hereder. Grunden til, at disse Distrikter ikke er medtagne, har vistnok været, at Stevnshered paa denne Tid var pantsat til Anders Bilde¹ og Harritsborg Len eller det meste deraf ligeledes overdraget som Pantelen til Biskoppen af Roskilde Lave Urne,² der maa have gjort særskilt Regnskab for Skatten af sit Len i Lighed med, hvad man finder var Tilfælde i andre Biskopsdømmer paa samme Tid (t. Eks. Viborg Stift, hvis Biskop havde Mors og Størstedelen af Fjendshered som Pantelen³ og gjorde særskilt Regnskab for Landehjælpen 1523—24 af Bønderne i dette Distrikt foruden af «Biskopsdomens Tjenere», d. v. s. Leiglændingerne paa det Biskopsstolen tilhørende Jordegods i det øvrige Stift).⁴ Hertil kommer endnu, at man ved Sammepligning med andre Indtægtsposter i det samme «Register» af 1527 ser, at de for A. 1525 opførte Skattebeløb ingenlunde svarer fuldt til de skattepligtige Bønders Antal. Saaledes er som Skat af Bønderne i Kalundborg Len og paa Samsø for A. 1525 opført 1627 sk , hvilket svarer til 1627 Skatydere, men for det næst forudgaaende Aar, da Skatten var $1\frac{1}{2}$ sk eller 24 β af hver Bonde, 3,172 sk , hvilket svarer til 2,177 Skatydere; videre af Harritsborg Len, Holbæk Len og Hornshered for A. 1525 2,303 sk , svarende til 2,303 Skatydere, men for A. 1524 3,747 sk , svarende til 2,732 Skatydere. I Aaret 1525 maa altsaa en hel Del af de skattepligtige Bønder have været fritagne eller ude af Stand til at udrede Skatten. Det fremgaar heraf, at man til de 11,000 Bønder, der svarer til det i 1525 indkomne Skattebeløb, endnu maa lægge flere Tusinder for de manglende Hereder og for det, som man ser, betydelige Antal, som i 1525 har undladt at give Skat, og at Tallet paa «bosiddende Bønder» i Sjælland ved det nævnte Tidspunkt i det ringeste maa have gaaet op til 14—15,000, — i Sjælland, Laaland og Falster tilsammen 18—19,000. Antager man nu, overensstemmende med Populationsforholdene i den senere Tid, at disse Landsdele har talt 27—28 Procent af det nuværende Danmarks Folkemængde,⁵ og at Forholdstallet mellem Provinserne østfor Øresund og det øvrige Danmark til Kongeaaen har været som 2 til 7, udkommer som Tal paa «bosiddende Bønder» i det hele

¹ Se *Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd*, S. 16.

² *Ssts.* S. 19.

³ *Ssts.* S. 45.

⁴ Biskoppens Regnskab for Skatter af den ham forlente Del af Viborg Stift tilligemed Regnskaberne over Skatten af det øvrige Stift, i *Geheime-Arkivet*.

⁵ *Meddelelser fra Rentekammerarkivet*, 1872, S. 214.

Rige 80—90,000, hvilket ikke stemmer saa ilde med det af Fredrik II. 45 Aar senere opgivne Tal.¹

Det skulde synes, som om det hermed var godtgjort, at Danmark var folkesterkere i det 16de Aarhundrede, end det, ifølge Kopskatmandtallene fra 1645 og 1660, var i Midten af det 17de Aarhundrede. Saavidt jeg skjønner, kan imidlertid de paa disse Mandtal byggede Resultater langt fra gjælde for paalidelige. I 1645 blev der udskrevet Kopskat af alle Personer over 15 Aar, men kun af Sjælland, Laaland og Falster, og selv for disse Landsdeles Vedkommende er ikke alle Mandtalslister bevarede. Af disse ufuldstændige Mandtalslister udledes Størrelsen af Danmarks Landbefolkning, idet der til Tallet paa Personer over 15 Aar lægges 50 pCt. for dem, der var under 15 Aar, og 3 pCt. for dem, der ikke betalte Skatten, nemlig Almisselemmer og Soldater, og idet dernæst Sjællands, Laalands og Falsters Folkemængde antages at have udgjort 27 pCt. af det hele Lands.

Men nu blev den samme Kopskat udskrevet i Norge, og her besidder vi endnu Mandtalslisterne omtrent fuldstændigt for det hele Rige. Jeg har gennemgaaet disse Lister og skal meddele Resultaterne ordnede amtvis:

¹ I det samme «Register paa kongelig Skat og Landehjælp over alt Riget og af geistligt Gods af 1527» findes ligeledes Beløbene af Skatten 1524 og 1525 fra Fyns Stift opførte, som det synes, fuldstændigt, og saaledes, at man ved Hjælp af dem kan udfinde de skatydende Bønders Tal, idet Byskatterne og Kirkeskatterne er holdte ud fra Bondeskatterne (hvilket derimod ikke er Tilfældet med det meste af Jylland). For A. 1525 udgjorde Beløbet af Landehjælpen af Fyns Stift (3: Fyn, Taasinge, Langeland, Laaland og Falster), — By- og Kirkeskatter fraregnet — 16,713 sk 19 b . Da Skatten dette Aar var $1\frac{1}{2}$ sk af hver Bonde, beregnes Skatydernes Tal til 11,142; naar herfra drages Skatyderne paa Laaland og Falster, 3,929 (svarende til et Skattebeløb af 5,894 sk), udkommer for det øvrige Fyn — 7,213. For A. 1525 var Skattebeløbet 9,895 sk 9 b , Skatyderne Tal altsaa (da Skatten var 1 sk af hver) 9,895, herfra draget Laaland og Falster med 3,885 Skatydere, udkommer — 6,010. Som man ser, forholder det sig i Fyns Stift som i Sjælland, at Skatyderne Tal i 1525 er betydeligt lavere end Tallet i 1524. Det sidstnævnte kommer altsaa nærmest det virkelige Forhold, men at ogsaa dette er for lavt, fremgaar af en Sammenligning med et endnu ældre Skattemandtal fra Kong Hans's Tid i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede (der tales om den unge Herres 3: Prins Kristians Tilbagekomst fra Norge). Her opføres i Nesbyhovedlen paa Fyn — indbef. Bjerger-, Aasum-, Lunde-, Skame-, Odense- og Skouby-Hereder — tils. 2,215 Bønder, deribl. 59 Ugedagsmænd, Gaardsæder eller Plougmand under Herregaardene, der, som det sees, var fritagne for Skatten. Regnskabet 1524 opfører derimod for de samme Hereder kun 2,132 Skatydere. Ligeledes opfører det samme Regnskab kun 3,929 Skatydere for Laaland og Falster, i 1525 kun 3,885, medens det i Danske Magazin trykte Regnskab fra omtrent samme Tid har 4,011. Man kan altsaa trygt afrunde den for 1524 udfundne Sum for Fyns Stift (fraregnet Laaland og Falster) 7,213 til 8,000. Antages nu, at det samme Forhold fandt Sted da som nu mellem Fyn og det hele nuværende Danmark til Kongeaen i Hensyn paa Folkemængde, nemlig 1 : 8 (Danmark til Kongeaen havde i 1801 926,110 Indb., Fyn og Langeland 121,378), faar man ud som Tallet paa Danmarks Bønder i Begyndelsen af det 16de Aarh. 60—70,000, og naar Provinserne østfor Sundet regnes med, 80—90,000, som ovenfor.

Smaalenenes Amt:

Moss Fogderi (Raade, Svindal); her opføres

493 Pers, o. 15 A.

Heggen og Frøland (Thrykstad, Askim og Eidsberg)	1,879	—	—
Tune, Aabygge, Vembe og Hvaløerne (Tune, Vartei, Borge, Hvaløerne, Skipthvet og Spydeberg)	1,688	—	—
Idé og Marker (Id, Halden, Eningdalen, Berg, Rokke, Aremark, Ødemark, Rødenæs, Romskogen)	1,900	—	—
Vernekloster Len (Rygge, Jeløen, Moss, Vaaler, Skjeberg, Ingedal)	1,662	—	—
Rakkestad og Mossedal (Rakkestad, Haabøl) ¹	959	—	—
Tils.	8,581	Pers.	o. 15 A.

Her mangler *Onsø* Len, der indbefattede *Onsø* Prestegjæld og en mindre Del af Raade (*Hist. Tidsskr. III. 383*). Ifølge Folketællingen 1665—66 var Summen af alt Mandkjøn i Raade 423, i *Onsø* 401. Derefter kan Summen for det hele Amt afrundes til 9,200.

Akershus Amt:

Øvre Romerike	2,634	Pers.	o. 15 A.
Nedre Romerike	2,446	—	—
Aker og Follo (Aker, Asker, Vestre-Berum, Aas, Kraakstad, Vestby, Nesodden)	2,664	—	—
Tils.	7,744	Pers.	o. 15 A.

Hedemarkens Amt:

Solør og Østerdalen	3,181	—	—
Hedemarken	4,749	—	—
Tils.	7,930	Pers.	o. 15 A.

Kristians Amt:

Gudbrandsdalen	5,476	—	—
Hadeland og Valdres (Thoten, Hadeland, Vardal, Birid, Land, Aurdal, Slidre, Vang) .	5,016	—	—
Tils.	10,492	Pers.	o. 15 A.

¹ Desuden Vestre-Berum og Helgeøen, der er opført hvert under sit Amt.

Buskeruds Amt:

Buskerud og Hallingdal (Modum, Sigdal, Norderhov, Hole, Nes, Aal)	3,076	Pers.	o.	15	A.
Bragerne (Lier, Røken, Hurum)	1,258	—	—	—	—
Eker ca.	870 ¹	—	—	—	—
Numedal og Sandsverv (Sandsverv, Flesberg, Rollag, Nore)	1,162	—	—	—	—
Tils.	6,366	Pers.	o.	15	A.

Jarlsberg og Larviks Amt:

Tønsberg Len (Slagn, Arndal, Nøterø, Raabygge, Lardal, Vaale, Sanden Skibreder, Skouger Anneks, Strøms Sogn)	5,775	Pers.	o.	15	A.
Brunla Len (Sandehered, Hedrum, Thjømø, Neset, Thjødling)	2,235	—	—	—	—
Tils.	8,010	Pers.	o.	15	A.

Bratsberg Amt:

Bamble Fogderi ² (Gerpen, Slemdal, Eidanger, Bamble, Sandøkedal, Drangedal, Torisdal)	1,081	—	—	—	—
Øvre og Nedre Thelemarken	3,149	—	—	—	—
Tils.	4,230	Pers.	o.	15	A.

Nedenes og Raabyggelagets Amt:

Raabyggelaget (Vegarsheien, Aamlid, Gjevedal, Froland, Lille Topdal, Vegusdal, Evje, Hordnes, Iveland, Heigland, Bygland, Aardal, Udstad, Sandnes, Bykle, Valle, Hyllestad, Aaseral, Heirefos)	3,557	—	—	—	—
Nedenes Len (Birkenes, Høivaag, Vestre Moland, Landvik, Eid, Øiestad, Fjære, Froland, Tromø, Østre Moland, Holt, Flouster, Dypvaag, Søndeløv, Østerrisør, Gjerestad) .	4,895	—	—	—	—
Tils.	8,452	Pers.	o.	15	A.

Lister og Mandals Amt:

Mandals Len (Oddernes, Tvet, Vennesløv, Søgne, Grebstad, Finsland, Hegland, Øvrebø, Holme, Halsaa, Hartmark, Øslebø, Løvdal Søgne)	3,323	—	—	—	—
--	-------	---	---	---	---

¹ «Velb. Hans Lange med Hustru og Tjenere» samt Fogdens Tjenere er ikke medtagne i Mandtallet; derfor er til dette lagt 20.

² Ved Mandtallet over Sandøkedal er bemærket: «Jomfruland er Borgermester Anders Olsens i Fredrikstad og der skatter for sine Folk.»

Lister Len (Spind, Vanse, Herod, Hiterø, Nes, Bakke, Tonstad, Gyland, Fedde, Liknes, Kvasen, Aa, Ostad, Hegebostad, Eken, Grinheim, Bjelland, Konnismo, Vigmostad, Valde, Spangareid Sogne) 6,894 Pers. o. 15 A.

Tils. 10,217 Pers. o. 15 A.

Stavanger Amt:

Jæderen og Dalerne 5,005 — —

Ryfylke¹ 4,035 — —

Tils. 9,040 Pers. o. 15 A.

Søndre Bergenhus Amt:

Søndhordland 5,527 — —

Hardanger 1,507 — —

Nordhordland og Voss (Gulen, Ekanger, Hosanger, Mjelde, Arne, Lindaas, Radø, Alenfit, Herlø, Soter, Skjold, Voss Skibreder). . . 9,342 — —

Tils. 16,376 Pers. o. 15 A.

Nordre Bergenhus Amt:

Sogn (Justedal, Lyster, Lærdal, Aurland, Lekanger, Vik, Sogndal, Hafslo Prglde)² . . 4,696 — —

dertil 1,600 for Evindvik og Ladvik
= ca. 6,300 Pers. o. 15 A.

Søndfjord 5,582 — —

Nordfjord³ 6,739 — —

Tils. 18,621 Pers. o. 15 A.

Romsdals Amt:

Søndmøre 9,529 — —

Romsdal 4,247 — —

Nordmøre 6,600 — —

Tils. 20,376 Pers. o. 15 A.

Søndre Trondhjems Amt:

Fosen Len, . . . 4,339 — —

Guldals Fogderi 2,996 — —

Orkedals — 3,881 — —

Strinde — — 2,469 — —

Tils. 13,685 Pers. o. 15 A.

¹ Fogden med hans Familie ikke medtaget, derfor lagt til 10 Personer.

² Evindvik og Ladvik mangler. Omtrent $\frac{2}{3}$ af Evindvik Prestegjæld hørte til Gulen Skibrede og er altsaa medregnet i Søndre Bergenhus's Mandtal. Evindvik Hovedsogn i 1660 ca. 1400 Personer. Samlet Sum af Evindviks og Ladviks Befolkning i 1666 efter Aschehougs Overslag (*Langes Tidsskr. II, S. 374*) c. 2,500, derfra drages 900, tilbage 1600, der lægges til som ovenfor.

³ Mandtallene over Nordfjord medtager, i Modsætning til de fleste øvrige, Vanvittige, Spedalske, Tiggere og fraværende Soldater.

Nordre Throndhjems Amt:

Stjør- og Verdalen	5,794	Pers. o. 15 A.
Inderøen	4,018	— —
Namdalen	2,115	— —

Tils. 11,927 Pers. o. 15 A.

Regner man disse Summer sammen, faar man for Rigets samtlige Amter, udenfor Nordland og Finmarken, og Byerne ikke medregnet, en Sum af 163,267 Personer over 15 Aar. Lægges hertil 50 pCt. for Befolkningen under 15 Aar, og lægges til den derved udkomne Sum 3 pCt. for Soldater og Almisselemmer¹ — overensstemmende med *J. Grundtvigs* Fremgangsmaade for Danmarks Vedkommende —, faar man ud som Tal paa Norges Landbefolkning i 1645, udenfor Nordland og Finmarken, 252,248. Ifølge *Folketællingslisterne* 1664—66 udgjorde Landbobefolkningen i Rigets samtlige Amter, udenfor Nordland og Finmarken, 383,000.² Nu er der vistnok Grund til at tro, at Norges Folkemængde har gaaet frem imellem Aarene 1645 og 1665; men at den skulde have gaaet saa raskt frem, at den skulde være forøget med over en Trediedel i Løbet af 20 Aar, — kan selvfølgelig ikke antages. Det viser sig altsaa, at Kopskatmandtallene ikke er nøiagtige, og at den paa dette samme, kun endnu meget ufuldstændigere og upaalideligere, Grundlag byggede Beregning af Danmarks Folkemængde i 1645 ikke har Krav paa at gjælde som endog tilnærmelsesvis sikker. Hvad Beregningen af Danmarks Folkemængde i 1660 angaar, da staar den, saavidt jeg skjønner, paa endnu svagere Fødder. Man har for dette Aar Kopskatmandtal fra omkring halve Delen af Landet. Paa Grund deraf, mener Hr. *Grundtvig*, «vil den Sikkerhed, der her vil kunne opnaaes, være ikke saa lidet større» (end i 1645). Men det oplyses tillige, at de fleste af de bevarede Mandtal kun opfører dem, der virkelig betalte Skatter, ikke dem, der blev fritagne paa Grund af Armod. Hvormange dette var, maa altsaa afgjøres ved et Skjøn, bygget paa Forholdstallet mellem de betalende og de fritagne i de 11 Len, hvor Mandtallene opfører begge Slags. Nu viser det sig imidlertid, at dette Forholdstal varierer lige fra 69.6 pCt. til 7.2 pCt. At herfra drage nogen endog tilnærmelsesvis paalidelig Slutning til den øvrige større Del af Landet, lader sig ikke gjøre, og det samlede Resultat af Beregningen for 1660 synes saaledes endog at staa tilbage for Resultatet af Beregningen for 1645 i Hensyn paa Sikkerhed.

¹ Som ovenfor nævnt, tager enkelte Mandtal ogsaa disse med, men da dette er en Undtagelse, kan det sættes ud af Betragtning.

² *Langes Tidsskr. II. 398.*

Men om man end ikke ved disse Beregninger kan *bevise*, at Danmarks Folkemængde gik tilbage fra det 16de til efter Midten af det 17de Aarhundrede, er der dog fuld Grund til at antage, at en saadan Tilbagegang virkelig i det store taget har fundet Sted, og at Danmarks Folkemængde i 1660 var sunket til en lavere Stand end nogensinde forud i det 17de og 16de Aarhundrede. Det er af mange Efterretninger bekjendt, hvor frygteligt den jyske Halvø blev mishandlet ved de fiendtlige Indfald i 1626—28 og 1643—45,¹ og fremfor alt, hvilke dybe Saar der tilføiedes det hele Land ved Krigen 1657—60, da Fiendernes Herjing efterfulgtes af en Hungersnød og pestagtige Sygdomme. I det i *Budstikken* 1823, No. 79—80 trykte «Overslag over Rigernes Indtægt og Udgift ved Aar 1662» heder det, at en Trediepart af Sjælland laa øde. En Mandtalsliste over samtlige Bønder paa Sjælland og Møen² fra Tiden nærmest efter 1660 viser, ved at sammenholdes med de Durell'ske Mandtalslister fra omkring 1650, en Afgang af over 6,000 Familier i de nævnte Landskaber, medens Tallet paa de helt eller halvt ødeliggende Gaarde og Huse er gaaet op fra 473 til 1,307.³ Paa Langeland var i 1661 af 677 Bondegaaarde de 283, af 298 «Huse» de 90 øde og afbrudte; i Vindingehered paa Fyn af 573 Bondegaaarde de 154, af 187 «Huse» de 48 øde; i Gudmehered sammesteds af 548 Bondegaaarde de 148 øde.³ I Jylland tales der efter Krigen 1660 om hele Kirkesogn, hvor alle Mand var bortdøde, og hvor der i aarevis derefter ikke blev holdt Gudstjeneste⁴ o. s. v. De Huller, som tilføies et Lands Befolkning ved Krig, Pest, Hungersnød, pleier under normale Forholde hurtig at udfyldes; men Tilstanden i Danmark var gennem hele det her omhandlede Tidsrum en saadan, at dette ikke kan antages at have været Tilfælde her; Landboforholdene udviklede sig i det 16de og 17de Aarhundrede stadig i Retningen mod det værre; Adelens voksende økonomiske Overtag, Udvidelsen af dens Privilegier, Oprettelsen af nye Herregaaarde, Udvidelsen af de gamle, og i Sammenhæng hermed det stadig forøgede Tryk paa den menige Bondestand maatte virke til at stanse Landets Fremgang, vel endog til at mindske dets Velstand og Befolkning.

Om alle disse Grunde til at antage, at Danmarks Folkemængde ved Midten af det 17de Aarhundrede var ringere, end den havde været i det 16de, gjælder det imidlertid, at de ikke har Anvendelse paa Norge. — Krigen 1625—29, da hele den jyske Halvø i to Aar var besat af en rovgjærrig Fiende, berørte ikke Norge

¹ Se t. Eks. J. A. Worsaae, *Veile By i det 17de Aarhundrede i Dansk Hist. Tidsskr. II. B.*

² *D. Hist. Tidsskr. 3 R. II. 33—34.*

³ Ifølge en Jordebog i *Geheimarkivet*.

⁴ *D. Hist. Tidsskr. II. 238—89.*

direkte. Krigene 1643–45, da Jylland gjentagne Gange oversvømmedes af fremmede Hære, og 1657–60, da hele Danmark blev oversvømmet og traadt under Fødder, førtes fra norsk Side fordetmeste offensivt og med Held. De Forsøg, der fra fiendtlig Side blev gjorte paa at trænge ind i Norge, havde ingen Fremgang og blev snart tilbageviste. Kun nogle faa Prestegjæld langs Grænsen i det Smaalenske, Throndhjemske og Solør sees at have lidt paa en mere fremtrædende Maade ved fiendtlig Plyndring eller Indkvartering af Landets egne Soldater; den allerstørste Del af Norge fik aldrig føle de frygtelige Lidelser, der i denne Tidsalder var uadskillelige fra en fremmed Hærs Okkupation eller Gennemmarsch. De uheldige Krige under Kristian IV. og Fredrik III. havde vistnok ogsaa for Norge den Følge, at Skattebyrderne voksede i en overordentlig Grad; og dette maatte igjen virke til at sinke Landets økonomiske Udvikling og derigjennem Befolkningens Tilvækst; men til rent at stanse denne virkede det dog neppe, endnu mindre til at fremkalde en Tilbagegang i Landets Folkemængde. I Skatteregnskaberne fra den allerværste Tid, Aarene forud for og efter Enevoldsmagtens Indførelse, finder man, naar bortsees fra de enkelte Prestegjæld langs Grænsen, der blev udsatte for fiendtligt Indfald, kun ganske enkeltstaaende Eksempler paa, at en Gaard blev ligefrem lagt øde og forladt af sine Beboere.¹ Hertil kommer nu endnu, at Landboforholdene i

¹ Instruksen for den alm. Landkommission af 17de Januar 1661 paalagde som 5te Post Kommissionen at «extrahere og specificere alle de Gaarde, som ved Krigen og andre Tilfælde er bleven ødelagt og forarmet» (*Medd. fra Rigsark. I. 55*). I Indberetningen fra Kommissærerne for *Kristiania Lagdømme* heder det under denne Post: «Paa Øvre og Nedre Romerike saavel som i de andre Fogderier befindes saa eller ingen Gaarder at ligge øde, . . . medens belangende Marker, som er tvende smaa Prestegjæld inde paa Grænsen ved Halden (Aremark og Ødemark), haver vi befunden Almuen der udi seneste Fejde baade af Fienden og vores Eigne mesten at være forarmet og forødet»; om Follo Fogderi heder det dernæst, at det har lidt meget ved Krigsfolkets Gjenneimarsch og Indkvartering, saa at der «endnu befindes 55 Gaarde øde og ubeboede». — Kommissionærerne for *Oplandenes Lagdømme* melder under samme Post alene, at i Solør 63 Gaarde er blevene «berøvede af Fienden», og at «ellers 63 Gaarde ligger øde af Forarmelser». — Kommissionærerne for *Fredriksstads Lagd.* indberetter, at Idd, Eningdalen, Berg, Rokke, Skjeberg, Rakkestad, Borge, Tune, Hvaløerne, Herland har lidt meget ved fiendtlig Udplyndring og Indkvartering af Landets egne Krigsfolk, medens det om «den anden Part af Borgesyssels Almue» — nemlig en Del af Tune, Raade, Rygge, Vaaler, Spydeberg, Skiptvet, Askim, Thrykstad og Eidsberg — heder, at den, om den end har havt «ikke ringe Kjendelse af hvis Besværing og Onde Krigen medfører, dog formodes . . . at kontribuere hvis dennem i billige Maader er paalagt». — I Indberetningen for *Tønsbergs Lagd.* heder det, at de «Gaarde, som ved Krigen er bleven øde, er ikke ret mange», — i Indberetn. for *Skjens Lagd.*, at der «fast ingen øde Gaarde findes», — i Indberetn. for *Agdesidens Lagd.*: «For den 5te Posts Inquisition haver Vorherre naad. forskaaet disse Lene», — i Indberetn. for *Bergenhus* endelig: «Ved Krigen er ingen Gaarde udi Bergenhus Len bleven ødelagt; dog formedelst de store Skatter og andre Udlæg, som udi forleden Fejdetider er bleven paabudet, er mange bleven forarmet, at de haver aldeles Intet og ej formaar Noget at udgive, som Mandtallene paa forrige Skatter altformegit udviser,» (*Medd. f. Rigsark. I. 70, 93, 114–16, 124, 145*,

Norge havde en helt forskjellig Karakter fra Landboforholdene i Danmark og udviklede sig i en helt anden Retning. I Danmark aftog Selveierbøndernes Antal stadigt og sterkt i Løbet af det 16de og 17de Aarhundrede, medens deres Eiendomsret mere og mere indskrænkedes, saa den tilsidst næsten kun var et Navn. I Norge derimod vedblev gennem hele denne Periode den største Del af Jordegodset at være i Odelsbøndernes Eie, og disses Ret og Frihed led intet Skaar. De danske Fæstebønder undergaves et stadigt voksende Tryk, medens den tilsvarende Klasse i Norge, Leilændingsklassen, i det samme Tidsrum blev ved en Række Foranstaltninger bedre betrygget end forud mod Jorddrotternes Udsugelser. I Danmark voksede Adelsgodset paa det overordentligste, saa Adelen tilsidst eiede omkring Halvparten af det hele Land; i Norge holdt det sig omtrent ved det samme Omfang, gik maaske snarere tilbage end frem og kunde desuden ikke, som i Danmark, samles og arronderes til store, sammenhængende Godser, men vedblev at ligge spredt videnom, hvilket ikke mindre end dets ringe Omfang (ca. $\frac{1}{8}$ af Landet) bidrog til at hindre Udviklingen af den Slags Forhold, der bragte saa stor Elendighed over Danmarks Bondestand. Den norske Adel var, sammenlignet med den danske, lidet talrig, dens Privilegier fra først af faa og smaa, og, skjønt disse Privilegier henimod Periodens Slutning udvidedes, var det dog kun i ganske enkelte Bygder, hvor de lokale Forholde stemte nogenlunde overens med Danmarks, at dette kunde faa en uheldig Indflydelse paa Almuens Kaar, svarende til den, Adelsprivilegierne fik i Danmark.¹

Tidsrummet fra Reformationen til Enevoldsmagtens Indførelse var for Norges Vedkommende, i Modsætning til Danmark, udmerket ved flere betydelige Fremskridt i økonomisk Henseende. Trælasthandelen var vel begyndt længe forud, men det var dog først i det 16de Aarhundrede, at denne vigtige Næringsvei tog sit rette Opsving, navnlig efter Indførelsen af Sagkverner, hvorved Værdien af Skogdriftens Produkter forøgedes til det flerdobbelte.

155, 170—71). — Rigtigheden af den sidst anførte Bemærkning har jeg fundet stadfæstet ved at gennemgaa Skattemandtal fra Krigsaarene 1657—60. I 1660, da den almind. Kontribution naaede den urimelige Høide af 12 Rdlr. paa hver fuld Gaard, maatte der saaledes i Romsdalens Fogderi af det udlignede Skattebeløb — 6,192 Rdlr. — bringes i Afkortning 1,186 Rdlr. for dem, der var saa forarmede, at de enten slet ikke eller kun delvis formaaede at udrede Skatten. I Nordmøre udgjorde s. A. det udlignede Skattebeløb 12,087 Rdlr. Afdraget for Forarmede 1,795 Rdlr., — i Stjør- og Verdalen resp. 9,198 og 1,334 Rdlr., — i Inderøen. resp. 8,556 og 1,979 Rdlr. o. s. v. Men paa samme Tid, som disse Skattemandtal giver det sterkeste Indtryk af, hvorledes Landets Skatteevne var anstrengt udover al Ræson og Rimelighed, vidner de ogsaa om, at det, udenfor de nævnte faa Prestegjæld ved Grænsen, var en ren Undtagelse, at nogen Gaard blev lagt øde, og at Krigen ikke her, som i Danmark, virkede til at mindske Folketallet paa nogen fremtrædende Maade.

¹ Se min Afhandling i *Nordisk Universitets-Tidskrift* 1860, S. 8, 78 ff. — Fr. Brandt, *Forelæsninger over den Norske Retshistorie*, I. S. 257—55,

Trælasthandelen gav igjen Stødet til en ny Udvikling af Norges Skibsfart, der i det her omhandlede Tidsrum gik stadigt fremad og langt hurtigere end Danmarks Skibsfart, som den ved Tidsrummets Begyndelse stod langt tilbage for, men som den tilsidst overfløiede.¹ Ogsaa Bergverksdriftens Opkomst tilhører det 16de Aarhundrede, og herved sysselsattes ligeledes stadig flere Hænder, paa samme Tid som vistnok de Bergverkerne givne Privilegier stundom var til Ulempe for den nærmeste omboende Almue. I Tiden nærmest før og efter Reformationen blev endelig Hanseaternes Handelsherredømme i Bergen og flere søndenfjeldske Kjøbstæder tilintetgjort eller tilføiet et afgjørende Grundstød. Dette virkede ikke blot til at hæve den indenlandske Bybefolkning i Tal og Velstand, men maa ogsaa have havt velgjørende Følger for Landdistrikterne ved den friere Konkurrence, der forhøiede Salgsværdien af deres Produkter.

Naar man stiller sig disse Forholde for Øie, maa det paa Forhaand synes rimeligt, at Norges Folkemængde i det store taget har gaaet fremad i Tiden mellem Reformationen og Enevoldsmagtens Indførelse, og at omendskjønt de uheldige Krige ved Periodens Slutning sinkede denne Fremgang, maaske endog for et enkelt Aars Vedkommende rent stansede den, saa er dog det Indbyggerantal, som man har udregnet af Folketællingslisterne for 1664—66, nemlig 450,000, et større, end Norge nogensinde kan have havt i det forudgaaende Tidsrum lige tilbage til Reformationen eller det 16de Aarhundredes Begyndelse.

Hvad der saaledes paa Forhaand maa formodes, stadfæstes nu ved en Række Efterretninger, der tyder paa en stigende Befolkning over det hele Land og gjennem hele den her omhandlede Periode, ogsaa det Afsnit af samme, der var det i økonomisk Henseende mindst heldige.

Man ser, at *Udstykningen* baade af Odelsgoods og Bygselgoods foregik i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede efter en saadan Maalestok, at Styrelsen troede at burde skride ind og prøve paa at stanse den. Kristian IV. paalagde i et Brev af 14 Marts 1633² den norske Statholder og Kansler at «besinde, hvorvidt lovligen (efter forrige Agdesidens Commissariers Forslag) kunde forbydes, at ikke altfor mange nedsætte sig paa en Gaard, anseende at mange sig selv forarmer, idet de sig sætter paa saa ringe Gaardpart, at de ikke et Par Hoveder eller Kjør kunne holde deraf; dog at Odelsbønder ikke formenes deres Gaardsparter at besidde, saavidt Norges Lov bevilger». I Overensstemmelse med den her udtalte Tanke blev det ved en Forordning af

¹ *D. Hist. Tidsskr.* 3 B. II. 72—75.

² *Norske Rigsregistr.* VI. 504.

23de Oktober 1634¹ forbudt at «bygge nogen Gaardspart til flere end een Lejlænding, medmindre deraf aarligen til Landskyld kan udgives et Pund Tunge udi Korn, Meel eller Malt eller og saavidt af anden Landskyld derimod bør at regnes», «eftersom beklages, at Undersaatterne udi vort Rige Norge sig altfor mange paa en Gaard nedsætter, saa de ikke kan have nødtørftigt Ophold til sig og deres Hustruer og Børn». Forbudet gjentoges i Kristian IV.s store Reces af 27 Februar 1643, 3 Bog, Kap. 34. De Klager over Skaden af en altfor vidtdreven Udstykning, hvortil der hentydes i disse Forbud, bør man nu ikke lægge saa megen Vegt paa; det er rimeligt, at i mange af Landets Bygder har Udviklingen af nye Næringsveie, navnlig Skogdrift og Skibsfart, gjort det muligt at ernære sig med en ringere Gaardpart, end tidligere havde været Tilfælde. Under alle Omstændigheder pleier den Slags Regjeringsforanstaltninger ikke at have Magt til at stanse en naturlig Udvikling, og, at det ikke gik anderledes i dette Tilfælde, derom foreligger udtrykkelige Vidnesbyrd. I en Indberetning fra den saakaldte almindelige Landkommission for Norge af 1661² heder det: «Eders kgl. Maj.s Mandat, for rum Tid siden udgiven, forbyder Tvende sig paa een Gaard at nedsætte, medmindre Gaarden skylder i det ringeste 2 Skø, paa det den Ene ikke skulde være den Anden til Fortrængsel, hvilket hos dennem udi ingen Observants; thi ikke alene Tvende, mens udi Gemeen tre eller fire Parti, ja undertiden vel 5 eller 6 Parti paa saadan Gaard nedsætte og hinanden udarme, efterdi Gaarden dog i sig selv ringe, særlig af Avl, saa den dennem med Hustrue og Børn umueligt kan føde, hvilke dog alle alene til E. Maj. for een Gaard skatter, E. Maj. ikke til ringe Afdrag; thi naar ej Flere Gaarden besad end Landslougen og kgl. Mandater tillader, maatte de øvrige, som pligtig, skatte for Husmænd, og E. Maj.s aarlig paabudne Skat saavidt forøget, hvilken Uloug først mest kommer af de Jordeigendes Egennyttighed, ved det, jo flere Leilændinger, jo mere Tilgaver, ut supra meldet, for det Andet af deres Odels Arveskifter, da enhver Søster og Broder sin tilfaldne Jordepart besidde vil og ej til andre deres Sødskende bortfæste, som Landslougen klarlig tilholder, mens mange, der alene Fjerdeparten af en Tønde tilfalden og ejendes, sig derpaa nedsætter og med Hustru og avlede Børn ofteste armselig ernærer.»

Paa samme Tid som Jordegodset var Gjenstand for en stedse videregaaende Udstykning, blev det stadig udvidet ved *Oprydning* af udyrket Land. En Række Aktstykker tyder paa, at dette Rydningsarbejde har været drevet i det 16de og første Halvdel af det

¹ Ssts. VI. 699—70.

² Meddelelser fra Rigsarkivet, I. 148 49.

17de Aarhundrede over største Delen af Landet.¹ I Jordebøger og Skattemandtal fra den første Halvdel af det 17de Aarhundrede finder man jævnlig opført Rydningsmænd, der nylig er blevne lagte for Skat, og det i Landets allerfleste Bygder. I «Akershus Slots Jordebog» (Fortegnelse paa Kronens Jordegods) 1604—5 opføres i Aurdal i Valdres 11 Ødegaarde, som «nu først ere satte for Landskyld», desuden 42 «Rydninger, der give frelse», — i Slidre 11, i Vang 35 «Rydninger, der give frelse», — i Lom i Gudbrandsdalen 15 «Gaarder og Rydningspladser, der nu først ere opryddede». Matriklen af 1666—68 opfører i Gudsbrandsdalen 23 Rydningspladse, «som tilforn ej er lagt for Landskyld», i Hadeland og Valdres 79, Thoten og Land 107, Hedemarken 14, Solør og Østerdalen 9, Øvre Romerike 52, Nedre Romerike 23, Buskeruds Fogderi 38, Jarlsberg og Larvik 3. Ved mange af disse er særskilt bemærket, at den «nuværende Besidder» har opryddet dem, eller at de nu nylig ere blevne tagne i Brug. For Søndhordland opfører Matriklen 1444 Gaarde samt opryddede Pladser og Husmandssæder i 1668 mod 1208 i 1661, altsaa en Tilvækst af 236, for Nordhordland 1173 mod 1158, en Tilvækst af 15. I Ytre Sogn opføres 38 «Rødepladser, som nu under denne Commissions Rejse er bleven lagt for Skat og Landskyld, efterdi den Tid, som Recessen dennem tillader at have Frihed udi, er allerede forbi» o. s. v. Et Eksempel paa, hvorledes sommesteds næsten hele Bygder kunde siges at være opstaaede ved Rydning, og det endog inden det i økonomisk Henseende uheldigste Afsnit af den her omhandlede Periode, fortjener særlig at fremhæves. I en Domkapitelsprotokol for Thronhjems Stift² findes en Supplikats, dateret 19 Juni 1672, vedk. det saakaldte Meraker Gods, hvor det oplyses, at der i Meraker i Stjørdalen var «opbygget, dengang Borgermester Laurits Bastiansen tilbyttede sig Godset» hvilket skete i 1640, se *N. Rigsregistr. VII. 640*) 14 Gaarde med en Skyld af tilsammen 2½ Spand 1 Øre 6 sk . Dernæst heder det: «Disse efterskrevne Gaarder berettes af Almuen af K. Majs Alminding opryddede siden sal. Borgermester Laurits Bastiansen obenbemeldte Mæragger Gods havde tilforhandlet,» og der opføres nu 27 navngivne Gaarde med en Skyld af tils. 2 Spand 14 sk , hvilke altsaa er komne til i Aarene mellem 1640 og 1670.

Man har vistnok Ret til heraf at slutte, at Folkemængden har

¹ *N. Rigsregist. II. 130 (1574), 224 (1577), 347 (1579), 483 (1582), 685 (1586), III. 132 (1590), 184—85 (1592), 357 (1594), VI. 531 (1633), 569—70 (1633), VII. 74 (1635), 341—42 (1637). Dipl. Norv. II. No. 1124 (1545), VII. No. 760 (1543). Forordninger om Rydningsvæsenet af 28 Juni 1632 og 31 Aug. 1648 hos Paus, Forordninger, S. 745 ff. 850—51. Kristian IV.s store Reces af 1643 i K. Rosenvinges Saml. af gl. Danske Love, IV. S. 505 ff.*

² I Rigsarkivet. Jeg skylder Arkivassistent O. A. Øverland denne Meddelelse.

gaaet fremad i Tidsrummet fra Reformationen indtil Enevoldsmagtens Indførelse. I flere Kongebreve fra denne Tid tales der ogsaa udtrykkeligt om et voksende Indbyggerantal, og det baade paa Land og i By. Ved en Forordning af 15de Juli 1584¹ fastsættes, at «Menigheden udi Throndhjem skal deles udi to Parter, den ene at skulle søge Domkirken, den anden Vor Frue Kirke», — «eftersom os er tilkjendegivet, at Menighed og Almue i vor Kjøbsted Throndhjem sig fast formerer». Et Kongebrev af 4de Juni 1608² bevilger Borgerskabet i Bergen «at opsætte en Kirke af ny paa deres egen Bekostning», da bemeldte Borgerskab «Aar for Aar fast tiltager og formeres, saa at den Plads, som kaldes Stranden, jo længere og længere ud bliver bebygget». Ved et andet Kongebrev af 28de Juli 1631³ tillades, at Thegneby Prestegjæld i Baahuslen herefter maa betjenes af to Prester, i Henhold til Almuens Begjæring, at Kaldet maa deles, «formedelst Tilhørerne skal blive saa mangfoldige».

For at komme til en mere klar og bestemt Forestilling om denne Folkemængdens Tilvækst har jeg gennemgaaet en Række Skattemandtal fra det 16de og 17de Aarhundrede og skal nu meddele Resultaterne heraf, ordnede efter Amterne. De ældste af disse Mandtal (fra A. 1514—1528) findes i det danske Geheimearkiv, i Afskrifter i Rigsarkivet;⁴ de øvrige findes i Rigsarkivet.

Smaalenenes Amt. Vi har her først et Regnskab over Gjenjerd af 1514. Bønderne har, som man ser, været inddelte i Læg, hvert i Regelen bestaaende af 10 Mand, som i Forening skulde udrede et vist Kvantum Smør, Malt etc. Det samlede Tal af Udredere var i:

Mossedal (3: endel af Raade og Svindal) .	80
Rygge	120
Vaaler,	42
Skougen (3: Skipthveit og Spydeberg)	120
Onsø	120
Raade	70
Heggen og Frøland (Fidsberg, Askim og Thrykstad)	364
Tune	97
Skjeberg	80
Aabygge Skibrede	80
Hvalørerne	49

¹ N. Rigsregistr. II. 561 - 63.

² Ssts. IV. 257—58.

³ Ssts. VI. S. 337.

⁴ Trykte i Uddrag i Medd. fra Rigsark. I. 184—267.

Borge (Thorsnes)	70
Ide Skibrede	80
Marker (Aremark)	90
	<hr/>
	Tils. 1,462

Her mangler nu *Ingedal*, der er medtaget i Regnskabet, men saaledes at Tallet paa Gjerdmænd ikke kan udfindes, fremdeles *Rakkestad* og *Haabøl*, der henhørte til Mariekirke Provstis Len, maaske ogsaa *Berg* og *Rødenes* Prglde. Ved at gaa ud fra de samme Forholdstal, der i en senere Tid sees at have fundet Sted mellem disse Bygder og det øvrige Amt,¹ finder man, at der til den oven anførte Sum endnu maa lægges ca. 450, hvorefter Tallet paa skattepligtige Bønder i Smaalenene bliver ca. 1,900. — Vi kommer dernæst til en Række Mandtal over Arbeidsskat til Akershus Fæstning af 1593—94.² Her opføres:

	Hele og halve Gaarde.	Øde- gaarde.
Moss Fogderi (Raade og Svindal)	106	10 = 106
Heggen og Frøland (Eidsberg, Askim og Thrykstad)	391	49 = 440
Rakkestad	183	32 = 215
Idd og Marker (Idd, Eningdalen, Berg, Are- mark, Rødenes	316	24 = 340
Tune og Aabygge (Tune, Borge og Hvaløerne)	272	19 = 291
Vernekloster Len (Rygge, Vaaler og Ingedal)	266	20 = 286
Onsøen	124	9 = 133

Hvad der mangler her, kan udfyldes ved Mandtal over Arbeidsskat til Akershus af 1614, hvor der opføres i *Skjeberg* Sogn 80 hele og halve Gaarde, 7 Ødegaarde, i *Vembe* Skibrede (o: *Spydeberg* og *Skipthveit*) 159 hele og halve Gaarde, 37 Ødegaarde. Derefter udkommer som samlet Gaardemandtal eller Sum af skattepligtige Bønder ved Smaalenenes Amt ved A. 1600 noget over 2,100 og, naar dertil endnu føies *Haabøl*, som i 1640 havde 112 Gaarde, omkr. 2200.

Endelig er gennemgaaet for det samme Amts Vedkommende en Række Mandtal over Garnisons og Bygningsskat af 1640, der giver følgende Resultater:

¹ *Rakkestad* havde i 1593 215 Bønder mod 440 i Eidsberg, *Thrykstad* og *Askim*, *Ingedal* s. A. 84 Bønder, *Berg* og *Rødenes's* A. 145 mod Idd og Aremark 195, *Haabøl* i 1640 112 mod *Rakkestad* 225.

² Jfr. N. Rigsregistr. III. 280.

	Hele Gaarde.	Halve Gaarde.	Ødeg.	Sum.
Moss Fogderi ¹	101	8	25 =	134
Heggen og Frøland		401	86 =	487
Idd og Marker	263	44	42 =	349
Tune, Aabygge og Vembe	418	29	101 =	548
Rakkestad og Haabøl . .	261	24	52 =	337
Onsø	113	10	4 =	383
Vernekloster Len (Rygge, Vaaler, Ingedal og Skje- berg)	301	43	39 =	383

Tils. = 2365 Gaarde.

Akershus Amt. Et Regnskab over Gjengjerd af 1514 opfører paa Follo 347 Bønder, i *Bernnsheret* (formentlig *Østre Berum*) 25; et Gjengjerdsregnskab fra samme Tid opfører paa *Øvre Romerike* (Gjerdrum, Ullensaker, Nannestad, Eidsvold, Nes) 480, paa *Nedre Romerike* 463, tilsammen = 1315. Her mangler *Aker*, *Asker* og *Vestre Berum*, som i 1640 havde tils. 283 hele, halve og øde Gaarde mod *Nedre Romerike* 690, *Øvre Romerike* 724, Follo 491. Antages det samme Forholdstal at have fundet Sted i 1514, udkommer for dette Aar som Summen af skattepligtige Bønder i *Akershus Amt* — ca. 1500.

Mandtallene over Arbeidsskatten 1593—94 giver følgende Resultater:

	Hele og halve G.	Ødeg.	Sum.
Follo	412	38 =	450
Ø. Romerike	533	130 =	663
N. Romerike	480	128 =	608
	1425	296 =	1721

Lægges hertil endnu den samme Sum som ovenfor for *Aker*, *Asker* og *Berum*, udkommer for hele Amtet i 1594 et Gaardeantal af over 1900.

I Mandtallene over Bygnings- og Voldskat af 1640 opføres endelig i

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Follo	391	50	50 =	491
Aker, Ø. Berum, Asker	123	44	101 =	268
Vestre Berum	26	13	21 =	60
N. Romerike	370	156	164 =	690
Øvre Romerike	437	118	169 =	724
	1447	381	505 =	2233 ²

¹ Paa mange af Gaardene, navnlig de hele eller fulde, i dette og de øvrige Mandtal fra 1640 er opført 2 Brugere; disse er i Opsummeringen slaaet sammen og regnet for 1.

² Et Skattemandtal 1612 opfører paa *Nedre Romerike* 637 Leilændingsbønder eller Opsiddere, paa *Øvre Romerike* 671; et Skattemandtal 1660 opfører paa *Nedre Romerike* 701, paa *Øvre Romerike* 743 Opsiddere.

Hedemarkens eller *Østre Oplandenes Amt*. Et Regnskab af 1528 over en Pengeskat, der skulde udredes af hver Bonde med 1 Lod Sølv eller 24 β, opfører i *Ringsaker, Nes, Vang, Lauten, Romedal* og *Stange* Prglde. tils. 494 Skatydere.¹ Mange af de opførte Bønder har givet mindre end den paabudne Skat, 12 β, 8 β, o. s. v.; ved flere af disse er udtrykkelig bemærket, at de var «fattige»; ved mange er ikke anført, at de har givet noget, saa Mandtallet forsaavidt synes at være fuldstændigt. I *Østerdalen* (*Aamot, Tryssil, Idre, Serna*,² *Elverum*) opfører det samme Mandtal 175 Skatydere, hvorom det samme gjælder. Tilsammen altsaa 669. Her mangler *Solør* og *Odalen* og af Hedemarkens Fogderi rimeligvis *Helgeøen*. *Solør* og *Odalen* havde i 1594 410 Bønder mod Hedemarken 640 og *Østerdalen* 185; *Helgeøen* havde i 1640 29. Gaar man ud fra, at lignende Forholde har fundet Sted i 1528, faar man for dette Aar som Tallet paa skattepligtige Bønder i Hedemarkens Amt ca. 1000.

Mandtallene over Arbeidsskatten 1593—94 giver for

	Hele og halve G.	Ødeg.	Sum.
<i>Solør</i> og <i>Odalen</i> (Hof, Grue, Vinger, Odalen)	335	75	= 410
<i>Østerdalen</i> (<i>Elverum, Tryssil, Aamot, Rendalen, Tønset</i> og <i>Kvikne</i>)	157	28	= 185
<i>Hedemarken</i> (<i>Lauten, Romedal, Stange, Nes, Vang, Ringsaker</i>)	584	56	= 640
	1076	159	= 1235

Lægges hertil endnu *Helgeøen*, faar man som Gaardemandtal for hele Amtet i 1594 ca. 1250.

Mandtal over Vold- og Bygningsskat af 1640 giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
<i>Solør</i> og <i>Odalen</i>	209	154	153	= 516
<i>Hedemarken</i>	439	244	321	= 1004 ³
<i>Helgeøen</i>	3	16	10	= 29
	651	414	484	= 1549

Ifølge et Mandtal over almindelig Odels- og Leilændingsskat af 1639 havde *Østerdalen* (*Elverum, Aamot, Tønset*) 167 Leilændinger (o: hele og halve Gaarde) og 90 Ødegaardsmænd, tils. 257. Derefter bliver Mandtallet for det hele Amt i 1640 = 1796.

¹ Et Regnsk. over Gjengjerd af 1514 opfører i de samme Prestegjæld 483 Skatydere, altsaa noget nær det samme Tal.

² *Idre* og *Serna* tils. 24 Skatydere.

³ Et Skattemandtal 1660 opfører paa *Hedemarken* 1018 Opsiddere, Hele-, Halve- og Ødegaardsmænd, hvoraf dog 39 Smaabrugere. Et Skattemandtal 1612 opfører i *Solør* og *Odalen* 466 Opsiddere, et Skattemandtal 1660 opfører sammesteds 548 Ops.

Kristians eller Vestre Oplandenes Amt. I Regnskab over Penge-
skat af 1528 opføres i *Gudbrandsdalen* (Lom, Vaage, Lesje, Dovre,
Fron, Ringebo, Øier, Gausdal og Faaberg) 510 Skatydere, i *Hade-
land* (Gran og Jevnaker), *Thoten, Vardal, Birid og Land* 398,¹ og
i *Valdres* (Vang, Slidre og Aurdal) 162, — tils. altsaa for det hele
Amt — 1070 skattepligtige Bønder. Ogsaa her gjælder det, at
mange af de opførte Bønder har givet mindre end den paabudne
Skat af 1 Lod Sølv eller slet intet, saa Mandtallene synes nogen-
ledes fuldstændige.

Mandtallene over Arbeidsskatten 1573—94 giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Gudbrandsdalen (Vaage, Lom, Fron, Ringebo, Øier, Faaberg, Gausdal).....	406	176	6	= 647
Hadeland og Valdres Fogderi (Hadeland, Thoten, Vardal, Birid, Land, Aurdal, Slidre, Vang)	<div>716</div>		164	= 880

				Tils. 1527

Her mangler *Lesje* Prestegjæld, som i 1528 havde 50 Bønder af
Gudbrandsdalens 570 og i 1628 121 af Gudbrandsdalens 1066.
Derefter kan man lægge 60—70 til den ovenanførte Sum, hvorved
Mandtallet for Kristians Amt i 1594 bliver ca. 1600.

Et Mandtal over Bygningsskat af 1640 giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.
Hadeland og Valdres (Jevn- aker, Thoten, Birid, Vardal, Land, Aurdal, Slidre) ² . .	419	289	373 = 1081.

Her mangler *Vang*, som ifølge et andet Mandtal af samme Aar
havde 75 Leilændinger, 17 Ødegaardsmænd, tils. 92, hvilket lagt
til den nu anførte Sum giver for Hadeland og Valdres 1173.

Et Mandtal over Skat for Tømmerkjørsel til Kobberbergverket
i Østerdalen for samme Aar giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.
Gudbrandsdalen (Lom, Vaage, Fron, Ringebo, Øier, Gausdal og Faaberg)	406	239	275 = 920

¹ Gjengjerdsregnsk. af 1514 opfører paa *Hadeland* 125, *Thoten* og *Vardal* 140, tils. 265 Skatydere. Her mangler *Birid* og *Land*, som i Regnskabet 1528 opføres med 84 Bønder. Afvigelsen mellem de to Mandtal bliver derefter ikke synderlig stor.

² Et Skattemandtal fra 1660 giver for *Hadeland* og *Valdres* 1324 Hele-, Halve- og Ødegaardsmænd, deriblandt rigtignok 29 Sambrugere; desuden 123 Rydningsmænd.

Her mangler *Lesje*, som ifølge et andet Mandtal af samme Aar havde 92 Leilændinger, 27 Ødegaardsmænd, tils. 119, hvilket, lagt til, giver for Gudbrandsdalen 1039.¹

Mandtallet for det hele Amt i 1640 bliver derefter 2212.

Buskeruds Amt. Regnskab over Skat 1528 — 1 Lod Sølv af hver Bonde — opfører i *Bragenes* (*Eker, Lier, Hurum, Sigdal, Krødshered, Modum, Røken, Aal* og *Nes i Hallingdal*) tils. 535 Skatydere. Et Regnskab over den samme Skat opfører paa *Ringerike* (*Norderhov og Hole*) 129. Tilsammen 664.² Her mangler *Numedal* (*Opdal, Nore, Rollag og Flesberg*), som i 1594 opføres med 143 mod *Bragenes* Fogderi (*Eker, Lier, Røken, Hurum, Modum, Sigdal, Nes og Aal*) 836. Derefter beregnes Tallet paa Skatydere i *Buskeruds Amt* ved A. 1528 til ca. 800.

Mandtalt over Arbeidshjælpen 1593—94 giver for

	Hele og halve G.	Ødeg.	Sum.
Ringerike (Norderhov og Hole)	151	28	= 179
Bragenes (Eker, Lier, Røken, Hurum, Nes og Aal) ³	544	88	= 632
Buskerud (Modum og Sigdal) ..	194	10	= 204
Numedal (Opdal, Nore, Rollag og Flesberg)	99	44	= 143
Tils.	988	170	= 1158

Mandtalt over Bygnings- og Garnisonsskat af 1640 giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Ringerike (Norderhov og Hole)	108	57	64	= 229
Buskerud (Modum og Sigdal) ..	95	110	61	= 266
Hallingdalen (Nes og Aal)	71	130	135	= 336 ⁴
Bragenes (Lier, Røken, Hurum)	184	67	72	= 323
Numedal (Opdal, Nore, Rollag, Flesberg)	68	37	96	= 201
Eker (ifølge et Mandtal af s. A. over alm. Kontribution)	161		30	= 191
				= 1546

Jarlsberg og Larviks Amt. I et Regnskab, uidentvivel fra 1528 over en Skat, der udrededes med 1 Lod Sølv eller mindre af hver

¹ Et Skattemandtalt 1612 opfører i *Gudbrandsdalen*, undtagen *Fron* og *Lesje* Prestegjæld. 646 Opsiddere, et Do. for 1660 opfører i *Gudbrandsdalen, Fron* og *Lesje* undt., 867 Opsiddere.

² Et Regnskab over Gjengjerd 1514 giver for *Eker, Lier, Modum, Sigdal, Røken* og *Tverdalen*, d. e. *Snarum, Krødshered, Sigdal* og *Eggedal*, tils. 488, et andet for *Ringerike* 106.

³ *Nes og Aal i Hallingdalen*, tils. 135 hele og halve Gaarde, 31 Ødegaarde = 166.

⁴ Skattemandt. 1660 giver for *Hallingdalen* 498 Hele-, Halve-, Ødegaards- og Halvødegaardsmænd, hvoribl. dog 48 Sambrugere.

Bonde eller et Stykke Klæde af hvert Læg paa 10 Bønder, opføres i *Brunla Len* (*Sandehered, Hedrum, Thjødling, Tjømø, Neset*) tils. 416 Skatydere. *Tunsberg Len* (*Slagen, Nøterø, Arndal, Raabygge, Sandsverv, Lagerdal, Sanden og Vaale Skibreder*) mangler. Et Mandtal over Arbeidsskat af 1604 opfører i Tunsberg Len 1333 hele, halve og Ødegaarde mod 524 i Brunla Len. Derefter regnes Tallet paa Lenets Skatydere 1528 til ca. 1000, — altsaa hele Amtets til ca. 1400.

Mandtallene over Arbeidsskatten 1593—94 giver for

	Hele og halve G.	Ødeg.	Sum.
Brunla Len (<i>Sandehered, Thjødling, Neset, Hedrum, Tjømø</i>).	424	100	= 524
Tunsberg Len (<i>Slagen, Nøterø, Arndal, Raabygge, Sandsverv, Lagerdal, Sanden, Vaale</i>)	1103	230	= 1333
	1527	330	= 1857

Et Mandtal over Garnisonsskat af 1641 giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Brunla Len (<i>Sandehered, Tjømø, Thjødling, Hedrum, Neset</i>)..	295	130	153	= 578

Et Mandtal over alm. Kontribution (12 Dalers Skat) af 1645 giver for

	Hele og halve G.	Ødeg.	Sum.
Tunsberg Len (<i>Slagen, Arndal, Nøterø, Raabygge, Lagerdal, Sanden og Vaale Skibr.</i>)	985	300 ¹	= 1285
Endelig et Mandtal over Bygningsskat af 1640 for Sandsverv	110	26	= 136

Tils. i hele Amtet omkr. A. 1640 1999

Bratsberg Amt. Et Regnskab over Gjengjerd eller Skat, «som menige Almuge her i Norge haver udloffuet til vor naad. herres Kroning A. 1528» — «schall huer mand for seg giffue 24 þ och regnendes lod sølff 24 þ udi samme giengier, et sticke klede for 10 mend oc for 10 lod sølff», — giver for *Skienssyssel* (3: *Bamble og Nedre Thelemarken*) tils. 504 Skatydere. *Øvre Thelemarken* mangler, men kan efter Forholdet i 1594, da det opføres med 635 Skatydere mod *Bamble* og *Nedre Thelemarken* med 699, anslaaes at have talt ca. 500. Derefter bliver Mandtallet for hele Amtet i 1528 ca. 1000.

¹ Desuden 18 «små oprykkede Pladser».

Mandtallene over Arbeidsskat 1593—94 giver for

	Hele og halve G.	Ødeg.	Sum.
Bamle Fogderi (Bamle, Sand- økedal, Eidanger, Slemdal, Gjerpen, Drangedal, Tøris- dal)	301	56 =	357
Nedre Thelemarken (Solum, Holden, Bø, Saude, Hiterdal)	297	45 =	342
Øvre Thelemarken (Hjartdal, Silgjord, Hviteseid, Fyrris- dal, Vinje, Lardal, Tinn) ..	562	73 =	635
	1160	174 =	1334

Et Mandtal over Officersskat af 1641 giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Bamble Fogderi	249	62	91 =	402
Et Mandtal over Bygnings- skat af 1640 giver for N. og Ø. Thelemarken	556	439	162 =	1157

Tilsammen altsaa for hele Amtet ved Aar 1640 = 1559.

Nedenes og Raabyggelagets Amt. Det ældste Mandtal for dette Amts Vedk. er et Mandtal over Arbeidsskatten 1593—94, der op-
fører i

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Nedenes Len	321	93	73 =	487
Raabyggelagets Len	151	123	81 =	355
	472	216	154 =	842

Mandtal over Garnisonsskat af 1640 giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Nedenes Len	185	211	141 =	537
Raabyggelagets Len	111	158	197 =	466
	296	369	338 =	1003

I et Mandtal over Kvægskat 1657 opføres i
Nedenes Len alene

189 hele Gaarde med 600 Opsiddere,	
218 halve — — — — — 498 —	
162 Ødegaarde — — — — — 243 —	
Tils. 569 Gaarde	med 1341 Opsiddere.

Lister og Mandals Amt. Heller ikke fra dette Amt haves ældre Mandtal end et over Arbeidsskatten 1593–94, der opfører i

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Lister Len (Helvik, Berg, Fede, Vats og Foss Thinglag) . . .	321	271	203 =	795

Et Mandtal over Arbeidsskat 1604 giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Mandals Len	298	77	40 =	415
Tils. for hele Amtet ved Aar 1600	1210	Gaarde.		

Mandtal over Garnisonsskat 1640 giver for

	Hele G.	Halve G.	Ødeg.	Sum.
Lister Len	150	396	511 =	1057
Mandals Len	114	178	151 =	443
Tils. for hele Amtet	264	574	662 =	1500

I et Skattemandtal over *Lister Len* alene for 1662 opføres
 150 hele Gaarde med 587 Opsiddere,
 406 halve — — 1129 —
 611 øde — — 1017 —
 1167 Gaarde med 2733 Opsiddere.

Stavanger Amt. Her har man først et Regnskab over Tiendepenge-Skat af *Jæderen* og *Dalerne* A. 1521,¹ i hvilket opføres:

Jæderen	371 Personer,
Dalerne	199 —

Tils. = 570 Personer.

Regnskaber over den samme Skat af *Ryfylke* er ligeledes bevaret; men da Skatten her blev indkrævet af 2 Personer, der afattede hver sit Register, og de samme Bønder oftere sees at være indførte i begge Registre, har man her ikke kunnet udfinde Tallet paa Skatydere. Dette er derimod beregnet efter Forholdet i 1563, da *Ryfylke* opføres med 962 Bønder mod *Jæderen* og *Dalernes*

¹ Denne Tiendepengeskate, der blev paalagt i 1519, indkrævedes i 1520 og 1521. Jvfr. *Dipl. Norv.* VI. No. 689, Bergens Biskops og Kapittels Klager over Kristian II. af 1523, hvor det bl. a. heder: — — «then tredie decken heither heer Hans Knwtzoon som nw er i Berghenn vforsyn bleff aff høgborne første kwngh Cristiern offwerwelligh ind seeth oc haffwer meir wored i konwgh Cristierns tennesth en i then helge kirckes meth hans tyranniske beswaringh moth meinige mand offwer all Nordlandhen Trondhem oc Berghenn byscobsdømer vp ath beree oc vt at krefwe meth trw hössell och falske veckther then vherligh skath tigendh hwar peingh aff løsth oc fasth gotz baade aff rick oc fatick saa ath haan leffrereth offwer all regningskab meir en m lodh sylffwer som han falsklige vtthen rett oc skell met offwerwold togh oc hade fatigh folck yffraa». — — —

751, og Forholdet i 1606, da Ryfylke opføres med 1365 mod Jæderen og Dalernes 1124. Derefter bliver Mandtallet for det hele Amt i 1521 ca. 1300.

I et «Register paa Konningskatterne af Bergenhus Lehn Ao. 1563» opføres *Jæderen* og *Dalerne* med 751 Leilændinger, som hver har givet fra 3 Ort til 1 $\frac{1}{2}$ Daler, desuden 246 Odelsbønder og 114 Løsekarle og Tjenestedrenge. Odelsbønderne sees for det allermeste tillige at have skattet med Leilændinger og er derfor ikke medregnede i Summen, saalidt som Tjenestedrengene. *Ryfylke* opføres med 962 Leilændinger (desuden 337 Odelsbønder, 310 løse Karle og Tjenestedrenge). Tilsammen bliver derefter Mandtallet paa Bønder i Stavanger Amt i 1563 ca. 1713.

I Skattemandtal 1610—1613¹ opføres i *Jæderen* og *Dalerne*:

	1610.	1611.	1612.	1613.
Leilændinger	938	898	943	932
Ødegaardsmænd og Husmænd . .	279	282	244	285

Desuden endel Odelsbønder, der ikke medregnes af samme Grund som ovenfor anført, samt Tjenestedrenge.

I *Ryfylke*:

	1610.	1611.	1612.	1613.
Leilændinger	931	877	912	918
Ødegaardsmænd og Husmænd . .	494	379	411	442

Et Skattemandtal af 1623 opfører i *Ryfylke* 1091 Leilændinger, deriblandt 23 Sambrugere, d. e. saadanne, der brugte sin Gaard sammen med Andenmand og skattede under ét med ham; desuden 283 Ødegaardsmænd, 144 Husmænd, 67 Odelsbønder, 54 Tjenestedrenge. Tils. Tallet paa Bønder i Ryfylke (Husmænd, Odelsbønder og Tjenestedrenge fraregnet) = 1372.

Skattemandtal over almindelig Kontribution af 1641 opfører i: *Jæderen* og *Dalerne*

30 Odelsbønder,
413 Leilændinger for fuld Skat,
245 Leilændinger, der skattede efter sin Formue,
181 Ødegaardsmænd og Husmænd for fuld Skat,
296 Do. forarmede, der skattede efter sin Formue.

Tils. = 1165 Gaardbrugere og Husmænd (Odelsbønderne regnes her med i Summen, da de ikke tillige opføres blandt Leilændinger).

¹ Jvfr. N. Rigsregistr. IV. 365—66, 428—29. Skatterne i disse Aar paalagdes saaledes, at hver Odelsbonde skulde give $\frac{1}{4}$ af sin Rente, hver Landbobonde eller Leilænding 1 Daler, den «Rige hjælpe den Fattige», hver Husmand og Ødegaardsmand $\frac{1}{2}$ Daler etc.

Ryfylke:

94 Odelsbønder,
 670 Leilændinger for fuld Skat,
 208 Do., der skattede efter Formue,
 287 Ødegaardsmænd og Husmænd for fuld Skat,
 204 Do., der skattede efter Formue.

Tils. = 1463.

Dette Mandtal viser for Ryfylkes Vedk. nogen, om end ubetydelig, Tilbagegang imod 1623.

I en «Almindelig Jordebog over Stavanger Lehne 1661» (citeret *Lange's Tidsskr.* 2. S. 385—86) opføres endelig i Jæderen og Dalernes Fogderi 2189 og i Ryfylkes Fogderi 2132, tils. i Stavanger Amt 4321 Opsiddere.

Søndre Bergenhus Amt. Her har man først i «Indtægtsbog om Vinteren 1519» (for Bergenhus Len) et Mandtal over Nordhordland og Søndhordland af samme Aar i Anledning af en Penge-skat. Skatten sees at skulle være udredet med 2 $\frac{1}{2}$ af hver Bonde samt af Tjenestedrenge og voksne Sønner; men mange af de opførte har givet mindre eller slet intet, og ved disse er det hyppig bemærket, at de var «fattige». Der opføres

i *Nordhordland* (Arne, Mjelde, Hosanger, Eikanger, Alenfit, Herlø, Lindaas, Gulen, Radø, Skjold og Soter Skibreder) tils. («filii» og «servi» — Sønner og Tjenestedrenge — fraregnet)

934 Skatydere.

i *Søndhordland* (Kvindhered, Opdal, Strandebarm, Fjælber, Skonevik, Etne, Fjære, Føyn, Vaage, Os og Strandvik Skibreder)

868 Skatydere.

For *Hardangers* Vedkommende har man en «Skattebog over Tiendepengeskate» 1521 (den samme, der tillige blev krævet i Ryfylke, Jæderen og Dalerne). Her opføres i Jondal, Graven, Østesynd, Ulvik, Eidfjord, Kinservik, Odde og Ullensvang Thinglag tils. 309 Skatydere (der har givet fra 33 Lod Sølv og nedover).

Ligeledes for Voss et Regnskab over Tiendepengeskate 1521, i hvilket opføres 173 Skatydere, foruden 7, der udtrykkelig nævnes som Tjenestedrenge eller Tjenestepiger («servi» — «ancillæ»).

Tils. for hele Amtet ved A. 1520 . . . 2284 skatydende Bønder.

I «Register paa Konningskatterne af Bergenhus Lehn Ao 1563»¹ opføres

¹ Jvfr. N. Rigsregistr. I. 299 og 379. Den i 1563 paalagte Skat skulde udredes saaledes, at «hver 10 Kronebønder og Lejlændinger» skulde «lægges udi Læg sammen og give 10 Jochimsdalere, den Rige hjælpe den Fattige», og «hver jordegen Bonde» skulde give Halvparten af sin Rente, fremdeles $\frac{1}{2}$ Daler af Tjenestedrenge og løse Karle etc.

Søndhordland med 871 Leilændinger, 264 Odelsbønder, der for det allermeste tillige sees at have skattet blandt Leilændinger og derfor ikke medregnes i Summen; desuden 268 løse Karle og Tjenestedrenge.

Nordhordland: 1035 Leilænd., 156 Odelsbønder, 352 løse Karle, Husmænd og Tjenestedrenge.

Voss: 185 Leilænd., 83 Odelsb., 36 løse Karle og Tjenestedrenge.

Hardanger: 293 Leilænd., 74 Odelsb., 57 løse Karle og Tjenestedrenge.

Tilsammen for hele Amtet ved A. 1563: 2384

Leilændinger eller skatydende Bønder. Mandtallet er, som man ser, kun ubetydeligt større i 1563 mod 1520, i Hardanger endog noget mindre; men herved maa merkes, at der blandt de 309 Skatydere i Hardanger 1521 uidentvivel har været endel Tjenestedrenge eller løse Karle, der altsaa skulde været fradraget Bondetallet.

Skattemandtallet fra 1611 giver for

Søndhordland	834	Leilænd.,	376	Ødgm. og Husm.
Hardanger	347	—	80	Ødegaardsmænd.
Voss	246	—	96	Ødgm. og Husm.
Nordhordland	1641	—	413	— » —

Tils. 3068 Leilænd., 965 Ødgm. og Husm.

Desuden «Odelsbønder», som imidlertid sees fordetmeste tillige at have skattet som Leilændinger og derfor ikke er medregnede i Summen.

Et Skattemandtal af 1640 (over den saakaldte Unionsskat) giver for

Søndhordland: 71 Odelsbønder, der ikke tillige opføres blandt Leilændinger og altsaa medregnes, 632 Leilændinger, 982 «Ødegaardsmænd og andre smaa Jordeparters Besiddere», der har skattet, «eftersom de kunde formaa at udgive». Tils. 1687, mod 1210 i Aar 1611.

Et Skattemandtal over Garnisonsskat 1640 opfører i *Nordhordland* (Herlø, Alenfit, Radø, Lindaas, Gulen, Eikanger, Hosanger, Mjelde, Arne, Skjold og Soter Skibr.) — 180 hele Gaarde, 419 halve, 422 Ødegaarde, tils. 1021. Dette var Tallet paa *Gaarde*; Tallet paa *Opsiddere* sees at have været meget større. Et Mandtal over den alm. Kontribution 1645 (12 Daler af hver hel Gaard) opfører i *Nordhordland* 2836 Opsiddere og paa Voss 389 (hvor Garnisonsskat-Mandtallet 1640 har 263 Gaarde). Det var nemlig Tilfælde her som andetsteds paa Vestlandet allerede i dette Tidsrum, at der paa hver Gaard, — hel, halv eller Ødegaard, — i

Regelen sad flere Opsiddere, stundom lige op til 15—20, medens Gaarden fremdeles regnedes som én.

Skattemandtal af 1659 opfører paa *Nordhordland* 2424, paa *Voss* 323 Opsiddere, altsaa adskilligt færre end Mandtallene af 1645. Men dette var ogsaa i den værste Overbebyrdelsens Tid, da — som Landkommissionen for Bergenhus oplyser — mange Bønder var blevne saa forarmede, at de ikke mere formaaede at udrede nogen Skat og maatte udslettes af Skatteregistrene. — Et Skattemandtal af 1662 giver for *Søndhordland* 1956 Opsiddere mod 1687 i A. 1640 og 1210 (Husmænd inkl.) i A. 1611.

Nordre Bergenhus Amt. De ældste Opgaver faaes af Regnskaber over Tiendepengeskatten 1521—1522, der opfører i

Sogn	475	Skatydere.
Søndfjord	303	—
Nordfjord	250	— (deriblandt 1 «Huskone»).

Tils. for hele Amtet 1028 Skatydere.

I «Register paa Konningskatterne af Bergenhus Lehn Ao. 1563» opføres i

Sogn	638	Leilændingsbønder (202 Odelsbønder, der tillige fordetmeste har skattet som Leilændin- ger og derfor ikke regnes med, — 111 løse Karle og Tjenestedrenge.
Søndfjord	.	531	Leil. (62 Odelsb.), 143 løse Karle og Tjenestedr.
Nordfjord	.	671	— (133 Odelsb.), 110 —»—

Tils. for hele Amtet: 1840 Bønder, 364 løse Karle og Tjenestedr.

Skattemandtallet af A. 1611 giver for

Sogn:	947	Leilændinger (266 Odelsbønder, om hvem det samme gjælder som ovenfor anført) — 218 Ødegaardsm. — 65 Husmænd — 53 Drenge.
Søndfjord:	1334	Leil. (113 Odelsb.) — 83 Ødegaardsm. og Husm. — 65 Tjenestedrenge.
Nordfjord:	1415	Leil. (342 Odelsb.) — 121 Ødegm. og Husm. — 20 Tjenestedrenge.

Tils. for hele Amtet: 3696 Leilændinger eller Gaardbrugere, 487 Ødegaardsmænd og Husmænd, 138 Tjenestedrenge.

Et Skattemandtal over Unionsskatten 1641 giver for

Sogn: 887 Leilændinger (hele og halve Gaardmænd), 343 Ødegaardsmænd, tils. 1230 Opsiddere.¹

¹ Ved Sammenligning med andre Skattemandtal fra samme Tid ser man, at man her virkelig har det omtrentlige Tal paa Opsidderne, medens Tallet paa «Gaarde» var meget lavere, skjønt Udstykningen i Sogn langt fra var drevet saa vidt som t. Eks. paa *Nordhordland* og i *Søndfjord*. I et Mandtal af 1639 opføres saaledes i *Ladvik Skibrede* 26 hele Gaarde med 77 Opsiddere, 52 halve Gaarde med 83 Opsidd., 31 Ødegaarde med 33 Opsidd. o. s. v.

Tallet over den alm. Kontribution 1646 giver for
1604 Opsiddere paa 60 hele Gaarde, 217 halve, 434
Ødegaarde (tils. 711 Gaarde).

Over Unionsskatten 1641 giver for

Leilændinger, 64 Ødegaardsmænd, 193 forarmede
Bønder, der ikke har kunnet udgive den paa-
talt, men er blevne takserede efter Formue,
Opsiddere.

Hele Amtet ved A. 1640 = 4481 Opsiddere.

I 1662 findes opført i *Søndfjord* 1790 Opsiddere,

154 Ops., hvilket synes at godtgjøre en yderligere

af Folkemængden mellem 1640 og 1660.

Romsdals Amt. Man har her først Regnskab over *Tiendepenge-
skat* 1521, der giver for

Søndmøre (Dale, Vatne, Okse, Grytten, Valle, Jørenfjord, Ørsten,
Ulvsten, Ekset, Aresund, Rødven, Fjerde, Vanelvs
Skibreder): 598 Personer, hvoribl. 15 «Husmænd og
Huskoner».

Romsdal (Vaagø, Strøm, Nes, Vestnes, Erisfjords, Rødvenfjords,
Bolsø, Sunds Ottinger, Bod og Oen): 321 Personer,
hvoribl. 6 Husmænd og Huskoner.

Nordmøre (Thingvold, Surendal, Halse, Meeg, Brøske, Vik, Gimnes,
Sundal Thinglag, Bratvær, Oden, Grip, Vejen): 445
Personer, hvoribl. 8 Husmænd og Huskoner.

Tils. for hele Amtet: 1364 Personer, hvoribl. 29 Husmænd og
Huskoner.

Dernæst har man den saakaldte «*Reformats Throndhjems
Stifts geistlige Sager angaaende*»¹ af 1589, der opgiver Tallet paa
Bønder saaledes:

Søndmøre:

Herø Prestegjæld (med Herø, Hareid, Ulvsten, Sand, Rødve Kirker)	419 Bønder.
Volden Prgld. (med Volden, Ørsten, Vanelv, Søvde, Jørenfjords Kirker)	611 —
Borgund Prgld. (m. Borgund, Vigerø, Harham, Skoden, Vatne Kirker)	364 —
Ørskog Prgld. (m. Ørskog, Stordal, Sykelv, Strand, Dal, Sunelv, Geiranger, Dyfvigs Kirker) ..	305 —

Tils. i *Søndmøre* 1699 Bønder.

¹ Trykt i *Throndhjemskes Vidensk. Selsk. Skrifter i det 19de Aarhundrede, 1ste
Bind.*

Romsdal:

Akerø Prgld. (m. Akerø, Vaage, Bod, Husstad, Hareid, Sandø, Oen Kirker)	228	Bønder.
Veø Prgld. (m. Veø, Bolsø, Rødven, Kleve, Vestnes, Tresfjord, Rye, Vesdal, Erisfjords Kirker) .	300	—
Gryttens Prgld. (m. Grytten, Vold, Eid, Isfjord, Kors Kirker)	150	—

Tils. i Romsdal 678 Bønder.

Nordmøre:

Kvernes Prgld. (m. Kvernes, Kornstad, Bremsnes og Grip Kirker)	198	Bønder.
Thingvold Prgld. (m. Thingvold, Fredø og Aure Kirker)	140	—
Sundals Prgld. (m. Sundal, Hof, Mosgjerd og Øksendal Kirker)	102	—
Stangvik Prgld. (m. Stangvik, Halse, Øje, Ske, Mo og Rindal Kirker	175	—
Aure Prgld. (m. Aure, Ødø, Oden, Bratvær og Vejen Kirker)	251	—
		26 Husmænd.

Tils. i Nordmøre: 866 Bønder, 26 Husmænd.

Tils. i hele Romsdals Amt ved A. 1589: 3265 Bønder.

I en «*Extract over Skatten af Throndhjemsgaards Lehne*, som efter K. Maj.s Brevs Lydelse er paabuden til Hjælp den paa-begyndte svenske Feide med at udføre og til St. Michaelis 1612 skulde være udgiven», opgives for

	Leilændinger.	Ødegaardsm. og Husmænd.	Udrorskarle og Tjenestedrenge.
Nordmøre	982 ¹	459	145
Romsdal	891 ¹	171	148
I Skattemandtal over Søndmøre 1611 opføres	2486 ¹	Ødgm. 31	Husm. 157 166

Tils. i Romsdal Amt A. 1611 4359 Leil. 818 Ødegaardsm. og Husm.

I Mandtal over Unionsskat 1641 opføres: Søndmøre 2143 Opsiddere paa 1255 Gaarde.

I Skattemandtal 1662 endelig opføres	
Søndmøre	3059 Opsiddere (deribl. 75 Sambrugere).
Romsdal	1441 Opsidd. (paa 634 navngivne Gaarde).
Nordmøre	1820 Opsiddere (deribl. 187 Sambrugere).

Tils for hele Romsdals Amt 1662: 6320 Opsiddere.

¹ Foruden Odelsbønder, som ikke regnes med, da de tillige fordetmeste sees at være opførte blandt Leilændinger.

Søndre Thronhjems Amt. Regnskab over Tiendepengeskatt 1521 opfører i

Orke- og Guldal, Strinden og Selbo (Byneset, Børsen, Budviken, Skogns Ann. til Børsen, Orkedal, Meldal, Rennebu, Opdal, Sognedal, Støren, Singsaas, Grinde, Flaa, Høland, Leinestrand, Aalen, Holtaalen, Tildre, Klæbu, Selbu) tils. 851 Personer, hvoribl. 61 Husmænd og Huskoner. Ved mange af de opførte er bemærket: «nihil habet» eller «pauperrimus».

Fosen Len (Stadsbygden, Rissen, Vatsbygden, Ørlandet, Tøndøl, Eids Thingsted, Bjørnø Thingsted, Hevne, Barme, Hiteren, Titeren, Sulen Thingsted) tils. 465 Personer, hvoraf 28 Husmænd og Huskoner.

Tils. for hele *Søndre Thronhjems Amt* i 1521: 1316 Personer, hvoraf 89 Husmænd og Huskoner.

I et Mandtal over *Skibsskatten* af *Thronhjems Len* 1557—59¹ opføres i

Strinde Len og *Nedre Guldal Len*:

fulde Gaardmænd tils.	439
Husmænd	96
Drenge for fuld Løn	144

Børsen, Budviken og Skogns Len:

fulde Gaardm.	114
Husm.	15
Drenge for fuld Løn	7
— - halv Løn	12

Fosen Len:

fulde Gaardm.	551
Husm.	156
Dr. f. f. L.	83
Dr. f. h. L.	39
Mænd til Værs	38

Orkedalen og Øvre Guldalens Len:

fulde Gaardm.	372
Husm.	68
Dr. f. f. L.	56
Dr. f. h. L.	57

Tils. i *Søndre Thronhjems Amt* A. 1557—59 1476 fulde Gaardmænd, 335 Husmænd, 38 Værmænd, 398 Tjenestedrenge.

¹ Det er overskrevet: «Herepther følger thenn Skiibskatt, som mening Bønder och Almug y alle the lenn som nu liigger til Kongens gaarden vdi Throndhjem vdgaffue fran Michaelis A.o 1557 och indtil Michaelis A.o 1559 len fran len epther Reglisters Liudelse.» — Jvfr. *N. Rigsregistr. I.* 251, 278—99.

Reformatsen af 1589 opfører i

Orke- og Guldal, Strinden og Selbu (Selbu, Strinden, Klæbu, By- nes, Melhus, Støren, Holtaalen, Opdal, Meldal og Orkedals Prglde) tils.	1365 Bønder,
Fosen (Stadsbygden, Ørlandet, Aafjord, Bjørnør, Hiterens Prglde) tils.	657 — 30 Husm.

Tils. i Søndre Thronhjems A. 1589 2013 Bønder,
30 Husm.

«Extract over Skatten af Thronhjems Gaards Lehne» osv. 1612
opfører i:

Strinde Len og Selbu:	557 Leilændinger (som hver gav 1 Rdr.). 194 Ødegaardsm. og Husm. (hver $\frac{1}{2}$ Daler).
	59 Dreng for fuld Løn. 36 — for halv Løn.
Guldals Len:	405 Leilændinger. 180 Ødegaardsm. og Husm. 62 Dreng f. f. L. 43 — f. h. L.
Orkedals Len:	311 Leilændinger. 194 Ødegaardsm. og Husm. 37 Dreng f. f. L. 29 — f. h. L.
Fosen Len:	498 Leilændinger til Lands. 117 — ved Søsiden. 70 Ødgm. og Husm. t. Lands. 44 — ved Søsiden. 402 Dreng f. f. L. til Lands. 44 — f. h. L. til Lands. 10 Jægter og Styremænd, som seiler til Bergen.

Tils. i Søndre Thron-

hjems Amt i A. 1612: 1888 Leilændinger.

682 Ødegaardsmænd og Husmænd.

622 Tjenestedreng og Styremænd.

I Skattemandtal fra A. 1654 opføres:

	Hele Gaardm.	Halve Gaardm.	Ødegdsm.
Orkedals Fogderi (Orkedal, Mel- dal og Rennebu Thinglag). .	200	196	173 = 559
Guldals Fogderi (Melhus Sogn, Løren og Foss Thinglag, Hø-			

land, Støren, Sognedalen, Sings- aas, Holtaalen og Aalen Sogne)	250	161	203 = 614
Strinde Fogderi (Budvik, Skogn, Børsen, Bynes, Leinstrand, Op- strinden, Indstrinden, Tiller og Klæbu Thingl.)	307	217	42 = 566
Selbu Fogderi (Selbu og Tydalen)	32	133	5 = 170
Fosen Len (Hellem, Eid, Bjørn- ør, Ørlandet, Ritsen, Stads- bygden, Hevne og Hiterø Thingl.)	224	281	218 = 723

Tils. i Søndre Thronhjems Amt

ved Aar 1654 1013 988 641 = 2642

Her mangler af Orkedals Fogderi *Opdals* Prestegjæld, der var fri-
taget for Skat paa Grund af Skydsfærden over Dovrefjeld.

I Skattemandtal 1662—63 opføres endelig i

Orkedals Fogderi (Orkedal, Meldal, Rennebu og Opdal) tils.

923 Opsiddere ¹

Guldals Fogderi (Melhus, Høland, Løren og Foss,
Støren, Sognedalen, Singsaas, Holtaalen og Aa-
len) tils. paa 630 særskilte Brug, af hvilke flere
betegnes som Rydninger 684 —

Strinde og Selbu Fogderi (Selbu, Tydalen, Bud-
viken, Skogn, Børsen, Bynes, Leinstranden,
Klæbu, Tiller, Indstrinden, Opstrinden) 850 —
paa 799 særskilte Brug.

Fosen Fogderi (Stadsbygden, Ritsen, Hevne, Hel-
leim, Ørlandet, Bjørnør, Aafjord, Hiteren
Thingl.) 1012 — ²
paa 719 særskilte Brug (dertil 375 Husmænd
og Strandsiddere).

Tils. i Søndre Trondhjems Amt i 1662 3469 Opsiddere.

Nordre Thronhjems Amt. Regnskab over Tiendepengeskatt
1521 giver for

Stjør- og Verdal og Inderøen (Stjørdal, Verdal, Frosten, Skogn,
Stod, Beitstad, Snaasen, Inderøen, Ytterøen, Sparbu Prglde)
tils. 1210 Skatydere,
hvoribl. 70 Husmænd og Huskoner.

Namdalen 257 —

Tils. i Nordre Thronhjems Amt A. 1521 1467 Skatydere,
hvoribl. 70 Husm. og Husk.

¹ Opdal 298 Opsiddere; ifølge Reformatsen havde Opdal 1589 100 Bønder.

² Blandt disse 121 Ugedagsbønder til Storfosen, Østeraat og Tøndøl Sæde-
gaarde, der vistnok ikke har været medregnede i Mandtallene 1654.

Mandtal over Skibsskatten 1557—59 opfører i:

Inderøen, Ytterøen og Beitstadens Len	423 fulde Gaardmænd, 42 Husmænd, 76 Dreng for fuld Løn, 30 — for halv Løn.
Skogn, Verdalen, Sparbu og Snaasen Len:	577 fulde Gaardm. 109 Husm. 97 Dr. f. f. L. 90 Dr. f. h. L.
Stjørdalens Len:	530 fulde Gaardm. 76 Husm. 93 Dreng.
Namdals Len:	482 fulde Gaardm. 126 Husm. 74 Dr. f. f. L. 19 Dr. f. h. L.

Tils. i Nordre Thronhjems Amt ved

A. 1559:	2012 Gaardmænd, 347 Husmænd, 481 Tjenestedreng.
--------------------	---

Reformatsen 1589 opgiver Tallet paa Bønder i:

<i>Stjør- og Verdalen og Inderøen</i> (Frosten, Ytterøen, Beitstad, Snaasen, Stod, Sparbu, Inderøen, Verdals, Skogn og Stjørdal Prglde)	1629 Bønder,
<i>Namdalen</i> (Nærø, Overhalvden, Fosnes Prglde) . . .	482 —

Tils. i N. Thronhjems Amt ved A. 1589 2111 Bønder.

I «*Extract over Skatten af Thronhjems Gaards Lehne etc. 1612*» opføres i

Stjørdal, Skogn og Verdals Len:	932 Leilændinger. 172 Ødegaardsm. og Husmænd. 82 Dreng for fuld Løn. 45 — for halv Løn.
Inderøen og Sparbu Len:	567 Leilændinger, 107 Ødegm. og Husm. 13 Dr. f. f. L. 31 Dr. f. h. L.
Namdals Len:	241 Leilændinger til Lands. 329 — ved Søsiden. 64 Ødegm. og Husm. til Lands. 130 — — ved Søsiden. 13 Dr. f. f. L. til Lands. 56 — - - ved Søsiden. 8 Dr. f. h. L. til Lands.

50 — - - — ved Søsiden.

39 Jægter og Styremænd, som
seiler fra Nordland og til
Bergen.

Tils. i Nordre Thronhjems Amt

ved A. 1612: 2069 Leilændinger.

473 Ødegaardsm. og Husm.

298 Tjenestedrenge.

39 Styremænd.

Skattemandtal 1657—58 opfører i:

	Hele Gaardm.	Halve Gaardm.	Ødegaardsm.
Inderøen, Stjørdalen og Ver- dalen	796	1045	203 = 2044 ¹
Namdalen	152	368	534 = 1054

Tils. i Nordre Thronhjems

Amt ved A. 1658: 948 Helegaaardsmænd.

1413 Halvegaardsmænd.

737 Ødegaardsmænd.

= 3098.

I Skattemandtallet 1662 opføres endelig i

Stjør- og Verdalen og Inderøen: 2230 Opsiddere
paa 2096 særskilte Brug, blandt hvilke flere
betegnes som «nyryddede i Kongens Almin-
ding».

Namdalen 1102 Opsiddere
paa 1087 særskilte Brug (desuden 71 Husmænd
og Værmænd).

Tils. i N. Thrjems Amt ved A. 1662 3332 Opsiddere
paa 3183 Brug.

Nordlandene og Finmarken. Regnskab over Tiendepengesk
1521 opfører i

Nordlandene (Andenes, Rødø, Herø, Lofoten og Vesteraalen, Tjelde-
sund og Salten, Senjen) tils. 1835 Skatydere.

Finmarken 357 —

Tils. 2192 Skatydere.

Reformatsen 1589 opgiver Tallet paa Bønder i

Nordlandene (Brønø, Alstadhaug, Rødøen, Gildeskaal, Salten, Ste-
gen, Værøen, Lofoten, Lødingen, Andenes, Vesteraalen og

¹ Ifølge Kvæg- og Konsumtionsskat 1657 havde *Inderøen, Stjør- og Verdalen* 2196 Opsiddere, 341 Husmænd.

Tromsø Prglde) tils. 2442 Bønder, 861 Husmænd og Værmænd. Hertil lægges Throndenes Prgld. med 14 Kapeller og Kirker og «ungefær 800 Bønder» —

tils. 3242 Bønder, 861 Husm. og Værm.

I Finmarken med 17 Kirker og Korshuse er Tallet paa Sognebønder ikke opgivet.

Skattemandtal af 1611 opfører i Helgeland, Salten, Lofoten, Vesteraalen, Andenes, Senjen og Tromsø tils. 3135 Leilændinger.¹

106 Ødegaardsmænd.

1864 Husmænd og Værmænd.

309 Skippere og Styremænd.

882 Tjenestedrenge.

For Overblikkets Skyld har jeg sammenstillet Hovedresultaterne af de ovenfor gennemgaaede Mandtalslister i vedføjede Tabel.

Disse Tal synes at afgive et uigjendriveligt Bevis for, at Norge har gaaet fremad i Hensyn paa Folkemængde fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede til over Midten af det 17de. Det gjælder, som man ser, om alle Landets Bygder, at de yngste Mandtal — fra Tiden omkr. 1640 eller omkr. 1660 — udviser en betydelig Forøgelse, sammenlignet med de ældste, — fra omkr. 1520. Som mesteds er Tallet paa de opførte Skatydere vokset lige til det fem- eller sekسدobbelte, saaledes i *Hallingdal*, hvor det ældste Mandtal har 84, det yngste 498, *Nordfjord*, hvor det ældste Mandt. har 250, det yngste 1954, *Søndmøre*, hvor det ældste Mandt. har 598, det yngste 3059, *Namdalen*, hvor det ældste Mandtal har 257, det yngste 1102; som mesteds er det vokset til det tre- eller fire-dobbelte, som i *Nordmøre*, fra 445 til 1820, *Orke- og Guldal*, *Strinde* og *Selbu*, fra 851 til 2457; som mesteds til det dobbelte, som i *Hadeland* og *Valdres*, fra 560 til 1324, *Hedemarken*, fra 510 til 1018, *Stjør- og Verdalen* og *Inderøen*, fra 1210 til 2230; som mesteds er Tilvæksten mindre. Men overalt er der Tilvækst, og ved at gennemgaa Talrækkerne for hvert enkelt Distrikt vil man finde, at denne Tilvækst har været, paa meget faa Undtagelser nær, en jævnt fremadskridende, — at Tallene paa de opførte Skatydere stadig bliver større, jo længere man kommer ud i Tiden.

¹ Desuden 254 Odelsbønder, der i Regelen tillige opføres som Leilændinger og derfor ikke er medregnede i Summen.

	A. 1593—94.	A. 1610 —12.	A. 1623.	A. 1640
J	5 Hel-, Halv-			1057 Hel-,
J	og Ødegm.			Øde
	1210 --			1500
I		ca. 1200 Leilændinger,		1165 Leilæ
		Ødegm. og Husm.		og Hu
		ca. 1350 —	1516 Leilænd.,	1463
			Øgm. og Husm.	
I		834 Leilændinger,		1687 Leil.
		376 Øgm. og Husm.		
		1641 Leilænd.		
		413 Øgm. og Husm.		ca. 2800 O
				paa ca. 1000
		427 Leil. og Øgm.		
		246 Leilænd.		
E		96 Øgm. og Husm.		ca. 380' O)
		3068 Leilænd.		
		965 Øgm. og Husm.		
		1165 Leil. og Øgm.		1230 Leil.
E		1334 Leilænd.		
		83 Øgm. og Husm.		1604 Opsic
		1415 Leilænd.		711 Ga
H		121 Øgm. og Husm.		1647 Opsic
		3696 Leilænd.		
		487 Øgm. og Husm.		4481 —
		2486 Leilænd.		
H		188 Øgm. og Husm.		2143 Opsic
		891 Leilænd.		1255 Gr
		171 Øgm. og Husm.		
		982 Leilænd.		
H		459 Øgm. og Husm.		
		4359 Leilænd.		
		818 Øgm. og Husm.		
		1273 Leilænd.		
H		568 Øgm. og Husm.		
		615 Leilænd.		
		114 Øgm. og Husm.		
		1888 Leilænd.		
		682 Øgm. og Husm.		
		1499 Leilænd.		
		279 Øgm. og Husm.		
		570 Leilænd.		
		194 Øgm. og Husm.		
		2069 Leilænd.		
		473 Øgm. og Husm.		
		3241 Leil. og Øgm.		
		2173 Hm., Værm. og		
		Skipper.		

—41.

A. 1654.

A. 1657—59.

A. 1660—61.

A. 1662.

Halv- og 2733 Opsidd. paa
gm. 1167 Gaarde

—

d., Øgm. 2189 Opsiddere.
sm.

— 2132 —

..... 4321 —

.....

og Øgm. 1956 Opsiddere.

psiddere 2424 Opsiddere.
Gaarde.

.....

siddere. 323 —

.....

og Øgm.

dere paa 1790 Opsiddere.

irde.

dere. 1954 -

.....

dere paa 3059 Opsiddere.

arde.

..... 1441 --

..... 1820 —

.....

..... 6320 --

.....

..... 1919 Hel-, Halv- 2457 —

..... og Ødegm.

..... 723 - 1012 --

.....

..... 2642 - 3469 --

.....

..... 2044 Hel-, Halv- 2230 - paa

..... og Ødegm. 2096 Brug.

..... 1054 -- 1102 Opsidd paa

.....

..... 3098 -- 1087 Brug.

.....

..... 3332 Opsidd. paa

..... 3183 Brug.

.....

Der kan imidlertid reises nogen Tvivl i Hensyn paa, hvorvidt disse Tal afgiver en paalidelig Maalestok for Folkemængdens Bevægelse.

For det første ser man af flere af de ovenfor gennemgaaede Skatteregnskaber, at Tallet paa Gaarde — hele, halve og Tredings- eller Ødegaarde — ikke falder sammen med Tallet paa Opsiddere. Det hændte allerede i det 16de Aarhundrede stundom og blev ved Midten af det 17de almindelig Regel, at Skatterne paalagdes med et vist Beløb af hver Gaard: saa og saa meget af hver hel Gaard, saa og saa meget af hver halv og hver Ødegaard, uden Hensyn til, hvormange Opsiddere Gaarden havde. I somme af Skattemandtallene (særlig de over de mindre Skatter: Officers-, Garnisons-, Bygningsskat o. s. v.) er, i Overensstemmelse hermed, kun Gaardene opførte eller en enkelt Opsidder for hver Gaard, selv om der i Virkeligheden var flere, idet man har overladt til disse flere at fordele det paa Gaarden udlignede Skattebeløb sig-imellem; i andre Mandtal derimod (særlig over de større, saakaldte almindelige Kontributionsskatter) er ikke blot Gaardene, men samtlige Opsiddere opførte, ogsaa naar Skatten var udlignet paa Gaardene efter deres Størrelse, uden Hensyn til Tallet paa deres Opsiddere, idet man har haft Indseende med, hvorledes det hver Gaard paalagte Skattebeløb blev reparteret mellem Gaardens forskellige Opsiddere, — og det viser sig nu, at Summen af Opsiddere mangesteds overstiger Summen af hele, halve og Ødegaarde meget betydeligt, lige til det dobbelte eller tredobbelte. Det kunde synes, som om der herved kommer nogen Uklarhed eller Usikkerhed over, hvorledes den sterke Stigning i de ovenfor gennemgaaede Talrækker skal være at forstaa. Man kunde forestille sig, at naar de ældste Tal er saameget lavere end de yngste, kan dette maaske for en Del komme af, at hine er Tal paa Gaardene, disse derimod Tal paa Opsidderne. Man kunde videre forestille sig, at, om det end af de ovenfor opstillede Talrækker fremgaar, at Tallet paa *Gaardene* er bleven betydelig forøget i det 16de og 17de Aarhundrede, saa følger ikke deraf, at *Opsiddernes* Tal er vokset i Forhold, idet Forøgelsen af Gaardetallet er fremkommet ved, at de store Helgaarde med mange Opsiddere er blevne delte i flere halve og Tredingsgaarde, hver med saameget færre Opsiddere.

Hertil er nu først at svare, at hvad der er anført om den store Forskjel mellem Tallet paa Gaarde og Tallet paa Opsiddere kun gjælder en mindre Del af Landet. I omtrent hele det Østnfjeldske (d: de nuværende *Kristiania* og *Hamars Stifter*) og Størstedelen af det Throndhjemske (*Søndre* og *Nordre Throndhjems Amt*) var Forholdet et andet. Man vil, ved at gennemgaa Skattemandtallene fra det 17de Aarhundrede, se, at Tallet paa

Gaarde her nogenlunde svarede til Tallet paa Opsiddere.¹ Det vedblev her at være Tilfælde, ogsaa paa en Tid, da Klagerne over den overhaandtagende Udstykning forlængst var komne til Orde, at der paa hver hel, halv og Ødegaard sad en enkelt Opsidder, eller i det høieste 2, og selv dette kun undtagelsesvis. Her kan altsaa Tilvæksten af Gaarde gjælde som nogenlunde paalidelig Maalestok for Folkemængdens Tilvækst.

I Størstedelen af *Stavangers* og *Bergens* Stifter samt *Romsdals* Amt derimod sees det Forhold at have fundet Sted, som der klages over i Indberetningen fra den almindelige Landkommission (se ovenfor S. 376). Mandtallene fra det 17de Aarhundrede viser, at det i disse Landsdele var meget almindeligt, at, som før nævnt, den enkelte Gaard, hel eller halv eller endog Ødegaard, var delt mellem mange Opsiddere, lige op til 20, medens Gaarden alligevel vedblev at regnes for én. Her gjælder det altsaa — for at man

¹ Se t. Eks. i de ovenfor gennemgaaede Talrækker *Øvre- og Nedre-Romerike*, som for A. 1612, da Skatten blev udlignet efter Opsiddernes Tal, ikke efter Gaardenes Størrelse, idet Skattebrevet gik ud paa, at 10 Leilændinger skulde give 10 Daler, «den Rige hjælpe den Fattige», opføres med resp. 671 og 647 Opsiddere, medens de samme Distrikter i 1594 opføres med resp. 663 og 609 hele, halve og Ødegaarde og i 1640 med resp. 724 og 698 Gaarde; — *Gudbrandsdalen* (Lesje fraregnet) opføres i 1594 med 645 Gaarde, i 1612 med 757 Leilændinger og Ødegaardsmænd (o: samtlige Opsiddere), i 1640 med 920 Gaarde; — *Orkedals Fogderi* (Opdals Prgld. fraregnet) opføres i 1654 med 569 Gaarde, i 1662 med 625 Opsiddere, *Guldals Fogderi* i 1654 med 614 Gaarde, i 1662 med 684 Opsiddere paa 630 særskilte Brug; — *Stjør- og Verdals* og *Inderøens* Fogderier opføres i et Mandtal over alm. Kontribution af 1657—58 med 2044 hele, halve og Ødegaarde, i et Mandtal over Kvæg- og Konsumtionsskat af s. A. med 2196 Opsiddere o. s. v. — Jeg har gennemgaaet en Række Mandtal vedk. *Smaalenenes*, *Akershus*, *Hedemarkens*, *Kristians*, *Buskeruds*, *Jarlsberg* og *Laurviks*, *Bratsbergs*, *Søndre og Nordre Throndhjems Amter* og fundet, at overalt, hvor man har samtidige Opgifter af Gaardetal og Opsiddertal, svarer disse nogenlunde til hverandre, eller, naar et Mandtal over Opsiddere sammenlignes med et ældre og et yngre Mandtal over Gaarde i det samme Distrikt, viser der sig at bestaa et lignende Forhold mellem dem som i de oven anførte Eksempler fra Romerike og Gudbrandsdalen, at nemlig Summen af Opsiddere er højere end Summen af Gaarde i det ældre Mandtal, men i tilsvarende Grad lavere end Summen af Gaarde i det yngre. — Ved at sammenligne Tallet paa Opsiddere i de Bülche'ske Folketællingslister fra 1666 med Tallet paa Gaarde i Skattemandtallene fra omkring samme Tid vil man vistnok finde, at hint mængstedes ogsaa i det Østenfjeldske og Throndhjemske ikke ubetydeligt overstiger dette: saaledes *Grans* Prgld. paa *Hadeland* med 196 hele, halve og Ødegaarde samt 34 Rydningsmænd (= 230) ifølge Skattemandt. 1660, medens Folketællingslisten af 1666 har 263 Opsiddere af Mand- og Kvindekjøn; ligesaa *Thotens Prestegjæld* med 269 hele, halve og Ødegaarde, 29 Rydningsmænd i Skattemandt. 1660 mod 401 Opsiddere ifølge Folketællingslisten 1666, *Ringsaker* paa Hedemarken 253 mod 315, *Vang* 238 mod 287, *Lauten* 126 mod 148 o. s. v. Men denne Forskjel kan forklares af, at Folketællingslisterne fra 1666 medtager under «Opsiddere» ogsaa Føderaadfolk og gifte Sønner, der brugte sine Gaarde i Fællesskab med Fædrene. Somme af Listerne fra 1666 giver særskilt Tallet paa Føderaadfolk, og dette sees da at have været ikke saa ubetydeligt, saaledes i *Ringebu* Prgld. i *Gudbrandsdalen* 21 af 188 Opsiddere. Se *Aschehoug*, *Lange's Tidsskr.* II. S. 311 og 329—30. Et Forhold som det i det vestenfjeldske Norge almindelige, at en enkelt Gaard, hel, halv eller øde, var delt mellem flere særskilte Opsiddere, medens Gaarden fremdeles i Skattemandtallene regnes som én, er noget helt andet og sees fremdeles at have været ukjendt i Størstedelen af det Østen- og Nordenfjeldske.

kan være sikker paa, at de opstillede Talrækker ikke giver et skuffende Indtryk, — at søge paavist, hvad de ældste Tal i Rækkerne maa antages at betegne, — om det er Tal paa Gaardene eller paa Opsidderne. Jeg har sammenlignet Mandtallet over Tomarksskatten af Sønd- og Nordhordland for A. 1519 med Mandtal fra det 17de Aarhundrede og ved denne Sammenligning fundet, at Skattepaalægget har været ment saa, at Skatten skulde udredes, ikke blot af hver Gaard, men af hver Opsidder; der opføres saaledes blandt Skatyderne i 1519 5 Bønder paa Sæbø i Radø Skibr. (Nordhordland), medens Garnisons-Skattemandtallet af 1640 kun har 2 Gaarde Sæbø, ligeledes 4 Skatydere paa Helle i samme Skibr., medens Mandt. 1640 kun har 2 Gaarde Helle o. s. v. De ældste Mandtal over *Jæderen* og *Dalerne*, *Hardanger*, *Voss*, *Sogn*, *Søndfjord*, *Nordfjord*, *Søndmøre*, *Romsdalen*, *Nordmøre*, *Orke- og Guldal*, *Strinde* og *Selbu*, *Fosen*, *Stjør- og Verdal*, *Inderøen*, *Namdalen*, *Nordlandene* og *Finmarken*, samtlige fra A. 1520—21, vedkommer en Tiendepengeskate, der, som det udtrykkelig siges, blev krævet af baade Fattig og Rig og af alt Gods, løst og fast (se ovenfor S. 386, Anm.). Det synes da at følge af sig selv, at i disse Mandtal er bleven opført ikke blot Gaardene, men Opsidderne, saavidt man har havt Greie paa dem. Det samme gjælder om Mandtallene fra A. 1563 og 1610—12; Skattepaabudene for disse Aar er nemlig affattede i de i det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede sedvanlige Udtryk, at 10 saakaldte «Kronebønder og Lejlændinger» skulde lægges i Læg sammen og udrede en vis Sum, «den Rige hjælpe den Fattige»; Skatten har altsaa været udlignet, ikke efter Gaardenes Tal og Størrelse, men efter Tallet paa Opsiddere. Dernæst har man for *Romsdals*, *Søndre* og *Nordre Thronhjems Amler* og *Nordlandene* Reformaten af 1589, hvor Tallet paa de til hvert Prestegjæld hørende Kirker, Prester og Bønder opgives, til Afgjørelse af Spørgsmaalet om, hvorvidt den geistlige Betjening var tilstrækkelig. Her kan der endnu mindre være nogen Tvivl om, at de opgivne Summer af «Sognebønder» til hver Kirke giver os, ikke blot Gaardetallet, men Tallet paa Opsiddere.¹ Og dermed maa vel den Indvending mod Paalideligheden af de ovenfor opstillede Talrækkers Vidnesbyrd om Folkemængdens Tilvækst, der for det vestenfjeldske Norges Vedkommende kan hentes fra Forskjellen mellem Gaardetal og Opsiddertal, siges at være bortryddet.

Man kunde videre mene, at Forøgelsen af Opsiddertallet giver

¹ For *Jemtlands* Vedk. opføres Bønderne saaledes i Reformaten: «Til Aavig Sogn ligger 39 Gaarde, og derpaa boe 105 Bønder, til Møske Sogn ligger 15 Gaarde og derpaa boe 50 Bønder» o. s. v. Dette viser til Overflod, at Reformaten med sine Tal paa «Bønder» andensteds maa forstaa, ikke Tallet paa skattepligtige Gaarde, men Tallet paa Opsiddere.

en urigtig Forestilling om Forøgelsen af Folkemængden, eftersom Gaardene eller Brugene ved den tiltagende Udstykning gennemsnitlig blev mindre, og eftersom de større Brug gennemsnitlig maa antages at have krævet en større Arbejdsstyrke og at have underholdt flere Mennesker (foruden Opsidderne med deres Familier, Tjenestefolk og Inderster) end de mindre. Men dette har vistnok været mere end opveiet derved, at Tallet paa Husmænd med Jord og Strandsiddere, der opføres særskilt i Skatteregistrene, voksede sterkt samtidig med den tiltagende Udstykning af Brugene. I store Dele af Landet, navnlig i det Søndenfjeldske, synes denne Samfundsklasse at være opstaaet helt fra nyt af i det 16de og 17de Aarhundrede, ved Trælasthandelens Udvikling, og, hvorvel den endnu ved Midten af det 17de Aarh. ikke var talrig,¹ er det dog paa Grund heraf rimeligt, at Forholdstallet mellem Opsiddere og Folkemængde ikke har forandret sig synderlig i det Tidsrum, vi her har for Øie, — at der ved Midten af det 17de Aarh. ikke kom færre Individuer gennemsnitlig paa hver Opsidder eller hvert Brug end i Begyndelsen af det 16de, trods Udstykningen, — heller omvendt.

Endelig kan det indvendes mod de ovenfor opstillede Talrækkers Vidnesbyrd om Folkemængdens Tilvækst, at, jo længere man kommer tilbage i Tiden, desto mindre tør man stole paa, at Administrationen har havt Greie paa de skattepligtige Bønder, og at Mandtalslisterne har været fuldstændige. Herom er nu at sige, at det vistnok forholder sig saa; men saa ufuldkomne end de ældste Mandtalslister efter al Sandsynlighed er, maa de dog antages at give en omtrentlig Forestilling om Tallet paa de skattepligtige Bønder eller Gaarde.

Som det sees, besidder vi fra Tiden omkring 1520 en næsten fuldstændig Række af Skattemandtal over det hele Land. Hvad der mangler, er *Nedenes* og *Raabyggelaget*, *Lister* og *Mandals* Amter samt mindre Dele af *Smaalenenes*, *Akershus*, *Hedemarkens*, *Buskeruds*, *Jarlsberg* og *Laurviks*, *Bratsbergs* og *Stavangers* Amter. Beregnes Tallet paa Skatydere i de manglende Distrikter efter det Forhold, som senere Skattemandtal udviser, saa faar vi:

Smaalenenes	Amt	ca. 1900	Skatydere.
Akershus	—	ca. 1500	—
Hedemarkens	—	ca. 1000	—
Kristians	—	1070	—
Buskeruds	—	ca. 850	—
Jarlsberg og Laurviks	—	ca. 1400	—
Bratsbergs	—	ca. 1000	—

¹ Jvfr. *Aschehoug, Lange's Tidsskr. II. 388—90.*

Nedenes og Raa-				
byggelagets	—	ca. 700	—	
Lister og Mandals	—	ca. 1000	—	
Stavanger	—	ca. 1300	—	
Søndre Bergenhus	—	2284	—	
Nordre Bergenhus	—	1028	—	
Romsdals	—	1364	—	(deribl. 29 Husm. og Hus-
				koner)
Sndr. Throndhjems	—	1316	—	(deribl. 89 do.)
Nrdr. Throndhjems	—	1467	—	(deribl. 70 do.)
Nordlandenes	—	1835	—	
Finmarkens	—	357	—	

Tilsammen for det hele Land ved Aar 1520 (de siden afstaaede Landskaber Jemteland, Herjedalen og Baahuslen ikke medregnet) 21 371, med et rundt Tal 22 000 Skatydere eller skattepligtige Bønder.

I et i *Geheimarkivet*¹ bevaret Aktstykke, der er overskrevet: «En kort Sum, hvad hvert Len udi Norge renter, udi Penge overslaget», — uden Datum, men som man af Lensmændenes Navne kan se, fra omkr. A. 1570,² opføres de visse Indtægter af Norge og Mandtallet saaledes:

Kastelle Klosters Rente, udi Penge overslaget beløber			
ungefærlig	257	Daler	
Dragsmark Klosters Rente	237	—	1 t
Raade Skibr., Idde Skibr., Aabygge Skibr. renter . .	189	—	1 t
Gjesteriet beløber	93	—	» -
Mandtallet 225.			
Frølands Skibr. renter	104	—	
Gjesteriet	112	—	8 β
Mandtallet 231.			
Tunne oc Schiabergs Skibr. renter	138	—	
Gjesteriet beløber	109 $\frac{1}{2}$	—	
Mandtallet 224.			
Nunneklosters Rente udi Oslo	510	—	
Brunlag Len oc Nummedal renter	300	—	
Mandtallet 408.			
Tønsbergs Lens Rente	425	—	
Mandtallet 502.			
Mandals Len med Prouesteriet renter	198	—	
Mandtallet 422.			

¹ *Norske Saml. Afd. 4, Fasc. 2.* I Afskrift i Rigsarkivet.

² *Mads Skeel* nævnes saaledes som Lensherre paa Bergenhus, hvilket Len han havde i A. 1568—71.

Værneklosters Len i Penge	288		
Ingedals Lens Rente	69	--	
Gjesteriet	40	—	1 H
Gjesteriet af Ryge Skibr.	80	—	
Mandtallet tilsammen (o: Vernekloster og Inge- dals Len?) 253.			
Edzbergs Sogns oc Rakkestad Sogns Rente.....	171	--	
Gjesteriet	154	--	
Mandtallet 308; «och 69 er brændt fore».			
Marcker Lens Rente	126	.	1 H
Gjesteri	63½	--	
Mandtallet 127.			
Odennsø Lens Rente	147	—	1 H
Odensøø Mandtal 127.			
Prouesteriet til Mariekirke udi Opsloe renter.....	360	—	
Mandtallet 369.			
Sancti Oluffs Closters Rente udi Tønsberg	388	---	
Bradzberg, Gimsøekloster och Stigts Gods af Gjerpen			
Provsti, Rente	1269	—	
Mandtallet 252.			
Nedenes Len, Rente	382½	—	1 Ort
Mandtallet 72 (sic!).			
Liiste Len			
(her opgives hverken Rente eller Mandtal).			
Ryfylke oc Jegerens Rente	1300	—	
Mandtallet 1604.			
Udsteen Kloster Rente	ca. 300	—	
Halsnøekloster oc Hardanger, Rente,	ca. 807	—	
Mandtallet 400.			
Munkeliv oc Sti. Hans Gods, Rente	ca. 818	—	
Alle Helgens Gods, Rente	ca. 280	—	
Lyseklosters Gods, Rente	429½	—	
Provstiet, som kaldes Apostels Gods, Rente ..	660	—	
Mandtallet 192.			
Dals Prestegjelds Rente	ca. 133½	—	
Mandtallet 87.			
Søndmøre, Rente	ca. 668	—	
Mandtallet 1060.			
Romsdalen, Rente	ca. 382½	--	
Mandtallet 391.			
Renskloster, Rente	ca. 817½	—	
Mandtallet 126.			
Bakkekloster, Rente	ca. 621	—	
Af Helgelands Rente	790	—	

Mandtallet 870.		
Senjens Rente	745½	—
Mandtallet 706 Gaarde.		
Af Saltens Rente	604	—
Mandtallet 775.		
Trumsens Rente	397	—
Mandtallet 293.		
Vesteraallen oc Loffottens Rente	1350	—
Mandtallet 859.		
Andenes Rente	321	—
Mandtallet 219.		
Findmarchens Rente	1789	—
Mandtallet 490.		
Bahusz Lens Rente med Viigen oc Castelle Klosters		
Rente	5108	—
Gjesteriet	1061	—
Mandtallet 3184.		
Aggershusz Lens Rente	2150	—
Gjesteriet	1225	— 1 Ort
Mandtallet 2940.		
Throndhjems Lens Rente	7312	—
Mandtallet 4174.		
Bergenhuszes Lens Rente med de 5 Fogderier		
dertil ligger	2893	—
Mandtallet 2729.		

Ved Sammenlægning faar man ud som Summen af Lenenes Rente ca. 31,742 Daler og som Summen af deres Mandtal 24,619. Her er nu *Baahuslen* medtaget, og vistnok ogsaa *Jemteland* og *Herjedalen* under Throndhjems Len. Derimod mangler Opgivelse af Mandtallet for *Nonnekloster* i *Oslo*, *St. Olafs Kloster* i *Tunsberg*, *Ulsten Kloster*, *Munkeliv* og *St. Hans Gods*, *Allehelgens Gods*, *Lysekloster Gods*, *Bakkekloster*, samt vistnok ogsaa *Vernekloster*, med en Rente af tilsammen 3872 Daler. For *Lister Len* mangler Opgivelse baade af Rente og Mandtal,¹ og endelig er det for *Nedenes Len* og for *Bratsberg* og *Gimsøkløster* opgivne Mandtal øiensynlig meget for lidet, — saameget for lidet, at man endog maa formode en Feilskrift. *Nedenes Lens* Mandtal kan ikke have været 72, men vel hellere 720 (hvilket nogenlunde vilde svare til det for 1594 udfundne Tal 840), og *Bratsberg* og *Gimsøkløsters* (saafremt derunder virkelig har været indbefattet hele det senere *Bratsbergs Amt*, 3: *Bamble*, *Øvre* og *Nedre Thelemarken*) maa

¹ Det for «Mandals Len med Prouesteriet» opgivne Mandtal 422 svarer nogenlunde til Summen af de i Skattemandtal 1593–94 opførte Hele-, Halve- og Ødegaaarde sammesteds, nemlig 415.

istedetfor det opgivne 252 snarere have været 1252 (svarende til 1334 i A. 1594). Men, endog om man lægger til 1000 for Bratsberg, 1500 for Nedenes og Lister, 4—5000 for de øvrige Len, ved hvilke Mandtallet ikke er opgivet (da disse samtlige var smaa Len, er vel dette det høieste, man tør regne), kommer man dog ikke meget over 30,000 som Mandtal for hele Norge, Baahuslen, Jemteland og Herjedalen indbefattet, ved Aar 1570.¹

En sikrere Vei til at udfinde Mandtallet i Norge ved Slutningen af det 16de Aarhundrede frembyder de ovenfor gennemgaaede Skattelister. For *Smaalenenes, Akershus, Hedemarkens, Kristians, Buskeruds, Jarlsberg og Laurviks, Bratsbergs, Nedenes og Raabyggelagets, Lister og Mandals* Amters Vedkommende har vi Skattemandtallene fra A. 1593—94. Lægger vi sammen de af disse udfundne Summer, faar vi ud 13,172. For *Romsdals, Søndre og Nordre Throndhjems* Amter samt *Nordlandene* har vi Reformaten af 1589, der giver for disse Landsdele en samlet Sum af 10,631. Hvad *Stavanger, Søndre og Nordre Bergenhus* Amter angaar, er det nærmest at gaa til Skattemandtallene fra 1563, der giver for *Stavanger* A. 1713, for *Søndre Bergenhus* 2384, for *Nordre Bergenhus* 1840. Sammenligner vi disse Tal med Tallene for 1640 og antager, at Tilvæksten har været nogenlunde jævnt fordelt paa de mellemliggende fem Aar, faar vi ud, at *Stavanger* Amt ved 1590 har havt ca. 2000, *Søndre Bergenh.* Amt ca. 3500, *Nordre Bergenh.* Amt ca. 2500, tils. 8000 Opsiddere. Summen for hele Norge indenfor dets nuværende Grænser ved Aar 1590 bliver derefter 31,803 eller med et rundt Tal 32,000.² For *Baahuslens* Vedkommende opgives Mandtallet i det ovenfor i Uddrag gjen-givne Aktstykke fra 1570 til 3184. Dette Tal kan, naar hensees til, at det tilhører en ældre Tid, og at Folkemængden ogsaa her maa antages at have vokset, afrundes til 3500. For *Jemtlands* Vedkommende opgiver Reformaten af 1589 Tallet paa Bønder til 1620 og for *Herjedalens* til 200. Derefter bliver Bondetallet for det hele Rige i Slutningen af det 16de Aarhundrede 37—38,000.

Folkemængden beregnes heraf, idet man gaar ud fra det samme Forholdstal mellem Opsiddere eller bosiddende Bønder og samlet Befolkning, der er bleven antaget for Danmarks Vedkommende i denne Periode, nemlig 1 til 10.³ Man kommer da til det Re-

¹ Det maa selvfølgelig herved erindres, at disse Mandtalsopgivelser, skjønt de findes i et Aktstykke fra denne Tid, alligevel kan være meget ældre.

² Finland talte i A. 1560 32,831 «Hemman» eller særskilte Brug (*H. Forssell. Sveriges inre Hist. I. Tab. C. 1*), altsaa omtrent det samme som Norge. For Tiden er, som kjendt, Finlands og Norges Folkemængde omtrent ligestor.

³ I 1664—66, da Norges Folkemængde er beregnet at have været ca. 450,000, opføres i de Bülche'ske Lister 61,662 Opsiddere for det hele Land. Men herunder er nu, som før nævnt, medtaget Føderaadfolk, sambrugende Bønder, Fædre og Sønner. Tallet paa særskilte Brug er altsaa mindre. Jeg har sammenlignet de

sultat, at Norge indenfor sine nuværende Grænser neppe kan have talt halvtrediehundrede tusind Indbyggere i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede og neppe trehundrede tusind, naar de senere afstaaede Landskaber Jemteland, Herjedalen og Baahuslen regnes med, — at det endnu ved Slutningen af det 16de Aarhundrede neppe havde naaet firehundrede tusind, Jemteland, Herjedalen og Baahuslen medregnet, medens det omkring 1660, naar de samme Provinser tages med, var kommet ikke saa lidet udover den halve Million.

Sammenstiller man de for *Norge* udfundne Tal paa Skatydere eller bosiddende Bønder i det 16de Aarhundrede med Opgifterne for *Danmarks* Vedkommende i det samme Aarhundrede, — *Fredrik* den 2dens Ytring om, at der i det hele Rige fandtes over hundrede tusind bosiddendes Bønder, og de Tal, hvortil man kommer ved Hjælp af de ovenfor omtalte Skatteregnskaber for *Sjællands*, *Lolland-Falsters* og *Fyns* Vedkommende, — faar man ud, at *Danmarks* Folkemængde i Reformationsalderen har været omkring tredobbelt saa stor som *Norges*, medens Forholdet ved *Enevoldsmagtens* Indførelse, endog naar man tager de i 1645 og 1660 afstaaede Landskaber med i Beregningen, neppe var som 2 til 1.

Under alle Omstændigheder vil de i det foregaaende gennemgaaede Tal hæve til Vished den Formodning, som fremkaldes ved, hvad der er kjendt om de sociale Forholde, om Landbrugets, Handelens, Skibsfartens og de øvrige Næringsveies Historie i *Danmark* og *Norge* i det 16de og 17de Aarhundrede, — at nemlig *Norges* Folkemængde i dette Tidsrum er gaaet frem nogenlunde jævnt og raskt, medens *Danmarks* har staaet stille eller endog er gaaet tilbage.

Bülche'ske Lister med Skattemandtal fra omkr. A. 1660 for *Heggen* og *Frøland*, *Follo*, *Øvre* og *Nedre Romerike*, *Solør* og *Odalen*, *Hedemarken*, *Gudbrandsdalen* (undt. *Lesje* og *Fron*), *Modum* og *Sigdal*, *Norderhov* og *Hole*, *Nordhordland* og *Voss*, *Søndfjord*, *Nordfjord*, *Søndmøre*, *Romsdal*, *Nordmøre*, *Orke-* og *Guldal*, *Strinde* og *Selbu*, *Fosen*, *Stjør-* og *Verdal*, *Inderøen* samt *Namdalen* og fundet, at, medens Tallet paa Opsiddere i disse Distrikter i de *Bülche'ske* Lister er 28,043, er Tallet paa de i Skattemandtallene opførte Opsiddere kun 25,030. Størst er Forskjellen i det *Søndenfjeldske*, hvor Brugene gennemsnitlig var størst, saaledes i *Heggen* og *Frøland* 598 Opsiddere ifølge de *Bülche'ske* Lister mod 477 ifølge Skattemandt. 1660, i *Follo* 587 mod 509, i *Gudbrandsdalen* 1209 mod 867, mindre i det *Vestenfjeldske*, saaledes i *Søndfjord* 1869 i de *Bülche'ske* Lister mod 1790 ifølge Skattemandt. 1662, i *Nordmøre* 1893 mod 1820. I *Søndmøre*, *Fosen* og *Namdalen* har endog Skattemandtal fra 1662 et noget større Antal Opsiddere end de *Bülche'ske* Lister, hvilket vel maa hidrøre fra, at disse her har været unøjagtig førte. — Sammenligningen i det hele godtgjør, at Tallet paa særskilte Brug vistnok har været betydeligt mindre end Tallet paa de i de *Bülche'ske* Lister opførte Opsiddere, men at det dog har oversteget 50,000. Derefter var Forholdstallet mellem Brugene og Folkemængden i 1666 omtrent som 1:9. Og, efter hvad der er bleven bemærket overfor, S. 401 f., skulde det samme Forholdstal med Sandsynlighed ogsaa kunne antages for det 16de Aarhundrede. Man er ialfald sikker paa, at man ikke regner for lavt, naar man regner 1:10 som ovenfor.

II.

Jeg skal nu dernæst søge at besvare Spørgsmaalet om, hvordan Forholdene har artet sig *forud* for det Tidsrum, fra hvilket de ældste Skatteregnskaber skriver sig, — om Norges Folkemængde da er gaaet frem eller tilbage, om der er Grund til at tro, at den nogensinde forud oversteg det Tal, som er det høieste, vi ifølge Skattemandtallenes Vidnesbyrd kan antage for Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, nemlig 300,000.

Her fremstiller sig først den af *Munch* foretagne Beregning af Norges Folkemængde ved Midten af det 13de Aarhundrede.¹ Ifølge denne Beregning, der er støttet til gamle Opgivelser af Ledingsmandskabets Størrelse og Lovbestemmelser vedkommende Maaden, hvorpaa Ledingen skulde udredes, talte Norge (Skatlandene fraregnet) ved det nævnte Tidspunkt ca. 560,000 Indbyggere. Det skulde altsaa i det 13de Aarhundrede have været næsten dobbelt saa folkesterkt, som det var i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, og endog folkesterkere, end det var i Midten af det 17de Aarhundrede.

Man har ment, at dette heller ikke strider mod, hvad der paa Forhaand er sandsynligt. For det første er der bleven henvist til den *store Mandedød* og de andre Pestsygdomme, som herjede Norge i det 14de Aarhundrede. Alene Mandedøden 1349—50 skal, ifølge en Beretning, have bortrevet $\frac{2}{3}$ af Landets Befolkning.² Et saa uhyre Tab kunde først sent dækkes, og det maatte gaa saameget langsommere, Pestens Virkninger maatte gaa saameget dybere og strække sig saameget længere, fordi andre Grunde samtidig virkede til at lamme Folkets Kraft.

Man har endvidere udhævet Tilintetgjørelsen af Norges aktive Handel og Søfart ved *Hanseaternes Handelsherredømme* i det 14de og 15de Aarhundrede. Dette Herredømme var vistnok et yderst trykkende og langt fordærveligere for Norge end for Danmark eller Sverige. Det er vistnok medrette bleven sagt, at det norske Folk, ved at afskjæres fra Søen, blev afskaaret fra, hvad der baade i den ældre og nyere Tid har vist sig at være dets bedste Livskilde.

Men herved bør man først og fremst tænke paa den *aandige Tilbagegang*, som maatte være en Følge af, at gamle Kulturforbindelser blev afbrudte, derimod ikke saameget paa den *materielle Skade*, der tilføiedes Landet ved Handelens Overgang i de hanseatiske Kjøbmænds Hænder. Det er ikke sandsynligt, at denne Skade har været stor, og ialfald har man oftest i høi Grad overvurderet den. Saadanne Udtryk som t. Eks. *Allen's (Nord. Rigers Hist. I. 35 ff.)*, at «den tydske Hanse greb om sig som et

¹ *Norske Folks Hist. IV. 1. S. 439—40, jvfr. II. 980—92.*

² *Isl. Annál. S. 278. Jvfr. Munch, N. F. H. 2den Afd. I. 889—90.*

snigende Onde, der tærede paa Rigets Kraft og undergrov dets Velstand», — at «den udbredte sig som en uhyre Snylteplante over Norge, sugende Jordens Kraft og Fedme i sig», — giver et i mine Tanker fuldkommen falskt Billede af Forholdene.

Nærmest skulde det nu være den norske Bybefolkning, der blev sat tilbage ved at udtrænges af sin Rolle som Mellemmand mellem Producenterne af Landets Udførselsvarer og de fremmede Kjøbere. Men allerede *Munch* har gjort opmærksom paa, hvorledes der forud for Grundlæggelsen af det hanseatiske Handelsherredømme neppe kan være Tale om en norsk Kjøbmands- eller Borgerstand i Ordets moderne Forstand.¹ De fleste store Gaarde i Bergen og Oslo og vel ogsaa i de øvrige norske Byer tilhørte, som man tydelig kan se, i det 13de og 14de Aarhundrede aristokratiske Ætter paa Landet, der forbeholdt sig en Del af det vidtløftige Husrum til egen Benyttelse, medens de leiede det øvrige bort til Folk, der vilde drive Handel.² Inden Tyskerne fik Indpas, var nu disse Leieboere vistnok Landets egne Børn, men, som alt tyder paa, fordetmeste Folk i ringe Kaar og med liden Driftskapital, der indskrænkede sig til Smaahandel og drog om fra Sted til Sted med sine Kramvarer. Om nogen Konkurrence mellem *dem* og de tyske Kjøbmænd kunde der neppe for Alvor være Tale. Snarere skulde da Rigets geistlige og verdslige Stormænd, Medlemmerne af Aristokratiet, som engang havde haft den store Handel i sin Haand, og som endnu i det 14de Aarhundrede sees jævnlig at have eiet Skibe i Fart baade paa Norges Skatlande og fremmede Lande,³ have været Tyskernes Konkurrenter. Men for dem var det paa den anden Side en Fordel at kunne leie sine Bygaarde bort til de tyske Faktorer, der havde bedre Raad til at betale end de norske Handelsmænd, og dette Hensyn har for dem rimeligvis lagt det tyngste Lod i Vegtskaalen.⁴

Overhovedet maa man tro, at det hanseatiske Handelsherredømme mere har skadet Norge ved at *hindre* Udviklingen af en selvstændig norsk Borgerstand end ved at *tilintetgjøre* en forud udviklet. Der var et Hul i Norges gamle Samfundsbygning, som det gjaldt at faa udfyldt; det blev Hanseaterne, som gennem lange Tider kom til at fylde det, medens den norske Styrelse, naar den optraadte fiendtlig mod Hanseaterne og søgte at sætte

¹ *N. F. H. IV. 2. S. 243 ff.* «Naar man læser de i Diplomer og andensteds indeholdte Antydninger af Handelsforholdene i Norge i det 14de Aarhundrede, ja endog blot legger Mærke til de Individuer, der omtales i Byerne, vil man have vanskeligt ved at paapege nogen eneste Person, som man kunde kalde en virkelig norsk Kjøbmand.»

² *Munch, N. F. H. II. 716, 2den Afd. I. 105. Dipl. Norv. III. No. 133, II. No. 223. Nyere Bylov III. 7 o. fl. St.*

³ *Munch, N. F. H. IV. 2. S. 577, 2den Afd. I. 311—12. Dipl. Norv. VII. No. 409.*

⁴ *Munch, N. F. H. IV. 1. S. 664 ff., 2den Afd. I. 258.*

Skranker for deres Omsiggriben (som navnlig med megen Kraft og Konsekvens under *Haakon den Femte*), har været ledet af Ønsket om at faa det fyldt ved indenlandske Elementer, at vinde Plads for, at oparbejde, hvad der forud ikke fandtes, en norsk Borger- eller Kjøbmandsklasse, svarende til en nyere Tids Krav. At dette ikke lykkedes, var en stor Ulykke for Norge. Rundt omkring i de nærmestliggende Lande gik Byer og Borgerstand raskt fremad i det 14de og 15de Aarhundrede; i Norge derimod blev alt ved det gamle, fordi Pladsen var optaget af Fremmede. Det var Tilbagegang i *relativ* Forstand: sammenlignet med andre Lande kom Norge til at ligge længere og længere agterud. Derimod har man neppe Grund til at antage, at den norske Bybefolkning skulde være gaaet synderlig tilbage i *absolut* Forstand.

Endnu mindre synes det rimeligt, at den Omstændighed, at Hanseaterne satte sig fast i de norske Byer, særlig i *Bergen*, skulde have virket materielt ødelæggende for *Landbefolkningen*, og det i den Grad, at den gik tilbage i Tal.

Her er nu først at bemærke, at omtrent hele det Søndenfjeldske og store Dele af det Vesten- og Nordenfjeldske ifølge Sagens Natur maa have været saa temmelig uberørte af de Forandringer i Handelen med Udlandet, der indtraadte som Følge af de hanseatiske Etablissementer. Disse Bygder havde, inden Trælasthandelen kom op, lidet at afsætte til andre Lande og trængte til Gjengjæld kun liden Tilførsel udenfra.¹ Det var alene Kystbygderne i det Vesten- og Nordenfjeldske, og særlig Nordlandene og Finmarken, for hvem Produkthandelen med Udlandet kan have havt noget synderligt at betyde, inden det tyske Handelsvælde blev grundfæstet. Udbyttet af de store Fiskerier i Nordlandene var fra først af og vedblev stadig at være den vigtigste Gjenstand for Hanseaternes Handelsvirksomhed i Norge. Nu er det vist nok, at Forholdet mellem de hanseatiske Kjøbmænd og de nordlandske Fiskere var et for disse sidste yderst ugunstigt, at de meget snart kom i Gjæld til Kjøbmændene og maatte finde sig i at overlade dem sine Varer for et ringe Vederlag, at Kjøbmændene, der var eneraadige over Markedet, udnyttede denne sin Fordel til det yderste. Men paa den anden Side maa det ikke glemmes, at der ved de hanseatiske Faktors Nedsættelse i Bergen, ved Opretelsen af et Kontor, en Stapel sammesteds, kom en hidtil ukjendt Regelmæssighed ind i Afsætningen af Landets vigtigste Produkter og Tilførselen af udenlandske Nødvendighedsartikler.²

¹ Jvfr. *Norges gl. Love III. 202—6*. Retterbot fra Haakon VI.s Tid, der specielt gjælder Oslo, og hvor blandt Indførselsvarer opføres: Klæde, Voks, Sild, Bjor, Mjød, Humle, Erter, Ris, men ikke Korn, Mel eller Malt.

² Jvfr. *Sartorius, Gesch. d. hans. Bundes II. 728—30*. *Sartorius-Lappenberg, Gesch. des Urspr. d. d. Hanse I. 102—3*.

Saa ugunstige end Handelsforholdene var for Norges fiskeproducerende Befolkning, saalænge Hansekontoret i Bergen bevarede sit Vælde, er det alligevel et Spørgsmaal, om de ikke var endnu ugunstigere i den forudgaaende Tidsalder. Handelen med Udlandet synes da, som nævnt, fordetmeste at have været besørget af Mænd tilhørende Landets aristokratiske Ætter, der foretog Handelsreiser ikke blot for Vindingens Skyld, men for at se sig om og tilegne sig Kundskab og Verdenstone (jvfr. *Kongespeilet*). Den Afsætning, som den menige Almue fandt for sine Varer hos disse fornemme Kjøbmænd, kan neppe have været mere fordelagtig og har været langt mere usikker, uberegnelig end den, den fandt hos de tyske Faktorer.

I den ældste historiske Tid og endnu i det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede synes *England* at have været det Land, hvormed Norge stod i livligst Handelsforbindelse. De gamle Vikingveie gik mest vestover, og Viking og Kjøbmand var, som kjendt, længe forenet i én Person; Vikingfærderne gik lidt efter lidt over til Kjøbmandsfærder, og disse fulgte længe de samme Spor, som hine havde opdraget. I Sagaerne er det Handelsreiser til England (eller Irland), der omtales hyppigst. Norges ældste Handelsoverenskomster sluttedes med *England* (1217 og 1269).¹ Da *Olav Kyrre* anlagde Bergen, skal han have indrømmet engelske Kjøbmænd en særskilt Plads, hvor de maatte opslaa sine Boder og drive Handel.² Endnu i det 12te og 13de Aarhundrede nævnes Engelskmændene i første Række blandt de Fremmede, der gjestede Norge i Handelsøiemed.³ Det var først i det 13de Aarhundrede, at Tyskerne begyndte at optræde i større Mængde paa det norske Marked, og først i det 14de, at det lykkedes dem efter mange Kampe at faa afgjort Overhaand over Engelskmændene.⁴

Men England var saalidt da som senere et regelmæssigt kornudførende Land. Dets vigtigste Udførselsartikler var Tin, Uld, Huder, Voks m. m., medens det fordetmeste selv behøvede Tilførsel af Korn.⁵ Heraf fremgaar, at, saalænge England var det Land, hvormed Norge stod i livligst Handelsforbindelse, har Korn ikke kunnet indtage nogen fremtrædende Plads blandt Norges Indførselsartikler. *Kong Sverre* nævner i sin Tale «Hvede, Honning, Flur (fint Hvedemel) og Klæde» som de Varer, Engelsk-

¹ *Rymmer, Foedera, I. 1. p. 149 og 480—81. Jvfr. Munch, N. F. H. III. 742.*

² *Holberg, Bergens Beskr. S. 3—4.*

³ T. Eks. *Sverres Tale i Bergen.* Endnu i et Privileg. af 1294 for Bremen heder det: «Bremenses . . . pre cunctis mercatoribus Anglie et Theutonie favorabilius aggregamus.» *Brem.-Urk. Buch I. No. 503*

⁴ Jvfr. *Georg Schanz, Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters, I. 291.*

⁵ *Sartorius-Lappenberg, I 287—88, 30 8.*

mændene førte til Bergen; andensteds faar man vide, at Nordmænd, der fór i Handelsfærd til England, bragte derfra foruden de af *Sverre* opregnede Varer ogsaa Vin.¹ Overhovedet lader det til, at hvad Norge indførte forud for Grundlæggelsen af det hanseatiske Handelsvælde, mere var Luksusartikler til Brug for de Fornemme, end Nødvendighedsartikler, hvoraf den menige Mand kunde have Livsophold, og at det var først efterat Tyskerne havde indrettet sin Stapel i Bergen, at Tilførselen af de grovere Kornsorter, og dermed af Subsistensmidler for en talrigere Befolkning, blev regelmæssig og foregik efter en større Maalestok.² Landet maa i den forudgaaende Periode i Hovedsagen have brødfødet sig selv; de nordlige Dele af Landet, særlig Nordlandene, hvor Agerbruget var mest indskrænket og Misvækst hyppigst, havde vistnok jevnlig Behov af Korntilførsel; men til Gjengjæld havde de sydlige Dele ofte et Overskud, stort nok til at dække Behovet. Om Udførsel af Korn fra det sydlige Norge til det nordlige fortælles der, som kjendt, paa flere Steder i Sagaerne, og endnu i 1316 opføres *Korn* (d. e. Byg) som en af Norges Udførselsartikler.³

Men dette, at Norge i Tiden før det hanseatiske Handelsvælde kunde brødføde sig af sit Agerbrug og havde Overskud af sin Fædrift,⁴ kan ikke gjælde som Bevis for, at Agerbrug og Fædrift dengang stod høiere end siden. Man maa snarere deri se et Vidnesbyrd om, at Landets Befolkning var saameget faatalligere, og at dets øvrige Næringsveie, Fiskeri, Skibsfart, Skogdrift, der i en følgende Tid har sysselsat stadig flere Hænder og derved stadig og sterkt forøget den indenlandske Konsumtion af Agerbrugets og Fædriftens Produkter, dengang endnu var saameget mindre udviklede. Vistnok har *Munch* medrette antaget, at Brugen af Korn som Fødemiddel i en ældre Tid ikke var saa hyppig blandt Almuen som senere, og at Skreiden tildels traadte i Brødets Sted, som paa Island.⁵ Men det synes dog rimeligt, at Fiskerierne maa være blevne bedre udnyttede, efterat der var aabnet et regelmæssigt Marked for deres Produkter, og efterat Fisken var bleven det faste Byttemiddel, hvorved man opnaaede en stor Korntilførsel, end tidligere, da der alene fiskedes til Husbehov eller for en usikker, leilighedsvis Udførsel.

¹ *Sturlunga Saga*. Jvfr *Munch*, N. F. H. III. 210.

² Ifølge *Sverres Tale* synes Tyskerne endnu paa hans Tid mest at have ført Vin og andre sterke Drikke til Bergen.

³ *Norg. gl. L.* III. 119.

⁴ Smør og andre Fædriftsprodukter opføres som de vigtigste Udførselsartikler næst Skreiden fra Bergen og var de vigtigste fra det søndenfjeldske Norge, inden Trælasthandelen kom rigtig i Gang.

⁵ N. F. H. 2. Afd. I. 352 - 54.

Hvor ugunstige end de Forholde var, hvorunder Omtuskningen af Fisk mod Korn foregik, saalænge Hanseaterne formaade at opretholde sit monopolistiske System, hvor nedværdigende og i mange og væsentlige Henseender ulykkebringende for Norge end dette System var, — derhen kan det dog neppe have virket, at Befolkningen gik tilbage i Tal. Snarere har det modsatte været Tilfælde; snarere har det virket til at forøge Folketallet ved at udvide og regulere Afsætningen af Landets vigtigste Udførselsprodukt. Den Del af Norge, som særlig skulde have lidt ved Hanseaternes Handelsherredømme, var *Nordlandene*, hvis Fiskerier, som nævnt, til alle Tider afgav Hovedgjenstanden for den tyske Handel paa Norge; men af Skattemandtallene fra Reformationstiden¹ fremgaar det, at Nordlandene paa denne Tid, da det hanseatiske Monopol endnu stod nogenledes ubrudt, saalangt fra at være forholdsvis svagere befolket end det øvrige Land, tvertom havde et relativt større Folketal end i senere Tider.²

Hvad dernæst angaar det Tab, som blev tilføjet Landets Folkemængde ved *Mandedøden* i 1349—50, da er nu først at merke, at den gamle Efterretning om Størrelsen af dette Tab ikke har Krav paa at gjælde for paalidelig. Man er ved slige Leiligheder altid tilbøielig til at overdrive, og Opgivelserne om det ved Pestsygdomme, Krig eller Hungersnød foraarsagede Mandefald fra Tider, da Mandtalslister og Statistik var ukjendte Ting, maa derfor paa Forhaand antages at gaa betydelig udover det virkelige Forhold.

For *Sveriges* Vedkommende har *O. Montelius*³ søgt at udfinde Størrelsen af det ved Mandedøden 1350 forvoldte Folketab ved Hjælp af Regnskaberne over *Peterspengen*. Denne ydedes i *Sverige* med 1 Penning aarlig af hver Mand, der «odlede og saaede», d. v. s. af hvert Brug eller hver Husholdning paa Landet; i *Norge* skulde den ydes med 1 Penning aarlig af hver Mand og Kvinde, der eiede til en Værdi af 3 Mark Penge. Peterspengen var altsaa paa en Maade en Kopskat, hvis Udbytte nogenledes maatte rette sig efter Folkemængden. For Aarene 1333—1350 sees nu Beløbet af Peterspengen i Sverige at have udgjort gennemsnitlig 221³/₅ Mk., medens den for Aarene 1351—53, altsaa efter den store Mandedøds Herjinger, kun var gennemsnitlig 132¹/₃ Mk. Derefter

¹ Se foranstaaende Tabel.

² Temmelig analoge med Forholdene i Norge var Forholdene i England i det 13de og 14de Aarhundrede. Ogsaa her opnaaede Hanseaterne store Privilegier, til Skade for den indenlandske Bybefolkning, som var fiendtligsindet mod dem, medens Adelen og Landbefolkningen i Regelen var gunstig sindet mod dem, fordi den hos dem fandt en sikrere og fordelagtigere Afsætning for sine Produkter end hos Landets egne Kjøbmænd. Se *Sartorius-Lappenberg* l. 285 ff.

³ *Forssell* og *Wirsén*, *Svensk Tidskrift för Lit., Polit. og Ekonomi*, 1870, S. 219—20.

skulde Landets Folkemængde være bleven formindsket med mellem en Trediepart og en Halvpart.

En lignende Beregning kan nu ogsaa opgjøres for *Norges Vedkommende*. Beløbet af Rumaskatten eller Peterspengen af *Nidaros's Erkebiskopsdømme* udgjorde for de 8 Aar 1325—32 tils. 204 Mark, for hvert Aar altsaa gennemsnitlig $25\frac{1}{2}$ Mk. For de fire Aar 1353—57 var derimod det samlede Beløb ca. 73 Mk., for hvert Aar altsaa gennemsnitlig $18\frac{1}{4}$ Mk. Af *Bergens Biskopsdømme* var Peterspengens Beløb for Aarene 1294—1300, 1324—33 og 1348—50, tils. for 20 Aar, ca. 836 Mk., altsaa gennemsnitlig om Aaret 42 Mk. For de 6 Aar 1352—58 var Beløbet tils. ca. 160 Mk., det aarlige Beløb altsaa sunket til ca. 27 Mk. Af *Stavanger Biskopsdømme* var Beløbet for de 14 Aar 1321—33 og 1345—46 tils. ca. 162 Mark, for hvert Aar altsaa $11\frac{1}{2}$ Mk. For de 5 Aar 1352—57 var det samlede Beløb 18 Mk., det gennemsnitlig aarlige altsaa sunket til $3\frac{3}{5}$ Mk. Af *Oslo Biskopsdømme* var Beløbet for de 11 Aar 1321—27 og 1329—33 tils. ca. 519 Mk., gennemsnitlig for hvert Aar altsaa ca. 47 Mk. For de 6 Aar 1352—57 var Beløbet tils. 239 Mk. 7 Øre 6 Penninger, for hvert Aar gennemsnitlig altsaa ca. 40 Mk. Af *Hamar Biskopsdømme* var Beløbet for de 10 Aar 1324—1333 tils. ca. 68 Mk., for hvert Aar gennemsnitlig altsaa ca. 7 Mk. For de 4 Aar 1354—57 tils. $31\frac{1}{2}$ Mk. 2 Ertuger 3 Penninger, for hvert Aar gennemsnitlig altsaa ca. 8 Mk.¹ Det viser sig, ved en Sammenligning af Tallene fra Tiden forud for og Tallene fra Tiden efter 1350, at den store Mandedød vistnok maa have ryddet forfærdelig op i Landets Befolkning, men dog langfra i den Grad, som almindeligvis er bleven antaget, i Henhold til Efterretningen i de Islandske Annaler og de mange Lokalsagn, hvis Upaalidelighed forresten forlængst er bleven erkjendt.² Alene i *Stavanger Biskopsdømme* svarer Nedgangen til de gjængse Forestillinger, idet Gjennemsnitsbeløbet af Peterspengen fra Aarene efter 1350 kun er en Trediedel mod Gjennemsnitsbeløbet fra Aarene forud. *Bergens Biskopsdømme* kommer dernæst; her er Gjennemsnitsbeløbet efter 1350 knapt Totrediedelen mod, hvad det var forud, og naar vi sammenstiller Tallene efter 1350 med det højeste Beløb, hvortil Peterspengen hævede sig i enkelte Aar forud, nemlig 49 Mk., viser der sig en Nedgang af ikke saalangt fra en Halvpart. I *Oslo Biskopsdømme* er Nedgangen omtrent en Femtedel, og, naar vi tager det høieste Tal fra Tiden forud for 1350 (nemlig 62 Mk.) til Sammenligning, omtrent en Trediepart. I *Nidaros Erkebiskopsdømme* er Nedgangen lidt over en Sjettepart, og, naar vi tager det høieste Tal fra Tiden forud for 1350 (nemlig

¹ Disse Opgifter skal omtales nærmere nedenfor.

² Se Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 502, A. 1.

27 Mk.) til Sammenligning, knapt en Trediepart. I *Hamar Biskopsdømme* endelig viser der sig endog Tilvækst, naar Gjennemsnitstallene forud og efter 1350 sammenstilles, og, naar vi tager det høieste Tal forud for 1350 (nemlig 10 Mk.) til Sammenligning, er dog Nedgangen ikke mere end en Femtepart. Lægger vi sammen Gjennemsnitstallene forud for og efter 1350, faar vi ud, at Beløbet af Peterspengen fra hele Norge *forud for 1350* har udgjort gjennemsnitlig 134½ Mk. og *efter 1350* gjennemsnitlig 97 Mk. Nedgangen er altsaa omkring en Fjerdepart og, som man ser, betydelig mindre end i *Sverigc*. Endog om man lægger sammen de høieste Beløb for hvert enkelt Biskopsdømme fra Tiden før 1350, hvorved udkommer ca. 162 Mk., og sammenstiller dette Tal med Gjennemsnitstallet fra Tiden efter 1350 er Nedgangen dog ikke meget over en Trediedel og fremdeles mindre end den, som Gjennemsnitstallene udviser for Sveriges Vedkommende.

Modsat de gjængse Forestillinger, synes altsaa Norge at have lidt mindre ved Mandedøden i 1349—50, end Sverige.¹ Det kan ikke have tabt Totrediedelen af sin Befolkning, saaledes som den

¹ C. G. Styffe, *Skandinavien under Unionstiden*, 2det Opl. S. 94, udtaler den Mening, at Folketabet i Norge var «vida större» end i Sverige, og henviser derved til *Munch, N. F. Hist. 2. Afd. I. 497 ff.*, hvor det opgives, at alle Landets Biskoper, paa én nær, bortreves, og at der «endnu saa sent som 1371» kun fandtes 40 Prester i Nidaros's Stift, medens der forud for Pesten pleiede at være omkr. 300. Han har ikke bemærket, at der i det sidstnævnte Aar gik en ny Sot over Norge, hvortil den sterke Afgang i Prestetallet nærmest maa blive at henføre, se *Munch, 2. Afd. I. 889*. — Man kunde mene, at, naar Sammenligningen af Peterspengens Beløb forud og efter 1350 udviser en større Nedgang for Sveriges Vedkommende end for Norges, saa har dette tildels sin Grund deri, at det i Sverige er Beløbet fra Aarene nærmest *forud* (1333—1350) og nærmest *efter* Pestaaret (1351—53), der er sammenstillet, medens for Norges Vedkommende de sammenstillede Beløb paa den ene Side fordelmeste skriver sig fra en Tid, der ligger indtil 30 Aar eller mere *forud for* Pesten, og paa den anden Side fra en noget længere Aarrække *efter* Pesten (neml. 1352—58). Man kunde mene, at Befolkningen og med den Peterspengen maa have hævet sig stadig indtil Pestaaret, at den da pludselig har gjort et dybt Fald, men derefter atter hævet sig nogenlunde raskt, — at vi følgelig, sanfremt vi i Norge havde kunnet sammenstille Beløbene fra A. 1333—1350 og 1351—53, vilde have fundet en større Nedgang end den, vi nu finder, og maaske en ligesaa stor som i Sverige. Denne Mening synes paa Forhaand at have adskilligt for sig. Imidlertid udviser Regnskaberne over Peterspengen af de norske Biskopsdømmer fra Tiden forud for Mandedøden der, hvor Beløbet specificeres for hvert enkelt Aar, ingen jævn Tilvækst. Det gaar op og ned; stundom noget mere, stundom noget mindre. For to Biskopsdømmers Vedkommende har man Regnskaber over Peterspengen fra Tiden nærmest forud for Mandedøden, saaledes affattede, at man kan se, hvor stort det aarlige eller det gjennemsnitlige aarlige Beløb har været, nemlig for *Stavanger* fra A. 1345—46 og for *Bergen* fra A. 1348—50. I *Stavanger* viser der sig en ringe Tilvækst, i *Bergen* synes Gjennemsnittsbeløbet 1348—50 endog at have været ikke ubetydeligt lavere end Gjennemsnittsbeløbet fra tidligere Aar (se nedenfor). Det er saaledes ingen Rimelighed for, at det samlede Beløb af Peterspengen af Norge for Aarene nærmest forud for Mandedøden var synderlig større, om overhovedet større, end det var for Aarene omkr. 1330. Og hvad Tiden efter Mandedøden angaar, da maa vistnok Peterspengens Beløb atter have hævet sig, men de Aar, som de norske Regnskaber omfatter, falder dog saavidt nær sammen med de Aar, der omfattes af de svenske, at Forskjellen forsaavidt ikke kan være betydelig.

gamle Efterretning melder, men knapt nok en Trediedel. I den nærmestfølgende Tid hjemsøgte rigtignok Landet af flere andre Farsotter, saaledes i 1360 den saakaldte «Barnedød», der gik over hele Skandinavien, og i 1371 en «stor Mandedød og Drepsot», for hvilken Danmark og Sverige synes at være bleven forskaanet, medens den i Norge fór haardt afsted.¹ Men, hvor ødelæggende man end tænker sig disse Farsotter, kan dog en *varig* Nedgang i Landets Folkemængde ikke være forvoldt ved dem; det kan ikke forklares af dem, at Norge endnu i Begyndelsen af det 16de eller endnu ved Midten af det 17de Aarhundrede ikke var saa folkestærkt, som det havde været i det 13de Aarhundrede. *Munch* fremhæver,² at det for Norges Vedkommende ikke oplyses, som for andre Landes, at der i de nærmeste Aar efter Pesten fødtes saamange flere Børn til Verden. Men en saadan Oplysning er aldeles overflødig. Naturen følger overalt de samme Love, og det er en Naturlov, at, naar et Folk er bleven sterkt formindsket ved forbigaaende Aarsager som Pest, Hungersnød, Krig, vil det i den nærmest følgende Tid formere sig saameget raskere og vedblive dermed, indtil Folketallet atter har naaet sin forrige Stand. Alene Tilbagegang i Landets Næringsveie, Indtrædelsen af ulykkelige, for Velstanden ødelæggende sociale eller politiske Forhold kan hindre, at de Huller, som Pest, Hungersnød eller Krig har slaaet i Befolkningen, atter forholdsvis hurtig udfyldes; alene saadanne varigt virkende Aarsager kan forklare en varig Nedgang i Folketallet.

Jeg har ovenfor søgt at vise, at naar man har villet finde en saadan Aarsag i det hanseatiske Handelsherredømme, da holder dette ikke Stik. Hertil kan endnu føies, at i det 14de og 15de Aarhundrede *Trælasthandelen* kom op,³ der, om den end først efter Reformationen tog sit rette Opsving, dog allerede forud maa have bragt baade Østland og Vestland stigende Fordele; i det norske Rigsraads Brev af 4de Decbr. 1490 omtales det saaledes som en «almindelig Sed, der bruges søndenfjelds, at Landsbønder og Bokarle have og bruge sine egne store Skib, med hvilke de fare udenlands med Spærrer, Bord, Lægter og andre Varer»;⁴ fremdeles, at Omdannelsen af Norges politiske Forfatning fra en aristokratisk til en monarkisk-demokratisk medførte, at i den samme Periode mange Familier, som tidligere indtog en aristokratisk Rang, sank ned blandt det menige Bondesamfund, hvoraf igjen fulgte, at deres Jordegods i høiere Grad end forhen blev

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 888—889*

² *N. F. H. 2den Afd. I. 504.*

³ *Ssts. IV. 2. S. 370.*

⁴ *Dipl. Norv. II. 963.*

Gjenstand for en stedse videregaaende Udstykning og Adsplittelse. Dette var Forhold, der maatte virke til, at de ved Farsotterne i det 14de Aarhundrede forvoldte Tab blev saameget hurtigere udfyldte.

Nu var vistnok disse Tab saa store, at det, selv under Forudsætning af de for Folkeformerelsen heldigste økonomiske og sociale Forhold, maatte have medtaget lang Tid, inden Folkemængden atter naaede sin forrige Stand. Naar vi stiller os for Øie, at Mandedøden 1349—50 bortrev omkring en Trediedel af Norges Indbyggere, at Landet i de nærmest følgende tyve Aar hjemsøgte af to nye Farsotter, at dets Næringsveie lige til det 16de Aarhundrede vistnok kun udviklede sig langsomt og under Kamp mod mangehaande Hindringer, kan det ikke undre os, at endnu et godt Stykke ind i det 15de Aarhundrede, flere Slegtled efter Mandedøden, var dens Virkninger fremdeles iøinefaldende, idet mange Gaarde fremdeles stod øde, og idet Jordegodspriser og Jordleie, som Landets Affolkning havde maattet bringe til at synke, fremdeles stod lavt og lavere, end de havde staaet forud for det store Pestaar.¹ Men saalangt som til det 16de Aarhundrede eller endog til Midten af det 17de Aarhundrede kunde disse Virkninger dog ikke strække sig. Ved Midten af det 17de Aarhundrede ialfald, efterat en sterk Udvikling havde fundet Sted af flere af Landets vigtigste Næringsveie, maa de Huller, som var slaaede i Befolkningen ved Farsotterne i det 14de Aarhundrede, have været fuldstændig udfyldte og Rigets Indbyggertal atter have naaet sin forrige Stand og mere end det.

Munch's Beregning, ifølge hvilken Norge skulde have været folkesterkere i det 13de Aarhundrede, end det var ved Midten af det 17de, har saaledes paa Forhaand ingen Sandsynlighed for sig. Det vil ogsaa ved en nærmere Prøvelse vise sig, at de Forudsætninger, hvorpaa denne Beregning hviler, er uholdbare.

Munch har, som nævnt, søgt at udfinde Folkemængdens Størrelse ved Hjælp af Lovregler og andre Efterretninger om *Ledingen*. I en Randbemærkning med Haand fra Midten af det 14de Aarhundrede, tilføiet i en Afskrift af den Nyere Landslov,² heder det:

¹ Se *Dipl. Norv. VIII. 279* (21 Febr. 1427). Tidike Claussøn, Prest paa Rakkestad, og 7 andre Mænd kundgør, at de efter Biskop Jens's Anordning bestemte, at Thorgeir Bergssøn skal give i Landskyld af 1 Øresbol i Logby, som tilhører Digernes Kirke, 4 engelske Penninge, uagtet der før *Storedøden* blev givet 8, da heller ikke andre Eiendomme nu længer giver fuld Skyld. Jvfr. *Munch, N. F. H. IV. 2. S. 666*, hvor det fremhæves, at i *Aslak Bolts Jordebog* fra ca. 1440 forekommer en Mængde Eksempler paa, at Gaarde er bortbyggede for en mindre Afgift, end Skylden angiver. *Munch, ssts. 2den Afd. I. 503*. Jvfr. *Estrup, Samlede Skrifter, II. S. 10—11, III. 250*, hvor det paavises, at der i Danmark endnu i Begyndelsen af 15de Aarh. laa mange Jorder øde efter Pesten.

² *N. L. II. S. 44*.

«Saa mange Skib gaa ud fra Norge (3: ved fuld Almenning): 336 Tyvesesser, og paa hvert Skib 100 Mand, tilsammen 33,600 Mand, og er utalt Jemteland og alle Oplande og Skatlande.» Ifølge en, som det synes, gammel Optegnelse i *Gulathingsloven Kap. 315*¹ udgjorde Tallet paa de Skibe, som Landets Kystdistrikter havde at stille, 310 med tilsammen 6700 Rum eller Tofter. *Munch* regner nu 4 Mand paa hver Tofte og desuden enkelte i Stavn og Løfing og faar derved ud som Summen af Ledingsmandskabet ved fuld Almenning omtrent det samme Tal, som er opgivet i Randbemerkningen til den Nyere Landslov, nemlig ca. 30,000,² eller noget mere. Dette Tal ansees for at repræsentere en Tændedel af de ledingspligtige Kystdistrikters Befolkning; den almindelige Regel for Udskrivningen var, at man ved fuld Almenning kunde gaa lige til «hver syvende Næse», men, føies der til, «dersom vi have bedre Mandtal, da skal vi nyde godt deraf»,³ med andre Ord: her er kun Tale om et Maksimum, som, ialfald i en senere Tid, neppe nogensteds er naaet. Desuden var de indre Bygder ikke medtagne i Skibredeinddelingen; om dem antager *Munch*, at deres Befolkning har forholdt sig til Kystbygdernes som 2 til 3, og lægger, i Overensstemmelse dermed, til det af Ledingsmandskabet udfundne Tal endnu Totrediedele, hvorved 560,000 udkommer som Rigets samlede Folkemængde (Skatlandene ikke medregnede).

Men hvad nu først Opgiften i den Nyere Landslov angaar, da er den, som *Prof. Brandt* har sagt, kjendelig kun et Normaltal og har, ifølge Maaden, hvorpaa den fremkommer, intet Krav paa at gjælde for paalidelig. Naar dernæst *Munch* antager 4, *Prof. Brandt* endog 6 Mand for hver Tofte, da henviser de begge alene til Steder i Sagaerne, hvor der øiensynlig er Tale ikke om almindelige Ledingsskibe, men om Høvdingsskibe, som i Regelen var større og sterkere bemandede end hine. I Hensyn paa Ledingsskibenes Bemanding derimod er der Lovsteder, som afgjort peger paa, at den ikke har været 4 eller 6 Mand for hver Tofte, men kun 2. Saaledes *Frostathingsl. VII. 13*: «Boge skal liggia við þofto hveria, þann sculu sessar ij fá þeir er fara oc streng á eða gialldi eyre.» Fremdeles Reglerne om Provianteringen baade i de ældre Love og i Magnus Lagabøters Landslov.⁴ Aldeles utvivlsomt

¹ Jvfr. *Fr. Brandt, Den norske Krigsforfatning i Middelalderen* (særsk. Aft. af Milit. Tidsskr.) S. 3.

² *Brandt l. c.* regner 6 Mand paa hver Tofte, hvorefter Ledingsmandskabets Størrelse bliver ca. 40,000.

³ *G. L. Kap. 297*: «At almenningi fullum, þa skal gera mann út at siaunda nevi. En ef vér eigum manntal betra, þa scoló aller þess niota. En or því manntale scolom vér gera skip sva morg or fylki hveriu sem vér erom a satter við konong várn.»

⁴ *G. L. Kap. 300*. — — «Nu skal maðr fararkaup taca eyri a manaðe en tva aura a tveim manaðom. Nu scoló bænoðr gera tva manaðar mate hvárs til homlo

synes det at blive, at Ledingsskibenes Bemanning gennemsnitlig har været 2 Mand for hver Tofte eller 1 for hvert Halvrum, naar hensees til de endnu bevarede Fortegnelser over Liderne i enkelte Skibreder i Viken, nemlig over Liderne i Ide Skibrede (dat. 15 Marts 1344, trykt i *Dipl. Norv. IV. No. 278*), i *Skjebergs Skibrede* (dat. 17 Marts 1344, trykt i *Dipl. Norv. IV. No. 279*) og i *Kvilde Skibrede* (dat. 3 Aug. 1346, trykt i *Dipl. Norv. IV. No. 305*). Tallet paa Liderne i Idd og Skjeberg var resp. 43 og 42; Fortegnelsen over Liderne i Kvilde er defekt, men, saavidt sees, var deres Tal ca. 60.¹ Hver Lide skulde nu stille 1 Mand til Skibredets Ledingsskib, og da Vikens Ledingsskibe var Tyvesesser, giver dette gennemsnitlig 2 Mand for hver Tofte eller Rorbænk. Men derefter maa det ansees som sikkert, at det samlede Ledingsmandskab af hele Norge ved fuld Almenning, saavel i Landslovens som i Provinciallovenes Tidsrum, var ikke 30,000 eller 40,000, men i det høieste det halve eller 14—16,000 Mand.²

Naar *Munch* videre lægger Totrediedelev til det af Ledingsmandskabet beregnede Folketal, idet han antager, at Befolkningen i de indre, fra Skibredeinddelingen undtagne Bygder har forholdt sig til Befolkningen i Kystbygderne som 2 til 3, da er dette en rent vilkaarlig Antagelse, som endog har den sterkeste Sandsynlighed mod sig, idet mange Træk tyder paa, at Oplandene i hin Tid var forholdsvis lidet udviklede mod Kystdistrikterne. Hertil

oc tiallð oc ár.» — Ledingstiden var, som kjendt, i den ældre Lovgivning fastsat til 2 Maaneder hvert Aar. Ved den Nyere Landslov blev den udvidet til 3 Maaneder, og Regelen om Provianteringen lyder her saaledes: «Nu skolu bænðr gera ij manadamate smørs oc iij miols til homlu, skal uið þui taka styrimaðr þan tima, er leiðangr er uti, oc hallda þar af nefndar monnum kostnað þria manade med forna uistataku» (*N. L. III. 9*). Altsaa ogsaa her, som i Gulathingens Kap. 300, er Forudsætningen 1 Mand ved hver Hamle eller i hvert Halvrum; Provianten er alene af Hensyn til den fra 2 til 3 Maaneder forlængede Tjenestetid forøget fra 2 til 3 Maanedsmater Mel.

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 441*.

² Dette Tal antager ogsaa *Keyser, Norges Stats- og Retsforf. S. 222—23*, «ialfald som det oprindelige». Paa et følgende Sted (*S. 227—28*) fremhæver han, at der i den Nyere Landslov intet Spor findes til, at den egentlige Ledingshær er bleven forøget over dens gamle Tal, omkr. 14,000 Mand i fuld Almenning; det synes nemlig at forudsættes, ikke alene at Skibets Størrelse for ethvert Skibrede med Hensyn til Sessernes eller Rummenes Tal blev ved det gamle, men endog at den udredede Mad regnedes efter det ældre Antal Mænd for hver Sesse, nemlig to. «Alligevel, fortsætter han, «forekommer historiske Opgifter om den norske Hærs Størrelse ved enkelte Leiligheder, som lader formode, at Ledingshæren virkelig er bleven øget; dens Styrke i halve Almenning synes at have kunnet løbe op til 20,000 Mand eller deromkring, og i fuld Almenning til mellem 40,000 og 50,000.» Her maa sigtes til Sagnaernes Efterretninger om Størrelsen af de Flaader, hvormed enkelte Konger, t. Eks. *Harald Haardraade, Haakon Haakonssøn*, drog ud paa Krigstog til fremmede Lande, og de *Islandske Annalers* Opgift, at *Haakon V.* havde 40,000 Mand med sig, da han i 1305 drog til Danmark. Men dels har disse Opgifter ikke Krav paa at gjælde som endog tilnærmelsesvis nøiagtige, dels har de omtalte Flaader indbefattet, foruden Ledingsskibene, ogsaa Skibe, som Lendermænd og andre Høvdinge udrustede paa egen Haand og af egne Midler.

kommer endelig, at det af flere Steder i Kilderne fremgaar, at Oplandene, om de end ikke var medtagne i Skibrede-Inddelingen, dog tog Del i at bemande de af Skibrederne stillede Ledings-skibe.¹

Hele Beregningen falder paa denne Maade sammen. Det er overhovedet ugjærligt at udlede nogen endog blot tilnærmelsesvis bestemt og paalidelig Forestilling om Folkemængden af de Efterretninger, der er os levnede vedkommende Ledingsvæsenet. Kun saameget kan ansees for afgjort, at det Tal, hvortil *Munch* er kommet, er meget for høit.

Et andet Middel til at udfinde den omtrentlige Størrelse af Norges Folkemængde i, hvad man har pleiet kalde dets Velmagts-tid, d. v. s. Tiden forud for den store Mandedød, synes Regnskaberne over *Peterspengens* eller *Rumaskattens* Beløb at frembyde. *Munch* har selv etsteds peget derpaa,² men uden at udføre sin Tanke. Derimod er Tanken bleven udført for *Sveriges* Vedkommende af *Dr. H. Hildebrand* i hans Verk «*Sveriges Medeltid*», 1ste Bind S. 58 ff.³ Det fremhæves her først, at man i Hensyn paa de Regler, hvorefter Peterspengen ydedes i Sverige, har to i et væsentligt Punkt indbyrdes modstridende Efterretninger. I Aaret 1350 opgav nemlig Erkebiskop Heming af Uppsala for den pavelige Indsamler, at Peterspengen i Sverige ikke betales med en Penning for hvert Hoved, men saaledes, at i Uppsala Stift hver Bonde, som pløiede og saaede, gav 1 Penning for sig og sit Hus, i de øvrige Stifter kun $\frac{1}{2}$ Penning. Derimod heder det i en Rapport fra Uppsala-Kanniken Nils Sigvastsson til Paven fra A. 1321 eller 1322, at Peterspengen ydedes med 1 Pening af hver skattepligtig Person i alle Stifter, undtagen Vesterås og Strengnes, hvor kun Halvparten af Beløbet, altsaa $\frac{1}{2}$ Penning af hver Skatyder, gik til de pavelige Oppebørselsbetjente. *Dr. Hildebrand* mener, at den sidste Efterretning, der kommer fra en Mand, som selv havde forestaaet Indsamlingen af Peterspengen paa Pavestolens Vegne, bør foretrækkes, og beregner derefter Folkemængden ved Hjælp af en Række Kvitteringer for indbetalte Peterspenge fra 1ste Halvdel af det 14de Aarhundrede, idet han tager Middeltallet af de indkomne aarlige Beløb fra hvert Stift, omgjør

¹ Se *Hertug Haakons store Retterbot* for Hedemarken og Thoten af 23 April 1293 Art. 13 (N. gl. L. III. 22). *Dipl. Norv. II. No. 535*, dat. 2 Marts 1303: Kong Erik udbyder Almennings-Leding af Land, Thorpen og Sinnen i Anl. af den store Ufred, som Tyskerne har paaført Riget, og befaler Bønderne at være rede i Oslo med Folk, Skibe og Kost senest 8 Dage efter Paaske.

² N. F. H. 2. Afd. I. 541, A. 1.

³ Allerede længe forud af *Lindh*: «Undersökning om Folkmängden i Sverige före Digerdöden», i «*Vitterhets, Hist. og Antiqu. Akad. Handl.*» for 1822. De Resultater, hvortil denne Forf. kommer, er imidlertid aldeles upaalidelige og meget for store.

Markene til Penninger (1 svensk Mark 8 Ører 24 Ørtugr = 192 Peninger) og regner 1 Pening for hver Husholdning og 10 Personer for hver Husholdning.

For Aarene 1320—22, fra hvilke man har Kvitteringer for alle Rigets Stifter, faaes følgende Middeltal:

Uppsala Stift	98,120	Indbyggere,
Linköping —	101,360	—
Skara —	62,900	—
Strengnes —	76,920	—
Vesterås —	33,460	—
Vegsjö —	11,520	—

Tils. 384,280 Indbyggere.

For Aarene 1333—1350, for hvilke man ligeledes har Kvitteringer for alle Stifter, faaes følgende Middeltal:

Uppsala Stift	104,640	Indbyggere,
Linköping —	132,480	—
Skara —	77,760	—
Strengnes —	129,020	—
Vesterås —	65,380	—
Vegsjö —	13,440	—

Tils. 522,720 Indbyggere.

Endelig for Aarene 1351—53, efter Mandedøden:

Uppsala Stift	53,510	Indbyggere,
Linköping —	89,600	—
Skara —	38,400	—
Strengnes —	76,800	—
Vesterås —	46,080	—
Vegsjö —	11,520	—

Tils. 315,910 Indbyggere.

Den store Forskjel mellem Middeltallene 1320—22 og 1333—1350 maa, for en væsentlig Del idetmindste, forklares af, at Oppebørselen i de førstnævnte Aar har været ufuldstændig. At de for 1320—22 udfundne Tal er for lave, fremgaar noksom deraf, at Strengnes og Vegsjö Stifter opføres med ligestore Tal efter Mandedøden, Vesterås Stift endog med et betydeligt større. Vi kan altsaa holde os til Tallene for 1333—50 som de, der kommer Sandheden nærmest. Ogsaa om dem gjælder det imidlertid, at de ikke omfatter hele Riget. En stor Del af Erkestiftet, nemlig hele Norrland (Helsingland, Ångermanland og Jemteland)¹ samt

¹ Ifølge H. Forssell, *Sveriges inre Hist. I. Tab. c. 1* havde Norrland foruden Gestrikland, Jemteland og Herjedalen) i A. 1560 10,137 Hemman eller særskilte Brug mod 10,307 i Uppsala Stift (Uppland og Gestrikland).

af Skara Stift Vermeland var nemlig fritagne for at udrede Peterspengen. Men selv naar vi tager disse Landsdele med i Beregningen, kommer vi dog ikke høiere end til omkring 600,000 som det sandsynlige Tal paa Sveriges Befolkning i Tiden nærmest forud for den store Mandedød.

Vi skal nu dernæst prøve, hvorvidt en lignende Beregning kan udføres for Norges Vedkommende. — Reglerne, hvorefter Peterspengen eller Rumaskatten skulde ydes i Norge, lyder ikke ens med de svenske. I den *ældre Frostathingslovs Kristenret Kap. 20* heder det: «Rumaskat, een tællt Pening aarlig, skal Enhver udrede, som ejer Værði for tre Mark talt (3: Penge) foruden Vaaben og Gangklæder; baade Karl og Kvinde skal udrede den eller bøde en Øre for Penningen.» Enslydende hermed er *Erkebiskop Jons Kristenret Kap. 64*. I de af *Magnus Lagabøter* udarbejdede *Kristenretter (Nyere Borgarthings-Kristenr. Kap. 14 og N. Gulathings Kr. Kap. 22)* heder det, at hvert voksent Menneske skal gaa til Skrifte idetmindste én Gang aarlig og da have med sig én tællt Penning, som tilfalder den hellige Peter i Rom og derfor kaldes Rumaskat, og hver den, der ikke yder denne Skat, skjønt han har Evne dertil, skal være i Pavens Ban.¹ Da Frostathingslovens Kristenret og Erkebiskop Jons Kristenret var den egentlig gjældende kirkelige Lovgivning i det her omhandlede Tidsrum (sidste Halvdel af det 13de og det 14de Aarhundrede),² kan vi holde os til Regelen, saadan som den er formuleret i disse. Det synes nu, som om ifølge denne Regel Peterspengen maa være bleven ydet af forholdsvis flere i Norge end i Sverige. I Norge skulde den ydes af enhver, Mand eller Kvinde, som eiede til en Værði af 3 Mark Penge eller derover, foruden Vaaben og Gangklæder; 3 Mark Penge svarede i det 14de Aarhundrede omtrent til 3 Kjørs Værði,³ og saameget som 3 Kjørs Værði synes ikke blot hver Bonde «der pløjede og saaede» og førte egen Husholdning, i det mindste at have maattet eie, men ogsaa mange andre. Det siges imidlertid udtrykkelig i «*Liber Nicolai cardinalis de Aragonia*» (fra 2den Halvdel af det 15de Aarhundrede), at Peterspengen ydedes i Norge paa samme Maade som i Sverige, nemlig med 1 Penning af hver Husholdning eller hvert Arnested,⁴ og det tør vel derfor hænde.

¹ Jvfr. Brev fra Biskop Eystein i Oslo til Thelemarkingerne af 11 Novbr. 1395 (*Dipl. Norv. X. No. 186*): «Geymir ok giorla alla saman at peer gerer Rumaskat talan peningh þan minstæ ær fallor af Konunghs steidia hwar man sæm æmbete tæker.»

² Jvfr. Dr. Konrad Maurer, *Udsigt over de nordgerm. Retskilders Hist. S. 53—54*.

³ Se Munch, *N. F. H. IV. 2. S. 667*; 2 Afd. I 354—56 o. fl. St.

⁴ *Nye kirkehist. Samlinger. VI. 586*. Det heder først: «De censu Regni Nouergie soluendo ecclesie Romane. -- Omnes et singule domus totius regni Nouergie soluere debent pro censu ecclesie Romane singulos denarios monete curribilis in illo regno.» Derpaa: «De censu Regni Suecie» etc. — aldeles ordlydende.

at Reglerne for denne Ydelse, trods den forskjellige Ordlyd, i Praksis har faldt nogenlunde sammen i begge Riger. Under alle Omstændigheder kan man være vis paa, at naar man i *Norge* regner som i *Sverige* 1 Penning aarlig paa hver Husholdning eller hver Bonde, der pløiede og saaede, og 10 Personer paa hver Husholdning, saa regner man ikke for lavt.

Det sees ikke, at nogen Del af Norge, som af Sverige, har været fritaget for Peterspengens Ydelse eller har unddraget sig samme (undtagen Jemtland, der, som kjendt, i kirkelig Henseende hørte til Uppsala Stift). Paa den anden Side er Materialierne til at udfinde Peterspengens Gjennemsnitsbeløb forud for den store Mandedød baade flere og bedre sammenhængende for Sveriges Vedkommende end for Norges. Samtidige Opgifter, der omfatter alle norske Biskopsdømmer, haves kun fra nogle faa Aar omkring 1330. De øvrige Opgifter er spredte, ujævnt fordelte paa de forskjellige Biskopsdømmer og tilhørende forskjellige, oftere temmelig vidt fra hinanden skilte Tider. Vi faar gjøre, hvad der kan gøres ud af dette hullede Materiale, ved at lægge sammen Beløbene for hvert enkelt Biskopsdømme, tage Middeltallet af dem og benytte dette som Maalestok for Befolkningens Størrelse.

For *Nidaros's Biskopsdømme* haves følgende Opgaver over Peterspengens Beløb forud for den store Mandedød. I 1327 modtog de pavelige Indsamlere, Johannes de Serone og Bernard de Ortolis, for 2 Aar (vistnok de nærmest forudgaaende 1325 og 1326) 54 Mark Penge, for hvert Aar altsaa 27 Mark.¹ I 1333 modtog den pavelige Indsamler Peter Gervasii for A. 1327 ca. 24 Mark, for A. 1328 ca. 26, for A. 1329 ca. 24, for A. 1330 ca. 26, for A. 1331 ca. 24 og for A. 1332 ca. 26 Mark.² Det aarlige Middeltal af samtlige Beløb er 25½ Mark.

Bergens Biskopsdømme. I A. 1305 kvitterede Erkebiskop Jørund den bergenske Biskop for Peterspenge indsamlede i 7 Aar, nemlig 1294—1300, «per civitatem et dyocessin Bergensem», til et Beløb af ca. 342 Mark, hvilket giver for hvert Aar ca. 49 Mark.³ I 1327 modtog de pavelige Indsamlere for 4 Aar (vistnok A. 1323, 1324, 1325 og 1326) tils. 120 Mark, for hvert Aar altsaa 30 Mark.⁴ I 1333 modtog Peter Gervasii for A. 1328 47 Mark 3¼ Øre, for A. 1329 48 Mark 2 Ø. 2 Penninger, for A. 1330 43 Mark, for A. 1331 42 Mark 1 Ø., for A. 1332 42 Mark ½ Ø., for A. 1333 40 Mark 4

¹ Munch, *Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger*, S. 28.

² Munch, *Pavel. Nunt.* S. 98—99. Beløbene er opgivne dels i norske Mark, dels i Shilling Sterling, der er omgjorte til norske Penge efter Kursen 3 Shill. = 1 norsk Mark. Jvfr. Munch, *N. F. II. 2. Afd. I. 97—100, 540, 680 A. 4*, Munch, *Pav. Nunt.* S. 99.

³ *Dipl. Norv. IV. No. 60 og 61.*

⁴ Munch, *Pavel. Nunt.* S. 28.

Peninger.¹ I 1352 betaltes til den pavelige Indsamler Joh. Guilaberti Peterspenge af Bergens Biskopsdømme for 4 Aar, tils. 143 Mark 2 Ert. 7 Penninger, deraf for Aaret 1350—51 ca. 32 Mark.² Drages disse 29 Mark fra, bliver igjen for de 3 forudgaaende Aar 1347—1350, 37 Mark for hvert. Gjennemsnittsbeløbet for samtlige de Aar forud for Mandedøden, fra hvilke man har Opgaver, er $41\frac{1}{6}$ Mark.

Stavangers Biskopsdømme. I 1323 modtog Erkebiskop Eilif af Stavangers Biskop Rumaskat for A. 1320, 1321 og 1322, 10 Mark norsk for hvert Aar.³ I 1327 modtog de pavelige Indsamlere Peterspenge for 3 Aar, tils. 32 Mark eller ca. $10\frac{1}{2}$ Mark for hvert Aar, og endnu for et fjerde Aar (vistnok de nærmest forudgaaende Aar 1323—1326) 13 Mark.⁴ I 1333 betaltes til den pavelige Indsamler for A. 1332 3 Mark Sølv - 12 Mark Penge, for A. 1333 15 Mark 2 Ø. Penge, ligeledes for 4 forudgaaende Aar tils. 46 Mark.⁵ I 1347 endelig betaltes til Erkebiskopen af Nidaros Rumaskat af Stavanger for A. 1345 og 1346 i forskjellige Myntsorter, der tils. gik op til resp. ca. 13 og 14 Mark norske Penge.⁶ Det aarlige Middeltal af samtlige Beløb er $11\frac{1}{2}$ Mark.

Oslo Biskopsdømme. I 1327 betaltes til de pavelige Indsamlere Rumaskatten af Oslo med 106 Mark 6 Ører for 3 Aar, dernæst for 1 Aar ca. 54 Mark, for 1 Aar 62 Mark, for 1 Aar 56 Mark 6 Øre (formentlig Aarene 1321—26).⁷ I 1333 betaltes til den pavelige Indsamler for A. 1329 ca. 61 Mark, for 1330 ca. 45 M., for 1331 ca. 43 M., for 1332 ca. 42 M., og for 1333 ca. 49 M.⁸ Det aarlige Gjennemsnittsbeløb er ca. 47 Mark.

Hamars Biskopsdømme. I 1327 indbetaltes til de pavelige Indsamlere for 3 Aar 30 Mark.⁹ I 1333 betaltes for A. 1327, 1328 1329 og 1330 tils. 20 Mark 3 Øre, og for A. 1331, 1332 og 1333 tils. 17 M. 1 Ø.¹⁰ Det aarlige Gjennemsnittsbeløb bliver derefter ca. $6\frac{3}{4}$ M.

Som det sees, har vi Opgaver over Peterspengens Beløb af alle Biskopsdømmer for Aarene 1325 og 1326. Gjennemsnitts-

¹ Ssts. S. 100.

² Munch, N. F. H. 2. Afd. I 540—541 A. 1. Jvfr. Schive, Norges Mynter, Indledn. S. LXXVIII—LXXIX.

³ Dipl. Norv. I. No. 172.

⁴ Munch, Pav. Nunt. S. 28.

⁵ Ssts. S. 99—100.

⁶ Dipl. Norv. IV. No. 318. Det meste af Beløbet er beregnet i engelske Shilling, der er omsat til norske Mark efter Forh. 3 til 1.

⁷ Munch, Pavel. Nunt. S. 27—29.

⁸ Ssts. S. 98. Beløbene er fordeltmeste opgivne i engelske Sterling, der er bleven omsat til norske Mark efter Kursen 1 Pund Sterl. = $6\frac{1}{2}$ Mark, 3 Sh. Sterl. = 1 Mark, desuden 3 floreni parvi, hver regnet for 1 Mark 1 Øre (jvfr. Munch, Pavel. N. S. 45).

⁹ Ssts. S. 27.

¹⁰ Munch, Pavel. Nunt. S. 98.

beløbene for disse Aar var: Nidaros Biskopsd. 27 M., Bergens 30, Stavangers 10½, Oslo 59, Hamars 10 M. Omgjøres nu Mark til Penninger efter norsk Regning: 1 Mark = 8 Ører, 24 Ertoger, 240 Penninger,¹ og regnes 1 Penning for hver Husholdning og 10 Personer for hver Husholdning, faaes følgende Indbyggertal:

Nidaros's Erkebiskopsdømme:	64 800.
Bergens Biskopsdømme:	72 000.
Stavangers	25 200.
Oslo	141 600.
Hamars	24 000.

Tils. = 327 600.

Vi har fremdeles Opgaver fra samtlige Biskopsdømmer for Aarene 1329—1332 (begge inkl.). Gjennemsnittsbeløbene var i disse Aar: Nidaros 25 M., Bergen ca. 44 M., Stavanger ca. 11½, Oslo ca. 48, Hamar ca. 5½. Udregnes Folkemængden heraf paa samme Maade som ovenfor, faaes:

Nidaros:	60 000.
Bergen:	105 600.
Stavanger:	27 600.
Oslo:	115 200.
Hamar:	13 200.

Tils. = 321 600.

Tages endelig Middeltallene for samtlige Aar forud for den store Mandedød, fra hvilke man har Opgaver, og beregner Indbyggertallet deraf, faar man:

Nidaros:	61 200.
Bergen:	100 320.
Stavanger:	27 600.
Oslo:	112 800.
Hamar:	16 200.

Tils. = 318 120.

Fra Tiden nærmest *efter den store Mandedød* har vi følgende Opgaver: *Nidaros's Biskopsd.* for 4 Aar, 1353—57, ca. 73 M.,² aarligt Gjennemsnittsbeløb ca. 18¼ M.; *Bergens B.* for 6 Aar, 1352—58, ca. 160 M.,³ aarligt Gjennemsnittsbeløb ca. 27 M.; *Stavanger* for 5 A., 1353—57, 18 M.,⁴ aarligt Gjennemsnittsbeløb 3⅔ M.; *Oslo*

¹ Jvfr. Holmboe i *Schives Myntverk*, Indl. S. XIX.

² *Dipl. Norv. VIII.*, No. 172. Munch, N. F. H., 2den Afd. I 682.. *Schive Norg. Mynt. S. LXXXII.*

³ *D. N. VIII.* No. 171. Munch, l. c. 681, *Schive*, l. c. S. LXXX.

⁴ *D. N. VIII.* No. 169.

for 6 Aar, 1352—57, 239 M.¹ 7 Ø. 6 P., aarligt Gjennemschnittsbeløb ca. 40 M.;¹ *Hamar* for 4 Aar, 1354—57, 31½ M.² Ert. 3 P., aarligt Gjennemschnittsbeløb ca. 8 M.² Udregnes Indbyggertallet af disse Gjennemschnittsbeløb, faar man:

Nidaros:	43 800.
Bergen:	59 400.
Stavanger:	8 640.
Oslo:	96 000.
Hamar:	• 19 200.
<hr/>	
Tils. ---	227 040.

Der er nu ved disse Opgaver flere iøinefaldende Besynderligheder, som vi savner Midler til at opklare. For det første udviser de aarlige Beløb for hvert enkelt Biskopsdømme fra Tiden før Mandedøden meget store indbyrdes Afvigelser, hvis Grund ikke lader sig paavise. Saaledes varierer Beløbene for Bergens Biskopsdømme fra 49 Mark (Aarene 1294—1300) til 30 M. (A. 1323—26), for Stavangers Bisk. fra 15 M. (A. 1333) til 10 M. (A. 1320—21), for Oslo fra 62 M. (A. 1325) til 36 M. (A. 1324—26), for Hamars fra 10 M. (A. 1324—26) til 5 M. (A. 1327—30). Dernæst er Gjennemschnittsbeløbene for Bergens Biskopsdømme baade før og efter Mandedøden langt større, end man skulde have ventet ifølge den lave Rang, som den bergenske Biskopsstol altid indtog i økonomisk Henseende,³ og navnlig ifølge de senere Befolkningsforholde. Ved dette sidste Punkt skal vi opholde os lidt.

Nidaros Stift indbefattede i den katholske Tid foruden Frostathingslagen ogsaa Haalogaland, Sunnmørafylke af Gulathingslagen, og Herjedalen samt det nordligste af Østerdalen. *Bergens Stift* indbef. Firdafylke, Sogn og Hørdafylke; *Stavangers St.* Rygjafylke og Egdafulke (∴ Stavanger, Lister og Nedenes Amter) samt Valdres og Hallingdal; *Oslo St.* indbef. Raumafylke (∴ det nuværende Romerike samt Solør og Odalen), Vingulmark (∴ Aker og Follo tilligemed Dele af Smaalenene), Rånrike (∴ Resten af Smaalenene samt Baahuslen), Vestfold (∴ Jarlsberg og Laurvik A. tilligemed Lier, Eker og Sandsvervs Prglde), og det meste af Grønafylke (nemlig hele Bamble og Øvre og Nedre Thelemarken, undtagen hvad der hørte under Hamars Stift). *Hamars St.* endelig indbef. Heinafulke (∴ Hedemarkens Fogderi samt Vardal og Birid), Hadafulke (∴ Hadeland, Land, Thoten, Ringerike med Modum,

¹ D. N. VIII. No. 173.

² D. N. VIII. No. 168.

³ Den pavelige Taksation fra Begynd. af det 14de Aarh. satte Nidaros's Biskopsstol til 800 Gylden, Oslo til 500, Bergens til 33½, Hamars til 66½, Stavangers til 250 o.s.v., se Munch, N. F. H., 2 Afd. I. 97. Jvfr. ssts. S. 539—40, 676 f. *Keyser. Kirkehist. II.* 298.

Sigdal og Krødshered), Gudbrandsdalen og Østerdalen (undt. det nordligste) og af Grønafylke Numedal tilligemed den nordøstlige Del af Thelemarken, nemlig Tinn, Silgjord, Hjartdal, Lardal og Vinje Prestegjælde af Øvre Thelemarken og Lillehered Sogn af Nedre Thelemarken.¹ Regner vi nu ud Folkemængden i disse Landsdele i det 16de Aarhundrede ved Hjælp af de ovenfor gennemgaaede Skattemandtal og stiller Resultaterne sammen med de af Peterspenge-Regnskaberne udfundne Tal, saa faar vi følgende Tabel: (Se omstaaende Side).

Det høie Tal, hvormed Bergens Biskopsdømme optræder i det 14de Aarhundrede, sammenlignet med Forholdene i det 16de, er paafaldende ved første Øiekast. Vistnok er nu Byerne tagne med i de af Peterspenge-Regnskaberne fra det 14de Aarh., derimod ikke i de af Skatteregnskaberne fra det 16de Aarh. udfundne Indbyggertal, og vistnok var Bergen i det 14de som i det 16de Aarh. Norges uden Sammenligning betydeligste og folkerigeste By. Men det kan umulig antages, at Bergens Befolkning i det 14de Aarh. har været større, end den var i det 17de, d. v. s. 7—8000,² snarere maa det antages, at den har været mindre, saa derved lader hin Forskjel sig ikke paa langt nær fyldestgørende forklare. Naar vi af Peterspengen faar ud, at Bergens Biskopsdømme i det 14de Aarhundrede før Mandedøden havde over dobbelt, næsten tredobbelt saa stor Folkemængde, som det havde i første Halvdel af det 16de Aarh., medens for de øvrige Biskopsdømmers Vedkommende Indbyggertallet i første Halvdel af det 16de Aarh. omtrent svarer til Indbyggertallet i det 14de før Mandedøden, sammesteds lidt mere, sammesteds lidt mindre, er det klart, at her maa stikke en Feil under. Saa helt afvigende kan ikke Befolkningens Bevægelse have artet sig i en enkelt Landsdel mod alle de øvrige. Maaske har Peterspengen i Bergens Stift været ydet med et større Beløb af hvert skattepligtigt Individ end i Rigets øvrige Stifter,³ eller maaske har under de for Bergens Biskopsdømme opførte Beløb for endel ogsaa været medregnet, hvad der var indkommet i Norges Udflytningslande: Island, Færøerne, Grønland.⁴ Herom er det ikke muligt nu at komme til nogen Vished.

¹ Munch, *Hist. geogr. Beskr.* S. 12.

² Se ovenfor S. 229 f.

³ I Sverige blev, som nævnt, Peterspengen ydet sammesteds med et større, sammesteds med et mindre Beløb, og sammesteds slet ikke. I «*Liber ecclesie Strengenensis*» findes en Antegnelse fra Midten af det 14de Aarh., ifølge hvilken hver Indvaaner i Rekarnes 2 Hereder gav i Romskat ikke mindre end 4 Penninger, hvoraf dog kun $\frac{1}{2}$ P. gik til Rom, medens Resten fordeltes mellem flere indenlandske geistlige Stifter. S. Montelius's Afhdl. i *Forssell og Wirsén. Sv. Tidskr.* 1870, S. 205.

⁴ I de pavelige Indsamleres Regnsk. af 1327 (Munch, *Pavel. N. S.* 27—28) opføres særskilt Beløbet af Peterspengen fra Skaalholt, Færøernes og Grønlands Biskopsdømmer for flere næst forudgaaende Aar. Beløbet for Bergens Biskops-

	Ifølge Petersp. 1325—26	If. Petersp. 1329—32	If. Gjennem- snitsbeløb af Ptersp. før 1350.	If. Petersp. 1353—57	If. Skattemandt. f. omkr. A. 1520.	If. Skattemandt. If. Skattemandt. fra omkr. 1590.
Nidaros	64 800	60 000	61 200	43 800	ca. 66 000 ¹	ca. 112 000 ²
Bergen	72 000	105 600	100 320	59 400	33 120 ³	ca. 60 000 ⁴
Stavanger	25 200	27 600	27 600	8 640	ca. 33 000 ⁵	ca. 45 000 ⁶
Oslo	141 600	115 200	112 800	96 000	ca. 92 000 ⁷	ca. 112 000 ⁸
Hamar	24 000	13 200	16 200	19 200	ca. 22 000 ⁹	ca. 30 000 ¹⁰
Tils.	327 600	321 600	318 120	227 040	246 120	359 000

¹ Folkemængden i Romsdals, Søndre og Nordre Thronhjems Amter samt Nordland og Finmarken efter Tiendepengeskatmandt. 1521; dertil lagt 2 000 for Herjedalen og det nordlige Østerdalen.

² Folkem. i Romsdals, S. og N. Thronhjems A. samt Nordland efter Reformatsen 1589; dertil lagt 6 000 for Finmarken, Herjedalen og nordl. Østerdalen.

³ Folkem. i Nordfjord, Søndfjord, Sogn, Hardanger, Voss, Nord- og Søndhordland beregnet efter Tiendepenge- og Tomarksskatte. mandt. 1519—21.

⁴ Folkem. ssts. beregnet efter Mandt. 1563 og 1640 som ovenf. S. 349.

⁵ Valdres og Hallingdal beregn. efter Pengesk. 1528, Stavanger, Lister og Mandals Amter beregnet som ovenfor S. 403.

⁶ Valdres efter Arbejdsskat 1593 (257 Gaarde), Hallingdal, Nedenes og Lister Amt ligesaa, Stavanger A. som ovenfor S. 406.

⁷ Bauhuslen beregnet efter Opgaven af 1570 (som ovenfor S. 405), Smaalenenes og Akershus Amter efter Gjengjerd 1514, Solør og Odalen beregnet forholdsvis efter Arbejdssk. 1593, Jarlsberg og Laurviks A., Lier, Eker, Røken og Hurum Prglde, Bamble og Nedre Thelemarken efter Pengeskut 1528; den under Oslo Stift hørende Del af Øvre Thelemarken (omtr. $\frac{1}{3}$ i Hensyn paa Folketal) beregnet forholdsvis efter Arbejdssk. 1593.

⁸ Her er for Bauhuslens Vedk. benyttet Opgaven af 1570, med et Tillæg som ovenfor S. 406; for de øvrige Dele af Stiftet Arbejdsskat 1593.

⁹ Østerdalen, Hedemarkens Fogd., Hadeland, Thoten, Land, Vardal, Birid, Ringerike, Modum, Krødshered, Sigdal, Gudbrandsdalen efter Pengeskut 1528. Numedal og de under Hamars Stift hørende $\frac{2}{3}$ af Øvre Thelemarken beregnet forholdsvis efter Arbejdsskat 1593.

¹⁰ Hele Stiftet efter Arbejdssk. 1593.

Det viser sig altsaa, at den paa Peterspengen støttede Beregning af Norges Folkemængde i det 14de Aarhundrede lider under adskillig Uklarhed og Usikkerhed. Men en bedre eller sikrere kan, saavidt jeg ser, ikke opstilles. Saameget tør ialfald ansees for sikkert, at det Tal, hvortil vi er komne ved Hjælp af Peterspengen, *ikke er for lavt*. Sammenligningen med de af Skattemandtallene fra det 16de Aarh. udvundne Resultater synes tilstrækkelig at godtgjøre dette. Der er, som før udviklet, fuld Grund til at tro, at Norges Folkemængde i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede ikke blot atter havde naaet den samme Stand som forud for Mandedøden, men endog overskredet denne. Alligevel er det Tal, hvortil man kommer ved Hjælp af Skattemandtallene fra Begyndelsen af det 16de Aarh. (ogsaa naar der til lægges Byernes Folkemængde, som paa denne Tid neppe endnu har naaet 20 000), endel lavere end det, der udbringes af Peterspenge-Regnskaberne fra første Halvdel af det 14de. — En Sammenligning med Sverige peger ligeledes i samme Retning. Det høieste Tal, som Peterspengen giver for Sveriges Folkemængde i første Halvdel af det 14de Aarh., er, som vi har seet, omkring 600 000, medens den for Norges giver noget over 300 000. I Aaret 1560 havde Sverige ca. 71 000 «Hemman» 3: særskilte Brug eller Gaarde (naar Finland regnes med, 103 477).¹ Ved det samme Tidspunkt udgjorde Tallet paa Norges særskilte Brug (Baahuslen, Jemteland og Herjedalen medregnet) knapt 35 000,² medens der ingen Grund er til at tro, at Befolkningsforholdene fra første Halvdel af det 14de til første Halvdel af det 16de Aarh. skulde have forandret sig til Sveriges Gunst.

Det almindelige Resultat, hvortil vi kommer ved disse Undersøgelser, er saaledes, at Norge forud for den store Mandedød talte i det høieste omkring 300 000 Indbyggere, at dets Folkemængde ved Mandedøden sank ned til omkring 200 000, at den i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede atter havde naaet til omkring 300 000, i Slutningen af det 16de Aarh. til omkr. 400 000, og i 1666 til over en halv Million (naar de da afstaaede Landskaber Jemteland, Herjedalen og Baahuslen fremdeles regnes med).

dømme er i de tilsvarende Aar (1325—27) mindre end sedvanligt (nemlig 30 Mark), men dog fremdeles større, end man skulde have ventet efter de sandsynlige Befolkningsforhold. Andre særskilte Opgaver for Island, Færøerne og Grønland haves ikke.

¹ H. Forssell, *Sver. inr. Hist. I. Tab. C. 1.*

² Se ovenfor S. 406.

HISTORISK INDLEDNING TIL GRUNDLOVEN.

Den engelske Digter og Tænkter Coleridge har sagt, at Statsforfatninger ikke lages, men vokser frem («Constitutions are not made, but grow»). Dette gjælder nu særlig om Englands Forfatning, der, som vi ved, har udviklet sig lidt efter lidt i Løbet af en Række Aarhundreder og er bygget mere paa Praksis end paa Lovparagrafer. Men i mere eller mindre Grad maa det samme gjælde om enhver Forfatning, der har vist sig at have Levedygtighed, ogsaa om vor egen af 1814. Denne kan, i Modsætning til den engelske, dateres fra et bestemt Aar; den har sine kjendte og navngivne Ophavsmænd, og er forsaavidt «laget»; men Aanden, der har holdt den oppe, Kræfterne, der har sat det paa Eidsvold istandbragte konstitutionelle Maskineri i Bevægelse og ladet det virke til Held for Folket, maa stamme fra den forudgaaende Udvikling; og uden disse Kræfter vilde Grundloven af 17de Mai 1814 have været et værdiløst Papir. Et Folk taber ikke sin Frihed og Selvstændighed, uden at der er en indre Brøst ved det, en Mangel eller en Sygdom i dets Organisation. Endnu mindre er det tænkeligt, at et Folk skulde gjenvinde Frihed og Selvstændighed ved det blotte Tilfældes Gunst eller ved en enkelt, om end noksaa fremragende, Daad.

Klagemaalene over Danmarks politiske Forbrydelser med Norge i Unions- og Reformationsperioden er forlængst forstummede. Man har forlængst indseet, at det ikke var saameget ydre, som indre Grunde, der bragte det norske Folks Stats- og Aandsliv til at dø hen og lammede dets Evne og Vilje til at opretholde sin Selvstændighed. Man velter ikke længer Skylden for *Norges Fald* over paa andre; den faar nu Folket selv bære. Anderledes staar det til med Fortjenesten for *Norges Gjenreisning*. Begivenhederne i 1814 og de nærmest forudgaaende Aar frembyder en saa stor umiddelbar Interesse og et saa rigt Stof, at Historie-skrivningen hidtil har havt fuldt op at gjøre med at skildre dem og endnu kun i ringe Grad er naaet frem til at forklare dem. Det tilfældige ved disse Begivenheder staar derfor fremdeles i Forgrunden i den almene Opfatning: de ydre Grunde, der frem-

kaldte Friheds- og Selvstændighedsverket, er kjendte, ikke de indre, der gav det Fasthed og Varighed.

Vi ser, at Grundloven fremdeles hyppig kaldes et Hastverksarbeide (hvad den ogsaa er som literært Produkt betragtet eller i ydre formel Henseende, men visselig ikke i en dybere historisk Mening); der tales fremdeles hyppig om vor Frihed, som om den blev «saagodtsom funden», eller Fortjenesten for den tillægges helt og holdent en enkelt Samfundsklasse (Embedsmandsklassen) eller enkelte Mænd. Dette er en Uret mod de mange forudgaaende Slegter, hvis Arbeide og Kampe lagde Grunden, uden hvilken 1814 Aars Bygning i vort Land aldrig kunde være bleven reist. Det er en Miskjendelse af vor Historie. Vi skal se, at hvad der skete i 1814, var, ligesaavel som hvad der skete i 1536, et Udslag af denne Historie, af en og samme, aldrig afbrudte, stadig fortsatte Udviklingsproces hos Folket. Vi skal se, at det er de samme Grundforhold i vort Samfund, som paa forskellige Udviklingstrin og under vekslende Tidskrav gik over fra at have været Folkets Svaghed til at blive dets Styrke. Granskningen af Aarsagerne til Norges Fald og til dets politiske og nationale Gjenreisning tjener til at stadfæste den Sætning, der saa ofte møder os under det historiske Studium, at, hvad der til en Tid er et nødvendigt Vilkaar for Udvikling og Fremskridt, det ender med at blive en Hindring for Udviklingen, og omvendt. Ethvert civiliseret Samfund har visse Eiendommeligheder i sin indre Bygning, som den fremadskridende Udvikling vel modificerer, men ikke helt udsletter. Det er navnlig disse Eiendommeligheder, der giver ethvert Folk det Særpræg, hvorved det adskiller sig fra andre Folk; det er navnlig til dem, man maa søge hen, naar man vil forklare den Dalen og Stigen, som iagttages i ethvert Folks historiske Liv, fordi det er ifølge dem, at Folkene er forskjellig anlagte eller rustede, nogle mere for en, andre mere for en anden af de Opgaver, som Verdensudviklingen stiller, nogle til at deltage i denne paa et tidligere, andre først paa et senere Stadium.

I.

Vi maa altsaa, for at faa et Overblik over den Sammenhæng, som det her gjælder at oplyse, gaa tilbage til Norges værste Forfaldsperiode og søge at komme paa det rene med, hvad det var, der bragte Folket til at synke saa dybt fra en saa glansfuld Høide, et saa rigt bevæget historisk Liv, som det, hvorom Sagaerne giver Vidnesbyrd.

Det vil være kjendt for de fleste Læsere, at man engang forestillede sig en sterk Tilbagegang i materiel Henseende som den rette Hovedgrund til Norges politiske og nationale Afmægt i Unionsperioden. Man henviste til Landets Affolkning ved den store Mandedød, til Udbredelsen af Hanseaternes Handelsherredømme, Ophøret af Norges selvstændige Handel og Skibsfart. Det er nu vist, at der er givet denne Forklaring en meget større Rækkevidde, end der tilkommer den, og at de Forestillinger, hvortil den er bleven støttet, har været meget overdrevne eller endog ligefrem falske. Mandedøden herjede neppe mindre grumt i Sverige og i Danmark end i Norge, uden at øve paa disse Lande en saa langvarig lammende Virkning, som man har villet tillægge den for Norges Vedkommende. Ogsaa det hanseatiske Handelsaag hvilede trykkende paa Danmark og Sverige fra det 14de Aarhundrede af, og, om det end var tyngre i Norge og skadeligere for dette Land, som i langt høiere Grad end Nabolandene trængte udenlandsk Tilførsel, er der dog ingen Rimelighed for, at det skulde have medført en slig Tilbagegang, som sedvanligvis er bleven antaget.

Det vilde være urigtigt, om man forestillede sig, at en talrig og velhavende norsk Borgerstand er bleven fortrængt eller ødelagt ved de hanseatiske Privilegier. Skibsfarten og Handelen paa Udlandet var, før Hanseaterne fik Indpas, fordømmet i Aristokratiets, de store jordeiende og til dagligdags paa Landet bosiddende Ætters Haand. Disse Ætter raadete alene over tilstrækkelig Kapital til at drive Handel i det store; de eiede, som man tydeligt kan se, i det 13de og 14de Aarhundrede de fleste større «Gaarde» i Bergen og Oslo og vel ogsaa i de øvrige norske Kjøb-

stæder;¹ de havde Skibe i Søen, der fór paa fremmede Lande, og endnu ved Midten af det 13de Aarhundrede var det, som *Kongespeilet* viser, sedvanligt, at Repræsentanterne for disse Ætter selv i sin Ungdom drog i Kjøbmandsfærd til Udlandet, baade for at tjene Penge og for at vinde Kundskab og Verdenserfaring. Siden kom det mere og mere til at gjælde som upassende for Mænd af fornem Byrd at give sig af med Handel, og der opstod saaledes et Hul i den norske Samfundsorden; der blev Plads ledig for en egen Kjøbmandsstand. Denne Plads optoges af Hanseaterne. Vistok var det en Ulykke, at det blev Fremmede og ikke Landets egne Børn, der overtog Rollen som Mellemmand mellem Producenterne af Landets Udførselsartikler og de udenlandske Kjøbere. Men det *materielle* Tab, som tilføiedes Norge ved Oprettelsen af de hanseatiske Faktorier i Bergen og de søndendensfjeldske Kjøbstæder, kan neppe have været stort, om der overhovedet er Grund til at tale om nogetsomhelst Tab. Aristokratiet drog sig bort fra sin Handelsvirksomhed, ikke saameget ifølge Hanseaternes Konkurrence som ifølge en raadende Opinion, og fik idetmindste for en Del Vederlag for sit økonomiske Tab ved at leie sine Bygaarde bort til de tyske Faktorer, der havde langt bedre Raad til at betale end de fattige og faatallige norske «Bymænd». Og Landalmuen fandt hos disse samme Faktorer en sikrere, regelmæssigere Afsætning for sine Produkter, end den efter al Sandsynlighed har fundet i en ældre Tid hos de høifornemme indenlandske Kjøbmænd, der drev Handelen leilighedsvis og mere betragtede den som en Skolegang end som en Forretning.

Naar vi læser om Bergens 27 Kirker i den katholske Tid, om Throndhjems 20 Klostre og Kirker, ledes vi uvilkaarlig til at danne os altfor høie Begreber om disse Byers Folkemængde. Vi skal huske, at Forholdstallet mellem Kirkerne og Befolkningen var dengang et andet end nu. Throndhjem havde, som et Skattemandtal viser, i Tiden nærmest forud for Reformationen (nemlig ved Aar 1520), da Byen endnu brammede med sine mange Kirker og Klostre, og ganske vist havde et meget stateligere Udseende end nu, ikke mere end 180 Husholdninger. Det er derefter vist, at den ved dette Tidspunkt ikke talte over 1000 Indbyggere, og sandsynligt, at dens Folkemængde ikke nogensinde forud har været synderlig større. Og Throndhjem var dog den 3die i Rangen blandt Norges Byer og stod, ifølge hvad Skattepaalæggene fra en noget senere Tid tyder paa, ikke saa meget tilbage endog for selve Bergen.

Paa samme Maade ledes man til overdrevne Forestillinger om

¹ En saadan Bygaard var, som kjendt, og som man endnu kan se paa Tykebryggen i Bergen, hvor den gamle Bygningsmaade er bleven vedligeholdt, sammensat af flere, ligetil et Snes Huse.

det hele Lands Folkemængde, naar man læser om Størrelsen paa de Flaader og Krigshære, hvormed norske Konger i Sagatiden (som *Harald Haardraade*, *Sigurd Jorsalfarer*, *Haakon Haakonsson*) gjorde Tog til fremmede Lande, — tre til firehundrede Skibe med en Besætning af 20,000 lige op til 40,000 Mand. For det første er disse Opgifter i Regelen lidet at stole paa; dernæst var Forholdet mellem et Lands Folkemængde og det vaabendygtige Mandskab, som det stillede paa Benene i Krigstilfælde, et ganske andet dengang, end det nuomstunder pleier at være. *Munch* har i «Det norske Folks Historie» opstillet en Beregning af Norges Folkemængde i Midten af det 13de Aarhundrede, idet han bygger paa de i Lovene givne Forskrifter om Ledingen og gamle Opgifter om Ledingsmandskabets Størrelse. Han kommer til det Resultat, at Norge ved dette Tidspunkt talte mellem fem og sekshundredetusinde Mennesker. Han ytrer sin Forundring over, at Landet ikke skulde være folkesterkere i denne Tid, — *Haakon Haakonssøns* Styrelsestid, der har pleiet at gjælde som Norges rette Glans- og Velmagtsperiode. Endda er det vist, at det Tal, han er kommet til, er meget for høit, og at Norges Folkemængde i Midten af det 13de Aarhundrede neppe har været mere end det halve af, hvad han antog, — at den ialfald under ingen Omstændigheder kan sættes høiere end til trehundredetusinde, hvilket omtrent svarer til Landets Folkemængde i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede og er langt under dets Folkemængde ved Midten af det 17de.

Naar man taler om *Haakon Haakonssøns* Styrelsestid som en Velmagtsperiode (hvad den ogsaa var i visse Maader), saa er det ikke paa de materielle Forholde, man skal tænke. Norge var ikke bedre opdyrket, ikke folkesterkere, neppe engang rigere (naar alt lægges sammen) i det 11te, 12te og 13de Aarhundrede, da det i militær Henseende fuldt ud kunde hamle op med Naborigerne og i andre Henseender gik foran dem, end det var i det 15de og 16de, da det laa som et masteløst Vrag, uden Evne til egen Bevægelse, og lod sin politiske Selvstændighed og en god Del af den nationale stryge med uden Modstand. Det er ikke i de økonomiske, men i de *politiske* Forholde, at Grunden maa søges til de sterke Omslag, der stiller Sagaperioden og Unionsperioden op ligeoverfor hinanden næsten som Dag og Nat.

Hvad der gav den norske Folkestamme det rigt bevægede historiske Liv i Sagaperioden, det var, at den, fremfor Nabofolkene, eiede en talrig Kreds af Storætter, som havde sin Rod i den oprindelige Fylkesforfatning og engang havde været de styrende hver i sin Kreds. Deraf fulgte, at det moderne Kongedømme, — Repræsentanten for den nationale Enhed, — i Norge blev stillet ligeoverfor en skarpere Modsætning end i Sverige og Danmark.

Deraf fulgte igjen en Række af voldsomme Kampe, der for en Tid drev Evner og Kræfter iveiret paa begge Sider, men som endte med, at Kongedømmet fik den afgjørende Seir, saa at dette Kongedømme, der fra først af havde været langt mere strengt begrænset end det svenske og danske, tilsidst i langt høiere Grad end disse blev eneraadigt over Staten. Ved saaledes at stilles udenfor det politiske Liv og berøves Del i Landets Styrelse blev det gamle norske Aristokrati overgivet til et uundgaaeligt aandedigt og økonomisk Forfald. De store Ætter døde ud eller forarmedes, sank ned til at blive Bønder, medens i Sverige og Danmark, hvor Udviklingen havde været jævnere og Modsætningerne ikke havde taarnet sig saaledes op til en Kamp paa Liv og Død, de aristokratiske Elementer inden Samfundet holdt sig bedre og efterhaanden samledes til en ny Adel, der var bygget paa en mere modern Grundvold og gennem lange Tider delte den offentlige Myndighed med Kongedømmet. — Netop fordi Norge havde været det mest aristokratiske af de tre skandinaviske Lande, netop af den Grund blev det nu, — i Unionsperioden, — det mest demokratiske. Og deri laa igjen Grunden til Norges politiske og nationale Afmagt i denne Periode, — deri, at *Folket var blevet et Bondefolk*. Men vi skal nu videre se, hvorledes i den følgende Tid atter Hindring og Betingelse skifter, og hvorledes dette, at det norske Folk var et Bondefolk, i en nyere Tid blev en Hovedkilde til og Grundvold for vor politiske og nationale Gjenfødelse.

Man har, efterat det var bleven nogenlunde erkjendt, at Mandedødens Herjinger og de hanseatiske Handelsprivilegier ikke forslog til at forklare Omslaget i Norges ældre Historie fra en stor Kraftudfoldelse til en næsten fuldkommen Afmagt, prøvet paa ad en anden Vei at føre denne Afmagt tilbage til de materielle eller økonomiske Vilkaar. Man har sagt, at om end Norge ikke i *absolut* Forstand var blevet saa meget fattigere fra Saga-perioden til Reformationstiden, saa var det blevet *relativt* saa meget fattigere, d. v. s. eftersom den almene Udvikling skred frem, stillede den altid voksende Krav til et Lands materielle Evne, og Norges materielle Evne, der engang havde været tilstrækkelig til at holde Folket oppe i Kampen for Tilværelsen, blev som Følge deraf tilsidst for svag. Dette skulde særlig have Anvendelse paa det norske Aristokrati. Uden et nogenlunde talrigt og mægtigt Aristokrati — ingen politisk Selvstændighed, intet politisk Liv, ingen levende og fremadskridende Samfundsorganisme, — det gjaldt dengang i langt høiere Grad end nuomstunder, efterat Oplysning og Almenaand har udbredt sig i stadig videre Kredse. Men et levedygtigt Aristokrati, — et saadant, der kunde repræsentere Folket med tilstrækkelig Styrke og være Bærer af dets

Selvstændighed, — krævede i stadig stigende Grad som sin Forudsætning Besiddelse af Rigdom, særlig af store Jordegodser. Denne Forudsætning formaaede det jordfattige Norge ikke at opfylde. Deraf fulgte da uundgaaelig den Stilstand, Tilbagegang. Undergang af den politiske Selvstændighed, som vi er Vidne til gennem Unionsperioden, og som altsaa skulde finde sin væsentligste Forklaring i et rent økonomisk Forhold, Norges Fattigdom paa dyrket og dyrkbar Jord.

Der er nogen Sandhed heri. — Opgaven blev for det norske Folk, som for andre, at skabe et nyt Aristokrati, eftersom det gamle blev udslidt, eller rettere: at aabne nye Kilder, hvoraaf Aristokratiet kunde hente Næring, eftersom de gamle tørrede ud. Det gamle norske Aristokrati, — det, som gav Folket dets Historie i Sagatiden, — havde sin Rod i Selvstyrelsen inden de mange mindre Ættekredse, hvori Folket oprindelig var delt. Det var paa en Maade sammensat af mediatiserede Fyrstehuse, der bevarerede sin Anseelse og Indflydelse, længe efterat man havde taget Suveræniteten fra dem. For dette Aristokrati havde Besiddelsen af Rigdom ikke saameget at betyde. Vi ser af Sagaerne, at i Norge og paa Island var i den ældste Tid Ætstorheden det afgjørende. En god Æt nød ligestor Anseelse og øvede ligemegen Indflydelse, om den end var fattig, og omvendt: den rigeste Mand gjaldt lidet eller intet, naar han hørte til en liden Æt. Men eftersom Selvstyrelsen og Samholdet inden de engere Kredse undergroves og den nationale Enhedsstat samlede al offentlig Myndighed, alt offentligt Liv, maatte denne oprindelige Fornemheds Glans blegne mere og mere. Det gjaldt nu, at der dannede sig et nyt Aristokrati, som var nærmere knyttet til den nye Tingenes Orden og bedre kunde repræsentere denne. For dette nye Aristokrati, — nyt ved sin Karakter om ikke ved sin Sammensætning: det kunde gjerne hovedsagelig være sammensat af de samme Elementer som det gamle, — maatte Besiddelsen af Rigdom, udstrakte Jordegodser, blive mere nødvendig, i samme Grad som den oprindelige Fornemhed tabte sin Vegt. — Det er saaledes vist nok, at Norges Fattigdom paa Jord var i det 14de og 15de Aarhundrede i meget høiere Grad en Hindring for Udviklingen af saadanne Samfundsannelser, der var nødvendige for Samfundets Liv og Fremgang, end den havde været i Sagaperioden. Men den væsentligste Hindring var den dog ikke. Hovedgrunden til, at det norske Aristokrati ikke, som det svenske og danske, siden det 13de Aarhundrede fornyedes, udviklede sig i en med de forandrede politiske Forholde stemmende Retning, modtog nye og sterkere Tilløb, eftersom de gamle Kilder tørrede ud, mentvertom

gik tilbage og forsvandt, laa dog ikke *der*. Saa fattigt Norge var, det vilde have været rigt nok, det vilde have havt Jord nok, saafremt ikke politiske Grunde havde staaet iveien for det gamle Aristokratis Fornyelse og Omdannelse, staaet iveien for Udviklingen af en mere modern Rigsadel eller Tjenesteadel, der kunde repræsentere den nationale Stat paa samme Maade, som det gamle Aristokrati havde repræsenteret Stammerne, Fylkerne, eller Selvstyrelsen inden de oprindelige smaa Ættekredse.

Jeg henviser til *Sverige*. Dette Land var vel rigere paa Jord end Norge, men dog fattigt og langt fattigere, mange Gange fattigere end Danmark. Alligevel dannedes her siden det 13de Aarhundrede en Rigsadel, der fuldt ud kunde hamle op med den danske, — en Adel, der ved at optage i sig, drage til sig de inden Samfundet omspredte aristokratiske Elementer, stadig gik frem i Tal, Magt og Rigdom. Denne fremadskridende Bevægelse, hvorved der af det engang temmelig jævnt demokratiske svenske Samfund (saaledes kan det ialfald karakteriseres i Sammenligning med det norske) voksede ud en mægtig, det hele Land omspændende og beherskende Adel, havde øiensynligt en Hovedgrund i de politiske Forholde. Kongedømmet i Sverige gik over fra et arveligt til et Valgkongedømme; det blev mere og mere afhængigt af de mægtigste og høibyrdigste Ætter inden Folket og maatte dele Staten med dem; Rigsraadet, Storætternes Repræsentation, blev Kongen sideordnet eller endog overordnet, og Rigsraadet søgte igjen Støtte i Rigsdagen, den almindelige Repræsentation for Folket, hvor den lavere Adel, d. e. de Ætter, der kom næst hine i Magt og Rang, øvede den afgjørende Indflydelse. Saaledes var der bleven opstillet et høit Maal for den politiske Ærgjerrighed. Deltagelsen i det offentlige Liv kunde indbringe Magt og Anseelse; der var aabnet Adgang for nye Ætter til at hæve sig, op i Rang med de gamle, med hvem de da forbandt sig og hvis Blod de forfriskede; de Ætter, der engang havde erhvervet saameget Jordegods, som var tilstrækkeligt til at indtage en adelig Rang, sørgede saameget omhyggeligere for at holde dette Jordegods samlet eller endog at forøge det, fordi denne adelige Rang ikke var en blot ydre Udmerkelse, men gav Magt, aabnede Adgang til at deltage i Statsstyrelsen. — Altsaa: den politiske Ærgjerrighed, de politiske Interesser, Partiaanden, der drev et saa vidt Spil i Sverige i det 14de og 15de Aarhundrede, og hvoraf saamangen en redelig Historiker har taget Forargelse, var netop de Stimulanser, der holdt det svenske Aristokrati oppe, tilførte det stadigt nyt Blod, nye Kræfter, sikrede og styrkede den økonomiske Grundvold, hvorpaa det var bygget, og som derigjennem satte Sverige

istand til paa en hæderlig Maade at rede sig ud af Unionsperiodens Brydninger og forberedte dets senere Storhedstid.

Norges Ulykke var nu, at disse Stimulanser her saagodtsom aldeles manglede. Den politiske Udvikling i Norge havde, som før sagt, netop fordi den begyndte med den skarpeste Modsætning mellem Kongedømmet som Statens Repræsentant og Aristokratiet som den lokale Selvstyrelses Repræsentant, endt med at lægge Staten helt i Kongedømmets Haand. Kongedømmets strenge Arvelighed og Enebesiddelse af den Staten tillagte offentlige Myndighed blev Hovedgrundsætningerne i Norges Statsforfatning, — ikke blot optagne i Landets Love, men indskrevne i Folkets Hjerte, rodfæstede i dets Traditioner. Saaledes var der intet Maal levnet for det politiske Magtbegjær, ingen Næring for den politiske Interesse. Staten blev betragtet som en privat Domæne, der tilhørte Kongeætten, og som var det øvrige Folk, endog dets mest fremragende Mænd, næsten uvedkommende. Den gamle Kilde, hvoraf Aristokratiet havde hentet Indflydelse og Kraft, — den lokale Selvstyrelse, — ophørte efterhaanden at flyde, og den nye, der aabnede sig for det svenske og danske Aristokrati i Statsstyrelsen, blev i Norge afspærret. Dette var Hovedgrunden til, at det norske Aristokrati, istedetfor, som det svenske og danske, at omdanne sig med den nye Tingenes Orden og fornyes med den, blev staaende udenfor den, — at de aristokratiske Elementer inden det norske Samfund, -- de høibyrdige og rige Ætter, hvoraf der endnu i det 13de Aarhundrede fandtes mange, — istedetfor at organiseres, samles og styrkes, adspredtes, drog sig tilbage blandt den menige Almue eller visnede i sin Ensomhed udenfor Folket og gik fysisk og økonomisk tilgrunde.

Inden det gamle norske Aristokrati var der en Høiadel, — Lendermandsætterne —, og en lavere Adel — Høldsætterne. Saa længe der havde været politisk Liv og Bevægelse i Samfundet, havde disse to holdt sammen og forbundet sig med hverandre, -- i fælles Interesse. Da den politiske Interesse ophørte at være en bevægende Kraft, gjorde den sociale Afstand sig saameget sterkere gjældende. De til Høiadelen hørende Ætter, de fornemste og rigeste, dannede mere og mere en strengt afsluttet Kreds, der kun forbandt sig indbyrdes. Og det gik den da, som det altid maa gaa en slig faatallig Kreds af Ætter, der stadig gifter sig ind i hinanden: den degenererede fysisk, visnede og gik ud. Vi kan følge denne Proces siden Slutningen af det 13de og gennem det 14de og 15de Aarhundrede. Vi ser, hvorledes den ene Storæt efter den anden dør ud, hvorledes *Giske-*, *Bjarkø-*, *Hestbø-*

Stovreim-, Tolge-, Losna-, Sudreims-, Naustdals-, Thornbergs-, Hvaals-ætterne o. fl. gaar over i hinanden og smelter sammen. Jordegodser, som efter Landets Leilighed maa kaldes uhyre, og som vilde have afgivet et tilstrækkeligt økonomisk Grundlag for en talrig og mægtig Adel, samledes derved efterhaanden paa en enkelt, ofte vel baade legemlig og aandig svag Persons Haand, og gik tilsidst, da intet jævnbyrdigt Giftermaal længer var at opnaa inden Landet selv, over i svensk eller dansk Adels Besiddelse. Den svenske Adelsdame *Gyrvhild Fadersdatter Sparre* overlod i 1582 sit norske Jordegods til Kronen; det udgjorde omkring 550 Gaarde og Gaardeparter i Romsdalen, Søndmøre, Voss, Hardanger, Ryfylke, Nedenes og Raabyggelaget, Jarlsberg og Larvik, Ringerike, Hallingdalen, Gudbrandsdalen, Hedemarken, Østerdalen, Solør, Romerike og Smaalenene; — og det var endda ikke meget mere end Tredieparten eller ialfald ikke mer end Halvparten af det Jordegods, der havde tilhørt *Sigurd Jonsson*, Norges Drotsete og Rigsforstander 1448—50, og hans i en ung Alder afdøde Søn, — den sidste mandlige Repræsentant for en lang Række uddøde norske Storætter. — De til det lavere Aristokrati hørende Ætter, der mere og mere saa sig Adgangen afskaaret til at tjene sig op i Høide med Storætterne gennem Deltagelse i det offentlige Liv og mere og mere saa sig henviste til en blot privat Tilværelse, tabte derved en af de kraftigst virkende Drivfjædre til at holde sine Jordegodser samlede og forøge dem. Egennytten hos de forskjellige Medlemmer af den samme Æt, Forældrenes naturlige Kjærlighed for sine Børn, fik Overmagten over Tanken paa at hævde for Ætten dens adelige Rang; dens Jordegods fordeltes og splittedes, og de fleste af de til Lavadelen hørende Ætter sank paa denne Maade ned til at blive blotte Bønder i dette Ords nyere Betydning.

Saaledes gik det til, at det norske Samfund, som i det 11te og 12te Aarhundrede havde været det mest aristokratiske i Skandinavien, i det 14de og 15de blev det mest demokratiske. Og hvorledes maa vi nu forestille os, at det vilde have gaaet, saafremt den politiske Udvikling i Norge havde taget en anden Vending, end den tog, — saafremt Kongedømmet ogsaa her var blevet et Valgkongedømme istedetfor strengt arveligt, saafremt Kongen ogsaa her havde maattet dele Statsstyrelsen med Rigets Stormænd, der gennem sin Repræsentation i Rigsraad og Rigsdag havde kunnet optræde som selvstændig Statsmagt, Side om Side med Kongedømmet, kjæmpende med det om den første Plads? — Det høiere og lavere Aristokrati vilde da have været nødt til i sin Magtstillings Interesse at holde bedre sammen. Mangen en til Lavadelen hørende Æt vilde da ved sin Deltagelse i de poli-

tiske Kampe, som da ikke havde kunnet udeblive, have tjent sig op i Række med de til Høiadelen hørende Ætter, vilde have forbundet sig med disse, vilde have tilført dem nyt Blod, friske Kræfter, og hindret dem fra at forstene sig og forkrøble. Høiadelens uhyre Jordegodser vilde, istedetfor at samles paa en enkelt vissen Haand, være blevne fordelte paa mange; de vilde have tjent som det økonomiske Grundlag for en national Adel, istedetfor, som Tilfældet blev, at gaa over i fremmed Adels Besiddelse og tjene som Grundlag for dennes Herredømme. — De øvrige til Lavadelen hørende Ætter, hvem Lykken ikke vilde have været saa gunstig, vilde dog have beholdt en Udsigt til at tjene sig op; de vilde havt en politisk Magtstilling at verge, og dette vilde have drevet dem til at holde sammen og til at bevare og udvide det økonomiske Grundlag, hvortil deres Magtstilling var knyttet. Ogsaa nedenfor Lavadelen vilde mangan en Æt have arbeidet i Stilhed paa at komme op, samlet Jordegods for at vinde adelig Rang og naaet Maalet for sit Stræv. Der vilde, kort sagt, have gjort sig gjældende en almindelig Bevægelse fremover, opover inden det norske Samfund som indenfor det svenske, istedetfor, hvad der faktisk blev Tilfælde, at Folket mere og mere opgav sine fremskudte Poster, drog dem ind, skrumpede ligesom sammen, saa det tilsidst blev som en Klump uden Organer, en Stamme uden Grene, Løv og Frugter.

Vi fastholder altsaa, at Hovedgrunden til Norges Vanmagt i Unions- og Reformationsperioden laa ikke i materielle, økonomiske, men i aandige, politiske Forholde. Norge var fattigt, — fattigt paa Folk, Penge, Jordegods. Den norske Adel vilde, selv ved den for dens Trivsel heldigste politiske Udviklingsgang, ikke have kunnet blive saa talrig og mægtig, som den danske og svenske blev. Men den kunde, under andre politiske Forholde, have blevet talrig og mægtig nok til at hævde Landets Selvstændighed og være Bærer af en eiendommelig national Udvikling. De Farer, som Norges Selvstændighed havde at møde i Unionsperioden, var i sig selv ikke store; hverken Danmark eller Sverige besad nogen synderlig Angrebsstyrke, og de var desuden som oftest uenige; man vilde altid have kunnet regne paa Støtte hos den ene Magt ligeoverfor den anden.

Evnen til at forsvare Landet vilde have været rundelig stor nok, saafremt ikke *Viljen* havde manglet. Vi kan anvende paa denne Tid *Bjørnsons* Ord: Der var Sædejord nok, der var Sommersol nok, bare der havde været Kjærlighed nok, d. v. s. Samfundsand, politisk Vakthed. Men Fædrelandskjærlighed, national Æresfølelse, opladt Sans og Øie for det Heles Vel fandtes i de

Tider næsten kun inden de adelige Kredse; disse var Baandet, der holdt hvert enkelt Folk sammen til en Helhed; ved dem blev Folket et virkeligt Samfund, en levende Organisme, uden dem sank det næsten ned til at blive en blot løs Sammenhobning af Mennesker. Norge, som forlængst havde ophørt at have et Aristokrati i *politisk* Forstand, og som derfor ogsaa tilsidst maatte ophøre at have et Aristokrati i *social* Forstand, opløstes i sine vidt adskilte Bygdelag, hvem ingen fælles Interesse længer knyttede sammen.

Dermed var Norges Skjæbne afgjort. Efterat Kongedømmet ved Arv var kommet ud af Landet, var det *Rigsraadet*, der skulde sørge for den indre Styrelse og hævde den politiske Selvstændighed. I Rigsraadet havde de høieste Geistlige, navnlig Biskopperne, og Repræsentanter for Landets Storætter Sæde. Men under Kirkens almindelige Forfald gik det stadig tilbage med Biskoppernes Indflydelse; de formaaede ikke at styre Staten uden Støtte hos de verdslige Stormænd. Og disse var faa i Tallet, blev stadig færre, tilhørte fordetmeste visne, halvt eller helt udlevede Ætter, havde intet Rygstød i en talrig Lavadel, og stod fremmed, uden Indflydelse ligeoverfor det menige Folk, med hvem alene et sterkt bevæget politisk Liv havde kunnet knytte dem nærmere sammen. Deres Traditioner var helt i Strid med den Rolle, som ydre Forholde havde paanødet dem. Kongedømmet er Staten, — denne Grundsætning havde Norges forudgaaende politiske Udvikling prentet ind i Nordmændenes Retsbevidsthed; og da Kongedømmet gik over paa fremmed Grund, gik derfor Staten med det samme; den blev noget fremmed, noget fjernt, — noget, som faa brød sig om og endnu færre havde noget Skjøn paa.

Et Træk, der karakteriserer Aanden eller rettere Uaanden hos de norske Stormænd i Unionsperioden, og som i faa Ord giver os, hvad vi behøver for at forstaa, hvorledes det kunde gaa til med Norges politiske Fald, er en Artikel i Halmstadrecessen af 1483, hvorved det fastsættes, at det norske Rigsraad skal komme sammen én Gang hvert andet Aar for at overveie Rigets Ærinder; udentvivl er Artikelen bleven formet overensstemmende med de norske Raadsmedlemmers Ønske; de kunde ikke være aldeles uvirksomme, og de maatte have en Regel at holde sig til; men de har kviet sig ved de lange Reiser og derfor indskrænket sig til det mindst mulige i Hensyn paa Mødernes Hyppighed.

Et andet karakteristisk Træk: da Kong *Hans* i 1483 udstedte sin Haandfæstning, lovede han, at han, som det heder, «disse tre Riger til Hæder og Værdighed», vilde sørge for, at de nylig stiftede Universiteter i Upsala og Kjøbenhavn blev ved Magt til evig Tid. Norske Rigsraader var tilstede ved denne Leilighed; det faldt

dem ikke ind at udtale noget Ønske, at opstille noget Krav paa et norsk Universitet, skjønt de var med paa at erkjende, at et saadant var Riget til Hæder og Værdighed. Der ligger i denne Taushed en *national* Abdikation, svarende til den *politiske*, som fandt Sted ved Bergens-Recessen af 1450, hvor det af norske og danske Stormænd vedtoges, at Norge og Danmark til evige Tider skulde blive forbundne under én Konge, det vil sige, efter hvad Erfaringen allerede noksom havde vist, og efter hvad Forholdene tilsagde, under den *danske* Konge.

Overalt møder os hos Nordmændene denne Mangel paa Almen-aand, denne sløve Ligegyldighed for Staten og Statens Skjæbne. Alles Sind syntes optagne af de private Interesser; der var ikke Rum for mere. Som altid, hvor den politiske Interesse er udslukket, var man først og sidst konservativ. Man holdt fast ved det Bestaaende, uden at merke eller bryde sig om, at dette Bestaaende kun var et Skin, en tom eller ligefrem bedragersk Form. Man blev staaende ved den «kjærlige Bebindelse» med Danmark (den af Aar 1450), skjønt denne «kjærlige Bebindelse» var og maatte være (bl. a. fordi Kongen var dansk og residerede i Danmark) enstydig med Norges Underordning under Danmark og dansk Interesse. Man holdt fast ved den kongelige Arveret, skjønt Unionen mellem de skandinaviske Riger forudsatte Valg, og skjønt man alene ved en virksom Benyttelse af Valgretten kunde hævde det enkelte Riges Selvstændighed og Jævnbyrdighed med de andre. Man sad hjemme paa sine Gaarde, naar det gjaldt, og fik først bagefter Underretning om, at Rigets Skjæbne var afgjort af Fremmede.

Imens raadede der i Sverige den livligste Bevægelse. Den svenske Adel havde politisk Ærgjerrighed, politiske Interesser. Den var som oftest delt i stridende Partier, somme unionsvenlige, andre unionsfiendtlige; men altid virksomme, aldrig blot konservative og uden Initiativ. Gjennem Adelspartiernes Opviglerier forplantede Bevægelsen sig ogsaa til Almuen. Den norske Bondealmue var ganske vist fuldt saa stridbar, fuldt saa villig til at gribe til Vaaben som den svenske; naar den alligevel for detmeste sad stille uden at løfte en Haand for den nationale Selvstændighed, saa var det, fordi der i Norge manglede Partier, Partiledere, Opviglere, om man saa vil, — til Landets Ulykke. Noget af Bevægelsen i Sverige forplantede sig en og anden Gang til Norge gennem norske Adelsætters Forbindelse med svenske; men her døde den snart af; Nordmændene var for lojale, for sindige, for konservative til at være med paa Foretagender, hvorved de kunde risikere at sætte noget til af sin private Velfærd for almene Formaal.

Al denne Lojalitet, denne Konservatisme, denne af Agitation og Opvigleri uberørte idylliske Fredsommelighed, førte da ogsaa tilsidst til en Underkastelse, der søger sin Lige i Historien, og om hvilken jeg vil sige, at den Nordmand, som kan se tilbage paa den uden Ydmygelse og Bitterhed, i hans Aarer render der ikke Blod. Det var ingen Erobring; — havde det endnu været det! Havde der været Kamp og Nederlag! Men Norges politiske Selvstændighed og en god Del af dets nationale med faldt sammen af sig selv, — uden Modstand, som en tom Form, hvortil ingen levende Interesse er knyttet.

De faa hundrede «Knægte», der sendtes op fra Danmark for at kue den gjenstridige Erkebiskop *Olav Ingebrigtsen*, som gjorde Modstand mere paa Kirkens end paa Landets Vegne, var ikke engang efter den Tids Leilighed nogen Krigsstyrke værdt at tale om. Og de 96 danske Bibler, der sendtes op til Norge af *Kristian den Tredie*, til Fortsættelse af det Reformationsverk, som var begyndt paa en saa smuk Maade ved Konfiskation af de geistlige Stiftelsers Jordegods og Udplyndring af de norske Kirker, repræsenterede et Skriftsprog, hvis Literatur dengang endnu reducerede sig til nogle faa og tarvelige Opbyggelsesskrifter og Oversættelser, — paa det aandige Felt en ikke synderlig mere imponerende Styrke end de faa hundrede Knægte var paa det materielle.

Men Underkastelsen var lige fuldstændig og gik lige let fra Haanden for det. De danske Spotteord, hvorover den danske i Norge bosatte Adelsmand *Vincent Lunge* udtalte sin Forargelse, at Norge kunde indtages med et Par Kraveler¹ eller med 3—4 Mand, havde næsten bogstavelig vist sig at være Sandhed. Det er en næsten vidunderlig Usseldom, — dobbelt vidunderlig hos et Folk, der havde haft en hæderlig, i visse Maader endog glimrende Historie, og som i en tidligere Periode havde, hvad Sagaerne ofte nok vidner om, i krigersk Overmod seet ned paa sine Naboer og ogsaa, trods sit ringe Tal, vist sig dem fuldt voksne i enhver Henseende.

Saa dybt førte det ned, at Folket havde overgivet Staten til Kongedømmet, som en Privatdomæne — at Stormænd og Bønder ikke havde nogen anden politisk Interesse, end at alt blev ved det gamle, saa de fik saalidet Bryderi som muligt med Statsvæsenet og kunde sidde i Fred hjemme paa sine Gaarde og stelle med sine private Affærer.

I *Kristian den Tredies* Haandfæstning, vedtagen paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536, lovede Kongen Danmarks Raad og Adel, at Norges Rige herefter skulde være og blive under Danmarks

¹ Et Slags Skibe.

Krone, ligesom et af de andre Lande, Jylland, Fyn, Sjælland eller Skaane, og herefter ikke være eller hede et kongeligt Rige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige og under Danmarks Krone til evig Tid. Det hjælper kun lidet til at forsone med det for os ydmygende heri, at dette Løfte ikke blev opfyldt efter Bgstaven. Norge vedblev ogsaa i den følgende Tid at hede et kongeligt Rige for sig. Men det var ogsaa bare *Titelen*, det beholdt. Faktisk blev dog den Dom, som paa den danske Rigsdag var afsagt over Norge, bragt til Udførelse, uden at Nordmændene vakte til Modstand. Faktisk blev Norge fra 1536 til 1660 regjeret som en Provins eller et Lydland under Danmark, — af den danske Konge med det danske Rigsraads Raad og Samtykke. Administrationen blev saagodtsom helt og holdent lagt i danske Adelsmænds Haand, der modtog sine Len af det danske Rigsraad. Dansk Sprog indførtes i Kirke, Skole, Rettergang. Danske Love udstraktes til at gjælde ogsaa i Norge. Den sidste Rest af en for Norge særskilt Centralstyrelse, — den eneste Institution, der for Norge havde opretholdt et Skin af politisk Selvstændighed, — det norske Rigsraad blev ophævet.

Det syntes ikke godt muligt at komme længere ned. Men Nationer dør ikke, som *Madame de Staël* har sagt. Sjælen i det norske Samfundslegeme, dets nationale Bevidsthed syntes at være udslukket; men helt borte var den dog ikke; Livet pulserede endnu, om end svagt og næsten umerkeligt som hos en Skindød.

II.

Nationer dør ikke, d. v. s. hos et Folk, der har haft en national Historie, kan den nationale Bevidsthed ikke helt udslukkes. Norges dødlignende Ro i det 15de og 16de Aarhundrede, medens der tilføiedes Landet Forurettelser og Forhaanelser, som syntes at maatte have vakt endog den sløveste Nationalaand, gjør et Indtryk af, at Livstraaden var overklippet hos dette Folk, at Norge var sunket ned til at være en blot Lokalitet, et blot geografisk Begreb; men det var ikke og kunde ikke være saa. Trods al ydre og indre Opløsning, trods alle Tab, trods Bortvisningen og Afslidningen af de for et selvstændigt nationalt og politisk Liv nødvendige Organer, kunde Nordmændene ikke ophøre at være et Folk, fordi Minderne fra deres gamle Storheds- og Selvstændighedsperiode ikke kunde helt glemmes eller helt udslettes af Jorden.

Norges gamle Historie var dets store Ætters. Kongesagaerne, hvori denne Historie er fortalt, blev, om end sammensatte af Islændinger, dog ofte sammensatte ifølge Opfordring af norske

Stormænd eller med det norske Aristokrati for Øie som Publikum, eller de blev ialfald hyppigst afskrevne til Brug for, efter Foranstaltning af Norges Storætter. Disse Ætter, som havde været Bærere af det politiske Liv i Sagaperioden, blev nu ogsaa dem, hos hvem Minderne fra denne Periode bevaredes og dermed ogsaa den Nationalbevidsthed, den Nationalfølelse, der altid og overalt vækkes og vedligeholdes ved historisk Liv og historisk Læsning. Vi kan, ved Hjælp af de Haandskrifter af den historiske Sagaliteratur, der er blevne levnede til vor Tid, eller ved Hjælp af de Efterretninger, vi besidder om ældre, nu tabte Saga-haandskrifter, følge, hvorledes Interessen for, Sysselsættelsen med denne Literatur er aftaget, eftersom de gamle høibyrdige Ætter døde ud. Endnu i det 14de Aarhundrede blev Sagaerne hyppig afskrevne til Brug for norske Stormænd. I det 15de ophører dette Afskrivningsarbejde næsten ganske. Ikke blot altsaa blev Norges historiske Liv i dette Tidsrum stadig fattigere, — paa Begivenheder og fremtrædende Personligheder, — men Minderne fra Landets ældre Historie blegnede stadig mere og mere; der blev stadig færre, som sysselsatte sig med dem. Hertil kom nu Sprogets Forvanskning og Opløsning ved svensk og dansk Indflydelse, der allerede i det 15de Aarhundrede træder saa tydeligt frem, og saa i Reformationstiden det danske Sprogs Indførelse som Kirke-, Skole- og Retssprog, og, i Sammenhæng dermed, som Talesprog inden de saakaldte høiere Samfundskredse. Derved aabnedes en ny, dyb Kløft mellem Landets Fortid med dens rige, for Nationalfølelsen vækkende og styrkende Minder, og Samtiden med dens knugende Fattigdom og Usselhed, — et nyt Slag, der tilføiedes den af saamange andre Grunde hensygnende National-aand.

Der førte dog Broer over denne Kløft. Kjendskab til det gamle Sprog vedblev længe efter Reformationen at være sædvanligt ogsaa blandt de Nordmænd, som var dragne indenfor det danske Sprogs Omraade. *Magnus Lagabøters Landslov* vedblev at være gjældende i Norge indtil Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Den var selvfølgelig affattet paa Gammelnorsk, og, skjønt den i Løbet af det 16de Aarhundrede oversattes paa Dansk, varede det dog en Stund, inden dette skete, og Oversættelserne var blotte Privatarbejder, fordetmeste meget upaalidelige. Embederne som Lagmænd eller Overdommere krævede altsaa nogen Kundskab i Gammelnorsk, og derfor blev i Regelen, endnu længe efterat Norge var bleven et Lydland under Danmark, i disse Embeder indsat indfødte Nordmænd, ofte Medlemmer af de faa adelige Ætter, der endnu stod tilbage, medens de øvrige høie Bestillinger i Norge i denne Periode fordetmeste overdroges til

Danske. For disse Lagmænd, som i sit Embede havde en Opfordring til at lægge sig efter Oldsproget, maatte det ligge nær at sysle, foruden med Lovene, ogsaa med de øvrige i dette Sprog affattede Skrifter, deriblandt først og fremst Kongesagaerne, hvoraf der endnu fandtes mange Haandskrifter i Norge, men som for de fleste var blevet en lukket Bog. Om enkelte norske Lagmænd i det 16de Aarhundrede er det ogsaa bekjendt, at saa var Tilfælde.

Reformationen fremkaldte i *Danmark*, som overalt, hvor den ikke, som i Norge, gennemførtes ved et blot udenfra kommende Magtsprog, et Opsving af Aandslivet i de fleste Retninger, og navnlig var det Interessen for den nationale Historie, som nu blev vakt i en hidtil ukjendt Grad. Der ansattes i Løbet af det 16de Aarhundrede en Række af Rigshistoriografer, og Styrelsen anvendte store Summer paa at skaffe Danmark en national Historieskrivning. Noget af denne Bevægelse meddelte sig ogsaa til Norge. Selvfølgelig var der i dette Land, som nu virkelig var bleven, hvad *Vincent's Lunge* frygtede for det skulde blive, «en Ladegaard under Danmark», — uden Universitet, uden Regjering. — ikke Tale om Rigshistoriografer eller offentlig Understøttelse for Arbeidet med den nationale Historie. Men dette Arbeide havde i andre Henseender ulige heldigere Vilkaar i Norge end i Danmark. Det gjaldt kun at drage frem af sin Forglemmelse Kongesagaerne og overføre dem til det Sprog, som nu efterhaanden var bleven det brugelige inden de høiere Samfundskredse, saa havde Norge en national Historieskrivning, hvortil de danske Rigshistoriografer ikke kunde skaffe Magen. Vi kjender fra sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede en Række Oversættelser eller Uddrag paa Dansk af de gamle Kongesagaer, forfattede af Nordmænd. Disse Oversættelser blev vel fordetmeste henliggende i Haandskrift; den berømteste og bedste blandt dem, *Peder Klaussons*, som i en følgende Tid fik saa stor Betydning ved at nære Nationalfølelsen hos Nordmændene (forfattet omkring 1599), blev først trykt i 1633. Imidlertid har vi i dem et Vidnesbyrd om, at Interessen for Minderne fra Norges Stortid, der i det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede syntes mere og mere at dø bort, atter var bleven vakt til Liv. Og Kjendskabet til disse Minder, Sysselsættelsen med Landets ældre Historie maatte igjen virke til at fremkalde en mere fædrelandsk Aand, maatte virke til at aabne Øiet for Norges Vilkaar i Samtiden. Dette kommer ogsaa paa en iøinefaldende Maade frem hos en norsk Forfatter fra sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede, *Absalon Pederssøn*. hvis Skrifter «*Norges Beskrivelse*» og «*Bergens Kapitelsbog*» hører blandt de første literære Livstegn efter Aarhundreders Dvale.

Absalon Pederssøn viser sig i sin «Norges Beskrivelse» (forfattet omkring Aar 1570) efter Tidens Leilighed vel forfaren i Landets ældre Historie. Han citerer Sagaer, gamle Slegtregistre og Folkeviser. Han fremhæver i sterke Udtryk, hvor æret og mægtigt Norges Rige engang var, og gaar derfra over til bitre Betragtninger over, hvor dybt det nu er sunket. Han taler om Norges Barndom, — hendes adolescentia (Ungdom) — hendes Manddomsalder, «som er at hun bortkastede de mange Tyranners (Smaakongernes) Aag og fik et Hoved og en Regenter og Monarchum». — «Da begyndte hun at faa Øjne og saa sig vide om; da var hun udi Agt og Ære; da havde hun en Guldkrone paa sit Hoved og en forgyldt Løve med en Blodøx; da udbredte Norge sin Magt og sine Vinger». Han fortæller om de mange Krigstog, som norske Konger og Høvdinge foretog til fremmede Lande, hvorved de satte sig i Respekt hele Verden over, — om Throndhjems Domkirke, dens fordums Herlighed, og hvad den endnu er, «de Stenes Majestæt», der staar som et ydre Merke paa, hvad Norge engang var, — og fortsætter saa: «Af disse Historier, Bygning, Krig og Love kan man vel forfare, at Noriges Rige haver standet udi sin Blomster og været et sterkt og mandeligt Rige blandt andre Kongeriger, . . . fra Kong Harald Haarfagre hin Store og indtil den sidste, som giftedes med Dronning Margrete, udi 500 Aars Tid Ligervis som (andre) Kongeriger have deres fatales periodos, det er: visse Aar og Tider, paa hvilke de skulle staa og blive ved Magt, og siden forfalde eller i nogen Maade forvandles, saa haver og Norge havt sin Termin, som er 500 Aar. Fra den Dag Norge kom under Danmark og miste sin egen Herre og Konning, saa haver det og mist sin Manddoms Styrke og Magt og begynder at blive gammel og graahært og saa tung, at det ej kan bære sin egen Uld. Derfor begynder nu her Noriges Alderdom, fordi hun blev saa gammel, kold og ufrugt-sommelig, at hun ikke selv kunde føde Kongebørn, som skulde være hendes Regentere, og hendes Adel, gode Kjæmper og Strids-mænd faldt hende fra Og, efterdi jeg haver begyndt at tale om Adelen, vil jeg noget svare en Hob grove, næsvise Kompaner, som kommer hid i Riget, laste Norige, og siger, at her haver hverken Konger eller Adel været. At her haver været Konger, giver Historien klarligen nok tilkjende; at her haver været Adel, baade høj og lav og Skilsmaal paa dem, lærer og Historien, Odelsbreve, deres Vaaben og Skjold.» — Han nævner enkelte af disse Fortidens norske Stormænd og udbreder sig over deres Rigdom paa Guld og Gods. Men alt dette er det nu forbi med. «De Land, som vore Forfædre haver opsøgt med stor Livsfare og med stor Møje bygget, dennem vide vi nu plat intet af

En Part, som ere frakomne ved Brudeskat, kunne vi eller ville ej igjenløse. Svenske eller andre, som her indfulde i Fejdes Tid, vil man neppelig fordrive, men ere lade, uvillige og dovne til at hjælpe vore Brødre Ja, de Kirker og Klostre, som vore Forfædre have bygget, bryde vi ned; der, som man tilforn haver kunnet holde 27 Kirker ved Magt, der kan man nu neppeligen holde 4; der vore Forfædre have udgjort til Strid tyvetusind Mand, kan man nu ikke udgjøre tyvehundrede, og der, som vore Forfædre haver faaet 20 Tønder Korn eller flere paa en Gaard, der faar man nu neppelig 5. Vore Forfædre drog ud i andre Land til Krig og Kjøbmandskab stundom; udi Dag vil man ikke drage af den By eller Bygd man er fød udi. Derfor er nu Norge gammel og graa, gaar paa Krykke og Stylter, og vil snart falde omkuld.»

Det er tydeligt, at den Mand, der har skrevet disse Ord, ikke har savnet Følelse for sit Fædrelands Ære og Selvstændighed; for ham har det havt noget at betyde, at han var Nordmand. Og vi tør tro, at han ikke stod alene med disse Følelser. Vi tør tro, at ogsaa i denne Norges dybeste Forfaldstid fandtes en og anden, der vidste, ligesom *Absalon Pederssøn*, hvad Norge engang havde været, og tænkte med Sorg over, hvad det nu var blevet. Men mange kan det ikke have været. Den norske Høiadel var paa denne Tid rent uddød, og dens Jordegodser fordetmeste gaaede over i danske Adelsætters Besiddelse, som, endnu efter at have været i flere Slegtled bosatte i Norge, følte sig langt nærmere knyttede til sine danske Standsfæller, med hvem de stadig indgik Forbindelser, end med det Samfund, inden hvilket de levede. Af den lavere norske Adel stod fremdeles enkelte Ætter igjen, der ikke var sunkne ned blandt Bønderne. Men disse Ætter var for faatallige og lidet ansete til at danne Kjernen i en national Opposition. De indflyttede danske Adelsætter, der var langt rigere og gjaldt for mere fornemme, maatte, i Mangel af en norsk Høiadel, blive det Mønster, som de søgte at danne sig efter; deres Interesser drev dem til at slutte sig til det nye System og til at søge de fra Danmark opsendte Lensherrers Protektion, for ved Hjælp af den at opnaa Bestillinger som Fogder eller Lagmænd til Forbedring af de tarvelige Indtægter, som tilflød dem af deres smaa og for Opretholdelsen af en adelig Rang utilstrækkelige Jordegodser. — Om en særskilt *norsk Borger- og Embedsmandsstand* kunde der paa denne Tid neppe endnu være Tale. Handel og Skibsfart var lidet udviklet eller i Udlændingers Vold. Presteskabet synes i den nærmeste Tid efter Reformationen at have staaet lavere end nogensinde; der fandtes intet Universitet inden Landets Grænser, og kun faa Nordmænd søgte ved udenlandske

Universiteter en høiere Uddannelse, som heller ikke krævedes for at blive Prest; de anseligste Embeder i Kirkens eller Skolens Tjeneste blev i Regelen bortgivne til Danske, og det samme var ogsaa Tilfælde med de høieste og bedst lønnede Bestillinger i Statens Tjeneste. — Det norske Folk var blevet i Ordets egentligste Forstand *et Bondefolk*. Og hvad *Bønderne* angaar, da var de for lidet oplyste og havde altfor længe staaet udenfor enhver Deltagelse i det offentlige Liv til, at vi kan tro, at de har brydt sig om eller engang haft nogen Kundskab om, hvad der var overgaaet deres Fædreland. De norske Bønder nød da som før og senere en personlig Frihed, langt større end deres Standsfæller i de fleste andre europæiske Lande. Mange af dem var Odelsbønder, og Odelsbondens Eiendomsret til sin Jord var og vedblev at være ligesaa ubetinget og uindskrænket som nogen Adelsmands; endnu flere var paa denne Tid vistnok Leilændinger (især under Kronen og Kirken, der eiede omkring det halve Land); men Leilændingen i Norge nød mere Uafhængighed og Retssikkerhed end Selveierbonden i andre Lande, fordi ingen Adel her som andensteds trykkede den menige Almue ned under Vegten af sine Privilegier og sit Standsovermod. De norske Bønder kunde paa Grund af denne sin tilvante Frihed være aarvaagne og stridbare nok, naar det gjaldt deres private Ret; derom vidner ogsaa noksom den haardnakkede Kamp, de gennem lange Tider rundt det hele Land og i Hovedsagen seirrigt førte mod danske Fogder og Lensherrer, der strævede med at indføre dansk Bondeundertrykkelse og danske Retssedvaner. Men denne Kamp, der fik den allerstørste Betydning for Norges Gjenfødelse i en senere Periode, ved at skjærme mod Opløsning den Grund, hvorfra alene et sundt og sterkt Nationalliv kunde spire ud, havde i Samtiden ingen national Karakter; det var en spredt *Fegting*, en Klassekrig, hvori private Interesser stod ligeoverfor andre private Interesser.

Disse Forhold maa vi stille os for Øie, naar vi vil forstaa Norges Historie eller rettere Mangel paa Historie i denne Periode. Hvad der nuomstunder vilde have vakt en dyb Harme og en almindelig Bevægelse hos det hele Folk, blev dengang saagodtsom uænset. Der fandtes ogsaa dengang Nordmænd, hos hvem der kan være Tale om en bevidst Nationalfølelse, — en og anden Repræsentant for det mod sin Undergang stundende Aristokrati, en og anden Prest eller Lagmand, der havde fordybet sig i Studiet af de gamle Sagaer, — men de var faa i Tallet, vidt omspredte og uden indbyrdes Forbindelse. Og selv hos disse faa var Nationalfølelsen uklar og famlende, Fædrelandskjærligheden paa mange Maader bunden og begrænset.

Vi ser af, hvad der er citeret af *Absalon Pederssøn*, at han var

en god Patriot efter Tidens Leilighed; en bedre fandtes neppe. Men vi ser tillige, at hans Patriotisme var alene en tilbageskuende; den søgte alene Næring i en fjern Fortids Erindringer; — i Samtiden fandt den intet at hvile ved, og af Fremtiden haabede den intet. Og det er vist, at Forholdene, saadan som de i disse Tider artede sig, frembød lidet eller intet, der kunde indgyde den norske Patriot en tillidsfuld Stemning, saa at hans Patriotisme kunde blive daadskraftig og fremadstræbende, istedetfor blot beskuende eller klagende. Overalt, hvor han vendte sig, mødte han Ruiner af, hvad der engang havde været, eller Splittelse og Savn. Og det værste af alle Savn, — det har *Absalon Pederssøn*, som man ser, erkjendt, — det var Savnet af en national Adel. Han harmes over de «næsvisse Kompaner», der sagde, at Norge ingen Adel havde havt; han kunde svare dem med Fynd og Klem, hvad Fortiden angik; men for Samtidens Vedkommende lod det sig ikke nægte, at Sigtelsen rammede. Og et Folk uden Adel kunde ifølge den Tids Forhold og Synsmaader næsten ikke gjælde som et Folk; det savnede ikke blot Evnen til at føre en selvstændig Tilværelse, men det syntes neppe nok at have Ret dertil, Krav derpaa. — Hvad der gav Danmark dets umiskjendelige store Overlegenhed over Norge i Reformationstiden, det var ikke saameget dets tredobbelte Folkestyrke og mangedobbelte Rigdom paa Jord, — i saa Maade havde Forholdet neppe været anderledes i ældre Dage, da Norge uden Vanskelighed bød Danmark Spidsen —, men det var fremfor alt dets 6—800 Adelsmænd. Disse 6—800 Adelsmænd kunde i Virkeligheden i denne Periode siges at være det danske Samfund, det danske Folk. Uden dem vilde Danmark have været ligesaa vergeløst, et ligesaa let Bytte for de med *Kristian den Tredie* i Grevefeiden seirende Holstenere, som Norge siden blev det. I dem og i dem alene fandt Nationaliteten Repræsentanter, der havde Evne og Vilje til at opretholde den i Krig og Fred. Hos dem fandtes politisk Tradition og politisk Erfaring. Fra dem udgik Statsmænd, Videnskabsmænd, Forfattere, kort alle Samfundets ledende og bevægende Kræfter, eller, de fandt, forsaavidt de udgik andetstedsfra, ialfald hos dem den nødvendige Støtte. De var, fremfor de øvrige Samfundsklasser, i Besiddelse af Oplysning og Verdenskundskab, der dengang erhvervedes ikke saameget ved Læsning som ved Reiser, hvortil i Regelen kun Adelsmænd havde Raad og Leilighed. I Sagaperioden var det Norge, som af de skandinaviske Lande havde staaet i den livligste Forbindelse med Udlandet, idet Repræsentanterne for dets talrige Aristokrati havde for Skik at tilbringe sin Ungdom paa Krigstog eller Handelsfærder i fremmede Lande; nu vil man i Norge, som *Absalon Pederssøn* klager over,

ikke drage af den By eller Bygd, hvori man var født, medens det i Danmark fremdeles var sedvanligt, at unge Adelsmænd uddannede sig for sin fremtidige Stilling som Medlemmer af Rigets herskende Stånd ved vidtløftige Udenlandsreiser. Den høiere Oplysning, der blev vundet paa denne Maade, medførte igjen en mere bevidst Nationalfølelse, en virksommere Almenaand: jo mere oplyst, desto mere patriotisk; det har været, er og vil vedblive at være Regelen. Den danske Adel var en politisk herskende Stand; men denne Magtstilling, Grundvolden for dens sociale og økonomiske Forrettigheder, stod og faldt igjen med Statens Selvstændighed, og Adelen maatte være saameget mere patriotisk, fordi den, ved at verge om sit Fædreland, tillige vergede om sine egne Klasseinteresser.

Til Vederlag for alt dette havde *Norge* en *Bondestand*, der var langt friere, langt djærvere, langt mere aarvaagen over sin Ret og utaalig ligeoverfor enhver Art af Fortryk, end den danske. Men heri kunde norsk Patriotisme endnu ikke finde nogen Trøst. De gode Kræfter, som Norges Bondestand bevarede eller i Stilhed udviklede hos sig, for en stor Del netop som Følge af, at Landet ikke havde nogen Adel, som Danmark og Sverige, holdtes endnu bundne, var endnu ikke traadte frem. At Bondefriheden, om den end, — hvad der paa en Maade kunde siges, — var kjøbt med Savnet af en national Adel, — dette Savn, som enhver tænkende Fædrelandsven nu maatte føle saa dybt, og som i Virkeligheden var Grunden til den Fornedrelse, der var overgaaet Norge, — engang skulde give Fyldest for, hvad den havde kostet, var noget, som ingen dengang kunde have nogen Anelse om. De norske Bønder stod dengang ikke blot for lavt i Oplysning til at kunne føle Deltagelse for andet end deres Hjembygders Anliggender; men de var endog i militær Henseende lidet brugelige og lidet agtede. Den Djærvhed og Stridbarhed, der maatte være en naturlig Virkning af deres næsten adelige Retsvilkaar, kom fordetmeste kun tilsyne i Jagt paa Bjørne og Ulve, i Trætter med Fogder og Prester eller i Slagsmaal i Drikkegilder, og antog, især i Tiden nærmest efter Reformationen, ved det almindelige Sedernes Forfald, der maatte være en Følge af den voldsomme Forandring i de gamle Kirkeskikke, uden nogen forudgaaende Forberedelse, et Præg af Raahed og Vildhed, der snarere maatte indgyde Afsky end Beundring. I Krig derimod, endog hvor det gjaldt Landets Forsvar mod en indtrængende Fiende, spillede de fordetmeste endnu i denne Periode en maadelig Rolle. Vi ser jævnlig danske Adelsmænd omtale deres krigerske Dygtighed paa en ringeagtende Maade og prale af, at de med sine faatallige «Hofmænd» skulde tage det op med en noksaa stor Skare af dem. Saaledes skriver

Vincent's Lunge til Erkebiskop *Olav Ingebrigtssøn* i Anledning af et Bondeoprør i Dalerne og Ryfylke: «Give Gud de gode Herrer, mine Grander ville mandeligen Bestand gjøre mod Rigens og alles vores aabenbare Fiender. Imod *Bønder* vil jeg deres Hjælp ikke begjære, ikke heller hertildags gjort haver.» Og paa et andet Sted: «I veed selv, hvad Forstand *Bønder* have en Hob Folk at slaa.» Man kan ikke finde denne Omtale underlig, naar man ser hen til, hvor lidet i Unionsperiodens Feider de norske Bondehære formaaede at holde Stand selv ligeoverfor langt faa-talligere Skarer af Adelsmænd med deres velvæbnede Ryttere. Endnu i Syvaarskrigen (1563—70) og i Kalmarkrigen i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede møder vi det samme Forhold. De mod Fienden opbudte *Bønder* forlod udenvidere Leirene, hvori de var samlede, eller de sluttede endog Separatfred med Fienden for at sikre sine Hjembygder, eller de tog tilbens ved de første Skud, der faldt, og spredtes ad. Det var ikke det personlige Mod, der manglede dem; der var et ypperligt *Stof* til Soldater i dem. — det viste sig noksom senere; men det var endnu kun et *Stof*, aldeles raat og ubearbejdet. Den gamle Folkevæbning, det gamle Ledingsvæsen, var kommet i det yderste Forfald og var bleven aldeles utidsmæssig; de gamle Loves Forskrifter om, hvilke Vaaben hver Bonde skulde være rustet med til Landets Forsvar, stod fremdeles ved Magt, og disse Vaaben: Bue og Pil, Økse, Spyd, Sværd, Skjold, var blevne omtrent værdiløse ligeoverfor Rytteri og moderne Skydevaaben. Fremfor alt: *Bønderne* manglede Disciplin, Øvelse i at operere i Fællesskab, uden hvilken den enkeltes Mod er til ingen Nytte. Det var alene Adelen og dens Svende, som i denne Periode ved sin Væbning og Øvelse dannede en i militær Henseende nogenlunde brugbar Hær.

Saaledes besad Danmark, med sin talrige Adel og dens Følger af ordentlig væbnede og disciplinerede «Hofmænd», ikke mindre i militær end i politisk og almindelig aandig Henseende, en afgjort Overlegenhed over det adelløse Norge. Endog den ivrigste norske Patriot vilde ikke have kunnet nægte, at Norge i Reformationens Tidsalder ikke i nogen Henseende, hvorpaa det dengang kom an, var jævnbyrdigt med Danmark. Det var saa langt fra Tilfælde, at det næsten kunde synes i sin Orden, at Norge politisk var kommen under Danmark, at det som et masteløst Vrag var taget paa Slæbetaug af det endnu med fuld Rig og fuld Seilføring fremadilende danske Statsskib. Man kunde harmes derved (vi ser, at dette har været Tilfælde), men man kunde vanskelig nære noget Haab om at komme løs igjen, at opnaa atter den Selvstændighed, som Landet engang havde besiddet. Det var naturligt, at man, som *Absalon Pederssøn*, slog sig tiltaals

med den Tanke, at Norge, ligervis som alle andre Riger, havde sin Termin, at den nu var kommen, og at Norge nu var blevet saa gammelt og tungt, at det ei kunde bære sin egen Uld.

Denne Resignation, denne Slaaen-sig-tiltaals med det Bestaaende, saa sørgeligt det end stak af mod Fortiden, saa megen Sorg og Bitterhed det end maatte fremkalde hos den fædrelandsksinde Betragter, var saameget naturligere, fordi Norges gradvise Synken fra et selvstændigt Rige til et Lydland eller en Provins maatte fremstille sig endog for de mest oplyste af Datidens Nordmænd som ene og alene en Følge af, at det norske Kongedømme ved Arv var gaaet over til fremmede Kongeætter. Og da maatte jo alting synes dem paa en Maade at være i Orden, saa galt end alting var, eftersom Nordmændenes politiske Trosbekjendelse reducerede sig til disse to Sætninger, at Stat og Statsstyrelse tilhørte Kongedømmet som en Privatbesiddelse, og at Kongedømmet var en Odel, der gik i Arv som enhver anden Odel. At denne Arvegang førte til, at det norske Kongedømme og dermed ogsaa den norske Stat kom i Fremmedes Eie, var en Ulykke; men en, som man maatte bøie sig for, som der intet var at gjøre ved; thi Arveretten maatte respekteres, selv om dens Konsekvens blev at bringe over Folk og Land, hvad der fra Nutidens Synspunkt maa kaldes en national Vanære, og hvad der ogsaa for Datiden stod som en Fornedrelse. Vi ser, at *Absalon Pederssøn* er blevet staaende ved denne Opfatning. Norge var mægtigt og anseet, siger han, saalænge det havde egne Konger. «Da havde hun en Guldkrone paa Hovedet; da udbredte Norge sin Magt og sine Vinger.» Men med denne Herlighed var det forbi, da Kongeætten døde ud og den sidste af Ætten giftedes med den danske Prinsesse. Derved kom Norge under Danmark, og, da det mistede sin egen Herre og Konning, mistede det med det samme ogsaa sin Manddoms Styrke og Magt. «Derfor begynder nu her Noriges Alderdom, fordi hun blev saa gammel, kold og ufrugtsommelig, at hun nu ikke selv kunde føde Kongebørn, som skulde være hendes Regentere.» Det var en Tanke, som laa udenfor hans og vistnok alle samtidige Nordmænds Synskreds, at Kongedømmet er til for Statens Skyld og Staten for Folkets Skyld, og at man følgelig, naar Kongedømmet ved Arv gik over til en fremmed Æt, maatte sørge for at verge Statens Selvstændighed —, om det skulde behøves, — *mod* selve Kongen, eller maatte se til at hjælpe sig *uden* Konge eller maatte vælge sig en ny Konge, om det blev nødvendigt for at opretholde den nationale Selvstændighed, selv om der intet «Kongebarn» var at gaa til. Læren om Kongedømmets ubetingede Arvelighed og Ret af Guds Naade havde slaet altfor dyb Rod hos Nordmændene, til at sligt kunde falde dem

ind, skjønt de behøvede ikke at gaa længere end til Nabolandet Sverige for at se, at det gik meget godt an at verge sit Lands Selvstændighed og opretholde dets Manddoms Styrke, om man endog havde mistet sin egen Herre og Konning, ja endog at det kunde gaa an at finde Konger, og det gode Konger, udenfor de fødte «Kongebørns» Rækker. — Ligesaalidt er der Spor af, at *Absalon Pederssøn*, der dog vistnok kjendte sit Lands Historie saa godt som nogen samtidig Landsmand, har havt Kundskab om, at denne Arveret, hvis Opretholdelse var en saa hellig Sag i Nordmændenes Øine, at endog Hensynet til deres Lands Ære og Velfærd maatte vige derfor, gennem lange Tider kun havde bestaaet i deres Indbildning. Kalmarunionen forudsatte endog som gjældende Grundsætning, at Rigernes fælles Kongedømme var et Valgkongedømme og ikke et Arvekongedømme. Regelen var, at Kongen skulde vælges af Udsendinger fra alle tre Lande; faktisk blev det det danske Rigsraad, der udøvede Valgretten, medens Norge altid forholdt sig passivt. Fra dansk Side sørgede man imidlertid for, at Valget altid traf den nærmeste Frænde eller en af de nærmeste Frænder af den sidste Konge, blandt andet fordi man derved saameget lettere kunde holde Norge fast i Forbindelsen. Dette lykkedes ogsaa fuldkommen. I Norge var der faa eller ingen, som brød sig om de politiske Forhandlinger eller havde noget Skjøn paa dem. Nordmændene slog sig tiltaals med den Kjendsgjerning, at Kongedømmet blev i Ætten; saa var efter deres Mening alt ved det gamle og følgelig alt, som det burde være. De vidste ikke om, at Kongen, hvem de hyldede som sin Arveherre, i Virkeligheden blev valgt og valgt af den danske Adel. De vidste ikke om, at naar de bøiede sig for sin Konge, saa var det med det samme for den danske Adel, de bøiede sig, — at denne Adel havde brugt Kongen som Redskab til at foretage i Stilhed en statsretlig Erobring af Norge i egen Interesse, — at den havde paalagt ham som Vilkaar en for Norge saa beskjæmmende Bestemmelse som den, at det herefter ikke skulde være eller kaldes et Rige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige og under Danmarks Krone til evig Tid.

Denne den københavnske Rigsdags Beslutning blev i lange Tider ikke offentliggjort, og heller ikke blev den, som vi har nævnt, nogensinde gennemført efter det strenge Bogstav. Det norske Rigsraad, der i Unionsperioden havde opretholdt en Art af politisk Selvstændighed for Norge, ophørte vistnok at eksistere; men denne Institution havde aldrig havt nogen rigtig Støtte i Nordmændenes Opinion, der holdt paa Kongens personlige Regimente og ikke vilde vide af nogen Melleminstans mellem ham og Folket. Forud for 1536 havde det været den formelle Ret (bestemt ved

Bergens-Forliget i 1450), at Kongevalget skulde foretages af det danske og norske Rigsraad i Forening. Efter det i 1536 ligeoverfor Norge gennemførte Statskup tilkom det derimod alene det danske Rigsraad i Forening med den danske Rigsdag at vælge Konge baade for Norge og Danmark. Men allerede forud for 1536 var det jo faktisk den danske Adel, der raadede for Valget, og efter 1536 som forud holdt man sig til den samme Æt og lod Søn efter Fader bestige Rigernes fælles Throne. Nordmændene kunde altsaa gennem lange Tider være uvidende om den Skam, der var overgaaet deres Fædrenerige, og var det vist ogsaa. De havde ikke bedre Skjøn eller mere Interesse for politiske Sager, end at et blot Skin kunde tilfredsstille dem.

Tilslidst kom dog Sandheden frem. I *Kristian den Fjerdes Norske Lov* (1604) optoges en Artikel saalydende: «Hvilken Herre og Fyrste Danmarks Riges Raad, Adel og Stænder kaare til Danmarks Riges Konning, den skal og være Konning i Norge.» Det var Bestemmelsen af 1536 i en noget modificeret Form. Og omtrent samtidigt blev selve Indholdet af denne Bestemmelse gengivet paa Tryk i den danske Kansler *Arild Hvitfeldts* Krønike, ledsaget af en Kommentar, der ikke var meget mindre fornærmelig for Nordmændene end Bestemmelsen selv, idet den fremstilledes som en Straf for den Ulydighed og Utroskab, det norske Folk skulde have vist: «Ligesom Privilegier og Friheder vindes ved tro Tjeneste, saa tabes de ogsaa, naar man gjør noget derimod.» Saa uvakt og sløv Nationalfølelsen var hos Nordmændene, der maatte dog røre sig noget hos dem, naar de læste sligt.

Hertil kom, at der brød ud en Strid mellem Kongedømmet paa den ene Side og den danske Adel, repræsenteret af Rigsraadet, paa den anden, netop vedkommende Retten til Norges Throne, -- en Strid, hvorved der bødes Nordmændene en Leilighed til at arbejde for deres Lands Selvstændighed ligeoverfor Danmark, uden at støde an mod disse velsignede politiske Dogmer om Kongedømmets Arvelighed og Eiendomsret over Staten, for hvis Skyld Norges Velfærd og Hæder gennem saa lange Tider var bleven ofret. — Det maatte synes ligetil, at Kongedømmet søgte en Støtte i det norske Folks Vedhængen ved den kongelige Arveret ligeoverfor den danske Rigsraadsadel, der benyttede sig af sin Valgrettighed til at paalægge det trykkende Indskrænkninger. Allerede i Unionsperioden finder vi ogsaa Spor heraf. *Kristian den Anden* stod saaledes paa sin Arveret til Norge, og det er et Vidnesbyrd paa én Gang om, hvor lidet sand Energi der fandtes hos denne Konge, trods al hans Voldsomhed, og hvor svagt udviklet den politiske Sans var hos Nordmændene, at han ikke

gjorde mere ud af dette Forhold under den Kamp paa Liv og Død, han fik at bestaa mod den danske Adel. Efterat *Kristian den Tredie* i sin Haandfæstning havde maattet love, at Norge ikke længer skulde være et eget Rige, men et Ledemod af Danmark, syntes Paastanden om, at den oldenborgske Kongeæt havde Arveret til Norges Throne, at savne statsretlig Hjemmel. Alligevel er det sikkert, at hverken *Fredrik den Anden* eller *Kristian den Fjerde* helt opgav den, og *Fredrik den Tredie* traadte endog aabenlyst frem med den og søgte at drive den igjennem ligeoverfor det danske Rigsraad. Det kom i 1649—50, i Anledning af hans Søns Valg til Thronfølger, til gjentagne og temmelig alvorlige Konflikter mellem ham og Rigsraadet, idet han krævede, at Valgbrevene alene skulde nævne Danmark og ikke Norge, der var hans Arverige, medens Rigsraadet stod paa, at dets Valgret gjaldt begge Lande, i Henhold til Bestemmelsen i *Kristian den Fjerdes Norske Lov*, at den, som Danmarks Riges Raad og Stænder kaarer til Danmarks Konning, den skal og være Konning i Norge.

Det kunde ikke være tvivlsomt, paa hvilken Side Nordmændene vilde stille sig i denne Strid, forsaavidt den kom til deres Kundskab, og forsaavidt de overhovedet kunde vækkes til Deltagelse for noget, der laa udover det daglige Livs Stræv. Ved at støtte Kongens Paastand paa Arveret til Norge fulgte de ikke blot sin nedarvede Tradition, men hævdede paa samme Tid sit Lands politiske Selvstændighed ligeoverfor Danmark, hvor Valgretten gjaldt. Situationen var i visse Maader saa heldig for dem, som den kunde være for et Folk paa Nordmændenes daværende politiske Standpunkt. *Uden* Kongen faldt det dem ikke ind at røre paa sig, endnu mindre *mod* ham; men her havde de Kongen *med* sig, og det bar saa til, at den samme Lojalitet, der havde ført Nordmændene ned i en saa fornedrende Afhængighed til et andet Land, nu kunde hjælpe dem et Stykke paa Vei til at frigjøre sig fra denne Afhængighed, hvorom ingen Nordmand, der havde nogen Oplysning og Læsning, længer kunde være uvidende, efterat *Arild Hvitfeldt's Krønike* og *Kristian den Fjerdes Norske Lov* var fremkommet.

Vi møder da ogsaa i denne Tid enkelte Tegn til et vaagnende Nationalliv hos Nordmændene. — Efterat det norske Rigsraad var blevet ophævet i 1536, havde Norge ingen selvstændig Repræsentation. Det varede dog ikke længe, inden det atter fik idetmindste en Skygge af en saadan i de saakaldte «norske Stænder», der bestod af Rigets Lensherrer (Befalingsmænd over Lenene), Lagmænd, Adelsmænd samt Deputerede af Geistligheden, Borger- og Bondestanden. Disse Stænder samledes yderlig sjelden og for detmeste kun for at hylde en valgt Konge eller Thronfølger, til

en blot og bar Ceremoni. Men, saa lidet de end fortjente at kaldes en virkelig Repræsentation enten ved sin Sammensætning eller ved den Rolle, der tildeltes dem, var de dog et Organ, hvorigjennem en almindelig Opinion eller Stemning kunde komme til Orde, om en saadan fandtes. Og i Spørgsmaalet om Thronfølgen i Norge mandede de sig op til en saavidt selvstændig Holdning, at det er tydeligt, at de idetmindste i dette Stykke havde en Følelse af at have en virkelig Folkemening i Ryggen. I Aaret 1648 samledes de norske Stænder i Kristiania for at hylde *Fredrik den Tredie*, der var valgt til Konge paa sedvanlig Maade af Danmarks Rigsraad og Rigsdag. Kansleren *Kristen Thomesen Schesled*, der optraadte paa det danske Rigsraads Vegne og gjorde Rede for Valget, udtrykte sig om denne Sag med en Forsigtighed, hvorefter det fremlyser, at man inden de raadende Adelskredse i Danmark begyndte at blive ængstelig for en Alliance mellem Kongedømmet og Nordmændene. Istedetfor at beraabe sig paa Kristian den Fjerdes Norske Lov, der med rene Ord hjemlede det danske Raad og de danske Stænder Retten til at vælge Konge baade over Norge og Danmark, gjorde han Undskyldning for det ensidige Kongevalg, der havde fundet Sted i Danmark, og forklarede det af de «trængende Tidsomstændigheder», at ikke ogsaa de norske Stænder var bleven indkaldte til Valghandlingen. De norske Stænder lod sig imidlertid ikke afspise med denne Undskyldning, men stillede sig afgjort paa Kongens Side i Spørgsmaalet om Adkomsten til Norges Throne, idet deres Talsmand, Kansleren *Jens Bjelke*, i sin Svartale erklærede, at, naar de norske Stænder hyldede Kong Fredrik, saa var det som *Norges Arvekonge*, idet ingen efter Arveloven havde nærmere Ret til Thronen end han.

Endnu mere talende Vidnesbyrd om, hvorledes Nationalaanden hos Nordmændene begyndte at vaagne af sin Dvale ved Kundskaben om den Skam, der var overgaaet Norge i 1536, og under Indtrykket af den mellem Kongedømme og Adel i Danmark udbrudte Strid, vil vi finde i et Par anonyme, men øiensynlig af Nordmænd forfattede Smaaskrifter fra denne Tid. Et af disse Skrifter, der skal være bleven tilstillet Prins *Kristian (den Femte)* ved dennes Hyldning som Thronfølger i Norge 1656, søger ved at gennemgaa Norges hele Historie fra *Harald Haarfaagre* af til Samtiden at bevise, at Norge var og altid havde været et Arverige, saa at det var saalangt fra, at de Danske havde Ret i sin Paastand, at, hvo som bliver udvalgt til Konge i Danmark, han skal tillige være det i Norge, at det «med bedre Fundament lader sig disputere, at hvo som bliver udvalgt til Konge i Norge, han skal tillige være Konge i Danmark». Skriftet røber et temmelig nøie Kjendskab til Norges Historie og er affattet i en mod Dan-

mark og den danske Styrelse yderst bitter Tone. Det omtaler Norges politiske Nedværdigelse i 1536, citerer *Hvitfeldt's* Udtryk om, at «paa den Herredag i 1536 er noget haardt og strengt raadslaget over de Norske, at de fremdeles ikke skulde have sit eget Raad, men regjeres som en anden Provins under Danmark», — og tilføier: «Dette maa nok *Hvitfeldt* med al Rette kalde et haardt og strengt Raadslag, eftersom det er ikke at forsvare hverken for Gud eller Norges Arvinger og Indbyggere, og er at forundre, at de Nordbagger, der de finge saadant at vide, ikke strax ere faldne fra de Danske og fra den oprettede Union mellem Rigerne, og at ikke heraf er optændt en blodig Krig mellem Rigerne og stor Blodsudgydelse foraarsaget. Enhver retsindig Læser give her vel Agt paa, hvor skammelige og slemmelige de Danske have brudt den Union og Forening, mellem Rigerne var gjort. Er det den Samdrægtighed og synderlige Kjærlighed, det ene Riges Indbyggere skulde bevise det andet efter Unionens Formeldelse?» — Men Beslutningen paa den danske Rigsdag i 1536 er, udvikles der videre, ugyldig og uden forbindende Kraft for Nordmændene, som aldrig har gaaet ind paa den. De Danske har følgelig ingen Ret eller Myndighed til at vælge eller forordne Konge i Norge, «og dersom de Danske ville søge Rettighed til Norge med Magt og Gevalt, saa havde Norges rette Arvinger saavel som alle Indbyggerne billig og retmæssig Aarsag til vim vi repellere (d. v. s. møde Magt med Magt) og med Sværdet at forfægte deres Arverige, gamle Privilegier og Friheder. Var og Danmark bastant nok (d. v. s. Norge kunde nok byde Danmark Spidsen), om det skulde gjælde, saa *det* skulde de Danske snarest og mest fortryde, som saadant ved deres Overvold havde givet Anledning til og forvoldet.» — Dette Sprog har, som man ser, et dristigt, ligefrem truende Præg.¹

Et andet Skrift, der rimeligvis blev forfattet i 1649 og overleveret til *Fredrik den Tredie*, giver Kongen udførlig Anvisning paa at vinde de norske Stænder og ved deres Hjælp gennemføre et formeligt Statskup, hvorved han skulde hævde Norge som sit Arverige, udsondre den norske Administration som selvstændig fra den danske og istandbringe et nyt Unionsforhold mellem begge Riger. Skriftet begynder med følgende Ord: «Det er en lang Tid siden jeg haver qvitteret mit Fædreland Norge, mest af den Aarsag, at jeg kunde ikke se og tolerere den Servitut (Træl-

¹ Det er med gode Grunde blevet hævdet, at Forfatteren af dette Skrift var en dansk Mand, og at Skriftet er blevet forfattet efter Tilskyndelse af Kong Fredrik III. Deraf følger imidlertid ikke, at det ikke ogsaa, ved at sees i Sammenhæng med Udtalelser paa de norske Stændermøder og med det nedenfor omtalte, utvivlsomt af en Nordmand forfattede Skrift, skal kunne opfattes som Vidnesbyrd om en i visse norske Kredse raadende Stemning.

dom), hvilken Danmark ville paalægge bemeldte mit Fædreland, som altid af Begyndelsen haver været et frit og separeret Kongerige fra Danmark, og dog nu maa passere for en Provincie, dependende (afhængig) af Dannemarkes Krone. Men hvad Hjertens Smerte jeg haver hertildags tolereret denne Injurie (Vanære), som i saa Maade mit Fædreland vederfares, kan jeg ikke exprimere (udtrykke), trøster mig dog herved alene, at Norge haver bekommet Eders Kgl. Majestæt til Konge og Regent over sig, hvis store Gudfrygtighed, høje Forstand og Retfærdighed er bekjendt over den ganske Verden, forhaaber derfor, at E. Kgl. Maj. skal sætte Noriges Rige i sin forrige Tilstand og E. K. M. bruge den Arverettighed, som E. K. M. af Gud og Naturen haver. Men, eftersom denne Sag vil drives med synderlig Conduite, da haver jeg af underdanigst Skyldighed forfattet dette lidet Consilium (Forslag) og E. K. M. det tilsendt; — kanske der tør findes noget derudi, som kan tjene til dette Verkes Avancement» (Fremme).

Det er aabenbart en ny Aand, der taler til os ud af disse Skrifter. Vi møder for første Gang efter Aarhundreder en Patriotisme, der ikke, som en *Absalon Pederssøns*, lader sig nøie med at dvæle ved Fortidens Herlighed, medens den modløs ser ud i Nutid og Fremtid, men som slaar paa Sværdheftet, som har Haab og Fortrøstning og synes sterk nok til at opflamme til Handling. Vi møder Begyndelserne til et politisk Liv, en Bevægelse, der synes at skulle vække Nationalaanden, saa at den ikke længer dorsk og dvask slaar sig tiltaals ved det Bestaaende, men stræver mod et Maal og tager virksom Del i Rigets Skjæbne.

Disse Begyndelser blev der imidlertid gjort en brat Ende paa ved *Statsforandringen* i 1660. Ved denne Leilighed optraadte atter, som ved de forudgaaende Thronfølgervalg, Danmark som det styrende, Norge som Lydrige. Suverænitetens eller Arveregjeringens Overdragelse til Kongehuset besluttedes af den danske Rigsdag; de norske Stænder, der sammenkaldtes bagefter, fik kun strø Sand paa, hvad der var vedtaget i Kjøbenhavn. De norske Byers Deputerede benyttede denne Leilighed, da de var forsamlede i Kristiania til den saakaldte Arvehyldning, til at fremsætte for Kongen en Række patriotiske Ønsker, der afgiver et nyt Bevis for, hvorledes Almenaanden hos Nordmændene i en hidtil ukjendt Grad var bleven vakt ved den politiske Strid om Valgret eller Arveret og ved Kundskaben om den fornedrende Stilling, hvori Norge var bleven bragt ved Bestemmelserne paa den københavnske Rigsdag 1536, — idet de androg om, at herefter norske Mænd maatte ansættes som Officerer istedetfor Fremmede, at Norge maatte faa et eget Kommercekollegium eller Handelskam-

mer, egen Hofret og endelig eget Universitet, — «et Akademi, som kunde ske Eders Majestæt uden stor Bekostning, og var Riget en herlig Beprydelse, E. Maj. en evig Berømmelse og E. Maj.s Arveundersaatte et merkeligt Nytte og Gavn».

Disse Ønsker toges der intet Hensyn til, og det varer nu længe, inden vi ser dem træde frem paanyt. Skjønt Statsforandringen i 1660 gennemførtes paa en Maade, der var fornærmelig for Norge, idet Danske afgjorde et for begge Riger fælles Spørgsmaal af høieste Betydning, er der dog fuld Grund til at tro, at man i Norge var vel tilfreds med det skete, og at de norske Stænder i 1661 udtalte en almindelig Folkemening, naar de forsikrede, at de «med største Glæde og Fornøjelse fornemme samme Acte Hs. Kgl. Maj. at være offereret» (d. e. at Arveregjeringen var overdraget til Kongehuset). Danmark havde fra nu af i en udvortes statsretlig Forstand intet Fortrin fremfor Norge. Dets Aristokrati tabte sin politiske Magt og gik snart efter ogsaa materielt og økonomisk tilgrunde, ligesom det norske i sin Tid og af de samme Aarsager. Danmark ragede ikke længer i politisk og social Henseende en Etage op over Norge; det havde ikke længer en suveræn Repræsentation, der tiltog sig Ret til at gribe ind ogsaa i norske Anliggender; begge Riger styredes fra nu af med samme Ret og samme Magt af den enevældige Konge. Dermed slog man sig tiltaals. Indtrykket af, at Nordmændene ved Statsforandringen i 1660 var blevene friede ud af et ydmygende Underordningsforhold og nu ikke længer havde noget at klage over, intet fælles politisk og nationalt Maal at stræve mod, blev gennem lange Tider det raadende. *Holberg*, der neppe var værre Patriot end de allerfleste Nordmænd paa hans Tid, tilbageviser i temmelig skarpe Udtryk *Arild Hvitfeldt's* Refleksioner over Beslutningen vedkommende Norge af 1536, men tilføier, efter at have udviklet, hvor uretfærdig denne Beslutning var: «Hvorom alting er, saa er dog dette skeet, og Norge haver stedse efter den Tid været regjeret af danske Adelsmænd, indtil Suveræniteten (1660), da begge Riger er bleven trakterede paa en lige Fod, som tvende forenede Riger under suveræne Konger.»

Almenaanden, Selvstændighedsfølelsen hos Nordmændene var ikke sterkere end som saa. Den kunde egges, purres ud af Hiet ved en i det ydre paatagelig fornærmelig Form; men, naar der var rettet derpaa, gik den til Hvile igjen. Til Tanken om virkelig politisk og national Selvstændighed formaaede den ikke at hæve sig: et stort Maal som dette skulde endnu længe ligge udenfor dens Evne og Synskreds.

Norge, som Danmark, bøiede sig gennem lange Tider, uden

Knurren og, som det synes, uden Savn, under et System, der brugte Landets Kræfter i fremmede Øiemed eller lod dem ligge ubrugte, — hvis Virkning maatte være at kue og kvæle det lidet, der fandtes af Almenaand, og nedsænke Folket i en fuldkommen Ligeegyldighed for, hvad der gik udover de snevreste private Interesser.

III.

Det Arvekongedømme, som den danske Rigsdag i 1660 tilstod *Fredrik den Tredie* og hans Æt, blev af ham omdannet og udvidet til et Arveenevoldskongedømme. Ved den saakaldte *Kongelov*, som han af egen Magtfuldkommenhed lod istandbringe, og som i halvandethundrede Aar var Norges Grundlov og endnu længer Danmarks, opstilledes som den nye Statsforfatnings Grundsatninger, at Kongen skulde staa over alle menneskelige Love og ikke have andet Hoved eller Dommer over sig i geistlige og verdslige Sager end Gud alene; han skulde agtes som «det ypperste og øverste Hoved paa Jorden»; han skulde «have, nyde og bruge alle regalia og jura majestatis (kongelige Rettigheder), af hvad Navn nævnes kunde»; eksempelvis opføres: Lovgivningsmyndighed, Beskatningsret, Ret til at ind- og afsætte alle Statens Tjenestemænd, øverste og afgjørende Myndighed i alle kirkelige Sager, Ret til at begynde Krig, slutte og ophæve Forbund; — og, til en Betryggelse for, at der ikke skulde være noget Hul i Herligheden, heder det tilslut, at «alt, hvad der om en absolut suveræn kristen Arvekonge til Bedste kunde siges eller skrives, det skulde ogsaa om ham, den dansk-norske Konge, i den yndeligste og bedste Mening forklares og udtydes». — Det eneste, han ikke skulde have Ret til at gjøre, var at forandre denne samme Kongelov, eller at foretage eller tilstede nogen Indskrænkning i det ved den etablerede absolute Enevælde.

Den oldenborgske Kongeæt havde ved denne vidunderlige Grundlov tilegnet sig en Ret over sine Undersaatter, som gik videre end nogen anden samtidig europæisk Fyrstes, den tyrkiske Sultans undtagen. Men, om end Kongeloven formulerede Enevældens Begreb med en hidtil ukjendt Skarphed, var dog de Idéer, hvorpaa den hvilede, Idéerne om Kongedømmet som en af Gud særlig indstiftet Institution og om en Kongedømmet tilkommende ubetinget Herskerret, saadanne, der i det her omhandlede Tidsrum havde faaet Kurs i Størsteparten af Europa. Saa urimelige disse Idéer maa synes ethvert oplyst Menneske nuomstunder, har de dog engang haft en vis Tidsmæssighed, en vis relativ hi-

storisk Berettigelse, ellers vilde de ikke have vundet en saa almindelig Indgang. Det er bekjendt, at *Frankrige* i det 17de Aarhundrede blev i denne som i andre Henseender det store Mønsterland for de fleste europæiske Stater. Det franske Kongedømme havde store Minder at bygge paa; det havde i visse Maader skabt det moderne Frankrige, Stykke for Stykke udfriet det fra det engelske Herredømme, fra Feudalvæsenets og siden fra Religionskrigenes Anarki. Det havde udvidet sit Magtomraade under langvarige indre Kampe, i hvilke det havde optraadt som den undertrykte Mængdes Forsvarer mod Adelen, og hvorved det efterhaanden havde knyttet alle Folkets fremadstræbende Kræfter til sig. Den franske Kongeæt havde frembragt en Række udmerkede Personligheder, og den stod nu, da de sidste Skranker faldt for dens Magt, repræsenteret af en Fyrste, som med alle sine Feil besad glimrende, ja store Egenskaber, og til hvem det franske Folk kunde se op, uden at fornede sig. *Ludvig den Fjortende* var en virkelig *Konge*; han repræsenterede sit Folk ikke blot i en udvortes Forstand; han var typisk, egte national, og, hvad der ledede ham, var ikke blot personlig Forfængelighed, men et sterkt nationalt Instinkt, en levende Følelse for Frankriges Storhed. Om han end selv savnede Kundskaber, om han end selv hverken var udmerket som Kriger eller Statsmand, saa forstod han til Gjengjæld at drage til sig, at samle om sig, hvad Nationen besad af udmerket i de forskjelligste Retninger, og ved denne Koncentration af alle Kræfter opnaaedes da ogsaa en Magt-udfoldelse, der hører til de mest glimrende i Historien, og hvori Folket kunde finde et Vederlag for sin Ufrihed og trykkede Tilstand. Endda ved vi, hvor hul denne Glans tilsidst viste sig at være, og hvilken politisk, økonomisk og moralsk Elendighed *Ludvig den Fjortendes* System endte med at bringe over Frankrige.

Dette var Originalen. Lad os nu se paa den oldenborgske Kopi, lad os se lidt paa de Mænd, der for Danmark og Norge skulde spille den samme Rolle, som *Ludvig den Fjortende*, *Golbert*, *Louvois*, spillede for Frankrige!

Den første i Rækken af de oldenborgske Enevoldskonger, *Fredrik den Tredie*, var maaske den mest begavede eller mindst ubegavede af dem. Men han synes at have udtømt sin Kraft ved sin hæderlige Optræden under Kjøbenhavns Beleiring i 1659 og sin Deltagelse i Statsforandringen af 1660. Siden hører man lidet om ham.

Hans Eftermand, *Kristian den Femte*, kopierede *Ludvig den Fjortende*, eller maaske snarere: han kopierede de tyske Smaafyrster, der igjen kopierede *Ludvig den Fjortende*. Og, som det

gjerne pleier at gaa med Efterligninger, især med Efterligninger paa anden og tredie Haand: Kopien blev en Karikatur, hvori Originalens Skyggesider og Svagheder kom frem, ikke dens Storhed. Ludvig den Fjortende elskede Pragt; men hans Pragt var forbundet med Smag og tjente til at ophjælpe de skønne Kunster; Kristian den Femtes Pragt var smagløs og førte til intet andet Resultat end Gjæld og Finansnød. Kristian den Femte ønskede, i Lighed med sit Mønster, at glimre som Erobrer; men hans Politik og Krigsførsel lededes som oftest uden Fremsyn eller Dygtighed og bragte i det store taget hverken Hæder eller Fordel. Ludvig den Fjortende forstod at finde dygtige Redskaber for sin Vilje; Kristian den Femte omgav sig med ubetydelige Hofyndlinger og lod den eneste Mand med fremragende Statsmandsdygtighed, som Danmark havde at opvise i hans Tid, — *Griffenfeldt*, — falde som Offer for en ussel Kabale. Ludvig den Fjortende saa i sin suveræne Kongemagt ikke blot en Ret, men en Pligt; i treti Aar arbeidede han regelmæssig otte Timer hver Dag. Kristian den Femte savnede baade Evne og Lyst til alvorlig Sysselsættelse; han opfattede sin Enevælde som et Fribrev til at skalte og valte efter Behag med Statens Indtægter og til at drøse Livet hen i tankeløse Adspredelser.

Hans Efterfølger, *Fredrik den Fjerde*, havde faaet en slet Opdragelse, besad kun tarvelige Kundskaber, og hans Evner hævede sig øiensynlig ikke over det middelmaadige. Han var arbejdsom paa sin Vis; men hans Arbejde gik op i alskens Smaatterier; det var en Flid, som vilde have gjort ham til en god Rentekammer-skriver, men som ikke kunde gjøre ham til en god Konge. Den velmenende Blaastrømpe, *Charlotte Dorothea Biehl* kalder ham «stor» i sine «historiske Breve», men ved dog ikke meget andet at fortælle om ham end hans mange Kjærlighedsforstaaelser, der ikke paa nogen Maade kan tjene til hans Forherligelse.

Det var ilde, men det blev endnu værre. *Fredrik den Fjerdes* Søn og Eftermand, *Kristian den Sjette*, var, som Faderen, arbejdsom, — til sine Undersaatters største Ulykke. Faderens Flid gik op i Detailler; Sønnen strævede i sit Ansigts Sved med at for-dumme og trælbinde sit Folk. Kristian den Sjette havde et uanseeligt Ydre, en pibende Røst, som man neppe kunde høre, et svagt Bryst og en endnu svagere Hjerne. Hans Opdragelse, sygelige Legemsbeskaffenhed og indskrænkede Forstand gjorde ham til en sneversindet Bigot (et Hængehoved), og han kom al sin Tid til at staa under bigotte Presters Herredømme. «Under *Fredrik den Fjerde* havde Danmark usurperet Slesvig, under *Kristian den Sjette* vilde man erobre Himmelen,» siger Preussens *Fredrik den*

Store. Midlerne, hvorved denne Erobring skulde foretages, var saadanne, som man kunde vente af en Konge med slige Indsigter og slige Raadgivere. Komedier og anden uskyldig eller nyttig Morskab blev paa det strengeste forbudt; en nøieseende Censur vaagede over, at intet, der stred mod den rene Lære, blev trykt. Den af *Holberg* grundlagte danske Skueplads maatte lukkes; *Holberg* selv maatte opgive den komisk-satiriske Digtning og slaa sig paa historisk-filosofiske Arbejder. Idet man med Tak erkjender det meget gode, ja ypperlige, han har frembragt paa dette Felt, kan man dog ikke andet end med den danske Historiker *N. M. Petersen* harmes ved Tanken paa den rige Skat af Lune og lystige Indfald, der saaledes er bleven berøvet Efterslegten ved denne hellige Dumhed. Men Kristian den Sjette lod sig ikke nøie med at gjæte om sine Undersaatters Sjæle ved slige Sikkerheds-Foranstaltninger mod, hvad der kunde besmitte deres Tros Renhed. Han indbildte sig, at man ikke blot kunde hindre Irreligiøsitet, men endog ligefrem skabe Religiøsitet ved Reskripter og Forordninger paa samme Maade, som man oprettede nye Embeder eller paalagde nye Toldsatser. Ved den berygtede Sabbaths-Forordning af 1735 blev det befaleet, at enhver i By og Bygd skulde indfinde sig i Kirken hver Søn- og Helligdag baade til Høimesse og Aftensang; i Byerne skulde Forsømmelse heraf straffes med Pengebøder, som Politimester og Byfoged havde at inddrive efter Prestens Andragende; paa Landet skulde Bønderne, naar de ikke kunde betale Pengene, straffes med at staa i Gabestokken. Af hvad Art den herved fremkaldte Religiøsitet maatte blive, er overflødigt at sige, ligesom det er overflødigt at nærmere karakterisere det Standpunkt af Oplysning og Indsigt i Religionens Væsen, hvorom slige Forholdsregler giver Vidnesbyrd. Jeg skal alene tilføie et Træk, for at fuldende Billedet af Kristian den Sjettes Fromhed. I et Brev til en af sine Ministre fortæller han, at han har fundet en vis Postkontrollør Schrøder dygtig til Kammertjenerposten hos sig. «Det er en forunderlig Styrelse, ja maaske er det en Direktion af den kjære Gud; thi Mennesket har ikke selv søgt derom, ej heller er han bleven os recommanderet af nogen hertil.» Hvilke Begreber om det guddommelige Forsyn at tænke sig det særlig sysselsat med at ansætte Kammertjenere ved det danske Hof! — Kristian den Sjettes kjæreste Sysselsættelse var med de kirkelige Sager; sin Hovedopgave som Konge saa han i Omsorgen for Undersaatternes aandelige Velfærd. Om Maaden, hvorpaa han løste denne Opgave, vil man faa en Forestilling af, hvad der allerede er anført. I Hensyn til Maaden, hvorpaa han løste sin anden Opgave: at sørge for Undersaatternes timelige

Velfærd, maa det være nok at fremhæve, at han, ved uden Tanke eller selvstændig Mening at underskrive de Forordninger, som de adelige Herregaardseiere i hans Raad forelagde ham, bragte det derhen, at den danske Bondestand, som under Fredrik den Fjerde havde opnaaet nogen Lettelse i sine tunge Kaar, atter nedsænkedes i en ny, endnu værre og endnu almindeligere Trældom, ved det saakaldte militære Stavnsbaand, der gjorde Danmarks 900 Herregods til ligesaamange Plantager med hvide Negere, dets Sogne til ligesaamange Stokhuse eller Fængsler, hvori Bønderne var indespærrede for sin Levetid. Den Skade, som ved denne Bondetrældom bragtes over Danmark baade i økonomisk og i andre endnu langt vigtigere Henseender, var saa stor, at om Kristian den Sjettes og hans Ministres Stræv med at ophjælpe Danmarks Industri og Handel havde været ligesaa virksomt og vel betænkt, som det i Regelen var ilde betænkt, vilde det aldrig have kunnet bøde derpaa eller give Erstatning derfor. — Denne Mandsling, lige ussel paa Sjæl som paa Legeme, havde de mest naragtig overdrevne Forestillinger om sin Majestæt, sin ubetingede og ubegrænsede Herskerret og sit Kald til at agere sine Undersaatters Formyndere. Han forlangte at betragtes som en Art Guddom, der tronede i et Allerhelligste, hvor den profane Hob ikke engang med sine Blikke maatte trænge ind. Den stiveste Etikette raadede ved Kristian den Sjettes Hof. At stedes for Monarkens Aasyn var en Naade, som kun blev de høieste Rangklasser til Del. Slotet blev omgivet af Jernkjeder og Livgardister, som om man levede ikke blandt de lojale Kjøbenhavnere, men blandt en fiendtlig Befolkning. Det var Skik, at man gik med Hatten i Haanden, naar man gik over Slotspladsen, og at Kjørende steg ud og stillede sig ærbødigt hilsende ved Veikanten, naar de mødte de kongelige Vogne. Kristian den Sjettes Dronning, *Sophia Magdalena*, en tysk Duodezfyrstes Datter, hoffærdig som en Ulykke, var især virksom i at faa indført denne stive Etikette. Hun foragtede alt Dansk, og da hun aldeles beherskede sin Mand, drev hun igjennem, at kun Tyskere ansattes i de høie Hof- og Statsembeder, saa at Kongen, der vistnok som de fleste af sine Forgjængere og Eftermænd af den oldenborgske Æt helst talte og skrev Tysk, men dog var danskfødt, næsten blev som en Fremmed i sit eget Hus. En lang Hale af tyske Stodderprinser, Dronningens Venner og Frænder, kom efter hende til Danmark for at beriges ved hendes Gunst og blev allesammen formelig stoppede med Pensioner og Pengegaver til Beløb af flere hundred tusind Daler om Aaret. «Havde disse Penge endda blevet fortærede her i Landet,» siger *Dorothea Biehl*, «saa havde det endnu kunnet være hvad det var, men de tydske Prinser blev her ikke længer end til de havde faaet

Pungen vel fyldt, saa gik de til Tydskland og tømte den.» Ved en saa fornuftig anvendt Gavmildhed og ved den vanvittige Ødslen af Penge paa pragtfulde Slotsbygninger kom det derhen, at uagtet Kristian den Sjettes Regjering fra først til sidst var en Fredsregjering, efterlod han dog ved sin Død Staten i Gjæld og Finanserne i Uorden. Navnlig Kristiansborg Slot kostede uhyre Summer, mange Millioner. At lade bygge et Slot efter en slig Maalestok synes fra ethvert rimeligt Standpunkt at maatte kaldes en Forbrydelse af en Konge over knapt to Millioner Mennesker. Alligevel har den merkværdige danske Lojalitet siden regnet ham det til Ære. Den i sin Tid meget ansete danske Skolemand Rektor *Oluf Worm* udtaler i et Brev til sin Ven *Nyerup* sit Misnøie over, at denne i et af sine Skrifter havde fældet en ugunstig Dom over Kristian den Sjette, — «denne Konge, der dog lod bygge det prægtigste Slot i Europa». — Kongen selv lod, da Slottet var færdigt, slaa en Skuepenge med en Indskrift, i hvilken det, til hans Berømmelse, blev sagt, at han havde bygget Slottet «paa sin egen Bekostning og uden at tage en Hvid dertil af sine Undersaatter». Man undres paa, hvorfra han fik Pengene, naar han ikke tog dem af sine Undersaatters Lommer. Sagen var, at Kristiansborg Slot blev opført paa Bekostning af den saakaldte Partikulærkasse, d. v. s. nogle visse én Gang for alle til Hofholdningen henlagte Statsindtægter, — et Slags Civilliste, som man nuomstunder kalder det, — hvorved selvfølgelig ikke var udelukket, at Kongen kunde, naar han behagede, anvende ogsaa andre Statsindtægter til det samme Øiemed, og ofte ogsaa gjorde det: han var jo Herren og havde Ret til at rutte med Statsmidlerne som med sin private Eiendom. Blandt de til Partikulærkassen henlagte Statsindtægter hørte ogsaa Subsidier af fremmede Magter. Kristian den Sjette, denne gudfrygtige Konge, fulgte nemlig sine Forgjængeres og samtidige tyske Fyrsters Eksempel: han solgte eller udleiede sine Undersaatter som Soldater til fremmede krigførende Magter (deriblandt mange Nordmænd, hvis Blod ofredes for en Sag, der ikke vedkom dem eller deres Fædreland i mindste Maade); han drev den samme skammelige Trafik, der fremkaldte den haanende Ytring af *Fredrik den Store*, at, naar slige Soldater-Transporter gik over hans Enemerker, burde der betales Kvægtold af dem. Det var ved Hjælp af sli'e Blodpenge, at Kristiansborg Slot blev opført. Det var dette, Kristian den Sjette forstod ved at bygge Slottet, «uden at det kostede hans Undersaatter en Hvid».

Kristian den Sjettes Død maatte føles som Frigjørelsen fra et tungt rugende Tryk, en Opvaagnen efter et Mareridt. De offentlige Forlystelser begyndte paanyt; den stive Etikette ved Hoffet afskaffedes; man saa ikke længer Jernkjederne eller Livgardisterne

opplantede rundt det kongelige Slot. *Holberg* udtaler sin Glæde over den skete Forandring og beklager, at han paa Grund af Alderdom og Svaghed ikke oftere kunde komme til Hove, hvor man nu atter kunde være som et Menneske blandt andre Mennesker. *Fredrik den Femte* var en godmodig, livsglad Natur, venlig og nedladende mod alle, uden Hensyn til Rangforordningen, og fortjente forsaavidt den Kjærlighed, der i saa rigeligt Mon blev ham til Del. Men som Konge, som Hersker var han mindre end et Nul. Regjeringssager brød han sig ikke om, skjønte han sig ikke paa, tog han sig aldrig af med noget Alvor, medens han overgav sig til de raaeste sanselige Fornøielser. Hans Privatliv var en Gjentagelse af *Ludvig den Femtendes*, bare endnu meget plumpere og mere dyrisk. Sine Nætter tilbragte han i de vildeste Orgier, sammen med berygtede Fruentimmer, som han havde sin Glæde af at pidske tilblods. Naar han viste sig offentlig, var han ofte i en saa drukken Forfatning, at han maatte ledes til og fra Vognen og neppe formaaede at løfte Haanden for at besvare de rundtom jublende Arveundersaatters underdanige Hilsener.

Efter ham kommer da *Kristian den Syvende*, der var sindsforvirret, da han steg op paa sine Fædres Throne, og neppe havde et eneste lyst Øieblik under sin lange saakaldte Regjering af Danmark og Norge, og saa endelig *Fredrik den Sjette*, Norges sidste enevældige Konge, — velmenende og hæderlig, men yderlig indskrænket og paastaaelig, som indskrænkede Mennesker ofte pleier at være, — Manden, fra hvem man har de bekjendte kongelige Ord: »Vi alene vide, hvad der tjener til vore Rigers Gavn og Bedste,» og hvis eneprivilegerede Visdom førte til, at han maatte afstaa det ene af sine Riger og bragte det andet til Afgrundens Rand, — altid virksom paa sin Vis, d. v. s. sysselsat med endeløse Ekserciser og Parader og med at skrive Forordninger om Knapper og Kvaster, Hestedækkener og Hilsninger med høire eller venstre Haand til Uniformshuen.

Man skulde tro, at en slig Række af Konger maatte have været mere end tilstrækkelig til at undergrave Ærefrygten for Kongedømmet, den arveundersaatlige Hengivenhed ligeoverfor det oldenborgske Hus. Men det var øiensynligt meget langt fra at være Tilfælde. «Har den dansk-norske Enevælde i Magtfylde været enestaaende i Europa,» siger en nyere dansk Forfatter (*E. Holm*), «saa har Ærefrygten for Kongerne sikkert ingensteds lagt sig for Dagen i en mere til formelig Tilbedelse grænsende Form.» Man møder ikke andet end Ytringer af lojal Glæde over denne ubrudte Række af *Kristian'er* og *Fredrik'er*, af en i Støvet sig nedkastende Beundring for disse store Konger, disse lysende Forbilleder for sine Folk, udrustede med en overmenneskelig Visdom til at lede

og føre dem i et og alt, til at sørge for deres aandige og timelige Velfærd, saa at man kun havde at lægge Hænderne i Skjødet og lade sig føre. — *Kristian den Femte*, den blotte Jægermester, *Fredrik den Fjerde*, den flittige Middelmaadighed med sit urene Privatliv og sine Egteskaber til høire og venstre Haand paa én Gang, den halvfjollede Prestekonge *Kristian den Sjette*, Drukkenbolten *Fredrik den Femte*, den vanvittige *Kristian den Syvende*, — over dem alle lyder, i deres levende Live og efter deres Død, i et af ingen Mislyd afbrudt ensformigt Kor, de sterkeste Lovprisninger, — alle gjøres til Gjenstand for Tilbedelse, mod dem alle lægger den devoteste Ærefrygt sig for Dagen i Vers og paa Prosa.

Kristian den Femte sammenlignes med *Aleksander, Trajan, Hadrian*; *Fredrik den Fjerde* kaldes «den Store», hans Regjering den «Glorværdigste»; *Fredrik den Femte* kaldes «den Tilbedede»; det heder, at han tog Scepteret i *Salomons* Alder og førte det med *Salomons* Visdom, og *Dorothea Biehl* maa af Rørelse nedlægge Pennen, da hun i et af sine til Geheimeraad *Bülows* rettede historiske Breve kommer til at omtale *Fredrik den Femtes* Død: «Farvel paa nogle Øjeblik, min elskede Ven!» heder det, og saa kommer nogle Streger, og saa heder det videre: «Jeg var nødt til at holde op, min Bedste, for at komme til at græde ud.» *Kristian den Sjettes* Død fremkaldte saamange Sørgedigte, at de tilsammen udgjorde et Bind, der udkom under følgende Titel: «Det højstbedrøvede Danmarks Sørgedigt eller en Samling af udvalgte Vers, ypperlige Inskriptioner og andre deslige Sørgeskrifter, som over højsalig og højlovlig Ihukommelse Kong *Kristian den Sjette* siden det høje Dødsfald og indtil den høje kongelige Begravelse ere udkomne.» Alle flommer de af underdanig Lojalitet og af Smagløshed. Et af dem opfordrer de norske Fjelde til at smelte hen eller idetringeste at revne af Sorg over, at en saa stor Kongemand er død. I en Festtale i Anledning af den samme Kong *Kristian den Sjettes* Fødselsdag 1744 kalder Universitetets Rektor, den berømte Lærde *Hans Gram*, Kongen «en Fyrste, som ikke en eller anden af Digterne opfunden Jupiter, men Gudernes Gud, Gud alene, Gud, der selv er Konge og Kongernes Fader, fylder med sin Visdom, værdiges sit Venskab, styrker med sine Lærdomme, mætter med sine Samtaler, fylder med sin Guddoms-magt, giver Del i sin Virksomhedskraft, kort sagt smykker med sit Billede. Spør du om hans Throne? Den er nøje forenet med den guddommelige. Om hans Herskerspir? Det rækkes ham af Guds Haand. Om hans Planer? De udrinde fra Guds Tanke. Om hans Lykke? Den styrkes af Guds Yndest». Taleren gaar saavidt, at han antyder, at *Kristian den Sjette* lever i et Samliv med Gud, hvorved han inspireres. I det hele, mener han, har

der været et nøie Forhold mellem Kongerne af den oldenborgske Æt og Gud. Man vil ikke finde nogen anden Herskeræt, som i den Grad har tilbedt Gud, og, «skjønt alle Konger af denne Familie har været udmerkede, saa synes det dog, at, ifølge en vis guddommelig Beslutning, har de vundet størst Ry, været de lykkeligste og støttet baade Kirken og Videnskaben mest, som have været prydede med Navnet Kristian». Af alle disse er igjen Kristian den Sjette den ypperste. — Man skulde tro, at Gram havde naaet den høieste Høide, hvortil en underdanig Lovtaler kan svinge sig op. Men endda blev han overtruffet af det samlede Konsistorium i et Indbydelsesskrift til Universitetets Sørgefest over Kristian den Sjette. Her anraabes den afdøde Konge formelig som en Helgen: «Tillad, o højsalige Fader Kristian!, at vi nu efter din berømmelige Apotheose vente denne ene Trøst af dig, at paa Grund af din Fromhed vore Bønner maa finde sterkere Gjenlyd hos Gud, hos hvem du vel altid har formaaet meget, men nu formaar mere end nogensinde.»

I denne Stil gaar det, som sagt, fort uden Afbrydelse, — altid den samme næsegrusliggende Dyrkelse. Selvfølgelig er nu meget af, hvad der saaledes bringes tiltorgs i de Lovtaler, Festtaler, Dedikationer, Sørgedigte, Gratulationsvers til Konger og fyrstelige Personer, hvorpaa denne Periode's Literatur er saa overflødig rig, blotte konventionelle Talemaader, officiel Smiger, tomme Ord, som der ikke kan lægges megen Vegt paa, naar det gjælder at komme efter den virkelige Folkemening, den sande Stemning ligeoverfor de lovpriste Personer. Det er klart, at en slig officiel Smiger, en slig Tilskuestillen af Følelser, som man lyver sig til, maa virke demoraliserende, allerhelst naar den, som Tilfældet var inden det dansk-norske Samfund i den her omhandlede Periode, kræves og ydes som en regelmæssig Tribut af alle, Høie og Lave, Videnskabens og Literaturens ypperste Repræsentanter ikke mindre end det usleste Hofkryb. Usandhed og Skinvæsen er altid en farlig Kræftskade for et Samfund, der æder sig dybere og dybere ind, om det end fra først af synes noksaa uskyldigt, noksaa meget indskrænket til den blotte Overflade.

Men, hvad der næsten er værre endda, det er, at disse i det uendelige gjentagne, og, naar hensees til Gjenstandene, for vor Tid næsten ubegribelige Lovprisninger af de oldenborgske Enevoldskonger ikke blot var en udenpaahængt Stads, som man ikke mente saa farligt meget med, men at de, — med noget Afdrag hist og her, — virkelig synes at have afspeilet den raadende Tænkemaade og Sindsstemning. Der er ingen Grund til at tvivle herpaa, da den samme Kongedyrkelse møder os, ikke blot i Festtaler og Dedikationer, men i private Breve og andre for Offent-

ligheden ikke bestemte Ytringer. Det synes virkelig at have forholdt sig saa, at man i Danmark med almindelig Glæde bøiede sig under Enveældens faderlige Regimente, at man var stolt af at være det mest absolut regjerede Folk i Europa, — at man saa op til sine Konger som til sande Mønstermænd, at Folket stod med foldede Hænder, i beundrende Beskuelse af dette lange Tog af Kristian'er og Fredrik'er, den ene ynkeligere end den anden, — at man ikke blot kaldte dem høivise, høilovlige, høisalige, men virkelig troede paa al denne Høihed. Den berømte danske Lojalitet var ingen hyklet Følelse; den synes gennem lange Tider at have været den stærkeste og almindeligste af alle de Følelser, der hævede sig ud over det daglige Livs snevre Grænser. Hengivenheden for det oldenborgske Kongehus optog i sig, næsten opslugte, hvad der fandtes af Almenaand og Fædrelandskjærlighed.

Denne Lojalitet, der for saamangtet Folk og ikke mindst for vort har været en Lænke om Foden, en ligefrem nedværdigende Form, er i sin Oprindelse en meget respektabel Følelse. I den europæiske Menneskeheds Barndom møder vi de saakaldte «gudebaarne Kongeætter»; det har været Ætter, som har udmerket sig ved visse arvelige legemlige eller aandige Fortrin, og i hvem man derfor har seet en særskilt Udstrømning eller Aabenbarelse af det guddommelige. Hengivenheden for dem blev en Religion og havde, som alle virkelige Religioner, en opløftende, samfundsstiftende Magt. I den senere Tid møder vi Kongeætter, der, om de end ikke længer gjaldt som gudebaarne, dog spillede en lignende overmægtig Rolle, saa det paa en Maade blev ved dem, gennem dem, at Folkene levede sit historiske Liv; — Ætter, der frembragte en lang Række af udmerkede Mænd, i hvis Personlighed og Virksomhed Folket saa sit eget Væsen forklaret, lærte sig selv at kjende, saa sin Trang til Udfoldelse virkeliggjort. Hengivenheden for en saadan Æt kunde være en ædel og opløftende Følelse, — et Udtryk for Folkets historiske Bevidsthed, ikke for Trælesindet. Men nu Lojaliteten ligeoverfor en Kongeæt som den oldenborgske, der var fremmed af Oprindelse og altid vedblev at være halvveis fremmed i Karakter, hvis Medlemmer lige til den nyeste Tid i Regelen talte Tysk, ofte neppe nok forstod Dansk, omgav sig helst med Tyskere som sine rette Landsmænd, — hvis Historie havde saa lidet ved sig, der kunde begeistre, — denne Lojalitet kunde ikke være den egte, gammeldags; den maatte mere være Udtryk for en Selvopgivelse fra Folkets Side end for Selverkjendelse og historisk Bevidsthed.

Et Folk behøver Ledere under Arbeidet paa at opfylde sin Mission, som ikke er at tjene Penge eller leve fredeligt og mageligt, men at udrette noget til Nytte eller Glæde for den hele Menneske-

hed; det gjælder at finde disse Ledere, og naar de er fundne, da at følge dem. De fødte Ledere hartidligere ofte været fundne *indenfor* Kongeætterne; i en nyere Tid oftest *udenfor*. Herskerevnen som andre Kald og Evner har, eftersom Menneskeheden er skreden længere fremad, stadig mere og mere ophørt at være et Slegtseie. Hos Oldtidens Folkeslag tales der jævnlig om Digterætter, Kunstnerætter o. s. v.; hvad der dengang var det sedvanlige, er nuomstunder blevet en ren Undtagelse. Og det er let at skjønne Grunden hertil: den moderne Civilisation med sin Mangfoldighed af Bøger og offentlige Skoler har i stadig videre Grad aabnet Adgang for Talentet til at gøre sig gjældende, i hvad Stand eller Slegt det end er oprundet; Konkurrencen er blevet skarpere, Grænserne mellem de forskellige Samfundslag langt mere flydende, end de var i gamle Dage, da Kulturen havde faa og vanskelige Veie for sin Udbredelse, mod hvad den nu har, og da en enkelt Æt derfor saameget lettere kunde bevare for sig som et Særeie de Fortrin eller Færdigheder, hvoraf den engang var kommen i Besiddelse. Men indenfor eller udenfor Kongerækken, — at finde den rette Leder, det er Opgaven, — at tage fejl af ham, at se op som til sin Leder til en, der ikke har Evnen til at være det, det er en af de største Ulykker, der kan ramme et Folk. — Et Menneskes Værd kan maales efter dets Evne til at beundre, har man sagt. Der er en stor Sandhed heri. Genierne, de fremragende Aander er det største, vor lagttagelse kan naa til. De er Menneskehedens eller det enkelte Folks Avantgarde paa den evige Fremadskridningens Vei. Hengivenheden, Beundringen for dem, — hvad Engelskmændene har kaldt «heroworshipping», — er derfor den sandeste, bedste Idealisme. Tvivlen paa de store Mænd er, som den skotske Tænkter *Carlyle* har sagt, Vantroens Fuldendelse; Middelmaadighedernes, Spidsborgernes Krig mod Geniet, hvortil vi saa ofte ogsaa nuomstunder er Vidne, er det værste Anarki, et Oprør mod Aanden, om den end noksaa meget føres i de bestaaende Institutioners, den kjære Freds og den gode Ordens Navn. — Men, ikke mindre vist end at heroworshipping ligeoverfor sande Stormænd fører opad, løfter og forædler, ikke mindre vist er det, at heroworshipping ligeoverfor saadanne Mænd, ved hvem der intet stort eller ophøiet er uden deres Rang og Titel, fører nedad, demoraliserer, degraderer. Et Folks historiske Helte eller repræsentative Mænd er, kan man sige, Produkter af dets Aand; men ogsaa det omvendte gjælder: Folkekarakteren præges og bestemmes af de Mænd, hvis Ledelse Folket følger, til hvem det ser op. Det kunde derfor ikke andet end øve en sørgelig Indflydelse paa det danske Folk, at det gennem lange Aarrækker beundrede, elskede, tilbad, dyrkede som Halvguder en Slegt af ubetydelige

Konger, et aandigt og legemligt forkrøblet Hængehoved, en sanseløs Vellystning, en ligefrem Idiot. Det maatte virke til, at Sansen for det virkelig ophøiede sløvedes, at Maalestokken for det moralske Værd, den personlige Storhed blev formindsket og forvansket.

Det forholdt sig nu vistnok saa, at de oldenborgske Enevoldskonger ofte mere i Navnet end i Virkeligheden styrede Staten, at deres Regjeringsvirksomhed ofte indskrænkede sig til at underskrive, hvad der blev dem forelagt af deres Ministre eller af Statskollegierne. Derefter kunde man mene, at Styrelsens Karakter og Retning ikke beroede saameget paa Kongen personlig som paa hans Ministre. Imidlertid, — Kongerne valgte selv sine Raadgivere og Redskaber. Og den gamle Regel sandedes nu her, at Krage søger Mage, at Middelmaadigheden helst omgiver sig med andre Middelmaadigheder og søger at holde sig den overlegne Dygtighed fra Livet. Paa meget faa Undtagelser nær var den dansk-norske Stats Ministre i Enevoldsperioden lidet fremtrædende Personligheder, blotte Rutinemennesker, uden noget frugtbart eller vækkende Initiativ.

Det Statsmaskineri, der indrettedes umiddelbart efter Suverænitetens Indførelse i 1660, og som, paa et Par kortvarige Afbrydelser nær, vedblev at holde sig, saalænge Foreningen mellem Norge og Danmark stod ved Magt, var et *kollegiall*, d. v. s. de forskjellige Grene af den indre Styrelse var henlagt, ikke under enkelte Mænd, men under Samlinger af flere, der i Forening besluttede og i Forening bar Ansvar. En saadan kollegial Styrelse har sine gode Sider. Den er, ifølge sit sammensatte Væsen, konservativ, langsom i Vendingen, baade uskikket og utilbøielig til voldsom Optræden. Deraf fulgte, — hvad der ogsaa er det bedste, som kan siges om den dansk-norske Enevoldsregjering, — at Lov og Ret under den blev respekteret i langt høiere Grad, end man skulde have ventet ifølge en Forfatning, der overdrog Stat og Folk til en enkelt Person som hans Eiendom, med hvilken han kunde skalte og valte efter Behag. Paa den anden Side maa en kollegial Styrelse, indrettet som den danske var, i høi Grad savne Evnen til at sætte Liv i Folk og til at gennemføre vidtgribende Reformer. Hvor alting afgjøres i Regjeringskontorerne, og det ikke af en enkelt, men af flere i Forening med lige Ret og lige Ansvar, der kommer det, som man har kaldt bureaukratisk Aand, og som vi ogsaa nuomstunder ser adskilligt af, til sin rette Udfoldelse. En Styrelse, der er besjælet af denne Aand, ser i Regelen mere paa Formen end paa Tingen. Dens Konservatisme udarter gjerne til det smaaligste Pedanteri. Den er ikke despotisk voldsom, men til Gjengjæld saameget mere brydsom ved sin Tilbøielighed til at give Forskrifter om alting, til at

reglementere og drage ind under Administrationens Opsyn alle, ligetil de privateste Forholde. Neppe har nogen Regjering syndet mere end den dansk-norske Enevoldsregjering ved at udstrække denne sin saakaldte «landsfaderlige Omsorg» ud over alle rimelige Grænser. «Cancelliet (∴ det vigtigste af Regjeringskollegierne, svarende omtrent til vort Kirke-, Justits- og Indredepartement) er hele Statens Oberformynder,» heder det hos en dansk Historiker fra Slutningen af det forrige Aarhundrede, «der stedse behandler Kongens Undersaatter som umyndige og ikke alene foreskriver dem, hvad de skal lære, hvorledes de skal leve, spise, klæde sig, men endog hvad Navn de skal bære og hvor langt de tør gaa eller rejse.» Det er neppe nogen Overdrivelse i denne Skildring. Værst og mest nærgaaende var Regjereriet under *Kristian den Sjette*, under hvem der oprettedes to nye Kollegier, — et *Generalkirkeinspektionskollegium*, hvem Undersaatternes Sjæls- og Salighedsanliggender blev underlagte, og et *General-Landøkonomi- og Kommercekollegium* (allerede disse slæbende lange Navne giver Indtryk af det bureaukratiske Pedanteri, der sad tilrørs), hvis Opgave det var at sørge for Undersaatternes timelige Velfærd, og som sørgede derfor ved at oprette Fabrikker, der ikke kunde bestaa uden Statstilskud, og ved at give Privilegier og Monopoler, til Ødelæggelse for enhver sund og naturlig Næringsdrift. *Kristian den Sjette*, hvis Flid var ligesaa stor, som hans Forstand var liden, synes at have indbildt sig, at hvad det gjaldt om, det var at skrive og underskrive, jo flere Reskripter og Forordninger, des bedre. Lovmageriet gik da ogsaa ind i de utroligste Detailler. Det blev foreskrevet, hvor man skulde købe sine Klæder, hvorledes og hvoraf de skulde syes, enten af Fløiel, Silke eller Damask, hvorledes de skulde broderes, — alt efter den Plads, enhver indtog i Rangforordningen. I en Forordning for Island forbødes det at skræmme Børn med den saakaldte Julesvend eller Spøgelse, fremdeles blev det indskjærpet Presterne at advare mod, at man «utilbørlig udspurte Fremmede om Nyheder», «hvorved mange Usandfærdigheder opdigtes og udblandes» m. v.

Dette Regjereri, dette i alle Forholde paa det ubehændigste og utidigste indgribende Formyndervæsen virkede naturligvis til at lamme den private Foretagsomhed, det private Initiativ endog der, hvor det lettest og naturligst gjør sig gjældende: paa Næringsdriftens og de økonomiske Interessers Omraade. Handelsmænd og Fabrikanter vænnedes til at haabe alt, ikke af sin egen Driftighed, men af Regjeringens Omsorg eller Gunst. Hvad der blev gjort, blev oftest slet gjort, fordi der overalt var lagt Baand paa den frie Konkurrence og man stadig skulde hjælpes til at faa sine Produkter afsatte ved kongelige Befalinger.

Danmark havde, forud for Statsforandringen i 1660, havt et politisk Liv, Institutioner, hvorigjennem Folket tog Del i Afgjørelsen af vigtige Landsspørgsmaal; det havde havt endnu levende Rester af en ældre Tids kommunale Selvstyrelse. Herpaa blev der nu gjort en grundig Ende. Enevoldsregjeringen ikke blot ikke krævede nogen Medvirkning fra Folkets Side til Opnaaelsen af offentlige Øiemed; den kvalte ethvert Spor deraf, forfulgte enhver Tendens dertil som Ytringer af en oprørske Aand, der formastede sig til at gjøre Indgreb i den eneprivilegerede kongelige Visdoms Rettigheder. Alt skulde udgaa fraoven, alt udgik fraoven, og Undersaatterne behandledes saalænge som umyndige Børn, til de bragtes ned til umyndige Børns Standpunkt, vilje- og meningsløse, uden Sans for andet end sine bittesmaa private Affærer.

Eftersom Kongens Person og hans Hof var den Akse, hvormed det hele Samfund bevægede sig, udbredte *Hofaanden* sig i stadig videre Kredse og besmittede alle Forholde. Krybende Underdanighed ligeoverfor Overmænd (i dette Ords udvortes Bemærkelse), Skinhellighed og lavt Smigreri blev de sikreste og mest søgte Veie at komme frem paa. Middelmaadigheden paa høieste Sted drog efter sig Middelmaadigheden paa næstøverste og saa videre nedover. Der var, udenfor Videnskab og Literatur, neppe levnet noget Felt, hvorpaa den fremragende Dygtighed kunde vise sig og komme til sin Ret. Det gik da, som det pleier at gaa i slige Fald: istedetfor de virkelige Fortrin blev det de indbildte, — *Rangens og Titlernes*, — der gjorde sig gjældende, og med dem voksede den honette Ambition, den falske Æresyge, ligesaa fornedrende og sløvende, som den sande er eggende og vækkende for de gode Kræfter, til at blive et fremherskende Træk i Samfundet, — en Hovedpassion, der sammen med rundmavet Lige-gyldighed og spidsborgerlig Smaalighed delte Samfundet mellem sig. Hvor stor Vegt baade Regjering og Folk lagde paa Rangvæsenet, sees af de mange Forandringer, der foretoges med det, og den særdeles Omhu, der vistes for Ordningen af alle didhørende Anliggender. Der udkom en særskilt Forordning om det vigtige Ord Ekscellences rette Brug. I Løbet af 40 Aar under *Kristian den Femte* og *Fredrik den Fjerde* blev Rangforordningen ikke mindre end 4 Gange omgjort. Regjeringen gjorde sig en Indtægtskilde af Undersaatternes Naragtighed; den drev ligefrem Handel med sine Titler eller, som de kaldtes Karakterer, og satte Takster paa dem: en Kancelliraadstitel kostede 500 Rigsdaler, en Justitsraadstitel 1000, en Etatsraadstitel 2000 o. s. v. Det maa synes os ubegribeligt, at der kunde findes Liebhabere til en Vare af det Værd og til den Pris. Men der fandtes en Overflod. Man grundlagde Akademier, byggede Kirker o. s. v. for de Summer,

der indkom for solgte Karakterer. Der var dem, som ofrede hele Formuer, flere Tønder Guld, for at opnaa en Ridderorden eller en Kammerherrenøgle. Det er bekjendt, at *Holberg* jævnlig i sine Skrifter kommer tilbage til den honette Ambition og gjør den til Gjenstand for sin Spot. I en af sine Epistler omtaler han den Foranderlighed i Smag og Sedvaner, som efter hans Mening var blevet raadende i Danmark i den seneste Tid, men føier saa til «En Affekt er der dog, hvori Nationen endogsaa udi denne flygtige Periode haver ladet se en stedsevarende Bestandighed, nemlig Rangsygen eller den saakaldte honette Ambition; thi det er og synes stedse at blive dette Folks Favoritstudium.» Endda oplevede ikke *Holberg* at se Sygdommen paa sit Høidepunkt; Rangforordningen blev i den følgende Tid stadig længere, Titlerne flere og mere efterspurgte, den honette Ambition greb mere og mere om sig.

Hvorledes Folket blev moralsk fornedret ved saadanne Indflydelser, — hvorledes Sandhedskjærligheden, Almenaanden, Sansen for Frihed og Fremgang blev sat tilbage, — hvorledes en virkelig Træleaand med alle dens modbydelige Merker blev raadende inden det hele Samfund fra øverst til nederst: det viste sig fremfor alt tydeligt under *Struensee's* Ministerium og ved hans Fald.

Struensee var utvivlsomt besjælet af en oprigtig Iver efter at udføre noget godt og stort for den Stat, som Tilfældet og Hofgunsten havde sat ham til at styre. Han havde oplyste, frisdannede Idéer, og blandt hans Raadgivere og Redskaber var der flere virkelig udmerkede Mænd (som *Reverdil*, *Oeder*, *Struensees Broder*). Der sattes i Gang eller gennemførtes under hans kortvarige Styrelse (1770—72) flere gavnlige Reformer end under *Enevolds*-regjeringens samtlige forudgaaende Ministerier. Censuren blev ophævet; de indledende Skridt blev gjorte til det store Verk: at frigjøre den danske Bondestand fra Hoveri og Stavnsbaand; Rettergangsordenen forbedredes, der indførtes tidsmæssige Formil-delser i Straffelovene; en Række skadelige Monopoler og Privilegier blev afskaffet (deriblandt Danmarks Monopol paa at forsyne det søndenfjeldske Norge med Korn, — et af de mest talende Vidnesbyrd om, af hvad Art de oldenborgske Kongers «landsfaderlige» Omsorg for Norge var, idet Norge udsattes for at lide Hungersnød, for at nogle danske Herregaardseiere i Ro og Mag kunde berige sig); Hofholdningen sattes paa en mere sparsom Fod; Rang- og Titelvæsenet indskrænkedes, og der gennemførtes større Lighed for Loven og i Hensyn paa de offentlige Byrder.

Man skulde tro, at en Styrelse, der udførte saameget godt, maatte have vundet Stemningen for sig. Men nei! *Struensee's* store Feil var, at han glemte, at de i sig selv nyttigste Reformer

bliver unyttige eller ligefrem skadelige, naar de ikke er tilbørlig forberedede hos Folket, i den almene Opinion, og at et Folk ved et langvarigt Tryk kan blive saa trælesindet, at det ligefrem elsker sine Lænker. Hans reformerende Virksomhed fandt ingen Tilslutning hos det store Publikum, medens den vakte Harmen hos de enkelte, hvis private Interesse berørtes deraf. Trykkefriheden misbrugtes paa den mest vanærende Maade til at udbrede gemene Bagvaskelser, som for en stor Del gik ud over Ministeren selv, der havde givet den. Idet han indskrænkede Titel- og Rangvæsenet, forgreb han sig paa det eneste, som Spidsborgerligheden satte Pris paa udenfor det private Velvære. Han behandlede Undersaatterne, som om det var voksne Mennesker, medens de var vant til at behandles som Børn og følte Sorg eller Uvilje, naar man tog Ranglerne fra dem.

Struensee's Fald hidførtes, som kjendt, ved en helt igjennem uhyggelig Hofkabale, hvis Hovedmænd enten var ubetydelige eller ligefrem uværdige og foragtelige Personer. Alligevel hilsedes denne Katastrofe med den mest uhørte, den skandaløseste Jubel i alle Samfundskredse. Det seirende Koteris Hoveder overdænedes med de væmmeligste Smigrerier, de faldne Offere med de laveste Smædelser paa Vers og paa Prosa. I Spidsen for dem, der beskjemmede sig paa denne Maade, møder vi Navne som *Suhm*, *Langebek*, *Tyge Rothe*, — Mænd, der i denne Tid gjaldt som Danmarks ypperste Videnskabsdyrkere og Tænkere. *Suhm* udgav sit saakaldte «Brev til Kongen», hvori han opfordrede til skaanselløs Straf over de ulykkelige Fanger, Greverne *Struensee* og *Brandt*, og nedlod sig til Smigreriets dybeste Dyb ligeoverfor de seirende Magthavere i slige Ord som disse: «Hvo ærer og ophøjer ej den farlige, men ærefulde Nat (∴ Natten, da *Struensee* blev fængslet), som sønderbrød vore Lænker, som gjorde os igjen til et Folk. Herlige Nat! tilkommende Homerer og Virgiler skulle besynge dig. Saalænge danske og norske Helte er til, skal *Juliane's* og *Friedrichs Ros* (∴ Enkedronning *Juliane* og hendes Søn *Arveprinsen*, i Navnet det seirende Hofkoteris Hoveder) vedblive, men ej forøges, thi det er umueligt. Verden vil altsaa forblive til intet, end deres Ære forgaa.» — Denne Blanding af feig Forfølgelsesaand og krybende Underdanighed vakte ikke blot ingen Forargelse, den blev endog almindelig beundret. «Brevet til Kongen» oversattes paa Tysk under Titel: «Seltenes Denkmal patriotischer Freymüthigkeit und grossmüthiger Könighlicher Wahrheitsliebe» (d. e. Sjeldent Vidnesbyrd om patriotisk Frimodighed og ædel kongelig Sandhedskjærlighed). Det seirende Hofkoteri anordnede en kirkelig Takkefest, hvorved Gud skulde faa Del i Æren for, at et uhæderligt Foretagende havde lykkets saa vel:

Presterne lod sig, som desværre saa ofte, bruge i Politikens Tjeneste (Struensee havde ikke vist sig som Presteven; en af hans Fortjenester var at sløife nogle af de mange overflødige og urimelige Helligdage), og udslyngede fra Prækestolene de løgnagtigste Beskyldninger mod den faldne Minister, saasom at han havde villet lade Kongen myrde, uagtet det maatte være indlysende for enhver, at intet kunde være hans Tanke fjernere, da jo hans Magt alene beroede paa Kongens Liv. Det gjordes til en Majestætsforbrydelse, at Struensee havde tilranet sig en Magt, der alene tilkom den suveræne Konge personlig, uagtet det var vel kjendt, at Kongen var ude af Stand til at udøve nogensomhelst Art af Magt, og uagtet Struensee forsaavidt kun havde gjort, hvad Ministrene baade før og efter ham gjorde og var nødte til at gjøre. *Kristian den Syvende*, hvem man ofte saa i sit Vanvid knuse Vinduesruderne paa Slottet og kaste Møbler ud paa Gaden eller i Slotsgaarden agere Hest for den Negergut, der var givet ham til dagligt Selskab, tiltales af *Langebek* i hans «Trende Skaldedigte» (det af *Wessel* saakaldte «Juleaftenssludder», — vi vil haabe, til Ære for vor Landsmand, at han dermed har villet betegne ikke blot dette Produkts æsthetiske, men ogsaa dets moralske Ynkелighed) i følgende Udtryk:

«Sid, Christian! fast, sid ene paa din Throne!
En Suveræn som Du, en jordisk Gud i Norden!»

Og saa kommer da, — som en værdig Slutningsakt til dette Drama, hvori Rollerne var fordelte mellem Feighed, Dumhed, krybende Underdanighed, snigende Intrigantvæsen, — Dødsdommen over Struensee og Brandt og dens Eksekution. Denne Dødsdom, — en uudslettelig Skamplet i den danske Historie (og i den norske med, forsaavidt begge Folk politisk udgjorde et Hele), — bygget paa de tyndeste, mest selvmodsigende Præmisses, de øiensynligste Forvrængninger og Tilsnigelser, ved hvilke Kongens Person vekselvis fornedres, blotstilles og ophøies, — er alligevel undertegnet af Mænd som *Kofod-Ancher*, *Stampe*, *Lüxdorph*, *Carstens*, — d. v. s. Landets mest ansete Mænd, der nød en udelt Agtelse, ikke blot for sin Duelighed, men ogsaa for sin Karakters Renhed og Uafhængighed. En tyskfødt Statsmand, der længe havde været i den danske Stats Tjeneste, og som ikke var nogen Ven af Struensee, *Grev Lynar*, siger om Dommen over ham: «I hele mit Liv har jeg aldrig seet noget jammerligere Aktstykke; man skulde tro, at de Danskes Hjerner havde forvandlet sig til lutter Grød.»

Det er umuligt at gennemgaa Skildringerne af disse Begivenheder, uden at faa et dybt Indtryk af, hvorledes Enevælden havde nedværdiget det danske Folk, og hvorledes der var vendt op og ned paa al offentlig Moral ved den «ovenfra» udgaaede Styrelse.

Den samme *Suhm*, der blev saa patriotisk henrykt over Struensees Fald, ytrer i et Brev fra 1774, altsaa faa Aar efter «den herlige Nat, som Homerer og Virgiler besyng»: — «Vi er og bliver dog desværre et Folk af Slaver, og neppe have vi været større Slaver end nu.»

IV.

Men gjaldt nu ikke alt dette fuldt saameget det *norske* Samfund som det *danske*? Begge Folk stod jo under den samme Forfatning, regjeredes efter det samme System. Enevoldsregjeringens administrative Formynderskab udstraktes selvfølgelig ogsaa til Norge. Ogsaa her var det den ledende Grundtanke, at alt maatte udgaa fraoven, at Styrelsen skulde blande sig ind i alle Forhold og regulere og reglementere ethvert Virksomhedsfelt. Ogsaa Nordmændene behandledes som en Flok hjælpeløse Børn. Og begge Folk bøiede sig, som det synes, med den samme Villighed under dette sløvende Formynderskab. Den *danske* Lojalitet fandt et værdigt Sidestykke i den *norske*. Nordmændene roste sig af sin ubetingede Hengivenhed for det oldenborgske Kongehus og vilde i denne Henseende ingenlunde staa tilbage for de danske Brødre. Det var sedvanligt, at i danske Lovsange eller Klagesange over levende eller døde Oldenborgere blev de norske Fjelde anraabte om et Ekko, og Ekkoet udeblev ikke. Naar en Konge eller Prins gjæstede Norge (hvilket heldigvis kun sjelden skete), strømmede det alle vegne over af de mest svulstige Ytringer af arveundersaatlig Henrykkelse og Hengivenhed. Idet *Holberg* etsteds omtaler de norske Borgerkrige i Middelalderen, er det ham en patriotisk Tilfredsstillelse at kunne fremhæve, hvor helt anderledes skikkelige hans Landsmænd nu var blevne: «Hvis man skal tilskrive disse Uroligheder Nationens Tilbøjelighed til Oprør, saa maa man tilstaa, at aldrig noget Folk er bleven mere forandret og ukjendeligt; thi man haver i de nyere Tider, udi hele *Seculis* (Aarhundreder), ikke mærket ringeste Bevægelse, saa at, hvis de gamle Norske kand citeres til Exempel paa Ustadighed, saa kand de nyere, lige fra Reformationens Tider, fremfor alle Nationer paa Jorden, vise Exempel paa Bestandighed, Lydighed og Afsky for Oprør. Herpaa kan tjene til Oplysning hvad som er tildraget sig for nogle Aar siden, da en vis Nordmand formedelst Utroskab mod Regjeringen blev henrettet; thi man fandt ikke, at en eneste af hans Landsmænd havde været i Ledtog med ham.» (Det sigtes herved til den ulykkelige *Poul Juul*, som ved sin Begavelse havde været en bedre Skjæbne værdig.) I den følgende Tid var denne Nordmændenes urokkelige, ubetingede

Troskab mod Arvekongehuset (Pudeltroskaben, som man nuomstunder kalder den) en Gjenstand for stadige Lovprisninger, paa Vers og Prosa, hos danske som norske Forfattere.

Det er før omtalt, hvorledes Statsforandringen i 1660, ved at ophæve det danske Rigsraad og give den danske Adel Dødsstødet, stillede Norge og Danmark i en ydre statsretlig Forstand paa lige Fod. Forsaavidt var den til Norges Fordel, og det var, som det synes, udelukkende denne Side ved den, der gjorde Indtryk paa Nordmændene og fæstede sig i deres Minde.

Statsforandringen havde imidlertid andre, for Norges Selvstændighed mindre heldige Følger. Norge blev frigjort fra den Ydmygelse at styres af det danske Rigsraad; det stod herefter, lige med Danmark under den fælles Konge, der i en vis Forstand kunde siges at være ligesaavel norsk som dansk. Men dette kunde ogsaa kun siges i en vis, d. e. i en *juridisk* Forstand. Faktisk var og blev Kongen *dansk*. I Danmark residerede han; Norge laa fjernt og besøgte yderlig sjelden af Enevoldskongerne, af enkelte af dem aldrig. Deraf fulgte, at Hensynet til Danmarks Interesser fremdeles var og blev det ledende og bestemmende for Styrelsen. Under en Forfatning, der hvilede paa den Grundsætning, at Land og Folk er Kongens Privateiendom eller Patrimonium (som *Kristian den Femte* udtrykkelig siger i sit Testament), maatte det blive Formaalet at centralisere saa meget som muligt, at samle alle Statens Kræfter, til Forherligelse af Kongen og hans Hof, *der* hvor han havde sit regelmæssige Opholdssted; et Land, der laa fjernt fra den kongelige Residens, maatte blive behandlet efter Kolonialpolitikens Grundsætninger, d. v. s. saaledes, at man lagde an paa at drage den størst mulige Fordel af det og til Gjengjæld gjøre mindst muligt for det.

Allerede i Tidsrummet fra 1536 til 1660 var der udrettet ikke saa lidet til at istandbringe Enhed mellem begge Riger og Folk, d. v. s. ved Indførelse af dansk Lovgivning, danske Retsvedtægter og Institutioner at fuldende den Indlemmelse af Norge i Danmark, hvortil Grunden var lagt ved Reformationen. Saalænge den politiske Suverænitet imidlertid var delt mellem Konge, Rigsraad og Rigsdag, maatte Styrelsen i Regelen være for svag og splittet til at gennemføre et strengt Centralisationssystem: Kongens og Rigsraadets Interesser faldt ikke sammen, og de modvirkede derfor ofte hinanden istedetfor at samvirke. Men nu, da al Magt var samlet hos Kongen, nu kunde der stræves med saameget større Styrke og Sikkerhed mod det Maal, der ifølge Tidens Synsmaade maatte synes saa ønskeligt og fuldt berettiget, eftersom jo Undersaatterne var til for Kongens Skyld og ikke Kongen for Undersaatternes, — det Maal, som Ministeren *Guldberg* ud-

trykte med de bekjendte Ord: «Ingen Nordmand er til; alle ere vi Borgere af den danske Stat,» — eller, som man ogsaa udtrykte det: Kongens Undersaatter skulde føle sig, ikke som gode Nordmænd, gode Danske eller Holstenere, men som gode kristianske eller fredrikske Mænd, d. v. s. Hengivenheden for Kongehuset skulde træde i Stedet for enhver anden Art af Almenaand, udjævne alle Adskillelser, opsluge enhver Følelse af særskilt Nationalitet hos Rigets forskjellige Folk.

Særlig maatte det da blive *Nordmændenes nationale Væsen*, det gik ud over. Dette nationale Væsen blev ogsaa i flere Retninger beklippet og trængt tilside ved Regjeringens Omsorg siden 1660. I den værste Fornedrelses Periode havde Norge dog beholdt sin gamle nationale Lovgivning; *Kristian den Fjerdes Norske Lov*, der udkom 1604, var i Hovedsagen kun en Oversættelse af *Magnus Lagabøters*. Herpaa blev der gjort en Ende af Enevoldsregjeringen. *Kristian den Femtes Norske Lov* er for det meste Ord til andet stemmende med *Kristian den Femtes Danske Lov*, og det blev udtrykkelig paalagt Lovkoncipisterne at gennemføre den størst mulige Enhed mellem begge Riger; da de nemlig havde én Konge og én Religion, blev det sagt, maatte de ogsaa have én Lov. I den følgende Tid blev Love og Forordninger givne under ét for begge Riger, saavidt det paa nogen rimelig Maade lod sig gjøre og ofte langt videre end rimeligt, idet de givne Lovregler kun lidet passede med Norges lokale Forhold.

Havde Norge i Tiden forud for 1660 været uden Centralstyrelse, saagodtsom uden noget Organ for et eget politisk og nationalt Liv, saa blev dette endnu mere Tilfælde efter Enevoldsregjeringens Oprettelse. De norske Stænder forsvandt med den danske Rigsdag. Ønskerne om selvstændige Regjeringsautoriteter for Norge, om selvstændig Jurisdiktion, eget Universitet, egen Bank, der kom frem under den nationale Bevægelse, som vi finder Spor af i den sidste Menneskealder før Statsforandringen, sattes tilside. Enevoldsregjeringens Amalgamationspolitik gik jo i den stik modsatte Retning af den, hvori disse Ønsker pegede. Den halvt opløste, uorganiske Tilstand, hvori det norske Samfund var sunket ned i Unionsperioden, vedligeholdtes og sattes, saa at sige, i System. Det gjaldt om at bringe Nordmændene endog til at tabe Erindringen om, at de havde været et eget Folk, en egen historisk Individualitet. Norge vedblev at være uden nogen Centralautoritet, uden Universitet, uden Bank, uden Hovedstad, — en Samling af Byer og Bygder, vidt adspredte, uden noget ydre Foreningsbaand, — en Krop uden Hjerne, uden Hjerte, hvis nærende Safter blev ledede over i en anden Organisme og gav Tilskud til en anden Organismes Blodomløb.

I *Danmark* stod man, — hvor fuldstændig end al Styrelse var lagt i Enevoldskongens landsfaderlige Haand, hvor omhyggelig end Folket blev holdt udenfor enhver Deltagelse i offentlige Anliggender, — Regjeringen dog saavidt nær, at der af og til maatte flyde lidt Kundskab om dens Planer ud blandt Publikum, og at disse Planer, i Mangel af en virkelig offentlig Diskussion, idetringeste blev gjort til Gjenstand for Kandestøberier i Værtshuse og private politiske Kollegier. Regjeringen kaldte sig dog dansk, dens Formaal maatte dog være at forøge Danmarks Magt, at fremme Danmarks indre og ydre Udvikling. Idetringeste i Hovedstaden, inden de Regjeringen nærmest staaende Kredse maatte der dog røre sig et Slags Interesse for Statssager, et Slags historisk Liv saa at sige, en Følelse af, at man havde fælles Opgaver udover Familielivet og det daglige Madstræv. I det fjerne *Norge* derimod blev man helt og holdent styret uden at vide hvorhen; Regjeringens Politik dreiede sig i Regelen om Formaal, der var Norge fuldkommen fremmede og uvedkommende; Norge havde ingen Interesser at gjøre gjældende, eller, om det havde nogen, toges der ikke Hensyn til dem; dets Opgave var kun at tilskyde Penge, Soldater, Matroser; dets Tilværelse i politisk Henseende en fuldkommen navnløs; dets Rolle en stum Tjeners.

Man skulde herefter tro, at Enevoldssystemets Virkninger var endnu mere ødelæggende for Norge, i moralsk og national som i økonomisk Henseende, end for Danmark. — Vi har seet, hvorledes det norske Folk i Reformations-Aarhundredet syntes at have tabt baade Vilje og Evne til at raade for sin egen Skjæbne, hvorledes dets historiske Liv pulserede næsten umerkeligt, hvorledes dets Nationalbevidsthed, dets Følelse af at være et eget Folk syntes ved at udslukkes. Vi skulde nu paa Forhaand finde det rimeligt, at disse Rester af Liv heller maatte være gaaede helt tilgrunde, end at de skulde kunne udvikle sig til en ny Blomstring —, i Aarhundreder, tilbragt i en faktisk fuldstændig Afhængighed af et andet Land, under en Styrelse, der behandlede Undersaatterne som Børn, — uden politiske Interesser, uden offentligt Liv, uden Foreningsbaand, berøvet endog de nødtørftigste Organer for en selvstændig Udvikling, — vilje- og meningsløst draget med i politiske Foretagender, der ikke vedkom Folket, og hvorom det ingen Kundskab fik. Det skulde synes rimeligt, at de samme Indflydelser, der under Enevoldsregjeringen virkede saa kuende paa Almenaand og offentlig Moral hos det danske Folk, maatte have virket paa samme Maade ogsaa hos det norske. Det skulde synes rimeligt, at, ved de mange Baand, der knyttede de saakaldte høiere Samfundsklasser i Norge, Embedsmands- og Borgerklassen, til Danmark, og som Regjeringen sørgede for stadig at forsterke

og forflere, maatte disse Samfundsklasser, som ifølge denne Tidsalders Oplysningsforhold alene kunde være Bærere af en bevidst norsk Nationalaand, blive mere og mere uskikkede for denne Opgave, — at den Patriotisme, som tilsidst blev levnet i Norge, snarere maatte være dansk end norsk eller i det høieste et Slags provinsiel Særfølelse, uden Styrke eller Spirekraft, naar den løs-gjordes fra Helstaten, hvortil den var knyttet, — at Folkets Tænkemaade maatte blive merket af det Trælesind, som Enevoldsregjeringens Grundsætninger og Praksis var saa vel skikket til at indprente, — at Evnen og Viljen til Opofrelse, Følelsen for Landets Ære, Troen paa dets Fremtid maatte rent forkomme ved en Afhængighed, i hvis Ly alene Egoisme og Materialisme syntes at kunne trives paa Bekostning af alle ædlere Instinkter.

Vi ser da ogsaa, at Fremmede, der af Norges senere Historie kun kjendte de ydre, mest iøinespringende Kjendsgjæringer, fra først af ikke vilde tro paa Reisningen i 1814, at de betragtede den som et blot og bart Verk af den oldenborgske Prins *Kristian Frederiks* og hans personlige Tilhængeres Opviglerier, hvori Folket selv ingen Del havde. *Karl Johan* udtalte for de europæiske Stormagters Kommissærer, der var sendte til ham for at mægle mellem ham og Nordmændene, inden han begyndte sit norske Felttog, at han ikke troede paa, at et Folk, der siden 1660 havde staaet under Svøben af en mere uindskrænket Magt end Sultanens i Konstantinopel, nu i en Haandevending skulde have faaet en slig Tørst efter politiske Rettigheder, at det vilde sætte alt ind paa at hævde den i Eidsvold givne Forfatning. En svensk Politiker, *Grev M. Anckarsvård*, skrev, da han havde faaet Underretning om Kielerfreden (hvorved Norge afstodes til den svenske Konge «med fuld Ejendomsret og Suverænitet»): «Saa nu er da Norge visselig vort! Om Nordmændenes Sindsstemning tales der vel forskjelligt; men ikke tror jeg, at de gjør nogen Modstand. Hvad andet skulde de vel kunne kræve end Korn og Brændevin?» (Hvad ämna de bättre begära än säd och brännvin.) Vi ved, at svenske Politikere længe bagefter havde ondt for at frigjøre sig fra den Forestilling, at Norge i 1814 havde været et let Bytte, og at det kun ved et Tilfælde slap dem af Hænderne. Vi kan ikke undre os derover. Det maatte synes dem noget vidunderligt, at et Folk, der gennem saa lange Tider tilsyneladende uden Misnøie havde fundet sig i at være afhængigt og umyndigt, paa én Gang skulde have faaet baade Evne og Vilje til at raade sig selv. Det er ikke frit for, at hvad der skete i 1814, ogsaa for os har staaet som noget halvveis mirakuløst, en Opvaagnen som ved et elektrisk Stød, der pludselig sætter alle Kræfter i Bevægelse. For endel kommer nu dette af, at vi har seet disse Begivenheder paa Af-

stand i et idealiseret (forskjønnende) Lys. Vi er taknemlige for, hvad der blev udrettet i 1814, og bør saa være. Vi er derfor tilbøielige til at overse, at ikke alt det blev naaet, som kunde været naaet, eller at det ialfald ikke blev naaet paa den rette, virkningsfuldeste Maade. Norge fik i 1814 Valget mellem at være og ikke være, saaledes stillet, som det kun sjelden stilles et Folk. Det var et Øieblik, da det «vidunderlige» kunde have skeet, — det, som med ét Slag samler et Folk bedre end Aarhundreders Arbeide i det stille. Det «vidunderlige» skete ikke. Det store Øieblik blev ikke helt forspildt, men heller ikke helt udnyttet. Vi ser i, hvad der skete i 1814, nok af Vidnesbyrd om, at de Forhold og Tilstande, som er blevne skildrede i det foregaaende, havde sat sine dybe Merker i Folkets Tænkemaade. Vi møder nok af Uklarhed over de Krav, de Forpligtelser, der staar klart og sikkert hos ethvert Folk med en nogenlunde udviklet Æresfølelse. Den nationale Afhængigheds, den politiske Umyndigheds, det landsfaderlige Regimentes Vaner og Forestillinger havde faaet god Tid til at rodfæste sig hos Nordmændene; de lod sig ikke afstreife i en Fart, som man tager af en gammel Klædning for at iføre sig en ny. «Lydrigefantasien» var paa færde i 1814; — den har, som vi en og anden Gang faar føle, endnu ikke udspillet sin Rolle blandt os. Det viste sig, at Kongetroskabens, Arveundersaatlighedens Lænker fremdeles sad Folket om Foden, medens det kun altfor meget skortede paa den Samfølelse, den indbyrdes Tillid og Forstaaelse mellem Folkets forskjellige Klasser, der skulde have givet det den rette Handlekraft, men som ikke godt kan udvikle sig under saadanne Tilstande som de, hvorunder det norske Folk havde levet forud for 1814, — uden Midtpunkt, uden Organer for en selvstændig politisk og historisk Tilværelse. — Paa den anden Side er *Grev Wedels* velkjendte Ord, at Nordmændene ingen Ære har af Begivenhederne i 1814, at deres Forhold var uden Kraft, uden Mod, at det var bare Skryt altsammen, — uretfærdige og et Vredesudbrud af en ensidig Partiaand, hvorpaa ingen Vegt skal lægges. Hvad der udførtes i dette Merkeaar i Norges Historie, vilde aldrig have været udført, saafremt ikke Nationalaanden hos Nordmændene havde været vakt til et fornyet Liv, saafremt ikke en Enthusiasmens Strømning havde gaaet gennem Folket og styrket dets Selvfølelse. De svenske Politikere, der mente, at Reisningen i 1814 bare var en Frugt af Enkeltmands Opvigleri, vilde have vurderet den bedre og sparet sig selv for en Skuffelse, saafremt de havde kjendt lidt mere til Norges seneste Historie og ikke var blevne staaende ved denne ene Kjendsgjerning, at Landet i saa og saa lang Tid havde været regjeret som en Provins af et andet Lands enevældige Konger. De vilde,

ved at trænge lidt indenfor Overfladen, have seet, at der, medens alt forblev uforandret i det ydre, var foregaaet en stor Forandring i det indre. De vilde have seet, at Reisningen i 1814 kun fortsatte en Reisning, der var begyndt længe forud, og at den følgelig ikke savnede de Rødder hos Folket, uden hvilke den ikke kunde have ført til noget varigt Resultat. Denne forudgaaende Reisning, denne Vækkelse af Nationalaanden hos Nordmændene til et fornyet Liv, var i Slutningen af det forrige Aarhundrede tydelig nok og velkjendt for enhver, der havde Evne og Leilighed til at iagttage paa nærmere Hold. Herom er der mangfoldige Vidnesbyrd, som vi siden skal komme tilbage til. Her skal bare ét nævnes. Historikeren *Suhm*, der var dansk født og opdraget, men som tilbragte flere af sin kraftigste Manddoms Aar i Norge og følgelig kjendte godt begge Folk, udtaler etsteds, at «de Norske føler mere, at de er et Folk, end de Danske». Saaledes vilde man umulig have kunnet talt i Reformationsaarhundredet, da den danske Patriotisme træder saa klart frem og viser sig saa virksom baade i Literatur og Politik, medens man maa lede efter Ytringerne af den norske, som man leder efter Gløder i Asken paa et udslukt Brandsted. — Der var altsaa foregaaet et Omsving. Nordmændenes nationale Selvfølelse havde vokset, medens Danskerne snarere havde minket af. Rollerne var paa en Maade byttede om. I Slutningen af det 18de Aarhundrede var Nordmændene de aktiveste af de to Folk, fremfor de Danske besjælede af en freidig Tro paa sit Lands Fremtid, medens vi i det sekstende Aarhundrede kun møder sløv Ligegyldighed hos dem eller afmægtige Klager over Norges «Alderdom». Hvori havde nu dette Omsving sin Grund? Hvoraf kom det, at den indre Udvikling blev saa forskjellig hos Nordmænd og Danske, medens begge Folk levede under den samme Styrelse, regjeredes efter det samme System? Hvoraf hentede den nationale Selvfølelse hos Nordmændene Næring og Vækst, under Forholde, der syntes at virke kuende paa enhver aandig Kraft, udtørrende paa alle Livskilder? Disse Spørgsmaal skal vi søge at give Svar paa.

Vi nævner først, — ikke fordi det er det vigtigste, tvertom! men det hører med, — at Norge siden Statsforandringen i 1660 gik fremad i *materiel* Henseende, og det langt raskere end Danmark, *uagtet*, for en Del maaske netop *fordi* det blev forsømt af Regjeringen, medens Danmark ved alle Leiligheder skulde drages frem og begunstiges paa dets Bekostning. Ved Suverænitetens Indførelse havde Norge ikke meget over det halve af Danmarks Folkemængde; i Slutningen af forrige Aarhundrede var Forskjellen kun liden, omtrent som nu.¹ Norges Folkemængde havde i

¹ I begge Tilfælde regnes Slesvig ikke med.

Mellemtiden vokset jævnt, medens Danmarks i lange Aarrækker stod stille eller endog gik tilbage. Norges Næringsveie, særlig dets Handel og Skibsfart, tog i det samme Tidsrum et stort Opsving. Norge havde i Slutningen af forrige Aarhundrede langt flere og større Skibe i Søen end Danmark, medens det omvendte havde været Tilfælde i det syttende og endnu mere i det sekstende Aarhundrede. De norske Byer udfoldede i Regelen en livlig Virksomhed, medens de danske, paa Kjøbenhavn, Regjerings Kjæledægge, nær, førte en hensygnende Tilværelse. Norges Udførsel oversteg i Værd meget Danmarks, og, ifølge en paa adskillige Feilslutninger hvilende Handelsbalance, forestillede man sig i forrige Aarhundrede sedvanlig, at Norge stadig tjente Penge paa sin Handel, medens Danmark stadig tabte, saa at Danmark alene opretholdtes ved Norges Overflod. Allerede *Holberg* udtaler denne Forestilling, som længe efter uimodsagt vedblev at have Kurs, idet han siger: «Danmark har kunnet ansees som en høj Sø, der styrter idelig Vand ned i det store Hav, som aldrig kommer tilbage, og Norge som en Flod, der falder igjen udi samme Sø, og derved hindrer, at den saa hastig ikke kan udtørres.» Det er let at skjønne, hvorledes en slig Forestilling, naar den fik almindelig Indgang, kunde bidrage sit til at løfte Nordmændenes nationale Selvfølelse ligeoverfor de Danske og styrke hos dem Troen paa deres Lands Evne til at staa paa egne Ben, om det gjaldt. Det er ogsaa sikkert nok, at den endnu i 1814 spillede en vis Rolle og ydede Selvstændighedsmændene en Støtte under deres modige Gjerning. Iøvrigt udtrykte det holbergske Billede, om ikke hele Sandheden, saa ialfald en god Del af den: de norske Statsindtægter gik til Danmark, og af dem vendte saare lidet tilbage, saa at forsaavidt Danmark virkelig var som en Sø, der næredes ved den fra Norge kommende Elv.

Det norske Folks Ulykke i Reformationsperioden var, som før fremhævet, at det var bleven et Bondefolk. Det holdt sig sundt og sterkt i sin Kjerne, men det var bleven som en Stamme uden Grene, Løv og Frugter. Det savnede Organer, hvorigjennem det kunde træde i virksom Forbindelse med Udenverdenen, drage Næring til sig af den europæiske Kultur og derved vokse og udvikles. I Oldtiden havde det haft saadanne Organer i sit talrige Aristokrati; i Reformationstiden var der ingen længer: den gamle Adel var uddød, Borgerstanden var faatallig og fattig, kuert ved det hanseatiske Handelsvælde, Embedsstanden næsten bare sammensat af Landsprester, der levede spredt om blandt Bønderne, delte deres Kaar og ikke i nogen Henseende kan antages at have staaet meget over dem. — Nu fik Norge, ved Handelens og Skibsfartens Opblomstring i det syttende og attende Aarhun-

drede, en nogenlunde talrig og velhavende *Kjøbmandsklasse*, der stod i livlig Forbindelse med Udlandet, navnlig England, og derigjennem maatte føres nærmere til de almene Kulturbevægelser end Bønderne i sine aflukkede Bygder. Samtidig hermed blev dets *Embedsstand* udviklet baade i en indre og en ydre Forstand; til Geistligheden kom en civil-juridisk Embedsetat, og begge disse Klassers intellektuelle Standpunkt løftedes ved de stigende Fordringer, der stilledes til dem, navnlig efterat Embedseksamen ved Københavns Universitet var bleven paabudt, først for geistlige, siden ogsaa for juridiske Embedsmænd.

Paa denne Maade voksede lidt efter lidt den Sum af Oplysning, der fandtes inden Landets Grænser, hvilket selvfølgelig var en Hovedbetingelse for Udviklingen af en mere virksom, mere bevidst Nationalaand. Jo højere Oplysningen steg, des mere maatte den føre til Eftertanke over Rigeres indbyrdes Forhold, aabne Øiet for Uligheden i Vilkaar, Uligheden i Karakterer, der gjorde Helstatsforbindelsen mellem Rigerne til en unaturlig Tvang, — des mere almindelig maatte historisk Læsning blive, hvorved igjen Minder vakttes eller vedligeholdtes, der ikke saa let lod sig forene med en sløv Slaaen-sig-tiltaals ved det Bestaaende.

Paa den anden Side har Aanden inden Penge- og Forretningsmændenes Kreds, inden det saakaldte *Bourgeoisie* i egentlig Forstand, altid og overalt, endog i Samfund med et sterkt bevæget aandigt Liv, en rig, aldrig afbrudt historisk Tradition, vist sig at være merkeligt lidet ideal, lidet patriotisk. Saameget mere maatte dette være Tilfælde under Forholde som i Norge, hvor Handelsaanden paa de fleste Steder kunde brede sig aldeles uhindret og uberørt af højere Interesser. Der tales ofte nok om den «lede Handelsaand» i de norske Byer i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, og det er troligt nok, at den ogsaa virkelig har været i en usedvanlig Grad materialistisk og selvgod.

Den norske Borgerstand, der dannede sig under Foreningen med Danmark, var for en stor Del af fremmed Oprindelse. Danske og endnu hyppigere tyske eller slesvig-holstenske Kjøbmænd flyttede ind i de norske Byer og naaede ofte, ved sine gode Forbindelser, frem til en toneangivende Rolle inden disse. *Dansk* var siden Reformationen blevet Bybefolkningens Talesprog, og herved blev den, hvad enten den var af norsk eller udenlandsk Oprindelse, adskilt som ved en dyb Kløft fra det øvrige Samfund, saa at den stod ligeoverfor det som halvveis fremmed.

Det samme gjaldt nu, tildels endog i højere Grad, om *Embedsmandsklassen*. I den første Tid efter Reformationen medførte Norges Mangel paa lærde Skoler og dets i andre Henseender forkomne

og forsømte aandige Tilstande, at danske Mænd hyppig indsattes i norske Embeder. Siden, da Norge blev bedre istand til at forsørge sig selv i saa Henseende, vedblev det dog at være sedvanligt, at Embeder i Norge overdroges til Danske, medens omvendt Nordmænd hyppig ansattes i Danmark. Regjeringen maatte jo stille sig og stillede sig med stadig klarere Bevidsthed det Formaal at blande Folkene saavidt muligt sammen, saa at de kunde bedre lære at føle sig som ét. — Til enhver Tid under Foreningen med Danmark var derfor den norske Embedsmandsklasse sterkt isprængt med danske Elementer, navnlig i dens høieste, ledende Kredse. Om de norskfødte Medlemmer af Klassen gjaldt det, ikke mindre end om de danske, at de havde taget sine Eksamener ved Kjøbenhavns Universitet; de havde tilbragt sine gladeste, betydningsfuldeste Aar i Danmarks Hovedstad og der ofte knyttet Venskabs- og Frændskabsbaand for Livet. Jo høiere de stod i aandig Henseende, des sterkere maatte de føle sig hendragne til Minderne fra dette Ungdomsliv, tilbragt mellem Kammerater, danske som norske, i Studier eller Klublivets aandige Adspredelser, medens de maatte føle sig næsten som fremmede, landsforviste, naar de sad hjemme som Embedsmænd i den ensomme norske Landsbygd eller i den norske Smaaby, hvor alles Sind var optaget af Fragter og Tømmerpriser.

Eftersom de saakaldte høiere Samfundsklasser i Norge voksede i Tal og Magt, blev de ogsaa bedre istand til at deltage i det Aands- og Kulturarbeide, som ved Sprogfællesskabet var blevet et fælles for det danske og norske Folk. I Tidsrummet fra 1536 til 1660 tog Nordmændene liden eller ingen Del i dette fælles Aandsarbeide. Der var dengang endnu kun faa norske Studenter, og mange af disse vedblev længe efter Reformationen, ifølge gammel Vane, at søge, ikke til Kjøbenhavn, men til Rostock eller andre tyske Universiteter. Man har ogsaa fra denne Periode en Literatur paa Dansk, tilblevet i Norge og ved Nordmænd; Periodens to mest fremtrædende norske Forfattere er allerede før nævnt: *Absalon Pederssøn* og *Peder Klaussøn*. Men denne Literatur blev i Samtiden lidet udbredt, lidet kjendt; de fleste af dens Verker henlaa utrykte og er først i den nyeste Tid blevne dragne ud af sin Glemsel. Den har desuden fordetmeste en meget lokal Karakter: det er fordetmeste Beskrivelser over Landet, Dagbogsoptegnelser eller Oversættelser af de gamle norske Love og Sagaer. Den er mest en Efterklang efter Norges gamle nationale Aandsliv og indeholder lidet eller intet af Spire eller Tegn til en ny, fremadskridende Aandsbevægelse. — Efter Statsforandringen i 1660 blev det snart anderledes. Tallet paa de norske Studenter voksede nu sterkt, og de samledes bedre end for-

hen; Kjøbenhavns *Universitet* blev nu det Sted, hvor alle Nord mænd, der søgte en højere Uddannelse, eller hvis Maal var at komme ind paa Embedsbanen, søgte hen. Der kommer nu en Tid, da Norge og norsk Folkeeiendommelighed ikke blot forholder sig passivt modtagende, paavirket, eller saa at sige vigende tilbage for de fra Danmark udgaaende Kulturindflydelser, men givende, skabende, udfoldende sit eget Væsen. — Det første Navn, der møder os her, — det første i Tid som i Rang, — er *Holberg's*, — et enkelt Navn, men som ved sin Storhed opveier mange, — Grundlæggeren af en ny Literatur, Reformatoren paa saamange af Aandslivets Felter, — blandt alle den dansk-norske, nyere danske og nyere norske Literaturs Forfattere den, som til denne Dag har øvet den dybeste, mest vidtgribende Indflydelse paa begge Folk. Efter Holberg kommer *Tullin*, ogsaa en Nordmand, der gjør Epoke i Literaturen, om end paa et langt snevrere Omraade og med langt mindre vidtrækkende Virkning. Og saa endelig *Wessel* og hele Rækken af *det Norske Selskabs* Digtere og Kritikere, høit ansete, toneangivende i sin Tid.

Denne Nordmændenes fremragende Deltagelse i den fælles Literatur er det bedste Minde fra Foreningstiden, det, hvorved man nuomstunder helst og naturligt dvæler. Det var en Hæder for Folket og opfattedes ogsaa som en saadan i Samtiden, — tjente altsaa forsaavidt til at styrke Nordmændenes nationale Selvfølelse. Men det var i det *danske* Sprog, at disse norske Forfattere optraadte; de brød nye Baner, der udgik fra dem et nyt Livspust, men alt dette skete inden en Literatur, en Aandsverden, som kaldtes den *danske* og medrette kaldtes saa, fordi den havde sit Hjem og sin Rod i Danmark og hos det danske Folk; de fleste af dem tilbragte sit Liv i Danmark, skrev med Tanken væsentlig henvendt paa det danske Publikum og havde ingen eller idetmindste ingen klar Bevidsthed om en paa Nationaliteten hvilende dybere Adskillelse mellem dem og deres danske Medarbeidere paa Literaturens Omraade. Man har i Nutiden erkjendt en saadan dybere Adskillelse; man har erkjendt, at en umiskjendelig Overensstemmelse i Smag og Aandsretning, et fælles Karakterpræg, der har sin Rod i en særskilt Folkeeiendommelighed, forbinder *Holberg*, *Tullin* og *det Norske Selskabs* Digtere til en for sig selv staaende Gruppe inden den dansk-norske Fællesliteraturs Mænd. Men for Samtiden stod dette langt fra klart. Man iagttog forskellige Smagsretninger, stridende Skoler, men førte ikke Striden tilbage til denne dens rette inderste Grund. — Det norske Folk, der i Reformationstiden var som en livløs Krop uden Bevægelse, havde atter faaet et Hjerte; men dette Hjerte slog (for at bruge et kjendt Udtryk) paa fremmed Grund. Den norske Na-

tionalitet var paa en Maade atter bleven vaagen og virksom, men den seilede under fremmed Flag og var ikke bleven sig saaledes bevidst i sin Eiendommelighed, at den krævede eget Flag, at den havde Trang eller Evne til at gaa sine egne Veie.

Der stod paa en Maade *to norske Samfund* ved Siden af hinanden, — et *nyt*, bestaaende af Embedsmænd og Byborgere, et *gammelt*, Bondestanden. — Det nye var for en stor Del først bleven til under Foreningen med Danmark; det havde optaget i sig fremmede Elementer, som blev, om ikke i Tal, saa desmer i andre Henseender de overveiende; dets Sprog var dansk, dets Traditioner for en god Del ligesaa; det var med de sterkeste Baand knyttet til Danmark; det levede i et aandigt Samliv med Danmark. Dette Samfund var det vaagne, det virksomme, det fremadskridende, — det, der i en udvortes Forstand, ligeoverfor den øvrige Verden, repræsenterede Nationaliteten. — Bag det stod det gamle Samfund, der hvilede paa helt national Grund, hvis Sprog og Kultur (thi det havde en særskilt Kultur) stod i ubrudt Sammenhæng med Landets ældre Storheds- og Glansperiode, men som havde draget sig tilbage i sig selv og stod paa en Maade udenfor Sammenhængen med Tidens fremadskridende Bevægelse.

Begge Samfund var paa sin Vis *norske*, kaldtes saa og betragtede sig selv saa. Men allerede dette, at de var adskilte, at de var to, viser, at ingen af dem helt kunde svare til Navnet. Bondesamfundet var ved sin Oprindelse og sine Traditioner det egte nationale; men dets Nationalitet var som en død Skat, et Arvesølv, gjemt under Laas og Lukke, og som med alt sit Værd kan være værdiløst, fordi det ikke kommer i Cirkulation. Embedsmands- og Borgersamfundets Norskhed var en virksom, fremadskridende og forsaavidt en sandere; men ifølge dette Samfunds Traditioner og historiske Stilling til Danmark til den ene Side, Norge til den anden maatte den være og var den ogsaa gennem lange Tider uklar og halv, uden Dybde og derfor uden den rette Spirekraft.

Mellem begge Samfund lagde forskjelligt Sprog og forskjellig Kultur en dyb Kløft. — Denne Kløft var til ingen Tid saa dyb, at de jo ikke paa en Maade erkjendte og følte sig som hørende sammen. Norske Embedsmænd og Bymænd lærte, under det lange aandige og politiske Samliv med Danmark, at betragte sig paa én Gang som Landsmænd med sine danske Standsfæller og med de norske Bønder; men til enhver Tid synes Landsmandskabet med disse sidste at have været det, der i Regelen drog længst og havde den største Magt. Midt under Norges dybeste Fornedrelse synes Nordmandsnavnet dog aldrig at have været et Navn, man undsaa sig ved (som Tilfældet blev med det danske

Navn ligeoverfor Tyskerne i det 18de Aarhundrede). Mindet om, hvad Norge engang havde været, uklart og ufuldkomment, som det var, synes dog forsaavidt at have givet tilstrækkelig Støtte ligeoverfor den nedslaaende Betragtning af, hvad Norge var blevet. De Nordmænd, der talte Dansk, talte det ialfald paa en anden Maade, med en Akcent og Udtale, der stemte overens med Sproget hos de norske Bønder. Deres Karakter og Væsen var præget af de samme Livsforholde, den samme Natur, som disses, og en Natur som Norges præger dybt. Denne Overensstemmelse i Væsen, dette fælles Grundpræg af en sterk Natur, som sammenknyttede alle Nordmænd, baade de, der hørte til det nye, og de, der hørte til det gamle Samfund, havde altid mere at betyde end de Baand, der knyttede norske Embedsmænd og Bymænd til deres danske Aandsfæller. Nordmændene med sin haardere Mundart, sin haardere Karakter og det Ry for personlig Kraft, som de havde bevaret fra Oldtiden, synes ikke at have haft synderlig vanskelig for at gjøre sig gjældende ligeoverfor de blødere Danske, og det endog paa en Tid, da Norge stod paa det laveste Punkt, hvortil det nogensinde kom, og var lidet agtet i Sammenligning med Danmark. Engelskmanden *Molesworth*, der skrev sin bekjendte Bog om den danske Stat ikke længe efter Enevoldsmagtens Indførelse, i Slutningen af det syttende Aarhundrede, siger om Nordmændene, at «de er haardføre, arbeidsomme og hæderlige Folk, der nyder Anseelse hos andre og agter sig selv langt bedre end de Danske, hvem de kalder med et Slængenavn Juter». *Holberg* siger om sine Landsmænd, at de, «saasom de leve under et andet Klima, differerer (adskiller sig) meget fra de Danske, baade i Humeur og Sæder»; og naar han saa gaar over til nærmere at skildre de to Folks Karakter, stiller han dem næsten i en fuldkommen Modsætning til hinanden, idet han fremhæver som det mest iøinefaldende Drag i de Danskes Nationalvæsen deres «Mediocritet», d. v. s. dette, at de ikke gaar til nogen Yderlighed enten i Dyder eller Laster, men holder sig til den jævne Middelvei, medens han om Nordmændene siger, at «det som kaldes Middelmaadighed har liden Sted blandt dem, men de som ere gode ere i høj Grad gode, og de som ere onde i en høj Grad onde», — og, idet han, ligesom *Wessel* siden, bebrejder de Danske deres Tilbøielighed til at «admirere (beundre) alt hvad der kommer fra fremmede Steder», medens Nordmændenes Arvesynd heller skulde være, at de «paa Grund af sine store Kvaliteter og Sindets Gaver er tilbøjelig til at fatte for store Tanker om sig selv og se andre over Axlerne».

Der var saaledes vistnok aldrig nogen Fare for, at den norske Nationalitet skulde gaa op i den danske. Den Guldbergske For-

mel: «Ingen Nordmand er til; alle ere vi Borgere af den Danske Stat», kunde selv under de heldigste Omstændigheder ikke blive mere end et fromt Ønske. Saalænge der er et Norge til, vil der ogsaa være Nordmænd; en Amalgamationspolitik kunde da som nu i det høieste forsinke, men aldrig afbryde den naturbestemte Udvikling mod Selvstændighed. — Paa den anden Side er det klart, at, jo fjernere de to norske Samfund stod hinanden, jo nærmere de norske Embedsmænd og Bymænd var knyttede til Danmark, — des mindre kunde der være Tale om en virkelig levende og fremadskridende norsk Nationalitet, des mer maatte denne Nationalitet være lammet i sin Evne til Selvhævdelse. Saalænge Norge for de Nordmænd, der sad inde med den høieste Oplysning, kun gjaldt som en Del af Fædrelandet, — kun gjaldt som deres Fædreland i en «naturlig» eller geografisk Forstand, medens Danmark var det ligesaameget eller vel saa det i historisk-politisk Forstand, — saalænge kunde ingen virksom Tanke paa større Selvstændighed, ingen Trang til friere Udvikling, gjøre sig gjældende inden det norske Folk. Og saadant var øiensynlig Forholdet paa *Holbergs* Tid; derom vidner mange Steder i hans Skrifter. Han undlader ikke, naar han dertil finder Leilighed, at fremhæve Nordmændenes store og gode Egenskaber, endog paa Bekostning af de Danske; han omtaler deres Bedrifter i gammel og ny Tid med en hos ham usedvanlig Varme og i Udtryk, der vilde have været stemplede som ypperlige Prøver paa norsk Skryt, saafremt en anden havde brugt dem; han nævner sig ofte som Nordmand, — øiensynlig ikke uden en vis Selvfølelse, — men ligesaa ofte taler han om sig som Dansk —, det ene Udtryk har faldt ligesaa naturligt for ham som det andet; han taler om den *danske* Stat, til hvis Borgere han hører, den *danske* Konge, hvis Undersaat han er, det *danske* Sprog og den *danske* Literatur, til hvis Hæder han virkede gennem hele sit Liv, og det synes ikke at have faldt ham ind, at han ved disse Benævnelser udslettede sit eget Folk af Nationernes Tal: det synes ikke at have saaret hans Nordmandsfølelse eller fremkaldt noget Savn hos ham, at han maatte kalde Staten, Sproget, Literaturen, — kort alt det, hvortil en vaa-gen, virksom Patriotisme knytter sig, — dansk, ikke norsk. Vi tør trygt gaa ud fra, at faa eller ingen af *Holbergs* samtidige Landsmænd var komne videre end han; med andre Ord: Nordmændenes Nationalfølelse paa denne Tid havde mere Karakteren af en ubevidst personlig Kraft eller af en provinsiel Særfølelse, der mander sig op ved enkelte Leiligheder og slaar i Bordet, naar det kommer til Sammenstød med Fremmede, end af den sande Fædrelandskjærlighed med dens dybe Forstaaelse og dens aldrig hvilende Udviklingstrang. Nordmændene, med sit

vidtstrakte Land og dets gamle Historie i Ryggen, vilde være noget mere end Sjællænderne og Fynboerne; de krævede en Forrang blandt den danske Stats Indbyggere; men at være noget for sig selv i mere end en naturlig Forstand, at være det politisk og nationalt, det faldt dem ikke ind, eller derom havde de ingen klar, bestemt Tanke.

Hvad det gjaldt om, for at det skulde komme dertil, -- hvad det gjaldt om, for at Nordmændene atter kunde blive et Folk i Ordets fulde Bemarkelse, at de kunde blive besjælede af en virksom, bevidst Selvstændighedstrang, — det var, at de to Samfund, hvori Folket kulturhistorisk var delt, nærmede sig til hinanden, at de Nordmænd, der tilhørte Embedsmands- og Borgerklassen, flyttede i aandig Forstand mere og mere hjemover, at de Baand, der knyttede dem til Danmark, løsnedes, medens omvendt de, der knyttede dem til det norske Bondesamfund, blev fastere og drog sterkere. Det var en saadan Tilnærmelse, der foregik i Løbet af det attende Aarhundrede, og det var fra den, at den nyvakte Nationalaand hos Nordmændene, der allerede i Aarhundredets sidste Decennier gav sig saamange umiskjendelige Udtryk, og som gennem vekslende ydre Tilskikkelser førte Folket frem til Selvstændighedsverket i 1814, gik ud og hentede Næring.

Enevoldsregjeringens Politik var, som nævnt, rettet paa at sammensmelte begge Folk saa meget som muligt. Systemet, hvorefter begge Riger styredes, var det samme; men dette System lod sig ikke gennemføre paa samme Maade eller i samme Grad i Norge som i Danmark, og derfor blev ogsaa dets Virkninger forskjellige. De norske Embedsmænd indtog saaledes i flere Henseender en friere, værdigere Stilling end deres danske Kolleger. Af disse blev mange, ifølge den saakaldte Birke- og Kaldsret, ansatte af de adelige Herregaardseiere og var derfor et Slags private Tjenere, — et Forhold, der var og blev saagodtsom ukjendt i Norge. De norske Embedsmænd var, saagodtsom uden Undtagelse, helt offentlige Funktionærer, — Statens eller, som man dengang udtrykte sig, Kongens Tjenere. Endog som saadanne var de mindre afhængige end Embedsstanden i Danmark, hvad enten denne stod i det private Tjenerforhold til Herregaardseierne eller ikke. Norges Fjernhed, Regjeringens Mangel paa Kjendskab til norske Forholde hindrede den fra at agere i samme Grad Formynder for sine norske Undersaatter som for de danske. Embedsmændene i Norge fik ofte Leilighed til at afgjøre paa egen Haand, hvor de danske alene udførte, hvad der blev dem paalagt. De var ikke i samme Grad som disse bundne til at spørge efter, hvad man ønskede eller vilde paa høiere Steder; til Gjengjæld maatte de tage et ganske andet Hensyn til dem, der var stillede under

deres Myndighed, eftersom den norske Almue bestod af personlig frie Mænd, hvis Misnøie Regjeringen frygtede, og hvis Klagemaal den i Regelen fandt det raadeligst at afhjælpe, medens Massen af Folket i Danmark var saa underkuet og saa ganske overladt i Herregaardseiernes Vold, at Embedsmændene, naar de kun stod sig godt med disse, uden synderlig Fare kunde tillade sig de groveste Misbrug af sin Myndighed. — Ved disse Forholde oparbejdedes hos det norske Bureaukrati en Aand, der var bedre end Aanden hos det danske og i visse Maader meget bedre, end man skulde have ventet at finde den hos et enevældigt Kongedømmes Tjenerskab.

Regjeringen havde, under sit Stræv med at ophjælpe Handel og Industri ved Privilegier, Monopoler, Statstilskud, væsentlig Danmark og først og fremst Kjøbenhavn for Øie. Paa Norge blev der saagodtsom aldrig tænkt. Men hvis den danske Forretningsverden fremfor den norske nød godt af den kongelige Kasses Gæmildhed, rammedes den til Gjengjæld fremfor den norske af Beskyttelsessystemets skadelige Følger, og disse opveiede langt Fordelene. Borgerstanden i Danmark vænnedes til at stole paa sine høieste og allerhøieste Patroner, medens den norske Borgerstand vænnedes til at stole paa sig selv, og det var i det forrige Aarhundrede en erkjendt og af mange Iagttagere fremhævet Kjendsgjerning, at de norske Kjøbmænd i Regelen udmerkede sig fremfor sine danske Standsfæller ved en Driftighed og en Uafhængighed i Tænkemaade, der ganske vist havde adskillig mer Værd end de Privilegier og Pengetilskud, som det kunde lykkes danske Handelskompagnier eller Fabrikeiere at opnaa ved at gaa de høie Herrer i Styrelsen under Øine.

Danmark var det Land, hvor begge Rigers fælles Konge stadig opholdt sig. Dette var i Samtidens Øine vistnok en uhyre Fordel; det var fornemmelig dette, der stemplede Danmark som Hovedrige, Norge som Biland. Til Gjengjæld maatte det danske Samfund i langt høiere Grad end det norske lide under de fra Hoffet udgaaende moralsk fornedrende og besmittende Indflydelser. Dyrkelsen af Kongens Person, Respekten for Rangens og Titlernes rent udvortes Fortrin var vistnok eller blev paa en Maade fælles for begge Folk. Men det følger af sig selv, at disse Virkninger af Enevoldssystemet maatte ytre sig saameget svagere, jo større Afstanden var fra Systemets Akse og Midtpunkt. Underdanigheden kunde ikke i den Grad gaa over til en anden Natur *der*, hvor man bare en og anden Gang havde Leilighed til at krybe, som *der*, hvor man daglig kunde opøve sig i at agere La-kei. Norge blev forsømt i Hensyn paa Titler og Ordener som i andre Henseender, og derover skal vi ikke nu klage. Man fik her

nøie sig med at se Herligheden paa Afstand og blev til Gjengjæld ikke saa blændet af den.

Enevoldskongerne af den oldenborgske Æt opdroges fordømmet paa Tysk, talte og skrev Tysk som sit rette Modersmaal og omgav sig helst med Tyskere. De fleste Ministre var Tyskere; alle høie Poster i Hæren og ved Hoffet besattes med Tyskere. Eftersom den gamle danske Adel døde ud eller blev økonomisk ruineret, — og dette skete med en rivende Hurtighed efter Enevoldsmagtens Indførelse —, kom tysk Adel i dens Sted. Tyske Hofmænd blev hjulpne til fordelagtige Giftermaal inden uddøende danske Adelsætter eller afkjøbte forgjældede danske Adelsmænd deres Godser. Denne nye tyske Hof- og Militæradel drog efter sig Skarer af Landsmænd, der vidste at trænge sig frem og gjøre sig gjældende paa alle Omraader. Tyskerne optraadte næsten som en herskende Race i Danmark; den danske Nationalitet blev kuert og haanet; det kom saavidt, at mange Danske ligefrem undsaa sig ved sin Nationalitet og søgte, saavidt det lod sig gjøre, at gjælde for Tyske. *Holberg* spotter oftere over denne Art af «honnet Ambition», som t. Eks. naar han i «Jean de France» lader Espen sige: «Jeg er ikke fød her i Landet, det er kun mine Fiender, som siger saadant; jeg er fød over ti Mile søndenfor Randers, hvor vi ere anseet som Lemmer af det hellige Romerske Rige» (d. e. Tyskland). Og Tyskeriet i Danmark gik snarere frem end tilbage efter *Holbergs* Tid. «Vore fleste Fornemme,» siger Ministeren *Guldberg*, «tro at fornede sig, naar de tale Dansk; man kunde være Dansk og leve i Landet og af Landet uden at forstaa Landets Sprog.» — Af dette Fremmedherredømme, der gennem lange Tider hvilede saa tungt over den danske Nationalitet, blev Norge kun i ringe Grad berørt. Den nye tyske Adel var altfor nøie knyttet til Hoffet til at komme hid. Dansk og tysk Folkeeiendommelighed harmonerede desuden bedre, stod hinanden nærmere end norsk og tysk; ogsaa af denne Grund havde Tyskerne lettere for at gjøre sig gjældende i Danmark end i Norge. For Nordmændene havde Tyskeriet i Danmark i det attende Aarhundrede væsentlig den Betydning, at det virkede til at uddybe Kløften mellem dem og de Danske. Saalænge det danske Samfund havde været repræsenteret af en talrig og mægtig national Adel, havde det kunnet udøve en overvældende Indflydelse paa Norge, medens dets Anseelse og dragende Magt maatte aflage, eftersom det selv blev mere og mere kuert under en fremmed Nationalitet.

Den norske Embedsmands- og Borgerstand, som ved sin Historie og Udvikling paa en Maade var stillet mellem norsk og dansk Nationalitet, blev saaledes mere og mere fjernet fra denne

sidste eller lærte mere og mere at føle sig som noget fra den adskilt og selvstændigt. Til Gjengjæld blev den draget saameget nærmere hen mod det *norske Bondesamfund*, hvor Grundvolden for Norges nationale Fremtid laa, endnu fordetmeste ukjendt og uforstaaet. Den Respekt, der stod af dette norske Bondesamfund, voksede nemlig paa samme Tid som den Respekt, der stod af det danske Samfund, tog af. — Vi har før omtalt, hvor lidet agtede de norske Bønder var i Reformationsaarhundredet, og hvorledes de navnlig i militær Henseende, trods sin Djærvhed og Stridbarhed, spillede en temmelig maadelig Rolle. Dette blev i den følgende Tid snart anderledes og bedre. Under *Kristian den Fjerde* oprettedes en særskilt norsk Hær, der dannedes ved Udskrivning blandt Bønderne. Det var kun en Milits; men i Hensyn paa Væbning og Øvelse stod den dog langt over de fordums Mandhusinger, og det varede nu ikke længe, inden Norge og Danmark paa en Maade byttede Rolle i Hensyn paa krigersk Ry og Evne. Hvad der havde gjort Danmark i Unions- og Reformations-tiden saa overlegent ogsaa i militær Henseende over Norge, var dets talrige Adel med dens Følge af velvæbnede, veldisciplinerede Krigere. I det syttende Aarhundrede døde denne Adel ud eller blev økonomisk ruineret, og nu sad Danmark igjen med en Bondestand, der altfor længe og altfor meget havde været kuet under Adelsaaget til at kunne afgive gode Soldater. Ogsaa i Danmark blev der oprettet en Milits, omtrent samtidig med den norske, og indrettet paa samme Maade; men denne svarede saa maadelig til sin Hensigt, at den tilsidst rent blev ophævet og erstattet ved hvervede Tropper, der fordetmeste kom fra Tyskland. Den norske Milits viste sig derimod fuldt istand til at løse sin Opgave: at forsvare Landet; de norske Bønders krigerske Fortrin, — først og fremst en Virkning af deres op gennem Tiderne hævdede ubrudte personlige Uafhængighed, — traadte stadig bedre frem og blev stadig bedre paaskjønnet. Det blev efterhaanden sedvanligt, at Kjernen af den i Danmark staaende hvervede Hær, — Livgarderne til Hest og til Fods, — rekruteredes fra Norge. I Krigstilfælde hændte det ofte, at norske Soldater i mængdevis droges ned til Danmark for at deltage i dette Lands Forsvar. Den norske Nationalmilits blev, for at kunne opfylde de Krav, der stilledes til den: at forsvare ikke blot Norge, men Danmark, stadig forøget og voksede tilsidst udover ethvert rimeligt Hensyn til Befolkningens Størrelse. Denne overdrevne militære Udskrivning var en økonomisk trykkende Byrde for Landet, endnu mere trykkende end de høie Skatter og de høie Toldsatser. Men, naar man ser hen til den Anseelse, som Norge herved vandt, den Selvfølelse, som herved maatte vækkes hos Nordmændene lige-

overfor de Danske, og erindrer, hvilken Betydning dette har havt for Landets senere Historie, vil man vistnok være enig om at indrømme, at Betalingen endda ikke var for høj. — I Krigen mod Sverige 1643—45, den i Norge saakaldte Hannibalsfeide, og endnu mere i Krigen 1657—60, ved Haldens Forsvar og Throndhjems Tilbageerobring fra de Svenske, da et frivilligt Korps af Gudbrandsdøler sluttede sig til den norske, mod Throndhjem rykkende Hær, og gjorde god Tjeneste, begyndte Nordmændene at gjenvinde det Ry for krigersk Dygtighed, som de havde havt i Sagatiden, men som var gaaet tabt i Unionsperioden. Under den saakaldte skaanske Krig 1675—78 gik det de danske Hære fordærmte uheldigt, medens den norske fægtede med en næsten uafbrudt Fremgang. Men allerstørst Ry vandt de norske Bønder ved de Opofrelser og den Udholdenhed, hvormed de vergede sit Land mod *Karl den Tolvte*. Da denne Konge i 1716 gjorde sit første Indfald i Norge, var næsten Halvdelen af de norske regulære Tropper (d. v. s. den norske Milits) i Danmark; der fandtes ingen Magaziner, ingen Krigskasse, alle rede Penge var bragte ned til Danmark; Soldaterne led Hunger og Frost, men sloges alligevel med den største Tapperhed. Der samlede sig mange-steds blandt Bønderne Skarer af Frivillige, som gjorde Tjeneste paa egen Kostning og med egen Udrustning. «Da den kommanderende General,» fortæller *Pontoppidan* i sin Norges naturlige Historie, efter Generalens egen Beretning, «ved Grænsefæstningernes Besættelse mærkelig havde svækket det Korps, med hvilket han havde sat sig ned ved en Fjord, for at oppebie den forventede Transport fra Danmark, komme gamle graahærede Bønder til ham og offererede (tilbød) sig med egen Udrustning til Kongens Tjeneste. Særdeles kom en Dag en Trop af 300 saadanne Volontaires (Frivillige) fra Thelemarken, Folk fulde af Mod og Lyst, bærende hver 3 Ugers Kost i deres Randsel og derhos en riflet Bøsse, sigende: «God Dag, Far, vi hører du har faaet fremmede Gjester, som du vil skilles ved. Har du Lyst til at bruge os, da sig, hvad vi skulle gjøre, saa skal du se, vi er Mænd». Disse Bønder var det, som bleve kommanderede af Capitaine Coucheron i den Action (Fægtning) paa Krogskoven, hvor de Svenske, som vilde trænge igjennem, bleve ganske repousserede (slagne tilbage) med 200 Mands Tab.»

Denne og andre lignende Beretninger om Nordmændenes i Krigen i 1716—20 udviste Tapperhed og Troskab var længe efter paa alles Mund i Danmark saavel som i Norge. Man omfattede i Danmark paa hin Tid den norske Nationalmilits med langt større Interesse end den saakaldte danske Hær. Denne var ogsaa kun dansk i Navnet; den kommanderedes paa Tysk, og baade

Soldater og Officerer var fordømmeste Tyskere. Det var leiede Tropper, der kostede umaadelige Summer, og som ogsaa paa anden Maade var Landet til største Plage. De blev i Fredstider lagte i Kvarterer omkring i Landdistrikterne, og deres Opførsel her var en saadan, som man kunde vente den af fremmede Leiesvende blandt en ubevæbnet, vergeløs Almue. Arméen var derfor i Danmark Gjenstand for et almindeligt Had; den betragtedes snarere som Landets Undertrykker end som dets Forsvarer, og dens krigerske Bedrifter var heller ikke af den Art, at de skulde bringe Folket til at glemme dens Udskeielser i Fredstid. — Derimod var Flaaden de Danskes Stolthed og Glæde; den var national, medens Landhæren var tysk; den havde stadig udmerket sig og hævdet Danmarks Overlegenhed tilsøs ved en Række glimrende Seirvindinger, medens Landhæren neppe havde en eneste at opvise. Men i denne Flaadens Hæder kunde Nordmændene tilegne sig en fremragende Del. Ved den voksende Skibsfart i det 16de og 17de Aarhundrede fik Norge atter en talrig Sømandsstand, en talrigere end Danmark, og, hvorvel ogsaa de danske Søfolk nød en velfortjent Anseelse, var det dog en almindelig Mening, der er bleven udtalt gjentagne Gange af Flaadens øverste Styrelse, det danske Admiralitet, ja allerede af det danske Rigsraad, at de stod tilbage for de norske, der ogsaa, saavidt man kan se, i Regelen udgjorde den talrigste Del af Mandskabet paa de Flaader, ved hvem Havet kom til at gjælde som de Danskes Vei til Ros og Magt.

Det er nu let at skjønne, hvorledes alt dette maatte virke til, at Baandene mellem de to Samfund i Norge, hvis Adskillelse var Folkets Svaghed, hvis Forening skulde blive dets Styrke, knyttes fastere, at de norske Byborgere og Embedsmænd droges nærmere til de norske Bønder og saa paa dem med andre Øine end tilforn. Man kunde være stolt af Landsmandsskabet med disse Bønder, der havde udmerket sig saa ofte, som gav Hæren dens bedste Soldater, Flaaden dens bedste Matroser, i hvem den dansk-norske Stat fandt sin gjæveste, paalideligste Støtte. Det var anderledes nu end dengang, da de norske Bønder næsten kun var berømte for at slaa sine Fogder og Prester ihjel, saa at det ofte var vanskeligt at faa andre end de mest forulykkede Individuer, som intet havde at tabe, til at overtage noget Embede blandt dem.

Man vil bedst se Forskjellen ved at sammenligne Udtalelser hos Forfattere fra det sekstende Aarhundrede med senere Udtalelser. *Peder Klaussøn* har kun et rosende Ord om de norske Bønder, hvor han taler om deres Bjørnejagter. «Det er at forundre paa disse Nordesche Bønders deris frimodige Dristighed, Manddom oc Styrche at de alleene tør gaae till een Biørn i

Schouffuen oc falde hannem an med et Handverge oc legger hannom der — — — oc schulle vell femtan udlendische oc vellforsøgte Mend i den Handell med Spidtz oc Hellebarder gaae fra hannem med Schamme.» Ellers udtrykker han sig om dem paa en Maade, der snarere tyder paa Uvilje end Sympathi. Thelemarkingerne kalder han «onde, ugudelige, haarde, vilde og oprørske Folk over alle dem, som her i Landet bo». Og paa et andet Sted, hvor han afhandler Spørgsmaalet om, hvorfra det norske Folk har sin Oprindelse, slutter han saaledes: «Men hvorledes om alt dette er, da have dette Lands Indbyggere deres første Orsprung oc Affkomst aff et hart Folc, effterdi de hafue altid været et hart motvilligt, ulydigt, selffraadigt oc ofuerdaadigt, uroligt, oprørisk oc blodgierigt Folck, som jeg icke kand benecte, at de endnu ere, synderlig paa de Steder oc Orter, som de endnu holde deres gamle Seder oc Skick ved Macl, det er til Fields langt op fra Siøkanten, der boer endnu ont oc vildt Folck.» *Absalon Pederssøns* Klager over «Norges Alderdom» gaar nærmest ud over Bønderne, som nu ikke længer vil verge sit eget Land, medens deres Forfædre drog ud paa Krigstog til fremmede Lande. — Gaar vi saa langt som til sidste Halvdel af det syttende og Begyndelsen af det attende Aarhundrede, møder vi allerede baade hos danske og norske Forfattere Udtalelser, der er holdte i en anden Toneart. *Arnt Berntsen*, der i sit Verk «Danmarks og Norges fructbare Herlighed» (udkom 1656) overhovedet lægger an paa at skildre alting inden den dansk-norske Stat i et rosenfarvet Lys, overensstemmende med Verkets Titel, bliver dog i en sær Grad veltalende, naar han kommer til at tale om de norske Bønder, hvem han ikke blot kalder et «behertzigt (modigt), mandigt og dristigt Folk», men tillægger en Mangfoldighed af andre Dyder, saasom Troskab, Lydighed, Hændighed, Skarpsindighed o. s. v. *Holberg* siger om Odelsbønderne i Norge, at de er «Adelsmænd en mignature» (d: i mindre Maalestok). *Pontoppidan* —, en dansk Mand, der, som kjendt, i længere Tid var Biskop i Bergen, — fremhæver i sterke Udtryk den norske Bondealmues «Fortrin fremfor sine Lige i de fleste andre Lande», navnlig dens «Livlighed, Ærekjærhed og Selvfølelse» (ingenia vivida, fervida et ad altiora erecta), hvilket han tilskriver «næst Luften, Sindets behagelige Smag og Følelse af sin Frihed fra Hoveri og al saadan Tvang til fremmed Tjeneste».

Men det er dog fornemmelig efter Midten af det attende Aarhundrede, at Respekten for de norske Bønder hos deres Landsmænd af Borger- og Embedsmandsklassen (og for en Del ogsaa disses danske Standsfæller) voksede til en Slags Enthusiasme, og hvad der nu virkede til at give de norske Bønder en saa høj Rang i

det almindelige Omdømme, det var ikke blot deres Krigerhæder, men endnu meget mere den store demokratiske Aandsbevægelse, ifølge hvilken den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede er bleven kaldt (og medrette kaldt) *Oplysningens Tidsalder*. Kongedømme, Adel, Presteskab havde i Europas store Kulturlande mere og mere vist sig uskikkede til at være, hvad de engang var, Folkenes Førere paa Fremskridtets Vei. Til deres store Rettigheder havde engang svaret ligesaa store Pligter, men Pligterne var mere og mere blevne forsømte, og i samme Mon var ogsaa Evnen til at opfylde dem forkommet. Standsulighed, Privilegier, kongelige Prærogativer, som engang havde havt sin Berettigelse, fordi de tjente til at fremme Løsningen af visse Samfundsopgaver, maatte nu mere og mere synes en skrigende Uret, en meningsløs Tvang, en Skam for Samfundet, efterat disse Opgaver forlængst var løste og nye blevne stillede, og fremkaldte derfor mod sig en almindelig Storm, — først inden Literaturen, siden i Handlingens Verden. Digtere og Filosofer fremhævede alt det raadne og visne i de herskende Samfundslag og pegte paa *Folket*, — det store Lastdyr, der hidtil kun havde baaret Historiens Byrder, uden at faa Del i dens Liv og Lys, — som det, hvorfra Fornyetelsen skulde komme, — den sande Suveræn, hvis Tillid Magthaverne havde misbrugt. Man begyndte at sværme for Frihed og Lighed; at vende tilbage til Naturen blev Løsenet; Naturlilstanden med dens formentlige ubundne personlige Selvstændighedsaand blev opstillet som et Ideal ligeoverfor en ensidig udviklet Kulturs megen Tvang og Trældom og mange forstenede Former.

Denne Aandsbevægelse udbredte sig ogsaa til de skandinaviske Lande og greb ogsaa her Sindene med en uimodstaaelig Magt. Og, som naturligt, ytrede den sig i Danmark som bitter Sorg og Harme hos alle oplyste, fædrelandsksyndede Mænd over den danske Bondestands forkuede, næsten retløse Tilstand, medens den i Norge ytrede sig som Glæde og Stolthed over den norske Bondes urgamle Frihed og Selveiendom. Nordmanden kunde tro at finde de Idealer, for hvilke det store Europa sværmede, virkeliggjorte i sit eget Land. Her levede en talrig Klasse af Bønder med adelig Frihed, men uden Adelsens for det øvrige Samfund krænkende og nedværdigende Forrettigheder. Her, hos dette Bondesamfund, trivedes de Dyder, som man tillagde Naturlilstanden, men som Adelstyranniet, Hoffernes og de store Byers Fordærvelse havde traadt under Fødder i de fleste øvrige europæiske Lande: Djærvhed og Aabenhed uden Standsovermod, Enkelhed i Seder, en ubøiet personlig Friheds- og Selvstændighedsaand sammen med Ærbødighed for Lov og Ret. Og her troede man ikke blot at finde en Virkeliggjørelse af Europas

Frihedsidealer, men ogsaa (og med større Ret) en direkte Fortsættelse, et tro Billede af Sagatidens Norge. Minderne fra den nationale Histories Stortid mødtes, forenedes med de allermoderne europæiske Kulturtanker og fik derigjennem nyt Liv, ny Magt over Sindene. Odelsretten, hvortil de norske Bønders Frihed og Selveiendom i Samtiden var støttet, det var den gamle Odel, som *Harald Haarfagre* havde frataget Folket, men som *Haakon Adalsteinsfostre* havde gjengivet det, hvorpaa det norske Statssamfund i Sagatiden var grundet, og hvoraf dets kraftige Folkeliv var udrundet; Samtidens norske Odelsbønder var baade efter Aanden og efter Kjødet *Erling Skjalgssøns* og *Einar Thambeskjelvers* Ætlinger.

Overalt hos norske og danske Forfattere fra de sidste Decenier af det 18de Aarhundrede møder vi denne Lovprisning af Odelsretten og den norske Bondefrihed, disse Forestillinger om, at i det norske Bondesamfund stod Sagatidens Norge fremdeles lyslevende, gennem lange Tider miskjendt og overseet, men ubrudt i sin Kraft og sin Frihed, og færdig til, naar det skulde være, at opføre paanyt det Skuespil af Heltesind og Frihedsaand, der har givet Sagaerne deres Stof. — «Priseligen stolt er Norges Søn,» siger *Tyge Rothe*, maaske Danmarks i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede høiest agtede Tænkere og Videnskabsmand. — «Hvo undres over, at Bonde er det, naar denne ved, at blandt hans Lige er de, der nedstammer fra Konger? Og, naar han med den hele opstigende Rad af Forfædre har siddet paa sin Odelsgaard og været den sande Hærmand, den sande Ledings- og Landeværnsmand? Er det Under, at Nordmand af anden Stand end Bonden føler liveligen, hvad Nationalære er? Han i den lette Bjergathmosfære, — han med de Mindesagner fra Oldtiden, — han med den sande Tanke, at altid var Landet et Borgerfriheds, men aldrig et Adelsaristokrati's eller et Livegenskabs Land.» *Nordal Brun* kalder Odelsretten «Norges største Herlighed»; for ham er Bonden «den første Stand i Landet». *Jonas Rein* tiltaler *Kronprins Frederik* (senere Fredrik den Sjette) i Anledning af dennes Reise til Norge med følgende Ord:

«En Bonde, see, fremstiller sig
Og Fadernavn tillægger dig,
Det er den sande norske Mand,
I ham du hædre bør vort Land.
Hans ædle Mine se og tru,
At Troskab, Mod i Hjertet bo.»

«Læs Norges Krøniker,» heder det i *Edvard Storm's* Digt over Indfødsretten:

— — — «saa skal du faa at vide,
Hvordan det gaar, naar Sværd og Hjerter sammen stride.
Naar Odel varmer Bryst, da, da, og ikke før,
Staar det som Klippen selv, og vinder eller dør.
Ja, Odel! Norges Ziir og elskte Skytsgudinde!
Hvor er en Ædelsten af din Værdi at finde?
Selv midt i Freden du gjør Under. Granens Top
Din evig' Lov og Ros til Skyen løfter op.»

Jeg kunde fylde mange Sider med Citater af lignende Indhold; men dette faar være nok. Norske Forfattere kunde i de Dage neppe nævne Norge (og de nævnte det ofte og gjerne, som man kan se af *Wessel's* Vers: «Jeg den kjække Nordmand priser, at han stedse ivrig viser, han sit Fødeland har kjær»), uden at Odelsretten og Odelsbonden skulde frem til Landets Forherligelse sammen med Hornelen og Sarpen. Det var, som om en stor Opdagelse var gjort, der fyldte Sindene med en glad Begeistring. Man havde nok paa en Maade kjendt til Tingen før, men, hvilken uvurderlig for al Verden misundelsesværdig Herlighed man i den besad, det havde man ikke vidst før. Men nu var Øinene aabnede, og det er let at skjønne, hvorledes denne Opdagelse maatte virke til at styrke og løfte Nordmændenes Nationalaand og lære dem at føle sig som et eget, fra de Danske forskjelligt Folk i en helt anden Grad end forud. Nordmændene ligeoverfor de Danske var nu ikke blot Fjeldlandets Sønner ligeoverfor Slettelandets, men fremfor alt den frie Odelsbondes Landsmænd ligeoverfor den vordnede Hovbondes. Deres Patriotisme var ikke nu længer en blot Bygdepatriotisme, knyttet til, udledet af deres Lands særskilte Naturforhold; den var en Følelse, en Erkjendelse af at tilhøre et eiendommeligt Folkesamfund, med sin særskilte Aand og Forfatning og sine særskilte Veie i Fortid, Nutid og Fremtid. De havde faaet sit Adelsbrev blandt Nationerne, rensat for al den Støv og Skimmel, som havde lagt sig derpaa i Aarhundredernes Løb og gjort dets Skrift ukjendelig. Minderne fra Norges Historie i Sagatiden havde vedligeholdt de hendøende Gnister af national Selvbevidsthed midt under Landets dybeste Fornedrelse. Men de havde været halvveis som en død Skat; man havde seet op til dem som til en fjern Høide, hvorfra man nu ugjenkaldelig var styrtet. Nu syntes man at være rykket dem uendeligt meget nærmere; man havde indseet, at Oldtidens Kræfter og Betingelser fremdeles var tilstede, og man kunde tro, at de, naar Leiligheden bødes, atter vilde gjøre sig gjældende paa samme Sæt. Man kunde atter se ud i Nutiden med Stolthed og mod Fremtiden med Tillid og Mod. Slutningsordene i *Welhaven's* «Norges Dæmring»:

«Din Odel Bonde! er en hellig Grund.
Hvad Norge var, det skal han atter vorde
Paa Land, paa Bølge og i Folkerang»

er kun en Gjenklang af de Følelser, det Haab, der allerede besjælede mange Nordmænd i Slutningen af forrige Aarhundrede.

I disse Følelser laa Spirerne til en ny Udvikling. Herfra udgik Stødet, herfra kom Kraften til det Gjenreisningsarbejde i alle Retninger, som førte til 1814, og som har ført videre.

Og saaledes stadfæstes den Sætning, som jeg før har opstillet, og hvori de Resultater, hvortil min Granskning af vor Historie har ført mig, samles som i en Sum, den nemlig, at Norges Styrke i Sagatiden, dets Svaghed og dvalerlignende Søvn i Unions- og Reformationsperioden, dets gjenfødte Liv i vort Aarhundrede, — alt kan føres tilbage til de samme Grundforhold. At Norge havde et talrigt, med den oprindelige Stamme- eller Fylkesforfatning sammenhængende Aristokrati, var det, der gav dets Historie i Sagatiden den Storhed, som vi medrette beundrer. At Norge havde dette sterke Fylkesaristokrati, blev igjen, da Overgangen fra Stamme til national Enhedsstat var fuldbragt, Grunden til, at det norske Samfund demokratiseredes, d. v. s. omdannedes til et Bondefolk. At det norske Folk var bleven et Bondefolk, stillede det i det fjortende, femtende og sekstende Aarhundrede, Adelsvældens Tidsrum, paa en Maade udenfor den almene historiske Sammenhæng og gjorde det derfor afmægtigt. Men at det i det attende Aarhundrede fremdeles havde bevaret denne demokratiske Karakter, at det fremdeles var et Bondefolk, det blev nu atter, da den demokratiske Tidsstrøm satte ind, dets Styrke og indgjød de Mænd, der fik at handle paa dets Vegne i den afgjørende Krise, en Tillidsfuldhed, en enthusiastisk Tro paa sit Folks Fremtid, uden hvilken de aldrig havde fuldbragt, hvad de fuldbragte.

V.

Skulde man nævne et bestemt Tidspunkt, fra hvilket den nationale Vækkelse hos Nordmændene kan dateres, saa maatte det blive *Struensee's* Styrelsestid, den saakaldte Trykkefrihedsperiode 1770—72. Skjønt forberedt længe forud, glimtvis dukkende frem længe forud, er det dog først nu, at den kommer til syne paa en aaben umiskjendelig Maade. Det er nu at Adskillelsen mellem dansk og norsk Aand i Literaturen bliver bevidst og giver sig Navn og Udtryk (det Norske Selskab, den Norske Digterskole); det er nu, at Norges Krav paa en større indre og ydre Selvstændighed, Kravet paa et norsk Universitet, en norsk Bank og andre særskilte Centralorganer for Norges materielle Udvikling, atter for Alvor sættes paa Dagsordenen, for aldrig helt at fjernes derfra; det er nu, at den demokratiske Tidsstrøm sætter ind fra Europas store Kulturlande og griber ogsaa det danske og norske læsende Publikum, og at, i Sammenhæng dermed, den Overbe-

visning rodfæster sig, at hos det norske Bondesamfund, saadan som det fremdeles stod der med sin Aand og sine Retsforhold ubrudt stammende fra Oldtiden, hvilede Landets Fremtid, at her var Folkets Kjerne, det rette norske Folk, at her fandtes Betingelserne for et Nationalliv frit og sterkt som Oldtidens havde været, — denne *Bondeforgudelse*, som man har kaldt den, der, — med sin rette fremadilende Strøm og sine Bagevjer (enhver Strøm har saadanne), — kan siges at have været Sjælen i vor politiske Historie ligefra da og indtil denne Dag.

Tænker vi os, at en skarpsynet Iagttager havde levet sammen med den Slegt, som var det norske og det danske Samfunds ledende, handlende, tænkende Mænd fra 1770 til 1800, og havde vundet det mest udbredte, mest indtrængende Kjendskab til deres Tanker, Ønsker, Stemninger, — saa vilde han, mener jeg, være kommen til følgende Resultat i Hensyn paa Norges Fremtidsudsigter.

Han vilde have erkjendt, at en Amalgamationspolitik for Norges og Danmarks Vedkommende, om den nogensinde havde været praktisk, nu ugjenkaldelig havde ophørt at være det, nu ugjenkaldelig havde tabt enhver Mening, ethvert rimeligt Maal. Han vilde have skjønnet, at den *Guldbergske* Fordring: «Ingen Nordmand er til, alle ere vi Borgere af den danske Stat,» den *Tyge Rothe'ske*, at Danske, Norske og Holstenere skulde blive ét Folk ved at betragte sig tilsammen som «christianske» eller «fredrikske», var afmægtige Protester mod en Udvikling, der ikke lod sig stanse, endsige afbryde, saalidt som man, for at bruge *Nikolai Wergeland's* Udtryk netop om denne Politik, kunde bringe Elvene til at rende fra Kattegat opover de norske Fjelde. Han vilde have skjønnet, at Adskillelsen mellem Norsk og Dansk stadig blev dybere, — at Norges Embedsmands- og Borgerklasse, dets akademiske Ungdom, der ved sit Sprog og sine Minder skulde danne Forbindelsesledet mellem Norge og Danmark, stadig fjernede sig mere fra Danmark, medens den nærmede sig til Norge, d. v. s. til det norske Bondesamfund, og at der i denne Fjernelse paa den ene Side, Tilnærmelse paa den anden var noget bevidst, noget villet, hvorved Bevægelsen fik en endnu mere alvorlig, for Forbindelsen mellem Folkene faretruende Karakter. Han vilde have skjønnet, at Norges Krav paa større Selvstændighed, flere særskilte Institutioner, nu var opstillet saaledes, at de ikke mere kunde bringes til at forstumme, at de tvertom vilde blive sterkere og mere vidtgaaende, — og alt dette engang i Tiden ubønhørlig maatte ende med et Brud, en Opløsning under en eller anden Form af den dansk-norske Helstat og Dannelsen af en særskilt norsk Stat, der i et og alt gik sine fra Danmark skilte Veie. —

Men han havde tillige maattet forestille sig, at dette Brud endnu laa ude i en fjern Fremtid, og at den danske Regjering vilde have det i sin Magt, ved en forsigtig Imødekommen af de fra norsk Side fremsatte Krav, at endnu længe forhindre Bruddet og fastholde Nordmændene i den gamle Forbindelse. Han vilde have seet, hvorledes den norske Nationalaand, om den end nu var bleven vaagen, dog ikke havde lært rigtig at bruge Øinene sine, hvorledes den var uklar, usikker over sit Maal, endnu usikrere over de Veie, der førte til Maalet, — hvorledes der selv hos de klareste, mest fremadskredne, mest entusiastiske Aander raadede modstridende Følelser, hvoraf somme holdt tilbage, andre drev fremad paa den Vei, som nu var Folket forelagt, — hvorledes de var uvante med saadanne Opgaver, der vilde blive at løse, naar det gjaldt at trænge frem paa denne Vei, — hvorledes der, kort at sige, var Kræfter satte i Bevægelse, men endnu ikke samlede, endnu halvveis bundne, Tendenser, der pegede mod en national og politisk Frigjørelse, men endnu famlende og uden indbyrdes Sammenhæng.

Hjemme, i *selve Norge*, vilde han have fundet lidet andet end gode Raastoffer til en Nation, — lidet af det, der af saadanne Raastoffer skaber en voksende, frugtfrembringende Organisme. Det norske Bondesamfund, som var blevet Kilden, hvorfra den nyvakte nationale Bevægelse hentede sin Næring, stod endnu selv helt udenfor denne Bevægelse; afsluttet i sig selv, levede det tilfreds med sin gamle Frihed og Ret, uberørt af Tidens politiske og nationale Idéer. I Byerne raadede fordetmeste Handelsaanden. Man talte i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede om et Slags *Kristiania- Opposition*. Ministeren *Guldberg* bad, som kjendt, *Suhm*, der i sin Danmarks og Norges Historie havde hentydet til Norges stivmoderlige Behandling, «ikke at skrive for de foragtelige Kristiania-Ræsonneurs». Kristiania, Sæde for Norges Statholder eller Vicesatholder og for dets Overhofret, hvis Biskop var som et Slags Primas (øverste Hoved) for den norske Geistlighed, havde, trods sin ringe Størrelse (i Slutningen af forrige Aarhundrede endnu knapt 10 000 Indbyggere), Prætensioner paa at være et Slags Hovedstad; her gjorde sig derfor gjældende en uvillig Stemning ligeoverfor Rigernes virkelige Hovedstad Kjøbenhavn, og det saameget mere som Kristiania blev fornærmet i sine Handelsinteresser ved de Kjøbenhavn tilstaaede overdrevent store Privilegier eller Monopoler. Det er bekjendt, at den svenske Konge *Gustav den Tredie*, under Forfølgelsen af sin Plan at vinde Norge, henvendte sin Opmerksomhed paa disse Kristiania-Ræsonnører, og at der mellem ham og enkelte af Byens store Grosserere (med *Bernt Anker* i Spidsen) og enkelte Embedsmænd, hos hvem der

raadede Misnøie over Norges Tilsidesættelse, blev knyttet Forbindelser, der vakte megen Uro hos den danske Styrelse. En skarp-synet Iagttager vilde ikke have kunnet tillægge disse Intriger nogen alvorlig Betydning; det var ikke i den Retning, de nationale Tendenser pegede, eller at Fremtiden laa. Hadet mod Sverige var en altfor væsentlig Ingrediens i Nordmændens Nationalfølelse, til at de kunde ville opnaa noget ved svensk Hjælp eller ved en Tilslutning til Svenskerne. — I de øvrige Byer synes alles Sind at have været i Regelen optaget af Madstrævet. Den norske Handelsstand i forrige Aarhundrede berømmes fremfor den danske for sin Driftighed og Dygtighed; den var ikke i samme Grad som denne bleven demoraliseret ved at tages under Armene af Regjeringen. De danske Byer havde mest Forbindelse med Tyskland; de norske derimod (navnlig de søndenfjeldske) mest med England, — det Land, hvortil Nordmændene altid paa Grund af Overensstemmelse i Nationalkarakter og andre Henseender har følt sig nærmest hendragne. Det var, som *Jacob Aall* fortæller, almindeligt i forrige Aarhundrede, at formuende norske Kjøbmænd sendte sine Sønner til engelske Skoler eller Handelskontorer for at fuldende sin Uddannelse, og herfra vendte vistnok en og anden tilbage ikke blot med Kjendskab til Handelskorrespondens og engelsk Sprog, men ogsaa med Kjendskab og Kjærlighed til Englands frie Institutioner. — Det er saaledes ikke Tvivl om, at der inden den norske Handelsstand i den Tid, vi nu omhandler, har fundets en og anden virkelig oplyst og frisindet Mand med Øie og Hjerte for sit Fædrelands mangehaande Savn. En og anden Embedsmand har siddet i sin afsides Bygd og gjemt paa Tanker og Ønsker, der gik ud over Hjemmets og Privatlivets snevre Kreds. Men alt dette var for lidet, for spredt til at skabe en virkelig offentlig Opinion, en almindelig Bevægelse. Det kunde ikke være anderledes, end at de materielle Interesser maatte være i en usedvanlig Grad eneraadende inden et Samfund, som i Aarhundreder havde ført en saa at sige navnløs Tilværelse, uden anden Politik end den, som blev foreskrevet af et andet Lands Regjering, uden noget Samlingspunkt for et høiere aandigt Liv, næsten uden Presse og uden offentlig Diskussion.

Det var i Kjøbenhavn, at Diskussionen førtes. Her var Samlingspunktet for saagodtsom alt, hvad der fandtes af Aand i begge Riger. Blandt de her levende norske Embedsmænd, Literater og Studenter maa vi søge Avantgarden i den nyvakte nationale Bevægelse. De elskede sit Land, — paa Afstand; de elskede og beundrede sit Folk, — paa Afstand: dette tjener til at forklare denne Kjærligheds Art og Styrke baade da og senere. — Her, i Kjøbenhavn, var det rette Arnested for den norske Patriotisme.

Hvad der lyste hjemme i Norge, var oftest kun et Gjenskin af Ilden paa dette Arnested, eller en og anden Brand, kastet ud af den for at havne paa et afsidesliggende Sted i det vidtstrakte Land, hvor den da oftest snart sluknede. Den skarpsynede Iagt-tager, som vi tænker os, vilde have erkjendt, at Ilden paa dette Arnested brændte med en ren og klar Lue, men tillige, at den endnu kun havde saare lidt af en revolutionær Flammes Glød og fortærende Magt.

Talleyrand, den berømte franske Revolutionsmand og Minister, pleiede at sige, at den, som ikke havde oplevet Tiden nærmest forud for den franske Revolution, ikke vidste, hvad det er at leve; man blev ikke gammel dengang, man bevarede Ungdommen i Sindet lige til det sidste. Det var den freidige Enthusiasmes, de store Haabs, de ubrudte Illusioners Tidsalder. Revolutionens Rystelser havde endnu ikke vakt de voldsomme Lidenskaber eller bragt de Skuffelser, der kastede en saa mørk Skygge over de følgende Slegter. Selskabslivet fik ved de nye Idéer, der var satte i Omløb, mere Indhold, mere Sving; man diskuterede, man morede sig, medens man ventede paa det filosofiske Tusindaarsrige, — Fornuftens, Dydens Herredømme blandt Menneskene. — Bevægelsen gennemløb de samme Faser (Trin i Udviklingen) i de nordiske Lande, kun at hver Fase her indtraadte saameget senere og holdt saameget længere ved. Tiden fra 1770 til omkring 1800 var inden det dansk-norske Samfund, det vil da sige væsentlig Kjøbenhavn, Klubbernes, de lystige Visers, det glade enthusiastiske Ungdomslivs Tidsrum. I dette Klubliv tog, som Hvermand ved, Nordmændene en fremragende Del; deres Klub, *det Norske Selskab*, blev den mest ansete, den ubetinget mest indflydelsesrige og toneangivende blandt de mange Klubber, der var ligesaamange Brændpunkter for Aandslivet i Kjøbenhavn. Hvad der gav den denne Rang, var ikke blot den freidigere, mere utvungne Lystighed, som man dengang var enig om at tillægge Nordmændene fremfor de Danske (vistnok med større Ret, end naar nuomstunder danske Forfattere, der undertiden eftersnakkes her i Norge, skildrer Nordmændenes Nationalkarakter som i en sær Grad tung, mørk, alvorlig), men fremfor alt den enthusiastiske Fædrelandskjærlighed, der besjælede disse lystige unge Mennesker og udbredte et Skjær af høi Idealitet over deres Drikkegilder, og hvortil de Danske ikke i denne Tid kunde opdrive noget Sidestykke. Den danske *Rahbek*, der var bleven Medlem af det Norske Selskab paa en Tid, da det allerede var i Tilbagegang, omtaler alligevel Minderne fra det med sand Henrykkelse. «Hvilken var da den Aand,» siger han, «som var over dette Selskab? Først og fremst Nordmandsaanden, — enthusiastisk for det fjerne,

forladte Fædreland. Mellem mine skønneste Nydelser var at høre den dejlige Fædrelandssang For Norge Kjæmpers Fødeland istemmet her af fulde Hjerter, med tindrende Øjne og jublende Stemmer.»

Denne Patriotisme hos de unge Nordmænd i Kjøbenhavn, der i dette Tidsrum var Nationens Avantgarde paa dens Marsch fremover mod Frihed og Selvstændighed, var da visselig baade ærlig og ildfuld; den dunstede ikke bort med Feststemningen: den var ingen blot Hede over Punschebordet; fra denne Kreds af unge Mennesker udgik ikke blot Viser og Vittigheder, men alvorlige Tanker, et alvorligt Arbejde for at afhjælpe Fædrelandets Savn, og give det en værdigere, mere betrygget Stilling (t. Eks. i Universitetssagen). Alligevel vilde dog den skarpsynede Iagttagelse, — jeg gjentager det, — have seet, at deres Patriotisme, med al sin Ild, endnu befandt sig paa et lidet fremadskredet Standpunkt; den var endnu meget nøisom, opstillede ikke store Krav; den var mere beskuende og nydende end fremadskridende og eggende. Den var ikke beskuende paa samme Maade som en *Absalon Pederssøns* i Norges værste Svaghedsperiode, der alene søgte Næring i Minderne fra en fjern Fortid, medens den med Mismod vendte sig fra Samtiden. Patriotismen hos Nordmændene i Slutningen af det attende Aarhundrede saa med neppe meget ringere Glæde paa det samtidige Norge end paa Sagatidens; den var følgelig langt mere sikker og selvtillidsfuld, langt nærmere ved at blive den nervus rerum gerendarum (altid virksom, til modig opofrende Handling drivende Følelse), som den er hos enhver nogenlunde oplyst Nation og netop inden den medrette saakaldte mest oplyste Del af Nationen, — Sporen til rastløst Arbejde fremover mod en stadig rigere, stadig friere og selvstændigere Udfoldelse af Nationens Kræfter; — den var langt nærmere ved at blive dette, men den var ikke endnu bleven det.

Det var sedvanligt, at Nordmændene i denne Tid kaldtes og kaldte sig selv «de frie», «de fribaarne Nordmænd»; de mente at have ligesaa god Ret til denne Hæderstitel da som efter 1814. Det var Odelsbondens personlige Frihed (i Modsætning til andre Landes Bondetrældom), de havde at beraabe sig paa før 1814; men i den mente alle Nordmænd at have Del; af den havde Nationen modtaget sit Præg, sin Aand. — Naar *Jens Zellitz* indfører Frihedens Gudinde for den danske Kronprins (Fredrik den Sjette), lader han hende tale Norsk:

«Norsk var det Sprog hun talte.
Med disse Ord tilkjendegav hun sig:
Prinds! Frihed er mit Navn og disse Steder
Min Tempel — jeg gjør Norge lykkelig.
Mig skylder det sin Dyd og mig sin Hæder;
men dig vil dine Nordmænd skyldte mig.»

I et Digt til Friheden siger den samme *Zettitz* (begge Steder i en 1789 udkommen Samling «Poesier»):

«Vi Brødre Friheds Landsmænd er,
Thi Norge er dens Sæde, —
Den evig maa udbrede der
Sit Navn, sin Magt, sin Glæde!
Den aldrig var i Norge fød,
Som Trældom taalig Nakke brød;
Nej! Troskab er det Aag vi bær,
og Kjærlighed vor Kjæde!»

Slig kunde man tænke og tale paa en Tid, da Norge fremdeles blev regjeret som en Provins af et andet Lands enevældige Konger. Men disse trøsterige, opløftende Forestillinger om, at Norge allerede var Frihedens Sæde, Nordmændene det frieste Folk snart sagt paa den hele Jord, maatte nu ogsaa let kunne faa den Virkning, at man længtes saameget mindre efter en Forandring, at man blev saameget mindre tilbøielig til at aabne Øinene for, at der dog manglede adskilligt i denne saa lovpriste Frihed, eller at der var en anden Frihed at arbeide for end den, det norske Folk ustridig var i Besiddelse af.

Ikke faa Nordmænd havde paa denne Tid begyndt at erkjende, — tildels med Harme og Bitterhed, — at Norge var bleven tilsidesat, ilde medhandlet i flere Henseender af Rigernes fælles Styrelse, at det savnede flere Institutioner, som et stolt og ærekjært Folk ikke kunde undvære, uden at føle sig dybt ydmyget. Det var altsaa ved at gaa op, at Foreningen mellem Danmark og Norge —, de saakaldte Tvillingriger, — havde sine mindre gode Sider. Alligevel raadede der ingen almindelig Uvilje mod Foreningen. Tvertom! Man satte en Ære i den Troskab, som man kaldte det, hvormed det norske Folk havde holdt fast ved Foreningsbaandet, gennem saa lange Tider, under saamange Prøvelser og Fristelser. Fælles Farer, fælles Seire og Nederlag, fælles Aandsliv havde knyttet mange Baand mellem Nordmænd og Danske, som i og for sig var al Ære værd, og disse Baand havde endnu saamegen Magt, at endog hos de mest glødende norske Patrioter Kjærligheden til Norge i Regeln maatte indrømme en bred Plads ved Siden af sig til den tvillingrigske Patriotisme. «I en naturlig Forstand,» siger *Nordal Brun* i sit Skrift: *Til Nordmænd om Troskab mod Kongen og Kjærlighed til Fædrelandet i Anledning af Einer Tambeskiælver* (udkom 1773), «er Norge vort Fædreland; i en borgerlig er baade Danmark og Norge det. Vi trives bedst i Norge; det tør vi være hele Verden bekjendt . . . Klipperne behage os, fordi vi ere vante til at se dem, og de yndigste Beliggenheder i Danmark forlyster os ikke saameget, som hvor en Elv i Norge falder ned mellem tvende Bjerg-Fæster

. . . . Som Borgere i eet Selskab og Undersaatter under een Konge er os Dannemark og Norge lige kjert og begge tilsammen Nordmandens Fædreland. Vi vide, at al Skade er fælles, ligesaavel som al Fordel. Vor Kjærlighed indskrænker sig ikke til de Klipper, som omringe os; den strækker sig nu ligefra Vardøe til det Kielske . . . Vi anse os Danske og Norske som Brødre, Kongen som Fader.» — Dette Standpunkt synes at være det samme som det, hvorpaa *Holberg* stod: — Norge skulde være Nordmandens Fædreland i en naturlig Forstand, Danmark og Norge tilsammen i en borgerlig, — disse Udtryk kunde ogsaa *Holberg* have vedkjendt sig. Men hos ham vilde de dog havt en anden Mening end hos *Nordal Brun*. Tiderne havde forandret sig, og man maatte slide og tøie endel paa de gamle Formularer for at faa dem til at nogenlunde passe til det nye Indhold. *Holberg* kunde endnu sige om sine Landsmænd, at man «udi hele seculis ikke haver mærket ringeste Bevægelse hos dem». Dette lod sig ikke mer sige paa den Tid, da *Nordal Brun* optraadte. Det var da allerede en Kjendsgjerning, at det havde begyndt at gjære blandt Nordmændene. I et Brev fra den før nævnte *Grev Lynar* omtrent samtidigt med *Nordal Bruns* Forsvarsskrift (nemlig fra 1772), tales der om, at «man i Danmark er urolig for Norge», og saa tilføies der: «Hvorfor rejste Kongen (*Kristian den Syvende*), da Forstandstaagerne endnu kun vare svage, ikke til Norge, istedetfor til Frankrige og England? Nordmanden vil se sin Konge, tænker ædelt, men taaler ingen Foragt.» I et Brev fra en noget senere Tid (1790) skriver *Guldberg* til den da meget formaende Hofmand *J. Bülow*, idet han anbefaler ham et skarpere Opsyn med Pressen, hvis Frihed, som ikke var meget stor, alligevel syntes ham farlig: «ved det mindste Udbrud er Norge forloren, der da vist vil være en Republik for sig selv efter den norsk-engelske Aand». Disse Ord er nu vistnok Udtryk for en meget overdreven Ængstelse. Men af Maaden, hvorpaa «den norsk-engelske Aand» omtales, fremgaar dog, at denne Aand, der ikke saa let lod sig bringe i Samklang med den tvillingrigske Patriotisme, nu var velkjendt, og at man i længere Tid havde været opmærksom paa den. Selve de Omstændigheder, der fremkaldte *Nordal Bruns* Forsvarsskrift, var et Tegn paa, at der var begyndt at komme Revner i det gamle Forhold mellem «Broderfolkene», som heller ikke kunde opretholdes uforandret, uden saalænge Nationalbevidstheden hos et eller begge de forenede Folk laa i Dvale. *Nordal Brun* havde i sit Sørgeespil «*Einer Tambskiælver*» slaaet paa de norske patriotiske Streng. Stykket gjorde ogsaa megen Lykke i Norge, blandt de «*Kristianiæ Ræsonneurs*». *Nordal Brun* omtaler selv «de højtidelige og rørende Bevis paa

det varmeste og oprigtigste Bifald, man gav Tambeskjelvers Forfatter i Kristiania». Men i Danmark kunde Stykket af den samme Grund ikke opføres, og den danske Kritik udtalte, at det ikke var ved slige Midler, at Baandet knyttedes mellem Nationer, «som ikke kunne blive sterkt nok forbundne». Man fandt Tendensen i Stykket næsten oprørsk. Herpaa maatte der gives et Svar. *Nordal Brun* maatte søge at godtgjøre, for sig selv og andre, at man kunde være god Nordmand uden derfor at ophøre at være god Borger i den danske Stat, uden derfor at nære noget formasteligt Ønske om en Forandring i det Bestaaende. Han maatte søge at bringe sin norske Patriotisme til at harmonere med de arveundersaatlige Følelser, og dette kunde endnu nogenledes lykkes for ham som for de fleste af hans samtidige Landsmænd. Det er ingen Grund til at tvivle paa, at *Nordal Brun* virkelig oprigtig har ment, hvad han siger i sit Forsvarsskrift, at hans Fædrelandsbegreb virkelig strakte sig saalangt som til det Kielske eller saalangt, som Kongens Scepter naaede. — Lojaliteten var hos ham altid Numer 1, Patriotismen Numer 2, -- og et lignende Sprog føres saa ofte og saa bestemt ogsaa af andre samtidige Nordmænd, at vi maa tro, at det udtrykker et endnu dengang almindeligt Standpunkt, om end selvfølgelig adskilligt deraf maa bringes i Afdrag paa den officielle Bedemandsstils Regning. Men dette Standpunkt var dog ikke nu længer, som hos *Holberg*, et selvgivet, helt naturligt; man havde begyndt at reflektere over det; man holdt fremdeles fast ved det, men med en vis Anstregelse, under en indre Strid, som blev saameget vanskeligere at komme udover, jo mere den norske Patriotisme vandt i Klarhed og Fylde. — Det maatte, efterat Nordmændene havde taget saa fremragende Del baade i Literaturen og i Statens Forsvar tillands og tilvands, mere og mere fremstille sig for dem som en stødende Anmasselse fra dansk Side, og den for begge Folk fælles Konge, Stat, Literatur altid og udelukkende nævntes efter Danmark; men man var nu engang bleven vant til disse Benævnelser, og Nordmændene brugte dem selv, uden at de endnu synes at have haft nogen klar Fornemmelse af, at deres Folk, — det Folk, som de kaldte det frie, stolte, ærekjære, og som de krævede saa megen Respekt for paa Grund af «dets store Kvaliteter og Sindets Gaver», — derved var nedsat til at være en Tjener og for al Verden stemplet som en Tjener, en Husmand under et andet Folk. Deres Patriotisme var ikke tilstrækkelig vaagen til at erkjende dette eller til at erkjende det saaledes, at det blev til et manende og eggende Savn. Mindet om de for Norge lidet ærefulde eller ligefrem vanærende Omstændigheder, under hvilke Foreningen var bleven til, var fordetmeste udslettet, medens til Gjengjæld Min-

derne fra en senere Tid, da Norge spillede en hæderligere Rolle og gav den fælles Stat dens bedste Forsvarere, gjorde sig saameget sterkere gjældende i den almene Bevidsthed. Det var derfor sedvanligt, at Forholdet mellem de to Folk opfattedes ogsaa af Nordmændene som et Broderforhold, lige hædrende for begge og ikke mindst for det norske Folk, — eller som et Egteskab, hvilende paa et gjensidigt Behov og et gjensidigt Troskabsløfte. Og i dette Egteskab spillede Norge øiensynligt Mandens Rolle. Han stod lidt under Tøffelen, det kunde man ikke undgaa at se —, «Juten raar lel mest ti Garen» (som det heder i Nordmanden *Stockfleth's* bekjendte Digt «Hejmatkomsten»), — men han var dog altid Manden, den sterke, den kjække, hvem det nærmest paa hvilede at holde Vagt over Huset og sørge for dets Sikkerhed. I denne Opfatning af Foreningen, — der støttedes ved den Maade, hvorpaa Nordmændene i denne Tid betragtedes og behandledes i Danmark, hvor man i Regelen gjorde Stads af dem, og hvor de, i Samkvem med de Danske, i Klubberne eller paa Universitetets Trapper og i dets Auditorier, hævdede en Forrang, som de Danske sjelden prøvede paa at gjøre dem stridig, — fandt deres nationale Selvfølelse fordømmelse, hvad den behøvede for at være tilfreds.

De var den *enevældige Arvekonges Undersaatter*; de stod under en Regjering, som ifølge Forfatningens Bogstav ikke erkjendte nogen Grænse for sin Magt. Dette gjorde i deres Tanker intet Skaar i deres Frihed, som de roste sig af. Odelsbonden, den frie Odelsbonde, i hvis Mund Digteren (Zetlitz) lagde disse Ord:

«Jeg frygter Gud, men ingen Mand,
Jeg er min egen Herre». —

stod jo i det samme Forhold og stod uden Følelse af Tvang eller Skam. Han var jo ikke mindre agtet og hædret for sin ubetingede Lojalitet end for sin Frihed og sin Selvfølelse. Hans politiske Katekismus bestod af disse to Troessætninger (for at bruge *Reverdils* Udtryk), først at Kongen, Landets Fader, ikke kunde ville andet end sine Undersaatters Vel, og dernæst, at Kongens Vilje, naar den var forkyndt, maatte ubetinget adlydes. Og ved denne sin ubetingede arveundersaatlige Troskab ligesaavel som ved sin Frihed, sin Djærvhed og Kraft gjaldt han for den egte Nordmandstype, hvem man maatte følge, naar man ikke vilde svigte Aanden fra de gjæve Forfædre. Naar Odelsbonden var den troeste af den danske Enevoldskonges Undersaatter, saa kom det deraf, at Kongens Ret og Odelsbondens Frihed udsprang af den samme Rod, hvilede paa den samme Grundvold; Kongen var den odelsbaarne til Staten, som Odelsbonden var det til sin Gaard; man maatte agte den førstes Ret, naar man krævede Agtelse for

den sidstes. Saadan havde igrunden allerede Forholdet været i Sagatiden, og Nordmanden kunde saameget mindre føle sig ydmyget eller krænkethed i sin Frihed ved at staa under det suveræne Arvekongedømme, som dette Kongedømme og denne Frihed gjensidig betingede hinanden og begge gik op til Folkets nationale Storhedsperiode.

Dette er den Opfatning, der udtales i *Nordal Bruns Forsvarsskrift for Odelsretten* (1788), der slutter med følgende Ord: «Herlig er den Tanke: denne Gaard er min, den mægtigere skal ikke fordrive mig derfra, ingen skal ustraffet røve mig en Fods bred Jord eller et Træ af min Skov, saalænge dette alt er min Ejendom. Men endnu herligere er denne Tanke: denne Gaard er min, og den skal tilhøre min Æt, saalænge der er en Green af min Stamme. Derfor dyrker jeg Ageren, om den ikke strax belønner min Sved; derfor oprejser jeg de evige Steengjerder, skjønt jeg lettere kunde sammenflikke dem af Smaakrat; derfor freder jeg Skovene, skjønt jeg kunde gjøre dem i Penge; derfor siger jeg med den norske Digter *Bull*:

«Og du, min vakkre Birk! fortæl min Sønneson,
Jeg sparte dig, at han og skulde se dig skøn.»

Kunde derfor Landsfaderen, som hjemler enhver sin Ret, — om mueligt forebygge, — hvis ikke, omhyggeligen opdage og haardeligen straffe alle de skamløse Rænker, som anvendes mod Odelsret! Maatte Vejen blive let og tryk for den Odelsbaarne til hans fædrene Gaard! Maatte Retfærdigheds Regler vorde saa bestemte og deres Udøvelse saa kraftig, at denne og al anden Ret neppe kunde angribes, men aldrig omstyrtes! Dette skulde være mit Ønske, og dette Ønske en Nordmand værdigt, især en Nordmand, som lever under Dansk Regjering, hvis hele væsentlige Grund-Constitution for det meste er det selvsamme som Norges Odelsret. Om en uberettiget Sidelinje eller en mægtig Erobrer, som Gud forbyde!, opsteg paa Dansk Throne, og jeg fandt Rigets retmæssige Arving: jeg vilde vise ham frem i min Kreds, jeg vilde i Norge, hvor Odelsret havde dannet Tænkemaaden, ægge menige Mand til Oprør mod den Usurpateur, som havde fortrængt vor Odelsbaarne Herre.

Landsmænd! vilde jeg sige, I, det gamle Norges Odelsmænd! Hædersmænd alle tilhobe! Frihed elske I. Ret gjorde I, og I have Mod til at forsvare den, og Kraft som Eders Fædre. Den, som sidder paa uretmæssig Throne, bør ikke herske uden over Slaver. Den, der trænger ind i Kongers Odelsret, vil snart fortrænge Bønder fra deres. Bort med ham, om I elske Eders Fødeland, Eders Herligheder i Landet, Eders Frihed og Odel. Bort med ham, om I ville bevare dyrkede Agre og Nordmænds Ære

til Eders Æt og Afkom. Men her er Manden, her er et friskt Skud af den gamle Stamme, under hvis Skygge Norge saa længe saa tryggelig har hvilet. Denne Prints har samme Ret til Norges Rige, som du, min Landsmand! til din Odelsgaard! Han tog det ikke med Sværd, han købte det ikke for Guld, han vandt det ikke med Rænker. Han fik Riget i Arv efter Fædrene. Frem alle Odelsmænd! — — — Sværd i Belte og Rifle i Haand og Mod i Brystet! vor Sag er god: indsætter den Odelsbaarne i de Rettigheder, hvortil Fødselen og Rigets Grundlov giver ham den hæderligste Adkomst! — Saaledes vilde jeg tale, og jeg var vis paa, at hver Odelsmand i det ringeste skulde vove Liv og Blod, for ikke at beherskes af en Uberettiget. — Alle ægte Nordmænd tænker som jeg om vort Regjeringssystem, og paa de samme Grunde kunne vi ej heller tænke anderledes om Norges Odelsret.»

Han tog nu vel fejl heri. Der fandtes allerede paa denne Tid enkelte Nordmænd, der ikke kunde frakjendes Navn af egte, d. v. s. gode norske Patrioter, der ikke delte *Nordal Bruns* patriarkalske Synsmaader, — der havde bedre Greie paa, hvorledes Enevoldsregjeringen var tilblevet, og som ønskede for sit Folk noget andet end en fortsat «Hvile» i Skyggen af «den rette Stamme», — som havde Begreb om en anden og videre Frihed end den, der var forenelig med Oldenborgernes landsfaderlige Formynderskab. — Men, naar jeg skal nævne nogen enkelt Mand som repræsentativ for den Slegt af Nordmænd, hvis Blomstring falder mellem 1770 og Aarhundredets Slutning, — denne Periode, der paa en Maade kan betegnes som den nyvakte norske Nationalaands April eller Vaarfrembrud, — saa maa det være *Nordal Brun*. En og anden af hans Samtidige, — som *Klaus Frimann* og navnlig *Wessel*, — var maaske mere begavet i poetisk eller literær Henseende (skjønt ogsaa han var stort begavet som Digter); andre fulgte bedre med sin Tid, var mere gennemtrængte af dens Idéer, havde et videre, friere Syn paa sit Fædrelands Stilling, et klarere Blik for dets Savn, — *Nordal Brun* var i mange Maader en borneret Mand, bunden i en ubevægelig Orthodoxisme midt i en uroligt gjærende, dristigt fremadskridende Tidsalder. Men han var, baade ved sin Styrke og sin Begrænsning, en Type. Han gjaldt i Samtiden for den norske af alle Nordmænd, og paa ham mente man, at dette Vers passede, som om det var skrevet om ham:

«Her kommer den Stolte med Brask og med Bram
Og knejser som Nordhavets Bølge.»

Der er meget i hans Væsen og Rolle, som minder om Norges senere Digterhøvdinger, om *Henrik Wergeland* og *Bjørnstjerne Bjørnson*. Han var paa én Gang Digter og Taler og Handlingens

Mand. Han begyndte som Soldat, og der vedblev altid at være noget af Krigeren i hans Væsen. Endnu som gammel Mand, som Biskop, tog han, da et engelsk Orlogsskib prøvede et Angreb paa Bergen, sin Plads paa Havnebatteriet og opflammede ved sin Tale Krigsfolket, der skulde modtage Fienden, om han forsøgte at nærme sig Byen. Han forfattede de Sange, der gav det fyldeste, kraftigste Udtryk for de hos hans Folk raadende Stemninger, og som gjennem lange Tider vedblev at være dets mest yndede Nationalsange, og paa samme Tid deltog han, med Pen og Mund, i Diskussionen af alle de store Spørgsmaal, der kom paa Dagsordenen i hans Tid, — om Ophævelse af Odelsretten, om Forandring i de gamle Kirkeskikke, til og med om Bank- og Pengevæsen. Han fremhævede ved alle Leiligheder Norges og det norske Folks Herligheder; han vilde, at det norske Folk skulde udmerke sig fremfor det danske, ikke mindst i Troskab mod Kongen. Men saa god Nordmand han var og gjaldt for at være, var han ikke mindre god tvillingrigsk Patriot. Vi har seet, hvorledes han betragtede Norge som sit Fædreland i en naturlig Forstand, Danmark og Norge tilsammen som sit Fædreland i en borgerlig, politisk Forstand. Han var Erkeroyalist, hyperlojal (yderliggaaende Dyrker af Kongedømmet). «Troskab mod vor allernaadigste Konge og Kjærlighed til Fædrelandet er hos os det samme,» skriver han i Forsvarsskriftet for Einer Tambeskiælver, idet han taler i «sine allerhøjstærede Landsmænds» og eget Navn. Men hans arveundersaatlige Underdanighed havde altid et sterkt Præg af hans Væsens Myndighed og Selvfølelse; det var ikke saameget den Slags Lojalitet, der viljeløst bøier sig, som heller den, der paatvinger sig sin Gjenstand og mangengang kan blive ligesaa besværlig for denne som aaben Opposition. «Mod de kongelige Anordninger, vi have, har jeg aldrig skrevet, og skal aldrig skrive offentlig,» siger han i sit Skrift om Odelsretten, «men mod dem vi kunne befrygte, paa Grund af vrang Forestillinger og umodne Forslag, skal jeg skrive, saalænge jeg kan.» Og han skrev da stundom i en Tone, der stikker besynderlig af mod den, der paa de Tider var den gjængse, navnlig i Danmark. «Den sterke Røst fra Norge», som han blev kaldt, førte stundom et Sprog, der, trods alle de mange og sterke og vistnok oprigtig mente Ytringer af en Kongetroskab uden Grænser, maatte skurre ilde i de danske Regjeringsmænds Øren, som t. Eks. da han i Stridsskriftet om Kirkeskikkene ligefrem truede Regjeringen med dens sedvanlige Bussemand, de norske Bønder, der ikke vilde vide af nogen Forandring og var færdige til, om det gjaldt, at verge de gamle Kirkeskikke med sit Blod.

Nordal Brun var *Bondeven*, — en af de tidligste og mest ud-

prægede Repræsentanter for den Bondeforgudelse, der var og blev det stærkeste Gjæringsstof i den nyvakte norske Nationalbevægelse. Han forsvarede Odelsretten, fra et historisk og nationalt Synspunkt, med Varme og Styrke, mod de Angreb, der fra juridisk Synspunkt rettedes mod den allerede i forrige Aarhundrede. Han lovpriste Odelsbondens Frihed og Djærvhed paa Vers og Prosa; hans historiske Helt var *Einar Tambeskjelder*, Repræsentanten, som man mente, for Sagatidens frie, selvfølende Odelsbønder. Men han var fuldkommen tilfreds med den Frihed, som Folket i hans Tanker allerede nød; han var orthodox, konservativ, ikke mindre i politisk end i religiøs-kirkelig Henseende.

«Bort med politisk Sværmeri,» — siger han i et Digt fra 1790, med tydeligt Henblik paa Samtidens store revolutionære Bevægelse. —

«At slaa sig gal og være fri,
Modsatte Ting hos Nordmand er,
God Orden har han kjær.»

Hans Nordmandsaand var saaledes, med al dens Ild og Kraft, ikke den fremadstræbende, der erkjendte Folkets Savn, og derigjennem fik Kraft til at arbeide paa dets sande Frigjørelse, men den glad beskuende, rolig nydende, — Nationalfølelsen i dens troskyldige Barndomsalder.

Det var dog engang, at Aanden hos *Nordal Brun* havde slaaet sterkere med Vingen og hævet sig høiere: det var dengang han opholdt sig i Kjøbenhavn i Kredsen af unge, entusiastiske Landsmænd og digtede Sangen «*For Norge, Kjæmpers Fødeland*». *Welhaven* har taget feil, naar han mener, at man først senere har tillagt denne Sang og navnlig dens revolutionært-truende Ord: «dog vaagne vi vel op engang og bryde Lænker, Baand og Tvang», en Vegt, som den lojale Forfatter selv ingenlunde tænkte sig, idet han blot skulde have sigtet til det forhadte *Struensee'ske* Ministerium. Sammenhængen viser, at han sigtede videre, og det fremgaar af Aktstykker, at allerede Samtiden opfattede Sangen som et farligt, oprørsk Produkt, — en Opfatning, Forfatteren forsaa vidt sees at have delt, som han vogtede sig for at offentliggjøre den og ikke tog den med i den Samling af sine Digte, som han selv udgav. Det er sandt, som *Welhaven* siger, at *Nordal Brun* var lojal, og at Nationalfølelsen hos de norske Studenter ved Kjøbenhavns Universitet endnu paa denne Tid ikke havde nogen politisk, revolutionær Karakter. Men barnlig og uskyldig, som den endnu var hos de allerfleste, — den kunde dog allerede nu i festlige Stunder hæve sig til at «drømme» om en Frihed, der ganske vist var noget andet end Frigjørelsen fra det *Struensee'ske*

Regimente (en Frigjørelse, der forresten var opnaaet, da Sangen blev digtet, og som man altsaa ikke behøvede at drømme om); — den kunde hæve sig til at fantasere om en «Opvaagnen» af det gamle Norge engang ude i Fremtiden, en Bryden Lænker, Baand og Tvang, — saadan i det ubestemte og uden nogen klar Tanke paa, hvilke disse Lænker var, og hvorledes da skulde brydes; — og *Nordal Brun* maa, trods sin Lojalitet, have været revet med af en saadan, i al sin Famling og Uklarhed revolutionær Stemning, siden han kunde give den et i al sin Simpelhed saa kraftigt gribende Udtryk.

Men, da han var kommet hjem til Norge og havde levet endel Aar i *Bergen*, under den her raadende Handelsaands Indflydelse, dalede han efterhaanden fra de mere ideale Høider, hvortil han havde svunget sig op i sine Ungdomsdage. Han digtede nu «*Bor jeg paa det høje Fjeld*», — denne Spidsborgerlighedens Triumphhymne, som *Hartvig Lassen* træffende har kaldt den, — hvor Fædrelandskjærligheden alene ytrer sig i Glæde over blomstrende Næringsveie, — hvor Handelsaanden med dens tykvommede Materialisme breder sig paa det selvbehageligste, — hvor Digteren sidder paa sin Tue tryk og ser uden Deltagelse paa de Mægtiges Fald, naar bare han selv er «glad og mæt» og kan «kjøbe Vin og klarere Udgifter».

Disse to Nationalsange er i Aand og Tone saa forskellige, at man ikke skulde tro, at de tilhørte den samme Tidsalder eller det samme Folk, endsige at de er digtede af den samme Mand. — *For Norge, Kjæmpers Fødeland*, med sin Pegen ud mod en endnu fjernt dæmrende Fremtid og sin Pegen tilbage mod en ligesaa fjern Fortid, — med sin truende Tale om Frihed, Opvaagnen, Bryden Lænker, — med sine kort afbrudte, lidenskabeligt energiske Udtryk, — synes at danne den mest afgjorte Modsætning til *Bor jeg paa det høje Fjeld*, — med sin Lovsyngen af «Fiskeriernes Flor» og den økonomiske Velbjergethed, — med sine prosaiske Opregninger af «Sild og Brisling og Morten», — med sin velbehagelige Glæde i Nuet og dets Nydelser, uden Længsel, uden Tanke paa Fortid eller Fremtid. — Vi kan forstaa, at *For Norge, Kjæmpers Fødeland* har været sunget «med tindrende Øjne og jublende Stemmer» af Nordmænd, som mindedes, hvad Norge havde været, og hos hvem et Haab var tændt om, at det atter kunde blive, hvad det var. Vi har derimod nuomstunder, — det haaber jeg idetmindste, — ondt ved at forstaa, at en Sang som *Bor jeg paa det høje Fjeld* nogensinde har kunnet være en virkelig Nationalsang. Men det er en Kjendsgjerning, at den har været det, at begge disse Sange, saa forskellige, saa helt modsatte i Aand og Tone, er digtede af den samme Mand, og at

de til samme Tid har været lige populære, lige anerkjendt gyldige Udtryk for en alment raadende Stemning. Dette giver os i en kort Sum Billedet af de aandige Tilstande hos det norske Folk paa denne Tid: vi ser til den ene Side et Folk, hos hvem Aarhundreders Liv uden egen Historie, egen Politik, egen Styrelse havde virket til at give de private, materielle Interesser en uforholdsmæssig Overvegt og til at gjøre raadende en Spidsborgerlighedens Aand, der ikke plages af Ærgjerrighed eller andre sterke Drømme, men er tilfreds med et navnløst Velvære, — til den anden Side et Folk, hos hvem Minderne fra dets ærefulde Oldtidshistorie er blevne vakte til nyt Liv, fordi man har begyndt at faa Øinene op for, at Betingelserne for denne Historie, Grunden, hvoraf den sprang ud, fremdeles er tilstede og kun venter paa at røres af den frigjørende Tryllestav for at spire paany, — hos hvem der herved er vakt en Længsel efter Frihed og Selvstændighed, medens denne Længsel dog endnu er for uklar og fæmlende til at fremkalde en virkelig Bevægelse eller til at stille sig i en bestemt Opposition til den spidsborgerlige materialistiske Ligegladhed, saa at begge disse Stemninger, saa modsatte i Op-
hav og Retning, alligevel paa en Maade gaar over i hinanden, smelter sammen, og saa at den samme Mand med den samme Umiddelbarhedens Styrke kan gjøre sig til Tolk for dem begge.

Nordal Brun oplevede, som man ved, den store Omveltning i 1814. Han var da en syttiaarig Olding, men fulgte endnu Begivenhederne med sin Sjæls hele medfødte Ild og Styrke. Norges Afstaaelse til Sverige ved Kielerfreden vakte ikke blot hans Sorg, men endnu mere hans Harme og Ringeagt ligeoverfor en Styrelse, der saaledes sveg sin hellige, ubrødelige Pligt. Hyperlojal som han var, — saaledes havde han ikke opfattet det kongelige Enevælde, at Kongen skulde kunne afstaa sine tro norske Under-saatter til en anden Suveræn, som en Gaardeier, der overdrager Gaarden med samt dens Besætning til en anden Eier. Han troede ikke, at Kongen havde mere Ret dertil end en Fader til at sælge sine Børn. Hele det politiske System, hvis sterke, troende Talsmand han havde været, røg overende ved denne Begivenhed og viste sig at hvile paa Selvbedrag. Det syntes at skulle reise sig paanyt, da Prins *Kristian Fredrik* optraadte som den Odelsbaarne til Thronen og proklamerede Norges Selvstændighed. Denne Prinsens Optræden fremkaldte ogsaa fra den syttiaarige Olding et Digt, — *Manden af Ord*, — der i Sandhed kan siges at lue af Ungdomsild, og som alene vilde være nok til at vise, hvilken kraftfuld Digtternatur der boede i ham. Herligheden varede, som vi ved, kun faa Maaneder: *Kristian Fredriks* Kongedømme fik en brat, og, hvad der var værre, en uhæderlig Ende. Endnu i September

1814, da Konventionen til Moss var afsluttet, og faa Dage før Kristian Fredrik endelig nedlagde sin Krone og indskibede sig til Danmark, vilde *Nordal Brun* ikke slippe det Haab, der havde sat den Gamle i slig Fyr og Flamme: — Haabet om, at Norges Ære og Frihed skulde atter kunne forenes med den arveundersaatlige Troskab mod Oldenborgernes Kongeæt. Han skrev til *Pavels*, dengang Slotsprest og Hofprædikant hos Kristian Fredrik: «Jeg blev vred paa Dem for et Ord. De husker det nok, naar jeg saaledes ytrer min Vrede: Hr. Pavels, gak flux til Kongen, tag Mod med Dem, tag Ord med Dem! De er hans Konfessionarius (Skriftefader) — nu fac officium (gjør din Pligt!) Sig ham: Du har gjort Ed; den bør du holde, om det saa skulde koste Livet. Pavels! forlad ikke Kongen nu. Nu gjælder det; nu behøver han den Kraft, som er af Gud, og Du, Pavels, vær den Conductor, hvorigjennem det elektriske Stød ledes til det ædlest Kongehjerte. Sig til de visne Adjutanter, til Lægerne: Af Vejen, hindrer mig ikke, jeg har et arcanum (hemmeligt Lægemiddel) til at helbrede den Syge: jeg er sendt af en Potentat, mægtigere end *Alexander Frants, Carl, Georg*. Af Vejen! jeg maa tale med Kongen.» — Man ser, at *Nordal Brun's* Lojalitet nu, som altid, var en myndig, en sig paatvingende; man kan tænke sig, hvor besværlig hans entusiastiske Rojalisme vilde have været for den karakterløse og modløse «Herrens Salvede og Odelsbaarne til Thronen», der havde prøvet paa at tage Norges Skjæbne i sin Haand, — hvorledes han, under Jagttagelse af alle Underdanighedens Former, vilde have rusket ordentligt i dette «friske Skud af den rette Stamme», for at faa det til at staa nogenlunde ret i Modgangen, — saafremt han havde været i Kristiania istedetfor i Bergen. Men hist som her vilde han have været lige magtesløs. *Pavels* har Ret, naar han i sin Dagbog, efter at have indført *Nordal Bruns* Brev, tilføier: «Hvilken Aand! hvilken Kraft! men ogsaa: hvilken Mangel paa Verdens- og Menneskekundskab!» Tiden var ilet den gamle Mand forbi. Der var indtraadt Forhold, som han med sine Idéer og Grundsætninger ikke kunde finde sig tilrette i. «Troskab mod vor allernaadigste Konge og Kjærlighed til Fædrelandet er hos Nordmænd det samme,» skrev han i *Forsvarsskriftet for Einer Tambeskiælver*, — saaledes stod det visselig ialfald for ham, og nu var denne Sammenhæng uigjenkaldelig brudt ved Begivenhedernes haarde Haand, Kjendsgjerningernes ubønhørlige Logik. Hans politiske Trosbekjendelse var, at Undersaatterne stod i det samme Forhold til sin Arvekonge som Børn til sin Fader, at deres Ære og Frihed ikke blot ikke stred mod, men endog krævede en ubetinget Lydighed ligeoverfor Landsfaderen, og nu havde denne Landsfader solgt sine Børn, udleveret dem til den

Regjering, i hvilken Nordmændene havde vænnet sig til at se sit Lands Arvefiende. Hans System forudsatte, at den, som havde Fødselens Ret til Thronen, ogsaa altid havde Aandens. — Og nu, — da det for første Gang efter lange Tider gjaldt for denne Odelsbaarne til Oldenborgernes Throne at være en Mand, — nu havde denne Odelsbaarne vist sig at være, — som den lojale *Nordal Brun* udtrykte sig i sin Skuffelses Bitterhed, — en «usel dansk Flødeskjeg». — Det indbyrdes modsigende og modstridende i de Idéer og Følelser, som *Nordal Brun* havde været besjælet af, var ved Begivenhederne selv bleven lagt klart for Dagen.

Endog om han havde staaet i sin fulde Manddomskraft, istedetfor at være en Olding, da disse Begivenheder brød ind over Landet, vilde han neppe have været Mand for at møde dem paa den rette Maade. De Grundsætninger, hvori han og de med ham Samtidige var opdragne, de Følelser der var raadende hos dem ifølge denne Opdragelse og det Standpunkt, hvorpaa Folkets Udvikling dengang stod, svarede saa lidet til Arten af de Opgaver, der blev forelagte Folket i 1814, at disse Opgaver neppe ved dem vilde have kunnet faa nogen tilfredsstillende Løsning. Det var Norges Held, at Udviklingen ikke var bleven staaende ved dette Standpunkt, — at en ny Slegt af Mænd var vokset op, som i 1814 stod i sin fulde Mandskraft, hos hvem Nationalfølelsen havde naaet større Klarhed, mere Bevidsthed, hos hvem nye Idéer om Frihed og Selvstændighed havde faaet Indgang, og som, fastholdende de samme Udgangspunkter for den nationale Vækkelse, der var de virksomme i *Nordal Brun's* Samtid, drog videre Konsekvenser af dem.

VI.

Det gaar en ofte saa ved Betragtningen af en Gruppe historiske Personligheder, hvis Navne er knyttede til en stor Omveltning, et skjæbnesvangert Omslag, som naar man ser i det Fjerne en Ø- eller Fjeldrække: Øerne, Fjeldene flyder sammen til én Linje, synes alle at ligge i den samme Afstand, medens de i Virkeligheden er adskilte ved brede Dale eller Havstykker og ligger somme nærmere, andre fjernere. Man glemmer eller er ikke opmærksom paa, at der inden en saadan Gruppe af historiske Personligheder, der staar vor egen Tid saavidt fjernt, at de enkelte Omrids flyder sammen, har gjort sig gjældende dybe Tids- og Udviklingsafstande, at det er Repræsentanter for flere Slegtled, der har afgivet Møde paa den samme Kampplads, deltaget i den samme Begivenhed, og at allerede af denne Grund deres Forhold til, deres Opfatning af Begivenheden har maattet være forskjellig.

Nordal Brun, Nils Treschow, Jonas Rein, Klaus Pavels, Georg

Sverdrup, Jacob Aall, Christie, Grev Wedel-Jarlsberg. Nikolai Wergeland, Kristian Magnus Falsen, — alle disse Mænd levede og virkede i Norge under den store Omveltning i 1814 og deltog i den enten som Rollehavende eller som opmerksomme Vidner, hvis Indtryk og Følelser under Omveltningen er os vel kjendte. Men *Nordal Brun* var født 1745, blev Student 1763, *Nils Treschow* f. 1751, Student 1766, *Jonas Rein* f. 1760, Student 1777, *Pavels* f. 1769, Student 1785, *Georg Sverdrup* f. 1772, Student 1789, *Jacob Aall* f. 1773, Student 1791, *Christie* f. 1778, Student 1794, *Grev Wedel-Jarlsberg* f. 1779, *Nikolai Wergeland* f. 1780, Student 1799, *Kr. Magnus Falsen* f. 1782, Student 1798. Mellem de ældste og de yngste af disse Mænd ligger en lang Række af Aar, i hvilken Verdensudviklingen var gaaet ustanselig frem, og i hvilke Nationalaanden hos det norske Folk baade derfra og fra Landets egen vekslende Skjæbne havde modtaget nye Gjæringsstoffer eller Vækkelser. De ældste og de yngste af disse Mænd havde levet den Del af sit Liv, da Aanden modtager sit Præg og sin Retning, under Indtrykket af helt forskjellige indre og ydre Forhold; der maatte, paa Grund heraf, være en Forskjel mellem de politiske eller nationale Synsmaader, der gjorde sig gjældende hos den yngre Generation. og de, der var raadende hos den ældre. Men denne Forskjel var intet Brud i Sammenhængen; den yngre Slegt stod i væsentlige Henscender paa den ældres Skuldre, fortsatte hvad *den* havde begyndt, drog de videre Konsekvenser af dens Standpunkt, førte dens Idéer et Stykke længere frem. Der var Forskjel i de politiske Grundsætninger, — i Hensyn paa Midlerne, hvorved Maalet skulde naaes; men Maalet var i Hovedsagen et fælles; — den bevægende Kraft var den samme; Nationalaanden hos de Gamle og de Unge hentede sin Næring af de samme Kilder, søgte Mod og Fortrøstning af de samme Forholde, byggede paa den samme Grund, kun med større eller mindre Styrke og Klarhed, — dristigere foregribende Fremtidens Udvikling eller ængsteligere overveiede Nuets Trængsler og Savn.

Nordal Brun og de med ham nogenlunde Samtidige tilhørte den livsglade, freidige førrevolutionære Periode, — Klubbernes, Drikkevisernes, Frihedsdrømmenes Slegt. Der gik sterke Aandsstrømninger gennem denne Slegt; det var nye Idéer, der satte Sindene i Bevægelse; men de kom endnu ikke udenfor den literære Diskussion; de traadte endnu ikke ud i Livet og talte Begivenhedernes sterke Sprog. Patriotismen hos Nordmændene blev vakt til nyt Liv; men den stod endnu paa et barnsligt Standpunkt. — lovsyngende Norges Herligheder, dets Fjelde og Fosser og fremfor alt dets Odelsbønder, — erkjendende i disse Odelsbønder de rette Arvtagere efter det prude Sagaold og saaledes seende

Grunden, hvorpaa et fremtidigt selvstændigt Nationalliv kunde bygges, — men altfor optaget af Glæden over det Bestaaende til at tænke synderligt paa Fremtiden. Norskheden var ikke sterkere, end at man endnu kunde opfatte ogsaa Danmark som sit Fædreland, være god tvillingrigsk Patriot med en vis mere eller mindre fremtrædende Forkjærlighed for det af Tvillingrigerne, hvor man var født og baaren. Frihedslængslen vakte endnu ikke til Arbejde og kunde endnu gaa noksaa fredelig sammen med den mest overspændte Lojalitet, den mest ubetingede Hengivenhed ligeoverfor de oldenborgske Enevoldskonger.

Men saa kom den *franske Revolution* med dens vældige Kampe, dens dybe Lidenskaber. Den fulgtes ogsaa i de skandinaviske Lande med en Opmerksomhed, en levende Deltagelse, som ingen Begivenhed enten før eller siden. Det var blandt oplyste Mennesker ikke én, hvis Sind jo ikke gjennembævedes af disse Omveltninger, der har forandret Verdens Udseende. Men selvfølgelig var, — endog om vi ser bort fra dem, der ifølge sin Fordomsfuldhed og Uforstand ikke kunde se andet i Revolutionen end et regelløst Anarki, det vilde Spil af Mørkets løsslupne Magter, — de Indtryk, den gjorde, forskellige baade i Væsen og Styrke. Hos de unge Mennesker, hvis Sind endnu var fuldkommen frit og aabent, maatte Deltagelsen være ulige livligere, Virkningen dybere end hos de ældre, hvis Idéer, hvis Livssyn allerede forud havde naaet Fasthed og Form. Det kunde ikke være anderledes, end at, som Regel, Frihedstrangen blev mere virksom, Frihedsidealene mere bestemte, de nedarvede Forestillinger om Kongens Herskerret og Undersaatternes Troskabspligt grundigere rystede hos de Mænd, der voksede op under Indtrykket af *Mirabeau's*, *Vergniaud's*, *Danton's* Taler og af saadanne Begivenheder som *den franske Republiks Proklamation*, *Ludvig den Sekstendes Henttelse*, *Nationalkonventets* vældige Kamp mod Europas Fyrster, — end hos den ældre Slegt, som i sin Ungdom i det høieste havde sværmet med *Rousseau* for Naturlilstanden eller moret sig over *Voltaire's* Spot med de aflægs Former i Stat og Kirke.

Det er bleven sagt af en samtidig Forfatter (*Jacob Aall*), at de revolutionære Idéer ingensteds fandt mindre Indgang end i Norge, og at Deltagelsen for Revolutionen her specielt ikke var saa levende som i Danmark. Ved Danmark forstaaes nu naturligvis først og fremst Kjøbenhavn. Men da maa det ikke glemmes, at Kjøbenhavn dengang fremdeles var ikke blot Danmarks, men ogsaa Norges Hovedstad, og at Størstedelen af Norges studerende Ungdom, Nationens Avantgarde, den uroligste, mest aandsvakte, for nye Indtryk og Idéer mest modtagelige Del af Folket, var samlet her. Om denne Del af det norske Folk — den, hvorpaa

det nu i alle Henseender mest kom an, — er der fuld Grund til at antage, at den i livfuld, sympathetisk Deltagelse i Revolutionens Kampe og Seire ikke gav sine danske Medbrødre det mindste efter. Flere af de Nordmænd, der spillede en fremragende Rolle i Begivenhederne i 1814, opholdt sig i Revolutionsperioden som unge Studenter i Kjøbenhavn, og deres senere Virksomhed godtgjør noksom, hvor opmerksomt de har fulgt Begivenhederne i denne Periode, og hvor dybt de revolutionære Idéer har gennemtrængt dem. — Endog om de norske Smaabyer, med deres Befolkning af smaa og større Handelsmænd, fordetmeste uden Presse og uden Indretninger for et høiere Aandsliv, er det ved samtidige Vidnesbyrd godtgjort, at de ingenlunde forblev uberørte af disse Idéer. Den i sin Tid meget ansete engelske Forfatterinde, *Miss Wolstonecraft*, der i Revolutionsaarene foretog en Reise i de skandinaviske Lande, udtaler sin Forundring over den almindelige Sympathi for den franske Revolution, som hun fandt raadende i nogle af de søndenfjeldske Kjøbstæder, rigtignok, — hvad der er det allerforunderligste, i den bedste Forstaaelse med en lige saa almindelig raadende entusiastisk Hengivenhed for det oldenborgske Kongehus. Fra *Throndhjem* skriver en høiere dansk Embedsmand i 1793, at Stemningen vel her i det hele er god, men at dog enkelte Mennesker «vanære sig ved den demokratiske Tænkemaade». Var dette Tilfælde i Throndhjem, maa det i saameget høiere Grad have været Tilfælde i de større Byer Bergen og Kristiania, hvor Forbindelsen med Udlandet var livligere og Aandslivet havde noget mere af et høiere Sving. Men i det hele taget har vistnok *Jacob Aalls* før nævnte Ytring sin Gyldighed for de norske Byers Vedkommende. Handelsaanden raadede her, og den er i sit Væsen egoistisk, materialistisk, derfor ogsaa konservativ eller indifferent (ligegyldig) i Politiken, — utilbøielig til at vurdere andre Goder end dem, man kan tage og føle paa.

Handelsaanden i de norske Byer bredede sig saameget sterkere netop i Revolutionsaarene, fordi denne Periode var en af de allerheldigste for Norges Handel og Søfart. Medens saagodtsom hele det øvrige Europa stod i Vaaben, kunde de norske Skippere og Redere i Ro og Mag søge sin Næring og Bjering, og tjente saameget bedre, fordi Konkurrencen var saameget ringere. *Jacob Aall* skildrer Tilstanden i Norge i Revolutionsaarene paa følgende Maade: «I Norden viste ingen Nation mindre Deltagelse for hin Omvæltning i Regjeringssystemet (d. e. den franske Revolution) end Norge, som just i Begyndelsen af dette Aarhundrede stod ved en Virksomhedsperiode, der var den fordelagtigste, som dens Historie har at fremvise. Det følte ikke Trykket af nogensomhelst Tvang; dets Skattebidrag var smaa og stode ikke i Forhold til Na-

tionens Kraft til at bære dem, og i enhver Forandring i dets offentlige og politiske Stilling maatte det snarere ane en Forværrelse end en Forbedring. Norge fulgte derfor hine voldsomme Scener kun med den vemodige Deltagelse, som Frankriges Lidelser under Revolutionen maatte opvække, og var forøvrigt altfor beskjæftiget med at høste merkantile Fordele af Krigens Bevægelse til at skjænke nogen politisk Idee om Statsforandring synderlig Opmerksomhed. I Norges eget Skjød var saagodtsom ingen Literatur, ingen Avis, som alvorlig behandlede politiske Gjenstande, og den friere Tone, som et Foster af den franske Revolution, der begyndte at herske i offentlige Skrifter og Blade i Danmark, fandt i denne Lykkens Periode for Norge mindre Gjenklang *der* end i Broderlandet. Forfatteren erindrer endog. kun sjeldent i hine Dage at have hørt omtale de Ankepunkter, der før og siden anførtes som Klageposter over den danske Regjering, nemlig at vore vigtigste Embeder nedlagdes i unge danske Adelsmænds Hænder, og at Handelsmonopoler for danske Handlende i mange Maader indskrænkede Norges Handel Da Norges Kapitaler højst fordelagtigen anvendtes paa Næringsveje, som laa lige for Handelsmandens Fod, saa ankedes ikke over hine Broderlandet forundte Privilegier, ligesaa lidt som over enkelte Varers Fordyrelse, der med Lethed udrededes af fulde Kasser . . . Enddog Striden om et Universitets Oprettelse i Norges eget Skjød, som blev ført med saamegen Styrke mod Slutningen af det forrige Seculum, havde lagt sig til Hvile, efterat de fleste af de Hædersmænd, som førte den med saamegen Varme, vare nedstegne i Graven. Kort, — det var aabenbart, at Norge hilsede dette Aarhundrede med en fuldkommen Tilfredshed med sin nuværende politiske Forfatning, hvormeget den end i sin Form krænkede de borgerlige Rettigheder . . . Ligesaa vist er det, at Norge var et roligt Vidne til den indre Gjæring, som bevægede det vestlige Europa, og til Frankriges store Kamp mod fast alle mægtige europæiske Riger, dels for at forsvare, dels for at udvide sine Landsgrændser.»

Jeg tænker, at denne Skildring af, hvad *Aall* kalder Norges «gyldne», «lykkelige» Periode, vil hos de fleste nuomstunder vække en vis Modbydelighed. Jeg haaber, at vi er komne saa vidt. Det mangler dog ikke paa, at der ogsaa i vore Dage høres Røster, der noksaa freidig udtaler den Opfatning, at, naar et Lands Næringsveie blomstrer, saa er alt vel, og at ethvert politisk Stræv, der ikke direkte eller indirekte sigter til at fremme denne Blomstring, er unyttigt, eller ligefrem skadeligt, forsaavidt det kan tænkes at ville bringe nogen Forstyrrelse ind i den Fred, som Madstrævet forlanger. Denne Høker-Opfatning af et Samfunds, en Stats Bestemmelse er nu først og fremst en umoralsk,

Samfundet har, ikke mindre end Individet, moralske Forpligtelser. Det er dette, man har udtrykt ved, at ethvert Folk har sit Kald, sin Mission, — et Udtryk, der er bleven stemplet som den blotte Frase, men hvori man har at se en stor, en hellig Sandhed. Et Folks Mission, dets moralske Forpligtelse ligeoverfor andre Folk, er at tilskyde sit Bidrag til den fælles aandige Kapital, — at frembringe paa Aandens Felter noget originalt, der kan være til Glæde og Nytte for Menneskeheden. Jo mere alle andre Hensyn underordnes Hensynet hertil, — jo mere enhver, hvilken end hans Livsstilling er, gennemtrænges af Bevidstheden om, at han er med paa at berede Grunden for et nationalt Aandsliv, — des mere nærmer Samfundet sig fra at være en Tvangsanstalt eller et Aktieselskab til at blive en moralsk Indstiftelse, — hvad der jo er Maalet, — hvad der skal og maa arbeides mod. — For at et Folk skal kunne opfylde sin Mission, er det nødvendigt, at dets Kræfter frigjøres i alle Retninger, — jo mere, des bedre. Dette er Grunden til, at vi maa føle os forpligtede til at arbejde for den størst mulige politiske Frihed og nationale Selvstændighed, uden at drage nogen vilkaarlig Grænse: saameget er godt, hvad der er over det, er af det onde. Frihed og Oplysning betinger hinanden gjensidig, og begge fremkalder det Liv, den Gjæring, der afsætter Frugt for det nationale Aandsliv og derigjennem for den almenmenneskelige Udvikling. Saaledes opfylder en Nation sin Bestemmelse i høiere Forstand, ikke ved at være «Lastdragere» for andre Folk eller ved at «leve kristeligt og nære sig af Vrag», som Nordmændene gjorde i den saakaldte «gyldne Periode». Et Folk er ikke til for at tjene Penge. Der spørges altsaa ikke, om Friheden er til Gavn for Næringsveiene eller det almenborgerlige Velvære. Den *er* det, det viser Erfaringen, vor egen ikke mindst, men selv om den ikke var det, vilde den alligevel være det højeste Gode for et Folk. Frihedsaanden er med al sin Uro og alle sine Udskeielser langt mere moralsk, langt frugtbarere, nyttigere i Ordets sande Bemærkelse end den grovkornede Materialisme, den søvnige Tilfredshed med det Bestaaende, der saa let kan blive raadende ved en jævn Blomstring af Næringsveiene, navnlig hos et Folk, der, som det norske, i saa lang Tid havde levet under det landsfaderlige Regimentes sløvende Indflydelse.

Man kunde have sagt til Nordmændene i denne Tid, hvad den berømte Politiker og Filosof *Lassalle* sagde til de tyske Arbeidere: «Eders Ulykke er, at I ikke er ulykkelige.» Utilfredsheden er en Spire til Fremgang, og Fremgang er Livets store Lov; hvad der tjener den, er godt, hvor føleligt det end kan ramme den enkelte i hans Velbefindende. De gyldne Handelsaar i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede var altsaa i Virkelig-

heden en uheldig Periode for Norge: Patriotismen blev stanset i sin Vækst og maatte stille sine Krav i Bero, fordi Skibsredere og Trælasthandlere fandt, at de levede i den bedste af alle Verden. Der blev i disse Aar intet udrettet til varig Nytte for Landet. Kjøbmændene tjente gode Penge og brugte disse til dundrende Kalaser og kostbare Silketøier til sine Madamer; hvad der blev tilovers gik fordetmeste fløiten, da Konjunkturerne forandrede sig. — Hvor helt anderledes rig paa betydningsfulde Fremskridt er nu ikke, i Modsætning hertil, de følgende «magre» Aar! I disse Misvækstens, Barkebrødspisningens, Blokadens, den ødelagte Handels Tider grundlagde Nationen ved egne Midler *Universitetet*, et Hovedvilkaar for dens aandige Selvstændighed, — vergede den sit Land mod fremmede Fiender paa en hæderlig Maade og med et Held, der opflammede Nationalaanden, — gav den sig en fri Forfatning, der har været Kilden for saamegen Fremgang lige til vore Dage. — Heraf kan vi lære, at blomstrende Næringsveie ikke er et saa ubetinget «summum bonum» eller høieste Gode, som man stundom synes at indbilde sig, — at «Fred er ej det bedste, men at man noget vil», som *Bjørnson* har sagt, og at det at ville noget, det lærer man oftest bedre under Kamp og Trængsler end i de saakaldte «gode Tider».

«Paa Velstands og Velværens Bund,» siger *Jacob Aall* et andet Sted, hvor han dvæler ved den gyldne Periode i vor Handels-historie, «trives ej Reformens Sæd. Bevægelser af denne Art var en senere Ulykkens Tid forbeholden, og da vaagnede det patriotiske Sind i mangan en Barm, uden Hensyn til Formue og borgerlig Stilling.» — Omslaget fra de gode til de daarlige Tider, fra den Periode, der var saa heldig for Kjøbmændene og saa fattig for Landets Historie, til den næste, der var saa uheldig for Kjøbmændene og blev saa rig for Landets Historie, skete, som bekjendt, i 1807, da den dansk-norske Stat efter en lang, saagodtsom uafbrudt Fred, indvikledes i Verdenskampen mellem *England* og *Napoleon*. Omslaget var i alle Henseender et voldsomt. Den blomstrende Handel og Skibsfart blev med én Gang tilintetgjort, som naar Kornet paa Ageren slaaes ned ved et Haglveir. Tilførselen til Landet afspærredes, saa der opstod ligefrem Mangel paa de vigtigste Fødemidler. Til Søkrigen med England kom snart en Landkrig med Sverige, hvis Hære rykkede ind i Landet. For at Ulykkens Maal skulde blive fuldt, indtraf der en Misvækst, mere almindelig og ødelæggende, end man ved Eksempel paa enten før eller siden. Aldrig har Norge i materiel Henseende været i større Nød. Men aldrig har heller Nationalaanden hos det norske Folk reist sig med slig Styrke, hævet sig til en slig Høide af Offervillighed. Modsætningen mellem de gode Handelsaar før

1807 og Blokadens og Fallitternes *efter* var ikke større i materiel, end den var i aandig Henseende. Før 1807 synes vort Øie kun at møde Materialisme og egennyttig Samfundsaaand; Patriotismen stiller ingen nye Krav, den lader endog de gamle falde; man har intet tilovers af sin Overflod for almene Formaal, men indskrænker sig til at «kjøbe Vin og klarere Udgifter», for at tale med *Spidsborgerlighedens Triumfhymne*, der er tilbleven i denne Periode og med en saa vidunderlig Troskyldighed afspeiler dens Aand. Og efter 1807 ser vi Nationen villig udrede af sin Fattigdom, hvad den før ikke vilde udrede af sin Velstand; -- vi ser den, for at opnaa saa rent aandige Goder som politisk Frihed og Selvstændighed, trodse den bitreste Nød, de mest overhængende Farer, og vinde Seir, mod al Rimelighed, mod al Fornuft, som en Spidsborger vilde have sagt.

Selvfølgelig er nu denne Modsætning mere tilsyneladende end virkelig, — hvilket man allerede vil kunne skjønne af, hvad der før er bleven udviklet. Den høitstemte patriotiske Stemning, der allerede i det *Norske Selskabs* Dage var kommen til Orde i Sange om Norges Herlighed, dets Bondefrihed, dets Sønners Kraft, — Sympathierne for den franske Frihedsbevægelse, Enthusiasmen for de revolutionære Idéer, der saa sterkt greb den norske akademiske Ungdom i Kjøbenhavn, og som, efter hvad vi med fuld Visshed ved, deltes af mangel ældre Embedsmand, ja endog af mangel en Kjøbmand hjemme i selve Norge, — alt det herved vakte Aandsliv kvaltes ikke under den af *Jacob Aall* med en saa uhyggelig Varme skildrede Periode af materielt Velvære. Havde det været saa, skulde de følgende Aars Trængsler ikke have faaet den Virkning, de fik. Et Folk behøver aandig Styrke for at møde ydre Ulykker, saa at det drager Nytte af dem; den Svage slaaes bare ned. Og det viste sig nu, at Nationalaanden hos Nordmændene var bleven saavidt udviklet, at den heller staalsattes end bøiedes ved Modgang. Den var for en Tid bleven overdøvet af Travlheden i Kontorer og paa Værfter. De nye politiske Idéer, de nye Haab for Landets Fremtid, der var blevne vakte, trængtes for en Tid tilside; men de vedblev at holde sig, de var som en Sæd, der ligger i Jorden og venter paa et gunstigt Veir for at spire, — et sligt Veir som det, der gik over Landet i Aarene fra 1807 til 1814. Og nu spirede den da og satte Blomst og Frugt. — Patriotismen fra Klubbernes og Selskabsvisernes Tid, den nationale Vækkelses Barndomsalder, traadte frem paanyt, med en forandret, mere udviklet Karakter. Den gik ikke længer op i et idyllisk Sværmeri uden faste Med og Maal, som i *Nordal Bruns*, *Klaus Frimanns*, *Reins* og *Zettlitz's* Ungdomsdage. Revolutionen havde lært dem at tænke, Landets Trængsler lærte dem at handle.

Herved fik den Vækst. Uden at opgive sit gamle Grundlag, — det eneste, hvorpaa den kunde bygge, — Tanken om, at det gamle Norge fremdeles levede i det frie norske Bondesamfund, — blev den mere dyb, mere virksom, klarere over de Savn, som det gjaldt at afhjælpe, de Opgaver, som den havde at stille sig og løse.

Mangen en af Folkets oplyste Mænd maatte nu faa Øinene op for, at den saameget lovpriste norske Frihed vel var et ypperligt Grundlag, at den afgav de bedste Betingelser for Friheden, men dog ikke var denne selv. Mangen en maatte erkjende, at Kjærlighed til Fædrelandet og Kjærlighed til Kongehuset ikke altid kunde, som *Nordal Brun* havde ment, være et og det samme, og mangen en opgjorde vel ogsaa i al Stilhed sit Valg, før det blev nødvendigt at vælge. Mangen en maatte erkjende, at den gamle Tale og Tro om, at Norske og Danske var Brødre, Børn af den samme Fader, at al Skade for dem var fælles ligesom al Fordel, — at man kunde være god dansk eller tvillingrigsk Patriot uden at ophøre at være norsk, at tvertom man var det sidste i en saameget høiere og ædlere Forstand, jo mere man tillige var det første, — at Norges Forhold til Tvillingriget og det fælles Kongehus var et for Folket ubetinget hædrende, som det var en Æres- og Velfærdssag at holde fast ved, — at denne Tro hvilede paa Selvbedrag, at den var en smuk Drøm, et Udtryk for uklare, famlende Følelser, ikke for klare og sterke. Begivenhederne siden 1807 talte i saa Henseende et Sprog, der var saa tydeligt, at enhver maatte forstaa det, som vilde forstaa det.

Den dansk-norske Politik siden 1807 blev udelukkende bestemt af Hensynet til Danmark. Norges Velfærd krævede, at, naar et Parti skulde tages, saa maatte det være Englands, ikke Napoleons, og dets Sympathier gik for det meste ogsaa i den samme Retning; men Rigernes fælles Fader tog det modsatte Parti og fastholdt det trods al den Elendighed, som derved bragtes over hans norske Børn: Norge maatte gennemgaa de utroligste Lidelser, uden at der et Øieblik var Spørgsmaal om at fremme eller frelse nogen norsk Interesse. Dette kunde vel give Nordmændene Afsmag for den Husmandsrolle, som de hidtil havde været saa vel fornøiet med, ja, som de endog i sin Troskyldighed havde været stolt af. — Norges saa længe nærede, saa billige og retfærdige Nationalønske: at faa et eget Universitet, — dette Ønske, der siden *Struensee's* Tid saa ofte var kommet frem og havde fundet saa mange og dygtige Talsmænd, ikke blot norske, men ogsaa ædelttænkende danske, som *Tyge Rothe* og *Suhm*, -- havde Landsfaderen været døv for. Selv nu, da efter 1807 Ønsket fremtraadte paanyt med forøget Styrke og fremkaldte en over det hele Land gaaende Bevægelse, da en Subskription, trods de trange Tider, indbragte saa-

meget, at hvad man bad Landsfaderen om, tilsidst kun var om at give Nordmændene Tilladelse til at oprette et Universitet af sine egne Midler, — selv nu gav han først denne Tilladelse, da han ikke længer havde det i sin Magt at nægte den, da Norge allerede ved Begivenhedernes Gang var halvveis løsgjort fra Danmark og stod under egen Styrelse. *Fredrik den Sjette* erklærede engang, medens han endnu var Kronprins, men allerede den faktiske Styrende, til en dansk Embedsmand, at Norge aldrig skulde faa noget Universitet, saalænge han kunde afverge det. Dette var talt ud af den oldenborgske Helstatspolitiks Aand. Helstatspolitiken krævede, at Danmark altid og i enhver Henseende var Hovedlandet, at Danmarks Interesser altid var ledende, at Norge altid holdtes i en aandig og politisk Umyndighedstilstand og ikke lærte sine Kræfter at kjende, for at det ikke skulde vægre sig ved at slæbes did, hvorhen den danske Politik førte. — Nordmændene havde ikke seet dette, saalænge deres Patriotisme endnu befandt sig paa det visesyngende, barnsligt drømmende Standpunkt. Men nu maatte de se det; nu fik de Syn for Sagn, og det mangler da heller ikke paa Vidnesbyrd, som viser, hvorledes de indre Baand mellem Danmark og Norge holdt paa at briste, endnu før det ydre var løst, og hvorledes Patriotismen hos Nordmændene, endnu før de i en udvortes Forstand fik staa paa egne Ben, havde frigjort sig fra sin tidligere Halvhed og fundet de Grænser, inden hvilke den alene kunde blive sterk og mandig. —

En af de mærkeligste blandt de Mænd, der spillede en Rolle i disse Aar 1807—1814, i hvilke Norges Selvstændighed blev grundlagt, var *Nikolai Wergeland*. Mærkeligst af dem alle er han bleven for os som Fader til *Henrik Wergeland*, det unge Norges genialeste Repræsentant, paa hvis Aandsudvikling han øvede en afgjørende Indflydelse. Men endog uden Hensyn hertil har *Nikolai Wergeland* en høi, i visse Maader den høieste Rang blandt sin Tids Nordmænd. Hans stilistiske Talent var meget fremragende; hans Læsning meget udbredt; hans Interesser omfattende og mangeartede; han var en ildfuld Sjæl, om end ikke nogen stor Karakter. For Nutiden er han vel mest kjendt, foruden som *Henrik Wergelands* Far, som Forfatter af Skriftet: «*Danmarks politiske Forbrydelser mod Norge*», der i Samtiden vakte saamegen Forargelse, og hvorover man ogsaa siden har fældet en saa ugunstig Dom. Dette Skrift er ganske vist et bittert, ensidigt Partiskrift, og havde desuden den Feil, at det udkom paa en Tid, da man intet risikerede ved at føre en haard Tale mod den danske Styrelse, da tvertom en slig Tale maatte forudsættes at gjøre et godt Indtryk paa høieste Steder. Men herved maa det ikke glemmes, at *Nikolai Wergeland* førte den samme Tale, næsten ligesaa

skarpt, paa en Tid da Norge endnu stod under Oldenborgeren *Fredrik den Sjettes* enevældige Scepter. I *Wergelands Mnemosyne*, det af *Selskabet for Norges Vel* i 1810 kronede Prisskrift om et norsk Universitet, er allerede Regjeringens Helstatspolitik ligeoverfor Norge bleven stemplet som uklog og uretfærdig, den Stilling, Norge hidtil havde indtaget inden den dansk-norske Stat, som en for det norske Folk uværdig og skadelig, og det gjøres her gjældende med klare og sterke Ord, at Norge har en national Selvstændighed, som det hverken kan eller vil opgive, at følgelig dets Krav paa saadanne Institutioner, der kan betrygge og udvikle denne Selvstændighed, maa opfyldes, for at Folket kan blive tilfreds. Her fremtræder, for første Gang, den norske Nationalfølelse, nogenlunde frigjort for det Paahæng av arveundersaatlige, tvillingrigske Talemaader og Synsmaader, som i Virkeligheden var uforenelig med den, stridende mod den, og som den alene kunde finde sig i at drage paa, saalænge den endnu var svag og drømmende, uden den dybere Forstaaelse af Landets Savn, som den sande Kjærlighed giver, uden Virksomhedstrang eller Evne til at stille sig bestemte Formaal.

«Et Folk uden Videnskaber,» heder det i *Wergelands Mnemosyne*, «er Slave af Nabofolket; det bliver i sin Armod og Trang afhængigt, foragteligt, fortæret, uvidende om sit eget Vel . . . Norge er et ældgammelt Kongerige, en ærværdig Olding, berømt ved sine Bedrifter, og ingensinde undertvungen eller erobret . . . Disse tvende ærværdige Riger (∴ Norge og Danmark) udgjøre vel én Stat, men ikke ét Rige; skulde de sammensmelte til ét, da maatte det enes Navn dø. Man kan jo ikke nægte, at der jo af Skribenterne er skeet adskillige Forsøg til at faa det norske Navn til at uddø paa Jorden og til at indsmelte det i det danske. Danmark og Norge heder hos visse Skribenter blot Danmark, og mange flere Udtryk finder man hos de danske Forfattere, der tilkjendegiver Forestillinger om, at det norske Navn nærmer sig til at udslettes af Katalogen over Rigerne paa Jorden. Det er urigtigt; det er fornærmende for Norge, der ikke har mindre Ret til at hævde sit Navn og sin Rang end Danmark; det er lidet overensstemmende med den Beskedenhed, man tillægger den Danske Karakter, og det tjener ikke til at vedligeholde Broderkjærligheden Men at et saadant ældgammelt ærværdigt Rige er det eneste i den kultiverede Verden, som mangler den høieste Anstalt til Videnskåbernes Dyrkelse, det er uanstændigt, upassende, uværdigt Man indvender, at Københavns Universitet tilhører begge Riger, er baade norsk og dansk . . . Men tilhører da Literaturen begge Riger, — har Norge en Literatur? Nej! — de selvsamme som have paastaaet, at Københavns Universitet tillige tilhører

Norge, de selvsamme ville intet vide af, at de norskfødte berømte Forfattere henhøre til Norges Literatur, men tilegne Danmark alle Norges Genier og kalde dem Danske Skribenter. Saalidet erkjender man, at Norge har et Universitet i Kjøbenhavn. Vi ville se flere Urimeligheder. Paa hvad Grund tilegner man sig Norges Genier? Fordi de skyldte Danmark mere end sit Fødeland, fordi de skylder Danmark deres Dannelse. Her er den rene, utvetydige Paastand paa udelukkende Besiddelse af Universitetet og Videnskaberne Man kunde umuligen paastaa, at Norges Genier skyldte Danmark mere end deres Fødeland, medmindre man ansaa det videnskabelige Institut, som har dannet dem, for Danmarks udelukkende Ejendom. Saalidet erkjender man, at Norge har et Universitet i Kjøbenhavn Nej! Norge har intet Universitet Og nu, det kan ikke ofte nok gjentages: hvor uværdigt for et stolt, hæderværdigt Folk, omringet af oplyste, kultiverede Nationer, brændende af Kjærlighed til Videnskaberne, begavede med udmerkede Anlæg til at dyrke dem, at dette Folk er det eneste i Europa, som intet Universitet, ingen Literatur besidder; det eneste, som ej tør kalde *Sin* nogen Lærd, noget Geni, nogen udmerket Videnskabsmand, skjønt født i dets Skjød! Den Følelse, som i denne Henseende besjæler det norske Folk, er ikke Glimresyge Det er ikke Forfængelighed og Higen efter Pral og Prunk, der driver det norske Folk til at attraa et Universitet i sit Skjød; men det er en Æresfølelse, der ligesaavist maa og bør besjæle enhver Nation, som enhver Enkelt, — som hverken Folk eller Individ uden Nedrighed kan mangle; — en Æresfølelse, der hos det individuelle Menneske er Drivefjederen til moralsk og selskabelig Daad og hos et Folk til Patriotisme og Opoffrelse, — uden hvilken et Folk maa denationaliseres og maa være en nedrig og fejj Slave, — en Æresfølelse, som udgjør Frankernes og Briternes Styrke, og som stedse fandtes blandt Norges Fjelde Hvad skulde inderligere interessere en Nordmand end gamle Norges Hæder? Det er ikke med national Ære, som med national Velstand: et Folk kan være fattigt, og dog kunne Enkelte eje Millioner; men en heel Nation kan, som Nation, aldrig være ringeagtet, uden at hver Individ af den faar sin Deel af den Foragt, som hviler over det hele Samfund Tilbragte de norske Ynglinge deres Friheds- og Glædesdage, ligesaavelsom deres Tvangstid, i Norges Skjød, da vilde der blive Nordmænd af dem. Kunde Norge, deres Moder, ogsaa være deres Ungdomsven og Lærerinde, da vilde hun først ret blive elsket af inderste Hjerte. Men saaledes som det nu er, deles Kjærligheden mellem tvende Riger, der ikke altid have samme Interesse, og denne Deling af Hengivenheden falder som oftest ud til liden Baade for begge

Til dem, der har udtalt den Mening, at det var gavnligt for Staten og politisk rigtigt, at der kun i ét af Rigerne fandtes et Universitet, paa det at Nationerne kunde blandes med hinanden og saaledes blive ét Folk, svarer *Wergeland*, at dette Formaal hverken er ønskeligt eller opnaaeligt. «Om man end besætter de norske Embeder med lutter Danske, og de danske med Nordmænd, det vil dog ikke udvirke, at en Nordmand glemmer at han er en Nordmand, eller en Dansk at han er Dansk. Og, hvis de glemmer det, saa er de bleven nationaliserede begge, og der er blot skeet en Ombytning af Personer, uden at man er kommen nærmere.» «Man kalder Nordmændene nidske mod deres Broderfolk, særsindede, overdrevent nationalske; man bebrejder dem deres heftige Kjærlighed til deres Fødeland, og er færdig til at anse det for en Fornærmelse mod Danmændene (d: de Danske), om Nordmændene kalde sig et Folk og ville anse sig for lige berettigede med dem, og for mere end en Provinds af Danmark. Gode Gud! Er det da en Forbrydelse at elske sit Fødeland? . . . I, som fremstaa for at føre Ordet for den ædeltsindede Danske Nation, fatter et rigtigt Begreb om Forholdet mellem begge Rigerne! Vider, det er ikke Danmark, men Danmarks Konge, som skal beherske Norge, og lærer at føre et beskednere Sprog, naar I tale om Kongeriget Norge, og naar I ville være det Folks Røst, der stedse har erkjendt Nordmandens Fortjenester med Broderkjærlighed!»

Naar man har gennemgaaet de tidligere paa Vers og Prosa fremkomne Udtalelser af en norsk Patriotisme, der ikke rigtig ved, paa hvilket Ben den skal staa, eller hvorlangt den skal strække sig, om den skal gaa til Kiel eller til Elben, om den skal tage det Holstenske med eller ikke, om den har Lov til at foretrække Norge for Danmark, eller hvorledes den skal fordele sig mellem begge, — virker det befriende paa en at komme til Læsningen af *Wergelands Mnemosyne*, hvor den norske Patriotisme endelig har brudt med Bedemandsstilen og fører en grei Tale, — hvor den ikke flyder ud i det blaa, ubestemte, men kjender sin Begrænsning og sin Styrke inden den, — hvor det er erkjendt og udtalt, hvad der er og bliver en uomstødelig Sandhed, at den, som vil tilhøre to Folk, i Virkeligheden ikke kommer til at tilhøre noget, og at Nordmænd alene skal være Nordmænd, fordi de alene kan være dette tilgagns. Det er ogsaa tydeligt, at Skriftet virkede befriende paa Samtiden og gav manges Tanker Fart og Form. Ikke blot blev det prisheløst af *Selskabet for Norges Vel*, men vi har Vidnesbyrd (t. Eks. i *Aall's Erindringer*) om, at det modtoges med en til Enthusiasme grænsende Tilslutning af det læsende Publikum i Norge. Den berømte danske Jurist A. S.

Ørsted offentliggjorde en meget skarp Recension (Bedømmelse) af *Wergelands* Prisskrift, kort Tid efter at det var udkommet (neml. i 1811). Han blev, som han fortæller, greben af dyb Harme over den Bitterhed og det Overmod, hvoraf Skriftet er fuldt, dets forvanskede hadefulde Fremstilling af Regjeringens og det danske Folks Sindelag og Adfærd mod Norge, og gav denne sin Harme Luft i Recensionen. Han har udtalt den Mening, at man ogsaa i Norge erkjendte det beføiede i hans Optræden; men dette var nok saa langt fra at være almindelig Tilfælde, at en af hans samtidige Landsmænd, der altid udmerkede sig ved sin varme Interesse for alt norsk og fulgte nøie med Tingenes Gang i Norge, Historikeren *Werlauff*, uidentvivl snarere har Ret, naar han mener, at «mange Nordmænds Tanke om en Adskillelse fra Danmark fik mere Indgang netop ved denne ørsted'ske Recension» (der altsaa har vakt Uvilje).

Vistnok var der inden Norges saakaldte høiere Samfundsklasser ogsaa ved denne Tid adskillige, navnlig af den ældre Slegt, hvem ikke engang Landets Trængsler siden 1807 kunde overbevise om den dansk-norske Helstats Urimelighed og Umulighed, — hos hvem den arveundersaatlige Lojalitet og Minderne fra Samlivet med de Danske fremdeles spillede en saa alt overveiende Rolle, at der neppe blev Rum tilovers for nogen virkelig Fædrelandskjærlighed, eller hvis Fædrelandskjærlighed (om den fortjener at kaldes saa) ialfald kun opfattede Norge som en Del af det store Hele, der sammenknyttedes ved den fælles Lydighedspligt mod Oldenborgerætten. Saaledes t. Eks. *Pavels*, hvis Dagbogsoptegnelser indeholder saameget til Oplysning om Tilstandene i Norge omkring Aar 1814. Han havde i sin Ungdom deltaget meget i det literære og selskabelige Liv i Kjøbenhavn, og længtes stadig tilbage did som til sit rette Hjem, efter at han var bleven forflyttet til et Prestekald i Norge. Han følte sig her halvveis som en Fremmed, en Landsforvist, og stod altid kold, tvivlende ligeoverfor Friheds- og Selvstændighedsarbeidet i sit eget Fædreland. Idet han i sin Dagbog (under 22de December 1813) meddeler et Rygte om, at *Fredrik den Sjette* skulde have opnaaet Fred med Sverige og England mod Afstaaelse af Throndhjems Stift, tilføier han: «I saa Fald takker jeg Gud, at jeg ikke lever i Throndhjem. Bittert vilde det være mig at bekjendtgjøre Norges Sønderlemmelse; men utaaleligt var det mig at maatte sværge Carl den 13de og Pontecorvo (Carl Johan) Troskabsed. Den Dag, da dette skete, vilde være den ulykkeligste i mit Liv.» Han erkjender, som man ser, at Throndhjems Stifts Afstaaelse vilde være enstydig med Norges Sønderlemmelse og Undergang. Han kunde altsaa ikke vedblive at være norsk, men han kunde, efter-

som han havde den Lykke at bo i Kristiania og ikke i Throndhjem, vedblive at være Kristiansk eller Fredriksk, og vedblive at være Oldenborgernes Arveundersaat. Dette fandt han værdt en Tak til Gud.

Endog *Jacob Aall*, der stod den yngre Slegt nærmere ved sin Alder, og som, i Modsætning til *Pavels*, følte saa varmt for Norge og havde et saa aabent Øie for mange af dets Savn, hang dog paa samme Tid ved Danmark med en slig Kjærlighed, at han endnu i en Tale, som han havde bestemt til Oplæsning i Rigsforsamlingen paa Eidsvold, og som siden blev tilstillet *Kong Kristian Fredrik*, ytrede, at efter hans Mening vilde Gjenforening med Danmark være den «lykkeligste Statsforfatning» (!) for Norge, saafremt det dertil kunde vente mægtige Staters Understøttelse. — Han tilstaar rigtignok, idet han meddeler Talen i sine Erindringer, at «det neppe havde været tilraadeligt at lade de Ord, som angaa Gjenforeningen med Danmark, have været uforandret, om Talen var bleven fremsat i Rigsforsamlingen». «Faa eller ingen i Rigsforsamlingen ønskede eller tænkte paa en Gjenforening med Danmark; tvertimod taltes stedse derom med Modbydelighed. Forfattereren tænkte imidlertid dengang, som han skrev, og følte sig dybt nedbøiet ved en Skilsmisse, hvorom han havde andre Begreber end de fleste af hans Landsmænd.»

Dette Vidnesbyrd maa være afgjørende. Dansk-Norskheden eller den tvillingrigske Patriotisme havde allerede faaet Dødsstødet, inden Tvillingrigerne i en udvortes Forstand adskiltes. *Nikolai Wergelands* Opfatning, ikke *Pavel's* eller *Jacob Aall's*, var blevet den almindelig raadende hos oplyste Nordmænd, endnu før Kielertraktaten havde løst dem fra den Troskabspligt mod Kongehuset, som kun altfor længe havde været deres politiske Religion og staaet skyggende iveien for andre og større Pligter. Det maatte vel hos de fleste fremkalde en vemodig Følelse at se et Baand sønderrives, der havde holdt sammen i en saa lang Række af Aarhundreder, og hvis for Norge lidet hæderlige Tilblivelseshistorie var bleven glemt; men de fleste skjønne dog nu eller følte, at dette Baand paalagde Norge en unaturlig Tvang og var uforeneligt med dets Interesse og Værdighed; hos de fleste var der vaagnet Længsel efter større politisk og national Selvstændighed, Ønsker og Tanker om en anden og større Frihed end den, Norge hidtil havde været i Besiddelse af.

Forsaavidt mødtes de ydre Begivenheder, der foregik uafhængigt af Folkets Vilje, med en indre Udvikling hos Folket selv. Men *Kielertraktaten* løste ikke blot Nordmændene fra den gamle Tvang; den paalagde dem en ny og endnu meget værre. Den danske Konge afstod Norge og alle dets Indbyggere med fuld Su-

verænitet til den svenske Konge. Og den svenske Konge, det vilde dengang sige den svenske Kronprins, *Karl Johan*, en af Samtidens mest ansete Hærførere, hvis Hjælp de mod *Napoleon* allierede europæiske Stormagter havde troet det nødvendigt at sikre sig, og hvem de som Løn herfor havde lovet Norges Besiddelse. At underkaste sig dette Europas Bud, det var for Nordmændene enstydigt med en uudslettelig national Vanære, en Opgivelse for alle Tider af Tanken paa national Selvstændighed, det var at føre Folket tilbage i en Afhængighed, saameget værre end den gamle, fordi den ikke, som denne, kunde dækkes over med et forsonende og forskjønnende Idealitetens Skjær af gammeldags Lojalitet, gammeldags Troskab mod indgangne Forpligtelser, gamle hæderlige Minder, — fordi den var Trældommen pur og ren og som saadan uforenelig endog med den tarveligste Æresfølelse og Selvfølelse hos Folket. Paa den anden Side: at vægre sig ved Underkastelse, at nytte Øieblikket til at grunde Norges nationale Selvstændighed og politiske Frihed, det var at stille et hungrende Folk mod overmægtige Fiender, og at paatage sig den Opgave at bygge en Stat helt fra nyt af under de ulykkeligste Omstændigheder og med de tarveligste Midler. Det gjaldt i Sandhed nu at være eller ikke være. Nationalaanden hos Nordmændene blev stillet paa en Prøve, som ikke kunde være stort sværere. Og den bestod Prøven bedre, end man skulde have troet muligt ved en Betragtning af Folkets forudgaaende Historie i dens ydre Omrids.

Vi møder vistnok allerede fra det første Øieblik, da det norske Folk fik sin Skjæbne lagt i egen Haand og skulde vælge selv, vælge mellem Vanære og Velvære, mangt et Svaghedstegn, mangt et Vidnesbyrd om, at Folket ikke var tilstrækkelig aandig rustet for den store Prøve. Budskabet om, at det norske Folk var afstaaet som andet Løsøre til en ny Eiermand og bestemt til at være *Karl Johans* Betaling for hans Deltagelse i Kampen mod hans eget Fædreland, vakte ikke den dybe og enige Harme, den modige Beslutning hos alle Nationens tænkende Mænd: at heller ofre alt end underkaste sig, som et sligt Budskab vilde have vakt hos ethvert Folk med en fuldt bevidst Nationalaand, og hvis Æresfølelse var bleven opdraget under heldigere Forhold end de, hvorunder Nordmændene i saa lange Tider havde levet.

Pavels, — en kold, og derfor ogsaa i visse Maader en saameget skarpere Iagttagere, — udtaler oftere i sine Dagbøger fra denne Tid sit Indtryk af, at Nationalaanden hos Nordmændene ikke var i Høide med Situationen. Saaledes skriver han under 28. Marts 1814: «At der er for liden sand Patriotisme blandt os, deri maa jeg give *Biskop Bugge* Ret Skulde jeg mistvile om Udfal-

det af det store Værk, vi har begyndt, var det ingenlunde de udvortes Fienders Magt, men mine Landsmænds egen Mangel paa Aand og Hjerte til at udføre det, hvorpaa jeg vilde grunde min Mistvil..» *Jacob Aall* fortæller, at det første Indtryk, som Budskabet om Kielertraktaten fremkaldte hos den større Del af Nationen udenfor Hovedstaden, forsaavidt den var overladt til sine «rolige Betragtninger», var en Følelse af, at man maatte skikke sig i det uundgaaelige, at Modstand mod en Beslutning, som var tagen i det store Raad af Europas mægtigste Stater, vilde være unyttig, og at man burde spare sine Kræfter for at opnaa saa gunstige Vilkaar for Norges Forening med Sverige som muligt. Nu er der vel Grund til at tro, at *Aall* altfor meget har sluttet fra sin egen Ængstelighed til andres, — han udmerkede sig altid ikke blot ved sin redelige Vilje og varme Følelse, men ogsaa ved sin til Svaghed og Frygtsomhed grænsende Ængstelse for at paatage sig et stort Ansvar —, og at hans Indtryk af den almindelige Stemning væsentlig var hentet fra de næringsdrivende Borgere, mellem hvilke han levede, — «Skibsrederne og Skipperne paa Kysten fra Tønsberg til Arendal», hvem han selv giver det Skudsmaal, at de i en mere end sedvanlig Grad var nedsænkede i den groveste Materialisme, idet han siger om dem, at den «gamle Regjering havde i dem sine troeste Tilhængere, den nye Statsform de ligegyldigste Tilskuere, der endog ugjerne indskrev sig paa den Liste, som gjorde dem til virksomme Borgere». Men at en oplyst Mand som *Aall* selv paa en Maade kunde hylde denne Materialisme, at han kunde finde det nødvendigt at anstille Overveielser om, hvorvidt den nationale og politiske Selvstændighed virkelig var de Ofre af Penge og Blod værd, som maatte bringes for den, eller om, hvorvidt Selvstændigheden var «fordelagtig» for Norge, og at han ved disse Overveielser endog kunde komme til det Resultat, at den ikke var «fordelagtig», at Selvstændighedens Sag var «tvetydig i sine Følger» o. s. v., — det er unægtelig et Tegn, der tyder paa, at Nationalaanden hos Nordmændene, selv inden Kredse, hvor man skulde vente, at den rørte sig stærkest, endnu ikke havde naaet frem til nogen høi Grad af Klarhed og Styrke.

Jacob Aall fastholdt ogsaa i *Rigsforsamlingen paa Eidsvold*, af hvilken han, som kjendt, blev Medlem, de samme ængstelige Tvivl om Norges Modstandskraft, dets Evne til at være en selvstændig Stat. I en Tale, han nedskrev, og som han havde tænkt at læse op under Behandlingen af det af *Falsen* den 18. April fremsatte Forslag, at Rigsforsamlingen skulde ansees som hævet, «naar Constitutionen er antaget og Kongen valgt», — et Forslag, der afkastede Broen til fredelige Underhandlinger med Sverige,

og hvorved det norske Folk paa en utvetydig Maade tilkjendegav sin Beslutning: ikke at underkaste sig Kielertraktatens nedværdigende Forføining over dets Skjæbne, — ytrede han: «Det norske Folk svor i Herrens Tempel: at hævde Norges Selvstændighed; skal denne Ed paalægge Nationen den Pligt at forsvare en her grundlagt Constitution mod hvilkensomhelst fremmed Vold, hvilket Ansvar for dem, som gjorde Eden, og for dem, som opfordrede dertil! — Folkets Stemme gjenlyder vel ikke overalt paa den Maade, som Proponenten (Forslagsstilleren) har beskrevet Standsede Næringsveje, Mangel og Elendighed afpresser en stor Del af det utaalmodige Ønske, at den herskende Nød paa hvilkensomhelst Maade maatte vorde forkortet. Jeg for min Del bekjender frit, at jeg føler mere Kald til paa dette Sted at være Elendighedens Talsmand end at nære en patriotisk Lue, som let kunde styrte Nationen i Fordervelse.» At gjøre sig til «Elendighedens Talsmand» paa denne Maade og under slige Omstændigheder er nu i Virkeligheden en Miskjendelse af den menneskelige Natur. Det gjælder om Folk som om Individer, at de finder en sand Tilfredshed ikke saameget i økonomisk Velvære som i Arbeide og fri Udfoldelse af alle Kræfter. Selv hos den simpleste, den mest uvidende, er der Trang tilstede til at være med i en høiere Tilværelse end den blot dagligdags-materielle; det gjælder at vække denne Trang, — det er den største Velgjerning, man kan vise ham, — det gjælder at bringe en stor Sag til hans Forstaaelse og aabne ham en Leilighed til at tjene den, saa vil han oftest finde større Glæde i at opofre sig end at have det mageligt og godt. Historien vilde ikke have været mulig uden dette.

Vi vilde nuomstunder have været enige om at fælde en streng Dom over Rigsforsamlingen paa Eidsvold, saafremt den havde følt og tænkt som *Jacob Aall*. Heldigvis var dette ikke Tilfælde. Aall holdt ikke sin Tale, og, selv om han havde holdt den, vilde den kun have fundet Gjenklang hos faa. Forsamlingens ledende Mænd var altfor meget optagne af Tanken paa Fremtiden til at lade sig bortdrage fra den af Nuets Trængsler og Farer; de havde et stort Maal for Øie, som de satte alt ind paa at naa, og det faldt dem ikke ind at vige tilbage for det Ansvar, som de derved paatog sig ligeoverfor nødlidende, hungrende Landsmænd. Denne deres Holdning viser, at der, — ved Siden af Materialismen og Husmandsaanden, som vi, ifølge de Forholde, hvorunder Nordmændene havde levet, maatte vente at finde raadende, og hvoraf vi ogsaa møder saamange Ytringer, — gik en entusiastisk Strømning gennem Folket, som gjorde det sterkt under al dets Svaghed. Og spørger vi nu, hvorfra denne entusiastiske Strøm-

ning stammede, — spørger vi, hvorfra Rigsforsamligens Medlemmer hentede denne tillidsfulde Tro paa Fremtiden, der bragte dem til at glemme Øieblikkets Trængsler, — hvorfra de fik Styrke til, under disse Trængsler, at gaa til den Opgave at give Folket en fri Forfatning og at løse denne Opgave paa en saadan Maade, at deres Verk er bleven Grundlaget for Landets senere Udvikling, — da vises vi tilbage til den samme Kilde, hvorfra Nationalvækkelsen hos Nordmændene fra først af havde hentet Næring. Vi faar af selve Føreren for Rigsforsamlingens Flertal at vide, at den samme Opdagelse, der i det Norske Selskabs Tid havde fremkaldt saamange Lovsange over Norges Herlighed, blev i 1814 Grunden, hvorpaa Eidsvoldsmændene byggede, — at Forestillingerne om, at Norge midt i sin Fattigdom eiede en uvurderlig Rigdom i sit Bondesamfund med dets urgamle Selveiendom og deraf flydende Frihedsaand, at her var endnu Grundvolden, hvorfra Sagatidens frie og sterke historiske Liv gik frem, ubrudt tilstede, — disse Forestillinger, der for den forudgaaende Slegt havde været Kilden til saamegen Glæde i Nuet, — i dem fandt Eidsvoldsmændene det store Fremtidsløfte, — der drev dem til enig og modig Handling i det afgjørende Øieblik, da det gjaldt om at vælge mellem den Vei, som førte til Selvstændighed, og den, som førte til Selvopgivelse, og da de Vanskeligheder, der taarnede sig op paa Selvstændighedens Vei, syntes saa overvældende, at det krævede en sterk Tro paa Landets Fremtid for at vælge den.

Den tretiaarige *Kristian Magnus Falsen*, Høvdingen for Selvstændighedspartiet inden Rigsforsamlingen, Grundlovens Fader, som man har kaldt ham, *Mirabeau's Discipel*, der hyldede Principet om Folkesuveræniteten, mødtes i disse Forestillinger med den syttiaarige *Nordal Brun*, Erkeroyalisten, Arveenevoldskongedømmets troende Talsmand. — *Nordal Brun's* historiske Helt var *Einar Tambeskjelver*, hvis Skjæbne han tog til Stof for et Sørgespil. Ogsaa *Falsen* skrev til Forherligelse af denne Bondehøvding, der gjaldt som den bedste Repræsentant for Sagatidens Odelsbondesamfund. Han udgav i 1815 en Bog med Titel «*Einar Tambeskjelver, Nordens Helt*», dediceret til «Thrønderen, Norges Mand, Einars Skjald, Oldingen *Johan Nordal Brun*». Skriftet var fremkaldt ved en nedsættende Ytring om *Einar* i det danske Tidsskrift *Minerva*. «Paa mig,» siger han i Indledningen, «der stedse med dyb Agt for vore Fædres Constitution, har anseet *Einar* som en af Nordens Helte, hvad enten han i Krig værnede om Landets Ære eller han i Fred som Bøndernes Forsvarer tolkede deres Ret paa Thinge, gjorde denne Note et saare ubehageligt Indtryk.» — *Nordal Brun* forsvarede Odelsretten i Vers og paa Prosa. Ogsaa *Falsen* optraadte til Forsvar for Odelsretten i et særskilt Skrift, der udkom i 1815. Han

udtaler her med ligefremme Ord, at hvad der havde inspireret Grundlovskoncipisterne og givet dem det nødvendige Mod og Haab til deres Arbeide, det var Betragtningen af Norges Forfatning i Sagatiden og Erkjendelsen af, at Grundvolden for denne Forfatning fremdeles var tilstede i Bondesamfundet med dets paa Odelsretten hvilende Frihed. — «Landets Skjæbne,» siger han, «er nu paa det overordentlige Storthing i Kristiania afgjort, og ved den Almægtiges Bistand er vi komne i Besiddelse af de Rettigheder, som i flere Aarhundreder gjorde vore Forfædre til et mægtigt, æret og berømt Folk Norge har ved den af Rigsforsamlingen paa Eidsvold udarbejdede Konstitution af 17de Maj, — nærmere bestemt i det overordentlige Storthing i Kristiania 4de November 1814, — erholdt en Forfatning i det væsentlige aldeles overensstemmende med hin den lykkelige under *Haakon den Gode*, som jeg foran har beskrevet.» Og, ligesom denne efter hans Mening hvilede paa Odelsretten, saaledes, — udvikler han videre, — gjælder det samme ogsaa om Forfatningen af 1814. «Norge er da nu et konstitutionelt Monarki Men, — have vi saaledes antaget den Konstitution, der i saa lang Tid gjorde vore Forfædre ærede, mægtige og lykkelige, saa maa naturligvis Intet være os mere vigtigt, end at søge at give den al den Varighed og Sikkerhed, som menneskelige Indretninger kunne modtage. Hvad Odelsretten i denne Henseende har udrettet, det har jeg vist, og hvad den altsaa vil kunne udrette, det behøver ingen videre Forklaring. Ved den blev, uagtet en ny Konstitution var bleven indført (nemlig Adelsregimentet og Enevælden under Foreningen med Danmark), en Grundvold staaende, der gjorde os (nemlig Eidsvoldsmændene) det saa let at opføre den samme Bygning paany, — en Grundvold, saa afpasset efter denne Bygning, at alle de øvrige, man har villet opsætte derpaa, kun have ventet paa det første Stød for igjen at falde sammen. — Stort er det at se en Nation, gennem saamange Uheld og politiske Forandringer, som i vort Norge have opdyngtet sig siden 1807, bevare sin oprindelige Karakter og Værdighed. Uden Exempel er det maaske, at se en Nation, der ikke bestaar af fejge, undertrykte Slaver, men af frie, end deres Kraft følede Borgere, paa eengang overladte til dem selv, med en saa beundringsværdig Orden og Rolighed at bestemme deres Fremtids Skjæbne. Men ogsaa herfor have vi Odelsretten at takke, som gav os denne Karakter.»

Vi har seet, at ifølge *Nordal Bruns* Mening stemte Norges Forfatning i Dansketiden, da det regjeredes af en Konge, hvis Magt i Formen var fuldkommen uindskrænket, overens med Odelsretten og udsprang af samme Rod som denne. Vi ser nu, at i *Falsens* Øine var den samme Odelsret Grundvolden for Norges

Forfatning af 1814, den frieste, Europa dengang kjendte. Paa en Maade har de Ret begge to. — Norges politiske Udvikling i Middelalderen endte med, at der, efter mange Kampe, blev afsluttet en Overenskomst mellem Konge og Folk, hvis Vilkaar har faaet Plads i *Magnus Lagabøters Landlov*. Ved denne Overenskomst opgav Landets oprindelige Herrer, de jordeiende Ætter eller Odelsbønderne, sin politiske Suverænitet til Kongedømmet, men uden dermed at opgive Grundlaget for denne deres politiske Suverænitet, den fuldkomne frie og uindskrænkede Eiendomsret til Jorden, hvilken det tvertom var Overenskomstens Hensigt yderligere at betrygge. Kongen skulde raade for Staten, men Staten blev strengt afgjærdet, som Odelsgaarden var det; dens Rettigheder ligeoverfor den enkelte Jordeier blev én Gang for alle fastsatte og maatte ikke udvides uden med hans frivillige Samtykke. Kongen skulde sørge for Landets Vern mod ydre Fiender og for Opretholdelsen af den lovlige Orden, derunder først og fremst indbefattet Odelsbøndernes frie og ukrænkelige Eiendomsret, og til Vederlag herfor skulde han nyde de ham én Gang for alle tilstaaede Indtægter og Herligheder. Han og hans Æt havde arvelig Ret til Statsstyrelsen og den dertil knyttede Løn; men denne Ret opfattedes ikke som værende af en anden, høiere, mere umiddelbar Art end Odelsbondens Ret til sin Gaard. Kongen ligeoverfor Repræsentanten for den enkelte jordeiende Bondeæt var paa en Maade som den ene Suveræn ligeoverfor den anden. — Ulykken ved denne Overenskomst var nu for det første, at den udestængte Folket fra alt politisk og historisk Liv, og dernæst, at den savnede Garantier (Midler til at sikre dens Efterlevelse). Staten udvidede lidt efter lidt sit Omraade, uden at Bønderne, der ikke havde noget Foreningsbaand eller noget Fællesorgan for sin Vilje, formaaede at verge de engang opdragne Grænseskjel. Kongen udskrev nye Skatter og Skyldigheder, og, om end disse fra først af gaves Udseende af et Slags frivillige Gaver fra Skatydernes Side, der kun opkrævedes for den enkelte Leilighed, gik de snart over til at blive faste Paalæg. Saaledes kom det i Dansketiden efterhaanden derhen, at de norske Odelsbønder, som engang, ved at overgive Staten i Kongedømmets Hænder, havde ment at sikre sig mod Overskridelser af dens Magtomraade og tillige at spare sig for ethvert politisk Bryderi, blev, ligeoverfor Staten, de haardest betyngede af den danske Konges Undersaatter, baade ved urimelig høie Skatter og en endnu urimeligere sterk militær Udskrivning. Alligevel blev dog selve Grundlaget for den politiske Suverænitet, de engang havde været i Besiddelse af, i Princippet altid respekteret. Det kom aldrig derhen, selv ikke under Enevælden, at den norske Bondes Eiendomsret til sin Jord

betragtedes og behandledes som en betinget, en af Statens eller Kongens Ret afledet og afhængig. Hans Eiendomsret blev ikke, som Selveierbøndernes i de fleste andre Lande, nedsat til at være næsten en blot Brugsret, hvis Udøvelse var undergivet en nærgaaende Kontrol og mangehaande Indskrænkninger, og som savnede Sikkerhed ligeoverfor adelige eller andre Magthavere. Naar han klarte sine Skatter og Skyldigheder ligeoverfor Staten, havde han ingen at svare for, ingen at frygte, og raadede fuldkommen frit over sin Gaard. Beklippet som hans Ret var blevet i Tidernes Løb, — indenfor det snevrere Omraade vedblev han at være som før suveræn, uindskrænket og ubetinget Herre. — *Nordal Brun* havde altsaa paa en Maade Ret, naar han mente, at det samme Forhold, som i Sagatiden, fremdeles stod ved Magt, at nemlig Kongens Ret og Bondens Ret var lige god og hvilede paa samme Grund. For ham var dette nok. Men hvad der for ham og hans Samtidige var som et Liggendefæ, et Arvesølv, i hvis Beskuelse de glædede sig, blev i den følgende Slegts Øine, der havde faaet sin Opdragelse under Indtrykkene af den franske Revolution, en Driftskapital, et Løfte om en lysende Fremtid, Betingelserne for politisk Frihed. — Mændene af 1814 vilde grunde Norges Fremtidslykke ved at give det en fri politisk Forfatning. Men en saadan havde Norge allerede havt i Sagatiden, og, i Modsætning til andre Lande, hvori den gamle Frihed var bleven fuldkommen tilintetgjort, havde i Norge idetmindste Grundmurene, hvorpaa Friheden hvilede, vedligeholdt sig. Det gjaldt altsaa kun at bygge paanyt paa disse samme Grundmure, saa var man sikker paa, at Bygningen vilde blive varig og sterk; det gjaldt kun at gjengive Bønderne den politiske Magt, som de havde havt i Sagatiden, saa vilde Forfatningen paa én Gang blive moderne og national og Friheden faa Historiens Alder og Ærværdighed. Den frie Forfatning af 1814 var paa en Maade noget nyt, men tillige i deres Tanker, der gav den, og i Virkeligheden noget gammelt. Kilderne for Grundloven maa søges ikke blot i den franske Konstitution af 1791, men ogsaa, — for at tale med *Falsen*, — i Norges Konstitution under *Haakon den Gode*. *Falsen* hentede sine Idéer paa én Gang fra *Mirabeau* og fra *Snorre Sturlassøn*. — Man har i vore Dage oftere seet fremsat Ytringer af Forundring eller Beklagelse over, at Embedsmændene i Rigsforsamlingen, der øvede den alt overveiende Indflydelse og kunde have indrettet Grundloven, som de selv vilde, viste en slig Ædelmodighed, at de ved Bestemmelserne om Storthingets Sammensætning lagde Magtens Tyngdepunkt hos Bønderne. Dette er intet at undres paa. De kunde ikke gjøre andet: de var bundne ved sine historiske Forudsætninger. Deres Fædrelandskjærlighed, deres Frihedstrang havde

sit Ophav i «Bondeforgudelsen»; deres Forbillede, givet med denne, var en Forfatning, hvori, ikke Futer og Skrivere, men Bønder spillede Hovedrollen; at de søgte at bringe den Konstitution, som det blev deres Opgave at istandbringe, saa nær som muligt op til dette Forbillede, maatte synes dem selvfølgeligt. Selve Tanken om at give Norge en fri Forfatning var betinget af Tanken om, at Bønderne atter, som i gamle Dage, skulde blive de raadende i Landet, og Embedsmændene i Rigsforsamlingen kunde, idet de gjorde Begyndelsen til at virkeliggjøre denne Tanke, neppe være sig bevidst, at dette var en Indrømmelse fra deres Side, - en Ædelmodighed, som man skulde vide dem Tak for.

VII.

Man vil af den forudgaaende Udvikling have seet, at, naar Æren for Grundlovsverket tillægges en enkelt Samfundsklasse (Embedsmændene), saa kan dette kun være rigtigt i en ydre og uvæsentlig Forstand. De historiske Forudsætninger, uden hvilke Tanken om at give Norge en fri Forfatning aldrig kunde have opstaaet, eller uden hvilke Grundloven alene vilde have været et Stykke Papir, er bleven skabt ved Aarhundreders Arbeide, og i dette Arbeide har det hele Folk taget Del, først og fremst Bønderne, hvis militære Ry, vundet i en lang Række af Krige, og hvis urgamle personlige Frihed og Eiendomsret, seirrigt hævdet i en hundredaarig Kamp mod danske Fogder og Lensmænd og danske Retssedvaner, saa mægtigt virkede til at løfte Nordmændenes nationale Selvfølelse og give dem Tillid og Tro paa sit Folks Fremtid. — Man vil have seet, hvor langt det er fra, at den Frihed og Selvstændighed, som Norge opnaaede i 1814, var «himmelfalden», «et Værk af Tilfældet», «vunden for et billigt Kjøb». Frihed og Selvstændighed er nok en Vare, som der altid maa gives høie Priser for; det nytter nok ikke at prutte noget af paa dem; ser det stundom ud, som om man faar disse Goder for, hvad der kaldes Røverkjøb, saa er det ogsaa kun tilsyneladende; hvad der ikke er bleven betalt forud, det maa saameget vissere betales bagefter.

Der foregik længe forud for 1814 et Aandsarbeide hos det norske Folk, som førte det med stedse voksende Magt mod national Selvstændighed og politisk Frihed. De ydre Begivenheder i 1814, der skete uafhængig af Folkets Vilje, fremskyndede, foregreb denne Udvikling og tilbød uventet en Leilighed til at naa Maalet for de vakte Frihedsønsker, endnu før disse var blevne sterke nok til paa egen Haand at fremtvinge en Forandring i de bestaaende Forholde. Denne Leilighed blev saa godt nyttet, som Folkets indre Udvikling gav det Evne til, og heller ikke bedre. Der skete

intet Mirakel. Baade i hvad der blev opnaaet, og hvad der blev forfeilet, da det afgjørende Øieblik kom, ser vi den naturlige Virkning af de Kaar, hvorunder Folket forud havde levet. Disse Kaar havde til den ene Side affødt en fremadskridende Bevægelse, en Vækkelse af Nationalaanden, en enthusiastisk Tro paa, at Norge atter skulde blive, hvad det engang havde været, — til den anden Side en slig Materialisme, en slig Ligegyldighed for alt andet end det private Velvære, slige Arveundersaatlighedens Fordomme og Sedvaner, som ikke kunde ventes anderledes efter en hundredaarig Afhængighed af et andet Land og af Oldenborgernes landsfaderlige Regimente. Begge disse Retninger kom til syne i 1814, begge paatrykte Folkets Holdning under Krisen sit Præg, og begge fik en bestemmende Indflydelse paa den endelige Løsning.

Vi har seet, at Materialismen, Lydrigefantasien var ude fra første Færd, da det norske Folk skulde vælge mellem Kampen for Selvstændighed og Selvopgivelsens magelige Landevei, men tillige, at den trængtes tilside, overdøvedes af andre, bedre Følelser, og at disse var de raadende inden Rigsforsamlingen. Af den Opgave, der blev Nordmændene forelagt i 1814, løstes den første Del paa en Maade, som vi har fuld Grund til at være stolt af. Folkets Repræsentanter valgte af de to Veie den, som Æresfølelsen tilsagde, og valgte den modigt og sterkt. Nu gjaldt det at forsvare sit Valg, at tage Konsekvenserne af den tagne Beslutning.

Idet Norge helt satte sig udover Kieltraktaten, gav sig en fri Forfatning og valgte egen Konge, var en Krig med Sverige bleven uundgaaelig. Norges Hjælpemidler var smaa, og det havde mod sig ikke blot Sverige, men ogsaa de europæiske Stormagter, der havde garanteret Kieltraktaten, — altsaa en Overmagt, der syntes overvældende. Alligevel ved vi, at denne Overmagt var mere tilsyneladende end virkelig. *Karl Johan's* Forhold til de allierede Stormagter, der havde sikret ham Norges Erhvervelse, var under Felttoget mod Frankrige, hvor hans Holdning vakte alle Parters Mistanke, blevet næsten et fiendtligt. Repræsentanterne for Europas legitime Fyrstehuse saa med Uvilje paa Lykkeridderen, der havde svunget sig op i Revolutionens og *Napoleons* Tjeneste, og ønskede at faa ham styrtet. Norges Reisning var dem igunden en velkommen Begivenhed, og, jo kraftigere, jo mere vedholdende Nordmændene satte sig til Modverge, des mere sikker kunde *Karl Johan* være paa at maatte undvære endog den saakaldte «moralske» Hjælp af sine fordums Venner. Hans svenske Hær var vistnok større end den norske, men dens Opgave var ogsaa meget vanskeligere. Han savnede

desuden det vigtigste af alt, naar det gjaldt at foretage Indfald i et fremmed Land, — Penge. Aanden inden det norske Folk var ved det Tidspunkt, da Krigen begyndte, den bedste, — derom samstemmer alle Vidnesbyrd. Der havde raadet nogen Tvivl, nogen Forsagthed, inden Landet valgte sin Vei; men nu, da Valget engang var gjort, var den overveiende Flerhed enig om, at Nationalæren krævede en Kamp paa Liv og Død, og villig til at bringe de Ofre, som en saadan maatte fordre. De norske Soldater kjæmpede med flere enkeltvise Sammenstød modigt og heldigt mod overlegne svenske Troppestykker. *Karl Johans Stilling* blev vanskeligere, eftersom han rykkede frem, og et Nederlag kunde let være bleven skjæbnesvangert for ham. Udsigterne for Norge til et hæderligt, ja vel endog seirrigt Felttog var saaledes, under Forudsætning af en dygtig Ledelse, langt fra ringe. Men alt blev forspildt, fordi den Fører i Krig og Fred, som Folket havde valgt og ifølge sine historiske Forudsætninger været bunden til at vælge, Kongen *Kristian Fredrik*, var en blot Theaterhelt, en vek Stakker, som ingen anden Adkomst eiede til at være Folkets Konge og Fører i saa alvorlige Tider som disse, end den at han var sin Fars Søn.

Det blev ofte nok fremhævet i Samtiden, og en mere prøvende Eftertid har gjentaget det, at det var en stor Lykke for Norge, at Arveprinsen, den Odelsbaarne til Oldenborgernes Throne, var bleven stillet i Spidsen for Landets Styrelse, befandt sig inden dets Grænser, da den afgjørende Krise brød ind. Uden ham vilde alt have været tabt, er det bleven sagt; fra ham udgik Modstanden mod, hvad der var besluttet over Norge i Kiel; ved ham alene blev Tanken om Modstand mulig. — I *Jacob Aall's* Erindringer fremstilles Tingenes Gang saaledes, at det var *Kristian Fredrik* og hans nærmeste Omgivelser, som ved sine «Flammeskifter» skabte Selvstændighedspartiet og eggede Folket op til afgjort Modstand mod Kielertraktatens vanærende Forføining over dets Skjæbne, medens Stemningen oprindelig skulde have gaaet i en anden Retning. Dette er nu et af de ikke faa Eksempler paa, hvorledes *Aall*, trods sin redelige Vilje til at finde Sandheden, har udbredt et falskt Lys over de Begivenheder, han skildrer, fordi han fra sit lavtliggende spidsborgerlige Standpunkt ikke har formaaet at overskue dem eller opfatte deres indre Sammenhæng. Den enige og klart udtalte Modstand, Prins *Kristian Fredrik* overalt stødte paa, da han kom frem med sin oprindelige Tanke: at gjøre sin Arveret til Norges Trone gjældende, godtgjør noksom, at der i 1814 Aars Friheds- og Selvstændighedsarbejde var Kræfter oppe, som det ikke stod til ham at fremkalde eller sætte i Bevægelse. Selvstændighedspartiets mest fremragende

Ledere (deriblandt *Falsen*) stod ham personligt og politisk saa fjernt, at man snarere end at sige, at han skabte Partiet, maa opfatte Forholdet saaledes, at han var et Redskab i dets Haand. Men vi maa da ogsaa straks tilføie: et uundværligt Redskab, uden hvilket Selvstændighedspartiet neppe skulde have kunnet gennemføre sine Planer til Norges Reisning. Naar vi ser, hvorledes dette, at «Thronarvingen» havde stillet sig i Spidsen for den store Sag, vakte hos *Nordal Brun*, ja selv hos den kolde, tvivlende *Pavels* en begeistret, tillidsfuld Stemning, faar vi et Indtryk af, at Folket i sin Helhed endnu ikke var kommet videre, end at noget saadant var nødvendigt for at samle det til en nogenlunde kraftig og enig Optræden. «Hvad skal der blive af os,» skriver *Pavels* under 16de August 1814, «naar Kongen (*Kristian Fredrik*) forlader os? . . . Fra det Øieblik Kongen nedlægger Regjeringen og forlader os, er vor Sag tabt. Til ham var mit Haab om Norges Frelse bundet; med ham vil Norge falde, det er mig indlysende.» Vi tør, efter den Opdragelse, Folket havde faaet, ikke vente andet, end at en lignende Kulsviertro paa den «Odelsbaarne» har været delt af mange. Vi maa altsaa gjentage, at det var en stor Lykke for Norge, at det havde Prins *Kristian Fredrik* inden sine Grænser i 1814, og at han stillede sig i Spidsen for dets Reisning. Arveundersaatligheden var endnu en slig Magt hos Folket, at den maatte være med, naar et stort Verk skulde sættes igjennem. Arvingen til Oldenborgernes Throne maatte være med, for at Folket kunde føle sig tryk paa, at dets Sag var god; han maatte være Foreningsbaandet for de Kræfter, der var kaldte tillive; han var Friheds- og Selvstændighedsaandens uundværlige Redskab. Men, at det var saa, deri laa nu netop ogsaa Ulykken. Den store Lykke, der samlede Folket, da det gjaldt at vælge, viste sig at være den store Ulykke, da det gjaldt at forsvare det skete Valg, da der efter det modige Raad skulde følge en ligesaa modig Daad. Det viste sig nu, at Arveundersaatlighedens Fordomme, idet de bandt Folket til *Kristian Fredrik* som den selvskrevne Leder, sad som en Lænke om dets Fod, der hindrede det fra at udnytte det store Øieblik og naa, hvad der kunde været naaet. Havde disse Fordomme, Norges Forbandede gennem saa mange Aarhundreder, ikke fremdeles været saa sterke, vilde Dygtighedens Ret have kunnet gjøre sig gjældende, istedetfor, som nu, Fødselens. Havde Nationen ikke levet sig saa grundig ind i Forestillingen om, at den nødvendigvis maatte have en Oldenborger i Spidsen, naar den skulde røre paa sig, vilde den have fundet til den første, ledende Plads en Mand, der idetmindste ikke aldeles havde savnet Evnen til at paatage sig et stort Ansvar eller til at nytte Hærens gode Stemning. Fol-

kets Offervillighed. Der vilde have været kæmpet hæderligt, om end ikke seirrigt, og saaledes som der burde været kæmpet, hvor saameget stod paa Spil. Nu var denne første Plads optaget, og optaget af en, der græd, naar han saa Blod, og hvis Deltagelse i det Felttog, hvor han skulde indløse alle sine store Løfter og retfærdiggjøre al den store Tillid, man i sin lojale Troskyldighed havde sat til ham, var en eneste Jammer af klynkende Raad og Modløshed, — saa ynkelig, at de lojaleste af hans Omgivelser ikke kunde undertrykke sin Ringeagt.

Jeg skal ikke opholde mig videre ved, hvad der skete efter det kortvarige Felttog; jeg forudsætter, at Læserne kjender Resultatet og ved, — idetmindste i de store Omrids, — hvorledes det blev opnaaet. — Det var et Held for Norge, at *Karl Johan* neppe var meget mindre begjærlig efter at faa Ende paa Krigen end *Kristian Fredrik*. Vaabenstilstanden i Moss blev derfor afsluttet paa Vilkaar, der var saa gunstige for Norge, at de neppe kunde have været opnaaede bedre efter det hæderfuldeste Forsvar. *Karl Johan* havde i sin personlige Stilling den allersterkeste Opfordring til at skynde sig, og han har vel desuden tænkt, at han skulde tage sit Mon igjen under Forhandlingerne med Storthinget. Heri blev han fuldstændig skuffet. Storthingets Holdning under disse Forhandlinger var mønsterværdig og godtgjør, at, saa længe end Nordmændene havde levet i den politiske Umyndighedstilstand under det landsfaderlige Regimente, saa dømte dog *Pavels* for strengt over dem, naar han mente, at de vilde være hjælpeløse, naar de ikke havde en Konge eller Kongesøn til at lede sig. Ved den Fasthed og Koldblodighed, som navnlig Storthingets Præsident, *Christie*, udviste, lykkedes det at bringe Eidsvoldsforfatningen uskadt ud af Underhandlingerne med Sveriges Konge. Foreningen med dette Land blev indgaaet, uden at Norge opgav noget væsentligt af den Frihed og Selvstændighed, som man faa Maaneder iforveien havde troet at maatte forsvare og været beredt paa at forsvare med de yderste Offere af Penge og Blod.

Forsaavidt blev jo Resultatet det bedste, og, naar Enden er god, kunde man mene, saa er alting godt. Men det er meget langt fra at være ligegyldigt, om et Resultat er opnaaet paa den eller den Maade, — om det er vundet forholdsvis let eller med store Ofre, Anspændelse af alle Kræfter. Enhver maatte forstaa, at Norge havde gjort et stort Skridt fremad i dette skjæbnevangre Aar 1814, naar han sammenlignede dets Stilling, efterat Foreningen med Sverige var afsluttet, med dets Stilling under det oldenborgske Enevælde; alligevel havde den sidste Krigs Svaghed og Kortvarighed, da det, hvorom der kæmpedes, var saadanne Goder, for hvilke enhver frihedselskende, selvfølende

Nation er villig til at ofre alt, og da der blev kjæmpet, som om det kun gjaldt Smaating, efterladt en dyb Skuffelse; der var kastet en Skygge over det lyse Billede, der var kommet Bitterhed i Sindene istedetfor den løftede Selvfølelse, som en hæderlig Kamp, endog om den ikke havde ledet til et i Formen saa heldigt Resultat, vilde have affødt. *Georg Sverdrups* Ord til *Kristian Fredrik*, da denne engang efter at Forhandlingerne om Vaabenstilstanden var blevene indledede, klynkende udbredte sig over det meget Blod, som var flydt «for hans Skyld». «Nationen beklager ikke, at der er flydt formeget Blod, men at der er flydt forlidet Blod,» — udtrykte, hvad enhver oplyst Nordmand følte eller idetringeste burde have følt. Der havde været givet Nordmændene en Leilighed til at godtgjøre for Verden og fremfor alt for sig selv, at de kunde tænke og handle som et selvbevidst, selvfølende Folk, og denne Leilighed var ikke bleven brugt paa den Maade, som den almindelige Stemning krævede. Saaledes som det nu var gaaet, maatte det staa for de fleste, som at Friheden og Selvstændigheden var vunden for et billigt Kjøb. Det er det sidst skete, som pleier at staa forrest i Erindringen. Man glemte, eller man tænkte ikke paa, at Reisningen i 1814 var forberedet ved et mangeaarigt Aandsarbeide, en lang Række af Lidelser og Kampe; hvad der derimod stod klart for alle, det var, at det endelige Resultat var opnaaet efter en Krig, som ikke varede mere end i fjorten Dage, og som til og med i Hovedsagen blev ført uden Kraft, uden at man havde en eneste Gang ladet det komme til et Hovedslag ligeoverfor den indtrængende Fiende. Der dannede sig som Følge heraf hos Svenskerne den Opfatning, at Norges Frihed var halvveis (eller mere end det) en Gave af deres Ædelmodighed, medens Nordmændene selv kom til at opfatte den som halvveis «funden» (for at tale med «Dæmringen»), d. v. s. tilveiebragt mere ved et Sammenstød af heldige Omstændigheder end ved Folkets eget Arbeide. Men deraf fulgte igjen, at Friheden og Selvstændigheden fra først af langt fra blev omfattet med den Kjærlighed hos det norske Folk, som den vilde være blevet Gjenstand for, saafremt den var bleven ført frelst gennem en langvarig og blodig Krig. Man elsker det mest, som man har ofret mest for. Og Frihedens Værd beror ikke saameget paa de ydre Former som paa den Styrke, hvormed Folket har tilegnet sig disse Former, det Liv og den Kjærlighed, der knytter sig til dem. Et Folk, hvis Frihed i Formen er yderst ufuldkommen, men som forstaar at vurdere og bruge, hvad det har, er kommet langt videre end et Folk, der har alle Frihedens Former, men ikke den fulde Forstaaelse af dem eller Kjærlighed til dem. Enhver, som kjender noget til Norges Historie efter 1814,

vil vide, at Nordmændene altid har vist, naar det gjaldt, Kjærlighed til sin frie Forfatning og Evne til at bruge den; det er ikke Meningen at bestride dette, men kun at hævde, at Kjærligheden vilde have været almindeligere og sterkere, — at Frihedens og Selvstændighedens ydre Former vilde være blevne bedre og tidligere fyldte med den Aand, som alene giver dem Værd, saafremt Norge i det afgjørende Øieblik havde kunnet give sig en anden Leder, saafremt det ikke ved sin Hengivenhed for Oldenborgerætten var bleven hindret fra at føre sin Sag med Vaaben i Haand istedetfor ved diplomatiske Forhandlinger. — Nordmændene havde saa ofte forud for 1814 ført blodige og langvarige Krige for Øiemed, som i enhver Henseende var dem uvedkommende, — for sine fremmede Kongers Forfængelighed eller Magtbegjær. Om de nu endelig en Gang havde kjæmpet for sin egen Sag, — det vilde ikke have været for meget; og om de havde kjæmpet saaledes, som en slig Sag fortjente, og som Folk og Hær havde Vilje til, — Mindet herom vilde, hvordan saa det endelige Udfald var bleven, have været en Nationalbesiddelse af uvurderligt Værd. Intet samler et Folk saa godt som fælles historiske Minder, og intet Minde præger sig saa dybt som Mindet om en Kamp for et stort nationalt Formaal, hvori hele Folket har taget Del. Vi har seet, at Norges værste Svaghed i Dansketiden var, at det paa en Maade var bleven delt i to Samfund, hvoraf det ene var det rette norske, det egentlige Folk, medens det andet, der for en stor Del var tilblevet under fremmede Indflydelser, dannede det nationale Foreningsbaand mellem Tvillingrigerne og paa en Maade stod med det ene Ben i Danmark, det andet i Norge. Vi har seet, at det norske Folks Fremgang i Nationalaand og Evne til selvstændig aandig Virksomhed beroede paa, at denne Kløft mere og mere udfyldtes, at det dansktalende Samfund i Norge mere og mere sluttede sig til det andet, det rette norske, mere og mere ønskede at gaa op i det, smelte sammen med det, for at blive norsk og ophøre at være norsk-dansk, hvilket jo vilde sige det samme som at være halvveis rodløs og derfor ogsaa aandigt ufrugtbar. En Krig, saadan som Krigen i 1814 kunde have blevet uden *Kristian Fredrik*, vilde have ført Norge et stort Skridt fremad paa denne Vei, som for det i Sandhed var, — og er, — den rette Fremgangens Vei mod Liv og Kraft. Friheden vilde, — om den var bleven hævdet ligeoverfor det udenfra mod den rettede Angreb ved en Krig, hvori alle Samfundsclasser havde taget lige Del, istedetfor ved Underhandlinger, der, hvor fast og værdigt de end blev førte fra norsk Side, dog aldrig kunde blive i samme Forstand et historisk Fælleseie for det hele Folk, — være bleven, fra første Færd, det bedste Foreningsbaand

mellem de to Samfund, hvori Folket var delt, sterkere end noget af dem, som forud var blevene knyttede. Saaledes som det nu gik, blev der ved Friheds- og Selvstændighedsverket i 1814 lagt nye Spirer til Strid, hvorved det virkede til at adskille istedetfor at samle. Det var Embedsmændene, som øvede den afgjørende Indflydelse i Rigsforsamlingen paa Eidsvold, og som i en udvortes Forstand skabte den frie Forfatning; det blev nu ogsaa dem, som frelste denne frie Forfatning ud fra den truende Fare. Deres Klasseaand, som var bleven saa længe og vel opdraget under det absolutistiske System, fik herved en ny Kilde at nære sig af. De kunde føle sig som de selvskrevne Herrer i Landet —, i Frihedens Navn, ligesom de forud havde været det i den ene-vældige Konges Navn. Tilbageslaget mod den entusiastiske Stemning, der havde samlet Nordmændene og bragt dem til at føle sig saa sterkt som ét Folk i Farens Øieblik, og saalænge det gjaldt at hævde sig selv ligeoverfor en trykkende ydre Afhængighed, — dette Tilbageslag, som maatte have indtraadt under alle Omstændigheder, efterat det norske Folk havde sat Foden under eget Bord, — indtraadte paa Grund heraf saameget tidligere og saameget sterkere.

Tilbageslaget maatte have indtraadt under alle Omstændigheder. — Jeg har omtalt, hvorledes under Foreningen med Danmark den norske Patriotismes rette Brændpunkt laa i Kjøbenhavn, hos den derværende Koloni af norske Studenter, Embedsmænd og Literater. Disse Nordmænd elskede sit Folk og sit Land paa Afstand, og dette, har jeg sagt, forklarer baade deres Kjærligheds Art og Styrke. De levede blandt Danske, og Forskjellen mellem norsk og dansk Nationalitet var derfor stadig nærværende for dem og gjorde sig gjældende hos dem med størst Magt, medens Kløften inden selve den norske Nationalitet, — den, der skilte dem fra Bondesamfundet i deres eget Land, — paa Grund af Fjernheden blev mindre sterkt følt. Efter 1814, da den norske akademiske Ungdom, Folkets i Oplysning videst fremskudte Forposter, flyttede hjem, maatte derimod denne sidste Adskillelse komme til at træde skarpere frem og blive sterkere følt. Idet Embedsmændene i Rigsforsamlingen lagde den politiske Magts Tyngdepunkt inden Bondesamfundet, handlede de i den norske Histories Aand; de lagde Forfatningen paa den rette nationale Grund, som alene kunde give den varig Styrke; de lededes af den rigtige Følelse af, at Fremtiden laa der, hvor Fortiden laa; men over Fortiden og Fremtiden glemte de paa en Maade Nutiden. De var saa optagne af Forestillingerne om, hvad Bonden engang havde været, og hvad han engang kunde blive, at de ikke tænkte paa, hvad han var. De norske Bønder stod dengang meget lavt i Oplysning, og deres Deltagelse i det politiske Liv maatte i de

første Tider være sterkt merket heraf. Den var fordetmeste skikket til at vække Misnøie eller Mistillid til deres politiske Evne. — Af disse Grunde begyndte Embedsmændene snart at vende sig mod sit eget Verk. De begyndte at angre paa, — som paa en utidig *Ædelmodighed*, — at de havde været med paa at sætte Bonden i det politiske Høisæde. Der kom Ønsker tilorde om at faa Grundloven forandret i dette Stykke, — det vil sige, at rykke den op fra dens egentlige Grundvold, — Forudsætningen, uden hvilken den aldrig kunde være bleven til. Bondevennen *Nordal Brun* talte i ildevarslende Udtryk om Følgerne af et politisk Bonderegimente. Selve *Kristian Magnus Falsen*, der i 1814 havde været sig saa klart bevidst, at den nye Forfatning maatte bygge paa «Odelsretten», og som endog havde følt denne Sammenhæng mellem Fremtiden og den nationale Fortid saa sterkt, at han vilde have Repræsentationsretten indskrænket til Jordeierne, stillede sig nu i Spidsen for et Stræv, der gik ud paa at sætte en Grænse for Bøndernes Tal inden Storthinget, saa at de altid maatte være indskrænkede til at udgjøre en liden Minoritet. Han og mange med ham var efter Rusen i 1814 nu kommet til «moden Eftertanke», det vil sige: de var fra den Høide, hvorfra man ser eller skimter den store Sammenhæng i Folkets Historie, og hvortil endog den mindre begavede kan løftes ved Følelsen af et overordentligt Ansvar eller ved den entusiastiske Stemning under overordentlige Farer, nedstegne til det lavereliggende Standpunkt, hvor hverdagslige Beregninger og Overlægninger fører Ordet, og hvor man har saa godt Øie for de nærmeste Vanskeligheder, at man ikke ser det fjernere Maal.

Dette reaktionære Stormløb mod Grundloven kunde være blevet farligt nok. Embedsmændene var de afgjort raadende paa de første Storthing indtil 1830, ligesom inden Rigsforsamlingen, medens Bønderne baade var faa i Tal og lidet kampføre. Heldigvis kom *Karl Johan* dennegang det norske Folk til Undsætning og viste os den største Tjeneste, han nogensinde har vist os, — rigtignok meget mod sin Vilje. Hans ilde beregnede voldsomme Forsøg paa at omstøbe Grundloven i monarkisk Interesse (ved sine siden 1821 Gang efter Gang fremsatte Grundlovsforslag) stillede Embedsmændene op til dens Forsvar og bortledede dem fra Tanken om at faa den omstøbt i bureaukratisk Interesse.

Men de Forholde, hvorfra Reaktionen havde havt sit Udspring, var ikke dermed fjernede; Kløften inden Samfundet vedblev at bestaa, og dens Indflydelse paa vort offentlige Liv har kunnet spores lige til nu. Lige til vore Dage kan vi følge de samme to Retninger, som vi allerede under Foreningen med Danmark har seet gaa jævnsides eller kjæmpe med hinanden om, hvem der skulde have Overhaanden: til den ene Side Klasseaanden hos

Embedsmænd og Byfolk ligeoverfor Bønderne, den arveundersaatlige Underdanighed, Lydrigefantasien, — til den anden Side den nationale Selvstændigheds- og Samlingstanke. Den samme reaktionære og unationale Aand, som omkring 1820 gjorde sig gjældende endog hos selve Hovedmændene for Frigjørelsesarbeidet i 1814, har siden, Gang efter Gang, samlet sine Kræfter til nye Stormløb; men for hver Gang den er kommet frem paany, har den vist sig svagere og fundet et snevrere Omraade at røre sig paa. Vi gjenkjender i den Tale, der føres blandt os nufortiden om de «kongelige Prærogativer», om «den, som styrer» og «de, som styres», om «den sande Øvrighed» o.s.v. en Efterklang af den i Oldenborgernes Tid gjældende Statsretslære; men hvor mat er nu ikke denne Efterklang mod de fuldttonende Lovsange til Arvekongedømmets Pris i en *Nordal Bruns* Tid! Vi gjenkjender i Strævet for at udvide og befæste Unionen med Sverige en Efterkommer af Tvillingrigets Helstatsaand, der var villig til at udstrække Begrebet Fædreland, saalangt som Kongens Scepter rak; men, medens denne Helstatsaand under Foreningen med Danmark traadte greit og sterkt frem og indtog en bred Plads endog i den oprigtigste, mest entusiastiske Nordmands politiske Trosbekjendelse, er dens Efterkommer i vore Dage bleven yderlig forbeholden og ængstelig for at røbe sit Væsen, altid fornægtende sin Herkomst og sig selv, naar den sættes under Forhør. — Paa den anden Side ser vi den Aandsretning, der begyndte med at sværme for de gjæve Odelsbønder, Arvtagerne efter det prude Sagaold, og som fortsatte med i 1814 at sætte Bonden i det politiske Høisæde i det Haab, at han engang skulde blive værdig til at indtage det, — stadig gjøre nye Erobringer, stadig blive dybere og sterkere. *Henrik Wergeland*, der tog Folkeoplysningen op som det store Arbeide, hvorved Grundloven alene kunde blive gennemført i Aand og Sandhed, — *Ivar Aasen*, der har reist Folkemaalets Sag ligeoverfor Dansken, — *Ueland*, der samlede Bønderne paa Thinget til et Parti, — *Johan Sverdrup*, under hvis Ledelse dette Parti har faaet et stadig klarere udtalt liberalt og nationalt Program, — disse Mænd har bygget videre paa den Grund, som blev lagt af «Bondeforgudelsen» i forrige Aarhundrede, draget de praktiske Konsekvenser af det Standpunkt, hvorpaa den norske Nationalaand stillede sig fra det første Øieblik, den blev vakt paany. Ved dem er det Fremtidsløfte, der fremkaldte saamange glade Sange om Norges Herlighed i det *Norske Selskab's* Tider, og hvorpaa Grundlovsgiverne byggede, mere og mere bleven virkeliggjort. — Hvis den Bevægelse, hvortil disse Navne er knyttede, er en Bagevje, da er ogsaa den Bevægelse, der førte Grundloven frem, en Bagevje. Den ene fortsætter kun den anden.

BERGEN OG BERGENSERNE.

I.

Saalænge vort Land manglede politisk Selvstændighed, var en hel og samlet Udvikling af Nationen umulig. Historien ved derfor i et Tidsrum af fire Aarhundreder lidet eller intet at fortælle om det norske Folk. Det var en Sygdommens, en Svækkelsens Tid, i hvilken Folkets aandelige Vækst var stanset — og der er siden blevet et gabende Svælg mellem den unge Slegt og vor rige Fortid.

Men vi kan jo ikke tvivle om, at der ogsaa fører Broer over denne Afgrund. Den sterke Spirekraft, Oltiden paa ethvert Punkt aabenbarer os, kunde vel hindres i samlet at skyde op i et stort og herligt Træ; men det kan ikke feile, at den, da den atter begyndte at vinde Kræfter efter den store Kamp, fandt Udvei i mangt et spredt Sideskud.

Netop i en saadan Tid, da Nationens Kræfter ikke kunde virke samlede, netop da maatte i den enkelte Bygd og den enkelte større By, hvor de historiske Forudsætninger fandtes, og hvor der var Bevægelse nok til, at hine Spirer kunde trives, et eiendommeligt Liv saameget lettere i Fred og Ro arte sig. Inden saa snevre Grænser blev naturligvis Udviklingen indtil Latterlighed ensidig, og dette Liv, der manglede den rette Rod i Nationens Helhed, maatte udad snart stivne i faste og ubevægelige Former. Men det spirede jo dog ud af Folkegrunden og bevarede altid en frisk og levende Kjerne.

I en senere Tid, da Nationen gjenvandt sin Uafhængighed, blev denne Kjerne det vigtigste Materiale for den samlede nationale Udvikling. Nu skulde det gode Stof, der i Tidens Løb stille og ubemærket havde udviklet sig, ophentes saa at sige fra sine Kløfter og trange Fjorde, hvor det hidtil laa skjult, nu skulde det samles i et Punkt for derved at komme i Sammenhæng, vinde forøget Styrke og drage det hele Folk med ind i Bevægelsen.

Men førend det ved saaledes at koncentrerer er blevet fælles Eiendom, maa den Egn, den By, der har udviklet det eiendommeligste, det rigeste Liv af Fortidens Spirer, vinde den største Ind-

flydelse hos Folket. Endnu er Hovedstaden, dette Skatkammer, der sluger al Provinsens Privateiendom, i sin Begyndelse; Landets forskellige Byer er endnu dels rige, dels fattige. Og, som enhver ved, for den rige bøier man sig stedse.

Derfor er det dybt begrundet dette, at Bergen nu i en lang Række af Aar har nydt en saa overordentlig Anseelse iblandt Kristianienserne. Thi Bergen er den By, der har bragt og endnu bringer det rigeste Stof til Nationalitetens Udvikling. — Derfor er dens Indflydelse noget, det ikke nytter at virke imod. Erfaringen har vist det. Der har nemlig altid været dem, som har forarget sig over det aandelige Supremati, Bergen saaledes i al Stilhed udøvede i mange af Hovedstadens Kredse, og de har da paa forskellige Maader søgt at modarbejde det.

En Tid hed det saaledes, at Bergenserne for en stor Del var af tysk Ekstraktion, at derfor ved dem meget unationalt kom ind i Folket. Det kan ikke være muligt andet, end at enhver føler det falske ved en saadan Tale. Bergenserne har netop deres Styrke deri, at de fremstiller for det øvrige Folk en sterkt præget national Udvikling, og de kan heller ikke have den i noget andet. Til Overflod beviste Professor Munch, at deres Mundart saa langt fra at være et med Plattysk opblandet Kaudervelsk, som man sagde, tvertimod i høiere Grad end nogen af Landets øvrige Dialekter nærmer sig Oldsproget. Saadanne Angreb opnaaede altsaa netop det modsatte af, hvad der tilsigtedes.

Endogsaa den Spot og de Drillerier, hvortil Bergensernes noget fremstikkende Væsen stundom gav Anledning i selskabelige Kredse og andetsteds, kunde kun bidrage til at sætte dem i et gunstigt Lys. Thi det sterke og sikre i deres Fremtræden, hvorved saadanne Angreb tilbagevistes, tyder hen paa en Udvikling, der har sine Rødder dybt i Folkets Fortid.

Herved og paa mange Maader er man mere og mere kommen til Erkjendelse om, hvormeget værdifuldt Bergen indeslutter af aandeligt Stof, og saaledes maatte dens Anseelse end mere stige; ja, man kan vel sige, at paa de faa paagribelige Punkter, et saa lidet bevægeligt aandeligt Liv som vort nu for Tiden frembyder, er den bergensiske Indflydelse endnu i høieste Grad merkelig.

Det var engang fornemmelig de bergensiske Studenter, i hvem Byen blev repræsenteret. I Studentersamfundet og i selskabelige Kredse tiltrak de sig stedse Opmerksomheden ved en vis Kvikhed og Utvungenhed, ved deres i Modsætning til Landets øvrige skurrende Dialekter behagelige og fuldtonende Sprog, ved deres Gestikulationer og Deklamationer; midt under den almindelige Famlen og keitede Efterlignen af alt fremmed følte man sig tiltrukken ved dette Præg af noget oprindeligt, noget eiendommeligt, som her

viste sig at være Produktet af en Udvikling, fordi det var forbundet med Omgjængelighed, ja en vis Finhed i selskabelig Omgang. Det var altsaa den skarpeste Modsætning til den pøbelagtige, skrydende Raahed, der til en vis Tid gjorde sig gjældende i Hovedstaden som national, oprindelig Tone. De bergensiske Studenter kom derved paa en vis Maade til at blive de toneangivende — og det kan derfor ikke være anderledes, end at de har udøvet megen Indflydelse. De bidrog til at sætte en Dæmning for Raaheden og gav saaledes Stødet til en sandere national Udvikling.

Dog — Studentersamfundet tabte mere og mere sin Betydning, vort selskabelige Liv blev tommere og tommere. Men der er imidlertid aabnet en ny Mark, hvor netop de Egenskaber, som udmerker Bergenserne, har den bedste Anledning til at udfolde sig, hvor Indflydelsen kan blive sterkere, varigere og strække sig videre.

Jeg mener Scenen.

Enhver, som saa det bergenske National-Theater i dets Begyndelse, forbausedes over at finde saamegen Bevægelighed heroppe blandt os. Dog i Kristiania er det netop, at Bergensernes Overlegenhed i denne Henseende over alle Landets øvrige Nationer har vist sig. Begge vore Theatre er nu besatte med bergenske Skuespillere og Skuespillerinder; man forskriver dem, ligesom man forskriver bergenske Talglys. Men blandt dem findes ogsaa saagodtsom de eneste Norske, der har vist nogen Talent for Scenen. De er næsten alle blevne modtagne med et stort Bifald, ja stundom med en Enthusiasme, der har været ubegrundet nok. Man betænkte maaske ikke, hvilken ganske anden Grundvold en Bergenser har i det Liv, hvorfra han er udgaaet, end f. Eks. en Kristianienser, overhovedet med hvor langt flere og bedre Forudsætninger han kan optræde paa Scenen. Jo længer man imidlertid har seet de bergenske Skuespillere og fremfor alt, jo flere man har seet, jo mere er man rimeligvis kommen til Erkjendelse herom — og nu, frygter jeg, vil man vise sig tilbøielig til Uretfærdighed i den modsatte Retning.

Denne Uretfærdighed vilde være farlig — og man bør derfor søge at modarbejde den. Strengthed derimod, ja den uforsonligste Strengthed, det er netop, hvad der tiltrænges; kun maa den være retfærdig.

Forholdet er nemlig dette, at en Bergenser med noget Talent har altfor let for at blive en taalelig Skuespiller. Han har i sit Sprog, i det eiendommelige, sterkt prægede Folkeliv, hvorfra han er udgaaet, i den Karakterens større Bevægelighed og Kvikhed, som udmerker de fleste af hans Landsmænd, allerede Forudsæt-

ninger, tilstrækkelige til at aftvinge Kristianiapublikumet dets Bifald. Alt det, der tilhører alle Bergensere, der er deres Fælles-eiendom, vil i en fremmed Kreds synes at tilhøre den enkelte; man tror i ham at se en overordentlig rig Individualitet, af hvis Udvikling man kan vente sig meget. Naar saaledes Publikum tilklapper Hr. Bucher eller Jomfru Sullestad eller endog Madame Wolf sit Bifald, er det egentlig hverken Jomfru Sullestad eller Madame Wolf, der høster Bifald, men Byen Bergen — og den simple Bergenser er derfor i sin fulde Ret, naar han paa den ham eiendommelige Maade tilegner sig en Del af sine Landsmænds Fortjeneste.

Men et saa let vundet Bifald er en farlig Sag for en vordende Skuespillers Udvikling. Han fristes til straks at løbe af en Skole, som han aldrig egentlig skulde forlade — og han stivner efterhaanden i faste Former. Han formaar ikke at forlade sit oprindelige Standpunkt: Naturen bliver alt for ham, Kunsten intet. Se, det er den Fordømmelsesdom, som egentlig klæber ved enhver rig Natur. Paa Scenen straffes en saadan Stillestaaen, en saadan ubevægelig Fastholden ved det naturligt givne allerværst. Thi der fordres netop Bevægelse — og Naturen er jo dog altid det ensidig ubevægelige. Det naturlige er nemlig det, at Mennesket ikke magter sig selv: hans Personlighed er ligesom kuet i Væksten under de Indtryk, Omgivelserne har meddelt ham. Saa længe dette tilfældige Stof ikke ved en kraftig Udvikling er gaaet op i Personligheden, saalænge vil det være ubevægeligt; og dødt; thi det eksisterer saa at sige uden at være organisk optaget i Aanden og kan derfor ikke være med i den aandelige Bevægelse.

Ethvert Menneske har igrunden herved faaet sin Opgave i Livet; men i en Skuespillers Liv vil dette dog fortrinsvis komme tilsyne. Kunsten er Frigjørelse. For Skuespilleren gjælder det derfor netop at blive Herre over sig selv og sit aandelige Indhold, saaledes at intet tilfældigt staar tilbage, intet, som unddrager sig Friheden. Først, naar han staar der som en hel og holden Personlighed, først da vil han uden at give Slip paa sig selv med Bevægelighed gaa ind i en anden Rolle.

Men det er klart, at jo rigere hint oprindelige Indhold er, jo vanskeligere er det at tvinge det ind under Personligheden. Derfor mener jeg, at en Bergenser maaske har allervanskeligst for at blive en selvstændig, dygtig Skuespiller, uagtet det forholdsvis falder ham saa let at gjøre en god Begyndelse paa Scenen. Netop det Indtryk, hvormed han er opfødt, af et eiendommeligt, sterkt præget Folkeliv, af en vis Raskhed og Livlighed i Væsen og Måner, netop det altsaa, der udgjorde de gunstigste Forudsætninger for hans Optræden, bliver ham maaske paa hans senere Bane lutter Hindringer.

Lad os tænke os en udannet Bergenser med en, om end nok saa liden Begavelse for Scenen. Han vil — det er jeg vis paa — langt snarere end nogen anden fra Landets øvrige Bygder føle sig hjemme paa Skuepladsen, han vil med en forholdsvis langt større Sikkerhed og Raskhed vide at gerere sig i sin Rolle. Hvorfor? Fordi han har noget mere at tage til, noget mere at støtte sig til i det Liv, han har levet. Han spiller Bergenser — og Bergenser, det er noget for sig selv, det er en bestemt Rolle og det er en Rolle, som er anvist ham af Naturen. Men han spiller den ogsaa bestandig uden nogen Variation, og derfor bliver Folk kjed af ham. Hvoraf kommer det? Han er bleven altfor glad i sin Rolle, og desuden, det er ham maaske ikke saa let at blive den kvit, selv om han alvorlig vilde; thi den tilhører dog igrunden ikke ham selv. Det bergenske Liv og den bergenske Karakter har saa at sige sat sig af udenpaa hans Aand, og denne Maske var det, han fremviste for Publikum. Derfor har man ogsaa Følelsen af det døde, det formelle, det ufri, det instinktmæssige, derfor var der ingen Afveksling, ingen Udvikling. Nei — der vil saa at sige et Fordøielsesarbejde til, førend det, vi i vor Ungdom har fortæret af Indtryk, kan gaa over i Personlighedens Saft og Blod. Og jo mere vi har fortæret, jo haardere er Arbeidet.

Jeg tror nu, som sagt, at Kristianiapublikumet begynder at føle det ubevægelige ved de bergensiske Skuespilleres Fremstillinger, og Misfornøielsen vil maaske i samme Forhold blive overdreven, som Enthusiasmen i Begyndelsen var det.

Jfr. Svendsen var den første bergenske Skuespillerinde, som optraadte paa vore Theatre. Hun vakte den største Opsigt; men hun var dog langt fra saa sterkt præget som Madame Wolf. Dog — det skal man vel lægge Merke til — i samme Grad viste hun sig ogsaa uafhængigere og mere skikket for en fri Udvikling, ja, man kan vel sige, at hun i Virkeligheden er den eneste sande Skuespillerinde ved vore Theatre. Men for Kristianienserne maatte Madame Wolf ved sin Optræden synes endnu merkeligere og vække end højere Interesse. Hun er sterkt præget af det bergenske Folkeliv, af den bergenske Nationalkarakter. Hendes Spil viser sig derfor straks at være mere Natur end Kunst, og det er derfor ogsaa bestandig mere ligt sig selv, mindre bevægeligt. Men hun er begavet, og hvad hun fremstiller, er derfor altid, om end ikke kunstnerisk og hende selv helt ud tilhørende, dog altid yndigt og tiltrækkende.

Maaske man derfor ikke saa let vilde være kommen til en rigtig Vurdering af Madame Wolf, dersom man ikke paa et af vore Theatre havde haft en Skuespiller og en Skuespillerinde, som bidrog til at sætte hende i det rette Lys, netop ved nygternt at

gjendrive det almenbergensiske, hvad der saa omtrent tilhører enhver Bergenser. Dem tilhører det altsaa ikke; det aabenbarer sig tilstrækkelig ved den Ubevægelighed i deres Spil, som er Ufrihedens Kjendemerke. De er saa omtrentlig de samme som dengang, de først optraadte paa det bergenske National-Theater, og skal der indtræde nogen Forandring i deres Spil, da maa det i Sandhed være til det værre; thi de er nu komne bort fra den nærværende Jordbund og vil maaske mere og mere glemme sit Bergensk.

Det er altsaa vistnok nogen Begrundelse i den Reaktion, som nu hist og her begynder at ytre sig mod den bergensiske Okkupation af den nationale Scene. Det er altsaa vistnok sandt, naar man nu siger, at «Bergenserne er sig selv lige», man har etslags Grund til at være «kjed af de bergensiske Skuespillere». Men hvad er derved at gjøre? Vi har intet, aldeles intet, at sætte istedet. Og man begaar dog igrunden en stor Uretfærdighed ved at tale saaledes.

Thi man skal lægge Merke til, hvor vanskeligt det er for den bergensiske Skuespiller at blive Herre over de sterke Paavirkninger, han har modtaget —. Men man skal fremfor alt lægge Merke til, at det sterkt prægede Folkeliv, om det end bereder Kunstnerens Selvstændighed en haard Kamp, dog netop derved indeholder Muligheden til kraftige og nye Personligheder, til Udviklingen af en Skuespillerkunst. Fra Bergen vil derfor den nationale Scene udgaa, dersom vi forøvrigt formaar at frembringe en saadan. Og derover skal vi være glade i flere Henseender. Vi skal glæde os over, at der paa denne Maade bliver aabnet en Vei, ad hvilken det aandelige Stof, som Bergenserne endnu bærer paa, kan indvirke udviklende paa Nationaliteten.

Thi jeg mener, at der er endnu meget eiendommeligt tilbage. Det viser sig allerklarest, naar selv den lidet begavede Bergenser vækker Opsigt i en fremmed Kreds som en selvstændig, rig Personlighed. Heri ser man den sterkt prægede Folkekarakter, og denne Styrke kan den, som sagt, kun have derved, at den er national, ialfald væsentlig national. Hvilket rigt Materiale frembyder altsaa ikke Bergen endnu til Nationens Udvikling!

For et halvt Aarhundrede siden var denne By et saagodtsom afsluttet Rige, ukjendt for det øvrige Land. I lang Tid var den at regne for Norges eneste større Stad, og den havde i Modsætning til de øvrige havt en rig og bevæget Historie. Her havde saaledes af national Grund, men under mangeslags ydre Paavirkninger udviklet sig et eiendommeligt Liv, som paa mange Maader gestaltede sig inden Byens snevre Grænses. Ved Universitetets Oprettelse i Kristiania begyndte først dette Liv at udmyntes. at

tages i Brug til Nationalitetens Udvikling. Siden den Tid er Bergens eiendommelige Præg mere og mere afstreift.

Allerede Aar 1824 siger Sagen og Foss i «Bergens Beskrivelse»: «Politur, om just ikke Kultur, have forlængst afslebet det Præg, som ved Holbergs Tid endnu temmelig skarpt karakteriserede Bergenserne». Men, vel at merke, de tilføier «i Henseende til Levemaade, Sæder og Skikke». Thi det er netop Sagen, at først naar den ydre Form er brukket istykker, først da bliver den indre levende Kjerne tilgjængelig og nyttig; men da er den ogsaa Brugen hjemfalden og vil derfor tilsyneladende forsvinde.

Paa denne Maade bliver hin Udmyntning, hvorved det særegne, det eiendommelige gaar op i det almindelige, egentlig et Rov, et Udtryk for Tidens aandelige Kommunisme. Bergen har maattet meddele af sit rige Indhold, og den har derved mere og mere tabt sin Selvstændighed. Den har udført til Kristiania meget af en national og eiendommelig Udviklings Kjerne – og har til Erstatning fra Hovedstaden faaet Gasbelysning, Tivoli, Politik og Kritik. Men den vil derved efterhaanden synke ned til en hørig og lydig Provinsby, som lever af Hovedstadens Affald, medens den før var noget for sig selv, noget selvstændigt.

Dette er nu engang den Tingenes Gang, som bedst stemmer med den hele Nations Tarv, og det nytter ikke at stride derimod. Derfor vil Bergens nationale Scene aldrig kunne staa sig; den er en Misforstaaelse. Dens Skuespillerpersonale er efterhaanden mere og mere draget over til Hovedstaden; endnu er der et Par merkelige Personligheder tilbage; men ogsaa disse vil tilsidst komme hertil. Gjør de ikke det, er ialfald deres Udvikling forspildt. Hovedstaden, Nationens aandelige Brændpunkt, sluger alt, og Bergenserne vil komme til at lade sig nøie med en omvandrende Trup af alskens kasserede Skuespillere.

Men paa Skuepladsen i Kristiania vil Bergen udøve sin sidste Indflydelse, og Byen vil kunne trøste sig over sit eget Tab ved den Tanke, at dets aandelige Indhold har farvet og beriget hele Folkets Nationalitet.

Bergenserne vil omsider staa sig derpaa; deres Rigdom var dog tilsidst deres fri Udvikling til Hinder, og først ved at blive befriede for denne «rudis indigestaque moles» kan de blive bragte ind med i den almindelige Bevægelse.

Men for en Tid vil Bergen være at anse for en aandeligt plyndret By.

Dog — endnu er ikke alt, ja maaske ikke engang det meste udmyntet, og det lønner vel Umagen at lære en By, som har udøvet og vil udøve saamegen Indflydelse, lidt nøiere at kjende.¹

¹ [Fortsættelsen af denne Artikel er aldrig udkommet].

R. KEYSER: DEN NORSKE KIRKES HISTORIE UNDER KATHOLICISMEN.

I.

Den norske Kirke naaede aldrig til nogen sterk eller frodig Vækst. Selv i sine bedste Dage fremstillede den kun et svagt Skyggebillede af Hierarkiets Magt og Rigdom i det øvrige Europa; selv da den stod paa sin høieste Spidse, var den kun en uanseelig Hytte i Sammenligning med andre Landes, endog de nærmeste Naborigers høitstræbende Kirkebygninger. Den har dog en interessant og bevæget Historie. Skjønt et afsidesliggende, ofte forsømt Lem af den romerske Kirkes store Legeme, gennemtrængtes den dog af dets gjærende Safter og udfoldede en rig Spirekraft. Skjønt den ikke hævede sig til en anselig eller kraftig Bygning, opførtes den dog under mindeværdige Kampe, skabtes og prægedes af hin Middelalderens hierarkiske Aand, som det er interessant at studere i sine mindste Ytringer, fordi den hører til det største og mægtigste i Menneskehedens Udviklingsgang. Den norske Kirkes Historie maatte derfor fortjene en særskilt Behandling — og en saadan er sikkert bleven imødeseet med Længsel af enhver, der interesserer sig for Granskning af Fædrelandets Fortid. Dette Savn er nu afhjulpet: Professor Keyser har paataget sig at løse Opgaven, og behøver vi vel at sige, at det fuldkommen er lykkets ham?

Den Berømmelse, Keyser har erhvervet ved sin grundige Forsken, sin samvittighedsfulde og skarpsindige Kritik, sin klare og rene Fremstilling, berettigede vistnok til store Forventninger. De er heller ikke blevene skuffede. Den norske Kirke med sin stundom heldbringende, stundom fordærvelige, altid store Indflydelse, med sine mangengang høitflyvende Planer, med sine Kampe og sine Nederlag staar nu for os i et Billede, hvis Klarhed og Fuldstændighed maa synes beundringsværdig for enhver, der kjender Kildernes Spredthed, Dunkelhed og Ufuldstændighed. Vistnok er endnu Omridsene stundom ubestemte, Farverne sjelden glimrende; men det er Stoffet, ikke Behandlingen, som her svigter — og vi vil derfor ikke mindre vurdere det som en stor Vinding,

at et helt Parti af vor Historie er hævet ud af den Dunkelhed, hvori det hidtil for en saa stor Del var begravet. Keyser's Verk er ogsaa blevet hilset som en kjærkommen Erhvervelse for vor Literatur, og, naar vi her vil beskjæftige os med det, behøver vi neppe at frygte for, at man vil finde vort Emne uinteressant. Vi har naturligvis intet at tilføie, intet at rette; men efter vor Mening kan et godt Verk aldrig ofte nok omtales, dets Fortrin aldrig ofte nok belyses og fremhæves.

Keyser har delt sin Fremstilling i fire Afsnit, — som man let vil se, en i Kirkens Udviklingshistorie paa det bestemteste begrundet Inddeling. Det første Afsnit omhandler Tidsrummet indtil 1152 — Kristendommens Kamp med Hedendommen, dens Seir og dens Befæstelse, de første Spor til en kristelig Kirkeordning. I de fleste Landes Historie er dette Afsnit meget tilbagetrædende, stundom indhyllet i et uigjennemtrængeligt Mørke, stundom af liden Interesse, fordi Kilderne er fattige, eller fordi Kristendommens jævnt fremadskridende Bevægelse ikke frembyder Støttepunkter for den historiske Fremstilling. For Norges Vedkommende er det anderledes. Her er netop Omvendelseshistorien af en stor og almindelig Interesse. Sammentrængt inden en kort Række af Aar danner den et klart begrænset, skarpt afsluttet Hele, og er desuden i sig selv langt rigere og interessantere end ethvert andet Lands Historie, fordi Kristendommen intetsteds mødte en saa alvorlig Modstand, fordi den store Kamp mellem hedensk og kristen Tro intetsteds fremtraadte i saa store og kraftige Træk som her.

Overalt vigende for den nye Lære og der, hvor den ikke veg, hensygnende under fremmede Paavirkninger, syntes Hedendommen virkeligt ligesom at have sammentrængt al sin Styrke i det fjerntliggende Norge. Her kom den gamle germaniske Gudslære til sin høieste Udvikling, og dens krigerske Aand fandt i Nordmændene sit fuldeste og reneste Udtryk. Vistnok ser vi ogsaa her Hedendommen ravende mod sit Fald, dengang Kristentroen nærmede sig Nordens Grænse: Asalæren var udartet; dens Skikke vidnede om en mørk og skummel Overtro; mangen en djærvttænkende Nordmand vendte sig allerede fra den med Afsky og sagde ligesom Sigmund Brestersøn: «Jeg tror kun paa min egen Lykke og Styrke.» Vikingerne selv, hvem et vildt krigersk Liv maatte knytte fastere til Aserne, modtog dog i fremmede Lande mangt et Indtryk af den nye Tro med dens glimrende Gudstjeneste, med dens for Sanserne lokkende Skikke, og deres Beretninger bidrog uidentvivl til at forberede dens Modtagelse i Hjemmet. Men denne Indvirkning maatte nødvendigvis være svag, og Hedendommen kunde derfor her, hvor det indre Forfald

ikke i nogen merkelig Grad fremskyndedes udenfra, bevare en større Livskraft end andetsteds. Da Faren var kommen nær, ser vi den ogsaa hæve sig til en alvorlig Modstand; vi ser den endnu paa sit yderste i Haakon Jarls kraftige Personlighed opstille en Repræsentant, hvis Fremtræden kaster et glimrende Gjenskin tilbage over Asatiden. Skjønt uovertruffen i Klogskab blandt sine Samtidige, er han dog saa gjennemtrængt af Troen paa de gamle Guder, at han græder foran deres Billeder, saa fast i sin Fortrøstning til dem, at han i Jomsvikingslaget endog kunde ofre dem sin egen Søn. I ham staar den gamle Tid og den gamle Tro fuldt rustet til Kamp; dens sidste Anstrengelse er opbudt for at møde Faren. Men var Modstanden haard, var Angrebet det ikke mindre: ogsaa Kristendommen har her i Modsætning til andre Lande, hvor den langsomt trængte frem, beredt sig til med én Gang at slaa det afgjørende Slag. Ligeoverfor Haakon Jarl staar Olaf Trygvason; — ulig Naborigernes kristne Konger, som viste Lunkenhed for Religionens Sag og fandt sig i at herske over et hedensk Folk, er han fuld af brændende Iver, en Apostel med Sværd ved Siden. Gjennem sin hele Regjering kjæmper han uafbrudt med Begeistring og Kraft, med List og Overtalelse, med Vold og Pinsler mod Hedendommen, og da han efter i fem Aar at have styret Norge for sidste Gang forlod sit Rige, var Asernes Billeder allerede blegnede, deres Dyrkelse forstyrret, deres Magt tilintetgjort, medens Kristennavnet seirrigt forkyndtes rundt det hele Land. Og hvad han havde begyndt, fuldendtes snart. Femten Aar efter optraadte Olaf den Hellige, som i Livet ved en rastløs, aldrig hvilende Virksomhed, i Døden ved sin straalende Helgenglorie befæstede den kristne Tro og gav den sin rette Magt hos Folket.

Fra Olaf Trygvasons Optræden indtil Olaf den Helliges Død er der fem og tredive Aar, og i denne korte Aarrække ser vi saaledes Norges Omvendelse begyndes og fuldendes. Alle de ellers over Aarhundreder spredte Træk er her samlede til ét stort Billede, alt er sammentrængt i et Glanspunkt, hvor de betydningsfuldeste Begivenheder og de største Personligheder mødes. Det er derfor intet Under, at Omvendelsesverket, som i andre Lande forglemmt træder tilbage i Skyggen, hos Nordmændene har efterladt saa dybe og varige Minder. Den norske Historie har i Virkeligheden intet Afsnit, hvor Kilderne er rigere og mangfoldigere end netop Overgangstiden fra Hedendom til Kristendom; de fleste og de bedste af Sagaerne hører hid, og hvor indholdsrig er ikke Sagaen med sin kraftige Fortællingsmaade, sine mange interessante Træk og ofte saa fuldendte Karakterbilleder ved Siden af de Oldskrifter, andre Lande kan opvise for det samme

Tidsrum, hvor høit staar den ikke over en angelsachsisk, tysk, dansk eller fransk Annalists tørre registermæssige Optegnelser! Alene i den norske Historie kan saaledes den store Kamp mellem Hedendom og Kristendom studeres i sit inderste Væsen; alene her fremtræder den med Liv, Farve og Anskuelighed; vi ser den her ikke blot i de ydre, taagede Omrids; vi maaler ikke alene dens Omfang, men vi kan forfølge den i dens mindste Enkelt-heder, vi ser den udfægtes paa ethvert Punkt, i Staten, i Folkelivet, hos Personerne, i Hjerterne.

Det kunde naturligvis ikke ligge i Keysers Plan at behandle Norges Omvendelseshistorie med den Udførlighed, som Stoffets Rigdom og Interesse her vistnok tillod: i en Kirkehistorie maa Fremstillingen af Omvendelsesverket indtage en Indlednings beskedne, tilbagetrædende Plads. Men, dersom den historiske Dygtighed netop viser sig i et strengt Udvalg og en heldig Begrænsning, maa udentvivl dette Afsnit af Keysers Verk kaldes fuldendt. Vi ser her det rige Stof paa det omhyggeligste sigtet og rensat; alt uvæsentligt, alt til Opgavens Løsning ei medhørende er bortskaaret, medens det karakteristiske er fremhævet, — og det store Billede fremtræder derfor, skjønt indskrænket til hundrede Sider, med en overskuelig Klarhed, i korte og træffende Træk og i en Stil, som her ikke blot er klar og ren, men stundom hæver sig til virkelig Kraft i Udtrykket. — Man vil maaske bedre kunne vurdere de store Fortrin ved dette Afsnit i Keysers Verk ved at sammenligne det med t. Eks. Reuterdahls Behandling af det tilsvarende Tidsrum i den svenske Kirkes Historie. Vistnok er Stoffet her langt mindre lønnende, langt vanskeligere at forme i et anskueligt Billede; men det forekommer os dog, at Opgaven kunde været bedre løst, end det er lykkets Reuterdahl. Han har belemret sin Fremstilling med altfor meget uvæsentligt, med altfor mange Opgaven lidet vedkommende Undersøgelser; han har aabenbart ligget under for sit Stof og har ikke formaaet at rense det saameget, at Omridsene fremtræder med Klarhed. Vist er det, at Keyser fortæller mere og bedre paa hundrede Sider end Reuterdahl paa tre hundrede, og dog nyder dennes Verk megen Anseelse, fortjener det maaske ogsaa i flere Henseender.¹

¹ Medens Keysers Verk var under Pressen, er der i München udkommen en *«Bekehrungsgeschichte des Norwegischen Stammes»* i to Bind fra Professor Maurers Haand — en Forfatter, der allerede tidligere har beskæftiget sig med Nordens Historie. Man maa tilstaa, at han dennegang ikke har valgt sit Stof uheldigt. Som vi ovenfor har udhævet, er det norske Omvendelsesverk i Virkeligheden et saa skarpt begrænset Hele, saa indholdsrigt og saa oplysende ogsaa for andre Landes Historie, at det vistnok egner sig for en særegen Behandling. Men efter vor Mening har Prof. Maurer ingenlunde løst sin Opgave paa en tilfredsstillende Maade. Allerede hans Anordning af Stoffet synes i høieste Grad uheldig, idet han nemlig behandler først, hvad han kalder den ydre, og senere den indre Om-

Træffende er de Bemærkninger, hvormed Keyser afslutter sin Fremstilling af det norske Omvendelsesverk. Var ikke, spørger han, den Maade, paa hvilken Kristendommen indførtes i Danmark og Sverige, naturligere og mere stemmende med Religionens egen Aand end den, paa hvilken den indførtes i Norge? Hist udbredte den sig langsomt, ved Missionærer, ad Overbevisningens Vei, uden virksom Indgriben fra den verdslige Magts Side, medens den her paanødedes pludseligt, uden nogensomhelst dybtgaaende Forberedelse, mangengang ved Vold og Blodsudgydelse. Maatte ikke som Følge deraf Kristendommen blive inderligere og rodfæste sig sterkere hos Danskerne og Svearne, da Omvendelsesverket hos dem endelig var fuldbragt, end hos Nordmændene? Vistnok, svarer Forfatteren, fordrer det som Almensætning vort Bifald, at Kirken virker bedre, om end langsommere ved egen Kraft end hjulpen af den verdslige Magt, ved Tvang og Blodsudgydelse. Men man kan dog ikke nægte, at selv den fremtvungne Omvendelse stundom har grundlagt Kirkesamfund, som hverken i kristelig Aand eller ydre Fasthed har givet andre, ved mere kristelige Midler stiftede, det ringeste efter. Og man kan det saameget

vendelse; enhver indser, hvor unaturlig en saadan Splittelse er, og i hvor høj Grad den maa berøve Billedet al Sammenhæng og Anskuelighed. Og dernæst er det hele Verk anlagt efter en uformelig Maalestok. Den norske Omvendelsehistorie har vistnok et meget rigt Stof, men dog ingenlunde rigt nok til i en rensset og ordnet historisk Fremstilling at fylde to Bind af et saa betydeligt Omfang (hvert af dem er paa en 7–800 Sider). Maurers Fremstilling kan heller ikke gjøre Fordring paa at kaldes hverken ordnet eller rensset, ja den fortjener ikke engang Navn af sand historisk Fremstilling. For den historiske Kunstner svinder altid Materialet ind, idet han afglatter og afrunder det; han erkjender det altid som en Regel, hvad en nyere Historiker har udtrykt med de Ord: *Une histoire étant oeuvre d'art autant que de science elle doit paraître dégagée des machines et des échafaudages, qui en ont préparé la construction.* Maurer synes derimod at have befulgt den modsatte Regel, naar han i Fortalen siger, at han «unbefangen» har gjengivet sit Materiale. Saaledes forholder det sig ogsaa i Virkeligheden. Hans Verk er en uden nogetsomhelst Udvalg opdyngtet Masse af Stof, en af hine uorganiske, kompakte, ufordøielige Sammensætninger, hvorpaa navnlig Tysklands historiske Literatur er saa rig, og hvis Nytte mangengang er tvivlsom nok. Ved en som oftest schwerfällig Stil og ved det overvældende lærde Apparat afskrækkes den almindelige Læser, og Videnskabsmanden foretrækker at ty til selve Kilderne.

Vi skynder os med at indrømme, at Maurers «Bekehrungsgeschichte» er skrevet med en udtømmende Grundighed og en fast forbausende Lærdom. Imidlertid støder man dog stundom paa en mindre vel begrundet Dom. Vi skal som Eksempel anføre et Sted, hvor han sammenligner Olaf Trygvason og Olaf den Hellige. Han tilkjender den første et ulige højere Anlæg, og ser i den større Klogskab og mere beregnede Iver, hvormed Omvendelsesverket dreves af ham, Grunden til, at han kunde dø elsket og savnet af sit Folk, medens Olaf den Hellige faldt som Offer for et almindeligt Had baade hos Mægtige og Ringe. Maurer overser her, at det ingenlunde var «kirchenfeindliche Motive», som ledede Oprørerne ved Stiklestad, at det tvertimod var ved Olafs dybt beregnede Politik, Hadet vakte mod ham hos de Store og derigjennem ogsaa hos Almuen, som i Norge blindt fulgte sine Høvdinger. — Endnu uretfærdigere mod Norges Helgen og dets første Konge er Maurer, naar han kalder ham en «beschränkter Knecht der Kleresei» og en «Formelchristen» (!), og deri søger Grunden til, at hans Fortjenester er ophøjede over Olaf Trygvasons.

mindre i nærværende Tilfælde, som her navnlig Omstændigheder var forhaanden, der frembragte en Ligevegt i Omvendelsens Frugter mellem Nordens forskjellige Riger.

Keyser paapeger her den nationale Karakter, som det norske Omvendelsesverk i Modsætning til Naborigernes helt igjennem bevarede. Medens i Danmark og Sverige Kristendommen indførtes af Missionærer, henhørende til en fremmed, fiendtlig Nationalitet, ubekjendte med Nordboernes eiendommelige Tænkemaade og Samfundsforholde, ifølge deres hierarkiske Grundsætninger tilbøielige til at afsondre Kirken fra Stat og Folk, var det i Norge indfødte, af Almuens elskede og beundrede norsksindede Konger, som fra Begyndelsen stillede sig i Spidsen for Omvendelsesverket, og ved deres Side Lærere, der, skjønt af udenlandsk Herkomst, dog handlede, som Indfødte vilde have handlet, færdedes mellem Folket og lempede sig efter dets Tænkemaade. — Dette maatte forsone Nordmændene med Kristendommens Nyhed og bringe dem til at opfatte den med Varme og Inderlighed. «Saaledes,» — slutter Keyser — «kunde Omvendelsesværket, skjønt uformeligen, og tildeels — kan man sige — uchristeligen drevet, alligevel bære Frugter, der kunde maale sig med dem, det har hos Danerne og Svearne.»

Vi finder denne Betragtning ligesaa klart fremstillet, som den er træffende i sig selv. Og vi vil se den stadfæstet, naar vi betænker, hvor kraftigt Kristendommen snart virkede til at formilde Nordmændenes Seder, og hvor virksomt den norske Kirke gjennem lange Tider bidrog til at hegne om Folkets Sprog og dets Videnskabelighed — i Sandhed «et Træk af Livsfriskhed, hvortil hverken den Danske eller Svenske kan opvise Sdestykke». Men vi tror dog, at netop den norske Kirkes nationale Oprindelse, saa herlige Frugter den end bar til Opblomstringen af en Literatur og Bevarelsen af Oldtidens rige Skatte, i en følgende Tid paa mange Maader hindrede Kirkens frie Vækst og dens Udvikling i hierarkisk Retning. Og vi anser dette for at være af større Betydning, end Keyser synes at gjøre. Hertil skal vi imidlertid snart vende tilbage.

Hvorledes det nu end er, Kristendommen var ved Olaf den Helliges Død rodfæstet, og det kristne Kirkesamfund syntes for det første at udvikle sig jævnt og med sikre Skridt. Allerede Adamus Bremensis (omtr. 1070) kunde rose Nordmændene for deres Religiøsitet, og hans Skildringer, skjønt vistnok overdrevne, vidner dog om, at Kristendommen allerede havde et kraftigt Liv hos Folket. Kongerne vedblev med Iver at beskytte Religionen og viste Ærbødighed mod dens Tjener. Olaf Kyrre gav et for hine Tider stort og virksomt Eksempel paa Fromhed, idet han

ikke fandt det under sin Værdighed at forrette en ringe Subdia-konus's Tjeneste ved Messen, og hans Sønnesøn, Sigurd Jorsalafarer, foretog i Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede sit berømte Korstog, som mægtigt maatte bidrage til at styrke Folkets religiøse Sind. Landet inddeltes under ham i Biskopsdømmer; Kirke og Klostre var byggede rundt det hele Land, Munkeordener indførte og Prester overalt beskikkede til Almuens Lærere.

II.

Med Sigurd Jorsalafarers Regjering er vi ved Slutningen af det første Afsnit, og et nyt Tidsrum aabner sig i den norske Kirkes Historie. Vi har seet Kristendommen indføres og vinde Magt hos Folket; vi har seet de gamle Offersteder og Gudebillederne tilintetgjorte; paa den ryddede Grund skal nu Hierarkiets Bygning hæve sig. Det er dette under Kamp begyndte og under Kampe fortsatte Arbeide, hvormed det følgende Afsnit beskæftiger os. Stoffet er her besværligere at behandle; det mangler vistnok ikke endnu Rigdom eller Farve, skjønt Kirken mere og mere afsondrer sig fra Folkelivet; men det er oftere uklart og frembyder større Vanskeligheder for Kritiken. Vi kan imidlertid trygt følge Keyser, og skjønt de kritiske Undersøgelser, som her maa anstilles, stundom gjør hans Fremstilling mindre tiltrækkende end i det foregaaende Afsnit, er den dog altid klar og ren. Vi har kun én Bemærkning at gjøre, og vi vil gjøre den her straks. Det forekommer os, at Keyser bedømmer Hierarkiet altfor strengt; — ikke saaledes, at han er uretfærdig mod dets Forkjæmpere eller drager deres ofte velmente og oprigtige Stræben tvivl; tvertimod, hans grundige Fremstilling stiller dem stundom i et bedre Lys end det, hvori ældre Skildringer har søgt at sætte dem.¹ Men i det hele taget anser han dog Hierarkiet for en Ulykke og betragter det som et afgjort Held for Norge, at der itide blev sat en Skranke for dets Udvikling. I den Oversigt, hvormed det første Afsnit afsluttes, dvæler han med Forkjærlighed ved de kirkelige Forholdes simple og naturlige Ordning i Kristendommens første Tider. Betragter vi, hvilken Skikkelse Kirkerne i andre Lande allerede dengang havde antaget, synes Modsætningen virkelig i mange Henseender fordelagtig: her var intet ærgjerrigt og herskesygt Hierarki, som misbrugte Religionen til

¹ Münster t. Eks. i sin Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen ser i Erkebiskop Eystein et «Gegenbild der Tugenden, durch welche Absalon (den danske Biskop) glänzte.» Keyser derimod mener, at Eystein handlede i god Tro, at han selv i sin hierarkiske Stræben lededes af et «høiere aandeligt Formaal». Og hvorfor skulde man ikke mene dette ligesaavel om Hierarkiets Forkjæmpere som om t. Eks. Kongedømmets, ligesaavel om en Eystein som om en Sverrer?

egennyttige Hensigter, ingen overmodige Prælater, hvis Pragt og verdslige Stræben stod i Strid med deres Kald; Kirken var indskrænket inden sine naturlige Grænser, og den gav ikke ved nye Fordringer Anledning til forargelige og fordærvelige Stridigheder; Presternes Stilling var ydmyg og beskedn; de valgtes af Almuerne og færdedes mellem Folket som dets Lærere, de følte sig som Folkets Mænd og ikke som Medlemmer af en enkelt Stand med dens afsluttede Interesser; Biskopperne bestyrede uafhængigt af hinanden hver i sit Stift de kirkelige Anliggender, uden paa nogen anstødelig Maade at blande sig i det verdslige Regimente, og i Spidsen for den hele Kirkeordning stod Kongen som Folkets og Folkemagtens Repræsentant. — Vi gjentager det, vi ser heri meget, som maa tiltale os og synes os at stemme bedre med Kristendommens sande Væsen end andre Landes Hierarki. Men var det dog muligt eller ønskeligt, at den norske Kirke var bleven staaende paa dette Udviklingstrin? Nei, sikkert ikke. Fra vort Standpunkt kan maaske en saadan Kirkeordning som den norske i Kristendommens første Tider synes den bedste og den med Religionens eget Tarv mest stemmende. I hine Tider var det ikke saa. Da gjaldt det, at jo mere strengt hierarkisk en Kirkeforfatning er, jo mere kraftig og jo mere kristelig var den.

Protestantiske Kirkehistorikere har stundom været uretfærdige mod det middelalderske Hierarki, idet de har bedømt det fra Nutidens Standpunkt. Enhver forstaar, at en saadan Dom maa være falsk. De store Idéer virker under mange Former, og den Form, som til én Tid er kraftig og god, vil i en følgende Tid vise sig ubrugelig og skadelig. Saaledes er det ogsaa med Hierarkiet. Den nyere Historie viser os det mangengang som en livløs Byrde, hvis eneste Kraft er at undertrykke og hemme alle Fremskridt. Men i Middelalderen var det, skjønt grundet paa en Vildfarelse, skjønt ofte ukristeligt i sin Udvikling, dog et Udtryk — det vældigste, Historien kan fortælle om — af den kristne Tros Liv hos Folkene og gennem lange Tider den Form, hvorunder Kristendommens Idé fremtraadte og virkede. Macaulay omtaler etsteds¹ den overordentlige Magt, med hvilken Hierarkiet bidrog til at hæve og udvikle det engelske Folk; han tilføier: «Det er tvivlsomt, om Religionen vilde have vist sig saa virksom i en renere Skikkelse.» Vistnok: det var under denne Form, og kun under denne Form, Kristendommen kunde virke i hine Tider. Det var Hierarkiets vældige Sværd, den maatte bruge for at ramme Barbariets og Mørkhedens Dæmon; det var under Hierarkiets Form, den kunde virke til at forsone de skrækkelige Modsetninger hos Middelalderens Folkeslag; det var under Hierarkiets

¹ *Englands Historie, I Bind.*

Form, den forædlede, udviklede, dannede, vakte et nyt aandigt Liv over hele Verden. Saaledes maa man vel sige, at det Folk, hos hvem den hierarkiske Kirkeforfatning bedst havde udviklet sig, tillige var det mest kristelige; thi først her kunde Kristendommen udfolde sin hele Kraft til at forædle, til at vække, til at føre Folket fra den gamle Tid ind i den nye.

Men man kan indvende, at Hierarkiet ikke stemmede med de norske Samfundsforholde, at det derfor ikke her kunde spille den samme store og velgjørende Rolle som i andre Lande. Deri ligger vistnok nogen Sandhed. Medens Folkeslagene rundt i det hele Europa sukkede under et tungt Aag, bevarede Nordmændene endnu deres Frihed. Her var ikke Folket en af overmodige Lensherrer og røverske Adelsmænd kuert Trælleslegt; Befolkningen var ensartet og frembød ikke hine skarpe Modsætninger mellem en herskende og en undertrykt Stamme som i andre Lande; Forfatningen var en Selvstyrelse, hvori enhver fri Bonde havde lige Del. Derfor behøvedes ikke her et forsonende og udjævnende Element, saaledes som Hierarkiet var det; derfor kunde man her med nogen Ret sige, at den Kirkeordning, som bestod i Kristendommens første Tider, var den naturligste og med Samfundsforholdene bedst stemmende.

Keyser har udhævet denne Betragtning; vi maa tilstaa, at den for os ikke har stor Vegt, skjønt den i og for sig vistnok er vel begrundet. Hierarkiets Betydning var ikke blot at forsonne mellem de stridige Elementer i Middelalderens Stater; dets Virkekreds var ubegrænset; det var en Kulturmagt, som maatte trænge igjennem overalt; det var Broen, over hvilken Folkene førtes fra den gamle Tid ind i den nye. En strengt udviklet hierarkisk Forfatning var derfor, skjønt lidet stemmende med Forholdene, ogsaa i Norge en Nødvendighed. Ogsaa det norske Folk og den norske Stat maatte gjenfødes for at kunne leve med i den nye Tid. Hin fra Oldtiden bevarede Forfatning, hvis Frihed og Naturlighed synes os saa beundringsværdig, tilhørte dog det hedenske Barbari og var i sit Væsen en Splittelse, der ikke lod sig forene med den nye Tids Fordringer til Staten. Den var ogsaa forlængst udhulet og bestod snart kun i Navnet; Almuens Selvstyrelse tabte mere og mere sin Betydning, eftersom de enkelte Landsdele mere og mere sammensmeltedes, og nye Magter maatte komme i de gamles Sted, dersom ikke Stat og Folk skulde nedsynke i en ubevægelig Sløvhedstilstand. Det kan ikke være tvivlsomt, hvilke disse nye Magter maatte være. Over hele Europa havde ved denne Tid Stændernes Regimente udbredt sig; alle Nationer bøiede sig under deres ofte saa haarde og truende Aag; men deri ser vi netop deres Nødvendighed som Overgangsled i Staternes Historie.

Alene i en sterk Stænderudvikling, i et sterkt Hierarki og et sterkt Aristokrati kunde saaledes den norske Stat berede sig Fremtid, Enhed og Styrke.

I Virkeligheden var ogsaa en Udvikling i denne Retning allerede forlængst begyndt. Skjønt Geistligheden endnu ikke indtog nogen særegen statsretlig Stilling, dreves den dog af Tidsaanden til en stadig Stræben efter at afslutte sig som Stand, og i Lendermændenes Klasse var der en Spire til et Aristokrati, som gunstige Omstændigheder kunde gjøre mægtigt. Men de gamle Former for Almuens Selvstyrelse bestod dog endnu, og hverken Geistligheden eller Lendermandsaristokratiet havde i Lovgivningen erhvervet en sikker Grundvold, paa hvilken deres Magt kunde bygges. En Omveltning maatte foregaa, hvorved det forældede omstyrtes og Veien banedes for Stænderne til en kraftig Fremadskriden. Først da var der lagt sterke Spirer til en fremtidig Udvikling; først da kunde det kristelige Samfund bygges med Kraft i den hedenske Stammeforfatnings Sted.

Et saadant Vendepunkt i den norske Historie, i hvilken en ny Tid bryder frem gennem den almindelige Gjæring, syntes Magnus Erlingssøns Thronbestigelse at skulle blive. Med ham, Lendermandssønnen, kom egentlig Lendermandsaristokratiet paa Thronen; dets Fremtid syntes saaledes sikret, dets Magt grundfæstet i den norske Stat. Ogsaa i Geistlighedens Stilling var der kort Tid tilforn indtraadt en Forandring. I Aaret 1152 oprettedes Nidaros's Erkesæde. Dette Fremskridt var uberegneligt. Kirken erholdt derved ydre Fasthed, og den kunde nu begynde sin hierarkiske Stræben med Enhed og Styrke. I dens Spidse stod ved denne Tid Throndhjems anden Erkebiskop, Eystein Erlandssøn, en Mand fuld af Iver og Kraft for Hierarkiets Sag. Omstændighederne var gunstige for ham, og han forstod at benytte sig af dem med Klogskab. — Skjønt uden Medbeilere, stod nemlig Magnus Erlingssøns Kongedømme dog paa svage Fødder; Almuen betragtede det med Ugunst og kunde ikke forliges med den Tanke at se Sankt Olafs Krone paa Lendermandssønnens Hoved. I Følelsen af sin egen Svaghed og Folkets Uvilje søgte det Hjælp hos Kirken og erholdt den, men maatte kjøbe den med store Opofrelser. Aar 1174 sluttedes mellem Aristokraten, ErlingSkakke, og Hierarken, Eystein, hin merkelige Overenskomst, hvorved Kongedømmet underkastedes Erkestolen og Hierarkiet befæstedes paa den bredeste Grundvold. En stor Omveltning syntes hermed foregaaet i den norske Stat. Medens Folkets Selvstyrelse allerede forlængst havde tabt sin Betydning, ser vi nu ogsaa Kongedømmet bundet — paa den ene Side til Aristokratiet, paa den anden til Kirken.

Stændernes Magt syntes grundfæstet; vi tror at staa ved Begyndelsen til Prestevældets og Adelsvældets Tidsrum — et Tidsrum mangengang mørkt og uhyggeligt, men rigt paa Spirer for en fremtidig Udvikling.

Og dog var det hele et Blændverk. Den med saameget Arbeide og saamegen Kunst opførte Bygning faldt ligesaa hurtigt, som den var bleven reist. «Den faldt,» siger Keyser, «ligesom ethvert andet Værk af menneskelig Klogskab, der ikke er bygget paa Sandhedens og Retfærdighedens Grundvold. Det Hierarchi, for hvilket Erkebiskop Eystein, rimeligviis i god Troe, kjæmpede, var et glimrende, men skuffende Gjøglebillede, udsprunget af falske Begreber om Christi Kirkes Væsen; og Magnus's Kongedømme var reist med underfundig Statskløgt paa et Grundlag af Lovbrud og Vold.»

III.

Efter vor Mening er denne Dom for streng; vi kan ikke anse Hierarkiet for et skuffende Gjøgleverk, skjønt det vistnok støttede sig til mange falske Begreber; vi kan heller ikke lægge saamegen Vegt paa en Lovovertrædelse, der dog kun rammede en forældet, al kraftig Fremgang hindrende Forfatning. Men vi maa alligevel indrømme, at Eysteins og Erling Skakkes Foretagende var bygget paa en falsk Grundvold — ikke fordi det i sig selv var fordærveligt eller forkasteligt, men fordi det trods en tilsyneladende ydre Fasthed dog savnede al dyberegaaende Forberedelse, fordi det kun frembød Skinnet af en Magt, til hvis Opretholdelse de fornødne Kræfter manglede. Hvor utrætteligt end Erling Skakke havde arbeidet, hvormegen List og Vold han end havde anvendt, stod det aristokratiske Kongedømme dog fremdeles paa svage Fødder ligeoverfor et Folk, som endnu med Strenghed holdt paa sine gamle Vedtægter; selv Kirkens Hjælp blev her ikke til stort Gavn, og Lendermandsaristokratiet var for lidet sterkt og for lidet afsluttet til med Kraft at kunne forsvare sine Interesser. — Men bedrog saaledes Erling sig i sine Beregninger, var dette i end høiere Grad Tilfælde med Erkebiskoppen. Dreven af Tidsaanden og opmuntret ved heldige ydre Omstændigheder havde han stillet sig et Maal for sin Stræben, til hvis Opnaaelse endnu intet var modnet. Den norske Kirke, som hidtil ikke engang havde udgjort nogen samlet Organisme, skulde nu med ét hæve sig til et fuldt rustet Hierarki; hidtil uden nogen særegen statsretlig Stilling skulde den nu med ét være det herskende Element i en theokratisk Stat. Et saa stort Tilsprang maatte overalt være vanskeligt, men allermest i Norge, hvor særegne Omstændigheder

stillede sig iveien for enhver hierarkisk Udvikling. Den norske Stat med sine simple Samfundsforholde kunde ingen gunstig Jordbund være for Hierarkiet, som behøvede vidtgrenede Rødder for at trives; Folkets krigerske, uafhængige Sind, hvem Kristendommens Tugt kun ufuldstændigt havde formaaet at bøie, var Prestevældet og overhovedet al Korporationsaand fiendsk; — og her vil vi desuden erindre om en allerede tidligere berørt Omstændighed. Vi har bemærket, at det norske Omvendelsesverks nationale Karakter, saa herlige Frugter den end har til Opblomstringen af en Literatur, dog i mange Henseender hindrede Kirkens frie Vækst. Denne Bemærkning kan her gjentages; thi i de nu nærmest følgende Tider viste det sig, at den norske Geistlighed ved nøie at føle sig knyttet til Folket, ved at færdes mellem Folket som Folkets Mænd, var bleven fremmed for al Standsaand, uden nogen indre Sammenhæng, uskikket til at forfægte en fælles Interesse. Men under saadanne Omstændigheder maatte al hierarkisk Stræben være kraftesløs; selv den ivrigste og dygtigste Kirkens Forstander vil intet kunne udrette, naar han ikke understøttes af den lavere Geistlighed.¹ Saavel Erling Skakkes som Eysteins Bygninger var derfor i Grunden svage, lidet istand til at kunne modstaa et alvorligt Angreb; og derfor faldt de ogsaa, «da Gud sendte fra nogle Udskjær en liden og lav Mand for at styrte deres Overmod».

Det er Sverre, som har sagt disse Ord, og det er til Sverre selv, de hentyder: Fattig, ubekjendt, af en tvivlsom Herkomst, omgiven med en ussel Flygtningeskare kom han til Norge, og dog lykkedes det ham at beseire de mægtigste Modstandere, Landets mest ansete Mænd, dog lykkedes det ham efter utallige Vanskeligheder, efter de haardeste Kampe at naa frem til Thronen og befæste sit Kongedømme paa et bredere og sikrere Grundlag, end nogen af hans Forgjængere havde formaaet det. Hvori ligger Forklaringen til denne ofte saa vidunderlige Lykke, som af Venner tilskrives Forsynets særdeles Naade, af Fiender Djævelens Kunster, af alle en overnaturlig Magts Bistand? Vi maa her først tænke paa Sverres overlegne Aand; men en anden og dybere Forklaring til at forstaa Kampen mellem ham og hans Modstandere er allerede i det foregaaende antydet. Vi har sagt, at Kong Magnus, Erling Skakke og Eystein grundede sin Magt paa en ny Tingenes Orden; deri laa ogsaa deres Svaghed, fordi alt Nyt maatte

¹ Et Sidestykke til den norske Kirke danner i saa Henseende den engelske; ogsaa her havde Omvendelsesverket en national Karakter (*Keyser I. Pag. 33*), ogsaa her blev derfor Hierarkiet et forholdsvis svagere end i mange andre Lande. En engelsk Historiskriber (*Kemble, The Saxons in England*) kalder netop den engelske Kirkes mindre sterkt udviklede hierarkiske Præg «a noble testimony to the nationality of the institution».

finde den kraftigste Modstand hos et Folk, hos hvilket det Gamle havde været saa sterkt udpræget. Denne Modstand var det netop, Sverre repræsenterede; han var den gamle Aands Forkjæmper mod den nye, og deri laa hans Overlegenhed. Ligeoverfor Adelskongen repræsenterede han det gamle Arvekongedømme, ligeoverfor Aristokratiet Folket, ligeoverfor den nye Kirkeordning den gamle. Derfor havde han, da han som en forløben Prest med sin usle Trop kom til Norge, en Forbundsfælle, mod hvilken hverken den salvede Konge eller den af Kirkens Hellighed omgivne Hierark kunde staa sig — Folkeaanden, som med Ihærdighed holdt paa sine Traditioner. Derfor seirede han; men deri er ogsaa Dommen fældet over ham.

Vistnok vidnede Sverres Regjering om en usedvanlig Aand, og hans Mænd kunde medrette skrive paa hans Grav, at han var Kongernes Pryd og Norges dyrebare Hæder. Men var ogsaa hans Virksomhed i sin Helhed gavnlig for Folkets Udvikling, betegner hans Optræden et gennemgribende Fremskridt, et heldigt Vendepunkt i den norske Historie? De fleste baade ældre og nyere Historikere har troet det; de ser i Sverre den kraftige Reformator, Befrieren for Hierarkiets og Aristokratiets trykkende Aag. Ogsaa Keyser siger, at han omstyrtede mange Misbrug og Fordomme, at hans Virken, skjønt det ikke lykkedes ham at opføre en fast og velgrundet Bygning, dog i Tidens Løb ordnede sig til et Fremskridt, fordi han satte en Dæmning for Hierarkiets Overgreb, som det aldrig lykkedes ganske at gjenneembryde. Vi maa tilstaa, at vi har en anden Opfatning. Vi tvivler ikke om, at Sverre handlede, som han maatte handle, at han betragtede sig som et Redskab i Guds Haand til at berede noget Godt for sit Fædreland; hvem kunde dette med større Ret end han, som saa vidunderlig lededes gennem Farer og Besværligheder? Men hvor ofte ser vi ikke den redeligste Overbevisning, de herligste Gaver, den største Kraft virke til Fordærvelse?

Saaledes ogsaa her. Sverres Kraft blev et Sværd, som vendte sig mod Folket selv, hans rige og ordnede Virksomhed tilintetgjorde de svage Spirer til en fremtidig Udvikling. — Sverre optraadte paa et af hine skjæbnesvangre Tidspunkter, hvori enhver Begivenhed, enhver Personlighed har en forhøiet Betydning, fordi to Udviklingsretninger mødes, mellem hvilke nu den afgjørende Kamp skal udfægtes. Vi ser paa den ene Side fremtræde Elementerne til det nye Statssamfund, Aristokratiet og Hierarkiet, — vistnok endnu svage, men dog i bestemte Former og repræsenterende Landets mest ansete Mænd; paa den anden Side de gamle Samfundsformer med sterke Rødder hos Folket, men hidtil uden nogen værdig Forkjæmper. Indtil Sverres Optræden var saaledes Kampen

uvis; han gjorde Udslaget og bestemte Norges Skjæbne for alle kommende Tider. Men, idet han støttede sig til det gamle Samfund, og tilbagetrængte Spirerne til det nye, bestemte han det saaledes, at Stat og Folk snart maatte stanses i sin Udvikling og nedsynke i en ubevægelig Sløvhedstilstand. Den følgende Tid viser os ogsaa, hvorledes Norge trods en tilsyneladende Magt efterhaanden mere og mere taber i indre Liv og Kraft, mere og mere nærmer sig en Tilstand, hvor alt bebuder den nærforestaaende Undergang. Vi ser Folket lykkeligt, Kongerne retfærdigere og kraftigere, og dog ser vi paa samme Tid ethvert Spor af Fremadskriden forsvinde — ikke pludseligt, stanset ved en ydre Hindring, men umerkeligt, ligesom Steppefloden taber sig i Ørkenens Sand. Og her maa vi vende tilbage til Sverre; thi hans Grundsætninger styrede Norge i hele den følgende Tid; vi maa sige, at han gjorde Norge lykkeligt og gav det indre Ro, men at han stansede det i sin Udvikling.

Keyser forsvarer den Slaphedstilstand, som indtraadte efter Sverres Tid, derved, at Sverre og hans Efterfølgere saagodtsom udelukkende søgte Statsordenens Gjenfødelse i Kongemagtens Bestyrelse, medens den forsømte at give Folkeviljen et passende Organ.

Men var en sand Folkemagt mulig paa hine Tider? Vi tror det ikke; vi tror, at den Folkemagt, som kan bestaa med Statens Enhed, og ikke ligesom i Hedendommen er Splittelse og Stamme-styrelse, udelukkende hører den nye Tid til; vi tror, at Norge ligesaa lidt som noget andet Land var modent derfor i Middelalderen. Nei, her danner Hierarkiet og Aristokratiet de nødvendige Overgangsled. Disse to Magter var Grundstøtterne, paa hvilke det kristelige Samfund byggedes i Middelalderen — og deri, at ingen af dem kom til nogen fuld Udvikling i Norge, men tilbagetrængtes ved Sverres Optræden, deri ser vi Grunden til, at det kristelige Samfund heller aldrig byggedes med Kraft hos det norske Folk, deri ser vi Grunden til, at, medens Kristendommen overalt vakte et nyt Liv, blev Norges Historie kun en Afglans af Hedendommens Kraft og Storhed.

NOGLE BEMERKNINGER OM UDVANDRING, MADSTRÆV OG MAALSTRÆV.

I.

Det synes nu neppe længer at være tvivlsomt, at der iaar ikke kommer til at flytte saamange ud af Landet som ifjor, og at alt-saa Udvandrertallets pludselige og voldsomme Stigning ifjor for en væsentlig Del kan føres tilbage til ydre og forbigaaende Aarsager. Imidlertid er Udvandringen fremdeles altfor sterk til, at den kan betragtes som forenelig med normale Tilstande hos Folket, og sterk nok til at vække den alvorligste Eftertanke. Desværre savner man, naar man vil trænge indenfor det blot tal-mæssige ved vore Emigrationsforholde, i høj Grad et brugeligt Materiale, og det er naturligt, saalænge man har saa faa Oplysninger om Tilstanden blandt vore Landsmænd i den nye Verden, om hvilke Velstands-, Oplysningstrin m. v. der er sterkest repræsenterede i Udvandrerstrømmen, at Folk blive staaende ved Udvandringens haandgribelige Sider, eller at Betragtningerne over dette Emne bevæger sig mellem ufrugtbare Yderligheder. Under disse Omstændigheder er der sterk Opfordring til at afholde sig fra al Deklamation og til at gaa varlig tilverks i sine Slutninger endog blot med Hensyn til Udvandringens rent materielle Sider, og desto mere naar man vil gaa dybere ind og betragte den i Forhold til de aandelige Tilstande hos Folket. Forfatteren i «Ferdamannen», hvis Artikel er bleven omtalt i dette Blads¹ No. 11, har ikke ganske formaaet at holde sig denne Opfordring efterrettelig. Han synes at have skrevet under en polemisk Stemnings Herredømme, og der turde være adskilligt at udsætte paa hans Slutninger, naar han t. Eks. anfører som et Vidnesbyrd om den Mangel paa Fædrelandskjærlighed, som Undertrykkelsen af Folke-maalet og Folkeligheden har avlet, den søndfjordske Bondes Forklaring af Grunden til, at han vandrede ud, at han nemlig «var kjed af at maake i Sneen», i hvilken Ytring man rimeligvis ikke bør se andet end en ironisk Tilbagevisning af en i Bondens Øine utidig og paatrængende Nysgjerrighed. Mange, som læser denne

¹ *Vort Land* (Dolens femte Aargang).

Artikel, vil trolig under Indtrykket heraf tage Paaskud til at tale om en blind Maalstræver-Fanatisme, hvilken det ikke lønner sig at reflektere videre over, og dette er Skade, da der vistnok paa Bunden af Artikelens Overdrivelser ligger en Sandhed, som man vilde have godt af at tage under grundig Overveielse.

Jeg er enig med «Ferdamannen» og med Forfatteren i dette Blads No. 11 deri, at man bør sætte Udvandringslysten hos vort Folk i Forbindelse med andre Tilstande end med en Fattigdom og Næringsløshed, der ogsaa og maaske i ligesaa høj Grad finder Sted hos andre Folk, t. Eks. vore Naboer, som ikke destomindre kun i ringe Grad deltager i Udvandringen, og at man blandt Aarsagerne til, at forholdsvis saamange hvert Aar løsriver sig fra dette Samfund, har Ret til at søge aandelige Misstemninger, sociale Brøst eller Svagheder i den nationale Udvikling. Disse Aarsager kan ikke træde frem som bevidst Motiv hos den enkelte Udvandrer; men al Historie viser, at de individuelle, paa en bevidst Maade virkende Motiver, i Regelen forudsætter en almindelig, mere eller mindre ubevidst Stemning, ligesom en aandelig Spiregrund, uden hvilken de ikke eller ialfald ikke i samme Grad vil kunne gjøre sig gjældende.

Det har været omtalt som en almindelig Erfaring, at vore Landsmænd bliver hurtigere amerikaniserede end de fleste andre Indvandrere i den nye Verden. Dette vil ikke sige det samme som, at de bliver hurtigere denationaliserede; det lader tvertimod til, at de Norske i Amerika vel saa godt som andre Folk bevarer sine nationale Særegenheder¹, hvortil det vistnok bidrager, at de mest drager til det fjerne Vesten, udenfor de sterke Paavirkninger. Men de finder sig hurtigere tilrette i de nye Forholde. Det er sandsynligt, at dette har sin Grund deri, at der er noget amerikansk ved vore egne Forholde. Hvad der paa den mest iøjnefaldende Maade karakteriserer det amerikanske Samfund, er, at de individuelle Interesser gjør sig saa sterkt og saa ensidigt gjældende, at den sociale Sammenhæng er saa overordentlig svag, at Folk neppe synes at bryde sig om hinanden uden for at snyde og bedrage hinanden, som en norsk Bonde udtrykte sig, der havde opholdt sig paa forskjellige Steder i de Forenede Stater, men af den anførte Grund ikke kunde trives nogensteds og derfor tilsidst vendte hjem igjen. Skjønt vort Samfund er et gammelt og historisk Samfund, lader det sig vel neppe negte, at der ogsaa hos os i mange Forholde kommer tilsyne en mere utøilet esprit d'individualisme, end godt og ønskeligt kan være, — en esprit d'individualisme,

¹ Jeg har idetmindste i Korrespondancer til tyske Aviser (Augsburger Allgemeine Zeit.) seet Nordmændene fremholdte som en Modsætning til de Tyske, hvis hurtige og villige Opgiven af sin Nationalitet der føres bitre Klagemaal over.

som vel kan lægge en vis Styrke og Uafhængighed i den enkeltes Væsen, men som dog tyder paa en Svaghed i den nationale Sammenhæng, af hvilken al aandig Trivsel væsentlig afhænger. Der kan paapeges forskellige Aarsager hertil; men Maalmændene har utvivlsomt Ret, naar de i den sproglige Adskillelse ikke blot ser et ydre Tegn, men en af de væsentligste indre Aarsager til, at der er slige Brester i den nationale og sociale Sammenhæng, som gjør det saa let for den enkelte at løsrive sig. Her gjælder det imidlertid ikke at overdrive og ikke af ensidige Forkjærligheder at lade sig forlede til Udtryk, som vækker stridende Lidenskaber istedetfor at anspore til Bestræbelser, hvori alle kan mødes. Naar flere blandt Maalmændene lægger den hele Vegt paa Sproget og i Overensstemmelse hermed udvider hin sproglige Adskillelse til en national, naar de, uanseet den oprindelige Folkeenhed og den fælles Fædrelandskjærlighed, taler om to Nationaliteter i Landet og søger efter Ytringer af Undertrykkelseslyst og national Antipathi, kommer de aabenbart ind paa praktiske og theoretiske Konsekvenser, der vender sig imod deres egne Bestræbelsers Udgangspunkt i Tanke og Følelse. Der er intet at sige paa, at de har Forkjærlighed for den oprindelige, uforfalskede Norskhed hos Bonden; men, naar de sætter denne som det ene nationale i en absolut Modsætning til Bykulturen, er de paa den lige Vei til at blive Amalgamister og Helstatsskandinavister; thi jo længere man gaar tilbage til det oprindelige, jo nærmere kommer man ogsaa det, som er fælles for Nordmænd og Svensker eller endog for alle tre nordiske Folk. Det maa erkjendes og føles vistnok i mange Forholde, at Nationens indre Sammenhæng endnu er svag; men det er paa den anden Side en uhyre Overdrivelse og en dyb Miskjendelse af de historiske Forholde, naar Maalsagen hos enkelte af dens Forkjæmpere vokser op til en Slags Nationalitetsreising lig den finske og czechiske. Det er vildledende, naar de udtrykker sig, som om den norske Nationalitet endnu var i sin Tilblivelse, som om den kun var tilstede i Form af Elementer, hvis organiske Sammenslutning det fremmede Kultursprog har hindret. Og vilde man end gaa ind herpaa, er intet vissere, end at, hvis nogle af disse Elementer findes hos Bonden, medens de savnes hos Bymanden, er der igjen andre, som findes hos denne, medens de savnes hos hin.

II.

Det Argument, som man hyppigst har betjent sig af imod Maalmændene, og som paa Grund af den megen Brug nu aabenbart befinder sig i en temmelig udslidt Forfatning, er som bekjendt dette, at andre Skriftsprog fjerner sig ligesaa sterkt eller sterkere

fra de inden Skriftsprogets Omraade brugelige Mundarter, at der t. Eks. er ligesaa store eller endnu større Afvigelser mellem Tysk og Plattysk, Fransk og Provençalsk end mellem det dansk-norske Skriftsprog og de norske Mundarter, hvoraf man slutter, at dette Skriftsprog har, hvad der behøves af national Karakter, at den norske Folkeånd i det vil kunne finde, ligesom den har fundet, et fyldestgørende Udviklingsmedium, og at Sogningen, Valdensen, Theledølen ikke er ugunstigere stillede til det Middel, hvorigjennem Oplysningen meddeles vor Almue, end mange Almuesfolk er i andre Lande, saa at alle sproglige Ophævelser bliver at betegne som skadelige og meningsløse «Umtriebe». Herimod kan meget siges og er bleven sagt; men det væsentlige er i mine Tanker dette, at det her ikke saameget kommer an paa de større eller mindre ydre Afvigelser mellem Skriftsprog og Mundarter som paa deres indre historiske Sammenhæng. Hvor stor end Afvigelsen er mellem fransk og tysk Skriftsprog og de fjerneststaaende franske eller tyske Dialekter, saa er dog hine oprundne og har udviklet sig inden det samme nationale Omraade, hvilket ogsaa disse tilhører. Deres Herredømme er en Følge af Folkets egen indre, ved ingen udenfra kommende Paavirkning forstyrrede Udviklingsgang, og kan derfor ikke oprøre den nationale Bevidsthed mod sig eller føles som et Brud i den nationale Sammenhæng. Hvor derimod Skriftsproget er udrunden af en fremmed Rod, hvor dets Herredømme ikke beror paa en indre organisk Udvikling, men skyldes mere eller mindre udvortes Begivenheder, der vil det, om det end har noksaa megen Overensstemmelse med de folkelige Mundarter, være Bærer af en ikke-national Aand og kan derfor vel indtil en vis Grad give Rum og Udtryk for Nationalitetens Udvikling, men vil dog tilsidst gjennembrydes af denne som en død Skal og en hindrende Skranke. Spørgsmaalet om Berettigelsen af det saakaldte Maalstræv afgjøres selvfølgelig ikke ved en blot og bar Sammenligning af Skriftsproget og de norske Mundarter i deres nuværende Form, men ved en Betragtning af deres indbyrdes historiske Forholde. Man kan nu anføre den ubestridelige Kjendsgjerning, at vort nuværende Skriftsprog er af dansk Oprindelse, og at det ved Norges Nedsynken til et Lydrige under Danmark indførtes i den norske Kirke og Skole, og man kan sige, at hermed er dets nationale Modsætning til det norske Talesprog bevist, at af denne Modsætning igjen de øvrige er en Følge, saasom Sproget er det afgjørende Moment i Bestemmelsen og Udviklingen af den nationale Særegenhed, og at denne Modsætning er gennemgaaende og uhelbredelig, saasom et Sprog er en Organisme, der vel kan opløse et andet og nærbeslegtet Sprog og optage meget af dets Indhold, men ikke vokse sammen med det og ikke for-

andre sin væsentlige Karakter. Men ingen historisk Kjendsgjerning — og følgelig heller ikke de Konsekvenser, som flyder af den, — forstaaes uden ved at betragtes under ét med den hele store Sammenhæng, hvorefter den er et Led. For at erkjende, hvilket Omfang og hvilken Betydning der kan tillægges hin sproglige Modsætning, og hvad der flyder af den, er det nødvendigt, at den historiske Betragtning gennemføres, og at den ikke blot omfatter den sproglige Udviklingsgang, men den hele Sum af Livsytringer, der udgjør et Folks Historie. Fordi dette ikke sker, vokser gjerne det enkelte Faktum, i hvilket Maalmændene har taget sit Udgangspunkt, ud over alle rimelige Grænser, og Følgen heraf er igjen, at der enten tillægges deres Stræben formegen eller forliden Betydning. At bevise en Sats er i Regelen ogsaa at begrænse den, og det er naturligt, saalænge Maalsagens Forkjæmpere fastholder sine Fundamentalsatser noget abstrakte Almindelighed og ikke vil vide af noget Afslag i den ubarmhjertige Logik, hvormed de drager sine Konsekvenser, at deres Stræben kan forekomme at hvile paa et noget luftigt Grundlag. Jeg har den Mening, at man kan erkjende det begrundede i Sprogbevægelsen hertilands, uden at fornægte den historiske Kontinuitet, uden hvilken Maalstrævet og overhovedet enhver national Stræben maa synes temmelig meningsløs; men der vil da uden Tvivl ogsaa kræves betydelige Formildelser og Modifikationer i de Satser og Udtryk, hvori Maalsagens Theori hidtil hyppig er fremtraadt. Dette Blads¹ Plads tillader ikke nogen udførlig Begrundelse af denne Mening, og jeg skal indskrænke mig til nogle korte Antydninger.

Hvad nu hin ovenomtalte Kjendsgjerning angaar, da maa det for det første ikke tabes af syne, at det danske Skriftsprog ikke pludseligt og voldsomt indførtes i Norge, og at det der ikke fortrængte noget levende norsk Skriftsprog. Af flere Grunde, og navnlig paa Grund af Samfundets oprindelige demokratiske Bygning, udviklede der sig ikke hertilands en Adel, som i fjerneste Maade kunde maale sig med den svenske og danske i Rigdom og Magt. Heraf fulgte, at Norge i en Tidsalder, da den adelige Stand over hele Europa var Kulturens Bærer, ikke formaaede at følge med; dets Historie skrumpede mere og mere sammen, og Literaturens og Sprogets levende Kilder ophørte at flyde, af sig selv og uden nogen voldsom Afbrydelse.

I den samme Tid indtraadte Statsforbindelsen med Danmark, hvor Sproget vedblev at udvikle sig, og, hvor det, under den sterke tyske Paavirkning, allerede meget tidligt havde tilegnet sig den nyere europæiske Sprogkulturs karakteristiske Eiendommeligheder. Denne Overlegenhed maatte snart gjøre sig gjældende ligeoverfor

¹ *Vort Land.*

et Sprog, hvor intet selvstændigt Kulturliv tilførte de for den organiske Udvikling nødvendige Safter. Norge har fra det fjortende og femtende Aarhundrede ingen anden Literatur end Brevskaber og nogle faa Love; men disse opviser en lang Række af Overgange fra Norsk til Dansk, saa at Reformationens Indførelse af dansk Kirke- og Skolesprog maa synes at være det sidste Led af en langsom og naturlig Udviklingsproces. Man ser ialfald, at Bruddet i den nationale Sammenhæng hverken var saa voldsomt eller saa dybt, som man let kunde være tilbøielig til at forestille sig. Det i Norge efter Reformationen herskende Skriftsprog havde vistnok en ikke-national Oprindelse; men det havde paa den anden Side heller ikke fortrængt noget nationalt; det kom saa at sige ind paa en ledig Plads, og det kom lidt efter lidt. Heraf fulgte, at det ikke stillede sig i et saa fremmed Forhold til den folkelige Aand, som ellers vilde have været venteligt. Dets Herredømme var ikke fremgaaet af en indre organisk Udvikling; men det skyldtes heller ikke udelukkende eller endog blot væsentlig ydre Begivenheder, fordi det nemlig udfyldte et virkeligt Savn. Dets Indførelse maa i Forhold til hin Tids Krav betragtes som et Fremskridt. Norges gamle Skriftsprog var ophørt at leve, og, medens endnu Betingelserne savnedes for Udviklingen af et nyt, overtoges Rollen af et andet Sprog, der var saa nær beslegtet med de norske Mundarter, at det kunde gjælde som et godt og brugbart Surrogat for et nationalt Skriftsprog.

I en anden Henseende vil man ogsaa let komme til at danne sig overdrevne Forestillinger om det Modsætningsforhold, som indtraadte mellem de saakaldte høiere Samfundsklasser og Folket, efterat det norske Sprog havde ophørt at være Organet for den fremadskridende Kulturudvikling. Enhver ved, at den gamle norske Adel ved dette Tidspunkt saagodtsom ganske uddøde, og at en fremmed, væsentlig dansk Adel kom i dens Sted; det er fremdeles bekjendt, at efter Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede, da Norges Handel tog et nyt Opsving, mange fremmede, tyske eller danske Borgere nedsatte sig i de norske Kjøbstæder; endelig har det været en ofte gjentagen Talemaade, at Norge efter Tabet af den politiske Selvstændighed blev oversvømmet af danske Embedsmænd. Det kan nu ikke synes underligt, om nogen herved bragtes til at forestille sig, at de høiere Samfundsklasser i Norge efter Reformationen for en saa væsentlig Del dannede sig ved Indflytninger fra andre Lande, at denne fremmede Herkomst maatte gjøre sig gjældende i de nationale Forholde, og at den i Forening med Sprogforskjellen maatte afføde og vedligeholde et bevidst Modsætningsforhold mellem det gamle folke-

lige Samfund og det nye Kultursamfund. En saadan Forestilling vilde være meget vildledende.

Det er alene om den nyere norske Adel, at det kan siges, at den var af overveiende fremmed Udspring, og om den gjælder det ogsaa, at den altid vedblev at være væsentlig unational og altid synes at have tilhørt mere Danmark, hvor dens Traditioner hørte hjemme, end Norge, hvis demokratiske Samfundsforholde stod i den skarpeste Strid med adelige Forrettigheder og Principper. Men det er ogsaa bekjendt om denne indflyttede Adel, at den ikke i nogen Henseende opnaaede nogen Betydning, at den ganske vantrivedes paa den haarde norske Grund, og at den hurtigt døde ud.

Hvad derimod Norges Borger- og Embedsstand efter Reformationen angaar, da vedblev den at være væsentlig norsk saavel med Hensyn til Oprindelse som til Karakter. Det er endog Grund til at tro, at den i begge Henseender var mere national end Borgerstanden i Danmark eller endog i Sverige paa samme Tid. I begge disse Landes Kjøbstæder var allerede under Unionsperioden det tyske Element meget sterkt, og det forsterkedes i den følgende Tid ved hyppige Indflytninger. Danmarks fornemste Byer var ved sin tidligere Udviklingshistorie paa det nøieste knyttede til Tyskland, hvorfra deres kommunale Institutioner stammede (hvilket ikke var Tilfælde i Norge), og den langvarige Kamp mod det indenlandske Adelsvælde bidrog til at styrke denne Forbindelse og derimod til at fjerne Borgerstanden fra det nationale.

I de norske Kjøbstæder var paa den ene Side Indvandringen neppe saa sterk, og paa den anden var den norske Samfundsorden ulige gunstigere for en national Udvikling af Borgerstanden, som her ikke stødte paa et mægtigt, omsiggribende Aristokrati, der drev den til at isolere sig. Som bekjendt, er Bergen den af de norske Byer, hvor det fremmede Element har været stærkest fremtrædende. Men det optraadte her i streng Afsondring og i den skarpeste Modsætning til den indenlandske Borgerstand, og det kan ikke slaa fejl, at dette gennem Aarhundreder fortsatte og ofte til aaben Krig udbrydende Modsætningsforhold har maattet bidrage til at udvikle hos denne Bys Befolkning en eiendommelig national Karakter, som vedligeholdte sig under de ydre Til sætninger af tysk eller hollandsk Skik og Sprog.

Der savnes heller ikke udtrykkelige Vidnesbyrd om, at Borgerstanden i Norge, endog i det Reformationen nærmest følgende Tidsrum, da den ved Næringsveienes Opblomstring ligesom dannede sig fra nyt af, og da en ny Kulturudvikling var begyndt gennem et fremmed Tungemaal, bevarede sin Karakter af norsk, og at Kløften mellem det gamle og det nye ikke var saa dyb, at

den hindrede Udviklingen af en det hele Folk omfattende Nationalfølelse. I norske Skrifter af historisk eller politisk Indhold fra dette Tidsrum, t. Eks. hos Absalon Pederssøn, fremlyser en ofte levende Patriotisme og et skarpt Modsætningsforhold til Danmark, hvis Sprog Forfatterne skrev og vel ogsaa talte, og hvis Kultur de væsentlig maatte siges at tilhøre. Molesworth, der skrev sin bekjendte Bog om Danmark henimod Slutningen af det syttende Aarhundrede, roser Nordmændene, hvorved han aabenbart ogsaa har Kjøbstædernes Befolkning for Øie, i Modsætning til Danskerne, og siger om dem: «De er arbeidsomme og hæderlige Folk, der nyder Anseelse hos andre og agter sig selv langt bedre end de Danske, hvem de kalder med et Slængenavn Juter.» Holbergs ypperlige Skildring af Nationalkarakteren hos Nordmændene og de Danske er en saadan, at den næsten kunde passe i vore Dage, og det er ikke tvivlsomt, at han ved denne Skildring nærmest har havt de saakaldte høiere Samfundsklasser for Øie. Holberg giver ogsaa tilkjende, at de af ham skildrede Forskjelligheder i Seder og Karakter havde naaet frem til et bevidst nationalt Modsætningsforhold, naar han omtaler den overdrevne Selvfølelse, som efter hans Mening er den værste Feil hos hans Landsmænd: «De store Qualiteter og Sindets Gaver, som findes hos denne Nation, gjør, at de ere tilbøielige til at fatte for store Tanker om dem selv og til at see andre over Axlerne.»

Man kan vistnok have Grund til at undre sig over, at der bestod et saadant Forhold endog i det Reformationen nærmest følgende Tidsrum, naar man erindrer, at Danmark var blevet Hovedlandet, at det danske Sprog var blevet det herskende ogsaa i Norge, at de høiere Samfundsklasser i Norge gjennem dette modtog sin Kultur, at denne Kultur var dansk og vedblev at udvikle sig udelukkende i Danmark, at med det gamle Sprog ogsaa den gamle Historie synes at maatte være bleven dem fremmed, og at den norske Nationalfølelse endnu ikke havde store historiske Minder fra en nyere Tid at støtte sig til. Men de Kræfter, som adskilte de høiere Samfundsklasser i Norge fra deres Standsfæller i Danmark, har altid været sterkere end de, som knyttede dem sammen. Holberg forklarede det nationale Modsætningsforhold, der bestod mellem Nordmændene og Danske, skjønt de talte det samme Sprog og levede under den samme Regjering, af det forskjellige Klima. «Hvad sig belanger de Norske,» siger han, «da, saasom de leve under et andet Clima, differere de meget fra de Danske baade i Humeur og Seder.» Til Forskjellen mellem begge Landes Naturforhold kom endnu Forskjellen mellem deres Samfundsforhold, der ikke var mindre stor end hin. Norge

var demokratisk, Danmark aristokratisk, og hvorvel i det her omhandlede Tidsrum den demokratiske Samfundsorden ikke kunde være Gjenstand for nogen sær patriotisk Glæde, hvorvel der ikke dengang taltes i de samme høie Toner som senere om de frie Nordmænd, saa maatte dog Demokratiet dengang som altid bidrage til at give den enkelte en personlig Selvfølelse og Stolthed, der hos de norske Borgere og Embedsmænd paa en Maade erstattede, hvad de manglede i virkelig Nationalaand. Endelig, hvad der ikke mindst bidrog til, at de dansktalende Nordmænd stadig følte sig som ét Folk med Bønderne og derimod stillede sig i et skarpt nationalt Modsætningsforhold til sine Standsbrødre i Danmark, var, at Minderne om Norges gamle Historie aldrig tabte sit Liv hos Folket. En glansfuld Fortid er det bedste .Vern, som et Land kan have mod Denationalisering. Om endog dens Mindesmerker tilintetgjøres, vil dens Minde leve. Og Mindesmerkerne om Norges gamle Storhed og Magt blev ikke tilintetgjorte, de blev heller ikke utilgængelige for den Del af Folket, som i Reformationens Tidsalder blev optagen i det danske Sprog og Kultursamfund.

Det er imidlertid klart, at Kløften mellem det gamle og det nye maatte være størst i Tidsrummet nærmest efter Reformationens Indførelse. Hvad der gjorde det fremmedes Indtrængen mulig eller, om man vil, nødvendig, var, at Folket i Aarhundreder havde ophørt at udvikle sig; men med det sekstende Aarhundrede begynder atter en fremadskridende Udvikling, og denne maatte medføre, at det fremmede lidt efter lidt opløstes og nationaliseredes.

Man kan regne en Periode i vort Folks Historie fra Reformationen og til Suverænitetens Indførelse. Om denne gjælder med størst Ret, skjønt ogsaa her med betydeligt Afslag, hvad der ofte er bleven sagt om Norges Fornedrelse under Foreningen med Danmark. Dets politiske Stilling var i dette Tidsrum et Lydriged, dets Befolkning var neppe Tredieparten mod Danmarks, og dets økonomiske Betydning for den hele Stat neppe saa stor som en af de mindste danske Provinsers; dets ældre nationale Kultur havde i Oversættelserne af de gamle Sagaer sin sidste Livsytring; i den nye formaaede det endnu ikke at gjøre sig selvstændigt gjældende, det var alene modtagende uden at give noget. Men det er aabenbart, at Folkets Kaar saavel i materiel som i aandelig og national Henseende er ulige bedre ved Periodens Slutning, end de var ved dens Begyndelse; der er aabnet Næringsveie, som skaber en velhavende og intelligent Borgerstand; en ny militær Organisation har sat ubrugte Kræfter i Bevægelse, og Folkets Selvfølelse er atter bleven løftet ved krigerske Bedrifter.

Ved Enevoldsmagtens Indførelse gjør Norge et stort Fremskridt i ydre politisk Henseende; det ophørte at være underordnet nogen særlig dansk Autoritet. Og paa en mere reel Maade gjenvinder det sin Rang og Anseelse som et med Danmark jævnbyrdigt Rige derved, at dette sidste Land taber sin nationale Adel, og at dets sociale Udvikling fra nu af tager en decideret demokratisk Retning. Hvad der i Reformationsaarhundredet havde givet Danmark en afgjort Overlegenhed over Norge, var dets mægtige og sterkt organiserede Adel; hin Tidsalders Aand var aristokratisk, og Adelen var dengang i en saa væsentlig Grad Stats- og Samfundslivets Bærer, at et Bondefolk som det norske ikke syntes at kunne have Krav paa at gjælde for jævnbyrdigt med et aristokratisk Samfund som det danske. Statsforandringen i 1660 betegner et afgjørende Vendepunkt heri. Den lod af Danmarks ældre Samfundsforfatning alene Misbrugene og Mislighederne staa tilbage. Adelen politiske Magt og nationale Betydning tilintetgjordes; men Bondestandens Trældom vedblev, og denne maatte nu mere og mere føles som en Vanære og Ulykke for det hele Folk. Tidsalderen krævede nu en bredere Basis for den nationale Udvikling, og de eiendommelige Fortrin ved en Samfundsorden som den norske traadte frem i Dagen paa en saadan Maade, at den blev det store Mønster, hvortil de sociale Reformbestræbelser i Danmark støttede sig. Det er indlysende, at dette Forhold maatte virke tilbage paa Nordmændene, at det maatte bidrage til at styrke deres Selvstændighed ved at knytte dem fastere til den nationale Samfundsorden, og Følgen heraf maatte igjen være, at Kløften mellem de forskjellige Samfundsklasser mere og mere udjævnedes. Den norske Embedsmand og Borger var stolt af Landsmandskabet med Odelsbonden, hvis Kjækhed og Frihedssind lovpristes baade paa Vers og Prosa; og denne Følelse var en sterk Modvegt mod den Attraktion, som øvedes af Danmarks mere udviklede Kulturliv.

I den sproglige og literære Udvikling betegner Holbergs Optræden en mere bestemt Epoke end nogen, der kan paapeges i Norges og Danmarks politiske Historie. Det er ofte bleven sagt, at aldrig nogensteds en enkelt Forfatter har øvet en mere gennemgribende Indflydelse end Holberg inden den Literatur, hvis Fader han medrette er kaldt, og paa det Sprog, hvis Karakter han i saa mange Henseender har bestemt. Hvad der i Literaturen ligger forud for ham, er som en fremmed Verden, og de samtidige Forfattere synes ligesom kun at være til for at forklare ham. «De synke tilbage, han bliver staaende som et skinnende Fyrtaarn.» (N. M. Petersen.) Men Holberg var Nordmand af Æt og Fødsel, og han forlod først som voksen sit Fæ-

dreland. Det maa nu paa Forhaand synes lidet rimeligt, at det skulde have været uden Betydning for det Forhold, hvori Fælleslitteraturen og det danske Skriftsprog staar til det norske Folk, at en norsk Forfatter i en saa eminent Grad maa siges at være dette Sprogs og denne Literaturs første Mand.

Holberg er national i Danmark, han har derfra hentet Stoffet til de fleste af sine komiske Mesterverker, og danske Forfattere har ofte udhævet hans Sprogs egne, oprindelige eller, som Molbech endog kalder det, «indfødte» Danskhed. Man har fra et eksklusivt Maalmands-Standpunkt henpeget derpaa, og ment, at dermed var bevist, at Holbergs Egenskab af Nordmand ikke har havt meget at betyde, og at den af ham grundlagte Literatur og det af ham prægede og i sin Karakter saa væsentlig bestemte Sprog ikke destomindre maa siges at være dansk og intet andet. Men Stoffet er ikke det eneste, hvorpaa der maa lægges Vægt, naar det gjælder at bestemme Karakteren af en Digers Verker, og hvad hine Udtryk om det holbergske Sprogs oprindelige Danskhed angaar, da er de i Grunden vildledende. Det rigtigste vilde være at vende Ordene om og sige, at det nuværende danske Skriftsprog er holbergsk. Hvorledes var nemlig Forholdet? Var det saa, at Holberg, som en gjængs Talemaade lyder, havde modtaget sin Dannelse i Danmark? Var det saa, at han som Forfatter sluttede sig til en i den danske Literatur begyndt Retning, at han fortsatte en for denne eiendommelig Udvikling, at han bragte Spirer til Modenhed, der inden hans Tid var komne til syne i Danmarks Aandsliv? Det er vel bekjendt, at det ikke var saa. Holberg har skabt det danske Skriftsprog, idetmindste dets Prosa, som, efter J. L. Heibergs Bemærkning, selv i sin nuværende Form kun er en Modifikation af den holbergske; han har i alle Retninger øvet en uberegnelig Indflydelse paa det Folk, i hvis Midte han virkede. Og forsaavidt er han vistnok mere national dansk end nogen anden Forfatter. Men det maa paa den anden Side indrømmes, — og det er det, hvorpaa det her kommer an, — at hans Forhold til Danmarks hele forudgaaende aandelige og literære Liv var et fremmed. Hans Udvikling var fransk og engelsk; han repræsenterede sin Tids universelle Kultur, og det var hans Opgave, som han løste med et eksempelløst Held, at føre denne ind i Danmarks Aandsliv. Hvad der var eiendommeligt for dette, kjendte han derimod ikke, eller han forsømte det, eller han overgav det til Latter og Undergang. Hermed stemmer ogsaa Karakteren af den Indflydelse, han øvede paa Sproget. Det fik ved ham Klarhed, Lethed og Bøielighed; det gjennemsyredes og gennemtrængtes af den moderne Tidsaand, men det tabte en god Del af det nationale Præg, af den oprindelige Danskhed.

Enkelte danske Forfattere har ogsaa i den nyere Tid bemærket dette og beklaget det, t. Eks. Prof. N. M. Petersen (i Bidrag til den danske Literaturs Historie). Han fantaserer over, hvad der havde skeet, om en Forfatter som Falster, der hyldede den gamle danske Aand og hadede det franske Væsen, var blevet Literaturens Skaber. «Den ny Literatur, tænke vi os, vilde da være bleven ublandet dansk, og gjerne havde vi seet den saaledes.» Han finder det aabenbart, at «Holberg brød med det Gamle og at han deri gjorde Uret». «Vi, som kunne overskue den nye Udvikling indtil den Dag i Dag, maa bekjende, at den ved at vrage det Gamle, tabte sin faste Støtte. Vi give ingenlunde Holberg Skylden herfor; thi for ham var der ingen Fare, han beherskede sin Tid, Sverige og Tydskland bøiede sig under ham; han kunde, i Bevidstheden om sin Kraft rive Støtten bort, der skulde have været et Hold for hans Efterslegt; men den var ikke sterk nok til at bevare sin Selvstændighed Vi drage den eldre (førholbergske) Literaturs Frembringelser paany frem af de Grusdynger, hvori de ligge skjulte. Vi tilstaae, at disse Frembringelser i Almindelighed mangle to Egenskaber, som ikke kan undværes, Fynd og Ynde; men saa er der dog atter noget, som vi kalde vort og ikke kunne andet end elske, en naiv Godmodighed, en hjertelig Følelse, ja endog en vis Flugt i Phantasien, netop det, som vi hos Holberg savne. Det bliver os klart, at det var uforvarligt at lade disse Spirer ligge uændsede. Paa Grundlaget af denne Literatur havde det nok været værdt at blive ved, og alt skulde da have faaet et andet Udseende.»

Vi finder disse Beklagelser ganske naturlige fra en dansk Forfatters Synspunkt. Han forsynder sig ikke derved mod Holbergs Minde. Han kan erkjende alt, hvad Danmark skylder Holbergs Geni, den Glans, han har kastet over Literaturen, den overlegne, universelle Kultur, som Folket og Sproget væsentlig gjennem ham har opnaact, og ved Siden deraf dog beklage, at alt dette skulde erhverves paa Bekostning af den egte oprindelige Danskhed. Men her gjælder det, at hvad der var et Tab for Danmark, maatte være en Vinding for Norge.

III.

Man ved, at Holbergs Sprog saavel i Brugen af enkelte Ord og Ordformer som i sin hele Bygning har Egenheder, der kan henføres til Norge. Det er fremdeles erkjendt, at der i Eendommeligheden af hans Lune er Træk, som tilhører den norske Folkekarakter. Man vil nu af det foregaaende indse, at hans Egenskab af Nordmand har gjort sig gjældende ogsaa paa en

anden, og det en mere omfattende og betydningsfuld Maade. Han vilde ikke have brudt saa fuldstændig med den gamle Danskhed, han vilde have reformeret Skriftsproget af Kulturen i en mere eksklusiv-national og mindre universel-europæisk Aand, saafremt han ikke, skjønt Borger af den danske Stat, og skjønt Dansk var hans Modersmaal, dog paa en Maade havde staaet udenfor det danske Samfund og havde tilhørt en anden Nationalitet.

Det er ogsaa med Hensyn hertil, at Holbergs Optræden kan siges at have været det første store Skridt til det norske Folks aandelige Emancipation. Jo mere Skriftsproget tabte af sin specifikke Danskhed, og jo mere det antog Karakteren af en abstrakt Almindelighed, desto mere nærmede det sig til at blive, hvad man kunde kalde, en neutral Grund, paa hvilken begge Nationaliteter kunde mødes, og en lignende Bemærkning gjælder om den hele Kultur overhovedet. Efter Holberg følger ogsaa, som bekjendt, en Række af norske Digtere og Forfattere, der, om de end ikke umiddelbart fortsatte Holbergs Verk, dog slutter sig til ham ved et fælles Karakterpræg og en umiskjendelig Overensstemmelse i Smag og Aandsretning. De gjør sin nationale Eiendommelighed gjældende paa en stedse skarpere Maade, og de samler sig om-sider til en egen Skole, gennem hvilken det folkelige Modsætningsforhold inden den fælles Sprog- og Kulturkreds kommer til aaben Udtalelse. J. L. Heiberg har sagt om disse norske Digtere, at de var «danskere end de Danske», fordi de fortsatte den sproglige og literære Udvikling paa den af Holberg lagte Grund, og fordi de hævdede den af ham indførte engelsk-franske Smag og derimod bekjæmpede den tyske Indflydelse, som repræsenteredes af de danskfødte Digtere, og som truede med at tilintetgjøre den danske Literaturs Selvstændighed. Men med Hensyn hertil gjælder den samme Bemærkning, som ovenfor er gjort om Holberg. Det er vistnok sandt, at den danske Literatur skylder ham mere end nogen anden sin Originalitet og Selvstændighed; men det er ogsaa sandt, at han for at gjenføde Sproget og Kulturen maatte bryde med den oprindelige Danskhed, der var Pedanteriets, Spidsborgerlighedens og Tyskhedens Forbundne. Paa samme Maade kan det nok siges om de følgende norske Digtere, at de, idet de bekjæmpede den overvældende tyske Indflydelse, bedre end sine danske Samtidige hævdede Literaturens og Sprogets selvstændige Karakter. Men at føre Krig mod Tyskheden var igrunden ogsaa at føre Krig mod Danskheden, som kun fulgte sin naturlige Retning ved at slutte sig til de tyske Forbilleder; hvad der i ligefrem Forstand gjorde sig gjældende i hin Opposition, var derfor det nationale Modsætningsforhold mellem Norge og Danmark,

og, naar det siges om de norske Digtere, at de var danskere end de danske, da tænkes kun paa de videre Følger af deres Virksomhed, ikke paa dennes oprindelige Karakter eller paa de Aarsager, som bestemte den.

Hos Digterne i det Norske Selskab kommer Norskheden tilsyne paa en mere positiv Maade end hos Holberg. De valgte helst saadanne Emner, der gav dem Leilighed til at dvæle ved Hjemstavnens Billeder og Minder; de dyrkede derfor med Forkjærlighed det beskrivende Digtslags og har heri leveret Arbejder, som endnu kan læses med Behag, og som udmerker sig ved en i denne Art af Frembringelser sjelden forekommende poetisk Stemning, eller de gav sin Patriotisme Luft i høitklingende Fædrelandssange. Men, naar man ser bort fra Stoffet, der heller ikke er det, hvorpaa Vegten bør lægges, naar det gjælder at bestemme Karakteren af poetiske Verker, maa det erkjendes, at ogsaa hos dem, ligesom hos Holberg, Norskheden væsentlig ytrede sig paa en negativ Maade, som en oppositionel eller kritisk Holdning ligeoverfor, hvad der var dansk, og dette stemmer ogsaa med den almindelige Karakter af de nationale Forholde, der vedblev at bestaa indtil Foreningens Opløsning.

Nordmændene havde paa hin Tid et stort Ord for sin Patriotisme, og det var ikke blot Skryt, men det var Sandhed heri. Landets tilsidesatte Stilling, dets mangehaande Savn og Trængsler havde bidraget til at udvikle en Almenaand og en Fædrelandskjærlighed, som stod sin Prøve, da det gjaldt, og som viste sig sterk nok til at bære Folket frem gennem Brændingerne i 1814.

Men det kan vistnok siges om de høiere Samfundsklasser i Norge paa hin Tid, at de var mere patriotiske end egentlig nationale. Hos de norske Studenter, som deltog i Trappefeiderne og i det Norske Selskabs literære Krige, maatte vistnok Nationalfølelsen skjærpes ved den stadige Rivning med de Danske; men det kunde paa den anden Side dog ikke være anderledes, end at de ved at tilbringe sine bedste Ungdomsaar i Kjøbenhavn blev en god Del kjøbenhavniserede, og hint Modsætningsforhold gjorde sig dog gjældende inden den danske Kulturs egen Kreds og paa dens egen Grund. Sproget og Literaturen maatte vedblive at være væsentlig dansk, tiltrods for at norske Forfattere havde en overveiende Indflydelse paa begges Udvikling, og tiltrods for at disse norske Forfattere under sin Virksomhed for den danske Literatur, direkte eller indirekte, blev Organer for sin egen Nationalitets aandelige Emancipation ligeoverfor Danmark. Kjøbenhavn var Centrum for begge Folks aandelige Liv, og det kjøbenhavnske Publikum var det toneangivende. Den norske Kultur var kun en Gren paa den danske Stamme, og, medens

overalt, hvor Kulturen er virkelig national, det netop er denne, der udgjør det stærkeste Baand mellem Folkets forskellige Klasser, var Forholdene i Norge saadanne, at Embeds- og Borgerstandens høiere Dannelse var mere adskillende end sammenknyttende ligeoverfor Folkets store Masse. Nationalfølelsen hos hine Samfundsklasser kunde derfor vel være sand og levende, men den var dog af noget abstrakt Natur og savnede den rette Fylde. Kløften var der fremdeles: den føltes kun ikke, fordi det, saalænge Norge ikke var løsgjort fra sit provincielle Forhold til den danske Stat og Kultur, alene eller væsentlig gjaldt om at hævde et Modsætningsforhold til, hvad der var særlig dansk, og fordi Norskhedens Krav følgelig kunde tilfredsstilles ved en mere eller mindre uklar Begeistring for «Kjæmpers Fødeland» og for «Snee og Bakker», ved en vis Lokalfarve i Sprog og Tone og en vis spottende Negativitet.

Efter 1814 blev derimod Fordringerne andre og større. I selve det afgjørende politiske Vendepunkt havde det kunnet være tilstrækkeligt, at den fælles Fædrelandskjærlighed forenede alle Samfundets Klasser, og at Folket udadtil stod som en Enhed. Men efterat den politiske Selvstændighed var opnaaet og Norge paa egen Haand skulde føre Kulturen videre og skulde leve sit eget aandelige Liv, gjaldt det, at ogsaa den indre Enhed var fuldstændig, at Kulturen havde sine Rødder dybt fæstede i Folkets eget Væsen, og nu kom det tilsyne, at der var noget, som manglede. Det kom tilsyne, at Kulturen i Norge endnu ikke var bleven fuldt og helt national; thi istedetfor, som man skulde have ventet, at hente Saft og Kraft til et mægtigt Opsving i den nyligt erhvervede politiske Frihed og Selvstændighed, ser vi den i den nærmeste Tid efter Løsrivelsen fra Danmark, udenfor det rent politiske, at vise en øiensynlig Afmagt; det ser næsten ud, som om den visner og hensygger. «Selvstændighedsaarets dristige Værk bragte saa liden Frugt for de følgende Aar, at man skulde tro, Folket for lange Tider havde udtømt sin Energi i denne ene Kraftytring. Hvad der i disse Aar udrettedes i det politiske Liv, var kun som en sidste Afpudsning paa denne statelige Bygning; Literaturen gik i de gamle, andensteds forlængst udslidte Gjænger; det hele Liv aandede et ravnekrogsagtigt Velbefindende, der i det offentlige Liv naaede sit høieste i en troskyldig Glæde over det gjenfødte Norges Herlighed, hvori der tiltrods for Grundlovens § 1 kun var lidet mere Indhold end i de gode gamle Dages gemytlige Patriotisme. Den saameget besungne «Frihedens Palme» stod, som andre Palmer, i en Ørken, og der maatte hengaa en halv Menneskealder, inden der viiste sig Tegn til, at det begyndte at gro omkring den» (H. Lassen, Henrik Wergeland og hans

Samtid). — Det ravnekrogsagtige Velbefindende afløstes da af en higende Uro og hos mange af en bitter Misstemning, der gav sig Luft i Klager over Norskhedens Afmagt og indre Tomhed og over, at dog intet rigtig vilde trives i vore aandelige Urtebede.

Henrik Wergeland er den centrale Skikkelse i denne Norges «Sturm- und Drangperiode» og Repræsentanten for den gjærende Trang til noget nyt i alle det aandelige Livs Retninger, som den nye politiske Situation efterhaanden havde affødt hos Folket. Hans geniale Natur drev ham fremad, og hans Digtning blev, som hans Biograf H. Lassen har bemærket, med alle sine Forvildelser det mest norsk-nationale, som hin Tid kunde frembringe, fordi den er det uforlignelige Udtryk for den ungdommelige Kraft, som vil bryde sig nye Baner, men som famler uroligt omkring, førend den endnu har faaet et tilstrækkeligt positivt Indhold at øve sig paa. Hans Modstandere derimod pegte snarere tilbage end fremad. Deres Misstemning var naturlig og deres Feide med Ultranorskheden i visse Maader en nødvendig Forberedelse for det alvorlige Aandsarbejde, som forestod; men deres Klager vidner, i neppe ringere Grad end de troskyldige Patriots hurraraabende Tilfredshed, om en dyb Miskjendelse af, hvad der var de uafviselige Krav, og hvilken Opgave den norske Nation havde at gennemføre, for at dens Selvstændighed skulde blive mere end et bart Navn. De klagede over, at den gode Smag og de literære Traditioner gik tilgrunde under Norskhedsmændenes vilde Færd, og de betragtede som raa Vandalisme enhver Stræben, der førte os bort fra en Literatur og et aandeligt Liv, i hvilket Nordmænd har haft en saa fremragende Andel, og som i Danmark vedblev at skyde frodige Skud. Men hvad det gjaldt og maatte gjælde, var intet mindre end i visse Maader at begynde helt fra nyt af; den famlende Raahed og det for Smagen fordærlige Brud med den literaturhistoriske Sammenhæng, var en Overgang, der nødvendigvis maatte gennemgaaes, saafremt Kulturlivet i Norge ikke skulde forødes ved en stedse mere trykkende Afhængighed af Danmark. Ved den politiske Adskillelse fra dette Land var Nordmændenes nationale Emancipation traadt ind i et nyt Stadium og stillet under nye indre og ydre Betingelser, som i den første Tid og under Indflydelsen af en ensidig æsthetisk Retning let kunde miskjendes og hyppigt ogsaa blev det; Kjøbenhavn kunde ikke længer være begge Folks fælles aandelige Centrum; Nordmændene kunde ikke længer paa en selvstændig Maade deltage i den danske Literatur, og det aandelige Samliv mellem begge Folk, der er et i flere Henseender tiltrækkende historisk Billede, kunde ikke fortsættes uden paa Betingelse af en Underkastelse fra norsk Side, der ligemeget stred

imod Nordmændenes efter 1814 sterkt fremblussende nationale Selvfølelse som imod de naturlige og politiske Forholde. Den fra Foreningen med Danmark stammende Kultur var derfor ved den politiske Adskillelse ligesom afskaaret fra sin Rod og afstængt fra sin Kilde; de Samfundsklasser blandt det norske Folk, som repræsenterede den, og som hidtil havde staaet med den ene Fod i Norge og den anden i Danmark, tabte derved sit Fodfæste; det gjaldt for dem at finde et nyt, og det fik da ikke hjælpe, at denne Operation førte med sig en god Del Slingringer og uregelmæssige Bevægelser.

Tiltrods for al Konservatisme og for en Kritik, der har gjort sin Nytte, er det ogsaa den som ultranorsk og ultrademokratisk betegnede Retning, der mere og mere er bleven den herskende, og det er mere og mere gaaet op for den almindelige Bevidsthed, at det er en Betingelse for en kraftig og fremadskridende Udvikling, at den nationale Enhed fuldstændig restitueres. Det norske Folk havde i Reformationstidens Tidsalder savnet den nødvendige materielle Styrke til at fortsætte et selvstændigt Kultur- og Statsliv, og det havde derfor for ikke at stagnere maattet træde i et afhængigt Forhold til en fremmed Stat og Kultur; men det havde været for sterkt til at overvældes af denne; Norge blev ikke en Provins, og der foregik en national Udvikling gennem det fremmede Medium. Det kunde ikke være anderledes, end at kun enkelte Klasser og ikke det hele Folk tog Del i denne Udvikling, netop fordi den foregik paa fremmed Grund, og at der som Følge heraf opstod en Kløft i den nationale Sammenhæng; men Udviklingens Maal maatte være at opløse det afhængige Forhold, og, saasnart dette Maal var naaet, saasnart det norske Folk havde gjenvundet sin politiske Selvstændighed og dets Udvikling atter skulde foregaa paa egen Grund, maatte det blive et uafviseligt Krav, at Kløften udfyldtes, og at den nationale Enhed restitueredes. I denne Sammenhæng viser Maalstrævet sig som en nødvendig Konsekvens af Norges hele forudgaaende Historie lige fra Reformationen og indtil denne Dag; thi først da kan Enheden blive fuldkommen, naar Literatur- og Kultursproget ikke er af fremmed Oprindelse, men har udviklet sig organisk af Folkets eget Tungemaal.

Men i hvilket Forhold staar nu Landsmaalet og vil det endnu i en lang Fremtid staa til det dansk-norske Skriftsprog? Det er af det foregaaende klart, at Forholdet ikke kan bestemmes saaledes, som det fra et ensidigt Maalmands-Standpunkt stundom sker, at nemlig Landsmaalet er det eneberettigede nationale og derimod Skriftsproget et ubetinget unationalt og fremmed. Vi har seet, at dette Skriftsprog har været Organ for en Udvikling

som tilhører os og er en Del af vor nationale Historie, og vi har følgelig Ret til at betragte ogsaa det som et Udtryk for vort nationale Væsen. Det er ikke det fulde Udtryk og vil aldrig kunne blive dette.

Men Landsmaalet er det heller ikke og vil først kunne blive det ved at udvikle sig jævnsides med Skriftsproget og at det efterhaanden optage den aandelige Kapital, der er samlet i Aarhundreder, da det norske Sprog var dødt, men det norske Folk levede.

DAGBOG.

Vi har passeret «Fossestupet», uden at Statsskibet, saavidt man kan se, har lidt nogen Skade. Det «utænkelige», «umulige» o. s. v. er virkelig skeet: de «hæderlige Mænd» i det Selmerske Ministerium, der drev landsskadelig Politik og miskjendte sin Stilling, som om de skulde være Kongens og ikke Statens Tjenere, er ved Dom blevne fjernede fra sine Embeder, og Verden staar ligegodt for det; det «oplyste Europa», om hvilket man fra høire Side forudsaa, at det umulig kunde ville taale noget sligt, har ikke blot taalt det, men endog fordømmet fundet det at være aldeles i sin Orden. Det er en Kjendsgjerning, som er indvundet for vor konstitutionelle Statsskik, at Grundlovens Regler vedkommende Rigsret ikke staar der som et ørkesløst Bogstav, at Rigsrettens Vaaben virkelig er «skarpt» nok til at sætte en Stopper for en Politik som den, der blev drevet af de afgaaede Ministre.

Ligeoverfor denne *Kjendsgjerning* er der bleven stillet, til Trøst og Husvælgelse for Høirepartiet, endel *Ord*: for det første det kongelige Protokoldiktamen, der «bestemmer», at de fra sine Embeder dømte Ministre skal fratræde, men paa samme Tid udtaler, at Kongen ikke vil erkjende en Rigsretsdom «som afgjørende Grundlovsfortolkning» eller som «en for ham eller hans Efterkommere i ringeste Maade bindende Præcedens», og at han, uagtet den faldne Dom, vil vedblive «at styre Riget som hidtil med al den Myndighed, som efter Grundloven rettelig tilkommer Kongen», — videre den kongelige Perrontale i Stockholm og den svenske Statsminister *Thyselius's* Brev, der udtaler i eget og Kollegers Navn sin Tilslutning til Kongens Mening om det absolute Veto's Nødvendighed for Unionen, — og saa tilsidst Festtaler ved Middage til Ære for de dømte Statsraader og ledende Artikler i Høirebladene med Løfter om fortsat «Urokkelighed», fortsat Slaaen Ring om Kongedømmet» og Gjentakelse af de kjendte Injurier mod Rigsretten, der vistnok er ubetinget strafbare, men alligevel faar sin rette Paaskjønnelse derved, at vedkommende aldeles ignorerer dem. — Det er mange Ord, dette her, og for

endel meget sterke Ord; men en Kjendsgjærning opveies ikke af Ord, hvor mange og hvor sterke de end mon være.

Dertil kommer, at der ved disse Ord er kastet et Lys over den indre Sammenhæng i Regjeringspartiets Politik, — Konsekvenserne, hvortil denne Politik maatte føre, om den lod sig gennemføre, — et Lys, om hvilket jeg forestiller mig, at det maa gjøre et uhyggeligt Indtryk paa de bedste og retsindigste blandt Partiets egne Tilhængere og maaske virke til, at de falder fra eller idetringeste kommer til at staa lidt løsere i Flokken end hidtil.

Det er fra venstre Side bleven paastaet, at Vetopolitiken er en Fortsættelse af Unionspolitiken fra det skandinaviske Selskabs Tider, at det er de i 1871 med den nye Unionsakts 71 Paragrafer tilbageviste bureaukratiske Helstatsdrømme, der har gaaet igien i Høirepartiets Iver for at befæste og udvide de kongelige Prærogativer, at man har havt det saa travelt med at hævde Kongedømmets Betydning som Forfatningens ophøiede Vogter, Nationens sande Repræsentant m. v., ikke *uagtet* det norske Kongedømme tillige er svensk, men netop *fordi* det tillige er svensk, og fordi det ved denne sin dobbelte Egenskab egner sig til at blive et Støttepunkt for nye Planer til Forfatningens Omstøbelse i amalgamistisk Aand. — Fra høire Side er denne Paastand bleven modsagt med stor Enstemmighed og megen Indignation. Det skulde bare være Bagvaskelse og Opvigleri, naar det sagdes, at der inden Høirepartiet raadede nogen Sympathi for de Idéer, som det Skandinaviske Selskab i sin Tid gjorde sig til Talsmand for; Unionsrevisionen er en død og begravet Sag; ingen tænker mere paa den; det er om det *norske* Kongedømme, vore Høiremænd har slaaet Ring; det er for at betrygge det norske Folks egen indre Udvikling, det er af Hensyn til den «rigtige Deling» af Statsmagten, at de har krævet for Kongen et absolut Veto ligeoverfor Grundlovsforandringer; de har fundet dette Veto i Grundloven ikke i Rigsakten; det er bleven udledet af *Sagens* Natur, ikke af *Unionens* o. s. v.

Nu har dog Vetopolitiken faaet en Fortolkning, som maa kaldes autentisk, og som stemmer helt vel med, hvad der fra venstre Side er bleven paastaet. De Mænd, der har sluttet sig til denne Politik i god Tro og uden at skjønne, at den skulde sigte til noget andet og mere end til at verne om de legitime konservative Interesser inden vort eget Land, er nu blevne tilstrækkelig advarede og vil ikke længer have nogen Undskyldning, naar de fremturer paa en Vei, om hvilken de nu maa vide, at den fører i en modsat Retning af den, hvorpaa vort Folk hidtil har gaaet frem. I det kgl. Protokoldiktamen staar at læse — og det gjentoges i den

kongelige Perrontale i Stockholm, — at, naar Kongen ligeoverfor den faldne Rigsretsdom erklærer, at han, uanseet denne, vil vedblive at hævde et absolut Veto i norske Grundlovsspørgsmaal, saa «handler» han som «Unionskonge», — ifølge de «Forpligtelser, der paahviler ham som Unionskonge», — «den Opgave, der ved Grundlov og Rigsakt er tillagt Unionskongen». —

Det kan ikke være den mellem Norge og Sverige for Tiden bestaaende Union, hvorpaa der her har været tænkt. Vilkaarene for denne findes i Rigsakten, — allesammen, og Rigsakten kan, som enhver ved, ikke lovlig forandres eller ophæves uden med begge de forenede Folks Samtykke. Hverken Rigsakten eller Grundloven kjender en «Unionskonge», der har noget at bestille med norske Grundlovsforandringer, eller hvem der paahviler en saadan Opgave, saadanne Forpligtelser som de, hvortil der hentydes i det kongelige Protokoldiktamen. De af den norske Grundlovs Bestemmelser, der ikke vilde kunne forandres eller ophæves uden at forandre eller ophæve den med Sverige indgaaede Forening, er optagne i Rigsakten og derved unddragne enhver ensidig Forføining fra det norske Storthings eller de norske Statsmagters Side; de øvrige vedkommer ikke Unionen og følgelig ligesaalidt Unionskongen.

Dette er de for Tiden gjældende statsretlige Forholde. Naar der altsaa er talt om et Unionskongedømme med saadanne Opgaver og Forpligtelser som i det kgl. Protokoldiktamen, maa det være skeet ved en Anticipation af en Udvikling, som man ønsker at bane Vei for. Unionen, som den er, tilkjender ikke Kongedømmet noget absolut Veto i norske Grundlovsspørgsmaal og kræver intet saadant for sin Bestaaen. Den er sikker uden dette, — sikrest, uden dette. Derimod turde Paastanden om det absolute Veto's unionelle Nødvendighed være rigtig nok, naar man ved «Unionen» tænker, ikke paa den, der bestaar, men paa en, der skal blive, — en saadan som den, der blev bragt paa Bane ved den *anckarsvård'ske* Motion af 1859, og for hvilken vore Bureaukrater i 60-Aarene saa aabenlyst sværmede. Erfaringen har vist, at det norske Folk ikke godvillig lader sig føre med paa en Union af denne Art. Her gjælder det altsaa at have Tvangsmidler til sin Disposition, — t. Eks. et absolut Veto, hvorved det maaske kunde lykkes at stanse en nødvendig Reform saalænge, at det norske Folk omsider gav Kjøb og samtykkede i, at Rigsakten blev revideret og det unionelle Fællesskab udvidet — et lidet Gran, — til en Begyndelse.

Da Kravet paa en Revision af Rigsakten sidste Gang blev fremsat, ledsagedes det, som man ved, af en Paastand om, at den norske Grundlov eller idetringeste flere af dens Bestemmelser,

foruden de, der er optagne i Rigsakten, skulde høre med blandt Unionsvilkaarene og følgelig ikke kunne forandres uden de svenske Statsmagters Samtykke. Af denne Paastand fremgik de berømmelige 71 Paragrafer, som skulde tjene til at befæste Broderforholdet mellem de to forenede Folk, og fra den hentede de 71 Paragrafers Tilhængere inden den morgenbladiske Leir sine bedste Vaaben, idet de, med en Falstaff's hele ophøiede Ringeagt for Ærens og Velanstændighedens Krav, argumenterede saaledes: Eftersom Svenskerne ikke vil tilstaa os Raadighed over hele vor Grundlov, bør vi se at affinde os med dem ved en ny venskabelig Grænseregulering mellem det fælles og det særlig norske Omraade; vi bør afstaa en Del af vor Selvstændighed, for saameget tryggere at bevare Resten.

Den samme Paastand er nu fremsat paa nyt; thi naar det heder, at Unionen kræver et absolut Veto i norske Grundlovsspørgsmaal, hvad andet betyder saa det, end at Unionen skal have Herredømme over Norge, og hvad andet betyder saa det igjen, end at Sverige skal have Herredømme over Norge? Det kunde altsaa synes, som om vi var komne tilbage til det samme Punkt, hvorfra paa en Maade hele den Bevægelse kan siges at være udgaaet, der i sine sidste Konsekvenser har ført til en fældende Rigsretsdom over det norske Statsraad. Og det kunde ligge nær at tro, at Paastanden om, at den norske Grundlov hører med til Unionsvilkaarene, denne Gang som sidst, vil blive Signalet til en Strid mellem de to forenede Folk og til Fornyelse af Kravet paa sterkere unionelle Garantier, flere Paragrafer til Sikring af Venskabet mellem Nordmænd og Svensker. Men Historien gjentager sig aldrig helt. Det gamle kommer stundom igjen, men det har altid noget nyt i Følge med sig, eller det finder nye Forholde for sig og virker paa en anden Maade. Saaledes ogsaa i dette Tilfælde. Adskilligt af, hvad man har faaet høre og læse i disse Tider, gjenkalder uvilkaarligt i Erindringen Aarene 1859 og 60. Men den ydre Overensstemmelse vil alene tjene til at fremhæve den indre og væsentlige Modsætning mellem da og nu, som maa være en Følge af, at hvad der har skeet i Mellemtiden, ikke har skeet forgjæves, og at hverken det norske Folk eller det svenske i disse tyve Aar er bleven staaende paa det samme Standpunkt. Gamle Ufredsfrø er blevene hentede frem paa nyt; men det vil vise sig, at de ikke længer har den gamle Spirekraft. Det vil vise sig, og det har allerede vist sig, at Forholdene er blevene saa vidt forandrede, at vi ikke behøver at frygte en Gjentagelse af, hvad der skete i 1859 og 1860, og at Kravet paa en Revision af Unionsvilkaarene, om det nu skulde reises paanyt, vil blive endnu mere virkningsløst, end det blev dengang.

Det er allerede en væsentlig Forskjel, at Paastanden om, at Unionen skulde have noget med den norske Grundlov at skaffe, denne gang er fremkommet paa en anden Maade og fra et andet Hold end forrige Gang. I 1860 blev den fremsat og vedtaget inden den svenske Repræsentation og havde saaledes fra første Færd en fuldkommen officiel Karakter, stillede fra første Færd det ene Folk mod det andet. Nu er den kommen frem i det kgl. Protokoldiktamen, — et Aktstykke, som man vistnok vil være tilbøielig til at lægge Vægt paa af Hensyn til Forfatterens høie Stilling, men som ikke destomindre alene kan gjælde for en privat Meningsudtalelse, — og dernæst i Statsminister *Thyselius's* Brev, som Forfatteren selv frakjender enhver officiel Karakter, idet han udtrykkelig vedgaar, at han og hans Kolleger i deres Egenskab af Kongens svenske Raadgivere aldeles ingen Adkomst har til at udtale sig vedkommende Nødvendigheden af det absolute Veto i norske Grundlovsspørgsmaal.

Rigtignok er man ved Siden heraf blevet Vidne til en anden Forskjel, som det er mindre hyggeligt at dvæle ved. Da Paastanden om, at svenske Statsmagter skulde have noget at sige over Norges Grundlov, blev fremsat i 1860, mødtes den med en enstemmig Protest af den norske Presse og det norske Folk. Nu er den samme Paastand bleven hilset af vort Høirepartis Organer med en ganske ufordulgt Tilfredshed, som en velkommen Undsætning, et glædeligt Varsel om, at det maaske skulde kunne lykkes ved svensk Intervention at faa rettet lidt paa Affærerne herhjemme. Dette vidner om, at Regjeringspartiet hos os har skudt en ganske respektabel Fart siden Statholderkrigens Dage og er blevet helt anderledes fordomsfrit nu, end det var dengang, da Alverden endnu troede sig bundet ved Hensynet til Fædrelandets Ære og Selvstændighed og syntes enig om, at ethvert Forsøg paa svensk Indblanding i norske Forfatningsanliggender ubetinget maatte afvises. Men denne «Udvikling» er dog intet andet end Bagevjens Bevægelse, der ifølge en uafvendelig Naturlov maa løbe saameget stridere, jo stridere selve Hovedstrømmen er. Ogsaa paa den anden Side har man nemlig udviklet sig, og derpaa er det, at det kommer an, eftersom denne anden Side allerede længe har været den «større Halvdel» og stadig mere og mere har nærmet sig til at omfatte det hele Folk, d. v. s. alle dets livskraftige og fremadskridende Elementer.

Skjønt Kravet paa en Revision af Unionsvilkaarene, hvorved Unionens, d. v. s. Sveriges Herredømme over Norge skulde sikres, i 1860 blev mødt med en enstemmig Afvisning fra norsk Side, skulde det dog lykkes at føre denne Sag et godt Stykke længere frem, end som var stemmende med Norges Ære og Værdighed.

Det skulde vise sig, at der inden Norges raadende politiske Kredse ikke fandtes saameget Samhold, saamegen Sikkerhed og Klarhed i Hensyn paa, hvad Unionen er og bør vedblive at være, og i Hensyn paa de Grænser, som den nationale Selvstændighed kræver ubetinget respekteret, at man formaaede heltud at fastholde det Standpunkt, der var indtaget ved Stortingets Adresse af 23 April 1860. Ikke blot fandtes den norske Regjering villig til at yde Revisionssagen sin hjælpende Haand. Men det skulde lykkes at faa udvirket fra Stortingets Side en Udtalelse, der var saavidt uklar, at man, uden at komme i en altfor aabenbar Strid med Sandheden, kunde udgive den for at være en Tilbagekaldelse af Adressen af 23 April. Det skulde lykkes at faa Unionskommittéen saaledes sammensat, at det fik et Udseende af at man fra norsk Side for ramme Alvor gik med paa den fra svensk Side krævede Revision, idet gamle *Ueland*, Bøndernes Høvding og Stortingets mest indflydelsesrige Mand gennem en lang Aarrække, lod sig overtale til at tage Plads i Kommittéen. Det skulde lykkes at holde Revisionssagen hængende som et Sværd over vore Hoveder i en Række af Aar, at reise en saa varig og vedholdende Agitation til Fordel for den og at stænge Pressen saavidt for alle modsigende eller advarende Røster, at det ikke er til at undres paa, at man, før Sagen kom til Behandling i Stortinget, mangengang kunde føle sig uhyggelig utryg i Hensyn paa det endelige Udfald.

Sligt vilde aldrig kunne ske nu. Majoriteten af Vælgerne og Storthingsrepræsentanterne danner nu et nogenledes fastsluttet, vel organiseret Parti, hvis Program er Udviklingen af det demokratiske Selvstyre. Man erkjender nu Grundsætningerne, hvorpaa dette Program hviler, Vilkaarene for dets Gjennemførelse med en Klarhed, der udelukker enhver Tanke om en Udvidelse af det institutionelle Fællesskab mellem Norge og Sverige. Gamle *Ueland* kunde, med al sin Kløgt, gaa med paa at underskrive et Forslag (den reviderede Unionsakt), der, om det var bleven ophøiet til Lov, med ét Slag vilde have tilintetgjort Frugterne af hans lange politiske Virksomhed. Havde han levet nu, vilde han aldrig have kunnet gjøre sig skyldig i et sligt Feilgreb. Naar man før 1871 nærede et Haab om at kunne drive Unionsudkastets 71 Paragrafer gennem i Stortinget, saa var det især paa Bønderne, man byggede. Man forestillede sig, at Bønderne var saa udelukkende optagne af sine økonomiske Klasseinteresser, og at deres politiske Syn var saa snevert, at de maatte være utilgjængelige for enhver Art af Chauvinisme (hvilket, ifølge vor Høirepresses eiendommelige Sprogbrug, betyder det samme som national Selvstændighedsaand), man forestillede sig, at deres Selvtillid vilde svigte lige-

overfor slige høipolitiske Spørgsmaal som de unionelle, og at de her vilde overlade sig til Embedsmændenes Ledelse. Det viste sig, at man havde taget fejl; men en slig Feiltagelse var dengang mulig. Nu er den det ikke længer. Nu kan man selv inden de mest enragerede Høirekredse ikke være blind for, at Bønderne i Thinget og udenfor er komne udover den blotte Klassepolitiks Synsmaader. Bønderne har lært meget i de sidste Aar, og derom kan der ikke være Tvivl, at de nu meget godt skjønner, at den nationale Selvstændigheds Sag er deres egen, at Strævet med at faa udvidet det institutionelle Fællesskab mellem Norge og Sverige gennem Unionsudkastets 71 Paragrafer i sin inderste Tanke gik ud paa at stanse dem paa deres Fremrykken til den Plads, som Grundloven har anvist dem, og at den hysteriske Kjærlighed til Unionen, der udtaler sig paa en saa vammel Maade i Høirepressen nufortiden, og ifølge hvilken Unionen faar Rang Side om Side med Kristendommen, udspringer af den samme Rod, nemlig af et Haab om, at det maaske skulde kunne lykkes ved Unionens Hjælp at stagge Udviklingen af det demokratiske Selvstyre. Embedsmandspartiet og Bondepartiet har byttet Rolle. Det er Embedsmandspartiet, som nu driver en sneversindet Klassepolitik. Man er inden den bureaukratiske Leir, der har sit Organ i «*Morgenbladet*», langt fra saa «chauvinistisk» nu, som man endnu var i 1860, og man vilde inden denne Leir neppe nu have modtaget de Anckarsvård-Dalmanske Motioner paa en saa uvenlig Maade som i 1860, eftersom disse Motioner, med alt det mindre passende i deres Form, dog sigtede til at udvide og udvikle Unionen, i hvilken man nu har lært bedre end dengang at se den første Livsbetingelse for vort Land, for at tale med «*Morgenbladet*», det vil sige udlagt: en mulig Redningsplanke for Kontorstyret, helst om den kunde blive lidt udvidet. Til Gjengæld er det langt sikrere nu end dengang, at Bønderne vil staa som én Mand og urokkelig som Fjeld mod ethvert Forsøg paa at føre vor Politik ind paa Helstatsprojekternes Vei. Vor Selvstændigheds Sag staar sig overmaade vel ved denne Ombytning af Rollerne og har vundet langt flere og langt paalideligere Forsvarere istedetfor de faa, som den ikke mere tør gjøre Regning paa.

Ogsaa i *Sverige* har Forholdene forandret sig sterkt i disse tyve Aar og forandret sig paa en saadan Maade, at der er overmaade ringe Chance for at faa sat igang en Bevægelse lig den, der fandt Sted i 1859—1860. Siden 1860 har Sverige faaet en virkelig national Repræsentation istedetfor de gamle Stænder, og der har dannet sig et virkelig liberalt og demokratisk Parti, der er blevet det sterkeste inden Rigsdagen. Dette Parti er, som

vort liberale Parti og som ethvert i Sandhed liberalt Parti, patriotisk, men ikke chauvinistisk (i dette Ords europæiske Betydning), d. v. s. det kræver, at det svenske Folk skal være Herre i sit eget Hus, men sætter ingen ydre Forfængelighedens Ære i at opnaa et Principat eller Overherredømme over et andet Folk. Junkerne i det svenske Ridderhus, hvis politiske Begreber tilhørte en længst forsvunden Tidsalder, kunde anse det for patriotisk at stræbe efter et sligt Principat, og det lykkedes dem i 1860 at rive de øvrige Stænder og den svenske Opinion med sig i sin chauvinistiske Rus. Men dette skulde ogsaa blive deres sidste politiske Bedrift. Det hedte i Beretningerne om Mødet i Ridderhuset den 17de Marts 1860, da Ekonomiutskottets Indstilling vedk. de *Anckarsvård-Dalmanske* Motioner blev behandlet, at «den fædrelandske Stemning gav sig Luft i saa rungende og saa vedholdende Jaraab paa de fremsatte Propositioner, at man næsten kunde frygte, at de skrøbelige Mure skulde styrte sammen». Kort Tid efter styrtede «de skrøbelige Mure» virkelig sammen og begrov under sine Ruiner mange forældede Traditioner og Fordomme, som det nu vilde være faafængt Arbejde at søge at puste nyt Liv i. Det Program for en Revision af Unionsvilkaarrene, som blev opstillet i 1860, — Unionsparlament, Udvidelse af det unionelle Statsraads Virkekreds, Indstiftelse af et virkeligt Fællesministerium, — vil nu ikke længer kunne finde almindelig Tilslutning hos den svenske Repræsentation og Folkemening. Man vil inden Sveriges liberale politiske Kredse nu ikke længer kunne være blind for, at den «Ære», som det maatte være for Sverige at øve et Herredømme over Norge gennem et Unionsparlament, et unionelt Statsraad eller en Unionskonge med andre og flere Opgaver og Forpligtelser end dem, den nugældende Statsret kjender, vilde blive overmaade dyrt betalt. Man vil indse, at en Udvidelse af det institutionelle Fællesskab mellem de to Riger vilde lægge Baand ikke blot paa det norske Folks, men ogsaa paa det svenskes politiske Fremadskridning, — at den vilde tjene til at støtte og styrke paa begge Sider af Kjølen det bureaukratiske Mindretal i dets Kamp mod Udviklingen af det demokratiske Selvstyre. Sveriges liberale Politikere vil være enige med Norges i at sætte Pris paa Unionen som den er, og de vil derfor ikke kunne yde sin Medvirkning til, at Unionen bruges som en Trusel, fremstilles som et Baand paa det norske Folks Frihed.

Der foreligger allerede Kjendsgjæringer, som vidner om, at Forholdet virkelig er et saadant. Det var ikke godt muligt andet end at opfatte det kgl. Protokoldiktamen med dets sterke Slaaen paa de unionelle Streng, den kongl. Perrontale med dens do. do., og fremfor alt Offentliggjørelsen af Statsminister *Thyselius's* Brev

i Sveriges officielle Tidning, som en Appel til den svenske Repræsentation og Folkemening, en Bøn om Haandsrækning mod det norske Venstre. Apellen har ikke fundet den Gjenklang, som man udentvivl havde ønsket og ventet, Bønnen er ikke bleven imødekommet til denne Dag. Den kgl. Perrontale blev vistnok hilset med sterke Hurraraab af den ved Leiligheden forsamlede Mængde; men iøvrigt synes den ikke at have frembragt nogen Virkning, og hvad Statsminister Thyselius's Brev angaar, er det af Flerheden af de svenske Presseorganer bleven stemplet, efter Fortjeneste, som en lidet statsmandsmæssig Handling, fornærmelig for Norge, eftersom Brevet trods alle sine Reservationer er et Forsøg paa Indblanding i norske Forfatningsspørgsmaal, uværdig for den svenske Regjering, eftersom dette Forsøg har en saa ængsteligt famlende Karakter og sker paa en saa omhyggelig dækket Maade. Den svenske Rigsdag har forholdt sig aldeles passiv og er, efter hvad der siges af velunderrettede Folk, fremdeles saaledes tilsinds, at nye, mere direkte Forsøg paa at bevæge den til en Optræden «i det norske Spørgsmaal», som muligens turde forestaa, vil møde den mest afgjorte Tilbagevisning.

Ordene i Protokoldiktamenet, Perrontalen, Statsministerbrevet vil altsaa vedblive at være Ord. Deres historiske Betydning vil reducere sig til, at man ved dem har faaet grei Besked om, hvad den norske Regjeringspolitik har ført i sit Skjold. Det skal vise sig, at disse Ord forsaavidt ikke har været udtalte forgjæves. Vi skal ikke glemme dem, — saalidt som vi skal glemme den maade, hvorpaa endel af vore Høreblade har hilset den nye «Unionskonge», der har «Forpligtelser» og «Opgaver» vedkommende norske Forfatningsspørgsmaal, og den svenske Statsministers Indblandingsforsøg velkommen. Det vil give det rette Begreb om Desperationen inden Regjeringspartiet, at det saa aabenlyst har strakt Hænderne ud efter fremmed Hjælp og med Længsel imødeseet en Pression fra svensk Side i vor indre Strid.

Det norske Storting og det norske Folk vilde ganske vist ikke have veget tilbage for en saadan Pression; men godt og vel er det, at den er udeblevet, — godt og vel for Unionen og for Venskabet mellem de to forenede Folk.

Hvilke Kræfter og Midler man forøvrigt gjør Regning paa til Fortsættelse af Vetopolitiken og Kampen mod det norske Storting, er ikke let at se. Saameget er nu godtgjort, at de Kræfter, der hidtil har været bragte i Anvendelse, ikke slaar til. Men man speider forgjæves efter nye.

Da de nye Statsraader fremstilledes for Publikums forbausede Blikke, vakttes der vist hos mange en uhyggelig Forestilling om, at Meningen maatte være, at Krigen nu ret skulde gaa an. Det

nye Ministerium kom til Verden under de mest ildevarslede Auspicier. Protokoldiktamenet, Perrontalen, den svenske Statsministers Brev, Sagsanlægget mod *Dagbladet* og mod *Bjørnstjerne Bjørnson* —, den Mand, om hvem det medrette er bleven sagt (af *G. Brandes*), at, «naar man nævner hans Navn, er det, som om man heiser det norske Flag», — dannede den mørke Baggrund, hvorpaa disse fordetmeste formummede Skikkelser aftegnete sig ved sin første Freintræden, — i Spidsen en af de ved Rigsretten dømte Statsraader, og bag ham Mænd, der, saavidt de overhovedet havde taget nogen Del i den politiske Diskussion havde stillet sig paa yderste høire Fløi. Det vilde ikke være saa underligt, om man lagede sig et helt krigersk Program ud af disse Foreteelser og forestillede sig, at nu havde vi faaet vore Ministerium *Polignac*.

Men, forsaavidt nogen har følt sig opskræmt ved Præsentationen af det nye Statsraad og de samme ledsagende Omstændigheder, maa Sindsligevegten snart være oprettet igjen. Det maatte blive klart, ved nærmere Overveielse og nøiere Betragtning af de nye kgl. Raadgivere, at dette ikke kunde være de saameget efterspurgte «Männer der rettenden That». Endog om *Mændene* havde været der, vilde Midlerne have slaaet feil. En Mand med *St. Arnaud's* politiske og moralske Grundsætninger, om en saadan skulde findes, vilde hos os neppe kunne opdrive det nødvendig-Antal Hjælpere, og, som det heder i *Peder Paars*:

Turenne, Luxemburg, Eugenius, Condé,
Om de vil ene slaacs, saa maa man dem helee.

Det er i et af de sidste Storthingsmøder bleven udtalt af en af Kristianiarepræsentanterne (Advokat *Stang*), at det nye Statsraad er et «Forsoningsministerium». Man kunde tro, — ifølge den Stilling, denne Repræsentant indtager som Høires anerkjendte Leder inden Storthinget, og ifølge den Rolle, Rygtet har tillagt ham ved Dannelsen af det nye Statsraad, — at der maatte tillægges disse Ord en ganske særdeles Vegt. Det vilde være meget glædeligt, om man her virkelig skulde have Gaadens Løsning. Ønsket om Fred og Forsoning paa rimelige Vilkaar er vistnok almindeligt inden baade Høire og Venstre, og om Storthingsmajoriteten tør man trygt forudsætte, at den nu, som tidligere, vilde vise sig imødekommende og gjøre sit til at lette Veien for en Regjering, der stillede sig den Opgave at hidføre et Kompromis.

Men et virkeligt «Forsoningsministerium» maatte betyde det samme som et Ministerium, der har et selvstændigt og virksomt Initiativ, der fra første Færd er blevet enigt om et bestemt politisk Program og har stillet sine Betingelser i Overensstemmelse

hermed, inden det overtog sin Rolle. Og at det skulde forholde sig slig med vort nye Statsraad, er, naar hensees baade til dets Sammensætning og de Omstændigheder, hvorunder det blev sammensat, mindre end sandsynligt. Det er langt mere Grund til at tro, at Medlemmerne af det nye Ministerium har opfattet sin Stilling paa samme Maade som deres Forgjængere, — at de har paataget sig efter god gammel bureaukratisk Sedvane at «staa Statsraad» for Kongedømmet, at være det personlige Regimentes Tjenere, uden Betingelser og uden selvstændigt Program.

Man bør altsaa være rustet paa en Fortsættelse af Kamppolitiken, — vistnok i en forsigtigere Form, efter en mere beskedene Maalestok. Den sidste Tids Erfaring kan ikke have været aldeles spildt. De nye Statsraader vil udentvivl gjøre sig Umag for at undgaa nye Konflikter med den anden Statsmagt, — de vil, som det allerede er bleven sagt, indtage en «sterk forskanset Stilling», og vistnok prøve paa at holde sig indenfor denne, saalænge det paa nogen Maade gaar an. Det er ikke sandsynligt, at de vil gaa aggressivt tilverks som deres Forgjængere; men det er endnu mindre sandsynligt, at de vil forlade den «forskansede Stilling» for at søge at komme til et fredeligt Opgjør. De maa i enhver Henseende føle sig ukaldet til at gennemføre Statsraadsagen og overtage Rollen som en parlamentarisk Styrelse. Det er ikke for et saadant Øiemed, at de har paataget sig sine Poster. Det er det personlige Regimente, som det gjælder at konservere. Det er om det «særskilte Magtomraade», med dets Samling af Regalia og jura majestatis, at der skal holdes Vagt. Hvor ofte og hvorlænge det skal lykkes at finde Mænd, som er villige til at paatage sig denne Tjeneste, kan være uvist. Men det er et Spørgsmaal, hvorpaa der ikke ligger saa overvættes stor Vegt. Folket har Tid til at vente. Det vil seire tilsidst og gennemføre sin Vilje: en regelmæssig Samvirken af Statsmagterne, enten ad den ene eller anden Vei. Naar en Regjering nufortiden søger sin Støtte i kongelige Prærogativer istedetfor i parlamentarisk Indflydelse, vil deraf alene følge, at den for hver Dag bliver mere magtesløs. Det vil gaa Ministre af denne Sort med deres Vagthold om Prærogativerne, som det gik Ingerid Sletten af Sillejord, der gjemte sin Hue af farvet Uld saalænge, at der, da hun tilsidst skulde tage den frem, «ikke var Traaden igjen».

STORTHINGSBESLUTNINGEN VEDKOMMENDE ALEXANDER KIELLANDS DIGTERGAGE.

«Gud fri os fra Intoleransen! Toleransen er slem nok,» — har *Baggesen* sagt etsteds. Jeg kom til at mindes disse Ord ved at se Hr. Pastor *Oftedal* præsentere sig for Publikum som den tolerante Mand, idet han talte og stemte mod Digtergage til *Alexander Kielland* — i Kristendommens og Moralens Navn. Alting er jo relativt i denne Verden, og det kan derfor godt hænde, at Hr. *Oftedal* tilkjender sig denne Hæderstitel i fuldkommen god Tro, idet han henter Maalestokken fra sine nærmeste Omgivelser og sammenligner sig selv med sine kirkelig-politiske Venner og Meningsfæller. Man vil deraf kunne danne sig en Forestilling om, hvad der venter os, saafremt disse Venner skulde blive Landets «pouvoir spirituel», og saafremt det skulde blive dem, der kommer til at drage Grænselinjen for den aandige Frihed blandt os.

Og der er adskillige Foreteelser, hvorefter det kunne synes at fremgaa, at en saadan Eventualitet ikke er saa aldeles fjern eller usandsynlig endda. Pastor *Oftedal* har et Organ — «*Vestlands-posten*» —, om hvis store Udbredelse og Indflydelse der har været talt meget, — ikke mindst af Hr. *Oftedal* selv. Man tør vel slaa endel af paa Forsikringerne om denne store Udbredelse og Indflydelse; men det bliver dog sikkert, at «*Vestlands-posten*» er et meget indflydelsesrigt Presseorgan, Hr. *Oftedal* en meget mægtig Mand og den Retning, han repræsenterer, — den liberale Pietisme eller Klerikalisme, som man har kaldt den, eller det vestlandske kirkelige Reformparti, — en Faktor, hvormed der maa regnes i vort offentlige Liv. Mændene af denne Retning stillede sig fordetmeste under Venstres Fane i den sidste politiske Partikamp, der endte med Venstres afgjørende Seir. Deres Fortjeneste af denne Seir kan vel ikke anslaaes meget høit; men deraf følger ingenlunde, at det ikke kan blive dem, der kommer til at oppebære det meste af Seirens Udbytte. Det hænder iblandt, som man ved, at en saar og en anden høster. I den nu tilendebragte Stortingssession har Venstres Rækker holdt godt sammen, — andet var jo heller ikke at vente, efter at man saa nylig har ud-

fægtet sammen en Kamp paa Liv og Død, — og ved dette Samhold og Samarbeidet mellem Regjering og Storthingsmajoritet er særdeles meget bleven udrettet. Det nye System har holdt Stand og virket paa det allerbedste, — ligetil Spørgsmaalet om *Alexander Kiellands* Digtergage kom for. Men der gik det istykker: Regjeringen blev borte, Majoriteten delte sig, og Repræsentanterne for den vestlandske Klerikalisme traadte frem af det Mørke, hvori de indtil da fordetmeste havde staaet, som de ledende og seirende i en Sag, der ved den Maade, hvorpaa den blev taget, var vokset op til en stor Sag, — større tør man sige end nogen anden, der har været fore i denne Session. Vistnok seirede de ved Hjælp af Alliancer til højre og venstre, ved en Kombination af indbyrdes stridige Grupper, hvoraf de selv udgjorde den mindste Del. Men det var dog først og fremst dem, der seirede; det var paa deres, ikke paa Forbundsfællernes Præmisser, at Slaget blev vundet. Højre stemte i Flok og Følge mod Forfatteren af «Arbejdsfolk»; Højre har en udpræget Aversion mod alle Genier og Talenter, hvilket ikke er saa vanskeligt at forklare, ligesom det heller ikke er saameget at undres paa, at *Alexander Kielland* i en særdeles Grad gjælder for en skadelig Forfatter hos Provst Sparres, Statsraad Bennechens og Amtmand Hjorth's Stands- og Aandsbrødre; men Højre forholdt sig taus under Debatten, og Partiets Aktier staar saadan, at der ikke hersker nogen Tvivl om, at dette var det fornuftigste, man fra det Hold kunde gjøre. Ogsaa *Jaabæk* stemte paa samme Side, — vistnok paa andre Præmisser end de Herrer *Oftedal* og *Liljedahl*; men om disse Præmisser fik man ikke høre noget. Sparetanken kom ikke frem i Debatten. Der blev ikke talt et Ord om de for Statskassen ruinerende Konsekvenser af at bevilge 1600 Kroner til en Forfatter af Kiellands Rang, heller ikke om det fra statsøkonomisk Standpunkt rigtige i, at Staten, naar den endelig skal tage sig af den literære Industri, heller yder sine Bidrag til de maadelige Forfattere, der trænger dem, end til de gode, der kan hjælpe sig selv, — saalidt som om den af Kielland saa dybt fornærmede departementale Autoritet. Det var i Kristendommens og Moralens Navn, at der blev nedlagt Protest mod Forslaget om Digtergage til *Alexander Kielland*. Mindre kunde det ikke være. Spørgsmaalet om de 1600 Kroners Statsbidrag til Kielland blev gjort til et Spørgsmaal om Kristendom og Moral.

Alverden maa indrømme, at der er noget unaturligt i, at denne Sag skulde faa saa overordentlig store Dimensioner. Det rimelige havde været, at den var gaaet igjennem i al Stilhed eller idethøieste ledsaget af endel af de Ulyd fra højre Side, som nu i lang Tid har pleiet at ledsage omtrent enhver god Sag. Det rimelige havde

været, at man havde ladet Høire være alene om Skammen af at stemme mod Kiellands Digtergage, — forsaavidt Høiremændene virkelig skulde have indladt sig paa at stemme imod, naar de havde vidst, at de vilde komme til at staa alene, — hvad man vel, med al skyldig Respekt for deres Fanatisme og Bornethed, kan drage i Tvivl. Fra æsthetisk eller literært Synspunkt har selvfølgelig ingen havt noget at indvende mod Forslaget; i saa Henseende trængte det intet Forsvar og ingen Begrundelse: derom maatte alle være enige. Og, naar man betænker, at *Bjørnson* og *Ibsen* har oppebaaret Digtergage i tyve Aar, og at der ikke er og aldrig har været Tale om at tage Digtergagen fra dem, syntes der ogsaa at være al mulig Grund til at lade dette Synspunkt være det ene bestemmende og til at holde den officielle Kristendom og officielle Moral ganske udenfor Sagen. Det maa medgives, at Leiligheden til at optræde som Kristendommens og Moralens Forsvarer ikke var god. Men man greb den og brugte den saadan, som den var. Man har længtet efter at faa det slaaet fast, at Venstres Seir paa det politiske Omraade ikke skal opfattes som enstydig med en Seir for Friheden og Frisindet ogsaa paa andre Omraader. Man har længtet efter en Leilighed til at vise, at der ogsaa paa venstre Side findes Mænd, som interesserer sig for Kristendom og Moral og vil have gjættet om de «hos Nationen herskende religiøse og moralske Begreber». Og saa greb man da den første den bedste, der frembød sig, uden at tage det saa nøie med, at den maatte synes at være noget haartrukket.

Pastor *Oftedal* udtalte under Debatten, at han «ikke turde, ved at stemme for Digtergage til Alexander Kielland, bidrage sit til at give den Mand Ret, der har sagt, at Fritænkeriet har hele det norske Venstre i Ryggen». Med andre Ord: Pastor *Oftedal* signaliserer et Brud mellem det Venstre, hvortil han og hans Venner hører, — det rettroende, moralske, som ikke vil vide af, at man skjæmter med Pontoppidans Forklaring, — og det «europæiske» Venstre, der har en Ludning mod «Fritænkeriet» og kan mistænkes for at hylde moderne Synsmaader ogsaa paa det religiøse og moralske Omraade. «Fritænkeriet» var en nyttig Forbundsfælle under Kampen mod Høire; men nu er Høire beseiret; Mohren har gjort sin Tjeneste og kan gaa. Den liberale Klerikalisme har under Kampen mod Høire væsentlig vist sig fra sin *liberale* Side; nu er det Tid for den til at vende ud den *klerikale* Side. Den har beseiret Høire i Forbund med Fritænkeriet; nu gjælder det at beseire Fritænkeriet i Forbund med Høire. Man har faaet den politiske Frihed udvidet; til Gjengjæld skal nu Tøilerne drages saameget strammere paa andre Omraader. Man har kaldt Folket frem for at faa gennemført visse politiske Re-

former, men Folket er, udenfor det politiske, strengt konservativt, lysræd, fordomsfuldt, uvidende, og ved Hjælp af denne Lysrædsel og Fordomsfuldhed skal der nu styres frem mod en Tilstand svarende til den skotske for endel Menneskealdere siden, — et Slags protestantisk Kirkestat eller republikansk Presteregimente.¹

Det er slige Fremtidsudsigter, der aabner sig for en ved Forhandlingen og Voteringen i den Kiellandske Sag. Man faar et Indtryk af, at et nyt Program er bleven annonceret, at der er bleven stillet i Udsigt et nyt Veiskille, hvor Folket i Valg skal afgjøre, om det vil gaa til den ene eller den anden Side. Sidst gjaldt det Høire eller Venstre; mellem disse to har Folket valgt paa en saa klar og bestemt Maade, at der ikke kan være levnet Tvivl om, at det Valg bliver ikke gjort om igjen for det første. Nu ser det ud til, at et nyt Spørgsmaal vil blive rettet til Vælgerne: om de vil følge det liberale eller det klerikale Venstre, — om de vil slutte sig til de Venstremænd, der tror, at Diskussionsfriheden vil være nyttig paa alle Omraader, eller til dem, hvis Opfatning af Kristendom og Moral er en saadan, at de ikke kan føle sig tryk paa deres Bevarelse, med mindre de har faaet dem vel gjemt under Laas og Lukke, og som nærer en saa ængstelig Omhu for «de hos Nationen herskende religiøse og moralske Begreber», at de, om der findes mindste Konsekvens hos dem, maa ønske, at den bedste, ærligste, sandhedskjærligste Del af vor Literatur kunde blive tilintetgjort, brændt ved Bøddelens Haand.

Hvorledes dette Spørgsmaal vil blive besvaret, kan maaske være uvist. Kristendomsopraaberne har ikke været heldige i sine Forsøg paa at skræmme Folket bort fra Frihedens Vei ved Hjælp af de gamle Masker og Formularer; men derfor skal man ikke føle sig tryk. Hvad der ikke har villet gaa for Høireprester og Kristiania-Grossererere, kan maaske lykkes bedre for Venstreprester og vestlandske Kirkesangere. Det tør hænde, at de sidste vil nyde mere Kredit som Moralens og Kristendommens Talsmænd end de første. Efter enhver sterk Agitation pleier der at indtræde en Slappelse, og der kunde maaske derfor være Grund til at tro, at der nu, da et saavidt stort Skridt fremover er bleven taget paa det politiske Omraade, vil være Stemning for at slaa sig til Ro dermed. I en saadan Stemning kunde en «moralisk-kristelig» Reaktion maaske finde et brugbart Udgangspunkt, — saameget hel-

¹ Jeg skal nævne i Sammenhæng hermed, at der i disse Dage udkommer hos *Huseby & Co.* en Oversættelse af *Buckle's* Skildring af det skotske Prestevælde i det 17de Aarhundrede, besørget ved *O. Storm*. Denne Skildring er anerkjendt som det omtrent bedst udførte Parti af *Buckle's* berømte Verk, og det synes at være et meget tidsmæssigt Foretagende at gjøre den, gennem en Oversættelse, lettere tilgængelig for vort Publikum, som deraf vil kunne danne sig en klar Forestilling om det Ideal, som vort vestlandske kirkelige Reformparti aabenbart har for Øie.

ler, fordi Folket ganske vist føler sig langt mere utrygt og er langt mere ængsteligt for alt, hvad der er eller klinger nyt paa dette — det religiøse og moralske — Omraade, hvor gammel Slendrian og tankeløst Vanegjængereri hidtil har faaet regjere omtrent aldeles uforstyrret, end paa det politiske, hvor en efter Omstændighederne nogenledes livlig Diskussion har fundet Sted.

Men, — det forholde sig nu hermed, som det vil, — derom føler jeg mig aldeles overtydet, at det vil vise sig, at den liberale Klerikalisme ikke har gjort nogen god Forretning ved sin Optræden i den Kielland'ske Sag. Det er visselig noget overmaade sørgeligt ved Maaden, hvorpaa denne Sag blev afgjort, — vi har al mulig Grund til at skamme os over, at vore aandige Tilstande endnu er saa ravnekrogiske, at sligt kan passere; — men jeg tror, at vi kan trøste os med det Haab, at denne Obskurantismens Seir vil virke sit til at fjerne de Farer, som den har bidraget til at aabenbare.

Man kan forsyne *Alexander Kiellands* Bøger med «Statens Stempel» ved at bevilge Forfatteren Digtergæge, eller man kan lade det være; men man kan ikke faa Bøgerne tilintetgjort eller hindre, at de bliver læste. Det forholder sig nok saa, at disse Bøger har fundet en stor Udbredelse og er blevne meget læste, ogsaa paa Landet, blandt Bønderne, især inden den yngre Slegt, og de, som har læst dem, maa skjønne, at der her ingen Grund er til at gjøre Anskrig i Kristendommens og Moralens Navn, eller de maa staa paa et saa lavt Dannelsesstrin, at deres Mening ikke kan have meget stor Vægt eller faa nogen meget stor Betydning.

Det stod at læse i Komitémajoritetens Indstilling vedkommende *Kiellands* Digtergæge, at «hans Forfattervirksomhed ialfald tildels formenes at staa i Modsætning til de inden Nationen herskende moralske og religiøse Begreber». Udtrykket er, som man ser, meget reserveret og omsvøbsfuldt og tyder just ikke paa nogen særdeles god Samvittighed eller tryk Overbevisning; men, trods alle Omsvøb og Reservationer indeholder det dog en Anklage mod Nationen, som jeg i det længste vil tro er aldeles usand og ubeføiet. Det maatte i Sandhed staa ilde til med Nationens moralske og religiøse Begreber, saafremt de ikke skulde kunne forliges med en Forfattervirksomhed som *Kiellands*.

Der kan, saalænge ikke Pontoppidans Forklaring er optaget blandt vor Kirkes symbolske Bøger, ikke nævnes et eneste Sted i alt, hvad Kielland har skrevet, hvor han retter noget Angreb paa Kristendommen eller driver Spot med den. Og hvad Moralen angaar, skal det være vanskeligt at nævne nogen skjønliterær Forfatter, der er mere pur og pletfri. Den, som for ramme Alvor kan indbilde sig, at der i moralsk Henseende er noget at udsætte

paa Kiellands Bøger, maa have hentet sit Begreb om Skjønliteratur fra gudelige Traktater eller moralske Fortællinger for Børn. En Forfatter, der skildrer det virkelige Liv, kan ikke undgaa at komme ind paa et eller andet urent eller stygt Forhold, — Livet er nu engang saadan; men *Kielland* glider altid let henover disse Forholde, — altfor let, mener en og anden Kritiker, — og stiller dem aldrig i nogen flatterende Belysning. Han er uden al Sammenligning den vittigste af vore Forfattere; hans Satire er overordentlig hvas og flængende; men den gaar aldrig ud over noget, som en retskaffen, ærlig, sandhedskjærlig Mand kan være bekjendt af at holde paa eller forsvare; han giver sig ikke af med at forfægte Paradokser eller at opstille nogen ny Moral eller at angribe nogen af de Institutioner, der ifølge de sedvanlige Forestillinger afgiver den uundværlige Grundvold for et ordnet Samfundsliv; hvad han haaner, er altid den ligefremme Humbug og Løgn, det ligefrem slette, det, som uden al Modsigelse eller Indvending bør ønskes borte af Livet: — Standsfordomme, Spekulationssvindelen, de geistlige og verdslige Bureaukraters Skinhellighed og Skin-væsen o. s. v.

Det har ofte været fremhævet, ogsaa i disse Dage, at *Alexander Kielland* har reist Haugianismen, — den dybeste religiøse Bevægelse, der nogensinde har gaaet gennem vort Folk, — et Minde i Literaturen, som ikke kunde være smukkere eller mere sympathetisk. Hans Nilsen Fennefos er en af de mest tiltalende Skikkelser i vor nyere Digtning. Den Forfatter, der har skabt denne Skikkelse, kan ikke forholde sig fremmed eller fiendtlig ligeoverfor det Trosliv, som der træder os imøde. Man skildrer neppe saa smukt og varmt, medmindre man har Sympathi for det, man skildrer. Det kan følgelig ikke være denne Slags Kristendom, der kræver Beskyttelse mod et Forfatterskab som *Alexander Kiellands*. Om en Hans Nilsen Fennefos havde været Medlem af Gagekomitéen eller Stortinget, vilde han uden Tvivl have tiltalt sine kristelig-bekymrede Kolleger paa samme Maade, som han tiltaler Sivert Gesvint og de andre skrækslagne Haugianere ved Skipper Worses Dødsleie: «Hvorfor sidde I her i Mørket? Mon I have noget at frygte af Lyset?»

Det er ikke Hans Nilsen Fennefos's, men Pastor Martens's og Morten Bagstrævers Aand, vi gjenkjender i den af Gagekomitéens og Stortingets Flertal udviste Omhu for «de hos Nationen herskende religiøse og moralske Begreber». Derfor er man ogsaa paa høire Side saa inderlig tilfreds og saa helt med paa Sagens Udfald. Naar Morten Bagstræver faar Opreisning, er der aabnet en Udsigt til det samme ogsaa for Statsraad Bennechen og de andre «Arbeidsfolk». Kopisterne Mortensen og Ørseth gnider sig

i Hænderne, og «Folkets sande Ven» kan endelig engang efter lange Tider bringe en ledende Artikel, der lyser af Mod og Fortrøstning. Høirerepræsentanterne i Stortinget forholdt sig taus under Debatten, — for visse Aarsagers Skyld, og for visse Aarsagers Skyld sees ogsaa «Morgenbladet» at have «lukket sine Spalter for enhver foreløbig Diskussion af denne Sag». Men da Slaget var vundet, kunde det nævnte Organ ikke ikke dy sig; Glæden var for stor, den maatte faa Luft. Og saa bragte da Organet en ledende Artikel, der giver Oplysning om de store Haab, man fra denne Side knytter til Alliancen med den vestlandske Pietisme. «Vi er langt fra,» heder det, «at undervurdere Betydningen af den fattede Beslutning. Det er en Afvisning paa Religionens og Moralens Gebet af de radikale Idéer, som endnu har Majoritet i Nationalforsamlingen paa det politiske Gebet — — — — —. Det er en Afvisning for første Gang af de radikale Idéer, — en Afvisning af disse Idéer, ikke i deres Helhed, men dog en Afvisning paa det religiøse og moralske Gebet. — — — — — Som en saadan Afvisning giver vi Stortingets Beslutning vor Tilslutning, idet vi udtaler det Haab, at moralske og religiøse Hensyn ogsaa fremdeles maa tillægges tilbørlig Vegt, trods vore literære og politiske Skrighalse.» Naar bare det sker, mener «Morgenbladet», saa vil nok Turen engang komme til den Sort radikale Idéer, hvis Afvisning særlig ligger os (o: «Morgenbladet») paa Hjerte, nemlig de, som for Tiden er de raadende i vor Politik. Og dette er ikke saa dumt tænkt endda. Der er en indre Sammenhæng mellem det geistlige og verdslige Uniformsvæsen, mellem Opfatningen af Religion og Moral som et Liggendefæ, der maa være unddraget enhver fri Diskussion, og Opfatningen af Staten som en Tvangsanstalt med Fangevogtere og Garantier og Kauteler, hvorfra man aldrig kan faa for mange, saa at, naar den ene af disse Opfatninger gjøres gjældende, saaledes som skeet er i den Kiellandske Sag, er det i Virkeligheden ogsaa en Seir for den anden. Man har inden den morgenbladiske Leir vistnok begyndt at opgive Haabet om at faa den saakaldte politiske Radikalisme fordrevet fra dens Positioner ved at angribe den i Fronten. Det vilde ialfald ikke være for tidligt, om saa var. Maaske turde der være mere at vinde ved en omgaaende Bevægelse, ad de «religiøse og moralske Hensyns» Vei. Her maatte man nu vel for det første stille sig i Taushed bag Hr. *Oftedals* og hans Venners Ryg og følge dem som Ledere. Men naar Bevægelsen naar frem til et vist Punkt, vil man kunne hjælpe sig selv og maaske endog blive saa sterk, at man vil kunne lade den kjære *Oftedal* og hans Venner faa føle, at de har arbeidet, som det heder, «pour le roi de Prusse».

Dette er nu de Forhaabninger, der øiensynlig har foresvævet Forfatteren af den morgenbladiske Leder. Jeg tror ikke, at de vil blive opfyldte. Jeg tror, at «Morgenbladet» overvurderer Betydningen af den Seir, som dets Parti har vundet ved selv at tie og lade den saameget smædede «omstrippende» Prædikant tale. Der tør vel være megen Lysrædhed og Fordomsfuldhed blandt Folket; men at en saa ynkelig Opfatning af Kristendom og Moral som den, der er kommet til orde i den Kiellandske Sag, udtrykt paa en saa feig eller famlende Maade, skulde samle mange Stemmer om sig og blive Signalet til en almindelig Reaktion: det tror jeg ikke, før jeg ser det.

Om det skulde vise sig, at jeg har taget feil, — om Alliancen mellem Høire og den liberale Klerikalisme skulde knyttes for mere end denne ene Leilighed, — om den Slags Kristendom, der finder det nødvendigt at sætte *Alexander Kiellands* Bøger paa Index, virkelig skulde blive en krigførende Magt blandt os, — da vilde dette vistnok efter min Mening være baade bedrøveligt og forunderligt, men ingenlunde noget at forfærdes saa særdeles meget over. Reaktioener maa man altid være forberedt paa, og naar man ved, at Bagevjen er en Virkning af de samme Love som den fremadilende Strøm, bør man fra vort Synspunkt kunne møde dem med fuldkommen Sindsro, endog om det for en Stund skulde se noksaa broget ud.

Pastor *Oftedal* vilde ikke, ved at stemme for Digtergage til Kielland, «bidrage sit til at give den Mand Ret, der har sagt, at Fritænkeriet har det norske Venstre i Ryggen». Derhen kunde det ganske vist bringes, at ingen vilde kunne paastaa, at Fritænkeriet har det norske Venstre i Ryggen. Det var nok muligt. Men det omvendte Forhold, at nemlig Venstre har Fritænkeriet i Ryggen, er nok og har nok været langt mere væsentligt, og dette Forhold vil Pastor *Oftedal* ikke engang kunne «bidrage» til at faa ophævet. Fremskridtsaanden paa det politiske Omraade udgaar for en væsentlig Del fra, hvad man kalder «Fritænkeri», d. v. s. den ærlige, aldrig hvilende Søgen efter Sandheden paa det religiøse, moralske og filosofiske Omraade. Venstrepartiet hos os som andetsteds kan forsaavidt siges at være skabt af Fritænkeriet, uden hvilket selve Pastor *Oftedals* politiske Standpunkt ikke vilde været muligt eller tænkeligt. Fremadskridningen er ikke saa jævn og sikker i Politiken som i Tankens Verden. De politiske Reformpartier samler sig om bestemte, én Gang for alle givne Maal, og naar de er opnaaede, hænder det ofte, at Flerheden vil slaa sig til Ro dermed eller endog bliver ræd for Konsekvenserne af sit eget Verk og allierer sig med sine fordums Modstandere. Paa denne Maade indtræder en Stans i det politi-

ske Reformarbeide eller vel endog en midlertidig Tilbagegang. Men Fritænkeriet hviler ikke: det er altid «i Ryggen» og skyver paa og driver det tilsidst derhen, at Reformarbeidet maa tages op paany, ved at skabe de aandige Forudsætninger for videregaaende politiske Fremskridt, som da ikke i Længden kan hindres eller afvises.

DEN NORSK-SVENSKE UNIONS HISTORISKE RETSGRUND.

I.

Hr. *L. A. Havstad* har i et Opsæt i «Verdens Gang» (1ste, 3die, 6te Decbr.) søgt at vise, at Unionen mellem Norge og Sverige, naar den sees i dens «verdenshistoriske Sammenhæng», fremstiller sig ikke som et Verk af tilfældige eller blot ydre politiske Kombinationer, men som Udtryk for en stor historisk Tanke, der maa have varig Gyldighed. — Napoleonskrigene var en Racekamp mellem Germaner, Romaner og Slaver. Deraf fremgik Unionen, og deri er dens verdenshistoriske Retmæssighed eller Nødvendighed givet. «Naar den «Erstatning for Finland», som trængtes for at befæste Stillingen i Nordeuropa for de germaniske Folk, paa en ganske enkelt Maade er fremtraadt som en Sammenlutning af den skandinaviske Halvøs tvende Folk til gjensidig Betryggelse og Forsvar, saa har dermed en historisk Udvikling fundet Sted i en heldbringende Retning; den tilsyneladende Tilfældighed eller den «fremtvungne Formæling» er indtraadt som et naturligt og betydningsfuldt Led i vor Races Virksomhed for at hævde sin Stilling.»

Dette Ræsonnement minder os om Skandinavismen, der jo ogsaa opstillede Racefællesskabet som Grundlag for sine politiske Kombinationer. Ganske vist er det, naar der endelig skal være Tale om «Race», langt bedre Mening i at tage alle germaniske Folk med end at blive staaende ved de skandinaviske. Ganske vist er Modsætningen mellem Germaner, Romaner og Slaver i flere Henseender dybt indgribende og betydningsfuld, og ganske vist har den ogsaa haft sin Del i Napoleonskrigene. Men det gaar dog ikke an at karakterisere disse som en Racekamp. Derved bliver en underordnet, mindre væsentlig Side ophøiet til Hovedsag. Det centrale, — det for Europas senere Udvikling dybest bestemmende og afgjørende ved disse Krige ligger andetsteds.

Vi ved, at den franske Revolution forkyndte Nationaliteternes Ret til en fri og selvstændig Tilværelse som Princip for den europæiske Statsorden og dermed rettede en Appel til Europas Folk, som fandt Gjenklang hos dem alle, forsaavidt de ikke stod altfor

langt tilbage i Oplysning. Det var med dette Princip som Løsen, at Revolutionen seirrigt tilbageviste de fremmede Magters Intervention, og det var det samme Løsen, der tjente som Samlings-tegn under den sidste afgjørende Kamp mod det af Revolutionen fremgaaende militære Diktatur, der fornegtede dens Princip og brød Folkene under sig uden Hensyn til Nationalforskjel. Det var ikke Race mod Race, — Germaner mod Romaner, — men de for sin Selvstændighed kjæmpende Nationaliteter, uden Hensyn til Race, — Spaniere og Portugisere ligemeget som Tyskere, — der forenede sig mod et dem alle truende Universalherredømme. Det er det, som giver Verdenskampen mod Napoleon dens væsentlige historiske Betydning.

Vi ved, at de mod Napoleon koaliserede Fyrster, efter at have paakaldt Nationalitetsprincippet og brugt det i sin Interesse, gjorde sit bedste for at faa det skaffet ud af Verden igjen. Men vi ved ogsaa, at det ikke lykkedes, trods alle hellige Alliancer og alle Reaktioner. Vi ved, at Nationalitetsprincippet mere og mere har paanødt sig Statsmænd og Kabinetter, saa de hylder det eller ialfald maa give sig Mine af at hylde det. Og derover har man al mulig Grund til at glæde sig i Humanitetens og Civilisationens Navn. Nationalitetsprincippet lægger, i Modsætning til det monarkiske Princip, Vegten paa de indre, aandelige Baand mellem Menneskene som Grundlag for deres Forening i politiske Samfund og kræver dem betragtet som tænkende, følende Væsener, ikke bare som en Kvægbesætning. Det har vel fremkaldt og vil fremkalde Krige og diplomatiske Forviklinger, saalænge nemlig til det er bleven gennemført paa en nogenledes tilfredsstillende Maade, — og dermed har det vistnok endnu lange Udsigter; men det peger dog altid frem til en Tingenes Orden, da Staterne ikke stiller andre Krav til hinanden end saadanne, som de maa være villige til uden Tvang at imødekomme i Kulturens eller Samfærdselens Interesse, — medens ifølge det monarkiske Princip Staterne maa leve paa en stadig, — hemmelig eller aabenbar, — Feltfod, eftersom dette Princip medfører hos de Styrende en aldrig mættet Attraa efter Naboen's Eiendom; den mest passende Syssel-sættelse for en Monark er jo, ifølge et Udsagn af Ludvig XIV, Monarkismens typiske Repræsentant, at arbeide paa Udvidelse af sit Riges Grænser. Raceprincippet, der opstiller, ikke Nationaliteten eller Folkeenheden, men det nærmere eller fjernere Slegt-skab mellem Folkene som Basis for sine politiske Kombinationer, gjør vel forsaavidt ogsaa gjældende en aandig Sammenhæng, men en langt mindre dyb, langt mindre kulturhistorisk virksom og indgribende end den, for hvilken Nationalitetsprincippet giver Udtryk. At Raceprincippet i Virkeligheden hører hjemme paa et

lavere Udviklingsstadium, frengaar allerede deraf, at det øver mest Indflydelse og spiller den største Rolle hos de europæiske Folk, der staar længst tilbage i Kultur; Panslavismen er i vore Dage en helt anderledes levende Magt end Pangermanismen eller Panromanismen. Nationaliteterne er Resultater af og Organer for den fremadskridende historiske Udvikling; Racerne er vel ogsaa Resultater af en Udvikling, men en forhistorisk, en forlængst afsluttet. Racemodsætningen er derfor paa én Gang mindre dyb og mere ubevægelig end den nationale, og de Kampe eller Brydninger, hvori Racen indgaar som et afgjørende eller bestemmende Moment, maa som Følge deraf ogsaa faa et uhyggeligt Præg af Vildhed og Uforsonlighed fremfor dem, hvori alene nationale Differenser gjør sig gjældende.

Det staar da fast, at det var et ubetinget, et stort Fremskridt, — maaske det største, der skyldes den franske Revolution, — at den indførte Nationalitetsprincippet paa en varig Maade i den europæiske Folkeret. Maaske er der intet, der har stillet den efterrevolutionære Tidsalder i en saa skarp Modsætning til *ancien régime* som den Indflydelse, dette Princip har øvet til at give den internationale Politiks Maal og Midler en høiere, mere moralsk Karakter. Og i denne Sammenhæng fremstiller sig nu Nordmændenes Reisning i 1814 for at hævde sin nationale og politiske Selvstændighed som fuldt beføiet, fuldt legitim i historisk saavel som folkeretlig Henseende, — som en Kamp og Seir ikke bare for Norge, men for Menneskehedens gode Sag i det hele, — som en Bevægelse helt i Flugt med den fremadskridende historiske Udviklings rette Hovedstrøm. —

Ikke mindre klart viser det sig, hvor Kielertraktaten, de Forhandlinger, der gik forud for den, de Forsøg, der gjordes paa at gennemføre den, og Unionen selv, der blev det endelige Udbytte af disse, hører hen, og hvilken Dom der maa blive at fælde derover fra historisk Synspunkt. Den respektableste eller rettere eneste respektable af de herved virksomme Faktorer var Tanken paa Nordmænds og Svenskers nære Overensstemmelse i Sprog, Seder o. s. v., der kunde fremkalde en Forestilling om, at de udgjorde en virkelig Folkeenhed. Men for det første var dette en falsk Forestilling, en Miskjendelse af Nationalitetens Væsen, og, hvad der gjorde sig gjældende deri, ikke det moderne Nationalprincip, men det halvbårbariske Raceprincip. Og dernæst spillede denne Tanke altid en yderst underordnet Rolle i de svenske Unionsplaner og havde aldeles ingen Indflydelse paa de Statsmænd, i hvis Lod det faldt at bringe disse Planer til Udførelse. —

Karl Johan saa bare paa Landkartet; det var nok til at overbevise ham om, at «Naturen», som han udtrykte sig, «havde be-

stemt Norge til at være en Del af Sverige». Han nærede gammelt Fiendskab til Napoleon og længtes efter at gøre sig helt uafhængig af sin fordums Herre, hvis tunge Haand han saa ofte havde faaet føle. Den eneste Udvei hertil var at søge russisk Alliance, og for at opnaa denne maatte han give Afkald paa Tanken om at gjenvinde Finland, hvilket havde været Forudsætningen, — det af alle underforstaaede Vilkaar for hans Valg til svensk Thronfølger. Hans Politik, — 1812 Aars Politik, som den kaldes, — var uden tvivl klog og i mange Maader velbetænkt, — han havde fremfor de fleste i Samtiden en klar Forstaaelse af det chimæriske ved det Napoleonske System, og han havde udentvivl Ret, naar han mente, at Finland, om det blev vundet tilhage, vilde blive en «Nessus skjorte» for Sverige, — men den var paa samme Tid saa helt selvisk, saa aldeles frigjort fra alle Taknemmelighedens og Fædrelandskjærlighedens Hensyn, saa bugtet og kroget, at den maa gøre et uhyggeligt Indtryk paa enhver uhildet Betragter, og at den ikke uden Brud paa al moralsk Velanstændighed kan gøres til Gjenstand for slige Lovprisninger som dem, vi har været vante til at høre hos os. Det er ellers værdt at lægge Merke til, at netop i de Kredse, hvor der pleier at komme til orde en højroestet Forargelse over den sig udbredende «hedenske» heroworshipping, har der ligeoverfor Karl Johan været drevet en Herosdyrkelse saa god, som man vil have den, — saa devot og saa nøie afpasset efter kirkeligt Mønster som vel muligt, — og hvilken Heros! —

Hvad de med Karl Johan forbundne Stormagter angaar, der garanterede ham «Besiddelsen» af Norge og lovede ham sin Hjælp til at udhungre eller erobre Landet, da kan der jo kun være én Mening om, at deres Handlemaade var en politisk Forbrydelse af samme Art som Polens Deling eller endnu værre. Paa samme Tid som de i sine Manifeste fremstillede sig som Forkjæmpere for Folkenes Frihed og Selvstændighed, drev de en Trafik med Folk og Lande, hvorved vi føres tilbage til Kabinetspolitikens allerværste Tider. Keiser Aleksander forærede Norge til Karl Johan; han opgjorde en Plan om at forære Fredrik VI til Vederlag Holland, der skulde blive en Del af Danmark o. s. v. «Man bebreidede Napoleon hans Træden al Ret under Fødder,» siger den ansete belgiske Historiker *Laurent*, «og hvad gjorde de Allierede, da de skjænkede Norge bort til den svenske Konge? Nordmændene havde Uret i at beklage sig. De Allierede havde jo stipuleret, at Norges Forening med Sverige skulde ske under muligste Hensyntagen til det norske Folks Lykke og Frihed. Det er nøiagtig det samme Sprog, der førtes af den «gode Moder» Katharina den Anden og de med hende forbundne Monarker, da de delte Polen sig imellem.»

I England, hvor der fremfor i de andre Lande fandtes en aarvaagen offentlig Mening, erkjendte man ogsaa i Samtiden det utilbørlige i Stormagternes Fremgangsmaade ligeoverfor Norge og skammede sig derover. Det er bekjendt, at der fremkom energiske Protester mod Ministeriets norske Politik baade i Parlamentet og i den engelske Presse. Ministrene vedgik, at denne Politik ikke godt kunde bestaa sig for Moralens og Folkerettens Domstol; men det fik ikke hjælpe, mente de; Norges Ret maatte vige for den europæiske Nødvendighed.

Denne Tale om en «europæisk Nødvendighed» er stadig kommet frem paany i senere Tiders Diskussion af den norsk-svenske Unions historiske Retsgrund. Forfattere, som uden Prutning erkjender, at Nordmændenes Reisning i 1814 var i enhver Henseende en god Sag, at det norske Folk har samme Ret til fuld ubeskaaret Selvstændighed som alle andre Folk, og at Foreningen med Sverige blev det paanødt paa en Maade, der ikke harmonerer med god politisk Moral, tager sin Tilflugt til den «europæiske Nødvendighed» for at bevise, at Foreningen alligevel ikke bør opfattes som et Verk af blot ydre Vold og Enkeltmands egennyttige Beregninger, men at den har sin dybe almengyldige historiske Grund og Mening. Saaledes Professor *Rydin*, der i sit bekjendte Skrift om den norsk-svenske Union udtrykker sig saaledes: «Norge hade visserligen formel rätt att vägra förenig med Sverige, men å andra sidan var Norge från den högra politikens synpunkt förpliktadt att för betryggande af egen säkerhet och den skandinaviska halföens lugn och för den europeiska fredens upprätthållande ingå i förenig med Sverige. Mänsklighetens sak har berättigade anspråk på hvarje stat. Under dessa är hvarje folk skyldigt att underordna sin enskilda fördel . . . Om derföre mänsklighetens saks högre fordringar komma i collision med egna endast på nationalstolthetens tilfredsställande riktade anspråk, bör åt de förra lemnas företrädet. Norges förenig med Sverige var och är en fordran af denna högra ordning. En motvigt emot Rysslands växande öfvermakt var af behovet påkallad. Denna motvigt voro och äro skandinaviska halföns båda folk ämnade att bilda til följd af deras plats såsom förposter för folkfrihetens och odlingens sak emot österns barbari . . . Deras förenig till et starkt förbund är derföre i mänsklighetens namn föreskrifven. Det var detta rättsbud som Norge ägde att uppfylla, då fråga om förenig med Sverige bragtes åbane; och förpligtelsen till en förenig ur denna synpunkt var oafvislig.»

Det er en hermed væsentlig overensstemmende Betragtningssmaade, Herr *Havstad* har gjort gjældende i sine Opsæt i «Verdens Gang». Han finder det naturligt, at vi Nordmænd ønsker at blive

fuldt ud selvraadige og Herrer i vort eget Hus. Han deler selv dette Ønske. Men han mener, at vi bør finde os i noget Afslag i denne Selvraadighed af Hensyn til de Opgaver, vi har fælles med Svenskerne som Forposter for den germaniske Race eller den europæiske Civilisation ligeoverfor «Østens Barbari».

Nu ja, — jeg nægter naturligvis ikke, at et Folk har Pligter og Opgaver ikke bare ligeoverfor sig selv, men ligeoverfor Menneskeheden eller den almindelige Civilisation, og at det maa bringe Offere for at løse disse Opgaver; — maaske lader der sig ogsaa tænke Tilfælde, da et Folk af Hensyn til «Menneskehedens Sag» bør finde sig i at ofre noget af sin Selvraadighed eller Selvstændighed, skjønt denne jo ellers pleier at regnes blandt de uafhængelige Goder, i Lighed med Mandens Ære, hvormed der ikke under nogen Omstændigheder maa drives nogen Trafik. Jeg nægter naturligvis ikke, at Nordmænd og Svensker har Opgaver at løse i Fællesskab, og at de ved mange Forhold er henviste til at støtte hinanden og være gode Venner og Forbundne. Men der er adskillige andre Spørgsmaal at klare, inden man heraf udleder nogetsomhelst om den nu bestaaende norsk-svenske Unions Nytte og Nødvendighed. —

En fremragende svensk Politiker har nylig udtalt, at han ikke vurderer Unionens militære Betydning for Sverige synderlig høit fordi Nordmændene nu er blevne saa «løierlig nationalstolte», at de maaske i Tilfælde ikke vil finde sig i at stilles under svensk Kommando. Nei — det kunde nok være muligt det. Det kunde nok være muligt, at vi er blevne, eller ialfald at vi bliver saa løierlig nationalstolte, at vi ikke vil finde os i, at det, der skulde være vor Folkeære, — vor Villighed til at ofre Liv og Blod for Fædrelandet, — bliver omgjort til en Skam for os, nemlig til en Vassalpligt ligeoverfor et andet Land. Det kunde nok være muligt, at Nordmændene vilde blive bedre Allierede for Svenskerne, naar de kunde være det med den fulde Følelse af Frihed og Ansvar.

Herr *Havstad* mener, at vi faar opgive Tanken om to Udenrigsministere af Hensyn til den Styrke, som Ledelsens Enhed giver ligeoverfor andre Magter. Han advarer mod at undervurdere Institutionernes Betydning. Skulde der ikke snarere være Grund til at advare mod den Overvurdering af Institutionerne, der fremdeles er saa gjængs? En Institution er dog bare en Form; har den intet Indhold, eller svarer den ikke til Indholdet, kan den ofte være mere end betydningsløs, — den kan være en ligefrem Hindring for det, som den skulde tjene til at fremme. Herr *Havstad* henviser til, hvad Historien «ved at fortælle om det betydningsfulde i, at et Forbunds Overflade er glat og hel, uden

Sprækker». Ja —, Historien om de Tider, da Overfladen, d. v. s. Kongerne og deres Ministre, omtrent var alt, da der bagenfor bare stod en vilje- og meningsløs Mængde. Men nu, da Folkene er vaagne, hvad hjælper det nu, at Overfladen er glat, naar der indenfor gør sig gjældende voldsomme Divergenser? — Herr *Havstad* tænker sig Tilfælde, da norsk og svensk Folkemening, norsk og svensk Interesse i et udenrigspolitisk Spørgsmaal staar i skarp Strid. I saadanne Tilfælde skulde det tjene til at holde Folkene sammen, at der er én Udenrigsminister. Men er der Grund til at tro, at Divergensen vil blive mindre skarp og mindre sterkt følt derved, at den ikke bliver repræsenteret ved Kongens Raadsbord? Vilde det ikke snarere være et Middel til at udjævne den, at den faar gjøre sig saalangt som muligt gjældende i den lovlige, rolige Forhandlings Former? Er ikke det at tro, at en rent udvortes, institutionel Enhed skulde kunne raade Bod paa indre Strid mellem Folkene, omtrent som om man vilde forestille sig, at, siden Uhrviseren betegner Tiden, kan man faa Tiden til at gaa hurtigere eller langsommere ved at flytte paa Uhrviseren?

Under alle Omstændigheder kan Herr *Havstad* ikke andet end være enig i, at Unionen, saadan som den nu bestaar, med dens for os «absolut utilfredsstillende» Ordning, der opfattes eller bør opfattes af os alle som en Skam, ikke kan tjene til at nærme, men snarere maa fjerne Folkene fra hinanden og saaledes virke stik imod, hvad der skulde være dens historiske Tanke og Mening. Men han haaber, at det vil lykkes os at gennemføre Lighedsprincippet indenfor Grænserne af det nu bestaaende Fællesskab, og henviser, som de andre, der haaber det samme, til Unionens Historie —, til hvad vi har opnaaet, siden den kom istand. Jeg er bange for, at Unionens Historie ikke støtter dette Haab.

II.

Tegnér raadede sine Landsmænd at søge Erstatningen for Finland inden sit eget Lands Grænser. Det var talt ud af en rigtig Forstaaelse af den moderne Tids Aand og af de Krav, den stiller. Men det var en Tanke, der laa aldeles udenfor svenske Politikeres Synskreds paa den Tid, da Foreningen med Norge blev istandbragt. De kunde ikke forestille sig andet, end at det var et nødvendigt Eksistens-Vilkaar for Sverige, at det fik Finland tilbage eller, i Mangel deraf, en anden udenrigsk «Besiddelse», hvorved der efter Omstændighederne alene kunde blive Spørgsmaal om Norge. Selv *Georg Adlersparre*, — vistnok den friest- og videstskuende blandt de dalevende svenske Statsmænd, — hyldede

denne forunderligt mistrøstige Mening om Sveriges Mangel paa Evne til at bestaa for sig, — være sig selv nok. Fremfor nogen anden hævdede han, at Norge burde vindes ad den frivillige Overenskomsts Vei, ikke ved Vaabenmagt, og han stod derfor ogsaa i en skarpt udtalt Opposition til Karl Johans Politik 1812—1814. Men *Maalet* var for ham det samme som for de andre: Nordmændene skulde smelte sammen med Svenskerne til ét Folk, Norge skulde blive en Del af den svenske Stat. Og hvad *Karl Johan* selv angaar, da er det jo noksom bekjendt, at, naar han i 1814 tilstod Nordmændene saa gunstige Vilkaar, saa var det ingenlunde med hans gode Vilje eller ifølge nogen Overbevisning om, at Norges Forening med Sverige burde grundes paa Principet om begge Folks Selvstændighed og Jævnbyrdighed. Han gav, hvad han mente Omstændighederne nødte ham til at give, idet han reservede sig at tage det tilbage igjen, eftersom der frembød sig Leilighed dertil. «Udentvivl,» skrev han til de svenske Kommissærer ved det overordentlige Storting i 1814, «vil vore Efterkommere faa adskilligt at bestille med at gennemføre den endelige Sammensmeltning af de to Nationer; men det kan være politisk klogt at overlade noget af Arbeidet til dem, saa deres Patriotisme bliver ledet i en lignende Retning som Engelskmændenes ligeoverfor Skotland» (*diriger ainsi leur patriotisme et leurs efforts à l'exemple des Anglais à l'égard de l'Écosse*). Foreningen mellem Norge og Sverige, saadan som den ordnedes i 1814, fremstillede sig for ham som det første Skridt ind paa en Vei, der skulde føre til det mindre Folks Indlemmelse i det større.

Og saaledes fremstillede den sig for det svenske Folk i det hele. Man blev skuffet ved at høre om den selvstændige Stilling, som var indrømmet Norge; men det skulde jo bare være en Overgang; den «virkelige» Forening vilde nok komme; Nordmændene vilde nok snart selv indse o. s. v. Imidlertid gik Aarene hen; Foreningen mellem Rigerne forandredes ikke i Retning af større «Virkelighed»; de store Haab, der havde været knyttede til den fra svensk Side, opfyldtes ikke, og, — som rimeligt er, — den lange forgiæves Venting, de gjentagne Skuffelser skabte en ærgerlig, uvillig Stemning, og Uviljen gik ud over Nordmændene som i en vidtudbredt svensk Folkemening kom til at staa som et Slags Løftebrydere, skjønt de i Virkeligheden ikke havde lovet andet, end hvad de ærlig og redelig havde holdt. Herom fik man i Aarene 1859 og 1860 Vidnesbyrd, der intet lod tilbage at ønske i Hensyn paa Tydelighed. Den Storm af Uvilje mod Norge, der i disse Aar gik gennem den svenske Presse og den svenske Rigsdag, gjorde i Norge et Indtryk, som naar man vækkes af en

Drøm. Nordmændene havde indtil da kun i ringe Grad havt Opmerksomheden henvendt paa svenske Stemninger og Tilstande, optagne som de var af at indrede sit nye Hus; der raadede hos dem selv almindelig Tilfredshed med den Tingenes Orden, som var bleven grundlagt i 1814, og hvoraf Unionen udgjorde en Del; det laa da nær for dem at forestille sig, at det samme maatte være bleven Tilfælde ogsaa med Svenskerne, uanseet en og anden Mislyd, der kunde have naaet frem til deres Øren; det laa nær for dem at tro, at der var Sandhed i, hvad de officielle Festtaler og Festsange stadig gjentog, at Unionen knyttede Broderbaand mellem Folkene og skabte gjensidig Velvilje og Sympathi, hvor der før raadede Fiendskab. Og nu fik man Vished for, at den havde virket snarere som et aabent Saar, der breder Edder rundt om sig. Det var en alt andet end behagelig Overraskelse; men det er altid godt, at Sandheden bliver kjendt, selv om den ikke er egnet til at fremkalde Glæde. Skulde der nu være Grund til at tro, at Forholdet er blevet et andet, et helt forskjelligt efter Statholderkrigens Tid? Skulde der være Grund til at tro, at det, som var en Løgn forud for denne mindeværdige Eruption af det svenske Norskæderi, — nemlig Talemaaderne om, hvorlunde Unionen tjener til at fremkalde god Forstaaelse mellem Folkene og knytte dem sammen med Broderfølelsens Baand, — det er blevet Sandhed bagefter? Unionen har jo i alt væsentligt vedblevet at være, hvad den var, uden nogen Forrykkelse af de engang opdragne Grænser; det Forsøg, der skete i Sammenhæng med Statholderspørgsmaalet, paa at faa den udvidet og omdannet, saa den bedre kunde svare til, hvad den efter gammel svensk Opfatning burde være, blev uden mange Omstændigheder vist tilbage af Stortinget. Er da den hos Svenskerne raadende Opfatning blevet en anden? Udentvivl er den det, — i visse Maader, — indtil en vis Grad. Kjendsgjerningerne kan ikke have talt forgjæves; det norske Folks Fremgang i national Selvstændighed og Selvstændighedsaand har været altfor øiensynlig til, at den ikke skulde have gjort Indtryk endog inden de Kredse i Sverige, hvor man lever alleromhyggeligst gjemt bag Muren af forældede Traditioner. Man maa have indseet, at Udsigterne til en fuldkommen Sammensmeltning af de to Folk er blevne betydelig formørkede. Men, om end saaledes den engang raadende Opfatning af Unionens Væsen og Formaal ikke længer kan være helt fastholdt endog af de desperateste Norskædere, er den dog ligesaalidt bleven helt opgivet, ikke engang inden Friheds- og Fremskridtsmændenes Rækker. Vi faar nuomstunder saa at sige dagstøt nye Vidnesbyrd herom, og disse Vidnesbyrd fortæller os ikke andet, end hvad vi paa Forhaand maatte finde rimeligt. En

Institution løsgjøres vanskelig fra de Forudsætninger, hvortil den engang har været knyttet i Folkets historiske Bevidsthed. Det er fremdeles en i Sverige almindelig raadende Opfatning, at Unionen bør udvides og udvikles for bedre at svare til sin Tanke eller Hensigt, — at den skal yde Tilskud til Sveriges Magt og Glans og være noget andet og mere for Sverige end for Norge, eftersom den er istandbragt ved svensk Initiativ og har kostet svensk Blod og svenske Penge. Og saalænge den bestaar i sin nuværende Skik, — d. v. s. saalænge den omfatter, foruden hvad de to Folk kontraktmæssig har bundet sig til: fælles Konge, fælles Krig og Fred, tillige et faktisk Fællesskab i Hensyn paa Udenrigspolitikken og Rigerne Repræsentation i Udlandet, hvor Sverige har Ledelsen, — saalænge afgiver den jo ogsaa de nødvendige Støttepunkter for en saadan Opfatning. Ved at omfatte et Fællesskab, som bare er faktisk, ikke kontraktmæssig ordnet, fremstiller den sig for Betragtningen som noget ufærdigt, — en Begyndelse, der venter paa at fortsættes og fuldendes, og i Sveriges ledende Stilling paa dette faktiske Fællesskabs Omraade synes at ligge et Bevis for Rigtigheden af de svenske Paastande om et Sverige tilkommende Principat, hvorved igjen vækkes og vedligeholdes Krav paa at faa dette Principat yderligere udviklet eller idetringeste fastslaaet paa en retslig bindende Maade. Disse Krav, som er fornærmelige for Norge, og som man fra norsk Side aldrig kan ville godvillig gaa ind paa, vil igjen give Anledning til Sammenstød og rippe op de gamle Saar, og Unionen vil saaledes vedblive at være en Kilde til gjensidig Uvilje mellem de to Folk og virke i den stik modsatte Retning af den, hvori den ifølge Festtalerne og Festsangene skal virke.

Naar jeg siger, at man fra norsk Side aldrig kan ville gaa ind paa disse Krav, glemmer jeg naturligvis ikke, at der har fundets og vistnok fremdeles findes norske Politikere, efter hvis Mening vi, — for Unionens Skyld, — for den gode Forstaaelses Skyld, — bør imødekomme dem, — idetmindste delvist. Men jeg føler mig ogsaa aldeles sikker paa, at de, der tænker saaledes, stadig gaar tilbage i Tal, og at deres Autoritet og Indflydelse paa den offentlige Mening aftager efter en endnu raskere Progression. Det maa være nok, for at bortrydde enhver Tvivl i saa Henseende, at henvise til Unionsrevisionen 1863—1870. Det kunde lykkes dengang at faa ansete norske Mænd til at gaa med paa et Forslag til en ny Rigsakt, hvorved Sveriges principale Stilling i Unionen blev fastslaaet gennem flere udtrykkelige Bestemmelser, og hvorved et stort Antal vigtige Regjeringssager, som regelmæssig pleier at behandles i norsk Statsraad, blev overført til et saakaldet unionelt, af ligemange svenske og norske Medlemmer sammensat Stats-

raad, d. v. s. blev unddraget norsk Eneraadighed og indlagt under svensk Overraadighed, eftersom i et unionelt Statsraad, hvordan det saa er sammensat, Repræsentanterne for det større Rige altid vil kunne øve et overveiende Tryk paa Kongen, hvem Afgjørelsen tilkommer; det kunde lykkes at faa en norsk Regjering til at fremsætte dette Forslag som sit for Stortinget, og det kunde lykkes at skabe en Opinion for det, der en tidlang bredte sig saa, at den næsten fik Udseende af at være dominerende. Naar vi læser om disse Forhandlinger og erkjender det for os ydmygende i, at en saa vidt dreven Selvfornægtelsens Politik har kunnet finde indflydelsesrige Talsmænd blandt os, har vi tillige en trøstelig Fornemmelse af, at vi dog nu afgjort er avanceret forbi disse Skjær. Vi føler, at sligt ikke vilde kunne gentage sig nuomstunder, og det vil for hver Dag, som gaar, blive mere og mere utænkeligt og umuligt. Vi kan altsaa, ved et Opgjør om, hvad der efter al Sandsynlighed vil blive det norske Folks fremtidige Holdning i Unionsspørgsmaalet, trygt sætte ud af Betragtning de Politikere, i hvis Tanke «den i 1814 stiftede Statsforbindelse og Omsorgen for dens Bevarelse træder foran ethvert andet Hensyn», — for at tale med et af vore Høireblade («*Morgenbladet*», 13de Marts 1883), — eller som mener, at vi bør gaa paa Akkord med vor Selvtændighedsfølelse og finde os i at gjøre Afslag i vor nationale Ære og vor Ret til at raade for vore egne Anliggender, for at Svenskerne kan blive tilfredse med Unionen. Det bliver ikke dem, der kommer til at lede den offentlige Mening hos os Iøvrigt er jo intet vissere, end at man ved en slig Akkorderingspolitik bare beskjemmer og fornedrer sig, men ikke naar sit angivelige Maal. Hvem kan tvivle paa, at det i 1870 for Stortinget fremlagte Forslag til en ny Rigsakt vilde, om det var bleven ophøiet til Lov, saalangt fra at skabe en bedre Forstaaelse mellem Folkene, bare have virket til at øge den gjensidige Bitterhed? Reglerne om det unionelle Statsraad vilde have aabnet en saa vid Adgang for svensk Indflydelse paa norske Regjeringsanliggender, at endog den nøisonste norske Selvtændighedsfølelse nu og da maatte have reist sig derimod, og vilde alligevel ikke have tilfredsstillet, men bare skjærpet den svenske Appetit paa en «virkelig Forening»; nye Krav stod færdige til at optage de gamles Plads i Striden; et Unionsparlament var stillet i Udsigt som en nødvendig Konsekvens af det unionelle Statsraad, og det vilde have vist sig, at Nordmændene var komne ud paa et Skraaplan, hvor de, uanseet al Unionsvenlighed og al Fredsommelighed, til syvende og sidst maatte have sagt stop for at optage en Kamp lig den, vi nu fører, bare under meget værre Vilkaar og med Fare

for at fremkalde en langt dybere og mere uforsonlig Spaltning mellem Folkene. —

Det samme gjælder i Grunden ogsaa om det Unionsprogram, der nu er opstillet af vort Høireparti, nemlig rigsaktmæssig Fastslaaen af det bestaaende faktiske Fællesskab, mod at Jævnbyrdighedsprincippet bliver gennemført inden samme. Sæt, at virkelig en fuldkommen retslig Ligestilling skulde være at opnaa ad denne Vei (og noget mindre, en blot delvis Gjennemførelse af Lighedsprincippet med «Udsigt» til Opflytning senerehen, saafremt vi opfører os som snille Gutter, — vil vel neppe engang en Flerhed af vore Høiremænd længer være villig til at tage imod, — man følger jo lidt med sin Tid ogsaa inden dette Parti), — tror man, at Ligheden vilde blive mere end en Form, eller at det vilde kunne lykkes at gjøre den gjældende i Praksis uden Strid og voldsomme Sammenstød? Forudsætningen fra svensk Side, — det kan med Sikkerhed sluttes af Maaden, hvorpaa man fremdeles i Sverige almindeligvis anskuer Unionens Væsen og Formaal, — vilde ganske vist være, at det bare skulde være et Skin, der indrømmedes Nordmændene, — Glasperler, hvorved vor «sygelige Nationalforfængelighed» skulde stilles tilfreds. Og naar det nu viste sig, — og det vilde ganske vist vise sig, for vi er heldigvis blevene saapas urimelige, — at vi ikke vilde lade os nøie med bare Glasperler, — naar det viste sig, at vi krævede, at den fælles Udenrigsministers Ansvar for Stortinget skulde være en høist alvorlig Sag, og at det ikke bare skulde staa paa Papiret, at Udenrigsministeren kunde være norsk, men at Posten en og anden Gang til Afveksling virkelig skulde besættes med en Nordmand, — kan man saa tviyle paa, at der herover vilde opstaa en uendelig Forargelse? Kan man tvivle paa, at der, naar der blev Spørgsmaal om at indsætte en Nordmand i Udenrigsministerembedet, vilde reise sig et Hyl inden den svenske Presse ligt det, vi i den senere Tid har faaet høre, hvergang der har været Spørgsmaal om at indsætte en Nordmand i en af de fælles Konsulatposter, — bare tusinde Gange værre? —

Nei! — det Unionsprogram, der er os forelagt ikke blot af Hensynet til vor Selvstændighed, men ikke mindre af Hensynet til en god gjensidig Forstaaelse mellem de forenede Folk, er og bliver Udskiftning, saa Unionen reduceres til, hvad vi kontraktmæssig er bundne til: fælles Konge, fælles Krig og Fred. Ved at fastholde dette Program fastholder vi og giver vi Udtryk for den Opfatning af Unionen, som maa vedblive at være vor, saafremt vi ikke vil blive det bedste i vor Historie utro, og som ogsaa engang maa blive raadende i Sverige, eftersom den stemmer overens med de moderne Idéer om Stat og Nationalitet. Og

ved at gennemføre det opnaar vi at give Unionen en skarp og klar Grænse, hvilket igjen vil virke til at fjerne eller holde nede Kravene paa en Udvikling eller Udvidelse af det unionelle Fællesskab, som man fra norsk Side aldrig kan ville imødekomme, og som derfor alene kan blive en Kilde til gjensidig Bitterhed. Det vil saaledes vise sig, at den Udskiftning, for hvilken de saakaldte Unionsvenner har slig Skræk, i Virkeligheden er en nyttig Operation, — maaske nødvendig for at forlænge Unionens Liv endnu en Tid, idetringeste nødvendig for at hindre, at den bliver Gjenstand for en almindelig, vidt udbredt og fuldt bevidst Uvilje hos det norske Folk og dermed tillige taber endog Skinnet af at have nogen moralsk *raison d'être*. —

Det er bekjendt, at man, naar Unionens «Velsignelser» lovprises, pleier forsigtigvis at holde sig til ganske almindelige svævende Talemaader. Norge har jo gaaet saa overordentlig fremad, siden det blev forenet med Sverige, — siger man, — som om denne Fremgang er noget eksceptionelt for Norge, — som om ikke andre Lande, der ikke har været velsignede med nogen Union, t. Eks. Danmark, har gaaet ligesaa raskt fremad i det samme Tidsrum, tildels meget raskere, — og som om ikke den Frihed og Selvstændighed, vi opnaaede i 1814, ogsaa skulde have nogen Del i vor Fremgang, maaske en saa stor Del, at der ingenting bliver tilovers til Unionen. En mere speciel «Velsignelse» pleier man dog gjerne driste sig til at nævne, og det er Unionens Virksomhed til at nærme Folkene til hinanden og gjøre de fordums Fiender til gode Venner. Vi har seet, hvordan det forholder sig hermed, og nufortiden staar jo Sagerne slig, at ikke engang det argeste unionelle Hykleri kan ville falde paa at nægte, at Forholdet mellem de to Folk er alt andet end kjærligt. Men, siger man, om det ikke har lykkets Unionen at skabe nogen rigtig god Forstaaelse mellem Nordmænd og Svensker, saa har den dog hindret Krig mellem dem og vil hindre det, saalænge den bestaar, og hvilken Lykke og Tryghed for os ligger ikke heri! Man taler herved, som om Nordmænd og Svensker før 1814 laa i stadig Krig med hinanden, og som om det er en Selvfølge, at naar Unionen opløses, vil de begynde paa en frisk med at slaas. Denne Tale føres saa ofte og med saamegen Suffisanse, at der vel maa være dem, som tror derpaa. Men det er da intet andet end bare pur Uvidenhed. Naar man kjender noget til vor Historie, vil man ogsaa vide, at der fra 1720, da den store nordiske Krig sluttede, til 1808, — altsaa i næsten hundrede Aar, et længere Tidsrum end det, hvori Unionen har bestaaet, — raadede god Fred mellem Norge og Sverige, paa nær de Par Maaneder 1788, i hvilke den næsten helt ublodige saakaldte «Tyttebærkrigen»

blev ført. Man vil fremdeles vide, naar man kjender noget til vor Historie, at denne Krig og de øvrige Krige mellem Norge og Sverige i Dansketiden alene havde sin Grund i Kabinetspolitikken og de svenske eller danske Kongers personlige Krigslyst, men ikke i nationale Differenser eller Antipathier, idetringeste ikke i nogen Antipathi mellem det norske og svenske Folk, som fordømmeste ønskede at leve i Fred med hinanden. Man vil vide, at, da den dansk-norske Konge i 1808 erklærede Sverige Krig, vakte dette et stort og vidt udbredt Misnøie i Norge, at det var en almindelig Mening blandt oplyste Nordmænd, at Norge hellere end at optræde som Ruslands Allierede mod Sverige i denne Krig burde hjælpe Svenskerne mod Russerne, og at denne Mening fandt et særdeles klart Udtryk i den norske Øverstkommanderendes Forhold, idet han under en overhængende Fare viste Sverige «den største Tjeneste, som nogensinde er bleven vist det af en Udlænding». Skulde det nu ikke være rimeligt, at, naar allerede i 1808 oplyste Nordmænd havde naaet frem til at erkjende, at den skandinaviske Halvøs to Folk er naturlige Allierede, der bør staa Last og Brast sammen, vilde i den følgende Tid, — ogsaa uden nogen Union, — med den stigende Oplysning og Folkenes voksende Deltagelse i Statslivet, denne Erkjendelse have befæstet og udbredt sig saaledes, at den vilde have hindret enhver Tanke om indbyrdes Krig fra at komme til Udbrud? Skulde det ikke være rimeligt, at, om Svenskerne i 1814 havde ladet sig nøie med et blot Forsvarsforbund mellem Sverige og Norge, overensstemmende med en fra norsk Side fremsat Tanke, vilde man have været ligesaa godt eller kanske meget bedre tjent med et saadant end med Unionen, forsaavidt dennes Hensigt skal være at knytte de to Folk sammen til enig Samvirken for Halvøens Forsvar mod fremmede Fiender? —

Jeg mener naturligvis ikke hermed, at det vilde have været bedst for Nordmændene, om de havde opnaaet i 1814 sit Ønske at danne en fuldt selvstændig Stat under egen Konge. Det var ganske vist en Lykke for Norge, at det slap for at beholde en sliig Konge som Kristian Fredrik, og jeg tvivler ikke om, at Nordmændene maa siges i det hele at have naaet i 1814 fuldt ud saameget, som de fortjente at naa, d. v. s. saameget som de ifølge sin forudgaaende Udvikling var istand til at hævde. De var ikke helt uforbefedte paa at overtage en fri og selvstændig Nations Opgave, — Begivenhederne i 1814 viste noksom det, — men heller ikke helt forberedte. En Opflytning med ét Slag fra et absolut regjeret Lydriges halvsovende Tilværelse til den fuldt ubeskaarne Selvraadigheds og Friheds Ansvar og Arbeide havde maaske i flere Henseender vist sig at være altfor brat; det var

godt, at der blev banet nogenledes jævne Overgange, og hertil hjalp Unionen. Naar det siges, at Norge har udviklet sig «i Ly» af Unionen, saa er der ganske vist noget sandt deri, men bare i en helt anden Mening end den, hvori Ordene sedvanlig tages. De norske Regjeringsmedlemmer og Storthingsmænd, som fik at repræsentere Landet i de første Tider efter 1814, vilde vist være blevne høilig forundrede, om de havde kunnet høre, hvad der nu siges om den «Tryghed», det gav os at være forenet med Sverige. Det maatte nok have klinget i deres Øren som Ironi. Det var vist ikke nogen Følelse af Tryghed, Unionen indgjød dem, — snarere det modsatte, — snarere en meget sterk og stadig Følelse af de Overgreb og Farer, hvormed den truede den unge Stat, hvis Selvstændighed maatte synes saa ubefæstet, og som havde saa store indre Vanskeligheder at overvinde. Men netop herigjennem øvede Unionen en i visse Maader særdeles heldbringende Indflydelse paa vort Statsliv i de første Tider efter 1814. Den drev Nordmændene til Samhold i en Tid, da Samhold var mere nødvendigt end nogensinde, og den stillede særlig de norske Embedsmænd paa et nogenledes enigt Vagthold om Grundloven i en Tid, da de fremdeles øvede en alt overveiende Indflydelse i vort offentlige Liv, og da det nok, under Reaktionen ovenpaa 1814 Aars entusiastiske Stemningsrus, kunde have faldt dem ind at omkalfatre samme Grundlov lidt i bureaukratisk og monarkisk Aand, saafremt de ikke havde haft en saa levende Følelse af, at det gjaldt at verge den mod fremmede Overgreb.

Dette er udentvivl den største «Velsignelse», Unionen har bragt os. Men den tilhører en længst svunden Tid, og, naar man fremdeles hertillands giver sig af med at «elske» Unionen og mener, at vi ikke for nogen Pris, — ikke engang om Prisen skulde være vor Ære og Ret som selvstændigt Folk, — kan undvære den, saa er det nok helt andre Tjenester, man haaber og venter af den, — forsaavidt det ikke er den blotte Krysteragtighed eller en rent tanke- og meningsløs Konservatisme.

Det norske Folks Tro paa sin Evne til at bestaa for sig som selvstændig Stat, der ikke kunde være meget tryk i de første Tider efter 1814, da alt endnu var uprøvet og ufærdigt, voksede, eftersom Landets Hjælpkilder blev udviklede. Og i samme Grad opførte den Frygt, der fra først af sad saamange i Blodet, at Foreningen med Sverige skulde blive Begyndelsen til Enden paa den hele Herlighed med et frit selvstændigt Norge. Den nye Forfatnings Former fyldtes mere og mere af Livsindhold; Friheden slog Rod hos Folket, voksede og satte Frugter, og deriblandt ogsaa saadanne Frugter, der ikke kunde smage alle. De reaktionære Stemninger og Strømninger, der i Begyndelsen blev holdte tilbage

ved Frygten for svenske Amalgamationsplaner og karljohanske Grundlovsomstøbninger, gjorde sig siden saameget sterkere gjældende, og under Indflydelse heraf fik man Øinene op for, hvilket nyttigt Middel Unionen kunde blive til at stagge i Væksten det ved Grundloven hjemlede Bondestyre og til at skabe inden vort demokratiske Samfund etslags politisk Aristokrati, — ikke af Intelligenten eller Samfundets høiest oplyste, — de behøver og begjærer ikke noget Privilegium eller noget kunstigt Middel for at gjøre sig gjældende, — men af Pengemændene og de Uniformerede, hvis Fortrin man under den overhaandtagende Radikalisme bliver mindre og mindre villig til at underkaste sig. Det kunde ikke miskjendes, at det var en slig bagstræversk tanke, der gjorde en vis Skole af Politikere blandt os saa overmaade unionsvenlige i de nærmeste Aar efter Statholderfeiden, d. v. s. efter Begivenheder, som man skulde tro maatte have virket til at afkøle Unionsvenligheden hos enhver Nordmand med Følelse for sit Lands Hæder og Ret. Medens denne Skole endnu befandt sig i de ungdommelige Illusioners Periode, opstillede den ligefrem et Unionsparlament i sit Program. Om dette Unionsparlament skulde sammensættes saa, at de to Lande blev ligestillede, eller Norge kom i en haabløs Minoritet, derpaa lagde man mindre Vegt; Hovedsagen var, at man vilde faa etslags Herrehus, et Pairskammer; dermed vilde være aabnet en saa tiltalende Udsigt til at faa vore Bondestorthing reducerede til en provinciel Landdags Rang og Betydning, at andre Hensyn fik træde tilside. Det var, som sagt, i Illusionernes Periode, at dette skete; det var dengang, vort Høireparti troede sig sterkt nok til at gaa angrebsvis tilverks. Det viste sig imidlertid snart, at man havde forregnet sig i Hensyn paa sine Kræfter. Man indstillede altsaa foreløbig Offensiven og blev, som det siden har hedt, «forfatningstro», — «grundlovbevarende». Om man ikke kunde faa Strømmen til at gaa tilbage, saa skulde man ialfald kunne hindre den fra at løbe længere frem. Det havde vist sig ugjærligt at faa Unionen udviklet og udvidet ved nye Fællesinstitutioner; men selv i sin nærværende Skik, «mager» som den er, maatte den kunne være et virksomt Stoppe-middel. Erfaringen har da ogsaa vist, at den kan være det. Derfor «elsker» man den.

Men derfor bliver den ogsaa mere og mere «en Pagt, som vi forpestes i». Der er noget særdeles illojalt og foragteligt i den Maade, hvorpaa vort Høireparti stadig kryber i Skjul bag, forskauser sig bag Unionen og «Unionskongen». Det er at ty til fremmed Hjælp, og, naar vore Høiremænd ikke vil se eller lader, som om de ikke ser, at Unionen, hvori de søger sin Støtte, praktisk taget vil sige det samme som Sverige, og at «Unionskongen»,

praktisk taget, ikke er andet end den svenske Konge, føier de bare Hykleri og Humbug til Illojaliteten. Partiet maa demoraliseres herved; det maa svækkes og undergraves i sine indre Positioner; Garantien, hvortil det klamrer sig med en saa krampagtig Iver, bliver dets værste Akilleshæl. Det kan virkelig ikke andet end synes paafaldende, naar man ser hen til vort Folks gennem Historien noksom dokumenterede udpræget konservative Karakter, at Høire nu i saa lange Tider stadig har ligget under ved Valgene; en Forklaringsgrund hertil, adskillig bedre end den, Partiets Organer pleier at komme med, naar de efter hvert Nederlag klynker over «Uheld», «samvittighedsløs Agitation» o. s. v., ligger i Unionen og «Unionsvenligheden». Partiet ruster sig ikke til Valgkampen med den rette Styrke eller den nødvendige Resignation, fordi det stoler paa, at det i Nødsfald altid har den kjære Union i Ryggen som en fast Borg, hvori det kan kaste sig ind. Det reformerer og renser ikke sig selv paa en saadan Maade, som en nogenledes forstandig Hensyntagen til Omstændighederne maatte have tilsagt det, saafremt det bare havde kunnet stole paa, hvad der lader sig opnaa ved Appeller til Vælgerne og gennem en fri offentlig Diskussion. Det slæber med sig en hel Bagage af alskens Skrammel, — umulige Personer og umulige Vaaben, — aflægse Argumenter og Prætensioner, der hører med til Inventariet i den faste Borg, men som bare er til Hinder under Kampen i aaben Mark. Det afholdes fra at stille sig paa et virkelig greit og umisforstaaeligt konservativt Standpunkt; bag «Unionsvenligheden» lurar altid reaktionære Lyster og Planer: Helstat, Unionsparlament, Overhus, Grundlovsomstøbning i bureaukratisk og monarkisk Aand. Partiets Konservatisme faar noget upaalideligt og mistænkeligt over sig, og mange, som nok ellers gjerne kunde være med paa at stanse Reformbevægelsen, tør ikke slutte sig til det af denne Grund. —

Det kunde synes, at alt dette fra liberalt Synspunkt bare maa opfattes som godt og glædeligt, at man altsaa her har en ny «Velsignelse», som Unionen har bragt os. I visse Maader lader dette sig jo heller ikke nægte. Det kan neppe være tvivlsomt, at en og anden Reform havde faaet vente noget længere paa sin Gjennemførelse, saafremt ikke Fremskridtsaanden var bleven brynet ved Høires «Unionsvenlighed» og Misbrug af Unionen. Men i Længden kan dog et slikt Forhold umulig være af det gode. En sund politisk Udvikling kræver, at baade Ordenens og Fremskridtets Idéer og Interesser er nogenlunde ligelig repræsenterede, — at der findes baade et sterkt og oprigtig konservativt og et sterkt og oprigtig liberalt Parti, og at disse Partier i en nogenlunde jævn Veksling afløser hinanden i den ledende Rolle. Naar Unionen frister vort Høire til at gaa ud over sin sande Opgave

og blive reaktionært istedetfor konservativt, maa altsaa dette i Længden være til Skade for det hele Samfund. Den Assistance, Høire pleier at søge og faa udenfor Landets og det frie Forfatningslivs Grænser, hos en fremmed Mand og en fremmed Magt, kan naturligvis ikke andet end vække dyb Uvilje hos alle dem, der ikke er interesserede i Trafiken, og virker derved til at give Partistriden hos os en langt bitrere og mere uforsonlig Karakter, end den vilde have kunnet faa under normale Forholde: Unionen, der engang havde en samlende Indflydelse paa vort Folk, splitter nu, og det i den Grad, at det maa siges at være en ligefrem Fare eller idetringeste en Ulykke for Samfundet, ved at stanse i Væksten eller trænge tilbage den Solidaritetsfølelse, der er et af Vilkaarene for Samfundets aandige Trivsel. Der er ved den Maade, hvorpaa man under Unionens Dække paakalder og hidfører fremmed Intervention i vore indre Anliggender, — ved den Kjærlighed, der hykles eller vel endog virkelig føles (det sidste er næsten værre end det første) for et Forbund, som i sin nuværende Skik snarere maa være Gjenstand for Modbydelighed hos nogenledes normalt tænkende og følende Mennesker, eftersom det gjør Indgreb i den Selvstændighed, som ethvert oplyst og ærekjært Folk pleier at stille øverst Mandt sine Krav, — der er ved alt dette noget i moralsk Henseende saa urensligt og uværdigt, at det bliver en Folkeskam og en Folkesmitte. Saalænge Unionen bestaar i sin nuværende Skik, d. v. s. saalænge den drager noget af paa vor Ret til at være Herrer i vort eget Hus, — saalænge maa den ogsaa virke til at vedligeholde hos os Traditionerne fra Norges værste Fornedrelsesperiode, — Traditioner, som vi maa ønske at vokse fra jo før des heller, — og saalænge vil den hindre Udviklingen af fuld Ansvarsfølelse og helstøbte Karakterer i vort offentlige Liv. — Disse Unionens skadelige Følger og Virkninger træder stadig sterkere frem, bliver mere og mere følelige, medens dens Nytte tilhører en svunden Tid eller idetringeste holder paa at tabe sig.

Man kunde mene, at den praktiske Konklusion heraf maa blive, at jeg ønsker Unionen ophævet jo før des heller. Ja, — jeg elsker den ikke. Den staar for mig som et Verk af rent tilfældige eller rent personlige Kombinationer og af en Statskløgt og en Statsopfatning, som heldigvis ikke længer er vor Tids og endnu mindre vil blive Fremtidens. Men, om det stod i min Magt at ophæve den, vilde jeg alligevel ikke gjøre det. Det bør helst komme indenfra altsammen. Og det kommer indenfra altsammen, — derom nærer jeg ikke Tvivl. Man vil mere og mere erkjende, at Unionen holder Folkene fjernede fra hinanden, istedetfor at nærme dem i virkelig Sympathi og Forstaaelse, og at baade

Svensker og Nordmænd tager Skade paa sin Sjæl ved den, hver paa sin Maade. Og, eftersom denne Erkjendelse udbreder sig, nærmer Tiden sig, da Unionen kan ophæves, uden at man behøver at frygte nogen Reaktion, og uden at det vil efterlade nogen Bitterhed paa nogen af Siderne. —

Ingen Svensk kan, som sagt, nu længer nære nogen Illusioner om, at Norge og Sverige kan smelte sammen til en Helstat, eller at norsk Nationalitet nogensinde vil gaa op i den svenske. Hvad man engang haabede og ventede af Unionen, maa være opgivet af alle, endog de i sin Betragtningssmaa mest aflægse Personer. Det maa ogsaa være indlysende for enhver Svensk, som kan og vil tænke over Sagen, at de Forrettigheder, Sverige nu har i Unionen, saalangt fra at være til nogen virkelig Nytte for Landet, meget heller er til Skade, fordi de, ved at fornærme Nordmændene i deres naturlige Selvstændighedsfølelse, maa gjøre dem til en mindre tryg og villig Forbundsfælle. Det maa være indlysende, at hvad der skal sikre Samholdet mellem de to Folk i Farens Stund, det er ikke Paragrafer eller kontraktmæssig paabundne Skyldigheder, allermindst saadanne, der har en for den ene Parts Æresfølelse saarende Form, men Folkenes indbyrdes Sympathi og Forstaaelse af deres fælles Interesse. Det maa være indlysende, at Unionsvennernes Tale om de to Folks naturlige Samhørighed og Solidaritet logisk fører til den Konklusion, at mellem dem behøves ikke Union eller Rigsakt, og hvad der er overflødigt af denne Art, gaar snart og meget let over til at blive skadeligt. Hvad kan da Grunden være til, at man i Sverige sætter saamegen Pris paa disse Forrettigheder, — at man holder saa sterkt fast ved det bestaaende unionelle Fællesskab og heller vil finde sig i at gjøre nogen Indrømmelse til Jævnbyrdighedsprincippet end at gaa med paa en Udskiftning? Saavidt jeg ser, kan det alene være saadanne Motiver, om hvilke vi, til Ære for det svenske Folk, maa tro, at de umulig i Længden vil kunne bevare sin Magt over dets Sind. Det kan være, at man holder paa Sveriges Ret til at stille, foruden med sine egne Anliggender, ogsaa med nogle af Norges, ikke uagtet, men netop fordi der ligger noget for os ydmygende deri. Man liker os ikke og under os ikke Opfyldelsen af vore retmæssige Krav; man holder fast ved Sveriges principale Stilling, skjønt man erkjender, at den ikke bringer Sverige nogen virkelig Styrke eller Nytte, bare fordi den trykker Norge ned. Det Sprog, der føres i en Del af den svenske Presse, giver Ret til at formode, at der gives dem, for hvem en slig Tankegang ikke er fremmed. Men naturligvis bør vi ikke tvivle om, at det ikke kan være mange, endnu mindre bør vi tvivle om, at det stadig vil blive færre, som ikke indser, at de vanærer sig selv og

sit Folk ved at tænke saaledes. Hos de fleste Svensker er det uidentvivelig en anden Betragtningssmaaade, ifølge hvilken de er saa utilbøielige til at gaa ind paa en Udskiftning overensstemmende med det norske Venstres Program. Unionen er nu engang, — som jeg før har fremhævet, — bleven opført som en Zirat i den svenske Historie, og man kvier sig derfor ved Tanken om at ophæve den eller endog blot reducere dens Omfang, som man kvier sig ved at stryge en udestaaende Fordring eller en Indtægtspost paa sit Budget, skjønt man indser, at den er blevet mere end tvivlsom. Det unionelle Fællesskab i sin nuværende Skik giver Sverige, om ikke nogen virkelig Magtforøgelse, saa dog Skinnet af en saadan, og, hvorledes nu end Fællesskabet bliver formelt ordnet, vil Sverige, hvor den fælles Konge residerer, hvem han væsentlig tilhører, kunne hævde sin Rang som et Slags *primus inter pares*, som den, der «sidder tilhøire i Vognen». Det er bare en Rang, uden reelt Værd, ja endog til Skade for den gode Forstaaelse mellem de to Folk, som ligger i begges Interesse, men man sætter alligevel saa megen Pris paa den, at man ikke vil opgive den. Unionsvenligheden viser sig saaledes at være et Udslag af den samme overvættes Sans for udpaahængt Stads, for klingende Titler, Navne, Talemaader, der er et saa uhyggelig iøinefaldende Drag i det svenske Samfund. Sandhedskjærlige, fædrelandsksinde svenske Mænd har allerede forlængst henvendt Opmerksomheden paa dette som en Sygdom, der udhuler og steriliserer det svenske Folks Aand, og jo mere Rigtigheden heraf bliver erkjendt, des mere vil man ogsaa indse, at Unionen, ved at nære dette Flittervæsen og denne Udvorteshed, er en ligefrem Ulykke, — at Svenskerne, ligesaavel som vi, tager Skade paa sin Sjæl ved den. Vi faar ofte nok høre, at vi skylder Sverige Taknemmelighed, fordi det har «befriet» os. Om saa var, vilde det altsaa ikke paalægge os nogen Pligt til at fastslaa eller udvide det unionelle Fællesskab. Det vilde i Sandhed være en slet Maade at vise sig taknemmelig paa, at imødekomme Krav, som alene opstilles af og alene kan tjene til at vedligeholde en tom, usund Forfængelighed. Endog Hensynet til Sverige tilsiger os at holde fast ved Udskiftningsprogrammet.

Men vi har naturligvis først og fremst at tage Hensyn til os selv. Det norske Folk er ikke til for at tjene noget svensk Formaal, det være sig et rigtig eller urigtig stillet. Vi har vore egne Opgaver at løse, vor egen nationale Personlighed at hævde og udvikle. Hvad Hensynet hertil tilsiger os, derom er tilstrækkelig sagt i det foregaaende. — En og anden, som just ikke netop «elsker» Unionen eller deler det inden Høire saa alment raadende Begjær efter Ekstra-Garantier mod Fremskridsaanden inden vort

Samfund, stiller sig alligevel noget skeptisk ligeoverfor den frem-skudte Plads, som Kravet paa egne Konsuler, egen Udenrigs-minister har faaet i Venstres Program, og synes at mene, at det er kommet altfor braat paa med dette til, at det kan være helt naturligt, d. v. s. dikteret af patriotiske Hensyn, ikke af Hensyn til, hvad der kan være brugeligt i den partipolitiske Agitations Tjeneste. Man finder noget underligt deri, at vi gennem saa lange Tider har fundet os i, at Sverige har besørget begge de forenede Rigers Repræsentation ligeoverfor Udlandet, uden Mis-nøie, ja næsten uden at nogen synes at have lagt Merke dertil, og saa gaar det med én Gang op for os, at dette er en ulidelig Skam, som vi maa kaste af os. Ja, det er vist, at der er noget underligt heri. Det er underligt, at en slig Opdagelse først er bleven gjort nu; — Kravet paa egen Repræsentation ligeoverfor Udlandet er jo ikke egentlig nyt; det kom, som bekjendt, frem allerede i de første Tider, efter at Unionen var istandbragt; — men at man har ladet det falde igjen og ladet det hvile i saa lange Tider, og at det først nu er bleven optaget for Alvor! Det er underligt dette, og det fremkalder mangeslags Betragtninger, som ikke er meget opbyggelige eller smigrende for vor National-følelse; vi maa, for at forklare det og nogenledes forsone os dermed, stille os for Øie, hvilke Traditioner Folket har havt at slæbe paa fra Dansketiden, og hvorledes alting skulde indrettes fra nyt af efter 1814, saa der var saa mange andre, i visse Maader nærmere liggende og mere paatrængende Krav at imødekomme. Nu er imidlertid Opdagelsen bleven gjort, Kravet er reist for Alvor, under Tilslutning af en stor Flerhed af Nationen, og at man nu skulde lade det falde igjen eller finde sig i noget Afslag deri, vilde være en Selvopgivelse, som jeg ikke tror paa, før jeg ser den. *Karl Johan* udtalte ved en vis høitidelig Leilighed nogle manende Ord om, hvor vanskelig et Folk, som engang har fundet sig i noget Brud paa sin Hæder og Selvstændighed, har for at reise sig igjen. Disse Ord blev ikke henvendte til Nordmænd (de henvendtes til det svenske Statsraad i et Møde i Novbr. 1810), men intet Folk har bedre Grund end det norske til at lægge sig dem paa Hjerte; intet Folk har faaet føle Sandheden af disse Ord paa en mere eftertrykkelig Maade gennem sin Historie.

Jeg har ondt ved at forstaa, at nogen Nordmand, som kjender denne Historie og har tilegnet sig de Lærdomme, den giver, og som ved og føler, at han, ved at afgive sin Stemme i denne Sag, handler under Ansvar ikke blot for Samtiden, men for de kommende Slegter, kan ville medvirke til, at vi viger, om det saa bare er et Haarsmon, bort fra Selvstændighedens Vei.

GREV WEDEL OG DEN NORSK-SVENSK UNION.

Man vil inden vort Høireparti svært gjerne slippe fra at erkjende den Sandhed, at Unionen stammer fra svensk Kabinets- og Erobringspolitik, saavidt den overhovedet har Rod i noget-somhelst udenfor de rent tilfældige og personlige Kombinationer. Og det er ikke til at undres paa; for at erkjende denne Sandhed er jo enstydigt med at erkjende, at Unionen ikke fra norsk Synspunkt kan eller bør ønskes udvidet, — med andre Ord: at den Art Unionsvenlighed, som man fra høire Side har pleiet at stille tilskue, er Humbug og Hykleri eller hviler paa Miskjendelse af vor historiske Udviklingsgang. Man tager altsaa sin Tilflugt til patriotisk Indignation og udbreder sig over det for os ydmygende, som skulde ligge i en Erkjendelse af, at Unionen er blevet os paanødt. Hertil er naturligtvis at svare, at, naar det er sandt, saa faar vi staa ved det, hvor lidet det end tiltaler vor Nationalfølelse. Men det er ikke sandt, heder det. Man søger at hævde, at Unionen har baade en norsk og en svensk Forhistorie, — at den er fremgaaet ikke blot af en svensk, men ogsaa af en norsk Tanke. —

Paastanden er saa gammel som selve Unionen. Den blev allerede fremsat af Grev Wedel i hans Tale til *Karl Johan* den 7de Novbr. 1814, da han som Formand for en Deputation fra Stortinget bragte Underretning om Kongevalget den 4de Novbr. Den «lykkelige Forening mellem Rigerne», — dette «herlige Værk», som det havde været «Kong Karl XIII og hans værdige Søn forbeholdt at fuldføre», — «var allerede for Aarhundreder siden Gjenstand for oplyste Nordmænds og Svenskers Ønske», sa han, og, da Folk, som rimeligt kunde være, studsede ved denne overraskende historiske Meddelelse og udbad sig nærmere Forklaring af Taleren, svarte han med at henvise til Kalmarunionen! I vore Dage, — med det Kjendskab, vi nu har til Kalmarunionen, — falder det neppe nogen ind at gaa did for at finde «oplyste Nordmænd», hvis «Ønsker» eller Tanker skulde kunne tages til Indtægt for det af *Karl Johan* fuldførte «herlige Værk». Overhovedet vil vel nuomstunder alle Sagkyndige indrømme, at der, -- naar man

ser bort fra endel løst og betydningsløst Snak, saasom hvad svenske Spioner har meddelt af sine Samtaler med norske Hestebyttere og Handelskarer, — ikke lader sig paavise noget norsk Ønske om eller noget norsk Arbeide for en Forening af den skandinaviske Halvøs to Riger før 1809. Men saa har man jo Grev *Wedel's* «store og merkelige Planer og Beslutninger» fra 1809 og senere; — det er da endelig noget, som der er Hold i. *Wedel* forsikrer selv i Breve fra denne Tid, at «mange brave Landsmænd» var enige med ham, naar han opstillede en Forening mellem Norge og Sverige som Maal for sit Arbeide; han nævner ingen af disse «brave», og, naar vi ser hen til, hvad vi ved om Stemninger og Tilstande i 1814, maa vi tro, at han har taget Munden for fuld og, overensstemmende med sin Karakter, — han var øiensynlig en meget sangvinsk Mand, — overdrevet eller overvurderet den Tilslutning, hans politiske Idéer havde fundet eller kunde gjøre Regning paa at finde. Men selv om saa var, — siger man, — selv om det ikke var mange, men bare ganske enkelte Landsmænd, der delte hans Opfatning, — selv om han stod helt alene med den, — det er nok alligevel; han er god for mange; han var fremfor alle andre Manden med det varme fædrelandske Sind, det vidtrækkende Blik ind i Fremtiden, det klare Syn for, hvad Norges sande Interesser krævede o. s. v. Og, naar han ønskede og arbeidede for en norsk-svensk Union flere Aar, før den blev forelagt Nordmændene til Antagelse i Form af et svensk-russisk Magtbud, — naar han med sin Unionsvenlighed blev en af de ledende Mænd under Krisen i 1814, i Rigsforsamlingen paa Eidsvold og i det overordentlige Storthing, — saa giver det Ret til at sige, at norsk Patriotisme, norsk Indsigt og Tanke har havt sin Del i Oprettelsen af den nu bestaaende Union mellem Rigerne, ikke bare i negativ Forstand: ved at reducere den til det mindst mulige Omfang, men ogsaa i positiv: ved at være med paa at fremkalde den. —

Saadan har man pleiet at ræsonnere inden høire for at skaffe Unionen en historisk Baggrund, der nogenledes kunde stemme med Partiets unionelle Program, og saadan blev da ogsaa dens norske Forhistorie fremstillet i Statsminister *Stang's* Tale ved den sidste Høirefest i Kristiania. «Unionen er ikke alene en Frugt af tidligere Aarhundreders Erobringspolitik,» hedte det i denne Tale, «den er en Frugt af fædrelandssindede norske Mænds Overveielser om, hvad der kunde tjene til dette Lands Lykke og Held. For denne Union har de mest fremragende Mænd i Begyndelsen af dette Aarhundrede arbeidet. Jeg nævner et Navn saa stort, at det overskygger alle andre, jeg nævner grev *Wedel*. Hvad han satte ind for at muliggjøre denne Union, det er mere, end

nogen nulevende Mand har sat ind for den. Han satte ind sin hele Eksistens. Og hans Gjerning var ikke frugtesløs; den har sat sine Spor til den Dag idag. Den har sat sine Spor ikke alene derved, at Unionen er stiftet, men ogsaa i den Maade, paa hvilken den er stiftet. Den Omstændighed, at Unionen udgik ikke alene fra Kabinetspolitikens Overveielser, men ogsaa fra varmtfølende norske Mænds Ønsker og Overveielser sammen med svenske Mænd, har sat sine Spor i Unionens Art og Væsen. Derfra skriver sig Grundtanken i Unionen mellem Norge og Sverige, — den fulde Selvstændighed og den fulde Ligestillethed inden Unionens Ramme.» —

Jeg ser ikke rettere, end at man fra det Standpunkt, hvorpaa vort Høireparti stiller sig, burde føle endel Betænkelighed ved at være med paa denne Forherligelse af Grev *Wedels* store Planer og Beslutninger fra 1809 og 1813. Vore Høiremænd vil jo fremfor alt gjælde som de lojale, de konservative; de bekjæmper al Slags Radikalisme, enhver Tanke om at bryde igjennem Mur og Gjærde for at naa sit Maal istedetfor at gaa pent og taalmodigt langs med Muren saalænge, indtil man, muligvis, finder en Dør eller et Hul, som man kan gaa eller krybe igjennem. Og kan der nu tænkes noget mere radikalt end *Wedel's* Planer fra de nævnte Aar, noget, som mere ligefrem gik ud paa at bryde Mur og Gjærde, d. v. s. gjøre voldsom Ende paa den da bestaaende lovlige, statsretlige Tingenes Orden? Norge stod dengang i en Forening med et andet Land, der var langt ældre og i mange Henseender langt ærværdigere end den, hvori det nu staar. Det gjaldt vel ogsaa om Foreningen mellem Norge og Danmark, at den fra først af var istandbragt ad andre Veie end den frivillige Sammenslutning mellem Folkene; men det var nu saa gammelt, at ingen mere tænkte derpaa. Gjennem en lang Række af Slegtled havde man været vant til at betragte denne Forening som ubetinget hæderlig og hædrende for begge Folk og ikke mindst for Nordmændene. Den var repræsenteret af et Dynasti, der var saa legitimt og saa populært som noget i Europa. Det maa synes underligt for vor Tids Mennesker, men det er en Kjendsgjerning, at Oldenborgerætten endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede var Gjenstand for en sterk og almindelig Hengivenhed hos det norske Folk, — at der ikke var noget, hvorefter Nordmændene var saa enige som derom, at det var en Æressag for dem at vise en urokkelig, ubrødelig Lojalitet ligeoverfor det gamle Kongehus, der havde styret deres Land med saa liden Indsigt i Hundreder af Aar. Forholdet mellem de to Folk var, bortset fra endel mindre og fordømmelige temmelig uskyldige Rivninger, meget godt og langt bedre, end Forholdet nogensinde har været mellem

Nordmænd og Svensker. Nordmænd og Dansker følte sig i mange Henseender som Landsmænd, som ét Folk, trods den iøinefaldende og allerede dengang fuldt ud erkjendte Modsætning i Hensyn paa Nationallynne. Det var en almindelig raadende Mening, at Foreningen mellem Norge og Danmark havde sin faste Grund ikke blot i Folkenes gjensidige Sympathier, men ogsaa i deres fælles Interesser, deres naturlige Solidaritet og Samhørighed. «Jeg er ganske lidt bekymret for det Baand, som knytter den Danske og Norske Nation sammen,» skrev *Nordal Brun* i 1773, «ligesaa lidt som jeg frygter Klammeri mellem min højre og venstre Haand; vi trænger til hverandre og fælles Fordel holder os nok sammen.» Endnu i 1812 udtaler *Jacob Aall*, — en oplyst, fædrelandssindet og dertil helt uafhængig Mand, hvem ingen kan mistænke for at ville have gjort sig behagelig for Magthaverne, — at Frygten for, at det norske Universitet skulde virke til at løse Baandet mellem Tvillingrigerne, alene kunde skrive sig fra «skummel Misanthropi», eftersom «énhver upartisk Patriot maa finde sig inderligen overbevist om, at Norges Forbindelse med Danmark er af politisk Værd og Vigtighed for Norge» — en Overbevisning, som den stigende Oplysning alene kunde tjene til at styrke. Og denne Forbindelse, der var saa gammel, saa ærværdig, saa populær, saa fast grundet i Folkenes Følelser og Forestillinger, hvis Nytte eller Nødvendighed for begge Parter var en saa alment hyldet Trossætning, — den arbeidede Grev *Wedel* paa at faa opløst, — ikke ved en langsom Afvikling, ad lovlige eller forfatningsmæssige Veie, — nei, paa en saa voldsom og ulovlig Maade som vel muligt, — ved et militært Pronunciamento, ved at vække Opløb blandt uoplyste Bønder og lokke Soldater til at svige sin Ed og sin Fane, — ved Midler, som ingen i den Tid vilde betænke sig paa at stemple som forræderske og forbryderske, og som der vel ogsaa i vor Tid hører en mere end sedvanlig «frisindet Samvittighed» til for at godkjende. Kan der nu i de videstgaaende Udtalelser af Nutidens Unionsstormere paavises noget, som i «Radikalisme» hamler op med disse *Wedel'ske* «Planer og Beslutninger»? —

Grev *Wedel* havde udentvivl et mere uhildet Blik for Skyggesiderne og Ulemperne ved Norges daværende Stilling end nogen samtidig; han gik med større Freidighed end nogen anden løs paa den tvillingrigske Patriotismes nedarvede Formler og skar dem op og erkjendte deres Hulhed: den norsk-danske Union svarte ikke til de to Folks velforstaaede Interesser; den var eller rettere: den var blevet (for engang havde det vistnok været anderledes) en Hemske paa Norges materielle og aandelige Udvikling, som det gjaldt at frigjøre sig fra. Det er i sin Orden, at

Wedel berømmes, fordi han indsaa dette saa tidligt og saa klart, og fordi han stillede sig det *Maal*: at opløse den firehundredaarige Forbindelse mellem Tvillingrigerne, — bortseet fra *Midlerne*, som han vilde bringe i Anvendelse. Men, endog om der bare er Tale om Maalet og ikke om Midlerne, kunde det synes, som om vore unionselskende Høiremænd burde føle nogen *Benauelse*, naar de gaar med paa at kanonisere Wedel for hans Politik før 1814. Intet er vissere, end at, om Wedel i 1809 offentlig havde fremsat sine Meninger om Norges Stilling og Fremtid, vilde han have vakt en langt mere almindelig og mere oprigtig Forargelse hos sine Landsmænd end den, der nu føles, naar der bliver talt om at opløse Foreningen med Sverige; alligevel skulde Historien faa Aar efter give ham Ret i væsentlige Henseender, og den Tid skulde snart komme, da den store Flerhed af Nordmænd ikke uden Modbydelighed kunde tænke tilbage paa en Forbindelse, der engang havde været saa høit vurderet og saa oprigtig elsket. Hvad der pleier at siges til Fordel for den nu bestaaende svensk-norske Union, at Norge har gaaet frem «i dens Ly», kunde med ligesaa god Grund være bleven sagt om den dansk-norske Union. Det gjaldt om denne sidste med ubestridelig Sandhed, at den engang havde været nyttig for Norge; alligevel er det en ikke mindre ubestridelig Sandhed, at den endte med at blive skadelig, og at det var en Lykke for Norge at blive udløst af den. Hvad skulde der nu kunne anføres mod den meget nærliggende Tanke, at det samme ogsaa gjælder den norsk-svenske Union, at ogsaa den, saa nyttig eller nødvendig den end engang har været for Norge, vil ende med at blive overflødig eller ligefrem skadelig, — maaske allerede er blevet det? —

Iøvrigt er det jo meget langt fra, at *Wedel* havde helt eller ubetinget Ret, naar han brød Staven over Foreningen mellem Tvillingrigerne og de Følelser og Forestillinger hos Nordmændene, hvori den havde Støtte. Det var ikke Sløvhed og Uforstand altsammen, saaledes som han synes at have ment. Han skrev til sin svenske Ven og Meningsfælle Baron *Platen*, efter at have modtaget Underretning om Prins *Kristian August's* Valg til svensk Thronfølger, hvilket var Forudsætningen for hans Planer om at løsrive Norge fra Danmark og forene det med Sverige: «Nu er det afgjørende Øieblik snart forhaanden! — — Man maa lade Folk tænke lidt i Ro, inden man kan fordre, de skulle fatte Ting, som hidtil har været ganske fremmede for dem. Under det langvarige danske Aag er Nordmændenes Tænkraft rent faldet i Søvn!» Disse og andre lignende Ytringer af ham viser, at han, medens han havde et skarpt Blik for visse Sider af det norske Folks Stilling og Forhold inden den dansk-norske Helstat, stod uden Forstaaelse eller

med en helt overfladisk Opfatning ligeoverfor andre ligesaa væsentlige eller endnu væsentligere Sider af det samme Forhold. Der var intet Trælesind i Nordmændenes Hengivenhed for det gamle Kongehus og for det gamle Broderland. De kunde føle sig som et frit og stolt Folk, trods det monarkiske Enevælde, hvorunder de stod, og trods Centralisationssystemet, hvorefter deres Land styredes fra den danske Hovedstad. De kunde afvise de Opfordringer, der stundom rettedes til dem fra svensk Hold om at afryste det «danske Aag», med Haan og Uvilje, idet de vidste med sig selv, at der ikke var og ikke kunde være Tale om noget dansk Aag, og at deres Vedbliven i Foreningen med Danmark ene og alene beroede paa deres egen gode Vilje. Naar saamange af Samtidens oplyste Nordmænd ikke naaede frem til nogen klar Erkjendelse af det utilfredsstillende og uværdige ved deres Fædrelands Stilling inden den danske Helstat, fordi de blev stansede af den gammeldags Lojalitetsfølelse ligeoverfor Kongehuset og af Sympatierne for det danske Broderfolk, — eller naar de, forsaavidt de kom saalangt som til at nære Ønsker og Planer om en Forandring, dog fastholdt som Vilkaar, at Forandringen maatte ske inden den bestaaende Forenings Ramme, — ikke ved at bryde gennem Muren, men ad en lovlig Dør, om det kunde lykkes at finde en saadan, — fordi det stod saa for dem, at Troskaben mod Kongehuset var en politisk Dyd, som maatte hævdes under alle Omstændigheder, og at Foreningen med Danmark var knyttet ved Broderbaand, som det var en Æressag ikke at bryde, — saa maa man ikke kalde dette bare Fordomme og Vanegjængereri. Eller forsaavidt det var Fordomme, var det ialfald af den Slags Fordomme, der kræver en vis Respekt, og som det er i den offentlige Morals, den historiske Kontinuitets Interesse at omgaaes varligt med. Sympathierne for Danmark, Hengivenheden for den gamle Fællesstat, hvis Fane Nordmændene saa længe havde fulgt, og hvortil der knyttede sig saa mange for dem dyrebare Minder, hindrede Udviklingen af en virksom, over sine Maal og Veie fuldt klar og bevidst norsk Nationalaand; men i sig selv var det jo Følelser, der paa ingen Maade gjorde Folket nogen Skam, tvertom! Lojalitetsfølelsen ligeoverfor Kongehuset indtog en urimelig stor Plads og tillagdes et urimelig høit Værd til Fortrængsel af andre Hensyn og Pligter; men ogsaa om den gjaldt det jo, at den i sin Oprindelse og sit Væsen var noget agtværdigt, — et Udtryk for Sider ved Nationalkarakteren, som vi bør være enige om at sætte Pris paa og ønske bevaret til alle Tider. Det tjener ingenlunde til Grev Wedel's Forherligelse, at han ved Opgjøret af sine Planer i 1809 og 1813 viser sig saa helt ubundet og uberørt af disse Følelser. Det bør paa den anden Side heller ikke opfattes som

noget for ham personlig nedsættende, – som et Vidnesbyrd om, at han skulde have været en koldhjertet og pietetsløs Natur. Vi maa huske, at han tilbragte sin Barndom og Ungdom i fremmede Lande og først som voksen Mand fæstede Bo i Norge. Han stod paa Grund deraf som en halvveis fremmed ligeoverfor det norske Folk; hans Vilje til at være god Nordmand var større end hans Evne. Deri ligger Forklaringen til og Undskyldningen for, at han i sin Politik kunde sætte sig saa hensynsløst udover almindeligt raadende og i sig selv agtværdige Følelser og Traditioner hos det norske Folk; men det bliver da ogsaa med det samme klart, at det Standpunkt udenfor Folket, der i visse Henseender var Wedel's Styrke, forsaavidt det virkede til at give ham et mere uhildet Syn for det utilfredsstillende eller rent ud fordærlige ved Norges Stilling i den danske Helstat, i andre Henseender var en Svaghed, der gjorde ham uskikket til at være Folkets politiske Foregangsmand. En Leder og Høvding maa, for at udfylde sin Rolle paa bedste Maade, ikke være helt bundet af de hos Folket raadende Følelser og Traditioner; men han maa paa den anden Side dog staa dem saavidt nær, dele dem saavidt, at han forstaar dem, vurderer dem og sympathiserer med dem; han maa ikke blot være Patriot, han maa være national. Det var det, Grev Wedel ikke var; det skortede ham paa, hvad man kan kalde nationalt Instinkt; derfor kunde han, trods sit Skarpsind og trods sin utvivlsomt redelige Patriotisme, komme ind paa slige uhyggelige Afveie som dem, han kom ind paa i 1809 og 1813, og drive en saa upraktisk, fantastisk Eventyrpolitik som den, hans «store og merkelige Planer og Beslutninger» fra disse Aar, nærmere beseet, viser sig at have været. —

Vi maa anse det for en Lykke for det norske Folk, at det slap ud af den danske Helstat, uden at Pietetsfølelsen ligeoverfor det gamle Kongehus og den gamle Forening blev saaret eller krænket, og paa en saadan Maade, at Nordmændene kunde sige til sig selv, at deres Ry for Ordholdenhed og Trofasthed var bleven opretholdt til det sidste. Vi maa anse det for en Lykke for det norske Folk, at det ikke blev til Alvor med de Wedel'ske Planer og Beslutninger fra 1809 og 1813; thi, hvordan Udfaldet havde blevet, saa vilde der være bleven sat en Plet paa, hvad Nordmændene opfattede og ikke uden Grund opfattede som sin Nationalære; Friheden og Selvstændigheden vilde, om det havde lykkets at opnaa den ad denne Vei, have faaet et Følge af uhyggelige Minder om brudte Eder og svegne Forpligtelser, som vilde have hindret den fra at slaa Rod hos Folket og blive mere end en ydre Form. Og vi maa finde det at være i sin Orden, at de Wedel'ske Planer, saavidt de blev kjendte blandt hans Landsmænd, gjorde ham til en

mistænkt Mand, saa han, trods sine Fortjenester af Landet og trods sin Begavelse og fremragende sociale Position, ikke kom til at spille nogen ledende Rolle under Begivenhederne i 1814.

For saa gik det jo, som vi alle ved. *Wedel* og hans Meningsfæller var i Minoriteten ved ethvert af de skjæbnesvangre Skridt, som Rigsforsamlingen paa Eidsvold tog. Han stillede sig det Maal, efter hvad han selv fortalte til den svenske Statsmand *Wirsén*, at faa Norges Konstitution lempet efter svensk Mønster, for at muliggjøre en nærmere Forening mellem Rigerne, men opgav ethvert Arbejde hermed, da han skjønnte, at det vilde være frugtesløst. Han søgte at holde Adgangen aaben til Underhandlinger med Sverige; men Rigsforsamlingen spærrede den af. Han arbejdede for at hindre en Krig; men Krigen kom, og, hvordan man nu end opfatter eller fremstiller dennes Gang, saameget er sikkert, at *Karl Johan*, efterat den havde varet i fjorten Dage, tilbød Vilkaar, som han bestemt havde vægret sig ved at gaa ind paa forud. Det overordentlige Storting, som dernæst blev sammenkaldt, stillede sig, som bekjendt, aldeles paa Eidsvoldsforsamlingens Standpunkt. Ogsaa her var *Wedel* i Minoriteten ved alle væsentlige Differenspunkter. Den ledende Rolle tilfaldt Mænd som *Christie* og *Motzfeldt*, der i Rigsforsamlingen paa Eidsvold havde tilhørt Selvstændighedspartiet eller det antiunionelle Parti og fremdeles tilhørte samme. Det Program, Stortinget under disse Mænds Ledelse stillede sig og gennemførte med megen Fasthed og aarvaagen Kløgt, var at faa Unionen reduceret til det mindst mulige. Den Grundbetragtning, som gjorde sig gjældende, var, at en Forening med Sverige var et Onde, som man helst vilde helt undgaa, og som man alene akcepterede, fordi man troede, at en fortsat Krig vilde være endnu værre.

Hvorledes kan man, efter dette, paastaa, at Unionen i sin nuværende Skikkelse, foruden at være fremgaaet af svensk Kabinets- og Erobringspolitik (og af norsk Uvilje og Modstand mod samme), tillige er en Frugt af norske Unionsvenners «Bestræbelser og Overveielser»?

Vi ved, at ialfald ét Medlem af Rigsforsamlingen paa Eidsvold og det overordentlige Storting i 1814 var virkelig Unionsven, d. v. s. ansaa en Forening med Sverige som noget i og for sig godt og eftertragtellesværdigt, — nemlig Grev *Wedel*; vi kan antage, at det samme var Tilfældet med enkelte, — langt fra alle, ikke engang de fleste, — af dem, der regnedes til hans Gruppe i Rigsforsamlingen og det overordentlige Storting. Hvilken Beslutning eller Handling af de to Forsamlinger kan nu med noget Skin af Rimelighed føres, — direkte eller indirekte, — tilbage til disse enkelte Mænds «Unionsvenlighed»? Paa hvilket Punkt, — ved

hvilken Leilighed har denne «Unionsvenlighed» indvirket bestemmende eller modificerende, modererende paa Rigsforsamlingens, Regjeringsraadets eller det overordentlige Storthings, — kort paa Norgs Holdning i 1814? — Intet er vissere, end at Rigsforsamlingen paa Eidsvold vilde have handlet, som den handlede, udført, hvad den udførte, om der ikke havde fundets en eneste Unionsven inden dens Midte; — man maa naturligvis herved se bort fra den Indflydelse, Wedel udøvede, ikke som Unionsven, men som indsigtfuld Mand i Almindelighed og særlig indsigtfuld i Forfatnings- og Finansspørgsmaal; — alt det, Rigsforsamlingen foretog sig, saavidt det havde Hensyn til den i Udsigt stillede Union, gik jo ud paa at hindre den og gjøre den umulig. Hvad det overordentlige Storthing angaar, da har et af dets Medlemmer (Provst *Fr. Schmidt*) bagefter forsikret, at «Svensken» ikke skyldte nogen Tak til sine Venner der; «han (d. e. Svensken) havde maaske faaet bedre Vilkaar, dersom hans Advokater havde været mindre ivrige og ved deres Adfærd mindre sat Lidenskaberne hos Contrapartiet i Bevægelse». Man skal ialfald ikke kunne godtgjøre, at de nævnte Advokater har sat noget væsentligt igjennem, eller at Storthinget, naar det til syvende og sidst gik ind paa at vedtage en Forening mellem Norge og Sverige, bestemtes dertil af nogen anden Tanke end den, at man af Hensyn til Landets Nød og utilstrækkelige militære Udrustning fik bide i det sure Æble.

Hvor er saa det faktiske Støttepunkt for Paastanden om, at *Wedel's* og hans faa Meningsfællers Unionsvenlighed har havt Del i, at Unionen blev stiftet, og i Maaden, hvorpaa den blev stiftet?

I *norsk* Historie findes det ikke. Men kanske det findes i *svensk* Historie. Om *Wedel's* Planer og Tanker vedkommende en norsk-svensk Union ikke har øvet paaviselig Indflydelse paa Nordmændenes Holdning i 1814, har de kanske til Vederlag havt sin Del i at bestemme Svenskernes, d. v. s. *Karl Johan's* og hans nærmeste Raadgiveres unionelle Politik i det nævnte Aar. *Wedel* forhandlede siden 1809 ofte mundtlig eller skriftlig med svenske Statsmænd, der var eller blev Talsmænd for Tanken om at vinde Norge som Erstatning for Finland, — saasom med *Adlersparre*, *Platen*, *Mörner*, *Essen* o. fl. Han udtalte under disse Forhandlinger sine Haab og Ønsker om en Forening af den skandinaviske Halvøs to Riger, men hævdede derhos med megen Styrke som Vilkaar, uden hvilke Foreningen efter hans Mening ikke vilde være ønskelig eller nyttig, at Norge fik sin egen Forfatning og blev selvstændigt i Hensyn paa den indre Styrelse, og at man fra svensk Side ikke maatte forsøge at underlægge sig Landet

med Vaabenmagt, men overlade til Nordmændene at bestemme sig selv, — ialfald indtil en vis Grad; det fremgaar af en enkelt Beretning, at han nok kunde være villig til at medgive en svensk militær Pression som nyttig eller nødvendig for at ruske Nordmændene op af den Sløvhedstilstand, hvori de var nedsunkne. Han fandt delvis Tilslutning for disse Meninger hos sine svenske Venner eller Korrespondenter; særlig *Adlersparre* blev en bestemt Modstander af alle Erobringstanker ligeoverfor Norge og hævdede, at Foreningen mellem de to Riger alene burde søges opnaaet ad Frivillighedens Vei. Efterat *Karl Johan* var bleven valgt til Sveriges Kronprins, og medens han endnu stod tvivlraadig mellem de to Alternativer: at slutte sig til Frankrige for at skaffe Sverige Finland tilbage eller slutte sig til England og Rusland for at opnaa et Vederlag i Norge, forhandlede han med flere af disse Mænd. Han havde Samtaler med dem om Norge, eller han lod sig forelægge Memoirer fra dem vedkommende det norske Spørgsmaal, og det ligger nær at opfatte det som en Gjenklang af de Raad og Vink, han derigjennem modtog, naar han en og anden Gang lod forstaa, at han var villig til at indrømme Norge de allerliberaleste Vilkaar. «Hvis Nordmændene bare vil gaa ind paa en Forening med Sverige,» sagde han ved en Leilighed (November 1810), «maa de indrette sin nye Statsforfatning aldeles som de vil, overensstemmende med deres Love, deres Sæder og Behov, Kongen af Sverige skal undertegne alt.» Man kunde mene, at *Grev Wedel's* Tanker og Planer ad denne Vei har faaet Del i, at Unionen blev stiftet, og i Maaden, hvorpaa den blev stiftet: han har paavirket *Adlersparre*, *Platen* o. s. v., og de har igjen paavirket *Karl Johan*, saa han indsaa Nødvendigheden eller Nytten af at vinde Nordmændenes frivillige Tilslutning og blev stemt for at tage Hensyn til deres Ønsker og bygge Foreningen mellem den skandinaviske Halvøs Riger paa Basis af begges Selvstændighed istedetfor at indlemme Norge i Sverige.

Uheldigvis viser *Karl Johans* Ytringer ved andre Leiligheder og hans hele Forhold i 1814 og de nærmest forudgaaende Aar, hvor langt det er fra, at man i de nævnte Ord om hans Beredvillighed til at indrømme Norge liberale Vilkaar har at se Udtryk for en klart tilegnet Opfatning eller et endog nogenledes fastslaaet Program. *Karl Johan* pleiede stadig at holde det gaaende med flere forskellige Udveie, flere forskellige Løsninger af de Spørgsmaal, han fik at gjøre med, og særlig var hans Politik ligeoverfor Norge i disse Aar helt og holdent opportunistisk; d. v. s. den var saa frigjort som vel muligt fra alt, hvad der kunde kaldes System, Princip eller fast Grundsætning, skiftende baade Maal og Midler efter Omstændighederne, bare beregnet paa at rive til sig eller

slaa af, eftersom Chancerne stillede sig. Umiddelbart forud for Kieltraktatens Afslutning talte han endnu til den danske Gesandt om, at Nordmændene skulde faa Lov til at stelle sig, som de vilde, naar de bare vilde gaa ind paa at forenes med Svenskerne under samme Konge. I selve Traktaten fik han, efter hvad han selv fortalte Stortinget i 1828, de af den svenske Underhandler foreslaaede Udtryk om Norges Afstaaelse, nemlig, at «de norske Stifter og Amter skulde tilhøre med fuld Eiendomsret Sveriges Rige og indlemmes i samme», forandret, saa det istedet kom til at hede, at «de norske Stifter og Amter skulde med fuld Eiendomsret tilhøre Kongen af Sverige og danne et med Sverige forenet Kongerige». Han roste sig, som sagt, selv af denne Retelse for Stortinget i 1828, og Karljohansdyrkerne har naturligvis ikke forsømt at udhæve den som Vidnesbyrd om det fremsynte Frisind hos Unionens ophøiede Stifter. Alligevel delte han straks bagefter Norge mellem to svenske Guvernører, som om det havde været en Koloni eller en kgl. Domæne, og udfærdigede den berygtede Proklamation til Nordmændene af 8. Febr. 1814, hvori han stiller sig afgjort paa Erobrerens Standpunkt, idet han forkynder, at svenske Soldater vil komme og besætte Landet, og taler om, at den gamle Landsgrænse nu var udslettet, saa Norge og Sverige danner ét Kongerige, medens der af Løfterne om, at Nordmændene skulde faa indrette sin Forfatning, som de selv vilde, ikke er blevet andet tilbage end et Tilsagn om, at den svenske Generalguvernør skulde «med Raad og Hjælp af Landets mest ansete Mænd» udarbejde og til hans Majestæts Prøvelse indsende Forslag til Norges fremtidige Statsforfatning. Umiddelbart forud for Krigen i 1814 omtalte han Eidsvolds-Konstitutionen som et Verk, hvori der ikke var sund Mening, og hvorover der ubetinget maatte slaaes en Streg; faa Uger efter tilbød han selv som Freds- og Forligsvilkaar Stadfæstelse af denne meningsløse Konstitution bare med de Forandringer, som var nødvendige for Rigernes Forening. Medens der forhandlede med det overordentlige Storting, fremhævede han stadig i sine Breve til de svenske Kommissærer eller andre svenske Statsmænd Nødvendigheden af at faa gjort hurtig Ende paa Sagen; det gjaldt at kunne henviser til Rigernes Forening en *fait accompli*, inden Stormagterne faldt paa at blande sig deri; Stemningen hos dem var utryg eller afgjort ugunstig ligeoverfor den svenske Politik, Legitimitetsprincippet i Opgaaende paa Europas politiske Horizont; Fredrik VI kunde gjøre Regning paa almindelig Sympathi hos de ved Wienkongressen forsamlede Fyrster og Statsmænd; man risikerede at gaa glip af alt ved at kræve formeget; man fik altsaa finde sig i at bringe Offere, gjøre Indrømmelser, slaa af paa, hvad man

havde haabet at vinde; der vilde kunne rettes paa det altsammen senere, naar Konjunkturerne bedredes, og den europæiske Situation gav mere Tryghed. Det har stundom i Festtaler eller Festartikler til Pris for Unionen og dens Stifter hedt, at *Karl Johan* ved at tage sig af Norges Friheds og Selvstændigheds Sag i 1814 udsatte sig for store Farer og Vanskeligheder, særlig fra Stormagternes Side; han vilde havt et let Spil med dem, saafremt han havde gjort Erobringens Ret gjældende og udenvidere kasseret den norske Grundlov, medens han maatte vide, at han paadrog sig deres Uvilje ved at opretholde Norges frie Forfatning. Intet kan være mere taabeligt og uhistorisk end denne Tale; det er omtrent det stik modsatte af Sandheden. Man hædrer ikke *Karl Johans* Minde, men gør ham snarere latterlig ved at forsøge paa at fremstille ham som den ideale Helt med de ophøiede Følelser og Grundsætninger. Hans Ord til de svenske Kommissærer ved det overordentlige Storthing (en Gjentakelse af, hvad han forud havde sagt til endel sabelraslende Generaler i sin Stab), at han, hvis han kunde disponere over en svensk Hær paa 40000 Mand gennem hele den tilstundende Vinter og dertil over en Sum af mindst 6 Millioner Rigsdaler, skulde bringe Nordmændene til fuldkommen Underkastelse, giver udentvivl det bedste Udtryk for, hvad der var det regulerende og bestemmende ved hans Politik ligeoverfor Norge. Han havde foresat sig at erhverve Norge; det skulde være hans Gave til hans nye Fædreland, hvorved han skulde sikre sin Position og afbetale sin Taknemmelighedsgjæld til det Folk, der havde valgt ham til Thronfølger; hans oprindelige Tanke var, at Norge skulde indlemmes i Sverige og blive en integrerende Del af Sveriges Rige, og dette vedblev stadig at staa for ham som det principale Maal, hvortil han vendte tilbage, eller som han tog op paany, naar Chancerne syntes ham gunstige, fordi han vidste, at Gaven i denne Form vilde synes gjævest og svare bedst til Svenskernes Ønsker; men som forsigtig General, — og han var en *meget* forsigtig General, — bøiede han af for Farer eller Vanskeligheder og faldt saa tilbage paa det subsidiære Maal: at knytte Norge til Sverige ved en Union, som, hvor løs den end kunde blive, altid forudsattes at skulle være Indledningen og det første Skridt til en fuldkommen Sammensmeltning. Hans Indrømmelser ligeoverfor Norge var udelukkende motiverede ved rent praktiske Hensyn og hidrører ikke i ringeste Maade derfra, at han skulde have næret nogen Agtelse for det norske Folks nationale Krav, eller at han skulde være bleven paavirket af Grev *Wedel's* og hans Venners Fremstillinger, saa han havde tilegnet sig en rigtigere Opfatning af de Principper,

hvorpaa en politisk Forening mellem to særskilte Folk bør grundes. —

Det staar da fast, at norsk Unionsvenlighed ikke har nogen Del i, at Unionen blev til, eller at den fik en saadan Karakter, som den fik. Det staar fast, at Unionen er kommet helt udenfra og er bleven os paanødt, — at den staar der som Minde om et Nederlag for det norske Folk. Det faar ikke hjælpe, at det er ydmygende for vor Nationalfølelse at erkjende dette; for det er sandt. Iøvrigt kan vi trøste os med, at, hvad der var et Nederlag for os, ingenlunde fortjener at opføres som nogen Seir for den anden Part. Unionen staar i visse Maader som Minde ikke blot om et norsk, men ogsaa om et svensk Nederlag. Den norske Selvstændighedstanke, repræsenteret af Rigsforsamlingen paa Eidsvold og af *Kristian Fredrik* (vi maa desværre tage ogsaa ham med, det stod ikke likere til), og den svenske Erobringstanke, repræsenteret af *Karl Johan*, stillede sig i 1814 op mod hinanden som til en Kamp paa Liv og Død; det syntes at være et enten-eller og var det ogsaa paa Bunden eller i principiel Forstand. Det viste sig imidlertid, da det kom til Stykket, at hverken Selvstændighedstanken eller Erobringstanken foreløbig var sterk nok til at sætte sit Program igjennem. Og saa blev det da til, at de to sluttede Vaabenstilstand. Noget andet og mere kunde der ikke være Tale om. Unionen er en Vaabenstilstand og kan aldrig blive til en virkelig Fred; for de to Tanker eller Retninger, som hver paa sin Vis har medvirket til at bringe den istand, er og vil til Dagenes Ende vedblive at være uforligelige, uforsonlige Modsætninger. Hverken Selvstændighedstanken eller Erobringstanken kan røre paa sig uden at slide og rive i de Baand, som de engang har været med paa at knytte. Og en tredje Tanke eller Retning, for hvem Unionen i dens nuværende eller en forbedret Skikkelse er det endelige Maal, — som holder paa den principielt og ikke af blot praktiske Omstændighedshensyn, altsaa som noget midlertidigt, — har der aldrig fundets og vil der aldrig findes, for det er en i sig selv utænkelig Ting; Unionskjærligheden er bare et falskt Navn, — en Maske, bag hvilken Følelser og Tanker med helt andre Navne og andre Formaal gemmer sig. Man maa enten ville sit Fædrelands Selvstændighed, — fra det Synspunkt fremstiller Unionen sig som et Afslag i ens Program, hvilket man kan anse for nødvendigt eller nyttigt at finde sig i indtil videre, — men bare indtil videre, — eller man maa ville et større Fædreland, en Grænseudvidelse, — fra det Synspunkt har den alene til Hensigt at forberede Muligheden af sin egen Ophævelse. Unionen er et Kompromis, der som saadant savner Ud-

viklingens og Vækstens indre Vilkaar; den er en død Ting, og, naar det synes, som om der er Liv i den, kan det alene være i den Forstand, hvori man kan sige, at der er Liv i en bedærvet Ost eller Skinke; de Følelser, der støtter den eller søger Støtte i den, er fordetmeste af en saadan Art, at de fortjener at lignedes med de Væsener, der søger sit Tilhold bag en død Bark, eller som trives i og ved Raaddenskab.

UNIONEN OG EUROPA.

Man fortæller os, at vi har et «enigt Europa» mod os i Konsulatsagen. Et «enigt Europa»! Det klinger stort. Napoleons truende Verdensherredømme kunde neppe nok samle Europa til enig Modstand; men et særskilt norsk Konsulatvæsen, — ligeoverfor en saadan Fare enes man! —

Truselen med det «enige Europa» skal nemlig ikke bare være saa at forstaa, at man rundt om os finder vore separatistiske Bestræbelser ubeføiede; man vil, i fornødent Fald, skride ind og hindre os med Magt fra at fortsætte paa den Vei, hvorpaa vi har slaaet ind. Særskilt norsk Konsulatvæsen er nemlig en Afkortning i det nu bestaaende unionelle Fællesskab; og *det* vil «Europa» have opretholdt, — *det* kan Europa for sin Sikkerheds Skyld ikke undvære. —

Unionen, — som den er, — gjerne udvidet, — men ialfald uden Afkortning som den er, — er en «europæisk Nødvendighed». Den er «en Pligt, som Sverige har paataget sig ligeoverfor Europa» (Prof. *Hjärne's* Brev til *Björnson*, Svensk Tidskrift 1893). Sverige «bærer Ansvar for Norges Integritet ligeoverfor Europa». Sverige kunde kanske helst ville slippe for dette Ansvar, denne Pligt. Men «Pligten» er der nu engang, — den «europæiske Nødvendighed» er der. Man har taget Fanden (eller, som det ogsaa kaldes, Tiggerposen) paa Ryggen og faar bære ham frem. —

Vi spørger naturligvis herved: naar, — hvorledes, — i hvilken Form er denne Pligt, dette Ansvar bleven paalagt Sverige? —

Det skulde ligge nærmest at antage, at det skete i Sammenhæng med selve Unionens Istandbringelse. Har der nogensinde kunnet være Tale om et Europa i mere end en geografisk Forstand, om et «enigt», et samlet Europa, saa var det dengang. Og intet er vissere, end at dette samlede Europa, d. v. s. de mod Napoleon koaliserede Stormagter, hjalp til, at Norge blev forenet med Sverige. Men intet er tillige vissere, end at Meningen hermed ingenlunde var at paalægge Sverige nogen Pligt eller noget Ansvar. Det var simpelthen en Betaling, man udredede, og det endog høist nødigt, skjønt man ikke udredede den af sin egen

Pung. Det var øiensynlig endnu dengang ikke gaaet op for Stormagterne, at en Forening af den skandinaviske Halvøs to Riger skulde være i og for sig noget nyttigt eller nødvendigt. Hvad de ansaa for nyttigt og nødvendigt, var at sikre sig *Karl Johans* Medvirkning under Kampen mod Napoleon. Han krævede Norge som Betaling, og man indgik paa at love ham det. Stormagterne disponerede over et Rige og et Folk, hvortil de ikke havde nogen Ret, til Fordel for en militær Lykkeridder, som de i sit Hjerte hadede eller foragtede, for at han skulde kæmpe ved deres Side mod sin fordums Herre og sit fordums Fædreland. Det var fra først til sidst og i enhver Henseende en uhyggelig Affære, og det manglede heller ikke paa, at man havde en Følelse deraf, trods den dybe Demoralisation i den europæiske Politik, som maatte være en Følge af de langvarige Krige, de idelige Omkomplinger af Europas Kart og Skrækken for Napoleon. Preussen og Østerrige undsaa sig ved at være med paa at frarøve en af Europas legitime Monarker et Rige, som han og hans Forfædre havde hersket over i Aarhundreder; i England raadede almindelig Indignation over den hensynsløse Maade, hvorpaa der blev disponeret over et helt Folk som over en Handelsvare; selve Toryministeriet vedgik offentlig, at Overenskomsten med Karl Johan vedkommende Norge ikke lod sig forsvare fra Moralens eller endog fra Folkerettens Synspunkt. —

Det blev da ogsaa, som vi alle ved, yderst smaat bevendt med den Hjælp, Stormagterne ydede Karl Johan til at opnaa, hvad der var bleven ham lovet. Han maatte i alt væsentligt tage sig selv tilrette. Kielerfreden fremtvang han ved sin Marsch ind i Holsten, som han foretog paa egen Haand og meget mod de allierede Stormagters Mening og Vilje. Da det saa dernæst saa ud til, at det Bytte, han troede at have sikret sig ved Kielertraktaten, skulde slippe ham af Hænderne, idet Nordmændene vægrede sig ved at gaa under Aaget, og han krævede sine Forbundsfællers Assistance til at komme i endelig, ubestridt Besiddelse af det Land, som de havde garanteret ham, og som nu ogsaa var overdraget til ham med «fuld Eiendomsret» af dets retmæssige Konge, — saa fandt vistnok Forbundsfællerne, at de maatte gjøre noget for Skams Skyld eller lade, som om de gjorde noget, for at det ikke skulde se ud, som om de helt ud brød Ord og Aftale. Men de gjorde saa lidet som muligt, og de gjorde det lidet, de gjorde, saa tvert og vrangt som muligt.

Deter bekjendt, at Karl Johan havde megen Ærgrelse af det til Norge i Sommeren 1814 udsendte Stormagtskommissærer. Det var ham, der havde faaet dem sendt; hans Tanke var, at de skulde skræmme Nordmændene til ubetinget Underkastelse. Stormagterne havde

jo lovet ham Norge; det mindste, de kunde gjøre for at indfri sit Løfte, var at øve moralsk Pression paa de «oprørske» Nordmænd for at faa dem til at give efter. Men de udførte dette paa en Maade, der blev et nyt Vidnesbyrd om, hvor uvillig deres Stemning var ligeoverfor Karl Johans Personlighed og Politik. Stormagtskommissærerne optraadte snarere mæglende end truende og befalende og syntes mere tilbøielige til at støtte Norges Uafhængighedssag end til at fremtvinge dets Underkastelse eller Forening med Sverige. Karl Johan havde fuld Grund til at være vred; det kom til voldsomme Scener mellem ham og Kommissærerne. Men som en klog Mand tog han Varsel af deres Holdning og skyndte sig med at komme til Forlig med Nordmændene og tage, hvad han kunde opnaa ved Forhandling med dem. Det blev kun lidet mod, hvad han fra først af havde gjort Regning paa. Alligevel maa det udentvivl betragtes som et Held for ham, at det lykkedes ham paa denne Maade at inddrive idetringeste en Del af den Betaling, der var bleven ham lovet for hans Tjenester. Der er vist al mulig Grund til at tro, at Stormagterne ikke vilde havt det mindste imod, at han var bleven snydt for det hele. —

I 1814 var altsaa «Europa» ikke kommet længere, end at det opfattede Norges Forening med Sverige som en Ting, hvori man fik finde sig, siden man engang havde givet sit Samtykke, men som man helst havde ønsket at undgaa, og hvortil der ialfald ikke knyttedes nogen større Interesse. Indtraadte der nu i den følgende Tid en Forandring heri? Fik «Europa» Øinene op for den svensk-norske Unions Betydning, og gav det ved Ord eller Handling tilkjende, at det havde lært at opfatte Unionen som en «europæisk Nødvendighed» og følte sig interesseret i dens Opretholdelse eller Udvidelse? —

Det kunde synes saa. Man har fra Karl Johans første Regjeringstider en hel Del Beretninger eller Hentydninger, hvoraf det skulde fremgaa, at Stormagterne fulgte Forholdenes Udvikling paa den skandinaviske Halvø med den mest levende Opmerksomhed og forsøgte at blande sig ind deri, givende Raad, rettende Opfordringer, øvende Pression, — altid i den samme Retning, nemlig i Retning af Kongemagtens og Unionens Udvidelse paa Bekostning af Norges Frihed og Selvstændighed. Et andet Spørgsmaal er det nu, hvorvidt disse Beretninger kan ansees som troværdige, eller om ikke en stor Del, maaske den allerstørste Del deraf har været Skræmmeskud, af samme Art som de dunkle Hentydninger til en sig nærmende, truende Krigsfare, hvormed man i gamle Dage pleiede at indlede enhver ny Skatteforordning. —

Særlig i 1821, har det været sagt, var Norges Frihed og Selvstændighed udsat for en stor Fare fra Stormagternes Side. Det norske demokratiske Væsen havde længe været Gjenstand for deres Uvilje, og Storthingets Optræden i 1821, — dets haardnakkede Fastholden ved Adelsloven og dets Vridninger for at slippe fra at betale de 3 Millioner Spdlr. til Danmark, som var stipulerede ved Konventionen af 1ste Septbr. 1819, — bragte denne Uvilje op til en farlig Høide. Norge var nær ved at lide Neapel's og Spaniens Skjæbne; men da var det, at Karl Johan frelste det ved sin Visdom og faste Holdning, — ved Leirsamlingen paa Etterstad og ved sine Grundlovsforslag o. s. v. Man miskjendte dette i Samtiden, og man har miskjendt det senere. Den kostbare Leirsamling midt under Landets finansielle Nødtilstand, de skarpe Patroner uddelt i al Hemmelighed til de svenske Soldater i Leiren, den svenske Flaadeafdeling paa Kristiania Havn, Kongens Reise til Norge, efterat Leiren var samlet, i stort militært Optog o. s. v., — i Samtiden forestillede man sig, at der bag alt dette maatte stikke Planer om en voldsom Indgriben i det norske Forfatningsliv fra Karl Johans Side, — et Statskup, som blev opgivet i sidste Øieblik, fordi vedkommende manglede den nødvendige «Resolution» eller af andre Grunde. Mænd, der stod Karl Johan meget nær og kjendte ham nøie, delte disse Forestillinger. Statsraad *Peter Motzfeldt*, — en meget skarpsindig og koldblodig Iagttager, — udtaler i sin Dagbog fra 1821, under 17 Juli, at han «er ganske og urokkeligen overbevist om», at Karl Johan «indtil for ganske nylig» har havt Planer om at drive igjennem Forandringer i Konstitutionen ved et voldsomt Skridt og udenfor Formerne. Men det skal alligevel være en Misforstaaelse. Det virkelige Forhold skal have været et helt andet, et helt omvendt. Leirsamlingen paa Etterstad, Uddelingen af skarpe Patroner til de svenske Soldater i Leiren, den svenske Flaadeafdeling paa Kristiania Havn o. s. v. — Tanken hermed var ikke at rette et Angreb paa den norske Forfatning, men tvertom at forsvare den, — at afværge Faren for en Indblanding af Stormagterne, som nærrede fiendtlige Hensigter mod Norges Frihed og Selvstændighed. —

Noget saadant har man virkelig villet have os til at tro. Hvad der er bleven anført af Argumenter for denne Opfatning, er imidlertid af en saadan Beskaffenhed, at det alene kan have nogen overbevisende Kraft for dem, der gaar ud fra som selvsagt, at Karl Johan umulig kan have villet andet end det, som er rigtigt og ret, og at man ubetinget har at holde sig til hans Ord, naar det gjælder at fortolke hans Handlinger. —

Hvad nu først angaar Adelsloven i 1821: da var det ganske

vist forsaavidt en vigtig Sag, som det herved gjaldt at bringe i Anvendelse for første Gang Bestemmelsen i Grundlovens § 79 om, at en tre Gange gjentagen Storthingsbeslutning bliver Lov, ogsaa uden kongelig Sanktion, — med andre Ord: det gjaldt at hævde, at det er Nationalrepræsentationen og ikke Kongen, som er den egentlige Indehaver af den politiske Suverænitet i dette Land. Men i og for sig havde jo Sagen overmaade lidet at betyde. Norsk Adel og norske adelige Privilegier var saa nærved at være ingenting, at det paa Forhaand er lidet sandsynligt, at Europas Stormagter skulde have brydd sig om eller fæstet nogen Opmerksomhed ved, at de blev ophævet. Det eneste Vidnesbyrd om en saadan Opmerksomhed er, hvad *Motzfeldt* fortæller i sin Dagbog, at nemlig den russiske Gesandt i Stockholm *Suchtelen* skulde paa sin Regjerings Vegne have udtalt sig mod en fornyet Vedtagelse af Adelsloven; «men,» føier *Motzfeldt* til, «om dette fra først af er oprundet i Alexander's Hjerne, eller om ikke nogle af de svenske Adelige først have sat det i *Suchtelen* og han i Alexander, det er nu et andet Spørgsmaal». Naar *Karl Johan* i sine Breve og Reskripter til Stortinget udbreder sig over de Farer, som en fornyet Vedtagelse af Adelsloven vilde bringe over Landet, — naar han taler om, at han, for et saadant Tilfælde, maatte have Penge «til at væbne og udruste Flaaden, sætte hele Hæren paa Krigsfod, proviantere Fæstningerne og sætte dem i Forsvarsstand, fylde Magasiner og Arsenaler» o. s. v., — da er naturligvis dette bare at opfatte som Skræmmeskud. Man maa staa paa et ligefrem Kammertjenerstandpunkt for at se deri et Bevis for, at der virkelig var Fare paafærde. Det er da ogsaa bekjendt, at Stortinget vedtog Adelsloven tredie Gang i uforandret Skikkelse, uden at der er Spor af nogen europæisk Bevægelse i den Anledning. —

Helt anderledes god Grund var der til at tale om Fare ved Gjældsopgjøret med Danmark. I denne Sag havde de europæiske Stormagter (England, Østerrige, Preussen, Rusland) virkelig blandet sig ind, og det var ifølge en fra deres Side indledet diplomatisk Aktion og under deres Mægling, at Konventionen af 1 Septbr. 1819 blev afsluttet, hvorved Norge tilpligtedes at betale Danmark 3 Millioner Spdr. i Løbet af ti Aar. Denne Konvention blev i 1821 forelagt Stortinget, der skulde bevilge de nødvendige Penge midler. Det er vist, at, om Stortinget havde vægret sig ved at anerkjende Konventionen, vilde det have udsat Norge for en europæisk Intervention og for store Ydmygelser. Det er vist, at der i og udenfor Stortinget var mange, der synes at have ment, at man kunde slippe fra det hele ved uden videre at nægte sin Forpligtelse, og som talte eller skrev i den Retning. Men nogen

alvorlig Grund til at frygte, at en saa urimelig Mening skulde samle og fastholde Majoritet inden Storthinget, synes der aldrig at have været; dertil sad der i Thinget altfor mange sindige og forstandige Mænd, som ikke kunde være blind for, at der her forelaa en «europæisk Nødvendighed». Den første i Sagen afgivne Kommitté-Indstilling hævdede ogsaa, at den engang indgaaede Overenskomst maatte overholdes, men fremsatte derhos en Paastand om, at Sverige burde deltage i Udredelsen af de 3 Millioner. Om denne Paastand er det vistnok med Føie bleven sagt, at vi nu ikke kan tænke tilbage paa den uden Undseelse; den vilde, om den var bleven gennemført, have afgivet et bedre Argument for de svenske Overhøihedskrav end noget, som hidtil er bleven opdreuet. Men for Stormagterne maatte det være ligegyldigt, om Norge betalte det hele eller Sverige overtog en Del deraf, naar bare Summen blev betalt. Den anden i Sagen afgivne Kommitté-Indstilling frafaldt Paastanden om Sveriges Deltagelse, forsaavidt som den udtalte, at det vilde være «høist betænkeligt og uklogt at gjøre denne Paastand gjældende ved nogen endelig Beslutning»; den gik altsaa ud paa, at Norge skulde overtage den hele Gjæld, men foreslog derhos, at Storthinget skulde anholde Kongen om at udvirke en Forlængelse af Betalingstiden fra 10 til 30 Aar. Naar det ved den første Behandling i Storthinget — den 2 April — blev besluttet at sende Sagen tilbage til Kommittéen og ved den anden Behandling — 10 Mai — at nedsætte en Kommitté for at indhente yderligere Oplysninger: bør ikke dette opfattes som Vidnesbyrd om, at Storthingets Flertal fremdeles var bestemt paa at unddrage sig de ved Konventionen paalagte Forpligtelser. Man søgte bare at hale Tiden ud og speidede efter Midler, der kunde aabne Udvei til at slippe med billigere Vilkaar. Og deri var intet urimeligt. Det vilde have været en stor Daarskab, om Storthinget havde fattet nogen Beslutning, der kunde tydes som en Nægtelse af at anerkjende Konventionen af 1819; men man kan, naar man betænker Landets økonomiske og finansielle Nød, ikke undres paa, at Storthinget kviede sig i længste Laget ved at overtage en i Forhold til Kræfterne saa overvældende tung Byrde og gav sig god Tid med at undersøge, om der ikke skulde være Raad til at opnaa nogen Lettelse. Det fremgik desuden tydeligt af Forhandlingernes Gang, at Modstanden mod Konventionen efterhvert blev svagere. Efter Overlægningerne i Storthinget den 26 Mai angaaende den af den nye Kommitté afgivne Indstilling, der blev forkastet med stor Majoritet, kunde det ikke længer være tvivlsomt, at den var fuldstændig brudt. Og det endelige Udfald blev da ogsaa, at Storthinget tre Dage efter (29 Mai) besvarede det Spørgsmaal: «Skal Norge alene

tilsvare den ved Konventionen med Danmark af 1 Septbr. 1819 bestemte Gjæld af 3 Millioner Rdlr. Hamb. Banko?» med 54 Jaer mod 21 Neier. I Sammenhæng dermed vedtoges, at man skulde indgaa til Kongen med en Adresse, hvori han blev anmodet om at udvirke en Forlængelse af Betalingstiden. —

Hermed var Opgjørssagen afgjort paa en Maade, der fjernede enhver Fare for europæisk Intervention. At der blev rettet en underdanig Bøn til Kongen om at udvirke, hvis det var muligt, hos den danske Regjering en Forlængelse af Betalingstiden, deri laa jo ingensomhelst Fornægtelse af de Norge ved Konventionen paalagte Forpligtelser. Stormagterne kunde umulig tage noget Anstød heraf, og det er da heller ikke fremlagt noget Vidnesbyrd om, at de skulde have været misnøid med Storthingets Afgjørelse eller overhovedet have blandet sig videre op i denne Sag.

Nu var vistnok Leirsamlingen med de 3000 norske og de 3000 svenske Soldater i Nærheden af Kristiania allerede bestemt 19de Mai, — altsaa paa en Tid, da Storthinget endnu ikke havde anerkjendt Konventionen. Men for det første var der jo allerede da den største Sandsynlighed for, at saa vilde ske; dernæst var der jo, efterat man havde faaet Vished herom, god Tid til at tage Bestemmelsen tilbage. Det manglede ikke paa, at man søgte at formaa Kongen hertil. Den norske Regjering lagde ham Landets Nød paa Hjerte; Statholderen, Grev *Sandels*, skrev 30te Mai et Brev til ham, hvori han indtrængende bad ham at indstille Leiren, da den jo efter Storthingets sidste Beslutning (29de Mai) maatte ansees for overflødig. Men det hjalp ikke. *Karl Johan* fastholdt sin Beslutning. Hvorfor gjorde han nu det? Hvorfor lod han midt i Juli Leirsamlingen finde Sted, trods de store Omkostninger og trods Landets dybe finansielle Nød, og hvorfor foretog han til samme Tid de øvrige i høi Grad paafaldende mistænkelige militære Forberedelser? For Moro Skyld kan det ikke have været. Om at hindre Storthinget fra at fatte uoverlagte Beslutninger, hvorved det vilde komme paa Kant med den «europæiske Nødvendighed», eller om at afverge en Intervention fra Stormagternes Side, kunde der efter 29de Mai ikke være Spørgsmaal; Stormagterne tænkte vist dengang ikke mere paa at intervenere i Norge end paa at gjøre Erobringer i Maanen. Og en Forklaring maa man dog have; *Karl Johan* maa dog have havt en Tanke med alt dette militære Opstyr.

Der bliver vist ingen anden Udvei end at søge Forklaringen i den af *Karl Johan* til Stormagterne udstedte Cirkulærnote af 1 Juni 1821. Denne Cirkulærnote er et Anklageskrift mod det norske Folk, saa usandfærdigt og skammeligt, at *Karl Johan* burde have været fritaget for sine landsfaderlige Pligter ligeover-

for Norge, efter at have gjort sig skyldig i et saadant Skridt. Han fremstiller Nordmændene for Europa som et Folk af Tigere og utaknemmelige Daarer. Han, — Karl Johan, — har skjænket dem Frihed og Selvstændighed, idet han opofrede de Fordele, Seiren havde givet ham. Sverige har, følgende hans ædle Eksempel, sluttet sig aabent og ærligt til det af ham knyttede Foreningsbaand, og «baade han og det svenske Folk har i de Misbrug, hvori den norske Folkerepræsentation og den norske Presse har gjort sig skyldig, kun villet se Vildfarelser at rette, ikke Fornærmelser at straffe». Og hvorledes er al denne Godhed og Overbærenhed bleven lønnet? Med den sorteste Utak. Kongen har forgjæves søgt at tale til Stortingets Forstand og Retsfølelse i Hensyn paa Adelsloven; han har ikke kunnet hindre, at der i denne Sag er bleven fattet en baade mod Retfærdigheden og Grundloven stridende Beslutning. Og heraf kan man slutte sig til, hvordan Stortinget vil komme til at optræde i Hensyn paa Gjældsopgjøret med Danmark. Man maa formode, at det vil underkjende Konventionen af 1 Septbr. 1819, hvorved Norge igjen vil blive sat i en fra alle sedvanlige Forhold saa afvigende Stilling, at Kongen finder det nødvendigt at henvende sig til sine Allierede, som har garanteret Foreningen mellem Sverige og Norge og derved ogsaa indirekte givet sit Bifald til det sidstnævnte Lands Forfatning. Kongen vilde ganske vist være i sin gode Ret, om han sagde til Nordmændene: I bryder den Overenskomst, hvortil jeg har givet mit Bifald; jeg indtræder derfor i de Rettigheder, Kielertraktaten har sikret mig, og jeg tager fra Eder de Friheder, jeg engang bevilgede, men hvoraf I har gjort en saa daarlig Brug, — eller, om han sagde: I vil velte en Del af Jer Statsgjæld over paa Sverige; derved viser I selv ind paa Veien til Rigernes Sammensmeltning; nuvel, jeg skal følge Anvisningen! Men han vil ikke gaa saavidt. Han vil indskrænke sig til de allernødvendigste Forandringer i Norges Forfatning, og blandt dem nævnes nu: 1) Indførelse af absolut Veto, 2) Stortingets Sammentræden hvert femte istedetfor hvert tredje Aar, 3) Ret for Kongen til at udnævne Stortingets Præsident o. s. v. Herom ønsker han nu at høre sine høie Allieredes Mening og Tanke.

Hvad denne Cirkulærnote stiller i Udsigt, er aabenbart en Forfatningsændring udenfor de sedvanlige Former. Karl Johan har længe ønsket at beklippe den norske Frihed og at imødekomme de idelige svenske Klagemaal over Unionens «Magerhed». Han har ment, at der nu var en gunstig Leilighed, da Stortinget ved sin oppositionelle Holdning kunde formodes at have vakt Stormagternes Uvilje. Cirkulærnoten er dateret 1 Juni. Karl Johan havde da endnu ikke faaet Underretning om Stortingets Beslut-

ning 29 Mai, hvorved Konventionen i alt væsentligt blev anerkjendt. Men han kunde ikke være uvidende om, at der var al Sandsynlighed eller rettere fuldkommen Sikkerhed for, at Stortinget vilde fatte en saadan Beslutning. Det er, ligesom han har skyndt sig med at faa Cirkulærnoten afsted, inden der kom Bud om den endelige Afgjørelse af Opgjørssagen, for at han ikke skulde gaa Glip af denne Ankepost mod Nordmændene, som han vidste vilde være bedre skikket end nogen anden til at gjøre Indtryk, — for at han skulde kunne sige, uden ligefrem Fornegtelse af Sandheden, at det maatte forudsees, at Stortinget i denne Sag vilde sætte sig udover Europas Vilje. Det maa vistnok, efter dette, erkjendes, at man stiller vel stive Fordringer til vor Fromhed, naar man vil have os til at tro, at Cirkulærnoten har havt til Hensigt at berolige Europa i Hensyn paa de norske Forhold, og at Karl Johan, naar han fremstiller Nordmændenes Opførsel i et saa forhadet Lys ligeoverfor Europa, naar han af halvt sande eller helt usande Beskyldninger lager sammen et formeligt Anklageskrift mod dem, naar han henvender sig paa en saa høitidelig Maade til Europa i Anledning af al den Sorg, det norske Folk har gjort ham, og alle de Misbrug af sin Frihed og Selvstændighed, hvori det har gjort sig skyldig, — saa har Meningen bare været at forberede Stormagterne paa, at han vilde gjøre Brug af den Ret, som han havde fælles med enhver Privatmand, Retten til at fremsætte Forslag til Forandringer i Norges Grundlov.

Men, kunde man spørge, hvis Karl Johan virkelig i 1821 har tænkt paa at gjøre et Statskup, hvorfor gjorde han det saa ikke? Stormagternes Svar paa Cirkulærnoten af 1 Juni var neppe saa imødekommende som paaregnet, men gik dog ud paa, at man bifaldt de i Udsigt stillede Forholdsregler. Af dem skulde han derefter ikke havt noget at frygte, om han havde indladt sig paa et voldsomt Skridt ligeoverfor den norske Forfatning. Han kunde stole paa de svenske Soldater i Leiren, vel ogsaa paa de norske, og hvad skulde vel Stortinget eller de, der ønskede Forfatningen opretholdt, have kunnet stille op derimod? Imidlertid var dog et Statskup altid et betænkeligt Skridt, hvis Følger ikke lod sig overskue. Karl Johan havde fremdeles Grund til at føle sin Position inden Kredsen af Europas legitime Monarker noget utryg, og vi ved af hans tidligere Historie, at det hørte til hans Karakter at vige tilbage for de store Ansvar og de dristige Beslutninger. Han var altfor meget et Stemningsmenneske til at være nogen rigtig Handlingens Mand; han havde mere af Soldatens end af Hærførerens Mod og var bedre rustet som Diplomat end som Statsmand. *Motzfeldt* har udentvivl været inde paa den

rette Løsning af Gaaden fra 1821, — Forberedelserne, som peger paa noget stort og ender med noget meget lidet, de truende Uveirsskyer, der samler sig og fordeler sig igjen uden at have udsendt enten Lyn eller Torden —, naar han i sin Dagbog under 13. Juni 1821 skriver: «Jeg kan ei komme fra den Tanke, at der pønses paa at gjøre et Slag, et Greb i Konstitutionen — — — Det eneste, jeg stoler paa eller dog endnu øiner noget Haab i, er vedkommendes Ustadighed og maaske Mangel paa Resolution til at udføre nogen decisiv Streg.» Karl Johan har i længere Tid omgaaets med Tanken paa et Statskup, hvorved Kongemagten skulde udvides og Unionen befæstes, og har paa forskjellig Maade, — ved Henvendelse til Stormagterne og ved militære Tilstelninger, — forberedt dets Iverksættelse; men, eftersom det afgjørende Øieblik nærmede sig, er han blevet mere og mere tvivlraadig, og til syvende og sidst skrumpede de store Beslutninger ind til noget saa spagfærdigt som Fremsættelsen ad lovlig Vei for Storthinget af de bekjendte Grundlovsforslag (2. August 1821).

Man ved, hvilken Skjæbne der blev disse tildel. Storthinget i 1814 forkastede dem enstemmig; de blev fremsatte paany, og senere Storthing forkastede dem atter Gang efter Gang med den samme Enstemmighed. Ogsaa ved disse Leiligheder fremkom der Trusler om europæisk Indblanding; det blev sagt, at Storthinget vilde udsætte sig for farlige Forviklinger, Europas Vrede o. s. v., ved at forkaste de kongelige Omstøbnings-Projekter. Men noget Spor af en saadan Vrede har ikke kunnet paavises, og, naar det er bleven paastaaet, at Stormagterne fulgte med levende Deltagelse Karl Johans Bestræbelser for ad denne grundlovmæssige Vei at faa Kongemagten udvidet og Unionen befæstet: saa har denne Paastand intet andet at støtte sig til end Karl Johans egne Ord, hvilket, efter den Skole, hvori han var opdraget som Politiker, og efter hvad man i det hele ved om hans Forhold til Sandheden, maa siges at være en særdeles lidet paalidelig Grund. I Hensyn paa den sidste alvorlige Konflikt mellem Karl Johan og den norske Nationalrepræsentation, — Storthingets pludselige Opløsning i 1836, — har det været ment, at Kongens Handlemaade ialfald for en væsentlig Del blev bestemt ved Pression fra den russiske Regjerings Side; det eneste Bevis herfor er imidlertid, hvad *J. H. Vogt* meddeler i sine «Optegnelser», at nemlig *Løvenskiold* har fortalt ham noget saadant; *Løvenskiold* har igjen havt sin Kundskab fra Karl Johan, og vi henvises altsaa ogsaa her til den samme mistænkelige Kilde. —

Summen af alt dette er, at man vel fra det første Snes Aar af Karl Johans Regjering har en hel Række Efterretninger, der skulde tyde paa europæiske Interventionslyster i Hensyn paa de norske

eller de unionelle Forholde, men at det allermeste deraf ikke kan tillægges nogen alvorlig Betydning, — at det bare har været Ord, og det til og med Ord, der ikke kommer derfra, hvorfra de udgives at komme, — i Lighed med hvad der var Tilfælde med de Ekstrakter af fremmede Kabinetteres vrede Udtalelser angaaende Norge og det norske Storting, som i 1821 blev vist *Motzfeldt* og hvorum han siger i sin Dagbog: «Muligt er det vist, at jeg fejler, men moralsk overbevist er jeg af Stilen, Tournuren og alt, at kun saare lidet, om noget, af alt dette, er kommet fra de udenlandske Kabinetter, men at det er fabrikeret for at hidsendes som en Fugleskræmme for Stortinget, da det nok, efter Omstændighederne, skal vises for nogle af Repræsentanterne. Hvad skal man sige om sligt? Er det rigtig klog Politik, saa er jeg enten altfor liden til at blive Politiker eller Politiken er en altfor smaalig Kunst for min Sands.» — Det eneste Spørgsmaal fra denne Tid, hvorved der virkelig kunde være Tanke om eller Fare for en europæisk Intervention, var Opgjørssagen med Danmark. Iøvrigt viste Stormagterne saa liden Interesse for den skandinaviske Halvøs Affærer, at de selv, naar der rettedes en ligefrem Invitation til dem om at komme herop for at lægge sin Autoritet i Vegtskaalen til Fordel for Kongemagt og Union ligeoverfor det norske Demokrati, lod sig nøie med hvad, man kunde kalde en blot formel Høfligheds-Visit. Det var øiensynlig endnu ikke gaaet op for dem, at Norges og Sveriges unionelle Fællesskab havde noget videre at betyde for Europa, — endsige at det skulde være en europæisk Nødvendighed. —

Det sidste Aar af Karl Johans og hele Oskar I's Regjeringstid var en Fredsperiode i Hensyn paa Forholdet mellem den norske Nationalrepræsentation og Kongedømmet og de dermed altid i Sammenhæng staaende unionelle Forholde; man havde ikke Brug for nogen Tale om europæisk Intervention, og der blev heller ikke Tale om nogen saadan. Men i Aarene mellem 1860 og 1870, efterat Spørgsmaalene om Statholderpostens Ophævelse og Unionsrevisionen var kommet op, begynder det igjen. Der fremkom i denne Tid endel Artikler i franske og engelske Blade, som udtalte sig for en Udvidelse og Befæstelse af Unionen mellem Norge og Sverige eller, — hvad der er det samme, — for en Udvidelse og Befæstelse af den svenske Overhøiheid over Norge. Det var ikke stort i Omfang eller sterkt i Argumentation, hvad der saaledes fremkom, og Fabrikstemplet var øiensynlig falskt; mange Merker tydede paa, at Artiklerne stammede, middelbart eller umiddelbart, fra svensk Kilde. Men de blev alligevel opfattede

som Vidnesbyrd om en «europæisk Opinion», der krævede af os, at vi skulde finde os i Afslag i vor Selvstændighed. Det Parti herhjemme, der havde samlet sig om den svensk-norske Helstats-tanke, og som danner Grundstammen for vort nuværende Høireparti, erklærede sig for overbevist om, at vi vilde have «hele Europa» mod os, saafremt vi vægrede os ved at gaa under Aaget af en Revision, der var bygget paa svenske Præmisser og havde svensk Overhøiighed som sit udtalte Formaal. Særlig stilledes os i Udsigt Englands Vrede. «Hos Publikum i det britiske Rige,» skrev *«Morgenbladet»*, «der bestaar af trende Kongeriger, som med Opgivelse af sin nationale Selvstændighed have sluttet sig sammen til en Stat, hvis Magt, Velvære og Anseelse beror paa denne Sammenslutning, er det klart, at vi mindst af alt kunne vente nogen Sympathi for en Modstand mod en nærmere Forening, som ikke indskrænker vor *borgerlige Frihed.*»

Ogsaa under Storthingets Forhandlinger vedkommende den nye Unionsakt 14—17 April 1871 kom disse Trusler frem om europæisk Vilje, europæisk Opinion, der skulde gaa vor Selvstændighed imod. Professor *Aschehoug*, der var Hovedtalsmanden for de 71 Paragrafer, ytrede i et af sine Foredrag: Det vilde være beklageligt, om Forslaget nu skulde forkastes. Det vilde være et Vidnesbyrd om, hvor vanskeligt det er for disse to Folk at komme overens med Hensyn til opstaaende Differentpunkter, og i en saadan Forening (som den svensk-norske) bestaar Kraften netop i at kunne udjævne de Tvistigheder, som nødvendig af og til maa opstaa. Mangler denne Kraft, saa er der en Sygdom i Organisationen. Taleren frygtede for, at Forkastelsen af Forslaget vilde vidne om, at Skandinavien istedetfor at være et stort og sterkt er en af Europas syge Mænd. *Johan Sverdrup* svarte hertil: Det er bleven talt noget om, at Skandinavien eller Norge vil komme til at gjælde for en af Europas syge Mænd, hvis Forslaget forkastes. Det er vist ingen Fare derfor. Nei! — vedblev Taleren, idet han holdt Forslaget frem: — «her er den syge Mand, som dog har den gode Side fremfor sin Navnefætter i Syden, at hans dødelige Afgang ikke vil sætte Europa i Bevægelse, — det skal jeg svare for». Disse Ord fremkaldte en almindelig Latter i Salen og paa Galleriet. Prof. *Aschehoug* udtalte, da han engang senere under Debatten havde Ordet, at han nok havde hørt den skraldende Latter; han skulde i den Anledning indskrænke sig til at ytre det Ønske, at man ikke maatte faa Grund til at angre den. — Nu ja! — dette patriotiske Ønske maa siges at være bleven opfyldt.—Den «syge Mand» afgik ved Døden 17de April 1871, og Europa lagde ingen Sorg an i den Anledning. Og hvad os selv angaar, da er der ganske vist til denne Stund ikke fremkommet

noget, som skulde bringe os til at angre. at vort Statsskib blev hindret fra at glide ind i det ved de 71 Paragrafer afmerkede Løb nedover mod Helstatssumpen.

Jeg skal tilslut bare nævne Begivenheder, som er foregaaede saa nylig, at vi alle maa mindes dem: — Vetostriden og Rigsretsaktionen mod det Selmerske Ministerium. Vi mindes alle, hvorledes ogsaa ved disse Leiligheder det «oplyste Europa», det «enige Europa» o. s. v. gjorde Tjeneste som Fugleskræmmer ligeoverfor vort nationale Friheds- og Fremgangsparti. Det absolute Veto var nødvendigt for Unionen, og Unionen var igjen en europæisk Nødvendighed; altsaa vilde vi faa Stormagterne paa Halsen, saafremt Stortinget ikke bøiede af for det absolute Veto. Stortinget bøiede ikke af, og det viste sig naturligtvis, at der ikke havde været Tanke om nogen Indskriden fra Stormagternes Side i den Anledning. Rigsretsaktionen mod det Selmerske Ministerium var en «Skandale», som maatte vække Europas Uvilje; det «oplyste Europa» kunde ikke ville tillade, at de «hæderlige Mænd» i det Selmerske Ministerium dømtes fra sine Embeder. Men de «hæderlige Mænd» blev ganske rigtig ved Dom fjernede fra sine Taburetter, uden at der er Spor af, at nogen i «Europa», d. v. s. udenfor Norge og Sverige, har tænkt paa at hindre det. —

Efter alt dette maatte det vel synes undskyldeligt, at vi forholder os skeptisk ligeoverfor den Tale, der nu atter lyder om, at vi har eller vil faa et «enigt Europa» mod os, selv om denne Tale i og for sig kunde have ret gode Grunde at støtte sig til. Men det er da i Virkeligheden meget langt fra, at saa er Tilfældet.

Naar man i *Karl Johans* Regjeringstid talte om Europas Interesse for Unionens Opretholdelse eller Befæstelse, var det særlig Rusland, der sigtedes til. Rusland var jo den Magt, som især havde hjulpet til at istandbringe Unionen. Det var med den russiske Tsar, Karl Johan aftalte sit politiske Program fra 1812; det var den russiske Tsar, som stod ham kraftigst bi ved dets Gennemførelse. Karl Johan vedblev ogsaa siden alle Dage at være god Russeven og saa i Rusland den bedste Støtte for sin Politik og særlig for sin Unionspolitik. Nu skulde altsaa Forholdet have vendt sig helt om; Unionen skulde nu opfattes som væsentlig rettet *mod* Rusland. Naar «Europa» anser det for magtpaaliggende, at den bliver udvidet eller opretholdt i sin nuværende Skik, skulde det være, fordi den afgiver etslags Vern eller en Garanti ligeoverfor russiske Udvidelseslyster. Sæt, at virkelig Situationen var en saadan, at det øvrige Europa stod ligeoverfor Rusland og var enigt om at se i Rusland en fælles Fare eller Fiende, — vi ved jo, at det ikke forholder sig saa, — at de euro-

pæiske Magter for Tiden grupperer sig paa en helt anden Maade og efter helt andre Hensyn. -- men sæt, at det var saa: — den «Pligt» ligeoverfor Europa eller den «europæiske Nødvendighed», som deraf maatte flyde for de to Folk paa den skandinaviske Halvø, kunde alene være: at holde godt sammen, at søge den størst mulige Styrke i den størst mulige Enighed. Men Erfaringen har jo mere end tilstrækkelig godtgjort, at det nu bestaaende unionelle Fællesskab med svensk Overledelse af vigtige norske Anliggender, — saalangt fra at virke til Samhold, — er en Kilde til stadig Strid, og intet er vissere, end at denne svenske Overledelse ikke herefter kan opretholdes uden en Tvang, som maa ende med at gjøre de to Folk til uforsonlige Fiender. Et saadant Fiendskab kan saalidt være i Europa's, som det er i vor Interesse. —

Det tør vel være, at Samholdet mellem to saa smaa og svage Folk ikke i og for sig har noget videre at betyde, og at «Europa» ikke vil tillægge det videre Værd som Garanti ligeoverfor russiske Udvidelseslyster. Men en Strid mellem dem kan blive ubeleilig, maaske farlig. Et Stridsspørgsmaal kan, hvor lidet det end i sig selv er, under saa spændte Forhold som de, der nu bestaar mellem de europæiske Magter, vokse op og antage store Dimensioner. Det er derfor rimeligt nok, at de europæiske Magter helst kunde have ønsket, at vi havde fundet os taalmodig i det Bestaaende og ikke reist noget Krav paa Forandring. Men nu er Kravene engang reiste, — Striden er der, — og, naar den kan udjævnnes ved et saa greit og simpelt Middel som Afviklingen af et Fællesskab, der ikke er kontraktmæssigt fastslaaet, som alene kan have nogen Interesse for de to i Fællesskabet deltagende Stater, og som, nærmere beseet, heller ikke er til sand Nytte for nogen af dem: da maatte Verden i Sandhed være mere bagvendt, end den er, om den satte sig derimod.

Hvad vi kjæmper for i Konsulatsagen er, som i Vetospørgsmaalet og Statholderspørgsmaalet, naar vi gaar tilbunds i Tingen, vor Ret til at være en suveræn Stat, et selvstændigt Folk. Den Ret vil det ikke falde det «oplyste Europa» ind at nægte os, derom kan vi være trygt overbevist. Ved at hævde den hævder vi Nationalitetsprincippet, og i dette Princip samler sig som i en Sum hele den moderne Stats- og Samfundsopfatning. Det hyldes af alle, om ikke i Praxis, saa ialfald i Theorien. Det oplyste «Europa» kan spørge os, naar vi opstiller som vort Program: Udskiftning af det unionelle Fællesskab, saalangt som det ikke er kontraktmæssig fastslaaet: — har I *Magt* til at gennemføre det, — *Retten* vil det ikke kunne nægte os. Det «oplyste Europa» kan sige til os: I vil møde Hindringer paa den Vei, som I endnu

ikke formaar at bortrydde, — men det vil ikke kunne sige til os, at Veien er gal. Er vi paa gal Vei, naar vi foresætter os at gennemføre for vort Vedkommende Grundsætningen om Nationernes Selvbestemmelsesret, saa har hele den europæiske Aands- og Kulturudvikling været paa gal Vei, idetringeste i de sidste tre Aarhundreder.

Man vedbliver i Sverige at stirre paa Kieltraktaten, Moss-Konventionen og de øvrige Aktstykker fra 1814 og vrider og vender paa Ord og Udtryk for at tilprocedere Sverige en «Ret» til Overhøiheid over Norge, og man synes at forestille sig, at de europæiske Stormagter, siden de hjalp til at istandbringe Kieltraktaten o. s. v., skulde anse sig forpligtet til at opretholde den deraf udbragte Overhøihedsret og tvinge Nordmændene til at underkaste sig den. Denne Tankegang er ligesaa taabelig, som den er foragtelig. Den internationale Moral staar ganske vist fremdeles paa et alt andet end høit Standpunkt, men lavere end i 1814 kan den dog ikke staa. Stormagterne betænker sig vist heller ikke i vore Dage paa at optræde brutalt og hensynsløst ligeoverfor de smaa, naar det gjælder for dem at opnaa en væsentlig Fordel eller hævde en væsentlig Interesse; men de gjør det dog vel ikke gjerne og maa dog vel have nogenlunde sterke Grunde til at gjøre det. Stormagterne deltog i 1814 i en Voldsdaad mod det norske Folk, hvorover de skammede sig; men de saa i Karl Johan en indispensabel Medhjælper og ventede af ham Tjenester, som de mente ikke kunde kjøbes for dyrt. Heldigvis for os er der absolut ingen Grund til at tro, at de europæiske Stormagter fortiden kan vente enten af Sverige eller af Karl Johans nu regjerende Ætling saa betydningsfulde Tjenester, at de for at sikre sig dem skulde være villige til at gaa med paa en lignende Slyngelstreg.

DEN NORSK-SVENSK UNIONSTRID.

I.

En anseet svensk Statsmand, Trolle-Wachtmeister, fortæller i sine nylig udgivne «Livserindringer», at han i 1814 besvarede en af sine Kollegers Klage over de for Sverige lidet gunstige Vilkaar, hvorpaa den norsk-svenske Union var bleven afsluttet, med følgende Ord: «Jeg vil spørge, om ikke, hvis nogen for to Aar siden havde sagt, at en slig Forening skulde komme istand, de fleste af os vilde have opfattet dette som en saa stor Fordel, at knapt noget mere kunde være at ønske? Jeg vil dernæst minde om, at ikke længere tilbage end efter Kronprinsens (Karl Johans) Tilbagekomst fra Tyskland udtalte han i det Statsraad, som blev holdt, inden Felttoget mod Norge skulde aabnes: «Il faut que la Norvège soit unie ou réunie à la Suède. Je ne chicane pas sur l'alternative. Les circonstances doivent décider de celà. L'essentiel est que la Norvège soit arrachée au Danemarck. Messieurs, n'êtes-vous pas de cet avis?»¹ — og at alle Tilstedeværende da bøiede sig til Tegn paa sin Enighed.» Andre Kildeskrifter fortæller os om, hvorledes Karl Johan, naar han forsvarede sin Politik: at vælge engelsk-russisk Alliance istedetfor den franske, som vilde have aabnet Udsigt til at gjenvinde Finland, stadig pegte paa Landkartet og udhævede de store geografiske og strategiske Fordele ved en Forening mellem Norge og Sverige, og hvorledes han derved tillige stadig fremholdt, at Foreningen, for at faa sit rette Værd, burde søges istandbragt, ikke ved Tvang, men ved frivillig Overenskomst. «Nordmændene maa stelle sig, som de vil,» sagde han; «de maa give sig en saadan Forfatning, som de finder passende for sig og sit Land; de maa sørge for sit Lands Forsvar og Sikkerhed efter eget Skjøn: — bare de vil forene sig med Sverige under den samme Krone, saa skal den svenske Konge gaa ind paa alt.»

Hvad der fremstillede sig for Karl Johan som det essentielle, var, at Sverige fik, istedetfor en Fiende, en paalidelig Ven og

¹ Norge maa indtræde i Forening med eller gjenforenes med Sverige. Jeg skal ikke tviste om Alternativet; det faar Omstændighederne afgjøre. Hovedsagen er jo, at Norge løsriveres fra Danmark. Er ikke ogsaa De, mine Herrer, af denne Mening?

Allieret ved sin venstre Landsgrænse. Og dermed tog han i Virkeligheden ogsaa Sigte paa det, som er og bliver den norsk-svenske Unions eneste holdbare Grundlag, — det, som alene giver den Værd og er dens *raison d'être*. Geografisk er de to Lande paa det nøieste forbundne, historisk er de paa det dybeste adskilte. Et Forsvarsforbund mellem dem, — Fællesskab i Hensyn paa Krig og Fred — er en naturlig Ting og stemmende med begge Folks Interesse. Ethvert Fællesskab, som gaar ud over dette, maa derimod i Længden føles som en trykkende Tvang af det ene eller af begge Folk og vil i Længden alene kunne virke til at forstyrre det gode Forhold mellem dem, hvorpaa Unionens Tilværelse eller idetringeste Opfyldelsen af dens Hensigt i sidste Instans vil bero.

Omstændighederne føiede sig imidlertid saa, at man førtes til at opstille Maal, som laa langt udenfor de hermed givne Grænser for en med Folkenes sande Vel stemmende Forening af den skandinaviske Halvøs tvende Riger. Ved Kielertraktaten (14. Januar 1814) mente Svenskerne at have opnaaet noget, som i deres Tanker var uendelig meget mere værdt end det Forsvarsforbund, som faa Aar forud vilde have tilfredsstillet dem. Ved Kielertraktaten blev Norge afstaaet «med fuld Eiendomsret og Suverænitet» til den svenske Konge, hvilket opfattedes som enstydigt med, at det blev afstaaet til Sverige; om det norske Folk havde man den Mening, at det var et Folk af Bønder, uden Nationalfølelse, som havde været tilfredse med at staa under dansk Styrelse, og som følgelig ikke kunde have noget imod at komme under svensk Styrelse, naar man bare sørgede for at forbedre deres materielle Vilkaar ved at nedsætte Skatterne eller den militære Tjenestepligt. Man troede altsaa at være kommet i Besiddelse af Norge; istedetfor den indirekte Magtforøgelse, som et Forsvarsforbund med Norge vilde have givet, gjorde man nu Regning paa den direkte, som vilde have været Følgen af, at Sveriges Folkemængde blev forøget med 8—900 000 Mennesker og dets Grænser udvidet mod Vest til Nordsøen og Atlanterhavet.

Nordmændenes Reisning i 1814, deres Vægning ved at underkaste sig Kielertraktaten, Sammenkaldelsen af en Nationalforsamling, der gav Riget en fri konstitutionel Forfatning og valgte den danske Prins Kristian Fredrik til Norges Konge, var ikke tilstrækkeligt til helt at bryde disse Illusioner. Man hjalp sig med at opfatte Reisningen som en «dansk Intrige», — en blot forbigaaende kunstig Ophidselse, fremkaldt af Kristian Fredrik og hans Hof, men uden dybere Rod hos Folket. Karl Johan vilde, naar han vendte tilbage fra Tyskland med sin krigsvante Hær, gjøre en hurtig Ende paa Komedien; den danske Prins vilde blive kastet

paa Dør, og de «vildledte» Nordmænd vilde derefter bringes tilbage til sin Pligt, som var at underkaste sig, hvad Kielertraktaten havde bestemt og «Europa» besluttet over dem.

Krigen mellem Norge og Sverige i 1814 gav tilsyneladende nogen Støtte for denne Opfatning. Den blev fra norsk Side langt fra ført med den Kraft, som man skulde have ventet, naar et Folk reiser sig til Forsvar for sin Frihed og nationale Selvstændighed. Skylden herfor hviler udelukkende paa Kristian Fredrik, som ved at lade sig vælge til Norges Konge havde paataget sig en Rolle, han ikke var voksen, og som hverken kunde eller vilde føre nogen alvorlig Krig. Men for Svenskerne blev den slappe Krigsførelse fra norsk Side et velkomment Vidnesbyrd om, at alt, hvad der var bleven deklameret og proklameret om Nordmændenes Nationalaand, Fædrelandskjærlighed, Vilje til at være og blive et selvstændigt Folk, det var altsammen bare Skryt eller Talemaader, hvormed et rent personligt Magtbegjær eller dynastisk Egen nytte havde søgt at besmykke sig.

I de fjorten Dage, Krigen varede, vandt den svenske Hær under Karl Johan nogle Fordele, men ingen afgjørende. Den havde avanceret, men ikke længere end til den Linje, hvor, ifølge den norske Forsvarsplan, Norges Forsvar egentlig skulde tage sin Begyndelse. De norske Soldater havde fægtet godt ved de Sammenstød, hvor de fik Lov og Leilighed til at fægte; Karl Johan, som var en erfaren, om end ikke nogen stor Feltherre, indsaa, at den norske Hær, under en anden og bedre Ledelse, kunde blive ham en farlig Modstander. Han indsaa, at Vanskelighederne for hans egen Hær vilde vokse, og det efter en uhyre Maalestok, eftersom den rykkede længere frem i det fattige, uvejsomme Land. Han havde uafslædig sin Opmerksomhed henvendt paa den store europæiske Politik; og det var ham fuldkommen vel bekjendt, hvor utryg hans egen og følgelig Sveriges Stilling var inden denne; han vidste, at der raadede en afgjort ugunstig Stemning mod ham hos de med ham forbundne Stormagter, der engang, under Trykket af en stor Fare, havde tilsagt ham Norge som Løn for hans Deltagelse i Kampen mod Napolen, men som nu helst vilde komme fra sit Løfte; han indsaa altsaa, at det var i høieste Grad magtpaaliggende for ham at faa Norge forenet med Sverige snarest muligt og paa hvilkesomhelst Vilkaar; saa han kunde pege paa Foreningen som en fait accompli, — at han maatte sikre sig en Del af den udlovede Løn, hvis han ikke vilde udsætte sig for at gaa glip af det altsammen.

Man vil, med det Kjendskab, vi nu har til de militære og politiske Forholde paa den Tid, da Foreningen mellem Norge og Sverige blev istandbragt, ikke kunne undres over Karl Johans

Handlemaade ved denne Leilighed. Man vil ikke kunne finde noget paafaldende deri, at han efter fjorten Dages Felttog, hvori han tilsyneladende havde havt den bedste Fremgang, bød Haanden til Fred og Forlig og ved Moss-Konventionen (14. August 1814) indgik paa, at den Forfatning, det norske Folk havde givet sig selv, blev anerkjendt, og at der, i Overensstemmelse med denne af Folkesuveræniteten fremgaaede Forfatning, blev sammenkaldt et overordentligt Storting, med hvilket han skulde forhandle om Vilkaarene for Rigernes Forening. Man vil ikke kunne finde noget paafaldende deri, at han i alt væsentligt, om end under mange vrede Protester, gav efter for dette overordentlige Storting, naar det optraadte som et fuldkommen suverænt Nationalkonvent og, istedetfor at anerkjende Norges Forening med Sverige som et allerede forud bestaaende retsligt Faktum, slog en tyk Streg over Kieltraktaten og alt dermed sammenhængende og valgte den svenske Konge til Norges Konge, efter først at have af egen Magtfuldkommenhed bestemt de Forandringer i Konstitutionen, som det fandt nødvendige, saa Rigernes Forening fik fuldstændig Karakter af en mellem jævnbyrdige, ligeberettigede Parter afsluttet frivillig Overenskomst. Det havde altsammen sine særdeles gode, tildels særdeles tvingende Grunde, — det ser vi nu. Men for Samtiden og særlig for Samtidens Svensker maatte det fremstille sig som noget nær sagt ubegribeligt, vidunderligt. Man fik i Sverige ikke vide andet, end at det norske «Oprør» var bleven fuldstændig slaaet til Jorden ved de fjorten Dages Felttog; Nordmændene var blevene henviste til, hvad Seirherren af sin Naade vilde bevilge dem. Man kunde altsaa føle sig tryk paa at faa Prisen, hvorom der var bleven kjæmpet. Man havde talt om, at Norge var bleven «erobret» en Gang før, nemlig ved Karl Johans Indmarsch i Holsten, der fremtvang Kieltraktaten; man maatte imidlertid erkjende, at det var en temmelig fri Brug af Ordet at kalde et Land erobret, som endnu ikke var betraadt af en eneste fremmed Soldat, og hvoraf endnu ikke en Fodsbred Jord var militært okkuperet. Men nu var Norge for anden Gang erobret, og denne Gang, overensstemmende med Reglerne, i Landet selv. Nu havde man altsaa baade Traktaternes og Erobringens Ret over Landet, og nu skulde det synes, som om der ikke kunde være noget mere iveien for at tage det i Besiddelse. Og saa blev der alligevel heller ikke denne Gang noget af med den saameget attraaede Grænseudvidelse mod Vest, der skulde give Erstatning for Finland. Norge blev ikke blot ikke svensk Provins, det blev ikke engang svensk Lydland; Sverige erhvervede ingen Ret over det. Man maatte føle dette som en Skuffelse, en ubehagelig Overraskelse.

Det varede nu en god Tid, inden Vilkaarene for den mellem

Norge og Sverige indgaaede Forening blev kjendt inden videre Kredse af det svenske Publikum. Men, eftersom dette skete, eftersom man kom paa det rene med, at Foreningen ikke gav Sverige nogen anden Magtforøgelse, end hvad der ligger i et Forsvarsforbund, hvis Varighed er garanteret ved fælles Kongedømme, blev den Glæde, hvormed den fra først var blevet hilset, afløst af et noksaa dybt og noksaa almindelig udbredt Misnøie, som særlig gik ud over Karl Johan, om hvem man troede, at han af dynastiske eller rent personlige Hensyn havde indrømmet Norge saa gunstige Vilkaar paa Sveriges Bekostning. Eller forsaavidt man slog sig tiltaals med den etablerede Tingenes Orden, var det fordetmeste i den sikre Forvisning om, at denne Orden bare var noget provisorisk, som skulde bane Overgang til en mere «virkelig» med Sveriges Interessér bedre stemmende Forening af Rigerne. Norge var, mente man, for lidet og for fattigt til at staa paa egne Ben: Nordmændene antoges hverken at have Evne eller Vilje til at føre en selvstændig national Tilværelse; de maatte føle, at de stod i dyb Taknemmelighedsgjæld til Sverige, som i 1814, istedetfor at straffe dem for deres «Oprør», havde behandlet dem med en saa overvættes stor Ædelmodighed, og denne Taknemmelighed i Forbindelse med den trykkende Følelse af Utilstrækkeligheden af deres Lands Ressurser, som maatte komme til at gjøre sig gjældende, naar «Selvstændighedsrusen» vel var over, vilde nærme dem til Sverige og drive dem til at kaste sig i den større og mægtigere Forbundsbroders Arme.

Udviklingen kom imidlertid til at gaa i en helt anden Retning; Norges nationale og økonomiske Kraft styrkedes under Indflydelse af den frie Forfatning; Selvstændighedsrusen hos Nordmændene hørte ikke op, men tog heller til: det viste sig, at intet kunde ligge deres Tanke fjernere end at blive svenske, — at de vedblev at ville være norske, og det med stadig stigende Styrke. De mente (og det med fuld Ret), at de ikke skyldte Sverige nogensomhelst Tak, idetringeste ikke saamegen, at de derfor skulde ofre noget af sin politiske eller nationale Selvstændighed: de sluttede sig meget lojalt til Unionen i den Form, den engang havde faaet; men, saalangt fra at ville have den udvidet, holdt de en omhyggelig Grænsevagt ligeoverfor alle Tanker og Tendenser, der pegte i Retning af en nærmere Forening mellem Rigerne.

Herved fremkaldtes efterhaanden inden det svenske Folk, ved Siden af Misnøiet med de for Sverige ikke tilstrækkelig fordelagtige Unionsvilkaar, en bitter Stemning ligeoverfor Nordmændene, der havde vist sig og viste sig saa utaknemmelige, saa mistænksomme, saa smaasindede o. s. v. Denne Bitterhed, dette Misnøie blev pleiet og næret gennem Pressen. Der var svenske Blade

og svenske Publicister, som gennem Aarrækker gjorde sig til særlig Opgave at ophidse mod Norge og Unionen, som blev kaldt «en Forening til at graate over». I Skolebøger blev det indpren-tet den svenske opvoksende Ungdom, at Norge blev erobret i 1814, at det rettelig burde blevet svensk Provins, ligesom det før havde været dansk Provins, men at Sverige lod Naade gaa for Ret og tilstod de beseirede norske Oprørere et vist Maal af Selv-stændighed, hvilken Velgjerning siden af Nordmændene blev løn-net med den sorteste Utaak o.s.v. o.s.v. Saaledes udsaaedes Hadets Dragetænder, og idet Unionen fik at slæbe paa alle disse Misfor-staaelser, alle disse Forhutlinger og Forvanskninger af dens sande Væsen og de virkelige Forholde, hvorunder den var bleven istandbragt, maatte den gaa over fra at være et Baand, der knyt-tede Folkene sammen, til at blive et uopløseligt Tvisteemne mel-lem dem, en stadig strømmende Kilde til Strid.

II.

Allerede i Karl Johans Styrelsestid kom det til Rivninger og Sammenstød mellem de to Folk, og selv Karl Johan, som med-rette kunde rose sig af den Del, han havde havt i, at Foreningen blev istandbragt, og at den blev saadan, som den blev, blev under Trykket af den i hans nærmeste Omgivelser raadende Opinion drevet ind paa allehaande Projekter og Planer til at faa sit eget Verk omstøbt, saa Unionen kunde blive mere svarende til, hvad man fra visse svenske Hold opfattede som dens Væsen og Hensigt. Men først efterat hans Sønnesøn Karl XV havde besteg de fore-nede Rigers Throner, naaede den svenske Uvilje over Nordmæn-denes saakaldte Utaaknemmelighed eller Umedgjørlighed og Unionens formentlige Ufuldkommenhed frem til et stort og samlet Udbrud, hvis Følger har strakt sig til denne Dag.

Det overordentlige Storting i 1814 havde indført i den norske Grundlov en Bestemmelse, hvorved der aabnedes Kongen Adgang til at indsætte en Statholder som Formand i den norske Regjering og dertil at vælge en norsk eller svensk Mand; det var en Ind-rømmelse, ikke til Sverige, men til den fælles Konge, om hvem man mente, at han kunde have Behov for en personlig kjendt Tillidsmand som sin Repræsentant inden Regjeringen i det Land, hvor han ikke selv opholdt sig.

Stortinget i 1859 besluttede at ophæve denne Bestemmelse, som da havde tabt enhver praktisk Betydning; Statholderembedet havde i længere Tid henstaaet ubesat, og det ansaacs for utæn-keligt, at det nogensinde mere vilde blive besat, allermest utæn-keligt, at det skulde kunne besættes med en svensk Mand, hvilket

alene kunde tjene til at vække Uvilje, og hvoraf det fælles Kongedømme ikke kunde have nogensomhelst Fordel. Kongen havde da ogsaa paa Forhaand lovet at sanktionere Stortingets Beslutning, som i Henhold hertil blev fattet med næsten alle Stemmer. Men saa reiste der sig en voldsom Storm inden den svenske Presse og den svenske Rigsdag. Det blev paastaet, at Stortinget ved sin Beslutning havde gjort sig skyldig i et Kontraktbrud, at den ved Grundloven aabnede Adgang til at indsætte en Svensk som Formand i den norske Regjering var et Unionsvilkaar, ja, at hele den norske Grundlov rettest maatte opfattes som et Unionsdokument, — en Kontrakt mellem Rigerne, hvori ingen Forandring kunde ske uden svenske Statsmagters Samtykke, og det foresloges i Overensstemmelse hermed, at man skulde begjære af Kongen, at han vilde forelægge Spørgsmaalet om Statholderpostens Ophævelse for den svenske Rigsdag eller for det svenske Statsraad. Samtidig fremsattes et andet Forslag, der krævede en almindelig Revision af Unionsvilkaarene, med Kielertraktaten som Udgangspunkt og med det uden Omsvøb udtalte Formaal, at Norge skulde blive, hvad det ved Kielertraktaten var bestemt til at blive: et Biland, et Tillæg til Sveriges Magt, «en Erstatning for Finland og for Pommern». Begge Forslag vandt Bifald hos Rigsdagen, som vedtog efter stormende Forhandlinger og med overvældende Majoritet en Indstilling, der gik ud paa, at Spørgsmaalet om Statholderpostens Ophævelse maatte afgjøres, ikke i norsk, men i svensk-norsk Statsraad, og at der maatte sættes i Gang en Revision af Unionsvilkaarene, ikke paa Basis af det Princip, der er udtalt i «Rigsakten», — den af det norske Storting og den svenske Rigsdag i 1815 vedtagne Fundamentallov, der indeholder Unionens samtlige kontraktmæssige Vilkaar, — nemlig Princippet om begge Rigers Ligeberettigelse og hvert Riges Eneraadighed i sine indre Anliggender, men paa Basis af de aabent fremsatte Paastande om Sveriges Overhøiighed over Norge og den norske Grundlovs Karakter af en Kontrakt, der ikke skulde kunne forandres uden med de svenske Statsmagters Samtykke. Den svenske Regjering sluttede sig til Rigsdagen og optog dens Indstilling som sin. Paa den anden Side krævede den norske Regjering, at Stortingets Beslutning vedkommende Statholderpostens Ophævelse maatte afgjøres uden nogen Indblanding af svenske Statsmagter, og indstillede paa, at Beslutningen maatte blive sanktioneret i norsk Statsraad. Og Stortinget nedlagde en Protest mod den svenske Rigsdags og den svenske Regjerings Optræden i en den 23. April 1860 enstemmig vedtaget Adresse, som klart og fyndigt paaviste det uholdbare og med Unionens Grundprincip — begge de forenede Rigers Ligeberettigelse og

Selvstændighed — absolut stridende i Paastanden om, at den norske Grundlov enten delvis eller i det hele skulde være en unionel Kontrakt, og som sluttede med at udtale, at «ingen norsk Mand, der agter sit Fædrelands Rettigheder og sin egen Ære, vil deltage i nogen Revision af Unionsvilkaarene paa anden Basis end den i Rigsakten givne, nemlig Rigerne Ligeberettigelse og ethvert Riges Eneraadighed i alle Anliggender, der ikke er betegnede som unionelle».

Saaledes havde den norske Regjering og den svenske Regjering, den norske Repræsentation og den svenske Repræsentation stillet sig ligeoverfor hinanden med Krav og Paastande, som stod i den skarpeste indbyrdes Strid. Det skulde nu være Kongens — «Unionskongens» — Sag at være Opmand; det tilfaldt nu ham, som efter Theorien skulde indtage et af begge uafhængigt, over begge opløftet Standpunkt, at mægle mellem dem og at hævde det mindre Folks Ret ligeoverfor det størres Forsøg paa at bruge sin Overmagt til at bryde igjennem de besvorne Unionsvilkaar og omdanne dem efter sit eget Behag. Det viste sig, at han var aldeles ude af Stand til at spille den Rolle, som Theorien tildelte ham, — at han ikke formaaede at stille sig mod Opinionen i det større Land, som han ved Fødsel og Opdragelse tilhørte. Han havde paa Forhaand og uden Forbehold erkjendt de norske Statsmagters Eneraadighed over den norske Grundlov og givet sit bestemte Løfte om at ville sanktionere Storthingets Beslutning vedkommende Statholderpostens Ophævelse. Men under Trykket af den svenske Rigsdag og det svenske Statsraad drives han Stykke for Stykke fra denne Position, som det var en Pligt og en Æressag for ham at fastholde. Han nægtede Sanktion af Storthingsbeslutningen. Vistnok skete dette i norsk Statsraad; forsaavidt syntes det Synspunkt, der stemte overens med Retten og med hans egen Opfatning, at være bleven opretholdt. Men kort Tid efter lod han sig i svensk Statsraad aftvinge et Protokol-diktamen, hvorved han erklærede, at det var af Hensyn til den svenske Rigsdag og det svenske Statsraads Optræden, han havde nægtet Sanktion af Storthingets Beslutning, hvorved han, med andre Ord, — istedetfor at tilbagevise, overensstemmende med sin Pligt, de svenske Myndigheders Indblanding i et rent norsk Anliggende, erkjendte Berettigelsen af denne Indblanding. Ogsaa i det andet af de to mellem Norge og Sverige opkomne store Stridsspørgsmaal, Spørgsmaalet om en almindelig Revision af Unionsvilkaarene, gik det paa samme Maade, nemlig saaledes, at Kongen, istedetfor at være Mægler mellem Folkene og Haandhæver af den unionelle Ret, blev et blot Redskab for det større Folks Vilje og Opinion. Det norske Statsraad sluttede sig til,

hvad der var udtalt i Stortingets enstemmig vedtagne Adresse af 23. April 1860 og erklærede, at det ikke kunde medvirke til at sætte i Gang en Unionsrevision paa de for Norges Ære og Ret som selvstændig Stat fornærmelige Præmisser, der var gjorte gjældende af den svenske Rigsdag og Regjering. Men Kongen vælger, ifølge Ordene i den norske Grundlov, «selv sit Raad af norske Borgere»; han benyttede sig af denne sin Ret, idet han udstødte af Raadet de stiveste, mest selvstændige Medlemmer og satte andre, mere bøielige og medgjørliche ind paa deres Plads. Ved Hjælp af den saaledes omdannede norske Regjering lykkedes det virkelig at faa indledet en Revision, overensstemmende med den svenske Rigsdags Krav og paa den med Rigsdagens Indstilling givne Basis, om hvilken Stortinget i sin enstemmige Adresse havde udtalt, at den var noget, hvorpaa ingen norsk Mand, der agter sit Fædrelands Rettigheter og sin Ære, kunde ville indlade sig. Der blev nedsat en Komité af norske og svenske Mænd, som skulde udarbejde Forslag til en ny Unions- eller Rigsakt, og som ogsaa efter nogle Aars Arbeide fremlagde (1866) et saadant Forslag, der omfattede ikke mindre end 71 Paragrafer, medens den gjældende Rigsakt kun har 12. Tiltrods for denne overvættes store Udførlighed fyldestgjorde Forslaget vistnok paa langt nær det af den svenske Rigsdag opstillede Program; man havde ogsaa fra svensk Side maattet erkjende, efterat den blinde Lidenskabelighed, der var raadende i 1859–60, havde lagt sig noget, at en saa fuldstændig Omdannelse af Unionsforholdet som den, Rigsdagen i 1860 havde krævet, ikke kunde gennemføres paa én Gang, — at man maatte søge at naa sit Maal Stykke for Stykke. Og saameget var klart, at Forslaget, om det var bleven ophøiet til Lov, vilde have ført et Stykke, endog et meget godt Stykke fremover i den angivne Retning. Det indførte helt nye Fællesinstitutioner, udvidede i det hele betydeligt det statsretlige Fællesskab mellem Rigerne og indskrænkede i tilsvarende Grad de enkelte Nationalforsamlings bevilgende og lovgivende Myndighed; det pegte afgjort paa et Unionsdepartement som sin nødvendige Konsekvens, førte afgjort ind paa Helstatsveien og fastslog samtidig gennem flere Bestemmelser udtrykkelig Sveriges principale, ledende Stilling inden den norsk-svenske Forbundsstat. Det maa synes noget næsten ubegribeligt, at man for Alvor kunde haabe at faa det norske Folk til at akceptere et Forslag som dette; det bød jo Norge saadanne Vilkaar, som man skulde tro alene kunde bydes den, der er beseiret i en Kamp paa Liv og Død. Forslaget betragtedes da ogsaa fra første Færd inden det norske Publikum med et Slags undrende Haan som en Skifting, der ikke havde Livsvon i sig, og ved den endelige Behandling i Stortinget 1871

blev det nedvoteret med en aldeles knusende Majoritet (92 mod 17 Stemmer).

Hermed blev den af den svenske Rigsdag i 1860 krævede Unionsrevision for det første stillet i Bero. Men det blev sagt, og der behøvedes ikke meget Skarpsyn for at forudse, at det ogsaa vilde ske, naar Leiligheden bød sig dertil, — at der forestod nye Kampe, kanske værre og farligere end den, der nu var udkjæmpet.

Det havde vist sig, at den store Flerhed af det norske Folk holdt fast ved det Standpunkt, hvorpaa det havde staaet i 1814 og senere, og at det ikke vilde indlade sig paa nogen Udvidelse af Unionen udover den Ramme, der var givet ved dens Tilblivelseshistorie og ved begge Folks velforstaaede Interesse, nemlig fælles Konge og Fællesskab i Hensyn paa Krig og Fred. Men man havde tidligere gjort en Række andre Erfaringer. Man havde seet, hvor lidet Norge kunde regne paa nogen Støtte hos den «fælles Konge», naar det gjaldt for det at hævde sin retmæssige Stilling inden Unionen og ligeoverfor Sverige. Man havde seet, hvorledes det norske Statsraad, saalænge dets Sammensætning ikke blot efter Grundlovens Bogstav, men efter den indtil da gjældende konstitutionelle Praksis helt og holdent beroede paa Kongens Forgodtbefindende, kunde bringes til at svinge sin nationale Opgave og omgjøres til et Redskab for svenske Amalgamations- og Overhøihedslyster. Man havde været Vidne til, at et Forslag til Omdannelse af Unionsvilkaarene, der ligefrem sigtede paa Helstaten og udtrykkelig slog fast Sveriges principale og ledende Stilling inden Unionen, alligevel havde fundet Tilslutning ogsaa hos norske Politikere. Dette var noget nyt og maatte opfattes som et i høi Grad urovækkende Tidens Tegn. Indtil da havde det norske Folk, trods al Meningsforskjel iøvrigt, staaet enigt og fast sammen om disse to Hovedpunkter i Hensyn paa den unionelle Politik: fuld Ligeberettigelse inden det bestaaende unionelle Fællesskab og ingen Udvidelse af Fællesskabet. Nu var der altsaa en Kreds, — vel ikke talrig, men indflydelsesrig gennem sine Stillingen i Samfundet, — som havde brudt med begge disse Grundsætninger. Det var en begyndende Reaktion, — en Embedsmands- og Pengemandsklik, som af Frygt for en fortsat demokratisk Udvikling af det norske Statsliv slog ind paa den uheldsvangre Vei: at drive Emigrantpolitik, og som troede at finde en paalidelig Garanti for sin Magtstilling i Unionen, hvis Udvidelse derfor var den velkommen, enten saa Udvidelsen skete ad den ene eller den anden Vei, Ligeberettigelsens eller den svenske Overhøiheds.

Ligeoverfor den heri truende Fare og under Indflydelse af disse Erfaringer samlede den overveiende Flerhed af det norske

Folk sig til et stort nationalt Reformparti, — det saakaldte Venstre. Hvad dette Parti ifølge sin Oprindelse maatte komme til at stille sig som sin største og vigtigste Opgave, var: at styrke Folke-repræsentationen, der havde vist sig at være den norske Selv-stændighedssags Bærer og eneste paalidelige Støtte, ligeoverfor Kongedømmet, hvis Egenskab af norsk Statsmagt havde vist sig at være et blot Skin, naar det kom til Sammenstød mellem norsk og svensk Folkemening, norsk og svensk Interesse. Til den Ende gennemførtes nu i Tiden 1869—1884 flere dybt indgribende Forandringer i den norske Konstitution. Først blev det i 1869 fastsat, at Stortinget skulde træde sammen hvert Aar, istedetfor som hidtil bare hvert tredje Aar. Dernæst vedtog Stortinget i 1872 og siden Gang paa Gang (1874, 1877 og 1879) et Forslag, der gik ud paa at give Medlemmerne af Statsraadet Adgang til Deltagelse i Stortingets Forhandlinger, og hvis Tanke var at bringe Statsraadet under en mere varig og direkte Indflydelse af Stortinget, saa det kunde gaa over til at blive etslags parlamentarisk Ministerium istedetfor et Kollegium af kongelige Raadgivere, hvis Sammensætning alene beroede paa Kongens Forgødtbefindende. Ligeoverfor denne Reform stillede Kongen og hans Raadgivere en længe vedholdende Modstand, skjønt de ved Valgene stadig fik store, tildels overvældende store Majoriteter mod sig. Tilsidst i 1884, efterat de gjenstridige Statsraadsmedlemmer var blevne ved Rigsret dømte fra sine Embeder, den ene efter anden, gav Kongedømmet tabt. Statsraadsreformen blev vedtaget i dens endelige Form, og et nyt Ministerium dannet af det regjerende Storthingsflertal, hvilket var Begyndelsen til et virkeligt Flertalsstyre eller parlamentarisk Styre i Norge.

Den femtenaarige norske Forfatningskamp berørte ikke Unionen eller Unionsforholdet i direkte Forstand, men saameget mere i indirekte. Den var, som nævnt, for en væsentlig Del fremkaldt ved de Erfaringer, man havde gjort under Striden med Sverige om Statholder- og Revisjonsspørgsmaalene, og, hvad den sigtede paa, var i sidste Instans: at sætte Norge i bedre forfatningsmæssig Forsvarsstand ligeoverfor fremtidige Forsøg paa at gennemføre svenske Overhøiheds- eller Sammensmeltningsplaner. Man skjønte ogsaa dette i Sverige. Blandt de Vaaben, der blev bragte i Anvendelse mod det norske Reformparti, hørte Erklæringer fra svenske Statsmænd om, at Unionen, d. v. s. Unionen saadan, som man vilde have den opfattet i Sverige, forudsætter, at ingen Forandring i Rigernes Grundlove maa kunne ske uden Kongens Samtykke, og der stilledes endog i Udsigt svensk Intervention af en alvorligere Sort for at gjøre Ende paa, hvad man behagede at kalde det norske Anarki, d. v. s. den Ting, at Stor-

thinget benyttede sig af alle lovlige forfatningsmæssige Midler for at sætte sin Vilje igjennem.

Deraf blev der nu intet; men det var øiensynligt, at Modsætningen mellem de to Lande var bleven yderligere skjærpet. Den Opfatning af Unionens Hensigt og Væsen, der var kommet saa sterkt til Orde paa Rigsdagen 1859–60, Kravene paa en hermed overensstemmende Revision af Unionsvilkaarene fastholdtes fremdeles. Det Parti i Sverige, hvis almindelige politiske Standpunkt harmonerede med en saadan Opfatning og saadanne Krav, var fremdeles det herskende, ja det havde i den Tid, i hvilken den norske Forfatningsstrid blev udkjæmpet, stadig vundet i Styrke. Medens Norge gik frem i liberal-demokratisk Retning, fik den bureaukratisk-aristokratiske Reaktion afgjort Overhaand i Sverige. Denne Reaktion følte sig i høi Grad ængstet og forbitret ved Udfaldet af den norske Forfatningsstrid og længtede efter at tage Revanche for det Slag, som derved var rettet mod den selv og mod, hvad den opfattede som Sveriges og Unionens Interesser. Det varede da heller ikke længe, før den ogsaa virkelig tog Revanche. Dette skete nemlig ved den af den svenske Rigsdag i 1885 besluttede Forfatningsændring, der gik ud paa at forsterke det saakaldte «ministerielle Statsraad», hvor udenlandske eller «diplomatiske» Sager i Regelen bliver foredragne og afgjorte. Denne Beslutning var et ligefremt Angreb paa Norge, en Hanske tilkastet det norske Folk, som ikke kunde lades liggende, og hvorved fremkaldtes en ny Unionsstrid, voldsommere og langvarigere end nogen forudgaaende.

III.

Foreningen mellem Norge og Sverige blev, som nævnt, bygget paa Princippet om begge Rigers fuldkomne Jævnbyrdighed eller Ligeberettigelse. Rigsaktens § 1 lyder saaledes: «Kongeriget Norge skal være et frit, selvstændigt, udeleligt og uafhængeligt Rige, forenet med Sverige under en Konge». Af den her fastslaaede ubetingede Selvstændighed følger en ligesaa ubetinget Jævnbyrdighed eller Ligeberettigelse med Sverige, eftersom det er en forlængst og alment erkjendt Grundsætning i Folkeretten, at enhver suveræn eller selvstændig Stat er, i ydre og indre Forstand, reelt og formelt, ligeberettiget med alle andre suveræne Stater. Denne Norges Suverænitet og Ligeberettigelse med Sverige blev imidlertid ikke fra først af helt gennemført. Den sloges fast som theoretisk Princip, men kom paa et enkelt, meget vigtigt Omraade til at staa som et uopfyldt Løfte, idet Nordmændene ikke ved Foreningens Istandbringelse sørgede for at skaffe sig

eget Udenrigsstyre og egen Repræsentation lige overfor fremmede Stater, men lod det ske, at Sveriges Udenrigsminister faktisk tilige blev Norges, og at svenske Gesandter og Konsuler kom til at repræsentere begge Riger. Hvad Grunden har været til denne paafaldende Forsømmelse fra norsk Side, — om man har ladet sig lede af den da endnu almindelig raadende Opfatning, hvorefter Udenrigsstyrelsen var noget, der særskilt vedkom Kongedømmet, som jo formelt i lige Grad tilhørte begge Riger, saa det syntes mindre nødvendigt at hævde Lighedsprincippet paa dette Omraade ved nogen særskilt Regel, eller om man har havt for Øie Vanskeligheden ved at ordne disse Forholde paa en med Lighedsprincippet fuldt ud stemmende Maade og ladet Sagen foreløbig ligge, for ikke at blive nødt til at gaa ind paa noget principielt Afslag i dette Princip, — kan være uvist. Hvad der er vist, er, at Norge ikke med en Stavelse har bundet sig til den svenske Ledelse af Rigerne's Udenrigspolitik: Rigsakten indeholder intet derom, og i den af det overordentlige Storting i 1814 reviderede norske Grundlov findes Bestemmelser, som endog er afgjort stridende med en Ordning, hvorefter Norge repræsenteres ligeoverfor Udlandet af svensk Udenrigsminister, svenske Gesandter og Konsuler. Hvad der er vist, er, at man fra norsk Side stadig har hævdet, at ingen Afvigelse fra Jævnbyrdighedsprincippet maatte opfattes anderledes end som en blot faktisk, ikke en principiel Indrømmelse eller anderledes end som noget blot midlertidigt, der burde rettes snarest muligt overensstemmende med Unionens Hovedgrundsætning.

Det varede da heller ikke længe, før Nordmændene optog Arbeidet med at gennemføre sin Ret som suverænt Folk ogsaa paa Udenrigsstyrelsens og den udenrigske Repræsentations Omraade. Sagen blev allerede i de første Tider efter Foreningens Istandbringelse oftere bragt paa Bane inden Stortinget, og baade Stortinget og den norske Regjering henvendte sig Gang paa Gang til Rigerne's fælles Konge med Krav paa en med Norges Interesser og med Lighedsprincippet bedre stemmende Ordning af disse Forholde. Det eneste, som opnaaedes herved, var imidlertid, at en kongelig Resolution af 13de April 1835 aabnede Adgang for den norske Statsminister i Stockholm til at være tilstede i det svenske «ministerielle Statsraad», og at det efterhaanden blev Skik og Brug, at ogsaa Nordmænd opnaaede Ansættelser i Diplomati- og Konsulatetaten, hvilket naturligvis ikke medførte, at disse Etater blev noget for begge Riger fælles eller ophørte at være Grene af det svenske Embedsverk, eftersom de jo vedblev at staa under den svenske Udenrigsministers øverste Styrelse. Et Udkast til en ny Unionsakt, der var udarbejdet af en i 1839

ifølge norsk Initiativ nedsat norsk-svensk Kommitté, foreslog, at i Spidsen for Rigerne's Udenrigspolitik skulde stilles en Fællesminister, norsk eller svensk Mand og ansvarlig baade for den norske og for den svenske Nationalrepræsentation. Dette Udkast blev henlagt af den svenske Regjering, uden Tvivl fordi det ansaaes som altfor gunstigt for Norge. Det bragte i Forslag meget væsentlige Udvidelser af det kontraktmæssige Fællesskab mellem Rigerne, men gennemførte paa samme Tid med stor Konsekvens Princippet om deres Ligeberettigelse, og det var ikke i den Aand eller paa den Basis, at man inden de raadende Kredse i Sverige ønskede Unionen udvidet og «forbedret». Det i 1866 fremlagte Udkast til en ny Unionsakt, der var blevet udarbejdet ifølge den svenske Rigsdags Initiativ, havde en Paragraf, der lød saaledes: «Sveriges Udenrigsminister vedbliver som hidtil at være Chef for Udenrigsdepartementet samt at paase og varetage begge de forenede Rigers udenrigske Anliggender. I hans Forfald besørger hans Embede af det Medlem af det svenske Statsraad, hvem Kongen dertil forordner.» Hvis dette Udkast var bleven ophøiet til Lov, vilde altsaa Norge være blevet kontraktmæssig bundet til den svenske Overledelse af Rigerne's udenrigske Politik og Repræsentation. Men det var saalangt fra, at man var villig til at gaa ind paa noget saadant fra norsk Side, at netop denne Paragraf blev fremhævet som en Hovedanstødssten, paa hvilken Udkastet maatte strande, og paa hvilken det ogsaa strandede, og det med al Glans. Det blev sagt af Majoritetens Ordfører, at alene dette Punkt maatte være tilstrækkeligt til at bevirke Forkastelse af det hele Arbejde: «vistnok havde det hidtil faktisk været saa, at Norges udenrigske Anliggender havde været styrede af den svenske Udenrigsminister; men bag det faktiske laa Retten for Norge til at tage disse Sager i sin egen Haand, naar det vilde, uden at der kunde reises den aller ringeste Indvending derimod fra svensk Side». Og dermed havde det sit Forblivende.

Sagen stod altsaa saaledes ved det Tidspunkt, da den sidste store norske Forfatningskamp brød løs for Alvor, at det vel ikke havde lykkets Nordmændene at gennemføre den Norge som suveræn Stat tilkommende Ret paa Udenrigsstyrelsens Omraade, men at det paa den norske Side heller ikke havde ladet sig bevæge til nogensomhelst Opgivelse, nogetsomhelst principielt Afslag i Hensyn paa denne Ret. Under Forfatningskampen blev det norske Publikums Tanke og Opmerksomhed henvendt paa andre Formaal. Unionsforholdet laa, som nævnt, bagved Kampen; men i sig selv dreiede den sig jo om andre Spørgsmaal; i sig selv var den jo et Opgjør mellem norske Statsmagter, norske Partier, ikke et Opgjør mellem Norge og Sverige. Man tabte alt-

saa foreløbig afsyne Spørgsmaalet om den rette Ordning af Rigerne Udenrigsstyre og var saa temmelig uforberedt paa at optage det, da det paany blev stillet paa Dagsordenen ved den svenske Forfatningsændring af 1885. Man havde gennemgaaet en langvarig oprivende indre Partistrid og længedes saa meget efter Hvile, at der vistnok ikke i lange Tider vilde have været Tale om at røre ved denne Sag fra norsk Side, tiltrods for, at Nordmændene havde saa gode Grunde til at være misnøid med den hidtil gjældende Ordning. Men ved den svenske Forfatningsreform af 1885 blev det uundgaaeligt, at det maatte komme til et Opgjør. Forud for denne Reform var Regelen i den svenske Forfatning for de saakaldte «ministerielle Sager», det vil sige Sager, der angaar Rigets Forhold til fremmede Magter, at Kongen kunde «lade den berede og behandle paa den Maade, han finder tjenligst»; disse Sager foredrages for Kongen af Udenrigsministeren i Nærvær af et andet Medlem af Statsraadet, uden at Statsraadet iøvrigt fik noget mere at vide derom, end hvad Kongen fandt tjenligt at meddele, og uden at der var Adgang for Repræsentationen til at øve nogen Kontrol. Ved Reformen af 1885 blev for det første det «ministerielle Statsraad» forsterket, saa det kom til at bestaa af 3 istedetfor af 2, og dernæst blev det stillet under fuldt konstitutionelt Ansvar ligeoverfor den svenske Rigsdag. Reformen maatte, fra svensk Synspunkt seet, erkjendes som ganske tidsmæssig og vel beføiet, men fra unionelt Synspunkt seet var den en ligefrem Voldsgjærning, der forrykkede Ligevegtsgrænsen mellem Rigerne med ét Slag paa det sterkeste og forværrede Norges Stilling inden Unionen saaledes, at den maatte siges at være bleven ligefrem uudholdelig for et frit og ærekjært Folk. Ikke blot kom der nu inden det ministerielle Statsraad til at staa 3 Svensker istedetfor 2 ligeoverfor den ene Nordmand, som til og med kun havde Adgang ifølge en kongelig Resolution, altsaa paa Kongens gode Behag; men, hvad der var det værste, Myndigheden og Raadigheden over de diplomatiske Sager —, baade de særskilte norske og de fælles norsk-svenske, — blev for en væsentlig Del overført fra Kongedømmet, der i formel Henseende var fælles for begge Riger og kunde ansees for at tilhøre lige meget Norge som Sverige, til rent svenske Magter eller Institutioner, til den svenske Rigsdag og det «ministerielle Statsraad», der naturligvis, tiltrods for den ene Nordmands Tilstedeværelse, vedblev at være en blot og bar svensk Institution, der alene omhandles i den svenske, ikke tillige i den norske Grundlov. Norges Ret som suveræn, selvstændig Stat havde tidligere været, om ikke helt gennemført, saa dog heller ikke ligefrem fornegtet i Rigerne gjældende Statsret; men ved Reformen af 1885 blev den, saa

længe der ikke foretoges noget fra norsk Side for at afbøde Reformens Følger, ligefrem fornægtet, ligefrem traadt under Fødder. Norge blev paa en aldeles utilsløret Maade stillet under svensk Overhøiheid i Hensyn paa nogle af sine vigtigste Regjeringsanliggender. Om Nordmændene havde fundet sig heri, — om de havde akcepteret den ved Reformen af 1885 tilvejebragte Forandring i den unionelle Statsret, vilde de have underskrevet sin Dødsdom som selvstændigt Folk.

Man havde ogsaa inden de raadende svenske Kredse en Følelse af, at Sverige ved Reformen havde tilkjendt sig selv saa store Fordele paa Norges Bekostning, at man for Skams Skyld burde tilbyde Norge et lidet Vederlag. Man indledede altsaa Forhandlinger med den norske Regjering og tilbød et saadant Vederlag, — til en Begyndelse et meget lidet: Norge skulde faa 2 Medlemmer i det ministerielle Statsraad mod de 3 svenske, — derpaa et noget større: Norge skulde faa 3 mod de svenske 3; men da man krævede, at Nordmændene, for at opnaa disse «Indrømmelser», skulde gaa med paa at slaa fast Udenrigsministerens Egenskab af svensk Mand og Medlem af det svenske Kabinet, — med andre Ord: at de skulde indlade sig paa en ligesaa taabelig som uværdig Trafik med sin uafhængelige Ret som et selvstændigt Folk og binde sig kontraktmæssig til at erkjende Sveriges Overhøiheid og Overledelse af Norges Udenrigspolitik, — kunde der selvfølgelig ikke komme noget ud heraf. Det maatte fra norsk Synspunkt opfattes snarere som et Forsøg paa en Overrumpling end som et Tilbud om Forlig og kunde alene tjene til at stille den svenske Unionspolitikks Maal og Midler i et alt andet end fordelagtigt Lys. Forhandlingerne blev altsaa afbrudte; Striden antog en mere og mere akut Karakter og udvidedes efterhaanden til at gjælde hele Omraadet for den udenrigske Styrelse og Repræsentation, saa hvad der nu er Spørgsmaal om, er: Udenrigsministerens Nationalitet, hans Ansvar for en eller for begge Nationalrepræsentationer eller for en af begge opnævnt Delegation, Opretholdelse eller Opløsning af det hidtil bestaaende Fællesskab mellem Rigerne i Hensyn paa Konsulat- og Diplomativæsen.

IV.

De forskjellige Meninger eller Meningsafskygninger, der for Tiden er raadende inden det norske og det svenske Folk i Hensyn paa den rette Løsning af Unionsspørgsmaalene, kan i Korthed karakteriseres saaledes:

Det norske Venstre hævder, at Norge ikke blot ikke er kon-

traktmæssig bundet til den nu bestaaende Tingenes Orden med svensk Ledelse af begge Rigers Udenrigsstyrelse og udenrigske Repræsentation, men at denne Ordning er stridende mod udtrykkelige Regler i den norske Grundlov, saavel som med det i Rigsaktens første Paragraf udtalte Princip om begge Rigers Suverænitet og Ligeberettigelse, altsaa ligefrem ulovlig, og har opstillet som sit unionspolitiske Program (hvorpaa det ogsaa fik Majoritet ved de sidste Storthingsvalg): Udskiftning af det mellem Rigerne bestaaende statsretlige Fællesskab, forsaavidt det ikke er kontraktmæssig fastslaaet, saa Norge og Sverige faar hver sin Minister, der staar Nationalrepræsentationen til Ansvar for den udenrigske Politik, og begge Riger hver sit Konsulat- og Diplomativæsen, hvorved naturligvis ikke er udelukket, at de i mange enkelte Tilfælde kan lade sig repræsentere af den samme Person.

Inden det norske Høire er det den almindelig raadende Mening, at den nu gjældende Ordning af Rigerne Udenrigsstyrelse og Udenrigsrepræsentation vel ikke er kontraktmæssig fastslaaet, men paa den anden Side heller ikke ulovlig, — at det nu gjældende Fællesskab mellem Rigerne hører med til Unionens Væsen og er nødvendigt for dens Bestaaen, — at det følgelig bør oprettholdes i hele sin Udstrækning, saa det omfatter Rigerne samtlige Forhold til andre Stater, ikke bare Krig og Fred, — men at der samtidig bør sørges for en fuldkomnere Gjennemførelse af Jævnbyrdighedsprincippet inden dette Fællesskab; saa der, istedetfor den svenske Udenrigsminister, der nu har Ledelsen, kommer en virkelig fælles Minister, Nordmand eller Svenske, med Ansvar for baade den norske og den svenske Nationalrepræsentation eller for en af begge Repræsentationer opnævnt, af lige mange Nordmænd og Svenske sammensat Delegation.

I Sverige er der en Kreds af Politikere, — meget virksomme, meget høirøstede, især i disse sidste Tider, — som paastaar, at Norge aldeles ikke har en suveræn Stats Rang og Rettigheder, men i det høieste kan være selvstændigt i Hensyn paa sine «indre Anliggender», — som lægger Kielertraktaten til Grund for sin Opfatning af den svensk-norske Union, og mener, at, eftersom Unionen er istandbragt ved «svenske Vaaben og svenske Penge», saa bør der ved den være Tale om Sveriges, ikke om Norges Fordel og Interesser, — som paastaar, at Sveriges Overhøiighed over Norge, — den, som det udfører ved at have Ledelsen af Rigerne Udenrigspolitik i sin Haand, — ikke blot er et Faktum, men en Ret, som man aldeles ikke bør opgive, men tværtom yderligere befæste og udvide, for at Unionen kan nærme sig til at blive den «nye Besiddelse», den «Erstatning for Finland og

Pommern», som Svenskerne fra først af haabede paa, og som blev dem lovet og tilsagt af de europæiske Stormagter.

En anden mere moderat Opfatning, som er kommet meget sterkt til orde inden den svenske Presse, og som synes at være hyldet i temmelig vid Udstrækning inden toneangivende svenske Kredse, gaar ud paa, at den svenske Ledelse af Rigerne's Udenrigspolitik vel er en Forret, som Sverige har forbeholdt sig ved Unionskontraktens Istandbringelse, men at man bør kunne give Slip paa denne Forret og komme Nordmændenes Krav paa Ligestilling imøde, under Forudsætning af at derfor ydes et passende Vederlag, — et saadant, hvorved Unionen bliver styrket og udvidet, saa det forslaar noget. Om Størrelsen og Beskaffenheden af dette Vederlag har der nu været talt forskjelligt; somme synes at ville lade sig nøie med, at det bliver ved den unionelle Kontrakt paalagt Norge at underholde en Hær og Flaade, der i Hensyn paa Størrelse staar i det samme Forhold til den svenske Hær og Flaade som det, hvori begge Landes Folkemængder staar til hinanden; andre kræver, foruden dette, at Nordmændene skal gaa ind paa at foretage visse Ændringer i sin Forfatning, saa at den kommer til at ligne mere den svenske, idet Kongedømmet bliver styrket, medens Nationalrepræsentationen bliver reduceret i Hensyn paa Myndighed og desuden i Lighed med den svenske deles i to Kamre o. s. v.

Der findes endelig i Sverige et Parti, hvis unionspolitiske Standpunkt i alt væsentligt falder sammen med det norske Høires, — det vil altsaa sige: der er dem, som ønsker et Opgjør paa Ligestillethedens Grund med Bevarelse af det nu bestaaende statsretlige Fællesskab mellem Rigerne, — hvis Program er en fælles svensk-norsk Udenrigsminister, uden at de kræver noget Vederlag for det Fortrin, Sverige dermed opgiver, idet de mener, at dette Fortrin, saaledes som Forholdene nu har udviklet sig, er bleven værdiløst eller mere end det: ligefrem skadeligt baade for Sverige og for Unionen. Efter de i den svenske Presse og Repræsentation fremkomne Udtalelser at dømme, befinder imidlertid dette Parti sig i en afgjort Minoritet, ialfald inden de i Sverige for Tiden raadende Kredse. Endnu meget mindre synes Tallet at være paa de svenske Mænd, som deler Mening med det norske Venstre og tror, at Knuden bør løses ved en Udskiftning af det hidtil bestaaende statsretlige Fællesskab mellem Rigerne, saalangt det ikke er kontraktmæssig fastslaaet, saa Unionen reduceres til et Forsvarsforbund med fælles Konge, fælles Krig og Fred. Tallet paa dem er, ialfald tilsyneladende, saa lidet, at man har ment at kunne sætte dem rent ud af Betragtning

ved et Opgjør af den unionspolitiske Situation inden de forenede Riger.

Det har været sedvanligt at skildre denne Situation paa følgende Maade: Det norske Venstre har i Hensyn paa sin Unionspolitik mod sig den «mindre» Halvdel af det norske Folk og hele det svenske. Det norske Høireparti og samtlige svenske Partier er, med al Meningsforskjel forresten, enige deri, at de er «unionsvenlige», at de vil have Unionen opretholdt i sit nuværende Omfang eller endog videre udviklet og befæstet; ligeoverfor dem staar det norske Venstre, der kaldes «unionsfiendtligt», fordi det vil Udskiftning mellem Rigerne, saa langt det ikke er kontrakt-mæssig fastslaaet.

Man vil af det foregaaende indse, at denne Gruppering er bygget paa en aldeles vilkaarlig Inddelingsgrund og giver et fuldkommen falskt Billede af Partiernes indbyrdes Forhold, — at, hvad den hæfter sig ved, er mere en ydre end en indre Overensstemmelse, idet den gaar ud fra Unionen som et fast Begreb, der alene kan forstaaes paa én Maade, medens det netop er den forskjellige Forstaaelse af dette Begreb, der er Stridens Ophav og Gjenstand.

Man vilde gjøre det norske Høire storlig Uret, om man vilde tillægge det en «Unionsvenlighed» af samme Art som den, der har ført det store Ord i Sveriges Førstekammer, eller om man vilde tro, at det skulde i Hensyn paa sin Unionspolitik føle sig staaende nærmere svenske Suprematister end norske Venstremænd. Det modsatte er naturligvis Tilfældet. Ligeoverfor svensk Overhøihedspolitik, svenske Fornægtelser af det unionelle Ligestillingsprincip og af Norges Suverænitet staar et enigt norsk Folk. Fremragende Medlemmer af Høirepartiet har ved mere end én Leilighed offentlig udtalt som sit Løsen: Enten maa Norge faa fuld Ligestilling inden Unionen, eller saa maa det ud af Unionen, og i det mindste saa meget er vist, at et unionspolitisk Program som det, der fik Udtryk i det i 1866 fremlagte Forslag til en ny Rigsakt, vil nu ikke længer nogen norsk Mand, tør nu ikke længer nogen norsk Mand vedkjende sig.

Man vilde vistnok ogsaa gjøre det svenske Folk Uret, om man vilde antage, at Overhøihedspolitikken skulde være nationalsvensk i den Forstand, at den hyldes af den overveiende Flerhed af Folket. Man kan alene med Vished sige, at den for Tiden er sterkt paa Moden i Sverige, og at den har fundet Tilslutning inden Kredse, som, om de end ikke indeslutter nogen stor Sum af Dygtighed eller Oplysning, alligevel øver en dominerende Indflydelse. Og dette er slemt nok. For intet er vissere, end at denne Overhøihedspolitik er ligesaa taabelig, som den er brutal og uretfærdig.

V.

De svenske Suprematister bygger sine Paastande paa, hvad de kalder en «historisk» Grund: Sveriges ved Kielertraktaten erhvervede Ret, — de europæiske Stormagters Ikke-Anerkjendelse af Norges Suverænitet, hvorefter følger, at dets Reisning mod Kielertraktaten var et Oprør, — Norges Erobring ved svenske Vaaben, — Unionens Istandbringelse ved svensk Blod og svenske Penge, — Nordmændenes Taknemlighedspligt ligcoverfor Sverige, som befriede dem fra det «danske Aag» osv. osv.

Det er altsammen en endog i rent formel-juridisk Henseende meget slet Procedure, laget sammen ved Tilsnigelser og Forfuskning af historiske Kjendsgjæringer: — Nordmændene var ikke efter Folkeretten forpligtede til at underkaste sig Kielertraktatens Forføining over dem, — Norges Suverænitet behøvede ikke Europas Anerkjendelse i 1814, eftersom den var anerkjendt længe forud, — Norge blev ikke erobret i 1814, allermindst ved svenske Vaaben, — Unionen blev ikke istandbragt ved svensk Blod og svenske Penge; det maatte da heller siges, at det skete ved tysk Blod og engelske Penge; — Nordmændene har aldrig vidst noget af et «dansk Aag» at sige, og de skylder sig selv og Tilfældets Gunst, ikke Svenskerne, hvad de i 1814 opnaaede af Frihed og Selvstændighed.

Men, selv om denne «historiske» Begrundelse af Sveriges Overhøihedsret havde været ligesaa klar og uimodsigelig, som den er løs og uefterrettelig, hvad vilde den saa til syvende og sidst have kunnet forslaa mod den ene Kjendsgjærning, at Nordmændene har været og er en særskilt Nationalitet, en Folkepersonlighed, som Svenskerne er det, og at de har den Ret, der tilkommer enhver livskraftig og levedygtig Nationalitet, til at være selvstændig og verge sin Selvstændighed mod hvem som helst, saa langt Kræfterne rækker? Hvorledes skulde den Ret, der udbringes af Skjøder og Traktater, hvor god og lovformelig Stand de end er i, kunne i noget oplyst Menneskes Øine veie op mod den Ret, som Livet og den historiske Udvikling giver?

Og dernæst — hvad kan der fornuftigvis ventes opnaaet ved den svenske Overhøihedspolitik andet end at skaffe Næring for en tom og foragtelig Forfængelighed? Virkelig Fordel skulde den jo alene kunne bringe Sverige, forsaavidt den engang vilde føre til den norske Nationalitets fuldkomne Tilintetgjørelse og Norges Indlemmelse som en integrerende Del af Sverige. Men, om Svenskerne kunde haabe noget saadant i 1814, da Norge syntes at staa ved Afgrundens Rand, og det norske Folk endnu ikke var rigtig vaagnet op af den dybe Søvn, hvori det havde ligget under

Foreningen med Danmark, — nu efterat det norske Folk havde udviklet sig saa raskt og stillet sig i enhver Henseende jævnbyrdigt op ved Siden af det svenske, nu skulde man dog indse, at Sverige, om det vilde samle al sin Kraft paa at tvinge og undertrykke Norge, ikke vilde kunne opnaa andet derved end at skaffe sig en Fiende paa Halsen. Det Maal, den svenske Overhøiheds-politik tilstræber, er umuligt, og, om det var muligt, vilde det være en Forbrydelse. De, som forfægter denne Politik, er virkelig, hvad en fremragende svensk Politiker har kaldt den, «kriminelle Daarer».

Men, ligesaa lidt som Norge kan ved Tvang blive et Stykke Sverige, ligesaa lidt vil det kunne ske med det gode, — ved en jævn, fredelig Udvidelse af det statsretlige Fællesskab mellem Rigerne. Naar saamange svenske Politikere nufortiden vel er villige til at opgive det Supremati, som Sverige faktisk er i Besiddelse af, men alene mod et Vederlag, hvorved Unionen bliver yderligere udvidet og befæstet, — naar de ikke vil vide noget af en Udskiftning af Udenrigsstyrelsen og den udenrigske Repræsentation, men opstiller som sit Program: en fælles svensk-norsk Udenrigsminister, — naar de, med andre Ord, foretrækker at ofre noget af Sveriges Suverænitet fremfor at tilstede en fuldkomnere Gjennemførelse af Norges Suverænitet, — saa kan Grunden alene være den, at de holder fast ved den gamle Forestilling om, at Unionen mellem Norge og Sverige, saaledes som den blev istandbragt i 1814, bare skulde være en Begyndelse, et første Skridt ind paa en Vei, hvis endelige Maal var de to Folks Gaaen-op-i-hinanden, Rigerne Sammensmeltning til en Helstat. Denne Forestilling er en Kimære, Erfaringen har allerede noksom godtgjort det. De to Folk er af Naturen og Historien bestemte til at gaa sine særskilte Udviklingsveie. Unionen har ikke virket til at nærme dem, men heller til at fjerne dem fra hinanden, og, naar den har virket saaledes, kommer det ikke af, at den fra først af blev for løst knyttet, men heller deraf, at den blev for fast knyttet, — at Fællesskabet blev udvidet ud over de Grænser, som er tilsagte af begge Folks velforstaaede Interesse, saa det har kunnet føles som et Tryk eller opfattes som en Trusel af den ene Part, som et uopfyldt Løfte af den anden.

Det er iøvrigt noksaa let forklarligt, at man i Sverige holder saa seigt paa Forestillingen om den svensk-norske Union som Begyndelsen til en ny Udvikling og saa nødig gaar ind paa Tanken om en Indskrænkning eller Udskiftning af det bestaaende unionelle Fællesskab. For det første blev nu Unionen istandbragt, om ikke ved svensk Blod og svenske Penge, saa dog ifølge svensk Initiativ; dernæst vil det statsretlige Fællesskab mellem to Riger,

der er saa ulige i Magt og Størrelse som Norge og Sverige, altid med en vis Grund kunne opfattes som en Fordel for et større Rige, der kan gjøre Regning paa at blive det faktisk bestemmende og ledende ved enhver Fællesoptræden, om end Ligestillingsprincippet er noksaa omhyggelig gennemført paa Papiret. Mere paa-faldende maa det synes, at ogsaa et norsk Parti driver sin «Unionsvenlighed» saa vidt, at det modsætter sig Udskiftningen af det unionelle Fællesskab, saalangt det ikke er kontraktmæssig fastslaaet, uagtet denne Udskiftning baade vil være en Gjennemførelse af det nationale Selvstændighedsprincip og desuden ogsaa i rent praktisk Henseende vil medføre for Norge store og øiensynlige Fordele. Forklaringen heraf kan ikke søges andetsteds end i rent partipolitiske Hensyn. Det er før omtalt, at norske Embedsmænd og Pengemænd viste sig villige til at gaa med paa den af den svenske Rigsdag i 1860 indledede Revision af Unionsakten, idet de opfattede Unionen som et saa værdifuldt Vern ligeoverfor alle Bevægelser i demokratisk Retning, at de ikke havde noget mod at faa den udvidet, endog om det maatte ske, ikke paa Basis af Ligestillingsprincippet, men paa Basis af svensk Overhøiheid. En saa upatriotisk Politik kunde naturligvis ikke i Længden fastholdes eller samle noget levedygtigt Parti om sig. Høirepartiet, hvis faste Stok fra først af dannedes af de norske Venner af den svenske Revisionssag, drog sig altsaa tilbage fra den altfor meget fremskudte Position, hvorpaa disse havde stillet sig, men vedblev at opfatte Unionen som de konservative Interessers faste Borg, hvortil det ofte nok tog sin Tilflugt, og som det gjerne saa udvidet og befæstet, naar det kunde ske paa en Maade, der ikke var altfor ligefrem stridende mod Norges Ære og Ret som selvstændigt Rige. De seneste Tiders Erfaringer har imidlertid noksom tydelig vist, at Partiet har havt mere Skade end Fordel af sin Unionspolitik, — at det maa betale den Beskyttelse, Unionen yder, med en Pris, der i Længden vil falde for høi: det har derved i stigende Grad faaet Nationalfølelsen mod sig og mere og mere stødt fra sig den Del af det norske Folk, der ifølge sin Samfundsstilling skulde være de konservative Interessers bedste Støtte, nemlig Bondestanden. Disse Erfaringer har ikke undladt at gjøre sin Virkning; Høirepartiets «Unionsvenlighed» er i de sidste Tider aabenbart kjølnet, og der behøves ingen Spaadoms-gave for at forudse, at den i Fremtiden vil yderligere kjølnes, — at man mere og mere vil indse, at Unionen vel kan være en god Ting, men at man maa vogte sig for at gjøre for sterkt Brug af den, og at man ved at arbeide paa at udvide den gennem nye Fællesinstitutioner bare udsætter sig for at undergrave den.

Venstres unionspolitiske Program: Udskiftning af det statsret-

lige Fællesskab mellem Rigerne, saalangt det ikke er kontraktmæssig fastsat, bliver følgelig det eneste, hvorom det norske Folk kan samles. Venstres Sag er i denne Henseende Norges Sag.

Man kan gaa et Skridt videre og sige: det er ogsaa, dybere seet, Sveriges og det svenske Folks Sag. Sverige beherskes for Tiden af en meget vidtgaaende bureaukratisk-aristokratisk Reaction. I dens Kram passer Overhøiheds- og Helstatspolitik. Men naar dens Herredømme er brudt, — og man maa for Sveriges Skyld haabe, at det vil ske snart, for den udarmer det svenske Folk i enhver Henseende og paa alle Omraader; — naar en mere frisindet Retning faar Overhaand i Sveriges politiske Liv, da vil dermed ogsaa følge en stigende Agtelse for Nationalitetsprincippet som et Udtryk for den nyere Tids humane Aand og en voksende Erkjendelse af, at kunstige statsretlige Baand mellem Folkene snarere virker til at skille dem ad end til at nærme dem til hverandre.

Venstres unionspolitiske Program er endelig ogsaa det, der bør finde Støtte og Sympathi i det øvrige Europa, forsaavidt Europa er interesseret i, at der raader Fred og god Forstaaelse mellem den skandinaviske Halvøs to Folk. En saadan virkelig god Forstaaelse kan alene opnaaes derved, at Unionen bliver reduceret til, hvad der er givet med de historiske og geografiske Forholde: et Forsvarsforbund, fælles Konge, Fællesskab i Hensyn paa Krig og Fred — intet videre.

SVENSKE SEIRE, NORSKE NEDERLAG I UNIONSPOLITIKEN.

Det var høist merkelige Oplysninger, Rigsdagsveteranen *Hedin* meddelte os i sit sidste Foredrag med Hensyn paa, hvorledes det gik til med den i 1885 besluttede Forandring af den svenske Regjeringsforms §§ 11 og 12, — som bekjendt Ophavet til alle de følgende Unionskriser. Det gjaldt at faa tilveiebragt en bedre, mere regelmæssig Kontrol med Udenrigsstyrelsen. Et til den Ende af Konstitutionsudskottet indstillet Forslag gik ud paa at forsterke det ministerielle Statsraad, saa at der i samme kom til at sidde tre istedetfor, som hidtil, bare to svenske Regjeringsmedlemmer. Et andet, af *Hedin* fremsat Forslag gik ud paa at overføre de diplomatiske Sager fra det ministerielle til det almindelige Statsraad, d. v. s., forsaavidt de diplomatiske Sager er fælles for begge de forenede Riger, til kombineret svensk-norsk eller norsk-svensk Statsraad. Den daværende svenske Ministerchef, *Themptander*, erkjendte ligeoverfor *Hedin*, at det af Konstitutionsudskottet indstillede Forslag var noget «skrap», at det *Hedin'ske* Forslag baade i sig selv var rimeligere og bedre svarende til, hvad der var opstillet som Hensigten med den paatænkte Forfatningsændring, og at det desuden havde det Fortrin fremfor det andet, at det ikke, som dette, fornærmede Norge i sin Ret og forværrede et allerede forud bestaaende Misforhold mellem Rigerne i Hensyn paa deres Deltagelse i den fælles Udenrigsstyrelse. Men det var just dette Fortrin, som blev Aarsagen til, at det *Hedin'ske* Forslag skubbedes tilside, og at «Skrap-Forslaget» droges frem og blev vedtaget. Førstekammer-Majoriteten brændte af Begjærlighed efter at tage Revanche for det norske Venstrepartis Seire i Hensyn paa Gjennemførelsen af det parlamentariske System. Og her frembød sig en gunstig Leilighed. Den skulde bruges. Norge skulde fornærmes. Det skulde faa sig paatrykket, yderligere end allerede forud skeet, Vasalmerket i Hensyn paa den ydre Politik til Vederlag for, at det havde frigjort sig saa godt i Hensyn paa den indre. Dette var den egentlige Mening med den saakaldte Reform af den svenske Statsforfatning. Og for at faa den sat igjennem, øvedes der et sligt Pres paa Ministrene, at de, iste-

detfor efter Løfte og ifølge Overbevisning at optræde til Fordel for det *Hedin'ske* Forslag, tog det modige Parti at udeblive fra den hele Forhandling.

Som bekjendt var man hertillands aldeles ikke forberedt paa at møde dette Angreb paa Norges statsretlige Stilling inden Unionen. Derfor gik det ogsaa som det gik. Alle Forsøg paa at afparere Slaget mislykkedes. Rigerne's Udenrigsstyrelse, som tidligere i vid Udstrækning havde været overladt til Kongedømmet, om hvem det jo gjælder, at det formelt baade er norsk og svensk, blev ifølge Forfatningsændringen af 1885 lagt helt i svensk Statsmyndigheds Haand og undergivet svensk Statsmyndigheds Kontrol. Norge blev staaende udenfor. Norges statsretlige Stilling inden Unionen, som allerede forud havde været mislig nok, blev «absolut utilfredsstillende». Da det endelig blev klart for den norske Almenhed, hvad der var skeet ved den svenske Forfatningsændring i 1885, maatte det følgelig staa for os alle som et forsmædeligt Nederlag, et skammeligt Brud paa Unionens moralske Forudsætninger, og staar da ogsaa saaledes for os alle den Dag idag.

Og dog maa vi vel nu erkjende, at det var en Lykke for os, at Norskæderne i den svenske Rigsdag fik sat sin Vilje igjennem ved «Reformen» i 1885, — at det lykkedes dem at bruge en Leilighed, som kunde og burde have været brugt til at rette paa et unionelt Misforhold, just til det modsatte: til at forværre Misforholdet og give det svenske Supremati inden Unionen en endnu mere iøinefaldende og for Nordmænd stødende Karakter. Norge blev nemlig derved efter al Sandsynlighed frelst fra at glide ind paa en unionspolitisk Afvei, som kunde være blevet skjæbnesvangere, og som det ialfald vilde have været meget vanskeligt at komme bort fra igjen.

Saaframt det *Hedin'ske* Forslag var bleven vedtaget af den svenske Rigsdag, vilde der være gjort Nordmændene et Tilbud, som de ikke godt havde kunnet andet end tage imod, og det endog med største Tak. Princippet om Rigerne's retslige Ligestilling vilde derved være bleven anerkjendt og gennemført paa en Maade, som, naar hensees til, at det skete ifølge svensk Initiativ, maatte siges at være al Ære værd. Men paa den anden Side vilde det retslige eller institutionelle Fællesskab mellem Rigerne have modtaget en stor og betydningsfuld Udvidelse. Det sammensatte, — norsk-svenske eller svensk-norske, — Statsraad vilde, saaframt alle diplomatiske Sager var blevne henlagte under det, have faaet sig anvist et omfattende og fra alle Sider anerkjendt, forfatningsmæssig betrygget Virksomhedsomraade og vilde med Støtte heri have kunnet udvikle sig til et virkelig unionelt Stats-

raad, et fast og regelmæssigt virkende Led i Rigerne's Styrelse. Ifølge den af den svenske Rigsdag vedtagne Reform i Hensyn paa Udenrigsstyrelsen vedblev derimod Forholdet med det sammensatte Statsraad at være det samme som forud. Dette Statsraad skal ifølge den eneste konsekvente og holdbare Fortolkning af Grundlovens og Rigsaktens derom gjældende Bestemmelser, alene komme til Anvendelse ved saadanne Sager, «som enten ligefrem vedrører det ved Rigsakten bestemte Forhold mellem Rigerne, eller hvor disse i Kraft af dette Forhold fremtræder som en Enhed, og hvor som Følge heraf udkræves Fællesskab saavel med Hensyn til selve Afgivelsen af Beslutning som til dennes Udfærdigelse og Iverksættelse i hvert af Rigerne» (Justitsdepartementets Foredrag 21de Oktober 1861), — en Begrænsning, som vistnok jævnlig har været overskredet i Praksis, men som man fra norsk Side altid vil have det i sin Magt at hævde, saalænge Grundlovens og Rigsaktens Bestemmelser staar uforandret, som de staar, saa at det sammensatte Statsraad kan blive faktisk sat ud af Brug eller reduceret til et dødt Bogstav. De nævnte «Sager» hører jo til dem, hvorom det med Vished kan siges, at de aldrig eller saagodtsom aldrig vil forekomme.

Paa en lignende Maade har det igrunden forholdt sig med alle de Seire, Sverige har vundet paa det unionspolitiske Omraade. De har hørt til det pyrrhiske Slags allesammen. Sverige har sat sin Vilje og Mening igjennem paa en Maade, som vel har kunnet kildre svensk Nationalforfængelighed, men som har virket stik imod svensk Interesse, ialfald i sine videre Konsekvenser, ved at stænge Veien for en Gjennemførelse af, hvad der ifølge Unionens Tilblivelse har været og maattet være svensk Unionspolitiks Program.

Lad os t. Eks. se hen til Statholderfeiden. I den vandt Sverige Seir paa Seir, — over det norske Kongedømme, over den norske Regjering, tilsidst endog over det norske Storting. Svensk Indblanding i et norsk Grundlovsspørgsmaal gennemførtes med Glans. Svensk Folkevilje tvang den norske Konge til at gaa fra sit til Stortinget givne Ord og satte i Gang en Revision af Unionsvilkaarene paa et for Norge fornærmeligt Grundlag. Og hvad blev saa det endelige Udbytte af alle disse Seire? *Dunker* siger i sin Bog «Om Revision af Foreningsakten»: «Overser vi under et alle disse Forhold og veier Fordele og Tab paa begge Sider, saa skulde vi være meget tilbøielig til at tro, at det Nederlag, som Norge led i Statholdersagen, har været ledsaget af saa mange heldige Omstændigheder og har draget saamange for Norge heldige Følger efter sig, at man her med Sandhed turde kunne sige, at den vindende var den, som tabte, den tabende

den, som vandt.» Dette blev skrevet i 1866. Nogle Aar senere kunde det samme gjentages med endnu langt bedre Grund. Hvad *Dunker* sigtede til, naar han i 1866 skrev, at den vindende havde tabt og den tabende vundet, var, at der ved Statholdersagen var bleven kastet Lys over «den Kamp, som hidtil havde været ført i Mørket», saa det viste sig tydeligt og uimodsigeligt, at hvad Norge havde kjæmpet og kjæmpede for, det var — ikke Forfængelighedens Lapperier, som det saa ofte var bleven sagt ogsaa af norske Politikere, — men «sin Selvstændighed som suveræn Stat, sin Myndighed i egne indre Anliggender, som ikke kan være virkelig uden fuld ydre Uafhængighed». Denne Fordel var, mente han, og udentvivl med fuld Føie, allerede i og for sig saa stor, at den mer end opveiede de Nederlag, som Norge havde lidt. I de nærmest følgende Aar brød nu den indre norske Forfatningskamp løs for Alvor med den lange Række af Seire, som blev vundet af Venstrepartiet. Enhver af disse Seire var et Slag rettet mod svensk Unionsopfatning og svensk Unionspolitik, forsaavidt enhver af dem virkede til at styrke det norske Folks Selvstyre og udvide Stortingets Magt paa Bekostning af Kongedømmet, og i dem alle havde Statholderfeidens svenske Seire sin Andel, forsaavidt ved dem norske Politikeres Øine var blevne opladte for Nødvendigheden af at sørge for et bedre Samhold mellem de norske Statsmyndigheder.

Den næste store Seir paa Unionspolitikens Omraade, — Forfatningsreformen i 1885, — bragte vistnok, som nævnt, Sverige en Fordel ved at lægge Rigerne Udenrigsstyrelse helt ind under svensk Statsmyndighed, men tilføiede samtidig svensk Unionspolitik en Skade, som veier op denne Fordel og mer end det ved at forsømme en gunstig Leilighed til at faa udvidet det institutionelle Fællesskab mellem Rigerne og til at faa Norge umærkeligt ledet ind paa en Vei, som konsekvent fører til en svensk-norsk Helstat, hvori Sveriges Indflydelse nødvendigvis maa blive den dominerende.

Og saa har vi da tilsidst det Tilbagetog, som Stortinget fandt sig nødt til at foretage i Hensyn paa Konsulatsagen i 1895. Dette var jo en Triumf for Sverige og en bitter Ydmygelse for Norge. Alligevel, — naar vi ser tilbage og stiller os for Øie, hvorledes denne Ydmygelse har virket til at gjøre Oprettelse af et særskilt norsk Konsulatvæsen til en Nationalsag og derigjennem til at samle hele det norske Folk om den unionspolitiske Linje, som ifølge Unionens Tilblivelseshistorie af Tingenes Væsen er den for Norge naturlige og ene rette, men som lige til det sidste bare har været hævdet af det ene af de to Partier, hvori Folket har været delt, — saa maa vi nok erkjende, at ogsaa i dette Tilfælde «den vindende har tabt og den tabende vundet».

Svensk Unionspolitik har gennemgaaende udvist Mangel paa Konsekvens og planmæssig Sammenhæng. Den har været bestemt og behersket af blind Lidenskab og uklare Stemninger mere end af forstandig Beregning og forudseende Kløgt. Men naar vi ser, at den har tabt, ogsaa naar den har vundet, — at den heller ikke da, naar den har regnet rigtigt og rammet, hvad den sigtede paa, er kommet sit Maal nærmere, — heller omvendt, — bliver det indlysende, at den har lidt og lider under værre Feil end de, som ligger i en plan- og holdningsløs Gjennemførelse. Det er ikke bare Midlerne, som for det meste har været uheldig valgte; det er selve Maalet, som fra første Færd har været urigtig stillet og umuligt at naa endog ved Anvendelsen af den mest raffinerede Kløgt og den mest udholdende Kraft.

Det Maal, svensk Unionspolitik fik sig stillet ved Unionens Tilblivelse og historiske Forudsætninger, var en «Indforlivning» af Norge i Sverige eller en Sammensmeltning af de to Folk, saa Sveriges Grænser udvidedes til Nordsøen og Atlanterhavet. Midlerne, hvormed dette Maal skulde naaes, kunde der være forskjellige Meninger om; men Maalet selv gjaldt for givet og udisputeret. Naturen har bestemt Norge til at være en Del af Sverige, sagde *Karl Johan*, og deri samstemmede alle Samtidens svenske Politikere med ham. Men det var et Feilsyn. Naturen, d. v. s. Historien, har tvertom urokkelig bestemt, at de to Folk, som bebor den skandinaviske Halvø, skal vedblive, saalænge der er Liv i dem, at staa ligeoverfor hinanden som to særegne, skarpt adskilte nationale Individualiteter. Eftersom Tiden gik, viste dette sig ogsaa paa en stedse mere øiensynlig Maade. Trods Unionen voksede de to Folk mere og mere ud fra hinanden istedetfor at smelte sammen. Man vilde imidlertid inden den svenske Almenhed ikke slippe det store Haab, som var blevet vakt ved *Karl Johans* under saamange Vanskeligheder fuldbragte Verk, og, da «Naturen» ikke af sig selv syntes at ville opfylde det, forsøgte man at komme den til Hjælp og strævede med at istandbringe den eftertragtede Enhed *udenfra*, siden den ikke vilde komme *indenfra*, — hvorved man naturligvis bare gjorde galt værre. Istedetfor at bøie sig for Kjendsgjerningernes Logik hjalp man sig med at ignorere eller bortforklare dem. Man vedblev at tale om «den fordums danske Provins», om «Folket fra igaar», om «de af den danske Prins vildledte Nordmænd», om «Karl Johans utidige Eftergivenhed og dynastiske Egennytte, som forspildte Frugterne af de glimrende svenske Seire i 1814» o. s. v., o. s. v., — og vedbliver dermed den Dag idag, trods bedre Vidende, — ikke bare for at give Luft til de bitre Følelser ligeoverfor Norge, som har været en Følge af selvforskyldte Skuffelser, men ogsaa

for at holde længst mulig Liv i en kjær Illusion og slippe mest muligt bort fra den ubehagelige Erkjendelse af, at den svenske Unions-tanke fra først af blev bygget paa falske Forudsætninger. Ogsaa hos de mere oplyste og forstandige svenske Unionsvenner, som erkjender, at man i 1814 fra svensk Side miskjendte Norges nationale og historiske Ret, og som indser det dumme og foragtelige i den evige Jamren over, at Sverige blev snydt for det Bytte, som var bleven lovet det paa en saa høitidelig Maade af selve Stormagterne, gjør dog denne samme, paa falske Forudsætninger byggede Unionstanke fremdeles sig gjældende, om end kanske for det meste halvt eller helt ubevidst. Naar de kræver, at det unionelle Fællesskab maa for enhver Pris blive fastholdt eller endog udvidet, kan det alene forklares deraf, at de vedbliver at opfatte Unionen som Begyndelsen til en ny Tingenes Orden, trods alle Erfaringsbeviser for, at den savner Vilkaarene for en fremadskridende Vækst. Men engang maa det dog have en Ende med disse Illusioner. Engang maa man dog blive kjed af at skuffe sig selv og spille sine Kræfter paa en umulig Opgave.

Naar det fra svensk Side har været paastaaet, at Parlamentarismens Seir i Norge var et Slag rettet mod Unionen, et Brud paa de Forudsætninger, hvorpaa Unionen fra først af blev bygget, saa er det sandt i en dybere Mening og en videre Forstand end den, hvori det er bleven sagt. Disse Forudsætninger gik jo først og fremst ud paa, at det norske Folk savnede baade Vilje og Evne til at staa paa egne Ben, — at det var bleven reduceret til at være en Almue uden virkelig Nationalsfølelse, — at det under den dybe Søvn i Dansketiden havde glemt sin ærefulde Fortid saa grundigt, at det vilde være tilfreds med en navnløs Tilværelse, naar det bare ikke blev for haardt trykket ved Skatter og militær Udskrivning o. s. v. Ethvert norsk Fremskridt, paa et hvilket som helst Omraade, — politisk, literært, økonomisk o. s. v., — enhver Blomstring af norsk Aands- eller Næringsliv, enhver fremadskridende Udvikling inden det norske Samfund, enhver Bedrift eller Virksomhed, som har tjent til at styrke det norske Folks Selvbevidsthed eller til at frigjøre dets Evner, — maa siges at have medført Brud paa disse Forudsætninger og altsaa at have været Slag rettet mod Unionen, saadan som den har været opfattet og fremdeles for en Del bliver opfattet fra svensk Side. Selv de ivrigste Unionsvenner hertillands maa siges at have været med paa at undergrave den kjære Union, forsaavidt de har været med i Arbeidet for Norges Fremgang.

Hans Järta, som gjælder for at have været en af Sveriges mest skarpsynte Politikere i det 19de Aarhundrede, udtalte i et Brev

29de Mai 1814, at det maaske vilde være klogest at overlade Nordmændene til sig selv; de vilde, mente han, gaa tilgrunde ved at være selvstændige, og saaledes vilde Sverige paa billigste Maade «faa Ryggen fri». I et Brev fra 1827 kommer han tilbage til den samme Opfatning: «Jeg venter intet godt af Foreningen mellem Sverige og Norge. Vor hovedsagelige Gevinst derved skulde være, at vi har Ryggen fri; men det vilde vi allersikrest have, naar Norge blev lagt øde. Lad det blive saa! Lad Nordmændene sønderslide hinanden indbyrdes, naar de bare ikke medvirker til at sønderslide os!» Dette ser jo helt barbarisk ud, men staar dog i bedste Sammenhæng med, hvad der har været og fremdeles er Grundtanken i svensk Unionspolitik. Hvad denne fra først af sigtede paa, var intet andet end at faa Sveriges Grænser betrygget eller arronderet. Hvad den alene har havt Øie for, har været de umiddelbare Fordele eller «Gevinster», Sverige kunde ventes at faa af Foreningen. Den har alene taget Hensyn til Geografien og Strategien og sat de historiske og nationale Forholde helt ud af Betragtning. Den hører altsaa helt og holdent hjemme i Territorial- og Kabinetspolitikens Tidsalder, da Landene betragtedes og behandledes som Privatdomæner og, som saadanne, bortskjødedes, omtuskedes eller parteredes efter Eiermændenes Bekvemmelighed og Forgodtbefindende. Den har alle den nyere Tids liberale og humane Idéer og fremadskridende Aandsmagter mod sig og maa følgelig, om den end har vundet og kanske fremdeles kan vinde Seir i det enkelte, være viet til endelig Undergang, saafremt europæisk Civilisation skal vedblive at gaa frem og den skandinaviske Halvø vedblive at følge med i denne Fremgang.

Unionen fremgik, som bekjendt, udelukkende af svensk Initiativ, svenske Tendenser og Traditioner. Den har ingen Rod, intet Tilknytningspunkt i den forudgaaende norske Historie. Hvad Nordmændene ønskede og arbeidede for i 1814, var, ikke Forening med Sverige, men Gjenreisning af Norges politiske og nationale Selvstændighed, og naar de akcepterede Foreningen, skjønt den medførte Indskrænkninger i denne Selvstændighed, var det ene og alene, fordi de troede sig nødt dertil og for at undgaa en i deres Tanke endnu værre Ulykke: fortsat Krig og Blokade af Landet. Den herved givne Linje for norsk Unionspolitik var og er: saa lidet af Union som muligt! ingen Udvidelse eller Befæstelse af det unionelle Fællesskab, men strengt Vagthold over den engang opdragne Grænse og Afvikling af Fællesskabet, saavidt det ikke er rigsaktmæssig fastsat og forpligtende!

Det er, som vi alle ved, meget langt fra, at denne Linje altid

har været erkjendt og fastholdt. Hvad der er sagt om den svenske Unionspolitik, at det gennemgaaende har skortet den paa Klarhed, Kraft og Konsekvens, gjælder ogsaa om den norske Unionspolitik, og det neppe i ringere Grad. Man har stundom sigtet paa en bedre Gjennemførelse af norsk politisk Selvstændighed, saa Norge fik mest muligt raade for sine egne Anliggender, og stundom paa en bedre Gjennemførelse af Princippet om begge Rigers Ligestilling, saa Norge fik i videre Udstrækning end forud være med i Behandlingen af Rigerne fælles Anliggender, og man har stundom for at opnaa en saadan Ligestilling gaaet med paa eller vist sig villig til at gaa med paa Udvidelser af det unionelle Fællesskab. Unionspolitiken har været filtret sammen med indre norsk Politik paa en Maade, som har maattet virke til at give den et Præg af Halvhed og famlende Uklarhed. Man har troet at finde i Unionen en Støtte for visse Partiformaal eller visse Klasseinteresser og er derved bleven lokket ud paa det helstatspolitiske Skraaplan. Eller man har ladet sig saaledes blænde af Udsigten til de formentlige Fordele i økonomisk og anden praktisk Henseende, som skulde flyde af en nærmere Forening mellem Rigerne, at man har glemt eller sat tilside høiere nationale og ideelle Hensyn, som talte imod en saadan nærmere Forening.

Men, trods alle Feilgreb og alle Nederlag, — trods Sveriges Overmagt og trods det tunge Lod, som det fælles Kongedømme har kunnet lægge og stadig ogsaa har lagt i den svenske Vegt-skaal, — er Stillingen dog nu bleven den, at det er den norske Unionsopfatning, ikke den svenske, — Selvstændighedstanken, ikke Helstatstanken, — som har faaet det afgjorte Overtag og de bedste Chancer for en endelig Seir. Det norske Folk staar nu helt samlet om det Program, som kræver uafkortet og ubetinget Gjennemførelse af Norges Statssuverænitet. Unionsvenligheden, som engang gjorde sig saa bred og førte et saa høilydt Sprog inden flere af vore ledende Kredse, er rent uddød, og Tanken om en Udvikling og Befæstelse af det unionelle Fællesskab har ikke længer en eneste nævneværdig Tilhænger i dette Land. I Sverige hyldes den vel fremdeles af mange, men øiensynlig med stadig aftagende Tro og Haab, og mange har ogsaa her opgivet den eller synes nærvæd at opgive den som en Kimære, hvorpaa man har ofret altfor megen Tid og Kraft.

Naar nu, efter hvad vi tør haabe, Nordmænd og Svensker i en maaske ikke fjern Fremtid enes om at opløse Unionen i al Venskabelighed, vil det sikkert fra norsk Side erkjendes, at den har været til stor Nytte, om end paa en Maade, der laa helt udenfor Stifternes Tanke. Den har, just ved at gjøre Indgreb i

vor Selvstændighed, virket til at gjøre os denne mere dyrebar. Den har, ved at føre os ud i vanskelige eller farlige Kriser, lært os at vurdere Betydningen af nationalt Samhold og Samarbeide. Det ser ud til, at vi nu endelig er komne saavidt, at vi ikke mere behøver den Slags ydre Vækkelses- og Opdragelsesmidler, saa at Unionen for vort Vedkommende har tabt sin *raison d'être* og herefter bare vil blive iveien.

1814—1905.

Vi maa, ved en Betragtning af den Krise, vi har gennemlevet iaar, uvilkaarlig komme til at mindes Tingenes Gang i den store Krise i 1814: — Begyndelsen med dens modige Reisning og entusiastiske Idealisme og Slutningen med dens Kompromispolitik og nøgternt beregnende Kløgt; — Prosaen ovenpaa Poesien; — paa Bevægelsens første Stadium en sangvinsk Stemning, en Optimisme, som ser altfor lyst paa Tingene og glider altfor let henover de Farer og Vanskeligheder, som man maa være forberedt paa at møde; paa det sidste Stadium, til Vederlag, en Tilbøielighed til pessimistisk Opfatning, en Skuffelsens Bitterhed, som glemmer eller undervurderer, hvad der er vundet, og ensidig hefter sig ved de Afslag, hvori man har maattet finde sig, og hvem der tillægges en overdreven stor Betydning for Landets Fremtid.

Rigsforsamlingen paa Eidsvold kastede af alle Broer til en Forhandling med Sverige og proklamerede som sit Løsen: alt eller intet, — ingen Akkordering eller Afprutning i den Norge tilkommende Ret til ubetinget Selvstændighed under sin egen Konge. Og den fik deri øiensynlig Nationens Medhold. Det norske Folk var forberedt paa en Krig og imødesaa Krigen med Tro og Tillid til sin retfærdige Sag: Norge skulde seire eller idetringeste vinde Hæder og falde med Glans. Da man saa istedetfor Krig fik Forhandlinger med Fienden, hvis Forudsætning maatte synes at være en Opgivelse af det af Rigsforsamlingen hævdede Princip om Norges Suverænitet og Selvbestemmelsesret, vakte det almindelig Sorg og Skuffelse inden den norske Almenhed. Det opfattedes som en dyb Ydmygelse, — et Nederlag værre end noget, som endog den ulykkeligste Krig vilde have kunnet bringe over Landet. «Vi har begyndt med at tabe Æren, og med den gaar hele Resten Pokker i Vold», skrev *Pavels* i sin Dagbog under 31te August 1814. Resten gik, som bekjendt, ikke Pokker i Vold, saalidt som det med Føie kunde siges, at det norske Folk havde lidt noget Skaar i sin Ære. Det lykkedes det overordentlige Storting at føre Eidsvoldsforfatningen, den norske Friheds og Selvstændigheds Palladium, nogenledes uskadt ud af Forhandlingerne

med *Karl Johan* og hans Kommissærer. Men denne store og afgjørende Seir blev fordømmet ikke erkjendt inden Samtidens norske Publikum eller idetringeste ikke vurderet efter Fortjeneste. Man havde mere Øie for det, som blev tabt, end for det, som blev vundet. Man heftede sig derved, at Norge havde maattet opgive sin egen Konge og sætte den svenske istedet, og sluttede deraf, ifølge den repræsentative Rolle, som Kongedømmet endnu dengang spillede, at Norge, trods alle Forbehold og Forsikringer om det modsatte, alligevel var kommet under svensk Herredømme eller Høihed. Ogsaa hos dem, som vidste fuld Besked om Resultaterne af Forhandlingerne mellem *Karl Johan* og det overordentlige Storting, raadede fordømmet en mismodig nedtrykt Stemning i den nærmeste Tid efter Unionens Stiftelse. Om de end kunde være tilfredse med disse Resultater i sig selv, saa nærrede de til Vederlag dyb Tvivl om deres Holdbarhed. Det var jo bekjendt, at ifølge den i Sverige alment raadende Opfatning var Unionen, saadan som den blev fastsat i 1814, bare en Begyndelse, som skulde blive fortsat med Tid og Leilighed, og de frygtede, at det vilde skorte det norske Folk paa baade Vilje og Evne til at modsætte sig en saadan Fortsættelse. Saa snevert og skarpt Unionen af 4de November 1814 var bleven begrænset, kunde den dog synes at være et særdeles brugbart Udgangs- og Støttepunkt for videregaaende Krav fra svensk Side, — en Vei lagt aaben for svenske Udvidelses- eller Overhøihedstendenser. Den svenske Konge var jo nu bleven de forenede Rigers Krigsherre; han kunde som saadan i al Stilhed forberede et svensk Overfald samtidig med, at han lod Norge ligge forsvarsløst o. s. v.

Det viste sig, at disse og lignende bange Anelser hvilede paa en Miskjendelse af Nationalaanden hos det norske Folk og af dets Evne til at opretholde og bruge sin frie Forfatning. Det viste sig, at den hos Samtidens norske Publikum alment raadende Opfatning af de Indrømmelser, som var gjorte ligeoverfor den svenske Unionstanke, og Afslagene i Hensyn paa Norges Suverænitet og frie Selvbestemmelsesret, havde været altfor pessimistisk. Man jubilerede i Sverige i den nærmeste Tid efter Unionens Stiftelse som over en stor Seir, medens man i Norge surmulede og var mismodig og nedstemt som efter et ydmygende nationalt Nederlag. Det erkjendes nuomstunder, at det vilde have svaret bedre til de virkelige Forholde, om man havde jubileret i Norge og surmulet i Sverige. Af de svenske Ønsker og Forhaabninger var kun en forsvindende liden Brøkdel bleven realiseret. Hvad Sverige opnaaede ved Unionen af 4de November 1814, var mere et Skin end en virkelig Magtforøgelse. Norge derimod gik ud af den store Krise med et Udbytte af uberegnelig stor Betydning:

de væsentlige Vilkaar for en ny national Blomstring og Kraftudfoldelse. I Opnaaelsen af dette Resultat havde det overordentlige Storting Del saavel som Rigsforsamlingen paa Eidsvold. Den Opgave, det overordentlige Storting fik sig tildelt i det store Frigjærelsesarbejde, var mindre glansfuld end den, som Rigsforsamlingen havde løst, men ligesaa vanskelig og betydningsfuld, og den blev løst paa en fuldt saa tilfredsstillende Maade: det falder ingen længer paa at nægte. Det var Prosa ovenpaa Poesi; men Prosaen har ikke mindre Krav end Poesien paa at bevares i vor taknemmelige Erindring.

Jeg tvivler ikke paa, at den Krise, vi har gennemgaaet iaar, vil fremstille sig i et lignende Lys, naar man er kommet paa nogen Afstand fra den. Vi har, efter de store Beslutninger, havt et Forhandlingens og Kompromispolitikens Stadium at gennemgaa, som har været alt andet end hyggeligt. Vi har alle havt en sterk Følelse af denne Uhygge, og fremtidige Betragtere vil vistnok finde det forklarligt, at Forhandlingen og dens Resultater har vakt Uvilje inden den norske Almenhed og været Gjenstand for strengt misbilligende Domme. Men det vil uden tvivl blive erkjendt, af det gjælder denne Gang som under det tilsvarende Stadium at 1814 Aars Krise, at nemlig Uviljen og Uhyggen hos adskillige har øvet en saa rent overvældende Magt, at de er blevene et Bytte for en sygelig og skadelig Pessimisme — tilbøielig til at miskjende Værdien af, hvad der er bleven vundet og fastholdt, og derimod lægge en urimelig overdreven Vegt paa Indrømmelserne og Afslagene. Det vil blive erkjendt, at en Forhandling var uundgaaelig, saafremt vi ikke vilde udsætte os for at tabe alt, hvad vi havde vundet, og mere til. Og det vil blive erkjendt, at det er Norge, som har havt Fordelen paa sin Side, baade da det gik ud af Unionen og da det gik ind i den, og det tiltrods for, at Sverige ved begge Leiligheder satte sig paa den høie Hest og gav sig Mine af at diktere Fredsbetingelser som efter en seirrig Krig.

Man fandt hertillands noget for sin Følelse stødende allerede deri, at Norge skulde gaa til Forhandling med Sverige i Anledning af Unionsopløsningen. Derved blev det jo paa en Maade erkjendt, sagde man, at Norge ikke havde havt Ret til at sige sig løs fra Unionen, og at 7de Juni-Beslutningen ikke skulde være lovlig i sig selv eller gyldig uden svensk Samtykke. Der kunde være noget i dette; men man undlod fordetmeste herved at tage i tilbørlig Betragtning, at om det var ydmygende for Nordmændene at gaa til Forhandling, efterat de høitidelig havde hævdet sin Ret til at opløse Unionen paa egen Haand, saa var det ikke mindre ydmygende for Svenskerne, efterat de havde stemp-

let den norske Regjering og det norske Storting som «Oprørmagere» og 7de Juni-Beslutningen som et Statskup, et revolutionært Tiltak uden ringeste retslig forbindende Kraft. Vi har her et fuldkomment Sdestykke til, hvad der passerede i 1814: Nordmændene begyndte med at afvise enhver Forhandling med Sverige i Kraft af den det norske Folk tilkommende ubetingede Suverænitet og endte med at gaa ind paa en Forhandling. Svenskerne begyndte med at erklære Grundloven af 17de Mai 1814 for ugyldig, et værdiløst Papir, og endte med at erkjende den for Norges lovlige Forfatning. Paa begge Sider satte man fra først af i med en altfor høj Tone, som man derfor siden maatte stemme ned. Paa begge Sider følte man dette som en Ydmygelse, og med adskillig Grund. Hvem der havde mest Grund til at føle sig ydmyget, kan maaske være tvivlsomt; men sikkert er det, at den ene ikke havde noget at lade den anden høre i saa Maade.

Det vakte hertillands stor og almindelig og fuldt berettiget Harm, at den svenske Rigsdag foretog sig at opstille en Række af bestemt formulerede «Vilkaar», som Norge skulde gaa ind paa for at opnaa Sveriges Samtykke til Unionsopløsningen og Anerkjendelse af den norske Stats fulde Selvstændighed. Man maatte spørge: sæt, at Sverige havde besluttet Unionsopløsningen (overensstemmende med et i svenske Blade saa ofte udtalt Ønske), vilde der da have været Tale eller Tanke om fra norsk Side at opstille «Vilkaar» for sit Samtykke? Svaret maatte blive: selvfølgelig ikke. Men har da altsaa Sverige havt en Ret i og over Unionen, udover hvad Norge har havt, saa Sverige skulde, fremfor Norge, kunne stille Betingelser og kræve Vederlag for sit Samtykke til dens Opløsning? Vi har fra norsk Side herpaa svaret, og vi svarer med et afgjort Nei. Vi har hævdet og vi hævder, at i *retslig* Henseende var de to Riger fuldkommen ligestillede inden Unionen. Paa den anden Side maa vi jo erkjende, at Unionen fremgik som et Udbytte ikke af norsk, men af svensk Politik, og at Sverige ofrede Blod og Penge for at faa den istandbragt (omend overmaade lidet baade af det ene og det andet Slags), medens Nordmændene bare søgte at hindre, at den blev til. Vi maa fremdeles erkjende, at Sverige havde inden Unionen, om ikke større Ret end Norge, saa dog større Magt, at det var i Besiddelse af visse faktiske Fortrin, som man fra norsk Side havde fundet sig i, og at det altsaa ved Unionens Opløsning led et virkeligt Tab, medens Norge bare vandt. Deraf følger, ikke at vi skulde finde det rigtigt og i sin Orden, at den svenske Rigsdag opstillede sine «Vilkaar», men at vi maa finde det forklarligt og endog naturligt, at man i Sverige forestillede sig at have Krav paa en Erstatning eller Opreisning for Unionen og at kunne stille Betin-

gelser for sit Samtykke til dens Opløsning, og deraf følger, at vi uskammeth kunde gaa ind paa en Forhandling om disse Betingelser i Billighedens eller Rimelighedens Navn og uden derved paa nogen Maade at fornægte eller underkjende det for os selvgivne retslige Standpunkt.

Forsaavidt man, uanseet denne Betragtning, havde fuld Føie til at føle sig forarget over den Maade, hvorpaa den svenske Rigsdag formulerede sine Vilkaar, som om det var Fredsbetingelser forelagt en slagen Fiende, maa det jo erkjendes, at Brodden heraf er brudt af, idet de norske Delegerede under Forhandlingerne i Karlstad har opstillet Modvilkaar og faaet dem idetringeste delvis gennemdrevet. Karlstad-Overenskomsten har derved *formelt* seet (og derpaa kommer det jo væsentlig an, naar det gjælder Spørgsmaal om, hvad der kan og skal ansees for ydmygende eller ærekrænkende), faaet Karakteren af et Kompromis mellem to Magter, som har forhandlet paa fuldkommen lige Fod om Ordningen af sine fremtidige indbyrdes Forholde og derunder gjort hinanden gjensidige Indrømmelser for den gode Forstaaelses Skyld.

Hertil kommer nu endelig, at det kan ansees for sikkert, at Stormagterne har øvet Pression baade paa de norske og svenske Forhandlere, og at Karlstad-Overenskomsten er istandbragt under Indflydelse af denne Pression. Dette er atter et Sidestykke til Gangen i den store Krise i 1814. Unionen blev jo, som bekjendt, istandbragt ved Stormagternes Hjælp, og hvad der bevægede det overordentlige Storting til at gaa ind paa den, var kanske vel saameget Udsigten til en fornyet engelsk Blokade som Udsigten til en fornyet Krig med Sverige. Det skulde synes, som om der laa et forsonende Moment deri, at vore Delegerede, ved at gaa ind paa de for os saa usmagelige Vilkaar, har bøiet sig ikke alene for svenske Krigstrusler, men ogsaa for venskabelige Raad fra Magter, til hvem vi maa ønske at staa i et godt Forhold i Fremtiden. Alligevel ser det ud til, at adskillige af dem blandt os, hvem Karlstad-Overenskomsten har fyldt med Sorg og Harm, ikke har villet se dette forsonende og trøstende Moment eller ikke villet tillægge det nogen Betydning. Det ser ud, som om de ikke har villet vide af nogen Trøst; de har villet beholde sin Sorg ubeskaaret og har fundet et Slags Tilfredsstillelse i at se alting svart og udraabe som Herman von Bremenfeld: Vi er om en Hals; jeg vil ikke give 4 Skilling for den hele Armée i Italien.

I Hensyn paa Karlstad-Overenskomstens *reelle* Side er det aabenbart og fra alle Sider erkjendt, at der ikke er opnaaet nogen Gjensidighed mellem Rigerne. Det er ifølge Overenskomsten Norge, som skal bringe Ofre, ikke Sverige. Men dette var jo ikke andet,

end hvad man paa Forhaand maatte vente. Sverige havde tabt ved Unionsopløsningen, medens Norge havde vundet; den derefter vedtagne Forhandling maatte følgelig komme til at dreie sig om, hvad Sverige vilde kræve, og hvad Norge vilde yde af Erstatning eller «Opreisning» for dette Tab. Den, værste af de Indrømmelser, vore Delegerede i Karlstad har seet sig nødt til at gjøre, er selvfølgelig Sløifningen eller Desarmeringen af de norske Grænsefæstninger: derom har man ogsaa fra alle Sider været enig. Det svenske Krav om denne Sløifning er med fuld Føie bleven stempet som Udslag af en kortsynet Politik, — ligesaa uklogt som ufor-skammet. Men adskillige af de Betragtninger, som er fremkomne i vor Presse over Norges vergeløse Forfatning ifølge Grænsefæstningernes Sløifning og de dertil knyttede svenske Erobringsplaner, er saa urimelige og utilbørlige, at man maa undres over, at noget tænkende Menneske kan hengive sig til slige vilde Fantasier. Disse Betragtninger forudsætter Forholde og Tilstande, som ikke hører Nutiden til og endnu mindre vil tilhøre Fremtiden. Sveriges Uformuenhed til at agere Erobrer og søge sin Fremgang i territoriale Udvidelser og dets Interesse af at have en Ven, ikke en Fiende ved sin vestre Grænse, er saa indlysende og iøinefaldende, at selv de mest ubegavede svenske Politikere vil forstaa den og handle derefter. Vi kan være tryg paa det og behøver ikke at føie til den Harme, som Vilkaaret i sig selv vækker, nogen Uro eller Bekymring i Hensyn paa Følgerne. Det var med uendelig langt bedre Grund, at man i 1814, efterat Unionen var bleven vedtaget, udmalede med mørke Farver de Følger, som denne Indrømmelse kunde forudsees at ville drage efter sig for Landet. Unionen var virkelig, hvad mange Nordmænd fra første Færd forestillede sig, at den vilde blive, en Indfaldsport for svenske Overhøiheds- og Udvidelsestendenser, bestemt dertil af sine Stiftere. Erfaringen skulde vise det, om den end tillige skulde vise, at man havde overvurderet dens Betydning og Brugbarhed som saadan. Denne Indfaldsport er nu bleven stængt af for alle Tider, og nogen ny vil ikke blive aabnet.

Man har i denne Tid ofte seet det indskjærpet, at vi nu ikke maa gjøre galt værre ved Besmykkelser og Bortforklaringer. Vi har lidt et Nederlag, en stor Ydmygelse; det gjælder nu, at vi erkjender og bekjender dette aabent og ærligt og uden Omsvøb eller Afkortninger; Følgen af, at man søger at dække over Ydmygelsen, kan bare blive, at den æder mere om sig og faar en mere demoraliserende Virkning. Ganske vist! Men det gjælder ogsaa, at man holder sig fri for pessimistisk Overdrivelse, og det ser ud til, at det i det nærværende Øieblik kan være fuld Føie til at indskjærpe ogsaa dette. Vi har i Hensyn paa, hvor fordærvelig en

slig Pessimisme kan blive, et ganske oplysende Eksempel i de Foreteelser, som karakteriserer Tiden nærmest efter Krisen i 1814. Man var inden den norske Almenhed bleven skuffet ved den Vending, Tingene tilsidst tog, og denne Skuffelse gav sig, som nævnt, Luft og Udtryk i en alment raadende Tilbøielighed til at fremholde Skyggesiderne ved det endelige Resultat af Krisen paa Bekostning af Lyssiderne, — til at undervurdere, hvad der var vundet, eller til at mene, at det bare var Løfter, som ikke vilde blive holdte. Det rette Kjendemerke paa en god Patriot blev at gaa omkring med mørke Miner og ryste paa Hovedet. Ildevarslen Røster hørtes alle vegne, og Folk lyttede til dem og troede paa dem. Det heraf flydende Mismod har øiensynlig lagt sig som en klam Taage over Landet og har øiensynlig, sammen med den økonomiske Misère, virket til at lamme Folkets Arbeidsevne og til at hindre gennem et længere Tidsrum, at Vilkaarene for en rigere og raskere national Udvikling, som er opnaaet ved den frie Statsforfatning, blev udnyttet paa den rette Maade.

Det er heldigvis lidet rimeligt, at i vore Dage en lignende overdreven og sygelig Pessimisme skal kunne brede sig og forspilde paa lignende Maade Frugterne af den vundne Seir. Den norske Almenhed havde i 1814 liden politisk Oplysning og liden eller ingen Adgang til at gjøre sig bekjendt med, hvad der foregik eller var foregaaet paa den politiske Skueplads. Dette er nu altsammen helt forandret. Almenheden følger nu omstunder godt med og faar stadig og omhyggelig Underretning om Begivenhedernes Gang, saa den ikke saa let vil kunne blive et Bytte for Ulykkesprofeter og uklare Stemninger. Ethvert tænkende Menneske kan nu paa egen Haand gjøre op det Regnestykke, som er os forelagt ved Karlstad-Overenskomsten. Og jeg forestiller mig, at det Resultat, hvortil den store Flerhed maa komme ved dette Opgjør, er, at vi, om vi gaar ind paa at betale den Pris, som ved Overenskomsten er krævet af os for Aerkjendelsen af den norske Stats ubetingede Suverænitæt, alligevel har gjort en god Forretning og vundet fremover et Skridt af uberegnelig stor Betydning. Vi vil altsaa, om vi end, ved at betale denne Pris, finder os i et Afslag i den os tilkommende Ret og forsaavidt gjør et Tilbagetog fra det Standpunkt, hvorpaa vi stillede os ved 7de Juni-Beslutningen, alligevel kunne se tilbage paa den store Krise med Tilfredshed og se Fremtiden imøde med det freidige Sind og den lyse Tro, som er et af Vilkaarene for en sund og rig national Udvikling.

INDHOLD

	Side
Historiske og politiske Afhandlinger.	
Udvikling af de Forholde og Omstændigheder, som fremkaldte Calmarunionen, og navnlig af Norges Stilling før og efter Indtrædelsen i samme	7
Første Kapitel	
Udsigt over Norges Stilling nærmest før Calmarunionen. — Den norske Stats ensidige Udvikling. — Magnus Eriksøns Regjeriøg. — Den norske Stats Forfald.....	8
Andet Kapitel	
Calmarunionens Forberedelse i Danmark og Sverige — dens Behudelse ved forudgaaende Begivenheder	25
Tredie Kapitel	
Calmarunionen stiftet ved Dronning Margrethe. — Betragtninger over dens senere Historie.....	42
Fjerde Kapitel	
Calmarunionens Betydning for Norge. Oversigt over Norges Historie under Unionen.....	56
Norge under Foreningen med Danmark 1537—1814	71
Om Forholdet mellem Religion, Familie og Stat hos de germaniske Folk	308
Om Harald Haarfagres Samling af de norske Fylker og hans Tilegnelse af Odelen.....	318
Til Oplysning om Folkemængdens Bevægelse i Norge fra det 13. til det 17. Aarhundrede.....	363
Historisk Indledning til Grundloven	430
Rergen og Bergenserne	551
R. Keyser: Den norske Kirkes Historie under Katholicismen.....	558

Nogle Bemærkninger om Udvandring, Madstræv og Maalstræv	572
Dagbog	590
Storthingsbeslutningen vedkommende Alexander Kiellands Digtergave	601
✓ Den norsk-svenske Unions historiske Retsgrund	610
Grev Wedel og den norsk-svenske Union	631
✓ Unionen og Europa.....	645
✓ Den norsk-svenske Unionsstrid	660
✓ Svenske Seire, norske Nederlag i Unionspolitiken.....	683
✓ 1814—1905.....	692

